GENDAŞ PREDİKAT



SOKAKTA POLİTİKA

VOLKAN YARAŞIR

1962 YILINDA Akyazı'da doğdu. Bu yaşına kadar sokağın yaratıcı gücüne inandı ve "Sokak çocuğu" olmaya çalıştı. Ödemesi gereken bedelleri de layıkıyla ödedi.

Yazarın, Uluslararası İşçi Hareketleri I-II (1997-1998), Bibliotek Yayınları; 11 Eylül: Gerçeğin Çölüne Hoş Geldiniz (2001), Gendaş Yayınları'ndan çıkmış kitapları bulunmaktadır. Ayrıca, tolumsal mücadeleler tarihini inceleyen yazı dizileri ve sendikal eğitime ilişkin çok sayıda çalışması yayımlanmıştır.

YAYIN YÖNETMENİ Hasan Öztoprak
DÜZELTİ Semanur Özel
KAPAK TASARIMI Azad Aktürk
KAPAK, İÇ BASKI VE CİLT Kaya Matbacılık 0 212 (656 62 20)

Sokakta Politika
Volkan Yaraşır
Araştırma-İnceleme: 28
Predikat: 8
© Volkan Yaraşır ve GENDAŞ A.Ş., İstanbul 2002

Birinci Baskı: Mayıs 2002
ISBN 975-308-378-5

Gendaş A.Ş.
Çatalçeşme Sk. No: 19 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 512 33 86 - 512 94 67 (Pbx) Faks: 520 82 12
e posta: gendas@ixir.com

VOLKAN YARAŞIR

SOKAKTA POLİTİKA

"... leave your office, run past your funeral,
leave your home, car,
leave your pulpit.
Join us in the street where we don't belong..."

Jeff Buckley
Lyrics from the song "New Year's Prayer"

"Büronu terk et, koşup ardında bırak cenazeni,
evini, arabanı terk et,
kürsünü terk et.
Aidiyetimiz olmayan sokaklarda katıl bize..."

Jeff Buckley
"New Year's Prayer" şarkısından sözler.

ÖNSÖZ

Bu çalışma sokağı anlatıyor. Sokağın özgürleştirici gücünü, insanı ve kitleleri asiliğe ve isyana teşvik eden kışkırtılıcığını ortaya koyuyor.

Çünkü baskı, şiddet ve otoritenin olduğu her yerde sokak, direnişin ve özgürlüğün simgesi olmuştur.

Çünkü sokak, umutların tükendiği anda hayallerin yeniden ayaklandığı yerdir; sokak umuttur.

Sokak başkaldırıdır. Suskunluğun, tepkisizliğin, duyarsızlığın aşıldığı, ışığın ve aydınlığın ortaya çıktığı, artık ben de varım - biz de varız dendiği yerdir.

Sokak kaostur. Tıpkı hayat gibi... Tekdüze ve standart her şeyi reddeder. Kaosun yaratıcı zenginliğiyle hayatın gökkuşağını oluşturur. Canlılığıyla hayatı yeniden anlamlandırır.

Sokak her türlü statükoya, egemenlik ilişkisine ve "düzene" karşı sessiz yığınların yıkıcı gücünün ortaya çıktığı yerdir. Sokak değişimdir.

İsimsizlerin ismidir sokak..., reddetmenin adıdır, aidiyetsizlerin yeridir.

Her şeyin bittiği anda sokak yeni bir başlangıçtır.

Ruhların silahlandığı yerdir sokak...

Sokak isyandır. İsyan sokakta örülür ve sokak manifestodur.

Bundan dolayı egemenler sokaktan, sokağın gücünden, sokağın soluğundan korkar. Sokağı kontrol etmek, sokakta hakimiyetini kurmak ve tahakkümünü yaymak için her şeyi yapar.

Sokağı işgal eder, sokağı terörize eder. Hatta kentsel dokuyu bü-

tünüyle değiştirerek, sokağın ruhunu öldürmeye çalışır. Bunun için uzun, düz ve geniş bulvarlar inşa ederek, barikatla özdeşleşen sokağı esir almaya çalışır.

Fakat, egemenlerin bu çabaları sonuç vermez, sokak barikatlarla kardeşliğini sürdürür. Barikatlar sokakların asi çocuklarının sığınağı olmaya devam eder.

Çünkü sokak iktidar olanların değil, muktedir olanların dans ettiği yerdir.

.....

Çalışmada ele alınan altı ülke deneyimi (Endonezya, Bolivya, Şili, Cezayir, İran, Türkiye), kitlelerin kendi özdeneyimleriyle harekete geçerek, kendi kaderlerinin hakimi olmalarını ve bu yönde yarattıkları pratikleri anlatmaktadır.

Üç kıtada ve her ülkenin kendine özgü tarihsel-toplumsal koşullarında biçimlenen bu pratikler, doğrudan eylem ve doğrudan demokrasinin zengin biçimlerini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde, IMF ve Dünya Bankası'nın politikalarını radikal bir biçimde uygulayan ve Doğu Asya krizinden sonra hızlı bir çöküşe giren, etnik-dini-milli çatışmanın yaşandığı Endonezya incelenmiştir.

Endonezya tarihi, sömürgeci güçlere karşı direnişin tarihidir. Önce Portekiz, daha sonra Hollanda ve Japonya tarafından sömürgeleştirilen Endonezya halkı, XX. yüzyılın başlarında kendi geleceğini kurmak yönünde önemli adımlar atmıştır. Ekim Devrimi'nin uluslararası düzeyde yarattığı sarsıcı etki kendini Endonezya'da da hissettirmiş, 1917'de Surabaya'da kurulan Denizciler Evi ve Denizci Temsilcileri Sovyetleri bunun en somut göstergeleri olmuştur. Bu doğrudan demokrasi deneyimleri, Endonezye halkının nasıl bir dünya istediğini ortaya koymaktadır.

Yüzyılın başları aynı zamanda Endonezya'nın yakın tarihine ve bugününe damgasını vuran milliyetçi, komünist ve İslamcı hareketlerin doğumuna sahne olmuştur.

1945'te bağımsızlığını kazanan ülkede, aynı yıl içinde köklerini 1917'lerden alan özyönetim pratikleri yaşanmıştır. Daha sonra ikti-

dara gelen ve 1965'e kadar iktidarda kalan Sukarno, Endonezya'da göreceli bir demokratik ortamın yaratılmasını sağlamıştır. Sukarno dönemi bir yanıyla da "Komünist" hareketin güçlendiği ve toplumsal etkisini artırdığı yıllardır. Fakat Komünist Partinin, Çin Komünist Partisi güdümlü politikaları kendi sonunu da hızlandıran bir süreci başlatmıştır. Ülke özgünlüğünden kopma ve dogmatizmin yok edici anaforu, faşist Suharto darbesinden sonra komünist hareketin ülkenin siyasal sahnesinden silinmesini beraberinde getirmiştir.

1965'te CIA güdümlü gerçekleşen Suharto darbesiyle Endonezya karanlık bir döneme girmiştir. Tarihin gördüğü en büyük katliamlardan birini gerçekleştiren Suharto diktatörlüğü, toplumsal meşruiyetini anti-komünizm üzerine inşa ederek, 32 yıl iktidarda kalmıştır.

Soğuk Savaş politikalarının en rafine uygulandığı Endonezya'da toplum/devlet/birey ilişkileri alt-üst olmuş, toplumun kriminalleşmesi ve diktatörlüğün suç ortağı haline getirilmesi yönünde önemli mesafeler kaydedilmiştir. Suharto'nun iktidara gelmesinde aktif rol oynayan İslami hareket, daha sonra uzun yıllar diktatörlüğün toplumsal meşruiyetinin oluşmasına da hizmet etmiştir.

Suharto diktatörlüğü 1998'de halk ayaklanmasıyla yıkılmış, kitleler 32 yıllık baskı zincirini kopartıp atmıştır. Diktatörlüğün yıkılması, yarı sömürge bir ülke olan Endonezya'nın sömürgesi durumundaki Doğu Timor'da yeni bir süreci aralamıştır. Suharto diktatörlüğünün soykırımına -Doğu Timor halkının yaşadıkları Yahudi soykırımıyla özdeş tutulmaktadır- uğrayan Timorlular ulusal-demokratik önderlikleri FRETILIN aracılığıyla direnişlerini sürekli kılmayı başarmışlardır. Bugün özerk bir statüye sahip olan Doğu Timor'da mücadele sürmektedir. Endonezya ve Doğu Timor halkının toplumsal mücadele deneyimleri, geleceklerine de ışık tutmaktadır.

İkinci bölümde, "Che'nin gerillası"yla anılan Bolivya'daki toplumsal mücadele incelenmektedir. Bolivya halkı uzun bir anti-sömürgeci direniş sonucunda bağımsızlığını kazanmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru ülkede kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi-

ne paralel olarak ortaya çıkan işçi sınıfı, gerçekleştirdiği mücadele ve örgütlenmelerle toplumsal yaşamda ağırlığını koymuştur.

Maden sektöründe yoğunlaşan Bolivya işçi sınıfı, radikal ve militan karakterinden dolayı Latin Amerika ülkeleri içinde özel bir yere sahiptir.

1952 yılında gerçekleşen ulusal-demokratik nitelikteki devrimin taşıyıcı güçlerinden biri de işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı bu rolünü en somut olarak, yarattığı özyönetim deneyimleriyle ortaya koymuştur.

Bolivya'da 1960'lı yılların ortasına gelindiğinde en önemli gelişme, Che'nin kıta ölçeğinde devrim projesine bağlı olarak başlattığı gerilla mücadelesi olmuştur. Che'nin Bolivya'yı seçmesi rastlantısal bir politik yaklaşım sonucu değildir. Ülkenin jeo-politik ve jeo-stratejik konumu Che'nin devrim perspektifine uygundur. Che'nin gerilla deneyimi trajik bir şekilde sonuçlansa da, deneyimin kendisi ve Che kimliği uluslararası düzeyde yeni bir soluk, ideolojik-teorik ve politik-pratik bir rönesans olmuştur.

Gerilla hareketi, Che sonrası ELN'nin "Dağlara geri dönelim" şiarıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. Ne var ki, sınıflar mücadelesinin yeni momentine uygun politik-örgütsel biçimlenişlerin gerçekleştirilememesi ve karşı-devrim dalgasının kıta düzeyinde yayılması, ELN'yi giderek marjinalleşen bir konuma sürüklemiştir. 1980'li yıllarda Bolivya'da özelleştirme politikalarının hızla devreye sokulması, ülkede narkotik bir ekonominin gelişmesine neden olurken, işçi sınıfının belkemiğini oluşturan maden sektörünün hızla tasfiyesini beraberinde getirmiştir. Bu süreç aynı zamanda Bolivya'da yeni toplumsal hareketlerin devreye girmesini sağlayan olanakları da hazırlamıştır. Özellikle 2000 yılında radikal özelleştirme politikalarına karşı Cochabamba halkının oluşturduğu Coordinadora örgütlenmesi bunlardan biridir.

Kitle hareketinin zengin örneklerinden biri olan Coordinadora deneyimi, Bolivya'da olduğu kadar emperyalizmin güncel sömürgeci politikalarına maruz kalan diğer ülkelerdeki toplumsal muhalefet güçlerinin "nasıl bir mücadele ve örgütlenme?" sorusuna cevap olması açısından da esin kaynaklığı yapmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, 1970'li yıllarda uluslararası solun gündemini işgal eden Şili Devrimi ve Allende deneyimi incelenmiştir. Bu dönemde "Barışçıl mücadele mi? Silahlı mücadele mi?" sorularında kendisini dışavuran ortodoks solun devrim anlayışı, çalışma ve örgütlenme tarzı ve tarih tezleri bu deneyimle sınanmış, bu deneyime bakış bir anlamda duruş noktalarını belirlemiştir.

Çalışmada görüleceği gibi, farklı siyasi argümantasyonlarla ifade edilsede bu yaklaşımlar, özünde aynı eksenin iki ucudur.

Allende deneyimi iki kutuplu dünyada makro dengelerin hüküm sürdüğü koşullarda, çizgi dışı bir gelişmedir. Allende kimliğinde simgelenen Şili Devrimi, yerelliğin zenginliğinde evrenselliği yakalayan tarihsel bir deneyimdir.

Deneyim, ortodoks kalıplara sığmayacak ölçüde heteredoks bir içeriğe sahiptir ve gücünü sınıflar mücadelesinin zenginliğinden alan bir yeniliktir.

Allende deneyiminin anlaşılması, bir yönüyle de Şili'deki toplumsal mücadelenin bilinmesiyle bağlantılıdır. Şili tarihi yenilgilerin ve zaferlerin tarihidir. Yenilginin acımasız hüznünde, zafere giden umudun tohumları atılmıştır. 300 yıl İspanyol sömürgecilerine direnen Şilililer'in mücadelesi durmamış, İspanyollar'ın ardından İngiliz hegemonyasına ve ABD'nin yeni sömürgecilik politikalarına karşı da direniş savaşı sürmüştür. Sömürgeci güçlerin soykırım, katliam ve şiddet politikaları sonucu binlerce evladını yitiren Şili halkı, 1932 yılında yaşanan 12 günlük "Sosyalist Cumhuriyet" deneyimiyle kendi kaderini ellerine almaya çalışmıştır.

Bu çabanın en köklü ve çarpıcı gelişimi 1970'te Allende'nin seçimleri kazanarak iktidara gelmesiyle yaşanmıştır.

Unidad Popular Hükümeti döneminde, kitlelerin doğrudan inisiyatifleriyle kurulan Podur Popular ve Sanayi Kuşakları gibi özyönetim organları, Şili halkının özgürlük, eşitlik, adalet mücadelesinin doruk noktalarıdır.

Sosyalist Parti'nin ve MIR'in siyasal yapı olarak yerelden beslenmesi ve Şilili olması bu sürece damgasını vurmuş, pro-sovyetik Komünist Parti'de simgelenen geleneksel sol, bürokratik yapısı ve

ikameci tutumuyla giderek kitlelerden kopmuş ve onlara yabancılaşmıştır.

Şili'de üç yıl süren Unidad Popular iktidarı, Pinochet'nin faşist darbesiyle yıkılmıştır. CIA güdümlü bu darbenin sonucunda, karanlığın efendileri ülkeyi kan gölü haline getirmiş, en "modern" kontrgerilla taktikleriyle binlerce kişi öldürülmüş, binlerce kişi kaybedilmiş, onbinlerce kişi cezaevlerine doldurulmuştur. Ülke, emperyalizmin neo-liberal politikalarının deney alanına dönüştürülmüştür. Sistematize ve yoğun olarak uygulanan şiddet dalgası, ideolojik bombardımanla pekiştirilmiş, toplumsal muhalefetin bütünüyle bastırılması ve yok edilmesi amaçlanmıştır.

Fakat 1980'li yıllara girildiğinde kitleler sınıf mücadelesinin yeni momentine uygun mücadele ve örgütlenme tarzları yaratarak, karanlığa karşı umudu, zulme karşı direnişi ayakta tuttular. Pobladores örgütlenmeleri bunlardan biri oldu. Geleneksel sol yaklaşımların ötesinde, kitle hareketinin yaratıcı zenginliğini gösteren bu pratikler, 80'li yılların ortalarında bir halk grevi niteliğindeki Ulusal Protesto Günleri'nde farklı biçim ve boyutlarda kendini yeniden üretti. Agrupacion örgütlenmeleri ve devrimci Hıristiyanların gerçekleştirdiği pratikler bu sürecin devamı oldu. Şili'de bugün kavga sürüyor.

Dördüncü bölümde, bugün siyasal İslam konusundaki her tartışmada referans gösterilen ve kim tarafından gerçekleştirildiği "pek bilinmeyen" katliamların ülkesi olarak anılan, Cezayir incelenmektedir.

Bugün Cezayir'de yaşananları anlamak ve oluşan siyasal polarizasyonu kavramak, ülke tarihinin bilinmesiyle doğru orantılıdır.

Bir dönemler Fransa'nın toprağı kabul edilen ve Fransız sömürgeci rejimin simgesi sayılan Cezayir, 1962 yılında bağımsızlığına kavuştu. 130 yıl süren anti-sömürgeci mücadele ve bu mücadele içinde yaratılan deneyimler ezilen halkların özgürlük mücadelesine ışık tutmuştur. Şeyh Abdülkadir'in Zemmale adı verilen "Seyyar başkent" pratiği, modern gerilla savaşının öncülü sayılırken, 1957'de gerçekleşen Cezayir Şehri Savaşı şehir gerillasının ilk ör-

neği kabul edilmektedir. Uruguay'ın devrimci örgütlerinden biri olan ve siyasal literatüre şehir gerillasının en mükemmel uygulayıcısı örgüt olarak geçen Tupamarolar'ın esin kaynağı Cezayir'dir. Aynı şey Brezilya'da şehir gerillası faaliyetinin askeri ve politik önderi Carlos Marighella için de geçerlidir.

Bağımsızlık sonrası kırlarda ve şehirlerde kitlelerin doğrudan eylemiyle kurulan özyönetim pratikleri, bir taraftan Cezayir halkının özgürlük, eşitlik, kardeşlik özlemini gösterirken, öte taraftan uluslararası boyutta sarsıcı etkiler yaratmıştır.

Cezayir'de uygulanan "sosyalizm" pratiği; reel sosyalizmin üçüncü dünyadaki varyantından başka bir anlam taşımamaktadır. Siyasal elit, Cezayir halkını bir yandan apolitize ederken, diğer yandan kendine yabancılaştırmıştır. Fransa'nın Cezayir halkının varoluş kaynaklarını (din, dil, kültür, tarih) yok edici sömürge politikaları, bağımsızlık sonrası "sosyalizm" uygulamalarında da farklı biçim ve içerikte de olsa hayata geçirilmiştir. Bu politakalar Cezayir'de bugün yaşanan kaotik durumun ve siyasal İslam'ın beslendiği zeminler olmuştur. Ayrıca aynı bölümde Berberi halkının ulusal-demokratik mücadelesinin tarihsel kökleri ve bugünkü düzeyi ele alınmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde ise, XX. yüzyılın en önemli devrimlerinden biri olan İran Devrimi ve İran'daki halk hareketleri anlatılmaktadır.

İran Devrimi birçok araştırmanın konusu olmasına rağmen, devrimin karekteristik özellikleri üzerinde hemen hemen hiçbir çalışma yapılmamıştır. İran'da devrim ve karşı-devrim süreci iyi kavranmadan, bugün 20 yaşına gelmiş klerikal nitelikli rejimin toplumsal dinamikleri ve yarattığı toplumsal meşruiyeti anlamak mümkün değildir. Siyasal İslamın başat örneklerinden biri kabul edilen ve siyasal İslamın uluslararası düzeyde yayılmasında önemli katkıları bulunan -bazen fiilen ama ağırlıkta moral düzeyde- rejim, geliştirdiği tüm argümanlara rağmen anti-kapitalist bir içeriğe sahip değildir. Ya da "Orta Çağ'a" bir geri dönüş değildir... Varlık kaynağı ve beslendiği zemin, kapitalizmin kendisi ve sonuçlarıdır.

İran Devrimi'nin en karakteristik özelliği İşçi ve Köylü Şuraları'nın kurulmasıdır. Köklerini kitle hareketinin yükseldiği 1978 yılından alan bu yapılar, devrim günlerinde giderek gelişip, güçlenmiştir. Kitlelerin ağırlıkta kendiğinden mücadeleleri sonucu doğan İşçi ve Köylü Şuraları bir özyönetim organı olarak faaliyet yürütmüştür.

Devrim sonrasında, İslami rejimin hegemonyasını yaymaya çalıştığı koşullarda, ikili iktidarın bir yönünü oluşturan Şuralar, yeni rejime karşı net bir tavır içine girmediler.

Sol siyasi güçlerin kitlelerle bütünleşememesi ve İslami hareketle aralarına gerekli mesafeyi koyamaması -hatta Tudeh gibi giderek İslami harekete angaje olması- karşıdevrim sürecini hızlandırdı. Bu süreçte Halkın Fedaileri politik yaklaşımlarıyla ayrı bir yerde durmayı başardı. Bir yanıyla İran'daki karşıdevrim süreci, geleneksel solun politik, örgütsel ve ideolojik iflasının bir göstergesi oldu.

İşçi ve Köylü Şuraları, İran halklarının yarattığı Çengel ya da Ormanlılar örgütü, İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Mehabat Kürt Cumhuriyeti'nin birikimleriyle kurulmuş ve bu birikimlerin ışığında hareket etmiştir.

İran'ın bugününü anlamak, dünün bu birikimlerini anlamaktan geçiyor. İran şimdi geleceğini arıyor. Gelecek; dün, bugün, yarın arasındaki diyalektik bağın görülmesiyle ancak kazanılabiliyor.

Bu çalışmanın birinci, dördüncü ve beşinci bölümlerinde özel olarak incelenen ve direkt İslami kaynaklardan yararlanılarak değerlendirilen eksen konulardan biri de, siyasal İslamın özellikleri ve bugünkü biçim alışlarıdır. Endonezya, Cezayir ve İran'daki siyasal İslam'ın köklerinin, gelişme ve güçlenme dinamiklerinin bilinmesi, bugün siyasal İslam konusunda kanımca satıhta yürütülen tartışmaların gerçek bağlamına oturmasını sağlayacaktır.

Altıncı bölümde Türkiye'nin toplumsal mücadele tarihinde özel bir yere sahip olan 1960-1980 arasındaki işçi hareketleri ve özyönetim deneyimleri incelenmiştir.

Bu tarihsel dönemde işçi sınıfı hem nicel, hem de nitel olarak

önemli gelişmeler göstermiş, toplumsal bir maddi güç haline gelmiştir. Saraçhane Mitingi'nde kendini dışavuran süreç, Türkiye işçi sınıfının tarihinde görülen en radikal ve militan eylemlerle derinleşmiş, 70'li yıllarda anti-faşist mücadelenin zengin pratikleriyle taçlanmıştır.

Singer, Demir Döküm, Sungurlar fabrika işgallerini, Gamak olayları, Kanlı Pazarlar izlemiş ve bu birikimler 15-16 Haziran genel direnişini yaratmıştır.

İşçi hareketindeki bu şekilleniş, öğrenci gençliğin ve köylü hareketinin gelişmesiyle bütünleşmiştir.

12 Mart darbesiyle toplumsal muhalefet önemli darbeler yese de, 1975'lerden sonra yeni bir şekillenme dönemine girilmiştir.

15-16 Haziran Direnişi'nin yarattığı rüzgâr, 1 Mayıs kutlamaları, DGM direnişi, MESS grevleri, Faşizme İhtar Eylemleri ve Tariş Direnişi'yle fırtınaya dönüşmüştür.

İşçi sınıfı bu dönemde, kendi deneyimlerinden öğrenerek, biriktire biriktire hareket etmiştir.

İşçi sınıfı toplumsal mücadelenin ekseninde yer alarak, egemen güçlerin her türlü baskı, şiddet ve katliam politikalarına karşı direnmiş, haklarını almak, korumak ve geliştirmek yönünde hem sendikal hem de siyasal düzeyde faaliyetlerini yürütmüştür.

Bu bölümde özellikle üzerinde durulan konu, Türkiye'nin toplumsal mücadele tarihi ya da işçi hareketi tarihi çalışmalarında ya hiç değinilmeyen ya da bilinçli olarak es geçilen özyönetim deneyimleridir.

Özyönetim deneyimlerinin doğuş, gelişme ve sonuçlarının işlenmediği ya da değerlendirilmediği bir çalışmanın eksik olması kaçınılmazdır.

Türkiye işçi sınıfının nasıl bir dünya ve gelecek istediğini gösteren özyönetim deneyimleri, bugün alternatif bir toplumsal projenin yaratılmasında yakıcı öneme sahip bir içeriktedir.

Bundan dolayı altıncı bölümde, 1969 Alpagut işgali ve işçi denetimi, 1970 Güntern Kazan Fabrikası işçi denetimi, 1977 Aşkale, 1980 Yeni Çeltek özyönetim deneyimleri özel olarak incelenmiş,

bu pratiklerin doğuş ve gelişme dinamikleri ortaya konularak, sonuçları değerlendirilmiştir. Her deneyimin karakteristik özellikleri belirtilerek birbirini etkileyen ve geliştiren yönleri anlatılmıştır.

Yarını bugünden kurma çabasını ifade eden ve doğrudan demokrasinin somut göstergeleri olan bu pratikler, aydınlık, özgür ve demokratik bir Türkiye'nin yaratılmasının temel taşlarını oluşturmaktadır.

Özcesi, çalışmanın bütünü sokağı anlatmakta ve sokağın yaratıcı gücünü ortaya koymaktadır.

Çünkü sokak öğretiyor, öğretmeye devam ediyor!..

Eylül 2001

ENDONEZYA: MUZ BAHÇELERİNDE "SARI ÖLÜM"

"Mukaddes Savaş"ın doruğa ulaştığı 1965 Kasım ayında, "Stornking uygulaması" başlatıldı. Adını ülkeye Hollandalılar'ın getirdiği bir gaz lambasından alan bu uygulamada, kurbanlar bir araya getirilerek, ağaçlara bağlanıyor, Stornking ışığında "prang" adı verilen, muz kesmede kullanılan bıçaklarla öldürülüyordu. Bu işlemleri yerine getiren birliklere "yarasa" adı veriliyordu. Suharto'nun emriyle yapılan bu katliamlar sonucu bir milyona yakın kişi yaşamını yitirdi.

13 bin adadan oluşan ve 300 etnik grubun bulunduğu, 350 değişik dilin konuşulduğu Endonezya, zulmün ve şiddetin en yoğun yaşandığı ülkelerden biridir. Önce Hollandalı daha sonra Japon sömürgecilerin baskı ve şiddetine maruz kalan Endonezya halkı, zulme karşı her zaman direnmeyi bilmiştir.

Endonezya halkı, 1917'de Surabaya'da kurduğu Denizciler Evi ve Denizci Temsilcileri Sovyetleri'yle nasıl bir dünya istediğini ortaya koydu ve ağır bedeller ödeyerek 1945'te bağımsızlığını kazandı. Yine aynı yıl içinde yarattığı özyönetim pratikleriyle bir yandan emperyalist işgale karşı mücadele verdi, diğer yandan demokratik bir Endonezya'nın yaratılması yönünde faaliyetler yürüttü.

Sukarno döneminde Endonezya'da göreceli bir demokratik ortam yaşandı; fakat bu süreç Suharto'nun CIA güdümlü gerçekleştirdiği darbeyle kesildi. Endonezya hızla karanlık bir döneme girdi.

Suharto rejimi tarihin gördüğü en büyük katliamlardan birini gerçekleştirerek bir milyona yakın muhalif kişiyi öldürdü.

Suharto diktatörlüğü, anti-komünizm politikalarıyla kendine meşruluk sağlayıp, Endonezya'yı tam bir açık cezaevine çevirdi. 32 yıl süren bu diktatörlük, 1998'de gerçekleşen halk ayaklanmalarıyla yıkıldı.

Büyük acılar çekmiş olan Endonezya halkı, on yılların suskunluğunu aşarak "artık ben de varım" demektedir...

ENDONEZYA'NIN SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİ

Endonezya, XVI. yüzyılın başlarında sömürgeci güçlerin denetimine girdi. Endonezya'nın sömürgeleştirilmesi, 1511 yılında Portekizliler'in Malaka'yı işgal etmesiyle başladı.

Portekizliler ülkedeki baharat ticaretini ele geçirerek, önemli oranda ticari kârlar elde ettiler. Ağırlıkla ticari denetimi elde tutmaya çalışan

Portekizliler, Endonezya'nın siyasal ve toplumsal yaşamına müdahale etmediler.

Endonezya'da olduğu gibi Güneydoğu Asya'da da hedefledikleri sömürge imparatorluğunu kurmayı başaramayan Portekizliler, XVII. yüzyıl içinde bölgedeki denetimlerini giderek yitirmeye başladılar.

XVII. yüzyılda sömürgeci güçlerin uluslararası düzeyde süren rekabet savaşına yeni bir güç eklenmişti. Bu güç Hollanda'ydı. Hollanda kısa sürede birçok sömürge toprağı kazandı. Endonezya'da bu sömürülerden biriydi. Hollanda, İspanya'nın vesayeti altında hareket ederek, Portekiz'in Endonezya'daki etkisini kırdı ve XVII. yüzyılın hemen başında, ülkedeki bütün kontrolu ele geçerdi.

"XVII. yüzyılın ilk on yılında Hollandalılar, Hint Okyanusu'ndaki deniz yolları üzerinde denetimlerini kurdular, Malezya takımadalarına yerleştiler ve Molük Adaları'nı ele geçirdiler; Yeni Dünya'da Güyan'ın bir bölümü ile Küçük Antiller'de bir kaç adayı fethettiler; Sona Takımadaları'nda Java'ya sıkı sıkıya yerleştiler ve orada Batavya -bugünkü Jakarta- kentini kurdular.

Hollandalılar 1600 ile 1644 yılları arasında, Avusturalya'nın batı ve kuzey kıyılarını keşfettiler. 1642 ile 1643 yılları arasında ise, ... Yeni Zelanda ile Fiji ve Tonga Adaları bul(un)du."[1]

Hollanda'nın Endonezya'yı sömürgelerine katmasıyla, Endonezya'nın sosyo-ekonomik yapısında önemli değişimler yaşandı.

XVII. yüzyılda Avrupa'nın en güçlü ve zengin imparatorluklarından biri haline gelen Hollanda İmparatorluğu (Birleşmiş Eyaletler) bir deniz imparatorluğu özelliği taşımaktaydı.

"Hollandalılar'ın, olağanüstü bir sigorta sistemiyle korunan, tecrübeli tayfalar ve çok usta kaptanlar tarafından başarıyla yönetilen, bakımlı, on bin kadar ticaret gemisi denizlerde dolaşıyordu. Yavaş yavaş ticareti tekellerine alacaklardı. Bu gemiciler, İspanya karşısında amansız birer savaşçı oluverdiler."[2]

Hollanda İmparatorluğu, İspanya'yla yürütülen savaşların yanında, dikkatini Portekiz sömürgelerine yöneltti. Portekiz sömürge imparatorluğunun çöküş sürecine girdiği bu dönemde, Hollanda, eski Portekiz sömürgelerinde kolayca etkinlik kurdu. Güneydoğu Asya'nın zenginliklerini ele geçirmeye çalışan Hollanda, 1602'de kurduğu Doğu Hindistan Şirketi'yle bu amacına ulaştı.[3] Hollanda İmparatorluğu, Güneydoğu As-

ya ve Endonezya'da, başta Java olmak üzere birçok ticari merkezde, nüfuzunu hızla yaygınlaştırdı.

Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla, Endonezya'da yeni ticaret merkezleri oluşturuldu ve Takımadalar'da faaliyet gösteren Portekiz, İspanyol, İngiliz, Fransız ve Çinliler'in, bölgedeki etkileri kırıldı. Şirket, hem adalararası ticaretin hem de Takımadalar'ın dış ticaretinin bütün kontrolünü denetim altına aldı. XVII. yüzyılın sonuna doğru takımadaların büyük bölümü, ya sömürge savaşları ya da yerel yöneticilerle yapılan anlaşmalar sonucunda, Doğu Hindistan Şirketi'nin hâkimiyetine girdi ve şirket bölgede egemen bir siyasi güç haline geldi.[4]

Hollanda'nın bölgedeki egemenliği XVIII. yüzyılın sonlarına kadar sürdü. 1784'te imzalanan Paris Anlaşması'yla Doğu Hint suları İngiliz ticaretine açıldı. 1795'te Hollanda'nın Fransız egemenliğine girmesiyle, Doğu Hindistan Şirketi'nin bölgedeki hakimiyeti sona erdi. Endonezya'da Fransız eğilimli bir yönetim kuruldu.

1799'da Hollanda devletinin kendisi, Hollanda Hint Adaları adında bir şirket kurdu. Doğu Hindistan Şirketi'nin tüm hakları, mal ve toprakları Hollanda devletine devredildi.

1806'da, Fransa, Doğu Hint Adaları'nı, İngiliz saldırılarından korunmak için bölgeye bir genel vali atadı. Genel Vali Willem Daendels, bölgede merkezi bir yönetim sistemi kurdu.

1811'de, Avrupa'da yaşanan bir dizi siyasi gelişme sonucu Güneydoğu Asya'da İngilizler'in hegemonyası arttı.

İngiliz egemenliği, bölgede köklü toplumsal değişimlere yol açtı. İngiliz Genel Valisi Stanford Raffles, bölgede kapitalizme uygun toplumsal ve ekonomik düzenlemelere girişti; feodal ilişkilerin tasfiyesi, para iktisadının oluşması yönünde adımlar attı. Bütün bunların yanında toprak reformu çalışmaları yürüttü.

1815'te yapılan Viyana Kongresi'yle Doğu Asya Adaları'nın egemenliği yeniden Hollanda'ya bırakıldı. Hollanda, bölgenin tarım potansiyelinden yararlanmak amacıyla, "Kültür Sistemi" adı verilen bir tarım sistemi kurdu. Bu sisteme göre; "Devlet toprağın beşte birinin sahibi oldu. Yerliler emeklerinin altıda birini devlete vermek zorunda bırakıldılar".[5] Sistem kısmi bir köleliğe tekabül ediyordu.

Tarım sistemi Hollandalı çiftçi ve ihracatçılara büyük kazançlar sağladı. Ancak yerli halk ve köylüler ağır bir sömürüye maruz kaldı. Hol-

landa'nın 1830-1877 arasında sömürge geliri 800 milyon florini buldu.

Tarım sistemi, 1870'ten sonra değiştirildi. Aynı yıl çıkarılan bir yasayla Avrupalı yatırımcıların uzun süreli kiralama yoluyla toprak edinmeleri sağlandı. Bu uygulama hızlı bir ekonomik gelişmeyi beraberinde getirdi. Hollanda'nın siyasal egemenliği pekişti. XX. yüzyılın başında Doğu Hint Adaları birleşik bir sömürgeye dönüştürüldü. Endonezya'da, Hollandalı nüfus giderek arttı. Sömürgeci rejim, Endonezya'nın yönetim işlerinde özellikle bu nüfustan yararlandı. Endonezya'da Hollanda sömürgeciliğinin uzun süren egemenliği sonucu, sömürgeci kültürden etkilenen yerli bir tabaka oluştu. 1906'da çıkarılan bir yasayla Endonezya köylerinde, kentlerdekine benzer bir idari sistem oluşturuldu. "Köy Yasası" diye adlandırılan bu sistemle, köylerde belediye meclisleri kurulması ve bu meclislere köy içinde yaşayan bütün kesimlerin katılması yönünde düzenlemelere girişildi. Belediye meclislerinin oluşumu sınırlı bir genel oyla belirlenmekteydi. Bazı adalarda kurulan meclislerde yerliler ağırlıktayken, genelde Hollandalılar'ın ağırlığı daha fazlaydı.[6]

1871'de, İngiltere'yle Hollanda arasında imzalanan Sumatra Anlaşması sonucu, İngiltere Açe topraklarını Hollandalılar'a bıraktı. 1873'te, Açe uleması önderliğinde, Açe halkının Hollanda sömürgecilerine karşı başlattığı savaş 1904 yılına kadar sürdü. Açe halkı, 30 yıl süren bu savaşta, gerilla savaşı taktikleri kullandı. Açe aristokrat sınıfı ulubalanglarının, Hollanda sömürgeci rejimiyle işbirliği yapması sonucunda, savaş yenilgiyle sonuçlandı.[7]

Açe halkı yürüttüğü uzun direniş savaşında büyük kayıplar verdi. Savaş, Açe halkının yenilgisiyle sonuçlansa da, Endonezya'da milliyetçiliğin gelişmesine önemli katkıları oldu.

ENDONEZYA'DA MİLLİYETÇİLİĞİN DOĞUŞU

Açe Savaşı'nda, ilk tohumları atılan milliyetçilik, Hollanda sömürgeci rejiminin ekonomik ve toplumsal alanlarda ayrımcı politikalarını yoğunlaştırmasına tepki olarak, 1908'den sonra hızla gelişti. Endonezya'da ilk milliyetçi oluşumlar, aydınlar ve yerel siyasal liderler aracılığıyla kuruldu. Bu ilk milliyetçi aydınlar ya Hollandalılar'dan ya yerli halka yakınlık duyan Hollanda kökenlilerden ya da Javalı Endonezyalılar'dan meydana gelmekteydi.

Endonezya'da ilk milliyetçi yapılanma, 1907 yılında oluşturuldu. İnsulinde adındaki bu yapılanma Endonezya'da yaşayan Hollanda kökenlileri temsil etmekteydi. İnsulinde'yi, 1908 yılında kurulan Budi Utomo - Soylu Çaba izledi. Budi Utomo, yerli eşraf üzerinde etki oluşturdu. Budi Utomo faaliyetlerini ağırlıkla kültürel düzeyde yürüttü. Diğer bir milliyetçi yapılanma olan İndische Partij ise 1912 yılında kuruldu. Fakat 1911'de kurulan Serakat İslam - İslam Birliği, kitlelerden aldığı geniş destek ile bu örgütlenmeler içinde öne çıktı.

Serakat İslam, dini bakımdan modernist bir çizgi izlemekteydi. Kısa zamanda bünyesinde yüzbinlerce kişiyi barındırdı ve ülke çapında örgütlülüğünü yaydı. Endonezya'nın özerkliğini savundu; sömürge rejimine açık muhalefete başladı.

Sömürge rejimi, Endonezya milliyetçiliğinin gelişmesi karşısında önlem olarak, bir ulusal meclis kurma kararı aldı. Ulusal meclis, ülkedeki belediye meclislerinden gelen temsilcilerden oluşmaktaydı. 1915'te faaliyete geçen meclis, milliyetçi gelişmenin önüne geçemedi. Hatta, Serakat İslam gibi yapıların ulusal düzeyde meşruluk kazanmasını sağladı.

"Serakat İslam, 1916'da milli bir statü kazandıktan sonra toplumun tüm kesimlerinde taraftarlar bularak siyasi bir halk hareketine dönüştü ve 1919 yılında iki milyon üyesi olduğunu iddia etti. İlk defa Endonezya için muhtariyet fikrini ortaya atan Serakat İslam, isteklerine hükümetten olumlu cevap alamayınca Hollandalılarla işbirliği yapmama (non-cooperation) politikasını benimsedi ve Halk Meclisi'ndeki üyelerini geri çekerek sömürge yönetimiyle açık bir çatışmaya girdi."[8]

Serakat İslam'a 1918 yılında komünistler de katıldı. Serakat İslam, örgütlülüğünü yaygınlaştırmasıyla taleplerini daha da radikalleştirdi. Serakat İslam'ın geniş kitleler tarafından desteklenmesi, Hollanda sömürgeci rejimin belirli önlemler almasına neden oldu. Bu önlemler, genel olarak hareketin faaliyetlerine "yasal" sınırlamalar getirme noktasında yoğunlaştı. Sömürgeci rejimin bu tutumunun temel nedeni, Endonezya halkının yaklaşık yüzde 90'ının müslüman kökenli olmasından kaynaklanmaktaydı.

1920'de Serakat İslam'ın içinde İslam'ın yorumundan kaynaklanan bir ayrılık yaşandı. Yaşanan ayrılık, hareketin toplumsal etkisini azalttı. Serakat İslam içinden, 1925'ten sonra İslama farklı yorumlar getiren birçok siyasi örgütlenme doğdu.

ENDONEZYA'DA KOMÜNİST HAREKETİN DOĞUŞU

Endonezya'da işçi sınıfı XIX. yüzyılın sonlarında ortaya çıktı. Endonezya'da sömürgeci üretim mekanizmalarının ihracata yönelik özelliklerinin olması, demiryolları ve denizcilik sektörlerini, işçi sınıfının rahmi haline getirdi.

XX. yüzyılın başlarında işçi sınıfında hızlı bir nicel artış görüldü. Ekonomik ve demokratik hakları doğrultusunda harekete geçen işçi sınıfı, özellikle 1905'ten sonra hızlı bir sendikal örgütlenme içine girdi. 1905 ve 1908 yılları arasında, ilk sendikal örgütlenmeler demiryolu ve liman işçileri arasında kuruldu. Bu sendikal yapıları, öğretmenlerin, gümrüklerde çalışan memurların kurduğu sendikal yapılar ya da değişik sendikal oluşumlar izledi.

İşçi sınıfı mücadelesinin taşıyıcı gücü, demiryolu ve tramvay işçileri oldu. Bu işçilerin örgütlenmesinde çalışan Hollandalı enternasyonalist Henk Sneevliet, 1914 yılında, İndoneesische Sociaal Demokartische Vereining (ISDV) - Hint Adaları Sosyal Demokrat Birliği'ni kurdu. ISDV, Demiryolu ve Tramvay İşçileri Sendikası içinde etkili bir örgütlülük yarattı.

ISDV, bir yandan işçi sınıfının yoğun olduğu Semerang ve Surabaya'da diğer yandan da topraklarını kaybederek plantasyon işçisi haline gelmiş köylüler arasında örgütlenme ve propaganda faaliyetleri yürüttü. "Bu devrimci sosyal-demokratlar, çıkardıkları gazetelerle Marksçı düşünceyi yayıyor, Endonezya halkını diğer ülkelerdeki bağımsızlık savaşlarından haberdar ediyor ve Serakat İslam'la ilişki kurup taraftarlarını etkiliyorlardı."[9]

1917 Ekim Devrimi, etkisini Endonezya'da da gösterdi. ISDV çeşitli kitle gösterileriyle Ekim Devrimi'ni coşkuyla karşıladı. Bolşevik tezler yönünde çalışmalarına hız verdi. Hollanda ordusu askerleri ve denizci erleri içinde ajitasyon ve propaganda faaliyetleri yürüttü. Henk Sneevliet önderliğinde, Endonezya'nın en önemli limanlarından biri olan Surabaya'da denizci ve asker sovyetleri örgütleme çalışmaları yürütüldü. Surabaya'da "Denizciler Evi" adlı bir devrimci örgütlenme kuruldu. Bunun yanında Denizci Temsilcileri Sovyetleri örgütlendi. Bu iki yapı askerlerle ilişki kurmaya çalışıyordu.

Surabaya'daki devrimci faaliyetlere önderlik eden Sneevliet, yürüttüğü çalışmalardan dolayı, sömürgeci rejim için boy hedefi haline geldi. Sneevliet, 1918'de Endonezya'dan sürüldü.[10]

Yaşanan bu gelişmeler, ISDV içinde radikal ve ılımlı unsurlar arasında bir ayrılığın yaşanmasını da beraberinde getirdi. Ilımlı unsurlar, 1917'de ISDV'den ayrılarak İndoneesische Sociaal Demokartische Partij (ISDP) - Endonezya Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdular. ISDV, yaşanan ayrılığa rağmen, kitleler üzerinde nüfuzunu yaymayı sürdürdü. 1918'de üye sayısı 750 bine ulaştı. ISDV, 1920'de kendini feshederek, Pantai Komunis İndonesia (PKI) - Endonezya Komünist Partisi'ne dönüştü. PKI'nın başkanlığına, Demiryolu İşçileri Sendikası başkanı Semaoen seçildi. PKI, aynı yıl Komintern'e üye kabul edildi. PKI, 1919 yılında kurulan Merkezi Sendikalar Birliği ve birçok işçi sendikası üzerindeki etkisini artırdı. Serakat İslam'ın birçok şubesinin kontrolü komünistlerin elindeydi.

1916 yılından sonra ISDV'nin Serakat İslam içindeki çalışmaları başlamıştı. ISDV, kısa sürede Serakat İslam'ın tüm birimlerinde etki kurmayı başardı. Sneevliet için Serakat İslam, kitlelere ulaşmanın ve görüşleri aktarmanın bir zeminiydi. Milliyetçi hareketle, Sosyalist hareketin işbirliğinden etkili bir politik güç oluşturulabileceği düşüncesiyle hareket eden ISDV, bu yaklaşımında başarılı sonuçlar elde etti. Bu başarı, bir yanıyla ISDV'nin politik manevra gücüyle bağlantılıyken, diğer yanıyla Endonezya ulusal burjuvazisinin güçsüzlüğünden kaynaklanmaktaydı.

Serakat İslamla sosyalistler arasındaki bu ilişki bazı ilginç sonuçlar da doğurdu. 1920'li yıllarda sömürgeci sistemin ekonomik ve sosyal yönlerden aldığı biçime bağlı olarak, sömürgeci rejim sadece Batı'yla değil, kapitalist sistemle özdeşleştirilmeye başlandı. I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı ekonomik bunalımın etkisiyle, işçi sınıfının ve köylülerin yaşam standartlarında hızlı düşüşler yaşandı. Endonezya'da toplumsal mücadele giderek yükseldi. Bu durum, yeni çözümleri zorunlu kılmaktaydı. Aynı dönemde, komünistlerle işbirliğini savunan Müslümanlar'ın kapitalistleri "kâfir" diye tanımlaması ve bazı Müslüman grupların Kuran'da İslami bir komünizm kaynağı görmesi nedeniyle Kuran'ın bu gözle yeniden okunması yönünde, okuma çevreleri oluşturulduğu görüldü.[11]

1920'den başlayarak Serakat İslam içinde milliyetçilerle komünist-

ler arasında, Serakat İslam'a bağlı şubelerin ve sendikaların denetim altına alınmasına yönelik mücadele başladı. Bu dönemde PKI bazı yasal sınırlamalara maruz kalsa da açık faaliyet yürütebilmekteydi.

"... Hollanda makamları, siyasal deneyimlerine dayanarak, Endonezya Komünist Partisi'ne ve onunla bağlantısı olan gençlik örgütleriyle kadın örgütlerinin yasal çalışmalarına izin verdi. Böylece Hollanda, iç ayrılıkların ulusal bağımsızlık hareketini zayıflatacağını umuyor, ancak aşırı faaliyet gösteren komünistlere baskı yapmakla yetiniyordu."[12]

Milliyetçilerle komünistler arasındaki mücadele Merkezi Sendikalar Birliği'nde odaklandı. 1923 yılında komünistler Serakat İslam'dan ayrıldılar. PKI, Serakat İslam'ın önemli kollarıyla birleşip "Kızıl Serakat İslam"ı oluşturdu. Bu örgüt daha sonra adını, Serakat Rakyat - Halk Birliği olarak değiştirdi.

PKI'nın geniş kitlelerle bütünleşmesi, sömürge rejimini hareket geçirdi. Sömürge rejimi, 1923'ten sonra taktik değiştirip PKI faaliyetlerini baskıyla engellemeye çalıştı. Özellikle 1923'te demiryolu işçilerinin gerçekleştirdiği grev sömürge rejimini harekete geçiren olay oldu. Grev sürecinde çıkarılan sert yasalarla, işçi sınıfının ve değişik halk kesimlerinin örgütlenme faaliyetleri ve mücadeleleri engellenmeye çalışıldı. PKI'nın başkanı Semaoen ve birçok komünist sürgüne yollandı.

PKI, izlediği strateji gereği köylülerin örgütlenmesi için kurduğu Serakat Rakyat'ı lağv etti ve esas olarak işçi sınıfının örgütlenmesine yöneldi.

Bu konuda şöyle yorumlar yapılmaktadır: "Endonezya Komünist Partisi yöneticilerinin uygulamada yaptıkları büyük yanlışlar, Hollanda makamlarının işini kolaylaştırdı. Sovyet tipi bir hükümetin kurulmasını isteyen komünist önderler, Endonezya köylüsünün yapı olarak taşıdığı küçük-burjuva niteliğinden dolayı devrim yapamayacağı düşüncesindeydiler. Ayrıca, belirli bir programı olmayan ve Komünist Partisi'nin alt basamağı sayılan Serakat Raiyat'ı dağıtmaya kalktılar. Oysa Komünist Partisi ve Serakat Rakyat mensupları, Parti yöneticilerinin bu çabalarının tamamen karşısındaydılar."[13]

PKI üzerindeki baskılar yoğunlaştı. Sömürgeci rejim, yarı milis nitelik taşıyan, anti-komünist Müslüman gruplardan oluşan, Sarekat Hidjau - Yeşil Birlikler'i kullanarak PKI'yı etkisizleştirmeye çalıştı. Baskı dalgası, PKI'yı silahlı ayaklanma hazırlıkları yapmaya yöneltti.

"Ekim 1925'de Prembanan'da toplanan parti yöneticileri bir Sovyet Cumhuriyeti kurmak amacıyla proleter devrimi gündemlerinin başına aldılar. Ancak bu karar partinin aynı günlerde örgütlenmeye ilişkin kararlarıyla çelişkili haldeydi. Parti bir müddet önce bölgesel örgütlerin özerkliğini karar altına alan bir demokratik merkeziyetçilik yorumu yapmıştı."[14]

PKI, Komintern'e ve temsilcisi Tan Malaka'nın muhalefetine rağmen, silahlı ayaklanma kararı aldı. Aralık 1925'de Sourayaba'da başlayan grevler, kendi aralarında eşgüdüm olmamasına rağmen, ülkeyi saran grev dalgasına dönüştü. Kasım 1926'da Java'nın batı kesiminde silahlı ayaklanma başladı; bu ayaklanmayı Ocak 1927'de Batı Sumatra'daki silahlı halk ayaklanması izledi. İki ayaklanma da Hollanda askeri birlikleri tarafından bastırıldı. Sömürgeci rejim komünistlere yönelik yoğun bir tutuklama kampanyası başlattı. PKI ve yan kuruluşları kapatıldı. Devrimci sendikalar dağıtılarak yasaklandı. Binlerce komünist tutuklanarak Batı İrian'daki toplama kamplarına yollandı. 1927 yılı boyunca süren sömürgeci rejimin baskı, şiddet ve yok etme politikaları sonucu, PKI ağır darbeler alarak örgütsel faaliyetlerini yürütemez duruma geldi. 1927'deki Komünist hareketi ezmeye yönelik bu "darbe", PKI'yı uzun yıllar Endonezya siyasi arenasının dışında bıraktı.

1927'DEN II. DÜNYA SAVAŞI'NA

1927'de Java ve Batı Sumatra'da gerçekleşen silahlı halk ayaklanmasının bastırılması ve komünistlerin şiddetle ezilmesinden sonra, Endonezya'nın siyasal arenasında laik ve milliyetçi bir kuşak ağırlığını hissettirmeye başladı.

Bu kuşağın temsilcilerinin büyük bir kısmı Avrupa'da yaşamış, burada Marksizmle tanışmış, hatta etkilenmiş kişilerdi.

İçlerinde M. Hatta, Sutan Sjahrir ve Ahmed Sukarno'nun bulunduğu bu milliyetçi militanların, Endonezya'da güçlü bir örgütlenme yaratmak yönündeki çalışmaları, milliyetçi akımın ülkede hızla gelişmesine yol açtı.

1927 yılında, Endonezya'nın dört bir yanında, milliyetçi yapılanmalar ortaya çıktı. Bu yapılanmalar içinde Endonezya Ulusal Birliği faaliyetleriyle daha da fazla etkili oldu. Ulusal Birlik, 1928 yılında yaptığı ilk kongre de partileşerek Endonezya Ulusal Partisi - PNI'ya dönüştü.

Partinin başkanlığına Sukarno getirildi.

Parti, programında Endonezya'nın bağımsızlığını ve ulusal birliğini savunarak, her türlü işbirliğini reddetmekteydi. Ayrıca, Endonezya'nın ulusal sınırlarını net olarak ortaya koymakta, bu sınırları Sumatra'nın kuzeyinden, Yeni Gine'nin en batısına kadar olan adalar olarak belirlemekteydi.

Sukarno, ülkedeki tüm politik güçlerin -Marksist, milliyetçi, İslamcı- bir arada bulunacağı geniş bir uzlaşma politikası izledi. Bu politika sonucunda, her grubun örgütsel bağımsızlığını koruyacağı bir federasyon örgütlenmesi kuruldu. 1927 yılında kurulan PPPKI, anti-sömürgeci bir nitelik taşımaktaydı. PPPKI "Endonezya halklarının politik örgütlerinin oy birliğiyle sağladıkları uzlaşma" anlamına gelen kelimelere karşılık düşmekteydi. Federasyonun şekilsiz yapısı, etkili çalışmalar yürütülememesini beraberinde getirdi.[15]

Sukarno'nun ulusal birliği savunan yazı ve konuşmalarından dolayı, 1929 yılının sonlarında tutuklanması PPPKI'nın ve PNI'nın dağılmasına neden oldu. Fakat Sukarno'nun tutuklanması ve hapis cezası alması, popülerleşmesini ve Endonezya'nın bağımsızlık hareketinin sembolü haline gelmesini sağladı.

Milliyetçilerle İslamcılar arasındaki ilişkiler gerginleşti, yer yer çatışmalar yaşandı. PNI kendini feshetti, Nisan 1930'da Partai Indonesia - Endonezya Partisi kuruldu.

Sutan Sjahrir, 1931 yılı sonunda, yine PNI adını taşıyan fakat Endonezya Ulusal Eğitimi anlamına gelen, başka bir parti kurdu.

Sukarno, 1932 yılında hapisten çıktı. Aynı yıl içinde, Endonezya'da en yaygın adlardan biri olan Marahen'den esinlenerek, Marahenizm adında bir görüş geliştirdi. Sukarno bu eklektik teziyle; büyük mülklerin devletleştirilmesini, küçük toprak sahiplerinin korunmasını ve sosyal devlet anlayışının hakim olduğu bir demokrasiyi savunuyordu.

Sukarno, 1933'de yeniden tutuklandı. Bu durum; Sukarno'nun - siyasal yaşamında sık sık ortaya çıkacak olan- pragmatist, reel politiker ve oportünist kimliğini ortaya koyacaktı.

Sukarno, tutuklanmasıyla demolarize oldu. Sömürge yönetimine "devrim" hazırlığında olmadığına inandırmak için, sömürge yönetiminin herhangi bir biriminde görev almaya hazır olduğunu açıkladı. Bu açıklama, Endonezya halkı tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. En-

donezya'nın bağımsızlığıyla özleştirilen Sukarno'nun resimleri duvarlardan indirilerek parçalandı. Sukarno'nun prestiji ciddi bir şekilde sarsıldı. Partai Indonesia liderleri, Sukarno'nun üyeliğinin "şerefsizlik" nedeniyle silinmesini istedi. PPPKI ve PNI'nın bir düzlemde devam eden faaliyetleri, 1935 ve 1936 yılları içinde bütünüyle son buldu.

Endonezya'da İslamcı ve milliyetçi akımların faaliyetlerinde genel bir durgunluk yaşanmaktaydı. Bu süreç, 1939 yılında farklı anti-sömürgeci güçleri bir araya getiren federasyonun kurulmasıyla aşıldı.

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI VE JAPON İŞGALİ

II. Dünya Savaşı başladığında, Endonezya'da İslamcı ve milliyetçi akımlar arasında bir yakınlaşma görüldü. 1937 yılında hem sömürgeciliğe hem de faşizme karşı Gerindo adında bir örgüt kuruldu. 1939'da milliyetçi partiler birleşerek, Garabungan Politiek Indonesia (GAPI) - Endonezya Siyasi Birliği'ni kurdular. GAPI, faşizme karşı ulusalcı bir birlikti, Endonezya dili, bayrağı ulusal marşı gibi haklar talep etti.

Federatif bir niteliği olan GAPI, İslamcı ve sosyalist grupların katılmasıyla, Madjelis Rakjat Indonesia (MARI) - Endonezya Halk Konseyi'ne dönüştü. MARI kısa zamanda etkili bir güç oldu ve Endonezya'daki statükonun değişmesi yönünde çalışmalarını yoğunlaştırdı.[16]

1940'ta Naziler Hollanda'yı işgal etti. Bu işgal, Endonezya'da önemli siyasal değişimlerin yaşanmasının başlangıcı oldu. Endonezya, Hollandalı Genel Vali Ijarda van Starkenborgh - Stachouwer tarafından yönetilmeye başlandı.

Japon emperyalizmi, bir savaş makinesi olarak Güneydoğu Asya'da kendi hegemonyasını yayma uğraşındaydı. Hollanda'nın işgali ve Endonezya'da siyasal otoritede yaşanan dağınıklık ya da zayıflama, Japonya'nın dikkatini Endonezya'ya çevirmesine yol açtı.

Japonya Endonezya'dan önemli hammaddeler almaktaydı. 1941 yılının ortalarına gelindiğinde, Endonezya'nın en önemli hammaddelerinden petrol, kauçuk ve demirin üçte biri Japonya'ya gönderiliyordu. Ne var ki Japonya, Çin'de karşılaştığı sorunlardan dolayı, Endonezya'daki hammaddelerin tümünü -özellikle petrol ve demiri- denetim altına almak istiyordu.

1941'de ABD, petrol ve demirin Japonya'ya gönderilmesine ambar-

go koydu. ABD'nin ambargosuna, İngiltere ve Hollanda da katıldı. Japonya'nın Çin üzerindeki projelerini riske sokan bu gelişmeler, Japonya'nın harekete geçmesine neden oldu.[17]

7 Aralık 1941'de, Endonezya'nın Japonlar tarafından işgaliyle sonuçlanan savaş başladı. Hollanda sömürge yönetimi ABD ve İngiltere'nin vereceği desteğe güvenmekteydi. 1942 yılında Singapur'un düşmesi Endonezya'nın Japonya tarafından kolayca işgal edilmesini sağladı. 8 Mart 1942'de, Endonezya'daki Hollanda idaresi Japonlara teslim oldu.

Endonezya, "Japon Doğu Hint Adaları" adını aldı ve takımadaların bütününde, yönetimi Japon ordusu üstlendi.

Japon emperyalizmi, işgal öncesinde yoğun bir propaganda kampanyası yürüttü. Endonezya'nın büyük adalarına bağımsızlık verileceği, Endonezya halkının taleplerinin dikkate alınacağı yönündeki bu propagandalar etkili sonuçlar doğurdu. İşgalin ilk döneminde Japonya'nın milliyetçi hareketle doğrudan çatışmadan kaçınması, Batı düşmanlığını körükleyen ajitasyon ve propagandaları, Endonezya ulusal marşını, bayrağını tanıması ve Endonezyalıları idari sistemde etkili yerlere getirmesi İslamcı ve milliyetçi kesimlerin Japonya'yla kurulacak ilişkilere sıcak bakmasına neden oldu.

Endonezya'nın Japonya tarafından işgal edilmesiyle, "Üç yıllık Hollanda iktidarı çöktü; bu da Japonlara karşı, başta komprador burjuvazi içinde olmak üzere, Endonezya halkları arasında bir takım düşlere yol açtı. Yeni işgalciler Sukarno ile milliyetçi dostlarının desteğini kazanmaya çalıştılar; bunlar en azından geçici olarak 'kumar oynama'yı kabul ettiler."[18]

Japonya, Endonezya'nın zengin petrol, kalay, nikel, boksit, demir, manganez yataklarından yararlanmayı hedeflemekteydi. Japonya'nın savaşta gücünü koruması, Endonezya'da denetimsiz gelişmelerin önünün kesilmesine bağlıydı. Japonya, bundan dolayı Endonezya'nın bağımsızlığını savunur görünerek bazı siyasi vaadlerde bulunmaktaydı. Milliyetçi önderler ise bu ortamdan yararlanarak ve Japonya'yla müttefik güçler arasındaki çelişkiyi kullanarak, milliyetçi hareket geliştirmeyi amaçlıyorlardı.

Sukarno bu düşünceyle Japon işgal komutanlığından gelen işbirliği önerisini kabul etti. Anılarında bunun nedenini şöyle açıkladı; "Onların

ülkeyi yönetmek, benim de bağımsızlığa kavuşmak gibi sorunlarımız dolayısıyla birbirimize karşılıklı ihtiyacımız vardı." Bu konuda yapılan başka bir yorum ise şöyledir; Sukarno 1942 Temmuz'unda Endonezya'ya döndüğünde milliyetçi önderlerle bir araya gelmiş, yapılan toplantıda; Sjahrir'in gizli bir direniş hareketi oluşturmasına, kendisinin ve M. Hatta'nın Japonlarla "taktik" işbirliği yapmasına karar verilmiştir.[19]

Japonya, Endonezya'daki işgalini yürütebilmek ve milliyetçi hareketi kontrol altında tutabilmek için güdümlü örgütlenmeler kurdu. Bunlar içinde, en önemli örgütlenme, "erkek evlat" anlamına gelen PUTERA'ydı. Sukarno, PUTERA'yı geniş bir kitle örgütü haline getirip, bağımsızlık talebini gerçekleşmek için araç olarak kullanmaya çalıştı. Japonlar örgütün tehlikeli olabilecek bir güce ulaşabileceğinin farkında olmalarına rağmen, kitlelerin ayaklanmasını göze almak yerine, Sukarno'yu sınırlı yetkilerle donatarak ve örgütün çalışmalarını manevi boyutta sınırlandırarak faaliyetlerine izin verdiler. Bununla birlikte tedbir olarak PUTERA'nın kırsal kesimlerde şube açmasına yasak koymayı da ihmal etmediler.

Bu arada Endonezya'da, Japonlara karşı duyulan "yakınlık" yavaş yavaş dağılmaya başladı. Siyasal gösterilere ve toplantılara yasaklar konuldu. Yasaklara uymayanlara verilen ceza, ölümdü. İşgalle oluşturulmaya başlanan toplama kamplarına önce Hollanda sömürge rejiminin yöneticileri konulmuştu. Daha sonra da Hollanda vatandaşları ve Hint-Avrupalılar konulmaya başlandı.[20]

Endonezya'da Japon emperyalizmi köleci bir çalışma rejimi oluşturarak, Endonezya işçi ve emekçilerini toplama kamplarını aratmayan bir sömürü sisteminin içine soktu.

1943'te savaş Japonya'nın aleyhine gelişmeyi başladı. Japonya, askeri stratejisinde değişiklik yaparak, "Yeni Harekât Politikası" oluşturdu. Savaş hedeflerini "mutlak ulusal savunma alanları"na göre belirledi.

"1943 yılının Eylül ayında, Japon İmparatorluk Karargâhı en azından, evvelki iyimser tahminleri ve ihtimalleri gözden geçirme gereğini duydu. Japon birlikleri, çok büyük bir alana dağınık bir şekilde yayılmıştı ve Amerikalılar, yenilgiden beklenenden daha kısa sürede toparlanmışlardı. Ayrıca Amerikalılar, şimdi hem havada hem denizde üstünlüğü elde bulunduruyorlardı. Artık Japonlar'ın ayakları yere basmaya başlamış ve savunma alanlarını daraltmaya karar vermişlerdi. Japonla-

r'ın kanatlardan maruz kaldıkları baskıların dışında ortada bulunan Pearl Harbor'dan da muhtemel bir tehdit vardı...

Japonların askeri açıdan bu tehlikeli durumu, zayıf ekonomileri nedeniyle daha da ciddi bir önem arz etmekteydi. Uçak üretiminde, Amerika ile baş edemiyorlardı ve Japonlar kendi ticari gemilerini koruyamaz hale gelmişlerdi."[21]

Japonya, "mutlak savunma alanları" içinde gördüğü Endonezya'da politik "yumuşamalara" giderek ülkedeki güç dengelerini kontrol altında tutmaya çalıştı. Endonezya'ya kısmi bir otonomi vererek, Endonezyalılar'ın hükümete katılmalarına olanak sağladı. Bu yönde merkezi ve bölgesel danışma organları kuruldu ve Endonezyalılar'ın bu organlar içinde yer almasına izin verildi. Japonya bu politik manevralarıyla, kendi uyruğu olarak gördüğü Endonezya halklarının savaşta gönüllü desteğini kazanmayı amaçlamaktaydı. Ekim 1943'te, gönüllü bir Endonezya ordusu kuruldu. Ordunun kurulma amacı, Japonya'ya hizmet etmekti. Ordunun adı, "Gönüllü Yurt Savunucuları" anlamına gelen, PETA'ydı. Milliyetçiler, bu ordunun bağımsızlık mücadelesine katkısı olacağı düşüncesiydiler. Binlerce milliyetçi ordunun içinde görev aldı, askeri eğitimden geçti.

1944 başında Japonlar PUTERA'yı lağv ederek yerine, Halk Hizmetleri Birliği adında yeni bir örgüt kurdular. Sukarno bu birliğin başına getirildi. Halk Hizmetleri Birliği, 300 bin kişiyi, Japon emperyalizminin çıkarları uğruna Burma ve Yeni Gine'ye zorunlu çalışmaya yolladı. Zorunlu çalışmaya gidenlerin yüzde 90'ı bir daha geri dönmedi.[22]

Halk Hizmetleri Birliği başkanı olarak Sukarno, bu "ölüm yolculuğundan" birinci derecede sorumluydu. Japonlar'ın istekleri doğrultusunda hareket eden Sukarno, siyasal prestijini kaybetme noktasına geldi.

Japonya, II. Dünya Savaşı'nı kaybedeceğini fark ettiğinde, 1944 Eylül'ünde, Endonezya'nın tümü için bağımsızlık sözü verdi. Bu sözüne rağmen Japonya, Mart 1945'te kurulan Endonezya'nın Bağımsızlığını İnceleme Komitesi'nin faaliyetlerini sınırladı. ABD'nin, denizlerde ve Filipinler'de üst üste kazandığı savaşlar, Japonya'yı sıkıştırmaktaydı. Japonya bu ortamda Endonezya'da yapılan bağımsızlık eylemlerinin her türüne göz yumdu. Fakat bağımsızlık vaatlerini gerçekleştirmekten de son ana kadar kaçındı.

Hiroşima'ya atom bombasının atılması ve Japonya'nın teslim olma-

sından sonra, bağımsızlık için Hazırlık Komitesi faaliyetlerine başladı.

Sukarno, Japon işgalciler ülkeyi terk edene kadar, onlara tabi hareket etti. 14 Ağustos'ta milliyetçi liderler Jakarta'da toplandı. 15 Ağustos'ta Japonlarla silahlı çatışmalar yaşandı. Genç milliyetçi eylemcilerce sıkıştırılan Sukarno ve M. Hatta, 17 Ağustos 1945'te Endonezya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. Hazırlık Komitesi, ertesi gün Sukarno'yu Cumhurbaşkanlığı'na, M. Hatta'yı da başkan yardımcılığına getirdi.

"Bağımsızlığın ilanı için seçilen an çok uygundu; çünkü bir yandan kayıtsız şartsız bir teslim anlaşması imzalayan Japonya'nın karşı koyma gücü kırılmış, diğer yandan da, Endonezya'nın eski efendilerinin silahlı güçleri ve onların müttefikleri ülkeden ayrılmışlardı. Bu nedenle cumhuriyetin ilanı, hiçbir müdahaleyle karşılaşmadı. Merkezi bir hükümet ve geçici bir parlamento kuruldu."[23]

ENDONEZYA CUMHURİYETİ KURULUYOR

Japonlar'ın Endonezya'yı terk etmesiyle, Endonezya Müttefik güçlerin işgaline uğradı. Başta Hollanda, yeniden, Endonezya'da yönetimi ele geçirmek istiyordu. İngiliz birlikleri, Japonya'yı silahsızlandırmak gerekçesiyle Java Adası'na çıktı. Bu birliklerle Hollanda Genel Valisi Van Mook'da Endonezya'ya geldi.

Endonezya'nın bağımsızlığı fiilen "kayıt üzerinde" kalmıştı.

10 Kasım'da, İngiliz birliklerinin davranışlarından dolayı Surabaya'da silahlı bir direnme hareketi başladı. Eski sömürgeci devletlere karşı yürütülen savaş içinde, hükümet geçici başkent olarak ilan edilen Java'dan ayrılarak, daha iç bölgelerdeki Jakarta'da çalışmalarını yürütmeye başladı. Tüm yurtsever unsurlar, emperyalist saldırıyı püskürtmek için bir araya geldiler. Endonezya halkının mücadelesi uluslararası düzeyde destek kazanmaya başladı. Hollanda ve Avusturalya'da işçiler, Endonezya'daki Hollanda birliklerine gönderilecek silah ve malzemeleri gemilere yüklemeyi boykot ettiler. Hindistan'da, İngiliz birlikleri içinde yer alan Hintli askerlerin Hindistan'a geri dönmeleri için birçok gösteri yapıldı.[24]

Genç Cumhuriyet, bir yandan sömürgeci güçlerle savaşırken, diğer yandan kurumsallaşma yönünde adımlar atmaktaydı. Kasım ayında,

sosyal demokrat nitelikli Sosyalist Parti lideri Sutan Sjahrir başbakanlığa getirildi. İçinde Komünist Partisi'de bulunan çeşitli siyasi partiler yanında, sendikal örgütlenmeler kuruldu ve birçok köylü örgütleri ortaya çıktı.

1927'de Java ve Sumatra'daki silahlı ayaklanmalardan dolayı Hollanda sömürge yönetimi tarafından ezilen Komünist Partisi, ancak 1935'te yeniden toparlanabilmişti. Faaliyetlerini yeraltında sürdüren Komünist Partisi, Japon işgaline karşı aktif mücadele yürüttü. Bu mücadele içinde kadrolarının büyük bir kısmını kaybetti. Cumhuriyetin ilanından sonra da yeraltında kalma kararını sürdüren parti, çalışmalarını ağırlıkla, Amir Sjarifuddin yönetimindeki Sosyalist Parti ve sürgünden dönen eski komünist Setiajdit'in yönetiminde bulunan Endonezya İşçi Partisi içinde sürdürmekteydi. Cumhuriyetin ilanıyla iki partinin üye sayısında hızlı bir artış yaşandı. 1946'da Sjahrir tarafından kurulan Partai Socialist - Sosyalist Parti'ye Sjarifuddin yönetimindeki Sosyalist Parti'nin katılma kararı alması, komünistleri olumsuz şekilde etkiledi.

1945 sonlarına doğru, Sukarno'nun geliştirdiği beş ilkeyi savunan Partai Nasional Indenesia - Endonezya Ulusal Partisi kuruldu. Partinin yöneticiliğini Subarco yapmaktaydı. Pantca Indra olarak adlandırılan bu beş ilke şunlardı; milliyetçilik, enternasyonalizm, demokrasi, refah ve allaha iman. Ulusal Parti, kısa zamanda ülkenin en etkili partilerinden biri haline geldi. Diğer önemli partilerden biri de, Maşumi'ydi.[25] Maşumi, bünyesinde sağ ve sol kanat olarak iki eğilimi barındırmaktaydı. Sağ kanat, anti-komünist bir nitelik taşırken, sol kanat kendini dini sosyalistler diye adlandırıyorlardı.

"Devrim sonrası dönemin sayıca güçlü partilerinden biri de, İslamiyetin dinsel temelleri üzerine kurulmuş tüm örgütleri bünyesinde toplayan Maşumi idi. Yönetici ve üyeleri bakımından da en çok farklılık gösteren parti yine bu partiydi. Maşumi'nin sağcı yönetimi, büyük kompradorları ve tefeci burjuvaziyi destekliyor, tüm radikal demokratik reformlara karşı koyuyor ve anti-komünist bir politika izliyordu. Partinin sol kesimi ise, köylülere ve halkın önemli bir bölümünün bu partiyi desteklemesini sağlayan yurtsever Müslümanlar'ın alt tabakalarına ve burjuvazinin çeşitli kesimlerine yönelik bir çizgideydi."[26]

Bağımsızlığın korunması için direniş hareketinin en önemli birleşenlerini; sosyal demokrat Sutan Sjahrir, Sukarno'yu destekleyen Endonez-

ya Ulusal Partisi, Maşumi Partisi ve Tan Malaka önderliğindeki Komünist Parti oluşturmaktaydı. Ulusal birliği simgeleyen bu birleşenler, Hollanda müdahalesine karşı eşit olmayan koşullarda yürütülen mücadelenin başarı kazanmasını sağladı. Fakat iç ve dış politikadaki gelişmeler, bu birleşenlerin "uzlaşmasına" ve uyumlu çalışmasına olanak vermedi.

Endonezya halkının ulusal bağımsızlığını korumak yönünde yürüttüğü mücadele ve bu mücadelenin uluslararası ilerici kamuoyu tarafından desteklenmesi, Hollanda'yı, cumhuriyet hükümetiyle görüşmeleri kabul etmek zorunda bıraktı. 1946'da, İngiliz temsilcilerin de katılımıyla Linggadjati'de görüşmeler başladı. Aynı yılın Kasım ayında taraflar arasında bir anlaşma imzalandı. Anlaşma, Mart 1947'de bir pakt haline dönüştü.

Cumhuriyet hükümetinin, Hollanda ile yaptığı Linggadjati Antlaşması'na göre; Hollanda, Java, Modoero, Sumatra Adaları'nı ve henüz Hollanda'nın ve İngiltere'nin işgalinden kurtulamamış bölgeleri kapsayan, Endonezya Cumhuriyeti'ni tanımaktaydı. Cumhuriyet hükümeti, Endonezya Birleşik Devletleri'nin kurulması için Hollanda'yla işbirliği yapmayı kabul ediyordu. Endonezya Birleşik Devletleri; Java ve Sumatra, Borneo ve Büyük Doğu olmak üzere üç federe devletten oluşmaktaydı. Federe bir demokratik-bağımsız devlet olan Endonezya Birleşik Devletleri, Hollanda Krallık Hükümeti'nin egemenliği altında Hollanda - Endonezya Birliğini oluşturacak ve Hollanda Kraliçesi, bu birliğin devlet başkanı olacaktı.[27]

Fakat anlaşma, tarafları memnun etmedi. Hollanda, antlaşmayı, Endonezya'da tahakkümün sağlanmasına kadar geçici bir çözüm olarak ele aldı. Endonezya'daki yurtsever güçler ise, bu antlaşmayı gerçek bağımsızlığı sağlamayan, yetersiz bir antlaşma olarak görüyor, antlaşmanın Endonezya'yı Hollanda'nın dominyonu haline getirdiğini düşünüyorlardı.

Hollanda'nın anlaşma hükümlerini bozması uzun sürmedi. Hollanda, Cumhuriyet Hükümeti'nin denetimi altında olmayan adaları bir araya getirerek, rakip bir devlet kurma girişiminde bulundu. Mayıs 1947'de bu yönde somut bir adım atılarak, II. Sultan Hamid adlı kişinin yönetiminde Batı Borneo Devleti kuruldu. Bu arada Hollanda Kraliyet Hükümeti, Endonezya'ya asker ve mühimmat sevkiyatı yapmaya başladı. Hollanda askeri birlikleri, antlaşma hükümlerine göre işgal ettikleri bölgelerden çekilmeleri gerekirken, bunu yapmadılar. Bu birlikler, yeni

kuvvetler gelmesiyle daha da güçlenerek, Cumhuriyet Hükümeti'nin denetimindeki bazı bölgelere girdiler. Hollanda işgal birlikleri, Java ve Sumatra'nın bütün büyük liman kentleri yanında, kauçuk plantasyonlarını da ele geçirdiler; Endonezya halkı, Hollanda askeri birliklerinin bu müdahalesine karşı aktif direniş gösterdi ve yer yer gerilla savaşı taktikleri kullandı.

Fakat modern silahlarla donatılmış işgal güçlerine karşı direniş yenilgiyle sonuçlandı. Yüzlerce yurtsever, bu direniş savaşı içinde yaşamını yitirdi.

Bu arada Sjahrir hükümeti istifa ederek yerine, demokratik unsurlarında içinde yer aldığı Amir Sjarifuddin'in başkanlık yaptığı hükümet kuruldu.

Hollanda askeri birlikleri, Endonezya'yı abluka altına alarak topraklarının büyük bir kısmını işgal etmişti. Cumhuriyet hükümeti iyice sıkıştı. Milliyetçilerin bir kısmı umutlarını Birleşmiş Milletler'e bağladı. Birleşmiş Milletler'e bağlı "İyi Niyet Komitesi" oluşturuldu. Bu komitenin aracılığıyla karşılıklı görüşmeler başladı. 17 Ocak 1948'de görüşmeler anlaşmayla sonuçlandı. Renville Antlaşması diye bilinen bu anlaşmayla, Linggadjati Antlaşması yeniden onaylanıyor, Cumhuriyet hükümeti ile Hollandalılar'ın ellerinde tuttukları bölgeler arasında bir sınır hattı belirleniyordu. En geç iki yıllık bir zaman aralığında, Endonezya Cumhuriyeti'nin eski sınırlarının kapsadığı bölgelerde bir referandum yapılarak, halkın cumhuriyet içinde mi, yoksa başka bir devletin denetiminde mi, yaşamak istediği belirlenecekti.

Renville Antlaşması, toprakları işgal edilerek bütünüyle abluka altına alınmış Cumhuriyet için, var olan koşulları onaylamaktan başka bir anlama gelmiyordu.

Antlaşmanın imzalanmasıyla, özellikle Maşumi Partisi'nin muhalefetini yükselmesi sonucu, Amir Sjarifuddin hükümeti istifa etti.

Cumhurbaşkanı yardımcısı M. Hatta'nın başkanlığında, Maşumi Partisi'nin önemli rol oynadığı sol partilerin katılmadığı yeni bir hükümet oluşturuldu. M. Hatta hükümeti, anti-demokratik ve anti-komünist bir iç politika izlemesine rağmen, Hollanda'nın istemlerini karşılayamadı. Hollanda Endonezya'nın bağımsızlığını kâğıt üzerinde bırakmak amacıyla Endonezya Birleşik Devletleri Geçici Hükümeti'ni kurdu. Cumhuriyet hükümetini fiilen tanımama anlamına gelen bu durum; Hol-

landa'nın kukla hükümetler aracılığıyla, Endonezya'da, hegemonyasını yaygınlaştırma isteğinin bir göstergesiydi.

Bu gelişmeler yaşanırken, İşçi Partisi, Sosyalist Parti -Birleşik Sosyalist Parti içinde ayrılık yaşanmış, Sutan Sjahrir Hollanda'nın politikalarına uyumlu bir çizgiye kaymıştı- ve Komünist Partisi'nden oluşan bir muhalefet bloğu kurulmuştu.

Demokratik Halk Cephesi adını taşıyan bu muhalefet bloğu, mücadelesini giderek yoğunlaştırdı. Demokratik Halk Cephesi, 3 Temmuz 1947'de, büyük kentlerin bütününde grev kararı aldı.

Demokratik Halk Cephesi, ulusal birliğin acil olarak sağlanması için her tür mücadele biçiminin geçerli olduğunu açıkladı. Temmuz 1948'deki bu açıklamayı, Ağustos 1948'de Komünist Parti'nin, İşçi Partisi'nin ve Amir Sjarifuddin'in denetimindeki Sosyalist Parti'nin birleşmesi izledi. Bu birleşme kararının gerçekleşmesinde, on yıllık sürgün yaşamından dönen, Komünist Parti başkanı M. Musso'nun önemli katkıları oldu.

Birleşme sonrasında M. Musso'nun önderliğinde Komünist Partisi bir konferans düzenledi. Bu konferansta, M. Musso yeni partinin genel sekreterliğine getirildi ve "Endonezya Cumhuriyeti'ne Giden Yeni Yol" başlıklı bir karar tasarısı onaylandı. Tasarı, işçi sınıfının önderliğinde bir birleşik ulusal cephenin kurulmasını içermekteydi.

13 Eylül'de Madion'da toplanan komünistler, 18 Eylül'de ayaklanarak kentin bütün denetimini ellerine geçirdiler. Ne var ki Endonezya ordusu ayaklanmayı kısa sürede bastırdı; bir kıyım hareketine girişerek içlerinde M. Musso ve Amir Sjarifuddin'in de bulunduğu komünist yöneticilerle birlikte, otuz bine yakın kişiyi öldürdüler. "Bu olayın, on yedi yıl sonra zincirden boşanacak çok daha büyük katliamlar karşısında, uyarıcı bir yönünün olduğu düşünülebilir."[28]

Ülkede yaşanan siyasal kaos ortamından yararlanmak isteyen Hollandalı sömürgeciler, askeri bir harekât başlatarak Aralık ayında Jakarta'yı ele geçirdiler. Sukarno ile birlikte hükümet üyelerinin büyük bir kısmını tutuklayarak, Java'ya sürgün ettiler. Hollanda'nın Endonezya'daki askeri operasyonu uluslararası demokratik kamuoyu, başta Sovyetler Birliği ve Hindistan tarafından kınandı.

Uluslararası düzeydeki baskılar karşısında Hollanda, tutukladığı Endonezya yöneticilerini serbest bırakmak zorunda kaldı ve Birleşmiş Mil-

letler'in devreye girmesiyle La Haye'de bir yuvarlak masa konferansı toplanmasına razı oldu. Konferansın toplanmasında ABD fiilen devreye girdi ve Hollanda'yı "ikna" etti. II. Dünya Savaşı'nı zaferle kapatan ABD, Soğuk Savaş'ın en sıcak bölgelerinden biri olarak değerlendirdiği Uzak Doğu'da anti-komünist bir blok oluşturmaya çalışmaktaydı. ABD, bölgede bir taraftan kendi hegemonyasını yayarken, diğer taraftan bölgedeki tüm devrimci uyanışları bastırmayı amaçlıyordu. Çin Devrimi'nin gerçekleşmesi, emperyalizm açısından bölge istikrarının kısa zamanda sağlanmasını gerekli kılmaktaydı.

"Anti-komünist askeri eylemin zaferiyle yatışan ve öte yandan Çin'de Mao Zedung'un iktidara gelişinden çok endişelenen Birleşik Devletler, Hollanda'ya 1949 Kasımı'nda La Haye'de imzalanan Yuvarlak Masa anlaşmalarını kabul ettirdi. Amerikan emperyalistlerine göre, Endonezyalılar'ı komünistlerin safına atabilecek hiçbir şey yapılamazdı. O dönemde kapitalist tarafta, bütün Asya'yı etkileyen somut tehdit olarak, kolayca dominolar teorisi hatırlanıyordu."[29]

Anlaşma, Endonezya'nın Birleşmiş Milletler aracılığıyla, Hollanda tarafından tanınımasını sağlıyordu. Bununla birlikte, cumhuriyetin statüsünü etkileyen maddeleri de içermekteydi.

"Hollanda sermayesine eski haklarını geri veren anlaşma Endonezya - Hollanda Birliği aracılığıyla Endonezya Birleşik Devletleri'nin siyasal bağımsızlığını zedeleyen çeşitli kısıtlamalarla doluydu. Hollanda'nın Batı Irian'ı yeni devlete vermek istemiyişi nedeniyle, bu sorun çözümlenemeden kalmıştı; daha sonraki görüşmelerde çözümlenebileceği umut edilmekteydi."[30]

Her şeye rağmen, Endonezya'ya bağımsızlığının verilmesi, ülkede ulusal güçbirliğinin gelişmesine yol açtı. Endonezya devletleri, birbiri ardından Cumhuriyet'e katılma kararı aldı; Endonezya'nın parçalanmasına yönelik politikalar boşa çıktı. Endonezya'daki 350 yıllık egemenliği sona erdi.[31]

1950 yılına girildiğinde, Birlik Cumhuriyeti yeniden kurulmuş ve Endonezya Birleşik Devletleri anayasası yerine geçici bir anayasa kabul edilmişti. Ağustos 1950'den sonra Endonezya'da ulusal bir devletin kurulması yönünde hızlı adımlar atılmaya başlandı.

ENDONEZYA'DA ÖZYÖNETİM DENEYLERİ

1945 Ağustos'unda, 3,5 yıl süren Japon egemenliğinden sonra, Endonezya halkı bağımsızlığını ilan etti. Politik bir devrim içeriğinde olan bu bağımsızlık ilanı, beraberinde sosyal devrimin olanaklarını da hazırladı.

Japon emperyalizminin Endonezya'yı terk etmeye başladığı, İngiliz birliklerinin Endonezya adalarını işgal hazırlıklarına giriştiği konjonktürde; Endonezya işçi sınıfı üretim araçlarına el koymak amacıyla harekete geçti.

3 Eylül günü, Jakarta'da, stratejik önemde olan demiryolu işletmelerinin tümü işçiler tarafından ele geçirildi. Japon askerlerinin silahlarına el konuldu. İşletmeler, Endonezya Cumhuriyeti'nin mülkü haline getirildi. K. Ananta, "Üretimin Denetiminin Alınmasında Endonezya'dan İşçi Deneyleri" adlı makalesinde, bu eylemin gerçekleştirildiği şartları şöyle anlatmaktadır: "Endonezya Cumhuriyeti'nin ilanından az sonra ve müttefik güçlerin saldırısından az önce, demiryollarının müttefik güçler tarafından ele geçirilip, denetim altına alınacak ilk işletmelerden biri olduğu biliniyordu. Japon otoritesi önemli konumlarını korumaktaydı.

(Japonların ihtiyaç duyduğu ve bu yüzden hiçbir zaman tutuklanmayan) Hollandalı teknik personel demiryollarının Staats Spoor'a (Hollanda Sömürge Demiryolları Şirketi) iadesi için bazı alışılmamış faaliyetlere yönelmeye başlamıştı; müttefik güçler kısa süre içinde yetişeceklerdi. Müttefikler tarafından çizilen bir bayrak hazırlamışlardı, ortasında siyah bir benek bulunan bir bayrak... (Yeni Cumhuriyet'in) ulaştırma bakanı Abikusno Tjokrosujoso, işçilerin beklentilerine uygun düşen kararlı bir önlem almadı. O, Japon güçlerinin silahsızlandırılması için, demiryollarının Hollandalılara verilmesini dahi kabul etmişti. Demiryollarının Cumhuriyete geri verilmesi konusunu da daha sonraki 'görüşmelere' bırakmıştı.

2 Eylül 1945'te, Cakarta Menteng 31'de demiryoları devrimci grubundan Legiman Harjono API (Angkaten Pemuda Indonasia - Endonezya Gençliği) merkez yönetimi başkanı Wikana'yla karşılaştı ve tartıştı.

... Bu toplantı sırasında, Legiman demiryollarının denetiminin üstlenilmesiyle ilgili bir plan önerdi. Bu plan aslında tümü uyum içinde olan ve denetimin üstlenilmesinden sonra işletmeyi yönetmeye hazır bulunan

demiryolcular arasında tartışılmıştı. Wikana bu planı uygun buldu ve Menteg 31'e (API) Armansjah, Ukon Effendi, Hasan Gajo, Krusnadei, Sidik Kertepeti ve diğer bazı kadroları bu eylemi desteklemeleri için gönderdi.

Aynı günün akşamı saat 23.00'de Gar Şefi Manggrai'nin Manggarakakade 4'deki evinde, demiryolu personelinin de temsil edildiği son hazırlıklarla ilgili toplantı düzenlendi (...)

Titiz bir hazırlıktan sonra ve demiryolu memur ve işçilerinin tümünün destekleriyle, ertesi gün, 3 Eylül'de eylem başlatıldı. Başkent Cakarta'nın bütün işletmeleri Endonezya Cumhuriyeti mülkü haline geldi.

9.30'dan öğlene kadar hareketin tümü başarıyla tamamlandı. Her şey ele geçirilmişti."[32]

Demiryolu işçilerinin, işletmelere el koyma ve yönetme eylemlerini diğer sektörlerde çalışan işçiler de izledi: Tramvay, haberleşme, gaz, elektrik ve matbaa işçileri çalıştıkları işletmeleri ele geçirerek, denetimleri altına aldılar.

"İşçiler, işyerlerini, önemli malzemeleri, techizatı, büroları ve gayrimenkulleri başarıyla her ele geçirdiklerinde şunu belirtmekteydiler: 'Cumhuriyet denetimi altındadır'."[33]

İşçiler, eylemlerini koordine etmek, operasyonları planlamak ve işletmelerde üretimi sürdürmek amacıyla, İşçi Konseyleri oluştular. İşçi Konseyleri, işyerlerindeki tüm denetimi üstlendiler. İşyerlerine yönelik olası sabotaj hareketlerine ve işgal güçlerinin saldırılarına karşı, silahlı işçi milisleri oluşturdular. İşçi Konseyleri, denetimleri altında bulunan her işletmede, petrol işçileri milisleri, demiryolu işçileri milisleri, şeker fabrikaları işçileri milisleri gibi silahlı örgütlenmeler kurdular.[34]

İşçiler, İşçi Konseyleri aracılığıyla, bir taraftan üretim araçlarını ele geçirirken diğer taraftan Japonlar'ın işgalinden beri işletilmeyen fabrikalarda üretimin başlatılmasını sağladılar. Bunun yanında, Endonezya Cumhuriyeti'nin ihtiyaçlarının karşılanması yönünde bazı fabrikaların emperyalist işgale karşı sökülüp iç bölgelere taşınması; terk edilmiş, işleyemez durumdaki fabrikalarda üretimin yeniden organize edilmesi; eskimiş, tahrip edilmiş kara ve su taşıma araçlarının onarılması faaliyetlerinde bulundular.

"İşçiler emperyalist saldırıya karşı mücadeleye korkusuzca katılmak dışında, yeni kurulmakta olan cumhuriyetin ihtiyaçlarının karşılanma-

sında da en önemli rolü üstlenmişlerdi. Başkentin, Cakarta'dan Djokjakarta'ya taşınmasını örgütlediler: Matbaa işçileri sendikası önderliğinde cumhuriyetin yeni parasının basılmasını düzenlediler; önemli fabrikaları sökerek iç bölgelere taşıdılar; birçok fabrikayı tüfek imal edebilir hale dönüştürdüler ve yeni silah fabrikaları kurdular; kara ve su taşımacılığı araçlarını tamir ettiler; ilkel yöntemlerle petrol rafinerileri kurdular."[35]

İşçi Konseyleri, Endonezya işçi sınıfının birliğini ve mücadele gücünü gösteren büyük bir gelişmeydi. İşçi Konseyleri'nin kurulduğu dönemde, değişik sendikal örgütlenmelerinde ortaya çıkması, bu birliği daha da pekiştirdi.

Sendikalar, işçi kooperatifleri örgütlediler ve bu kooperatifler aracılığıyla, işçilerin ihtiyacı olan her konuya çözüm bulmaya çalıştılar. İşçi sınıfı, doğrudan demokrasiyi ilişkilerinin bütününde yaşatmaya başladı. İşçi sınıfının örgütlülük düzeyi gelişti. Bu gelişmeler karşısında, Cumhuriyet hükümeti işçi örgütlenmelerini tanımak zorunda kaldı. Bu örgütlenmelere, faaliyetlerini sürdürmek doğrultusunda önemli olanaklar açtı. İşçiler, geçici parlamentonun kuruluş çalışmalarına da fiilen katıldılar.

"İşçiler bütün atölyelerde istedikleri zaman miting düzenleyebiliyorlardı. Sendikaların işyerlerinde güçlü bir denetimi vardı. Onlar yalnız resmi düzeyde tanınmakla kalmayıp, salonlar ya da büroları için evler bulmak, işyeri kaynaklarını kullanmak vb. her türlü kolaylığa sahiptiler. Endonezya Cumhuriyet hükümeti onlara, örneğin konferanslar ve kongreler toplamaları, taşraya kadrolar göndermeleri için önemli yardımlarda bulunuyordu ve onlar planın ve hatta Dewan Perwakilen Rabjat Sementura'nın (geçici parlamentonun) kuruluş hazırlıklarına katılıyorlardı."[36]

İşçi sınıfının, politik devrimin gerçekleştiği koşullarda yarattığı bu örgütlenmeler, Endonezya'daki gerçek devrimci dönüşümün temel organlarıydı. Fakat yeterli bir örgütlenme düzeyine ulaşılamaması, etkili bir siyasal örgütlenmenin yaratılamaması, Cumhuriyet hükümetinin Konseyler Cumhuriyeti'ne dönüşmesini engelledi. İşçi Konseyleri, işçi sınıfının, devrimci bir coşku ve devrimci bir ruhla, ağırlıkta kendiliğindenci bir tarzda harekete geçerek yarattığı örgütlenmelerdi. Ve işçi sınıfının nasıl bir gelecek istediğini ortaya koyan somut bir adımdı.

İşçi sınıfı, fabrika işgalleri, İşçi Konseyleri ve İşçi Milisleri gibi örgütlenme ve eylemlerle, toplumsal ve maddi yaşama ağırlığını koyma-

sına rağmen, onu yönlendirebilecek siyasal ve örgütsel güce sahip olamadı. Bu durum, Hollanda emperyalizminin saldırı tehdidi altında ulusal burjuvazinin kendini önder bir güç olarak dayatmasına olanak tanıdı. Yaşanan konjonktür, kitlelerin de bu önderliğin etkisine girmesine yol açtı. Cumhuriyet hükümetinin uzlaşma ve kapitülasyon politikaları, işçi sınıfının toplumsal inisiyatifinin kırılmasına ve üretim araçları üzerindeki denetimlerini kaybetmesine neden oldu.

Özellikle Linggardjati ve Renville antlaşmaları'yla, Hollanda emperyalizmi Endonezya'daki eski "mülklerini" geri aldı. Bu anlaşmalar, işçilerin denetiminde olan plantasyonların, madenlerin, fabrikaların, büyük limanların Hollanda'ya devredilmesini sağladı.

Bu gelişmeler, işçi sınıfının gücünü zayıflatırken, yarattığı devrimci pratiğin yok olmasına neden oldu. K. Ananta'nın, bu konuda yorumu şöyledir;

"Proletaryanın ve halkın kanıyla kurulan ve savunulan Endonezya Cumhuriyeti kısa sürede, düşmana karşı çıkmakta çok zayıf görünen ve emperyalistlerin uysal aracı haline getirilen bir burjuva devleti olmuştur. O zamandan şimdiye kadar, temel bir değişiklik yaşanmamıştır.

Bu ülkede hükümeti bazen, 'biraz daha sola' itmeyi başaran ve ona 'ilerici ve anti-emperyalist' bir görünüm veren devrimci ayaklanma dönemleri olmuştur. Ama rejimin gerçek karakteri hiçbir zaman değişmemiş ve o her zaman emperyalist ve feodal çıkarların koruyucusu olarak kalmıştır."[37]

Endonezya'daki İşçi Konseyleri deneyimi, etkilerini 1940'ların sonuna kadar sürdürdü. Her ne kadar bu deneyim yenilgiyle sonuçlansa da, işçi sınıfı 1957'de devrimci kitle hareketinin yeniden yükseldiği koşullarda benzer pratikler ortaya koydu. Tıpkı 1917'de Denizciler Evi ve Denizci Temsilcileri Sovyetleri'ni yaratmaları gibi...

SUKARNO DÖNEMİ

Endonezya, Ağustos 1950'de, 15 üyeli federasyondan üniter bir devlet haline geldi. Aynı yıl parlamenter yönetimi öngören bir anayasa kabul edildi. Sukarno Endonezya cumhurbaşkanlığına, M. Hatta ise başkan yardımcılığına getirildi. Artık Endonezya'da Sukarno dönemi başlıyordu.

Ülkede, ulusal bir devletin yaratılma sürecinin ilk yıllarında, demokratik bir ortam vardı. Komünist Parti yasal olarak faaliyetlerini yürütmekteydi. Parti bu dönemde yapılan genel seçimlere katıldı. Genel seçimler sonucu; Endonezya Ulusal Partisi, Nahtadul Ulema -bu parti Maşumi Partisi'nin sol kanadını teşkil etmekteydi, daha sonra bağımsız bir örgüt haline geldi- ve Komünist Parti en çok oy alan partiler olarak parlamentoya girdiler.

1950'li yılların başlarında, Endonezya'da parlamenter bir sistem oluşturulmaya çalışılırken, bir dizi sorun da yaşanmaktaydı. Ülkede, özellikle II. Dünya Savaşı dönemi ve sonrası gelişmelerin etkisiyle, ciddi ekonomik sorunlar baş göstermişti. Ordu önemli bir siyasal güç olarak varlığını sürdürüyordu. Takımadalarda ise durum karışıktı.

Aralık 1949'da, Pasundan (Batı Java) Müslümanları, İmam Kartosuwirjo önderliğinde yerel İslam devletini ilan etmişlerdi. Nisan 1950'de, Güney Malucca halkı, Dr. Soumokil önderliğinde bağımsızlığını ilan etti. 1952'de, Celebes Müslümanları, Abdul Kahhar Musakkar'ın başkanlığında, İslami bir devlet kurdular. 1953'de ise Açe Sumatra'daki Müslümanlar, Endonezya'dan ilişkilerini koparark, İslami bir devlet kurduklarını açıkladılar.[38]

1951 yılında, Jakarta'da Komünistler bir darbe girişiminde bulundular. Girişim bastırılarak, binlerce komünist tutuklandı. Darbe hareketine karşı çıkan Komünist Parti önderlerinden, Aidit, Njoto ve Lukman tutuklama operasyonlarından kurtulmayı başardılar. Aidit, Komünist Parti'yi yeniden örgütleme yönünde çalışmalarını yoğunlaştırdı. Parti'nin ulusal burjuvaziyle işbirliği içinde hareket etmesini savunuyordu. Aidit'in bu politik yaklaşımı, kısa zamanda Komünist Parti'nin genel politikası haline geldi.[39] 1953 yılında, Ulusal Parti'nin lideri Ali Sastroamidjojo'nun başkanlığında yeni hükümetin kurulması ve Komünist Parti'nin politik yaklaşımları Sukarno'nun Sovyetler Birliği ve Çin'le diplomatik ilişkiler kurmasını sağladı. 1954'de, Sukarno Hollanda'yla, Hollanda - Endonezya Birliği'ni fesheden bir anlaşma imzaladı.[40]

Endonezya'nın dış politikasında yaşanan bu değişiklik, Nisan 1956'da, Batı Java eyaletinin merkezi olan Bandung şehrinde toplanan, Bandung Konferansı'yla daha da pekişti. Sukarno rejimi, giderek sola yönelmeye başladı. Bandung Konferansı, Endonezya'nın Üçüncü Dünya Ülkeleri arasında etkin yer edinmesini sağladı.[41]

ABD emperyalizmi, Kore ve Vietnam'daki devrimci gelişmelerin de etkisiyle, Güneydoğu Asya'da ulusal kurtuluş mücadelelerini engellemek ve yeni sömürgecilik politikalarını yerleştirmek amacıyla, SEATO - Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü'nü kurdu. SEATO, 1954 yılında kuruldu.[42] ABD, İngiltere, Fransa, Avustralya, Yeni Zellanda, Tayland ve Filipinler, SEATO üyesi ülkelerdi. Endonezya, SEATO'ya katılmaya şiddetle karşı çıktı. Ülkede demokratik hava hakimdi. 1955'de genel seçimler yapıldı. Komünist Partisi, genel seçimlerde altı milyon oy aldı. Bu, geçerli oyların toplamının yüzde 17'sine tekabül etmekteydi. Komünist Parti, başarısını 1957'de yapılan yerel seçimlerde de gösterdi. Oy oranını yüzde 30'lara yükseltti ve ülkenin en büyük partisi haline geldi.

Sukarno, 1957'de "güdümlü demokrasi" çağrısı yaptı. 1952'de ordunun parlamentonun feshini istemesine "Parlamentonun feshini istemek, benim diktatörlüğümü istemektir," diye karşılık verirken, 1955'de "Endonezya'da demokratik prensiplerin Batılı parlamenter demokratik sistemle aynı olması beklenemez... Batı ülkelerinde ekonomik demokrasi yoktur. ... Nasıl ki güdümlü ekonomi kavramını kullanıyoruz, o halde niçin güdümlü demokrasi kavramını kullanmayalım... 'Lideri olan demokrasi', işte bizim durumumuza uyan budur," demekteydi.[43]

Çok partili parlamenter sistemin Endonezya'ya uygun olmadığını açıklayan Sukarno, ülkenin ulusal karekterine uygun bir hükümet şeklinin kurulmasını savundu.

Sukarno, bu doğrultuda hükümetin bütün partilerin katılımıyla oluşturulmasını istedi. Hükümet içinde önemli kararların, uzun görüşmeler yoluyla, anlayış birliğine varma ilkesiyle alınması gerektiğini söyledi. İçinde ordunun, yargının, sendikaların, köylülerin, dini cemaatlerin, aydınların ve siyasi partilerin temsilcilerinin bulunduğu ulusal konseyin kurulması önerisinde bulundu. Devlet başkanının liderliğinde kurulacak bu konsey, hükümete danışmanlık görevi yapacaktı.[44]

Sukarno'nun bu önerisine, Ulusal Parti ve Komünist Parti destek verdi. Maşumi ve Katolik Partisi karşı çıktı.

Sukarno'yu destekleyen eylemler yapılırken, Endonezya'nın birçok bölgesinde çeşitli ayaklanmalar başladı. Permesta ayaklanmasını Nisan ve Kasım'da Jakarta, Kuzey Sulavesi ve Batı Sumatra'daki ayaklanmalar izledi. 15 Şubat 1958'de Batı Sumatra'da Endonezya Cumhuriyeti

Devrimci Hükümeti kuruldu. Ayaklanmalar ordu birliklerinin müdahalesiyle kısa bir sürede bastırıldı.[45]

Aralık 1957'de, birçok sanayi kentinde işçiler harekete geçerek, işletmelere el koydular ve bu işletmelerin denetimini ele geçirdiler, İşçi Konseyleri oluşturdular. İşçi sınıfının bu başkaldırısı, Komünist Parti tarafından desteklenmedi. Komünist Parti, ulusal burjuvaziyle "birleşik cephe" politikası sonucu, Hollandalılar'dan el konulmuş bu işletmelerin, onlara geri verilmesinde rol oynadı.[46] Endonezya Komünist Partisi'nin "ilerici burjuvazi"yle bu ittifak tavrı ve bu tavrını her şart altına sürdürme eğilimi ileriki yıllarda yaşayacağı kıyıma kapı aralamaktaydı.

Nisan 1957'de, Ulusal Parti, Komünist Parti ve Nahtadul Ulema üyelerinden oluşan bir hükümet kuruldu. Hükümetin başkanlığına, bağımsız Cuanda Kartavicaya getirildi. Mayıs 1957'de de, Sukarno'nun önerdiği Ulusal Konsey oluşturuldu. Sukarno, "güdümlü demokrasi" adında, daha otoriter bir rejimin zeminini hazırladı.

Bu arada, bağımsızlığın ilanından beri önemli bir siyasal güç olan ordunun ayaklanmalara müdahalesi ve bu müdahaledeki başarısının da etkisiyle, ülke yönetimindeki ağırlığı arttı. 1959'da kurulan yeni hükümetin üyelerinin üçte birinin askerlerden oluşması, bu durumun somut göstergelerinden biriydi.

Sukarno, 1960'da, hükümetin meclise sunduğu yeni bütçeyi onaylamaması üzerine, meclisi feshetti. Sukarno, atamayla yeni bir meclis oluşturdu ve ülkeyi tek başına ulusun "manevi babası" olarak yönetmeye başladı; yeni yönetimi destekleyen ordu ve Komünist Parti arasında denge politikaları izledi.[47]

Sukarno, Nasakom sloganıyla ülkedeki üç büyük ideolojik (milliyetçi, dini, komünist) akımın birliğini yüceltti.[48]

1960'ların başında, Endonezya ekonomisi ciddi sorunlar yaşamaktaydı. Enflasyonun yükselmesi ve ihracaat gelirlerindeki düşüş, Endonezya'nın dış borçlarının hızla artmasına neden oldu. Ekonomik bunalımın yükünü taşıyan işçi ve emekçi yığınlar, tepkilerini göstermeye başladılar. Sukarno yönetimi, hem ekonomik hem de toplumsal sorunlar karşısında güç durumda kaldı.

1962 yılında, Endonezya Komünist Partisi başkanı Aidit hükümete girdi. Sukarno, ordunun siyasal gücünü sınırlama amacıyla yönetim kademelerinde bir dizi değişiklik yaptı.

"1961'den itibaren, üç milyon üyesi ile Endonezya Komünist Partisi, siyasi bakımdan ordudan daha etkili, ama gözle görünür biçimde, Sovyet silahlarıyla donatılarak güçlendirilmiş bir ordu karşısında tamamen silahsız, nicel olarak önemli bir güç haline geldi. Öte yandan, bu dönemde Sukarno, General Nasution'un yerine başka bir subayı, General Yani'yi getirdi."[49]

Sukarno, Ocak 1962'de Yeni Gine'nin ilhakını içeren bir kampanya başlattı; Hollanda Yeni Ginesi'ni (Batı Irian), Endonezya'nın bir parçası olarak görüyordu. Hollanda, onun Yeni Gine üzerindeki hak taleplerini reddetti. Sukarno bu yaklaşımıyla ordunun milliyetçi isteklerini de yatıştırmaktaydı. Hollanda ile Endonezya arasında yaşanan gerginliğin artması, ABD'nin devreye girmesine yol açtı. ABD, Güneydoğu Asya'da yaşadığı sorunlara Endonezya'nın da eklenmesinden çekiniyordu. Yaşanan gerginliğin, Endonezya'yı Sovyet bloğuna iteceğini düşünmekteydi. Bundan dolayı, Hollanda'ya baskı yaparak Yeni Gine'deki egemenlik haklarını devretmesini sağladı. Yapılan anlaşma sonucunda, Yeni Gine'nin egemenlik hakkı, 1 Mayıs 1963'de, Endonezya'ya devredildi.

"Endonezya, Hollandalı sömürgecilerin işgalinde olan Batı Irian toprağını yeniden ele geçirmeye karar verince SSCB onu destekledi. O zaman Birleşik Devletler, Endonezya sosyalist kampa kayıyor korkusuyla, aralarında konuştukları bir çözümü Hollanda'ya kabul ettirdi. 1962 yılının Ağustos ayında anlaşmalar imzalandı. Bu sırada Amerikalı emperyalistler Endonezya'ya bir ekonomik destek sundular."[50]

Sukarno, Malezya'yla ilgili olarak da hak taleplerinde bulundu. Fakat Sukarno'nun bu siyasal girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Eylül 1963'te, Saravak ve Sabah Adaları'nın Malezya'ya katılması Sukarno'yu zor durumda bıraktı. Endonezya; Malezya'ya yönelik bir askeri harekât düzenledi. Askeri müdahale, İngiliz ordusunun devreye girmesiyle, başarısızlıkla sonuçlandı. ABD bu dönemde, Vietnam Savaşı'na yoğunlaştığından Malezya "operasyonlarının" dışında kaldı. Malezya, Common Wealth - İngiliz Milletler Topluluğu içinde yer aldı. 1967'de, Common Wealth içinde bağımsızlığını ilan etti.

Bu arada, Komünist Parti ülke içinde siyasal etkinliğini giderek artırmaktaydı. Parti, üç milyon üyeye, yaklaşık on milyona yakın bir sempatizan güce sahipti. Partinin ordu içinde de -özellikle deniz ve hava kuv-

vetlerinde- önemli oranda yandaşı vardı. Kara kuvvetlerinde ise, komünizm düşmanlığı hakimdi. "Komünist hareketin" uluslararası düzeyde yaşadığı, Çin ve Sovyet kutuplaşmasının[51] etkilerini Endonezya Komünist Partisi içinde hissettirmesi uzun sürmedi. Parti içinde, Çin yanlısı bir eğilim güçlenmeye başladı.

Endonezya Komünist Partisi, Sukarno'nun Çin Halk Cumhuriyeti'yle yakınlaşmasını istiyordu. Sukarno'da bu yönde adımlar attı. 1962'den, 1965'e kadar birçok üst düzey Çinli devlet adamını Endonezya'ya davet etti. Endonezya'yla Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilişkileri güçlendi. Endonezya, Birleşmiş Milletler'den çekildikten sonra (Ocak 1965), NEFOS - Yeni Yükselen Güçler Örgütü'nün kurulması çağırısında bulundu. Bu örgütün içinde, Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam'ın yer alması düşünülüyordu. Pekin, Endonezya'nın bu önerisini büyük bir sıcaklıkla karşıladı ve kayıtsız şartsız destek verdi.[52]

1964'de, Endonezya'nın dış siyasetinde bu gelişmeler yaşanırken, iç siyasetinde durum karışıktı ve gerilimlerle doluydu. Toplumsal kutuplaşma en üst noktadaydı. İşçi ve köylü eylemlerinde sürekli artış görülüyordu. Toplumsal muhalefetin engellenmesi yönünde değişik faşist örgütlenmeler ortaya çıkmıştı. Mart 1964'te, işçi sınıfı İngilizler'in elinde bulunan işyerlerini işgal ederek bu işyerlerindeki üretim araçlarına el koydu. Kurdukları örgütlenmelerle işyerlerinde işçi denetimini sağladılar. Aynı ay içinde köylü mücadelesinde de önemli gelişmeler yaşandı.

Yoksul köylüler, özellikle Java Adası ve Aksi Sefikah'ta, toprak işgalleri eylemlerine giriştiler. Ordu toprak sahiplerinin yanında yer aldı. İşgalci köylülerle, ordu birlikleri arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. İşçi sınıfının, İngilizler'e ait plantasyonlara el koyarak, bütün kontrolü eline geçirmesi, köylü hareketinin toprak işgalleriyle büyümesi, sınıf çelişkilerini şiddetlendiriyor ve nihai kalkışmanın olanaklarını çoğaltıyordu. Sukarno'nun Nasakom ortaklığı dağılmaktaydı.

"1964'ün üçüncü ayında, köylü mücadeleleri ünlü Aksi Sefikah'ta toprağa el konulması ve denetim altına alınması, doruk noktasına ulaştığında, yönetici sınıf köylü ayaklanmalarını bastırmak için askeri güç kullanmakta tereddüt etmedi. 'Birleşik Cephe' tehlikedeydi. Sukarno birliğe kaygılı bir çağrı yöneltti: 'Ulusu öfkelendirmekten kaçının, ulusun bütün güçlerini merkezileştirin, kinlere bir son verin, kendinizle savaşmaktan geri durun, bayrağınızın en üstüne Nasakom ve bir daha Na-

sakom yazın ve kendinizi halkın özellikle ulusal cephe bayrağı altında örgütlenen halkın girişimlerinin ve yaratıcılığının gelişmesine terk edin!'"[53]

Endonezya Komünist Partisi Sukarno'nun istemleri doğrultusunda hareket etti.

"Milli burjuvaziyle 'birleşik cephe' düşüncesi, IKP (Endonezya Komünist Partisi) önderliği içerisinde etkili bir biçimde kök salmıştır. Bir bunalım ya da silahlı ayaklanmayla karşılaştığında o, 'ilerici burjuvazi'yi 'sorunları siyasi yöntemlerle çözmeye' davet etmektedir. Hiç kimse bu birliği bozmaya cesaret etmemektedir."[54]

Endonezya Komünist Partisi "sorunları yine siyasi yöntemle çözmeyi" önerdi. Parti Lideri Aidit, Sukarno'nun çağrısına şöyle karşılık verdi; "... Nasakom içindeki tüm siyasi partileri ahlak yasasının dört ilkesine -Nasakom içindeki tüm siyasi akımların Sukarno'nun 17 Ağustos 1959'daki söylevinin çerçevesine bağlı kalması; Nasakom içindeki siyasi akımların arasında çatışma olmaması, sorunların görüşme ve danışmayla çözülmesi; Nasakom içindeki herkesin yalnız almaya değil vermeye yetenekli olması, Nasakom içindeki siyasi akımların bir diğerinin ideolojik alanına sızmaması- bağlı kalmasını öneriyorum."[55]

Komünist Parti "ahlak yasasına" bağlılığını göstermek için, köylü hareketini durdurdu. Yoksul köylülerin yükselen mücadelesini engellemek ve dikkatlerini farklı yönlere çekmek amacıyla, köylüleri fareleri yok etme ve sulama sistemi oluşturma gibi faaliyetlere yöneltti.[56]

Komünist Parti'nin bu "gayretine" karşılık Sukarno da, Manikebu ve Murba gibi anti-komünist grupların yasaklanması isteğine olumlu karşılık verdi ve bu grupların faaliyetlerini yasakladı. Sukarno'yla Komünist Parti arasındaki işbirliği devam etti. Sukarno'nun, bütün toplumsal güçleri orduyla yeniden uzlaştırma girişimleri sürdü.

1965 yılı, Endonezya tarihinin en karanlık yılı olacaktı. ABD emperyalizmi, Güneydoğu Asya'da sosyalizmin yayılmasını engellemek amacıyla, bölgedeki devletlerin en gerici kesimleriyle sıkı bir işbirliği içindeydi. 1965'de Vietnam'a fiili saldırıya geçen ABD, Güneydoğu Asya'da kendi nüfuz alanını etkileyecek her gelişmeye müdahale etmekteydi. Endonezya'nın izlediği Üçüncü Dünyacı politika, ABD emperyalizminin rahatsızlıklarından biriydi. Endonezya Komünist Partisi, dünyanın üçüncü büyük komünist partisi haline gelmişti. Partinin örgütsel

gücü ve siyasal etkisi ABD'nin bölgeye ilişkin projelerini bozacak nitelikteydi. Bu faktörler ABD'yi harekete geçirdi.

ABD, CIA aracılığıyla Endonezya'da karşı-devrim operasyonlarına girişti. CIA, orduyu darbeye hazırlarken, aynı zamanda anti-komünist grupları da organize etmekteydi.[57]

Sukarno'nun izlediği dış politika, anti-komünist güçleri birbirine yakınlaştırmıştı. Ülke içinde siyasal gerilim giderek artıyordu. Komünist Parti'nin desteklediği bir toprak işgali sırasında, yüksek rütbeli bir subayın öldürülmesi, ordu ve gerici güçlerin anti-komünist faaliyetlerinin artmasına ve propagandalarının yoğunlaşmasına neden oldu. Komünist Parti, işçi ve köylülere olası bir çatışmaya karşı silahlanma çağrısı yaptı.

Gerginliğin giderek yükseldiği bu koşullarda, ordunun bir kanadı, 30 Eylül 1965'de Sukarno'yu destekleyen darbeyi yaptı.

"30 Eylül 1965 gecesi Untung adlı bir Albay, kara ordusunun yüksek komuta mevkiinden altı generali tutuklayıp öldürttü. Bunlar arasında kurmay başkanı General Ahmad Yani de vardı.

Sonraki günlerde kabul edilen medya yorumu, bu öldürümlerin sorumluluğunu, hava kuvvetlerine bağlı oldukları söylenen 'ilerici subayların' canlandırdığı '30 Eylül Hareketi' adı verilen bir örgüte yükledi. Bu subaylar Başkan Sukarno'yu kurtarmak amacıyla başkentin kilit noktalarını ele geçirmeyi başararak, CIA ile ilişkili, Amerikalılar'ın desteklediği birtakım generallerce hazırlanan bir hükümet darbesini başarısız kılmışlardı... Sukarno'dan yana subaylar bir 'Devrim Kurulu' kurdular."[58]

Komünist Parti, darbecileri destekleyen bir bildiri yayınladı.

"Şaşıran IKP (Endonezya Komünist Partisi), yine de onlardan (darbecilerden) yana bir destek bildirisi yayınlayacak, ama sadece 'ordu içerisinde bir mücadele'nin söz konusu olduğunu belirtmeye özen gösterecekti. Parti bu operasyona en ufak katılımı ya da sorumluluk payını yadsıdı."[59]

ENDONEZYA KIYIMI

"30 Eylül Hareketi" subaylarının gerçekleştirdikleri darbe, 1 Ekim 1965 akşamı ABD yanlısı generallerin duruma hakim olmasıyla bastırıldı.

General Suharto tarafından iktidarın ele geçirilmesiyle, "Komünistlerin 30 Eylül Hareketi'ni gerçekleştirdiği ve altı generali öldürdüğü yönünde yoğun bir anti-komünist propaganda yürütülerek,[60] Endonezya'nın bütününde korkunç bir kıyım hareketi başlatıldı. Çinli karşıtı ırkçılık da körüklenerek, yanlızca komünistler değil, akrabaları, komşuları, komünistlere yardım ettiğinden şüphelenilen herkes güvenlik güçleri ve para-militer güçler tarafından öldürüldü.

Halkın dini duygularının da kullanıldığı bu kıyım, "Mukaddes Savaş" olarak ilan edildi.[61] İslami örgütlenmeler fiilen kıyımın içinde yer aldılar. Kıyımı "dini bir vazife", bir "cihad hareketi" olarak değerlendirip, yüzbinlerce devrimci, yurtsever, ilerici, muhalif kişinin öldürülmesinde aktif rol oynadılar.

"30 Eylül 1965'teki başarısız komünist ayaklanmasından sonra vuku bulan komünist aleyhtarı faaliyetlerde İslami teşkilatlar, özellikle Nehdatü'l-Ulema'nın gençlik kolu Ansor ile öğrenci dernekleri aktif rol oynadılar. İslami çevreler tekrar siyasi etkinliklerini kazanacaklarına inanarak başlangıçta Suharto yönetiminin kurulmasına destek oldular. İslami çevrelerde, komünistlere karşı yapılan mücadele esas itibariyle Müslümanlar ve dinsiz komünistler veya İslam ile komünizm arasında cereyan eden bir mücadele olarak anlaşıldı. Doğu Java'da güçlü Ansor gençlik teşkilatı bu bölgedeki komünistlerin öldürülmesinde aktif rol oynadı. Muhammediyye teşkilatı da, komünistlere karşı yapılan mücadeleyi her müslümanın üzerine vacip olan bir cihad hareketi olarak kabul etti. 9-11 Kasım 1965'te Cakarta'da yapılan olağanüstü Muhammediyye toplantısı sonunda yayınlanan bildiri de, Gespatu/PKI ve Nekolim'in imhası dini bir vazifedir, denilerek komünistleri imha hareketini açık bir şekilde teşvik etti. Bundan böyle, mahalli ulema ve Müslüman liderler dahil birçok İslami teşkilat dinsiz komünistlere karşı yapılan mücadeleyi ve onların imhasını bir cihad hareketi olarak değerlendirdiler ve bu yönde çeşitli fetva ve beyanatlar verdiler."[62]

"Mukaddes Savaşın" doruğa ulaştığı 1965 Kasım ayında, "Stormking uygulaması" başlatıldı. Adını ülkeye Hollandalılar'ın getirdiği bir tür gaz lambasından alan bu uygulamada, kurbanlar bir araya getirilerek, ağaçlara bağlanıyor, Stormking ışığında "prang" adı verilen, muz kesmede kullanılan bıçaklarla, öldürülüyordu. Stormking ışığı, kıyımın habercisi sayılıyordu. Bu işlemleri yerine getiren birliklere "Yarasa" adı

veriliyordu.[63] Endonezya'da Suharto'nun emriyle yapılan bu katliamlarda öldürülenlerin sayısı, kaynaklara göre, beş yüz bin ile bir milyon kişi arasında değişmektedir.[64]

Komünist Partisi başkanı Aidit, bir süre saklanmayı başardıktan sonra, 1965 Kasım'ında yakalanarak öldürüldü. Komünist Parti üyelerinin bir kısmı dağlara çekilerek hem varlıklarını sürdürmeye, hem de direnmeye çalıştılar ama başarılı olamadılar. Komünist Parti üyelerinin çok ufak bir kısmı yurtdışına çıkmayı başardı. 1967 yılına kadar bir ölçüde köylüler arasında faaliyet yürüten parti, bu yıldan sonra Endonezya'nın siyasal arenasından tamamiyle çekildi.

Üç milyon üyesi, milyonlarca sempatizanı ve taraftarıyla dünyanın en güçlü komünist partilerinden biri olan Endonezya Komünist Partisi, 1965'de iktidarı alabilecek bir güçken, yaptığı ideolojik-teorik ve politik-pratik hataları sonucu, yok olma noktasına gelmişti.

1968 kuşağının tanınmış isimlerinden Tarık Ali, 1960'ların dünyasını anlattığı *Sokak Savaşı Yılları* adlı çalışmasında Endonezya yenilgisini şöyle değerlendirmektedir;

"PKI (Endonezya Komünist Partisi)'nin trajedisi, tamamen Sukarno'ya ve devlete bağımlı olmasında yatıyordu. En basit önlemleri almak akıllarına gelmemişti. Çünkü kendilerini Sukarno hükümetinin PKI'li üyeleri olarak görüyorlardı. Arabalarında bayrak vardı, havaalanına gittiklerinde generaller onlara selam duruyordu. Endonezya ordusu tarafından idam edilmeden hemen önce, PKI başkanı Njoto iki Japon gazeteciye PKI'nin kendi ordusunu kurma yoluna gitmediğini, çünkü Endonezya ordusuna büyük güven duyduğunu, bu ordunun 'emperyalist ordular ya da Hindistan'ın şimdiki ordusu' gibi olmadığını söylemişti. Bu gerçek bir 'ulusal ordu'ydu. Bundan başka PKI'nin Sukarno'yu 'devrimin büyük lideri' olarak sonuna kadar desteklediğini anlatmıştı."[65]

Endonezya Komünist Partisi, bağımsız bir politika geliştiremeyerek, gerçek müttefikleri olan kitlelere dayanmayarak, "ilerici burjuva" diye tanımladığı sınıfla ve Sukarno kimliğiyle ittifakı her şeye rağmen koruma politikası izlemiş, devrimin zorlu bir süreç olduğunu göz ardı etmiştir. "İlerici burjuvazi"yle ittifak politikasının Endonezya Komünist Partisi'nin içinde tarihsel kökleri vardır.

Komünist Partisi lideri Aidit, Eylül 1963'de, Çin Komünist Partisi

Merkez Komitesi'ne sunduğu raporda şu vurguları yapmaktadır:

"Yaklaşık on yıldır Endonezya burjuvazisiyle işbirliği yaptık, bu süre içinde devrimci güçler azalacağına sürekli olarak çoğalmıştır, oysa karşı devrimci güçler yenilgi üstüne yenilgi almıştır... Başkan Sukarno komünist fobisine karşı mücadelede ve ulusal birliği gerçekleştirmede önemli bir rol oynamıştır."[66]

Endonezya Komünist Partisi'nin yenilgisi,[67] bir anlamda, yaşanan konjonktürdeki uluslararası "komünist hareketin" özellikleri ve nitelikleriyle bağlantılıdır. Farklı "komünist" merkezlerin doğduğu bu koşullarda, Endonezya Komünist Partisi bu merkezlerin birine tabi olmuş, politikalarını bu angajmana göre belirlemiştir. Reel sosyalizmin farklı varyantlarının, uluslararası düzeyde kurduğu ideolojik ve politik hegemonya birçok devrimci hareketin devrim, sosyalizm ve parti anlayışlarını ve tarih tezlerini belirlemiş, bu hareketlerin bağımsız ve kitlelerin özinisiyatifine dayanan politikalar geliştirmesine engel olmuştur. Endonezya trajedisi bu yönüyle sosyalizmin tarihsel bir döneminin trajedisidir.

ASYA'NIN "KÂĞITDAN" KAPLANI: ENDONEZYA

Ekim 1965 darbesiyle Endonezya "yeni" bir sürece girdi. Darbeciler, tüm muhalif güçlere karşı yoğun bir şiddet politikası uyguladı. Kitle halinde cinayetlere, tutuklamalara ve baskılara girişen ordu, ülkedeki tüm kontrolü eline aldı. İşçilerin ve köylülerin Sukarno döneminde kazanmış oldukları haklar gaspedildi. Nispi anlamda uygulanan toprak reformu sonucu, topraksız ve yoksul köylülere dağıtılan topraklar, yeniden eski sahiplerine devredildi. Bütün sendikalar, demokratik örgütlenmeler ve ilerici partiler yasaklandı. Her türlü muhalif hareket kan ve şiddetle bastırıldı. Endonezya'da baskı, şiddet ve sindirme anlamına gelen "Orde Baru - Yeni Düzen" kuruldu.

1965-1967 arasında "Yeni Düzen"in ekonomik ve siyasi alt yapısı oluşturuldu. 1967'de, darbeyle başlayan kitlesel kıyıma ve sonraki faşist politikalara ses çıkarmayan Sukarno, resmen görevden alındı. Darbenin mimarı Suharto, ülkenin mutlak hakimi haline geldi.

Endonezya'daki "Yeni Düzen" bir anlamda, emperyalizmin Güneydoğu Asya'ya biçtiği "yeni" düzendi. "Pentagon strateji uzmanları açık

açık Jakarta'daki yenginin Hanoi'de mümkün olup olmayacağını tartışıyorlardı."[68]

Eisenhower'ın 1954'de geliştirdiği "düşen domino taşı" kuramına göre; Güneydoğu Asya'daki ülkeler bir sıra domino taşı gibi dizilmişlerdi. Birisi düşerken yanındakine çarpıp onu devirecek, ikincisi üçüncüsünü devirecek ve hepsi düşene kadar böyle devam edecekti.[69] Endonezya'nın düşmemesi, Güneydoğu Asya'da emperyalizmin nüfuz ve ekonomik alanlarını korumak için önemli bir gelişmeydi.[70]

Suharto rejimi, emperyalist-kapitalist sistemle hızlı bir entegrasyon içine girdi. 1957'de başlatılan ve "Endonezya Sosyalizmi"nin somut göstergesi olarak kabul edilen, millileştirilmiş sektörler yabancı sermayeye açıldı. Suharto, Endonezya'nın Birleşmiş Milletler'e yeniden üyeliği için başvurdu. Endonezya'nın üyeliği kısa bir dönem sonra kabul edildi. Suharto, Association of South East Asian Nations (ASEAN) - Güneydoğu Asya Uluslar Birliği'nin kuruluşunda (Ağustos 1967) etkin rol oynadı. 1968'de devlet başkanlığına seçilen Suharto, Dünya Bankası'nın direktifleri doğrultusunda, ekonomik istikrar programı uygulamaya başladı. Ülkeye yabancı sermayenin girişini kolaylaştıran düzenlemeler yapıldı. Dış ticaret liberalleştirildi, yüzde 500'lere varan yıllık enflasyon önce yüzde 100'ün altına, 1969'da yüzde 10'a düşürüldü. "Ekonomik istikrar" yönünde atılan bu adımlar, Endonezya'nın devlet-toplum-birey ilişkilerinde önemli dönüşümlere yol açtı.

Faşist karakterli rejim, tüm toplumsal muhalefeti susturarak ve etkisiz kılarak "istikrar" programlarını hayata geçirdi. Militarist-kapitalist uygulamalar olarak da adlandırılan bu politikalarda ordu belirleyici roller üstlendi. Dwifungsi diye tanımlanan ordunun -ikili işlevi hem askeri hem sivil hayatta aktif rol oynaması- 1965'ten günümüze kadar giderek arttı. Ordu Endonezya'nın siyasal ve ekonomik sisteminde hem etkili rol üstlendi hem de önemli paylar almaya başladı. Ordunun kadroları devletin idari mekanizmalarında ve parlamentoda yer aldı.[71]

Suharto rejimi, Endonezya'yı Güneydoğu Asya'da anti-komünizmin kalesi haline getirirken her an "komünizm tehlikesini ve tehdidini" canlı tutarak, kendine meşruluk sağlamaya çalıştı. Faşist rejimin, terör dalgası "komünizm tehlikesiyle" perdelenmeye çalışıldı. Şiddet politikaları ideolojik terörle birlikte yürütüldü.

"Hemen hemen otuz yıl boyunca, 'Komünist tehdit' söylemi bir baş

anlatı, 'potansiyel olarak sonsuz sayıda açıklayıcı söylemin üretilebileceği' bir ilke ve kurallar bütünü olmuştur. Bu baş anlatı, rejimin meşruiyetini güvence altına almış, uzatılmış siyasi 'istikrar ve düzen' ortamında ve çarpıcı ekonomik büyümede vazgeçilmez bir rol oynamıştır. Yine bu anlatı, birçok Endonezyalı'nın günlük hayatında kimliklerin, sosyal hiyerarşinin ve güç ilişkilerinin sürekli değişen inşaasında belirleyici bir rol oynamıştır."[72]

Suharto rejiminin Endonezya'da uyguladığı siyasi ve ekonomik politikalar, emperyalizmin Güneydoğu Asya'ya ilişkin geliştirdiği genel projelere bağlı olarak biçimlendi.

1960'lardan itibaren, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde sağlanan gelişmelere paralel olarak, kapitalist üretim ilişkileri yeni uluslararası iş bölümü ağı etrafında yeniden yapılandı. Kapitalizmin merkezileştiği, ekonomik aktivitenin ulus-devletlerce doğrudan kontrol edilemediği bu dönemde, küresel kapitalist ilişkilerin yeni aktörleri olarak çokuluslu ve ulusaşırı şirketler ortaya çıktı. Esnek üretim modelleri, bu şirketlerin üretim merkezlerini kendileri için en kâr bırakacak bölgelere taşımalarına olanak sağladı.

Bu bölgelerde aranan özellik; "siyasi istikrar", kapitalist üretim ilişkilerinde belirli bir gelişmişlik düzeyi, ucuz emek gücü, yabancı sermayenin hareket serbestliği, başta işçi örgütlenmeleri olmak üzere toplumsal örgütlülük düzeyinin zayıflığı ve benzeri faktörler oldu. Çok uluslu ve ulusaşırı şirketlerin çevre ve insan kaynaklarını sömürebileceği bu bölgeler, "Üçüncü Dünya" ülkeleriydi.[73]

Doğu Asya, bu anlamda hem jeopolitik konumu hem de toplumsal yapısının özelliklerinden dolayı ulusaşırı kapitalizmin operasyonları için elverişli bir bölgeydi. Bu bölgedeki ekonomilerin 1960'lardan bu yana geçirdiği değişim, yani "Doğu Asya Mucizesi", son derece özgül bir tarihsel ve jeo-politik bağlam içerisinde gerçekleşti. "Doğu Asya Mucizesi", bir anlamda Soğuk Savaş döneminin doğrudan sonucu olarak "ortaya çıktı".

1960'larda ABD, bir yandan Sovyetler Birliği'nden gelen "komünizm tehdidini" kontrol altında tutmak ve yayılmasını engellemek amacıyla Doğu Asya'da anti-komünist rejimlere destek verirken, diğer yandan bölgede uluslararası kapitalist pazarın varlığının devamlılığını sağlamak ve güvence altına almak amacıyla -yeni sanayileşmekte olan ül-

kelere- ekonomik destek sağladı. Doğu Asya bölgesi, ABD açısından son derece kritik bir askeri, ekonomik ve ideolojik yatırım alanına dönüştü. ABD, bölge içinde ekonomik anlamda kapitalist, ideolojik anlamda anti-komünist ve askeri anlamda doğrudan Amerikan üssü olarak işlev görecek coğrafyalar oluşturmaya girişti.[74]

Bu doğrultuda ABD, 1946'dan başlayarak, II. Dünya Savaşı'nı kaybetmiş ve ekonomik olarak büyük sarsıntı geçiren Japonya'nın yeniden inşasına girişti. Japonya'nın yeniden inşası, Sovyetler Birliği'nin bölgede etkinliğini kırmayı amaçlıyordu. Bölgede güçlü bir kapitalist merkezin oluşması, ABD'nin bölge politikalarında etkinliğini koruması ve son derece stratejik bir askeri üsse sahip olması anlamını taşıyordu.

1949'da Çin Devrimi'nin gerçekleşmesi bu süreci hızlandırdı. Bunun yanında, ABD'nin Japonya'nın yeniden inşası için sağladığı doğrudan destek ile Kore ve Vietnam Savaşları'nın yarattığı, olağanüstü harcamalar Japon iş çevreleri için büyük kâr ve çıkar kaynağı oldu.

"... Amerika daha 1946 Mayıs'ında, yani işgalin üzerinden bir yıl dahi geçmeden Japon işçi sınıfı hareketini baltalayıcı ve engelleyici girişimlerde bulunmaya başladı. 1948'de ABD, Japon endüstrisini var gücüyle yeniden canlandırmak için yollar arıyordu. 1949'da ise bu süreci, iki belirleyici etmen olan, Japon işçi kitlelerine ve Çin devrimine karşı Washington'un aldığı karşıt tavır belirdi. Hiç kuşkusuz, bu süreci çabuklaştırmakta ve Japon endüstrisini savaş endüstrisine dönüştürmekte Kore Savaşı önemli yer tutuyordu. Ne var ki, Amerika'nın Japon kapitalizmine gelişim olanağı vermesi 1950 Haziran'ından öncesine rastlıyordu ve bu tutum sadece Kore'de değil, Çin'de ve öncelikle de Japonya'da olmak üzere Asya'nın dört yöresinde sosyalizme karşı gelişiyordu.

Kore Savaşı ve savaşla birlikte oluşan ekonomik patlama, savaşa bağlı olarak artan Amerikan harcamalarından büyük ölçüde yararlanan Japon iş çevreleri için, kuşkusuz büyük çıkar kaynağı oldu: Böylelikle savaş (Kore Savaşı), Japonya'yı, Amerika'nın Doğu Asya'daki karşıdevrimci müttefiki olarak somut biçimde belirledi."[75]

ABD'nin Doğu Asya'da, "komünist tehdide" karşı bir güvenlik kuşağı oluşturmak yönündeki politikalarını, Tayvan ve Güney Kore[76] gibi bazı ülkelerin ekonomik anlamda desteklenmesi ve güçlendirilmesi politikaları izledi.

ABD, 1950'ler boyunca Güney Kore'ye ve Tayvan'a büyük mik-

tarlarda ekonomik yardım yaparak bu ülkelerin ekonomilerini rehabilite etmeye başladı.

"Güney Kore 1945 ile 1969 yılları arasında 3 milyar dolardan fazla ekonomik yardım aldı; bu önlemler 1956 ile 1958 arasında yılda 300 milyon dolarla doruğa ulaştı. Buna göre Güney Kore, Vietnam'dan sonra ABD'nin en fazla yardım ettiği ülkeydi. ABD toplam olarak Güney Kore devlet bütçesinin yarıdan fazlasını karşılıyordu."[77] Tayvan'da alt yapı yatırımlarının yüzde 75'i ABD yardımlarıyla gerçekleşti.

1960'ların ortasından itibaren ilk kuşak Doğu Asya ekonomileri olarak da tanımlanan Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur, bölgede güçlü bir ekonomik odak haline gelen, Japonya'nın da desteğiyle, ihracata yönelik bir gelişme modeli izleyerek, önemli bir büyüme hamlesi gerçekleştirdi.

Japonya'nın bu desteği, ABD'nin gerek mali gerekse politik baskılarıyla büyük ölçüde çakıştı. Japonya'nın 1969 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Asya'daki dolaysız yatırımları hemen hemen 300 milyon doları buldu. 1966'da Asya Kalkınma Bankası'nın kurulması ABD ve Japonya'nın Asya'daki yatırım ilişkilerini sistemleştirmek açısından önem taşıdı.[78]

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, kendi ekonomisi canlanmış ve tüketici talebi artmış olan ABD, ekonomik teşviğin bir parçası olarak Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'un ihraç mallarının, kendi tüketici pazarına uygun ve ayrıcalıklı girmesine olanak sağladı. Özellikle hafif endüstri -tekstil ve oyuncak sektörü gibi-, basit teknoloji ve ucuz emek gücü gerektiren imalat alanlarına yönelen bu ülkeler, kısa bir zaman içinde Asya, Amerika ve Avrupa pazarında Batılı şirketlerle rekabet etmeye başladılar. Örgütsüz ve ucuz emek gücüyle üretilmiş malların Batı pazarlarını doldurmasının yarattığı "eşitsiz rekabet koşulları" bir süre sonra Batılı şirketlerin üretim merkezlerini Doğu Asya'ya kaydırarak üretim maliyetlerini düşürmeye zorladı. 1960 ortalarından 1970'lerin ortalarına kadar olan, yaklaşık on yıllık dönemde Batı kökenli sermaye Doğu Asya ülkelerine kayarak ve buradaki yerli sermayeyle eklemlenerek, çokuluslu bir yapıya doğru evrildi. Çokuluslu şirketleri Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'a yönelten yanlızca bu ülkelerin ucuz emek gücüne sahip olması değildi. Bu ülkelerin, ABD yardımlarıyla gelişmiş bir alt yapıya sahip olmaları ve siyasal istikrar

vaad etmeleri de önemli faktörlerdi. Bu ülkelerin genelindeki otoriter yönetimler, toplumsal muhalefeti ezmiş, işçi sınıfını her düzeyde örgütsüz bir noktaya getirmişti. Çokuluslu şirketlerin bu ülkelere yoğunlaşması, bu ülkelerde zaten başlamış olan hızlı sanayileşme, kentleşme ve "modernleşme" sürecine ivme kattı. 1965-1980 arasında, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'un yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 10 civarında seyretti.[79]

Endonezya, içinde Malezya, Tayland ve Filipinler'in bulunduğu ülkelerle birlikte -ikinci kuşak Doğu Asya ekonomileri olarak kabul edilmektedir- 1970'lerin ortalarından itibaren küresel kapitalizme entegre olmaya başladı.

Bu ülkeler de, tıpkı birinci kuşak Doğu Asya ülkeleri gibi, ihracaat ağırlıklı büyüme modeli izleyip, büyük oranda Japonya, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'dan gelen yatırımların desteğiyle, hızlı bir endüstrileşme sürecine girdiler. Birinci kuşak Doğu Asya ekonomilerinden yaklaşık on yıl sonra "gelişme" yarışına katılan Endonezya, Malezya, Tayland ve Filipinler, dünya pazarlarında daha elverişsiz koşullarla karşılaştılar. Bu ülkelere büyük ölçekli ABD yardımlarının gelmemesi, 1970'li yıllarda başlayan kapitalist sistemin içine girdiği kriz ve bu kriz dolayısıyla metropol ülkelerin ucuz "Üçüncü Dünya" mallarına karşı korumacı önlemler alması olumsuz koşulları belirleyen temel faktörlerdi. Dünya pazarlarındaki bu elverişsiz koşullar, Endonezya, Malezya, Tayland ve Filipinler'in doğa ve insan kaynaklarını sınırsızca çokuluslu ve ulusaşırı şirketlerin operasyonlarına açılarak bir büyüme hamlesi gerçekleştirmelerine neden oldu.[80]

Endonezya özeline baktığımızda, tüm Doğu Asya'da uygulanan politikalar, benzer bir şekilde Endonezya'da da hayata geçirildi.

Bu politikalar özce şöyleydi; otoriter bir yönetim, devletin sermaye üzerinde hakimiyeti, ihracat yönelimli sanayileşme, emeğin siyasi bağımlılaştırılması.[81]

Suharto rejimi bu politikaların uygulamaya geçirilmesinde hayati bir önem taşıdı. Bundan dolayı rejim, kuruluşundan itibaren emperyalist-kapitalist güçler tarafından tam olarak desteklendi.

Suharto rejimi, 1967 yılında ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıyaydı. Halkın yüzde 75'inin tarımdan geçindiği ülkede; 1967 yılında, ekili topraklar 7,58 milyon hektara ulaşmasına rağmen, tarım üretimi ih-

tiyaçlara cevap verecek düzeyde değildi. Tarım üretiminde yaşanan bu sorunlar 1960 sonralarına kadar Endonezya'nın başta pirinç olmak üzere birçok tarım ürününü ithal etmesine neden oldu. Aynı dönemde, ihracatın yüzde 50'sini oluşturan çay, kinin ve kauçuk üretimi hızla azalarak toplam ihracat içinde yüzde 38'e düştü. Suharto'nun ilan ettiği birinci beş yıllık plan 1969-1973 yıllarını kapsamaktaydı ve özellikle Endonezya için yaşamsal önemde olan pirinç üretimini artırmayı ve alt yapı yatırımlarını hızlandırmayı hedefliyordu.[82]

Bu yıllarda Japonya, Endonezya'ya önemli yatırımlar yapmaya başladı. Endonezya'nın petrol, kauçuk, boksit, bakır ve kereste kaynağı olması Japon emperyalizminin dikkatini çekmekteydi. Endonezya Japon sermayesiyle ABD sermayesinin rekabet alanı haline geldi.

"1967'de Amerika ile Japonya'nın birbirleriyle yarışarak Endonezya'nın kapitalist yatırımcılarını Suharto grubunu desteklemeye teşvik etmelerinden sonra Endonezya'ya akın başladı. Bu yarışı ABD sermayesi kazandı: En çok umut veren petrol alanları, kauçuk bölgeleri, bakır ve boksit madenleri Amerikan sermayesinin eline geçti. Japonya, bir takım petrol hakları, ormanlar, balıkçılık hakları ve nikel elde etti. Genel planda Japonya çok geride kaldı. Japon kapitalizminin (o tarihteki) güçsüzlüğü, ülkesine çok yakın bu bölgedeki zengin temel ve hayati ham madde kaynaklarını ele geçirmekteki başarısızlığında görülmektedir. ABD Endonezya'daki ana kaynakları işleyip geliştirirken, Japonya yapım endüstrisinde, ulaşımda, elektrifikasyon alanında ve ülkeyi yöneten rejime mali destek olmada etken durumdadır."[83]

Japonya'nın Endonezya'ya yatırımları 1970'lerin başından itibaren giderek arttı. 1971'in sadece ilk dört ayındaki Japon yatırımı 100 milyon doların üstünde gerçekleşti. Bu tutar, dünyanın öteki ülkelerinin Endonezya'daki toplam yatırımını aşmakta ve Japonya'nın 1971'den önceki dört yıl boyunca Endonezya'ya yaptığı yatırım toplamının hemen hemen üçte ikisini oluşturmaktaydı.[84]

Suharto, ABD'nin Güneydoğu Asya'ya yönelik politikalarına tam bir uyum içinde hareket etti. Rejim, 1970'den sonra yine ordu ve gizli servislerin gücüne dayanmakla birlikte, "sivil görünümlü" düzenlemelere girişti. Rejimin yaşadığı bu revizyon doğrultusunda, 1971 yılında göstermelik seçimlere gidildi.

Suharto, Ekim 1965 darbesinde önemli rol oynayan, kitlesel kıyım-

lara direkt olarak katılan ve kendisini destekleyen İslamcı örgütlenmelerin politik faaliyetlerine izin vermedi. Çeşitli müdahalelerle İslami hareketi kontrol etmeye çalıştı. 1970'de kurulan Portai Muslimin Indonesia (PMI) - Endonezya Müslümanları Partisi'nin yönetimini ve izleyeceği politikaları kendisi belirledi.[85]

1971'de yapılan genel seçimlere; PMI, Nahdatul Ulama - Ulemanın Yükselişi ve çeşitli siyasi grup, ordu, polis ve meslek kuruluşların temsilcilerinden oluşan rejimin partisi Golongan Karya - Golkar Hizmet Grupları katıldı. 360 sandalyeli meclisin (Dewan Perwakilan Rakyat - Halk Temsilciler Meclisi) 227'sini Golkar, 58'ini NU, 24'ünü PMI aldı.[86]

Suharto, Ekim 1972'de Golkar haricinde tüm partilerin iki temel parti çatısı altında birleşmelerini "istedi". Bu istek doğrultusunda düzenlemelere girişilerek, partiler tekleştirildi. İslamcı partiler 1973'de, Partai Persatuan Pembanguan - PPP Birleşik Kalkınma Partisi adı altında bir araya getirildi. Diğer milliyetçi ve Hıristiyan partiler ise Partai Demokrasi Indonesia (PDI) - Endonezya Demokrasi Partisi içinde bir araya geldi.

1971'de, kısmen seçimle kısmen atamayla oluşan meclis, Suharto'yu yeniden devlet başkanlığına seçti. 1971 ve 1973 arasında öğrenci gençlikten ve bazı parlamento dışı İslamcı kesimlerden gelişen muhalefet hareketleri ve örgütlenmeleri, rejimin şiddet ve baskılarına maruz kaldı.

1974 yılında Suharto rejimi, 1974-1979 yıllarını kapsayan ikinci beş yıllık ekonomik planı ilan etti. İkinci beş yıllık plan kapitalist-emperyalist sistemle hızlı bir entegrasyonu amaçlamaktaydı. Bu entegrasyona uyum sağlamak yönündeki düzenlemelerle birlikte, yeni iş alanlarının yaratılması, eğitim ve barınma olanaklarının genişletilmesi hedefleniyordu. Bu yönde, 1974 yılından başlanarak önemli yatırımlara karar verildi. Petrokimya, gaz damıtma, alüminyum, hidrojen fabrikaları gibi kompleks tesisler kuruldu. ABD devlet başkanı Nixon'ın "Doğu Asya'nın en zengin doğal kaynaklarına sahip en büyük ganimeti"[87] diye tanımladığı Endonezya'da, "ganimet" uluslararası sermaye tarafından paylaşılıyordu.

Suharto rejimi, özellikle 1975'ten sonra, Endonezya'nın doğa ve insan kaynaklarını sınırsızca uluslararası sermayenin emrine sundu.

1976'da, Endonezya sanayisinin ana gövdesini oluşturan petrol üre-

timi 75 milyon tona ulaştı. Tekstil sanayi gelişerek, önemli bir istihdam alanı haline geldi. Tüketim ve hafif sanayi dallarında, kalifiye eleman sorunu bulunduğundan, zorluklar yaşanmaktaydı. Ülkenin zengin kalay, boksit, nikel, bakır madeni yatakları çokuluslu ve ulusaşırı şirketlerin operasyonlarına açıldı.

Suharto rejimi, 1975-1976 yılları içinde, 1965'den beri tutuklu bulunan, 100 bin mahkumdan 35 binini serbest bıraktı. 1965'den beri, siyasi mahkumlar zorunlu çalışmaya tabi tutulmaktaydı. Nazilerin, toplama kamplarında uyguladığı sisteme benzer bir uygulamayla, mahkumlar kölece çalıştırıldı. Binlerce siyasi mahkum -tapol- ceazevi yaşamı ve ağır çalışma koşulları sonucunda yaşamını yitirdi.[88]

"... Mahpuslar dört bölüğe ayrılmıştır: A, B, C ve X. A bölüğü için hükümet, Ekim 1965 hükümet darbesine katıldıkları ve elinde kesin kanıtlar olduğunu iddia eder (sayıları beş bindir); B bölüğündekiler resmi açıklamalara göre, kanıt olmadığı için asla yargılanmayacaklardır, ama 'katıksız komünist' olduklarından ülke için tehlike demektirler; hükümet 'yasal olarak' tutuklanmış olanları C bölüğüne sokar; bunlar daha sonra durum elverince serbest bırakılacaklardır. Bunlara karşı hiçbir kanıt elde edilmemiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü, Endonezya hükümetinden siyasi mahpuslara dayatılan zorunlu çalışma ile ilgili bir rapor istedi. Bu konuda Cakarta da 1974 Ekim'inde, 1973 yılından beri hiçbir 'tapol'un zorunlu iş yapmadığını açıklıyordu... (Bu da en azından, bu zorunlu çalışmaların 1973'e, yani hükümet darbesinden sekiz yıl sonrasına kadar uygulandığının kabul edilmesi demekti.)"[89]

1975 yılında, Suharto rejimi "bizzat Kissinger'in yeşil ışık yakmasıyla"[90] Doğu Timor'u işgal etti; 1976'da da tek taraflı olarak kendine bağladı. Endonezya, işgalle birlikte Doğu Timor'da bir soykırım politikası uyguladı. Bu soykırım politikası sonucunda 200 bin Doğu Timorlu yaşamını yitirdi. Endonezya, Avusturalya'yla bir anlaşma yaparak, Timor kıta sahanlığında petrol ve doğalgaz kaynaklarını bölüştü. Doğu Asya'da bölge içi sömürgeci bir pratik olan, Endonezya'nın Doğu Timor'u işgal ve ilhakı, emperyalizmin değişik düzeylerde bölgeyi şekillendirmeye devam etmesinin bir göstergesiydi.

1977 yılında genel seçimler yapıldı. Suharto seçime katılmasına izin verdiği Golkar'ın dışındaki, PPP ve PDI'nın bazı adaylarını veto etti.

Golkar seçimlerden birinci parti olarak çıktı ve aksesuar niteliğindeki iki partininde onayı alınarak Suharto yeniden devlet başkanı seçildi. Suharto'nun devlet başkanlığı seçimlerine tek aday olarak katılması, öğrenciler tarafından çeşitli gösterilerle protesto edildi. Bu protesto gösterileri ordu birlikleri tarafından bastırıldı. Olaylarda yüzlerce öğrenci yaralandı, yüzlerce öğrenci tutuklandı.

1970 sonlarına doğru, Çin Halk Cumhuriyeti bölgede yeni ve etkili bir ekonomik güç olarak devreye girdi. Çin'in, 1980'lerde başlattığı ekonomik "reform" programının en önemli adımlarından biri "özel ekonomik gelişme bölgeleri"ydi. Çin bu ve benzer ekonomik politikalarla yabancı sermayeye geniş olanaklar sağladı.

"Çin'in başlattığı ekonomik reform programı çerçevesinde atılan en önemli adımlardan biri, iç göç politikalarının yumuşatılmasıydı. 1980 öncesi dönemde, ülkede iç göç sıkı biçimde denetim altında tutulurken, Deng döneminde, nüfus hareketliliği ve iç göç üzerindeki kısıtlayıcı uygulamaların gevşetilmesi sonucu, ülkenin kırsal bölgelerinde yoksulluk içinde yaşayan milyonlarca kişinin 'özel ekonomik gelişme bölgeleri'ne ucuz emek gücü olarak akması mümkün hale geldi. 'Özel ekonomik gelişme bölgeleri'nin kurulmasıyla birlikte, 'köylü-işçi' adı verilen yeni bir işgücü kategorisi ortaya çıkıyor. Resmi olarak işçi kabul edilmedikleri için herhangi bir sendikaya bağlı olmayan 'köylü-işçiler'e , kentlerde yanlızca iş durumuna bağlı olarak geçici ikamet izni tanınıyor. İşçi herhangi bir nedenle işten ayrıldığı ya da işine son verildiği taktirde, kentte kalma hakkını kaybediyor ve tekrar gelmiş olduğu kırsal bölgeye yollanıyor. Söz konusu iç göç politikası, kırsal kesim kökenli işçileri çokuluslu (özellikle Tayvan, Hong Kong ve Japon kökenli) sermaye karşısında tümüyle güçsüz hale getirirken, düşük ücretleri, uzun çalışma saatlerini, iş güvenliği önlemlerinin yeterince uygulanmaması sonucu yüksek oranda karşılaşılan iş kazalarını, fabrikaların civarında kurulan barakalarda sağlanan son derece düşük yaşam standartlarını pazarlıksız ve direnişsiz kabullenmelerini doğuruyor"[91]

Çin'in, "özel ekonomik gelişme bölgeleri" gibi uygulamaları yanında yabancı sermayeye sunduğu olanaklar, çokuluslu ve ulusaşırı şirketlerin üretim merkezlerini Çin'e aktarmalarına neden oldu. 1980'li yıllar içinde bu şirketlerin üretim merkezleri Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'dan Çin'in "özel ekonomik bölgelerine" taşındı.

1980'lerden itibaren Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur, ekonomilerini hafif endüstriye dayalı imalat sektöründen, teknoloji yoğun sektörlere ya da finans sektörüne doğru kaydırmaya başladı.

Endonezya'nın da içinde bulunduğu ikinci kuşak Doğu Asya ekonomileri ise bu gelişmeler karşısında, hem birbirleriyle hem de Çin'le rekabet edebilmek amacıyla, yabancı sermayeye daha elverişli koşullar yaratmaya çalıştılar, özellikle turizm ve hizmet sektöründe gelişmeye ağırlık verdiler.[92]

Bölgede kökleri 1945'lere dayanan, 1960'ların ortasında biçimlenmeye başlayan, 1980'li yıllarda şekillenen emperyalizmle kurulan jeopolitik ve jeo-stratejik ilişkiler sonucu, ülkeler arasında hiyerarşik bir oluşum ortaya çıktı.

"... Ülkeler hiyerarşisinin tepesinde ABD-Japonya ittifakı varsa, bunun hemen altında bölgede ikinci derecede söz sahibi olan ülkeler, olarak soğuk savaş dönemi boyunca bu ittifakın himayesinde gelişmiş olan Tayvan, Güney Kore, Singapur ve Hong Kong geliyor. İkinci kuşak Doğu Asya ülkeleri Malezya, Endonezya, Tayland ve Filipinler, bu hiyerarşinin alt sıralarında yer alabilmek için birbirleriyle rakebat ederken, onların da altında, fiilen aynı coğrafya üzerinde bulunmalarına karşın, küresel kapitalizme tümüyle entegre olamadıkları için 'Asya Pasifik' tasavvurundan dışlanmış olan Burma, Vietnam, Kuzey Kore gibi ülkeler yer alıyor. Bölgedeki ülkelerarası hiyerarşiler denkleminin şu aşamada bilinmeyen faktörü ise Kıta Çini."[93]

Suharto, hem iktidarını sürdürebilme hem de bölgedeki rekabet savaşında, Endonezya'nın etkin rol oynaması için baskı ve şiddet politikalarını yoğunlaştırdı. İşçi sınıfının ve emekçi yığınların en ufak tepkisi şiddetle bastırıldı. İşçiler, işsizlik tehdidi altında kölece çalışmaya mahkûm edildi. Çokuluslu şirketlere ait üretim merkezleri "çağdaş köle" pazarları haline getirildi. Bu üretim merkezlerinde daha çok kadın ve çocuk işçiler kullanıldı.

Her türlü örgütlenme girişimi zorla engellendi ve bu çalışmaları yürütenler tutuklandı. "Komünizm tehlikesi her alanda kol geziyordu ve bu tehlikeye karşı uyanık olmak gerekiyordu". Bu ve benzeri ideolojik bombardımanlar, muhalefetin bastırılmasında her zaman kullanılan yöntemlerdi. Endonezya'nın "Asya kaplanı" olması için Endonezya halkına dayatılan açlık, yoksulluk ve zulümdü.

1982'de yapılan, yine üç partinin katıldığı genel seçimlerden Golkar birinci parti olarak çıktı. Oluşan yeni Meclis Suharto'yu dördüncü kez devlet başkanı olarak seçti. Seçim döneminde yaygın kitle eylemleri oldu. Ordunun müdahalesiyle bu protesto eylemleri durduruldu. 1984'te de benzer protesto gösterileri Jakarta'da gerçekleşti. Rejim bu olayların üzerine şiddetle gitti ve yaygın tutuklama operasyonları yapıldı.

1983'te Suharto, tüm siyasi partilerin, sosyal ve dini örgütlenmelerin Pantjasila'yı temel ideoloji kabul etmelerini zorunlu hale getirdi. Pantjasila Suharto rejiminin yeni resmi ideolojisiydi. Suharto'nun iktidara gelmesinden sonra, daha önce resmi slogan olan "Pantjasila demokrasisi" ulusal ideoloji katına çıkarıldı.

Alla İonava, "Endonezya'da Ulusal İdeoloji'nin Gelişmesi" adlı makalesinde bu süreci şöyle anlatmaktadır;

"Askeri -bürokratik bir rejimin kuruluşuna koşut olarak yeni bir 'ulusal ideoloji' -'Pantjasila demokrasisi' ilan edildi.

Daha sonraki yıllarda Pantjasilanın yorumu küçük burjuva radikalizm damgasını taşıyan unsurlardan da temizlendi. Burjuva otoriter politik düşüncesine yakın hükümler ve iki anlama gelebilecek ibarelerle 'yeni düzen' haklı gösterilmeye çalışıldı. Bu değişikliğe bahane olarak, La Pantjasila ilkesine 'gerçek' yönünü kazandırma çabası gösterildi.

Pantjasila demokrasisini geliştirirken 'yeni düzen', bu doktrinin tek tek unsurlarına karşı son derece pragmatik bir tutum takındı. Değişen durum yüzünden pratik anlamlarını yitirmiş olan unsurlar, hemen politik hayattan tasfiye edildi. 'Demokrasi' de artık eski müşavarah ve mufakat kavramlarının bir varyantı olarak yorumlanmıyordu. Askeri-bürokrat elit bu yoruma ancak Müslüman burjuva ve küçük burjuva gruplarına, kendi iktidarını pekiştirmek amacıyla kullanmak zorunda olduğu ölçüde bağlı kalıyordu. Bu elit, kayıtsız şartsız egemenliği eline geçirme eğilimi göstermeye başlar başlamaz, 'demokrasi' kavramının yorumlanmasında 'sorumluluk ve disiplin'e, kamu vicdanını 'yerleşmiş usuller'e yöneltme zorunluğuna ağırlık verildi. Üstelik 'sağlıklı demokrasi'nin hiçbir zaman bütün grupların politikaya katılması anlamına gelmediği yolunda çekinceler (ihtirazi kayıtlar) konulmaya başlandı.

Yeni resmi ideoloji, Sukarno yıllarındaki ideoloji ile arasındaki bütün farklara karşın tutunabildi.[94]

Bütün siyasi, sosyal ve dini örgütlenmeler Suharto rejimine sadakat

anlamına gelen Pantjasila'yı onayladı. Suharto'nun, Pantjasila'yı temel ideoloji olarak kabul ettirmesindeki amaçlarından biri de, iktidara geldiği andan itibaren denetlemeye çalıştığı İslami kaynaklı politik faaliyetleri tamamen kontrol altına alma isteğiydi. Bu amacına da birkaç yıl içinde ulaştı.[95]

Suharto, Pantjasila'nın politik sistemi bütünleştirici rolüyle, devlet başkanına olağanüstü yetkiler veren 1945 Anayasasıyla, orduya yüklediği misyonla ve kurulan üç partili sistemle mutlak egemenliğini sürdürdü Endonezya'nın emperyalizmle kurduğu bağımlılık ilişkilerini derinleştirdi.

1987'de yapılan genel seçimlerden sonra oluşan meclis, Suharto'yu beşinci kez devlet başkanı seçti.

SUHARTO DİKTATÖRLÜĞÜNÜN SONU

1990'lı yıllara girildiğinde, Endonezya "Doğu Asya'nın Kaplanı" olma iddiasını sürdürmekte ve çokuluslu, ulusaşırı şirketlerin ucuz emek cenneti olarak dikkatlerini çekmekteydi. Dünya Bankası, Endonezya'ya "Dinamik Asya Ekonomileri" listesinin başlarında yer vererek, onu Asya "mucizesine" örnek gösteriyordu.

Suharto diktatörlüğünün oluşturduğu "siyasi istikrar", özellikle 1990'lardan itibaren, ülke ekonomisinin hızla büyümesini -hızlı sermaye birikimi- sağladı. Endonezya ekonomisi yılda ortalama yüzde 7 düzeyinde gerçekleşen bir büyüme içine girdi.

Bu "göz kamaştırıcı" büyümenin Endonezya halkı için anlamı ise daha fazla yoksulluk, daha fazla baskı oldu.

"Bazı tahminlere göre Endonezya'da nüfusun yüzde 82'si ayda 26 dolar (2.2 milyon TL'nin altında altında bir gelirle yaşıyor. Milli gelirin en üst yüzde 20'lik dilimini alan kesiminin nüfus içindeki payı, en düşük yüzde 20'nin sadece yüzde 4,9'una eşit (yani toplam nüfusun yüzde 1'inden az) Endonezya hükümeti GSMH'nın (Gayri Safi Milli Hasıla) sadece yüzde 2.2'sini eğitime ve sadece yüzde 0.7'sini sağlık harcamalarına ayırıyor.

... İşte bu nedenlerden dolayı, tüm 'dinamikliğine' rağmen Endonezya, 200 ülkeyi kapsayan İnsani Gelişme Klasmanında ancak 174. sırayı alabiliyor"[96]

Bu korkunç tablonun karşısında ise Suharto ve ailesinin muhteşem

serveti duruyor. Hanedanlığın petro kimya, telekomünikasyon, ana tüketim malları ve dış ticaret alanlarındaki imtiyazlardan oluşturdukları servetin miktarı 40 milyar dolardı. Forbes dergisi tarafından düzenlenen 1997 yılının en zengin kişileri listesinde, Suharto 16 milyar dolarlık kişisel servetiyle altıncı sırada yer aldı.[97]

Benzer özellikleri -sermaye sahipleri ve yöneticiler arasında organik bağların olduğunu, hatta özel sermayenin büyük bölümünü bizzat yöneticilerin kontrol ettiğini- Malezya'da ve Güney Kore'de de görmek mümkündür. Malezya'da Mahatir Muhammed, Güney Kore'de Lee Kuan Yew'in Suharto'yu çağrıştırması boşuna değildir.

1990'ların ortalarında, toplumsal adaletsizliğin korkunç boyutlara ulaştığı ve halkın yaşam standartlarının olağanüstü düştüğü koşullarda, Endonezya halkı uzun yıllar sürmüş suskunluğunu aşarak, Suharto rejimine karşı tepkisini ortaya koymaya başladı.

1996'da Endonezya'nın dış borcu 104 milyar dolara ulaştı. Fakat Endonezya, global mali sermayenin Doğu Asya'da yatırım yaptığı en önemli alanlardan biriydi. Endonezya borsası "dinamik" özelliğiyle gözdoldurmaktaydı. 1990-1996 arasında, Endonezya'ya yabancı sermayenin yatırımı 13 milyar dolardı.

Tablo böyleyken; Temmuz 1996'da, ana muhalefet partisi PDI'nın liderliğini yürüten Sukarno'nun kızı Megawati'nin, Suharto'nun emriyle görevinden alınması, ülkede toplumsal olayların ilk kıvılcımını yaktı. Megawati taraftarları harekete geçerek, geniş protesto gösterilerine başladılar. Ordu birliklerinin devreye girmesiyle ancak bir buçuk günde, şiddet kullanılarak bastırılan gösteriler sonucu, resmi açıklamalara göre iki kişi öldü, 170 kişi yaralandı ve 200'den fazla kişi tutuklandı.

Etnik ve dinsel görünüme de sahip bu olaylar içinde Müslüman halk, Çinliler'e ve Dyaklar gibi bölge yerlilerine saldırdı. Azınlıklar da bu saldırılara karşılık verdi. Devlet birimlerinin bu saldırıları körüklediği ya da manipüle ettiği yönünde açıklamalar yapıldı.[98]

Protesto gösterileri, taşıdıkları birçok yönelime rağmen, Endonezya'da kitlelerin tepkilerini dışa vurduğu bir gelişme oldu. Artık Suharto'nun Endonezya'da yaratmak istediği suskun ve tepkisiz toplum harekete geçmişti.

Mayıs 1997'de yapılan genel seçimler bunun başka bir göstergesi oldu. PDI'nın başkan adayının seçimlere katılmasına izin verilmemesi

üzerine kitlesel protesto gösterileri yapıldı. Bazı işyerlerinde greve gidildi. Ordunun müdahale etmesi sonucu, kanlı sokak çatışmaları yaşandı. Bu çatışmalarda 300 kişi yaşamını yitirdi. Yapılan seçimler sonucunda, rejim partisi oyların yüzde 76'sını aldı ve mecliste ezici çoğunluğu sağladı. Golkar'ın bu "başarısı", Mart 1998'de yapılacak devlet başkanlığı seçimlerinde, Suharto'nun 7. kez seçilmesinin garanti altına alınması demekti. Endonezya'da siyasi tansiyon giderek yükseldi.

1997 ortalarında yaşanacak olan "Doğu Asya Krizi" uluslararası düzeydeki etkilerinin yanında[99], Endonezya'da yeni bir dönemin habercisi oldu. Kriz, Endonezya'nın ekonomik yapısı kadar, toplumsal ve siyasal yapısında da önemli gelişmelerin yaşanmasına neden oldu. Son 30 yıllık dönemde, siyasal faktör olarak görülmeyen ya da devrede olmayan Endonezya halkı, toplumsal yapının gerçek devindirici gücü olduğunu ortaya koydu.

Tayland'ta 1997 yazında yerel paranın devalüe edilmesinden sonra, Doğu Asya bölgesi ciddi bir krizle sarsıldı. Tayland para birimi baht'ın ani biçimde değer kaybetmesiyle patlak veren kriz etkisini hemen Endonezya'da da gösterdi.

Endonezya diğer "Asya Mucizesi"ni yaşayan ülkeler gibi IMF'ye başvurdu. IMF vaat ettiği 43 milyar dolarlık yardım karşılığında, ekonomide sert önlemlerin alınmasını istedi. Suharto, bu yönde düzenlemelere girişti. Gıda ve yakacak fiyatlarına zam yapıldı. Devletin sosyal harcamaları önemli oranda azaltıldı.

Ekonomik krizle artan işsizlik, pahalılık ve başta pirinç olmak üzere temel gıda maddelerine ardı ardına yapılan zamlar, emekçi yığınlar için yaşamı çekilmez kıldı. Endonezya'da kriz öncesinde 5 milyon olan işsiz sayısı -işyeri kapatmaları, toplu tensikat, işçi azaltmaları gibi nedenlerden dolayı- 6 aylık bir zamanda 13 milyona yükseldi.

Bu gelişmeler, kitleleri kendiliğinden harekete geçirdi. Onbinlerce kişi IMF, Dünya Bankası ve Suharto'yu protesto etmek için sokakları doldurdu. Kitleler dizginlenemez bir şekilde ayağa kalkmıştı. Endonezya'da, korku ve suskunluğun duvarı artık yıkılıyordu.

Kasım 1997'de, "istikrar" paketinin gereklerinin yerine getirilmesi koşuluyla, IMF Endonezya'ya 10 milyar dolarlık kredi verilmesini onayladı. 1997 sonunda ülkenin dış borcu 140 milyar doları aştı.

Jakarta Post gazetesi, ülkenin doğusunda bulunan Kutai bölgesinin

üç yerleşim alanında 5 bin ailenin açlıkla yüz yüze olduğunu dünya kamuoyuna duyurdu. Dünya Bankası, Endonezya'da onbinlerce kişinin açlıkla pençeleştiğini açıkladı ve ülkeye gerekli yardımların yapılması için uyarıda bulundu. Bu yardımların yapılmaması durumunda "sosyal patlama"nın daha "kötü sonuçlar" doğurabileceği üzerinde duruldu.[100]

Jakarta başta olmak üzere, bütün büyük şehirlerde Suharto'ya karşı protesto gösterileri yapıldı. Ordu birlikleri gösterileri şiddetle bastırmaya çalıştı. Çıkan çatışmalarda onlarca kişi yaşamını yitirirken, yüzlerce kişi tutuklandı. Suharto'ya karşı birleşik bir muhalefetin oluştuğu bu koşullarda, halkın gösterilerde attığı temel slogan tek bir sözcüktü: Mendeka - Özgürlük!..

Bu konjonktürde, gelişen kitle hareketinin gücünü ağırlıkta öğrenci gençlik ve kamponslarda - varoşlarda yaşayan kent yoksulları oluşturdu. İşçi sınıfı lokal düzeyde harekete dahil olsa da genel olarak bir durağanlık içindeydi.[101]

Suharto rejimi, yükselen toplumsal muhalefeti bölmek ve parçalamak yönünde, etnik ve dini çelişkileri kullanmaya ve provake etmeye başladı. CIA'nın yetiştirdiği - başta Doğu Timor ve ülkenin değişik kesimlerinde ölüm mangaları olarak hareket eden- Suharto'nun damadı General Prabowo Subionto komutasındaki Kırmızı Bereliler, halkı Çinlilere karşı kışkırtmak yönünde provakasyonlar gerçekleştirdi. Medya da, Çinli azınlığın ekonomik krizin sorumlusu olduğu yönünde manipülasyonlara girişti. Bazı kitle gösterilerinde, Çinli azınlığa ait yerlerin yağmalanması ve yakılması gibi hareketler oldu. Ayrıca, Endonezya'da göçmen işçi olarak çalışan, 20 değişik ülkeden gelen 50 bin emekçi hedef gösterilmeye çalışıldı. Fakat rejimin toplumsal muhalefeti bölmek yönündeki planları tutmadı. Kitleler, haftalar boyunca geniş protesto gösterileri yaptılar.

1998'e girildiğinde, Endonezya para birimi rupi beş günde yarı yarıya değer kaybetti. 15 Ocak'ta Suharto ile IMF başkanı "ekonomik reformların" güçlendirilmesini içeren bir anlaşma imzaladılar. Hükümet aynı ay içinde, IMF ile üzerinde anlaşmaya varılan önlemlere uygun şekilde bütçe programında değişiklik yaptı. Endonezya dış borç ödemelerini kısa bir süre dondurduğunu açıkladı.[102]

Enflasyon, 1998'in Ocak ayında yüzde 7 iken, Şubat ayında yüzde 13'e çıktı. Enflasyon oranında artma hızla devam etti. Yıl sonuna doğru

oran yüzde 100'e yükseldi. İhracaatta yüzde 60, reel ücretlerde ise yüzde 50 oranında düşme görüldü. Endonezya Tarım Bakanlığı "Nüfusun üçte biri 'yeterli gıda bulamıyor', ülkenin en zengin ve büyük adası Doğu Java'da 17,5 milyon kişi günde bir kez yemek yiyebiliyor," diye bir açıklama yaptı. Açıklama, Endonezya'daki toplumsal sefaletin boyutlarının, artık resmi makamlarca bile, inkâr edilemez bir noktaya geldiğini göstermekteydi.[103]

Devlet başkanlığı seçimlerinin yaklaşmasıyla kitle eylemleri arttı. Kitleler "Suharto'ya Hayır!" sloganı etrafından birleştiler. Polis ve ordu birliklerinin, eylemleri engellemek için silah kullanmalarına rağmen, eylemler durmadı; daha da yaygınlaştı. 10 Mart 1998'de, Suharto 7. kez 5 yıllık süre için devlet başkanlığına getirildi. Suharto'nun resmi olarak göreve başladığı 11 Mart 1998'de, kitle gösterileri ülke çapında yayıldı. Öğrencî gençlik gösterilerin taşıyıcı gücüydü.

16 Nisan'da üniversite gençliği Suharto'yu "Tüm felaketlerin nedeni" olarak nitelendirerek, üniversite işgal eylemlerine başladı. Artık ülkenin dört bir yanında protesto gösterileri yapılıyordu. Sokakları, caddeleri dolduran yüzbinlerce kişi tek bir sloganda birleşiyordu. "Suharto defol!". Gelişmeler 32 yıllık diktatörlüğün sonunu işaret ediyordu.

Suharto'nun Mayıs ayında yakıt fiyatlarına yüzde 70 oranında zam yapması, aylardan beri biriken öfkenin şiddetle patlamasına neden oldu. Ağırlıkta öğrencilerden oluşan dev kalabalıklar başkent Jakarta dahil birçok şehirde ayaklandılar. Kuzey Sumatra'nın başkenti Medan'da üç gün süren gösterilerde altı kişi öldü. Jakarta'da öğrencilerle polis arasında yaşanan çatışma sonucu altı öğrenci yaşamını yitirdi. Birkaç gün içinde ölenlerin sayısı düzineleri buldu. Ölümler, gösterilerin daha da büyümesine yol açtı. Göstericiler, parlemento binasını işgal ederek, Suharto'nun istifasını istediler.

Suharto rejiminin en sadık unsurları bile; "Belirli alanlarda reform bir zorunluluk, çünkü gecikme, bir devrime dönüşebilecek köklü değişmelere dönük talepleri tutuşturabilir," ya da "söz konusu olan artık salt bir öğrenci protestosu değil; çünkü sıradan insanları da içine alıyor," yönünde açıklamalar yaparak "tehlikenin" önemi üzerinde durdular.[104]

Aslında "tehlikenin" sinyalleri de somut pratikler olarak ortaya çıkmaya başlamıştı. Özellikle 1997'de başlayan, kısa zamanda genişleyen, 1998'de IMF'nin direktiflerinin yerine getirilmesi ve Suharto'nun dev-

let başkanlığına yeniden seçilmesiyle boyutlanan ve içinde yüzbinleri barındıran kitle hareketlerine özellikle öğrenci gençlik katılıyordu. Harekete, kent yoksullarının hızla katılması ve işçi sınıfının giderek daha fazla iştirak etmesi, Endonezya'da egemenlerin "büyük bir korku" duymasına neden oldu. Solo kentinde, 8 Mayıs günü yaşanan olaylar, öğrencilerle emekçilerin hızla birleştiğini gösterdi. Jakarta'nın 650 kilometre güneyindeki Solo kentinde tahminen 5 bin üniversite ve lise öğrencisi emekçilerle birleşerek güvenlik güçleriyle çatışmaya girmişti.

Suharto rejimine karşı kitlesel bir patlamanın, Endonezya'da aşağıdan bir devrime dönüşmesi riski, başta ABD olmak üzere bütün emperyalist güçlerin de korkusuna neden olmaktaydı. Bundan dolayı Suharto'ya verilen destek çekildi.

21 Mayıs 1998'de Endonezya'nın 32 yıllık kanlı diktatörü devriliyordu. Kitlelerin mücadelesi zaferle sonuçlanmıştı. Endonezya'da Suharto diktatörlüğünün yıkılmasından sonra, siyasal ve toplumsal bir patlamanın önüne geçmek yönünde, bir dizi önlem alınmaya çalışıldı. Filipinler'de Marcos sonrası rejimin restorasyonu amacıyla yapılan düzenlemelere benzer bir operasyon, Endonezya'da da yapıldı.

Endonezya'da toplumsal alt-üst oluşun yarattığı koşullarda aşağıdan gelecek bir devrimi engellemek amacıyla, belirli revizyonlara gidildi.

Suharto'nun yerine onun kuklası ve eski yardımcısı Yusuf Habibi getirildi. Habibi'nin, "Kalkınma ve Reform Kabinesi" olarak sunduğu yeni hükümet içinde çok sayıda Suharto döneminde görev yapmış bakan bulunmaktaydı. Kısa zamanda seçim ve "sosyal reform" vaadlerinde bulunan Habibi iktidarı, askeri rejimin kendini korumaya yönelik çabalarından biriydi.

Habibi, Endonezya'da Suharto'ya karşı birleşmiş muhalefetin, homojen olmayan karakterinden yararlanarak, burjuva düzenden yana olan kesimleriyle işbirliği içine girdi ve bu kesimlerin sınıfsal ihtiyaç ve özlemlerine yönelik politikalar izlemeye çalıştı. Özellikle İslami güçler ve tarikat temsilcileri arasında ortak çıkarları gözeten ve dengeleyen politikaları hayata geçirdi. Habibi'nin politikasının ana ekseni, burjuva düzenin bekaasını sağlamak ve Endonezya'da stabilize bir ortam yaratmaktı. Bu yönde İslami güçler ve tarikatlarla -Muhammediye tarikatının lideri Amein Reis gibi- sürdürdüğü flört, uluslararası ve ülke içi faktörlerden dolayı uzun sürmedi.

Öte yandan Habibi iktidarı, yoğun sömürüye, baskıya maruz kalmış, düzene karşı öfkeli ve tepkili işçi ve emekçi yığınların kontrol altına alınması ve yönetilmesi için yeterli olmamıştı. Mayıs ayından sonra sokak hareketleri devam etti. Bu gelişmeler, Endonezya'da devrimci sürecin devam ettiğini gösteriyordu.

Eylül 1998'de, Doğu Java'da halk sokaklara çıktı. Pirinç değirmenlerine ve temel gıda maddeleri satan dükkânlara saldırdı. Halk, Malang'da bir gıda deposunu basarak 50 ton pirince el koydu. Banyuvangi'de polisin gıda maddeleri çalan altı kişiyi tutuklamasından sonra halk karakolu abluka altına aldı. Halkın bu tepkisi üzerine, tutuklananlar serbest bırakıldı. Jakarta'da da bir dizi gıda maddelerini yağmalama girişimi oldu. Bu ve benzeri hareketler, bir yandan halkın yaşadığı olağanüstü yoksulluk düzeyini ortaya koyarken öte yandan halkın rejime karşı öfke ve kininin bir göstergesiydi. Bu olayların yanında, büyük protesto gösterileri de oldu. Halkla askerler arasında sık sık çatışmalar yaşandı. Her gün yeni bir protesto gösterisinin yapıldığı Endonezya'da, Habibi hükümetinin faaliyetlerini yürüttüğü parlamento, 30 bin asker tarafından korunuyordu.[105]

Kasım 1998'de, Endonezya yeniden kitle ayaklanmalarına sahne oldu. Kitleler politik reform talepleri ileri sürdüler. Eylemler Jakarta merkezli gelişti. Onbinlerce kişi parlamentonun önünde günlerce eylem yaptı. Kitlelerin en önemli taleplerinden biri, binlerce kişinin ölümünden sorumlu tutulan Genelkurmay Başkanı Wiranto'nun istifasıydı. Gösterilerin giderek boyutlanması üzerine polis ve ordu birlikleri müdahale etti. Çıkan çatışmalarda 16 kişi yaşamını yitirdi. Öfkeli kitle 4 faşisti linç etti. Jakarta'da Çinliler'e ait mağazalar yağmalandı. Olaylar Jakarta'dan, Surabaya, Malong ve Bandung şehirlerine sıçradı. Eyleme destek vermek için Jakarta'ya gitmek isteyen 5 bin öğrenci Ujung Pang'da hava limanını işgal etti. Yolsuzluk ve insan hakları suçundan yargılanması talep edilen Suharto'nun evine binlerce kişilik yürüyüş düzenlendi. Palu kentinde binlerce eylemci, parlamentonun ordu mensuplarından temizlenmesi, Suharto'nun cezalandırılması, Doğu Timor'dan Endonezya ordusunun çekilmesi taleplerini ileri sürerek, hükümet binasını işgal etti. Eylemlerin ivmelenmesi karşısında, General Wiranto halktan özür diledi. Parlamentoda, ordu tarafından atanan milletvekillerinin sayısının düşürülmesi yönünde karar alındı. Bir taraftan kitle hare-

ketini belirli tavizlerle geriletmeye çalışan Habibi hükümeti, diğer taraftan gösterilerin bastırılması için güvenlik güçlerine tam yetki verdi.

Üniversiteler polis tarafından işgal edildi, varoşlarda yeni karakollar açıldı. Kitle hareketinin yükselişini engellemek yönünde etnik ve dini çelişkiler de kullanılarak, bir dizi provakasyon yapıldı. Endonezya'da devrimci dinamikleri içinde taşıyan gelişmeler, gerici bir boğazlaşmaya dönüştürülmeye çalışıldı.

"Gerici bir provakasyon düzenleyen devlet, 'camilerin yakıldığı' söylentisini yayarak, İslamcı güçler ile onların etkisinde olan kimi yoksul kesimleri kiliselere yöneltti. Hıristiyanların gittiği bir kumarhane ve dört Katolik kilisesi yakıldı; yedi kilise tahrip edildi."[106]

Haziran 1999'da genel seçimler yapıldı. Yeni oluşan parlamento, Abdurrahman Vahid'i devlet başkanlığına getirdi. Yeni hükümet, Endonezya'da rejimin restorasyonunu gerçekleştirmeyi amaçlayan bir misyonla hareket etti. Ulusal Uyanış Partisi'nin lideri Vahid de, geçiş dönemini simgeleyen bir ad olarak öne çıktı.

1999 yılı içinde de değişik kitlesel başkaldırılar gerçekleşti. Bu eylemler Endonezya'da devrimci sürecin devam ettiğini gösteriyordu. Eylül 1999'da, -1975 yılından beri Endonezya'nın sömürgesi olan- Doğu Timor'un referandum sonucunda özerkliğini kazanması da bu süreci besleyen gelişmelerden biri oldu. Rejim, uyguladığı restorasyon politikalarıyla bu süreci bitirmeye çalışıyor, kitlesel muhalefetin homojen olmayan yapısını kullanarak bir taraftan "reform" politikalarıyla muhalefetin radikal niteliğini bozmaya, diğer taraftan etnik ve dini çelişkileri körükleyerek muhalefeti dağıtmayı amaçlıyordu. Rejimin uyguladığı ana politikalardan biri de, baskı ve şiddetin yoğunlaştırılmasıydı.

Bugün bakıldığında kitlesel muhalefetin ana gövdesi öğrencilerden oluşmuş durumda. "Doğu Asya Krizi" sonrası sayıları giderek artan işsizler ve kent yoksulları muhalefetin diğer birleşenlerini oluşturmakta. İşçi sınıfı ise Suharto'nun iktidarı sırasında yaşadığı atomizasyonu üzerinden atmış değil. Suharto döneminde uygulanan, işçi sınıfını bütünüyle örgütsüzleştirme politikaları etkilerini bugün de gösteriyor. Endonezya'da kitlesel ve örgütlü bir işçi hareketi henüz sahneye çıkmadı. Suharto'nun yıkılmasından sonra kurulan sendikalar, işçi sınıfının birlik, dayanışma ve mücadele gücünü artırıcı bir rol oynayabilir. Endonezya'da en önemli ilerici güçlerden biri olan PRD - Demokratik Halk Partisi ise

örgütsel olarak oldukça cılız bir yapı. Çalışmalarını Batı Java ve özellikle Jakarta gibi büyük kentlerde yürüten PRD, ağırlıkta kent yoksulları içinde örgütlü.[107]

Endonezya'da kitlesel muhalefet çok parçalı bir özellik taşıyor. Merkezi bir örgütlenmeden yoksun olarak dalgasal yükseliş ve düşüşler yaşıyor.

Endonezya'da yaşanmakta olan köklü toplumsal alt üst oluş bir "halk devrimi"nin nesnel koşullarını hazırlasa da; halk hareketinin birleşik gücünün yaratılamaması, iktidarın ele geçirilmesini sağlayacak gerekli örgütsel donanımın olmaması ve bu yönde bir programın ve perspektifin bulunmaması, "yeni" rejimin kendini toparlamasına ve otoritesini yeniden kurmasına zeminler hazırlıyor.

ABD emperyalizmi, bölgenin istikrarı için Endonezya'da "iç istikrarın" korunmasını esas alan politikalarını "yeni" rejime dayatıyor. Bu politika "yeni dominolar" teorisine dayanıyor. ABD'ye göre dün "komünizm tehdidi" altında olan "eski dominolar" bugün iç kargaşa içine düşme tehlikesiyle karşı karşıyalar. Bu ülkelerin şimdi dış düşmana karşı yardıma değil iç istikrarın sağlanması için desteğe gereksinmeleri var.

ABD, Endonezya'ya, "yeni" rejime "iç istikrarı" sağlaması için her türlü desteği veriyor. Dün bu "destek" bir milyon insanın ölümüne, 32 yıl süren karanlığa mal olmuştu. Bugün bu "desteğin" kitlesel muhalefetin ezilmesi ve Endonezya'da "düzenin" hakim olmasını amaçladığı da bilinen bir gerçek.

Buna rağmen, Suharto diktatörlüğünü yıkan Endonezya halkının da dayanacağı önemli birikimler var. Hollanda ve Japonya'ya karşı yürütülen bağımsızlık mücadelesi, 1945, 1957, 1964'de yaratılan İşçi Konseyleri gibi devrimci örgütlenmeler ve işçi denetimi, toprak işgalleri gibi devrimci pratikler, bugün Endonezya halkına yol gösteriyor.

Çünkü, "geçmiş her zaman bugünün içindedir."

DOĞU TİMOR'DA, ENDONEZYA İŞGALİ VE SOYKIRIM

Doğu Timor, 1515 yılında Portekizliler tarafından işgal edildi. Portekizliler, adadaki Servia ve Belos Krallıklarını yıkarak, kısa zamanda adanın - ülkenin bütününde hakimiyetlerini kurdular.

Endonezya'da İslamın yaygın ve nüfusun çoğunluğunu belirleyen

bir din olmasına rağmen, Doğu Timor'da Animizm yaygın bir din olma özelliği gösteriyordu.

16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, Doğu Timor'da Portekiz'in dini ve kültürel hegemonyası arttı. Portekiz sömürgeciliğinin karakteristik bir özelliği olan evangelizasyon yöntemiyle, Doğu Timor'da talan ve yağmanın yanında bir Hıristiyanlaştırma politikası uygulandı. Bu politikalar sonucu Doğu Timor halkının büyük bir çoğunluğu Animizm'den Hıristiyanlığa "geçti".

1859'da Portekiz ve Hollanda arasında yapılan bir anlaşma sonucunda, iki sömürgeci gücün bölgedeki sınırları belirlendi. Portekiz'in hakimiyetindeki bölgeye Portekiz Timor'u ya da Doğu Timor, Hollanda'nın hakimiyetindeki bölgeye Hollanda Timor'u ya da Batı Timor adı verildi. Batı Timor, Endonezya'nın bağımsızlığını ilan ettiği 1945'te, bu ülkenin bir parçası haline geldi.

450 yıl Portekiz sömürgesi altında yaşayan Doğu Timor, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası gündemde tartışılır oldu. Doğu Timor sorununu çeşitli defalar Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda ele alındı. Birleşmiş Millitler ancak 1962'de Doğu Timor'un kendi kaderini belirleme hakkını ya da self-determinasyon hakkını tanıdı. Fakat, Portekiz'deki Salazar diktatörlüğü Doğu Timor'un Portekiz'in bir eyaleti olduğu iddiasını sürdürdü. Doğu Timor halkının kendi kaderini belirleme hakkını hiçbir düzeyde kabul etmedi.

1974'te, Salazar diktatörlüğünün bir ordu darbesiyle yıkılıp, "Karanfil Devrimi"nin gerçekleşmesinden sonra,[108] Doğu Timor'un self-determinasyon hakkı tanındı. 13 Mayıs 1974'te, DoğuTimor'un başkenti Dili'de self-determinasyon komitesi kuruldu.

Ağustos 1974'te, Doğu Timor sömürge statüsünden kurtuldu. Bu gelişme, Birleşmiş Milletler'in 1974 Ağustosu'ndan sonra ileri sürdüğü legal çerçeve oldu.

Doğu Timor'un self-determinasyon hakkını elde etmesiyle bir dizi siyasi parti kuruldu. Bunların içindeki en önemli siyasi oluşumlar şunlardı; 11 Mayıs 1974'te kurulan, Timorese Democratic Union (UDT) - Timor Demokratik Birliği; 20 Mayıs 1974'te kurulan, Timorese Social Democratic Association (ASDT) - Timor Sosyal Demokrat Örgütü ve 27 Mayıs 1974'te kurulan, Popular Democratic Association of Timorese (APODETİ) - Timor Halkçı Demokratik Örgütü.

UDT, Portekiz'le entegrasyonu ve Portekiz bayrağı altında bir otonomiyi savunmaktaydı. Belirli bir zaman içinde Doğu Timor'un kendi kaderini tayin etmesi gerektiğini ileri sürmekteydi.

ASDT yakın vadede otonomiyi, nihai aşamada tam bağımsızlığı savunmaktaydı. 12 Eylül 1974'te, Revolutionary Front of Indıpendent East Timor (FRETILIN) - Bağımsız Doğu Timor İçin Devrimci Cephe'ye dönüştü.

APODETİ ise, Endonezya'yla entegrasyonu ve otonomik birliği savunmaktaydı.

Portekiz hükümeti, Doğu Timor'da seçimlerin yapılması ve üç yıllık bir geçiş döneminin yaşanması gerekliliğini ileri sürdü. Haziran 1975'te, dekolonizasyon programını devreye soktu. Mart 1975'te yapılan seçimlerde, FRETILIN ve UDT başarı gösterirken, APODETİ seçimleri kaybetti. Seçim sonuçları APODETİ'nin iflasını işaretliyordu.

UDT ile FRETILIN arasında bir koalisyon hükümeti kuruldu. Fakat koalisyon; Endonezya gizli servislerinden, orduya bağlı BAKIN - Milli İstihbarat Servisleri Eşgüdümü Ajansı'nın faaliyetleri ve UDT yönetimi ile başkanı Francesco Lopez'in Endonezya'nın planlarına dahil olması sonucunda bozuldu. UDT, 10 Ağustos 1975'te, Portekiz aleyhine Endonezya'nın lehine bir darbe girişiminde bulundu.

Seçim sonuçları ve darbe girişimi Doğu Timor'da bir iç savaşın başlamasına neden oldu. Bir tarafta devrimci yurtseverliği temsil eden FRETILIN, öte tarafta UDT, APODETİ, KOTA ve İşçi Partisi gibi partiler vardı. İç savaş, 17 gün sürdü. FRETILIN, UDT ve APODETİ güçlerini yenerek, inisiyatifini ülke düzeyinde yaydı. İç savaşta 1500 kişi yaşamını yitirdi.

"Halk yığınları arasında derinlemesine kök salmış sömürgecilik karşıtı milliyetçiliği temsil etmekte artık yanlız kalan FRETILIN, 17 günlük bir iç savaşta BAKIN ve CIA tarafından desteklenen APODETİ ve Portekizli sömürgecilerin kalması için yalvar yakar olan UDT'yi ortadan kaldırdı."[109]

FRETILIN, 1975 yılı Ağustos'undan sonra, bağımsız Doğu Timor'un yönetimini örgütlemeye başladı. 28 Kasım 1975'te, bağımsız Doğu Timor Demokratik Cumhuriyeti ilan edilerek, Cumhurbaşkanlığa Francesco do Amaral getirildi. Amaral daha ilk konuşmasında, bağımsızlık uğruna gerçekleştirilen silahlı mücadeleyi övdü. Endonezya'ya

barış çağrısı yaptığını açıkladı. Fakat şu şiarlarını unutmadıklarını da söyledi; "Ya bağımsızlık ya ölüm!"

Suharto rejimi, bir kaç yıldan beri Doğu Timor'u ele geçirme projeleri yapmaktaydı. Özellikle Endonezya'yla entegrasyonu savunan APODETİ'nin seçimlerde hezimete uğraması, Endonezya'nın ilhakını tetikleyen önemli bir faktör oldu. Bir kaç aylık bir zamanda Doğu Timor halkının ve önderliğini yapmakta olan FRETILIN'in bağımsızlık yönündeki adımları, Suharto rejimini telaşa düşürmüş, bir an evvel harekete geçmesine neden olmuştu. ABD emperyalizmi ve Suharto rejimi, Doğu Timor'da yurtsever devrimci bir gelişmenin önünün kesilmesini yaşamsal değerde görmekteydi. Çünkü 1975 yılında, Güneydoğu Asya'da önemli gelişmeler yaşanıyordu. Bölgede, ABD emperyalizmi nüfuzunu ve ekonomik alanlarını yitirmeye başlamıştı. 17 Nisan 1975'te, Kamboçya'da Kmerler iktidara gelirken, Vietnam'da devrimci güçler Saygon'u ele geçiriyor, Laos'ta Demokratik Halk Cumhuriyeti ilan ediliyordu.

Suharto rejimi bu konjonktürde, bölgedeki devrimci gelişmelerin önünde emperyalizmin çıkarlarını koruyan, çok kritik bir faktör olarak tampon görevi yürütmekteydi.

Güneydoğu Asya'nın yanında uluslararası konjonktürdeki bazı gelişmeler de emperyalist güçleri "acil önlemler" almaya itiyordu.

"Çin Hindi'ndeki bu gelişmeler; ABD, Batı ülkeleri, ASEAN ülkeleri ve Japonya, Avusturalya'yı travma olmuş bir hale soktu. Ayrıca Afrika Boynuzu'ndaki gelişmeler de Batı çıkarlarını tehdit ediyordu.

Eylül 1974'te, Etiyopya'da Haile Selassie rejimi yıkılıyordu. 1975'te, Angola ve Mozambik, Marksist yönelimler altında bağımsızlıklarını ilan ediyorlardı."[110]

Endonezya ordusu, 7 Aralık 1975'te Doğu Timor'u işgal etmeye başladı. Başkent Dili, Endonezya donanması tarafından abluka altına alınarak bombalandı. General Murdani'nin komutasındaki on bin kişilik Endonezya Ordusu, Doğu Timor'un başta Dili'nin ve diğer büyük şehirlerin düşmesi yönünde askeri harekâta başladı.

FRETILIN, Endonezya ordusunun üstün gücüne karşı fedakârca bir direnişe girişti. Ordu komutanları Dili'nin bir günde ele geçirilmesini amaçlamalarına rağmen direniş karşısında bunu başaramadılar. Dili şehri ancak üç hafta sonra Endonezya ordusunun eline geçti.

FRETILIN'ın askeri kanadı olan FALINTIL işgal güçlere karşı dire-

nişi örgütleyen ve gerçekleştiren ana güçtü. Başkent Dili'nin düşmesinden sonra FALINTIL ve Timor halkı geri çekilme taktiğine başvurarak, savaşı kırlarda ve dağlarda sürdürmek üzere kimi kentleri terk ettiler.

Endonezya ordusu, işgalin başlamasından itibaren Doğu Timor'da bir soykırım politikası izledi.

"... Nazi SS'lerini aratmayan subaylarca komuta edilen Endonezya birlikleri bilinçli katliamlara girişti. İlk iki gün içinde, kadın erkek çoğu sivil olan ve kesin olarak FRETILIN ya da FALINTIL'a bağlı olmayan yüz elli mahpusu, limanda soğukkanlılıkla öldürdüler. Bu kurbanlar öldürülünce denize atıldılar. Öte yandan kentin güneydoğu bölgesinde halk zorla bir stadyuma toplandı ve orada otomatik silahlarla taranarak kısa yoldan öldürüldü. Cesetler altında vücutlarını gizlemeyi başaran yaralılardan ancak birkaç kişi sağ kaldı."[111]

Doğu Timor ve Atauro Adası'nda bulunan Portekiz ordu birlikleri, Endonezya ordusunun işgaline karşı hiçbir müdahalede bulunmayarak, Darwin'e geri çekildiler.

İşgale karşı, FALINTIL ülke de direnişi yaydı. FALINTIL araziyi tanıma üstünlüğünü iyi kullanarak Doğu Timor'un büyük bir kısmını denetiminde tutmaktaydı.

"Aralık 1975-1977 yılları arası savaşın ilk safhası olarak değerlendirilebilir. Bu safhada Doğu Timor'un çok büyük çoğunluğu FRETILIN güçlerinin elindeydi. Doğu Timor halkı FRETILIN'ın güvenliği altında dağlara çekilmişti."[112]

Suharto rejimi, FALINTIL'ın direnişi karşısında yeni önlemler alarak, işgal ordusunu takviye etti. Doğu Timor'a 10 bin kişilik deniz piyadelerinden oluşan yeni bir askeri güç yollandı. İşgal ordusu özellikle büyükşehirlere yöneldi. Fakat Endonezya ordusu FALINTIL'ın direnişi karşısında çaresiz kaldı. Direniş kırılamadı. FRETILIN Merkez Komitesi, bu dönemde Doğu Timor'un güneybatısındaki Ainaro'ya çekilerek faaliyetlerini burada sürdürdü. Suharto rejimi, 12 bin kişilik askeri gücü Doğu Timor'a yolladı. Doğu Timor'da işgal ordusunun sayısı 32 bine yükseldi. Ayrıca Batı Timor'da her an Doğu Timor'a girmeyi bekleyen 10 bin kişilik bir askeri güç konuşlandırıldı.

Endonezya ordusunun bu gücüne karşılık, FALINTIL'ın gücü oldukça zayıftı. Portekiz ordusunda görev yapan 2500 Doğu Timorlu, Portekiz'in ülkeden çekilmesiyle FALINTIL'a katılmıştı. Bunun yanın-

da, daha önce Portekiz ordusunda görev yapan 7 bin kişilik Doğu Timor'lu da FALINTIL saflarında savaşıyordu. Ayrıca hiçbir askeri eğitimden geçmemiş 10 bin kişilik gönüllü de FALINTIL'ın saflarında yer almıştı. FALINTIL, Endonezya ordusunun modern olanakları ve mühimmatı karşısında oldukça zayıf bir konumdaydı. Bu konumuna rağmen, Doğu Timor halkının desteğini alan FALINTIL güçleri, Endonezya ordusunu etkisiz bırakmaktaydı.

Suharto rejimi, Doğu Timor'da istediği başarıyı gösterememesine rağmen, Temmuz 1976'da Doğu Timor'u Endonezya'nın 27. ili olarak ilan etti.

Endonezya ordusu Doğu Timor'da tam bir "başarı" elde etmek için Batılı devletlerden modern silahlar satın aldı. Aloutte ve Puma helikopterleri bu silahlar içinde en etkilileriydi. 1976 yılından başlayarak, Doğu Timor halkına karşı kimyasal silahlar ve napalm bombaları kullanmaya başlandı. Binlerce Doğu Timorlu bu silahların kullanılması ve işgal ordusunun girdiği bölgelerde yaptığı kıyımlar sonucu yaşamını yitirdi.

FALINTIL ise düzenlediği saldırılarla işgalci orduya önemli kayıplar verdirdi. FALINTIL'ın 1975-1979 yılları arasında gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda, işgalci güçlerden 17 bin kişi yaşamını yitirirken, binlercesi yaralandı.

1977 Sonbaharı'nda FRETILIN'ın içinde yaşanan bazı sorunlar direniş savaşının gelişimini etkiledi. 31 Aralık 1978'de FRETILIN ikinci başkanı Nicolau Lobato öldürüldü; birinci başkanı Xavier do Amaral teslim oldu.[113]

"7 Eylül 1977'de sonuçları kötü bir olay meydana geldi. Daha geçen yıl içinde, FRETILIN başkanı ile siyasal komite üyeleri arasında birtakım temel anlaşmazlıklar baş göstermişti. FRETILIN başkanı işgalci ile görüşmelere başlamayı önermişti. O ayrıca, Merkez Komitesi'nin Birleşmiş Milletler'den, kendi geleceğini belirleme referandumu düzenleme girişkenliğini göstermesi gerektiğini düşünüyordu. O zaman Xavier do Amaral FRETILIN bildiri ve eylemlerinin köktenci niteliğini vurgulayan öbür yöneticileri tarafından görevden alındı ve tutuklandı. İhanetle suçlanan Amaral az sonra ABRI (Endonezya Ordusu)'nın eline düşecekti; idam edilmedi, ama bir kampa gönderildi. Onun yerine Nicolau Lobato geçti."[114]

Endonezya ordusu, FRETILIN'ın içinde yaşanan sorunlardan da yararlanarak, Doğu Timor'da direniş savaşını bütünüyle yok etmek amacıyla yeni bir taktiğe başvurdu. ABD'nin Vietnam'da devrimci güçlere uyguladığı kontr-gerilla taktiğinin bir benzeri Doğu Timor'da da hayata geçirildi.

Endonezya ordusu, FALINTIL güçlerini izole etmek ve lojistik desteklerini ortadan kaldırmak için "konsantrasyon kampları" kurmaya başladı. Dağlara çekilen Doğu Timorlular'ı sistemli "temizlik" operasyonlarıyla yok etmeye çalışan Endonezya ordusu bu ölüm kamplarıyla da halkın FALINTIL'a katılmasını engellemeyi, lojistik desteğini kesmeyi ve kendisinin ülkedeki kontrolünü artırmayı amaçladı. Savaşın ilerleyen yıllarında bu ölüm kamplarının sayısı 150'ye ulaşırken, kamplarda yaşayan Doğu Timorlular'ın sayısının da 250 bin ile 350 bin kişi arasında olduğu tahmin edilmekteydi. Konsantrasyon kamplarında on binlerce Doğu Timorlu yaşamını yitirdi.

Bu kamplara girmeyi başarabilen bir Batılı gazetecinin gözlemleri şöyledir: "Erkekler, kadınlar ve çocuklar, hepsinde yoksunluk izleri vardı; Paçavralara sarınmış cılız bedenler, ölümün daha şimdiden işaret koyduğu etsiz ve boş yüzler. Çocukların şiş karınları çok cılız bedenlerinin üstünde o kadar çıkıntılı idiler ki, en küçüklerin, şortlarını kaybetmek istemiyorlarsa, elleriyle tutmaları gerekiyordu. (Kamplarda verem, sıtma, dizanteri ve öteki bulaşıcı hastalıklar çok yaygındı.)"[115]

Endonezya ordusunun kontr-gerilla metodları derinleşerek sürdü; "ara ve yok et" operasyonları yoğunlaştı. Kimyasal silahlar ve napalm bombaları binlerce Doğu Timorlu'nun ölümüne neden oldu. Yapılan operasyonlarda Endonezya gizli polisi tarafından FRETILIN önderlerinin büyük kısmı öldürüldü. FRETILIN'ın dış temsilciliklerinde çalışanlarına yönelik suikastlerde bulunuldu.

FALINTIL, Endonezya ordusunun bu saldırıları karşısında savaşçı güçlerinin yüzde 80'ini yitirdi. 1980'lere girilirken, direniş savaşı ağır bir yenilgiyle karşı karşıya kaldı. Doğu Timor'un hemen hemen bütün kentleri ve kırsal alanın büyük kısmı işgalci güçlerin kontrolüne geçti.

Bu koşullarda FRETILIN'a bağlı güçler ve 60 bin silahsız sivil, Doğu Timor'un dağlık bölgelerine çekildi. FRETILIN, askeri stratejisinde yapısal bir değişim başlattı. Genellikle klasik tarzda yürüttüğü savaşı terk ederek sayıları azalan FALINTIL güçlerini yeniden organize etti.

Bu güçler, küçük birliklere dönüştürülerek gerilla tarzı bir örgütlenme yaratıldı. FALINTIL küçük gerilla gruplarıyla vur-kaç eylemleri gerçekleştirerek, Endonezya ordusunu hareketsiz bırakmaya başladı. Önderliğine Xanana Gusmao getirilen FRETILIN, ideolojik düzeyde de bazı değişimler yaşadı. Bu değişimler sonucu UDT ve APODETİ ile yaşanan çelişkiler yumuşatılarak, bu partilerin eski üyelerinin direniş savaşı saflarına katılması sağlandı.

"Strateji değişikliği askeri boyutla sınırlı kalmadı; aynı zamanda ideolojik planda da kendisini gösterdi. FRETILIN, Timor halkının haklı mücadelesini yönetmek için bütün doğruları yalnız kendi ellerinde tutan tek kuruluş olmak yerine, eski çelişkileri nötrleştirmek amacıyla da açıldı. Direnişe girmesi için bir gönüllüde aranan tek şey onun yurtseverliğinin gerçekliği idi; yoksa yöneticilerin düşüncelerine kayıtsız şartsız bağlılığı değil. Böylece, eski APODETİ ve UDT üyeleri FALINTIL'a katılabildiler."[116]

FALINTIL güçleri 1980'de başkent Dili'ye bir baskın düzenledi. Bu baskın işgalci güçleri şaşkına çevirdi. FALINTIL güçlerinin saldırısı sonrasında, Endonezya ordusu Dili'de tam bir kıyım hareketi başlattı. Onlarca kişi sokak ortasında kurşuna dizildi. Birçok yurtsever idam edildi. 600 kişi tutuklanıp ağır işkencelerden geçirilerek, Atauro Adası'na sürgüne yollandı. FALINTIL'ın benzer eylemleri Doğu Timor halkının umudunu ayaklandırdı. 1981'e girildiğinde, direniş kendi küllerinden yeniden doğmuştu.[117]

Endonezya ordusu, FRETILIN'ın yeni stratejisine "insan kalkanı" adı verilen bir yöntemle karşılık verdi. İşgal ordusunun "ara ve yok et" stratejisinin bir parçası olarak kullanılan bu yöntemle, Doğu Timor'u doğudan batıya kesecek, kilometrelerce uzunluğunda insan zinciri oluşturuldu. Endonezya ordusu, Doğu Timorlular'ı bir kalkan olarak kullanıp FALINTIL güçlerini bulmayı ve yok etmeyi amaçlıyordu.

Endonezya ordusunun bu operasyonu sonucu binlerce Doğu Timorlu ya yaşadıkları ağır koşullar ya da işgal ordusunun yaptığı katliamlar sonucu yaşamlarını yitirdiler. Ayrıca bu "etten duvar" operasyonlarında kullanılan halkın köylülerden oluşmasından dolayı, Doğu Timor'da topraklar ekilemedi. Halkın ihtiyaç duyduğu tarımsal ürünlerin yetiştirilememesi, ülkede büyük bir açlık felaketinin doğmasına yol açtı. Bu felaket sonucunda da, binlerce Doğu Timorlu hayatını kaybetti.

"'Etten duvar' operasyonu... her şeyden önce sayısız Timorlu sivilin soğuk, açlık, bitkinlik ve sıtmadan ölmesine yol açtı; öte yandan kaçmaya çalışan kadın ve erkekler de acımasızca öldürülüyorlardı. Faşist işgalciler direnişçilerin gizlendikleri kırsalı ateşe verip bir çoğunu diri diri yakıyorlardı. Yine de birtakım FALINTIL savaşçıları, yurttaşlarının yardımları sayesinde, insan engeli arasından geçmeyi başardılar. Bu gerçeği anlayan ABRI subayları, artık ne kadar mümkünse o kadar canileştiler. 1981 yılı sonbaharı boyunca, gittikçe daha düzenli bir biçimde katliamlara giriştiler. 7 Eylül 1981'de, önce 200 kişiyi, sonra 800 kişiyi mitralyöz ateşiyle biçerek, Viqueque yakınındaki Craras kampının tüm nüfusunu yok ettiler..."[118]

Endonezya ordusunun bu taktiği "istenen etkiyi" yaratmadı. Doğu Timor halkının FRETILIN'a katılımı arttı. FRETILIN da yeni örgütsel yöntemler geliştirdi. Yeni katılımları, gerilla güçlerinden ayrı tutarak üç veya altı kişilik gruplar halinde, yerel milis güçleri olarak örgütledi. "Nurep" adı verilen bu gruplar, Doğu Timor'un bütününde faaliyet göstererek, Endonezya ordusunun hareketlerini gözleyip, FRETILIN'a haber vermekle görevlendirildi. Kentlerde ve köylerde illegal olarak faaliyet yürüten bu gruplar, daha sonra da bulundukları alanlarda kalarak FRETILIN'ın yeraltı faaliyetlerini yürüten yapılara dönüştüler.

FRETILIN, kendisi için bir ölüm çemberi olan operasyonu boşa çıkararak, örgütsel olarak daha da güçlendi ve etkinliğini ülke düzeyinde yaydı.

1982 yılı sonunda Suharto rejimi, Doğu Timor'da yaşadığı sıkıntıyı aşmak için yeni bir savaş planı geliştirdi. Bu doğrultuda Doğu Timor askeri komutanlığına Albay Purwanto atandı. Purwanto, işgal ordusuna "meşruluk" sağlamak ve direniş güçlerinin etkisini kırmak amacıyla, FRETILIN'la görüşmelere başladı. Görüşmeler, çeşitli kararsızlık aşamalarından sonra, Mart 1983'te ateşkes anlaşmasıyla sonuçlandı. Anlaşma, 23 Mart 1983'te Lari-Gutu'da imzalandı.

Ateşkes anlaşması, savaşın yeni bir aşamasını işaretlemekteydi. Endonezya ordusu, FALINTIL'ın silahlarını bırakıp teslim olmasını istiyordu. FRETILIN ise, Birleşmiş Milletler'in aracılığıyla, Doğu Timor'da parlamenter bir sistemin kurulması yönünde görüşmelerin yürütülmesini talep etmekteydi.

Suharto rejimi, ateşkes anlaşmasını FRETILIN'ın aczi olarak lanse

etmeye çalıştı. Görüşmelerde hiçbir olumlu sonuç alınamamasına rağmen, ateşkese riayet edildi. Ateşkes, Mart 1983'ten Ağustos 1983'e kadar sürdü. FRETILIN ateşkes sürecini iyi değerlendirerek, direnişin yeniden örgütlenmesi yönünde önemli adımlar attı.

Endonezya ordusu, 17 Ağustos'ta başlattığı askeri operasyonla ateşkese son verdi. Onbinlerce Endonezya askerinin katıldığı bu operasyonla Suharto rejimi, Doğu Timor'da "tam bir temizlik" yapılacağını açıkladı.

İşgal ordusu, girdiği alanlarda geniş katliamlar yaptı. İnsanların "canlı kalkan" olarak kullanılmasına devam edildi. Endonezya ordusunun uyguladığı şiddet ve katliamlara rağmen, Doğu Timor'da ulusal direniş ateşi sönmedi.

FRETILIN, gerilla mücadalesini Doğu Timor'un bütün alanlarına yaydı. Fakat eylemlerini en alt düzeyde tuttu. Uyguladığı bu taktikle, bir taraftan gerilla güçlerindeki kayıpları engellemeyi, öte taraftan direnişi uzun soluklu olarak sürdürmeyi amaçlıyordu.[119]

1983-1989 yılları arasında, Doğu Timor'da ulusal birlik ve birlik bilinci güçlendi. Şehirlerde ve kasabalarda yeraltı faaliyetleri genişledi. Kırsal alanların yanında şehirlerde ve kasabalardaki direniş hareketi gelişti. UDT ve APODETİ güçleri, Doğu Timor'da gelişen ulusal birlik ruhuyla örtüşür bir şekilde, direniş savaşına katıldılar. UDT ve FRETILIN liderleri arasında, 18 Mayıs 1986'da, Dayanışma Anlaşması imzalandı. Anlaşmayla, Doğu Timor'da Batı tipi bir demokrasinin tesisinin sağlanması gerektiği deklare edildi. Ayrıca, Doğu Timor sorununun uluslararası arenada savunulması için iki örgütün işbirliği yapmasına karar verildi.[120]

Anlaşmanın sonucu olarak, Aralık 1987'de FALINTIL, FRETILIN'ın askeri kanadı olmaktan çıkarılıp, Doğu Timor ulusal güçlerinin silahlı örgütü haline dönüştürüldü. 31 Aralık 1987'de, Xanana Gusmao, cephe komutanlığından ayrıldı. Xanana Gusmao'nun bu ayrılışı, FALINTIL'ın siyasi angajmanı olmadığını ve siyasi olarak nötr bir yapıya sahip olduğunu gösteren bir gelişmeydi.[121]

Gusmao'nun, 3 Ekim 1988'de yaptığı açıklama, FALINTIL'ın yeni dönemdeki özelliklerini ortaya koymaktaydı; "FALINTIL, kendi doğru rolünü gerçekleştirmiş, hiçbir partiye bağlı olmaksızın, Anavatanın savunmasını üstlenmiştir; kendini bağımsız ve özgür ulusun kurulmasına

adamıştır."[122]

Gusmao, 5 Ekim 1989'da yaptığı açıklamada ise hem kendi siyasi pozisyonunu netleştiriyor, hem de kafasındaki "Bağımsız" Doğu Timor'u anlatıyordu. Bu açıklamalar, bir başka yanıyla bugün özerk bir statü kazanan Doğu Timor'un bundan sonra nasıl bir sürece gireceği yönünde de önemli ipuçları vermektedir.

"... Çok partili ve pazar ekonomisine dayalı bir sistem, Bağımsız Doğu Timor'un kuruluş kaynağı olacaktır. Doğu Timor ASEAN'a üye, bölge istikrarına katkı sağlayan bağımsız ve özgür bir devlet olacaktır."[123]

Bu dönemde, ulusal mücadele gelişerek güçlendi. Şehirlerde ve kasabalarda yeraltı faaliyetleri yoğunlaştı.

Endonezya'da Doğu Timorlu üniversite öğrencileri, FRETILIN ve Portekiz bayraklarıyla çeşitli protesto gösterileri yaptılar.

Ekim 1988'de, Papa Jean Paul, Doğu Timor'u ziyaret etti. Papa, Dili varoşlarında ayin düzenledi. Ayin sırasında halk, Doğu Timor'un özgürlüğünü isteyen ve FRETILIN'ı destekleyen sloganlar attı. Papa Jean Paul'un Doğu Timor'u ziyareti, Jakarta'da da gösterilere yol açtı.

Birleşmiş Milletler delegasyonunun 1982'den itibaren gündemine aldığı, Doğu Timor'u ziyaret etme girişimleri sonuç vermedi. Birleşmiş Milletler'in Doğu Timor'un Portekiz koruyuculuğunda, kendi geleceğini belirlemesi için halk oylaması yapılmasına çeşitli defalar, Suharto rejimince izin verilmedi. Son olarak Birleşmiş Milletler delegasyonunun 13 Ekim 1991'de Doğu Timor'u ziyaret etme girişimi, delegasyon içinde FRETILIN üyesi bulunduğu gerekçesi ileri sürülerek, Suharto rejimi tarafından engellendi.

Bu girişimin engellenmesinden on gün sonra, bir protesto gösterisinde, bir gencin polis tarafından öldürülmesi Doğu Timor'da siyasal gerginliği artırdı. 12 Kasım 1991'de, öldürülen bu gencin anma toplantısı yapıldı. Santa Cruz Mezarlığı'nda yapılan bu anma toplantısından sonra, göstericiler Birleşmiş Milletler temsilcisinin kaldığı otele yöneldiler. Göstericilerin bu girişimi polis tarafından engellendi. Polis, göstericilerin üzerine hiçbir uyarı da bulunmadan ateş açtı. Polisin açtığı ateş sonucunda resmi açıklamalara göre 50 kişi yaşamını yitirdi. Santa Cruz Mezarlığı Katliamı diye anılan bu olayda, tutuklanan 68 kişi Dili yakın-

larında infaz edildi. Bu kişilerin yargısız infazına şahit olan 10 kişi de daha sonra katledildi. Bu 10 kişinin öldürülmesinden sonra 7 görgü şahidi daha öldürüldü. Çeşitli uluslararası haber ajansları Santa Cruz katliamında ölenlerin sayısını 200 kişi olarak açıkladı.[124]

1992 yılında, FRETILIN önderi Xanana Gusmao Endonezya ordusu tarafından yakalandı. Gusmao'nun yakalanması direniş savaşı için ağır bir darbe olsa da Doğu Timor'da mücadele durmadı.

Gusmao 1993'te çıkarıldığı mahkemede şunları söyledi; "Askeri yenilgiyi kabul ediyorum. Bunu söylemek beni utandırmıyor. Aksine, bizimki gibi küçük bir gerilla ordusunun, Endonezya gibi büyük bir devlete ve onun terör ve katliam yolunu seçen korkak ordusuna karşı direnebilmesinden gurur duyuyorum."[125]

1993'te Timor Denizi'nde bulunan bir petrol yatağının işletilmesi üzerine Avustralya hükümeti ile Suharto rejimi arasında bir anlaşma imzalandı.[126]

12 Kasım 1994'te Doğu Timor'da yapılan protesto gösterileri yeni bir katliamla sonuçlandı. Resmi açıklamalar ölenlerin sayısını 100 olarak bildirirken, yerel kaynaklar 500 olarak açıkladı. Katliamın televizyon kameraları tarafından görüntülenmesi ve çeşitli ülkelerin televizyon kanallarında gösterilmesi, uluslararası kamuoyunun dikkatini Doğu Timor'a çekti.

Kasım 1996'da Jose Ramos Horta ve Mgr Carlos Belo[127], Doğu Timor'da barışın gelmesini savundukları ve bu doğrultuda mücadele ettikleri için Nobel Barış Ödülü'nü kazandılar. Doğu Timor bir kez daha uluslararası kamuoyunun gündeminde yer aldı.

Doğu Timor'da, ulusal direniş büyük kayıplar vermesine rağmen, yeni biçim ve örgütlenmelerle sürdü. Endonezya'da Suharto rejiminin kitle hareketleri sonucu yıkılması, Doğu Timor halkı için yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Endonezya'da Suharto sonrasında aşağıdan bir devrimin gerçekleşmesini engellemek için, rejimin restorasyonu doğrultusunda politikalar izlendi. Endonezya'da rejimin sıkıntıya düştüğü problemlerden biri de Doğu Timor "sorunuydu".

Yeni hükümet bir taraftan, Endonezya'da kitle hareketinin devresel olarak yükselişler gösterdiği koşullarda FRETILIN önderi Gusmao'yu serbest bırakarak Doğu Timor'daki gelişmeleri kontrol altında tutmaya

çalışırken, öte taraftan Doğu Timor'da özerklik konusunda referandum yapılacağını açıkladı.

30 Ağustos 1999'da yapılan referandumda halkın büyük bir çoğunluğu, yüzde 78,5'i, bağımsızlıktan yana tavır gösterdi. Sonuç, Doğu Timor halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı.

Referandum sonucunun açıklanmasıyla, Endonezya ordusunun özel kuvvetlerinden olan ve CIA tarafından eğitilen Kapassus timleri ve bu timlerin yönettiği 10 bin kişilik milisler şiddet eylemlerine başladı. Kapassus timleri ve milisler sistematik tecavüz, işkence ve kitle katliamlarıyla Doğu Timor'da korkunun yaygınlaşmasını amaçladı. Bir kaç gün içinde 500'ün üzerinde insan öldürüldü. Bu terör dalgasının asıl amacı; daha önce hazırlıkları yapılmış -referandumun bağımsızlıkla sonuçlanmasına bağlı olarak devreye sokulacak- planın ('B' planı olarak adlandırılmaktadır) hayata geçirilmesiydi. Plan, Doğu Timor nüfusunu zorla Batı Timor'a sürerek ülkeyi bölmeyi ve "tümden temizlik operasyonunu" gerçekleştirmeyi hedeflemekteydi. Doğu Timor'da nüfus bileşiminin değiştirilmesiyle yeni bir referandumun yapılması amaçlanıyordu. Ve bu doğrultuda adımlar atılarak, soykırım korkusu yayılmaya çalışılmış, 200 bin Doğu Timorlu Batı Timor'a zorla göç ettirilmiştir.[128]

Fakat, başta ABD olmak üzere emperyalist güçler bölgesel hesapları ve çıkarları doğrultusunda Endonezya rejiminin politikalarına izin vermedi. Bunun yanında Doğu Timor'da uygulanmaya çalışılan etnik temizliğe bir dönem sessiz kalıp, bölgenin "Yugoslavyalaşması" yönünde zeminler hazırlandı. Daha sonra bir "kurtarıcı güç gibi", insani müdahale adı altında Doğu Timor'a Birleşmiş Milletler askeri gücü yollandı. 8 bin kişilik "Barış Gücü"; Avustralya, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin, Kanada, Yeni Zelanda, Filipinler, Tayland ve Güney Koreli askerlerden oluşmuştu.

Emperyalist güçler için, Doğu Timor'un petrol ve doğal gaz rezervlerinin yanında, bölgenin kontrol edilmesinde stratejik önemi olan bir üs özelliği taşıması, stabilizasyon politikalarının acilen hayata geçirilmesini zorunlu kıldı. Bunun anlamı, Doğu Timor'da "Pax Americana"nın uygulanmasıydı.

Bugün için Doğu Timor halkının önünde, ya "Pax Americana"nın yeni bir halkası olma ya da kendi kaderini belirleme seçenekleri var.

Doğu Timor'un işgal ve ilhakına yeşil ışık yakan ABD eski dışişleri

bakanı Henry Kissenger'in, bugün Endonezya devlet başkanı danışmanlığına getirilmesi boşuna değil. Bu gelişmeyi Doğu Timor'da uygulanacak "Pax Americana"nın bir parçası olarak düşünmek yanlış olmaz.

Fakat öte yanda, Endonezya'nın resmi açıklamalarına göre 170 bin ile 212 bin, Katolik kilisesi temsilcilerine göre ise 308 bin ile 345 bin arasında insanın öldüğü;[129] bitmeyen, tükenmeyen ve her seferinde kendi külünden kendisini yaratan bir direniş savaşı ve bu savaşın birikimleri var.

Bu birikimler, Doğu Timor halkının izleyeceği yolu gösteriyor. Doğu Timor'daki gelişmeler, Endonezya'da yaşayan halklar için de umut, özgüven ve gelecek anlamı taşıyor.

Sumatra Adaları'nın batısındaki Açe (Aceh) bölgesinde (GAM) - Açe Özgürlük Hareketi ve Irian Jaya'da (Batı Papua) (OPM) - Özgür Papua Hareketi, Açe'nin ve Irian Jaya'nın bağımsızlığı için mücadele ediyor.

300 milyon nüfuslu, 13 bin adadan, 300 etnik gruptan oluşan ve 350 dil konuşulan Endonezya'da özgürlük ateşleri bir bir yanmaya devam ediyor. Suharto'nun talana, soyguna, iç sömürgeleştirmeye dayanan "çeşitlilik içinde zoraki birlik ideali" özgürlük kavgasının karşısında son nefesini veriyor. Her şeye rağmen emperyalizmin, kendisi için büyük bir pazar, emek gücü, doğal kaynak olan bölgede hükümdarlığını kolay kolay bırakmayacağı da ayrı bir gerçek.

DİPNOTLAR

1. Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Cem Yay., c. 3, 1994, s. 50-51.
2. Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, E Yay., 1975, s. 164.
3. Hollanda sömürgeciliğinin karekteristik özelliklerinden biri olan Doğu Hindistan Şirketi, daha sonra birçok sömürgeci gücün örnek aldığı bir sömürgecilik kurumu olarak işlev gördü. Şirket "On yedi efendi" diye de anılmaktaydı. Şirket; "... Başına buyruk, sekiz kumpanyanın (şirketin) birleşmesinden doğmuştu. Her biri 2000 florin değerindeki 3.300 hisseden oluşan ve 6.600 bin florin sermayeyle kurulan şirket kuruluş sermayesi halktan, tüccarlardan, bankerlerden, şehirlerde ve eyaletlerde yaşayan basit yurttaşlardan toplanmıştı. Şirket, ihraç ettiği mallar ve aynı sermaye üzerinden devlete yüzde üç oranında bir yıllık ödeme yapıyordu, ama ithalatı serbestçe yapabiliyordu. Bundan başka Doğu Hindistan ticareti onun tekelindeydi, orada kendi hesabına silahlı kuvvet tutarak, düzenli mahkemeler aracılığıyla adaleti yerine getirerek, para basarak Hollanda'nın sahip olduğu yerlerde tam bir egemenlik sürdürüyordu. Yöneticiler arasında seçilmiş ve 'On yedi efendi' denilen on yedi kişilik bir yönetim kurulunca idare ediliyordu. Filonun bakımı, gemilerin yaptırılması ve onarılması, sefere çıkış ve dönüşlerin düzenlenmesi, birkaç yıl içinde yüzde yetmiş beş yükselmiş olup ortalaması hiçbir zaman yüzde yirmiden aşağı düşmeyen kâr payını dağıtmak bunların göreviydi. Şirket, yüz seksen yılda sermayesinin otuz altı katını kâr olarak sağladı. Hindistan'da, Amsterdam'daki 'on yedi efendi'yle devamlı ilişki halinde bulunan bir genel vali oturuyordu. Bu valinin ilk ödevi ticareti yönetmekti; ama çok geçmeden savunma ve sivil yönetim ödevleriyle de karşı karşıya gelmek zorunda kaldı ve bunun için yirmi bin askerle on beş bin denizci toplaması gerekti." (Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, E Yay., 1975, s. 166.)
4. İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, İSAM Yay., 1995, s. 16-17.
5. Hubert Deschamps, *Sömürgeciliğin Sonu*, Remzi Kitabevi, 1965, s. 24.
6. Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yay., c. 4, 1988, s. 1235.
7. Mehmed Kurtulmuş, Açe Sumatra Dosyası, Akabe Yay., 1986, s. 46-50; İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, İSAM Yay., 1995, s. 22.
8. İsmail Hakkı Göksoy, age, s. 30.
9. N.V. Yeliseyeva - A.Z. Manfred, *Yakın Çağlar Tarihi*, Konuk Yay., 1978, s. 463.
10. Henk Sneevliet, Endonezya, Çin ve Hollanda Komünist Partisi'nin kurulmasında birinci derecede rol oynayan devrimci, enternasyonalist bir kimliktir.

Devrimci mücadeleye Hollanda'da atılan Sneevliet, faaliyetlerini 1913'ten sonra Endonezya'da yürütmeye başlamıştır. ISDV'nin kurucularından olan Sneevliet, 1918'de devrimci çalışmalarından dolayı Endonezya'dan sürülmüştür. 1938'den sonra Komintern'in Ulusal ve Sömürge Sorunları Komisyonu'nda Lenin ve Roy'la birlikte çalışmalarını yürüten Sneevliet, 1921'de Komintern'in Güneydoğu Asya sorumlusu olarak, Çin'e gönderilmiştir. Aynı yıl içinde kurulan Çin Komünist Partisi'nin kurulmasında rol alan Sneevliet, Çin'deki devrimci faaliyetlerini 1923'e kadar sürdür-

müştür. 1923'ten sonra, Hollanda'ya dönen Sneevliet, Hollanda'da Endonezya Komünist Partisi'nin bürosunu oluşturmuştur.

Bu yıllarda Sovyetler Birliği'nde sol muhalefete yakınlık duyan Sneevliet, 1927 yılında Hollanda Komünist Partisi'ni kurdu. Daha sonra Komintern'den koparak, Devrimci Sosyalist Parti'yi kurdu. Sneevliet, II. Dünya Savaşı'nda Naziler'in Hollanda'yı işgal etmesine karşı, direniş hareketini örgütledi. Direniş savaşı içinde, 1942 yılında yakalanarak yedi yoldaşıyla birlikte kurşuna dizildi. Sneevliet'in kurduğu Devrimci Sosyalist Parti, 1950'lerde Avrupa'da kitle desteği kazanmış bir kaç bağımsız partiden biriydi. (Çağdaş Liderler Ansiklopedisi, İletişim Yay., c. 6, 1986, s. 1928.)

11. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., c. 4, 1988, s. 1237.
12. N.V. Yeliseyeva - A. Z. Manfred, age., s. 464.
13. Age, s. 464; ayrıca bakınız; Fernando Claudin, *Komintern'den Kominforma*, Belge Yay., 1990, c. 1, s. 329-341; Alexander Sobolev, *Üçüncü Enternasyonal'in Kısa Tarihi*, Bilim Yay., 1979, s. 319-322.
14. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., 1988, c. 4, s. 1237.
15. *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., c. 5, 1986, s. 1920.
16. Jacques Jurquet, "Endonezya'da Anti-Komünist Soykırım", *Kapitalizmin Kara Kitabı*, Evrensel Basın Yay., 1999, s. 144; İsmail Hakkı Göksoy, age., s. 35.
17. Japonya, 1931 yılından itibaren Asya kıtasında nüfuz sahibi olmak için işgal harekâtlarına başladı. ABD ve İngiltere'nin çıkarıyla çatışan Japonya, 1931'de Mançurya'yı işgal etti. 1932'de Çin'in işgaline başladı. 1937'den itibaren Çin üzerindeki denetimini ve nüfuzunu artırdı. ABD'nin 1941'de, Japonlar'a petrol ambargosu koymasına ve Japon mallarını dondurma kararı almasına İngiltere de katıldı. ABD, Japonya'nın Hindi-Çin'den ve Çin'den çekilmesini istiyordu.

Petrol ambargosu Japonya'yı zor durumda bıraktı. Japonya, 1939 öncesinde petrol tüketiminin yüzde 88'ini ithal ediyordu. Ambargonun konduğu dönemde, Japonlar'ın elinde barış zamanında üç yıl, savaş zamanında bir buçuk yıl kadar yetecek petrol stoku vardı. Çin'deki savaşın sürmesinden dolayı stokun tükeneceği ortadaydı. Japonya, petrol kuyularının bulunduğu tek yere, Hollanda Doğu Hint Adaları'na (Endonezya'ya) yöneldi. Malaya'nın da dahil olduğu bölgenin işgali, dünya kauçuk üretiminin beşte dördünü ve kalay üretiminin üçte ikisini Japonlar'a kazandırıyordu; ayrıca bölgenin işgali müttefik güçlere önemli bir darbeydi.

Japonya, 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor Amerikan Deniz Üssü'ne hava saldırısı düzenledi. Saldırı, Japonya'nın Pasifik'te üstünlüğü ele geçirme çabasıydı. Saldırıyla eş zamanlı olarak hem Filipinler'e hem de Malaya Yarımadası'na çıkarma harekâtı başlatıldı. 15 Şubat 1942'de Singapur düştü. Singapur'dan sonra Japon istila dalgası yayıldı. Borneo Seleben ele geçirildi. 1 Mart'ta Java'ya saldırıldı. 8 Mart'ta Java Japonlar'ın eline geçti. Japonya, bu işgal harekâtlarından sonra Çin'de direnişin bitirilmesi için Pasifik'in batısına yöneldi.

(Lidell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, Yapı Kredi Yay., 1998, c. 1, s. 213-214-221.)

18. Jacques Jurquet, agm., s. 144.
19. *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., 1986, c. 6, s. 1927.
20. Jeroen Brouwers, otobiyografik bir roman olan *Damıtılmış Kırmızı* adlı eserinde, Endonezya'daki Japon temerküz kamplarındaki yaşamdan kesitler sunmaktadır. (Jero-

en Brouwers, *Damıtılmış Kırmızı*, İletişim Yay., 1998.)

21. Liddell Hart, *II. Dünya Savaşı Tarihi*, Yapı Kredi Yay., 1998, c.2, s. 535.
22. Japonya, Endonezya'da 3,5 yıl süren egemenliği döneminde vahşi bir sömürü sistemi kurdu. Endonezyalılar'ın hemen hemen bütünü zorunlu çalışma kapsamı içine alındı. Japonya, romusha ve kinrohoshi sistemleri adı verilen uygulamalarla "gönüllü çalışma tugayları" oluşturdu.

Romusha bir zorunlu çalışma sistemiydi. Bu sistemle emekçiler zorla toplanıp, Güneydoğu Asya'nın çeşitli bölgelerine, ağır yaşam koşulları altında, kölc gibi çalışmaya gönderildi. Kinrohoshi ise Japonlar'ın "Doğu Asya'nın kurtuluşu için sürdürdüğü kutsal savaşa" hizmet vermek için kurulan bir başka gönüllü-zorunlu çalışma sistemiydi. Endonezyalı gençler, lise ve üniversite öğrencileri Kinrohoshi'ye göre askere alınmışlar, ücretsiz olarak çalıştırılmışlar ve Japon otoritelerinin talep ettiği her işi yapmışlardır. Özünde kinrohoshi ile romusha sistemleri arasında bir farklılık yoktur.

Gençlerin, heiho ve keikodan grupları olarak ikiye ayrılıp, Japonlar'a hizmet etmeleri sağlanmıştır. Heiho, müttefik güçlere karşı öncü karakollar önünde yer alan "gönüllülere" verilen addı. Keikodan ise, bir milis gücü olarak güvenliği sağlamakla yükümlüydü ve savaş için gerekli her tür malzeme ve eşyaya zorla el konulmasına yardımcı olmaktaydı.

(K. Ananta, "Üretimin Denetiminin Alınmasında Endonezya'dan İşçi Deneyleri 1945-1965", Ernest Mandel, *Contrôle Ouvrier Conseils Ouvrier Autogestion*, Vol. III., François Maspero, 1973.)

23. N. V. Yeliseyeva - A. Z. Manfred, age., s. 634-635.
24. Age., s. 635.
25. Maşumi Partisi'nin kuruluşu hakkında daha geniş bilgi için bakınız; İsmail Hakkı Gürsoy, age., s. 64-65-66.
26. N.V, Yeliseyeva - A.Z. Manfred, age., s. 636.
27. Age., s. 636.
28. Jacques Jurquet, agm., s. 145.
29. Agm., s. 146.
30. N.V. Yeliseyeva - A.Z. Manfred, age., s. 638.
31. Hollanda, Endonezya'daki egemenliğini kaybetmemek ve sömürgeci kimliğini korumak amacıyla Batı Irian ve Yeni Gine bölgelerini uzun bir süre daha elinde tuttu. Batı Irian ve Yeni Gine, ancak 1962 yılında, Hollanda egemenliğinden kurtuldu.
32. K. Ananta, "Üretimin Denetiminin Alınmasında Endonezya'dan İşçi Deneyleri 1945-1965", Ernest Mandel, *Contrôle Ouvrier Conseils Ouvrier Autogestion*, Vol. III., François Maspero, 1973.
33. Aktaran, Ernest Mandel, age.
34. Aktaran, Ernest Mandel, age.
35. Aktaran, Ernest Mandel, age.
36. Aktaran, Ernest Mandel, age.
37. Aktaran, Ernest Mandel, age.
38. Mehmet Kurtulmuş, age., s. 71-72.
39. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., 1998, c. 4, s. 1238.
40. N.V. Yeliseyeva - A.Z. Manfred, age., s. 639.

41. Bandung Konferansı'na Asya ve Afrika kıtasından toplam 29 ülke katıldı. Bu ülkelerin ortak özelliği, geçmişte sömürge ya da yarı sömürge ülkeler olmalarıydı. Üçüncü Dünya'nın uyanışını gösteren konferans; katılan ülkelerin ekonomik işbirliği, kültürel alışverişi, dünya barışının korunması, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı, sömürgeciliğe karşı mücadele gibi konularda kararlar aldı. Konferansa SEATO üyesi Filipinler ve Bağdat Paktı üyesi Türkiye de katıldı. Filipinler ve Türkiye, konferansta SEATO ve Bağdat Paktı'nı övdüler. Konferansı, anti-komünist bir mecraya yönlendirmeye çalıştılar. Fakat konferansa katılan ülkelerin çoğunluğu, bu yaklaşımları hiçbir düzeyde onaylamadı. Konferans, kapitalist ve "sosyalist blok"a karşı mesafeli bir duruşun göstergesi oldu. Bandung Konferansı, Bağlantısızlar Hareketi'nin doğuşunu simgeledi. Bağlantısızlar Hareketi, ilk konferansını 1961'de Belgrad'da gerçekleştirdi. Bu toplantıya Endonezya'dan Sukarno, Cezayir'den Ben Bella, Mısır'dan Nasır, Hindistan'dan Nehru, Küba'dan Fidel Castro, Gana'dan Nkrumah, Kıbrıs'tan Makarios gibi önemli siyasi kimlikler katıldı. Hareket, kapitalist dünya sistemine güçlü bir meydan okuma tavrı sergiledi. İki bloğun gergin ilişkileri, bu hareketin yükselmesi için görece serbest alan ve olanaklar sunmaktaydı. Bağlantısızlar Hareketi hakkında daha geniş bilgi için bkz.; Y. Etinger - O. Melikyan, *İttifaksızlar Dünyası*, Anadolu Yay., 1966.
42. SEATO benzeri bir örgütlenme, bir yıl sonra da Ortadoğu'da kuruldu. 1955'de, Bağdat Paktı adıyla kurulan bu örgütlenmeye; Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere üyeydi. 1958'de Irak'ta askeri bir darbe gerçekleşti. Darbe sonrasında Baas rejimi kuruldu. Rejim, Sovyetler Birliği yanlısı bir politika izleyerek, Pakt'tan ayrıldı. 1959'da Pakt'ın devamı olarak, CENTO-Merkezi Anlaşma Teşkilatı kuruldu. CENTO üyesi ülkelerin her biri ABD'yle savunma ve işbirliği anlaşması imzaladı. SEATO ve CENTO, ABD'nin stratejik önemde gördüğü bölgelerde, kendi hegemonyasını korumak ve yaymak amacıyla kurduğu "küçük NATO'lardı." Bu oluşumlar, bölge halklarının özgürlük ve bağımsızlık mücadelelerini engelleyen, karşı-devrim merkezleri olarak hareket ettiler.
43. *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., c. 1986, 6, s. 1935.
44. İsmail Hakkı Göksoy, age., s. 251.
45. Age., s. 251-252.
46. Aktaran, Ernest Mandel, age.
47. Aralık 1960'da "Endonezya sosyalizmi", "güdümlü demokrasi"nin resmi ideolojik programı olarak ilan edildi.

"Endonezya Sosyalizmi'nin kökleri marhaenizm denilen ve 1920'lerin son yıllarıyla 1930'ların başında Endonezya küçük-burjuva demokratları tarafından geliştirilen bir devrimci milliyetçi doktrine dayanır.

... Küçük-burjuva temelinin, yani marhaenizmin, damgasını taşımasına karşın, yeni 'ulusal' doktrin akıl dışıydı; başlıca ilkeleri birbirleriyle çelişki halindeydi ve çeşitli çağdaş sorunlara sağlıklı bir yaklaşımın yanı sıra geleceğe dönük birtakım ütopik projeleri içeriyordu." (Alla İonova, "Endonezya'da 'Ulusal İdeoloji'nin Gelişmesi", *Asya ve Afrika Ülkelerinde Ulusal Sorun*, Bilim ve Sosyalizm Yay., 1979, s. 194-195.)

48. Nasakom sloganı üzerine şöyle yorumlar yapılmaktadır; "Bu slogan, ülkedeki milliyetçi, dini ve komünist hareketlerin anti-emperyalist ve anti-feodal bir temel üzerin-

de işbirliği yapmasını öngörüyordu. Resmi propaganda da durmadan Nasakom'un özel koşullara göre, gotong-rojong ve kekeluargaan (aile ilişkileri) temeli üzerinde tam olarak uygulanması gereği üzerinde durulmuştur. Ancak bu propaganda aslında sınıf güçlerini kutuplaştırmak için bir bahaneydi, bir görünüşü kurtarma çabasıydı. Sınıf güçlerinin dengesi ise hiç de toplumun ilerici kesimlerinden yana ağır basmıyordu." (Alla İonava, "Endonezya'da 'Ulusal İdeoloji'nin Gelişmesi", *Asya ve Afrika Ülkelerinde Ulusal Sorun*, Bilim ve Sosyalizm Yay., 1979, s. 199.)

49. Jacques Jurquet, agm., s. 148.
50. Agm., s. 148.
51. Çin Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi arasında yaşanan kutuplaşmanın, ideolojik ve politik nedenleri ve sonuçları hakkında daha geniş bilgi için bkz.; Jean Baby, *Çin Rus Çatışmasının İç Yüzü*, Gün Yay., 1967.
52. Jacques Jurquet, agm., s. 148.
53. K. Ananta, "Üretimin Denetiminin Alınmasında Endonezya'dan İşçi Deneyleri 1945-1965", Ernest Mandel, *Contrôle Ouvrier Conseils Ouvrier Autogestion*, Vol. III., François Maspero, 1973.
54. Aktaran, Ernest Mandel, age.
55. Aktaran, Ernest Mandel, age.
56. Aktaran, Ernest Mandel, age.
57. CIA'nın Endonezya'daki faaliyetleri için bkz.; David Wise - Thomas Ross, *Görünmeyen Hükümet CIA*, Sol Yay., 1966., s. 85-94.
58. Jacques Jurquet, agm., s. 149-150.
59. Agm., s. 150.
60. Endonezya'da başlatılan bu kampanya, daha sonraki yıllarda uluslararası düzeyde anti-komünist propaganda ve ajitasyon malzemesi oldu. Bu yönde Türkiye dahil birçok ülkede, Endonezya'da "komünist" darbenin içeriği, komünistlerin çalışma tarzı, yöntemleri ve "vahşetleri" hakkında bir dizi yayın çıkarıldı. Bu yayınların direkt ve dolaylı CIA kaynaklı ya da manipülasyonlu olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Bu konuya örnek için bakınız; *Endonezya'da Hükümet Darbesi Teşebbüsü*, Altınok Matbaası, 1966.; (Çev.) Adil Özkan, *Endonezya İhtilali*, Kardeş Matbaası, 1970; Clarence W. Hall, "Endonezya'da Önlenen Komünist Darbesi", *Dünya Komünist Darbeleri*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1977.
61. Clarence W. Hall, "Endonezya'da Önlenen Komünist Darbesi", *Dünya Komünist Darbeleri*, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1977, s. 271-272.; CIA'nın, darbenin iki yıl öncesinden başlayarak "komünistlerin listesini" hazırladığı ve bu listenin darbe sonrasında ABD'nin Endonezya Büyükelçiliği'nde görev yapan CIA elemanı Robert J. Martens tarafından, Kentjana Adhyatman aracılığıyla, Suharto'nun karargâhına götürüldüğü açıklanmıştır.

R. Martens, daha sonra konuyla ilgili olarak; "gerçekten de orduya büyük yardımımız dokundu. Çok fazla insan öldürdüler," diye beyanlarda bulunmuştur. Bu bilgiler dönemin ABD Büyükelçisi Marshaal Green ve vekili Jack Lydman ve Büyükelçilik kısım şefi Edwards Manters tarafından doğrulanmıştır. (Emek Gazetesi, 26 Şubat 1998, s. 11.) Bu bilgiler, "Mukaddes Savaş"ın gerçek mimarlarını da ortaya koymaktadır.

62. İsmail Hakkı Göksoy, age., s. 257-258.
63. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, Gelişim Yay., 1987, c. 4, s. 945.
64. *Encyclopaedia Universalis*, c. 9, 1988, s. 1049'dan aktaran, Jacques Jurquet, agm., s. 150.
65. Tarık Ali, *Sokak Savaşı Yılları*, İletişim Yay., 1995, s. 89-90.
66. Age., s. 92.
67. Endonezya'da 1965 Ekim'inde gerçekleşen karşı-devrimci darbeden sonra, Endonezya Komünist Partisi'ni yeniden kurmaya çalışan gruplar, yenilginin nedenleri ve partinin yeniden inşası için yapılması gerekenler üzerine tartışmalar yürütmüşlerdir. Bu tartışmalar için bkz.; "Endonezya; Barışçı Olan ve Olmayan Yollar", William Pomeroy, *Marksizm ve Gerilla Savaşı*, Belge Yay., 1992, s. 297-302.
68. Tarık Ali, age., s. 93.
69. Hugh Higgins, *Soğuk Savaş*, Koza Yay., 1975, s. 116.
70. Endonezya'da karşı devrimin gerçekleştiği dönem aynı zamanda, ABD emperyalizminin -salt Güneydoğu Asya'da değil- dünya çapında saldırıya geçtiği bir dönemdi. 1950'lerin ortalarından itibaren Latin Amerika, Orta Doğu ve Afrika halkları sömürgeciliğe ve yeni sömürgeciliğe karşı ciddi bir uyanış içindeydiler. 1959'da Küba Devrimi gerçekleşmişti. Küba Devrimi'ni 1962'de Cezayir Devrimi izledi. Ardından, 1962'de, Ortadoğu'da Güney Yemen Devrimi gerçekleşti. 1958'de, Irak'ta Haşimite monarşisi devrildi. Afrika'da Portekiz sömürgelerinde ulusal kurtuluş savaşları başladı. Kongo, 1960'da Lumumba önderliğinde bağımsızlığını kazandı. Güney Amerika'da, Küba Devrimi'nden esinlenen birçok gerilla hareketi doğdu. Güney Vietnam'da -1960'da- Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi kuruldu. Asya, Afrika ve Güney Amerika'da yükselen bu devrimci dalga, ABD tarafından şiddetli bir yanıtla karşılık buldu. Küba Devrimi'nden dolayı alarmda olan ABD, "ilerleme için ittifak" görüntüsü altında tüm Latin Amerika kıtasında, karşı ayaklanma kampanyaları başlattı. 1965'te, Dominik'te solun iktidarı kazanması, ABD'nin işgaliyle karşılık buldu. Afrika'da 1961'de Lumumba katledildi, iktidar CIA tarafından finanse edilen Mobutu'ya devredildi. 1964'de ABD ve İngiltere'nin desteğindeki Belçika paraşütçü birlikleri, doğuda solcu Pierre Mulele kuvvetlerini ezdi. Portekiz sömürgecileri NATO ve Güney Afrika hükümetinin desteğinde, 1966'da Ganalı, 1968'de Malili milliyetçi güçleri iktidardan uzaklaştırdı. 1963'de Zanzibar Devrimi gerçekleşti. Orta Doğu'da Filistinliler, 1970'de Kral Hüseyin'e bağlı birlikler tarafından ezildi. 1970'de, Mısır'da Nasır'ın yerine Enver Sedat geldi. Mısır emperyalizm politikalarına angaje olmaya başladı. Umman ve Dofar'da gerilla hareketleri İngiliz ve İran kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratıldı.

Fred Halliday'in Üçüncü Dünya devrimlerinin ikinci dalgasına set çekilme olarak tanımladığı bu durum, 1962 ile 1974 arasında sürdü. (Fred Halliday, *Yeni Soğuk Savaş, Sovyet - ABD İlişkileri*, Belge Yay., 1985, s. 114-115-116.)

71. Endonezya'da üst düzey askerlerin ekonomik yaşamdaki yerlerine ve gündelik yaşamlarına ilişkin şu örnek verilmektedir; "... Askeri kişiler sadece Endonezya'nın askeri olmayan kesimindeki en aranan kademelerin birçoğuna yerleşmekle kalmadılar, bazı durumlarda da konumlarını büyük kişisel servetler edinmekte kullandılar. Bunun sonucu olarak, ülke dışında birçok insan, Modern Endonezyalı ordu subayı

hakkında sabit bir klişe edindi: Modern Endonezyalı subay şişman, güneş gözlüklü, ifrata kaçan bir tarzda dayalı döşeli bir evde oturur, evi avizelerle, akvaryum ve süslü püslü eşyalarla tıka basa doludur, bir Mercedes kullanır. Bu klişenin sırrını çözmek zor değil. (...) Endonezya'da iş yapıyorsanız, yönetim kurulunda bir general bulundurmak akıllıca bir davranış sayılır." (Andre Gunder Frank, "Üçüncü Dünyada Ekonomik Bunalım ve Siyasal Yapılar", *Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasal Yapılar*, Belge Yay., 1983, s. 262.)

72. Ariel Heryanto, "Post-kolonyal Bir Devlette Simulakra: Yeni Düzen Endonezya'sında Güç İlişkileri", *Toplum ve Bilim*, sayı 80, 1999, s. 90.
73. Asuman Suner, "Doğu Asya Haritaları", *Toplum ve Bilim*, sayı 80, 1999, s. 12.
74. Asuman Suner, agm., s. 12-13.
75. Jon Halliday - Gavan McCormak, *Günümüzde Japon Emperyalizmi*, Aşama Yay., 1975, s. 17.
76. Bu iki ülke özel bir önem taşımaktaydı. Biri Çin Halk Cumhuriyeti'nden, diğeri Kuzey Kore'den kopmuştu. Koptukları iki ülkenin sosyalist olması, Güney Kore ve Tayvan'ı emperyalizm tarafından anti-komünist dünyanın emsal teşkil edecek ülkeleri haline getirilmesini koşullandırdı. ABD açısından bu iki ülke "hür dünyanın" simgeleri ve anti-komünist propagandanın güçlenmesinde malzemeydi.
77. Hans Ulrich Luther, *Güney Kore Bir Model Olabilir mi?*, Belge Yay., 1984, s. 48.
78. Jon Halliday - Gavan McCormak, age, s. 70.
79. Asuman Suner, agm., s. 13-14.
80. Agm, s. 14.
81. Her ne kadar "Kore Kapitalizmi ve Demokrasi" başlığındaki makalesinde Barry Gills bu tanımları Güney Kore özelinde belirtse de, kanımca bu tanımlamalar bazı özgün biçim alışların yanında küresel kapitalizmle entegrasyon içinde olan tüm Doğu Asya ülkeleri için genel olarak geçerlidir. (Bkz., Barry Gills, "Kore Kapitalizmi ve Demokrasi", *Düşük Yoğunluklu Demokrasi*, Alan Yay., 1995, s. 267-302.; Joel Rocamora, "Yitirilen Olanaklar, Derinleşen Kriz; Cory Aquino Yönetiminde Filipinler", age., s. 231-266)
82. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., 1988, c.4, s. 1240.
83. Jon Halliday - Gavan McCormak, age, s. 54-55.
84. Age, s. 54.
85. Suharto rejiminin kurulmasına aktif olarak katılan İslami örgütlenmeler, Suharto'nun iktidarını sağlamlaştırmasıyla, etkisizleştirilmeye çalışıldı. Rejim, İslamı kendi meşruluğunun bir parçası olarak ele alıp, bu doğrultuda politikalar geliştirdi. Rejimin kontrolünde bir İslamcı çizgiye izin verildi. "Komünizm tehditi" rejim tarafından diri tutulurken, İslam bu tehdidin "panzehiri" olarak sık sık kullanıldı. Ayrıca çeşitli halkların, dinlerin, kültürlerin yaşadığı Endonezya'da, benzer politika farklı dinsel gruplar için de uygulandı. Rejim sıkıştığı dönemlerde dini ve etnik provakasyonlara girişerek, kendisine yönelik olası ya da potansiyel muhalefeti başından boğmayı amaçladı. Bu çabalarında da başarılı olan rejim, etnik ve dini çelişkileri her zaman sıcak tuttu ve bu çelişkileri yeri geldiğinde kullandı.

Suharto'nun İslamcı örgütlenmelere 1965 sonrası yaklaşımını *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği* adlı çalışmasında İsmail Hakkı Göksoy şöyle açıklamakta-

dır; "Sukarno ve PKI'nın devrilmesinden sonra da İslami partiler ülkede kendilerini en etkili tek sivil siyasi güç olarak görüyorlardı. Fakat (Suharto ile) bu işbirliği çok kısa sürdü ve Müslüman liderlerin tekrar siyasi hayatta etkili olacakları yönündeki ümitleri hayal kırıklığıyla sonuçlandı.

1965 sonrasında eski Maşumi liderleri, Maşumi Partisi'ni tekrar açma girişiminde bulundular ve bu maksatla 16 İslami teşkilatın temsilcilerinden meydana gelen bir komite oluşturdular. Fakat hükümet bu partinin tekrar açılmasına izin vermedi.

Muhammed Hatta'nın liderliğinde bazı genç müslüman liderler de Partai Demokrasi İslam Indonesia adında yeni bir İslami parti kurma teşebbüsünde bulundular. Hükümet buna da izin vermedi.

... 1968 başlarında çeşitli dini ve sosyal teşkilatların desteklediği Endonezya Müslümanları Partisi (Partai Muslimin Indonesia - PMI) adında yeni bir İslami parti kurdular. Ancak eski Maşumi üyelerinin bu partinin liderliğinde görev alması üzerine hükümet parti yönetimini onaylamadı. Parti genel başkanlığına seçilen eski Maşumi liderlerinden Muhammet Natsir, parti başkanlığından istifa etmek zorunda kaldı. Yerine seçilen Muhammed Rum da yine hükümet tarafından veto edildi. Partinin genel başkanlığına 20 Kasım 1970'de Suharto'nun tavsiyesi üzerine hükümete karşı uzlaşmacı bir politika izleyen modernist eğilimli müslüman lider H.M. Mintareca seçildi." (Age, s. 258-259.)

86. İsmail Hakkı Göksoy, age., s. 261.
87. Aktaran Ergin Yıldızoğlu, *Globalleşme ve Kriz*, Alan Yay., 1996, s. 285.
88. Endonezya'da, 1965'den bugüne binlerce kişinin hapishanelerde tutuklu bulunduğu bilinmektedir. Cezaevlerinde siyasi tutuklulara siyasi kimliklerini reddetmeleri yönünde şiddetli baskılar uygulanmış ve aynı amaçla tutuklulara "müslümanlık" eğitimleri verilmiştir. Ayrıca tutukluların bütünü uzun yıllar zorunlu çalışmaya tabi tutulmuştur. 10.5.1997 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, 30 yıldır idam edilmeyi bekleyen 4 komünist liderden, 67 yaşındaki eski milletvekili Sukatno'nun Cipinang Hapishanesinde "bronşitten" öldüğünü açıklayan bir haberi verirken, 71 yaşındaki Natanael Marsoedi, 70 yaşındaki Asep Suryaman ve 69 yaşındaki Boengkoes'in ölümü beklemeye devam ettiklerini bildirmiştir.
89. Endonezya - Fransa Komitesi, "Generallerin Endonezyası... On Yıllık Faşizm"den aktaran, Jacques Jurquet, agm., s. 154-155.
90. Mark Curtis, *The Ambiquities of Power*, Zed Yayınevi, 1995'den aktaran Ergin Yıldızoğlu, age, s. 285.
91. Asuman Suner, agm, s. 15.
92. Agm., s. 15-16.
93. Agm., s. 16.
94. Alla İonova, "Endonezya'da 'Ulusal İdeoloji'nin Gelişmesi", *Asya ve Afrika Ülkelerinde Ulusal Sorun*, Bilim ve Sosyalizm Yay., 1979, s. 202-203-204-205.
95. İsmail Hakkı Göksoy, age., s. 264.
96. Ergin Yıldızoğlu, age., s. 287.
97. Ergin Yıldızoğlu, age., s. 287; Asuman Suner, agm, s. 19.
98. "Endonezya'ya Askeri Darbe Dayatılıyor", *Emek Gazetesi*, 25.2.1998.
99. Doğu Asya Krizi hakkında bkz.; Rıza Yürükoğlu *Doğu Asya Krizi*, Alev Yay., 1998,

Murat Yülek, *Asya Kaplanları Sanayi Politikaları ve Kalkınma*, Alfa Yay. 2000, Callum Henderson, *Asya Krizi ve Sonrası Asyanın Çöküşü*, Alfa Yay., 2000.

100. "Endonezya'da Neler Oluyor", *Emek Gazetesi*, 24.2.1998.
101. Partai Rakyat Demokratik - PRD Demokratik Halk Partisi uluslararası sözcüsü Nico Warrouw'la yapılan söyleşi; "PRD: Geleceğe İyimser Bakıyoruz", *Özgürlük ve Sosyalizm Yolunda Atılım*, 28.3.1998, s. 12.
102. "Bir Diktatörün Öyküsü", *Ülkede Gündem*, 19.5.1998.
103. Roni Margulies, "Endonezya'da Devrim Sürüyor", Sosyalist İşçi, 5.1.1999, s. 6.
104. Aktaran, Nail Satlıgan, "Endonezya; Aşağıdan Devrime Karşı Yukarıdan...", *Ülkede Gündem*, 28.5.1998.
105. Roni Margulies, agm., s. 6.
106. "Burjuvazinin Dünya Çapında İstikrar Arayışına İnat Devrimci Dinamiklerin İsyan Ateşi Küllenmiyor", *Maya*, sayı 30, 1998, s. 19.
107. PRD, 1980'lerin sonlarında gerçekleşen öğrenci eylemleri sonucunda kurulmuş bir örgüttür. Endonezya'da 1992 yılında, ulusal düzeyde örgütlenen üniversite gençliği SMİD - Endonezya'da Demokrasi İçin Üniversite Öğrencileri Dayanışmasını kurdu. Bu yapı, radikal bir sendikal oluşum olan PPBİ'nin kurulmasında önemli işlev gördü. 1994 Mayıs'ında PRD kuruldu. PRD; SMİD, PPBİ ve STN - Ulusal Köylü Örgütü ve aydınların birliğinin sağlanması yönünde önemli adımlar attı. PRD Suharto rejimine muhalif grup ve kişilerin toplandığı bir platform olarak işlev gördü. PRD'nin kent yoksulları üzerine görüşlerini, partinin uluslararası sözcülerinden Nico Warouw şöyle ortaya koymaktadır; "Biz 'urban poor'u (şehirli fakirler) geniş ve farklı bir kesim olarak kavrıyoruz. Bu kesim taksi şoförleri, sokak satıcıları, işsizler, genelde bayanlardan oluşan konfeksiyon işçileri, öğrenciler ve alt düzeyde memurlardan oluşuyor. Ama lümpen proletarya olarak adlandırılan kesimi de (hırsızlar, yankesiciler, seks endüstrisinde çalışan genç erkek ve kadınlar, uyuşturucu tüccarları, küçük üç kağıtçılar vs.) bu kesime dahil ediyoruz. Şehirli fakirlerin çoğunluğu 'kamponslarda' (varoşlarda) yaşıyor. 'Kamponslarda' sokaklarda yığınla çöplük duruyor, su sorunu var, kanalizasyonlar tıkanık vs. insanların arasında sıkı ilişkiler var. Yeni gelişmelere çabuk tepki oluşuyor, geçmişte çok militan örnekler sergiledi bu kesim. Zenginlerin sokaklarındaki gösterişlerini görüyorlar ve aşırı sosyal farklılıkların bilincindeler. Bu kesim, verdiği ekonomik mücadeleden sonra (örnek, daha yüksek ücret) belirli pasifliğe geri dönen işçi sınıfından daha dinamik. Bu bizim, işçi sınıfını asıl devrimci güç olarak değerlendirmediğimiz anlamına gelmiyor. İşçi sınıfını, bir silahta bulunan mevcut ilişkileri darmadağın edecek bir mermi olarak düşünürsek, 'urban poor' işçi sınıfını ileriye taşıyabilecek çekilmiş tetik olabilir." ("PRD: Geleceğe İyimser Bakıyoruz", *Özgürlük ve Sosyalizm Yolunda Atılım*, 28.3.1998, s. 12.)
108. Portekiz'de yarım yüzyıl süren Salazar diktatörlüğü ve 1974'de gerçekleşen Karanfil Devrimi ve devrimin Portekiz sömürgeleri üzerindeki etkileri hakkında daha geniş bilgi için bkz., Volkan Yaraşır, "1974 Portekiz Karanfil Devrimi ve İşçi Komisyonları", *Uluslararası İşçi Hareketleri*, Bibliotek Yay., 1998, c. 2, s. 101-139.
109. Jacques Jurquet, "Doğu Timor'un Faşist İlhakı", *Kapitalizmin Kara Kitabı*, Evrensel Yay., 1999, s. 159.

110. Barbedo de Magalhâes, *East Timor Indonesian Occupation And Genocide*, President's Office Oporto University Press, 1992, s. 13-14.
111. Jacques Jurquet, agm., s. 160.
112. Barbedo de Magalhâes, age., s. 40.
113. Age., s. 40.
114. Jacques Jurquet, agm., s. 162.
115. Gabriel Deferrt, *Timor Est - Le Qenocide Qublie - Droit d'un Peuple et Raison d'Etat*, L'Harmattan, 1992, s. 118'den aktaran, Jacques Jurquet, agm., s. 164.
116. Agm., s. 165.
117. Barbedo de Magalhâes, age., s. 40; Jacques Jurquet, agm., s. 165.
118. Jacques Jurquet, agm., s. 165-166.
119. Barbedo de Magalhâes, age., s. 42.
120. Age., s. 42.
121. Age., s. 43.
122. Aktaran, Barbedo de Magalhâes, age., s. 43.
123. Aktaran, Barbedo de Magalhâes, age., s. 43.
124. Age., s. 61; Jacques Jurquet, agm., s. 167-168.
125. *Evrensel Gazetesi*, 1 Şubat 1999.
126. Avusturalya, Timor Denizindeki 11 milyar varillik petrol rezervleri üzerinde her zaman hak iddia etti. Bu yönde, 1971-1972 arasında Portekiz'le Timor Denizi'nde kıta sahanlığını belirleyen bir anlaşma imzalasa da, konu hep itilaflı kaldı. Avustralya, 1975'ten sonra bağımsız bir güç olarak Timor yerine Endonezya ile ilişki kurdu. Ve Suharto rejimiyle ekonomik ve askeri ilişkilerde bulundu. Avustralya, Timor Denizi'nde kıta sahanlığının yeniden belirlenmesi ve bulunan petrol yataklarının işletilmesi için, Suharto rejimiyle 1989'da bir anlaşma imzaladı.

Suharto rejiminin ilhak politikalarının ABD gibi en büyük destekçilerinden olan Avustralya, Doğu Timor'un petrol ve doğal gaz kaynaklarından yararlanan en önemli güçlerinden biri oldu. Bugün Doğu Timor'da Royal Ducth Shell - Hollanda, Chevron - ABD, Santos Ltd. - Avustralya, Nippon Oil - Japonya, Sapasso - Avustralya gibi şirketlerin yatırımları bulunmaktadır.

127. Jose Ramos Horta, Doğu Timor'da pasif direnişçi olarak öne çıktı. Kararlı bir şiddet karşıtı olan Horta, siyasal faaliyetlerine USDT içinde başladı. Bir dönem FRETILIN'ın İletişim ve Dış İlişkiler Bakanı olan Horta, Endonezya'nın Doğu Timor'u işgalinden sonra FRETILIN'ı yurtdışında temsil etmeye başladı. Doğu Timor "sorununu" Birleşmiş Milletler platformuna taşıdı. Mgr Carlos Belo ise, Dili'nin katolik piskoposu olarak Doğu Timor'daki ulusal mücadelenin gelişmesine önemli katkılarda bulundu.
128. "Endonezya Temizleniyor", *Radikal Gazetesi*, 7.9.1999, s. 10; "Doğu Timor'da Neler Oluyor", *Politika'da Atılım*; "Timor Kasapları ABD Eğitimli", *Evrensel Gazetesi*, 20.9.1999, s. 7.
129. 1975'te Doğu Timor'un nüfusunun 600-650 bin civarında olduğu kabul edilmektedir. Doğu Timor'da uygulanan soykırımın 20. yüzyılın en korkunç katliamlarından biri olduğu belirtilmektedir. Noam Chomsky'e göre, bu katliamın boyutları oransal olarak Yahudi soykırımına eşittir.

BOLİVYA: DİKENİ SÖKÜLEMEYEN BİR GÜL

Che, Latin Amerika ölçeğinde gelişeceğini umduğu silahlı mücadeleyi başlatmak amacıyla, 1967 yılında Bolivya'ya geldi. Che'nin Bolivya'yı seçmesi rastlantı değildi. Bolivya jeo-politik, jeo-stratejik konumundan ve tarihsel nedenlerden ötürü özellikle seçilmiş bir ülkeydi. Che'nin devrim projesi, gerçekleşmiş bütün devrimlerin donduğu, devrimci kahramanların devlet adamına dönüştüğü bir anda kesintisiz bir devrim anlayışının ve enternasyonalist bir kavganın -geleneksel yaklaşımların ve reel politik tutumların dışında- hayata geçirilmesini içeriyordu.

Bolivya "Che'nin gerillası"yla tanınır. Bu pratiğin yanında, zengin sınıf mücadelesi deneyimlerine sahne olmuştur. Uzun yıllar İspanyol sömürgeciliğine karşı direnen Bolivya halkı, 1952'de gerçekleştirdiği devrimle Latin Amerika'daki statükoları sarsmıştır. 1952 devriminde işçi sınıfı, işçi denetimi yönünde yaygın örgütlenmeler yaratmıştır.

Bolivya'da Che'nin önderliğinde ELN'nin kuruluşu, Latin Amerika'da yeni bir sürece damgasını vuran gelişmelerin başlangıcı oldu. Ayrıca doğuşundan itibaren militan ve radikal karakter gösteren Bolivya işçi sınıfı, kurduğu sendikal örgütlenmeyle -COB'la- uluslararası sınıf hareketine kitlesel açlık grevleri, kitlesel açlık yürüyüşleri ve maden ocaklarını işgal eylemleri gibi zengin deneyimler sundu.

Bugün bu birikimler, güncel sömürgeci yayılışa ve özelleştirmelere karşı yürütülen kent hareketleri ve Coordinadora örgütlenmeleriyle geliştirilerek derinleştirilmektedir.

ELN'nin 1969'da "Volveremos a la Montana - Dağlara geri dönelim" şiarıyla başlattığı süreç, kendi tarihselliğinde ne kadar sarsıcı etki yarattıysa, bugün Bolivya'da sınıflar mücadelesinin yeni momentine uygun geliştirilen kent hareketleri ve Coordinadora örgütlenmeleri aynı sarsıcı etkiye sahiptir ve bünyesinde uluslararası mesajlar taşımaktadır.

BOLİVYA'DA TOPLUMSAL MÜCADELE

Adını Simon Bolivar'dan alan Bolivya 1825 yılında bağımsızlığını ilan etti.

İspanyol sömürgeciliğinin yağması ve bağımsızlık savaşının yıkıcı etkileri, ülkeyi uzun bir dönem boyunca kaosa soktu. Bu dönemde, Caudillo adı verilen askeri önderler, Bolivya'nın yönetiminde söz sahibi oldular. Caudillolar, Bolivya'da toplumsal ve kurumsal çözülmenin yarattığı bir tabakaydı.[1]

Bir nevi savaş beyleri konumunda olan Caudillolar, özel ordular kurarak, Lima'daki yönetimi devirip Peru ile Bolivya'yı bir konfederasyon altında birleştirdiler. Ayrıca bu özel ordular aracılığıyla talan ve yağmalama gibi hareketlerde bulundular. Caudilloların kurduğu konfederasyon, 1839'da Şili ordusunun müdahalesiyle dağıldı. Bolivya'da bağımsızlığın ilanından Pasifik Savaşı'na (1825'ten 1879'a) kadar geçen sürede kaotik bir dönem yaşandı. Ekonomik sorunlar derinleşti. Siyasal istikrarsızlık sürekli bir hal aldı.

İngiltere'nin Güney Amerika'da kendi nüfuz ve ekonomik alanını genişletmek hedefiyle Şili oligarşisiyle girdiği ilişki ve bu ilişkinin sonucu Şili'nin bölgede İngiltere'nin askeri bir gücü gibi hareket etmesiyle, 1879'da Pasifik Savaşı başladı. Şili, dört yıl süren bu savaş sonucunda, Bolivya'nın nitrat madenleri açısından zengin Antofagasta bölgesini işgal ve ilhak etti.

Pasifik Savaşı, Şili için büyük bir zafer olurken, Bolivya ve Peru açısından ağır bir yenilgi anlamına geldi.

Pasifik Savaşı ve sonucunda yaşanan yenilgi, Bolivya'da Caudillolar yönetiminin son bulmasına neden oldu.

Pasifik Savaşı yenilgisi, ülkenin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü güvenceye almaktan çok, siyasal yaşama egemen olmaya çalışan askerlerin itibarlarını tümüyle yitirmelerine yol açtı.[2]

Ordunun siyasal yaşamın dışında kaldığı 1884'ten 1934'e kadar Bolivya'da değişik sivil yönetimlerin iktidar olduğu bir dönem yaşandı. Bu dönemde, oligarşinin partileriyle yerel güçler arasında zaman zaman silahların da devreye girdiği iktidar mücadeleleri yaşansa da, ordu bir bütün olarak siyasal yaşamda aktif rol oynamadı.

Pasifik Savaşı sonrasında ülkeye akan yabancı sermaye, madenciliğin yeniden canlanmasını sağladı. Uluslararası piyasada gümüşün değer kazanması ve gelişen maden ekonomisi, ulusal burjuvazinin refahını ve iktidarını perçinledi.

Ulusal burjuvazinin partileri olan liberal ve muhafazakâr partiler, 1884 sonrasında ardı ardına iktidara geldi.

Terhis edilen ve araç-gereç sayısı azaltılan ordu, devlet mekanizmasının modernleşmesine paralel olarak, maden gelirleri sayesinde hızla yenilendi. Ordu iktidarın uzağında olmamasına rağmen, iktidara kurumsal olarak katılmadı.[3]

Muhafazakâr Parti 1898'e kadar iktidarda kaldı. Yabancı sermayenin ülkeye hızla girmesi ve madencilik sektöründe yaşanan gelişme, Bolivya'da kapitalist ilişkileri yaygınlaştırdı. Muhafazakâr Parti'nin Bolivya'da uluslararası bir demiryolu ağı kurması, ülkede kapitalist ilişkileri yaygınlaştırıcı bir başka faktör oldu.

Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* adlı çalışmasında, Bolivya dahil, Güney Amerika'daki devletlerin kuruluş dönemlerinde girdiği bağımlılaşma sürecini ve demiryollarının bu süreçte oynadığı rolü şöyle anlatmaktadır:

"Yeni Latin Amerikan devletleri kurulurken, askeri harcamalara boğulmuşlardı ve bunun dışında yüklü dış borçlarla karşı karşıyaydılar. Serbest değişim, ithalatın çılgınca artmasına yol açmıştı. Küçük bir azınlık modaya uygun yaşayabilsin diye, hükümetler borçlanıyor, her borç bir yenisine yol açıyordu. Yeni kurulan ülkeler böylece gelecekleri ni rehine veriyor, ekonomik özgürlüklerini ve siyasal bağımsızlıklarını feda ediyorlardı.

... Demiryolları bağımlılık zincirinin bir başka halkasıydı; tekel kapitalizminin en parlak dönemini yaşayan emperyalist etkileri, sömürge ekonomisinin en uzak bölgelerine ulaştırıyordu. Borçların önemli bir bölümü, madenlerin ve besin maddelerinin ihracatını kolaylaştırmak için demiryolu yapımına ayrılmıştı. Demiryolları, bölgeleri birbirine bağlamak için değil, üretim merkezlerini limanlara bağlamak amacıyla yapılıyordu. Demiryolu ağları, açık bir elin parmakları gibiydiler; bu yüzden de, sık sık, gelişmenin belirtisi olarak gösterildikleri halde, iç pazarın oluşmasını ve gelişmesini engelliyorlardı."[4]

Muhafazakâr Parti'nin toplumsal desteğinin temelini, demiryolu ağının genişlemesinden ciddi kazançlar elde eden, Sucre şehrinde yaşayan, gümüş madenciliğiyle uğraşan elit kesimler oluşturdu. 1898'de iktidara gelen Liberal Parti de ülkede ulaşım ağını genişletme politikasına devam etti. Liberal Parti, Bolivya'nın sınır anlaşmazlıklarını çözme yolunda bazı adımlar attı. Ayrıca, kalay madenciliğinin giderek önem kazanmasıyla, uluslararası şirketlerle yakın ilişkiler kurdu. Kalay madeni Bolivya ekonomisinin can damarı haline geldi. Uluslararası sermayenin Bolivya'ya yatırımları arttı. Kalay madeni, bir yanıyla da, Bolivya işçi sınıfının hem nicel hem nitel gelişmesinin simgesi oldu. Bolivya'da kalay madenlerini işleten ve dünyanın en zenginlerinden biri olan Si-

mon Potina, uzun bir dönem Bolivya'nın kaderini belirledi.

Eduardo Galeano, Simon Potina'nın yaşamını şöyle anlatır: "Yüz yıl önce, açlıktan ölmek üzere olan bir adam, Bolivya'nın yüksek yaylalarında kayalarla savaşıyordu. Patlattığı dinamitin parçaladığı kayanın yakınına gittiğinde büyülenmiş gibi olduğu yerde kaldı. Dünyanın en zengin kalay madeninin pırıl pırıl parçaları elindeydi. Ertesi gün şafakla birlikte atına binip Nuanuni yolunu tuttu. Örneklerin tahlili, bulduğu hazinenin değerini doğruluyordu. Kalay doğrudan madenden limana taşınabilirdi, hiçbir işlemden geçmesi gerekmiyordu. Kalay kralı olan bu adam öldüğünde, Fortune dergisi, onun yeryüzündeki en zengin on milyarderden biri olduğunu açıklıyordu. ... Uzun yıllar boyunca, Avrupa'dan, Bolivya'nın başkanlarını, bakanlarını yönetti, iktidara getirdi, iktadardan düşürdü; işçilerin açlığını planladı, katliamlar örgütledi, servetini artırıp çeşitlendirdi. Bolivya'nın varlık nedeni ona hizmet etmekti."[5]

Bolivya'da kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak, işçi sınıfının sayısı ve toplumsal yaşamdaki ağırlığı artmaktaydı. Fakat büyük plantasyonlarda köle emeğinin halen kullanılması, tarım proletaryasının sınırlanmasına yol açarken, işçi sınıfının birleşik bir güç olarak hareket etmesine de engeller oluşturuyordu. Buna rağmen 1905'te yerliler üzerinde angaryanın kaldırılması, bazı örgütsel gelişmeler sağladı. Aynı dönemde bir dizi işçi örgütlenmesi doğdu. Bunlar içinde en önemlisi ve Bolivya'daki ilk sosyalist örgütlenme 1 Mayıs İşçi Birliği'ydi.

1900'lerin ilk çeyreği, farklı burjuva siyasi klikleri arasında iktidar mücadelesiyle geçti. Liberal Parti, kendilerinin iktidara gelmesinde destek aldıkları federal yönetim yanlılarını etkisiz bırakarak, uzun bir süre Bolivya'nın yönetimini elinde tuttu. Muhafazakâr Parti bu dönemde hiçbir siyasal varlık gösteremedi. I. Dünya Savaşı yıllarında, siyasal arenada varlık zemini bulamayan gruplar bir araya gelerek, üst ve orta sınıflara dayanan, yeni bir siyasal oluşum içine girdiler. Cumhuriyetçi Parti adıyla örgütlenen bu gruplar, liberal bir siyasal çizgiyi savunmaktaydılar. 1898'den 1920'ye kadar iktidarda kalan Liberal Parti'nin bu yıllar içinde yıpranması, Cumhuriyetçi Parti'nin önünü açtı. 1920'de Cumhuriyetçi Parti bir darbeyle iktidara geldi. Cumhuriyetçi Parti içinde derin ayrılıkların ortaya çıkması uzun sürmedi. Partinin tüm denetimini Juan Bautista Saavedra önderliğinde bir kanat ele geçirdi. Bu gelişmeye mu-

halefet eden Daniel Salamanca önderliğindeki kanat Gerçek Cumhuriyetçi Parti adında yeni bir oluşum içine girdi. 1920'li yıllar bu iki kanat ya da siyasal oluşum arasındaki şiddetli çatışmalarla geçti. Siyasal çatışmalar 1930'da Salamanca'nın zorla devlet başkanlığına getirilmesiyle son buldu.

1929'daki dünya ekonomik bunalımından şiddetli derecede etkilenen Bolivya'da ekonomik kriz giderek yoğunlaştı. Milli gelirde önemli düşüşler yaşandı. Çok sayıda maden ocağı kapandı. Enflasyonun yükselmesi ve işsizliğin artmasıyla başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi kesimler toplumsal tepkilerini dışa vurmaya başladı. Salamanca'nın ekonomik krizi önleme kisvesi altında hayata geçirdiği kemer sıkma politikaları, işçi sınıfı tarafından yoğun tepkiyle karşılandı. Bolivya'yı bir grev dalgası sardı. Yaşanan ekonomik kriz, burjuva siyasi klikler -liberallerle cumhuriyetçiler- arasında anlaşmazlıkların çözülemeyişi ve grev dalgasının yayılması egemen güçleri ciddi tedirginlik içine soktu. Cumhuriyetçiler çare olarak, milliyetçi duyguları körükleyen bir taktiğe başvurdular. Paraguay'la sınır çatışmaları gündeme getirilerek dikkatler başka yöne çekilmeye çalışıldı. Salamanca, 1932'de sınırda meydana gelen bir olayı gerekçe göstererek, Paraguay'a savaş açtı. Üç yıl süren ve Chaco Savaşı olarak adlandırılan savaş, Bolivya'nın büyük kayıplar vermesine neden oldu. Savaşta Bolivya topraklarının bir kısmını Paraguay işgal etti. Ayrıca 100 bin Bolivyalı bu savaşta yaşamını yitirdi.

Savaşın kaybedilmesi Bolivya'da önemli siyasal gelişmelere yol açtı. Chaco kuşağı denilen, savaşa katılmış genç askerler geleneksel siyasi sisteme karşı çıkarak yeni siyasal arayışlara girdiler. Genç askerlerin büyük bir kısmı sosyalist ve radikal partilerin içinde yer aldı.

Bolivya işçi sınıfı 1920'lerin başından itibaren toplumsal bir maddi güç olduğunu ortaya koydu. Şili sınırında bulunan Pulayaco, Catavi, Oruro ve Colquiri bölgelerinde çalışan, sayıları yaklaşık 40 bini bulan maden işçileri, Şili'deki işçi federasyonuyla ilişkiler kurdu. Şili işçi sınıfının deneyimlerinden yararlanan bu işçiler sendikal örgütlenme yönünde çabalarını yoğunlaştırdılar. Maden işçilerini, yine Şili sınırında demiryollarının inşa çalışmalarını yürüten demiryolu işçileri takip etti.

Maden işçilerinin ilk grevi Mayıs 1923'te Uncia'da gerçekleşti. Grev devlet güçleri tarafından şiddetle bastırıldı. Grevin bastırılması, maden işçilerinin mücadelesini durdurmadı. Mücadele gelişerek güçlen-

di. Bolivya'nın bütününde işçi sınıfının sendikalaşma çabaları hızlandı. Bolivya işçi sınıfının motor gücünü oluşturan maden işçileri, yaşadıkları ağır çalışma koşullarına ve uygulanan ücret politikalarına karşı birçok eylem ve direniş gerçekleştirdi. Maden işçilerinin önderliğinde gelişen sendikal örgütlenme mücadelesi, kısa zamanda etkisini başka sektörlerde de gösterdi. 1930'lu yıllara girildiğinde demiryolu, tekstil ve matbaa işçileri değişik işçi örgütlenmeleri içinde yer aldılar.

1936'da Bolivya Emekçileri Sendika Konfederasyonu'nun kurulması, sendikal örgütlenme çalışmalarının hızla geliştiğini gösteriyordu.

1922'de kurulan Partido Laborista (PL) - Emekçi Parti, ilk başlarda çevresine geniş işçi yığınlarını toplamasına rağmen, izlediği hükümet yanlısı ve şoven politikalar nedeniyle siyasal ağırlığını yitirdi. İşçi sınıfı, partiden hızla uzaklaştı.

Bu arada Chaco Savaşı'na karşı çıkan bir grup öğrenci ve aydın, Emekçi Parti'nin şovenist politikalarına da karşı çıkarak mücadele etmiş ve giderek radikalleşmişti. Aynı dönemde, özellikle Gustavo Navarro çevresinde ilk komünist gruplar da bir araya gelmeye başlamıştı.

Chaco yenilgisi, işçi sınıfı içinde yeni arayışları da beraberinde getirdi. Komünist gruplar işçiler arasında etki alanlarını hızla genişlettiler.

1934'te Troçkist Gustavo Navarro ve Aguirre'nin katıldığı bir toplantı sonucunda Partido Obrero Revolucionario (POR) - Devrimci İşçi Partisi kuruldu. Parti, Bolivya'daki devrimci mücadelede önemli roller oynadı.

1936'da Chaco kuşağı olarak adlandırılan askerler sivil yönetimi devirerek askeri bir yönetim kurdular. Sol popülist bir çizgide hareket eden askeri yönetim birçok alanda kamulaştırma girişiminde bulundu. Bu girişimlerin en önemlilerinden biri Standart Oil Company'ye ait şirketlerin kamulaştırılmasıydı. Kamulaştırma hareketlerini yeni bir çalışma yasasının çıkarılması izledi. 1938'de yeni anayasa hazırlandı. Askeri yönetimin oldukça radikal politikalarına rağmen Bolivya'da yaşanan toplumsal gel-git durdurulamadı.

Bir tarafta, orta sınıflardan destek alan ve başlangıçta, ülkedeki Alman askerlerinin etkisiyle faşist eğilimli olan MNR- Milliyetçi Devrimci Hareket vardı. MNR siyasal nüfuzunu artırmakta ve parlamentoda - Ulusal Kongre'de- belirli bir ağırlık oluşturmaktaydı. Diğer tarafta, Marksist eğilimli ve SBKP'nin politik çizgisinde hareket eden PIR-

Devrimci Sol Parti bulunuyordu. PIR, parlamentoda temsil edilmekteydi. Ayrıca 1940'ların başında, kendini Marksist ilan eden birçok grup ortaya çıkmıştı. 1938'de POR'un önderlerinden Aquirre'nin ölümü parti içinde bölünmelere yol açmıştı. POR'dan ayrılan Gustavo Navarro'nun kurduğu Bolivya İşçi Partisi, katıldığı ilk genel seçimlerden başarıyla çıktı. Parlamentoya dört milletvekili soktu. Bazı işçi sendikalarında da etkili olan parti, Gustavo Navarro'nun 1947'de devlet başkanlığı sekreterliği görevini kabul etmesiyle prestij kaybetti ve Bolivya siyaset arenasından hızla silindi.

1943'te MNR ile ittifak kuran Rapeda-Vatan Ülküsü adlı gizli bir askeri örgüt, bir darbeyle yönetimi devirdi. Darbecilerin faşist eğilimli olması büyük toplumsal tepkilere yol açtı. 1946'ya kadar yönetimde kalan darbe hükümeti başka bir darbeyle yıkıldı. 1943 darbesinin önderi Albay Gualberto Villaroel asılarak idam edildi.

Militarist rejim yıkılırken yönetim sivillere devredildi.

PIR, 1946'dan sonra değişik geleneksel partilerle ittifak kurarak iktidarı elinde tuttu. Bolivya tarihinde kalıcı izler bırakan PIR, özellikle Bolivya Emekçileri Sendika Konfederasyonu içinde etkili oldu. Parti, konfederasyona bağlı demiryolu işçileri arasında Marksizmin yayılmasında önemli işlevler gördü. PIR, faşizan askeri diktatörlüklerle mücadelede Bolivya oligarşisiyle işbirliği yapmaktan çekinmedi.

1950'de PIR içinden Jose Pereira'nın önderliğinde bir grup ayrılarak Bolivya Komünist Partisi'ni kurdu. Komünist Parti, geliştirdiği siyasal ve sendikal politikalar sonucu, kısa sürede işçi sınıfı içinde azımsanamayacak bir örgütlülük yarattı. Geleneksel olarak Devrimci İşçi Partisi'nin örgütlü olduğu maden işçileri içine de nüfuz etti.

Bolivya işçi sınıfı özellikle 1940'lı yıllarda ideolojik ve örgütsel açıdan güçlendi. 1944 yılında kurulan Bolivya Maden İşçileri Sendika Federasyonu bu gelişmenin somut bir yansımasıydı. Ayrıca 1942, 1946, 1949'da gerçekleşen madenci grevlerinin devlet güçleri tarafından şiddetle engellenmesi işçi sınıfının birlik arayışını hızlandırmış, mücadelenin koordineli yürütülme ihtiyacını yakıcı olarak ortaya çıkarmıştı.

Maden İşçileri Sendika Federasyonu, 1946'da yaptığı olağanüstü kongrede, her türlü sınıf işbirliğini reddederek, işçi sınıfının bağımsız gücünün yaratılması doğrultusunda radikal kitle eylemleri gerçekleştirme kararı aldı. Bu kararların içinde maden ocaklarının işgal edilmesi ve

savunma birlikleri olarak silahlı işçi milislerinin oluşturulması da bulunmaktaydı. Ayrıca kongrede, işçi sınıfının en temel ekonomik haklarından biri olan toplusözleşme hakkının kesin olarak elde edilmesi, parçalı ve dağınık durumdaki işçi örgütlenmelerinin merkezi bir örgütlenme altında toplanması yönünde çalışmaların yoğunlaştırılması kararları da alınmıştı. Kongrede onaylanan kararlardan biri de, işletmelerde işçi denetiminin kurulması ve bütün iktidarın sendikalara devredilmesiydi.

Federasyon aldığı bu kararlara rağmen MNR ile siyasal temasını güçlendirdi. MNR'nin bu süreçte anti-emperyalist bir çizgi izlemesi, milliyetçi ve popülist bir söylem geliştirmesi, bu temasın kurulmasının başlıca nedeniydi. MNR, maden işçileri üzerinde siyasal etkisini artırdı. Hatta, federasyonun kurucu önderlerinden olan ve federasyonu kısa zamanda güçlü bir işçi örgütü haline getiren Juan Lechin Oquendo MNR'ye üye oldu.

Aynı dönemde yapılan genel seçimlerde MNR büyük bir oy patlaması gerçekleştirdi. Fakat ordu, MNR'nin iktidara gelmesine izin vermedi; Paz Estenssoro'yu devlet başkanlığına getirdi. Bu gelişmeler üzerine maden işçileri MNR'yi desteklemek amacıyla La Paz'a yürüdü.

1940'ların ikinci yarısı MNR'nin siyasal gücünü artırdığı bir dönem oldu. MNR, değişik toplumsal katmanları içinde barındırarak, giderek bir kitle partisi görünümü aldı. MNR kitleselleşmesinin yanında birçok partinin de desteğini almayı başardı. Bu gelişmelere karşılık, PIR bağımsız politik hattını sürdürmeye devam etti. Aynı dönemde, Komünist Partisi'yle Bolivya'da köklü bir geleneğe ve güce sahip Troçkist siyasal yapılar arasında yaşanan tartışmalar, bu siyasal örgütlenmelerin emekçi güçlere yeterince nüfuz etmesine engel oldu. Sol güçler arasında yaşanan yoğun polemik MNR'nin önünün açılmasını sağlayan önemli faktörlerinden biriydi. MNR siyasal etkisini kolayca yaygınlaştırdı.

1952 DEVRİMİ VE İŞÇİ DENETİMİ

Bolivya'da 1952 yılında yaşanan devrim, ABD emperyalizminin II. Dünya Savaşı sonrası Latin Amerika'nın bütününde geliştirdiği siyasal ve ekonomik hegemonya politikalarından bağımsız ele alınamaz.

Savaş bittiğinde ABD'nin Latin Amerika'da 92 askeri üssü bulunmaktaydı. İnter-Amerikan işbirliği sayesinde ABD kökenli uluslararası

tekeller, Latin Amerika'nın dış ticaretini denetimlerinde tutmaya başladılar. Savaş öncesinde başta İngiltere olmak üzere Avrupa'daki emperyalist güçlerin Latin Amerika'nın dış ticaretinde yüzde 30-35 oranındaki payları, savaşın son yıllarında (1944'te) yüzde 4'e kadar düşmüştü. ABD'nin payı ise yüzde 33'ten yüzde 60'a yükseldi. ABD borç para ve kredi yoluyla Latin Amerika ülkelerini tam bir ekonomik bağımlılık içine itti.[6]

1945 sonrası şekillenen yeni uluslararası güç ilişkileri sonucu, Latin Amerika ülkelerindeki ekonomik ve mali bağımlılık ilişkilerinde bir dizi değişiklik yaşandı. Bu süreç, Latin Amerika'da ulusal kurtuluş hareketlerinin gelişmesini de sağladı. El Salvador, Ekvator ve Guatemala gibi ülkelerde işbirlikçi rejimlere karşı yürütülen mücadele gelişerek güçlendi. Birçok Latin Amerika ülkesinde kitleler belli başlı demokratik özgürlükler kazandı. Siyasal partilerin faaliyetlerini yürütmelerine izin verildi.

Bolivya'da da benzer gelişmeler yaşandı. Başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi güçler, en temel ekonomik ve demokratik haklarını elde etme mücadelelerini yoğunlaştırdı. Rejim toplumsal muhalefeti engellemek için şiddet politikaları uyguladı. Bu politikalar sonucunda, 1947'den 1952'ye kadar süren dönemde 30 bin kişi yaşamını yitirdi. Ölenlerin çoğu tarım işçisi ve madencilerdi.[7]

Nisan 1952'de maden işçilerinin ve köylülerin desteğini alan MNR, silahlı ayaklanmayla iktidarı ele geçirdi.

Silahlı halk yığınlarının üç gün süren ayaklanması sonucunda gerçekleşen devrimle başta ordu olmak üzere devlet mekanizmasının tümü tahrip edildi. Ordunun yerini silahlı halk milisleri aldı.

Bolivya'da gerçekleşen devrim ulusal demokratik bir karakter taşımaktaydı. İktidara gelen MNR, ilk iş olarak üç büyük kalay madenciliği şirketini kamulaştırdı. Ağustos 1953'te geniş kapsamlı toprak reformu hareketine girişti. Genel oy hakkı tanındı. Yerliler üzerinde uygulanan angarya sistemi kaldırılarak zorla çalıştırılmaya son verildi. Ayrıca, uzun yıllardan beri yerlilere yönelik uygulanan her türlü ayrımcılığın kalkması yönünde yasal düzenlemeler yapıldı. Devrim öncesi süreçte ve devrimden sonra silahlanan yerli topluluklar giderek önemli ve etkili bir güç haline geldi. Toprak reformu hareketi, yerli toplulukların ve yoksul köylülerin baskısıyla hızla hayata geçirildi. Reformla birlikte 200 bin-

den fazla aileye 10 milyon hektar toprak dağıtıldı.

Bolivya devriminin gerçekleşmesinde belirleyici bir güç olarak hareket eden işçi sınıfı, kamulaştırılan maden işletmelerinde işçi denetimini sağlayacak uygulamalara girişti.

İşçi denetimi düşüncesi ilk olarak Maden İşçileri Sendika Federasyonu'nun 1946'da geliştirdiği Pulacayo Tezleri'nde dile getirildi. Federasyon, Pulacayo Tezleri'nde şunları savundu: "FTSMB, maden işletmelerindeki denetimin her görüşten işçi tarafından gerçekleştirilmesi düşüncesine yönelen sendikaların alacağı her türlü önlemi destekler.

... İşçiler işletmenin teknik yönetimini, muhasebe defterini denetlemeli, memur atamalarına müdahale etmelidir. Özellikle büyük madenlerin, elde ettikleri kârları devlete, sigorta sandığına ve işçi tasarruflarına katkıda bulunmak söz konusu olduğunda çevirdikleri dolapları kamuoyuna açıklamakla ilgilenmelidir. Patronların kutsal haklarından bahseden reformistlerin karşısına madenler üzerinde işçi denetemi şiarıyla çıkıyoruz."[8]

1952 Devrimi sonrasında maden işçileri kamulaştırılan bütün madenlerde, işçi denetimi yönünde girişimlerde bulundu. Birçok maden ocağını maden işçilerinin kendileri işletti, kendileri yönetti. 1952-1956 arasında, MNR'nin en önemli önderi Victor Paz Estenssoro'nun yönetimde bulunduğu dönemde, işçi denetimi pratikleri yaygın olarak gerçekleştirildi.

Fakat bu pratikler sürecinde birçok sorunla karşılaşıldı. İşçi denetiminin bir nevi konsey işlevine sahip olduğu düşüncesiyle hareket edilse de, yapılmak istenenler gerçekleştirilemedi. İşçi denetimi pratikleri daha kuruluş döneminden başlayarak bir yozlaşma içine girdi. Bu durumun temel nedeni, sendikal örgütlenmelerin MNR'nin güdümünde hareket etmesi[9] ve işçi denetimi pratiklerinde yaşanan ve giderek içinden çıkılmaz hale gelen sorunlardı.

"MNR'nin devrimi ilerledikçe sendikalar, 'işçi denetimi'nin ulusal ve yerel düzeyde geçerli olan sözüm ona otoritesi içinde her geçen gün daha da buyurgan hale gelen bir yönetici rolü üstlendiler. Başlangıçta 'işçi denetimi'nin aşağı yukarı bir konsey işlevine sahip olacağı düşünülmüştü, ne var ki uygulamada hem yönetimin ayrıcalıklarını güvence altına almayı denemeleri hem de işçiler arasında şikâyetlere yol açan tavırları nedeniyle hızla yozlaştı. Çeşitli sendikal örgütler, hükümet mili-

sine katılan 20.000 dolayında ya da daha fazla işçi milisini elde tutmaktaydılar. Silahların çoğu Chaco savaşlarından kalma olsa da milis 10.000 kişilik düzenli bir ordu ve 5.000 polis tarafından dengelenebilecek ve gerektiğinde bastırılabilecek hatırı sayılır bir güç oluşturuyordu. Yerel milislerden genellikle MNR'nin parti politikalarının uygulanmasında yararlanılıyordu. Bunlar bölgesel ayaklanmalar ve partilerin isyanlarını bastırmakta ve hatta 1959'da Oroio madenlerinde olduğu gibi bazı işçi grevlerini kırmakta kullanılmaktaydılar."[10]

Aynı dönemde işçi sınıfının aşırı şekilde grev silahını kullanması da bazı problemler yaratmaktaydı. Madenlerde çalışma düzeninde görünen aksaklıklar, teknik yetersizlik, üretim kapasitesinde yaşanan düşüşler, işçiler arasında yaşanan rekabet, iltimas geçme gibi siyasi uygulamalar ve işletmelerde ihtiyacın çok üzerinde işçinin çalışması, işçi denetimi doğrultusunda yürütülen faaliyetlerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olan başka faktörlerdi.

H. Zondag o dönemde yapılan grevler ve maden işletmelerindeki işçi fazlalığı üzerine şu bilgileri vermektedir; "... 1952-1958 arasında, ... yıllık grev ortalaması 350 dolayındaydı, bu ... genel üretkenliğin radikal biçimde gerilemesine olağanüstü katkıda bulunuyordu. Son yıllarda, yeryüzünde belki de hiçbir toplumsal hareket, oransal olarak grev olayı sonucunda Bolivya'daki kadar iş saati kaybına yol açmamıştır.

... İşçi fazlalığı sektörün üretim maliyetinin artışında önemli bir faktör oluşturmaktadır. Siyasi iltimas ve patronaj sonucunda Bolivya maden sektöründe istihdam edilen personelin toplam sayısı 1951'de 24.000'i 1956'da 36.558'i aştı. Aynı zamanda ironik bir biçimde gerçek madenci, yani maden kuyusuna inme talebinde bulunan adam açığı vardı. Çalışanların büyük bölümü maden dışında kalmaya uğraşıyordu. Madenlerde çalışan bir madenciye karşılık dışarıda iki işçi bulunuyordu ve onların da istihdam açısından yaklaşık yarısı fazlaydı. Sonuçta emeğin üretkenliği çok düşük bir düzeydeydi."[11]

Victor Paz Estenssoro döneminde, işçi sınıfı ve sendikal yapılar, siyasal ve toplumsal yaşamda ciddi bir ağırlığa sahipti. Ülkenin kaderini belirleyen en temel güçler bunlardı.

1956'da Siles Zuazo'nun yönetime gelmesi, Bolivya devriminin çözülüşüne giden yolu araladı. Zuazo, ülkede yaşanan ekonomik krizi aşmak ve enflasyonu durdurmak için ABD'den büyük miktarda kredi ta-

lebinde bulundu. ABD emperyalizminin verdiği kredi karşılığında, toplumsal reformların çoğu askıya alındı. Özellikle 1952-1956 yılları arasında karşılaştığı bütün problemlere rağmen varlığını sürdürmeyi başaran işçi denetimi uygulamalarına, Zuazo'nun iktidara gelmesiyle son verildi. ABD'nin petrol tekellerinin Bolivya'da yeniden faaliyet yürütmelerine olanak tanındı. Zuazo yönetiminin sendikal örgütlenmelerin gücünü parçalama politikasına karşın sendikal örgütlenmeler gücünü ve etkinliğini korumayı başardı. Sendikal yapılar bu dönemde, çeşitli doğrudan eylem pratikleri gerçekleştirdiler. İşçilerin silahlı milis örgütlenmeleri yönetimin tüm baskılarına karşın varlığını korudu. Zuazo yönetiminin anti sendikal politikalarına karşın, sendikaların siyasal iktidarla ilişkilerinde yapısal bir değişiklik olmadı. Hatta sendika liderlerinden üçü hükümette görev aldı. Sendikal örgütlenmeler, giderek bağımsız bir sınıf hareketi oluşturma fikrinden uzaklaştı.

Süreç, Bolivya işçi sınıfının hızla bozguna uğrayarak sindirilmesine yol açacaktı. ABD emperyalizminin Bolivya üzerindeki baskıları giderek arttı. Fakat her şeye karşın Bolivya işçi sınıfının toplumsal inisiyatifi belli bir düzeyde sürdü.

"Kuzey Amerika'nın giderek baskısının artmasına, siyasi polisin (Control Politico) San Roman ve Amerikan Elçiliğinin emriyle işçilere karşı giderek şiddetini yoğunlaştırmasına ve ayrıca 'sol sektör'ün (MNR) mülklerine el konulmasına rağmen, 1960 başlarında düzensiz olmakla birlikte, işçilerin milis kuvvetleri henüz silahsızlandırılmamıştı."[12]

1959 yılında Küba Devriminin gerçekleşmesi Latin Amerika'nın bütününde sarsıcı bir etki yarattı. Bolivya da bu süreçten etkilenen ülkelerden biriydi. Özellikle Komünist Partisi'nin genç kadroları yeni arayışlar içine girdi.

"Küba devrimi, gerek Latin Amerika Marksizminde gerekse Latin Amerika tarihinde çok açık bir dönüm noktasını oluşturur."[13]

Komünist Partisi'nin Bolivya'ya ilişkin hiçbir ideolojik politik açılımının olmaması, katı pro-sovyetik bir çizgi izlemesi, politik gündeme müdahaledeki yetersizliği zaten örgüt içinde arayışları da ortaya çıkarmıştı.

Chato Peredo'nun bu konudaki görüşleri şöyledir: "... Bolivya KP'sinin özelliği başka hareketlerin kuyrukçusu olmasıdır. BKP -bunu

kolayca iddia etme cesaretini gösteriyorum- hiçbir zaman hiçbir şeyin öncüsü olamayacaktır. Her zaman herkese, burjuvazi ve sol hareketlere yaranmaya çalışacaktır. Eğer başkaları tarafından yapılırsa devrime de yaranacaktır. ... Bolivya KP'si ... teorik olarak kayda değer hiçbir şey yaratmamıştır, belki bazı liderler bir kez bir broşür yazmışlardır, ama bu broşürlerin başka ülkelerdeki teorik katkılarla kıyaslandığında hiçbir önemi olmadığı çabucak görülür."[14]

Küba Devrimi'nin bir diğer etkisi de MNR içinde hissedildi. Artık Bolivya devriminin çözülüş sürecine girdiği koşullarda, MNR Küba Devrimi'ne karşı olumsuz bir politik tutum takındı. 1960 yılında yeniden devlet başkanlığına seçilen, 1952 Devrimi'nin önderlerinden olan ve radikal politikaları hayata geçiren Paz Estenssoro, "Castro'yu 'yok edilmiş' olarak görmek istiyordu ve State Department'ın 'kızıl adaya' karşı oluşturduğu kıtasal cepheye katılmıştı."[15]

Küba Devrimi, ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik askeri politikalarında da önemli stratejik değişikliklere neden olmuştu. Küba Devrimi'ne kadar ABD yönetimi, Latin Amerika'da ciddi bir komünizm tehlikesi görmüyordu. Ve Latin Amerika ülkeleriyle (özellikle askeri) ilişkilerini buna göre belirlemişti.

"Pek çok Latin Amerikalı sivil ve asker sorumlunun da bu doğrultudaki açık tercihine rağmen, ABD Kuzey Atlantik Paktı tipi bir askeri bütünleşmeye yanaşmadı ve Kore Savaşı'nın başladığı sırada, 1951'de Kongre'ce kabul edilen karşılıklı güvenlik yasası çerçevesinde 12 Latin Amerika ülkesiyle ikili askeri yardım anlaşmaları imzalamakla (1952-1955) yetindi. Latin Amerika, savunma yönünden birinci derece önceliği olan bir bölge değildi. 1954'te Guatemala'da ortaya çıkan gelişmelere karşın, Kuzey Amerika yönetimine göre komünizm, bu bölgede ciddi bir tehlike oluşturmuyordu. Latin Amerikalı askerlerin eğitimi, kullanılmış ya da fazla savaş malzemesinin bağış olarak verilmesi ve malzeme satın alınması için açılan kredi kalemlerini içeren askeri yardımlar 1953-1962 arasında kıtanın bütünü için 450 milyon doların altında kalmıştı, izleyen dört yılda ise 488 milyon dolara ulaşacaktı... Küba'nın meydan okuması ABD'nin stratejik anlayışında değişikliklere yol açtı."[15]

ABD'nin stratejik anlayışındaki değişikliklerin Bolivya'ya yansıması uzun sürmedi. Paz Estenssoro'nun ikinci kez iktidara geldiği döneme

tekabül eden bu süreçte, Kennedy yönetiminin geliştirdiği "ilerleme için ittifak" konsepti doğrultusunda, ABD-Bolivya ilişkileri yeniden belirlendi. ABD, Paz Estenssoro'nun Küba Devrimi karşıtı politikasını da gözeterek, yeni konsepte uygun olarak, Bolivya'ya önemli "bağışlarda" bulundu.

"'İlerleme için ittifak' istatistiklerine göre bugüne kadar kıtanın en yoksul ülkesi olan Bolivya'ya tonlarca bağış gönderdi: Tabak, kazan, elbise, buğday, süt tozu, ilaç, un ve tereyağı; bütün bunlar ABD konsolosluğunun amblemini taşıyordu. Özellikle köylüler kuzeyden gelen sıcak bağış yağmurundan faydalandılar."[17]

Paz Estenssoro yönetiminin ABD'yle girdiği sıcak ilişkilere rağmen, Bolivya'da toplumsal muhalefet gücünü korumaktaydı. Başta işçi sınıfı devrimin kazanımlarını ayakta tutmaya çalışıyordu. Siyasal arenada Marksist-Leninist partiler legal faaliyetlerini sürdürebilmekteydi. Hatta MNR içinde ulusal demokratik devrimin etkileri devam etmekteydi. Her ne kadar sınıfın bağımsız politik hattını deforme etse de sendikal önderler devlet yönetiminde görev alabilmekteydi. Örneğin Juan Lechin cumhurbaşkanlığı yardımcılığına getirilmişti.

Ama bir taraftan da, 1952 Devrimi'nin kazanımları yok ediliyor, devrimin yarattığı atmosfer dağılıyordu. 1952 Devrimi'nin Paz Estenssoro gibi aktörleri, karşıdevrime giden yolu aralıyorlardı. İşçi sınıfı bu gelişmeler karşısında yeterli inisiyatifi gösteremedi. Toplumsal muhalefeti gerektiği şekilde yönlendiremedi.

"1960 yılı, yaklaşık olarak, işçi sınıfının bağlarını koparark, MNR'nin (iktidarı elinde tutan Juan Lech'in başkanlığındaki 'sol kanat' kesimi) ulusal ve toplumsal ihanet politikasına karşı çıkmak amacıyla, Arentin bölgesinde inzivaya çekildiği tarihi belirler. O günden beri, süregelen terslikler, katliamlar, lokavtlar, ücret indirimleri, hep işçi sınıfının kısa vadeli çıkarlarını savunmak için, yoksul köylülük, tarım işçileri ve kent küçük-burjuvazisi gibi ezilen ve sömürülen öbür sınıflardan bağımsız olarak giriştiği mücadeleyi olduğu kadar, iktidar mücadelesini de başarıya ulaştırmaktan aciz olduğunu kanıtlamaktadır."[18]

Bolivya köylüleri, 1952 Devrimi'nin en büyük başarılarından biri olan toprak reformu nedeniyle, devrimden başlıca yararlanan kesimdi. Toprak reformu sayesinde mütevazi bir oranda da olsa toprak sahibi olma olanağı kazanan köylüler, küçük burjuva bir bilince sahiptiler. ABD

emperyalizminin "ilerleme için ittifak" bağışları da köylülerin bu bilincini geliştirme işlevi görmüştü. Köylünün ağırlıkla yukardan, devlet kararları doğrultusunda aldığı haklar, bu kesimin devlete ve MNR iktidarına minnettarlıkla yaklaşmasına neden olmaktaydı.

"Köylüler, bir ayaklanma ya da kendi güçleriyle yürüttükleri bir mücadele sonucu değil de, bir devlet kararı sonucu, eşit haklarla toprak sahibi olmuşlardır. Devlet böylece köylülüğün gözünde, toprakları bölüştüren, sendikalarını düzenleyen, silahlarını dağıtan, yöneticilerine ve temsilcilerine muazzam tazminat ve ödenek veren, mucizeler yaratan, tapılacak bir baba niteliği kazanmıştı. Ama köylünün devlet iktidarına karşı beslediği kutsal evlat sevgisi, köklü yanılgıyı pekiştirmekten başka bir işe yaramadı. Köylülük, kendisine cömertçe toprak dağıtan Paz Estenssoro'yu iktidara getirenin küçük-burjuva olduğuna inanıyor, asıl velinimetinin, MNR'yi iktidara getiren proletarya olduğunu unutuyordu."[19]

Bolivya işçi sınıfının mücadeleci karakteri, sendikal örgütlülük düzeyi, radikal sonuç alıcı eylemler gerçekleştirme gücü ve ideolojik olarak beslendiği anarko-sendikalist ve Troçkist birikimler onu Latin Amerika'nın diğer ülke işçi sınıflarından farklı bir yere koymaktaydı.

Debray, Bolivya işçi sınıfının bu özelliğini kendi üslubunca şöyle anlatmaktadır:

"Bolivya'da, proletarya ideolojisinin temsilcisi, yine bizzat proletaryadır. Tarihsel misyonunu günlük yaşantısında, sendika faaliyetleri şeklinde, en kestirme yoldan, gaddarca ve kabaca yerine getirir. Bu davranış, kendisine özgü politik bir eylem olarak nitelenebilir. Kaldı ki, reformist sınıf olarak, sömürücüleriyle sadece işgücünü hangi koşullar altında satmaya razı olduğunu tartışmak için sendika faaliyetine başvurmaz. Durum elverişli olduğu takdirde, devrimci sınıf olarak, işgücünün alım ve satımının artık söz konusu olmamasını sağlayacak politik koşulları yaratmak için de sendika faaliyetlerine başvurur. Başka bir deyişle özel sosyal durumu itibarıyla, mümkün ve muhtemel bütün sömürüleri kendi bünyesinde özetleyen bir sınıf olarak proletarya sınıfı, yönetici güçtür. Küçük esnafın, küçük memurun, orta halli memurun, astsubayın, öğretmenin, lise ve üniversite öğrencisinin, gecekondu işsizlerinin oluşturduğu bilinçli ama güçsüz küçük burjuvazi sınıfının müttefiki olarak proletarya sınıfı itici güçtür."[20]

Bu özelliklerinin bir sonucu olarak Bolivya işçi sınıfı, ülkede karşı-devrim hazırlıklarının yapıldığı koşullarda, her ne kadar 1946 Pulacaya Tezleri ve 1952 Devrimi sonrası yaşanan işçi denetimi pratiklerinden özde bazı farklılıklar taşısa da, 1963 yılında Colquiri Tezleri'ni ileri sürdü. Tezler, işçi sınıfının belli bir düzeyde bağımsız politik tavrını ortaya koymaktaydı. Colquiri Tezleri, Bolivya'nın emperyalizmle girdiği ilişkileri reddederek, işçi sınıfının ulusal bağımsızlık mücadelesindeki rolünü ortaya koymakta ve kendi geleceğini kendi ellerine alma çabasını göstermekteydi.

Bolivya Maden İşçileri Sendika Federasyonu tarafından Aralık 1963'te kabul edilen Colquiri Tezleri'nde kısaca şunlar belirtilmekteydi: "... Günümüz hükümetinin gayri milli davranışı bugüne kadar elde edilen mevzileri pekiştirmeye ve aşmaya çalışan işçilerin bu yönelimiyle şiddetli bir çatışma içine girmiştir; siyasi evrim iyice keskinleşmiş, iki kampa bölünmeye kadar varmıştır: a) emperyalist ve burjuva çıkarlara boyun eğen hükümet; b) Bolivya'nın dönüştürülmesiyle ulusal ve toplumsal kurtuluşu pekiştirmeye yönelen işçi hareketi. Emperyalizm MNR hükümetine kendi amaçlarını kabul ettirmiştir ve böylelikle de ülkeyi açık biçimde sömürmektedir. Madenciler olarak biz bunları reddediyoruz. Biz madenlerin, petrolün, altının, orman alanlarının mali sermayeye geri verilmesine karşıyız. Bütün toplumsal kurumların, eğitimin, ordunun Yankeeler'in ellerine teslim edilmesinden acı duyuyoruz.

... Madenlerin ulusallaştırılmasını kanımız pahasına elde ettiğimizde, biz onların siyasi iktidarın gölgesinde hızla çoğalan sömürücülerin özel mülkü haline geleceğine değil, ülke yararına kullanılacağına emindik. Madenlerin devletleştirilmesini sağlayan emekçilerin cömertçe armağan ettikleri, hayatlarıdır. Bunlardan yararlananlar ise bizim -dünün devrimcilerinin- durumumuza yabancıdırlar. Günümüz hükümetinin elindeki ulusallaştırma politikası zaman geçtikçe içi boş bir laf haline gelmektedir.

... Hükümet, madencileri terör tehdidi altında çalıştırmaya ve işçi sınıfını Comibol yönetiminden radikal biçimde dışlamaya girişmiştir. Yönetimin içinde burjuva temsilcilerin ağırlığı artmıştır. Biz işçiler, karşı bir tez için mücadele ediyoruz: Çalışan sınıfın (yalnızca kolektif bir biçimde örgütlü davranarak ifade edilebilen) yaratıcı kapasitesi, yenme iradesi ve yönetici rolüne duyduğu inanç onun güncel kaostan kurtulma-

sını ve üretim miktarını elle tutulur biçimde artırmasını sağlayarak yeni maden yönetiminin gerçek çimentosu haline gelmelidir. ... Madenlerin günümüzdeki sömürücülerin ellerinden geri alınması madencilerin temel görevini oluşturur. Biz ülkeye, madenleri ulusal çoğunluğun hizmetine vermenin tek aracı olan işçi yönetimini kabul ettirmek için coşkuyla mücadele ediyoruz. İşçi yönetimi, kolektif biçimde davranan sınıfın, temel sanayimizi ellerine alması anlamına gelmektedir."[21]

1964'te Paz Estenssoro'nun görev süresini dört yıl uzatmak istemesi, MNR içinde bölünmelere neden oldu. Bu bölünme ve toplumsal muhalefetin birleşik gücünün yaratılamaması aynı yıl içinde askeri bir darbenin yapılmasına yol açtı. Darbe, 1952 Devrimi'nin giderek çözülmesi ve bu süreç içinde özellikle işçi sınıfı ve köylülük arasında yeterli bağların örülemeyişinin kaçılmaz sonucuydu; bir karşı-devrim niteliğindeydi ve 1952 Devrimi'nin bitişini işaretliyordu.

İktidara gelen General Barrientos, doğrudan işçi sınıfına saldırarak, kazanılmış haklarını gasp etti. İşçilerin ücretlerini, Bolivya maden korporasyonu Comibol'un çöktüğünü ileri sürerek, yüzde 50'ye yakın bir oranda indirdi. İşçi sınıfının örgütlerini dağıtmak için operasyonlara girişti. Yoğun bir tutuklama kampanyası başlatarak yüzlerce işçiyi tutukladı. İşçi önderlerinin bir kısmını Paraguay ve Arjantin'e sürgüne yolladı.

"...1964'ün sonbaharında ülkedeki siyasal durum çok gerginleşti. Ulusal burjuvazi ile kitleler arasındaki görüş ayrılıkları, gericiler ve General Barrientos tarafından yönetilen askeri bir kliğin Paz Estenssoro hükümetini devirmesine fırsat verdi ve bunun bir sonucu olarak iktidar, kasım ayında Barrientos yönetimindeki cuntanın eline geçti."[22]

Kitleler gerici saldırıya karşı direnmeye çalıştı. Özellikle maden işçileri, madenlerin işgali ve silahlı korunması gibi yöntemlerle direniş eylemleri gerçekleştirdi. Silahlı işçi milisleri hem madenlerin hem de madenci ailelerinin korunması için harekete geçti. İşçi milisleriyle askeri birlikler arasında yoğun çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalar 1965 yılının ilkbaharına kadar sürdü; onlarca madenci ve madenci ailesinden insan yaşamını yitirdi. Sonunda cunta güçleri bu mücadeleden galip çıktı. Fakat Bolivya halkı özgür ve demokratik Bolivya için savaşımı elden bırakmadı.

Askeri cuntanın bu başarısında, siyasal konjonktürün ve sınıfın içinde bulunduğu örgütsel yapının yetersizliğinin belirleyici rolü oldu. 1952 Devrimi'nin emekçi güçlerin konumlanması anlamında yarattığı eşitsiz gelişme, işçi sınıfını etkin ve belirleyici konuma getirirken, köylülüğün

edilgenleşmesi, giderek gerici küçük burjuvazinin etkisinde kalmasına yol açtı.

Debray bu durumu şöyle açıklamaktadır:

"... Gerçekten maden ve endüstri proletaryasının omuzlarına yüklenen objektif iktidar görevi, ilerici proletaryanın bilincinde, tek yanlı ve aldatıcı bir sınıf üstünlüğü inancına dönüşmüştür. Bu sınıf üstünlüğü inancı, maddi bir temele dayanmakla birlikte, kısmi gerçeği, daha doğrusu, bir yanılgıyı, bir hayali yansıtmaktadır. İşçilerin bu sistematik ve bir bakıma etkin çabaları, Bolivya toplum yapısının bütünlüğünü, birliğini değil de, azınlıkta olan ilerici sınıf ile çoğunlukta olan gerici sınıf arasında yüzeyde mevcut bir çatlağı gösteriyor.

Bu iki sınıf, parçalı bir toplum yapısında basit bir şekilde yan yana konmuş görünümü vermektedir. İşçi faaliyetleri bu durumda, birleşik ama eşitsiz bir gelişmenin içine düştüğü bir tuzak gibi görünüyor. Bu eşitsiz gelişme, işçi hareketinin sendelemesine ve gerek kendi konusunda, gerekse öbür sınıflarla olan ilişkileri konusunda onu yanılgıya düşürecek niteliktedir. Bu ideoloji, sayıca üstün ama dağınık heterojen ve organik bütünlükten yoksun olması nedeniyle kenarda kalmaya mahkûm bir köylülüğe kıyasla yoğun ve homojen bir endüstri proletaryasının toplum içindeki göreli tecrit durumunu belirliyor.

.... Köylülüğü kendi saflarına katan gerici küçük burjuva, onu proletaryaya karşı maşa gibi kullanmaya başladı. Böylece proletarya, azınlıkta, tecrit edilmiş, kuşatılmış ve müttefikten yoksun kaldı. Orta köylülüğün büyük bir kesimi ise, devrimci burjuvazinin yedek ordusunu oluşturacak yerde, karşıdevrimci burjuvazinin yedek ordusu haline geldi. 1964'ten itibaren, devletin başına geçen, gerici iktidarın yerini alan ve onun halefi olan silahlı kuvvetlerin de yedek ordusu olmaya devam etti. Bu arada imzalanan ünlü 'pacto militar-campesino' (asker-köylü anlaşması), köylülük ile onun sözde velinimeti olan gerici iktidar arasında varolan gizli ittifakın (gayri resmi ittifakın) Barrientos ve onun ardından gelen klikler tarafından uzatılmış ve resmiyete dökülmüş biçimiydi..."[23]

BOLİVYA'DA "CHE'NİN GERİLLASI"

1964 askeri darbesinin ağır koşullarının yaşandığı süreçte, kıta ölçeğinde devrim projesiyle hareket eden Che ve arkadaşları Bolivya'da ge-

rilla hareketinin temellerini atmaktaydı.

"1963 yılının temmuzunda, Che Guevara'nın en yakın dava arkadaşı ve güvenilir adamlarından biri olan Papi - Yüzbaşı Jose-Maria Martinez Tamayo- bir Kolombiya pasaportuyla Bolivya'ya geldi. Daha önce Guatemala'da kendisine verilen önemli bir görevi yerine getirmişti.

Bu kez, Che ona, Arjantinli arkadaşı Masetti için Bolivya'nın güneyinde, Tarija'da bir harekât ve levazım üssü kurması için talimat vermişti. Gelecekte Ejercito Guerrillero del Pueblo (EGP) adını alacak olan gerilla grubu da onun emrine verilecekti. Masetti, o güne değin, Küba'nın Prensa Latina basın ajansının genel müdürlüğünü yapmıştı. Kendisine, iki anlama gelen 'Sequndo' takma adı verildi. Bu ad, bir önceki yüzyılda efsanevi bir Arjantinli goşo'nun adı olduğu gibi, aynı zamanda, 'ikinci' anlamına da geliyordu. Harekete katılanlara 'Primero', yani 'birinci' komutanın, bizzat Che Guevara'dan başka kimse olmadığını anlatmak amacıyla, ona bu ad verilmişti. Bolivya sınırının güneyinde, Salta'nın kuzeyinde kurulan gerilla üssünün hazırlık dönemi başarılı geçmekle birlikte, EGP'nin çekirdeği daha faaliyete geçmezden önce, Arjantinli jandarma birliklerinin yaptığı bir baskın sonucu 1964 sonunda yok edildi...

Bu çatışmada yalnız Masetti ölmekle kalmamıştı; vurulanlar arasında, asi ordunun kahramanlarından ve Che'nin manevi oğlu sayılan genç yüzbaşı Hermes Pena da vardı. Arjantinli gerillalar arasında kalmak isteyen Papi, bu isteğinin kabul edilmemesi üzerine Havana'ya döndü. Bolivya'daki faaliyetlerinde kendisine yardımcı olan ve o zamanlar adları henüz bilinmeyen bazı genç komünistler, üç yıl sonra ünlü oldular. 1964 Kasımı'nda La Paz'a arkeoloji ve folklor meraklısı bir 'Arjantinli kadın' geldi. La Paz sosyetesinin kaymak tabakası onu Laura Gutierrez adıyla tanıyordu. Bu kadın, Alman asıllı militan komünist Tamara Bunker (Tania)'den başkası değildi. Aynı yılın Mart ayında, Havana'da Che Guevara kendisini Bolivya'ya gitmekle görevlendirmiş ve ona görevinin önemi ve uzun vâdeli etkisi üzerine sürekli bilgi vermişti. Anlaşılacağı üzere Che uzun bir süreden beri uzağı görüyor ve hesaplıyordu.

1963'te Arjantin gerilla örgütünün faaliyete geçmesinden az önce siyasal yaşamına henüz başlamış olan ELN Peru örgütü, genç ozan Javier Heraud'un katledildiği Puerto-Maldonado yenilgisinin izlerini sildi. Bir kolu Bolivya sınırı yakınlarında, Peru ormanları içinde doğan ırma-

ğın kıyısında faaliyet gösteren bu örgüt de Bolivya kökenliydi..."[24]

Che, 1965 baharında Küba'yı, emperyalizme karşı mücadele eden halklarla dayanışma amacıyla terk etti. Kendisinden, Bolivya'da ortaya çıkışına kadar haber alınamadı. Che bu dönemde, "uluslararası kurtuluş mücadelesinin" bir parçası olarak, Kongo'da devrimci mücadelenin yönlendirilmesinde yer aldı.[25]

Che, Latin Amerika ölçeğinde gelişeceğini umduğu bir silahlı mücadeleyi başlatmak amacıyla 1967 yılında Bolivya'ya geldi. Che'nin Bolivya'yı seçmesi rastlantısal değildi. Bolivya jeo-politik, jeo stratejik konumundan ve tarihsel nedenlerden ötürü özellikle seçilmiş bir ülkeydi. Che'nin, Latin Amerika ölçeğinde devrim projesi, gerçekleşmiş bütün devrimlerin donduğu, devrimci kahramanların devlet adamına dönüştüğü bir anda, kesintisiz bir devrim anlayışının ve enternasyonalist bir kavganın -geleneksel yaklaşımların ve reel politik tutumların dışında- hayata geçirilmesini içeriyordu.

Che'nin Bolivya'ya geldiği dönem, Bolivya işçi sınıfının ve köylülerinin askeri yönetim tarafından yoğun bir baskı altında tutulduğu, ekonomik olarak sefalete mahkûm edildiği bir döneme rastlıyordu. Che Küba'dan kendisiyle birlikte gelen gerillalarla, Bolivya dağlarında gerilla savaşının örgütlenmesi amacıyla maden işçileri ve Komünist Partisi'yle ilişki kurmaya çalıştı.

CIA, Che'yi saf dışı edebilmek için olağanüstü bir gayret içine girerek, onun Bolivya'da olduğunu tespit etmesinden itibaren, dokuz ay süren bir insan avı başlattı.[26] CIA'nın en yeni kontr-gerilla tekniklerini devreye soktuğu bu süreçte, Che Bolivya'da ELN hareketinin örgütlenmesi ve kök salması yönünde faaliyetlerini sürdürdü.[27]

Che, ELN-Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu Coco ve Inti Peredo ile kurdu. ELN kurulduğunda 47 savaşçısı vardı. Che, Bolivya Komünist Partisi'yle ilişkiye geçti. Komünist parti silahlı mücadeleye yaklaşımında net tavır sergilemedi. Che'nin Bolivya'ya gelişini ve komünist partinin sürece yaklaşımını Chato Peredo şöyle anlatmaktadır: "Bolivya'da oluşan hareket oldukça gizli adım attığı için 1967'de ELN'nin kuruluşu sırasında KP içerisinde bazı sorunlar, bazı çok gizli ön tartışmalar vardı. Che'nin varlığı en katı güvenlik önlemlerine uymayı gerekli kılıyordu. Bolivya'daki gerilla mücadelesi KP'yi silahlı mücadeleyle karşılaştırdı

ve bu parti içerisinde (her üyenin katılmadığı) tartışmaları beraberinde getirdi. Inti Predo, üyelerle tartışmak, silahlı mücadele üzerine yapılan tartışmayı açıktan yapmak isteyen insanlardan biriydi. Che ahlaki vazifelere olağanüstü sadakatinden dolayı büyük tecrübelere sahip bir adamdı; kendisi aynı kriterler, aynı kalıplar ışığında yargıya varıyordu, insanlara güvenebileceğine, KP'nin sadakatine inanıyordu."[28]

ELN savaşçıları Santa Cruz eyaletindeki Nancahuazu'ya çıktılar ve burada Bolivya ordusuyla yer yer silahlı çatışmalara girdiler.

Gerillanın varlığının tespitiyle, CIA Vietnam savaşında uzmanlaşmış kişileri Bolivya'ya yollamaya başladı.

CIA tarafından Bolivya ordusunun gerillaya karşı kontr-gerilla metotlarıyla eğitilmesi hızlandı. Ayrıca maden işçilerine, sendika yöneticilerine ve bazı politik önderlere yönelik baskı politikaları yoğunlaştırıldı.

Central Obrera Boliviana (COB) Mayıs 1965'te yasaklanmıştı. Maden işçilerinin yerleşim bölgeleri askeri denetim altına alınmaya başladı. COB Genel Sekreteri ve PRIN-Ulusal Devrimci Sol Parti'nin önderi Juan Lechin Oguendo bu gelişmeler karşısında Bolivya emekçilerine bir mesaj yolladı. Juan Lechin, mesajında şöyle diyordu:

"İşçi sınıfı için ve emperyalist boyunduruktan ulusça kurtuluşumuz uğruna savaş mevzilerinde yeniden ayaktayız.

... Tek çaremiz, emekçileri ve işsizleri silahlandırarak demokrasiyi savunmaktır. Gerillalar, yurdumuzun hükümet sarayında ve Miraflorez kışlasında entrika çeviren güçlerin dayanılmaz baskısından kurtuluş için savaşıyor."[29]

İşçi sınıfı yaşadığı baskılara rağmen ELN'yi desteklemeyi sürdürdü. Özellikle San Juan katliamından sonra bu destek somut bir biçim kazandı.

"Siglo XX madenlerinin işçileri büyük bir genel toplantıda gerillaya katılma, onu mali olarak destekleme ve gerilla cephesine ilaç ve gıda maddeleri gönderme kararı almışlardı. İki hafta sonra maden işçilerinin ulusal toplantısı (Amplioda Nacional) için çağrı yapıldı, bu toplantıda madenlerdeki iki önemli sendikanın daha önce aldığı kararların aynısının alınacağı önceden belliydi. Bu durum Barrientos hükümetinin bir an bile duraksamadan Ampliado Nacional'i engellemesine yol açtı. Onlarca maden işçisi, eşleri ve çocukları baskı gördü, yüzlercesi tutuklanıp cezaevine atıldı, gözaltına alındı. 1965'ten sonra yeraltına çekilen sen-

dikal hareket tam toparlanma sürecine girerken yeniden bastırılıp dağıtıldı."[30]

ELN, kitlelerin ümitsizliğine müdahale edip, "isyan projesini alternatif iktidar stratejisine dönüştürdü." Fakat Che Guevara'nın etrafındaki gerilla çekirdeğinin (Focus'nun) halkla ilişkileri yetersizdi ve hareket giderek tecrit edildi. İşçi sınıfının yer yer gerillayı destekleyen gösterileri ve bir günlük ücretlerini gerillaya bağışlamaları gibi önemli çabalarına rağmen, gerillayla işçi sınıfı arasında güçlü bağlar kurulamadı. Birbirini tamamlayacak iki güç, birçok konjonktürel etkenden dolayı birleşme ve bütünleşme olanağı bulamadı. Bolivya köylüleri, kendi özgürlük mücadelelerine seyirci kaldı. Che'nin komünist partisinin dağlarda başlatılan savaşa aktif destek vereceği yanılgısına kapılması ve partisinin geleneksel sol tavrını terk etmemesi, ELN'yi Nancahuazu yenilgisine sürükleyen etkenlerden biriydi. ELN, öngörülen tarihten önce eylemlere başlamak zorunda kaldı. ELN'nin şehir yapıları devlet güçleri tarafından dağıtıldı. Che'nin somut ve özel olarak şehir gerillaları için belirlediği ilkeler hayata geçirilemedi. Bolivya devlet güçlerinin, CIA'nın manipülasyonuyla, gerillaya yardım ettiğinden şüphelendiği herkese karşı şehirlerde ve özellikle kırsal alanda yoğunlaştırdığı baskı ve terör dalgası sonucunda Nancahuazu yenilgisi yaşandı. Che, Higueras'da yaralı olarak yakalanıp, kurşuna dizildi. Che'nin gerilla grubundan toplam altı savaşçı ölümden kurtulabildi. ELN kurucularından Coco Peredo da ölenlerin arasındaydı. Nancahuazu katliamından kurtulan altı gerillanın arasında ELN kurucularından Inti Peredo da bulunmaktaydı. Inti Peredo, ELN'nin yeniden örgütlenmesi yönünde çalışmalara başladı. Che'nin ölümünden sonra Inti Peredo, "dağlara geri dönelim" sloganıyla ELN'yi yeniden örgütledi. "Yeniden Dağlara Dönüyoruz" Inti Peredo'nun Che sonrası yazdığı bildirinin başlığıydı. Bir şiar haline gelen bildiri daha sonra ELN'nin programını oluşturacaktı.

"VOLVEREMOS A LA MONTANA - DAĞLARA GERİ DÖNELİM"

Inti Peredo'nun önderliğinde yeniden toparlanan ELN, iki yıl sonra, Eylül 1969'da, Inti'nin La Paz'da öldürülmesiyle ağır bir darbe aldı.[31] Inti'nin katledilmesi Bolivya'da büyük bir tepkiyle karşılandı. Sendika

konfederasyonu COB Inti'yi ulusal kahraman ilan etti.

Ancak Inti'nin ölümü ELN'nin politik ve örgütsel olarak gerilemesine yol açtı. ELN'nin La Paz ve Cochabamba'daki şehir yapıları dağıldı.

ELN'den geri kalan on dört kişi dağlara geri dönüş çalışmalarını sürdürdü. ELN'nin başına Inti'nin kardeşi Chato Peredo geçti.

ELN içinde bu gelişmeler yaşanırken, General Alfredo Ovando bir darbeyle iktidara geldi. Ovando, ABD'nin Ulusal Güvenlik Doktirini'ni savunmasına rağmen, "ulusun ekonomik kurtuluşu" ve "hızlı sanayileşme" gibi kampanyalar başlatarak, kendini "milliyetçi subay" olarak tanımladı. Ovando döneminde devletleştirme yönünde bazı adımlar da atıldı. Milli zenginliklerin yabancı çıkarlara terk edilmesini engellemek olarak tanımlanan bu adımlar, halkla ordu arasında nefret boyutuna ulaşmış ilişkilerin düzeltilmesini, bu nefretin 1952 Devrimi'nde olduğu gibi bir patlamaya yol açmamasını ve rejimi belli bir düzeyde de olsa revize etmeyi amaçlamaktaydı. Ayrıca Bolivya'nın Latin Amerika ülkeleri arasında askeri harcamalar açısından ABD'ye bağımlı bir ülke haline gelmesi, yabancı subayların, CIA danışmanlarının ordu içindeki etkinliği, Bolivya ordusunun subayları arasında milliyetçi tepkilere neden oldu. Bütün bu faktörler Ovando'nun otoriter kimliğinin yanısıra "milliyetçi popüler" bir kimliğe bürünmesini sağlamaktaydı. Ovando'nun iktidarı kısa sürdü. Bu döneme ilişkin Alain Rouquié'nin yorumu şöyledir:

"Uygulamada Ovando'nun 'milliyetçi devrimci' hükümetinin bilançosu hayli zayıf kaldı. Bir sürü iç çelişki nedeniyle tökezleyen bu hükümetin ömrü de kısa olmuş ve 'silahlı kuvvetler muhtırası'nın vaatlerini yerine getirememiştir. Aslında bu muhtıra, doğal zenginliklere yeniden sahip çıkılmasını, madenlerin millileştirilerek işlenmesi için rafinerilerle ağır sanayinin kurulmasını, dış ilişkilerde bağımsızlığı ve özel sektörde işçilerin kâra ortak olmasını öngörmekteydi. Yine de hükümetin, Peru cuntasının iktidara geldiği zaman aldığı kararlardan esinlenen ilk iki önlemi çarpıcıdır. 1955'te Amerikalı uzmanlarca hazırlanan ve 1937 yasasını iptal ederek yabancı yatırımlara kolaylık sağlayan petrol kanununun yürürlükten kaldırılması, sivil ve askeri kamuoyunun önemli bir bölümünün beklentisine yanıt veriyordu. Çevresinde Barrientos'a karşı ve katıksız milliyetçilik yanlısı Marcelo Quidoga Santa Cruz, Alberto Bailey ya da Josi Ortiz Marcado gibi bakanlar bulunan General Ovando, 17

Ekim 1969'da Bolivian Gulf Oil'i devletleştirince, umulmadık bir destek, Barrientos döneminde askeri iktidarın baş belası olan COB'un desteğini sağladı. Sosyal yönden de General Ovando'nun hükümeti, maden işçilerinin yaşadığı sitelerdeki askeri işgale son verdi ve sendikal örgütlülükleri yeniden tanıdı."[32]

Ovando'nun devletleştirme ve bazı demokratik açılımlar yaptığı dönemde, 18 Temmuz 1970'te, altmış yedi ELN gerillası ülkenin dağlık bölgesi olan Beni eyaletinde bulunan Teoponte'de silahlı mücadeleyi başlattı. ELN'nin Teoponte'de ortaya çıkışı, Ovando iktidarı için tam bir şok oldu.

Yeni gerilla çekirdeği, (Focus) kadroları itibariyle 1967 ELN'sinden farklı, ağırlıkta Kurtuluş Teolojisi'nden etkilenen Democracia Christiana Revolucionara-Hıristiyan Demokrat Devrimciler'den oluşmaktaydı.

Yeni ELN'nin önderi olan Chato Peredo 18 Temmuz 1970 Teoponte çıkışı ve o dönemdeki durumları, ruh halleri hakkında şu bilgileri vermektedir: "... ELN varlığını sürdürüyor, o yolundan döndürülemez; biz ölmedik, Inti şehit düştü ama biz devam ediyoruz! Şehirlerdeki eylemlerin başlangıcında 14 kişi olmamızın ne anlamı var ki? Bir kaç ay sonra, Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran... ve 19 Temmuz'da yeniden başladık; yani yedi aydan az bir süre içerisinde başlangıçtaki 14 kişiye karşılık 60 kişilik bir grup oluşturduk. Ülkenin en önemli şehirlerinde, Oruro, Cochabamba, La Paz, Santa Cruz ve hatta Beni'de gruplarımız vardı. Gerçi Beni stratejik bir bölge değildi, ama yine de orada yedek grup bulunduruyorduk. Dağlara gitmek için kendilerini kaydettiren 170 kişiden 67 savaşçıyı seçtik; bu dikkate değer bir güçtü, silahlı propagandanın bir sonucuydu. Çok az bildiri yayınladık ama, her eyleme bir bildiri eşlik ediyordu ve daha sonra manifestoyu yazarak dağlara geri döndük. Oraya varınca ilk problemlerle karşılaşmaya başladık. Partiye karşı olmakla suçlanıyorduk; bu yüzden partinin tarihsel bir zorunluluk olduğuna ve ayrıca savaş için hazırlıklı olması gerektiğine inanıyorduk. Bu, prensiplerimizden birisiydi. Bir diğer ilkemiz ise bu tarihsel dönemin -ve bunun halen bugün de geçerliliğini koruduğuna inanıyorum- idollere ve önderlere ihtiyacı olmadığı, devrimin öndersiz de yapılabileceğiydi. Inti şehit düşmüştü, geride başka önder kalmamıştı. Ben kendimi önder olarak görmüyorum, örgüt içerisinde de böyle görmedim. Ben şartların yarattığı bir şeftim, ... Manifestomuza devrim yap-

mak için önderlerin şart olmadığını yazdık."[33]

ELN'nin Teoponte'de ortaya çıktığı süreçte Bolivya solu dağınık ve bölünmüş durumdaydı. Komünist parti, Çin yanlısı - PC Chino ve Sovyet yanlısı olarak ikiye ayrılmıştı. Troçkist kökenden gelen POR ise üçe bölünmüştü. Solun yaşadığı kriz ve aşırı derecede parçalanma durumu, ELN'yi öne çıkarmakta, özellikle Che kimliğinde simgelenen direniş ve başkaldırı gençliğin ELN'ye yönelmesine neden olmaktaydı. ELN'nin aynı dönemde üniversitelerdeki reform mücadelesinde etkili rol oynaması, gençlikten yeni kadrolar çıkarmasına yaradı.

ELN'nin "dağlara geri dönmesi" başta komünist parti olmak üzere tüm sol fraksiyonlar tarafından tepkiyle karşılandı. Komünist parti ELN'yi "küçük burjuva, maceracı bir grup" olarak değerlendirdi. İşçi sınıfı ise gelişmeleri dikkatle izlemekteydi. Mayıs 1970'de yapılan COB kongresinde sosyalizm için mücadele temel şiar olarak ilan edilmiş ve silahlı mücadele yolu dışlanmamıştı.

ELN, gerilla savaşını başlatma kararı aldığında özellikle şehir örgütlenmeleri zayıftı. Şehirlerde propaganda, ajitasyon ve örgütlenme faaliyetleri yürütecek politik aparatları bulunmamaktaydı. Ayrıca, yeni gerilla çekirdeğini oluşturan kadroların askeri ve teknik tecrübeleri de olağanüstü zayıftı. Çekirdeğe katılan kadrolar, yaklaşık altı ay gibi kısa bir zamanda bir araya gelmiş kişilerden oluşmuştu. ELN'nin yeni gerilla çekirdeğine karşı ilk şokunu atlatan Ovando iktidarı, hemen harekete geçerek ELN'nin konumlandığı bölgeye yönelik geniş çaplı bir operasyon başlattı. Ordu birlikleri gerillanın bulunduğu Teoponte bölgesini sararak, gerilla güçlerini ablukaya aldı. Ordu birliklerinin ablukası altında askeri tecrübeye sahip olmayan ve cangılda yaşama konusunda bilgisiz gerilla güçleri, açlık, hastalık ve vahşi hayvanların saldırılarıyla karşı karşıya kaldılar. Gerillaların büyük kısmı bu nedenlerden dolayı yaşamlarını yitirdi, bir kısmı ise ordu birliklerinin ablukasını yarmaya çalışırken vurularak öldürüldü. Özellikle, av için gerekli malzemeleri almayan gerillaların yaşadığı en büyük sorun açlıktı. Kasım ayına gelindiğinde gerillalardan ancak sekizi hayatta kalmayı başarabildi.

Bu grup da açlık tehlikesiyle karşı karşıyaydı. ELN saflarında bu süreç yaşanırken Ovando 4 Ekim'de iktidardan bir darbeyle uzaklaştırıldı. General J.J. Torres iktidarın yeni sahibiydi. Bu arada La Paz'da gerillalarının açlıktan ölmelerini engellemek amacıyla bir "Barış Komisyonu"

kuruldu. Komisyon üyeleri yeni hükümetle görüşmelere başladı. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı. ELN güçleri teslim olma kararı verdi. Teslim oluşları sırasında binlerce maden işçisi bellerinde dinamit çubuklarıyla askerlerin önünde etten bir duvar örerek ELN gerillalarının can güvenliklerini sağladı. Dünya devrimci pratiklerinin en çarpıcı eylemlerinden biri olan bu tavırla ELN gerillaları, yaşamları güvence altına alınarak Allende'nin daha yeni iktidara geldiği Şili'ye gönderildi. ELN önderi Chato'da onlardan biriydi. Chato bu olayı şöyle anlatmaktadır;

"Ben Teoponte'de tutsak edildim ve askerlerin elindeydim. Toplam sekiz savaşçımız bu süreçten canlı olarak çıkmıştı; bunların ikisi tutsak düşmüştü. O sırada Torres hükümeti iktidardaydı ve Torres, cezaevine bir aracı göndererek, benim radyoda bir konuşma yapmamı ve Teoponte'deki son yoldaşları teslim olmaya çağırmamı istedi. Tutsak olarak ben bu istemi, artık şef olmadığımı, dağlardaki yoldaşların kendi şeflerini seçeceklerini söyleyerek reddettim. Kendisine dağlarda kalan grupla konuşabilmek için bir barış komisyonu oluşturmasını önerdim. Bu komisyonda asker olmayacaktı; kilisenin temsilcileri, öğrenciler, gazeteciler v.b. yer alacaktı. Torres öneriyi kabul etti ve komisyon oluşturuldu. Bunlar Teoponte'deki isyancı yoldaşlarla ilişki kurdular. Ordu dişlerini sıkıyordu, çünkü altı yoldaşımızı da tutuklamak istiyordu. Maden işçileri yoldaşlarımızın La Paz'a gidecek uçağa binecekleri köye kadar bir insan zinciri oluşturdu, bu şekilde onları korudu. Maden bölgesi ve tarım yöresi olduğu için binlerce maden işçisi vardı. Tüm halk bu yaşayan siper oluşturma eylemine katıldı ve yoldaşlarımızı korudu. Ordu müdahale edemedi. Hatta yoldaşlar silahlarıyla uçağa bindiler ve silahlarını daha sonra La Paz'daki başpiskoposluğa teslim ettiler. Maden işçileri dinamitleriyle yoldaşları korumak için gelmişlerdi. ... Teopante'den sağ olarak çıkan bizler Şili'ye gittik, askeri bir uçak bizi Şili'ye götürdü."[34]

ELN gerillalarının güvenlikli bir şekilde yurtdışına gönderilme çabalarının yoğunlaştığı günlerde, ilerde Bolivya'daki sınıf mücadelesinin zengin örneklerinden biri olacak kitlesel açlık grevi eylemleri de gündeme geldi. Ağırlıkta ölen gerillalarının cenazelerinin ordu tarafından kendilerine teslim edilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen kitlesel açlık grevleri, ciddi siyasal etkiler yarattı. Bolivya halkının kendi oğullarına sahip çıktığını net olarak gösteren bu eylemler, yoğun kitlesel ka-

tılımlarla hayata geçirildi. Kitlesel açlık grevleri, bir yanıyla somut bir isteği ifade ederken diğer yanıyla emekçi kitlelerin birlik ve dayanışma gücünü artıran pratikler oldu.

Bolivya'da Torres'in iktidar dönemi, orijinal bazı özellikler taşıdı.

"Ovando'nun düşmesinden dört gün sonra, 4 Ekim 1970'te General J.J. Torres'in yönettiği sendikalar, sol partiler ve öğrencilerden oluşan 'halkçı güçlerin birliği'nin sivil desteğine yaslanan karşı darbe yapıldı. Bu sivil destek ordudaki sol kanadın zayıflığının bir göstergesidir. Ancak askeri destekten yoksunluğuna ve tecrit edilmişliğine rağmen Torres, Ovando'nun aksine, sabırsızlıkla beklenen bir özlemler dizisi sayesinde maden işçileriyle kentli halk kesimi tarafından bağra basıldı."[35]

Torres, Mathilde çinko işletmelerini devletleştirdi. İşletmenin özel sektörden alınması maden işçilerinin temel taleplerinden biriydi. Çinko işletmelerinin devletleştirilmesi maden işçileri tarafından büyük bir coşku ve sempatiyle karşılandı. İşçi ücretlerine yüzde 40 oranında zam yapıldı. Politik tutuklulara genel af çıkarıldı. La Paz'da burjuva parlamentosuna alternatif olarak ilan edilen içinde işçi, köylü ve sol partilerin temsilcilerinin bulunduğu Asamblea Popular - Halk Meclisi kuruldu. Meclis, Torres tarafından tanındı. Halk meclisi "ikinci iktidar" olarak faaliyet yürüttü.

ELN, bu süreçte bağımsız bir politika izleyerek politik gücünü artırmaya çalıştı. Torres hükümetinin desteklenmesini devrimci milliyetçilik saflarına savrulma olarak değerlendiren ELN bir dalga halinde solu etkileyen bu eğilimle ve Torres iktidarıyla mesafesini her zaman korudu.[36] Bu tavrından dolayı da, geleneksel sol tarafından sert eleştirilere maruz kaldı.

Torres iktidarı üzerine yorumlardan biri de şöyledir:

"... Ovando'nun yerine General Torres geçtikten sonra, daha ileri demokratik ve anti-emperyalist önlemler alınmış, siyasal tutuklular salıverilmişti. Belki daha da önemlisi, General Torres hükümetinin destek sağlamak için işçilere, sendikalara ve köylülere dayanmayı zorunlu bulmasıdır; General Torres'e karşı yapılan ilk iki sağ kanat darbesinin yenilgiye uğratılmasını kesinleştiren de işçilerin ve ötekilerin eylemidir.

... Kuşkusuz hiçbir devrimci, Torres hükümetinin emperyalizmin ve geri kalmışlığın kıskacını kıracağını düşlemediği gibi, sosyalizmin kurulmasına başlanacağını da düşlemiyordu. Ama bir kez daha, Şili'de ol-

duğu gibi, hiçbir ciddi devrimci, o dönemde açık olan olanakları boşlamıyor ya da önemli reformlara girişen bir hükümete karşı silahlı mücadele için onları bir yana itmiyordu. Bu koşullarda halkın çoğunluğunun silahlı eylemi desteklemeyeceği oldukça açıktır; özellikle sinmiş, ama silinmemiş olan oligarşiye çıkar sağlayacak olduktan sonra."[37]

Geleneksel solun Torres iktidarına yüklediği misyon kısaca buydu; ELN'yi eleştirirken her ne kadar incelikli bir üslup olsa da ELN'nin tavrını kabaca algılamakta, onun iktidar mücadelesi vurgusunu ve silahlı mücadeleyi yürütmekteki ısrarını, oligarşiye hizmet etmek olarak değerlendirmekteydi. ELN, Torres hükümeti döneminde politik olarak güçlendi. Bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri olan Halk Meclisi'nin kurulması ve meclisin ikinci bir iktidar odağı gibi faaliyet yürütmesi, Bolivya'da gerici güçlerin harekete geçmesine ve Torres yönetimine karşı darbe girişiminde bulunmasına yol açtı. Bu darbeye karşı, geleneksel sol yapılar hazırlıksız olduğundan hiçbir şey yapamazken, ELN en aktif direnişi gösteren siyasal güç oldu. Faşist darbecilerin, Santa Cruz'da kısa sürede bütün inisiyatifi ellerine geçirmelerine rağmen, La Paz'da direniş sürdü. Direnişi yönlendiren güç ELN'ydi. ELN darbeye karşı aktif tavır göstererek, halkın silahlı direnişini örgütlemeye çalıştı. O günleri Chato Peredo şöyle anlatmaktadır:

"Faşist bir darbenin planladığını duyunca gizlice (Bolivya'ya) geri döndük. Darbeye karşı direniş göstermek isteyen birkaç bin yoldaşla karşılaştık. İnsanları silahlandırmaya başladık. 1971 yılının Ağustos günleri o anda ciddi olarak silahlı direnişi düşünen örgütün kim olduğunun kanıtıdır. Diğer parti liderlikleri ne yapılması gerektiği ile ilgili bize akıl danışıyorlardı; çünkü Santa Cruz'da darbe 19 Ağustos'ta çoktan gerçekleşmişti ve eğer La Paz'da bu gecikmişse, sadece bizim insanlarımızın sokaklardaki varlığından dolayıdır. Sokaklar artık yeraltında olmayan bir ELN, dinamitle donanmış maden işçileri tarafından işgal edilmişti. ELN, kolları pazubentli şekilde sokaklarda devriye geziyordu. La Paz'ı fiilen ele geçirmiştik. Ama bunlar yeterli olmadı tabi ki, çünkü panzerlere karşı tüfeklerle mevzileri korumak mümkün olmadı..."[38]

Hugo Banzer'in MNR ve Falanj'ın desteğinde yaptığı darbe, ELN, maden işçileri ve anti-faşist güçlerin direnişine rağmen başarıyla sonuçlandı. Bu direniş savaşında ELN, kadrolarının yüzde 80'ini çatışmalarda ve işkencelerde kaybetti. Hugo Banzer, kontrolü eline geçirmesiyle

birlikte, baskı ve şiddet politikalarını bütün vahşetiyle yoğunlaştırdı. 1972 yılına girildiğinde başta ELN olmak üzere bütün demokratik muhalefet bastırılmıştı. Darbe, ELN için ağır bir yenilgi anlamına geldi; baskı mekanizmaları sonucunda örgütsel olarak dağıldı.

ELN için 1972 ve 1973 yılları askeri, politik ve örgütsel açılardan dağınıklık dönemi olarak geçti. Yine de ELN'den arda kalan kadrolar hareketin yeniden örgütlenmesi için faaliyetlerini sürdürdüler. Bu faaliyetler içinde en ciddi gelişmelerden biri, Cono Sur, Güney Amerika'nın güneyinde silahlı mücadelenin enternasyonelleşmesi yönünde atılan adım oldu. Kasım 1972'de Şili'den MIR'in daveti üzerine Arjantin'den PRT-Devrimci İşçiler Partisi'nin, Uruguay'dan MLN-Tupamaro - Devrimci Kurtuluş Hareketi'nin ve Bolivya'da ELN'nin katıldığı bir tartışma platformu oluşturuldu. Tartışmalarda, ortak kadro okulu kurulması, ortak bir dergi çıkarılması ve her yılın sonunda değerlendirme görüşmeleri yapılması kararlaştırıldı. Fakat 1973'te, Şili'de faşist darbenin gerçekleşmesi, ilişkilerin yürütülmesini güçleştirdi. Buna rağmen 1974 yılının başında, JCR-Devrimci Koordinasyon Cuntası kuruldu.

Ne var ki, Cono Sur'daki silahlı mücadelenin bir nitel sıçrama yapması için, bölgedeki devrimci güçlerce planlanan çalışmalar başlangıç aşamasından öteye gidemedi. Çünkü, Ağustos 1971'de Bolivya'da gerçekleşen faşist darbeyi, Haziran 1973'te Uruguay'da, Eylül 1973'te Şili'de ve 1976'da Arjantin'de gerçekleşen faşist darbeler izledi. Bu darbeler sonrasında devrimci güçler askeri ve politik açıdan ağır bir yenilgi yaşadılar ve Cono Sur'a yönelik enternasyonal çaba başarısızlıkla sonuçlandı.

Her şeye rağmen, Cono Sur deneyimi, yalnızca Latin Amerika ölçeğinde değil, dünya çapında orjinal ve üzerinde özenle durulması gereken bir deneyim olarak önem taşıdı.

Her ne kadar deneyim olumsuzlukla bitse de, bölgedeki devrimci güçler birbirlerinin tecrübelerinden yararlanmayı bildi. Bunun somut örneği ELN içinde yaşandı. Loyda Sanchez bu tecrübeleri şöyle anlatmaktadır: "... 1973'de Şili'deki darbe gerçekleşti ve biz tüm bu dönem boyunca Şili MIR'i ile beraber çalıştık, bildiğimiz şeyleri onlara aktardık; sanayi bölgelerinde işçilere patlayıcı maddelerin nasıl yapıldığını ve kullanıldığını öğrettik.

... Birçok yoldaş gibi biz de ERP faaliyetlerine katılıp politika yap-

manın yeni bir tarzı ile tanıştık. Politika diyorum, çünkü PRT-ERP'nin yenilgisine rağmen orada, Latin Amerika'daki partilerin en iyilerinden birisi ile tanıştığıma inanıyorum. Bu hem kadroların eğitimi ve politik eylem biçimleri hem de politika ve savaştaki konumu açısından geçerlidir... Biz ERP'den çok fazla, büyük ölçüde etkilendik."[39]

ELN yenilgi sonrasında ciddi örgütsel ve politik sorunlarla karşılaştı. Hareket çeşitli fraksiyonlara bölündü. 1970'li yılların ortalarına doğru ELN'nin geride kalan kadroları, Arjantin'deki PRT örneğine uygun olarak, PRT-B - Bolivya Devrimci İşçiler Partisi'ni kurdu. Arjantinli devrimciler, PRT-B'nin kuruluşuna teorik ve pratik katkılarda bulundu.

ELN önderi Chato Peredo, PRT-B'nin kuruluş sürecini ve kendi tavrını şöyle anlatmaktadır:

"... ELN, PRT-B'yi Arjantin PRT'sinden büyük ölçüde etkilenerek kurdu, bunun Troçkistlerin ideolojik etkileriyle gerçekleştiğini sanıyorum. Devrim silahlı mücadele yoluyla yapılmak zorundadır ama, devrimin başka araçlara da ihtiyacı vardır; ordu, parti, halk cephesi. Vietnam deneyiminden öğrenmek gerekiyordu, görev böyle belirlendi ve dolayısıyla bir parti, ordu ve halk cephesi kurulmalıydı. Ordu partinin silahlı kolu, halk cephesi ise partinin önderliğindeki kitle örgütü olacaktı. Yani her şey çok dogmatikti. PRT-B'nin kuruluşuna tek karşı çıkan bendim; bu nedenle tüm yenilgilerin günah keçisi haline geldim. Liderliği devrettim ve maden işçilerinin yanına madenlere indim."[40]

PRT-B, Torres'in partisi olan Alianza el la Izquierda Nacional (ALIN) Ulusal Solcular Birliği ile iyi ilişkiler geliştirdi. PRT-B, ALIN'ı Bolivya'nın en önemli demokratik örgütlenmelerinden biri olarak görmekteydi ve faaliyetlerini bu perspektifte yürüttü. PRT-B kadroları ALIN'ın örgütlenmesi ve propaganda faaliyetlerinde önemli görevler aldı.

1975 yılının son aylarına kadar olumlu şekilde geçen bu faaliyetler, Banzer diktatörlüğünün baskıları sonucu giderek aksamaya başladı. PRT-B, 1975 yılından sonra örgütsel faaliyetlerini yürütemez duruma geldi. Diktatörlüğün baskı mekanizmaları, PRT-B ve onun ordusu olarak kurulan ELN'nin örgütsel yapılarında dağınıklıkların yaşanmasına yol açtı. 1976'da, PRT-B'den geriye bir şey kalmamıştı. Birçok PRT-B ve ELN kadrosu diktatörlük tarafından ya tutuklandı ya da öldürüldü.

Loyda Sanchez ve eski ELN'li Miguel, o dönemi şöyle anlatmaktadır:

"... 1975 Kasımı'nda ilk kayıplar verildi ve bunu izleyen yılın Mayıs ayında artık PRT-B'den geriye bir şey kalmamıştı. Bir yıldan az bir süre içerisinde her şey tamamen yıkıldı, birçok yoldaş öldürüldü.

... Bu kayıplardan sonra örgütsel dağılma hızlandı, giderek daha çok yoldaş cezaevine girdi. Buna rağmen devam ettik, ilişki kurduk, bazı yoldaşlar dayanabildi... Sonuçta matbaamız ve tüm aparatımız ortaya çıkarıldı, yoldaşlar için kimlik, sahte belge v.s. hazırlayan çok cesur yoldaşlarımız vardı orada; kimlikler, isimler, belgeler, raporlar, her şey ellerine geçti. Artık ellerinde o kadar çok bilgi vardı ki, yoldaşlara işkence yapma gereksinimini duymuyorlardı. Her şeyi, kod isimleri, yasal isimleri, yasal evleri... her şeyi biliyorlardı."[41]

1980'Lİ YILLAR

General Banzer, tam iktidarını sağlamlaştırdığını düşündüğü anda, maden işçilerinin ülkeyi saran grevi patlak verdi. Maden işçilerinin eşleri de kitlesel açlık grevleri gerçekleştirdi. Banzer, grevlerin Bolivya'yı sarsıcı etkilerinden dolayı iktidardan çekilmek zorunda kaldı. Sivil yönetime geçiş için genel seçimlerin yapılacağı açıklandı. Genel seçimler süreci, PRT-B'nin geride kalan, 1978 yılında ilan edilen genel af sonucu dışarıya çıkan kadroları arasında yeni gruplaşmaların doğmasına neden oldu. Daha sonra PRT-B kadroları, ülkede demokratik sürecin yeniden başlaması ve bu sürecin güvenceye alınması amacıyla, bir geniş cephe özelliği taşıdığını düşündükleri UDP'yi destekleme kararı aldılar. Yapılan seçimleri UDP kazandı.

UDP - Demokratik Halk Birliği, Hernan Siles Zuazo'nun liderliğinde bir yapıydı. Banzer'in darbe tehditleri sonucu seçimler iptal edildi.[42]

1979'da tekrarlanan seçimleri UDP yeniden kazandı. UDP daha hükümeti devralmadan 1980 Temmuz'unda Bolivya tarihinin 189. darbesi gündeme geldi. General Luis Garcia Meza, gerçekleştirdiği darbeyle ülkedeki bütün kontrolü ele geçirdi. Meza'nın en büyük destekçisi, kokain mafyasıydı.

Meza, Bolivya'da yoğun bir şiddet dalgası başlattı. Bu dalga sonucunda 1500 devrimci, demokrat katledildi. 2500 kişi kısa zamanda işkencelerden geçirilerek, tutuklandı. Meza'nın diktatörlüğü altında, Bolivya tam bir kan gölüne çevrildi. Bundan dolayı, uluslararası demokra-

tik kamuoyunun harekete geçmesiyle, Meza yönetimi uluslararası düzeyde birçok devlet tarafından kınandı ve tecrit edildi. Meza diktatörlüğünün bütün baskılarına rağmen Bolivya'da toplumsal muhalefet susturulamadı. Diktatörlüğe karşı direniş, özellikle maden işçilerinin önderliğinde sürdü. PRT-B bu süreçte kendini feshetme kararı aldı. 1982'de ELN'nin birliğini yeniden yaratmak yönünde çalışmalar "Genişletilmiş Çevre" adı altında yürütülmeye başlandı. 1982 yılında maden işçilerinin grevleri ve direnişleri sonucunda Meza diktatörlüğü geriletildi. Sol reformist bir çizgide yer alan UDP ve başkanı Siles Zuazo iktidara geldi.

ELN, UDP'nin iktidara gelişini olumlu karşıladı; hükümeti ilk aylarda destekledi. UDP'ye karşı gerici güçlerin harekete geçmesi uzun sürmedi. UDP ülkenin yaşadığı ekonomik krize çözüm yolları bulmaya çalışırken, Bolivya'da uluslararası tekellerin yerli işbirlikçileri ve birçok sanayici ekonomik istikrarsızlığın daha da yoğunlaşması yönünde Şili'dekine benzer politikalar uyguladı. Piyasalara mal sürülmedi, halk tüketim maddeleri bulmakta sorunlar yaşamaya başladı. Bu gelişmeler yanında UDP'nin IMF ve Dünya Bankası direktifleri doğrultusunda "ekonomik istikrar" politikaları uygulamaya başlaması, sorunları içinden çıkılmaz bir duruma sürükledi. Bolivya ekonomisi hızla iflas noktasına geldi. İşçi sınıfı ve halktan yükselen tepkiler, gerici güçler tarafından kullanılmaya çalışıldı. Bu dönemde, COB'un reddettiği fakat patronlar tarafından desteklenen bazı işçi grevleri de yaşandı. Bu grevler ve benzeri operasyonlar ülkenin istikrarsızlaştırılması projelerinin bir parçasıydı.

"Burjuvazi son önlemler paketinden çok hoşnut. Çünkü bir yandan paket kendi ekonomik çıkarlarına yarıyor, bir yandan da emekçiler ile onları temsil ettiği savındaki UDP koalisyonu arasında çelişkiler yaratıyor. Sağın özlemi bu çelişkileri derinleştirerek ülke yönetimine yine bütün ağırlığıyla el koymak. Cochabamba'da fabrika işçilerinin grevini patronların desteklediği söyleniyor. Daha sonra bankacılık kesiminde çalışanların ve petrol işçilerinin süresiz grevleri de yine COB'un kararları hiçe sayılarak başlatılmış."[43]

UDP'nin IMF ve Dünya Bankası direktiflerine tam uyum politikaları sonucunda, Bolivya ülke tarihinde görülmemiş bir ekonomik krize girdi. IMF, Bolivya'ya kredi açmayı reddetti. Enflasyon yüzde 24.000'lere fırladı. Reel ücretler 13 dolara kadar düştü. UDP'nin bu politikalarını onaylayan ve bu zamana kadar da UDP'yi destekleyen ko-

münist parti ve sosyal demokrat MIR, 1984'de UDP'ye verdiği desteği çekti. Aynı yıl başta maden sektörü olmak üzere birçok sektörde başlayan grevler hızla UDP'nin sonunu getirdi.

1985'de yapılan genel seçimler üç yıl süren UDP döneminin bitişini getirdi. Genel seçimleri Banzer'in partisi olan, ADN - Milliyetçi Demokratik Birlik kazandı.

Eski diktatör Banzer'in, solun geleneksel oy deposu olan maden işçilerinin mahallelerinden en fazla oy alması dikkat çekti. Bunun bir nedeni kitlelerin UDP yönetimine tepki göstermesi, diğer bir nedeni ise radikal solun politik gündemin dışında kalmasıydı. Fakat Banzer'in salt çoğunluğu elde edememesinden dolayı aynı yıl yapılan devlet başkanlığı seçimlerini MIR'in desteğiyle Victor Paz Estenssoro kazandı. Hükümet MNR tarafından kuruldu. MNR hükümeti, yeni liberal politikalar doğrultusunda hızla icraatlara başladı. Eşit dolar kuru ilan edildi, ithalata uygulanan gümrük sınırlamaları kaldırıldı, devlet subvansiyonları en asgari düzeyde tutuldu, işçi ve memur ücretleri dondurulduğu, fiyatlar serbest bırakıldı, para miktarı çoğaltılmadı. Bu uygulamalarla yüzde 24.000'e ulaşmış hiper enflasyon hızla yüzde 100'ün altına çekildiyse de, Bolivya ekonomisinde yapısal sorunlar aşılamadı. Sanayi, yabancı rekabet karşısında hızla yıkıma uğradı. Birçok işyeri kapandı ya da iflas etti. Zaten kronik bir sorun olan işsizlik olağanüstü boyutlara ulaştı.[44]

Yeni ekonomik politika adı verilen neo-liberal politikaların hayata geçirilmesinden kısa bir süre sonra, Londra Borsası'nda kalay için belirlenen dünya piyasa fiyatı 15'den 2,20 Dolar'a düştü. Kalayın fiyatında yaşanan bu düşüş, Bolivya'daki kalay madenleri için iflas anlamına geldi; Ocaklar hızla kapatıldı. Bu madenlerde çalışan 50 bin civarındaki madenci işini kaybetti. MNR iktidarının, maden ocaklarını kapatma kararı, Bolivya'da yeni devlet ve toplum ilişkilerinin yaratılması yönünde atılmış önemli bir adımdı. O tarihe kadar ekonominin en temel sektörünü oluşturan, Bolivya'da sendikal hareketin öncüsü olan ve sürekli sınıf bilinci taşıyan maden işçileri, artık işsiz kalmış ve kendilerine sunulan narkotik bir sektöre yöneltilmişlerdi. Bunun anlamı Bolivya işçi sınıfının en diri ve dinamik gücünün tasfiye edilmesiydi.

İşsiz maden işçileri, neo-liberal politikaların bir uzantısı olarak giderek büyüyen bir ekonomi sektöründe iş buldu: Kokain ticaretinde... Devletin resmi kaynaklarına göre, kokain ticaretinden, Bolivya'daki altı

milyonluk nüfusun üçte biri yararlanmakta ya da bağımlı bir durumda yaşamını sürdürmektedir. İki milyona ulaşan bu oranın, yalnızca 130.000'ini koka köylüsü oluşturuyor.

Bu toplumsal altüst oluşu, Chato Peredo şöyle anlatmaktadır: "... Maden işletmeleri Bolivya'nın en önemli ekonomik sektörünü oluşturduğu için kitlesel bilinç mevcuttu. Ama bugün Bolivya'da yeni bir olgu, ekonominin etrafında durduğu bir uyuşturucu ticareti problemi var. Eskiden devlet madenlerinde 50 bin madencimiz vardı, bugün uyuşturucu ticaretinde çalışan 700 bin ailemiz var.

... Maden işçisi işten çıkarılırken 2-3000 dolar tazminat alınca, bu parayla ticarete girer, küçük bir dükkân açar ve bu Bolivya'da kaçakçılığa girmek demektir. Şili'ye, Arjantin'e mal satmak için gider ve mallarını burada satar. Bu uğraşısıyla o, Bolivya ekonomisinin üretiminin merkezinde bir işçi konumundan, yasadışı ekonominin, kaçakçılığın kayıtdışı ekonominin bir parçası haline dönüşür. Düşünme şekli de buna göre belirlenir."[45]

NARKOTİK BİR EKONOMİ VE YENİ TOPLUMSAL DİNAMİKLER

Bolivya'da "narkotik" bir ekonominin büyümesi, bir yönüyle işçi sınıfının öznel ve nesnel düzeyde şekilsizleşmesine yol açarken, diğer yönüyle ABD emperyalizminin Bolivya'yı bölgesel bir üs gibi kullanmasının zeminini yarattı.

Koka bitkisinin yetiştirilmesi, ABD'nin askeri bir güç olarak Bolivya'da sürekli varolmasını sağladı. ABD'nin yoğun ekonomik ve diplomatik baskıları sonucunda, üç büyük siyasi parti MNR, ADN ve MIR Pentagon'a Bolivya topraklarında askeri manevra yapma izni verdi. 1985'ten sonra ABD askeri birlikleri, sayıları giderek artan bir oranda, Bolivya topraklarına yerleşti; Trinidad'ın kuzeydoğusunda, Beni eyaletinde merkez üsler inşa etti. Ayrıca, La Paz ve Santa Cruz eyaletlerinde kışlalar yaptı. El Porvenir'de de kendilerine ait bir havaalanı ve hava kuvvetleri üssü kurdu.

ABD'nin askeri olarak Bolivya'ya yerleşmesi, kokain mafyasıyla savaş gibi lanse edilse de, bir müddet sonra bu gelişmelerin neye hizmet ettiği ortaya çıktı. ABD, Bolivya'da bölgesel bir üs oluşturarak, bölge-

nin bütününe yönelik karşıdevrim projelerinin gerçekleştirilmesini amaçlamaktaydı. Bolivya, ABD tarafından bir kontr-gerilla merkezi olarak kullanılmaya başlandı. "Düşük Yoğunluklu Çatışma Doktrini"nin uygulama alanına dönüştürüldü.

"... Mayıs 1987'de ABD taşıma uçağı Galaxy, çok sayıda Hercules C 130 ve Huey helikopteri ile Dragonfly OA-37 jetini, hızlı deniz botları, iletişim high-tech'i ve çadırlarla birlikte Bolivya'ya getiriyor. Beni eyaletindeki balta girmez orman şartlarında 350 'Gringo' ayaklanmaya karşı mücadele eğitimi görüyor. Bolivyalıların katkısı ise genellikle düşük düzeyde; onlar sadece T 33 tipi birkaç eski helikopter ile deniz kuvvetlerinin paslanmış botlarını ABD'lilerin hizmetine veriyor. Birleşik Güç '87 adını taşıyan ortak manevra -resmi rapora göre- 'düşük yoğunluklu çatışma' mantığına uygun bir saldırı çarpışmasıyla doruğuna ulaşıyor; köylüler bir alana toplanıyor, kendilerinin uyuşturucu kaçakçısı veya gerilla olabileceklerinden şüphelenildiği söyleniyor ve bu köylüler saatlerce ayakta dikili kalmaya zorlanıyor. ABD savaş okulundan Albay Alden Cunningham, ABD hükümetinin Bolivya'da düşük yoğunlukta çatışmalar için bir deneme programı uyguladığını doğruluyor."[46]

Bolivya'da geleneksel işçi hareketinin taşıyıcı gücü olan maden işçilerinin fiilen "tasfiye" edilmesiyle, hareket en düşük düzeyde seyretmeye başladı. Sendikal harekette ciddi gerilemeler görüldü. Sendikal yönetimler, ağırlıkla sağ tandanslı kişiler tarafından oluşturulmaya başlandı. Bolivya işçi hareketinin etkili silahlarından olan grev ve açlık grevi gibi eylem tarzları, aşırı kullanılmasından dolayı eski gücünü yitirme noktasına geldi. Sınıf hareketinde görülen bu gerileme, devrimci güçlerin ideolojik ve örgütsel düzeyde yaşadığı krizle birleşti.

Şok neo-liberal politikaları izleyen ideolojik bombardımanlar toplumun giderek sağa kaymasına yol açtı. 1980'li yılların ortalarından sonra yapılan genel ve yerel seçimlerde sağ, oylarını ciddi oranda artırırken, solun oylarında hızlı düşüşler yaşandı. Seçimlerde sosyalistler, komünistler ve EJE'den oluşan "Birleşik Sol", oyların ancak yüzde 6.5'ini alabildi.

1985 yılının en önemli gelişmelerinden biri, 4 Mart Koordinasyonu'nun kurulması oldu. 4 Mart Koordinasyonu; adını 4 Mart 1985'de 12 maden işçisinin köylülerle birlikte La Paz'a yürüme eyleminden aldı. Koordinasyon'un kuruluşunda ELN üyelerinin belirleyici rolü vardı.

Aynı yıl, bir kısım ELN üyesinin de içinde bulunduğu ve yasal politik faaliyet yürüten EJE'nin kuruluş yılıydı. EJE dört sol örgütün bir araya gelmesinden oluşan bir yapıydı.

Bolivya'da neo-liberal politikalar sonucu maden ocaklarının kapatılması ve koko üretiminin yaygınlaştırılması, toplumsal dengeleri altüst ederken, yeni toplumsal hareketlerin de doğmasına neden oldu.

Bunlardan biri hızla gelişen ve etkili bir güç haline gelen kadın hareketiydi.

"Bolivya'da 1978-1985 yılları arasında baş gösteren uzun süreli ekonomik bunalım, bunun ardından özellikle maden sektöründe yaşanan sert yeniden yapılanmalar, temsili demokrasinin oturtulması ve özellikle kentlerde ve madenlerdeki işçi sınıfı gibi geleneksel toplumsal öznelerin hızla çökmesi sonucu, seksenli yıllarda kadın hareketinin çeşitli kolları oluştu. Kadın hareketi içinde yer alan bu farklı akımlar bir yandan cinsiyet ayrımcılığına ya da aile, toplum ve politikada geri plana itilmeye karşı verilen mücadelede kimi ortak hareket noktalarına sahipken, diğer yandan da konumlarından kaynaklanan son derece özgün nitelikler sergiliyorlardı."[47]

Ayrıca, köylü hareketinde yeni gelişmeler kaydedildi. Köylüler toplumsal mücadelenin ön saflarında yer almaya başladı.

"1970'lerin sonundan günümüze değin Bolivya'da çeşitli yerli hareketleri, kadın grupları, Cocaleroslar ve benzerleri gibi örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. 1970'lerden bu yana farklı etnik kökenlerin kültürel ve dil özelliklerinin korunması ve diretilmesi sonucu, özellikle seksenli ve doksanlı yıllarda dağlık bölgeler ve ovalarda yaşayan yerlilerin çeşitli örgütleri, ortak yapıları ve eylemleri giderek çoğaldı. Politikada kendilerini geçmişe oranla çok daha güçlü bir şekilde ifade etmeye başladılar. Yerli kökenli aydınların yetişmesi gibi, bu gelişmeye temel oluşturan ve hızlandıran birçok unsurun yanı sıra 1980'lerin ortasından itibaren yeni liberal politikalar çerçevesinde geri çekilen devlet de, kırsal alandaki halkın kendi örgütlenmesini kurmasında ciddi bir paya sahiptir."[48]

Maden ocaklarının kapatılmasından sonra şehirlere yerleşen maden işçileri, yaşadıkları atomizasyona rağmen, geçmişten gelen örgütlenme tecrübelerine dayanarak yaşam alanlarında yeni örgütsel arayışlara girdiler. Metropollerin varoşlarında konut ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla yeni örgütlenmeler kuruldu.

1990'lı yıllarda özelleştirme politikalarının "radikal" bir şekilde uygulanması, işten atılmaları ve işyeri kapatmalarını beraberinde getirdi. İşçi sınıfının maden ocaklarının kapatılması sonucu aldığı darbe, özelleştirme furyasıyla derinleştirilmeye çalışıldı. İşçi sınıfı, örgütsel ve ideolojik düzeyde aldığı bu darbeler sonucu bir dönem geri çekilse de 90'lı yılların sonlarına doğru yeniden bir toparlanma içine girdi. COB'un, yeni toplumsal hareketlerle ortak pratikler geliştirilmesi ve toplumsal muhalefetin birleşik gücünün yaratılması yönündeki çabaları bir düzeyde olumlu sonuçlar yarattı.

Bu çabalar içinde başta ELN ve diğer sol örgütlenmelerin mahallelerde, koka köylüleri arasında yaptığı çalışmalar özellikle önem taşıdı.

ELN "narkotik" ekonominin Bolivya köylüsü üzerindeki ideolojik etkisini kırmak ve köylülerin toplumsal taleplerini dile getirmek yönünde faaliyetler yürüttü. Koka sorununa ELN'nin yaklaşımını eski ELN üyesi Carlos şöyle açıklamaktadır:

"... Eski maden işçilerinin çoğu kokanın işlenmesinde çalışmaya başladılar ama onlar üretici değillerdi, koka yapraklarını macun haline getiriyorlardı.

Eski maden işçilerine tazminat ödendikten sonra tekrar Oruro ve Potise'ye geri döndüler. Sayıları altı bini bulan bu işçiler, şimdi oradaki maden ocaklarında kendi hesaplarına üretim yapıyorlar. Koka ezme işi onlar için kârlı değil; çünkü koka köylüleri bugün artık sadece koka ağacı üretimiyle yaşamıyorlar, bir diğer aşamaya ulaştılar: Hammaddelerini macun haline getirme işini de kendileri yapıyorlar. Fiyatlar çok düşük, yani ek bir kazanç sağlamak, macunu da kendileri oluşturmak zorundalar. Ama asıl sorun sanıyorum tüketiminde, yurtdışındaki büyük talepte yatıyor. Bu talep buradaki insanların başka bir kazanç olanağına yönelmesini ve kokanın dışında başka bir şey üretmeye başlamasını engelliyor. Bolivya'da verimli, kazanç getiren tarım ekonomisinin koşulları yok, çünkü ürünlerimiz için yurtdışında pazar yok, çünkü rekabet edecek durumda değiliz. Ülke içerisinde de güvenilir bir pazar yok, yani insanların koka ağacı üretmeye devam etmelerinden başka bir olanakları yok. Bu nedenle kokayı yasadışı ilan etmek isteyen kanuna karşı köylülerin isyanı anlaşılabilir bir şey. Yasaya itaat etmeyeceklerdir.

... Eğer adil, dengeli bir toplumsal sistem garantisi verilir ve insan onuruna uygun yaşam koşulları yaratılırsa, insanlar koka üretimine de-

vam etmez... Hükümetin polisiye önlemler alması zorunlu, ama üreticilere karşı değil uyuşturucu tüccarlarına karşı... Koka üreticilerinin hareketi henüz başlangıç aşamasında bulunuyor."[49]

Bolivya'da yaşanan "düşük yoğunluklu demokrasi" sürecinde politik partilerin -her ne kadar güçlü bir mirasa dayansalar da- etkileri yok denecek kadar az, halkın bu partilere inançları ve onlardan beklentileri alabildiğine azalmış durumda.

Bu partiler "politik programlarını sunup toplumsal sorunlara çözüm üretmek yerine, hanedan ekonomisi, partizanlık, adam kayırıcılık ve arpalıklardan yararlanma politikalarına daha fazla ağırlık veriyorlar... (1997 yılında yapılan bir ankete göre) Bolivyalıların yüzde 63'ü partilerin demokrasi için gerekli olduğunu savunuyor gerçi, ama sadece yüzde 5'i kendilerini gerçekten temsil ettiği görüşüne sahip."[50]

Bolivya halkının "Yurttaş Komiteleri" ve Katolik Kilisesi gibi toplumsal kurumlara güvenleri varolan geleneksel partilerden daha fazla. "Yurttaş Komiteleri" gösterdiği faaliyet ve belli çıkarları ifade etmesi açısından, yerel ve bölgesel düzeyde, geleneksel partilerin yerini dolduruyor.

Özelleştirme, ekonominin dolara bağlanması, dış borçların olağanüstü derecede yoğunlaşması, çalışanların ücretlerinde yapılan kesintiler, işten çıkarmalar, sosyal hak ihlalleri, 1990'ların ortalarından sonra giderek yoksullaşan ve mülksüzleşen Bolivya halkının toplumsal tepkilerini artırdı.

Özelleştirme, yoksullaştırma, mülksüzleştirme anlamına gelen neoliberal politikaların yarattığı yeni toplumsal örgütlenmeler, Bolivya'nın siyasal ve toplumsal yaşamına ağırlığını koymaya başladı. Yerli hareketinin, kadın örgütlenmelerinin, Cocalares ve ova Yerlilerinin kurduğu CIBOD gibi örgütlenmelerin ve kent yoksullarının gerçekleştirdiği zengin pratikler bu gelişmenin somut yansımasıydı. Bu toplumsal hareketler, işçi sınıfıyla giderek bütünleşen ve kaynaşan bir tarzda hareket ediyordu. Toplumsal hareketler arasında varolan eşitsiz gelişim ve parçalı / dağınık örgütsel yapı hızla aşılmaya başlandı.

Emperyalizmin Güney Amerika'nın bütününe dayattığı neo-liberal politikalar, kıta düzeyinde halkların direnişiyle, özgürlük ve adalet mücadelesini yükseltmesiyle karşılık buluyor.[51] Güney Amerika'nın bir bölgesinde gerçekleşen direniş ve toplumsal mücadele, hemen etkisini diğer bölgelerde gösteriyor.

GÜNCEL SÖMÜRGECİ YAYILIŞA KARŞI DİRENİŞ YÜKSELİYOR

2000 yılının Ocak ayında Ekvator'da başlayan isyan dalgası, Korsika'da sokak savaşlarının, Nisan ayında Bolivya'da özelleştirmeye karşı halk ayaklanmasının, Peru'da diktatör Fujimori'ye karşı büyük gösterilerin; Meksika'da Unamlı işçilerin ve öğrencilerin direnişinin Guetamala'da da otobüs fiyatlarının yükseltilmesine karşı protesto gösterilerinin yapılmasının habercisi oldu.

Güney Amerika halkları güncel sömürgeci yayılışa ve IMF'nin kuklası olmuş yoksulluk ve ihanet rejimlerine karşı gerçekleştirdikleri bu direnişlerle, kendi geleceklerini ellerine almak istiyorlar.

Özellikle Ekvator'da kendi özgünlüğünde yaratılan ikili iktidar durumu ve Bolivya'da özelleştirmeye karşı yürütülen direniş, yeni dönemde Latin Amerika halklarına kazandırdığı birikimler yanında, dünya ezilen halkları için de umut kaynağı oldu.

Ekvator'da, Ocak ayında işçilerin, yerli halkın, küçük esnaf ve mahalle örgütlerinin diktatör Mahuad'ın neo-liberal ekonomik politikalarına, parlamentoyu feshetmesine ve yeni yargı reformu adı altında yargıyı bütünüyle yürütmeye bağlama girişimlerine karşı ayaklanmaları ile, 21. yüzyılın en kısa fakat ilk toplumsal devrimi gerçekleşti.[52]

Bir gün süren devrim, halka dayanan iradenin ifadesi olarak ikili iktidar durumuyla somut bir biçim aldı; CONAIE ve CMS (Sosyal Hareket Konseyi) gibi oluşumlarla kendini inşaya başladı.

Fakat halkın yanında yer alan küçük rütbeli subayların, ordunun üst kademesi tarafından ihanete uğratılmasıyla yenildi.[53]

Ekvator halkının bu deneyimi, 24 saat gibi kısa bir zaman sürse de; kitlelerin doğrudan eylemi ve bu eylemin sonucu yaratılan alternatif iktidar odağı, dünya halklarına yeni birikimler kazandırdı. Neo-liberalizme karşı halkların yürüttüğü mücadeleye güç verdi.

Ekvator'daki bu gelişmelere paralel olarak, aynı tarihlerde, benzer nedenlerden dolayı Bolivya'da da önemli gelişmeler yaşandı.

Ocak 2000'de, Cochabamba kentinin su şebekesinin IMF reçeteleri ve Dünya Bankası'nın teşvikiyle özelleştirilmesi, Bolivya'da dalgalı biçimde yayılan halk ayaklanmasına neden oldu.

Cochabamba kentinin su şebekesinin özelleştirilerek ABD kökenli Bechtel şirketine devredilmesiyle, su fiyatlarının hızla artması, Cochabambalıları harekete geçirdi. Ayda ortalama 100 dolar alan Bolivyalı işçilerin su faturalarının 20-30 doları bulması büyük tepkilere yol açtı. Kent halkının tepkileri ile su havzasında yaşayan ve toprakları için mücadele eden yerlilerin tepkileri birleşti.

Cochabamba halkı kısa zamanda birleşik bir güç oluşturarak, Ocak ayının ortalarında tam bir "halk grevi" gerçekleştirdi. Bütün kara ve hava trafiği durdu, okullar boykot edildi, esnaf kepenk kapama eylemi yaptı, binlerce işçi greve çıktı. Kent meydanında toplanan halk devlet binalarına doğru yürüyüşe geçti. Önce halkın temsilcileriyle görüşmeyi kabul etmeyen hükümet, kent halkının giderek güçlenen direnişi karşısında bu tutumunu değiştirerek "diyalog" görüşmelerini kabul etti.

Hükümetin diyalog girişimiyle neyi amaçladığı kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Hükümet, Şubat ayında Cochabamba kentine 1000 asker sevk etti. Tüm gösteriler yasadışı ilan edildi. Göstericiler, üzerlerine gaz bombaları atılarak dağıtılmaya çalışıldı. Halk önderlerine yönelik bir tutuklama kampanyası başlatıldı. Devlet güçlerinin, gösterileri engellemek yönündeki müdahalesi sonucunda, 200'e yakın direnişçi yaralandı. Ordunun müdahalesi gösterileri durdurmaktan öte daha da alevlendirdi. Özelleştirmeye karşı mücadele, toplumun her kesiminin bir araya gelmesini sağladı. Eylemler işçileri, köylüleri, çevrecileri, sanatçıları, pazarcıları, kent yoksullarını, su havzasında yaşayan Yerlileri bir araya getirdi. Değişik toplumsal kesimlerin yarattığı örgütlenmeler, özelleştirmeye ve küreselleşmeye karşı Suyu ve Yaşamı Savunmak İçin Koordinasyon - Coordinadora adı altında toplandılar. Coordinadora, mücadelenin koordineli yürütülmesi doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmeye başladı.[54] "Herkesin bir görevi vardı; şoförler yolları kapatıyor, yaşlı kadınlar askerleri ve polisleri duraklatıyor, öğrenciler barikat kuruyor ve tüm kent halkı barikatlara taşları ve diğer malzemeleri taşıyordu."[55]

Cochabamba halkının eylemleri kısa zamanda, köylere yönelik su hizmetlerinin özelleştirmesi karşısında oluşan köylü hareketiyle birleşti, eylemler diğer kentlere de sıçradı. Sucre, Oruro ve Potosi'de güçlü halk direnişleri yaşandı. 6 Nisan'da Banzer hükümetinin, olağanüstü hâl ilan etmesi bile gösterileri durduramadı. 8 Nisan'da 17 yaşındaki Victor Hugo Daza adlı bir gencin devlet güçleri tarafından öldürülmesi, halkla or-

du arasındaki çatışmaları doruk noktasına ulaştırdı. Bu olaylar içinde beş göstericinin daha katledilmesi halkın öfkesini artırdı. Gösteriler, bütün yasaklara rağmen daha kitlesel bir boyutta gerçekleşmeye başladı.

Bu gelişmeler üzerine iyice sıkışan hükümet, 10 Nisan'da halkın tüm taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. Hükümet, suyun özelleştirilmesine ilişkin anlaşmayı feshettiğini ve su havzasındaki toprakların kullanımına ilişkin yasayı geri çektiğini açıkladı. Buna karşın bir yandan da, Coordinadora'ya karşı tutuklama operasyonları başlattı. Olağanüstü hal ilanına, ölümlere ve tutuklama operasyonlarına rağmen Cochabamba halkı mücadelesini sürdürdü. Halk kentin fiilen kontrolünü eline geçirdi. Bu gelişmeler üzerine Banzer hükümeti, yasadışı ilan ettiği Coordinadora liderleriyle yeniden görüşme masasına oturmak zorunda kaldı. Coordinadora liderleri, görüşmede olağanüstü hâle son verilmesini, su kaynaklarının satıldığı Bechtel şirketinin faaliyetlerinin menedilmesini, direnişlerde ölen altı kişinin katillerinin yargı önüne çıkarılmasını ve halkın zararlarının tazmin edilmesini istediler ve taleplerin gerçekleşmemesi durumunda eylemlerinin süreceğini ilan ettiler.[56]

Cochabamba halkının özelleştirmeye karşı yürüttüğü mücadelede, halkların küresel sömürgeciliği reddedişini göstermesi açısından zengin birikimlerle dolu. Bolivya solunun ve sendikal örgütlenme COB'un yaşadıkları krize rağmen, Bolivya halkı sınıflar mücadelesinin yeni momentinde, bu momente uygun yeni örgütlenme ve mücadele deneyimleri yaratıyor. Cochabamba deneyimi ve Coordinadora örgütlenmesi bu gelişmenin somut yansımaları.

Bolivya halkının dün yarattığı 1952 İşçi Denetimi, "Che'nin Gerillası", ELN pratiği, kitlesel açlık grevleri ve yürüyüşleri, maden işçilerinin militan mücadele deneyimleri bugün yeni birikimlerle zenginleşiyor. Bolivya'da ABD kuklası ve uyuşturucu baronların hamisi Banzer diktatörlüğüne karşı, özgürlük ve adalet mücadelesi güçlenerek sürüyor.

DİPNOTLAR

1. Alain Rauquie, Güney Amerika'daki ulusların bağımsızlık savaşlarından geçerek uluslaştıklarını belirtirken, yeni cumhuriyetlerin henüz devletleri yokken, ordularının olduğunu açıklar. Caudilloları ise şöyle tanımlar: "... kuşkusuz silahlı adamdır, ama yine de meslekten askerin tam zıddı olan bir tiptir. Meslekten gelme bir asker hem bürokrasinin bir parçası, hem de o bürokrasinin ürünü olan insandır. Caudillo toplumsal ve kurumsal çözülmenin yarattığı bir varlıktır. Birçok ülkede, kurtuluş ordularının şefleri, daha 1825'li yıllarda, yani zafere ulaşır ulaşmaz, kimi zaman bir fief oluşturarak, kimi zaman da "ulusal" iktidarı ele geçirmeye çalışarak Caudillo kimliğine büründüler. Çok daha sık görülen bir başka durum da muzaffer orduların, şeflerinin peşi sıra zaten pek belirgin olmayan ya da lafta kalan ulusal sınırları kendilerine fazla dert etmeden bütün kıtayı kısmetlerini arayarak dolaşmalarıdır. Generaller bir taht, onları izleyen adamlarıysa ganimet ve kolayından yaşamak peşindedir." (Alain Rauquie, *Latin Amerika'da Askeri Devlet*, Alan Yay., 1986, s. 58.)
2. Alain Rauquie, *Latin Amerika'da Askeri Devlet*, Alan Yay., 1986, s. 75.
3. Age., s. 76.
4. Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Alan Yay., 1983, ss. 197-199.
5. Age., s. 151.
6. N.V. Yeliseyeva, A.Z. Manfred, *Yakın Çağlar Tarihi*, Konuk Yay., 1978, s. 681.
7. Angelo Colleoni, *Amerikan Emperyalizmi Tarihi*, Sosyalist Yay., 1997, s. 198.
8. Ernest Mandel, "Bolivya'da İşçi Denetimi (1953-1963)", *Contrôle Ouvrier Conseils Ouvrier Autogestion*, Vol. III., François Maspero, 1973.
9. MNR'nin işçiler üzerinde de ciddi bir etkisi bulunmaktaydı. ELN liderlerinden ve yaşamının uzun yıllarını illegal faaliyetle geçiren Chato Peredo anılarında bu konuyla ilgili şöyle bir örnek vermektedir; "... O sırada 1500 işçiyle La Paz'daki en büyük fabrika olan kibrit fabrikasına gitmiştik. İşçilerle bir toplantı yapmak istiyorduk. Oldukça bozguna uğramış vaziyette fabrikadan çıkabilmiştik, işçiler bizi redetmişti ve kötü şekilde dövmüşlerdi. Yara bere içerisinde şehir sağlık merkezine koşmak zorunda kalmıştık. Bunun nedeni, işçilerin MNR olmayan her şeyi reddetmeleriydi." (Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1991, s. 286.)
10. H. Zondag, "1953'ten Sonra İşçi Denetimi Gerçeği", Aktaran Ernest Mandel, age.
11. Aktaran Ernest Mandel, age.
12. Regis Debray, *Che'nin Gerillası*, Bilgi Yay., 1975, s. 42.
13. Michael Löwy, *Latin Amerika Marksizmi*, Belge Yay., 1998, s. 53.
14. Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1991, s. 278
15. Age., s. 278.
16. Alain Rauquie, age., s. 141.
17. Gaby Weber, age., s. 278.
18. Regis Debray, age., s. 68.
19. Age., s. 75-76.
20. Age., s. 67.
21. Aktaran Ernest Mandel, age.
22. N.V. Yeliseyeva, A.Z. Manfred, age., s. 690.

23. Regis Debray, age., ss. 68-69-76.
24. Age., ss. 43-44.
25. Che Guevara'nın bu dönemdeki ve Kongo'daki faaliyetleri 1990'lı yıllara kadar tamamen gizli kaldı. Che'nin bu dönemi ve Kongo devrimindeki rolü için bakınız; Paco Ignacio Taibo II, Froilan Escobar, Felix Guerra, *O Yıl Hiçbir Yerde Değildik*, Alan Yay., 1997; Jean Cormier, "Kongo'da Bir Vietnam", *Che Guevara*, Can Yay., 1997. Ayrıca Abel Posse'nin "Prag Defterleri" adlı çalışması, Che'nin Kongo'dan sonra uğradığı ve altı ay kaldığı Çekoslovakya'daki günleri ile Bolivya'ya geçiş hazırlıklarını anlatmaktadır. Abel Posse, *Prag Defterleri*, Altın Kitaplar, 2000.
26. Daha geniş bilgi için bkz.; Adys Cupull, Froilàn Gonzáles, *CIA Che'ye Karşı*, Yar Yay.,1997.
27. Daha geniş bilgi için bkz.; Ernesto Che Guevara, *Bolivya Günlüğü*, Yar Yay., 1989.
28. Gaby Weber, age., s. 287.
29. Adys Cupull, Froilàn Gonzáles, *CIA Che'ye Karşı*, Yar Yay., 1997., s. 36.
30. Gaby Weber, "Eski ELN'li Carlos ile La Paz'da Görüşme", age., s. 323-324.
31. Inti, Bolivya Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesiyken, partiden ayrılarak ELN'yi kuran devrimci önderlerden biriydi. Öldürülmesinde La Paz'da evinde saklandığı üst düzey komünist partisi yöneticisinin rolü olduğu vurgulanmaktadır. Bu yöneticinin ihbar etmesiyle Inti yakalanarak öldürülmüştür. (Bakınız; Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1991, ss. 279-338.)
32. Alain Rouquiè, age., s. 332.
33. Gaby Weber, age., s. 293.
34. Age., s. 296.
35. Alain Rouquie, age., s. 333.
36. Gaby Weber, age., s. 294.
37. Jack Woddis, *Yeni Devrim Teorilerinin Eleştirisi*, Bilim Yay., 1975, c.2, ss. 108-109.
38. Gaby Weber, age., ss. 296-297.
39. "Eski ELN'li Loyda Sanchez ile Cochabamba'da röportaj", Gaby Weber, age., ss. 308-309.
40. Gaby Weber, age., ss. 298-299.
41. Gaby Weber, age., ss. 311-318.
42. PRT-B içinde bir grup FRI adı verilen devrimci bir cephenin oluşturulmasını savunmaktaydı. PRT-B içindeki ayrılık, özellikle FRI ya da geniş bir cephe olan UDP'ye katılma konusunda yaşandı.
43. Nur Dolay, *Latin Amerika Başkaldırıyor*, Süreç Yay., 1985, s. 136.
44. Gaby Weber, age., ss. 281-282.
45. Age., s. 301.
46. Age., ss. 282-283.
47. Dieter Boris, "Latin Amerika'nın Sivil Damarları" *Bakış Gazetesi*, 29 Nisan 1999, s. 10.
48. Dieter Boris, agm., s. 10.
49. Gaby Weber, age., ss. 331-332-333.
50. Dieter Boris, agm, s. 10.

51. ABD emperyalizminin 1990'lar boyunca uluslararası düzeyde kurduğu hegemonya, özelde Latin Amerika'da kendisini hissettirmiştir.

"... 1990'lar boyunca Amerikan sermayesi (ve onun emperyalist devleti) küresel ekonomideki yerini ve ağırlığını daha çok artırıp ağırlaştırmıştır. Bu, stratejik ekonomik kesimlerdeki birleşmelerle (Merger) gerçekleştirilmiştir. Dünyadaki en büyük 500 firmanın 244 tanesine, (bir yıl önce bu sayı 222'ydi), en büyük yüz firmanın 61 tanesine bugün ABD sahiptir. Latin Amerika'da en büyük 20 şirketin 10 tanesi ABD'ye ait bulunuyor. Amerika'nın yayılan hegemonyası ve büyüyen ekonomik gücüne karşı, Avrupa ve özellikle Japon sermayesi gelişme halindedir." (James Petras, Henry Weltmeyer, "Binyılın Sonunda Latin Amerika", *2000'li Yıllara Girerken Kapitalizm*, (Der.), Kaynak Yay. 2000, s. 42-43.)

Latin Amerika'daki neo-liberal politikalara, globalleşmeye (özelde ABD hegemonyasına) karşı, birçok devrimci ve demokratik örgüt, mücadelesini geliştirerek, güçlenmektedir.

"... Meksika'da Zapatista ve Milli Kurtuluş Ordusu (EZLN), Brezilya'da Topraksız İşçiler Hareketi (MST), Kolombiya'da Kolombiya Silahlı Devrim Kuvvetleri (FARC) Ekvator, Bolivya ve Paraguay'da Yerli köylüler neo-liberal rejimlere ve onların destekçilerine karşı savaşım yürütüyorlar. Savaşımın genişliği ve amacı oldukça önemli. MST, 24 eyalcti kapsayan yüzlerce işgal hareketi yürüttü, beş yüz bin aileyi yerleştirdi. Bu örgüt bir ulusal hareket içinde kır ve kent emekçilerini neo-liberal politikalara karşı birleştirmiştir. Kolombiya'da, FARC kırsal belediyelerin yarısını kontrol ediyor, on beş bin militanı ve bir milyona yakın destekçisi var. Arjantin, Brezilya ve Meksika'da endüstri işçileri devlet kanadı altındaki sendikalarla yarışmak için sınıf tabanına dayalı sendikalar örgütlüyor. Her ne kadar tam oluşmasa da bu hareketlerin hepsi antiemperyalist rejimler kurma savaşımına girmiş bulunuyor." (James Petras, Henry Weltmeyer, "Binyılın Sonunda Latin Amerika", *2000'li Yıllara Girerken Kapitalizm* (Der.), Kaynak Yay., 2000, s. 60.)

52. "Ekvator, Bolivya, Guetamala, Bangladeş", *Devrim* Mayıs-Haziran 2000, sayı 22, s. 11.
53. "Yeni Sömürgeci Yayılmacılığa Karşı Direniş", *Enternasyonal*, Haziran 2000, sayı 2, s. 19.; Devrim, agm., s. 11.
54. "Sudan Sebeplerden İsyan", *Sınıf Hareketinde Yön,* Mayıs-Haziran 2000, sayı 11, s. 17.
55. *Sınıf Hareketinde Yön*, agm., s. 17.
56. "IMF ve Banzer, Defol", Correo International'in ASAGRAPA *Enternasyonal*, Haziran 2000, sayı 2, s. 17; *Sınıf Hareketinde Yön*, agm., s. 17; *Devrim*, agm., s. 11.

ŞİLİ: YENİLGİYLE BÜYÜYEN BİR ZAFER

"Kara bir şarkı oldu dilimden dökülenler
yansıtayım dediğimde bu dehşeti!
Dehşetti yaşadığım,
ölümüm dehşet.
Ezgileri oldular bu şarkının
şimdi sonsuzluğa karışan.
Sessizlik ve çığlıklarda nice, nice onlar.
Hiç görmemiştim bu gördüğümü,
hissetmemiştim böylesine yürekten
tomurcuğun doğacağı anı..."

Victor Jara'nın Şili Stadyumu'nda
katledilmeden önce bestelediği
son şarkısından bir bölüm.

Şili tarihi mücadeleler tarihidir. Bu tarih aynı zamanda yenilgilerin ve zaferlerin tarihidir. 300 yıl İspanyol sömürgecilerine direnen Şilililer ardından İngiliz hegemonyasına ve ABD'nin yeni sömürgecilik politikalarına karşı mücadelelerini sürdürdüler. Sömürgeci güçlerin soykırım politikaları ve katliamlar Şili halkının mücadelesini durdurmadı. Şili halkının kendi kaderini ellerine alma çabası nesiller boyunca devam etti. İlk olarak -1932'de yaşanan 12 günlük "sosyalist cumhuriyet" deneyimini saymazsak- 1970'te Allende'nin seçimleri kazanmasıyla da bunu başardı.

İktidara gelen Unidad Popular hükümeti, Şili halkının uzun yılları kapsayan özgürlük, eşitlik ve adalet mücadelesinin bir zaferi ve bugünden geleceği kurma çabasıydı. Kitlelerin doğrudan inisiyatifiyle kurulan Podur Popular ve Sanayi Kuşakları gibi yapılar bu çabanın somut dışavurumunu gösteren pratikler oldu.

Şili halkının yarattığı bu deneyim, bir dava ve bir eylem adamı ama her şeyden çok bir Şilili olan Allende'de simgelendi.

Üç yıl süren halk iktidarı, CIA güdümlü faşist bir darbeyle yıkıldı. Pinochet'nin "kara darbesi" Şili'yi bir kan gölüne çevirdi.

Şili halkı yenilmişti, fakat mücadelesi sürüyordu. Halk, diktatörlüğe karşı ve sınıflar mücadelesinin yeni momentine uygun, yeni mücadele biçimleri ve örgütlenme tarzları yarattı. Bir halk grevi niteliği taşıyan Ulusal Protesto Günleri ve bir kitle örgütü olan Agrupacion yapıları bu deneyimlerden birkaçıydı. Şililer kendi yerelliklerinde yarattıkları pratiklerle evrensel mesajlar vermeye devam ettiler. Çünkü şiarları Venceremos'tu ve mutlak zaferi örgütlü halk kazancaktı.

İSPANYOL SÖMÜRGECİLİĞİ DÖNEMİ

İspanya Krallığı'nın finansmanıyla, Cristof Columbus tarafından gerçekleştirilen deniz seferleri sonucunda 1492 yılında Amerika kıtası-

nın bulunması, sömürgecilik tarihinde önemli bir dönemeç oldu.

İspanya ve Portekiz bu tarihten sonra Güney Amerika'nın hızla sömürgeleştirilmesi yönünde talan, soygun ve katliamlara dayanan politikalar izledi.

Tarihin en büyük soykırım politikaları sonucunda 20 milyona yakın kızılderili öldürüldü. Kıta halklarının tüm toplumsal ve maddi değerleri yok edildi. Aztek ve İnka gibi dönemin önemli uygarlıkları ortadan kaldırıldı.[1]

1494 tarihinde imzalanan Tordesillas Antlaşması'yla Güney Amerika, İspanya ve Portekiz arasında paylaşıldı. Antlaşma yalnızca Güney Amerika'nın değil, fethedilecek yeni yerlerin de hukuki statüsünü belirlemekteydi. "Sömürge alanlarının ilk hukuksal düzenlenişini" sağlayan bu antlaşmanın hükümleri XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar geçerliliğini korudu.

"Papa, Katolik kralların buyruklarına göre, dünya haritası üzerinde, bir kutuptan ötekine giden bir çizgi çekti; çizgi, Yeşil Burun Adaları'nın batısında 100 fersah -aşağı yukarı 600 km- uzunluktaki bir noktadan geçiyordu. Bu çizginin batısında kalan tüm denizler ve topraklar İspanyollar'ın, doğusundakiler ise Portekizliler'in mülkü olarak tanınıyordu. Bundan hoşnut kalmayan Portekizliler, konuyu yeniden görüşme masasına getirdiler. Uzun çekişmeler bir sonuca bağlandı: 1494 Temmuz'unda Tordesillas Antlaşması yapıldı. Bu antlaşma, ayrım çizgisini, 270 fersah - 1600 km. dolayında- daha batıya alıyor ve batıda 50° boylamdan geçiyordu. Antlaşmaya dayanarak, İspanya tüm Amerika üstünde hak iddia etti: Brezilya, bunun dışındaydı; çünkü Brezilya'nın büyük bir bölümü, Afrika ve Asya gibi, Portekiz alanına kalıyordu."[2]

Brezilya dışında bütün Güney Amerika, İspanya'nın 300 yıl egemenliği altında kaldı. İspanya, sömürge bölgelerinin yönetimini, başkentte bulunan Hindistan Kurulu Başkanlığı'nda toplayarak, bu kurul aracılığıyla sömürgelerdeki işleyişin biçimini organize etti. İspanya, Casa de la Construccion - Kuruluş Evi aracılığıyla, bütün sömürge ticaretini tekelleştirerek, sömürgelerde ekonomik yapıyı latifundia temeline dayanarak örgütledi. Feodal Latifundium'un İspanya'nın ekonomik karakterini taşıması, İspanya'nın sömürgelerde de benzer bir yönelime girmesini kolaylaştırdı. Latifundium sistemi, bütün ayrıntılarıyla Amerika kıtasına aktarıldı.

Ayrıca İspanya kıtanın kendi denetimi içindeki topraklarda Hindistan Kurulu Başkanlığı'nca sınırları ve işleyiş şekli belirlenmiş, yetkilerini İspanya Krallığı'ndan alan genel valilik sistemi oluşturdu.

Önce, "Yeni İspanya" ve Peru Genel Valiliği adında şekillenen bu örgütlenme, 1718'de "Yeni Granada" adıyla üçüncü bir genel valiliğin kurulmasıyla yeniden biçimlendi. 1776'da, La Plata Genel Valiliği'nin oluşmasıyla Amerika kıtasında genel valilik sayısı dörde çıktı. Yeni İspanya'nın başkenti Mexico'ydu. Bu valiliğe Kuzey Amerika'daki bütün İspanyol sömürgeleri yanında, Meksika, Yucatan Yarımadası, Guatemala ve Filipinler bağlıydı. Peru Genel Valiliği'nin başkenti ise Lima'ydı. Güney Amerika'nın büyük bir kısmı bu valiliğin denetimindeydi. Yeni Granada Genel Valiliği'nin denetimine; Kolombiya, Venezuella ve Ekvator bırakıldı. Bogota kenti, genel valiliğin başkenti oldu. La Plata Genel Valiliği ise, Arjantin'de kuruldu. Başkenti Buenos Aires'di.

Genel valilik sistemi katı bir hiyerarşi ve denetim içermekteydi. İspanya Krallığı, sadece şehir meclislerinin faaliyet yürütmesine izin veriyordu. Bunun yanında valiliklerin bütün dış ilişkileri İspanya'ya bağımlı kılınmıştı. Ayrıca sömürge alanlarında direkt kralın kendisine bağlı topraklar bulunmaktaydı. Bu topraklar kral tarafından atanan askeri komutanlar aracılığıyla denetleniyordu.

İspanya, sömürgelerdeki egemenliğini dayandırdığı bu örgütlenme şeklinin yanında, sömürgecilik tarzında da farklı ve etkili politikalar uyguladı.

İspanyol tipi sömürgecilik olarak da adlandırılan bu politikalar, Evangelizasyon ve Encomienda'nın birlikte yürütülmesine dayanmaktaydı. İspanya uyguladığı bu yöntemler sayesinde teknik bir sömürgecilik geliştirerek hızla yayılma, etki alanını genişletme ve derinleştirme olanakları kazandı.[3] Oluşturulan vahşi ve iğrenç sömürü sistemi, zorla Hıristiyanlaştırma metodlarıyla kıta halkları nüfusunun 30 yıl gibi kısa zamanda yarı yarıya inmesine neden oldu.

Özellikle, Hıristiyanlaştırmanın belirli bir koloni yaratmak amacıyla uygulanması olan evangelizasyon yöntemi, İspanyol sömürgecilerin Papalık kurumu tarafından onaylanması, yapılan yağma, talan ve katliamların "dinsel" bir içerik verilerek meşrulaşmasını sağladı. Yüzbinlerce Kızılderili'nin, "barbarın" kutsal dine kazandırılması, başka bir düzlemde Papalık kurumunun toplumsal meşruiyetini korumasını, ruhani ve

cismani erkini sağlamlaştırmasını beraberinde getirdi.

Encomienda ise, vahşi bir sömürü sistemine dayanmaktaydı. Bu sisteme göre imtiyaz sahibine yalnız toprak değil, köle gibi kullanabileceği belirli oranda Kızılderili veriliyordu. Kızılderililer, kırbaçlı bir sömürü altında "plantasyon" denilen işletmelerde kölece çalıştırılıyordu. Şeker kamışı ve pamuk plantasyonları yanında, altın ve gümüş gibi maden ocakları yüzbinlerce Kızılderilinin öğütüldüğü yerler oldu. Ayrıca, XV. yüzyılda başlayan köle ticareti, sömürgecilerin başvurduğu en vahşi sömürü yöntemlerinden biriydi.

"Yalnız 1486-1641 yılları arasında, sadece Angola'dan 1.389.000 köle getirilmişti. 1580'le 1680 yılları arasında, Angola ve Mozambik'ten Brezilya'ya bir milyondan fazla köle taşındı. 1783-1793 yılları arasında ise zenci taşıyan Liverpool limanının gemileri, Yeni Dünyaya üç yüz binden fazla köle getirdiler. Üç buçuk yüzyılda (köle ticaretinin devam ettiği süre) Afrika'dan milyonlarca ve milyonlarca zenci taşındı. Bu miktara yola çıkmadan önce ölenler de eklenirse, akıl almaz toplamlara varılır."[4]

İspanya 1580'de, Portekiz ve sömürgelerini topraklarına katmasıyla, en büyük sömürge imparatorluğu haline dönüştü. İspanya, Amerika kıtasının altınını ve gümüşünü Avrupa'ya transfer etmekteydi. Gerçekliği tam olarak göstermese bile, resmi rakamlar bu transferin boyutu hakkında bize ciddi veri sunmaktadır. "1503-1660 yılları arasında Latin Amerika'dan Andaluzya başkentine tam 185.000 kilogram altın ve 16.000.000 kilogram gümüş gelmiştir. Bu yüz elli yıl boyunca İspanya'ya aktarılan gümüş miktarı, tüm Avrupa rezervlerinin üç katını temsil etmektedir."[5]

İspanya'nın yanında diğer sömürgeci güçlerin gerçekleştirdiği iç ve dış yağma, Avrupa'daki iktisadi düzeni alt-üst edecek, kapitalizmin gelişmesi için gerekli ilk birikimi sağlayacaktı.[6] Ama İberik Yarımadası bu gelişmenin odağı haline gelemiyecekti. İspanya'nın "kutsal" bir içerikle gerçekleştirdiği fetihlerle Güney Amerika'da yayılışı, yarım yüzyıl sürdü. Şili de, İspanya fetihcileri tarafından 1540 yılında fethedildi.

Şili'nin yerli halkı olan Kızılderililer, İspanyol sömürgecilerine karşı ciddi direnişler gerçekleştirdi.

Kızılderililer, Şili'nin geniş topraklarında bir kısmı göçebe, bir kısmı yerleşik düzene geçmiş kabileler olarak yaşamakta, geçimlerini ba-

lıkçılık, avcılık ve çiftçilik yaparak sürdürmekteydiler. Güney Amerika'nın bu bölümünde yaşayan Kızılderililer, eşitlikçi bir geleneğe sahiplerdi; topraklar, aletler ve üretilen her şey kendi aralarında paylaşılmaktaydı.

Kızılderililer'in, yaşam kültürlerinde ve kolektif zihniyetlerinde özel mülkiyet, toprak mülkiyeti gibi kavramların olmayışı, Şili'nin Pedro de Valdivia tarafından İspanya mülkiyetine geçirilmesini, en azından bir dönem için, anlayamamalarına neden oldu.

İspanya, Kızılderililer'in toplumsal yapısını dağıtmak ve direnişlerini kırmak yönünde tedbirler almasına rağmen bunu başaramadı. İspanya'nın Şili'deki hakimiyeti boyunca (yaklaşık 3,5 asır) dönemsel başkaldırılar gerçekleşti. Güney Amerika Kızılderilileri arasında en savaşçı kabile olarak anılan Araucanianlar bu direnişlerde öne çıktı. Gerilla tarzı yöntemler de geliştiren Kızılderililer 1598, 1655, 1723 ve 1726 yıllarında İspanyol egemenliğine karşı ayaklanmalar gerçekleştirdiler. İspanyollar, Şili'de tüm Amerika kıtasının fethinde verdikleri kayıplardan daha fazla kayıp verdiler. Şili'nin fethinden 1664 yılına kadar, Kızılderililerin direniş savaşında İspanyollar'ın kayıpları 30 bine ulaşırken, İspanyollar'ın safında savaşan köleleştirilmiş yerlilerin kaybı 60 bin kişiydi. 1674'e gelindiğinde ölen İspanyollar'ın sayısı 40 bine ulaştı.

Aslında Şili'nin İspanyol "fatihi" Valdivia'nın sonu bir anlamda Kızılderili direnişinin simgesi olurken, "fatihlerin" yağma, talan ve soykırımlarına da bir tepkiydi. Valdivia, Kızılderililer tarafından ele geçirildikten sonra ağzına eritilmiş altın dökülerek cezalandırıldı.

Şili, Peru Genel Valiliği'ne bağlandı. Genel Valilik tarafından denetlenen ülkede, İspanyollar Kızılderili direnişini kırmak, izole etmek ve kendi kontrollerindeki bölgelerde güvenlik ağı oluşturmak doğrultusunda çevresi surlarla kaplı, içinde askeri karargâhların bulunduğu yerleşim alanları inşa ettiler. Bu yerleşim alanlarının bir çoğu, bugünkü şehirlerin köklerini oluşturdu.

Peru Genel Valiliği'nin bir parçası haline getirilen Şili'nin -diğer genel valiliklere bağlı bölgelerde olduğu gibi- sosya-ekonomik yapısı, direkt İspanya'nın çıkarları ve istemlerine göre biçimlendi.

Ticaret, İspanya ve İspanyol sömürgeleriyle sınırlandırılarak, Şili topraklarında neler ekileceği İspanya tarafından belirlendi. Üzüm, tütün, zeytin ve benzeri tarımsal ürünlerin ekimine yasak getirildi. Ağır bir

vergi sistemi oluşturularak, Şili'nin hem Genel Valilik, hem de İspanya tarafından üretilen değerlerinin gaspedilmesi sağlandı. Nüfusun XIX. yüzyılın başlarına kadar yüzde 3'ünü oluşturan İspanyol asıllıların tüm toplumsal mekanizmaları yönlendirmesini sağlayan bir sömürgecilik rejimi kuruldu. Şili'nin yönetimi, ordusu ve kilisesi bütünüyle İspanyollar'ın denetimine bırakıldı.

İspanya'nın Güney Amerika'daki bütün sömürge alanlarında görülen demografik biçimleniş, Şili'de de etkisini gösterdi. Şili topraklarında, bir yanda memur, yönetici, asker olarak görev yapan, toplumsal statü olarak belirleyici ve ayrıcalıklı bir konumda olan İspanya doğumlu İspanyollar bulunurken, öte yandan Criollo diye adlandırılan Güney Amerika doğumlu kimseler de bulunmaktaydı. Criollolar ticaret ve tarımla uğraşan tüccar ve toprak ağalarının yanında, toplumun entelektüel kesimini oluşturmaktaydı. Belirli baskılar altında yaşayan bu toplumsal kesimin yanında Mestizo olarak adlandırılan, toplumun en alt tabakasını oluşturan melezlerse, topraklarda serf olarak çalıştırılmaktaydı. Özellikle Latin Amerika'da İspanyol sömürgecilerine karşı başlatılan bağımsızlık mücadelelerinde Amerikalı olma bilincini taşıyan Criollolar, mücadeleyi örgütleyen, sürükleyen önder kimlikleriyle öne çıkacaktır. Örneğin, Latin Amerika'nın kurtarıcısı Simon Bolivar, Venezuellalı bir Criollo'ydu.

İspanya, dönemsel olarak başgösteren Kızılderili isyanlarına rağmen Güney Amerika'da üç yüzyıl egemenliğini korumayı başardı. Bu başarıda, uluslararası güç dengelerinin yarattığı koşulların da etkisi oldu. Toplumsal ve ekonomik yapıda yaşanan sorunlara rağmen, İspanya krallığının otoritesinin varlığı, sömürge düzeninin yaşamasını sağlayacak tek güç olarak algılanmasını beraberinde getirdi.

XIX. yüzyılın başları, Şili'de olduğu gibi, Güney Amerika kıtasının bütününde önemli siyasal değişimlerin yaşanmasına sahne oldu.

Latin Amerika halklarının, İspanyol sömürgecilerinin yüzyılları kapsayan; baskı, şiddet, yok etme politikalarına karşı gerçekleştirdiği mücadele birikimleri[7]; uluslararası güç dengelerinde yaşanan değişimler; Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ve 1789 Fransız Burjuva Devrimi'nin yarattığı etkiler Güney Amerika kıtasında yeni bir tarihsel süreci aralad. Şili de, bu siyasal-toplumsal anafordan şiddetli bir şekilde etkilendi.

ŞİLİ "BAĞIMSIZLIĞINA" KAVUŞUYOR

Şili, bağımsızlığını 1818 yılında kazandı. Bağımsızlığını kazandığı yıllarda, ağırlıkta bir tarım ülkesi görünümündeydi. İngiltere'yle XVIII. yüzyılın sonlarına doğru başlayan ekonomik ve siyasal ilişkileri, 1818 sonrasında daha da derinleşti. Şili, İspanya'nın egemenliğinden kurtulduktan sonra giderek İngiltere'nin ekonomik ve siyasi nüfuz alanına girdi.

1820'lerde Şili'nin denizcilik, madencilik, demiryolları ve maliye alanlarında, etkili bir konuma gelen İngiltere, kısa zamanda ülkeyi kendine bağlı bir coğrafya haline getirdi. "İngiltere'yle yapılan ticaret hızla genişleyerek, 1820 ile 1900 yılları arasında Şili'nin tüm ticaretinin yarıdan fazlasını kapladı."[8]

Özellikle madencilik sektörü, Şili'de kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesini sağlayan bir zemin oluşturdu.

Şili'nin İngiltere'ye hammadde satan bir ülke haline gelmesi ve ihracaat ürünleri içinde bakırın önemli bir yer tutması, ülkede maden işletmeciliğinin ve ihracatın güvence altına alınmasını sağlayan düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kıldı. Bu yönde, hem karayollarının hem de demiryollarının yapımına hız verildi. Deniz ticaretinde ihtiyaç duyulan yeni limanlar inşa edilerek, ihraç ürünlerinin bu limanlar aracılığıyla taşınması sağlandı. Yeni atölyeler ve tersaneler kuruldu.

Ülkenin sosyo-ekonomik yapısındaki değişimleri gösteren bu gelişmeler ağırlıkla İngiliz emperyalizminin ihtiyaçlarına göre biçimlendi. Aynı yıllar, burjuvazinin hızla gelişerek ülkenin ekonomik ve siyasal yaşamında ağırlığını hissettirdiği dönem oldu.

Şili'de bağımsızlık sonrası ABD'dekine benzer bir başkanlık sistemi kuruldu. Şili'nin ilk dönemindeki siyasal güçlerini muhafazakârlar, liberaller ve radikaller oluşturuyordu. Bu dönemdeki iktidar kavgası; büyük toprak sahipleriyle limanlardaki ticaret burjuvazisi arasında sürmekteydi. İngiltere'nin çıkarları bu kavgada önemli rol oynuyordu.

1855'ten sonra devlet başkanı Montt'un otoriter yönetimine karşı gelişen, liberal ve muhafazakârların ittifakı, kilisenin ayrıcalıklı konumuna karşı mücadele yürüten radikallerin gücüyle birleşince, Şili yeni bir siyasal yapılanma sürecine girdi. Şili'nin siyasal tarihinde "Liberal

Cumhuriyet Dönemi" diye tanımlanan bu süreç, 1861 yılında José Joaquin Pérez'in devlet başkanı olarak seçilmesiyle başladı. Aynı yıl radikaller siyasal bir oluşum içine girerek, Partido Radical - Radikal Parti'yi kurdular.

Şili'de "Liberal Cumhuriyet döneminde" yürütülen laik politikalar ve düzenlemeler ülkenin kültürel atmosferinde önemli değişimler yarattı. Şili'nin yaşadığı sosyo-kültürel değişim ve dünyaya açılma, İngiltere'yle girilen ekonomik entegrasyonun artmasıyla birleşince, kapitalist stabilizasyon doğrultusunda bazı reformların yapılmasının maddi koşulları doğdu.

Şili'de 1860 ve 1870'li yıllar, kapitalist ilişkilerde gözle görülür değişmelerin yaşandığı yıllar oldu. İngiltere'nin finans desteğiyle gerçekleşen kapitalist modernleşme, 1870'li yılların sonunda Şili ekonomisinde ciddi sorunların yaşanmasını engelleyemedi. Bu yıllarda dünyanın en büyük bakır üreticisi konumuna gelen ülke, önemli oranda gümüş ve kömür de ihraç etmekteydi. Fakat ülkenin ödemeler dengesinde yaşanan açık da giderek büyüyordu. Şili oligarşisi, bu sorunu çözmek ve Latin Amerika'da İngiltere'nin etki alanını yaygınlaştırmak yönünde bir vurucu güç gibi hareket ederek Bolivya ve Peru sınırında bulunan nitrat madenlerini ele geçirmek için, bu iki ülkeye savaş açtı.

Güherçile Savaşı ya da Pasifik Savaşı olarak adlandırılan bu savaş, 1879-1883 yılları arasında sürdü. Pasifik Savaşı, Peru ve Bolivya'nın ağır yenilgisiyle sonuçlandı. Şili, daha önce Peru'ya ait Tarapaca ve Bolivya'ya ait Antofagasta bölgelerini işgal ve ilhak etti.

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı J. Blaine, Pasifik Savaşı'nı şöyle değerlendirmiştir: "Şili ile Peru arasındaki bir savaştan değil, daha çok, Şili'yi araç olarak kullanan İngiltere'nin Peru'ya karşı savaşından söz edilmelidir."[9]

Savaş, Peru'nun ve Bolivya'nın ekonomik olarak yıkımına neden oldu. Savaşın galibi görülen Şili ise yeni ve büyük zenginlik kaynakları elde etmesine rağmen, bu kaynakları kullanma fırsatı bulamadı. Savaş, bir yandan Şili'nin ekonomisini zayıflatırken, öte yandan İngiltere'nin Şili üzerindeki ekonomik ve siyasal hegemonyasını artırdı.

"1880'de Şili'nin ulusal gelirinin yüzde 5'ini potasyum nitrat ve iyot oluşturuyordu. On yıl sonra gelirin yarıdan fazlası, işgal edilen topraklardan çıkarılan nitrat ihracatından elde ediliyordu. Aynı dönemde, Şi-

li'deki İngiliz yatırımları üç katına çıkmıştı. Potasyum nitrat bölgesi İngiltere tarafından denetleniyordu. İngilizler, potasyum nitratı çok ucuza ele geçirmişlerdi. Peru Hükümeti'nin 1875'te sahiplerinden aldığı madenler karşılığı, ödediği bonoların değeri beş yıl sonra, savaş sonunda, onda birine düşmüştü. John Thomas North ve ortağı Robert Harvey gibi cesur bazı serüvenciler durumdan yararlandılar. Şilililer, Perulular ve Bolivyalılar cephede birbirini öldürürken, İngilizler Banque de Valparaiso ve diğer Şili bankalarının gösterdiği kolaylıklarla, bono almakla meşgul oluyorlardı. Askerler onlar için çarpışıyorlardı ama bunun farkında değillerdi. Şili Hükümeti, North, Harvey, Inglis, James, Bush, Robertson ve diğer işadamlarını, özverilerinden dolayı derhal ödüllendirdi. Bonoların yarısı İngiliz spekülatörcülerin eline geçmiş olduğu halde, Şili Hükümeti 1881'de, madenlerin mülkiyetini yasal olarak kendilerine verdi. Bu vurgunu finanse etmek için İngiltere'den dışarıya bir peni bile çıkmamıştı."[10]

Savaş, J. North gibi savaş zenginlerinin nitrat madenleri sahibi olmasını sağladı. Bu zenginler içinde özel bir yeri bulunan J. North, mülkiyetine geçirdiği nitrat madenlerinin yanında, bölgenin suyunu ve demiryollarını da tekeline alarak tam bir nitrat kralı haline geldi.

Bu gelişmelerin yanında, Tarapaca ve Antofagasta bölgesi Şili'nin yakın tarihinde önemli bir yer tutacaktır. Bu bölgeler -daha gelişme dönemini yaşayan- Şili işçi sınıfının devrimci ve militan mücadele merkezleri olarak öne çıkacaktır.

ŞİLİ İŞÇİ SINIFININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

1820'ler, Şili'de kapitalist ilişkilerin gelişmesine paralel olarak iki sınıfın, burjuvazi ve proletaryanın, ortaya çıktığı koşulları yaratırken, toplumsal-maddi yaşamda da bu iki sınıfın, ağırlığını hissettirdiği bir dönemin başlangıcı oldu.

Köklerini yoğunlukla Latifundia'larda çalışan toprak kölelerinin ve bir kısmı ücretli işçiye dönüşen zanaatkârların oluşturduğu Şili işçi sınıfı, doğuşuyla birlikte kendini sıcak mücadelenin içinde buldu.

İşçilerin, yaşadıkları olağanüstü kötü yaşam ve çalışma koşullarına karşı tepkilerini göstermeleri uzun sürmedi.

Günde 12 saat çok ağır ve tehlikeli koşullarda çalışan işçiler, patro-

nun bütün keyfi uygulamalarına da maruz kalmaktaydı. Bu uygulamalara karşı direnen işçiyi, farklı cezalandırma yöntemleri beklemekteydi. Bunların en korkunçlarından biri nitrat madenlerinde uygulanan "cepo" adı verilen cezalandırmaydı. Başkaldıran işçinin ayaklarının ve ellerinin bağlandığı tahta direğin adına "cepo" denmekteydi. İşçi deniz kenarında bu direğe bağlanarak gündüzleri güneşin altında, geceleri okyanusun soğuk rüzgarları karşısında aç ve susuz bırakılarak direnci kırılmaya çalışılırdı. Bu yöntem aynı zamanda diğer çalışanlar için de bir tehdit unsuruydu. "Cepo" gibi "örnek" cezalandırmalarla, işçilerin sessiz ve tepkisiz kalması amaçlanıyordu. Ayrıca, patronlar ölüm cezası verecek güç ve yetkiyle donatılmışlardı.

İşçilerin bu yaşadıklarına rağmen, aldıkları ücretler oldukça düşüktü. Ücretler peşin değil, yalnızca şirket mağazalarında bozdurulabilen kredilerle ödeniyordu. Bu kredi sistemi, elde edilen kazancın yüzde 70'inin, daha baştan kaybedilmesi anlamına geliyordu.

İşçi sınıfının yaşadığı baskı, şiddet ve ağır sömürü koşullarına karşı ortak tavır alması uzun sürmedi. 1834 yılında, Chanarcillo gümüş madenlerinde Şili işçi sınıfı tarihinin ilk işçi grevi gerçekleştirildi. Grev yalnızca işyeriyle sınırlı kalmayarak büyük sokak gösterilerine dönüştü. İşçilerin direnişleri günlerce sürdü. Grev, ordu birliklerinin müdahalesi sonucunda şiddetle bastırıldı.

Chanarcillo grevi, Şili işçi sınıfının mücadelesinde bir kilometre taşı işlevi görerek, daha sonraki direnişlere önemli birikimler devretti. Chanarcillo maden ocakları, 1846 yılında çalışma ve yaşam koşullarının düzeltilmesi, ücretlerin artırılması yönünde yeni bir greve sahne oldu. İşçi sınıfının en temel haklarını elde etmek ve geliştirmek yönünde yaptığı bu eylemleri, 1857 yılında Lota ve Coronel bölgesindeki kömür madenlerinde gerçekleşen eylemler izledi. Arkasından, en önemli grevlerden biri 1864 yılında Carrizal'da bakır madenleri ocaklarında yapıldı. Bu eylem ve direnişler, Şili işçi sınıfının giderek şekillenmesini beraberinde getirdi.

1850-1870 yılları arasında Şili'de 20 büyük işçi grevi yaşandı. Bu grevlerin ortak özelliği birdenbire patlama şeklinde doğmaları ve gelişmeleriydi. Grevlerin bu niteliği, katlanılmaz şartlara karşı işçi sınıfının kendiliğindenci bir tarzda tepkisini ve başkaldırısını gösteriyordu.

İşçi sınıfı bu dönemde, yaşadığı günlük sorunları aşmak, hastalık ve

ölüm gibi durumlarda karşılıklı yardımlaşmak amacıyla, dayanışma sandıkları şeklinde örgütlenmeler yarattı. Mutuales adı verilen bu örgütlenmeler, ilk olarak 1853'de kuruldu. 1880 yılına gelindiğinde sayıları 40'a ulaştı. Mutualesler bütün yetersizliklerine rağmen, Şili işçi sınıfının örgütlü bir güç haline gelmesinde önemli bir adım oldu. İşçiler, Mutuales örgütlenmeleriyle ortak davranma, ortak hareket etme ve ortak düşünme yeteneklerini geliştirdi.

Şili işçi sınıfı için 1820'den Pasifik Savaşı'na kadar geçen süreç, ilk şekillenme ve bağımsız sınıf kimliğini ortaya koyma dönemi olarak değerlendirilebilir. Özellikle Pasifik Savaşı ve sonuçlarının etkisiyle Şili'nin sosyo-ekonomik yapısında yaşanan değişme ve gelişmeler, işçi sınıfı açısından da yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Pasifik Savaşı sonrasında, Şili'nin işgal ve ilhak ettiği Tarapaca ve Antofagasta bölgeleri kısa sürede ülkenin en önemli devrimci mücadele merkezleri haline geldi.

Bu bölgelerdeki nitrat ve bakır maden ocaklarının faaliyete geçmesi, büyük bir işçi gücünün doğmasına neden oldu. Tarapaca ve Antofagasta bölgelerinde yaşanan sert sınıf mücadelesi pratikleri işçi sınıfının bilinç ve örgütlenme düzeyini hızla yükseltti.

1880'den sonra yaşanan yüzlerce grev, iş bırakma eylemi ve sokak gösterileri; işçi sınıfının mücadele azmine güç katarken, örgütlenme arayışlarını da hızlandırdı.

1890'da Tarapaca bölgesindeki nitrat madenlerinde ve diğer madenlerde çalışan işçiler bir araya gelerek, Şili'de sendikal hareketin öncüllerinden biri olan La Union es Fuerza - Birlik Güçtür adında bir işçi örgütlenmesi kurdular. Bu yapının kurulmasıyla, işçlerin sendikal örgütlenme çabaları hızlandı.

İşçi sınıfının mücadele ve örgütlenme kapasitesindeki bu gelişmelerde, Şili'de yeni ortaya çıkan devrimci örgütlenmelerin önemli katkıları oldu.

1872 yılında, I. Enternasyonal'in Şili seksiyonunun açılması bu yönde atılmış ilk adımdı. Seksiyonun ömrü kısa sürse de, işçi sınıfı içinde etkili çalışmalar yürüttü. Bu çalışmalarda anarşistler önemli rol oynadılar.

"Şube fazla bir süre yaşayamasa da, işçi hareketinin büyümesi yönünde temeller atılmıştır ve liberter düşünceler işçi birliklerinde ve atölyelerde, özellikle ülkenin kuzeyindeki nitrat madencileri arasında yay-

günlük kazanmaya başlamıştır."[11]

1887 yılında anarşist bir platform niteliğinde olan Unión Republicana del Pueblo - Halkın Cumhuriyetçi Birliği kuruldu. Bu örgütlenme, işçi denetimini savunmasıyla dikkat çekti. 1890 yılında, ulusal düzeyde gerçekleşen genel grevde Halkın Cumhuriyetçi Birliği ajitasyon, propaganda faaliyetlerinde bulunarak ve bazı grev örgütlenmelerinin içinde yer alarak etkili olmaya çalıştı. Bu grev; özellikle demiryolu ve maden işçilerinin katıldığı, farklı sektörlerde çalışan bir kısım işçinin de dahil olduğu, Latin Amerika'da gerçekleşen ilk genel grev olmasıyla, önem taşımaktadır. Şili oligarşisini korkutan grev, polis ve ordu birlikleri tarafından kanla bastırıldı.[12]

1887'de kurulan diğer bir siyasi yapı ise Demokrat Parti'ydi.[13] Demokrat Parti, zanaatkârların ve işçi sınıfının sözcüsü olarak kurulmuştu. Özellikle, bu partinin içinde Luis Emilio Recabarren'in önderliğini yaptığı fraksiyon ve bu fraksiyonun evrimi, Şili'nin siyasal tarihinde önemli bir yere sahip olacaktır.

ŞİLİ'DE "PARLAMENTER DEMOKRASİYE" GEÇİŞ VE İŞÇİ SINIFININ MÜCADELESİ

Şili, 1890'lara önemli siyasal değişimler yaşayarak girdi. 1886-1891 yılları arasında devlet başkanlığı yapan Jóse Manuel Balmaceda'nın gerçekleştirdiği reformlar, özellikle nitrat ve bakır madenlerinde devletin daha fazla söz sahibi olmasını sağlayan düzenlemeler Şili'de yeni bir siyasal süreci araladı.

Balmaceda'nın bu uygulamaları, 1891 yılında deniz kuvvetlerinin ayaklanmasına neden oldu. Ülkenin kuzeyinde "yönetici cunta" adında bir darbe hükümeti kuruldu. Cunta, İngiltere'yle ekonomik entegrasyon içinde olan kesimler tarafından desteklendi. Ülkede yaşanan siyasal kutuplaşma; iç savaşa dönüşen gelişmeleri de beraberinde getirdi. Sekiz ay süren iç savaş sonucunda, İngiliz emperyalizmince desteklenen darbeciler galip geldi. İç savaşta on binden fazla kişi yaşamını yitirdi.

Balmaceda'nın düşürülüşü, Şili'de güçlü bir merkezi yönetime dayanan başkanlık sisteminden parlamenter demokrasiye geçişi sağlayan süreci başlattı. "Zayıf bir merkezi yönetim", Şili oligarşisinin, ülkenin po-

litik ve ekonomik alanına daha fazla nüfuz etmesini sağlayacak olanaklar sundu. Şili'de sürekli olarak değişen hükümetler devri başladı.

İşçi sınıfı ise, giderek güçlenmekteydi. 1898'te ilk 1 Mayıs kutlaması gerçekleştirildi. 1899'a gelindiğinde Şili'nin kuzeyindeki madenlerde 240'a yakın işçi örgütlenmesi kurulmuştu. 1900 yılında Şili'deki işçi sayısı 250.000'di. Şili işçi sınıfı 20. yüzyıla girerken bilinç ve örgütlülük düzeyi açısından güçlenmiş ve gelişmişti; artık egemen güçler tarafından ciddi bir tehlike olarak kabul ediliyordu. Başta nitrat ocaklarında çalışan maden işçileri olmak üzere, liman ve demiryolu işçilerinin mücadelelerinde ve örgütlenmelerinde önemli gelişmeler yaşandı.

1902 yılında liman işçileri, 60 gün süren bir grev gerçekleştirdi. 1903'te Valparaiso'da liman işçilerinin direnişi katliamla bastırıldı. Katliam sonucunda, 30 liman işçisi öldürüldü, 200'ü yaralandı.

Direnişin Antofagasta, Lota ve Coromel'e yayılması engellenemedi. Bu bölgelerde işçi eylemleri bir buçuk ay kadar sürdü.

1905 yılında Şili işçi sınıfı tarihinde Semana Roja - Kızıl Hafta adıyla geçen grevler yaşandı. Santiago'da yaşanan bu grev ve direnişe, 30.000 işçi katıldı. Arjantin'den gelen etten alınan verginin yükseltilmesine ve genelde hayat pahalılığına karşı harekete geçen işçiler, ücretlerinin artırılması ve çalışma koşullarının düzeltilmesi taleplerinde bulunarak greve çıktılar. Birçok sektörden işçinin katıldığı direniş, polis ve askeri güçlerin katliamıyla sonuçlandı. 200'ün üstünde işçi bu katliamda yaşamını yitirdi. Daha önceki direnişlerde olduğu gibi bu eylemde de anarşistler etkin rol oynadı. Anarko-sendikalist'ler de faaliyetlerini ağırlıkta illegal olarak yürütmekteydi.

"Centor de Estudias Sociedad Ateneo Obrero - Ateneo Obrero Toplumsal Araştırmalar Merkezi isimli işçi komitesi emekçilere greve katılma ve davalarını destekleme çağrısı yapmıştı. 22 Ekim'de kunduracılar fırıncılar, kasaplar, sigara üreticileri, kamyoncular, sepiciler, nalbantlar, tenekeciler, telgrafçılar, matbaacılar ve demiryollarını havaya uçuran cesur FFCCE işçilerinin de katıldığı 30.000 kişilik bir kalabalık oluştu. Sayıları 1800 kadar olan polis gücü kalabalık karşısında etkisiz kalınca 'Beyaz Muhafız' devreye girdi. 250 kurbana rağmen hareket düzenli bir genişleme izledi."[14]

Egemen sınıfların işçi sınıfının değişik kesimlerinde yükselen mücadeleyi engelleme yönündeki takip, tutuklama operasyonları ve katliam

politikaları başarılı olamadı. 1905'teki Kızıl Hafta'yı, 1906'da Antofagasta nitrat işçilerinin eylemleri izledi. Nitrat işçilerinin direnişi yine kanla bastırıldı; 100'den fazla maden işçisi öldürüldü.

Aynı yıl Şili'de iki önemli federasyon kuruldu. Federación de Trabajadores de Chile (FTCH) - Şili İşçileri Federasyonu ve Federación de Estadlantes de Chile (FECH) - Şili Öğrencileri Federasyonu. FECH'ın kuruluşu, öğrenci gençliğin toplumsal muhalefet içinde işçi sınıfıyla birlikte hareket etmesini sağlayan koşulları yarattı. 1906 yılı, daha sonra Şili Komünist Partisi'nin kurucusu olacak Recabarren'in Antofagasta bölgesinden, Demokrat Parti adayı olarak, milletvekili seçildiği yıl oldu. Kendisi bir matbaa işçisi olan Recabarren, parlamentoya giren ilk işçi olmasına rağmen, milletvekilliği kongre tarafından kabul edilmedi. Toplumsal muhalefetteki bu gelişme, Şili'de 1907 yılında dünya işçi tarihinin en kanlı katliamlarından birinin yaşanmasıyla engellenmeye çalışıldı. Kuzey Şili'deki Iquique kentinde, nitrat işçileri en temel ihtiyaçlarını karşılamak için greve çıkarak, José Pariggs önderliğinde bir grev komitesi oluşturdular. Kent'teki Santa Maria adlı okul, grev merkezi haline getirildi. "Okuldaki grevci sayısı 4500, meydanın çevresinde çadır kuranların sayısı ise 15.000'e varıyordu." Bu gelişmeler arasında kentte sıkıyönetim ilan edildi. Askeri birlikler, işçilerin üzerine saldırarak, binlerce işçiyi aileleriyle birlikte -toplam 3600 kişiyi- katletti. 1907'de yaşanan bu katliam, işçi sınıfının mücadelesini engellemekten öte daha da gelişmesine yol açtı. Birlik ve dayanışma ihtiyacı daha yakıcı bir şekilde hissedildi. Iquique nitrat işçilerinin yaydığı devrimci ve direnişçi ruh, işçi sınıfının geneline yayıldı.

Bu birikimler, ulusal düzeyde bir işçi federasyonunun kurulmasının zeminlerini yarattı. 1909 yılında, gerici Muhafazakâr Parti'nin kontrolünde Grand Federacion Obrera da Chile - Büyük Şili İşçi Federasyonu kuruldu.

Egemen güçler, işçi sınıfının mücadelesini bir yandan şiddet yöntemleriyle bastırmaya çalışırken, diğer yandan oluşturulan "sendikal" örgütlenmeler aracılığıyla, sınıfı kontrol edecek mekanizmalar geliştirmekteydi.

Büyük Şili İşçi Federasyonu'nun kurulma amacının bu doğrultuda olmasına rağmen, federasyonun işçi sınıfının çıkarlarına hizmet eden bir örgüt haline dönüşmesi uzun sürmedi. Federasyonun, kuruluşuyla için-

de yer alan nitelikli unsurlar - anarşistler, Marksistler, demokratlar- ve değişik inisiyatifler, federasyonun bir sınıf örgütüne dönüşmesi yönünde çalışmalarını yoğunlaştırdılar.

Özellikle, işçi sınıfının yüzyılın başlarından sonra, giderek gelişen mücadelesi, siyasal arayışlarını da gündeme getirdi. Meksika'da Zapata ve Panço Villa önderliğinde Meksika Devrimi'nin gerçekleştirilmesi, işçi sınıfının mücadelesine güç verdi. Recabarren'in önderliğinde 1912 'de Partido Obrero Socialista (POS) -Sosyalist İşçi Partisi kuruldu. Önce Demokratik Parti'nin siyasal bir dönüşüm içine girmesi yönünde mücadele veren Recabarren, bu çabalarının başarılı olamamasından dolayı, uluslararası sınıf mücadelesini savunan yeni bir partinin inşa çalışmalarını fiilen başlattı. POS, kısa sürede Şili'nin maden bölgelerinde güçlü bir örgütlülük yarattı.

Bu dönem içinde İngiliz yatırımlarının artışı durdu. İngiliz emperyalizmi, Şili üzerindeki etkinliğini kaybederken, ABD emperyalizmi hızla ekonomik ve siyasi hegemonyasını artırdı. Şili'de 1880 ile 1914 arasındaki dönemde Amerikan yatırımları 250 milyon dolardan 1.700 milyon dolara yükseldi.

"1905 yılında bir ABD tekeli olan Kennecot, El Teniente bakır madenini sömürmeye başladı ve 1913'de Anaconda dünyanın en büyük bakır madeni olan Chuquicamata'da faaliyete geçti. Aynı zamanda Bettilehem Chile Iron - Mines da ülkenin tek demir cevherinin çıktığı El Tofo madeninin sömürüsünü üstlendi. Ayrıca, Anaconda 1920 yılında, 1959 yılında tükeninceye kadar sömürdüğü Potrerilos bakır madenini de ele geçirdi."[15]

ABD emperyalizmi özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Şili'yi bütünüyle kendine bağımlı bir ülke haline getirdi.[16]

Şili'de 1914-1918 yılları arasında önemli ekonomik ve toplumsal sorunlar yaşanmaktaydı. Bu sorunları aşmak yönünde kullanılan dış borçlar, sorunları çözmekten öte daha da artırdı. 1916'dan sonra, İngiltere'nin yanında ABD'den de dış borç almaya başlayan Şili, alınan borçları üretici yatırımlara yönelik kullanmadı. Aldığı kredileri ya eski borçları ödemeye ya da devletin artan giderlerini kapatmaya yönelik kullandı. Şili'nin ürettiğinden fazla tüketen bir ülke haline gelmesi, ülke ekonomisini içinden çıkılmaz bir duruma sürükledi. Nitrat ve bakır madenleri kapanmaya başladı. Yaşanan yüksek enflasyon ve devalüasyon hal-

kın yaşam standartlarında ciddi düşüşlere yol açtı. İşsizlik yaygınlaştı. İşçi sınıfı, bu gelişmeler karşısında sessiz kalmadı. Şili'de 1911 ile 1919 yılları arasında yaşanan 300'den fazla grev, bunun somut göstergesi oldu. Ağırlıkta ekonomik talepler doğrultusunda gelişen bu grevler işçi sınıfının önemli deneyimler kazanmasını sağladı.

I. Dünya Savaşı yılları; işçi sınıfının birlik ve mücadele gücünü artırırken Büyük Şili İşçi Federasyonu içinde militan işçilerin etkisini de yaygınlaştırdı. Bu gelişmeler, Şili'nin siyasal arenasında sol güçlerin giderek radikalleşmesini sağladı.

Federasyon, 1917 yılına gelindiğinde uzlaşmacı çizgisini aşarak, gerçek bir işçi örgütü haline dönüştü. 1919 yılında Federasyon, Federacion Obrera da Chile (FOCH) - Şili İşçi Federasyonu adını aldı. FOCH'ın başkanlığına Recabarren getirildi. FOCH'ın kuruluş bildirisinde; "halkın büyük çoğunluğunu köleleştiren kapitalist rejimi, kabul edilemez sanayi ve ticaret örgütlenmesi sistemiyle birlikte ortadan kaldırarak çalışan sınıfların (kadın - erkek işçi ve memurların) gerçek ekonomik, ahlaki, politik ve toplumsal bağımsızlığının kazanılmasının"[17] amaçlandığı vurgulandı.

Ocak 1919'da Puerto Natales işçileri ayaklanarak kenti ele geçirdiler. İşçiler, kenti bir protesto alanı haline dönüştürdü. Hükümetin Puerto Natales'e askeri birlikler yollamasıyla işçi eylemleri durdurulabildi. 1918-1919 yılları arasında emekçi halkın hayat pahalılığı ve yoksulluğa karşı tepkileri birçok kitle gösterisiyle kendini dışa vurdu. Bu eylemler içinde en önemlisi 1919 Ağustos'unda, Santiago'da 100.000 kişinin katıldığı açlık grevi oldu.

Aynı yıllarda, Rusya'da Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi (1917) ve Sovyet iktidarının kurulması, Latin Amerika işçileri ve ilerici çevrelerce büyük bir coşkuyla karşılandı. Şilili işçiler, ilk sosyalist ülkenin savunulması için -başlayan iç savaşa karşı- maddi dayanışmalar örgütlediler.

İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDA ŞİLİ

I. Dünya Savaşı sonrası işçi sınıfı, işsizliğe, düşük ücret politikalarına ve ekonomik krizin bütün maliyetinin kendisine yüklenmesine karşı tepkiler göstermeye başladı. 1919 yılı işçi hareketinde yeni bir yükseli-

şin habercisi oldu.

1919-1926 yılları arasında, ulusal düzeyde birçok iş kolunda grevler ve bazı şehirlerde genel grevler ilan edildi. Bu dönemde, devlet güçlerinin büyük bir kısmını şiddet ve katliamla bastırdığı iki bine yakın grev yapıldı.

1921 yılında Curanilahue ve Santiago kömür ocaklarında, San Gregorio nitrat madenlerinde yüzlerce işçi öldürüldü. 1925 yılında La Coruna'da askeri birliklerin grevcilere saldırması sonucunda iki bin kişi katledildi.

Diğer yandan, tarım işçilerinin mücadelesi gelişti. Sendikal örgütlenme yönünde adımlar atıldı. Fakat toprak ağalarının korkunç baskısı sonucunda sendikalar varlıklarını koruyamadılar.

FOCH, gerçekleştirilen işçi eylemlerinin doğrudan örgütleyicisi ve yönlendiricisi olarak öne çıktı. Bundan dolayı devlet güçleri tarafından yoğun baskılara uğradı. Fakat bu baskılar FOCH'ın, güçlenmesi ve gelişmesini engelleyemedi. 1919 yılında 60 bin üyeye sahip olan FOCH, 1924 yılına gelindiğinde 140 bin üyeye ulaştı. Aynı tarihlerde demiryolu, matbaa, liman, fırın, deri ve inşaat işçileri bağımsız sendikal örgütlenmeler yarattılar. Bu sendikalara üye işçilerin sayısı 1925'te toplam 30 bini bulmaktaydı. FOCH üyesi olmamalarına rağmen onlarla aynı cksende hareket etmekteydiler.

1925 yılında Şili'de 214 sendika bulunmaktaydı. 200 bin üyeleri vardı. FOCH dışında bu sendikaları bir araya getiren örgütlenmelerden biri olan anarko-sendikalist eğilimli Industrial Workers of the World (IWW) Dünya Sanayi işçilerinin Şili koluydu. Yedi sendikayı kendi örgütsel çatısında toplayan IWW, gerçekleştirdiği militan mücadeleyle dikkat çekmiştir.

Egemen sınıflar, bağımsız işçi örgütlenmelerini dağıtmak ve sendikal hareketi kendi denetimleri altında tutmak için, 1924 yılında sendikalar yasasını çıkarttılar. Yasayla sendikalar üzerinde sıkı mali ve örgütsel denetim kuruldu. Grevlerin yapılması kurulan bir komisyonun iznine bırakıldı. İşçi federasyonlarının toplu sözleşme imzalamaları yasaklandı. Bu hak işyeri sendikalarına tanındı.

Yasa sonucunda ortaya çıkan sendikalar işverenlerin ve siyasi iktidarın güdümünde, işçi hareketini parçalayıcı bir işlev gördü. Bu işbirlikçi sendikalar 1925 yılında birleşerek, Confederacion des Sindicatos Blan-

cos - Beyaz Sendikalar Konfederasyonu'nu kurdular.

FOCH, siyasi iktidarın sendikal faaliyetleri kısıtlamasından ve güdümlü sendikal yapılara açtığı olanaklardan dolayı güç kaybetti.

Şili'de, iki dünya savaşı arasındaki dönemde, ordunun siyasal arenadaki etkisi giderek arttı. Yine bu dönem boyunca "sol" cuntacılığın ve faşist hareketlerin siyasal aktivitelerinde önemli gelişmeler oldu. 1920-1925 yılları arasında Liberal Parti üyesi Artura Alessandri devlet başkanlığı yaptı. Kilise ile devlet arasında laik düzenlemelere gidileceği, özgürlüklerin korunacağı, işçilerin yaşam koşullarının düzeltileceği vaatlerinde bulunan Alessandri, Radikal ve Sosyalist İşçi Partisi'nin desteğini kazandı. "Reformist" bir söylemle devlet başkanlığına gelen Alessandri, ilerici kesimlerin de talebi olan din ve devlet işlerinin ayrımını gerçekleştirmenin ötesinde, baskıcı bir rejim kurdu. Anayasada yaptığı değişikliklerle, devlet başkanının yetkilerini artırarak parlamenter demokrasiden tekrar başkanlık sistemine dönüşü gerçekleştirdi.

İşçi sınıfının en temel haklarını elde etmek için yürüttüğü mücadeleye baskı ve şiddet politikalarıyla yanıt verdi. Alessandri döneminde, birçok işçi eylemi katliamla bastırıldı. 1924'te yeni baskı yasalarından biri olan sendikalar yasası da çıkarıldı.

Alessandri, 1 Eylül 1924'te askeri bir darbe ile devrildi. Cuntanın ömrü dört ay sürdü. Ordunun bir kısmı gerici diktatörlükten yanayken, bir kısmı Alessandri'nin "reformlarının" yapılmasından yanaydı. Daha sonraki yıllarda adından oldukça fazla söz ettirecek olan Albay Carlos Ibanez del Campo 1925 yılının Ocak ayı sonunda iktidarı ele geçirdi. Bununla birlikte, darbecilere karşı güçlü bir muhalefetin yükselmesi sonucu iktidar bir yıl sonra Alessandri'ye devredildi.

1920'li yılların ilk yarısında sol siyasi güçler içinde en önemli gelişmelerden biri, 1912 yılında Recabarren önderliğinde kurulan[18] Sosyalist İşçi Partisi'nin, 1922 yılında Şili Komünist Partisi adını alarak, III. Enternasyonel'e girmesi oldu.

Şili'de, 1925 yılının sonbaharında yapılan başkanlık seçimlerini, Ibanez'in yönlendirdiği Emiliano Figueroa kazandı. Ibanez'in bütün iktidarı elinde toplaması uzun sürmedi. Ibanez, 1927 yılında erkene alınarak yapılan yeni başkanlık seçimlerini kazanarak, devlet başkanı "seçildi".

Ibanez, özellikle Mussolini faşizminden esinlenerek, polis örgütünü yeniden organize etti. Ordunun içinde toplumsal muhalefetin bastırılma-

sında kullanılmak üzere "carabinero" adında, vurucu bir güç olan özel birlikleri oluşturdu. Faşist bir iş yasası ve toplumsal güvenlik yasası çıkartarak, gelişebilecek her türlü muhalefeti baskı ve şiddetle boğmaya çalıştı. Yoğun bir anti-komünist kampanyayla birlikte, faşist dopolavaro'lar benzeri, "halk evleri" kurarak, işçileri bu örgütlenmeler içinde faaliyet göstermeye zorladı.[19] Komünist Partisi'yi de yasaklayan Ibanez, tam bir diktatörlük rejimi kurdu.[20]

Ibanez döneminde Amerikan emperyalizminin Şili'deki ekonomik, siyasi, askeri ağırlığı daha da arttı. Panama Kanalı'nın açılışından sonra ABD'nin Orta ve Güney Amerika'da artan nüfuzu, Şili'de de etkisini gösterdi. Ibanez diktatörlüğü yıllarında Amerikan sermayesi, İngiliz sermayesi karşısında öncelikli ve ağırlıklı bir konum elde etti. Şili'deki nitrat ve bakır madenlerine, Amerikan tekelleri egemen oldu. Elektrik üretimi ve dağıtımı, 99 yıllığına ITT'ye devredildi. Şili, Güney Amerika'da ABD'nin en büyük yatırımlarını yaptığı ülke haline geldi.

Şili, 1929 dünya ekonomik krizinden en çok etkilenen ülkelerden biri oldu. İhracat, 27 milyon dolardan 3,5 milyon dolara düştü. İhracattaki bu düşüşün temel nedeni bakır ve nitrat ihracatının az olmasıydı. Ücretlerde maksimum düşüşler yaşandı, enflasyon gittikçe arttı. İşsizlerin sayısı 200 bine ulaştı.

Yaşanan ekonomik ve siyasi bunalım yeni siyasi çözüm arayışlarını da beraberinde getirdi. Bu "çözüm" arayışları darbe teşebbüsleriyle kendini dışa vurdu. Ibanez'in izlediği ABD yanlısı politikalar, Şili burjuvazisinin geleneksel olarak İngiltere'ye bağlı kesimlerince hoşnutsuzlukla karşılanmaktaydı. 1931 yılında Alessandri gibi geleneksel siyasi kadrolar Ibanez'i bir komployla iktidardan uzaklaştırmaya çalıştı. Fakat başarılı olunamadı.

Toplumsal hoşnutsuzluğun giderek artması ülkeyi içinden çıkılmaz bir duruma sürükledi. Ibanez diktatörlüğüne karşı, başını öğrenci gençliğin çektiği geniş kitle gösterileri başladı. Kitle gösterilerinin önünün alınamayışı Ibanez'in gösterileri dağıtmak için askeri birlikler yollamasına neden oldu. Santiago'da üniversiteyi işgal eden öğrencilere karşı saldırı kararı alınması, başta işçi sınıfı olmak üzere değişik toplumsal kesimleri harekete geçirdi. FOCH, öğrencileri desteklemek için 27 Temmuz 1931'de genel grev kararı aldı. Ibanez, genel grevden bir gün önce görevinden çekilmek zorunda kaldı. Böylece 1927-1931 yılları

arasında baskıcı bir rejim kuran Ibanez dönemi kapanırken, Şili yeni bir siyasal sürecin içine girdi.

Allende'nin Ibanez dönemine ilişkin yorumu şöyledir: "Ibanez Diktası, geleneksel biçimde Latin Amerika'ya özgü sayılan yönetimlerden başkaydı. Gerçekten yumuşak bir dikta olduğu söylenebilirdi. Karmakarışık bir hükümet, çorba gibi bir iktisadi durum sonucunda, her zaman olduğu gibi öğrenci örgütleri diktatörlüğe karşı çıkmak zorunda kaldılar. Bu öğrenci hareketlerine ben de katıldım ve bu nedenle üniversiteden atılarak tutuklandım."[21]

Ibanez'in yerine, faşizan bir kimliğe sahip ve diktatörlük hükümetlerinde bir dönem içişleri bakanlığı yapmış olan Juan Estaban Montero getirildi. Kısa zamanda başkanlık seçimlerinin yapılacağını açıklayan Montero, fiili bir görev yapmayarak bütün yetkilerini yine faşizan kimlikli Manuel Trucco'ya bıraktı.

Yaşanan ekonomik krizin karşısında çaresiz kalan Trucco hükümeti, önlem olarak tasarruf tedbirlerine başvurdu. Bu yönde deniz kuvvetlerindeki askerlerin maaşlarında kesintiler yapma kararını alması, denizci erlerin ayaklanmasına yol açtı. Coquimbo, Talcahuano ve Valparaiso'da denizci erler ayaklanarak subayları gözaltına aldı. Denizci erler, Müretebat Komitesi adında bir yapılanma oluşturdu. Bu komite aracılığıyla ilan edilen talepler oldukça önemliydi. Erler, yanlızca ekonomik taleplerde bulunmadılar. Toprak reformunun yapılması, yabancı tekellerin Şili'den atılması ve ordunun demokratikleşmesi gibi siyasal içerikli talepler de ileri sürdüler.

Ayaklanmanın yarattığı sarsıcı etki, Trucco hükümetini hemen harekete geçirdi. Hükümet bölgede sıkıyönetim ilan ederek, denetimindeki birlikleri, isyancı denizcilerin üzerine yolladı. Ayaklanmanın gerçekleştiği bölgenin, merkezi yerlerden uzaklığı isyancıların değişik toplumsal kesimlerle bağ kurmalarını engelledi. İsyancıların tecrit edilmiş konumu, hükümete bağlı birlikler tarafından kontrol edilmelerini kolaylaştırdı. Ayaklanma böylece kısa sürede bastırıldı.

Ayrıca Trucco hükümeti, olası toplumsal ayağa kalkışları engellemek için Sivil Muhafızlar adında sivil faşist bir örgütlenmeye girişti. Kısa sürede 15 bin kişilik bir güce ulaşan Sivil Muhafızlar, daha sonraki yıllarda işçi direnişlerini kırmak, işçi örgütlenmelerini dağıtmak ve çeşitli provakasyonları gerçekleştirmek için kullanıldı. Sivil Muhafızlar,

devrimcilere, işçi önderlerine, sendikacılara yönelik silahlı saldırı ve suikastlerde de kullanıldı.

4 Ekim 1931 günü sıkıyönetim altında başkanlık seçimi yapıldı. Üç başkan adayından biri Komünist Parti'dendi. Başkanlığı, Radikal Parti'nin adayı Montero kazandı. Montero, göreve başlar başlamaz Komünist Parti'yi yasakladı. Komünistlere yönelik tutuklama operasyonları başlatıldı, bu operasyonlarda 29 kişi yaşamını yitirdi.

1930'lu yıllar, yaşanan ekonomik kriz yanında; solun popülerlik kazandığı yıllar oldu. Birçok devrimci, sosyalist akım ve yapılar ortaya çıktı. Siyasal atmosferde yaşanan bu değişim, Şili tarihinde kısa sürmesine rağmen, çizgi dışı bir gelişmenin de doğmasına yol açtı. Ibanez diktatörlüğü döneminde sürgüne yollanan Albay Marmaduke Grove, Ibanez'in devrilmesinden sonra Şili'ye geri döndü. Yeniden orduya alınan Marmaduke, Santiago yakınlarındaki bir hava üssünün komutanlığına getirildi. Nueva Accion Publica - Yeni Halk Hareketi adındaki sosyalist gruplardan birinin üyesi olan Marmuduke, Montero yönetimine karşı farklı grupları bir araya getirmeyi başardı.

Montero'nun Savaş Bakanı'nın, Marmaduke'yı etkisiz kılmak için üs komutanlığından alma yönündeki kararı, Marmaduke'yi harekete geçirdi. Savaş Bakanı'nın kararına karşı Marmaduke'nin yanıtı devrimci bir cunta oluşturmak oldu ve sosyalist bir hükümet kurduğunu açıkladı. Cunta, hava kuvvetlerinden, başkentteki askeri birliklerden ve Liberal Parti önderlerinden Alessandri'nin desteğini aldı. Başkanlık Sarayı'nı kuşatan Marmaduke'ye bağlı askeri birlikler, Montero'yu istifa etmek zorunda bıraktı.

12 gün süren "Sosyalist Cumhuriyet" hükümeti, petrol, şeker, tütün üretimi için devlet şirketleri kuracağını, bankaların devletleştirileceğini, gıda maddelerinin dağıtımının devlet kontrolüne tabi tutulacağını, yabancı sermayenin baskılarına son verileceğini ilan etti. SSCB ile diplomatik ilişkiler kurulacağını açıklayan hükümet, denizci erlerine ve siyasi tutuklulara genel af çıkarttı. Bunun yanında demokratik nitelikli birçok yasa da çıkartıldı. Bu yasalar içinde 520 sayılı yasa -devletin halkın temel ihtiyaç maddelerini üreten işletmelere el koyma hakkı- da bulunmaktaydı. Bu yasa daha sonraki yıllarda Allende tarafından uygulamaya sokuldu.

"Sosyalist Cumhuriyet" ABD ve İngiltere tarafından tepkiyle karşı-

landı. Bir müddet sonra hükümet içinde görüş ayrılıkları da ortaya çıktı. 16 Haziran 1932'de hükümetten ayrılan Carlos Davila tarafından yeni bir darbe gerçekleştirdi ve Marmaduke tutuklandı. "Sosyalist Cumhuriyet" 12 günlük ömrüyle af dışında, programında ilan ettiği hiçbir şeyi gerçekleştirememesine rağmen, Şili emekçi güçlerinin mücadelesinde sembolik bir anlam taşıdı.

Davila'nın da siyasi ömrü uzun olmadı. Davila'nın darbesini bir dizi başka darbe daha izledi. Bu arada Komünist Parti yasaklanırken, devrimcilere karşı saldırılar düzenlendi. Geniş tutuklamalar yapıldı. 1932 yılının son aylarında liberaller ve muhafazakârların ortak adayı olarak başkanlık seçimlerine giren Alessandri, ikinci defa devlet başkanlığına seçildi.

Alessandri'nin ikinci başkanlık döneminde (1932-1938) siyasal istikrarsızlık ortadan kaldırılarak, ülke ekonomisinde yaşanan kriz nispi oranda azaltıldı. Madencilik sektöründe gelişme kaydedildi. Devlet gelirlerinin artırılması işsizliğin azaltılması için kamu yatırımlarına öncelik verildi. Parlamenter yapı yeniden işlerlik kazandı.

Alessandri'nin uyguladığı reformist görünümlü politikalar, baskı politikalarıyla birlikte yürütüldü. Alessandri, Beyaz Muhafızlar ya da Cumhuriyetçi Milisler adı verilen para-militer gruplar kurdu ve bu grupları grevleri kırmak için kullandı. Bu grupların içinde, 1932 yılında kurulan Nazi Partisi'nin üyeleri de bulunmaktaydı.[22]

İşçi eylemleri ve köylülerce gerçekleştirilen direnişler, bu para-militer ve faşist güçler tarafından bastırılmaya çalışıldı. Faşist saldırılara karşı işçi sınıfı sessiz kalmadı. Savunma ağırlıklı işçi milisleri oluşturuldu. İşçi milisleri, faşist saldırılara karşı aktif direniş gösterdiler.

Alessandri'nin iktidarda olduğu yıllarda önemli gelişmelerden biri de, beş küçük sosyalist partinin bir araya gelerek Partido Socialista de Chile (PS) - Şili Sosyalist Partisi'ni (19 Nisan 1933'te) kurmaları oldu. Başkanlığına 12 günlük sosyalist cumhuriyeti kuran Albay Marmaduke getirildi. Kurucuları arasında Allende'nin de bulunduğu Sosyalist Parti, entelektüel çevrelerde önemli bir etki yarattı. Kısa sürede işçi sınıfı içinde de etkisini artırarak geniş bir örgütlenme oluşturdu.

Allende, Sosyalist Parti'nin kurulma nedenini ve özgünlüğünü, Komünist Partisi'yle karşılaştırarak şöyle açıklamaktadır: "Şili'nin içinde bulunduğu koşulları değerlendirdik ve şu kanıya vardık; felsefe ve öğ-

reti açısından benzer görüşlere bağlı, -tarihsel yorum konusunda Marksist bir yaklaşıma sahip-, aynı zamanda enternasyonal nitelikte ilişkileri olmayan bir partiye Şili'de yer vardı: Bununla birlikte, bu son husus, proleter enternasyonalizmi reddetme anlamına gelmez.

... Komünist Parti, kapalı, içine dönük bir kuruluştu. Bu yüzden aynı görüşleri temel almakla birlikte özellikle ülke sorunları konusunda daha kapsayıcı bir bakış açısına sahip ve tam anlamıyla bağımsız bir partiye ihtiyaç vardı. Ancak böyle olduğu taktirde, enternasyonal ölçünün dikte ettiği standartlar dışında olsa bile, yerel sorunlarla uğraşmayı mümkün kılacak taktikleri benimseyip uygulayacak bir niteliğe sahip olunabilir."[23]

Confederacion Nacional Sindical (CNS) - Ulusal Sendikalar Federasyonu ve Confederacion Nacional del Trabajo (CNT) - Ulusal İş Konfederasyonu, Sosyalist Parti'nin denetimindeydi.

1936 yılında; CNS, CNT ve FOCH'ın birleşimiyle Confederacion de Trabajadores de Chile (CTCH) - Şili İşçileri Konfederasyonu kuruldu. CTCH kurulduğunda, 100 bin üyeye sahipti; sosyalist ve komünist partiler tarafından da denetlenmekteydi.

Aynı yıl içinde kurulan bir başka sendikal yapı ise anarko - sendikalist bir çizgiye sahipti. 35 sendikanın bir araya gelmesiyle kurulan Confederacion Nacional Trabajo (CGT) - Genel İşçi Konfederasyonu'nun 17 bin üyesi vardı.

İşçi sınıfının siyasal ve sendikal düzeyde güçlendiğini gösteren bu gelişmeler, orta sınıfları da harekete geçirdi. II. Dünya Savaşı'na doğru; o zamanın birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Şili'de de, sosyalist-komünist ve orta sınıfı temsil eden radikal partilerin birleşmesiyle bir Halk Cephesi kuruldu.

ŞİLİ'DE HALK CEPHESİ DÖNEMİ

1938 yılının siyasal ortamı, sol güçleri, İspanya ve Fransa'daki halk cephesi pratiğine benzer bir sürece soktu. General Ibanez'in faşist güçlerle ittifak kurarak iktidara gelme çabası, sol güçlerin hızla yakınlaşmasını sağladı. İspanya ve Fransa'da kurulan halk cephesi deneyimlerinden etkilenen Şili solu, 1938'de yapılacak başkanlık seçiminde gerici güçlerin blokuna karşı, halk cephesi örgütlenmesi yaratarak cevap verdi.

Sosyalist Parti ile Komünist Parti'nin halk cephesi örgütlenmesine yaklaşımları arasında önemli farklar bulunmaktaydı. Sosyalist Parti, halk cephesi önerisine önce sıcak bakmadı. Cephenin, sosyalist programdan uzaklaşılmasına yol açacağı kaygısı taşıyan Sosyalist Parti, bu tür bir örgütlenmenin, işçi partilerini kapitalist müttefikleri ürkütmemek için burjuva demokratik bir programın aracı haline getireceğini düşünmekteydi.

1937 yılında bu tartışmalar sürerken, Komünist Parti'den kopan Troçkist eğilimli bir grup Sosyalist Parti'ye katıldı. Bu gelişmeler ve yaşanan tartışmalar sonucu Sosyalist Parti'nin IV. Kongresi'nde (1937) komünist ve radikal partilerle oluşturulacak halk cephesine katılma kararı alındı.

Komünist Parti, cephe önerisini geliştiren siyasal yapıydı. Halk cephesinin, kapitalizmin bağımsız ve ilerici gelişmesini sağlayarak, Şili'de burjuva demokratik aşamanın tamamlanmasına hız vereceği düşünülmekteydi. Komünist Parti, feodal ve yarı-feodal egemenlik ilişkilerinin baskın olduğu Şili'de; üretici güçlerin gelişiminin sağlanması için önce burjuva demokratik kesimlerle ittifak yapılarak kapitalizm ve işçi sınıfının ülkede gelişmesinin ardından, sosyalist devrimin gerçekleşebileceği perspektifiyle hareket etmekteydi. Komünist Parti'nin aşamalı devrim anlayışının ürünü olan bu yaklaşım, yaşanan süreci; parlamentarizmi ve legaliteyi koruyarak 'güç toplayıp' partinin toplum üzerinde örgütsel ve ideolojik inisiyatifini yaymak olarak değerlendirmekteydi. Sovyetler Birliği'nin ideolojik hegemonyasının bir yansıması olan bu politik strateji, Şili'de olduğu gibi tüm Latin Amerika komünist partilerinin izlediği yol oldu.

Sosyalist Parti, Komünist Parti ve Radikal Parti'den oluşan Halk Cephesi, başkanlık seçimine "Ekmek, ev, elbise!" sloganıyla girdi. Başkan adayı olarak, Aguirre Cerda belirlendi.

Liberallerin, kilisenin ve Ulusal Falanj'ın adayı ise ülkenin önde gelen muhafazakârlarından Gustavo Ross'du.

Seçim öncesinde, Ibanez yanlıları ve faşistler bir darbe girişiminde bulundular. Darbe engellendi ve önde gelen darbecilerin bir kısmı öldürüldü. Darbenin, Ibanez gibi bazı önder kadroları ise gözaltına alındı.

25 Ekim 1938'de başkanlık seçimleri yapıldı. Seçimlere katılım oldukça yüksek oldu. Seçimleri Halk Cephesi adayı Aguirre Cerda, Gus-

tavo Ross karşısında 4 binin biraz üstünde oy alarak kazandı.

Halk cephesinin bu başarısı, Şili'nin darbe ve darbe teşebbüsleriyle dolu tarihinde, yeni bir sayfa açarak uzun yıllar devam edecek demokratik bir sürecin başlangıcı oldu. Şili, Latin Amerika'daki bu istisnai özelliğini uzun yıllar korudu.

Başkanlığa seçilen Aguirre Cerda, Radikal Parti üyesiydi ve bir masondu.[24] Kurulan cephe hükümetinin ağırlığı Radikal Parti'den oluşmaktaydı. Komünist Parti'nin yer almadığı hükümette, Sosyalist Parti üç bakanlıkla yer aldı. Allende, Sağlık Bakanlığı'na getirildi.

Halk Cephesi hükümetinin programında, sanayi üretiminin artırılması ve toprak reformunun yapılması yer almaktaydı. 1939 yılında Şili'nin yaşadığı şiddetli deprem ve depremin yarattığı sorunlara, II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve savaşın etkilerinin ülkeye yansıması eklenince, hükümet programında hedeflenenler gerçekleştirilemedi.

Fakat Cerda'nın başkanlık döneminde, temel özgürlükler güvence altına alındı. İşçi ücretlerinde iyileştirilmelere gidildi. Kamu sektörünün gelişmesi yönünde adımlar atıldı. Eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik sisteminde önemli düzenlemeler yapıldı. Sağlık Bakanı Allende'nin çalışmaları ve Ulusal Sağlık Kurumu aracılığıyla, o zamanki Şili nüfusunun yüzde 75'ine sağlık hizmeti götürüldü.

Ülkede yaşanan demokratik ortam sendikal hareketin gelişmesine de katkıda bulundu. Örneğin "CTCH hızlı bir gelişme gösterdi: 1938'de 116 bin üyesi vardı, bu 1939'da 173 bin'e ve 1941'de hemen 200 bin'e yükseldi."[25]

CTCH, Halk Cephesi'nin işçi ordusu gibi hareket etti: Sendikal hareket Halk Cephesi hükümetiyle özdeşleşti. Sendika yöneticileri, siyasi komiteler ve hükümet organlarında yer aldı. Bu durum, eski sendikal yasaların işçiler lehine uygulanmasına olanak sağladı.

Halk Cephesi dönemi işçi sınıfına sağladığı kazanımlara rağmen, işçi hareketinin mücadele hedeflerini daraltan bir etkide bulundu. Mücadele gündelik taleplerle sınırlı tutulmaya çalışıldı. İşçi sınıfının bağımsız kimliği önemli deformasyonlara uğradı.

1941 yılında Cerda'nın ölümü, ülkedeki siyasal dengelerin değişmesine ve halk cephesinin önemini yitirmesine neden oldu.

1942 yılında yapılan seçimleri, General Ibanez'e karşı, içinde Falanjistlerin de bulunduğu, liberaller, radikaller, komünistler ve sosyalistler

tarafından oluşturulan Demokratik İttifak'ın adayı Radikal Parti'den Juan Antonio Rios kazandı. Allende yeni kurulan hükümette görev aldı, ancak bir müddet sonra Rios'la aralarında görüş ayrılıkları çıkmasından dolayı bakanlık görevinden istifa etti.

Rios'un başkanlığı döneminde burjuva reformlara devam edilmeye çalışıldı. Dünya Savaşı'nın devam etmesi ve ülke içindeki hassas siyasi güç dengelerinden dolayı kısmi reformların dışında başka bir adım atılamadı. Toprak sahiplerinin tepkilerinden çekinen hükümet, toprak reformu sözü verse de bu sözünü yerine getiremedi.

1946 yılında Rios'un ölümü ülkeyi yeniden bir seçim atmosferine soktu. Aynı yıl yapılan seçimleri, Demokratik İttifakın sol radikallerinden Gonzales Videla kazandı.

Yeni kurulan hükümette Komünist Parti'den üç bakan yer aldı. 1947 yılında yapılan yerel seçimlerde Komünist Parti oylarını yükseltti; kullanılan toplam oyun yüzde 18'ini kazandı. Fakat 1947'den sonra dünyayı saran Soğuk Savaş rüzgarı Şili'yi de etkiledi. Videla, bu etkinin sonucu hükümet içinde yer alan komünist bakanları azletti.

Ayrıca, parlamentodan aldığı özel yetkilerle ülkede anti-komünist bir kampanya başlatarak, başta işçi sınıfına olmak üzere tüm emekçi kesimlere yönelik şiddet ve baskı politikaları uyguladı. "Demokrasiyi Koruma Yasası (!)" diye adlandırılan yasayla şiddet ve baskı politikaları hukuksal bir zemine oturtulmaya çalışıldı. Bu yasa doğrultusunda, 1948 yılında, Komünist Parti yasaklanarak, önder kadroları ve üyeleri ya tutuklandı ya da sürgün cezasına çarptırıldı. Toplama kampları oluşturuldu. O dönemi yaşayan komünistler yaşananları şöyle anlatmaktadır:

"Bir kişinin tutuklanıp Pisagua'daki toplama kampına yollanması için herhangi bir muhbirin ya da polis ajanının ifadesi yetiyordu. Tutuklananlar kampa Aracuano gemisiyle kitle halinde taşınıyordu.

... O zamanlar Chepe'deki demiryolu istasyonu da toplama kampı olarak kullanılıyordu. Maden işçileri, onların karıları, çocukları, ihtiyarlar kağnılara üst üste bindirilip bu kampa götürüldüler. Arabalar tıklım tıklım insan doluydu, içecek su bile yoktu, tutukluların tümü yerde sabahlıyordu."[26]

ABD, Soğuk Savaşın başlaması üzerine, Latin Amerika'da bir güvenlik kuşağı oluşturmak ve bölgede hegemonyasını yaymak doğrultusunda hareketlere girişti. Bolivya, Ekvator, Venezuella, Kosta Riko, El

Salvador, Peru ve Kolombiya'da askeri darbeler zinciri yaşandı.

Videla döneminde, 1930'lardan sonra, ABD'yle kurulan ilişkiler daha da gelişti. Şili'ye ABD'li teknik "uzmanlar" yollandı. ABD yatırımlarında hızlı bir artış gerçekleşti. 1950 yılında -ağırlıkta maden sektörüne yönelik- ABD yatırımları 540 milyon dolara yükseldi. Aynı yıl Şili'nin en önemli çelik tesislerinin temeli atıldı.

1938-1952 yılları arasındaki Radikal Parti iktidarı döneminde uygulanan ithal ikameci politikalar sonucunda sanayide belirli bir gelişme yaşandı.

"1929-39 dünya ekonomik krizi, dünya pazarına karşı ithal ikamesi uygulamaya olanak tanıdı. İkinci Dünya Savaşı'nın sonucu olarak, bu uygulama daha da yaygınlık kazandı. Aynı anda sanayi ülkelerinin Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne olan ihracatı savaş ve kriz koşulları nedeniyle gerilediğinden, o zamana dek metropollerden ithal edilen malların ülke içinde üretilmeye başlanmasıyla, endüstriyel gelişmeyi hızlandıracak olanaklar doğdu. Büyüme olanakları dış ekonomik konjonktür tarafından elverişli kılınan Şili sanayi burjuvazisi, projelerinin ülke içinde gerçekleşmesi için gerekli mali desteği elde etti. Sübvansiyonlar, o ana kadar egemen konumda bulunan tacirler, ithalat-ihracat şirketleri, finans kuruluşları tarım ve maden oligarşisinin önemli kesimleri tarafından paylaşıldı.

Gelişen sanayi kapitalistlerinin büyük bir bölümünü tarım ihracatını denetleyen ailelerin üyeleri oluşturuyordu. Tarım ve sanayi kesimleri, tabii ki aralarındaki anlaşmazlıkları göz ardı etmeden, yine de birbirlerini ailevi ve ekonomik olarak aynı kategoride görüyorlardı."[27]

Sanayide yaşanan gelişmeye rağmen, amaçlanan burjuva-demokratik nitelikli reformların uygulanmasına yönelik önemli adımlar atılamadı.

Şili'de 1951-1952 yıllarında ekonomik durum gittikçe kötüleşti. İşçi ücretlerinde önemli düşüşler yaşandı. İşsizlik yoğunlaştı.

1952 yılında yapılacak başkanlık seçimlerine bu ortamda girildi. Yeniden başkan adayı olan General Ibanez, seçimlere bu sefer farklı argümanlarla girdi. Peronizmden[28] etkilenen Ibanez'in programında toprak reformunun yapılması, Komünist Parti'nin yasallaşması, özgürlüklerin güvence altına alınması gibi önemli vaadler bulunmaktaydı.

Ibanez, içinde Falanjistlerin, Sosyalist Halk Partisi[29] yanlılarının ve faşistlerin bulunduğu bir blokla seçime girdi. Onun adaylığına karşı Sos-

yalist Parti, Komünist Parti ve Demokratik Parti yeni bir halk cephesi girişiminde bulundu ve başkan adayı olarak Allende'yi belirledi. Diğer bir başkan adayı ise, Radikal Parti'nin adayı Pedro Enrique Alfonso idi.

Seçimleri General Ibanez kazandı. Ibanez 446 bin oy alırken, Allende 51 bin oy aldı. Seçimlerin kaderini, 1949'da kendilerine oy hakkı verilen kadınlar belirledi.

Ibanez'in yeniden iktidara geçmesinden sonra, Şili'yle ABD arasındaki ilişkilerde hızlı bir gelişme yaşandı.

"ABD çıkarları, Şili'nin bakırının yaklaşık yüzde 90'ını, nitratının yüzde 85'ini, telefonlarının yüzde 95'ini, sinemalarının yüzde 65'ini, bundan daha az ya da çok oranda da demirini, çeliğini, çimentosunu, haberlerini, benzin dağıtımını, tuzunu, sülfürünü, dokumacılığını, kimya sanayini, yiyecek maddelerini, arabalarını, kamyonlarını ve ayrıca lastikleri, patlayıcı maddeleri, boyaları, camları, kağıtları, radyoyu, televizyonu, ilaçları, ulaşımı, bankaları, yönetimi, turizmi, muhasebeyi, elektriği, denizciliği, şişe kapaklarını, parfümleri, sabunu, diş macununu, kaynak tabancalarını, dergileri, gemi yapımını, paketlemeyi vb. denetliyordu.

Amerikalıların yanında, Almanlar, İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, Japonlar, Kanadalılar, Hollandalılar, Belçikalılar, İsveçliler, Brezilyalılar, Danimarkalılar, Lüksenburglular, İsviçreliler, Arjantinliler vardı."[30]

Ibanez, Peronist etkilenmelerle dolu reform vaatlerinin hiçbirini yerine getirmedi. ABD'den gelen "uzmanlar komisyonu"nun tavsiyeleriyle toplumsal harcamaları azaltıp, ekonomiye devletin daha az müdahale etmesini sağlayacak hukuksal düzenlemelere gidip, yabancı sermayenin Şili'de olabildiğince rahat hareket etmesini sağlayacak olanaklar sundu. 1950'li yıllarda Şili'de beş işçi sendika merkezi bulunmaktaydı. 1948 yılında üç memur birliğinin bir araya gelmesiyle Confederacion de Empleados Particulares (CEPCH) - Özel Memurlar Konfederasyonu kurulmuştu. Aynı yılın son ayında, içinde CEPCH'ın da bulunduğu, Junta Nacional de Empleados de Chile (JUNECH) - Şilili Memurlar Ulusal Birliği oluşturularak, faaliyetlerine başlanmıştı.

1950 yılında, 12 işçi federasyonu ve çeşitli sendikalar Ernosto Miranda önderliğinde bir çatı altında birleşerek anarko-sendikalist eğilimli Movimiento Unitario de Tarabajadores (MUNT) - Emekçilerin Birlik Hareketi'ni kurdular. 1951 yılında, CTCH'ın iki yapısı birleşerek Comi-

té de Empleados y Obreras (CEO) - Memur ve İşçilerin Komitesi kuruldu. CTCH 1946 yılında yaşanan ayrılıktan dolayı, 1951 yılına kadar iki ayrı örgütlenme olarak faaliyet yürütmüştü. 1952 yılında Sosyalist Halk Partisi'nin kontrolünde Movimento de Unidad Sindical (MUS) - Sendikal Birlik Hareketi kuruldu. MUS'u, farklı sosyalist partiler içinde çalışma yürüten kadrolar tarafından kurulan Comitè Nacional de Federaciones -(CONAF)- Ulusal Federasyon Komitesi izledi.

1952 yılının Eylül ayında, bu yapılar Şili'de tüm emekçileri kapsayan bir merkez oluşturmak için bir araya geldiler. Sendikal merkezler arası bu birlik çalışması uzun tartışmalar sonucu, Şili'nin iç politikasında önemli rol oynayacak Central Unica ve Trabajadores de Chile (CUT) - Şili Emekçileri Merkez Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlandı. CUT kurulduğu dönemde 952 sendikayı temsil etmekteydi.

CUT'un yönetiminde her politik çizgiden temsilciler yer aldı.

"Başkanlığa sol çizgide, partisiz bir Hıristiyan olan Asociacon Nacional de Empleados Fiscales, ANEF (Devlet Memurları Birliği)'nin Başkanı Clotario Blest seçildi. Ayrıca beş komünist, Şili Sosyalist Partisi'nden üç sosyalist, Sosyalist Halk Partisi'nden üç sosyalist, üç anarkosendikalist, iki Falanjist (Falange Nacional daha sonra Hıristiyan Demokrat Parti oldu), Radikal Parti'den iki temsilci ve iki partisiz yönetim kuruluna seçildi."[31]

CUT'un kurulduğu 1953 yılında, işçi sınıfının profili ve sendikal yapıların örgütsel kapasitesi şöyleydi;

"1953 başında Şili'nin toplam nüfusu, 2.108.700'ü çalışan nüfustan oluşmak üzere 6.277.000 idi. En önemli işçi grupları şöyleydi: 415 bin fabrika işçisi; 104.000 inşaat işçisi; 103 bin maden işçisi; 384 bin hizmet sektörü işçisi. Tarım kesiminde ise 600 bin kişi çalışıyordu.

Bu sırada 1042 üyesi olan 15 tarım işçisi sendikası (meslek gruplarına göre örgütlenmiş işçi ya da memurlarla) 133.031 üyesi olan 1387 meslek sendikası ve (işyerlerinde örgütlü işçi ve memurlarla) 164.201 üyesi olan 665 sanayi sendikası bulunuyordu."[32]

CUT'un kuruluşu Şili işçi sınıfının mücadele gücünün artmasına ve organik birliğini sağlamasına önemli katkılarda bulundu. Ibanez hükümetleriyle ilk başta ilişkileri iyi olan CUT, Ibanez yönetiminin 1954 yılında başlattığı anti-sendikal politikalara karşı harekete geçti.

CUT, Ibanez yönetiminin baskılarının dayanılmaz hale gelmesine

karşı, 17 Mayıs 1954 yılında ulusal çapta bir genel grev gerçekleştirdi. Aynı yılın Ekim ayında alınan genel grev kararı ise, hükümetin sıkıyönetim ilanıyla engellendi.

1955 yılında CUT yeni baskı yasalarını protesto etmek için ülke düzeyinde genel grev gerçekleştirdi.

Genel grevin başarısı Ibanez'e karşı toplumsal muhalefetin moral ve güç kazanmasını sağladı. 1956 yılına böyle girildi.

CUT, toplumsal muhalefeti yönlendiren bir güç olarak Ibanez iktidarının düşürülmesi yönünde 9 Ocak 1956'da tekrar genel grev kararı aldı. Bu arada Ibanez yönetiminin baskıları birçok sendikanın greve katılmasını engelledi. Siyasi iktidarın grevi engellenmek yönünde geniş tutuklamalara başlaması genel grevin öndersiz kalmasına neden oldu. Bu koşullarda başlayan genel grev, başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlık, sendikal hareketi geriletti.

Sendikal hareketin yaşadığı yenilgi, Ibanez yönetiminin baskı ve şiddet politikalarını daha da yoğunlaştırarak, bir yandan CUT'un örgütlülüğünü dağıtmayı öte yandan yaşanan ekonomik krizin bütün yükünü işçi sınıfına yıkmayı amaçlayan politikalar geliştirmesini sağladı.

Ibanez yönetiminin saldırılarına rağmen CUT örgütsel varlığını korumayı becererek, örgütün yeniden toparlanması yönünde taktikler geliştirdi.

Yaşanan bu güç koşullarda, siyasal olarak önemli bir adım atıldı ve Frente de Accion Popular (FRAP) - Halk Eylemi Cephesi (1956) oluşturuldu. Komünist ve Sosyalist partilerin ortak oluşturdukları bu cepheye Radikal Parti katılmadı. FRAP başkanlığına Allende getirildi.

1957 yılında, ABD tekeli Anaconda'nın, elinde bulundurduğu bakır madeni yatağını tükettikten sonra yeni bir bakır madeni yatağına el atması Şili'de önemli toplumsal olaylar yaşanmasına neden oldu. 1956 yılında, fiyat artışlarına karşı yürütülen mücadelenin taşıyıcısı olan öğrenci gençlik, Anaconda'nın kararına karşı da etkin mücadele yürüttü.

Aynı yıl, Şili sağında yeni bir siyasal şekillenme ortaya çıktı. Ulusal Falanj ve Sosyal Hıristiyan Parti'nin birleşmesiyle, Hıristiyan Demokrat Parti kuruldu. Ulusal Falanj, kuruluş döneminde Franco'nun korporatizm anlayışına benzer bir yönetimi savunmaktaydı. Daha sonraki yıllarda Alman ve İtalyan Hıristiyan demokratlarına benzer düşünceleri savunarak faşizm düşüncesinden uzaklaştı. Hıristiyan Demokrat Parti'nin

ana gövdesini oluşturan Ulusal Falanj reformlar yoluyla kapitalizmin gelişmesinin sağlanmasıyla, sınıf çelişkilerinin nötrleşelebileceğini ileri sürmekteydi. Hıristiyan demokratlar, ayrıca Komünist Parti'nin yasallaşmasını politik programlarına alarak sol kesimin de sempatisini topladı.

HIRISTİYAN DEMOKRATLAR İKTİDARA YÜRÜYOR

Şili, 1958 yılında seçim atmosferine girdi. Seçimlerde, muhafazakârların ve liberallerin adayı, Alessandri'nin oğlu işadamı Jorge Alessandri'ydi. FRAP, programlarındaki yakınlıktan dolayı Hıristiyan Demokrat Parti'ye ortak adayla seçimlere girme önerisinde bulundu. Parti'nin başkanı Frei'nin bu öneriyi reddetmesiyle Hıristiyan demokratlar ve FRAP seçimlere ayrı ayrı adaylarla girdiler.

Allende, FRAP tarafından yeniden aday gösterilirken, Frei de Hıristiyan demokratların adayı olarak belirlendi. Bu arada "Demokrasiyi Koruma Yasası"nın iptal edilmesiyle Komünist Parti yeniden yasallaştı.

Seçim süreci, Latin Amerika'da yeni bir siyasal konjonktürün yaşandığı döneme denk düştü. Kolombiya, Peru ve Venezuella'da askeri diktatörlükler devrilmiş, Küba'da devrimci güçler Batista diktatörlüğünü yıkma aşamasına gelmişlerdi. Bu gelişmeler, Şili'de solun popülerliğinin artmasını sağladı.

Alessandri, yoğun bir anti-komünist kampanyayla seçimlere hazırlandı. Ayrıca sosyal refahın sağlanacağı, demokratik hakların genişletileceği vaatlerinde bulundu.

Seçimler sonucunda, Allende çok az bir oy farkıyla (35 bin) seçimleri kaybetti. Alessandri başkanlığa seçildi.

1959 yılında Küba Devrimi'nin gerçekleşmesi, tüm Latin Amerika'da bir coşku dalgası yarattı.[33] ABD Küba'yı ablukaya alarak, işgal etmek istediyse de başarılı olamadı.[34] Şili'de Anarşistler, Comite de Defensa de la Revolución Cubana - Küba Devriminin Savunma Komitesi'ni kurarken, CUT Aralık 1959'da yaptığı II. Olağan Ulusal Kongre'sinde, Küba Devrimi'nin koşulsuz desteklenmesi kararını aldı. CUT, ABD'nin Küba'yı abluka altına alma ve karşı-devrim politikalarını protesto etmek için 17 Mayıs 1960'ta -Küba Devrimi'yle dayanışmasını gösteren- başarılı bir genel grev gerçekleştirerek, enternasyonal daya-

nışmanın en güzel örneğini sergiledi.

Jorge Alessandri, "İşverenler hükümeti" gibi çalıştı. Alessandri yönetiminin ekonomik politikası emekçileri giderek yoksullaştırırken, orta sınıfların geniş kesimlerini de sarstı.

Alessandri, IMF'nin istikrar programını hayata geçirdi. Şili'de ithal ikameci gelişme modelinin artık tıkanma noktasına gelmesi, egemen güçler arasında farklı çelişki ve çatışkılara neden olmaktaydı. Enflasyonun giderek yükselmesi, ekonomiyi ciddi sorunlarla karşı karşıya bırakıyordu.

İşten atılmaların artması, işçi ücretlerinin düşürülmesi, yeni zamların yapılması işçi sınıfı tarafından protestoyla karşılandı. Çeşitli kitle gösterileri yapıldı. CUT'un 7 Kasım 1960'da gerçekleştirdiği genel grevle, Alessandri'nin ekonomik politikaları protesto edildi.

Küba Devrimi'nin etkileri ve işçi sınıfının gelişen mücadelesi, sendikal hareketin örgütsel gücünü artırırken ideolojik düzeyde de olgunlaşmasını sağladı. CUT'un Ağustos 1962'de yaptığı III. Olağan Ulusal Kongre'si bu gelişmelerin somut olarak yansıdığı bir platform işlevi gördü.

Bu dönemde Şili'de, sınıfın genel profili ve sendikal örgütlenmesinin durumu şöyleydi; "Şili'nin nüfusu bu arada 7.627.000'e çıkmış ve çalışan nüfus 2.324.500'ü bulmuştu. En büyük işçi grupları şöyleydi: Fabrika işçileri 418.700, taşıma ve ulaştırma işçileri 127.000, inşaat işçileri 172.000, maden işçileri 103.400, hizmet sektörü işçileri 443.000. Tarım kesiminde ise 665.500 kişi çalışıyordu. Ülkede 1.860 üyesi olan 1.154 meslek sendikası ve 134.478 üyesi olan 698 sanayi sendikası bulunuyordu."[35]

İşçi sınıfının daha iyi ücret almak ve demokratik haklarını elde etmek yönündeki mücadelesi gelişti. 1962 yılının son aylarında hükümet politikalarını protesto etmek için, CUT'un başlattığı karşı kampanya, 19 Kasım 1962'de yapılan bir günlük genel grevle taçlandırıldı. Genel grev, devlet güçleri tarafından bastırılmaya, kırılmaya çalışılsa da başarılı olunamadı. İşçi sınıfının ekonomik taleplerle gerçekleştirdiği bu mücadeleler sınıfın giderek olumlu yönde şekillenmesini sağladı. Bu arada FRAP yaptığı kongreyle gücünü pekiştirdi.

1960'lı yılların ortalarına doğru, Şili'de geleneksel siyasal yapıların çözülmesi ve solun alternatif bir program etrafında güç birliği oluştura-

rak, siyasal gündeme ağırlığını koyması, Hıristiyan demokratların en büyük sağ siyasal güç olarak ortaya çıkmasını sağlayan koşulları yarattı.

Küba Devrimi'ne alternatif bir model oluşturma amacı güden, ABD'nin de güçlü desteğini alan Hıristiyan demokratlar "Özgürlük İçinde Devrim!" sloganıyla kitleler arasında önemli oranda taraftar buldu.

1964 yılında yapılacak başkanlık seçimlerine, Hıristiyan demokratlar ABD'den 20 milyon dolar alarak hazırlandı. Hıristiyan demokratların adayı Frei'ydi. FRAP, üçüncü kez başkan adayı olan Allende'yi destekledi. Radikal, Muhafazakâr, Liberal partiler "Demokratik Cephe" adında bir platform oluşturarak, Julio Duran'ı ortak aday olarak belirlediler. Oldukça hareketli ve siyasal tansiyonu yüksek geçen seçimler sonucunda Frei, oyların yüzde 56'sını alarak seçimleri ezici bir çoğunlukla kazandı. Allende, Frei'den aşağı yukarı, 500 bin oy daha az aldı. Allenden'in oyu 982 bin iken Frei'nin oyu, 1 milyon 418 bindi. Duran'ın aldığı oy ise oldukça azdı.

Frei, "Özgürlük İçinde Devrim!" sloganıyla reformcu bir politika izleyerek, ithal ikameci sanayileşme modeline son vermeye çalıştı.

Bu reform projesi sonucunda oluşan geniş tüketim malları pazarı eski tarımsal yapıları çözecekti. Aynı anda dayanıklı tüketim mallarının ve üretim araçlarının üretiminin sağlanması için, sanayileşme sürecinin derinleştirilmesi amaçlanıyordu.

Hıristiyan demokratların uyguladıkları ekonomik politika, yabancı sermayenin Şili'ye çekilmesine dayanmaktaydı. Bu yönde uluslararası finans kuruluşlarıyla ve özellikle ABD tekelleriyle yoğun ilişkilere girildi.

Frei döneminde, başta ABD olmak üzere emperyalizmle entegrasyon sürecinin derinleşmesi, Şili'nin sosyo-ekonomik yapısında ve egemen sınıfların kendi içinde çeşitli değişimlerin ve gelişmelerin yaşanmasını beraberinde getirdi. Yaşanan değişim ve gelişmeler bir yanıyla egemen sınıfların arasında çelişki ve çatışkıların doğması anlamına da gelmekteydi.

Frei döneminde, güçlü finans ve sanayi burjuvazisi doğdu. Bu kesimlerin ve sol güçlerin desteğiyle toprak reformu gerçekleştirildi. Ne var ki, toprak reformu yapısal bir değişim sağlamadı, topraksız köylüler ya da yoksul köylülük açısından değişen pek fazla bir şey olmadı.[36]

Toprak reformu, La Piranas - Pirina Balıkları adı verilen sanayi ve finans burjuvazisiyle, reforma karşı olan oligarşik grup arasında sert

mücadelelerin yaşanmasına neden oldu.

"Sanayici finans burjuvazisi, özellikle sanayi ve finans kesimine uygulanacak bir ekonomik proje hedefliyordu. Bu projeye göre yapılacak bir toprak reformuyla iç pazar genişletilecekti. Açıktır ki, bu reform tarım sektörüyle ilişkileri olan oligarşi gruplarının zararına olacaktı."[37]

Bu iki egemen kliğin arasındaki mücadele, Şili'de Allende iktidarına giden yolu açacaktı. Frei yönetiminin özellikle son yılları ekonomik krizin yoğunlaşmasıyla geçti.

"Frei ... tarafından uygulanmaya çalışılan Desarrolizm (Gelişmecilik) projesi, beraberinde yükselen geçim maliyetlerinin çok altındaki ücretleri, yüksek enflasyon oranlarını, düşük bir ekonomik gelişmeyi, başta ABD olmak üzere gelişmiş sanayi ülkelerine olan ekonomik bağımlılığın gittikçe artmasını getirdi. Yönetimin, dolayısıyla ülkenin ABD'ye karşı borçları daha da arttı ve bunun sonucunda çalışanların yaşam standartlarında baş gösteren çok hızlı bir düşüş ve yüksek bir işsizlik oranı ve büyük sosyal huzursuzluklar doğdu."[38]

Frei yönetiminin ekonomik politikalarına karşı ve daha iyi yaşam koşulları elde etmek yönünde, 1965'ten sonra bir dizi grev yaşandı. 1966'da El Teniente bakır işçileri uzun bir grev başlattı. Grev, El Salvador bakır işçilerinin dayanışma greviyle uluslararası destek gördü.

Hükümetin, işçilerin ücretlerini dondurma ve kemer sıkma politikalarına karşı 1967'de CUT, genel grev yaptı. Grev, sonuç alıcı oldu. Hükümet yasa tasarılarını geri çekmek zorunda kaldı.

Frei yönetimince kısmen uygulanan tarım reformu tarım işçilerinin sendikal örgütlenmesinin gelişmesine olanak sağladı. Ayrıca, Hıristiyan demokratlarca hayata geçirilen, tarım işçilerine örgütlenme hakkı tanıyan yasa, örgütlenmenin önünü açan faktör oldu.

"PDC hükümeti göreve geldiğinde yaklaşık 2 bin üyeli 24 sendika varken, dönem sonunda 140.631 üyeli 4848 sendika vardı."[39]

Frei döneminde, işçi hareketinde gözle görülür bir gelişme ve radikalleşme yaşandı. Sınıflar arasındaki mücadelenin kutuplaşmasını 1965 sonrasında yaşanan grevlerin yükseliş seyrinde görmek mümkündür.

1965-1966 yılları arasında, 1796 grev gerçekleşti. Greve çıkan işçilerin sayısı 377.794'tü. 1967-1968 yılları arasında, 2239 grev gerçekleşti. Greve çıkan işçilerin sayısı 514.176'ya yükseldi. 1969-1970 yılları arasında 2796 grev yapıldı. Greve çıkan işçilerin sayısı 922.000'e ulaştı.[40]

Grevleri, bir dizi toprak ve fabrika işgali izledi. Toplumsal kutuplaşmanın arttığı bu dönemde, kitleler toplumsal mücadelenin içinde etkin olarak yer aldılar. 1970'lere doğru Şili solu rönesansını yaşıyordu.

Şili'de, toplumsal mücadelenin içinde şekillenen yeni devrimci örgütler doğdu. Bunlardan en önemlisi, Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve özellikle 1959'da gerçekleşen Küba Devrimi'nden etkilenen Movimiento de Izguierde Revolucionaria (MIR) - Devrimci Sol Hareket'in kuruluşuydu. 1965'te kurulan MIR, silahlı mücadeleyi savunmaktaydı.

Köklerini öğrenci hareketinden alan MIR, giderek kent yoksulları ve topraksız köylüler içinde nüfuz kazandı. İşçi hareketi içinde faaliyet yürütmekte ve sendikalar bünyesinde de çalışmaktaydı.

Diğer bir siyasi oluşum ise, Movimiento de Accion Popular Unitaria (MAPU) - Birleşik Halkçı Eylem İçin Hareket idi. Hıristiyan Demokrat Parti'nin uygulamalarının yarattığı hayal kırıklığı, ağırlıkta gençlik kesimi içinde yeni siyasal arayışlara yol açmıştı. MAPU, Hıristiyan Demokrat Parti'nin en ilerici kesimi tarafından 1968 yılında kuruldu; Marksist bir yapı değildi.

1967'de önce MIR'in yönetim kademesinde yer alan anarko-sendikalist gelenekten gelenler, 1967'de Vanguairdia Organizada del Puablo (VOP) - Halkın Öncü Örgütü'nü oluşturdular. VOP işçi sınıfını destekleyen bir dizi eylem gerçekleştirdi; silahlı aksiyonları olan bir örgüttü.

Şili'de, yaşanan bu toplumsal ve siyasal gelişmeler 1969 yılında solun bir cephe örgütlenmesi kurmasıyla daha üst bir boyuta yükseldi.

1969 yılı Ekim'inde Komünist Parti, Sosyalist Parti, Radikal Parti, Sosyal Demokrat Parti ve MAPU'nun yer aldığı, Şili solunun en geniş birliğini gösteren Unidad Popular (UP) - Halk Birliği kuruldu. Açıklanan hükümet programı, Şili halkı açısından alternatif bir toplum projesi anlamı taşımaktaydı.

1970 yılının başında Şili, ABD emperyalizmiyle entegrasyon sürecini hızlandırmış, bütünüyle bağımlı bir ülke konumundaydı. Şili'de 1968'de yabancı yatırımların tutarı 963 milyon dolardı.

ABD tekelleri Şili'nin bakır, demir, nitrat madenlerini, toplam şirketlerin yüzde 25'ini, dış ticareti, büyük yerleşim birimlerindeki enerji hizmetlerini, iletişim ağını, sanayi işletmelerinin büyük kısmını kontrol etmekteydi. ITT, Anaconda, Kennecott, Esso gibi tekeller Şili ekonomisinin tüm sinir merkezlerini ellerinde tutmaktaydılar.

Başkanlık seçimleri yaklaşırken Şili'de siyasal gerginlik giderek arttı. Unidad Popular'ın adayı Allende'ydi. Seçim kampanyalarına Unidad Popular, "Halk Birliği Komiteleri" oluşturarak hazırlandı. Sayısı 18 bini bulan bu komiteler, Unidad Popular'ın programını kitlelere taşıdı. Komiteler, bir taban örgütü olarak faaliyet yürüttü.

Hıristiyan Demokratların adayı, Radomiro Tomic'ti; Muhafazakârların adayı ise Jorge Alessandri'ydi.

ABD'nin Allende'nin başkanlık adayına yaklaşımını, Amerikan Senatosu Dışişleri Komisyonu'nda yer alan Karl Mundt net olarak ortaya koymaktaydı: "Kuşkusuz Allende kazanırsa çok sıkıntılı bir duruma düşeriz; Şili'de birçok çıkarımız var. Bu adamlar bunların sahiplerinin - Kuzey Amerikalı sahiplerinin- zararlarını karşılamaksızın, bunlara hemen el koyacaklardır. Ellerine fırsat geçer geçmez Birleşik Amerika Devletleri'yle ticaret ilişkilerini kesecekler, buna karşılık komünist blok ile ilişkilerini geliştireceklerdir. Komünistler her zaman yaptıklarını yapacaklar, yani, niteliği saldırgan, amaçları emperyalist bir genişlemeyi sağlamaya çalışacaklardır; vakit kaybetmeksizin Latin Amerikalı komşuları üzerinde çalışmaya başlayacaklardır."[41]

ABD bu sıkıntıyı yaşamamak için, Allende'nin kazanmaması doğrultusunda her düzeyde komplo faaliyetlerine girişti. Şili sağını harekete geçirerek "Şili'nin yeni bir Küba olmaması" yönünde yine ABD tarafından yoğun kampanyalar başlatıldı.

4 Eylül 1970'te yapılan başkanlık seçimlerini Allende kazandı. Allende, oyların yüzde 36,3'ünü alırken, Alessandri yüzde 34,9'unu, Tomic ise oyların yüzde 27'sini aldı.

UNIDAD POPULAR İKTİDARI DÖNEMİ

Allende'nin seçilmesi Şili için yeni bir tarihsel dönemin başlangıcını ifade etmekteydi. Şili Anayasası'na göre salt çoğunluğu elde etmeye bağlı olan başkan olma hakkı, ancak Hıristiyan demokratların desteğiyle mümkündü. Hıristiyan demokratların bu desteği de Allende'nin "Anayasal Güvenceler Statüsü"nü kabul etmesiyle gerçekleşti. Allende'nin bu statüye onay vermesi, ilerde gündeme getireceği radikal politikaların gerçekleşmesinde sıkıntılara yol açacaktı.

Allende'nin başkanlık seçimini kazanması bir yandan Unidad Popu-

lar'ın yürütme erki üzerinde denetim kurmasını sağlarken, öte yandan "Anayasal Güvenceler Statüsü"nün kabul edilmesi Allende'nin yargı, yasama erki ve ordu üzerinde yeterli inisiyatifi kuramamasını beraberinde getirdi. Paul Sweezy'nin bu konudaki yorumu şöyledir: "Allende'nin seçilmesi UP'ye hükümetin yürütme kanadında denetim kazandırdı. Yasama, yargı ve silahlı kuvvetler gibi diğer kanatlar UP düşmanlarının elinde kaldı. İktidar gücünü elinde tutabilmek için UP, düşmanın bu mevzilerini ele geçirmek zorundaydı. Zira bunda düşülecek bir zaafiyet er ya da geç UP'yi yürütme erkinden uzaklaştırmak üzere bu kanatların saldırı üssü olarak kullanılmasını getirecekti..."[42]

Allende'nin seçilip, göreve başladığı dönem, yani 4 Eylül - 3 Kasım arası siyasal gerginliğin en yüksek noktaya ulaştığı zaman aralığı oldu.

CIA ve ITT gibi tekeller[43] Şili'de gerici çevreleri harekete geçirerek komplo, provakasyon ve darbe girişimleriyle Allende'nin göreve gelmesini engellemeye çalıştılar.

Henry Kissinger açık açık şöyle diyordu: "Öyle olduğunuz gibi durup, bir ülkenin kendi halkının sorumsuzluğu nedeniyle dosdoğru komünizme gidişini seyretmenizin neden gerekli olduğunu anlayamıyorum"[44]

Ordu Başkomutanı Rene Schneider'ın 22 Ekim'de kaçırılarak öldürülmesi de bir askeri darbeye neden olmak amacı gütmekteydi.

Ne var ki, karşı devrim güçlerinin tüm planları bir kitle seferberliğini gerçekleştirmeyi başaran "Halk Birliği Komiteleri" tarafından engellendi. CUT da işçilerin seferber edilmesinde önemli rol oynadı.

4 Kasım'da Allende başkanlık görevine başladı. 5 Kasım 1970'te ulusal stadyumda yaptığı göreve başlama konuşmasında, Şili halkına şöyle sesleniyordu: "Bu, işçiler için, ilerlemeyi sağlayacak kapasitede olmayan egemen sınıfın bağımsızlık adına yüz elli yıldır sömürdüğü çileli halkımız için bir zaferdir. Hepimizin bildiği gerçek şudur ki, halkımızın ve Üçüncü Dünya halklarının geriliğinin, cehâletinin ve açlığının devam etmesinin nedeni, bunun ayrıcalıklı küçük gruplar için kârlı olmasından ileri gelmektedir.

Fakat artık 'Yeter!' diyebileceğimiz gün nihayet gelmiştir. Basta! Bitsin! Ekonomik sömürü bitsin! Toplumsal eşitsizlik bitsin! Siyasal baskı bitsin!..

Bugün, ulusal kahramanlarımızdan esinlenerek Şili'deki zaferimizi

kutlamak ve kurtuluşumuzun başlangıcını belirlemek için bir araya geliyoruz. Halk nihayet hükümet olmuştur. Şimdi ulusun kaderini denetleyecek olanlar onlardır."[45]

Unidad Popular iktidarının programı, öz olarak, başta bakır olmak üzere ülkenin en önemli kaynaklarının devletleştirilmesini, toprak reformu çalışmalarının hızlandırılmasını, büyük banka ve sanayi kuruluşlarının ulusallaştırılmasını, ülke ekonomisini geliştirmeyi ve ulusal gelir dağılımında toplumsal adaleti gerçekleştirmeyi ve enflasyona karşı tedbir almayı içermekteydi.[46]

Program, işçi sınıfının, köylülerin ve orta sınıfların ittifakını kapsayan bir içeriğe sahipti. Unidad Popular'ı oluşturan siyasal güçler de, bu kesimlerin temsilcisi konumundaydı. Sosyal ve demokratik evrimci bir içeriğe sahip programla; ekonomik alanda yapılacak değişimleri, sosyal ve kültürel alanda yapılacak değişimlerin izlemesiyle, sosyalizme geçişin alt yapısının oluşturulması amaçlanmaktaydı.

Unidad Popular iktidara geldiğinde, karşılaştığı tablo oldukça olumsuzdu.

Şili halkının büyük bir çoğunluğu yoksulluk sınırında yaşamaktaydı:

"Anonim şirketlerin yüzde 17'si sermayenin yüzde 78'inden fazlasını temsil ediyor. İçlerinden en büyükleri -toplam teşebbüsün yüzde 0.5'i bile değil- ülkenin bütün üretiminin üçte ikisini elinde bulunduruyor.

Tarım alanının yüzde 80'i bütün nüfusun yüzde 4.2'sinin, büyük toprak sahiplerinin elinde.

Şili ailelerinin yüzde 2'si, toplam gelirin yüzde 46'sından yararlanıyor. Buna karşılık, aileler toplamının yüzde 60'ına bütün ülkeye oranla yüzde 17 gibi bir gelir düşüyor."[47]

Uluslararası tekeller, Şili'nin tüm zenginliğine el koymaktaydı:

"Şili'deki otuz büyük sanayi kuruluşunun sermaye tahvillerinin yüzde 46,2'si yabancı holdinglerin elinde. Şili'nin tüm maden ihracatının ortalama yüzde 85'i ABD holdinglerinin sınırsız egemenliği altında. Aşırı kazançlar sağlıyor bu kuruluşlar. Şili'den dışarı çıkardıkları günlük para miktarı 1,5 milyon doları buluyor."[48]

Ekonomi ciddi bir kriz içindeydi ve Şili dünyanın en borçlu ülkelerinden biriydi.

"UP hükümeti işbaşına geldiği sırada dış ülkelere borç ortalama 4,125 milyar dolara ulaşmış durumda. İsrail'den sonra nüfus başına en

fazla borçlanmış ülke Şili; nüfus başına 422 dolar."[49]

Ülkede açlık ve işsizlik ciddi boyutlara ulaşmıştı.

"... Yanlız Santiago'da 600 bin insan sefalet yuvalarında yaşıyor. Köylü evlerinden üçte ikisi sağlam bir döşemeden yoksun, elektrik ancak yüzde 10'unda var ve 300 binden fazla işsiz yaşıyor (yüzde 8,3).

1,5 milyon çocuk beslenme yetersizliği çekiyor. Yeterince beslenmedikleri için, 600 bin çocuk geri zekâlı. Çocuklarda ölüm oranı aşırı yüksek. Bu oran bütün ülkede yüzde 10, köylerde ise yüzde 30'u buluyor. Her yıl 25 bin çocuk, beslenme yetersizliğinden ötürü, daha bir yaşını doldurmadan ölüyor. Çocukların yüzde 60'ı tıp yardımından yoksun doğuyor."[50]

Unidad Popular hükümeti bu acil sorunları çözmek ve Şili'nin "İkinci Bağımsızlığını" sağlamak için programı doğrultusunda radikal adımlar attı.

Yeni hükümet, Şili'nin tüm doğal kaynaklarını ve bakırı yerli ve yabancı tekellerin denetiminden çıkararak, 1971 Haziran'ında devletleştirdi.[51] Bunu Bankaların (toplam 24 özel banka) ve başka kilit sektörlerin kamulaştırılması izledi. Allende'nin seçilmesinden sonra komplo faaliyetlerini yoğunlaştıran ITT'nin denetlediği telefon sistemi de kısa sürede devletleştirilen sektörlerden biri oldu. Unidad Popular iktidarının en önemli icraatlarından biri de toprak reformu çalışmalarını hızlandırması olmuştur. Parlamento'da karşılaştığı muhalefetden dolayı toprak reformu yasası çıkartamayan Unidad Popular hükümeti 1967'de çıkarılan yasanın uygulanmasını hızlandırdı. Bu arada MIR'in önderliğinde köylü hareketinin gelişmesi ve toprak işgal eylemleri toprak reformu çalışmalarını güçlendirdi.

Allende; "... Kendisinden önceki altı başkanın devrinde dağıtılan 2.8 milyon hektara karşılık başkanlığının sadece ilk yılında 3.5 milyon hektar toprak dağıttı; 34 bin aileyi toprak sahibi etti. Allende, bu işlemi bir ekonomik reform olarak değil, sınıf sorunu olarak gördüğü için devletleştirilen topraklar üzerindeki araç ve gereçleri de aldı. Her aile, kendi gerekleri için bir hektar toprak sahibi edildi ve devletleştirilen diğer toprakların kooperatiflerce ortak işlenmesine katıldı. Allende'den önceki Hıristiyan demokrat hükümet, parti başkanlığında 140 bin köylü ve ırgatı bir sendika altında toplamıştı. Allende, bu sayıyı iki mislinden faz-

lasına çıkarttı ve bu 300 bin köylü ve ırgatın yüzde 60'ı Allende'yi destekliyordu. Kalan yüzde 40, Allende için büyük güçlükler çıkarttı. Özellikle yoksul olmayan köylüler, toprak reformu sonuçlarından memnun kalmadıkları için, üretimi azalttı, çeşitli engellemelerde bulundu. Bu arada, 1300 ayrı toprak işgali olayı oldu. Allende, Kongre'nin kendisine dilediğince köklü bir toprak reformu yaptırmayacağını bildiği için bu işgaller, burjuva yasalarının ister istemez işlemez duruma gelmesi sonucunu doğurdu ve o da yoksul halka karşı polis-asker çıkaramayacağı gerekçesi ile işgallere karşı bir tavır almadı. Cautin eyaletindeki işgallerin çoğunu, bölge nüfusunun dörtte üçünü oluşturdukları halde ekilebilir toprakların ancak dörtte birine sahip Mapuche Kızılderilileri yaptı. Okur-yazar oranı çok düşük ve erken ölüm ve işsizlik oranı en yüksek olan bu Kızılderililere beyazların bir zamanlar zorla ele geçirdikleri toprakları Allende devrinde geri verildi."[52]

1971 yılında ev kiraları dondurularak, yeni konutların yapımına başlandı. Özellikle Santiago'yu saran gecekondularda oldukça olumsuz ve zor koşullarda yaşayan yüzbinlerce kişinin, daha iyi standartlarda yaşamaları için ev yapmalarına izin verilerek, maddi yardımlarda bulunuldu. Şili'nin geleceği olan çocukların düzenli beslenmesi ve sağlık kontrolünden geçirilmesi için uygulamalar başlatıldı. Aralık 1970'te, 15 yaşından küçük her çocuğa günde yarım litre bedava süt verilmeye başlandı. Allende, sağlığı zengin azınlığın yararlandığı bir "hak" olmaktan çıkararak sağlıkta bir reform gerçekleştirip, Şili'nin kırsal ve dağlık alanında, metropollerin varoşlarında yaşayanlara yönelik sağlık ekipleri organize etti ve sağlık hizmetlerini yaygınlaştırdı. Doktor muayenesi ve diş tedavisini ücretsiz hale getirdi.

Sağlığın sosyalizasyonu doğrultusunda, mahalli düzeyde, Sağlık İşçileri Sendikası ve halk örgütlerinin temsilcilerinin katılımıyla yerel Sağlık Konseyleri kuruldu. Bu konseylerin görevleri; halkın sağlık sorunlarını tartışma, çözümler önerme ve sağlık kampanyalarının desteklenmesinde işbirliği yapmaktı.[53]

Kadınların ve çocukların en temel haklarını güvence altına alarak bu yönde hukuki düzenlemelere girdi. Şili'nin en temel sorunlarından biri olan eğitimsizlik ortadan kaldırılarak, eğitimde fırsat eşitliği yaratılıp, mesleki temel eğitim ve okuma yazma seferberliği başlatıldı. Şili kültürünün gelişmesi yönünde önemli adımlar atıldı. Sembolik olarak bir kül-

tür treni oluşturularak Şili topraklarının bütününde ulusal değerlerin, sanatın, edebiyatın gelişmesi yönünde çalışmalar hızlandırıldı. Sömürgeci ve emperyalist kültür politikalarının etkilerinin ortadan kalkması yönünde her sokak, her fabrika ulusal değerlerin yaşatıldığı ve geliştirildiği alanlar haline getirildi.

Unidad Popular hükümeti, sendikal örgütlenmeleri de devreye sokarak el konulan fabrikalarda işçi inisiyatifini geliştirici işçi birlikleri oluşturdu. Önce, işçi inisiyatifini yaygınlaştırıcı uygulamalar, teknik düzeyde bazı problemler doğmasına yol açsa da, zamanla bu problemler aşıldı. İşçilerin üreten kimliği yanında, yöneten ve denetleyen kimliğini geliştirici uygulamalar, sınıfın bilincinde köklü değişimlerin yaşanmasını beraberinde getirdi.

Allende, bu konuya yaklaşımını Sosyalist Parti'nin Merkez Komitesi toplantısında şöyle dile getirmiştir:

"Halkı örgütlemeliyiz ve özellikle üretken olmayan kesimlerde hâlâ ıstırap içinde yaşayan arkadaşlarla ilgilenmeliyiz. Emeklileri, evsizleri, iş dünyasında ve endüstrideki işçileri, en çok da köylüleri, kadınları ve öğrencileri örgütlemeliyiz. Toplumun tümünü örgütlemeli, siyasal bilinç düzeylerini yükseltmeli ve onlara, bu insanların neyi baltalamak istediklerini ve bizim, halkın devrimci isteğinin desteğiyle, neden bundan kaçınmak istediğimizi göstermeliyiz.

Yakın bir gelecekte işçilerin endüstride yönetime katılmalarını uygulamak istiyoruz. Devlet kapitalizmine değil, sosyalizme doğru ilerlemeyi düşünüyoruz. İşçinin ekonomiye katılması, endüstri, ticaret ve iş dünyasına katılmasıyla başlamalıdır."[54]

Unidad Popular hükümeti, Şili'nin dış siyasetinde de önemli değişiklikler yaparak, Küba, Kuzey Vietnam, Demokratik Almanya ve Çin Halk Cumhuriyeti'yle diplomatik ilişkiler kurdu.

Bu faaliyetlerin ve yoğun bir kitle seferberliğinin sonucu, Şili'de uluslararası tekellerin gücü daraltıldı; halkın yaşam standartında gözle görülür iyileşmeler sağlandı.

Bir yıl gibi kısa bir zamanda Şili'de önemli gelişmeler yaşandı. "Her gün kullanılan mallar 1971'de kişi başına yüzde 6,1'e çıktı; bu oran, önceki dört yılın toplamının iki katından daha çoktu.

Sınai üretimi, yüzde 21,4'e yükseldi. İşsizlik, Aralık 1970'deki yüzde 8,3'ten Aralık 1971'de yüzde 3,8'e düştü enflasyon, talepteki büyük

artışa rağmen 1970'deki yüzde 34,9'dan 1971'de yüzde 22,1'e düştü."[55]

Unidad Popular'ın bu başarılarının ve Şili halkıyla bütünleşmesinin somut yansımaları, 4 Nisan 1971 yılında yapılan yerel seçimlerde görüldü. Unidad Popular bu seçimlerde oyların yüzde 50,9'unu alarak önemli bir zafer elde etti.

UNIDAD POPULAR İKTİDARINA KARŞI EKONOMİK ABLUKA VE KARŞI-DEVRİM TERTİPLERİ

Unidad Popular'ın başarıları, emperyalizmin Şili'ye karşı komplo faaliyetlerini yoğunlaştırmasına neden oldu. CIA, bir yandan ekonomik ambargoyla Şili'de destabilize ortam yaratmaya çalışırken, öte yandan faşist ve para-militer grupları fiilen örgütleyerek, bu örgütler aracılığıyla ülkenin terörize edilmesini amaçladı.

Bu örgütlerin en önemlilerinden biri, 11 Eylül'de kurulan Partia y Libertad (PL) - Anavatan ve Özgürlük'tü. Ulusal Parti'nin bir uzantısı olan bu yapılanma, Allende'nin iktidardan düşürülmesi yönünde provakasyonlarda bulundu. Ayrıca yine CIA tarafından örgütlenen, Vanguardia Organizade del Pueblo - Halkın Örgütlü Muhafızları adlı para-militer yapılanma, Şili'de karışıklık yaratmak için kullanıldı. 1971 yılında, Unidad Popular ile Hıristiyan demokratlar arasında diyalog sağlamaya çalışan Edmundo Pèrez Zujovic, bu para-militer grup tarafından katledildi. Ve bu katliam solun üzerine yıkılmaya çalışılarak Hıristiyan Demokratlar'ın Unidad Popular'a karşı sert muhalefet yürütmesi amaçlandı. ITT'nin Unidad Popular'ın yıkılması yönünde CIA'ya gönderdiği raporlarda da belirtildiği gibi, bu suikast sonrasında, Frei'nin PDC üzerindeki etkisi arttı.

ITT'nin 29 Eylül 1970'teki gizli yazışmasında şunlar belirtilmektedir: "Başkan Eduardo Frei, Allende'yi durdurmak istemekte ve bu yoldaki haberleri de yalanlamamaktadır. Fakat o, bunu anayasal, yani başka bir deyimle, ya seçim manevrası ya da askeri müdahaleye yol açacak olan iç krizlerle elde etmek fikrindedir.

Allende'nin iktidarda kalmasını önleme olasılıkları şimdi esas olarak iş ve politika alanındaki bazı kesimler ve Başkan Frei'nin kendisi tarafından teşvik edilen bir ekonomik yıkıma bağlıdır.

Birtakım temel mali ve yatırım alanlarını iflasa götürecek gizli çabalar sürdürülmekte ve bunun bankaları etkileyerek bazı fabrikaların kapanmasına yol açacağı beklenmektedir. İşsizliğin daha da yükselmesi doğaldır."[56]

1972 yılında, Unidad Popular iktidarı, programı doğrultusunda endüstrinin devletleştirilmesi ve toprak reformunun hızlandırılması çalışmalarını sürdürdü. Bu çalışmalar sonucunda 1972 yılının ortalarına gelindiğinde işsizlik oranı büyük ölçüde düşürülerek, sanayide kapasite kullanılımı yüzde 75'ten yüzde 90-100'lere yükseldi. Enflasyon yüzde 8'lere indirildi. İşçi ücretlerinde yüzde 35 ile yüzde 66 oranında artırılma yapılarak, işçi sınıfının ve emekçilerin alım gücü yükseltildi. Benzer gelişmeler orta sınıfların durumlarında da görüldü.

Allende hükümeti tarafından, yeraltı zenginlikleri ve özellikle bakırın devletleştirilmesi, ABD'nin Şili'yi ekonomik abluka altına alma yönündeki faaliyetlerini hızlandırdı. ABD, bakır fiyatlarını düşürerek ve kredileri iptal ederek, Şili ekonomisini felç etmeye yönelik politikalar uyguladı. Birçok Avrupa ülkesinin de bu ambargoya katılması yönünde girişimlerde bulunuldu. Şili'deki en büyük bakır madenlerini elinde tutan Kennecott'un, ambargo girişimleri, Kıta Avrupası'ndaki birçok ülkenin liman işçileri tarafından protesto edildi.

Yatırımlar durduruldu. Ülke içinde önemli oranda sermaye dışarıya kaçırıldı. Birçok fabrikanın çalışmaması yönünde, faşist ve para-militer güçler tarafından sabotajlar yapıldı. CIA tarafından organize edilen ITT, Kennecott, United Fruit C.O ve W.R. Grace gibi tekellerin finansal destek sağladığı kamplarda, başta Şili ve birçok Latin Amerika ülkesinden gelen sarı sendikacıya "kışkırtma teknikleri" öğretildi. Yine, CIA'nın yönlendirmesiyle yazılı ve görsel medya tarafından Allende iktidarına karşı kampanya başlatılarak, karaborsa ve spekülasyonun artması yönünde dezenformasyon yapıldı. Bu kampanyalar sonucunda, yapay biçimde talep yaratılarak, halkın piyasadan yoğun şekilde mal satın alması sağlandı.

Yaratılan bu ortam sonucunda, arz-talep dengesinde önemli sorunlar yaşandı. Arz-talep dengesizliği, sermaye güçlerini, kâr oranlarını hızla artırmak için karaborsa ve spekülasyona yöneltti. 1972 yılının ortalarından sonra Şili ekonomisi hızla krize girdi ve enflasyonun giderek yükseldiği görüldü. Allende hükümeti ekonomik bunalımı aşmak yö-

nünde, sanayi kapasitesini artırmaya ve yeni yatırımlar yapmaya çalıştı. Zaten mevcut sanayi kapasitesinin sınıra ulaşması yeni yatırımlara yönelmeyi dayatsa da, hükümet yeni yatırımlar için sermaye bulmakta da sorun yaşamaktaydı.

Unidad Popular, CIA kaynaklı bu karşı devrimci tertiplere karşı, toplumsal meşruiyetini yaygınlaştırmak ve ittifakı güçlendirmek yönünde politikalar izledi. Bir taraftan Hıristiyan demokratlarla diyalog girişimlerinde bulunurken öte yandan 1972 Nisan ve Haziran aylarında hükümet içinde yapılan değişikliklerle ordunun anayasaya bağlılığını korumak için bazı komutanlara görev verdi.

Hıristiyan demokratlarla sürdürülen diyaloğun giderek çıkmaza girmesi ve Frei'nin Unidad Popular'a karşı muhalefetini artırması sorunları daha da yoğunlaştırdı. Yaşanan ekonomik bunalım küçük ve orta burjuvaziyi, büyük sermaye gruplarının yanına çekti.

Bu arada, ilki 1 Aralık 1971'de gerçekleşen Hıristiyan Demokrat Parti'li kadınların boş tencere yürüyüşleri yaygınlaştı. Daha önce Küba Devrimi'nin başarısından sonra Castro'nun karşılaştığı bu teknik, Şili'de de kullanılmaya başlandı.[57]

1972 Ekim'inde Şili'nin kuzey illerinde CIA ve Şili sağı tarafından planlanan ve gerçekleştirilen, kamyonla kamu taşımacılık sistemine karşı çıkmak amacıyla kitlesel lokavtlar tezgâhlandı.

9 Ekim'de başlayan kamyoncuların grevini, 13 Ekim'de mağaza sahiplerinin ülke çapında grevi izledi. 14 Ekim'de Şili sağ siyasal partileri grevleri desteklediklerini açıkladılar. 17 Ekim'de Tabibler Birliği ve otobüs sahipleri greve katıldılar. 19 Ekim'de işadamları, sanayiciler değişik meslek kuruluşları greve başladılar.[58]

"Patronlar Grevi" diye adlandırılan bu grevi, faşist grupların sabotajları ve çeşitli provakasyonları izledi. Bu eylem ve taktiklerle ülkenin siyasal ve ekonomik olarak kaosa girmesi hesaplandı. Bu kaos ortamıyla Unidad Popular hükümeti istifaya zorlandı.

Unidad Popular, ordunun anayasa çerçevesinde kalması ve ordu içinde anayasalcı ve yurtsever güçlerin desteklenmesi yönünde politikalar izleyerek olası bir darbe tehdidine karşı önlem almaya çalışmaktaydı. Burjuva demokratik yasallığın korunması yönündeki bu taktikler, ülkedeki sınıfsal kutuplaşmaya bağlı olarak yeterince etkili olamadı. Ordu içinde gerçekten de burjuva yasallığı içinde kalma eğiliminde olan ke-

simler bulunmasına rağmen, darbeci klik de gün geçtikçe güçlenmekteydi. Özellikle Komünist Partisi "İç Savaşa Hayır" sloganıyla burjuva yasallığın korunmasının bayraktarlığını yapmaktaydı. Haziran 1973'te Santiago Panzer Birliği'nin girişimi ileride yaşanacakların habercisi olsa da Unidad Popular içinde özellikle Komünist Parti, "toplumsal barış" motiflerini işleyerek, burjuva yasallığın özenle korunması yönünde propaganda faaliyetleri yürüttü.

MIR'in ve Sosyalist Parti'nin önemli bir kesiminin darbeci generallere karşı itaatsizlik çağrısında bulunması, hükümet tarafından yasaklandı.

Artık Şili, hızla karanlık bir döneme giriyordu.

BİR DİRENİŞ ÖRGÜTÜ: MIR

1965'ten sonra Şili'nin siyasal arenasında yer alan, özellikle 1970 başında politik aktivitesini artıran ve 1972'de emperyalizmin ekonomik ambargo politikalarına karşı etkin politikalar geliştiren, Şili'deki en önemli siyasal yapılardan biri MIR'di.

MIR, Küba Devrimi, Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve Uruguay'da Tupamarolar'ın devrimci mücadelesinden etkilenen, 1965 yılında kurulan devrimci bir örgüttü.

MIR, Şili'nin geleneksel solunun (kendini Komünist Parti'de simgeleyen) devrim anlayışına, çalışma ve örgütlenme tarzı ile tarih tezlerine karşı, Şili'nin özgünlüğü ve yerelliğinden hareket ederek, kendi ideolojik-politik ve politik-pratik hattını belirledi. Komünist Parti, barışçıl geçiş doğrultusunda Şili'yi yarı-feodal bir ülke olarak tanımlayarak, aşamalı bir devrim anlayışını savunmaktaydı. Önce, burjuva demokratik devrimin gerçekleştirilmesiyle, -ulusal burjuvanın ittifakıyla- sosyalizme ulaşılacağı tezini ileri sürmekteydi.

MIR ise, Şili'yi bağımlı bir kapitalist ülke olarak değerlendiriyordu. Ve ülkede yürütülmesi gereken mücadelenin anti-kapitalist ve anti-emperyalist bir içeriğe sahip olması gerektiğini savunmaktaydı. MIR, bu perspektifle politik ve askeri bir strateji belirledi. Birleşik bir stratejiyi içeren bu anlayış doğrultusunda, silahlı mücadeleyi temel mücadele biçimi olarak ele alıp diğer mücadele biçimlerini reddetmeyerek, toplumsal muhalefetin her kesiminin içinde yer aldı. MIR'in kökleri, başlangıçta öğrenci hareketine dayansa bile, kısa bir süre sonra toplu-

mun geniş kesimlerinde örgütsel nüfuzu arttı.

MIR'in, 1967 yılında gerçekleştirdiği I. Kongresi, örgütün yeniden yapılanması anlamına geldi. Bu süreçten sonra MIR, özellikle geleneksel solun ihmal ettiği kesimler olan kent yoksulları, köylüler, Kızılderililer içinde örgütsel gücünü yaygınlaştırdı. 1967 yılında Şili'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal krizin sonucu başlayan toplumsal hareketlilik, MIR'in mayalandığı zeminleri yarattı. MIR, bu koşullar altında siyasal ve toplumsal mücadelesini geliştirdi. Önce topraklarından edilen ve yoğun bir yoksulluk içinde yaşayan, Mapuche Kızılderilileri içinde çalışmaya başlayan MIR kadroları, gerçekleştirdikleri eylemler sonucunda (toprak işgali vb. eylemlerle) Mapucheler arasında örgütlendiler. Kitlelerin doğrudan eylemini örgütleyen MIR, 1968-1969 yılları arasında kırsal alanda faaliyetlerini yoğunlaştırdı. MIR, kırsal alanda toprak işgali, büyük toprak sahiplerinin çiftliklerinin işgali gibi eylemler örgütlerken, kentlerde arazi işgalleri ve işçi eylemlerini destekleyen faaliyetlerde bulundu. Bu dönem aynı zamanda MIR'in işçi sınıfı içinde faaliyetlerini artırdığı bir dönem oldu.

Miristalar olarak da adlandırılan MIR'liler, birçok kamulaştırma eyleminde de bulundular. Eylemlerindeki tarzları ve şiddeti kullanmaktaki hassasiyetleri ya da şiddetin etiğine verdikleri önem -aynı Tupamarolar gibi- MIR'e, kitlelerin büyük bir sempati duymalarına yol açtı.

MIR, Şili'nin çocukları, romantizmin ve devrimci ruhun simgelendiği yapı olarak algılanmaya başlandı.

Uzun yıllar MIR'in genel sekreterliğini yapmış olan Andres Pascal Allende'nin, bu konudaki ilginç anekdotlarından biri şöyledir;

"Örneğin büyük bir karizmaya sahip Luciano Cruz adlı birisi vardı, müthiş sempatikti ve her türlü şakaya açıktı; o illegalitede de en delice şeyleri yapmıştı. Kızların müthiş hoşuna gidiyordu, onun için ateşe atlarlardı. Bir gün bir bankaya saldırmıştık; bu yüzden çevredeki bütün evleri işgal etmiştik ve ben kaçış için ayarladığımız arabada bankanın önünde bekliyordum. Bankaya giren yoldaşlar arasında Luciano, Miguel ve polis kıyafetinde başka arkadaşlar vardı; çünkü banka memurlarına baskının bir polis operasyonu olduğunu, karaborsa fiyatına dolar satıp satmadıklarını saptamak için geldiğimizi anlatmıştık. 'Polis' tamamen rol dışı davranmıştı; diğer yoldaşlar baskına başlayıp parayı istediklerinde o silahını elinden yere düşürmüş ve tüm bankada bulunanla-

rı güldürmüştü; sokaktaki bütün insanlar çoktan MIR'in bir banka soyduğunu kavramışlardı. Bankanın karşısında bir kız lisesi vardı ve tabi ki tüm kızlar pencereye asılarak Miristalar (MIR'liler) banka soyuyor diye bağırıyorlardı. Tüm pencereler bağırıp çağıran insanlarla dolmuştu. Neyse yoldaşlar; büyük para torbalarıyla sinemadaki gibi sokağa koşarak çıktılar. Luciano omzunda iki torba taşıyor ve arabaya binmek için koşuyordu. Aniden durdu ve tüm kızları pencereye yaslanmış vaziyette gördü. Bunun üzerine para torbalarından birini eline aldı ve kızları selamlamak için salladı. Kızlar bağırıyordu: Yaşasın Luciano!..."[59]

MIR, Unidad Popular ve Allende'nin 1970 seçimlerini kazanamayacağını düşünerek hareket etti. Fakat yine de silahlı eylemlerini Allende'nin adaylığına zarar vereceğini düşünerek durdurdu.

"1968-1969 senelerinde, sınıf mücadelesini daha üst bir düzeye götürmenin gereğini anladığımız zaman, yeraltına geçip, silahlı harakete de başvurmaktan kaçınmadık. Yine aynı şekilde, 1969'un sonunda ve 1970'te de, Allende'nin başkanlık adaylığına zarar getirmemek için silahlı hareketimizi durdurmakta tereddüt etmedik. O dönemde, sınıf mücadelesinin büyük bir parçası seçim mücadelesinden geçmekteydi; bunu görememek ya politik bir körlük, yahut da doktriner bir ukalâlıktı."[60]

MIR'in her zaman Allende'yle ilişkileri iyi oldu. Bunun yanında, Sosyalist Parti içinde MIR'e sempati duyan geniş bir kitle vardı. MIR, seçim dönemindeki bu kararını Allende'yle yaptıkları toplantı sonucunda aldı. Ayrıca MIR anarşist VOP üyeleriyle birlikte, Allende'nin kişisel güvenliğini sağlamak yönünde Grupo de Amigos Personales (GAP) - Özel Arkadaşlar Grubu'nu kurdu. Allende Pinochet darbesine karşı, elinde silahla başkanlık sarayının içinde çatışırken, omuzdaşı GAP'lılar oldu.

MIR, başkanlık seçimlerinden önce (Ağustos 1970'te) "Unidad Popular'ın seçim başarısı, iktidarın emekçilerin eline geçmesi mi demektir?" diye sordu!

"Allende'nin seçim başarısı, emekçilerin iktidarı ele geçirecekleri demek değildir. Fabrika, büyük toprak işletmeleri, banka, maden ve toprakların sahipleri, senelerden beri iktidar ve zenginlikleri ellerinde tutanlar, bunları emekçilere devretmek istemeyeceklerdir. Her şeyden önce halkı aldatıp, elinden zaferini koparmaya çalışacaklardır. Eğer bunda muvaffak olamazlarsa, o zaman silahların gücüne sarılmakta tereddüt

etmeyecekler, senelerden beri çalmış olduklarını zor yoluyla korumayı deneyeceklerdir.

O zaman, halkın seçim başarısı, emekçilerle iktidar ve zenginliklerin sahipleri arasında bir çıkmaza dönüşecektir. Bu durum, ancak köy ve kentlerin fakir halk ve tabakaları ile yerli ve yabancı sömürücüler arasındaki şiddetli bir çatışmayla çözümlenecektir."[61]

MIR, Allende'nin başkanlığa seçilmesinin anlam ve sonuçlarını ise şöyle değerlendirdi:

"... Unidad Popular'ın seçim başarısı halkın son dönemlerde kazanmış olduğu politik olgunluğun bir simgesidir. Bugün, halk kitlesinin büyük bir çoğunluğu sosyalizmi arzulamaktadır ve kitlelerin bilinç düzeyi, seçim süreci içinde bütün ağırlığı ile kullanılmış olan kapitalist propagandanın tüm yerleştirici sinsi unsurlarına rağmen, ona karşı durmasını bilmiştir.

... Solun seçimlerde kazandığı çoğunluk, emekçilere yeni bir tarihi dönemin kapılarını açmaktadır. Halkın geniş yeni kesimleri, sosyalizm mücadelesine katıldı ve bir programın ardında sağlanan seçim başarısı, kitlelere 'yönetme hakkını' ve zafer duygusunu verdi. Bu, kitleleri iktidar olma yoluna götürecek olan, geleceğin çeşitli haklı isteklerini, geriye dönüşü olamayan bir sürece soktu.

... Seçim başarısı, Şili'de iktidarı ele geçirmek için verilen mücadelenin ilk şeklini değiştirmişse de, ... çatışmayı bir süre geriye itelemiş ve ileride oluşacak olan çatışmanın kitlesel niteliğini ve meşruluğunu hazırlamıştır; bundan dolayı silahlı mücadele bugün her zamankinden fazla geçerlidir. Dünyadaki güçler dengesi belirli bir şekilde değişmedikçe, iktidar olmanın nihai mücadelesi, düzensiz ve uzun bir devrimci savaş niteliğindedir."[62]

MIR, Allende'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Şili'nin güney eyaletlerinde köylü yığınlarının mücadelesine önderlik etti. Kırsal kesimlerde ve kentlerde kitle mücadelesinin gelişmesi yönünde çalışmalarını hızlandırdı. Gerçekleştirdiği yüzlerce toprak işgaliyle, Allende iktidarının hızlandırdığı toprak reformunu derinleştirdi. Bu eylemler, Allende iktidarının "Anayasal Güvenceler Statüsü"ne onay vermek zorunda kalmasından kaynaklanan problemleri ve burjuva yasallık sınırlarını zorlayarak gerçekleşen kitle hareketleriydi. Allende işgal eylemlerine karşı yumuşak davrandı. Ordu ve polis birliklerini devreye sokmadı.

Komünist Parti ise bu eylemleri, darbecileri kışkırtacağı gerekçesiyle kınadı ve MIR'i aşırı solculukla ve maceracılıkla suçladı. MIR, 1970 sonu ve 1971 yılı içinde, Şili işçi sınıfının ana kesimlerinde, özellikle madencilik, tekstil, metal sektörlerinde ciddi örgütlülükler yarattı. Birçok radikal işçi eylemini -fabrika işgalleri, sabotajlara karşı işçi milislerin organize edilmesi ve savunulması gibi- örgütledi. MIR artık küçük bir devrimci grup olmaktan çıkıp, Şili'nin önemli siyasal güçlerinden biri haline gelmekteydi.

MIR'in en önemli müdahalelerinden biri de ABD ve uluslararası tekeller tarafından tezgâhlanan "Patronlar Grevi"ne karşı kitle seferberliğini başlatması ve bu seferberliğin en önünde, en militan tarzda yer almasıydı.

SANAYİ KONSEYLERİ, BELEDİYE KOMİTELERİ VE MIR

ABD'nin Şili'ye uyguladığı ticari ve mali ambargonun bir devamı olan "Patronlar Grevi"nin Ekim 1972 yılında başlaması, Şili'de kitlelerin ayağa kalkmasına yol açtı.

Kamyon sahipleri, mağaza sahipleri, işadamları ve sanayicilerin Unidad Popular aleyhtarı olarak başlattıkları gösteri ve boykotlar, işçi sınıfı içinde büyük bir hareketliliğin doğmasına neden oldu. Kırsal alanda da köylüler harekete geçti. Fabrikalar, mağazalar, devlet daireleri, çiftlikler işgal edildi. Boykotçu mülk sahipleri ve yöneticileri kovularak buralara el konuldu. İşçiler ve köylüler üretimin akışını ve dağıtımını güvence altına almak yönünde, değişik kitle örgütlenmeleri yarattılar. Öğrenci gençlik de bu örgütlenmeler içinde yerini aldı.[63]

Karşıdevrimin saldırılarına karşı, işçi sınıfının kendini savunma perspektifiyle başlatılan bu hareket sonucunda, gerçek bir halk iktidarının organları olacak örgütlenmeler yaratıldı. Mahalle Komiteleri, Savunma Komiteleri, Anneler Merkezi, Dağıtım Komiteleri, Köylü Komiteleri gibi hayatın her alanında kitle inisiyatif organları doğdu.

Bu kitle inisiyatif organlarını kısa bir sürede birleştiren bir örgütlenme biçimi yaratılarak, kitlelerin birleşik gücünün göstergesi olan Poder Popular - Halk İktidarı adlı örgütlenmeler kuruldu. Poder Popular örgütlenmeleri, halkın doğrudan eylemi sonucu kurulan yapılardı. Poder Popular, burjuva devleti karşısında ikinci bir iktidar odağının nüveleri iş-

levi görerek hızla yaygınlaştı. Ayrıca ağırlıkta kendiliğinden ortaya çıkan bir öz örgütlenme biçimi olan, Cardones Industriales - Sanayi Kuşakları ya da İşçi Konseyleri, işçi sınıfının nasıl bir gelecek istediğini gösterirken, burjuvazinin saldırısına karşı da direniş merkezleri gibi hareket etti.

Sanayi Kuşakları, sanayi sektöründen ziyade coğrafi alanı temel alarak örgütlenmesinden dolayı (MIR'de bu tarz bir örgütlenme üzerinde ısrarla durmaktaydı), kent yoksulları ile fabrika işçileri arasında yerel bağların kurulmasında önemli misyonlar üstlendi.[64]

Valparaiso, Santiago, Linares, Nuble, Cautin ve Conception gibi sanayi merkezi olan şehirlerde, konsey hareketi gelişmiş bir örgütlülük düzeyi yakalandı. Bu bölgelerde, konseylerin koordinasyon komiteleri kurularak, bir üst örgütlülük yaratıldı. İşçi Konseyleri, işçi sınıfının denetleme ve yönetme yeteneklerinin gelişmesini sağladı. Sınıfın üreten, düşünen, müdahale eden kimliğinin güçlenmesine önemli olanaklar sundu. Ayrıca, sabotajlara, provakasyonlara karşı oluşturulan Savunma Komiteleri, sınıfın militanlaşmasını hızlandırdı.

Bu örgütlenmelerin ortaya çıkmasında önemli faktörlerden biri de CUT'un özellikleri ve sendikal politikalarıdır. 1961 yılından sonra CUT, Komünist ve Sosyalist partilerin ağırlık kazandığı bir yapıya dönüştü.[65]

Unidad Popular hükümetinin iktidara gelmesiyle, CUT Unidad Popular'ın programı ve önüne koyduğu görevlerle giderek bütünleşti. Özellikle sanayi işçileri içinde örgütlenen CUT, Şili işçi sınıfının diğer bileşenleri üzerinde yeterli bir örgütlenme yapamadı. Hatta fazla ilgi göstermedi. 1972 başında "sendikal örgütlenme hakkı olan işçilerin yüzde 30'u CUT içinde temsil ediliyordu. Yani ücretlilerden yüzde 70'i sendika örgütü dışında yer almaktaydı."[66] 1973 yılında bu oran yükselse de istenilen noktaya ulaşmadı.

Örgütsüz işçilerin, tarım proletaryasının, kent yoksullarının, marjinal sektörlerde çalışan kesimlerin içinde bulunduğu geniş işçi yığınları, hem Frei yönetimi döneminde, hem de Unidad Popular hükümeti döneminde CUT'un faaliyetleri içinde yer aldılar. Fakat bu kesimler, Unidad Popular hükümetinin programında hiçbir yere sahip değillerdi ve dikkate alınmamaktaydılar.

Bu kesimler ağırlıkla kendi özdeneyimlerinin ürünü olarak yüksek

bir örgütlenme potansiyeline sahiptiler. Cordones Industriales ve Poder Popular'ın bu kesimler tarafından örgütlenmesi, bu potansiyelin bir göstergesidir. Ayrıca, kırsal kesimde Çiftçi Meclisleri ve eski toprak ağaları tarafından organize edilen silahlı çetelere karşı direnme ihtiyacından doğan Commandos Rurales - Kırsal Komandolar gibi özörgütlenmelerin ortaya çıkması, bunun yanında, kentlerde, JAP diye bilinen Fiyat Kontrol Komiteleri'nin kurulması bu yığınların gücünü ve radikalliğini ortaya koymaktadır.

Şili'de sınıf mücadelesinin kendi iç zenginliğinde ortaya çıkan bu örgütlenmelere, toplumsal devrimin temel dayanağı olmalarına rağmen gereken önem verilmedi.[67]

Askeri darbe gündeme geldiğinde, CUT geniş bir üye potansiyeline sahip olmasına rağmen, darbecilere karşı somut bir direniş gösteremedi. Bunun temel nedeni CUT'un, örgütsel gücünü harekete geçirecek her türlü donanımdan yoksun olması ve bürokrasinin sendikal yapı üzerindeki hakimiyetiydi. Bunun yanı sıra darbeye karşı direnebilen en örgütlü güç; Poder Popular örgütlenmeleri ve Cordones Industriales'ler oldu. Darbecilere karşı fabrikalarda, işçi mahallelerinde, sokaklarda silahlı olarak kahramanca direnen bu yapıların, diğer sömürülen sınıflarla sınırlı ilişkide olmaları yetersiz kalmalarına ve yenilmelerine neden oldu. Fakat yaşanan pratikler, bu yapıların gücünü, içinde yer alan işçilerin bilincini ve militanlığını göstermesinin yanında; sosyal bir devrimin gerçekleşmesi ve bu devrimin korunmasında ne kadar yaşamsal önemde olduklarını bir kez daha ispatladı.

MIR, 1972 Ekim'inden sonra hızla yayılan kitle hareketinin en ön saflarında yerini aldı. Unidad Popular'ın salt üst örgütlenmelere dayalı birliğini yetersiz gören MIR, kitlelerin devrimci inisiyatifinin geliştirilmesini savundu. Unidad Popular iktidarının da tek güvencesinin, kitle inisiyatif organlarının geliştirilmesi olduğunu düşünen ve bu yönde faaliyet yürüten MIR, 1972'den sonra yaratılan örgütlenmelerin geç kaldığına vurgu yaptı. Yine de kitle hareketinin örgütlenmesinde etkin rol aldı.

MIR, Ekim 1972 yılında çıkardığı El Pliego Del Pueblo - Halkın Talepleri adlı kitle programında, perspektifini şöyle ortaya koymaktaydı:

"... Konseylerin Koordinasyon Komiteleri, Emekçilerin Komün Konseyi'nin kurulması için gerekli şartları oluşturmaktadır; bu da halk ikti-

darı yolunun açılması ve Halk Meclisi'nin kurulmasını sağlayacaktır. ... Şili'de halk iktidarının ilk nüveleri her yerde belirmeğe başlıyor."[68]

MIR, Halkın İstek Defteri başlığı altında acil olarak yapılması gerekenleri 13 madde de toplamıştır. Bu maddeler kısaca şöyledir: İaşeyi sağlamak ve dağıtımı organize etmek için dış ticaretin, bütün büyük ticari hizmetlerin kamulaştırılması; Komün Konseyi'ne bağlı mahallelerde, halk mağazalarının açılması; tüketici kooperatiflerin güçlendirilmesi; halkın ihtiyaçlarına uygun taşıma ve ulaşım sisteminin kurulması, bu yönde büyük nakil şirketlerinin -kara, deniz, insan ve mal- kamulaştırılması; devletin ortak nakil sisteminin güçlendirilmesi; komünlerde, Komün Konseyi'ne bağlı olarak nakil vasıtalarının geliştirilmesi; otomotiv sanayinin emekçilerin ihtiyaçlarına yanıt verecek biçimde yeniden organizasyonu; Patronlar Grevi sırasında, büyük şirketlerin el konulan kamyonlarının iade edilmemesi; bütün sanayinin halkın denetiminde halk için üretim yapmasını sağlamak yönünde, tekelci sanayi ve büyük şirketlerin kamulaştırılması; ABD'nin yatırımlarının tazminatsız olarak millileştirilmesi; üretimde işçi denetiminin sağlanması; konut, hastane, okul ve spor sahaları alanında herkese eşit hak tanınması; Şili'deki emperyalist sömürüye son vermek için ABD'ye dış borçların ödenmemesi; ABD'nin Şili'deki işletmelerinin ve yatırımlarının millileştirilmesi; bankaların kamulaştırılmasının hızlandırılması; yerli ve yabancı sermayeyi kontrol altında tutmak için ağır vergi sisteminin uygulanması; kapitalistlerin, tasarrufa ve yatırımlara zorlanması; sınıf kriterlerini temel alan ücret politikalarının uygulanması; kadınların ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel, hukuksal haklarının ve özgürlüklerinin tanınması ve güvenceye alınması; halkçı açık ve eşit eğitim sisteminin uygulanması; ulusal bir sağlık sistemi kurularak, sağlıkta sosyalizasyonun sağlanması.[69]

MIR, halkın meşru müdafaa hakkı olduğunu ve burjuvazinin saldırılarına, karşı-saldırıyla yanıt verilmesi gerektiğini savundu.

MIR, aynı belgede; "Bizler, emekçiler, yeni bir iktidar kurma hakkımızı ilan ediyoruz. Tabandan oluşan bu halkçı ve devrimci iktidar, yeni bir legaliteyi, yeni bir demokrasiyi yürürlüğe koyacak, yeni bir iktidar gücü ile şartlarını düşmanlara empoze edecek. Yeni iktidar, kitlelerin düşüncelerine ve çıkarlarına dayanarak, karar ve emir verecektir. Bu yeni iktidar, iktidarın emekçiler tarafından ele geçirilmesinden başka bir şey değildir!"[70]

MIR'in de içinde aktif olarak yer aldığı, kitle seferberliği ve bu süreçte yaratılan konsey ve komiteler şeklindeki özörgütlenmeler, emekçi halkın özgüven kazanması ve kendi geleceği üzerinde karar sahibi olmasını sağladı. Kitle hareketi içindeki MIR'in rolü, MIR'e yönelik saldırıları da beraberinde getirdi. Ordu MIR'in yasaklanmasını istedi. Allende, fiilen devreye girerek, bu yasaklanmayı engelledi. Fakat, Sosyalist Parti ve Komünist Parti yönetimi özörgütlenmelere gereken önemi vermedi; her ne kadar bu örgütlenmeler içinde, coşkuyla ve militanca yer alan komünistler, sosyalistler ve MAPU üyeleri bulunsa da, bu iki yapı politik aktivitesini burjuva yasallığı içinde sınırladı.

Hatta Komünist Partisi, MIR'in etkinliğini kırmak yönünde saldırılara başladı; MIR'in tasfiyesi yönünde politikalar geliştirdi.

1973 yılının ilk aylarında, Şili'de yoğun bir şiddet dalgası başladı. Faşist ve para-militer güçlerin sabotaj ve suikast eylemlerinde ciddi artmalar görüldü. Ülkede siyasal bunalımın derinleşmesine neden olan bu faaliyetlere, emekçi güçler meşru müdafa temelinde oluşturdukları örgütlenmelerle cevap verdiler.

Şili'de, özellikle Mart 1973'te yapılan seçimler bir dönüm noktası oldu. Unidad Popular yaşanan bütün istikrarsızlığa ve buhrana rağmen, oylarını önemli oranda artırmayı başardı. Unidad Popular, toplam oyların yüzde 44'ünü alarak, önceki seçim sonuçlarından yüzde 8 daha fazla oy aldı.

CIA'nın, Mart 1973 seçimlerinde yaratılan ortamın da etkisiyle tasarladığı Allende'yi "legal" olarak düşürme projesi boşa çıkmıştı.

Seçim öncesinde işverenlerin sözcüsü olan SOFOFA - İşverenler Birliği, Unidad Popular'ın, oyların yüzde 40'ından çoğunu almasından dolayı, zorla düşürülmesinden başka çarenin kalmadığını açıklamıştı. Faşist Patria y Libertad liderinin açıklaması da benzer yöndeydi: "Eğer 1976 Başkanlık seçimleri yapılırsa, Marksizm oyların yüzde 80'ini alacaktır. Bunun için 1976'ya kadar bekleyemeyiz. Şimdi harekete geçmek zorundayız."[71]

ŞİLİ'DE FAŞİZM: PİNOCHET DİKTASI

Unidad Popuların seçim başarısı, Şili'de, yeni siyasal dengelerin oluşmasına neden oldu. 28 Mart'ta, ordu içinde anayasalcı kesimleri

destekleme ve güçlendirme mantığıyla görev verilen asker bakanlar hükümetten istifa ettiler.

20 Mart'ta La Exotica bakır madeninde başlayan grev, Nisan ayı içinde Huachipato Çelik Fabrikası'nın, ardından liman işçilerinin ve El Teniente bakır madenindeki işçilerin greviyle yayıldı. Özellikle El Teniente grevi; Hıristiyan Demokratlar ve Ulusal Parti ile Faşist Vatan ve Özgürlük tarafından Unidad Popular iktidarına karşı işçi sınıfı içinde bir cephe oluşturulmak amacıyla kullanılmaya çalışıldı. Bu yönde yine aynı siyasal güçler tarafından El Teniente'den Santiago'ya bir yürüyüş düzenlendi. Sağ muhalefetin yürüyüşü, 15 Nisan 1973'te Santiago'da sona ererken aynı gün devrimci güçlerin ve Unidad Popular'ı destekleyen işçilerin gerçekleştirdiği kitle gösterisi, sağ muhalefete güçlü bir yanıt oldu. Grevler, Temmuz başında hükümetle varılan anlaşmalar sonucunda bitirildi.

Bu arada sağ muhalefetin bütün kışkırtma çabalarına rağmen, işçi sınıfı devrime, sosyalizme ve Unidad Popular'a bağlılığını gösteren 1 Mayıs kutlamaları yaptı. 1 Mayıs 1973'te yalnızca Santiago'da kutlamalara katılanların sayısı yarım milyona ulaştı. İşçi sınıfı bu desteğini 27 Mayıs'ta gerçekleştirdiği gönüllü işgünü eylemiyle bir üst boyuta sıçrattı. Gönüllü işgününe 2 milyon emekçi katıldı.

Emekçi güçlerin Unidad Popular iktidarına bağlılığı karşısında, faşist ve para-militer güçler şiddet ve pasifikasyon eylemlerini artırdılar. Unidad Popular'a karşı anti-kampanyalarını yoğunlaştırdılar. Karşıdevrim güçleri, 1973 yılının ortalarına doğru Unidad Popular iktidarını istikrarsızlığa sokacak her türlü yöntemi kullanmaya başladı.

O dönemlerde faşist Patria y Libertad'ın dağıttığı provakatif bildiriler ilginçtir. Patria y Libertad bu bildirilerde hükümeti devirmek için sekiz yönteme başvurulmasını istiyordu:

"1. Ortak düşman karşısında birleş.

2. Bulunduğun mahalleyi korumaya yardımcı ol.

3. Devletin malı olan fabrikalara ve işyerlerine sabotaj yap.

4. Solcu teröristleri doğrudan doğruya cezalandırarak adaleti kendi ellerine al.

5. Düşmanların davranışlarındaki her düzensizliği yanlızca silahlı kuvvetlere bildir.

6. Milliyetçi savaşçılara koşulsuz desteğini sağla.

7. Direnme görevlerini tüm kişisel çıkarlardan üstün tut.

8. Ülke için aydınlık bir gelecek isteyen kadın ve erkek işçileri destekle, gremios ile uyum içinde hareket et.

Komünizmin küçük bir kölesi olma, artık böylesi rezil bir kadere layık değilsin, bir erkek ol, bir yurtsever ol, kendini ada; istemese bile köle olan bir kişi, bir işbirlikçidir."[72]

27 Haziran'da ordu kumandanı Carlos Pratts'a bir suikast girişiminde bulunuldu. Bu girişimi, 29 Haziran'da darbecileri beklemeden harekete geçen tank birliğinin ayaklanması izledi. Birlik darbe girişiminde bulundu. El Tancazo - Tank Darbesi adı verilen bu hareketi, General Pratts tankların önüne geçerek engelledi. Pratts'ın bu hareketi, ordu içinde burjuva demokratik yasallığı savunan "anayasalcıların-reformistlerin" son hamlesi oldu.

Tank darbesine karşı emekçi kitleler geniş protesto gösterileri başlatarak sokakları işgal ettiler. Birçok fabrika, işçiler tarafından ele geçirildi. MIR, Allende'yi halkı silahlandırması için uyardı ve 'Her fabrika bir siper' sloganıyla işçileri silahlandırmaya çalıştı. Sumar tekstil fabrikasını işgal eden işçiler, ordu birlikleriyle uzun süre silahlı çatışmaya girerek fabrikayı korudular.

Unidad Popular iktidarı, bir erken doğum niteliğindeki bu darbe girişimine karşı gerekli önlemleri almadı. Aslında darbeyi duyduğunda radyodan halkı rejimi korumak için yardıma çağırsa da, darbenin engellendiğini duyduktan sonra halkı sakin olmaya davet etti. Allende olası bir iç savaşın yenilgiyle sonuçlanacağı düşüncesiyle hareket etmekteydi. Bundan dolayı darbecilere karşı da önlemler alınmadı. Ayrıca Unidad Popular, muhalefetin Silah Kontrol Kanunu çıkarma önerisini veto etmekten başka bir şey yapmadı. Özellikle Komünist Parti, "İç savaşa hayır" siyasal yaklaşımıyla, orduyu "tahrik" edecek her girişime karşı tavır aldı. "Toplumsal barış" argümanlarıyla orduya övgüler düzdü. Hatta MIR'in politik tavırlarını "kışkırtıcılık" olarak değerlendirdi.

Fakat Şili hızla faşizmin pençesi altına giriyordu ve acilen kitlelerin özsavunmasını sağlayacak önlemler alınmalı, kitlelerin meşru müdafası için gerekli bütün adımlar atılmalıydı.

Silah Kontrol Kanunu, darbecilerin ve sağ muhalefetin pasifikasyon hareketlerini daha meşru bir zeminde yapmalarını sağladı. İşçi mahalleleri, direniş odağı olan fabrikalar bu kanun gereğince aramalara tabi tu-

tuldu. MIR eski genel sekreteri Pascal Allende o dönemi şöyle anlatmaktadır.

"29 Haziran 1973'te ... bir tank birliği ayaklanınca darbe girişimi gündeme geldi. Bu, halk içerisinde kendiliğinden, büyük bir seferberliği gündeme getirdi, fabrikalar işgal edildi ve binlerce insan Santiago'nun merkezine yöneldi. Kışlalarda isyancı subaylar, astsubaylar tarafından tutuklandı; dönemin Genelkurmay Başkanı Pratts anayasaya bağlılığını açıkladı ve isyanın bastırılmasına bizzat katıldı. Bu, solun bir bütün olarak tamamen beceriksizliğinin ortaya çıktığı karar anıydı. UP hükümeti isyanı fırsat bilip ordu saflarındaki darbecilere karşı sert önlemler alabilirdi, ama tanklarda oturan isyancıların şefleri dahi cezaevine atılmadı, bir subay gazinosuna kapatıldı. Ve doğal olarak orada gülmekten çatladılar. Bu, devrimciler için tam da gerekli andı. Ama biz açık bir halk iktidarı (Poder Popular) için gerekli ortamı yaratmama ve o anın elverişliliğini kullanmama hatasını işledik. O an, halka silah dağıtılma anıydı.

... Bunu yapmış olsaydık hükümeti ve ordunun geri kalan bölümünü karşımıza alma riskine girerdik. Ordu içerisindeki bu grupları biz denetlemiyorduk, çoğu asker kafalıydı, darbeye karşıydılar, hükümeti savunmak istiyorlardı ama bunları hükümetten bağımsız olarak harekete geçirmek mümkün değildi. Ve Unidad Popular bizi daha önceden baskı ve yasaklamayla tehdit etmişti. UP hükümeti bunun yerine yeni bir Silah-Kontrol Kanunu çıkardı ve bu, ordu ve sağ tarafından insanları bastırmak için kullanıldı. Fabrikaları aradılar, işçileri korkuttular, her saat başı yolları kesip arama yaptılar. Bu ortamda devrimci hareket bir saldırıdan uzak durmaya zorlandı. Giderek daha fazla bir ölçüde bilinçsizce savunmaya düştük çünkü, saldırının şartları yoktu."[73]

Sosyalist Parti, "duraksamadan ileri!" şiarıyla darbenin önüne geçmek istemekte ve kitle ayaklanmasının gerekliliğini savunmaktaydı. Ama parti içinde darbeye karşı silahlı bir direnişin örgütlenmesinde durumun ne olacağı yönündeki araştırma, oldukça olumsuz sonuçlanmıştı. Sosyalist Parti'nin yaklaşık 200 bin üyesi içinden yalnızca 300'e yakını silahlı aksiyonlar gerçekleştirebilecek kapasitedeydi.[74]

5 Ağustos 1973'te sayıları 100'ü bulan denizci, hazırlanmakta olan CIA kaynaklı darbeyi keşfettiği için ayaklanma girişiminde bulundu. Girişim aşamasında bastırılan ayaklanma sonucunda, denizciler tutuk-

landı. Ağır işkenceden geçirildiler. Ayaklanmacı denizciler, Şili işçi sınıfına ve Allende'ye yazdıkları açık mektupda Unidad Popular'a bağlılıklarını şöyle anlatıyorlardı;

"Bizler, bir darbe yapılmasına karşı çıkan sıradan denizciler, ne subaylarımızın yine gelip dövme tehditlerinin ne de yapılacak binlerce işkencenin bizi kendi sınıfımıza, işçi sınıfına gerçeği söylemekten alıkoyamayacağını açıklarız."[75]

Denizcilerin tutuklanması ve gördükleri muamele geniş kitle gösterileriyle protesto edildi. Bu eylemler sürerken 8 Temmuz'da ordu birlikleri işçi semtlerine ve fabrikalara yönelik silah arama bahanesiyle sindirme operasyonları düzenledi.

Allende 9 Ağustos'ta kurduğu yeni hükümete ordunun içinden önemli generalleri davet ederek, orduyu nötrleştirmek ve siyasal tansiyonu düşürmek istedi. Ama süreç hızla akmaktaydı.

Aynı günlerde kamyon sahipleri yeniden greve başladı. Kısa süre sonra onları başka işveren grupları izledi. CIA'nın finansal kaynağıyla gerçekleştirilen bu provakatif eylemler sonucunda, Ulaştırma Bakanlığı'na getirilen Hava Kuvvetleri Komutanı Cesar Ruiz görevinden istifa etti. Ordu komutanlarının "bir tarafı tutmamak" gerekçesiyle gerçekleştirdikleri istifaları, 22 Ağustos'ta savunma bakanlığı yapan General Pratts ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Montero'nun istifası izledi. Ordu içinde kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlarının istifası, Pinochet'nin önünü açtığı gibi, kuvvet komutanlıklarına, Allende karşıtı kişilerin gelmesini beraberinde getirdi. Özellikle Pratts'ın istifası, ordunun içindeki "anayasalcı" güçlerin bütün etkilerini kaybetmesine, darbeci güçlerin ordu hiyerarşisinin en üst kademelerine kadar hakim olmasına yol açtı.

Bütün bu gelişmelere karşı, işçiler Unidad Popular hükümetine bağlılıklarını sürdürdüler. 4 Eylül 1973'te, Unidad Popular hükümetinin üçüncü kuruluş yıldönümünde milyonlarca emekçi sokakları doldurdu. Darbeye karşı bir protesto gösterisine dönüşen bu eylemlere sadece Santiago'da 800 bin kişi katıldı. 5 Eylül'de sağ muhalefetin organize ettiği 15 bin ev kadının katıldığı, Allende'yi protesto eden boş tencere gösterileri oldu.

7 Eylül'de Allende, Hıristiyan Demokrat Parti'yle görüşmelerin yeniden başlatılması ve sorunların çözülmesi için halk oylaması önerisin-

de bulundu. 9 Eylül'de Sosyalist Parti genel sekreteri Carlos Altamirano Santiago Şehir Stadyumu'nda yaptığı konuşmada hükümetin daha kararlı ve sert tavır alması gerektiğini açıklayarak, politikalarında net bir değişiklik yapmadıkları taktirde Unidad Popular hükümetinden çıkacaklarını bildirdi.

Fakat her şey için geç kalınmıştı. 11 Eylül günü, Şili ordusu, Pinochet komutasında iktidarı ele aldı. Darbeci generaller, Allende'ye bir ültimatom yollayarak başkanlıktan çekilmesini ve ailesi ile birlikte ülkeyi terk etmesini istediler. Allende çağrıyı reddetti, halkı direnmeye çağırdı;

"... Halk kendini savunmalı, ama feda etmemelidir. Halk, kendinin ezilmesine, yok edilmesine meydan vermemeli, ama kendisini aşağılatmamalıdır da.

Şilili işçiler!

Ülkemize ve onun geleceğine güvenim tamdır. Başka Şililer ortaya çıkacaktır... İhanetin kol gezdiği şu acı ve karanlık anda, geniş meydanların er-geç, çok yakın bir gelecekte yeni bir toplum kuracak olan insanlara açılacağını bilmelisiniz.

Yaşasın Şili!

Yaşasın Halk!

Yaşasın İşçiler!

Bunlar, benim son sözlerimdir ve ölümümün boşa gitmeyeceğine inancım büyüktür. Ölümümün, ihaneti, dönekliği ve alçaklığı mahkûm edecek bir ahlak dersi olacağına kuşkum yok..."76

Allende, kuşatılan başkanlık sarayında - La Moneda'da, yanındaki kişisel güvenliğini alan 40'a yakın MIR üyesi yardımcısıyla birlikte kalıp, çatışarak direndi. Sarayın karadan ve havadan bombalanıp, ateşe tutulmasına rağmen direnişleri birkaç saat sürdü. Bombalama ve yaylım ateşi sonucu Allende ve yardımcılarının büyük bir kısmı katledildi. Allende bir dava adamı olarak; Şili'nin onurunu, direnişini ve geleceğini kendi kimliğinde simgeleyerek, elinde silahla ve bir partizan gibi öldü.

CUNTA'YA KARŞI DİRENİŞ

Polis, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlarından oluşan askeri cunta, kendini yeni hükümet olarak ilan etti. Cunta, iç savaş duru-

mu gerekçesiyle sıkıyönetim uygulamasına başladı. Sokağa çıkma yasağı konuldu.

Şili'de darbeciler, yoğun bir şiddet dalgası başlattı. Şili halkının tüm örgütlülükleri dağıtıldı. Halka yönelik, topyekûn savaş politikaları uygulandı. Binlerce kişi tutuklandı, binlerce kişi öldürüldü.

Faşist darbeye karşı halk güçleri hazırlıksız olmalarına, silah ve teknik malzeme olarak yetersizliklerine rağmen, etkili direnişler gösterdiler. Sumar Dokuma Fabrikası'ndaki işçilere cunta güçlerinin tanklarla saldırmasına rağmen, işçiler direnişlerini sürdürdüler. Bu direnişte 500'den fazla işçi öldürüldü. Benzer direniş Yahrur Dokuma Fabrikası'nda da yaşandı. Panguipulli Orman İşleri Fabrikası'nda çalışan işçilerin direnişi napalm bombalarıyla engellendi. İşçi mahallelerindeki direniş ateşi uzun süre sönmedi. İşçiler, devrimciler, yurtseverler cuntaya karşı aktif mücadele yürüttüler.

Faşist cunta güçleri her türlü muhalefete ve direnişe katliamla yanıt verdi. Daha darbenin ilk günlerinde binlerce kişi katledilirken; 10 bin kişi, bir toplama kampı haline getirilen, ölüm ve işkence makinesi olarak çalışan Santiago'daki Ulusal Stadyum'a konuldu. Ulusal Stadyum'dan başka, birçok yerde de toplama merkezleri oluşturularak binlerce Şilili buralara doldurulduldu.

Bu kamplarda, yabancı işkence uzmanları özellikle Brezilyalı işkenceciler, CIA merkezlerinde öğrendikleri teknikleri kullanarak sorgulamalarda bulundular. Buralar ölümün, işkencenin, zulmün merkezleriydi. Her şeye rağmen bu kamplar ve benzer işkencehaneler, insanlık onurunun korunduğu direniş odakları oldu.

Santiago Ulusal Stadyumu'nda katledilenlerden biri de, Yeni Şarkı hareketinin yaratıcılarından olan ozan Victor Jara'dır.[77] Darbenin ertesi günü binlerce kişiyle Ulusal Stadyum'a kapatılan Jara'nın, 13 Eylül'de önce elleri kırıldı sonra da katledildi.

"Victor Jara, dudaklarında bir şarkıyla öldü. Onu stadyuma getirmişlerdi. Her zamanki arkadaşı, gitarası da yanındaydı. Şarkı söylemeye başladı. Nöbetçilerin ateş tehdidine rağmen, tutuklular şarkıya katıldılar. O zaman, bir subayın emrine uyan erler, Victor'un ellerini ezip kırdılar. Victor gitarasını çalamadı artık, ama giderek zayıflayan bir sesle şarkıyı sürdürdü. Bir dipçik darbesiyle kafasını dağıttılar, tutuklulara ibret olsun diye de tribünlerin önünde astılar Victor'u."[78]

Bütün sol partiler yasadışı ilan edildi. Sağ partilerin ise faaliyetlerine yasak konuldu. Sendikalar ve CUT yasaklandı. Dernekler kapatıldı. mallarına el konuldu. Cunta'nın ilk birkaç ayında, yaşanan katliamların boyutu ABD kaynaklarında bile gizlenemez oldu. Bu kaynaklar, 30 bin kişinin öldürüldüğünü açıkladılar. Yüzbinlerce kişi siyasal nedenlerdendolayı işten atıldı.

23 Eylül'de, Komünist Parti üyesi ve Şili'nin önemli siyasi aktivisti ve ozanı Pablo Neruda öldü.[79] Cenazesi anti-faşist bir gösteriye dönüştü. Neruda'nın cenazesi, Şili halkının sessiz bir çığlığı oldu.

"Kent sakinleri, Neruda'nın öldüğünü ve aynı gün, 25 Eylül günü toprağa verileceğini öğrenmişlerdi. İşçiler ve öğrenciler, Ozan'ın cenazesinin geçeceği yol boyunca toplandılar. Santiago'da oturan herkes, Neruda'nın evini ve mezarının yerini bilir.

Sokaklarda gruplar halinde toplanmak yasak olduğundan halk cenaze alayını kapılarda, merdiven basamaklarında, bahçelerde, dostlarının evlerinde bekliyor.

Ve tabutun ardındaki kalabalık gitgide büyüyor.

San Cristobal tepesinden otuz-kırk kişiyle yolculuğa çıkmıştı Neruda. Alay, mezarlık kapısına vardığında en azından iki bin kişi ozanın yanındaydı.

Cenaze töreni giderek bir gösteriye dönüştü. Darbeden sonra, Santiago'da yapılan ilk anti-faşist sokak gösterisi.

11 Eylül'den sonra Cunta, 'companero' - yoldaş - sözcüğünün kullanılmasını yasaklamıştı.

Tabutu izleyen kalabalıktan biri bağırdı: 'Companero Pablu Neruda - presente!' - Yoldaş Pablo Neruda bizimledir! Ve binlerce ağız, bu haykırışı tekrarladı: 'Companero Pablu Neruda - Presente!'

Bu sözcüklerin alelacele yazıldığı bir bez parçası başlar üzerinde yükseldi.

Biri şöyle haykırdı: 'Neruda ile birlikte Yoldaş Salvador Allende'yi de toprağa veriyoruz.' Kalabalık bu sözleri tekrarladı. Ve üzerine bu sözcüklerin hemencecik yazıldığı bir bez parçası yükseklere kaldırıldı.

Alayın iki yanında tek sıra halinde yürüyen askerler müdahale etmek cesareti gösteremediler."[80]

Faşist darbeciler, Şili'de "yeni" bir toplum-devlet-birey ilişkisi yaratmak doğrultusunda, şiddeti toplumun tüm gözeneklerine yaydılar.

Korkunun kitleselleşmesi için her yöntemi denediler.[81] Amaç sessiz, suskun, itaatkâr bir toplum yaratmaktı. Pinochet bunu şu sözleriyle dile getiriyordu. "Yeni bir kuşak oluşuncaya kadar işbaşında kalacağız."

PİNOCHET DÖNEMİ

Şili'nin 11 Eylül 1973'te içine girdiği süreç, ulusal düzeydeki gelişmelerin yanı sıra, uluslararası konjonktürdeki gelişmelerden ayrı ele alınamaz.

Özellikle, 1960 ortalarından sonra, ABD emperyalizmi, "İlerleme için ittifak" konseptiyle Latin Amerika'da Küba Devrimi'nin etkilerini nötrleştirdiğine inandığı bir dönemde, yeni bir konsept geliştirerek, ekonomik, siyasi askeri, kültürel hegemonyasını yaymaya çalıştı. Bu yeni konseptin geliştirilmesinin önemli nedenlerinden biri de, Vietnam Savaşı'nın ABD ekonomisine getirdiği olağanüstü finansal yüktür.

Brezilya'da 1961 yılında iktidara gelen Joao Goulart popülist bir siyasi çizgi izledi. Programına toprak reformu ve yabancı tekellerin faaliyetlerinin kısıtlanmasını alan Goulart, ABD'nin çıkarlarına ters düşen politikalar uyguladı. "İlerici eğilimleri teşvik etti. İşçi sınıfı ile ulusal burjuvaziyi, oligarşiye ve emperyalizme karşı mücadelede birleştiren bir Ulusal Kurtuluş Cephesi oluşturdu."[82] Ulusal Kurtuluş Cephesi ile demokratik güçler arasında yeterli birlik oluşturulamamasına rağmen, Goulart'ın milliyetçi politikaları ABD'nin "önlem" almasını beraberinde getirdi. 1 Nisan 1964'te ABD tarafından yönlendirilen bir darbeyle Goulart hükümeti devrildi ve ülkede askeri-faşist diktatörlük kurularak Mareşal Castello Branco devlet başkanlığına getirildi. Brezilya'da gerçekleşen bu darbe Latin Amerika'da yeni bir dönemin habercisi oldu.

ABD emperyalizminin, Ulusal Güvenlik Doktrini adında geliştirdiği yeni konsept, Latin Amerika'da askeri diktatörlükler dönemini başlattı. Bu siyasal-askeri stratejinin özünü toplumsal muhalefetin her türlü metod uygulanarak fiziken ve ideolojik olarak yok edilmesi oluşturmaktaydı. Kontr-gerilla metodları bir devlet politikası haline getirilerek şiddetin toplumun bütün kesimlerine yaygınlaştırılması ve derinleştirilmesi esas alındı. Toplumun, şiddetin şokuyla felce uğratılıp burjuva egemenliğin sarsılmaz bir biçimde sağlanması hedeflendi. Devlet terörünün yo-

ğun olarak uygulanmasının yanında strateji; yanlızca ulusal ölçekte değil, uluslararası ölçekte "komünizme" karşı silahlı kuvvetlerin ortak çalışmasını ve baskının koordine edilmesini sağladı. Bu yönde Pentagon tarafından çeşitli ülkelerin silahlı kuvvetlerinin yetkili unsurları baskı teknikleri konusunda özel eğitime tabi tutuldu. Yine aynı strateji gereği silahlı kuvvetler sadece bir baskı aracı olmaktan çıkarılarak ona yeni sosyal ve siyasal roller yüklendi. Ordunun devletin tüm fonksiyonlarını üstlenecek misyon sahibi olması yönünde uygulamalara geçildi.

Latin Amerika bütününde, özellikle Küba Devrimi ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı sonrasında yayılan gerilla hareketleri (Şili'de MIR, Arjantin'de ERP, Uruguay'da Tupamarolar, Brezilya'da ALN, Kolombiya'da ELN vb.) bir yanıyla ABD emperyalizminin politikalarına yanıt olurken, asıl olarak umudun ve isyanın örgütleri oldular. Bu gelişmeye karşılık ABD emperyalizmi, Ulusal Güvenlik Konsepti'nin daha rafine uygulanmasını içeren Ayaklanmaya Karşı Mücadele adında bir programı devreye soktu. Bu program, Ulusal Güvenlik Konsepti'nin yeni unsurlarla takviye edilmesi anlamını taşımaktaydı.

Ayaklanmaya Karşı Mücadele, baskı metodlarının daha rafine kullanılmasını, bu yönde gizli servislerin "modernize" edilerek güçlendirilmesini, basın yayın faaliyetlerine ağırlık verilerek dezenformasyonun geliştirilmesini ve bağlantılı olarak devletin ideolojik hegemonyasını yaygınlaştıracak aygıtların yeniden organize edilmesini hedeflemekteydi. Amaçlanan, şiddetin şokuyla felç olmuş toplumun beynini de fethetmekti. Bu yeni fetih alanı, yeni fatihleri ve kontr-gerillanın yeni tetikçilerini ortaya çıkardı.

Bu stratejilerle, halkın umudu ve toplumsal isyan örgütleri olan gerilla hareketlerinin mayalandığı zeminin yani kitlelerin etkisizleştirilmesi, susturulması, itaatkârlaştırılması amaçlandı. Ve gerilla hareketlerin parçalanarak, beslendikleri kanallar ortadan kaldırılarak, mücadeleleri aparatla aparatın savaşına indirgenmeye çalışıldı. Bu amaçla ölüm mangaları ve sistemli işkence teknikleri kullanıldı. Gerilla hareketlerinin yeni momente uygun politikalar geliştirememesi, teorik, ideolojik ve taktik hataları, bu politikaların, bir ölçüde başarılı olmasını sağladı. Bazı gerilla hareketleri bu süreçte ağır yenilgiler alsalar da bir müddet sonra toparlanmayı ve yenilenmeyi başardılar. Guatemala, El-Salvador, Kolombiya ve Peru'da olduğu gibi.

Fakat Latin Amerika'nın birçok ülkesinde gerilla hareketleri onarılmaz yaralar aldılar. Gerilla hareketlerinin dağıtılması, farklı düşünen her türlü muhalefet örgütü ve kişinin de etkisizleştirilmesini, hatta geleneksel siyasi partilere yönelik saldırı, şiddet ve baskı operasyonlarını beraberinde getirdi. Amaçlanan yalnızca burjuva düzenini tehdit eden yapıların ortadan kaldırılması değil, yeni bir toplum modelinin oluşturulmasıydı. Askeri darbelerin ve diktatörlüklerin misyonu da buna göre belirlendi.

70'li yıllar boyunca birbirini izleyen darbeler ve askeri diktatörlükler -Bolivya 1971, Uruguay 1973, Şili 1973, Arjantin 1976- bir yandan bütün toplumsal muhalefete azgınca saldırıp, her türlü örgütlenmeyi yok ederken, diğer yandan gelişen uluslararası yeni işbölümü politikaları çerçevesinde kendi ülke ekonomilerini de biçimlendirmeye giriştiler. Bu yönde piyasa ekonomisinin önündeki tüm engeller ortadan kaldırıldı ve Latin Amerika ülkeleri pazarlarının uluslararası sermayeye bütünüyle açılması yönünde radikal politikalar uygulandı. Özce; "askeri zordan sonra ekonomik zor geldi".

Şili'deki askeri darbenin gelişim süreci ve uyguladığı politikalar, bazı özgünlükler taşısa da, Latin Amerika'daki diktatörlüklerle özde benzer özellikler göstermekteydi.

Darbe, halk hareketini yenilgiye uğrattıktan sonra, toplumsal güçler dengesinde burjuvazi yararına değişimler yarattı. 1973'ten itibaren uygulanan monetarist ekonomi-politika, Şili ekonomisinde köklü dönüşümlerin yaşanmasına neden oldu.

Yeni ekonomi politikaların koşullarının hazırlanması ya da bu dönüşümün sağlanması 1977 yılına kadar sürdü. Darbenin gerçekleştiği tarihle, 1975 yılının ilk ayları arasındaki süreçte, işçi sınıfının bütünüyle ezilmesi amaçlandı ve bu yönde önemli başarılar elde edildi. Artı-değer oranında, işçi sınıfının örgütsel gücünün dağıtılmasıyla birlikte önemli artışlar sağlandı. Şili egemen sınıfları içinde finans burjuvazisinin bu dönemde ağırlığı artsa da, güç ilişkileri içinde yeni bir denge yaşanmaktaydı.

Darbeciler ilk iş olarak, "Unidad Popular'ın fiyat kontrolü politikasına karşın, ... fiyatları serbest bıraktı. Temel gıda maddelerine uygulanan önemli devlet sübvansiyonları kaldırıldı. Şili parası eskudonun değeri büyük ölçüde düşürüldü... Her türlü sendikal faaliyet yasaklandı."[83]

Bu politikalar sonucu, hiper-enflasyon doğarken, reel ücretlerde ciddi düşüşler görüldü. Yine aynı dönemde, devletleştirilen bütün endüstriler, özel sektöre devredildi. Gümrük tarifeleri ihracatın artması için sistemli olarak indirildi.

Cuntanın izlediği bu politikalardan en büyük zararı işçi sınıfı ve diğer emekçi kesimler gördü. İşçi sınıfının sendikal ve siyasal örgütleri dağıtılarak, önder, ileri kadro ve üyelerinin büyük bir kısmı ya öldürüldü ya da tutuklanarak hapse atıldı. Cuntacılar, bu operasyonlarla işçi sınıfının kazanılmış haklarını kolayca gasp ettiler. İşçi sınıfının örgütlü gücünün dağıtılması ve fiziken yok edilmesi, uygulanan ekonomik modelin "başarılı" olmasının tek ölçütü olarak ele alındı ve bu yönde yoğun bir şiddet uygulandı. İşçi sınıfının yaşadığı ağır yenilgi koşulları, monetarist politikanın rahatça hayata geçmesini sağladı. Bu politikalar sonucu işçi sınıfının yaşam ve çalışma koşulları olağanüstü kötüleşti. İşçi sınıfı hiper-enflasyon karşısında ezildi.

"Asgari ücret, çeşitli sözleşmelerle 10 Eylül 1973'ten Ocak 1974'e dek altı katına çıkarılırken, temel gıda maddesi (ekmek) fiyatları 55 kat, yağ fiyatları 64 kat, süt fiyatları 43 kat, şeker fiyatları 50 kat ve ulaşım fiyatları 38 kat artmıştı."[84]

Aynı politikalardan, Unidad Popular iktidarına karşı aktif mücadele yürüten orta sınıflar da ağır şekilde etkilendiler. Orta sınıflar hızla bir yoksullaşma sürecine girdi. Birçok küçük ve orta ölçekli işletme iç pazarının daralmasına bağlı olarak kriz yaşamaya başladı.

Cunta'nın, Nisan 1975 ile Temmuz 1976 arasında uyguladığı "şok politikası" finans burjuvazisinin iktidar bloğu içinde ağırlığını artırmasını sağladı. Şili'nin uluslararası tekellere ve IMF'ye bağımlılığı daha fazla arttı. Uluslararası sermayeyle entegrasyonunu geliştiren finans burjuvazinin etkinliğinin artmasına rağmen, geleneksel sanayi burjuvazisi bu süreçte önemli ölçüde güç kaybetti. Cuntacılar, bu dönemde devlet işletmelerinin özelleştirilmesine hız verdi. Kamu harcamaları önemli oranda azaltıldı. Çeşitli ürünlere uygulanan devlet sübvansiyonu kaldırıldı. Bu uygulamalar sonucunda "Üretim 1974'e kıyasla yüzde 12 oranında düşerken, özellikle imalat sanayiinde durum çok kötüleşti. Şili sanayii, öncelikle iç talebi karşılamak için üretmekteydi. Kamu harcamalarının kısıtlanması nedeniyle talebin düşmesi ekonomiye büyük zararlar getirdi. Bu nedenle 1975'te üretim yüzde 25, yatırımlar ise yüzde

40 oranında düşerken, yalnızca tarımda bir ilerleme kaydedildi."[85]

Bu süreçte "Altmışlı yıllarda gelişmeye başlayan ve Unidad Popular zamanında spekülasyon işlemleriyle sermaye biriktiren sanayici finans burjuvazisi, ekonomik araçlara sahip oldu ve bu politikadan en büyük kazancı sağladı. Bütün bunların yardımıyla da ülke ekonomisinin denetiminde bir üst basamağa tırmandı; yani askeri yönetimin ekonomi politikasında, bu politikaya en uygun kesim olan sanayici-finans fraksiyonu başta 'Prinalar' grubu olmak üzere başat rol oynadı.

Sanayici-finans sektörü, böylece ülkenin üretim aygıtı üzerinde geniş bir kontrol sağladı ve ihracat modelinin taşıyıcı gücü haline geldi, gelişmesini hızlandırdı ve iktidarını güçlendirdi."[86]

Cunta, uyguladığı şok politikalarla örgütsel olarak dağıttığı ve parçaladığı işçi sınıfından sonra, orta sınıfları ekonomik olarak etkisizleştirecek uygulamaları hayata geçirdi. Cunta "artık yalnızca kapitalizmi savunmuyor aynı zamanda kapitalist kalkınmanın yeni bir safhasını yürürlüğe koymaya çalışıyordu."

Bu politikalar sonucu işsizlik önemli oranda arttı. "Santiago'da yüzde 22,5'e, Şili'de ise toplam yüzde 17,4'e çıktı"; önemli oranda küçük ve orta ölçekli işletme kapandı.

1976 ve 1977'de, 1975'te (1974-1975 yıllarındaki dünya krizinin de bir yansıması olarak) yaşanan krizden sonra, ekonominin yeniden canlanmasını sağlayan önlemler yürürlüğe girdi. Şili'de 1978'den sonra monetarist ekonomik-politika işlerliğe kavuştu. Ekonomide 1980 yılına kadar görülen göreceli iyileşme -bütün yaşanan baskı, zor ve yoksullaştırma politikalarına rağmen- askeri yönetimin başarısı olarak ilan edildi. "Şili mucizesi" gibi yaldızlı tanımlamalar yapıldı. Bu tanımlamalar Şili'nin 1981 yılında yaşadığı ekonomik krizle büyüsünü yitirdi. 1981 ekonomik krizi, Şili'yi iflasın eşiğine getirdi.

1980'li yıllara girildiğinde ekonomide hızlı bir merkezileşme ve tekelleşme yaşandı. "Ekonomideki en büyük beş holding, en önemli 250 sanayi işletmesinde sermayenin üçte ikisini kontrol ediyor, ayrıca dış kredilerin yüzde 70'i de onlara akıyordu."[87]

1981-1982 arasında yaşanan mali kriz "Şili mucizesinin" çöküşü oldu. Üretim yüzde 14 kadar azaldı. Mali kriz, devlet müdahalesi ve özel borçları devletin üstlenmesiyle aşılmaya çalışıldı.

"Ekonomik-politik gücün diktatörlükle olağanüstü yoğunlaşması, ona, uluslararasılaşma, yeniden yapılanma ve ekonomik performansıyla bütünüyle uyumsuzluk arzeden ani devresel düşüşleri atlatma imkânı sağlıyordu."[88]

1985'ten sonra, Şili'de hızlı bir özelleştirme dalgası başladı. Şili'nin en önemli ekonomik kaynakları uluslararası sermayeye peşkeş çekildi. Sosyal güvenlik sistemi, elektrik şirketleri, benzin istasyonları, demiryolları, telekomünikasyon sistemi özelleştirildi. Altın, gümüş, bakır madenleri, petrol, doğalgaz, lityum yatakları yabancı konsorsiyumlara devredildi. Ülkenin ormanları ABD'ye, Japonya'ya, Hollanda'ya satıldı. Deniz ürünleri, deniz ulaşımı ve ticareti Japon sermayedarlarına açıldı. Devlet havayolları, barajlar, sigorta şirketleri özelleştirildi.[89]

1988 yılında, Pinochet'nin devlet başkanlığı için yapılan referandumda, Şili halkı red oyu verdi. Pinochet, bu red tavrına karşı, sıkıyönetim girişiminde bulunduysa da iç ve dış faktörlerden dolayı bunu gerçekleştiremedi.

1989 yılında başkanlık seçimleri yapıldı. Pinochet'nin adayı başkanlığı kaybetti. Buna rağmen, Pinochet başkomutanlık sıfatıyla siyasi iktidarın arkasındaki güç oldu.

1990'lı yıllar, Şili'de "kontrollü demokrasiye" geçişin yaşandığı dönem oldu. Latin Amerika'da, 1980'li yılların başında başlayan bu sürece, Şili 1989 seçimleriyle girdi.

Şili'de 1990'lı yıllarda kurulan, "demokratik hükümetler", uluslararası sermayenin istemleri doğrultusunda diktatörlükten devraldığı politikaları büyük bir titizlikle uyguladı. 1989'dan sonra restorasyona uğrayan baskı rejimi, sınıf karşıtı politikalarını sürdürdü. Özelleştirmelere ara verilmeden devam edildi. Uluslararası tekeller, Şili ekonomisinin sinir merkezlerini ellerinde tutarak, yapılan anlaşmalarla "gasplarını" garanti altına aldılar. Petrol üretiminin yüzde 70'i 2001 yılına kadar Japonya, Finlandiya, Almanya'daki rafinerilere verilirken, ülkenin en önemli bakır madeni yatağı La Escondida, 1988 yılında 50 yıllığına çok uluslu konsorsiyuma satıldı. Şili'nin tüm sanayi sektörünün değerinin toplam satışı, dış borçlarını karşılamasa da, And'lar ülkesinin tüm yeraltı ve yerüstü kaynakları satışa çıkarılmış durumda... Ve bu politikalar bir dönem dikatörlüğe karşı muhalefet cephesi içinde yer alan bazı kesimlerce ya onaylanıyor ya da rasyonalize edilmeye çalışılıyor.

Pinochet diktatörlüğünün "başarısı" yanlızca Şili ekonomisini uluslararası sermayenin istemlerine göre yeniden yapılandırmasında olmadı; diktatörlük, politik bağlamda da önemli "başarılar" kaydetti. Pinochet'ye ve sonrası süreçte restore edilmiş baskı rejimine asıl güç veren 1973 yılından sonra başlayan ekonomik değişim sonucu, Şili'de oluşturulan toplumsal güç dengeleri ve buna bağlı şekillenen yeni sınıf ittifakları oldu. Ayrıca, aydınların sisteme entegre edilmesi ve sterilize olmuş kimlikleriyle, faşist diktatörlüğün ekonomik - politik faaliyetlerini meşrulaştırıcı çabaları da, diktatörlüğün temel dayanaklarından birini oluşturdu.[90]

Her şeye rağmen Şili halkının mücadelesi hiç durmadı, diktatörlüğün en ağır şartlarında bile, direniş sürdü. Şili halkı, faşizme boyun eğmedi. Sınıflar mücadelesinin zengin pratiği içinde, yeni örgütlenme ve mücadele araçları yaratarak geleceğini kendi ellerine alma doğrultusunda çabalarını sürdürdü. Yenilginin acısında umudu, isyanın içinde geleceği ördü.

PİNOCHET DÖNEMİNDE TOPLUMSAL MUHALEFET

11 Eylül 1973 darbesiyle, Şili'de kara bir dönem başladı. Darbeciler, yoğun bir şiddet dalgası başlatarak, başta işçi sınıfı olmak üzere, bütün emekçi kesimlerin her düzeydeki örgütlenmelerini dağıttı. Binlerce insan öldürüldü, binlerce insan gözaltına alınarak, sistemli işkenceye tabi tutuldu.

Darbenin geleceği bütün sol güçler tarafından bilinse de, yine de darbe; bütün siyasal güçleri hazırlıksız yakaladı. Yaşanan yenilgi şokuna karşı önce korunma refleksi geliştiren sol, kendi kadrolarını korumak, insanların güvenliğini sağlamak, aile ve yakınlarıyla ilgilenmek durumunda kaldı. Yavaş yavaş darbecilere karşı, farklı biçimlerde silahlı direnişler örgütlendi. Özellikle bu süreçte MIR öne çıktı. Komünist Parti, muğlak bir biçimde anti-faşist cephenin kurulması gerektiğini açıklasa da, çabaları Hıristiyan demokratlarla flörtten öteye gitmedi. Komünist Parti'nin, parlamenter demokrasinin yeniden sağlanması gerektiği yönündeki önerileri ve bu yönde Hıristiyan demokratlarla görüşmeleri, hiçbir sonuç vermedi.

Sosyalist Parti ise, tam bir kaos içine düştü. Parti içinde darbecilerin

gereksiz yere tahrik edilip edilmediği tartışmaları, genç kadrolarla eski kadrolar arasında ayrılıkların yaşanmasına yol açtı. Parti'nin önder kadrosunun birçoğunun ülkeyi terk etmesi, yaşanan tartışmalar ve yenilgi şoku, Sosyalist Parti'yi etkisiz bir konuma getirdi, dağılmasına neden oldu. Parti, küçük gruplara bölündü ve giderek sosyal demokrat bir çizgiye kaydı.

MIR, yeraltına çekilerek, karşılaştığı tüm sorunlara rağmen "İlticaya Hayır!" sloganıyla ülkede kaldı. "Ülkeyi terk eden MIR'i terk eder!" sloganıyla ülkede kalmayı bir ilke sorunu haline getirdi.[91] MIR, cuntanın yarattığı demoralizasyon koşullarına karşı direnileceğini gösteren silahlı eylemler gerçekleştirdi. Bunun yanında kitlesel bir direniş hareketi yaratmak yönünde önerilerde ve çabalarda bulundu. Özellikle, MIR önderliğinde yaratılan Direniş Komiteleri şeklindeki örgütlenmeler, uluslararası devrimci mücadelenin önemli deneyimlerinden biri oldu.

MIR, 1974 yılında yayımladığı "Mücadele Programı ve Platformu" adlı broşürde, bu örgütlenmeleri şöyle açıklamaktadır.

"Direniş Komiteleri, devrimci parti üyelerine, sol partilerin üyelerine, HDP (Hıristiyan Demokrat Parti)'nin tabanına, hiçbir partiye üye olmayan emekçilere açık olan, geniş kitleye dayalı ve sekter olmayan örgütler olarak anlaşılmalıdır. Direniş komiteleri bir siyasal cephenin temelini oluşturan örgütler değildir. Şili'deki sınıf mücadelesinin yeni koşullara uygun bir tür kitle örgütleridir. Bu örgütlerin çalışmaları oldukça gizlidir. Hücre biçiminde ve birim esasına dayanarak (işyeri, mahalle, ordu birimi, okul vb.) kurulur. Direniş Komiteleri halkın direniş ruhu ve yürütme gücüdür. Kendi bölgelerinde tüm direniş eylemlerinin eşgüdümünü sağlar ve bunlara önderlik yapar; direniş eylemlerine ilgi duyan, katılan herkesle bağlar kurar, propagandayı hazırlar ve dağıtır; ajitasyonda eşgüdümü sağlar; legal ve yarı legal örgütlerdeki çalışmaları yönlendirir; her türlü mali ve maddi yardımı koordine eder; baskılar hakkında bilgi toplar; kendi birimleri için mücadele programları önerir; üyelerini siyasal olarak eğitir, vb. Bu komiteler az sayıda insandan oluşur ve diğer Direniş Komiteleriyle ilişkileri, üst düzeyde, sadece komite başkanı aracılığıyla sağlanır. Sürekli çekirdeğin dışında, komite üyelerinin faaliyetleri düzeyine, dolayısıyla komite üyeliğine kabul edilecek duruma ulaşmamış olmakla birlikte, direniş komitesinin üyesi olarak görülen (toplantılara katılmamakla birlikte, görüşleri alınan) ve sürekli

ve kararlı direniş için çalışan kimseler de vardır. Bu komitelerin çalışmalarında mutlaka olması gereken gizlilik ve güvenlik gerekliliği sonucu buralarda çalışacak üyelerin seçiminde son derece dikkatli olmak zorunluluğu göz önünde bulundurulmalıdır."[92]

İşçi sınıfının ve kitlelerin faşist diktatörlüğe karşı mücadelesinde; bilinç, örgütlenme ve savaşma yeteneklerinin gelişmesi ve kitlelerin gelecek toplumu kendi elleriyle inşaa etmesi amacıyla, önerilen Direniş Komiteleri, MIR tarafından yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Halk Direniş Hareketi'nin yaratılması amacıyla hayata geçirilen Direniş Komiteleri, faşist diktatörlüğe karşı, bir dönem önemli mücadele odaklarından birini oluşturdu.

MIR'in, 1975 yılının başında Komünist Parti'ye yaptığı, cuntaya karşı tüm güçleri Birleşik Direniş Cephesi altında örgütleme ve hareketa geçirme çağrısı önce "olumlu" karşılandı. Fakat, daha sonra Komünist Parti, burjuva muhalefetle ittifakı öne alan programı doğrultusunda; MIR'e yönelik geleneksel yaklaşımını sürdürerek, MIR'i "aşırı solculuk ve emperyalizmin truva atı" olmakla suçladı.

MIR, 1976 yılına kadar cuntaya karşı aktif mücadelesini sürdürdü. 1976 yılına girildiğinde, aldığı ağır darbeler sonucu faaliyetlerinde önemli gerilemeler görüldü. Şili solunun cunta sonrası içine düştüğü örgütsel, ideolojik, teorik ve pratik sorunlar, MIR'ın diktatörlüğe karşı mücadelede giderek etkisizleşmesine neden oldu.

İşçi sınıfı ise, cuntanın politikalarından direkt etkilenen kesim olarak, örgütsel gücü dağıtılmış, önderleri tutuklanmış ya da öldürülmüş durumdaydı. Çıkarılan savaş hali kararnameleriyle, sendikal yapıların birçoğu kapatılmış (örneğin CUT 17 Eylül 1973'te yasaklandı), sınıfın bütün kazanımları gasp edilmişti. Cuntanın bu operasyonlarını, işçi sınıfının devamlı kontrol altında tutulmasını hedefleyen operasyonlar izledi. Bu yönde farklı taktikler uygulandı. Bazı sendikaların yönetim kurulları ve taşıyıcı kadroları tasfiye edilerek, buralara cunta işbirlikçisi kadrolar getirildi. Ayrıca yeni sendikalar kurularak işçilerin bu sendikalar içinde yer alması amaçlandı. Bunun yanında stratejik işyerlerine direkt askeri görevliler atanarak sınıfın askeri disiplin içinde hareket etmesi amaçlandı.

Darbeciler bu operasyonlarında özellikle Hıristiyan demokrat ve sağ eğilimli sendikacıları kullandılar. Eduardo Frei'nin yönetimindeki Hı-

ristiyan Demokrat Parti'nin sağ kanadının darbeyi desteklemesi, darbeciler tarafından Hıristiyan demokrat sendika liderlerinin kullanılmasını da beraberinde getirdi. Hıristiyan demokratların darbecilerle flörtü bir yıl kadar sürdü. Bu arada, daha önce Unidad Popular iktidarına destek veren, yönetim kurullarında Komünist Parti ya da Sosyalist Parti üyelerinin bulunduğu, Confederacion Maritima de Chile (COMACH) - Liman ve Göl İşçileri Sendikası, Confederacion des Trabajadores Cobre (CTC) - Bakır İşçileri Konfederasyonu, Confederacion de Empleades Particularen de Chile (CEPCH) - Şili Özel Memurlar Konfederasyonu, Federacion de Trabajadores Portuarios (FTP) - Liman İşçileri Federasyonu, Sindicato Indüstrial de Obreros Carboniferos de Lota (SIOCL) - Lota Kömür İşçileri Sanayi Sendikası ve sağlık, banka, demiryolu, nitrat işçilerinin sendikal örgütlerinin yönetimlerine ağırlıkta Hıristiyan demokrat eğilimli sendikacılar getirildi.

1976 yılında Cunta tarafından UNTRACH - Şili İşçilerinin Ulusal Birliği kuruldu. Üyelerinin büyük bir kısmı hükümet tarafından atandı.

1974 yılında, yukarıda belirttiğimiz sendikal yapılardan; COMACH, CEPCH, CTC gibi sendikaların bir araya gelmesiyle Onlar Grubu kuruldu. Önce cuntayla uyum içinde olan Onlar Grubu, daha sonra (1976 yılından sonra) cuntaya karşı eleştirel bir tavır içine girdi. Hıristiyan demokrat çizgide olan Onlar Grubu'nun, 1975 yılında Hıristiyan demokratlarla Pinochet iktidarı arasında çelişkilerin başlamasıyla, hükümetle ilişkileri mesafeli olmaya başladı. 1970'lerin sonlarına doğru tavırları daha da sertleşen bu grup, 1978'de ulusal çapta askeri hükümete karşı boykot uyguladı. 1979'da demokrasiye geri dönülmesi yönünde açılan kampanyalara Onlar Grubu'da katıldı.

İşçi sınıfının, Cunta güçleri tarafından atomize edilmesi ve bütünüyle kontrol edilmesi girişimleri, 1973-1975 yılları arasında en yoğun biçimde uygulandı. İşçi sınıfı bu dönemde önemli darbeler yedi. CUT'un yurtdışı komitesi tarafından yapılan, 11 Eylül 1973-30 Mayıs 1974 tarihleri arasında yaşananlara yönelik araştırma, işçi ve emekçilerin yaşadığı şiddetin boyutunu göstermektedir;

"Toplam 25 bin katledilen insan arasından 15 bin emekçi, bunun 400'ü sendika lideri. Toplam 70 bin tutuklu arasında 43 bin emekçi, bunun 5 bini sendika lideriydi."[93]

Buna rağmen, işçi sınıfının direnişi devam etti. Cuntaya karşı Santi-

ago'da metro inşaatında çalışan işçilerin, ücretlerinin yükseltilmesi ve iş sürelerinin kısaltılması için başlattıkları ilk grevi (21 Kasım 1973), farklı işçi eylemleri ve direnişleri izlese de, işçi hareketi 1975 yılına kadar bir geri çekilme dönemine girdi. 1975 yılında salon toplantısıyla kutlanan 1 Mayıs eylemi, sınıfın yeniden harekete geçmesinin ilk adımı oldu. Diktatörlüğün hayata geçirdiği, monaterist ekonomi-politikalar sonucu çalışma ve yaşam koşulları olabildiğince kötüleşen işçi sınıfı, en temel haklarını elde etmek yönünde arayışlara yöneldi. 1975 ve 1976 yılını kapsayan dönemde işsizliğe, çalışma ve yaşam koşullarının düzeltilmesine yönelik bir dizi işçi eylemi gerçekleşti. Bu dönemde Santiago'da kamu ulaşım araçlarında çalışan işçiler, Conchali'de inşaat, dokuma ve metal işçileri; iş durdurma ve kısa süreli bir dizi eylem yaptılar. Faşist iş yasalarının demokratikleştirilmesine yönelik çeşitli işçi toplantıları yapıldı.

İşçi sınıfının yeniden kıpırdanmaya başladığı bu dönemde, kilisenin ilerici kesimleri, sınıfın ve Şili halkının sorunlarına sahip çıktı, birçok kilise, toplumsal muhalefetin faaliyetlerini yürüttüğü alan olurken, Kardinal Silva Henriquez gibi birçok din adamı da işçilerin ve emekçilerin yanında yer aldı. Aynı dönemde, Hıristiyan demokrat radikal güçlerin, geleneksel sol parti üyelerinin ve partisiz sendika yöneticilerinin yer aldığı Coordinadora Nacional Sindical (CNS) - Ulusal Sendika Koordinasyonu gibi illegal sendikal faaliyetler başladı.

Frente Unitaraio de Trabajadores (FUT) - Emekçilerin Birlik Cephesi'nin de faaliyetleri bu dönemde artmaya başladı. FUT, CNS ile ortak çizgide hareket etti. 1976 yılında kurulan ayrı bir sendikal çalışma da, Comite'de Defersa dee Los Derechas Sindicales y Humanos (CODESH) - Sendika ve İnsan Haklarını Savunma Komitesi'dir. CUT'un yeniden kurulmasını amaçlayan bu örgütlenme, sendikaların ve faaliyetlerinin yasallaştırılması yönünde çalışmalar yürüttü.

1976 1 Mayıs'ı da yüzlerce işçi toplantısıyla kutlandı. Bu toplantıların birçoğu kiliselerde gerçekleştirildi. En önemlisi Santiago Katedrali'nde oldu. Toplantıda Kardinal Silva Henriquez verdiği vaazda işçilerin grev ve örgütlenme haklarını savundu.

Şili işçi sınıfının ve emekçi kesimlerin faşist diktatörlüğe karşı giderek ivmelenen mücadelesi, egemen güçleri harekete geçirerek, farklı şiddet metodları uygulamalarına yol açtı. Latin Amerika ülkelerinin bir-

çoğunda uygulanan, bir kontr-gerilla taktiği olan, "kaybetme" yöntemi, 1975 yılında ve özellikle 1976 yılında devletin başvurduğu temel yöntem oldu. Aslında darbenin gerçekleştiği dönemden beri uygulanan bu kontr-gerilla taktiği, özellikle bu tarihlerde yoğunlaştı.

Darbeciler, "Z planı" doğrultusunda, 1973-1976 yılları arasında uyguladıkları kitlesel tutuklama ve infaz döneminden sonra, daha ince baskı metodlarına başvurdu. Muhaliflerin ya da potansiyel muhalif unsurların seçmeci bir tarzda "kaybedilmesi" bu süreçten sonra hızla arttı.

1977 yılının en önemli olayları 1 Mayıs'ın yüzlerce toplantıyla kutlanmasının yanında, Haziran ayında 26 kayıp yakınının Santiago'daki Birleşmiş Milletler bürolarında başlattıkları açlık grevi oldu. Şili'de yeni toplumsal hareketler içinde yer alan kayıp yakınlarının örgütlülüğü, aslında 1974 yılının sonlarına dayanmaktaydı. Agrupacion - Kayıp ve Gözaltında Tutulanların Yakınları Grubu, MIR üyesi kişilerin yakınları tarafından oluşturulmuş bir organizasyondu. Agrupacion öncesi hiçbir siyasi deneyimi olmayan ve ağırlıkta kadınlardan oluşan bu yapı, 1975 sonrasında DINA - Şili Gizli Polisi'nin Komünist Parti ve MAPU'ya yönelmesiyle daha geniş kesimleri içinde barındırdı. Giderek, cuntanın baskı dalgasına karşı göğüs geren ve direnen bir muhalefet gücü haline geldi.

1977 yılında, Cunta'ya karşı toplumun değişik kesimlerinde görülen muhalefet, Kasım ayında El Teniente bakır madenlerinde yaşanan grevle bir üst boyuta evrildi. Grev, duvarlara yazılan "2. Salı, Kimse Çalışmıyor." benzeri yazılarla ve "2. Salı kimse çalışmıyor! Çünkü evlerimizde açlık hüküm sürüyor! Çünkü, kaplarımızı dolduracak hiçbir şeyimiz yok! Çünkü, mevcut ücret dağılımı bir maskaralıktır. Çünkü sendika yöneticileri hain kuklalardır. Çünkü her yerde sefalet hüküm sürüyor. Çünkü, talepte bulunmamız bizim yasal hakkımızdır. Ailelerimiz için ve haklarımız için yeni bir mücadeleye başlıyoruz. Bunu okuyun ve daha sonra başkasına verin"[94] içerikli, 2 Kasım Hareketi imzalı bildirilerle ilan edildi.

Greve, çalışanların yüzde 70'i katıldı. Grevciler, salt ekonomik talepler değil, toplu sözleşme ve grev hakkının kazanılması ve işbirlikçi sendikal yönetimin değiştirilmesini de içeren talepler ileri sürmekteydi. El Teniente grevi, Cuntanın işçi karşıtı politikalarına karşı ilk kitlesel başkaldırıydı ve sınıfın mücadelesinde yeni bir dönemin başlangıcını

işaretlemekteydi.

Grev, faşist diktatörlüğün hemen yeni önlemler almasını beraberinde getirdi. Diktatörlük, grevleri kriminal bir vaka haline sokan ve bir ayaklanma organizasyonu olarak değerlendiren hukuksal düzenlemelere girişerek, işçi sınıfının yükselen mücadelesini kesmeye çalıştı.

1978 yılı bu birikimlerle, Şili'de toplumsal muhalefetin giderek güç kazandığı ve geliştiği bir yıl oldu. Kitleler artık korku duvarını aşarak, Pinochet rejimine karşı tepkilerini hayatın her alanında gösteriyorlardı. Aynı yıl, MIR yeniden toparlanarak toplumsal muhalefetin değişik güçleri içinde faaliyet yürütmeye başladı. Komünist Parti ve diğer sol, sendikal yapılar içinde çalışmalarını hızlandırdı.

Sendikaların yarı legal ve legal mücadelesi gelişti. Sendikal örgütlülükler, anti-sendikal yasalara karşı ve işçi sınıfının en temel ekonomik ve demokratik haklarının elde edilmesi yönündeki faaliyetlerini yoğunlaştırdı. 1978'de 1 Mayıs kutlamalarının yasaklanmasına rağmen sokakları binlerce kişi doldurdu. Santiago'da, 1 Mayıs kutlamaları görkemli geçti. Sokak çatışmalarının çıktığı kutlamalarda yüzlerce kişi tutuklandı. Ama Santiago sokakları "Özgürlük!" ve "Yaşasın 1 Mayıs!" sloganlarıyla çınladı. Cuntanın bütün yasaklamalarına karşın gerçekleşen 1 Mayıs, işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin diktatörlüğe karşı açık tepkilerinin ortaya çıktığı bir gün oldu. Aynı yıl içinde Agrupacion, Şili toplumunun geniş bir kesiminden destek görmeye başladı. Agrupacion'ın açlık grevi ve protesto eylemleri yaygınlaştı. Daha önce kayıp insanların hukuken zaten varolmadıklarını savunan diktatörlük, Agrupacion'ın ulusal ve uluslararası düzeyde yarattığı etki ve dayanışma ağı sonucunda, "Ölüm Varsayımı"nı kabul eden bir yasa çıkartarak yükselen tepkileri engellemeye çalıştı. Kayıp yakınlarına miras hakkı ve çeşitli tazminatları içeren bu yasa, Agrupacion tarafından "kayıp yakınlarının vicdanlarının satın alınması" olarak değerlendirildi. Diktatörlüğün bu yasayla hedeflediği Agrupacion faaliyetlerini zayıflatma düşüncesi boşa çıktı. Özellikle 1978'de Lonquen ve 1979'da Yumbel'deki gizli mezarların ortaya çıkarılması, Agrupacion faaliyetlerinin daha da yoğunlaşmasına neden oldu.

1978-1980 yılları arası, solun etkisiz ve pasif kalmasına rağmen Cuntaya karşı direniş hareketi güçlendi. Komünist Parti ve Sosyalist Parti'den arta kalan yapılar, Hıristiyan demokratlarla birlikte anti-faşist

bir cephenin kurulması yönünde önerilerini devam ettirdiler. MIR ise bu dönemde kitle hareketinin içinde yer almaya çalıştı. Gerçekleştirdiği silahlı eylemlerle direnişin radikalleşmesi için uğraştı.

Andreas Pascal Allende bu dönemi şöyle anlatmaktadır:

"Cezaevinden ilk yoldaşlarımız çıkmışlar ve yeni ortaya çıkan, henüz daha çok küçük olan toplumsal harekete katılmışlardı: Bunlar yoksul semtlerde oturan ve insan hakları için mücadele eden insanlardan oluşuyordu. ... direnişi ifade etme ve toplumsal hareketlenmeye, protesto gösterilerine ve silahlı eylemlere kanalize etme görevi bize düştü. Silahlı propagandaya başlayıp, bankaları kamulaştırmaya, polis kışlalarına saldırmaya, elektrik direklerini havaya uçurmaya başladık.

Benim, yani MIR genel sekreterinin ülkede olduğu gerçeği bile insanları coşkulandırıyordu. Durum 1976'daki gibi değildi artık. Artık beni saklıyorlardı."[95]

Diktatörlüğe karşı 1978 sonrası gelişen muhalefet güçleri, birleşik bir güç haline gelemedi. 1980 yılında gerçekleşen plebisit, Pinochet'nin "barışçı" yoldan iktidarı devretme niyetinde olmadığını gösterdi. Plebisit sonucu onaylanan anayasa, Pinochet'nin 1989 yılına kadar, iktidarda kalmasını güvence altına alırken; baskı, şiddet ve terörün meşrulaşmasını sağladı.

1980 ve 1981 yıllarında diktatörlük şiddetin dozajını yükseltti. Bu süreçte MIR örgütsel düzeyde bazı darbeler almasına rağmen, mücadelesini sürdürdü. İnat, kararlılık ve fedakârlıkla yürütülen bu mücadele, özellikle 1982 yılında yeniden artarak sürecek direnişe güç verdi. Bu dönemde Komünist Parti içinde başlayan tartışmalar sonucu, parti "ayaklanma hakkının kullanılması" gerektiğini savunmaya başladı. Cuntanın iktidara gelişini edilgen bir geri çekilişle karşılayan ve hiçbir zaman doğrudan eyleme geçmeyen Komünist Parti'nin 1980 yılı sonunda politika değişikliği içine girerek tüm mücadele biçimlerinin geçerliliğini ilan etmesi; 1983 yılında, Komünist Parti içerisinde silahlı mücadeleye başlayan Frente Patriotico Manuel Rodriguez (FPMR)'in doğuşuyla sonuçlandı.

1981-1982 yılında Şili ekonomisinin yaşadığı kriz, Şili mucizesinin iflası anlamına geldi. Şili halkının yaşam standartlarında olağanüstü bozulmalar görüldü. İşgücünün üçte biri, halkın yüzde 30'u yoksulluk sınırında yaşanmaktaydı. Nüfusun yüzde 36'sı yaşamını ya evsiz ya da barakalarda sürdürmekteydi.

Bu koşullar 1982 yılı sonundan itibaren diktatörlüğe karşı toplumsal muhalefetin yeniden gelişmesini sağladı. Sınıflar mücadelesinin derinleşmesi ve zenginleşmesini gösteren yeni toplumsal hareketler ortaya çıktı.

1983 yılı, diktatörlüğe karşı etkili mücadele pratiklerinin yaşandığı bir yıl oldu. Bu mücadelenin taşıyıcılığını kent yoksulları yapmaktaydı. Kent yoksullarının gösterdikleri militan ruh, diktatörlüğün yarattığı korku ve sessizlik atmosferini dağıttı. Şili'de artık yeni bir dönem başlıyordu. İsyanın, başkaldırının ve itaatsizliğin dönemi.

Şili solu, bu gelişmeleri, ancak izleyebildi. Yaşamın her alanındaki yeni arayışlara ve örgütlenmelere, sol cevap vermekte yetersiz kaldı. Yeni toplumsal hareketler, diktatörlüğe karşı mücadelenin temel yürütücüleri haline geldiler.

Şili'nin emperyalist-kapitalist sistemle entegrasyonuna bağlı olarak toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel yapısında köklü değişimler yaşanmaktaydı.

Şili kapitalizminin uluslararası pazarlarla bütünleşme süreci, Şili'de kapitalizmin yeniden yapılanmasını beraberinde getirdi. Uygulanan monetarist model, işçi sınıfının yapısında değişimlere yol açtı ve kapsamında genişlemeye neden oldu. Şili'de tarımsal işgücünde yaşanan değişimler çarpıcı bir tablo oluşturmaktaydı.

"... Yeni büyüme modeli, istihdam edilenlerle yedek sanayi ordusunun arasında kalan bir kesim yarattı. İhracata yönelik tarım kapitalizminin temel sorunu 'işgücü bolluğuydu'; yani mevsimlik üretimin ve ihracaat pazarlarının ihtiyacına göre istenildiğinde işçi istihdam edebilme ve istenildiğinde işçi alabilme esnekliği. İşgücü açısından temel sorun ise bunun tam aksiydi; istihdamın yeterli güvenceyi sağlamaması ve çalışmayla geçen zaman (ücretli olarak istihdam edildiği dönem) ile 'normal yaşam' (bütün yıl) arasındaki kopukluktur.

... İhracat ürünleri için ekilebilecek topraklar iki, hatta zaman zaman üç katına çıktığında on yıldan daha az bir zaman içerisinde, mevsimlik işgücünün, karın tokluğuna ücretler seviyesinde artan oranda istihdam gücü, tarımda çalışanların sayısını 100 binlerden yarım milyona çıkardı."[96]

Bu mevsimlik işçiler ise çoğunlukla yoksul köylüler, şehir varoşlarından gelen işsiz genç kitle, kadın işgücü ve yeni işsiz kalmış işçilerden

oluşmaktadır. Ağır koşullarda, çok düşük ücretle çalışan bu işçiler, yılın dört ayı (ocak ayı ile nisan ayı arasında) iş sahibiyken, yılın sekiz ayı işsizdir.

İşçi sınıfının bu kesimi ile şehirlerdeki işsiz yığınlar arasındaki doğrudan bağ, yeni toplumsal hareketlerin gelişmesinde önemli zeminler yaratmıştır:

"Kırsal kesimde işçi sınıfının büyümesi, şehirdeki yedek sanayi ordusunun büyüklüğü ile doğrudan ilişkili olduğu gibi, şehirlerdeki yeni toplumsal hareketlerin gelişmesi de mevsimlik işçilerin, özellikle komşu örgütlenmelerle yakın ilişkisi olan kadın ve genç işçilerin örgütlenme eğilimleri üzerinde doğrudan etkili durumdadır. Dahası, önceki toprak reformundan yararlanmış olan ve sonradan topraklarından olmuş köylülerin geçmiş örgütlenme deneyimleri, paketleme ve ulaşım işçilerinin deneyimleri ile birlikte düşünüldüğünde bu, proleterleşen mevsimlik işçilerin birlik içinde yeniden örgütlenmelerine önemli dayanak oluşturur."[97]

Bu gelişmelerin yanında, 1980 yılından sonra, kent yoksullarının (pobladores) şehirlerdeki toplumsal hareketler içindeki rolleri arttı. Kent yoksullarının kendi somut sorunlarını çözmek doğrultusunda harekete geçmeleri, bir dizi yeni toplumsal örgütlenmenin kurulmasına yol açtı. Kent yoksulları, yaşadıkları yoksulluğa, açlığa ve işsizliğe karşı önce kendiliğinden bir şekilde kamu hizmetleri bedellerinin ödenmemesi, kaçak elektrik kullanılması, yeni konutlar yapmak için toprak işgalleri, yiyecek sağlanması için süpermarketlerden ve mağazalardan kamulaştırmaların gerçekleştirilmesi, yiyecek taşıyan trenlere saldırılması, resmi yerlerin ve bu yerlerin gecekondulardaki temsilcilik bürolarına saldırılar vb., eylemler gerçekleştirdiler. Kent yoksullarının bu eylemlerine karşılık rejimin sert tavrı, gecekondu mahallelerinde birçok barikat ve sokak savaşının gerçekleşmesine neden oldu.

Kent yoksullarının dayanışma, paylaşma ve sorunlarını ortak çözme yönündeki bu faaliyetleri kısa zamanda örgütsel bir boyut kazandı. Pobladores örgütlenmeleri olarak adlandıran bu yapılar, özünde yoksulların ya da mülksüzlerin kolektif karşı duruşlarını göstermekteydiler. Ve toplumsal rollerini ortaya koyan bir içeriğe sahiptiler. Bu örgütlenmelerin omurgasını işçi sınıfının oluşturması ise özel bir önem taşımaktadır. James Petras'ın bu konudaki yorumu şöyledir;

"Kapitalist üretim ve yeniden üretim süreci, belirli bir evresinin farklı aralıklarındaki işçilerin atılmalarına ve işçi istihdamına dayandığından, üretimden saf dışı edilen işçiler, sayıları da çok da olsa toplumsal çıkarları nitelikçe farklı olan bir katman meydana getirmez. Kapitalist sömürü bizzat üretim sürecinde yer alan işçiler üzerinde işlemez, ayrıca ücretleri olumsuz yönde etkilemeleri ya da dönem dönem mevsimlik işlere koşullanmaları nedeniyle yedek sanayi ordusu üzerinde de işler. Fabrikadan atılan ve muhtemelen mevsimlik olarak çalışmaya başlayıp, düzenli ücretle işçiliği hedefleyen ve yandaş örgütlere katılanlar, işçi sınıfından ayrı kategori olarak ele alınamaz. Poblacioneslerdeki gösteriler, barikat savaşları ve sokak savaşları, yoğun devlet baskısına ve işyerindeki sıkı patron denetimine rağmen işçilerin sınıf mücadelesini benimsediklerini gösterir. Aktif işçilikten pasif işçi durumuna gelinmesi ve buna bağlı olarak mücadelenin üretim birimlerinden (fabrikalardan) mahallelere doğru kayması, işçi sınıfının çeşitli kesimlerinin sermayenin yeniden yapılanmasına ve döngüsel karakterine uyum çabalarını yansıtır."[98]

Pobledores örgütlenmeleri, 1983'ten sonra Şili halkının toplumsal ve politik mücadele organları haline dönüştü. Toplumsal dayanışma ve paylaşmanın yanında, alternatif kültürün yaratıldığı bu örgütlenmeler kitleler içinde etkin nüfuz sahibi oldular. Yaşam alanlarında oluşan gıda ve konut komiteleri, kolektif aşevlerinin organize edilmesinde ve konut yapımı için toprak işgalleri faaliyetlerinde bulundular. Kısa bir süre sonra da bir üst örgütlenme olan Comite Unitario de Pobladores (CUP) - Birleşik Gecekondululular Komitesi kuruldu. Pobladores, bünyesinde 220 bin civarında gecekonduluyu toplamayı başardı. Diktatörlüğün bütün baskılarına rağmen Pobladores örgütlenmelerinin 1983'teki sayısı 494'ken, 1985'e gelindiğinde 1200'e ulaştı.

1983 yılının 11 Mayıs gününde gerçekleşen ulusal protesto, Şili'de toplumsal muhalefetin gücünü ortaya koydu. Bakır İşçileri Konfederasyonu - CTC, 11 Mayıs'ta ulusal grev çağrısında bulundu. CTC'nin bu çağrısına karşılık rejim, maden ocaklarını askeri birliklerle çevirip tanklarla kuşatarak yanıt verdi her türlü eylem girişiminin zorla bastırılacağını açıkladı. Rejimin bu tehdidi işçileri yıldırmadı. İşçiler, grevi ulusal protesto gününe çevirdiler. Ulusal protestoya halkın büyük bir kısmı katıldı. Öğrenciler okula gitmedi, birçok işyerinde iş yavaşlatma eylemleri

yapıldı, esnaf kepenk kapadı, toplu taşıma araçlarına binilmedi, binlerce işçi kortejler oluşturarak protesto yürüyüşleri yaptı. Ev kadınları ellerinde boş tencerelerle sokakları doldurdu, trafikten felç olan caddeler klakson sesleriyle inledi, gecekondu semtlerinde barikatlar kurularak gelişebilecek saldırılara karşı halk önlem aldı. Gün boyu süren protesto gösterileriyle, Santiago'da hayat felç oldu.

Eylemlere katılanlarla Nur Dolay'ın yaptığı röportaj, halkın ruh halini göstermek açısından dikkat çekicidir:

"İlk başta gerçekten korkuyorduk ve ne yapacağımızı pek bilmiyorduk. Komşuların nasıl tepki göstereceklerini kestiremiyordum. Ama gecekondulardan gelen tencere gürültüleri gitgide yükselmeye başlayınca, ben de ışıkları söndürdüm, bir tencere alıp hafif hafif vurmaya başladım. Sonra baktım komşular da birer birer katılıyor aynı harekete, sonunda hepimiz evlerimizin önüne çıktık, sokakta tencerelere vurup bağırmaya başladık."[99]

Diktatörlük, ulusal protesto gösterilerinden sonra, 14 Mayıs günü Santiago'nun bütün gecekondu semtlerini sararak, geniş operasyonlar yaptı. Operasyonlarda binlerce kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınanlar, darbenin ilk günlerinde olduğu gibi stadyumlara dolduruldu.

Bir halk grevi niteliğindeki bu ilk ulusal protesto eylemi, Şili'de kitlelerin diktatörlüğe net bir karşı duruşunu ortaya koydu. Bu ilk eylemi bir dizi ulusal protesto eylemi daha izledi. 14 Haziran'da ikinci ulusal protesto eylemi gerçekleşti. Bu eyleme katılım daha geniş oldu. Günlerce süren eyleme, Taşımacılar Birliğine üye 210 bin kamyon, taksi ve otobüs şoförü ve 22 bin bakır işçisi de katıldı. İşçilerin, işe gitmeme, işe geç gitme, iş yavaşlatma gibi yöntemlerle etkin olarak katıldığı bu eyleme özellikle gecekondularda ve bazı burjuva semtlerde yaşayan halk, kitlesel olarak iştirak etti: Çocuklar okula yollanmadı, mağazalardan alışveriş yapılmadı, klaksonlar çalındı, tencere eylemleri yapıldı.

Pinochet, 14 Haziran protesto eylemine baskı ve şiddeti yoğunlaştırarak yanıt verdi. Binlerce kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınanlardan bazıları maruz kaldıkları işkenceler sonucunda öldü. 3.500'e yakın bakır işçisi işten çıkarıldı. Rejimin baskı politikaları, yine de üçüncü ve dördüncü ulusal protesto eylemlerini engelleyemedi.

Üçüncü ulusal protesto günü 12 Temmuz'da gerçekleşirken, dördüncü ulusal protesto günü 11 Ağustos'da yapıldı.

Önceden açıklanan ve 30-31 Ağustos ile 11 Eylül'de yapılması tasarlanan yeni eylemlere karşı, rejim 11 Ağustos'da harekete geçerek, Santiago'yu bir kışla haline getirdi. 18 bin asker başkente yığıldı. Bütün gecekondu semtleri kuşatıldı. Sokağa çıkma yasağı ilan edilip, kapsamlı arama-tarama operasyonları yürütüldü. Gecekondu semtlerinde birçok ev bilinçli olarak askerler tarafından tarandı.

Polisin ve askerlerin ateş açması sonucunda 29 kişi öldü yüze yakın kişi yaralandı. Yalnızca Santiago'da bin kişi gözaltına alınarak tutuklandı. Şiddet ve baskı dalgası bütün ülke düzeyinde yaygınlaştırıldı.

Baskı dalgası, kitlelerin mücadelesini engelleyemedi. Halkın öfkesi daha da arttı. 1983 yılının ortasında başlayan, 1986 yılına kadar süren bu eylemler sonucunda bazı geri çekilmeler yaşansa da ulusal çapta gösteriler sürdü. Bu eylemlerin en önemlilerinden biri 1984 yılında gerçekleşti. 30 Ekim'de Ulusal Çalışanlar Komandosu - CNT sendikaların en büyük birleşik kuruluşu olarak genel grev ilan etti. CNT yönetiminin Hıristiyan demokrat olmasına ve Hıristiyan Demokrat Parti'nin eyleme kuşkuyla yaklaşmasına rağmen genel grev gerçekleşti. Eylem, rejimin bütün tehditlerini de boşa çıkardı. Genel greve, değişik sektörlerde çalışan işçilerin büyük bir kısmı katıldı: "Besin sanayi işçileri yüzde yüz oranında katıldılar. Tekstil endüstrisinde yüzde doksan, metal ve kömür işletmelerinde yüzde seksen, çelik endüstrisinde ise yüzde altmış katılma oldu"[100] Genel grev, özellikle gecekondu halkının katılımıyla bir halk grevine dönüştü. Gecekondu semtlerinde bütün esnaf kepenk indirdi. Orta ve yüksek okul öğrencileri dersleri boykot etti. 30 Ekim genel grevi, cunta sonrasında gerçekleşen en büyük kitle eylemlerinden biri oldu; bütün hayatı felce uğrattı.

En önemli ulusal protestolardan biri de, 1985 yılı Kasım ayında yapıldı. Bütün muhalefet güçlerinin katıldığı bu eylemde, 500 binin üstünde insan yer aldı.

1984 yılında, çeşitli siyasal güçler farklı muhalefet blokları oluşturmaya başladılar.[101]

1984-1985 yıllarında, diktatörlüğe karşı yürütülen eylemlerde, bu bloklar etkin bir biçimde yer aldılar. 1986 yılında, solun yaşadığı krizin direkt dışa vurması, MIR ve Komünist Parti içinde bölünmelerin yaşanmasına ve bu yapıların önderlik yaptığı muhalefet bloğu olan Demokratik Halk Hareketi'nin gerilemesine yol açtı.[102]

Hıristiyan Demokrat Parti'nin önderliğinde kurulan Demokratik İttifak adlı muhalefet bloğu ise, Şili'nin siyasal yaşamında etkinliğini giderek artırdı.

1983-1986 yılları arasında gerçekleşen ulusal protesto gösterileri birçok bakımdan yetersiz kalsa da, Şili'nin son on yılına damgasını vuran politik hareketsizliğe son verdi. Ve Pinochet'nin apolitik bir toplum yaratma hayallerini yıktı. Bu gösteriler, Pinochet diktatörlüğünün askeri ve siyasi olarak ciddi önlemler almasıyla engellendi. Bu önlemlerden bir tanesi 1984 yılında yürürlüğe giren anti-terör yasasıydı. Yasa, her türlü muhalefeti terör kapsamına sokmaktaydı. Yasayla, gizli polisin yetkileri artırıldı. Dizginsiz tutuklama ve gözaltı kampanyaları başlatıldı.[103]

1986'dan sonra, geniş kitle gösterilerinde azalmalar oldu. Bu durum, toplumsal mücadelede yeni bir momentin başlangıcıydı. Yeni moment, kitle hareketinin farklı bir biçim ve zenginlik kazanmasını sağladı. Ulusal boyutta gerçekleşen gösteriler yerini, yerel düzeyde daha etkili örgütlenme ve eylemlere bıraktı. Pobladores örgütlenmeleri, yerel yönetimlerde etkili güçler haline geldiler. İşçi sınıfının mücadelesi ağırlıkta yaşam alanlarına kaydı ve Pobladores örgütlenmeleri içinde etkinlikleri arttı. Diktatörlük bu gelişmeye karşı mahallelere yönelik baskılarını yoğunlaştırdı. Fakat Pobladoresler'in örgütlülüğünü engelleyemedi. Pobladoresler, bağımsız bir güç olarak kitlelerin doğrudan inisiyatiflerini yansıtan örgütlenmeler olarak hareket ediyordu.

Pobladores örgütlenmelerinin önder kadrolarından biri, 1988 yılında Santiago'daki durumlarını ve ulusal düzeyde gösterilere yaklaşımlarını şöyle ortaya koymaktadır:

"Hızlı bir dönemeçteyiz. Ulusal çaplı gösteriye karşı çıkmak zorundayız, bölgesel direnmeyi artırmak için. Santiago'da 24 belediyenin 12'si CUP'un elindedir. Toplumsal hareketler ne bozguna uğradı, ne de parçalandı; sadece ulusal çaplı örgütlenmeden yerel örgütlenmeye yöneldiler."[104]

Kent yoksullarının mücadelesi ve farklı toplumsal örgütlenmelerin gelişmesi, neo-liberal ekonomik politikalar yanında rejimin baskı metodlarına karşı, yeni toplumsal güçlerin devreye girmesini sağladı. Dikta rejiminin yarattığı somut sorunlar, kitleleri seferber etmekteydi. Özellikle 1985'ten sonra yaşanan yoğun özelleştirme dalgası, işçilerin yanında işsizlerin, mevsimlik işçilerin, kadınların, marjinal sektörde çalışan-

ların ve kent yoksullarının toplumsal mücadeleye daha aktif katılmasını sağladı. Bu kesimler geleneksel politik yaklaşımların dışında yeni, farklı, özgün örgütlenme ve mücadele deneyimleri yarattı. Şili solu, yaşadığı kriz ve geleneksel politik yaklaşımlarının sonucu, gelişmeleri kavrayamadı, yalnızca izlemekle yetindi. Hatta, değişik toplumsal güçlerin yarattığı deneyimlere de sıcak bakmadı.

Yeni toplumsal örgütlenmelerin politik örgütlenmelere yaklaşımları da mesafeli oldu. Bu tavrın en önemli nedenlerinden biri, yeni siyasal kuşağın siyasal kültürüydü. Önceki kuşaklara göre daha az ideolojik angajmanı olan yeni kuşak, bu özelliğine rağmen oldukça aktifti. Eylemlerin gerçekleşmesinde zaman ve mekân seçimleri olağan üstüydü.[105] Ayrıca toplumsal örgütlenmelerin taşıyıcı gücünü oluşturmaktaydı. CUP - Birleşik Gecekondulular Komitesi'nin, "İlk Metropoliten Kongresi'ne katılan delegelerin yüzde 40'ının kadın ve yüzde 72'sinin ise 30 yaşın altında..."[106] olması bunun bir göstergesi olarak ele alınabilir.

Darbe sonrasında Katolik Kilisesi'nin içinde bir grup din adamının Şili halkıyla ortak hareket etmesi ve bazı kiliselerin muhalefetin odağı haline gelmesi 80'li yıllarda da devam etti. Hatta bu yıllarda, kilise muhalefet güçleriyle dayanışmasını artırırken, rejime karşı oldukça kararlı ve sert bir tutum içine girdi. Birçok rahip halkın yanında, rejime karşı aktif mücadelelerin içinde yer aldı.[107]

Kilise, Şili halkının temel ihtiyaçlarının karşılanması yönünde; halk mutfakları ve atölyeler açma, işsizlere iş organize etme faaliyetlerinde bulundu. Pazar ayinleri kayıpların, ölenlerin anıldığı, 1 Mayıs kutlamalarının yapıldığı platformlar haline getirildi. Her türlü toplu gösterinin ağır suç sayıldığı koşullarda, bu ve benzeri hareketler toplumsal bağları kuvvetlendirici bir işlev gördü.

Şili'de kapitalizmin yeniden yapılanmasına bağlı olarak işçi sınıfının profilinde yaşanan değişimler, sınıfın örgütlenmesinin önünde önemli problemler yarattı.

İşçi sınıfı, yaşadığı sorunları, yeni mücadele ve örgütlenme taktikleri geliştirerek aşmaya çalıştı. Sınıfın yaşam alanlarıyla çalışma alanları arasında bağ kuran Pobladores gibi örgütlenmeler, yaşanan parçalanma ve bölünme eğilimlerini azalttılar.

Devlet terörü ve neo-liberal politikalar sonucu atomize olan işçi sınıfı, kendi özdeneyimlerinden faydalanarak yeniden yapılanma ve diri-

liş sürecine girdi.

1990'lı yıllarda, Şili işçi sınıfı ve diğer toplumsal kesimler restore edilmiş baskı rejimine karşı mücadelelerini sürdürdüler.

Şili'nin 1989 sonrası içine girdiği yeni siyasal süreç ("kontrollü demokrasi" ya da "düşük yoğunlukta demokrasi"), devlet terörünün daha rafine uygulanması ve neo-liberal politikaların daha rasyonel hayata geçirilmesinden başka bir anlam taşımadı.[108]

Pinochet, 1989 başkanlık seçimlerinde kendi adayının kaybetmesi, sosyal demokrat Patricio Alywin'in seçilmesinden sonra tek adamlık rolünü yitirerek geri çekildi. Fakat Pinochet, anayasa gereği Genelkurmay Başkanlığı'nı 1998'e kadar sürdürdü. Pinochet bu konumuyla siyasi iktidarın arkasındaki asıl gücün kendisi ve ordu olduğunu göstermekteydi. Şili ordusunun, ekonomiye etkisi ve Şili Kongresi'nde doğrudan temsil gücüne sahip olması, ordunun siyasi ve ekonomik alanda etkisini ortaya koymaktadır. Patricio Alywin döneminde olduğu gibi, Alywin sonrası iktidara gelen Hıristiyan demokratlar, burjuva düzenin bekaasını sağlamak ve Pinochet'nin yarım bıraktığı işleri tamamlamak yönünde hareket ettiler. Devlet Başkanlığı'na getirilen Hıristiyan demokrat Eduardo Frei, 1985'te başlayan özelleştirme politikalarını derinleştirerek devam ettirdi. Şili'nin yeraltı ve yerüstü kaynakları uluslararası tekellere peşkeş çekildi.

İşçi sınıfı kendisi için yoksulluk, işsizlik ve örgütsüzlük anlamına gelen bu politikalara karşı sessiz kalmadı: İş yavaşlatma, iş durdurma, grev ve genel grev eylemleriyle gelişmelere müdahale etti. Sendikal yapılarda, Hıristiyan demokratların ağırlığının bulunmasına rağmen, bu yapıların demokratikleştirilmesi yönünde çabalarını yoğunlaştırdı.

Şili'de bugün Pinochet anayasasının yürürlükte olmasına, diktatörlük dönemine ait ceza ve çalışma yasalarının büyük bir çoğunluğunun uygulanmasına rağmen, işçi sınıfı işsizliğe, iş yeri kapatmalarına ve özelleştirmelere karşı mücadelesini sürdürüyor.

Başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi kitleler "yarını bugünden kurmak için" tarihleri boyunca yarattıkları Podur Popular, Direniş Komiteleri, İşyeri Komiteleri, Sanayi Kuşakları (Konseyleri) Pobladores gibi örgütlenmelerin ışığında hareket ediyorlar. Onların militan mücadele ruhları, zulme karşı direnişleri geleceklerini kazanmalarının yolunu gösteriyor.

Pinochet'nin, 79 İspanya vatandaşının 1973-1983 yılları arasında öldürülmesinden ve işkenceye maruz kalmasından sorumlu tutulması gerekçesiyle, İspanya'nın talebi doğrultusunda İngiltere'de tutuklanmasından sonra Şili halkının gerçekleştirdiği gösterilerde bir slogan aslında, her şeyi açıklamaktaydı. "Asla unutma, asla affetme!".

ŞİLİ DENEYİMİNE KISA BİR BAKIŞ

Şili'de Allende deneyimi, iki kutuplu dünyada makro dengelerin hüküm sürdüğü koşullarda, çizgi dışı bir gelişmedir. Allende kimliğinde simgelenen Şili Devrimi, yerelliğin zenginliğinde evrenselliği yakalayan tarihsel bir deneyimdir.

Şili halkının Campanero Presindente - Arkadaş, Yoldaş Başkan diye adlandırdığı Salvador Allende, bir dava, eylem ve inanç adamıdır. Allende bu özelliklerinin yanında her şeyden önce bir Şilili'dir.

Şili Devrimi "barışçıl geçiş" kavramına sığdırılamayacak ölçüde bir yeniliğin ve zenginliğin ifadesidir. Bu yenilik ve zenginlik Şili deneyimini halen güncel kılmaktadır.

Devrimin yaşayan, canlı ve çelişik yapısı Şili deneyiminin her evresinde kendini dışa vurmuş, deneyimin kendisi kalıpları yıkmıştır. Şili Devrimi, Şili toplumunun özgün kaynaklarından beslenerek şekillenmiş ve yenilmiştir. Ama yenilginin kendisi bile, deneyimin önemini ortaya koymaktadır. Devrimin, yalnızca iktidarın alınması değil, sınıflar mücadelesinin bütünü içinde anlaşılması gereken bir olgu olduğu, Şili pratiğinde bir kez daha görülmüştür.

Şili deneyiminde MIR ve Sosyalist Parti'nin özel bir yeri vardır. İki yapı da Şili'deki sınıflar mücadelesi içinde şekillenen ve bu mücadelenin ürünü olarak doğan örgütlenmelerdir. Bu iki yapının doğuşu ve gelişimi, kendini Komünist Parti'de simgeleyen geleneksel solun dışında olmuş, iki yapı da bağımsız bir çizgide hareket etmiştir. Yerellik, bu iki yapının temel özelliğidir. MIR'le Sosyalist Parti'nin Unidad Popular iktidarının özellikle kritik dönemlerindeki ilişkileri ve özelde Allende'nin MIR'le ilişkilerinde "Şilili" olmanın ortak paydalarını görmek mümkündür.

Uluslararası düzeyde yaşanan bazı gelişmeler de Şili deneyiminin ortaya çıkmasında etkide bulunmuştur. Bunlardan başlıcaları; 1967

Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra ABD'nin Ortadoğu'da etki alanı kaybına uğraması ve Arap dünyası içinde tecrit olması, 1968 yılında dünyayı saran kolektif ayağa kalkış, Vietnam Savaşı'nın yarattığı etkiler ve Latin Amerika'nın bütününde görülen toplumsal hareketlenmelerdir.

Unidad Popular iktidarı döneminde yaşanan, kitlelerin kolektif inisiyatifinin somut biçimi olarak ortaya çıkan ve alternatif iktidar odakları haline gelen Poder Popular ve Sanayi Kuşakları - İşçi Konseyleri örgütlenmeleri Şili deneyiminin en önemli gelişmeleridir.

Darbe sonrasında Şili halkının direnişini simgeleyen Direniş Komiteleri örgütlenmesi de, kitle hareketinin zenginliğini ortaya koyan önemli pratiklerden biri olmuştur.

1980'li yıllarda Şili'de sınıflar mücadelesinin derinliğinin ve zenginliğinin ifadesi olarak doğan Pobladores örgütlenmeleri, Şili halkının uluslararası devrimci mücadeleye önemli katkılarından biridir. Bütün bunların yanında bir halk grevi niteliğindeki Ulusal Protesto Günleri, Şili'de toplumsal mücadelenin durmadığını, gelişerek ve yenilenerek sürdüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca Agrupacion örgütlenmesinin ve devrimci Hıristiyanların gerçekleştirdiği pratikler, Şili'de olduğu gibi yeni toplumsal hareketlerin güçlerini ortaya koymaktadırlar.

Şili'de toplumsal mücadelelerin farklı momentlerinde ortaya çıkan kitle hareketleri ve toplumsal örgütlenmeler, devrimci mücadeleye yeni birikimler ve deneyimler kazandırmaktadır.

Bir anlamıyla Şili "yenilgi yenilgi, büyüyen bir zafer!"dir.

DİPNOTLAR

1. Aztekler ve İnkalar Amerika kıtasının ana Yerli topluluklarındandır. Aztek uygarlığının doğduğu ve geliştiği yer bugünkü Meksika'dır. İnkalar ise, Güney Amerika'nın And Dağları çevresinde uygarlıklarını kurmuşlardır. Aztekler, Orta Amerika'nın kuzeydoğu bölgesinde milattan sonra IV. - X. yüzyıllar arasında gelişmiş bir uygarlık kuran Mayalar'dan etkilenmiş, Mayalar'ın kurduğu siyasal - toplumsal sistemi devam ettirmiş, bir nevi Maya Uygarlığı'nın sürdürücüsü olmuşlardır. X. yüzyıldan sonra uygarlık kuruluş dönemine girmiştir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde (1521'de), Aztek Uygarlığı İspanyollar tarafından yok edilmiştir.

İnka Uygarlığı'nın kuruluş dönemi XII. yüzyılın başlarına dayanmaktadır. İnkalar, büyük bir merkezi imparatorluk kurmayı başarmışlar ve imparatorluğun sınırlarını And Dağları çevresinin dışına taşıyabilmişlerdir. İmparatorluk 1533 yılında Peru'nun İspanyollarca ele geçirilmesiyle yıkılmıştır.

Bu iki uygarlık (Mayalar da dahil edilebilir) benzer toplumsal özellikler göstermiştir. Aztekler ve İnkalar merkezi devletler biçiminde, bir siyasi örgütlenme gerçekleştirmiştir. Merkezi devletler, karmaşık yönetim mekanizmalarıyla, geniş imparatorluk topraklarını bütünüyle denetliyorlardı. Önemli kamu hizmetlerini üstlenen merkezi devletler, geniş bir haberleşme ve ulaştırma ağı kurabilmişler, bunun yanında Orta Amerika'da su kanalları, Peru'da yolların yapılması gibi büyük kamusal işleri başarabilmişlerdir. İnka İmparatorluğu'nda "... uzmanlaşmış bir bölüm, halkla, üretimle ve devlet mağazalarında bulunan mallarla ilgili istatistik tutuyordu. (İnkalar) ... gerçekten bir istatistik hükümdarlığıydı. Değişik biçimde düğümlenen, atılan her düğümün anlamı değişik olan ve quipu denilen bir dizi ipten (her mal, her il ve her kavram için ayrı bir ip vardı) oluşmuş bir teknik kullanılıyordu. ... Quipu'lar çok etkiliydi, bunlar sayesinde imparatorluk istatistiklerinin devamlı ve günü gününe tutulmuş olduğu, bu olağanüstü mekanizmanın tıkır tıkır çalıştığı bir gerçektir. Ulaştırmaya gelince, olağanüstü bir yol şebekesi, boyuna ve enine ülkeyi dolaşıyor, çölleri geçiyor, And Dağları'nı aşıyor, aralarındaki yüksek yaylaları birleştiriyor ve Pasifik'e kadar iniyordu." (Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, E Yay., 1975, s. 94.)

Her iki uygarlıkta da yerleşik tarım düzeni bulunmaktadır. Tarımın gerçekleşmesi, merkezi bir devlet sisteminin yarattığı koşullarla mümkün olmuştur. Bizzat üretimi yapanların korunması ve tarımın yapılabilmesi için, hayati öneme sahip sulama işlemleri, merkezi devlet tarafından üstlenilmiştir. Diğer yandan imparatorluk bünyesinde yaşayan halkın temel gereksinimleri ve suyun organize edilmesi de (su bentlerinin inşası gibi) devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu imparatorluklarda, toprak mülkiyeti daha çok kamusal bir içerik taşımaktadır.

"İnka İmparatorluğu'nun ekonomisi ve yönetimi, bir plana göre, katı olarak yürütülüyordu. Halk, vilayetler ve kazalara uygun bir oranda dağıtılmıştı ve kendilerine ayrılmış yerlerde oturmak zorundaydı. Bir yörede nüfus patlaması ya da nüfus azalması görüldü mü, kalabalık ailelerin yer değiştirmesi yoluna gidilirdi. Belirli bir yaşa gelen kişinin evlenme zorunluluğu vardı; bunun için, devletten bir ev ve aile, bireylerin çoğalmasına ve azalmasına göre her yıl çoğaltılan ya da eksiltilen bir parça top-

rak alırdı. Aile toprakları yanında, çok geniş topraklar İnka'ya ve bir o kadarı (daha fazla değilse) Güneşe aitti. Güneşe ait olan toprakların, bütün toplulukca hepsinden önce işlenmesi gerekirdi. Ürünler de tapınaklarla ilgili vakıfların ve rahiplik örgütünün ayakta tutulması için kullanılırdı. Bundan sonra, yine imece usulüyle hastaların, ihtiyarların, dulların ve öksüzlerin topraklarına öncelik verilerek aile toprakları işlenirdi. En son herkes kendi toprağını işlerdi, ama komşusu zor duruma düşerse ona yardım etmek zorundaydı. İnka'ya ait toprakları da, bütün topluluk imece usulüyle işlerdi yine. Ama bu hepsinden sonraya bırakılırdı.

... İnka'ya ait toprakların ürünleri, imparatorluk ailesinin varlığını ve hükümet mekanizmasının ayakta durmasını sağlamakta harcanırdı. Bu ürünün bir bölümü de ortak fona verilirdi." (A.g.e., s. 91.92.)

Bu uygarlıklarda, merkezi iktidarın meşruiyetini dinsel bir temel üzerinde kurmasından dolayı din adamları önemli toplumsal statülere sahiptirler. Ayrıca bu uygarlıklar şehir uygarlıklarıdır. İleri bir takvim sistemleri vardır, yazı, matematik ve astronomide gelişmişlerdir.

2. Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Cem Yay., 1994, c.III, s. 45.

3. Sömürgecilik tarihi açısından hemen hemen işgalci her devletin, sömürgeler üzerindeki egemenliğini oluşturmasında, ortak bir davranış normu olarak, soykırım ve yağma politikası izlediği bilinmektedir. Bununla birlikte, sömürgecilik döneminin çeşitli aşamaları ve işgal edilen toprak parçalarının özelliklerine göre kabaca iki ayrı tarzın izlendiğini söylemek mümkündür. İspanyol ya da Portekiz sömürgeciliği, kabaca işgal ve yağmaya dayanan, soykırımı ve işgal edilen toprakları krallığın toprağı olarak fethetmenin bir anlayış olarak benimsendiği, sömürgecilik çağının başlangıcını temsil eden bir biçimdir. Diğeri ise özellikle kumpanyalar çağını başlatmış olması ve bu çağın genel özelliklerini sömürgelerde devlet yetkisini kullanan şirketler kurarak sürdüren Hollanda'dır. Sömürgecilik çağına damgasını vuran Fransa ve İngiltere ise bazı değişikliklerle birlikte her iki yolu da izlemişlerdir. Fransa, İspanyol ve Portekiz sömürgeciliğinin devamı olarak, ağırlıkla işgale ve talana dayalı bir tarzı izlerken, İngilizler Hollanda'nın ardılı olarak yerleşmeyi, kolonlar oluşturmayı ve bir sistem kurmayı tercih etmişlerdir. Ayrı bir örnek olarak Almanya özellikle Afrika'nın işgali esnasında pretektora denen yerli hükümdarları da işgalin içine sokan bir tarzı tercih etmiştir.

Hollandalılar özellikle Hindistan'ın işgali esnasında Avrupa içinde oluşturdukları geniş finans kapasitelerine ve tek birime dayalı mali politikaları ile geniş tüccar sermayesini de toplayarak kumpanyalar kurmuşlar, devlet yetkisini kullanan bu şirketler aracılığıyla ordu bulundurmaktan, yargıya dek işgal topraklarını denetim altına almışlardır. Ne var ki Avrupa'nın da önde gelen güçleri İngiltere ve Fransa Hindistan'a yöneldiğinde Hollanda devre dışı kalmış, İngiltere Fransa'nın önünde Hollanda'dan devraldığı kumpanya tarzı ile sömürgecilikte en önemli ülke konumuna gelmiş, çok sonraları Afrika'nın işgali esnasında da bu anlayışı korumayı tercih etmiştir. Yerli toprak sahipleri ve üst düzey bürokratlarla ortak bir devlet yönetimi oluşturan İngiliz sömürgeciliği, ayrıca devlet memurluğu gibi bürokratik alanın önemli mekanizmalarında da yerli halkı görevlendirmiş, yine İngiliz okullarında yetişen yerliler arasında ayrıcalıklı bir kesim yaratarak işgalin gizlenebilmesinde önemli avantajlar yaratabilmiştir.

İngilizler, yerli halkın yoksul kesimleri dışında, işgal edilen topraklardaki her sınıfı sömürgeci rejimin bir parçasına dönüştürmeye çalışmışlardır. Ayrıca İngiliz hegemonyasında kalmanın modernleşme ve uygarlaşmanın tek ve asıl biçimi olduğu yönünde ideolojik düzeyde yoğun faaliyetlerde bulunmuşlardır. İngilizler'in bu ideolojik saldırıları etkili sonuçlar yaratarak, sömürge halklarını bazı yanılsamalar içine sokmuştur. Avrupa merkezli ve sömürgeciliği meşrulaştıran bu anlayış, 19. yüzyılda entelektüel çevreler içinde de etkili olmuştur. İngilizler'e karşı mücadelenin barbarlıkla özdeşleştirilmesi, İngiliz işgal politikalarının II. Dünya Savaşı sonlarına hatta 1960'lara dek sürdürülmesini sağlamıştır. Sömürge halklarının bazılarının, bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra da İngiliz Uluslar Topluluğu gibi yeni oluşumlar içinde yeralmaları, İngiltere'nin bu coğrafyalardaki egemenliğinin bir başka düzeyde sürdürülmesi anlamına gelmektedir.

Sömürgecilik çağı açısından ele alındığında İspanya, Portekiz, Hollanda, Fransa, İngiltere ve daha sonraları Belçika, Almanya ve ABD'nin üstlendiği misyonun, çeşitli versiyonlarıyla birlikte genel anlamıyla bir yağma ideolojisi olduğu yolundaki yargı doğrudur. Her biri işgal ve soykırımı sömürgeciliğin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirmiş, direnen yerli halkların yok edildiği ya da etkinsizleştirildiği aşamada bir sistem arayışı gündeme gelmiştir. Ayırt edici nokta, Avrupa ulusları gibi bir siyasal erk ve egemenlik sağlanan bir coğrafyaya ihtiyaç olmayan bölgelerde, örneğin Afrika'daki kabilelerde ya da pek çok prensliğe bölünmüş Hindistan alt-kıtasında gerçekleşen işgale karşı direnişlerin hep yerel ölçekte ve birbirinden bağımsız olarak yürütülmüş olmasıdır. Bu nedenle güçlü işgal ordularının tek tek tüm direniş odaklarını kırmaları zor olmamıştır. İlk büyük ve ciddi direnişlerin görülmeye başlandığı yıllarda ise sömürgecilik yeni bir emperyalizm ideolojisinin etkisiyle çoktan, farklı bir siyasal, askeri ve ekonomik örgütlenmeyi başarmış durumdaydı.

Sömürgecilik açısından ele alındığında halen tartışılan konu, ilerleme yolunda sömürgeci ulusların diğer coğrafyadaki halklara herhangi bir katkı yapıp yapmadığıdır. Bu tartışmanın yanıtı için, ilerlemecilik anlayışının ve uygarlığın tek doğru biçiminin Avrupa türü olup olmadığına bakılması, vahşi olarak adlandırılan yerli halkların aslında tarihteki (örneğin Afrika'daki Mali İmparatorluğu ya da Gana İmparatorluğu ile Hindistan'daki Yiyajanagar İmparatorluğu) pek çok gelişmiş uygarlığa imza atıp atmadığının tesbiti gerekir.

Sömürgeciliğin yarattığı vahşetin ölçüleri ele alındığında, örneğin Afrika'da 100 milyonu aşkın genç nüfusun yok edilmesi, sadece bir savaşta, Onduman Muharebesi'nde yeni üretilen makineli tüfeği denemek için İngilizler tarafından 20 bin Sudanlı'nın öldürülmesi, Cezayir'de Fransız işgal güçleri tarafından bir günde 60 bin kişinin katledilmesi, 1857 ayaklanması sonrası Hindistan'da İngilizlerin bütün Ganj bölgesini bir kan gölüne çevirmesi, Latin Amerika'daki yerli halkın bir soykırıma tabi tutulması vb. olaylar düşünüldüğünde işgalcilerin, "uygarlık" adına yaptıklarını iddia ettikleri bu kıyımları görmezden gelerek kendi toprakları için direnen herhangi bir halkı vahşi olarak tanımlamalarının büyük bir aldatmaca olduğu anlaşılabilir.

4. Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, E Yay., 1975, s. 253.
5. Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Alan Yay., 1983, s. 35.
6. Ernest Mandel'in yapmış olduğu hesaba göre, 1660'a kadar Amerika'dan sökülüp alınan altın ve gümüşün, 1650-1780 yılları arasında Hollanda Doğu Hindistan Kum-

panyası'nın Endonezya'dan topladığı ganimetlerin, Fransız sermayesi tarafından XVIII. yy. boyunca zenci köle ticaretinden sağlanan kazançların, yine aynı dönem boyunca İngilizler'in bir yandan Antiller'deki köleleri çalıştırarak, bir yandan da Hindistan'ı yağmalayarak gerçekleştirdikleri kârların toplamı, 1800'lerde bütün Avrupa'daki sanayi alanlarına yatırılan sermayelerin toplamını aşmaktadır.

7. Bu mücadelelerin en etkili ayaklanmalarından biri 18. yüzyılın sonunda gerçekleşen Condorcanqui Ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma, sömürgecilik döneminde Güney Amerika'da gerçekleşen diğer ayaklanmalardan farklı olarak, ezilen ve muhalif kesimlerin bir blok halinde hareket etmesini sağlamıştır.

1780 yılında Josè Gabriel Condorcanqui adında bir Mestizo, 60 bin Quechua kızılderilisinin önderliğini yaparak Bolivya'dan Arjantin'e kadar yayılan bir ayaklanma başlatmıştır. Condorcanqui Ayaklanması, kabile sınırlarının ötesine geçerek, daha önce yaşanan mücadelelerde görülen kültürel ve etnik problemleri aşmıştır. Yerliler İspanyollar'a karşı oldukça etkili '6 ayı kapsayan' bir direniş göstermiştir. 1579'da İspanyollar'a karşı ayaklandığı için başı kesilen, İnka kahramanı Tupac Amaru'nun, mirasına sahip çıktığı için, adını alan Condorcanqui, 1781 yılında ele geçirilerek; vahşice öldürülmüştür.

8. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 15.
9. Age., s. 16.
10. Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Alan Yay., s. 145-146.
11. Héctor Pavelic, Caliche: El Rostro Pampino, Madre Tierra, Aktaran, José Antonio Gutiérrez, *Şili'de Anarşist Hareketin Tarihi*, *Gazete Karaşın*, Aralık 1998, sayı 2, s. 6.
12. Jacqueline Roddick, "Şili", *The State Industrial Relations and the Labour Movement in Latin America*, Macmillan Press, 1989, s. 187.
13. Şili'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra oluşan ilk siyasal partiler; Partido Conservador Unido (PCU) *Birleşik Muhafazakâr Parti* ve Partido Liberal (PL) - Liberal Parti'dir. Şili'de bağımsızlık sonrası iktidara gelen, Bernardo O'Higgins'in ölümüyle başlayan iktidar mücadelesi bu iki partiyi ortaya çıkarmıştır. Muhafazakâr Parti, büyük toprak sahiplerinin partisi olarak doğarken, Liberal Parti ise özellikle liman kentlerinde gelişen ticaret burjuvazisinin siyasal temsilcisi olarak kuruldu.

1861'de kurulan Partido Radical (PR) - Radikal Parti de Şili'nin en eski siyasi oluşumlarından biridir. Radikal Parti'nin uzun yılar, Şili siyasi yaşamının gündemini oluşturan devlet ile kilise arasındaki ilişkinin biçimlenişine yaklaşımı, laisizm temelinde olmuştur. Radikal Parti, devletle kilisenin ayrılmasını, laik bir eğitim sisteminin kurulmasını ve kadınlara temel hakların verilmesini savunmuştur. Radikal Parti'yi orta sınıf hareketi olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Uzun yıllar Şili'nin en büyük ve en önemli partisi konumunda olan bu parti, ikircikli politikalar izlemiştir. Bazen sol partilerle ittifak yaptığı gibi, bazen de Muhafazakâr ve Liberal Parti'yle ittifaklar yapmıştır.

14. José Antonio Gutiérrez, agy., s. 7.
15. İvan Ljubetic, *Başlangıcından Günümüze Şili İşçi Sınıfının Mücadelesi*, Bilim Yay., 1979, s. 20.
16. ABD emperyalizminin Latin Amerika ve küresel ölçekteki yayılımı ve bu yayılımın kökleri kısaca şöyledir;

Avrupa kıtasından Kuzey Amerika'ya 1600'lü yılların başında büyük bir göç başlamıştı. İngiliz göçmenleri, 1607 yılında eski Virginia eyaletinde Jamestown adıyla kurdukları bir ticaret merkeziyle bu göçü iktisadi anlamda da çekici kılmaya çalıştılar. Özellikle tütün üretimi ve bu üretimin İngiliz pazarında elde ettiği güç, Amerika kıtasına yönelik göçün büyük bir hızla artmasının koşullarını da yarattı.

Başlangıçta göçün büyük maliyetini karşılamak üzere, taşıma işini üstlenen denizcilik firmaları göçmen aileleri 4 ile 7 yıl arasında yarı-köle statüsü ile büyük çiftliklere kiralıyor, bu süre sonunda göçmenler özgür insan olarak uçsuz bucaksız topraklarda mülk edinme ve yerleşme hakkı kazanıyorlardı. 1775 yılında Kuzey Amerika'ya yerleşen Avrupalı göçmenlerin sayısı 2,5 milyonu aşmıştı.

Kuzey Amerika'nın çeşitli bölgelerinde toplanan göçmenler, koloniler şeklinde örgütlenerek başta tarım olmak üzere avcılık, madencilik ve çeşitli zanaat işleriyle iktisadi yaşama katılıyorlardı. Kuzey bölgelerinde zanaat ve sanayi dalları gelişirken, güneyde özellikle köle emeğinin yaygın kullanıldığı geniş topraklarda, tarımsal üretim egemendi. Büyük toprak sahipleri köle emeğinin yarattığı muazzam zenginlik sayesinde, sadece iktisadi anlamda değil, sosyal ve siyasal olarak da etkin ve belirleyici bir konuma ulaşmışlardı. Bununla birlikte, köleler dışında, sosyal yaşamın büyük toplumsal alt-üst oluşlara neden olacak temel iktisadi ve sosyal problemlerle beslenmediği gözlemlenmekteydi. Daha başında Atlantik kıyısındaki topraklara yerleşen göçmenler, yeni gelen göçmenlere batıdaki zengin topraklarda yerleşme olanağı sunuyor, Atlantik'le, Pasifik arasındaki geniş coğrafyada yerli halkın beyaz işgalcinin tehditi ile boşalttığı topraklarda yeni yeni koloniler ortaya çıkıyordu.

Amerikan emperyalizminin başlangıcı olarak kabul edilecek ana eğilim batıya doğru olan bu genişlemeydi. Kuzey Amerika toprakları için İngiliz ve Fransız güçlerinin savaşı sonrasında, Kuzey Amerikalı göçmenlerin egemen olan İngilizler'e karşı başlatmış oldukları Kurtuluş Savaşı, bir yanıyla ABD'nin kuruluş zeminlerini hazırlar ve kuzeyde yaşayan tüm beyazları bir birlik içinde yan yana getirmeyi başarırken, diğer yanıyla batıya doğru genişleme politikasını benimseyen göçmenlerin bu birlik sayesinde hiçbir Avrupalı güce gereksinim duymadan kendi dinamikleriyle hareket edebilmelerinin olanaklarını da yaratmış oldu. Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılması 1776 sonrası hem eski, hem de yeni dünya açısından önemli değişiklikleri de beraberinde getirdi. O günlerde henüz pek belirgin olmasa da Kuzey Amerikalı beyazlar denizaşırı bölgelerde gittikçe daha fazla güç kaybeden İngiliz, Fransız ve İspanyol sömürgecilerinin en önemli siyasal rakipleri haline gelmekteydiler.

Batıya doğru genişleme, yeni göçmenlerin birliğe katılması ve bu bölgedeki yerli halkın gittikçe daha uzaklara sürülmesiyle devam etti. Başlangıçta 13 eyaletin birleşmesiyle kurulan devlet, kısa sürede genişlemeye başladı. Kentucky'nin 1792'de, Tennessee'nin 1796'da, Mississippi'nin 1804'de birliğe katılmaları, coğrafyanın önemli bir bölümünün Kuzey Amerikalı göçmenlerin denetimine geçmesini sağladı. Ama ABD'nin bugünkü mevcut sınırlara yakın bir toprak parçasında egemen olmasının koşullarını yaratan, Fransız denetiminde olan Louisiana adlı bölgenin kuzeyli beyazlar tarafından satın alınarak, birliğe katılması oldu. Bu sayede birlik o güne değin elde etmiş olduğu toprak parçasını iki katına çıkarmayı başardı. Fransızlar'ın bölgedeki denetimlerini yitirmeleriyle Kuzeyli beyazlar bölgenin tek hakimi haline geldiler. Daha batıda yer alan toprakların denetimi (Louisiana ile Pasifik arası) İs-

panyollar'daydı. Ne var ki, mevcut durum ele alındığında İspanyollar'ın da bu bölgede denetimi elde tutma olasılığı hemen hemen yok gibiydi.

ABD'nin, emperyalizm yolundaki ikinci kilometre taşı Güney Amerika üzerindeki denetimin sağlanmasıydı. Batıya doğru genişlemenin sonuçlarının yaşandığı dönemde (1819'da en batıda yer alan Oregon ve Florida İspanyollar'dan satın alınarak birliğe katılmıştı.) 1817 yılında James Madison'un yerine James Monroe cumhurbaşkanlığına seçilmişti; bu sıradan bir görev değişimi değildi. Monroe, özellikle Amerikalı tarihçiler tarafından bağımsızlık hareketlerinin erdemli üç liderinden ilki olarak kabul edilmekteydi. (Diğerleri Lenin ve Gandhi'dir.) Monroe doktrini olarak tanımlanan felsefenin temelleri 1776'da yayımlanan Bağımsızlık Bildirisi'nin ilkelerinden kaynaklanmakta, sonuçları itibariyle o güne dek egemen olan Batı Avrupa devletleri ile İngiltere'nin dünya üzerindeki egemenliklerini tehdit eden bir içerik taşımaktaydı. Aslında Monroe'nin felsefesi ABD'nin kendi bağımsızlığını koruyabilmek için çaba sarfettiği ilk dönemlerde komşu topraklardaki denetimin güçlü devletlerin denetimine bırakılmaması ilkesiyle tam olarak örtüşüyordu. Hem Louisiana'nın, hem de Oregon ve Florida'nın satın alınmasındaki temel amaç bu bölgelerin ABD dışındaki bir güce bırakılmasını engellemek, yeni dünyadaki eski sömürgeci güçlerin faaliyetlerine son vermekti. ABD; Kuzey'deki İngiliz, Fransız ve İspanyol güçlerini sürdükten sonra, bu kez Güney'deki bağımsızlık hareketlerine karşı da, yerli hükümetleri destekleyen bir pozisyonda yer almış Latin Amerika'daki kurtuluş mücadelelerine önemli destekler sunarak, bu bölgedeki eski sömürgeci güçlerin yenilmesinde etkili olmuştur. 1824 yılına gelindiğinde Batı Hint Adaları ve Güney Amerika'nın kuzey sahillerindeki Avrupalı işgalciler sayılmazsa Latin Amerika tamamen bağımsızlığına kavuşmuştu. Kolombiya, Şili, Meksika ve Brezilya'nın ilk bağımsızlığını kazandığı andan itibaren ABD de bu devletleri desteklemiş, resmi olarak tanımış ve bu ülkelerin her birinde elçilikler kurarak, baştan itibaren ilişkilerini güçlü tutmaya çalışmıştır.

ABD bu sırada güneye doğru yayılma politikasını da sürdürmekteydi. 1845'de Texas'ın birliğe katılması bu yolda atılan en önemli adımdır. 1853'de Gadsen'in alınmasıyla güney sınırları çizilmiş oldu.

Batıya ve güneye doğru gelişen bu hızlı yayılma, 1812-1852 yılları arasındaki ABD'nin, hem nüfus hem de toprak bakımından dünyanın en büyük ülkelerinden biri olmasının olanaklarını da sağladı. Bu kırk yıl boyunca nüfus üç katından fazla artarak 23 milyona ulaşırken, yüzölçümü de yaklaşık iki kat artmış 4.420 bin kilometre kareden 7.800 bin kilometre kareye varmıştı. Hem doğu hem de batıda dev şehirler yükselmeye başlarken, endüstri dalları ve tarım sektörü de muazzam bir büyüklüğe ulaşmıştı.

Ne var ki, bu coğrafi büyümenin ivmesine paralel, bir siyasal bütünleşme gerçekleşemedi. Özellikle köleliğin yaygın bir istihdam biçimi olmaya başlaması, bir yandan Güney'deki siyahların hoşnutsuzluğuna neden olurken, diğer yandan Batı ve Kuzey eyaletlerinin, tarım ağırlıklı Güney üzerindeki denetimini artırması, Güney eyaletlerinin önder kadroları arasındaki işbirliğini ve nihayet Güney'in birlikten ayrılarak bağımsız bir devlet olma hayalini güçlendirdi. Tarıma, özellikle de pamuk tarımına elverişli Güney açısından köleliğin vazgeçilmez bir üretim biçimi olması, gelişmiş kapitalist ilişkilere sahip Kuzey'in dinamikleriyle taban tabana zıttı. Bir dünya dev-

leti olma yolundaki ABD açısından Güney'deki ilkel kölelik düzeni, Kuzey'deki sanayiyi tehdit etmekte, o güne dek kurulan iktisadi faaliyetler ve elde edilen egemenlik Güney'in ayrılma projesi ile güçlü bir ABD düşünü kâbusa çevirmekteydi. Güney'in tüm baskılara karşın mevcut düzeninde ısrarı ve ardından birlikten ayrılma projesi, insan hakları ve yurttaşlık haklarının meşru sınırları içinde Kuzeyle Güney arasındaki çatışmanın temel dinamiklerini de hazırladı. 1861'de İç Savaş patlak verdi. Hem doğuda, hem de batıda yürütülen kanlı mücadeleler ancak 4 yıl sonra Kuzey'in başarısı ile tamamlanabildi. 1865'te kölelik kaldırılırken, eyaletler arasındaki birlik de (birkaçı dışında) sağlanmış oldu. Güney, Kuzeyli burjuvaların dünya görüşü ile hareket eden ABD'nin denetimine girerek birliğe yeniden katıldı. Buna rağmen sorunlar devam etti. Özellikle siyahların yurttaşlık hakları tanınmazken, Güney'in siyasal alandaki etkisi de azalmadı. Bununla birlikte İç Savaş ortak bir ABD hedefi ile eyaletlerin bir birlik içinde bulunabilmesinin olanaklarını da yaratmış oldu. Bir anlamda, Kuzey silahlı savaşı, Güney ise ideolojik savaşı kazanmıştır diyebiliriz. Bunu Amerikan tarihi içinde siyahlara ya da beyaz olmayan tüm ırklara karşı izlenilen politikalarda görebiliriz.

İç Savaş'tan I. Dünya Savaşı'na kadar geçen yaklaşık elli yıllık süre boyunca ABD son hızla büyüyen bir ülke görünümüne kavuştu. Bu elli yıl içerisinde belirleyici olan temel ayrım, endüstrinin ve tarımın hızla büyük tekel gruplarının elinde toplanması, fabrika üretiminin pratik ihtiyaçların ötesinde yoğun bir fazlalık oluşturmasıydı. Bu sırada teknoloji de son hızla ilerliyor, sanayi üretimini artıracak buluşların yanı sıra kitlesel tüketimin yaygınlaşmasını sağlayacak, öncelikle iletişim alanında devrim yapabilecek önemli gelişmeler sağlanıyordu. 1844 gibi erken bir dönemde elektrikli telgraf bütün ülkeyi sarmış, 1876'da icat edilen telefon elli yıl gibi kısa bir sürede 16 milyon aboneye ulaşmıştı. 1867'de yazı makinesi, 1888'de hesap makinesi, 1897'de de kasa makinesinin icadı finansal piyasaları son derece hareketlendirdi. 1886'da icat edilen linotip dizme makinesi ile birlikte, rotatif baskı makineleri, sayfa bükme makineleri, sekiz sayfalık 240 bin gazetenin bir saatte basılmasını sağlamıştı. Ampulün kullanılması ve ses makinesinin icadı da aynı döneme denk düşüyordu.

Önemli bir ilerleme de ülkenin ana endüstrisi olan ve yüksek bir gümrük tarifesiyle himaye edilen demir ve çelik endüstrisindeydi. İlk zamanlar doğu eyaletlerindeki madenlere yakın yerlerde kurulan bu endüstriler, yeni yatakların bulunmasıyla batıya doğru kaymaya başlamıştı. Bunlardan başlıcası Superior Gölü'nün başındaki Mesabi demir madenleriydi. Kısa sürede, bu bölge dünyanın en büyük demir madenlerinin bulunduğu merkezlerden biri haline geldi. Yüzeye yakın olduğu için demir cevherini çıkarmak çok ucuza mal edildiğinden ve başka madenlerle karışımı çok az olduğundan, eskisinin onda biri maliyetle üretilen çelik, ABD ekonomisine büyük bir güç kazandırdı.

Ekonominin bu yeni güçle harekete geçmesi öncelikle 1890'larda büyük şirketlerin kurulması ve tüm alanlarda hâkimiyet göstermeye başlaması ile yeni bir aşamaya geldi. Bu dönemin en çarpıcı olayı ise 1901'de United States Steel Corporation'un (Çelik Tröstü'nün) kurulmasıydı. Aslında 1870'den beri süregelen özel sahipli endüstrilerin federe veya merkezi şirketlerle birleşme uygulaması Çelik tröstünün kurulmasıyla, tröstlerin ve anonim şirketlerin çağını da başlatmış oldu. Çelik Tröstünü

Standart Oil Company, onu da tohum yağı, kurşun, şeker, tütün, kauçuk, et biçme makinesi alanlarında kurulan tröstler izledi. 1904 yılında yapılan bir araştırmaya göre daha önceden serbest çalışan 5 bin işyerinin 300 endüstri tröstünde birleştiği görülmekteydi. Endüstrideki bu eğilim nakliyat ve ulaştırmada da tekelleşmeyi artırdı.

Bu arada ülke ekonomisinde yeni gelişmelerde yaşanmaktaydı. Batıya doğru göçün devam ettiği sıralarda 1848'de Califomia'da, 1858'de Colorado ve Nevada'da, 1860'da Montana ve Wyoming'de, 1870'lerde de Dakota'da altın bulunmuş, altının etkisiyle adı geçen bölgeler büyük insan akımına uğrarken, bu bölgeler de, hızlı bir gelişme seyrine girmişti. Aynı yıllarda özellikle Texas bölgesinde hayvancılık büyük ekonomik girdi sağlayan, önemli bir uğraş haline gelmekteydi.

Endüstride, tarımda, finans piyasalarında ve ticaretteki bu muazzam gelişme, tröstlerin piyasaya egemen olması ve ABD'nin dünyanın en güçlü ekonomilerinden biri haline gelişi, emperyalizm döneminin ayırt edici noktalarından birini oluşturmaktaydı. Öncelikle klasik sömürgeci devletlerin çöküşü ve sermaye ihracının öne çıkması yeterince fazlalığa sahip ABD ekonomisi açısından ciddi olanaklar yarattı. Klasik sömürgeci devletlerin yıkıldığı aşamada gelişen emperyalizm, ABD'nin yeni topraklar üzerinde egemenlik kurmasını da beraberinde getirdi.

1895 yılına kadar Küba halen bir İspanyol sömürgesi idi. ABD'nin son derece hassas olduğu bu bölgede, 1895'te İspanyollar'a karşı başlayan isyan yeni stratejileri açısından ABD'ye ciddi olanaklar sağladı. Bir Amerikan gemisinin batırılması üzerine ABD İspanya'ya savaş açarak, bir yandan Küba'ya asker çıkardı, diğer yandan da, Filipinler'e saldırarak buradaki İspanyol donanmasını batırdı. Kısa süren bir savaştan sonra 10 Aralık 1898'de İspanya koşulsuz teslim olunca Küba bağımsızlığını ilan edinceye dek ABD'ye bırakıldı. Buna ek olarak Puerto Rico ve Guam savaş tazminatı olarak ABD'ye verildi ve 20 milyon dolar karşılığında Filipinler ABD tarafından satın alındı.

17. Aktaran, age., s. 21.

18. Sosyalist İşçi Partisi'nin kurucusu olan ve bir dönem FOCH'ın başkanlığını yapan, Recabarren, Şili siyasi tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir. Enternasyonalist bir devrimci olan Recabarren, 1918 yılında Arjantin Komünist Partisi'nin kurucuları arasında yer alarak, bu partinin ilk genel sekreterliğini yapmıştır. Recabarren ayrıca Uruguay Komünist Partisi'nin kuruluşunda da görev almıştır ve Bolivya işçi hareketinin gelişiminde önemli katkıları bulunmuştur.

19. FOCH, 1927-1931 yılları arasındaki Ibanez diktatörlüğü döneminde, yasadışı ilan edilerek kapatıldı. FOCH önderlerinin bazıları sürgün ve hapis cezalarına çarptırılırken bir kısmı öldürüldü. Ibanez diktatörlüğü işçi hareketini merkezi bir örgütlülükten yoksun bırakarak, zayıflattı. İşçi sınıfının mücadelesini engellemek yönünde politikalar geliştirdi.

20. Bazı yorumcular Şili'de 1924-1931 arasındaki rejimi Bonapartist bir rejim olarak nitelendirerek, bu dönemle birlikte 1973'lere kadar burjuvazinin izlediği politikayı şöyle değerlendirmektedirler;

"1920-1973 arasında denilebilir ki burjuvazi ısrarla tek bir temel politik stratejiye tutundu. Komünizme karşı reformist alternatif, gerçek bir devrim olmaksızın köklü değişiklikler. Bu sürece ayak uyduramayan siyasi partilerin ve işçilerin kesintisiz baskı altında tutulması."

(Ian Roxborough - Philip O'Brien. Jackie Roddich, *Chile: The State and Revolution*, Holmes - Meser Publishers, 1977, s. 15.)

21. Regis Debray, *Allende Anlatıyor*, May Yay., 1973, s. 21-22.

22. Şili faşist hareketi ağırlıkla İtalyan ve İspanyol Falanjist hareketinden etkilendi. Şili'de faşist hareketin bir kesiminin siyasal evrimi orijinallik taşımaktadır. 1935 yılında kurulan Ulusal Falanj'ın önderleri ve kadrolarının büyük bir kısmı, İspanya İç Savaşı'nın uluslararası düzeyde yarattığı olağanüstü etki sonucunda, faşizmden reformize yönelerek Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.

23. Regis Debray, age., s. 20-21.

24. Latin Amerika'da ve Şili'de serbest masonluğun orijinal bir gelişim seyri vardır. 19. yüzyılın başlarında kurulan Lautaro Locaları İspanyol sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesinin temel taşları olmuştur. Örneğin Simon Bolivar'ın serbest mason olması gibi, Allende'nin de ailesinden gelen masonik bir geçmişi vardır. Allende, Debray'le yaptığı röportajda bu konuya yaklaşımını şöyle açıklamaktadır.

"... Bu türden bir aile geleneği ile masonik hareketin Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik gibi temel ilkeler uğruna mücadele ettiği göz önünde tutulursa bir kimsenin bu tür ilişkiler içinde olması sakıncalı değildir. Ancak ben öteden beri kapitalist rejim altında bırak eşitliği, fırsat eşitliğinin dahi olamayacağını hiç şüphesiz, masonik hareketin içinde de savunageldim. Ayrıca, sınıf sömürüsü varken kardeşliğin mümkün olamayacağını ve gerçek özgürlüğün soyut değil somut bir şey olduğunu hep söyledim. Gördüğün gibi serbest masonluğun ilkelerini, onların gerçek özüne uygun olarak yorumluyorum." (Regis Debray, *Allende Anlatıyor*, May Yay., 1973, s. 26.)

25. Age., s. 26.

26. Eduardo Iabarca, *Luis Corvalan*, Bilim Yay., 1976, s. 23-24.

27. Hugo Caldéron Şili Burjuvazisinin Sınıfsal Yapısındaki Değişiklikler - *Friedman Modeli Kıskacında Şili*, Belge Yay., 1982, s. 19.

28. Peronizm; ordu, polis, sendikalar ve Peronist Parti üzerine kurulmuş özgün bir iktidarı simgeler.

II. Dünya Savaşı yıllarında Arjantin'in savaş dışı kalması ve bu dönemde özellikle buğday ve et ürünlerinin satışıyla dış ticaret fazlasının yarattığı zenginlik Peronizmin dayanağı olmuştur.

Arjantin'e 19. yüzyıl sonlarında İtalya ve İspanya'dan göçmen kitlelerin gelmesi, ülkenin sosyal yapısında önemli değişimlere yol açmış ve bu değişimler kendini en somut biçimde bol ve ucuz iş gücü sağlayan yeni ve genç bir işçi sınıfının oluşmasında göstermiştir. Descamistados (Gömleksizler) adı verilen bu yoksul işçi yığınlarıyla Peron, General Ramirez'in askeri hükümetinde Çalışma Bakanı olarak görev yaparken, popülist söylem ve hareketleriyle bağ kurmuş ve ilişkilerini geliştirmiştir.

1946'da Peron'u iktidara taşıyan da bu yığınlar olmuştur. Peron, demogog kimliği ve eşi Evita'nın yarattığı imajla bu kitlelerle bütünleşmiş, "gömleksizlerin" idolu haline gelmiştir. Bunun yanında Mussolini İtalyası ve Hitler Almanyası'nın bir hayranı olarak -Peron, 1943'te pro-nazist karakterli GOU adlı askeri kliğin gerçekleştirdiği darbe sonucunda kurulan hükümetin Roma Ateşemiliterliğini yapmış, bu görevinde faşist çevrelerle yakın ilişkiler geliştirmiştir- kendine muhalif olan sendika önderlerini toplama kamplarına yollamış, varolan sendikal yapıları bütünüyle kendine/devlete bağımlı kılmak amacıyla operasyonlara girişmiştir.

Peron, 1946'da iktidara geldiğinde önemli sanayi atılımlarında bulunmuş, sosyal adalet ilkelerini hayata geçirilmiş, sosyal güvenlik alanında dikkat çeken düzenlemelere girişmiştir. Peron'un bu icraatları, belirli bir temel ve tutarlılıktan yoksun olsa da, ona "sosyal demokrat" bir vizyon kazandırmış, işçi ve emekçi kitlelerle kaynaşmasını hızlandırmıştır.

1949'dan sonra Arjantin'in yaşadığı sosyal ve ekonomik sorunlar Peron'un anti-demokratik yüzünü açığa çıkaran faktörler olmuştur.

Peron'un istikrarsız ve oportünist niteliği iktidarı boyunca devam etmiş, bir dönem kolaylıkla "Peronizm ya devrimci olacak ya olmayacak," diyerek sosyal demokrat bir çizgiye vurgu yaparken, arkasından "Biz Mussolini'nin bütün hatalarından arınmaya özen gösteren bir faşizm kuracağız," diyerek pro-faşist bir karakter sergilemiştir. Peronizm'in bu özelliğini uyguladığı dış politikada da görmek mümkündür.

İktidarın ilk dönemlerinde Tercera Position diye tanımlanan "üçüncü konum" ya da bloklar dışında kalma yönünde tavır sergilenmiş, uzun dönem anti-Amerikancı politikalar izlenerek Latin Amerika ülkeleri arasında siyasal birliğin oluşması yönünde politik argümanlar geliştirilmiştir. Fakat Peron'un anti-Amerikanizmi kısa bir süre sonra iflas etmiştir. Önce "Borç istemektense kolumu keserim," diyen Peron, 1949'dan sonra ABD'ye borçlanmaya başlamış, Arjantin'i Amerikan sermayesine açmıştır. Peron, 1955'te askeri bir darbeyle iktidardan uzaklaştırılmıştır. Peron'un ikinci iktidar dönemi 1973'te başladığında, iktidarının ilk döneminde ileri sürdüğü iddialarından geriye bir şey kalmamıştır. 1974'te, Peron'un ölümünden sonra, ikinci karısı İsabella Peron başkanlığa getirilmiştir. İsabella Peron'un temel politikası "anti-komünizm"in yaygınlaştırılması olmuştur.

Peronizm, II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ortaya çıkan, bir yandan emperyalizmle bağlar kurarken, diğer yandan ekonomide sosyalizasyonu gerçekleştiren, ideolojik yönden belirsiz, uyum yeteneği yüksek; bir isim altında çeşitli sınıf ve tabakaları toparlamaya çalışan fakat gerçekte hakim sınıfların aleti olan bir "akım" diye tanımlanabilir.

29. Sosyalist Halk Partisi; Videla'nın başkanlık döneminin son yıllarında -Sosyalist Parti yönetimine partinin sağ kanadının seçilmesi ve bu kanadın Videla'nın baskıcı hükümetine katılmasından sonra- Allende'nin önderliğinde kurulan bir partiydi. Sosyalist Halk Partisi'nin, Ibanez'in adaylığına onay vermesinden sonra Allende ve bir grup arkadaşı, Sosyalist Halk Partisi'nden ayrılarak yeniden Sosyalist Parti'ye girdiler. Sosyalist Halk Partisi, 1955 yılında Ibanez hükümetinden çekilerek Halk Cephesine katıldı. 1957 yılında Sosyalist Parti'yle yeniden birleşti.
30. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 27.
31. İvan Ljubetic, age., s. 27-28.
32. Aktaran, İvan Ljubetic, age., s. 28.
33. Küba Devrimi, dünya çapında, özellikle Latin Amerika'da, olağanüstü etkiler yarattı. Devrim, Marksist teori açısından önemli tartışmalara konu oldu. Küba Devrimi'nin gerçekleşme biçimi ve Barbudoların (uzun sakallıların) iktidarı ele alması, Marksist devrim teorisine yeni katkılar sağlandı.

Devrimin sarsıcı etkisi, Küba'nın "Amerikalıların ilk özgür ülkesi olması," Latin Amerika'da yeni devrimci örgütlerin doğmasını, özgürlük ve eşitlik mücadelesinin güçlenerek gelişmesini sağladı. Küba deneyiminden esinlenen ve etkilenen bu siyasal ha-

reketler (Şili'de MIR, Arjantin'de ERP, Uruguay'da Tupamarolar, Brezilya'da ALN, Kolombiya'da ELN, Peru'da MRTA, Nikaragua'da Sandinistler, Guatemala'da FAR, Bolivya'da ELN ve daha pek çoğu.) Latin Amerika halklarının toplumsal kurtuluş mücadelesinde önemli roller oynadılar.

34. ABD emperyalizmi, Küba Devrimi'nin sarsıcı etkisine karşı "İlerleme İçin İttifak" adında yeni bir konsept geliştirerek, Latin Amerika'da bir güvenlik kuşağı oluşturma yönünde hareketlere girişti.

John Kennedy'nin başkanlığı döneminde başlatılan ve bir karşı devrim programını içeren "İlerleme İçin İttifak", köklerini sosyal adaletsizlikten ve yoksulluktan alan sorunları ortadan kaldırarak, devrimci gelişmeleri daha başından boğmayı hedefledi. Bu yönde, Latin Amerika ülkelerine, ekonomik büyümenin sağlanması için uzun vadeli krediler verilmesi programın içine alındı. Ayrıca toprak reformunun gerçekleşmesi, eğitim, konut ve sağlıkta yeni düzenlemeler yapılması hedeflendi. Bu hedeflerin gerçekleşmesiyle "sefaletin zincirlerinin parçalanacağı," belirtildi.

Programda belirtilen amaçlar söz olarak kalmadı. Hedeflerin gerçekleşmesi yönünde belirli adımlar da atıldı. ABD, Latin Amerika ülkelerinin bütününe teknik yardım programları uyguladı. 1945-1960 yılları arasında; ABD tarafından Latin Amerika ülkelerine verilen kredilerin toplamının üç katından daha fazlası, 1961-1963 arasında bu ülkelere kredi olarak aktarıldı.

Kıtadaki 20 ülkenin imzaladığı, Punta del Este Sözleşmesi, "İlerleme İçin İttifak" programının kıta ölçeğinde onaylanması anlamına geldi.

"'İlerleme için ittifak, programıyla yoksulların en yoksullarına, bunları sistem değiştiricilerin kollarına itmemek için, biraz yardım edilecekti, 'yukarıdan devrimle', 'aşağıdan devrimin' önüne set çekilecekti." (Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1991, s. 13.)

ABD emperyalizmi bu programla Latin Amerika'da ekonomik-politik nüfuzunu artırdı. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın Latin Amerika üzerinde ekonomik etkilerini azalttı. "İlerleme İçin İttifak" doktrini Kennedy'nin ölümüyle son buldu. Vietnam Savaşı'nın yarattığı olağanüstü ekonomik yük de doktrinin terk edilmesinde bir faktördü.

35. Hugo Caldéron, agy., s. 22.

36. Uygulanan tarım reformu sonucu, 1319 çiftliğe ait toplam 3,4 milyon hektar toprak kamulaştırıldı. Bununla birlikte, büyük toprak sahiplerine ait verimli geniş arazilere hiç dokunulmadı.

37. Agy., s. 26.

38. Agy., s. 27-28.

39. İvan Ljubetic, age., s. 36.

40. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 31.

41. Aktaran, Armando Uribe, *Kara Kitap Şili'de Amerikan Darbesi*, Bilgi Yay., 1975, s. 58.

42. Paul Sweezy, "Chile; The Question of Power", *Revolution and Counter - Revolution in Chile*, Monty Review Press, 1974, s. 13.

43. ITT, Allende'nin başkanlığını engelleme yönünde birçok adım attı ve karşı-devrim projeleri oluşturdu. ITT ile CIA arasında yürütülen gizli yazışmalar bu çabaları net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız; Rene Castillo, *Şili Devrimi'nin Öğrettikleri ITT Belgeleri*, Bilim Yay., 1975, s. 67-83.

44. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 34.
45. Salvador Allende, *Şili'de Sosyalist Eylem*, Bilgi Yay., 1974, s. 60.
46. Programın tam metni için bkz., age., s. 29-59.
47-48. (Haz) H.W. Barsch - M. Buschmann - G. Stuby - E. Wulff, *Şili Kara Darbe*, Cem Yay., 1975, s. 19.
49. Age., s. 20-21.
50. Age., s. 20-21.
51. Bakır, Şili'nin en önemli ihracat maddesidir. Ağırlıkta Anaconda ve Kennecot adlı uluslararası tekellerin denetiminde olan bakır madenleri, Allende'nin iktidara gelmesinden sonra devletleştirilmiştir. Bu tekellerin, Şili'nin en önemli yeraltı zenginliğinden ne oranda kâr ettiklerini görmek için istatistiklere bakmak yeterlidir.
"... Anaconda şirketinin kâr yüzdesi, 1955-70 yılları arasında ortalama 21,5'i bulmuştur. (Bu sayı, diğer ülkelerde 3,6'dır.) Aynı süre içinde öteki şirket Kennecot, ortalama yüzde 52,8 kar yapmıştır. Bu oran 1967'de yüzde 106, 1968'de yüzde 113 ve 1969'da yüzde 205'i bulmuştur. (Aynı şirketin diğer ülkelerdeki kâr yüzdesi 10'u geçmemiştir.) Son 42 yıl içinde yabancı şirketler, 30 milyon dolarlık yatırım yapmış ve tam 4 milyar dolar kâr elde ederek parayı Şili dışına çıkartmışlardır." (Gürhan Uçkan, "Kapitalizmin ve Sömürünün Şili Örneğinde İncelenmesi" *Yansıma Aylık Sanat ve Kültür Dergisi*, sayı 42, 1975, s. 27.)
52. Gürhan Uçkan, "Kapitalizmin ve Sömürünün Şili Örneğinde İncelenmesi", *Yansıma Aylık Sanat ve Kültür Dergisi*, sayı 42, 1975, s. 28.
53. Hilary Modell and Howard Waitkin, "Healt Care and Socialism in Chile", *Monthly Review*, Volume 27, May 1975, s. 31.
54. Salvador Allende, age., s. 123.
55. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 40.
56. Rene Castillo, Şili Devriminin Öğrettikleri ITT Belgeleri, Bilim Yay., 1975, s. 90-91.
57. Karşı devrimci tertiplerin bir eylem tarzı olarak başlatılan boş tava ve tencere yürüyüşleri, daha sonraları tarihin bir ironisi olarak, Pinochet diktatörlüğüne karşı emekçilerin gerçekleştireceği bir eylem örneği olacaktı.
58. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 54.
59. Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1991, s. 207-208.
60. *MIR Şili İhtilalci Sol Belgeler 1971-1975*, A Yay., s. 6.
61. Age., s. 9-10.
62. Age., s. 19-20-27, daha geniş bilgi için bkz., s. 13-38.
63. Betty ve James Petras, "Patronlar Grevi"nden sonraki gelişmeleri şöyle yorumlamaktadır; Patronlar Grevi'ne "... İşçi sınıfı bir karşı saldırıyla cevap verdi: Poder Popular. Bu kavram, hükümet aygıtının bürokratik denetimine taban tabana zıttı. Yeni slogan, 'Halk Savaşıyor, Poder Popular'ı Yaratıyor!' oldu.
... Başlangıçta savunma amaçlı gösterilen çabalar, yeni sınıf hareketliliği, mücadele biçimleri ve yeni örgütler olarak kendi anlamlarını buldular.
Bir bölgedeki tüm fabrikaları birbirine bağlamak ve sağcı bir askeri darbe girişimine karşı işçi direnişini koordine etmek üzere, tabandan Sanayi Kuşakları örgütlendi. Eş zamanlı olarak, bir coğrafi bölgedeki tüm halk güçlerini birleştiren (fabrika işçileri, mahalle meclisleri, kadın örgütleri ve gecekondu yerleşimcileri) Commandos Comi-

nales - Belediye Konseyleri kuruldu. Böylelikle doğrudan eylem için bir aygıt yaratılmış oldu. Bu konseyler, anlık harekete geçme kapasiteleri çok zayıf olan yerleşik sendikal aygıtları ve geleneksel sol önderliği by-pass ettiler." (Betty and James Petras, "Ballots into Bullets: Epi taph for a Peaceful Revolution", *Revolution and Counter Revolution in Chile*, Monthly Review Press, 1974, s. 147-148.)

64. Jacqueline Roddick, *"Chile" The State. Industrial Relations and the Labour Movement in Latin America*, Macmillan Press, 1989, s. 226.

65. CUT'un 26-28 Ağustos 1965 tarihinde yapılan IV. Ulusal Kongresi'nde Komünist Parti, CUT'un genel başkanlığı dahil, 11 yönetim kurulu üyeliğini alırken,; Sosyalistler, CUT'un genel sekreterliğini ve 8 yönetim kurulu üyeliğini kazandılar. 19-24 Kasım 1968 tarihinde CUT'un V. Ulusal Kongresi sonrasında, Komünist Parti, CUT genel başkanlığını ve 13 yönetim kurulu üyeliğini kazanırken, Sosyalist Parti, genel sekreterliği ve 6 yönetim kurulu üyeliğini aldı. Hıristiyan demokratlar CUT'un birinci genel başkan vekilliğini ve 2 yönetim kurulu üyeliğini kazandı. Radikal Parti ise ikinci genel başkan vekilliği ve 1 yönetim kurulu üyeliğini elde etti. Allende hükümeti döneminde (Ekim 1971) CUT VI. Ulusal Kongresi gerçekleşti. Katılımın en yüksek olduğu bu kongrede CUT yönetim kurulunun daha demokratik biçimde belirlenmesi hedeflendi. Daha önce "Kongre"de yapılan seçimlerin bu defa gizli oy prensibine göre doğrudan yapılması kararlaştırıldı. Mayıs 1972'de yapılan seçimler sonucunda Halk Birliği oyların yüzde 70'ini kazandı. (PC yüzde 33, PS yüzde 28, MAPU yüzde 32, PR yüzde 2,9 ve IC yüzde 0,4 oranında oy aldı) PDC oyların yüzde 27'sini ve MIR yüzde 11'ini aldı. (İvan Ljubetic, *Başlangıcından Günümüze Şili İşçi Sınıfının Mücadelesi*, Bilim Yay., 1979, s. 35-36-37-44-45.)

66. Jaime Ensignia, "1973'den Sonra Şili'de Sendikalar", Friedman *Modeli Kıskacında Şili*, Belge Yay., 1982, s. 133.

67. Allende, Unidad Popular programı doğrultusunda devletleştirilen işletmelerde, işçi denetimi uygulamalarına geçmişse de, bu denetimin esası fabrika yönetimlerine işçilerin katılımının sağlanmasına, üretimin yükseltilmesine, fabrikalarda sabotajlara karşı önlem alınmasına dayanmaktaydı. Ne var ki, işçi sınıfının deneyimsizliği, Unidad Popular'ı oluşturan siyasi yapılar arasında yaşanan iç sorunlar, hükümetin ve CUT'un bürokratik yaklaşımları işleyişte önemli problemlerin yaşanmasına yol açmaktaydı. Allende'nin işçi denetimi uygulamasının yanı sıra, devletin de bir tür işçi denetimi altına alınmasına ilişkin projesi vardı. Bu proje; parlamento ve adalet mekanizmalarının burjuvazinin denetiminden çıkarılarak, doğrudan seçimle oluşmuş, yerel ve bölgesel organlardan kurulu bir Halk Meclisi'nin kurulmasına dayanıyordu. Bu Halk Meclisi'nin, paralel bir iktidar odağı gibi hareket etmesi gerektiğini düşünen Allende, Hıristiyan demokratlarla yaptığı bir nevi uzlaşma anlaşması olan "Anayasal Güvenceler Statüsü" gereği, bu yönde adım atamadı.
Şili'de Unidad Popular iktidarının dayandığı kitle desteğinin örgütlü bir denetim gücüne, bir tür ikili iktidar odağına dönüştürülememesi, örgütlenmelerin ortaya çıktığı koşullarda da devam etti. Unidad Popular hükümetinin bu yapıları mesafeli ve temkinli davranıp, iktidarın dayanağı olarak yaygınlaştırmaması bir anlamda kendi yıkılışının zeminlerini yarattı.

68. *MIR Şili İhtilalci Sol Belgeler* 1971-1975, A Yay., s. 57.

69. Age., s. 59-60-61-62-63-64-65-66.
70. Age., s. 69.
71. Aktaran, İvan Ljubetic, age., s. 47.
72. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 60.
73. Gaby Weber, age., s. 214-215.
74. Age., s. 198.
75. *Şili Gerçeği*, Vardiya Yay., 1980, s. 64.
76. *Venceremos Şili'ye Evet, Pinochet'e Hayır!*, Konuk Yay., 1979, s. 157.
77. Daha geniş bilgi için bkz., (Haz.) Adnan Özer, *Ölümsüz Şarkı Victor Jara*, Yarın Yay., 1985.
78. (Haz.) H.W. Barsch - M. Buschmann - G. Stuby - E. Wulff, age., s. 178.
79. Neruda'nın yaşamı ve siyasal mücadelesi için bkz.; Pablo Neruda, *Yaşadığımı İtiraf Ediyorum*, Milliyet Yay., 1988.; Volodia Teitelborin, Pablo Neruda, Kavram Yay., 1999.
80. *Venceremos Şili'ye Evet; Pinochet'e Hayır!*, Konuk Yay., 1979, s. 211.
81. Şili'de darbenin ilk döneminde yaşananları v e o dönemdeki toplumsal ruh halini görmek için bakınız, Isabel Allende, *Ruhların Evi*, Öykü Yay., 1987; Thomas Hauser, *Kayıp - Missing*, Alan Yay., 1984; Gabriel Garcia Marquez, *Şili'de Gizlice*, Can Yay., 1996.
82. N.V. Yeliseyeva - A.Z. Manfred, *Yakın Çağlar Tarihi*, Konuk Yay., 1978, s. 685.; *Ürün Sosyalist Dergi*, "Brezilya Gerçeği", sayı 1, 1974, s. 80-96.
83. Eugenio Rivera, Şili'nin Ekonomik Politikası ve Askeri Rejim Altında Ekonominin Değişimi (1973-1980) - *Friedman Modeli Kıskacında Şili*, Belge Yay., 1982, s. 81.
84. Aktaran agm., s. 85.
85. Agm., 90.
86. Hugo Calderon, agm., s. 47.
87. Jorge Rojas, "Şili Dün Bugün", *Dünya Sorunları 2, Latin Amerika'da Militarizm Devlet ve Demokrasi Dosyası*, Alan Yay., 1985, s. 254.
88. James Petras "Şili Politikasının Yeni Sınıf Temeli", *Dünya Solu*, Sayı 2, 1989, s. 8.
89. Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1991, s. 200.
90. 70'li yılların başındaki toplumsal muhalefetin parçası olan ve onun önemli bir organik ayağını oluşturan aydınlar, tam bir deformasyon içindedir. Aydının bu deformasyon süreci aynı zamanda sisteme angajman sürecidir. Şiddet dalgasına karşı önce korunma refleksi geliştiren aydın, bilinçli olarak yaratılan ekonomik sıkıntıların cenderesi içinde giderek sinmiş ve itaat sürecine girmiştir.

Egemenler açısından, aydının bu savruluş evreleri, sterilize oluş aşamalarıdır; burjuvazinin organik aydını olma sürecidir.

Karşı durma takati gösteremeyen, karşı durma bilinci dumura uğramış aydın, artık egemenlerin ve düzenin korunmasında kullandığı entelektüel ajandır. Giderek metalaşan bilginin üretilmesinde, tekelleşmesinde kullanılan, bu sayede burjuvazinin masasındaki artıklarla beslenen bir asalaktır. Tecrit olduğu oranda payesi olan aydın, bilginin hegemonyasının kurulmasında, yaygınlaşmasında sistemin ihtiyaç duyduğu işleyişin ayrılmaz parçasıdır. Aydın bu konumunu öyle ileri götürmüştür ki, egemenlere övgüler düzerken, "düşmana" ilk kurşunu atan, para için adam "vuran" bir

suikastçi, kont-gerillanın tetikçisi haline gelmiştir. Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkartıyor* adlı çalışmasında, ABD'li sosyolog James Petras'ın gerçek bir anısını aktarıyor. Anı, aydının dönüşümündeki traji-komik durumu yansıtması açısından önem taşımaktadır.

"Santiago Araştırma Enstitüsü'nün direktörü, taşradan gelmekte olan annesini karşılıyor. Yeni Peugeot'su ile annesini havaalanından alınca, annesi soruyor: 'Bu güzel arabayı nereden aldın?' 'Enstitü ödedi, diktatörlüğü yıkmak için arabaya ihtiyacım var.' Villalarla dolu bir bölgedeki oğlunun evine yaklaşınca anne soruyor: 'Bu güzel evi nereden aldın? Oğlu cevap veriyor: 'Enstitü ödedi, diktatörlüğü yıkmak için yaptığım araştırmada bu eve ihtiyacım var.' Yemek odasına giriyorlar ve anne deniz ürünleri, tavuk, salatalar ve iyi bir kadeh şarapla donatılmış sofrayı görünce şaşırıyor. 'Pekâlâ bu yemeğe nasıl ulaştın?' 'Cevap: 'Enstitü ödedi, diktatörlüğü yıkmak için bu yemeğe ihtiyacım var.' Bunun üzerine anne kafasını kaşıyor ve şu nasihatı veriyor: 'Dikkat et ki, kimse diktatörlüğü yıkmasın, yoksa sen bunları kaybedersin!...

(Gaby Weber, *Gerilla* Bilanço Çıkarıyor, Belge Yay., 1991, s. 34-35.)

91. Bu yaklaşımlarını Andres Pascal Allende daha sonraki yıllarda şöyle değerlendirmektedir: "... Bunun yüksek bir moral değeri vardı. Mücadelemiz sonuna kadar olduğu için insanların gözünde MIR'in prestiji arttı. Ama diğer taraftan, ne kitle hareketinin radikal geri çekilişini ne de yenilginin koşulladığı güven kaybını engelleyebildik ve yeraltındaki MIR'in eylemleri böylesi zor bir durumda kahramanca yürütülmüş olsa da, halkın geri çekilişini durdurabilecek şartlar ve mücadele gücünden yoksunduk. (Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1991, s. 218.)
92. Aktaran, *Devrimci Yol*, sayı 9, 1977, s. 13.
93. İvan Ljubetic, age., s. 55.
94. İvan Ljubetic, age., s. 113.
95. Gaby Weber, age., s. 221.
96. James Petras, agm., s. 10-11.
97. Agm., s. 12.
98. Agm., s. 14.
99. Nur Dolay, *Latin Amerika Başkaldırıyor*, Süreç Yay., 1985, s. 31.
100. Clarita Müller, "Siyasal 'Açılım'ın Ön Belirtileri", *Dünya Sorunları 2, Latin Amerika'da Militarizm Devlet ve Demokrasi Dosyası*, Alan Yay., 1985, s. 285.
101. Üç büyük bloklaşma şeklinde kendini gösteren bu örgütlenmelerin en önemlilerinden biri, AD - Demokratik İttifak'tır. Demokratik İttifak, Hıristiyan demokratların belirleyici ağırlığının olduğu, içinde değişik sosyal demokrat grupların yer aldığı bir bloktur.

Diğer bir gruplaşma ise, Sosyalist Blok'tur. Demokratik İttifak'la ortak hareket eden bu muhalefet bloğu, Sosyalist Parti'nin darbe sonrasında yaşadığı bölünmeler sonucunda oluşan sosyalist grupları içinde taşımaktadır. Özellikle 1979'da Sosyalist Parti'nin iki lideri Carlos Altamirano ve Clodomiro Almeyda'nın etrafında oluşan gruplaşmalar Sosyalist Blok'un oluşumunu belirlemiştir. Altomirano etrafında yedi ayrı sosyalist kümeleşme gerçekleşmiş, bu gruplar 1982'den sonra sosyal demokrat bir çizgiye kayarak CPU - Sosyalist Birlik İçin Politik Komite'yi oluşturmuşlardır.

Almeyda taraftarları ise, Sosyalist Parti'nin eski çizgisi olan Marksist-Leninist çizgiye bağlı kalmışlardır. Altamirano ve Almeyda taraftarları Sosyalist Parti'yi kendilerinin temsil ettiği savını ileri sürmektedirler. Sosyalist Blok içinde Almeydacılar yer almamaktadır. Blok Altamirano taraftarlarının yanında, IC-Hıristiyan Sol, MAPU'nun bir bölümü, MAPU-OC - İşçi Köylü Birleşik Kitlesel Eylem Hareketi'nden bir grup yer almaktadır.

Üçüncü muhalefet bloku ise, MDP - Demokratik Halk Hareketi'dir. Sosyalist Parti'nin Almeydacı kanadı, MIR, Komünist Parti ve MAPU-OC'den bir grup bu bloğu oluşturmaktadır.

1984 ve 1985 yılında gerçekleşen ulusal protesto günlerinde, yer yer birlikte, yer yer ayrı tavır alan bu muhalefet blokları, özellikle 1985 Kasım'ında gerçekleşen ulusal protesto gününde birleşik bir tavır geliştirmişlerdir. Demokratik İttifak tarafından düzenlenen eylemde, Sosyalist Birlik ve Demokratik Halk Hareketi etkin bir şekilde yer almıştır. 1986 yılında, Komünist Parti ve MIR'in içine düştüğü sorunlar bu örgütler bünyesinde ayrılıklar doğurmuş ve Demokratik Halk Hareketi'nin gücünün oldukça zayıflamasına yol açmıştır.

102. 1985-1986 yılları arasında, FPMR, etkili ajitasyon ve propaganda faaliyeti yürüttü. 1986 yılında Pinochet'ye başarısız bir suikast düzenledi. Özellikle bu eylemden sonra rejim FPMR'ye yönelik etkili operasyonlar gerçekleştirdi. Bu operasyonlar sonucu, FPMR ağır darbeler aldı. Diktatörlüğün aynı dönemde ekonomik krizi belirli bir oranda denetim altına alması ve baskı politikalarını yoğunlaştırması kitle hareketinde gerilemelere neden oldu.

Solun ideolojik-teorik, politik-pratik düzeyde yaşadığı sorunlar, 1986 yılında FPMR'nin Komünist Parti'den kopmasına, uzun yıllar direnişin sembolü haline gelen MIR'in, MIR-historico (Tarihsel MIR), MIR-R (Yenilenmeci MIR) olarak ikiye bölünmesine, Sosyalist Parti'nin birçok fraksiyona ayrılmasına yol açtı. Bu gelişmeler, doğal olarak Demokratik Halk Hareketi içinde de ayrışmaların doğmasına neden oldu. Sol, genel olarak toplumsal mücadele içinde inisiyatif kaybetmeye başladı.

103. Silvia Borzutzky, "The Pinochet Regime: Crisis and Consolidation", *Authoritarians and Democrats Regime Transition in Latin America*, University of Pittsburg Press, 1987, s. 82.

104. Aktaran, James Petras, agm., s. 15.

105. Fernando Mires, "Latin Amerika'da Yeni Sosyal Hareketler Öncüler mi, Ardçılar mı?", *Dünya Sorunları Dizisi 2, Latin Amerika'da Militarizm Devlet ve Demokrasi Dosyası*, Alan Yay., 1985, s. 307.

106. James Petras, agm., s. 16.

107. Şili'de kilisenin bir kesimi, özellikle cunta sonrasında diktatörlüğe karşı sürdürülen mücadelenin taşıyıcılığını yüklendi. Kilisenin bu tavrı, özellikle Latin Amerika'da yaygınlık gösteren Kurtuluş Teolojisi akımından ayrı ele alınamaz.

1960'larda, Latin Amerika'da, ezilen halkların içinde yükselen Kurtuluş Teolojisi - Devrimci Hıristiyanlık akımı, o zamana kadar egemenlerin temel dayanağını oluşturan kilisenin içinden çıkarak, ezilenlerden ve yoksullardan yana tavır alıp, kilisenin geleneksel statükosunu sarsmış, devrimin kitleler içinde kök salmasını ve kıta düzeyinde gelişmesini sağlamıştır.

Kurtuluş Teolojisi, etkisini Meksika'dan Guatemala'ya, Nikaragua'dan El Salvador'a.

Kolombiya'dan Brezilya'ya, Şili'den Arjantin'e, Peru'dan Filipinler'e kadar, birçok yerde göstermiştir. Bu ülkelerde ve diğer birçok ülkede toplumsal mücadelenin içinde devrimci rahip ve din adamlarını görmek mümkündür. Camilo Torres, devrimci rahipler içinde özel bir yere sahiptir. Kurtuluş Teolojisi yanında, Kolombiya'daki devrimci mücadele içinde etkili rol oynayan Camilo Torres, Ejercito de Liberacion Nacional (ELN) - Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun önderlerinden biridir. Camilo Torres, yaşamsal pratiği ve düşünceleriyle Kurtuluş Teolojisi akımının öncüsü sayılabilir. Hıristiyanlık ilkeleriyle, devrimin ilkelerini birleştirmeye çalışarak, silahlı mücadeleye katılmıştır. Gerillaya katıldıktan kısa bir süre sonra, devlet güçleriyle girilen bir çatışma sonucunda, üzerinde gerilla giysisi ve elinde silahıyla, 15 Şubat 1966'da öldürülmüştür. Camilo'nun ölümü, Latin Amerika'nın genelinde, geniş Hıristiyan kitlelerin ve birçok papazın aktif mücadeleye katılmasına ve Devrimci Hıristiyanlık'ın gelişmesine neden olmuştur.

Camilo Torres'in yaşamı ve Kurtuluş Teolojisi'nin doğuşu, gelişimi ve bugünkü durumu hakkında daha geniş bilgi için bkz.: German Guzman Campos, *Rahip Gerilla Camilo Torres*, Kaldıraç Yay., 1998; Michael Löwy, *Marksizm ve Din-Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor*, Belge Yay., 1996.

108. 1980'li yıllar askeri diktatörlüklerden, "kontrollü demokrasilere" geçiş yılları oldu. "Düşük yoğunluklu demokrasi" olarakta adlandırılan bu rejime geçiş, emperyalizmin geliştirdiği yeni konsepte bağlı şekillendi. Düşük Şiddette Çarpışmalar Konsepti adı verilen bu politikalar, "asıl savaşın, gelecekte klasik Doğu-Batı şeması izleyip Avrupa'da olmayacağı, Üçüncü Dünya'da olacağından hareket eden düşüncelere dayanıyordu."

Konseptin hedefi ise "diğer süper gücün geri püskürtülmesinden çok, kendi ekonomik çıkarlarının kabul ettirilmesine yönelikti..."

1980'li yıllara doğru diktatörlüklere karşı yoğunlaşan mücadele ve özellikle Nikaragua'da Sandinist Devrimi'nin gerçekleşmesi, emperyalizmi "kontrollü demokrasilere" yöneltti. İlk adım 1982'de Bolivya'da atıldı. Daha sonra 1983'te Arjantin'de, 1985'te Uruguay'da, 1989'da ise Paraguay ve Şili'de "kontrollü demokrasilere" geçişler görüldü. Kendisini en net biçimde, Filipinler'de düzene karşı savaşan gerillaların başarı kazanma şansının arttığı ve kitleselleşmeye başladığı bir dönemde, yıllarca kendisine sadakatle hizmet eden Marcos'u terk ederek, yerine Aquino'yu getirme olayında ifade eden bu yönelimin temelinde toplumsal muhalefeti yeniden düzen sınırlarına çekme eğilimi yatmaktadır. Sistemin rektifikasyonu olarak ifade edilebilecek bu "demokrasi" girişimleri, açık zor ögeleriyle birleşen yeni anlayışı sorgulamayı gerekli kılmaktadır.

Emperyalizmin, dünya çapında halkların mücadelesinin gelişmesine ve toplumsal muhalefetin yoğunlaşmasına karşı almış olduğu tedbirler, başlangıçta, sistem dışı kimi hareketlerin düzen sınırına çekilemeyen bölümlerinin yok edilmesi temeline dayanıyordu. Bununla birlikte asıl amaç, kitlelerin sistemden yana sönen umutlarının yeniden canlandırılmasıydı. Böylece, alternatif bir güç olan gerilla hareketleri marjinalleşmeye sürükleniyor, büyük kısmı aparatla aparatın savaşı biçiminde şekillenen mücadelelerde olmak üzere uzun savaş yılları boyunca sindirilen kitleler, hızla düzen sınırlarına çekiliyorlardı. Bugün gelinen aşamada savaşın boyutlarının çok genişlemesine rağmen sol muhalefetin güdük kalmasının temelinde bu tür organizas-

yonların etkisi büyük olmuştur. Emperyalizmin "düşük yoğunluklu demokrasi" anlayışıyla; sistem, legal ve illegal güçlerini reorganize ederken, solun muhalefetteki yeteneksizliği nedeniyle, reorganize olmuş bu güçler büyük baskı unsurları haline gelmekte, özellikle polis ve benzeri güçlerin artan etkisi ile kitleler ciddi bir depolitizasyon sürecinden geçirilmektedir. İspanya'da "sosyalist" başbakanın kontr-gerillanın kurucusu ve yönlendiricisi olması bir rastlantı değil, sistemin yeniden yapılanmasının geldiği boyutlarla ilgilidir.

1980'li yıllar, bağımlı ülkelerde "parlamenter demokrasi"lerin ortaya çıktığı bir dönemi ifade ederken, aynı yıllar reel sosyalizmin çözülüşünün açığa çıkmasına da tanık oldu. Bu çözülüşlerin açtığı boşluk da "Çoğulcu Parlamenter Demokrasi" ile dolduruldu. Aslında kendisi de ciddi bir krizle karşı karşıya olan parlamenter (temsili) demokrasi, marjinal bazı çıkışlar dışında (sosyalist düşüncenin dünya çapında yaşadığı sorunların da etkisiyle) bu krizi gözlerden uzak tutabilmekte ve kendisini evrensel bir norm olarak sunabilmektedir.

Bir biçim olarak parlamento, giderek yaygınlaşan bir moda haline gelirken, (özellikle "demokrasiye" kontrollü geçişlerin yaşandığı ülkelerde daha açık görülebilecek tarzda) aynı zamanda iktidar merkezi olmaktan uzaklaşmakta, kelimenin tam anlamıyla bir "domuzlar ahırı" haline gelmektedir. Elbette bu tespit iki önemli sorunun yanıtını vermeye koşullandırmaktadır. Birincisi, iktidar parlamentoda değilse nerededir ve ikincisi, gerçek bir iktidar işlevi görmediği hâlde parlamentonun artan önemi nereden gelmektedir? Kuşkusuz iktidar sokaklara ve insan beynine doğru kaydırılmıştır. Bugün devlet sokakları abluka altına alarak, kitleleri her saniye zorun görüntüsü ile yoğurarak ve gerektiği oranda ve şiddette güç kullanarak iktidarını sokakta sağlama almakta, sokakta insan üzerinde onarılmaz yaralar açarak, iktidarını beyinler üzerinde meşrulaştırmaktadır. Her gün asker dipçiği, polis copu, işyeri şefi, ustabaşı, vergi denetleyicisi, zabıta, belediye memuru, öğretmen, evin erkeği, çocuğun ebeveyni vb. ile devlet, bütün iktidarı kurumsallaştırırken, insanların ağırlıklı bir kısmı mevcut iktidarın devamı için gönüllü bir kulluk göstermekte, insanlar hem iktidarın nesnesi, hem de onun yılmaz savunucusu birer özneye evrilmektedir. Oysa sadece "itaat etmemenin" bile insanlığın olmazsa olmaz bir koşulu olarak karşımızda durduğu bu günlerde, mevcut iktidarın bir uzantısı haline gelmek, hemen hemen tüm varoluş koşullarını yitirmekle özdeştir. Üzerimizde iktidar kurulmasının bir boyutu egemenlerin zor kullanması ise, bir diğer boyutu da üzerinde egemenlik kurulanların buna izin vermesi, bilfiil özgürlüklerini küçük iktidar payeleri için egemenlere devretmesidir. Mikro tahakküm, makro tahakkümün dölyatağıdır.

Erkeklerin kadın üzerindeki, ailelerin çocuk üzerindeki, öğretmenlerin öğrenciler üzerindeki, ustabaşılarının işçiler üzerindeki, üst kademedeki memurların daha alt kademe memurlar üzerindeki ve halkın bir kısmının, diğerleri üzerindeki hukuktan ya da gelenekten kaynaklanan tüm iktidar biçimleri kırılmadan gerçek bir özgürleşme olanaklı değildir. Yani hesaplaşmak zorunda olunan sadece ekonomik ve siyasi yapısı ile bir sistem değil, etik ve geleneksel değerleri ile koskoca bir insanlık tarihidir.

İkinci sorunun yanıtı ise kaba biçimiyle parlamentonun artık halkın afyonu haline gelmesiyle ilgilidir. Demokrasi, çoğulculuk, yasaların üstünlüğü, huzur ve istikrar, toplumsal uzlaşma v.b. bugün yeni içerikleriyle kabul gören kavramlar haline gelmiştir. Bir yandan ideolojik saldırı ve bu saldırıya karşı çıkmadaki yetersizlik, diğer

yandan açık zor (devlet terörü), meşru ("terörist" olmayan) sol ve meşru olmayan ("terörist") sol ayrımıyla birlikte tek muhalefet (politika yapma) biçiminin oyunun kurallarını kabul ederek parlamenter demokrasi içinde mümkün olduğu gibi bir dayatma gündemdedir. Bu dayatma hem solcu-devrimci örgütlenmelere, hem de geniş halk kesimlerine yöneliktir. Sosyalizmin tarihsel bir uygulama biçiminin çöktüğü, sisteme karşı en ufak bir başkaldırının bile sınırsız bir devlet terörü ile karşılandığı, her türlü örgütsüzlüğün yaygınlaştığı, umutsuzluğun ve korkunun bulaşıcı bir virüs gibi yayıldığı, bütün bu olumsuz gelişmelere karşın kitleleri kavrayacak alternatif bir yaşam projesinin, yeni ütopyaların yaratılamadığı bu dönemde, hedef "afyondan" kurtulmak değil de, sanki onu daha iyi bir seviyeye evriltmek olarak karşımıza çıkabilmektedir. Parlamento çözümsüzlük içerisindeki insanlara bir çözüm umuduymuş gibi sunulabilmekte, özellikle solun büyük yenilgisinin etkisindeki günümüzde bu, bir imaj olarak kitlelerin beyninde yer etmektedir. İşte onun önlenemez yükselişindeki önem buradadır. Bu noktada kapsamlı bir teorik temele sahip olmaktan uzak ve el yordamıyla yapılan politikalar çerçevesinde belirli bir planın parçası olarak değil, ama yine çözümsüzlüğün çözümü olarak parlamenter mücadele eğilimi güç kazanmaktadır.

Giderek yaygınlaşan ve güç kazanan parlamenter demokrasiye bugün gerçek gücünü veren "alternatifsizliğidir". Dünya Devrimci Hareketi, henüz bunun karşısına insanlığın özgürleşmesini sağlayacak bir alternatif koyamamıştır. Tüm bunlara rağmen (emperyalist ve bağımlı ülkelerde farklı özellikler ve biçimler taşıyarak) parlamenter demokrasi gitgide kendi krizini daha açık bir biçimde dışa vurmaya başlamıştır.

"Düşük yoğunluklu demokrasi" ya da "kontrollü demokrasi" üzerindeki tartışmalara ve Guatemala, Arjantin, Filipinler, Güney Kore, Bolivya, Şili ve Uruguay'daki uygulama biçimlerine ilişkin daha geniş bilgi almak için bkz:, Samir A., Noam C., Andre G. F., Düşük Yoğunluklu Demokrasi, Alan Yay., 1995; Gaby Weber, *Gerilla Bilanço Çıkarıyor*, Belge Yay., 1995.

CEZAYİR: BİR BAŞKA BAHARA...

"Fransızlar'ın Cezayir kadınının çarşaf giymesine karşı başlattığı şiddete, sömürge insanı çarşafı bayraklaştırarak cevap verir. Çarşaf direniş sembolü olur. Kadın çarşafı çıkardığı an, bir gerilladır, irtibat sağlayan bir militandır. Sömürgecinin bu gelişmeye karşı önlem almasıyla çarşaf yeniden giyilir, çarşaf, taşınan silahın, bildirinin saklanmasına yarayan araca dönüşür."

(Frantz Fanon)



Fransa'nın toprağı sayılan ve yakın tarihte Fransa'nın emperyal kimliğinin bir göstergesi kabul edilen Cezayir, bağımsızlığına 1962 yılında kavuştu.

Cezayir'de Fransa'nın egemenliği 130 yıl sürdü. Fransa Cezayir'deki egemenliği döneminde en rafine sömürgeci politikaları izleyerek ülkeyi ve Cezayir halkını "Fransızlaştırmaya" çalıştı. Fakat Cezayir halkı Şeyh Abdülkadir'den başlayan mücadelesiyle, sömürgeci politikalara karşı direndi ve dilini, dinini, topraklarını korudu.

Cezayir halkının bu direniş savaşında, sömürülen halklara örnek olacak zengin deneyimler yaşandı. Şeyh Abdülkadir'in Zemmale adı verilen "seyyar başkent" deneyimi modern gerilla savaşının öncülü sayılırken; 1957'de gerçekleşen Cezayir Şehri Savaşı, şehir gerillasının ilk örneği kabul edilmektedir.

Bağımsızlık sonrası, kırlarda ve şehirlerde kitlelerin doğrudan eylemiyle kurulan özyönetimler, Cezayir halkının özgürlük, eşitlik ve kardeşlik özleminin bir göstergesiydi.

Fakat siyasal elitin "sosyalizm" adına uyguladığı politikalar, Cezayir halkını bir taraftan apolitize ederken, diğer taraftan kendine yabancılaştırdı.

1980'lere doğru Cezayir'de yeni bir siyasal güç devreye girdi: İslami hareket... İslami hareket, özellikle 1988 Ekmek Ayaklanmaları'ndan sonra etkisini giderek artırdı ve 1990'lı yıllarda iktidarı alacak aşamaya geldi. Bu durumdan sonra Cezayir'de kör bir şiddet başladı. Ülke, giderek bir kan gölüne çevrildi. Bugün Cezayir'de yaşananları anlamak, Cezayir'in dününü bilmekten geçiyor.

CEZAYİR'İN FRANSA TARAFINDAN İŞGALİ VE DİRENİŞ

Cezayir, 1514 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi.

Osmanlı İmparatorluğu, Cezayir'de hegemonyasını kurarken yerleşik iktidar ilişkilerini değiştirmedi. Yerli egemen sınıflarla, özellikle büyük kentlere yerleşen Osmanlı askeri bürokrasisi arasındaki ilişkiler belirli bir uyum içinde gelişti.

"Uzak ülkelerdeki ticaret ve korsanlıktan gelir sağlayan kentli tüccarlar ile, zaten Magrib limanlarını Akdeniz'e hakim olabilmek amacıyla korsanlık üssü olarak kullanmak isteyen Osmanlılar'ın çıkarları örtüşüyordu. Tunus ve Cezayir'de, merkeze vergi ödeme bağı oldukça sınırlı olan dinsel-feodal kabileler ve özellikle dağlık bölgelerdeki kolektif olarak işlenen topraklardaki yoksul köyler, merkezdeki yönetimden Mısır'dakinden daha da köklü biçimde yalıtılmıştı."[1]

"Korsanlığın Altın Çağı"[2] diye tanımlanan bu dönemde, Cezayir'in de içinde bulunduğu Magrib bölgesi; 17. yüzyılın ortasına kadar jeopolitik ve jeo-stratejik konumunun sağladığı avantajlar ve Avrupa kıtasında bulunan bazı ülkeler yanında Mısır ve Sudan'la kurduğu ekonomik ilişkiler sonucu gelişmiş bir bölgeydi.

18. yüzyılda kapitalizmin dünya ölçeğinde ekonomik hegemonyasını yaygınlaştırması ve bu gelişmeye paralel olarak dünya ticaretinin ağırlığının Atlantik Okyanusu'na kayması, bu bölgedeki ülkelerin iktisadi ve toplumsal yapılarında gerilemelere neden oldu.

Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı gerileme, Magrib ülkeleri (Fas, Tunus, Cezayir) dahil Kuzey Afrika'nın bütününün önce mali ve iktisadi yollarla daha sonra siyasal olarak büyük sömürgeci güçlerin denetimine girmesine yol açtı.

Dünyanın en önemli sömürgeci güçlerinden biri olan Fransa, 1789 Burjuva Devrimi'nin yarattığı etkiler ve İngiltere'yle girilen deniz savaşları (Trafalgar gibi) sonucunda sömürgelerinin büyük bir kısmını kaybetti. Bu gelişmeler, I. Sömürge İmparatorluğu diye adlandırılan bir sürecin kapanmasına yol açtı. Fransa'da yaşanan rejim değişikliği, II. Sömürge İmparatorluğu'nun kurulmasını sağladı. Bu dönemde imparatorluğun sınırları genişledi, Fransa yeni sömürgeler elde etti.

Fransa'nın Viyana Anlaşması'yla, daha önceki Martinik, Guadeloupe, Guyana gibi birkaç küçük sömürgesini geri alması, 1830 yılında Cezayir ve Gabon kıyılarını işgal etmesi, II. Sömürge İmparatorluğu'nun kurulmasının temeli oldu.[3]

Fransa, Cezayir'in işgaline 37 bin kişilik bir orduyla 1830 yılında

başladı. İşgal, Cezayir'de 1671'den beri iktidarı elinde tutan, Osmanlı yönetiminin bir evresi olan Dayılar dönemine son verdi.

Fransa, önce Cezayir'in kıyı bölgelerini ele geçirerek ve bu alanlarda bir çeşit protektora kurarak hegemonyasını yaymaya çalıştı.

İşgal, önceleri Fransa'nın yaşadığı iç sorunların da etkisiyle sınırlı kaldı. İşgalin yayılması ve Fransa'nın sömürgeci politikalarının Cezayir'in genelinde hissedilmesiyle, halkın işgalci güçlere tepkileri ve isyanları da ortaya çıkmaya başladı.

Fransa'nın Cezayir'i işgalinin ikinci yılında işgalci güçlere karşı direniş örgütlendi. 1830'dan 1832 yılına kadar yürütülen çabalar nihayet sonuç vermişti.[4] 1831'de değişik kabile temsilcilerinin bir araya gelerek yaptıkları toplantı sonucunda, Cezayir'de Fransız sömürgeciliğine karşı yürütülen mücadelede simge isim olan Şeyh Abdülkadir'in babası Şeyh Muhyeddin, direnişin ve Fransızlar'a karşı başlatılan cihad'ın lideri seçildi.

Şeyh Muhyeddin, farklı kabileler arasında varolan sorunları ve çatışmaları ortadan kaldırarak, Fransız güçlerine karşı ilk saldırıyı 17 Nisan 1832'de gerçekleştirdi. Oran ilinde Fransızlara karşı yapılan bu saldırı Cezayir'de çeşitli grupların bir araya gelmesini ve cihad bayrağı altında birleşmesini sağladı.[5]

Şeyh Muhyeddin, Mayıs başında 10 bin kişilik bir askeri güçle Fransızlar'a yeniden saldırdı. Saldırı, Fransa'nın üstün askeri gücü karşısında etkili olamadı. Şeyh Abdülkadir, bu saldırılar esnasında gösterdiği gayretlerle öne çıktı.

Fransızlar'a karşı benzer saldırılar, 1832 yılının Eylül, Ekim ve Kasım aylarında da devam etti. Bu saldırılardan da bir sonuç alınamadı.

Ekim 1832'de, Abdülkadir direnişin lideri seçildi ve ona biat edildi. Abdülkadir, taraftarlarıyla emirlik ve cihad üzerine sözleşti.

"Abdülkadir'e verilen resmi ünvan, Cezayir'i yönettiği süre boyunca onun olan Emirü'l mü'minin (İnananların yöneticisi) ünvanı idi. Bu ünvan resmi bir mühür üzerine yazılmıştı. İlk kez Ömer b. Nattab'ın kullandığı bu ünvan, bütün halifeler için de geçerliydi. Abdülkadir aynı zamanda çift biat (sadakat yemini) ederken de halifeleri izledi. Halifeler için genelde özel bir biat vardı: Biatül Hassa. Bu yeminde devletin, mahkemenin baş rütbede bulunanları yer alırdı ve bu yemini biatül aman izlerdi (halk biatı). Abdülkadir ilk biatını 27 Kasım 1832'de yaptı (Bir-

kaç muratıbın, şeriflerin ve aile üyelerinin katıldığı bir törenle). İkinci biat, bütün kabilelerin şeflerinin ve aynı zamanda Abdülkadir'in yönetimine giren diğer grupların da katıldığı bir törenle 4 Şubat 1833'te gerçekleşti."[6]

Şeyh Abdülkadir'in, 25 Kasım 1832'de Maskara'yı ele geçirmesi, otoritesini yaymasını ve pekiştirmesini sağladı.

Şeyh Abdülkadir, yeni gelişen devletin kurulması ve ülke içinde birliğin sağlanması yönünde çabalarını yoğunlaştırdı. Abdülkadir, Vahran ve Müstağnem şehirlerinin sömürgeci güçlerden geri alınması yönünde askeri operasyonlara girişti. Fakat bu şehirlerin Fransızlar tarafından iyi korunması, Abdülkadir'i çevre yerleşim birimlerine yöneltti. Abdülkadir bu askeri taktiğiyle, büyük yerleşim merkezlerini ablukaya alarak Fransızlar'ı etkisiz bırakmayı amaçladı. Abdülkadir'in bu ve benzeri askeri başarıları, 1834'de Fransa'nın bir barış antlaşması imzalamasına yol açtı.

"Ocak, 1834'te hem Oran'daki Fransız kuvvetlerinin komutanı hem de Müslümanlar'ın komutanı bir anlaşma kararına vardılar. Fransız general barış arıyordu. Çünkü, yerli halkın boyun eğmesini sağlayamamıştı. Abdülkadir'in kuvvetleri ile olan çatışmalar Fransızlar'ın başarısı ile sonuçlansa da bu sonuçlar önemsemeye değmezdi. Oran'daki Fransız güçleri, ili işgal edemeyecek kadar küçüktü; bu nedenle, her müdahaleden sonra geri dönmek zorunda idiler. Bu Araplar'ın kayıplarını rahatça telafi etmelerini sağlıyordu. General Desmichels, ildeki en güçlü lider olan Abdülkadir'le ilişki kurarak Arap kabilelerini yumuşatmayı umdu. Aynı zamanda, Araplarla bir anlaşma yapmanın Abdülkadir'in Fransızlar'ın işgali altında sahil kasabaları üzerindeki başarılı ablukasına bir son verebileceğini ümit etti. Bu abluka onların Fransa'dan ithal edilen pahalı yiyecek maddelerine bağımlı kalmalarına yol açıyordu. Fransız ordusunu kolaylıkla gözleme fırsatına sahip olan Abdülkadir de, kendisinin Oran ilindeki tek resmi lider olarak Fransızlar tarafından kabul edilmesini istedi. Böylece kendi güçlü düşmanlarını yenmede Fransız desteğini kullanabilecekti."[7]

Desmichels Antlaşması, Fransızlarla yapılan ilk anlaşmaydı; fakat dört ay içinde iflas etti. Ardından 1835 yılında Fransa ordusuna önemli kayıplar verdiren Makta Savaşı yaşandı. Savaşta, Abdülkadir'in güçlerinin de önemli zaiyatlar vermesine rağmen, kazanılan zafer halk arasın-

da coşkuyla karşılandı. Fransızlar'ın karşı saldırısı, beş ay sonra geldi. Fransız birlikleri kolayca Maskara'yı ele geçirdi. Bu işgal, 1836 yılı içinde de sürdü. Fransızlar Ocak 1836'da Meşver kasabasını denetim altına aldılar. Abdülkadir geri çekilme taktiği uyguladığı bu dönemde, Fransız ordusunun halktan zorla askeri seferin harcamalarını karşılamak için para toplaması, bazı kabileleri Abdülkadir'e yakınlaştırdı. İşgal ordusunun ülkenin kıyıları boyunca ilerlemesi yer yer yapılan saldırılarla engellenmeye çalışıldı. Abdülkadir'in aynı dönemde Faslılar'ı saflarına katması, askeri olarak güçlenmesini sağladı.

1836 yazında Sikkak Savaşı yapıldı. Savaş, Abdülkadir'in yenilgisiyle sonuçlandı.

Abdülkadir; Maskara, Tlemsen, Sikkak savaşlarından sonra yeni bir askeri strateji geliştirdi. Bunun nedeni şuydu: "Ne düzenli birlikler ne de kabile güçleri kendi bölgelerinde gerçekleşen tehlikeli Fransız saldırılarını durduracak güçteydi.

Otoritesi altındaki kabileler işler tersine döndüğünde ona karşı tamamen sırt çeviriyorlardı. İşte bu zorlukları yenmek üzere Emir yeni bir strateji geliştirdi.

Maskara, Tlemsen ve Sikkak savaşlarının yapıldığı yer Akdeniz sahillerinden 30 milden daha az bir uzaklıktaydı ve Cezayir'in sahil kasabalarına yerleşmiş Avrupa orduları kolaylıkla oraya ulaşabilirdi. Emir, eğer güç merkezini iç bölgelere çekerse Fransız saldırılarından daha kolay korunup korunamayacağını düşündü. Başkenti için sahilden 80 mil ötede olan yeni bir yer seçti."[8]

Uygulanan bu strateji, etkili sonuçlar yarattı. 1837 yılında, Fransa'yla "Tafna" yani ikinci barış antlaşması imzalandı.

1837-39 yılları arasında, Abdülkadir gücünü giderek pekiştirdi. 1839'da Fransa'nın antlaşmayı bozması üzerine Fransa'ya karşı savaş ilan etti. 1839'da yeniden başlayan savaş, 1847 yılına kadar sürecekti.

Savaşın ilk iki yılında Abdülkadir'in güçleri, Fransız mevzilerine baskın şeklinde saldırılar düzenleyerek, Fransız birliklerinin önemli kayıplar vermesine neden oldu. Bu gelişmeler karşısında Fransa, 1841 yılında General Bugeàud'ı olağanüstü yetkilerle Cezayir'e genel vali olarak atadı.

General Bugeàud, oluşturduğu orduyla ve geliştirdiği taktiklerle, Cezayir'de direnişin her ne koşulda olursa olsun bitirilmesini amaçladı.

"... Fransa maceraperestlerin, serserilerin, katillerin ve sair çapulcuların da katıldığı güçlü bir ordu sevk ederek Bugeàud'a 'ne pahasına olursa olsun Cezayir'i dize getirmesini emretti'.

Bugeàud yeni taktikler denedi. Şehirleri surlar içerisine alıp hücum üssü olarak kullandı ve sınırları kontrol ederek, Emir'e gelen yardımları kesti.

Mahsülü ateşe vererek halkı aç bırakmaya çalıştı. Casuslar göndererek Müslümanlar'ın durumunu izledi. Cezayirliler arasında fitne çıkarmaya çalıştı."[9]

General Bugeàud'ın askeri taktikleriyle giderek sıkışan Abdülkadir, Fas kralı ve Osmanlı padişahı Abdülmecid'den yardım istedi. Fakat isteğinin karşılığını göremeyen Abdülkadir, 1848 yılında Fransızlar'a teslim olmak zorunda kaldı. Fransa'da beş yıl tutuklu kalan Abdülkadir, 1853 yılında serbest bırakıldı. Bu tarihten sonra sürgün hayatı yaşayan Abdülkadir, yaşamını Bursa ve Şam'da sürdürdü ve 1883 yılında vefat etti.

ŞEYH ABDÜLKADİR'İN BAŞARILARI

Abdülkadir, Fransız işgaline karşı yürüttüğü direniş mücadelesi boyunca önemli organizasyonlar gerçekleştirdi.

Osmanlı devlet modelini kendine örnek alan Abdülkadir, mücadele sürecinde Cezayir'de tam teşekküllü bir devlet aygıtı kurdu. Devlet işlerini yürütmek amacıyla seçimle işbaşına gelen bir şura oluşturdu. İyi işleyen bir vergi toplama ağı kurarak direnişin ve günlük hayatın yürütülmesini sağladı. Kendi denetimi altındaki bölgelerde, işlerin yürütülmesi için yerel önderler ve kadılar atadı; yargıda reform yaptı.

İktisadi yaşamın devam etmesine katkıda bulunacak atölyeler kurdu. Ayrıca bir silah fabrikası inşa etti.

"... Tilimsan, Maskara, Milyana ve Midiya'da atölyeler açıldı ve Takdimt'te bir silah fabrikası kuruldu. Bu fabrikada süngü, top mermisi, kurşun ve değişik silahların taklitleri yapılıyor, barut ve mermi imal ediliyordu."[10]

Oluşturduğu gönüllü mutavva birlikleri, özerk hareket etme nitelikleri ile, vur-kaç taktikleri ve kendi yaşamlarını idame edebilme yetenekleriyle modern gerilla savaşının öncülleri olma özelliği taşıdılar.

Şeyh Abdülkadir bütün bunların yanında, Cezayir'de ve Fransa'da etkili bir istihbarat şebekesi kurarak, direnişin gelişip güçlenmesini, uzun soluklu olmasını sağladı. En dikkat çeken organizasyonlarından biri ise bir nevi gerilla savaşı taktiğinin parçası olarak kabul edilebilecek Zemmale adında bir "seyyar başkent" kurmasıydı. Hem bir askeri üs, hem de Abdülkadir taraftarlarının kendilerini güvenlik içinde hissettikleri bir yer olan Zemmale, işgalci güçlere karşı halkların direniş mücadelesinin yaratıcı zenginliğini göstermesi açısından, oldukça orijinal bir örnektir.

"Fransızlar'ın baskısı karşısında Emir Abdülkadir belli bir şehri merkez edinmek yerine tarihte benzeri görülmemiş bir 'seyyar başkent' kurdu. Zemmale adlı kent siviller için ideal bir sığınak, askerler için iyi bir harekât üssüydü. Yaklaşık 200 bin kişinin barındığı bu seyyar başkentte askerlerin yanısıra halk ve her çeşit meslek erbabı yer alıyordu. Müstahkem gördüğü yere kentini kuruyor, şartlar değişince başkentini bir başka yere taşımakta güçlük çekmiyordu. Zemmale ahalisi topyekün askeri kurallara tabiydi. Uzaktan görenler için Zemmale dört başı mamur bir kentti. Dört kabile tarafından ve ayrıca düzenli orduyla korunan güvenli bir sığınaktı.

Zemmale'nin camisi, çarşısı, erzak ve cephane depoları vardı. Sahrada aziz olan suyun temiz tutulması için özel bir polis timi görevlendirilmişti. Halkın ihtiyaç duyduğu tahıl ise kuzeydeki kabilelerden sağlanıyordu."[11]

Şeyh Abdülkadir'in Fransız işgalci güçlerine karşı gerçekleştirdiği mücadele, kurduğu organizasyonlar ve özgün fikirleri, Cezayir halkının yürüttüğü bağımsızlık mücadelesine ilham ve esin kaynağı oldu.

FRANSA'NIN CEZAYİR'İ İLHAKI VE SÖMÜRGECİLİK POLİTİKALARI

Şeyh Abdülkadir'in önderlik ettiği direnişin yenilmesi, Cezayir'de Fransız sömürgeciliğine karşı yürütülen mücadeleyi durdurmadı.

Cezayir'de devresel direniş dalgaları doğdu. 1848-1850 yılları arasında Seyyidi El-Şeyh Evladı Ayaklanması yaşandı. Bu isyanın ardından 1851'de Kabileler Ayaklanması gerçekleşti. İsyanlar, 1852'de Muhammed bin Abdullah önderliğinde, Güney Vahaları Ayaklanması,

1856'da Babür Dağları Ayaklanması, 1857'de Kabileler Dağlarında Lala Fatma Ayaklanması, 1858'de Evras Ayaklanması, 1861'de Şa'baniye Ayaklanması, 1864'de Seyyidi El-Şeyh Evlâdı Ayaklanmasıyla devam etti.[12]

Ayaklanmalar köleleştirilmek istenen bir halkın her şeye rağmen direnişini simgelemekteydi. Çoğunlukla, lokal düzeylerde yaşanmalarına ve şiddetle bastırılmalarına rağmen her ayaklanma, arkasından gelen ayaklanmanın rahmi işlevini gördü.

Cezayir'de yaşanan bu isyanlar içinde en önemlisi, 1871 yılında başgösteren Mikrani Ayaklanması oldu. Mikrani Ayaklanması, Vahran şehrinin bir kısmının dışında, ülkenin bütününe yayılma ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı'ndan önceki en büyük silahlı ayaklanma olma özelliğiyle Cezayir'in siyasi tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Ayaklanma, işgalci Fransız güçlerinin bir dizi baskı ve sindirme politikalarına tepki olarak doğdu. Belirli yaştaki Cezayirliler'in zorla askere alınması ve Cezayir'de yaşayan Yahudiler'e Fransa vatandaşı olma hakkının verilerek toplumsal statülerinin farklılaştırılması gibi politikalar, kitlelerin tepkilerine yol açarken, ayaklanmayı alevlendirdi. Ayrıca aynı yıllarda Fransa'nın Prusya'yla savaşta olması ve bu ortamın Fransa'nın iç istikrarında yarattığı sorunlar ayaklanmayı koşullayan diğer etkenlerdi.13

Ayaklanma, El Hac Muhammed El Mikrani tarafından örgütlendi ve adını ondan aldı. El Mikrani'nin, Fransa'nın 1870 Kasım'ında çıkardığı Crèmieuse Yasası'na karşı cihad ilan etmesi, kısa sürede etki gösterdi. Yaklaşık 250 kabileden toplam 25 bin kişi, El Mikrani'nin saflarında yerini aldı. Ayaklanmanın ikinci ayında El Mikrani'nin yaşamını yitirmesi üzerine, liderliği kardeşi Bumızrak El Mikrani üstlendi. Bir yıl süren ayaklanma Fransız ordu birlikleri tarafından acımasızca bastırıldı. 1830'dan beri bir türlü Cezayir'in bütününde denetimini sağlayamayan Fransa bu hedefine, ancak 1871'de Mikrani Ayaklanması'nı bastırmasından sonra ulaşabildi.

Fransa, 1871 yılında resmen Cezayir'i ilhak etme kararı aldı. 1830'da, Cezayir'in işgaliyle başlayan sömürgeleştirme politikaları, 1871'de ilhak kararıyla derinleştirildi. 1830'da, Cezayir'i Fransızlaştırmaya yönelik politikalar, ülkenin tüm maddi ve manevi kaynaklarının sistemli bir biçimde yıkımını içermekteydi.

"1830'u izleyen yıllarda ekonomiyi 'yağma sermayesi' kapladı; yerli nüfus azalırken sömürgeci işgal grupları çoğaldı. İkili bir iktisadi yapı oluştu. 'Avrupa ekonomisi firma-merkezli bir kapitalist ekonomiye çok benzerken, Cezayir ekonomisi daha çok pazar yönelimli, kapitalizm öncesi bir ekonomi görünümündeydi.' Dolayısıyla Fransa Cezayir'de kendini yeniden üretirken, Cezayirliler uç yaşamlara ve yoksulluğa itiliyordu".[14]

Fransız sömürgeciliğinin kendine has özelliklerinden biri olan, ülkenin demografik yapısını bozarak, sömürgeci göçmen-kolon yerleştirme politikaları Cezayir'de etkin bir şekilde uygulandı.

Cezayir'e "... Fransızlar nüfus getirmeğe başlamışlar. Daha, 1846'da 100 bin Fransız yerleştirilmiş. Fakat, Fransa'dan getirilebilecek nüfus da yetmemiş. İspanyol, İtalyan ve Maltızları da almışlar. Bunları kolayca Fransız vatandaşı da yapmışlar. 1830'da Müslüman olmayan nüfus yüzde 2 oranında iken, 1927'de yüzde 13,7'ye kadar çıkmış. 1945'de Müslüman olmayanların sayısı bir milyon olmuş."[15]

Sartre, I. Sömürge ve II. Sömürge İmparatorluk dönemlerinde Fransa'nın Cezayir'de Romalılar örneğine benzer bir yerleşim sömürgesi oluşturmayı amaçladığını belirterek, şunları söyler:

"... Afrika ordusunun terhis edilen erlerine büyük çiftlikler verilecekti. Bu girişim sürdürülmedi.

Daha sonra Avrupa ülkelerinin fazla nüfusu, Fransa ve İspanya'nın en yoksul köylüleri Afrika'ya sürülmek istendi; bu 'ayaktakımı' için; Cezayir, Constantin ve Uran kentleri çevresinde köyler kurulmuştu. Bunların çoğunluğu hastalıklar sonucunda kırıldılar.

1848 yılının Haziran ayından sonra varlıkları 'düzen güçlerini' huzursuz eden işsiz işçiler Cezayir'e yerleştirilmeye daha doğrusu zorla gönderilmeye çalışıldı. Gönderilen 20 bin işçinin çoğu ateşli hastalıklar ve koleradan öldü, kalanlar Fransa'ya dönmeyi başardılar.

Sömürgeci girişim böylece duraksamış oldu ve II. İmparatorluk sırasında ise endüstriyel ve ekonomik yayılmaya uygun olarak yeniden biçim aldı."[16]

Cezayir'in bütünüyle Fransa'nın pazarı haline getirilmesi politikaları, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğunlaştı. Fransa'nın, Cezayir'de ekonomik ve endüstriyel yayılmasını artıran birçok yeni şirket kuruldu (1863'de Société'de Crédit Francier Colonial et de

Banque; 1865'de Société Marseillaise de Crédit, Compagnie des Minerais de fer de Mokta, Société Génerale des Transport maritimes à vapeur gibi).

Cezayir'in sömürgeleştirilmesi süreci özellikle toprak sisteminin yıkılmasıyla başladı. Fransızlar, Osmanlılar'dan kalma toprak rejimini bozarak ülkenin en verimli topraklarına el koydular.

"Fransızlar'ın karşısına Osmanlı zamanından kalma toprak sistemi çıktı. Cezayir'de diğer Magrip ülkelerine benzer özel bir hukuk olan İslam hukuku ile tüzel bir hukuk olan Osmanlı kanun hukukunun kaynaşmasından doğma bir sistem vardı. Özel mülkiyet olmayan beylik veya mirî topraklarla vakıf veya burada habus denen topraklar, bir de arş denen aşiret toprakları, ülke topraklarının çoğunluğunu teşkil ediyordu. Bunların hiçbiri özel mülk değildi.

Sömürgeciliğin yapacağı şey işte bu sistemi yıkmak olacaktı... Fransızlar, Cezayir'de 1843'te ilk önce beylik habus topraklarını müsadere etmekle işe başladılar. Müşterek mülkiyet topraklar Mahlül ve sahipsiz ilân edildi. Geriye özel toprak mülkleri kalıyordu. 1863'te bir 'Senatus Consulte' ile özel mülkiyeti genel ve esas olarak ilan ettiler. O zamanın şartları altında bunun anlamı, toprak sahiplerinin topraklarını satmalarını teşvikti. Bu sayede birçok toprak para sahibi Fransızlar'ın eline geçti. Çeşitli yollarla yerli halkın elinden çıkan topraklara orman, dere, maden, mera gibi yerleri de katarak, Birinci Cihan Savaşı arifesinde zaten toprakları kendine yetmeyen Cezayirliler'in elinden 8-9 milyon hektar toprak çıkmıştı."[17]

Fransa'nın sömürgeleştirme politikalarında kültürel boyut da eksik bırakılmadı. Hatta kültürel boyut, vahşice uygulanan sömürgeleştirilmenin içselleşmiş bir parçası olarak, Cezayirliler'in manevi dünyasının sömürgeleştirilmesine hizmet etti. Fransa'nın medeniyet diye sunduğu uygulamalar, yerel kimliği oluşturan bütün olguları yok etmeyi, asimilasyonla bozmayı amaçladı.

İşgalci güçlere karşı direnen her Cezayirli'nin kellesine 5 frank ödendiği[18] çıplak şiddetle, sömürgeci kültürel şiddet bir arada yürütüldü.

Cezayir halkı, topraklarını ve ekonomik özgürlüğünü kaybederken; tarihini, dinini, dilini, kültürünü, kısacası benliğini yitirdi.

XIX. yüzyıl içinde eski köleci ve bezirgân sömürge sistemi yavaş

yavaş ortadan kalkarak, yerini XIX. yüzyılın son çeyreğinden XX. yüzyılın ortasına kadar süren "modern" sömürgeleştirmeye bıraktı.[19]

Bu "modern" sömürgeleştirme, kapitalizmin serbest rekabetçi dönemden, emperyalizm çağına geçişini işaretliyordu.

Kapitalizm 1860'lardan sonra yeni bir aşamaya girdi. 1880'lerden sonra daha net izlenebilir bir biçimde, hem kapitalist sistemin geneli, hem de kapitalist devletlerin niteliğinde önemli değişimler meydana geldi. 1860 öncesi kapitalizm ile 1900 başlarındaki kapitalizm karşı karşıya getirildiğinde, sözü edilen değişimin sadece üretimin yoğunlaşması ile tamamlanmadığı, aksine bu yoğunlaşma sürecinin daha önceden tanınmayan ancak zamanla tüm sisteme egemen olan yeni bir aşamayı ifade ettiği ortaya çıktı. Bu yoğunlaşma süreci, 1890'larda kendini "tekel" olarak ifade eden dev şirketlerin oluşumunu sağladı. 1860 öncesi kapitalizmin belirleyici özelliği olan meta ihracı, 1900'lerin başında sermaye ihracına dönüştü. Bu, görünüşteki basit değişme, sözü geçen dünyada tüm sistemin yeni baştan organize olmasının da olanaklarını yarattı. Otto Bauer ve Kautsky gibi önemli siyasi kimliklerin Marksist ekonomi kuramına bir katkı ve Kapital'in devamı olarak nitelendirdikleri Finans Kapital adlı eserinde Rudolf Hilfending, sanayi sermayesiyle banka sermayesinin iç içe geçmesiyle bu yeni dönemin serbest rekabetçi dönemden ayrıldığını, tekel oluşumları ile ekonomiye egemen olan yeni bir organizasyonun meydana geldiğini söyler. Lenin, bu kuramı siyasi bir perspektifle değerlendirerek, kapitalizmin yeni bir aşamaya ulaştığını ifade eder ve bu yeni aşamayı şöyle tanımlar: "Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında paylaşılmasının başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşülmesinin tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir."[20]

Lenin'in tanımından da anlaşılacağı gibi, emperyalizm döneminin temel argümanı "tekel"dir. Tekel, üretimin gittikçe daha da yoğunlaşması ve sermayenin gün geçtikçe merkezileşmesi anlamına gelmektedir. Serbest rekabetçi dönemin kendine ait mekanizması içinde doğan bu tekeller, rekabetin doğal sonucu olarak rakipleri karşısında güçlenip ekonomik sistemi denetim altına almayı başarmış, bu güçlü yapıları ile kapitalizmin serbest rekabete dayalı eski sistemini tasfiye ederek, kendile-

rinin belirleyici olduğu yeni bir kapitalizm yaratmışlardır. Tekeller ortaya çıktıkları çağda ekonomik açıdan stratejik belirleyiciliği olan kömür ve demir gibi hammadde kaynaklarını ele geçirerek, uluslararası alanda da stratejik bir konum elde etmişler, daha önceden basit işlerle uğraşan bankalarla birleşerek finansal bağımsızlığa ulaşmışlar, 1900'ün başlarına doğru ise neredeyse denetimsiz bir güç haline gelmişlerdir.

Tekellerin ekonomide bu derece güçlü bir organizasyona dönüşmesi, kısa sürede siyasi mekanizma üzerindeki etkilerini artırdı. Gelişmiş kapitalist ülkeler, 1890'lardan sonra tekellerin denetlediği dev bir sömürgeci güç halini aldı. Devletlerin ulusal ve uluslararası politikaları da bu dev tekellerin ihtiyaçları çerçevesinde şekillendi. Bu süreç, bütün coğrafyaların hammadde ve pazar açısından yeniden paylaşımı anlamına geldi.

Kısacası Lenin'in deyimi ile emperyalizm, tekelci kapitalizmdir. Emperyalizm, tekellerin egemen olduğu, devletin onların denetimine girdiği ve dünyanın bu oluşumların ihtiyaçlarına göre yeniden paylaşıldığı, emperyalist ülkelerde burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki ilişkinin, burjuvazi lehine değiştiği, emperyalizmin anavatanlarındaki bunalımların sömürgelere ihraç edildiği, merkezileşmenin ve yoğunlaşmanın arttığı ve sermayenin yapısının hızla değiştiği, buna bağlı olarak da siyasi yapıda her anlamda yozlaşmanın, gericileşmenin başladığı dönemdir.

Dünyanın yeniden paylaşılmasında, Afrika kıtası önemli merkezlerden biriydi. XIX. yüzyılda sömürgeci "yenileşme" ağırlıkta, Afrika kıtasında gerçekleşti. Farklı sömürgeci güçler, Afrika kıtasında ekonomik güçlerini artırmak ve nüfuz alanlarını genişletmek doğrultusunda faaliyetlerini yoğunlaştırdılar.

1876'ya kadar Afrika'nın ancak yüzde 10'u Avrupalılar'ındı. Kıtanın içlerine henüz girilmemişti. Bu tarihten sonra büyük paylaşma başladı ve 1884-1900 yılları arasında İngiltere 57 milyon nüfuslu 3.7 milyon, Fransa 36.5 milyon nüfuslu 3.6 milyon, Almanya 14.7 milyon nüfuslu 1 milyon, Belçika 30 milyon nüfuslu 900 bin, Portekiz 9 milyon nüfuslu 800 bin mil karelik toprağı ele geçirdi. XIX. yüzyılda sömürgeci genişleme daha çok Afrika'da oldu. Avrupa diplomasisinin ana konusu buydu. Afrika'nın iç kısımlarının haritasını çıkarmak kıtanın paylaşılmasının hazırlık aşamasıydı. Büyük nehirlerin kaynakları, göllerin yerleri ve dağların genel çizgileri ortaya çıktı. 1850'ye kadar yirmi ci-

varında keşif yapılmıştı. 1851-1860'da 27, 1861-1870'de 29, 1871-1880'de 47 ve 1881-1890'da 84 yeni keşif yapılarak dağ, göl ve nehir sistemleri saptandı.

Fransa, İngiltere'nin İskenderiye ile Ümit Burnu'nu, kendi egemenliği altında birbirine bağlama yönündeki çabalarına karşılık, Atlantik Okyanusu'ndan Kızıl Deniz'e doğru bir egemenlik kurma uğraşındaydı.

Fransa'nın daha 17. yüzyıl içinde Senegal'i işgal etmesi bu amaçla gerçekleştirilmiş bir operasyondu. Senegal, Fransa'nın Sahra'nın güneyine ulaşabilmesi için bir nevi atlama taşı işlevi görmüştü.

1830'da Cezayir'in işgal edilmesi ve Fransızlar'a karşı direnişin kırılmasından sonra, burada bulunan üç Fransız tümeni tarafından 1881'de Tunus'un işgali bu sürecin devamı niteliğinde bir gelişmeydi. 1890'da Fransa, Batı Sudan'ın bütününü ele geçirmeye çalıştı. 1893'te Atlantik kıyısında bir ülke olan Senegal'in bütünü Fransızlar'ın egemenliğine girdi. Ülkenin kıyı şeridiyle iç bölgeleri, yapılan demiryoluyla birbirine bağlandı.

Fransa bir yandan Sudan yönünde genişlerken, öte yandan Gine Körfezi'ne doğru yayıldı. Kısa bir müddet içinde Gine ve Fildişi Kıyısı'nı egemenliği altına aldı. 1879-1882 yıllarında Gabon işgal edildi, yapılan özel bir antlaşmayla Kongo Fransızlar'ın denetimine girdi. 1885'te Madagaskar'ın Diego Suarez Körfezi ve 1895'te ise ülkenin bütünü Fransızlar tarafından işgal edilmeye başlandı; işgal 1904'te tamamlandı.

XIX. yüzyıl sonralarında başlayan, Fransa'nın Fas'ı sömürgeleştirme çabaları, Fas'ın emperyalist güçler arasında en sıcak rekabet alanı olmasından dolayı, kolay sonuçlanmadı. Daha çok Fransa ve Almanya arasında yaşanan bu rekabet bazen çok şiddetlendi, hatta iki kez emperyalistler arası savaştan dönüldü.

Daha sonra yapılan özel bir antlaşmayla "Fas Sorunu" çözüldü. Fransa, İngiltere'nin desteğiyle Fas'a girdi. Fas 1912 yılında Fransız sömürgesi oldu. Almanya'nın Fas üzerinde iddialarından vazgeçmesi, Fransız Kongo'sunun Almanya'ya terk edilmesiyle sağlandı. Kuzey Fas İspanya'nın denetiminde kaldı.

Fransa'nın, Afrika'nın sömürgeleştirilmesi yönündeki politikaları 20. yüzyılın başlarına kadar devam etti. Fransa, Afrika'daki sömürgelerini birleştirerek bu egemenlik alanına "Fransız Batı Sahrası" ve "Fransız Kuzey Afrikası" adını verdi.[21]

Fransa, özellikle 1876-1903 yılları arasında sömürgelerini genişletti. Ekonomik bakımdan en güçlü sömürge bölgeleri Kuzey Afrika ve Çinhindi idi. Sömürgelerin en geniş alanını ise Fransız Batı Afrikası, Fransız Ekvator Afrikası ve Tropikal Afrika bölgeleri oluşturuyordu. 1918'de eski Alman sömürgeleri olan Kamerun ve Togo, Fransa'nın nüfuz alanına girdi. Böylece Fransa'nın Afrika'daki sömürge alanları daha da genişledi. Bu alanlar, Afrika'da Sahra'dan başlayıp, Kuzey Afrika'dan devam ederek Madagaskar ve Cibuti'ye kadar uzandı.

Afrika'nın, klasik sömürgecilik döneminden başlayan paylaşımı büyük ölçüde 1876'dan sonra hızlanarak 1900'lerin başlarında tamamlandı.

1884-1885'te gerçekleşen Berlin Afrika Konferansı, Avrupalı devletlerin Afrika'yı nasıl paylaşacağının çerçevesini ortaya koymaktaydı. Şiddetli rekabet koşullarında gerçekleşen bu süreç sonucunda, İngiltere en stratejik ve geniş toprakları ele geçirerek, buralardan başta pamuk olmak üzere, değişik hammaddeler elde etti; altın ve elmas gibi zengin madenler çıkarmaya başladı.

Fransa sömürge imparatorluğunda ise, kahve, pirinç üretilirken, kauçuk, fosfor, demir cevheri ve manganez çıkarılıyordu.

XX. yüzyıla girildiğinde Afrika'nın paylaşımı genel olarak tamamlanmıştı. Bunun diğer bir anlamı ise, Afrika'nın genelinde olduğu gibi Cezayir'de de "modern" sömürge sisteminin yerleşmesiydi.

Fransa, Cezayir'de mutlak egemen bir sömürge yönetimi kurdu. Sömürge halkı Fransız "uyruğu" kabul edilse de, Fransa yurttaşı olmayan bir statüye getirildi.

Sömürge halkı "... Avrupalı genel valilerin, valilerin, yöneticilerin sınırsız otoritesine bağlıdır. 'Yerlilik' terimiyle bilinen bu 'uyruklar'ın statüsünü yerel kararlar düzenler. Avrupalı yerel yönetim, bu metinler gereğince uyrukları, 'vergi ödemede ihmal', 'köy ya da bucak başkanına itaatsizlik' şikâyetleri, hatta 'Fransız makamlarına gereken saygıda kusur' gibi değişik gerekçelerle yargılamadan, sıradan idari kararla hapis ya da para cezalarına çarptırabilir. Valilerle genel valiler bu sıfatla sürgün cezaları verebilirler."[22]

Fransa Cumhuriyeti'nin yurttaşlarına verilen haklar yalnız Cezayir'e yerleşmiş kolonlara, Avrupalılar'a tanınmaktaydı. Cezayirliler ise -Arap ya da Berberi- "tebaa" kabul edilmekteydi. Code de L'ındigenat, Ceza-

yirliler'i insan haklarından ve medeni haklardan mahrum bırakmaktaydı. Seyahat etme hakları bile sömürgeci yetkililerin kararlarına bağlıydı.

"Uyruklar, kadın ya da erkek, 16 yaşından 60 yaşına kadar herkesin ödemesi gereken kişi ya da kelle vergisiyle yükümlüdürler. Miktarı bölgeden bölgeye değişen bir tarifeyle, zengin için de (sayısı o kadar azdır ki!) yoksul için de aynı olmak üzere, götürüdür. Buna karşılık, sömürgeciler (onlara birtakım avantajlar sağlayarak sömürgeye çekmek gerekiyor) anayurtta istenen vergilerin çoğundan muaftırlar.

Uyruklar zorunlu çalışmayla yükümlüdürler: Bu, genel olarak yılda birkaç günlük 'yol vergisi'dir. Ama gerektiği taktirde öngörülen gün sayısı tereddütsüz aşılır ve kimi hallerde, yüzlerce kilometre uzağa bir kaç aylığına 'zorunlu işçiler' gönderilir. Zorunlu çalışmayla yönetim binalarının, pistlerin, yolların, demiryollarının yapımı ve bakımı sağlanır."[23]

Sömürge yönetimi, 1904 yılında özel izin alınmadan yapılan Arapça eğitimi yasakladı. İzin genellikle de kur'an kurslarının dışında verilmemekteydi. Ayrıca bu kurslarda, Kur'an'daki "cihat" ile ilgili bölümlerin okutulması ve yorumlanması yasaklanmıştı. Yasaklar, yerli dillerce yapılan basın yayın faaliyetlerini de içermekteydi.

Fransa'nın, Cezayir'de nüfuzunu yayma ve kalıcılaştırma yönünde en önemli taktiklerinden biri de, yerli halkın elit kesimlerini kendine bağlayarak bu kesimlere bazı ayrıcalıklı konumlar kazandırmasıydı.

Fransa bu politikayla, bir yandan işbirlikçi bir kesim yaratarak, ülkede sömürgeciliğe karşı olası gelişmeleri ve akımları başından engellemeye çalışırken, öte yandan bu kesimlerin aracılığıyla sömürgeci politikalarını meşrulaştırmayı amaçladı.

Cezayir'in tüm ekonomik kaynaklarına Fransız tekelleri el koydu. Cezayir'in toprakları da "Fransızlaştırıldı". "1850'de sömürgeciler 115 bin hektar toprağa sahipken, 1900'de bu 1.600 bine 1950'de ise 2.703 bin hektara çıktı.

Bugün 2.703 bin hektar, Avrupalı toprak sahiplerine ait. Fransız devleti de 'beylik topraklar' olarak adlandırılan 11 milyon hektar toprağa sahiptir; Cezayirliler'e 7 milyon hektar bırakılmıştır. Kısaca Cezayirliler'in, topraklarının üçte ikisini yitirmesine bir yüzyıl yetmiştir."[24]

Toprakta yaşanan tekelleşme, Avrupalı küçük toprak sahiplerini de etkilemiş, toprakların büyük bir kısmı bazı ailelerin elinde toplanmıştır.

Cezayir'in en verimli topraklarına sömürgeciler tarafından el konul-

ması, sömürge sisteminin hızla Cezayir'e yerleşmesine yol açmıştır. "Fransız devleti, sömürgecilere, anayurdun endüstriyel ürünlerini satma olanağını tanıyan alım gücü sağlamak için Araplar'ın topraklarını bırakır ve sömürgeciler, anayurt pazarlarına bu gaspedilen ülkenin ürünlerini satarlar"[25]

Cezayir'de toprak rejimi şöyle şekillendi: Topraklar "... bir grup büyük çiftlik sahibiyle Compagnie Algérienne ve Société Génévoise gibi şirketlerin elindeydi. Tarımda sermayeci ilişkiler egemendi. Bu durum Avrupalılar'a ait bölümde daha belirginse de, yerlilerin feodal topraklarında da büyük çiftlik işletmelerine doğru bir eğilim sezilmekteydi. Kentlerde oturan tüccarlar, tefeciler ve faizciler tarıma sermaye bağlıyorlardı. Bunun yanında feodal sistem de yaşamaktaydı. Cezayir köylüsü hammasat gibi yöntemlerle, Cezayir toprak ağasının ve Fransızın çift sömürüsü altındaydı."[26]

Sartre, bu rejimin bir yandan Cezayir'de sömürgeciliğe karşı direniş güçlerinin ortadan kaldırılmasına yaradığını, öte yandan ise Cezayir halkının dev bir kır proletaryasına dönüştürdüğünü açıklamaktadır.

1949'da yapılan bir incelemeye göre; Cezayirliler'in elindeki toprakların yüzde 70'inin köylülerin geçimini sağlamaya yaramadığı açıklanarak, 600 bin ailenin yani 3 milyona yakın kişinin tamamiyle topraksız olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak, Cezayir köylüsünü ya Fransa'da ucuz işçilik ya da kolonların yanında ırgatlık beklemekteydi.

CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞINA DOĞRU

1900'lerin ilk çeyreğine doğru, Cezayir'de kapitalist ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, başta Philippéville, Oran, Setif, Konstantin gibi kentlerin hızla gelişip "modernleştiği" görüldü.

"Modernleşme" bir anlamda sömürge kültürünün yaygınlaşmasıydı. Sömürge kültürü, etkisini daha çok şehirlerde ve ovalarda gösterdi.

Şehirlerin tam ortasında yer alan ve Avrupai yapılarla kuşatılmış "kasbah" adı verilen mahallelerde yaşayan, çeşitli toplumsal kesimlerden oluşmuş yerli halk, şehirlerin ekonomik ve kültürel alanlarından yararlanmaları ve 1830-1870 yılları arasında yaşanan ayaklanmaların dışında kalmaları dolayısıyla asimilasyona yatkın özellikler taşımaktaydı.

Direniş savaşının zulmünü yaşayan köylüler ise kolonların dünyasıyla bütünleşmediler. Köylerde, sömürgeci baskı rejimini temsil eden muhtarların ve askeri birliklerin varlığı, anti-sömürgeci direnç ve öfkenin her zaman ayakta tutulmasını sağladı. Dağlık bölgelerde ve Abdülkadir'in direnişinin en uzun süre devam ettiği güney bölgesinde yaşayanlar yani kolektif küçük üretim yapan çeşitli Müslüman cemaatler ise, reaksiyonel bir biçimde içlerine kapanmışlardı.

Fransa, 1920'lere girerken, Cezayir'de yaşanan kültürel çatışkı ve çelişkileri bir düzeyde yumuşatmak yönünde politikalar geliştirdi. 1919'da çıkarılan bir yasayla, yerli egemen sınıfların yerel yönetimlerde ve istişari organlar içinde yer alması sağlandı.

"4 Şubat 1919 tarihli kanun, büyük toprak sahiplerine, tüccarlara, memurlara, Fransız diplomalı ya da madalyalı kişilere ve Fransız ordusunda hizmet etmiş olanlara, kurullara ve Genel Vali'ye danışma görevi yapmak üzere 1898'de kurulmuş olan Mali Heyete temsilci seçme yetkisi tanıdı. Aslında, bu 1919 kanunu Cezayir halkına bir şey vermiyordu; bir reform da değildi. Yerli burjuvazinin büyük bir kısmını tatmin etmemişti."[27]

Yerli egemen sınıflar ise, Cezayirliler'in medeni haklarının verilmesini, genel oy hakkının tanınmasını, Fransız Parlamentosu'nda Cezayirli temsilcilerin bulunmasını ve eşit ticaret olanaklarının sağlanmasını talep etmekteydi.

Jeune Algérien adlı milliyetçi ve reformcu örgüt, bu amaçla 1920'de kuruldu. Jeune Algérien'in önderliğini, Şeyh Abdülkadir'in torunu olan Emir Halit yapmaktaydı. Örgüt, Emir Halit'in 1923 yılında Cezayir'den sürülmesiyle dağıldı.

1926'da, Cezayir'in sömürgeleştirilmesinin sonucu olarak Cezayir'den Fransa'ya götürülen yerli işçilerin bir kısmı, Etoile Nord Africaine-Kuzey Afrika Yıldızı adında bir örgüt kurdular.

Başlangıçta bir dayanışma ve yardımlaşma cemiyeti şeklinde kurulan örgüt, özellikle I. Dünya Savaşı sonrası Fransa'da yaşanan atmosferin etkisiyle evrilerek giderek siyasallaştı ve Cezayir'in mutlak bağımsızlığını savunan bir yapı haline geldi. Kuzey Afrika Yıldızı, Fransa'da solun ve devrimci düşüncenin geliştiği bu koşullarda Fransız işçi sınıfıyla yeterli bağ kuramadı.

Messali El Hac[28] önderliğinde faaliyet gösteren örgüt, giderek Ceza-

yir'de etkisini artırdı. Kuzey Afrika Yıldızı, ilk başlarda yalnız siyasal ve ekonomik reformlara yöneldiyse de, 1933'ten sonra siyasal bağımsızlık talebini yükseltti.

1929'da yaşanan dünya ekonomik krizi, etkisini Fransa'da olduğu gibi onun sömürgesi olan Cezayir'de de gösterdi. Cezayir, 1929-1933 yılları arasında, yoğun bir yoksulluk ve işsizlikle karşı karşıya kaldı.

Cezayir halkının yaşadığı bu durum, kitlelerin yeni siyasi ve örgütsel arayışlara girmelerine neden oldu. Dünya ekonomik krizinin tahrip edici etkisi dolaylı da olsa Cezayir'de ulusal kurtuluş hareketinin gelişmesini sağladı.[29]

1931'de Şeyh Abdülhamid Bin Badis öncülüğünde 72 din adamının katıldığı Cezayirli Müslüman Alimler Cemiyeti kuruldu. Cemiyet yerli kültürün yayılmasını isterken, Fransızlaşmayı reddetmekteydi.

"Her ne kadar Alimler Cemiyeti, tüzüğüne 'Bu Cemiyet hiçbir şekilde siyasi meselelere girmez ve karışmaz' maddesini koymuşsa da asıl amacı siyasidir. Alimler Cemiyeti'nin kurulması, siyasi bir devrimin yolunun kültürel bir devrimden geçtiğinin bilincine varılarak, yerinde ve zamanında atılmış bir adımdı."[30]

Komünist parti aracılığıyla, III. Enternasyonal'in 1934'ten sonraki politikalarının yansıması olarak, Halk Cephesi'ne yönelik ilk adımlar atıldı.

Fransa'nın 1931'den beri yaşadığı ekonomik bunalım, 1934'e gelindiğinde yoğunlaşmıştı. 1934'te yoğunlaşan bu krizi, bir dizi siyasi ve mali skandal izledi. İşsizliğin artması, yoksulluğun yaygınlaşması başta işçi sınıfı ve diğer çalışanlar olmak üzere, halkın genelinin rejime ve siyasal partilere karşı tepkilerini açığa çıkardı.

1934'de Komünist Parti ile Fransız Sosyalist Partisi'nin öncülü olan Section Française de l'internationale Ouvrière (SFIO) - İşçi Enternasyonali Fransız Seksiyonu arasında eylem birliği, yapılması yönünde bir antlaşma imzalandı.[31] Eylem birliği genişletilerek CGT'nin ve CGTU'nun birleşmesine yönelik çabalara dönüştü. Mart 1936'da bu sendikal örgütlenmeler CGT adı altında birleşti.

26 Mart ve 3 Mayıs 1936'da yapılan genel seçimlere; Halk Cephesi'ne katılan SFIO, Komünist Parti, Radikal Parti, CGT, İnsan Hakları Birliği, Anti-faşist Aydınlar Komitesi, Gençlik Örgütleri, değişik küçük sol partiler, kooperatifler ve masonlar "Halk Birliği" listesiyle katıldılar.

Halk Cephesi, seçimleri büyük bir oy farkıyla kazandı. Sosyalist Parti, 2,2 milyon oy alarak parlamentoya 146 milletvekili soktu. Komünist Parti, 1932'de aldığı oyları iki misli artırarak 1,5 milyon oy aldı ve parlamentoda 72 sandalye kazandı. Radikal Parti, oylarında ciddi düşüşler yaşadı ve aldığı 1,7 milyon oyla, parlamentoda 116 milletvekilliği kazandı. Seçimler sonucunda Halk Cephesi, diğer partilere ve gruplara oranla 100 sandalyelik bir üstünlük sağladı.[32]

Halk Cephesi'nin sömürgeler sorununa yaklaşımı şovenist bir çizgideydi. Her ne kadar programında; sömürgeler sorununun yeniden inceleneceği, temel hakların tanınacağı belirtilse de, sömürge halkları karşılarında yine baskıcı rejimleri buldular.

Halk Cephesi'ne bağlılığını açıklayan Kuzey Afrika Yıldızı örgütü, Halk Cephesi hükümetince yasaklandı. Örgüt, Halk Cephesi hükümetinin Cezayir'de yalnızca kolonlara, sömürge rejiminin görevlilerine ve sömürgeci rejimle işbirliği içinde olan ayrıcalıklı Cezayirliler'e tanınan oy hakkının genişletilmesini içeren yasa tasarısını bir aldatmaca olarak değerlendirmiş ve Cezayir'in bağımsızlık talebini ileri sürmüştü.

Bunun üzerine Halk Cephesi hükümeti, Kuzey Afrika Yıldızı'nı "ayrılıkçı bir örgüt" olarak değerlendirdi ve örgütün faaliyetlerini yasakladı. Komünist Parti, belirli bir kararsızlık yaşasa da, bu örgütü gerici ve faşist bir yapılanma olarak tanımladı. Fransız Komünist Partisi'ne göre, Cezayirliler'in şu anda mücadele etmeleri gereken şey bağımsızlık değil, "Halk Cephesi kazanımlarının Cezayir'e aktarılması" idi.[33]

Halk Cephesi hükümeti Cezayir'in sömürge statüsünde bazı revizyonlar yaptı. Cezayirliler'e siyasal örgütlenme hakkı tanıdı. Bu dönemde yasaklanan ve lağvedilen Kuzey Afrika Yıldızı, Parti Popülaire Algérien-Cezayir Halk Partisi'ne dönüştü. Messali Hac önderliğinde kurulan Parti, kentli emekçi sınıflar içinde geniş bir örgütlenme ağı oluşturdu.

1920'lerde "Fransa'yla tam bütünleşme çağrısı yapan" 1930'larda Türkiye deneyiminin etkisiyle laik-modernist-kalkınmacı bir çizgiye gelen Cezayir siyasi tarihinin ilginç kimliklerinden biri olan Ferhat Abbas, 1938'de Cezayir Halk Birliği Partisi'ni kurdu. Parti, Cezayir'de egemen sınıfların, özelikle kentli kesimin temsilcisi oldu. Cezayir Halk Birliği Partisi "Anavatan, Fransa'ya bağlanma!" talebinin sözcülüğünü yaptı. Ferhat Abbas, bu dönemde yazdığı, La Jeune Algérie adlı kitabında düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "Milliyetçilik, gerçekte ekonomik ve

politik serbestleşmemiz (emancipation) için savaşmak olabilir. Biz, bu ülkede geleceğimizi Fransız medeniyetine sıkı sıkı bağlamak amacıyla eski hülyalarımızı ebediyen söküp atacağız. Eğer Cezayir milleti diye bir millet bulunduğuna inanabilsem, tereddütsüz milliyetçi olurum. Vatan ideali için ölen insanlar ün ve saygı kazanırlar. Ama ben bir Cezayir vatanı için ölemem. Çünkü yok böyle bir şey, bulamıyorum. Yaşayanlardan, ölülerden soruşturdum. Mezarlıkları dolaştım. Hiçbiri bana Cezayir vatanı olduğunu söylemiyor. Havada binalar kurulamaz. Dışarıda kimse bizim milliyetçiliğimize ciddi olarak inanamıyor."[34]

Önceleri ulusal kimliğine yabancılaşmış tipik bir aydın özelliği taşıyan Ferhat Abbas, 1940'larda siyasal bir olgunlaşma sürecine girerek, 1950'lerde silahlı mücadeleyi benimseyip bağımsızlık savaşının saflarına katılmış, savaş sırasında Kahire'de kurulan Cezayir hükümetinin geçici başkanlığına getirilmiştir.

1936'da Cezayir Komünist Partisi kuruldu. Parti, Cezayir halkı tarafından "yabancı ve kendi dışında" görülmesinden dolayı etkili bir örgütlenme yaratamadı. Bu durumunun yaşanmasında en önemli etkenlerden biri Fransız Komünist Partisi'nin "Cezayir Sorununa" yaklaşımıydı. Fransız Komünist Partisi 1930'ların ortalarına kadar "sosyal sömürgeci" bir tavırla, Cezayir milliyetçiliğine ve Cezayir'in bağımsızlığına kapalı bir politik tutum takındı. Messali Hac, Fransız Komünist Partisi'nin bu tavrını "Cezayir gerçeklerini ve olgularını göz önüne almaksızın kendi bildiklerini dayatıyor,"[35] diye tanımlamış ve bu yaklaşım nedeniyle partiden ayrılmıştır.

Fransız Komünist Partisi, III. Enternasyonel'in 1935'teki 7. Kongresi'nde de "sosyal sömürgeci" yaklaşımını sürdürmüş, "Cezayir ve Tunus'un kurtuluş" talebine muhalefet etmiştir. Bunun üzerine III. Enternasyonel Cezayir'e kendi temsilcisi olarak Jean Barthel'i yollamış, ülkede sömürgeciliğe karşı bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin başlatılması yönünde ajitasyon ve propagandanın yapılmasını sağlamıştır.

Halk Cephesi iktidarı döneminde de Fransız Komünist Partisi'nin tavırlarında köklü bir değişiklik yaşanmadı. Cephe'nin diğer ortağı Fransız Sosyalist Partisi'nin bazı üyelerinin Cezayir sorununa yaklaşımı, Fransız Komünist Partisi'nden çok daha tutarlı bir noktadaydı.

Fransız Komünist Partisi'nin bu politik yaklaşımları, Parti'nin Cezayir halkı tarafından müttefik bir güç değil, düşman bir güç olarak algı-

lanmasına neden oldu. Yerli halkın bu algılayışı Cezayir Komünist Partisi'nin örgütlenme ve çalışmalarını etkiledi. Parti, halkla kendi arasındaki mesafeyi kapatamadı. Halkın partiye karşı soğuk ve mesafeli duruşu aşılamadı.

"CEZAYİR MANİFESTOSU" VE SETİF GÖSTERİLERİ

II. Dünya Savaşı yılları, hem Fransa hem de Cezayir halkı açısından acılarla dolu geçti. İki ülkede de önemli siyasal ve toplumsal değişimler yaşandı. Faşizmin zulmünden iki ülke halkı da etkilendi.

Mayıs 1940'da, Naziler Viyana'dan Varşova'ya kadar Orta Avrupa'nın bütününü denetimi altına almış, Norveç ve Danimarka'dan sonra Batı Avrupa'ya yönelmişlerdi.

İngiltere'de Chamberlain istifa ettiği ve yerine Winston Churchill'in başbakanlığa getirildiği günlerde, Naziler Hollanda ve Belçika'ya saldırdılar. 15 Mayıs'ta Majinot Hattı'nın yanından geçen Alman panzer birlikleri, Fransa'nın 60 mil içerisine girdi. Fransa'nın işgalini hızla gerçekleştiren Naziler, 14 Haziran 1940'da başkent Paris'i ele geçirdiler.

16 Haziran'da Reynaud hükümeti, Almanlarla acil ateşkes girişiminde bulundu, yapılan değişikliklerle Mareşal Pétain, başbakanlığa getirildi. Pétain hükümeti, 22 Haziran'da Almanya'yla, 24 Haziran'da da İtalya'yla ateşkes imzaladı. Pétain'in "Fransa'ya armağan ettim," dediği ateşkes antlaşması, Fransız halkı için bir utanç belgesiydi.[36]

Ateşkes hükümlerine göre; Fransa'nın üçte ikisi Alman işgali ve denetimi altında tutulacak, Fransa, işgal ordusunun masraflarını karşılayacak, yanlızca düzeni sağlamakla görevli 100 bin kişilik ateşkes ordusu dışında tüm Fransız orduları silah bırakacak, tüm silah ve cephanelikler Naziler'e teslim edilecek, Fransız Deniz Kuvvetleri Almanya'nın ve İtalya'nın gözetiminde enterne edilecek, Fransa'da yaşayan Almanlar ve anti-nazi göçmenler istenildiği anda Almanya'ya iade edilecekti.

Pétain, Temmuz başında Vichy'ye, işgal bölgesinin dışına çekildi; Nazilerle işbirliğini Vichy'den yürütmeye başladı.

10 Temmuz'da, Ulusal Meclis'te 80 red oya karşı, 569 evet oyuyla, yeni Anayasa kabul edildi. Faşist politikacılar, işadamları ve bankerlerden meydana gelmiş yeni hükümet, Naziler'in Fransa için öngördükleri planları gerçekleştirmek için azimle çalışmaya başladı.

Gelişmelerin Cezayir'e yansıması uzun sürmedi. Pétain hükümeti, Cezayir'de kendi işbirlikçi politikalarına uygun düzenlemelere girişti. Naziler, Cezayir'den savaşın etkin bir şekilde yürütülmesi yönünde yararlanmak istediler. Cezayir, Naziler için bir hammadde ve yiyecek deposuydu. Pétain hükümeti, Naziler'i aratmayacak bir tutumla, Cezayir'deki bütün partileri yasakladı. Cezayir milliyetçilerine yönelik bir tutuklama kampanyası başlatarak, milliyetçileri toplama kamplarına doldurdu. Müttefik güçlerin Kasım 1942'de Cezayir'e çıkartma yapması, ülkede yaşanan bu durumu değiştirdi. 300 bine yakın Cezayirli, Fransız ordusuna alınarak savaşa sokuldu. Cezayirli milliyetçiler, Hitler Almanyası ve Mussolini İtalyası'na karşı Fransa'yla birlikte hareket ettiler. Bunun karşılığında da Cezayir'in bağımsızlığını istediler.

Ferhat Abbas'ın öncülüğünde bir grup, Şubat 1943'de Manifesto du Peuple Algèrien - Cezayir Halkının Manifestosu'nu yayınladı. Manifestonun yayınlanmasından bir ay sonra açıklanan Reformlar Tasarısı'yla, bağımsızlık talebi bir program şeklinde ifade edildi.

Milliyetçi ve laik bir içeriğe sahip olan manifesto, Fransız sömürgeciliğine karşı Lübnan, Suriye, Irak ve Filistin'de yükselen milliyetçi tepki ve akımlardan etkilenerek hazırlanmıştı.[37]

Manifesto'da halk adına şu taleplerde bulunuldu: "Sömürgeciliğin tasfiye edilmesi temelinde Cezayir halkının kendi kaderini tayin etme hakkı, feodalizmin tasfiyesi temelinde toprak reformu, eşitlik ve özgürlük temelinde Cezayir için hazırlanacak özel bir anayasa, Arapça'nın Fransızca ile eşitlenecek biçimde resmi dil olarak kabul edilmesi, basın ve örgütlenme özgürlüğü, İngiliz General Catro'nun Suriye'de, Alman Mareşali Pieta'nın Tunus'ta öngördüğüne benzer bir yerel yönetimin Cezayir'de oluşturularak Müslüman halkın en geniş katılımının sağlanması, siyasi mahkûmların derhal salıverilmesi."[38]

Haziran 1943'de, Fransa'da faşist işbirlikçi hükümete karşı oluşturulan ve General de Gaulle'ün önderlik yaptığı Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi Cezayir'de iktidarı eline aldı.

Ulusal Kurtuluş Komitesi "Cezayir Manifestosu"nda belirtilen taleplere pek sıcak bakmadı. De Gaulle'ün Mart 1944'de ilan ettiği reformlar, Fransa'nın Cezayir'de kurduğu sömürge rejimini yapısal bir değişikliğe uğratmadan devam etmesini amaçlamaktaydı. Reformlarla Cezayirliler'e bazı biçimsel ve sınırlı haklar tanındı. 21 yaşını doldurmuş Ce-

zayirliler'e yerel yönetim meclislerine seçilme ve bu meclislerin toplam üyelerinin yüzde 40'ını belirleme hakkı verildi. Ayrıca Cezayir kökenli bazı elit kesimlerin, Fransız vatandaşı olabilme hakkı tanındı.

Başta Ferhat Abbas ve Messali Hac taraftarları olmak üzere milliyetçiler, reformları "sınırlı ödünler" olarak nitelendirseler de, tüm ulusal güçlerin manifestonun hedefleri etrafında birleşmesi için çağrı yaptılar. Bu yönde Amis du Manifeste et de la Libertè-Manifesto'nun Dostları ve Özgürlük Birliği adı altında cephe niteliğinde bir örgütlenme kuruldu. Birlik, kısa zamanda kitleselleşerek 500 bin üyeye ulaştı. Cezayir'de ilk defa bu büyüklükte bir kitle örgütü kurulmuştu.

II. Dünya Savaşı'nın bitimine doğru, Cezayir halkının durumu olağanüstü kötüleşmişti. Savaşın yarattığı bütün sorunlardan etkilenen halk işsizlik, yoksulluk ve açlıkla karşı karşıyaydı. Kırlardan şehirlere doğru, açlık ve işsizlik nedeniyle yoğun göçler yaşanmaktaydı.

Halkın yaşadığı bu olağanüstü kötü koşullara rağmen, kolonlar kendi "steril" alanlarında rahat yaşantılarını sürdürmekte, yiyeceğin ve her türlü iaşenin kontrolünü ellerinde tutmaktaydılar.

8 Mayıs 1945'te II. Dünya Savaşı sona erdi. Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya'nın yenilgisi Fransa ve Cezayir'de kutlamalarla karşılandı. Cezayirliler, Naziler'in yenilgisini ve savaşın bitimini, Cezayir'de Fransa'nın tahakkümünün sona ermesi olarak algılamaktaydılar.

Cezayir'in bazı kentlerinin duvarlarına Nisan ayından beri, "Müslümanlar Uyanın!" gibi ajitatif nitelikli yazıların yazılması, Fransız yetkililerin yoğun güvenlik tedbirleri almasına neden oldu. Bu tedbirlerden biri de, Messali Hac'ın tutuklanarak çöle sürülmesiydi. 8 Mayıs günü, Setif şehrinde müttefiklerin zaferlerini kutlama töreninde halkın "Yaşasın Messali!" sloganını atması ve yeşil-beyaz bir Cezayir bayrağını açması Cezayir tarihine Setif Katliamı olarak geçen olayların başlamasına yol açtı.

Fransız askerlerinin üzerlerine ateş açmasıyla galeyana gelen halk, Fransız kökenli herkese, asker-sivil ayrımı yapmadan saldırdı. Beş gün süren olaylar esnasında 102 Fransız öldürüldü, birçok dükkân yağmalandı, yakılıp yıkıldı. Öldürülenlerin çoğu sömürge idaresinin memurlarıydı.

Halkın, sömürgeci rejime karşı reaksiyonel bir şekilde başlayan spontane başkaldırısı; Cezayir'de El Mikrani ayaklanmasından sonra,

74 yıl devam eden suskunluğun bitimiydi. Sömürge rejimi, yaşadığı ilk şaşkınlığı üzerinden atar atmaz misilleme hareketine girişti. Olayların başlamasından beş gün sonra bölgeye giren Fransız ordusu, şoven kolonlarla birlikte inanılmaz bir katliam gerçekleştirdi. Şehirlerde, halk meydanlara toplanarak mitralyözlerle taranırken, dağ köyleri bombardıman uçaklarıyla yerle bir edildi. Fransız resmi kaynaklarına göre, katliamda ölenlerin sayısı 1500 iken, Arap kaynaklarına göre 45 bin idi.[39]

Setif Katliamı'ndan sonra, sömürgeci rejimin Cezayir'de uyguladığı baskı ve şiddet daha da yoğunlaştı. Ülkede olağanüstü durum ilan edildi, milliyetçi siyasal örgütlerin hepsi kapatıldı, belli başlı siyasal önderlerin hemen hemen tamamı tutuklandı. Cezayir Halk Partisi, yeraltına çekilerek faaliyetlerini bu şekilde yürütmeye başladı.

1945'den sonra Fransa, Cezayir'de sürdürdüğü ekonomik sömürüyü yoğunlaştırdı. Ülkenin demir cevheri ve kömür yatakları Fransız tekelleri tarafından el konularak, işletildi. 1938'de Cezayir'den Fransa'ya aktarılan hammaddelerin toplam değeri, 5,6 milyar frank iken, 1949'da 89 milyar Frank'a çıktı.

1946'da Cezayir'de siyasal partilerin faaliyetlerine yeniden izin verildi. Mart 1946'da Ferhat Abbas'ın önderliğindeki milliyetçiler, Union Démocratique du Manifesto Algérien (UDMA) - Cezayir Manifestosu Demokratik Birliği'ni kurdu. UDMA, ulusal burjuvazi ve aydınların bir kesimini temsil etmekteydi. Köylüler arasında da belli bir örgütlülüğe sahipti. UDMA, Fransa'yla birlik çerçevesinde, ulusal meclis ve hükümeti olan bir Cezayir Cumhuriyeti'nin kurulmasını amaçlamaktaydı.[40]

Aynı yılın Kasım ayında, Messali Hac'ın önderliğinde, Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques (MTLD) - Demokratik Özgürlüklerin Zaferi İçin Hareket adlı parti kuruldu.

Cezayir Komünist Partisi, Fransız Komünist Partisi'nin sağladığı olanaklarla yeniden örgütlendi. Tarihin ironisine bakın ki aynı partinin genel sekreteri, 1945'de "Cezayir'de bağımsızlık isteyenlerin bilerek ya da bilmeyerek emperyalizme ajanlık ettiklerini" söylemekteydi.

Setif Katliamı, Fransa'nın, sömürge rejimini idame ettirmesi için bazı önlemlerin alınmasını zorunlu kıldı. Bu süreç, Paris'teki hükümetin politikalarıyla Cezayir'de yaşayan kolonların arasındaki rejimin yürütülüş şekli itibariyle doğan görüş ayrılıklarını derinleştirdi.

Paris'teki hükümet, Cezayir'de muhalefetin daha da radikalleşmesi-

ni engellemek için birtakım girişimlerde bulundu. 1946'da kısmi bir af çıkarılması, seçimlerin yapılması ve siyasi partilerin faaliyet yasaklarının kaldırılması politikalarını, 1947'de Cezayir'e yeni bir statünün verilmesi izledi.

Statü; "Cezayir'e 'mali özerklik ve özel bir örgüt veriyordu. Bu 'özel örgüt' deyimiyle kastedilen eskisinden farklı değildi. Bütün yetki yine genel valinin elindeydi. İki dereceli kurulacak olan 120 üyelik Meclis, genel valiye danışman olarak görev yapacaktı. Seçimin birinci derecesine 370 bin Avrupalı ve 60 bin seçkin Cezayirli, ikinci derecesine 1.300 bin yerli katılıyordu. Statü Arapçayı da Fransızca gibi, resmi dil olarak kabul ediyor, ülkenin güneyindeki askeri rejimi kaldırıyor, kadınlara oy hakkı tanıyor ve Müslüman dinini devletin denetiminden çıkarıyordu."[41]

Statü, sömürge rejiminin resterasyonundan başka anlam taşımadı. Bu yeni statüye göre Cezayirliler Fransız vatandaşı sayıldığından, kendilerine Fransız ceza kanunları tatbik edilebiliyordu. Cezayirliler'in bağımsızlık talepleri ve bunun için yaptıkları mücadele, "Fransa topraklarının bütünlüğünü bozmak" suçu kapsamına sokularak, ağır cezaya tabi tutuluyordu. Cezayir'de bu "suçu" işleyen 30 bin kişi kısa zamanda hapse atıldı.

Baskı, şiddet ve sansüre "yasal" kılıf hazırlayan bu uygulama sonucunda, Cezayir'de faaliyet yürüten bütün partiler ve basın kovuşturma ve sansüre tabii tutuldu.

Fransa, 1948'de Marshall Planı'nı kabul ederek (1949'da) NATO'ya girdi. Fransa'nın bu girişimleri doğrudan Cezayir'i de etkiledi. ABD II. Dünya Savaşı'ndan en kârlı çıkan ülke oldu. 1945 sonrasında kurulan "yeni dünya düzeni" çerçevesinde, ABD uluslararası düzeyde etki ve hegemonyasını yaygınlaştırmaya çalıştı. ABD'nin önem verdiği bölgelerin başında Kuzey Afrika gelmekteydi. Fransa'nın Marshall Planı'nı kabul etmesi ve NATO'ya girmesi, ABD'nin Cezayir dahil Kuzey Afrika'nın bütününe yönelik nüfuz ve ekonomik alan yaratma girişimlerini hızlandırdı. Kuzey Afrika, bir anlamda ABD ve Fransa arasında yaşanan rekabetin en şiddetli hissedildiği bölge oldu.

Cezayir'de ABD sermayesinin giderek arttığı gözlemlendi. Birçok Amerikan şirketine petrol arama ve bazı maddeleri çıkarma ruhsatı verildi. ABD ayrıca, Cezayir'de siyasal etkisini artırmak için ülkenin

önemli kişileriyle temaslar kurdu. Özellikle Emir Halid'le "Wilson Prensipleri" çerçevesinde görüşmeler yaptı.

ULUSAL MUHALEFET ÖRGÜTLENİYOR

1947'de yapılan yerel seçimlerde Messali Hac'ın önderlik yaptığı MTLD, Ferhat Abbas'ın kurucusu olduğu UDMA'ya karşı ezici bir üstünlük kazandı.

MTLD'nin bu başarısı özellikle kolonlar[42] tarafından tedirginlikle karşılandı. 1948'de yapılması düşünülen genel seçimlerde MTLD'nin başarısını engellemek için değişik taktikler uygulandı.

Fransa'da Pétain hükümetinin Nazi Almanyası'yla yaptığı utanç verici "teslimiyet" antlaşmasından sonra, özellikle Fransız Komünist Partisi'nin önderliğinde yürütülen rezistans hareketi ile "Fransa'nın onuru kurtarıldı" ve Fransa özgürlüğüne kavuştu. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi Fransa'da yeni bir siyasi rejimin kuruluşunu işaretledi.

1946'da yapılan referandumla, Fransa'da IV. Cumhuriyet dönemi başladı.

Fakat IV. Cumhuriyet yoğun siyasal krizlere ve solun giderek artan etkisine tanık oldu. Komünist Parti, Fransız Direniş Hareketi[43] içinde gösterdiği çabayla Fransa'nın en güçlü partilerinden biri olarak siyasal arenada yerini aldı ve Soğuk Savaş'ın başladığı 1947 yılına dek koalisyon hükümetlerinin ortağı olarak görev yaptı.

Fransa'da bu gelişmeler yaşanırken; Cezayir'de 1946'de kısmi bir affın çıkarılması, 1947'de ülkenin yeni bir statüye sokulması ve yerel seçimlerin yapılması, Cezayir halkını bir yanılsama içine soktu. Halkın içinde en temel hakların kazanılmasının ancak Fransızlar'ın belirlediği yasal çerçevede olabileceği yönünde eğilimler gelişti.

Bu siyasal yanılsamalar, 1948 yılında yapılan seçimler sonucunda ortadan kalktı. 1948 genel seçimleri, tam anlamıyla göstermelik ve Cezayir halkının iradesini yansıtmayan bir içerikte geçti. Seçimler, bir yandan kolonların oluşturduğu silahlı çetelerle kontrol altına alınmaya çalışıldı, öte yandan yerel düzeyde sömürgeci rejime bağlılıkları tartışılmaz muhtarların aracılığıyla seçim hilelerine başvuruldu. Gelma ve Setif gibi ulusal muhalefetin güçlü olduğu bölgelerde seçim sonuçları resmi makamlarca bildirilmedi. Bazı yerlerde bu "seçim oyununda" oy kullan-

mayı reddeden halka, silahlı çeteler ve Fransız askerleri ateş açtı.

Seçimlerde uygulanan bu baskılar sonucu MTLD, Müslümanlar'ın oylarının yüzde 90'ını alması beklenirken, çok küçük bir oy alarak 9 milletvekilliği kazandı. Bu sayı, seçim sonucunda oluşan parlamentoda yer alan Müslüman kökenli milletvekillerinin ancak yüzde 12'sini kapsamaktaydı.

1948 seçimlerinde yaşananlar ve oluşan parlamento, Cezayir halkının bağımsızlık taleplerinin yasal-parlamenter yolla elde edilemeyeceğini somut olarak ortaya koydu. Cezayir köylülerinin MTLD'ye duyduğu yakınlığın artması, ülkede önemli siyasal gelişmelerin yaşanmasını beraberinde getirdi. MTLD'nin içindeki özellikle genç militanlar yeni bir oluşum içine girerek, aydın kesimden gelen Aid Ahmed önderliğinde, Organisation Spèciale(OS) - Özel Örgüt'ü kurdular. OS, Cezayir'in tam bağımsızlığını savunmaktaydı. Mücadelesini yasal ve parlamenter mücadeleyle sınırlamadı; silahlı mücadeleyi esas aldı. İllegal esaslara göre hareket eden OS, hücre tipi bir örgütlenmeyle faaliyetlerini yürüttü. Messali Hac'ın karşı çıkmasına rağmen, OS kısa zamanda etkisini yaydı.

OS, Ahmet Ben Bella gibi birçok Cezayir Devrimi önderini bağrından çıkardı. 1947'de kurulan örgütün üye sayısı, 1950'ye gelindiğinde 4500'e ulaşmıştı. OS, her ne kadar konspirasyon kurullarına göre faaliyetlerini sürdürse de, Fransız gizli servisi örgüte dönem dönem ağır darbeler vurdu. 1950'de Ahmet Ben Bella dahil birçok OS önderi, Fransız gizli servisinin operasyonları sonucunda yakalandı.

Önder kadroların yakalanmasına rağmen, OS'ın büyümesi durmadı. Bu yıllarda özellikle köylülerin siyasal mücadeleye dahil olması ve giderek radikalleşmesi, Fransa'yla işbirliği ya da uzlaşma eğilimli siyasal güçlerin etkisini hızla kaybetmesine yol açtı. OS'ın köylülük içinde direniş potansiyelini yakalaması ve köylülüğün radikal yönelimine cevap verecek bir mücadele tarzı geliştirmesi örgütün halk içinde kök salmasını kolaylaştırdı.

Cezayir'de siyasal gelişmelerin hızla yeni biçimler kazandırdığı değişik siyasal örgütlenmelerde yer alan milliyetçiler, ulusal düzeyde demokratik bir cephe örgütlenmesi içinde birleştiler. 1951'de kurulan bu cephede Cezayir'in Fransa'dan ayrılıp, bağımsızlığını kazanmasını isteyen komünistlerden, Alimler Cemiyeti'ne kadar birçok grup bulunmaktaydı.

Her ne kadar cephenin çalışmaları uzun ömürlü olmasa ve bir buçuk yıl içinde dağılsa da, cephe; Cezayir halkının geniş kesimlerini siyasal mücadelenin içine çekti. Bağımsızlık mücadelesinin gelişip güçlenmesini sağladı.

1952 yılında Ahmet Ben Bella'nın hapisten kaçması ve bazı OS önderlerinin serbest bırakılması, OS'ın çalışmalarına güç verdi. Cezayir halkı içinde prestijini artırdı. Önder kadrolar, ağırlıkta faaliyetlerini Tunus ve Kahire'de sürdürerek, örgütün teknik, lojistik, askeri donanımlarını artırdı.[44] OS önderlerinin, bağımsızlık hareketi içinde yaşanan çatışmaların dışında kalarak, bütün çalışmalarını Fransız sömürgeciliğine karşı anti-emperyalist mücadelede yoğunlaştırmaları, Cezayir'deki siyasal partilerin kadroları ve halk kitleleri nezdinde saygın bir yer edinmelerini sağladı. MTLD'nin silahlı kolu olarak doğan OS, bir kaç yıllık bir zaman içinde Cezayir halkının umudu ve isyanın ateşleyici gücü konumuna geldi.

Yaşanan bu süreç, bir yanıyla da MTLD içinde çelişki ve çatışkıları ortaya çıkardı. Messali Hac ve parti yöneticileri arasında, illegal mücadele yöntemleri ve kişi putlaştırmaları konularında başlayan tartışmalar, MTLD'nin Messali Hac taraftarları ve Merkezciler olarak ikiye bölünmesine varacak boyuta ulaştı.

OS önderleri ise yaşanan bölünmeyi kaygıyla izlemekteydi. Bölünmede taraf olmayan OS önderleri, "üçüncü bir yol" tercihinde bulundu. 1954 yılında, Paris'te illegal koşullarda bir araya gelen; Ahmet Ben Bella, Ali Mashas, Muhammed Budiyef ve Murat Didouche Cezayir'in tam bağımsızlığını hedefleyen bir örgütün kurulmasına karar verdiler. Mart 1954'de, Comite Révolutionáire d'Unité et d'Action(CRUA) - Birlik ve Eylem İçin Devrimci Komite kuruldu.

Komite üyelerinden Ali Mahsas, Fransa'da kalarak Cezayirli göçmen işçilerin örgütlenmesi, Ben Bella Nasır'la ilişkilerin geliştirilmesi; diğer üyeler ise, ülkede çalışmaların yürütülmesiyle görevlendirildi.

CRUA'nın kurulduğu günlerde, Messali Hac ile Merkezci grup arasında ipler bütünüyle kopmuştu. MTLD'in Belçika'da toplanan İkinci Genel Kongresi'ne Merkezci delegelerin katılması engellendi. Messali Hac bu kongrede "ebedi şef" olarak seçildi.

CRUA'yla Merkezciler'in ilişkileri ise giderek gelişti. CRUA'nın katkılarıyla Merkezciler Temmuz 1954'de kendi kongrelerini topladılar.

Kongredeki en önemli kararlardan biri kolektif önderliğin kabulü oldu.

Temmuz 1954'le Ekim 1954 arası, CRUA'yla Merkezciler'in, ortak bir cephenin nasıl kurulması gerektiği yönündeki tartışmalarıyla geçti.

Yürütülen tartışmalar sonucunda; 10 Ekim 1954'de Front de Libèration Nationale - FLN Ulusal Kurtuluş Cephesi kuruldu.

FLN, Cezayir halkına "silahlan, talim yap, hazırlan" çağrısında bulundu.

FLN siyasal programını şöyle ilan etmekteydi:

"... Amaç: Ulusal bağımsızlık;

1. Bağımsız, demokratik Cezayir devletinin İslâm ilkeleri çerçevesinde kurulması.

2. Temel insan haklarına, ırk ya da inanç farkına bakmaksızın, saygı gösterilmesi.

İç hedefler:

1. Ulusal devrimci hareketi gerçek yoluna oturtarak... siyasal yenilenme.

2. Sömürge sisteminin ortadan kaldırılması için Cezayir halkının çabalarını birleştirmek ve örgütlemek.

Dış hedefler:

1. Cezayir sorununu uluslararası sorunlardan biri durumuna getirmek.

2. Kuzey Afrika'da doğal Arap-Müslüman çerçevesinde birlik sağlamak.

3. Özgürlük mücadelemizi destekleyen bütün uluslara karşı, Birleşmiş Milletler Antlaşması sınırları içinde, aktif sempatimizi açıklamak"[45]

FLN, özellikle Vietnam halkının ulusal kurtuluş mücadelesinde yarattığı pratiklerden ve silahlı mücadele deneyimlerinden, Kuzey Afrika'da bulunan çeşitli ülkelerde yaşanan deneylerden yararlanarak silahlı ayaklanmaya geçme kararı aldı.

FLN, silahlı ayaklanmanın organizasyonunu; Cezayir'i altı idari ve askeri bölgeye ayırarak ve bu bölgelere ayaklanmayı yönlendirecek komutanlar atayarak yaptı.

1 Kasım 1954'de FNL'nin önderliğinde silahlı ayaklanma başlatıldı. 1 Kasım akşamı, Cezayir'in birçok köy ve şehrinde toplam elli eski silah ve çeşitli ilkel saldırı aletiyle donatılmış 3 bin mücahit sömürgeci

güçlerin kışlalarına, polis karakollarına, resmi binalarına saldırdı. Bu saldırılarda 5-6 Fransız öldürüldü.

Sınırlı olanaklarla başlatılan silahlı ayaklanma oldukça yaygın bir örgütlenmeyi ortaya çıkarmıştı. Fransa, ayaklanma karşısında tam bir şok ve panik içine düştü. Hemen "acil" önlemler aldı. Cezayir'de Fransız ordusunun asker sayısı yükseltildi. Cezayir'de bulunan 50 bin asker bir kaç gün içinde 80 bine çıkarıldı.

Türkkaya Atöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri* adlı çalışmasında silahlı ayaklanmadan sonra Fransa'nın aldığı tedbirleri şöyle açıklamaktadır:

"... Bir NATO birliği Fransız emperyalist müdahalesinde kullanıldı. Fransa günde 1 milyar frank harcamaya, tüm motorlu kuvvetleri, uçakları ve radar sistemini burada kullanmaya başladı. Fransız donanması ve hava filoları Batı Akdeniz'i her gün her saat denetliyordu. Fransa, yıllarca, kuşkulandığı her gemiyi durduran bir korsan devlet gibi hareket etti. Yalnız 1959 yılında, 41.300 tekneyi keşif araçları izledi, 25.625'ini durdurdu ve aradı."[46]

FLN'nin silahlı ayaklanması ve Vietnam devrimcilerden esinlenerek uyguladığı gerilla savaşı, özellikle kırsal kesimde coşkuyla karşılandı.

Bunun temel nedeni, Cezayir köylüsünün sömürgeci politikalar sonucunda yaşadığı olağanüstü kötü durumdu. 1954'de Cezayir'in kırsal alanının tablosu şöyleydi;

"Sosyal bakımdan, Cezayir kırları son derece ayrışıma uğramış bulunmaktadır. Orta kır burjuvazisi diye adlandırabileceğimiz toprak sahiplerinin üst tabakası, her biri 50 hektardan fazla araziye sahip 25 bin işletmeciden meydana gelmiştir. Tüm işletmelerin sayısı 600 bin olarak tahmin edildiğine göre, bunlar genel rakamın yüzde 4'ünü meydana getiriyor demektir. Bu tabakanın altında her biri 10 ila 50 hektar araziye sahip olanlar bulunmaktadır. Bunların sayısı 150 bindir. Sonra da, sayıları 400 bini aşan yoksul köylüler gelir; bunların her birinin sahip olduğu arazi 10 hektardan azdır. Bu son tabaka bir çeşit yarı-proletarya meydana getirmektedir ki, mevsimlik işçiler ve 'hamme'ler (beşte birci'ler) bunların arasından çıkar.

Tarım proletaryasına gelince, 100 bin sürekli, 400 bin geçici işçiden ve 1951 istatistiklerinin aile-yardımcısı saydığı, kadınlı erkekli, kullanılmayan 1,5 milyon insandan meydana gelmektedir."[47]

Bu durum Cezayir kırsal alanında yoksul köylülerin ve topraksız köylülerin çoğunluğu oluşturduğunu gösterdiği gibi, bu tabakaların yaşadığı koşullardan dolayı içlerinde taşıyabilecekleri ulusal ve toplumsal gücü de ortaya koymaktadır.

FLN devrimci çağrısını yaptığında, bu çağrıya en yatkın ve hazırlıklı olanlar köylülerdi ve cepheyi asıl destekleyenler de onlar oldu.

İlk gerilla eylemleri Kabiliye ve Avras'ta başladı. Eylemler kısa bir müddet sonra Konstantin, Philippeville, Cezayir (şehrine) ve Oran'a yayıldı.

FLN, ülke çapında kurduğu hegemonya sonucu, Fransız sömürgecilerine karşı mücadele yürüten bütün yurtsever güçleri, Alimler Cemiyeti'nden UDMA'ya kadar kendi çatısı altında topladı.

Bu oluşumun dışında kalan Messali Hac, Cezayir Ulusal Hareketi adında bir örgüt kurarak çalışmalarını bağımsız yürüttü ve ulusal hareketi zayıflatıcı etkide bulundu. FLN, 1956'da Cezayir Komünist Partisi'yle bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma sonucunda komünistler de cephenin içinde yer aldı.[48]

FLN, 1954'de sömürgeciliğe karşı gerilla hareketini yürütecek Armée de Libération Nationale (ALN) - Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu oluşturdu. ALN, köylülerin anti-sömürgeci ve anti-emperyalist mücadeleye kitlesel katılımı sonucu birkaç yıl içerisinde olağanüstü büyüdü. ALN saflarında 1954'de, 3 bin mücahit savaşırken bu sayı 1956'da 40 bine, 1957'de 50 bine, 1958'de ise 100 bine ulaştı.

"ALN'nin askeri örgütlenmesine paralel olarak, her komutanın yanında yine rütbeli bir FLN siyasal görevlisi vardı. Amaç, askeri örgütlenmeyle siyasal ve toplumsal bilinç ve davranış dönüşümünü gerçekleştirmekti. Ben Bella'ya yakın El Keşşâfetu'l Muslimin (Müslüman İzciler) örgütü, geleneksel sufi cemaat yapılarıyla ilişkiye geçerek, köylüleri radikal İslami ideolojiyle siyasallaştırmaya çalışıyordu. Bu propaganda, anti-emperyalizm ve eşitlikçiliği vurgulayan özgül bir sosyalizm içeriğini de eklektik bir biçimde içermekteydi."[49]

HİNDİ-ÇİN SAVAŞININ FRANSA'YA ETKİLERİ

1954'de, ulusal hareketin en önemli örgütlenmelerinden biri olan Cezayir İşçi Sendikaları Genel Federasyonu kuruldu. Federasyon, Ceza-

yir'deki ilk bağımsız işçi örgütlenmesiydi. Gerçekleştirdiği eylemlerle, anti-emperyalist bilincin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Federasyon, Fransa'nın Vietnam halkına karşı yürüttüğü sömürgeci savaşta Vietnam halkının yanında yer alarak, Cezayir'den Vietnam'a gönderilecek askeri malzemenin gönderilmesini engellemek yönünde eylemler gerçekleştirdi. Federasyona üye tersane işçileri, bu malzemeleri yüklemeyerek Vietnam halkının yanında olduğunu, enternasyonel bir dayanışmayla gösterdi. Federasyon, Cezayirliler'in Fransız ordusu safında, Vietnam'da kullanılmasına da karşı çıkarak savaş aleyhtarı ve askere gitmeme yönünde çeşitli eylemler yaptı, Fas ve Tunus'ta yürütülen anti-sömürgeci kurtuluş hareketlerini desteklediğini açıkladı. Cezayir'in NATO'nun sınırları içinde sayılmasını protesto eden eylemler gerçekleştirdi. Bu yönde, Stockholm Barış Bildirisi'ni 400 bine yakın Cezayirli imzaladı. Bu eylemlere geniş halk yığınları ve işçiler katıldı.

Aynı yıl içinde Fransa'nın Hindi-Çin'de aldığı yenilgi, Cezayir'de kolonları ve sömürge yönetimini telaşa düşürdü.

Fransa'nın Vietnam'dan sonra bir sömürgesini daha yitirme kaygısı, sömürgeci politikalarını iyice sertleştirmesine neden oldu. Her ne şart altında olursa olsun Fransız "Birliği"nin korunması amacıyla, kontr-gerilla taktiklerinde uzmanlaşmış, Vietnam'da savaşan binlerce Fransız askeri, Saygon'dan Cezayir'e aktarıldı.

Cezayir'e nakledilen bu askerlerin sayısı 1955'de 200 bine ulaştı, 1959'da ise sayı 800 bindi. Ayrıca 1955'de neo-faşist Jacques Soustelle Cezayir'e genel vali olarak atandı. Cezayir bu tarihten sonra, Fransız sömürge yönetiminin kontr-gerilla yöntemlerinin uygulandığı "deney alanı" haline getirildi. Sömürgeci terör en acımasız bir şekilde uygulandı.

Kitlesel tutuklama kampanyalarını işkencenin giderek yaygınlaştırılması, köylülerin topraklarından sürülmesi, ekinlerin yakılması, sistematik baskı ve terörün yoğunlaştırılması ve toplama kamplarının kurulması izledi. Bu temerküz kampları gerilla hareketinin geliştiği her bölgeyi içine alacak şekilde genelleştirildi. Gerillaya destek verdiği ya da işbirliği içinde olduğundan şüphelenilen bölgeler, bombardıman uçaklarıyla yerle bir edildi. Köyler yakıldı, köylüler bu kamplara doldurularak açlığa mahkûm edildi. Binlerce yurtsever, bu kamplarda yaşamını yitirdi.

Genel Vali Jacques'in kontr-gerilla metodları, "denizi kurutmadığı"

gibi, aksine köylülerin öfkesini ve nefretini çoğalttı; gerillaya katılma gün geçtikçe arttı.

Cezayir'de ALN önderliğinde yürütülen bağımsızlık savaşı kitleselleşerek güçlendi. Fransa'nın önceleri "bir kaç asi" diye tanımladığı gerilla güçleri ülkenin her yerinde, Fransız kuvvetlerinin korkulu rüyası oldu. Fransız askeri garnizonları, karakolları basıldı. Sömürgeci askerleri taşıyan trenlere sabotajlar yapıldı. Askeri malzeme taşıyan araçlara el konuldu. Şoven kolonların yaşadığı çiftlikler basıldı. Bu baskın ve sabotaj eylemlerinde birçok silah ve mühimmat kamulaştırıldı. Artık Fransız sömürgeci rejimin karşısında "bir kaç asiden" öte, bir ülke, bir halk vardı.

NATO'ya bağlı ülkelerin sömürgeci savaşı desteklemelerine rağmen, Arap ülkeleri, Asya-Afrika bloğu ve bu bloğun kararları doğrultusunda hareket eden ülkeler ise Cezayir bağımsızlık hareketini desteklemekteydi. Başta Sartre[50] olmak üzere, birçok Fransız aydını da bağımsızlık hareketine açık destek verdiler. FLN'nin siyasal programının amaçlarından biri olan "Cezayir Sorununun" uluslararasılaşması, 1955'te Birleşmiş Milletler'in gündemine alınmasıyla gerçekleşti.

Cezayir'de neo-faşist Jacques Soustelle'nin sömürgeci terörü yaygınlaştırması, Fransız kamuoyunda da tepkilere yol açtı. Fransız halkı 2 Ocak 1956'da yapılan seçimlerde, Cezayir'de süren savaşı bitireceğini söz veren partileri iktidara getirdi.

Sosyalist Guy Mollet başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu. Mollet, Cezayir genel valisi Jacques Soustelle'yi görevden aldı. Mollet, Cezayir'de bir kısım toprağın topraksız köylülere dağıtılmasını ve tarım proletaryasının ücretlerinde nispi artışlar yapmayı denediyse de, sömürge savaşını sona erdiremedi ve ordunun direnişi karşısında çekildi. Mollet'den sonra gelen Mendes-France hükümeti de, ağırlıkta ordunun karşı çıkmasından dolayı "reform" programlarını uygulayamadan istifa etmek durumunda kaldı. Cezayir sorunu, Fransa'da siyasal dengeleri alt üst ederek, siyasal krizi derinleştirdi.

SUMMAN KONGRESİ VE FLN İÇİNDE YAŞANAN SORUNLAR

1956 yılı, FLN içinde bazı çelişkilerin su yüzüne çıktığı yıl oldu. Birçok ulusal kurtuluş hareketi içinde görülen, iç önderlik ve dış önder-

lik arasında haraketin strateji ve taktikleri konusunda farklı yaklaşımlar, Cezayir bağımsızlık hareketi içinde de görüldü. FLN'nin Summan Kongresi bu anlamda önem taşıdı.

FLN'nin merkezi Kahire'de olan, liderliğini Ben Bella'nın yaptığı dış önderliğiyle, Cezayir'de gerilla mücadelesinin gelişmesi ve yaygınlaşmasında ciddi rol oynayan ve ulusal hareketin kentlerde kök salmasını sağlayan Rambane Abane'nin temsil ettiği iç önderliği arasında, izlenecek strateji ve politik-pratik adımlar konusunda ciddi farklılaşmalar yaşanmaktaydı.

Rambane Abane, El Mücahid adlı günlük gazetenin ve Cezayir'in sesi radyosunun kurulmasında önemli rol oynamıştı.

Rambane Abane, dış önderliği "Kahire Maceraperestleri" olarak değerlendirmekte, dış önderliğin Magrip ülkeleri ve Kuzey Afrika'yı kapsayan, özellikle Mısır'da Nasır iktidarıyla olan ilişkilerini eleştirmekteydi. Ben Bella ise, iç önderliği yerelliğe sıkışmakla ve ulusal ittifaklar konusunda eleştirmekteydi.

İç önderlik, FLN'nin Summan Vadisi'nde yapılan kongresine başta Ben Bella liderliğindeki "dış önderlik" olmak üzere diğer delegasyonların katılmasını çeşitli hile ve atlatmalarla engelleyerek, kongreyi yönlendirdi.

Kongre, Rambane Abane için tam bir zafer oldu. Kongrede hareketin siyasi kanadının belirleyici olduğu, askeri kanadın siyasi kanada bağlı çalışacağı vurgulandı.

Summan Kongresi'nde, Cezayir ulusal hareketinin en büyük karar organı olarak Cezayir Ulusal Devrim Konseyi seçildi. Bir parlamento niteliği taşıyan Devrim Konseyi 34 üyeden meydana gelmişti. Konseyin başkanlığını Bin Mehdi yapmaktaydı. Aynı kongrede, fiili hükümet işlevi görecek olan Yürütme ve Koordinasyon Komitesi seçildi. Bu komitede, Belkasım Kerim ile Bin Hedda görev almıştı, Rambane Abane ise komitenin ulusal siyaset komiseri görevini yüklenmişti.

Summan Kongresi kararları, FLN'nin demokratik devrimci bir program benimsediğini ortaya koydu. 1954 bildirgesinden daha tutarlı bir politik hat belirlenerek, çıkarılan bildirilerde devrimin ulusçu ve sömürgeciliğe karşı bir nitelik taşıdığı, ama aynı zamanda bir halk devrimi olduğu net olarak ortaya konuldu.

"İç önderlik arasında da giderek açığa çıkan sorunlar yaşanmaya

başlandı. Bir tarafta kitlelerin siyasi eğitimine, hücre çalışmalarına yönelen kent ağırlıklı kesimi temsil eden Rambane Abane, diğer tarafta askeri bir perspektifle, hareket eden ve kırsal kesimlerin temsilciliğini yapan başta Bumedyen olmak üzere, Bussuf ve Belkasım Kerim bulunmaktaydı."[51]

Summan Kongresi'nde ikinci planda kalan bu çelişki, kısa bir zaman sonra FLN içinde ciddi sorunların yaşanması ve "ilk kan"ın akıtılmasına yol açacaktı.

FLN'nin Summan'da yapılan ilk kongresine katılamayan Ahmet Ben Bella, dış önderliğin delegasyonlarıyla alternatif bir kongre hazırlığına girişti. Fas'ta yürütülen çalışmalar sonucu, kongre tarihi olarak 22-23 Ekim 1956, yer olarak da Tunus belirlendi.

Ben Bella ve diğer liderler, Rabat'tan uçakla Tunus'a kongreye katılmak için giderlerken, Cezayir'deki Fransız hava kuvvetleri, uçağı inişe zorladı. Ben Bella, Muhammed Hıdır, Ait Ahmed ve Muhammed Budiyaf Fransız askeri güçleri tarafından tutuklandı.

Ben Bella'nın tutuklanmasının FLN içindeki etkisi, özellikle moral düzeyde oldu. Abane ve Abdülhafid Bussuf, Huari Bumedyen ve Belkasım Kerim'den oluşan "Triumvira" diye anılan ittifak arasında çelişkiler giderek arttı.

Abane, bu ittifakı aşırı merkezi, katı hiyerarşik bir örgütlenme olmakla, gerillaların siyasal bilinçlerini geliştirmemekle ve hakim oldukları bölgelerde sadakati esas alan güç odakları oluşturmakla suçluyordu.

1957'DE CEZAYİR

1957, hem Cezayir hem de Fransa açısından ciddi gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu. Cezayir'de sömürgeci rejim, 1957 yılının ilk aylarında, ağırlıkta Fransız paraşütçü birliklerinin organize ettiği, bir pasifikasyon hareketi başlattı. FLN'nin gelişimini engellemek amacıyla başlatılan bu hareket; baskının, şiddet ve işkencenin yoğunlaştırılmasını içermekte ve korkunun kitleselleşmesini hedeflemekteydi.

Şiddetin dozu o kadar fazlalaştı ki, Fransız aydınlarının girişimiyle Fransız kamuoyu harekete geçti. Sartre, Malraux, Mauric gibi aydınlar Fransız ordusunun Cezayir'de uyguladığı işkence ve katliam politikalarını kınayan bildiriler yayımladılar. Aydınların bu tavrı, "derin devlet"

güçleri tarafından engellenmeye çalışıldı. Sartre ölüm tehditleri aldı; evi bombalandı. Birçok aydın üzerinde baskılar yoğunlaştırıldı; hukuki soruşturmalar açıldı. Özellikle Henri Alleg'in, Cezayir'de Fransız paraşütçüler tarafından kendisine uygulanan işkenceleri anlattığı çalışmasının yayımlanması, Fransa'da sarsıcı bir etki yarattı. Alleg, *(La Question-Sorgu)* adlı kitabında, Fransa'nın Cezayir'de uyguladığı sömürgeci şiddeti deşifre etmekteydi.

Henri Alleg'in çalışması önce Fransa'da yasaklandı. Kitap, 1958'de Sartre'ın önsözüyle yayımlanınca satış rekorları kırdı ve Fransız kamuoyunun Cezayir Savaşı konusunda harekete geçmesinde oldukça önemli işlev gördü.

Sartre o dönemlerde Fransız halkına şöyle seslenmekteydi; "Saf değiliz, iğrenciz. Vicdanımız rahatsız edilmedi, ama yine de rahatsız yönetici beylerimiz bunu iyi biliyorlar; bizi de böyle görmek istiyorlar; özenle bakarak ve bizi her şeyden sakınarak, çürümüş bir bilmezliğin içinde tutup suç ortaklarına çevirmek istiyorlar. 'Herkes' işkenceleri duydu, tüm çabalara karşın gazetelere bir şeyler sızdı. Tirajı düşük, ama dürüst gazeteler göz tanıklarının anlattıklarını yayımladılar; broşürler elden ele dolaşıyor, askerler geri dönüyor ve anlatıyorlar. Ama özellikle bunlar, ahlakın yozlaştırılmasına yarıyor: Çünkü toplumun ormanı içinde her şey yitip gidiyor ya da körleşiyor."[52]

FLN, Summan Kongresi kararları doğrultusunda, kendisini bütünüyle destekleyen UGTA aracıyla 5 Temmuz 1956'da genel grev başlattı. Genel grevi, 1 Mayıs sokak gösterileri, üniversite öğrencilerinin okul boykotları, tütün ve alkollü içkilerin boykot edilmesi gibi olaylar izledi. Bu pratikler kitlelerin anti-sömürgeci mücadele içinde ürettikleri zengin eylem biçimleriydi.

Ulusal hareketin gelişmesi Abane'yi, sömürgeci rejime karşı "final" saldırısı planları yapmaya itti.

Kırsal alanda gerillaların - Mücahitin kitleler içindeki nüfuzu artmıştı. Mücahitler bir taraftan Fransız ordusuyla savaşırken, diğer taraftan halkın bilinçlenmesi ve örgütlenmesini sağlıyorlardı. Mücahit, halkın bir parçası haline gelmişti.

"Mücahitler (savaşçılar) genellikle, kitlelerden hiçbir zaman kopmamış köylülerdi. Bunlar, sadece düşmanı canından bezdirmek, pusuya düşürüp yakalamak, hiç acımadan yok etmek, silahlarını almak gibi iş-

lerle yetinmiyorlardı; aynı zamanda ulusal amaca yürekten bağlı, vatansever bilinci olan, halkla beraber savaşı en geniş ve en yüksek biçimine eriştirmek isteyen yiğitlerdi.

Propaganda yapıyorlar; halka, Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun amaçlarını, savaşın niteliğini, yurdu kimin kurtaracağını ve köylülere kimin toprak dağıtacağını bir bir anlatıyorlardı. Aynı zamanda, halkı kendi kendini yönetmeye hazırlayacak, köylerde ve köylük bölgelerde mahalli yönetim örgütleri haline gelecek olan devrimci örgütleri kurmakla uğraşıyorlardı.

Bir yandan köylünün dostu olan Mücahit ona günlük sorunlarında yardımcı oluyor, işinde, hasadında ve tarladaki diğer işlerinde elindeki imkânların ve askeri zorunluluklarının elverdiği ölçüde omuz vermekten kaçınmıyordu."[53]

Abane, 1957'de başkent Cezayir'deki işçilerin ve esnafın sekiz gün süren greviyle birlikte, Cezayir Şehri Savaşı'nı başlattı. Cezayir kentinde tam illegalite kurallarına uygun, hücre tipi örgütlenmeyi esas alan, sömürgeci güçlerin sinir noktalarını vuran, şehir gerillası[54] faaliyetleri giderek yoğunlaştı.

Şehir gerillası, kitleler üzerinde nüfuzunu artırdı.

"... Vatanseverler, şehir şartlarına uygun gerilla savaşını benimsediler: Ordu, polis, sömürge yönetimi ve işbirlikçiler bu kahramanca eylemlerin karşısında elleri bağlı ve çaresiz bocalamaktan başka bir şey yapamıyor. Her gün bunlara rağmen devlere karşı savaştığımız için onlarca yiğitimiz can vermektedir.

... Silahlı grupların, bölge ya da şehir halkı tarafından korunmasını, ortalığı yaygaraya vermemesini, sömürgecilere koşup şikâyet eden kişilerin çıkmayışını kitlelerin, gelişen ve yükselen silâhlı mücadeleye katılmasının ilk biçimleri saymak gerekir."[55]

Cezayir Şehri Savaşı, sekiz aya yakın bir zaman sürdü. Cezayir halkının bütün fedakarlığına ve yiğitçe mücadelesine rağmen yenilgiyle sonuçlandı. Bu savaşta 7 bin yurtsever öldürüldü.

Cezayir Komünist Partisi Genel Sekreteri Beşir Hacı Ali, Cezayir Şehir Savaşı'nın yanlış planlandığını ileri sürerek, yenilginin nedenlerini şöyle açıklamaktadır;

"Bir kez, hareketin merkezdeki siyasi önderliği, karargâh olarak şehrin içini seçmişti. Sonra, kuvvetler dengesi vatanseverlerin lehinde de-

ğildi. Çünkü, şehir halkının yarıdan çoğu, büyük kısmı ulusal harekete diş bileyen, Avrupa kökenli insanlardı. Fransız birlikleri şehirde cirit atıyordu. Cezayir şehri, o güne kadar, ülkenin içlerinde çalışan gerilla kuvvetleri için bir gereç deposu olarak kullanılmıştı. İşçilerin ve öğrencilerin, Kurtuluş Ordusu saflarını tazelemek için gönüllü yazıldıkları yer burasıydı.

... Temel yanlışlık, kuvvetlerin işbirliği konusunda gerçekçi bir değerlendirme yapılamaması, düşmanın belli bir kesimdeki kuvveti konusunda yeterli bilgi edinememe, başkentteki genel durumu kavrayamama ve belli bir anda askeri eylemin dışında kalan şeyleri görmekteki başarısızlık noktalarında toplanmaktadır. Bunun yanında bir başka hata, sabırsızlığımız. 'Bir Cezayir Dien Bien Phu'su!' şeklinde bazı önderlerin ağzından düşmeyen sloganda da sabırsızlığımız sonucudur."[56]

Cezayir Şehir Savaşı'nın yenilgisi FLN için ağır bir darbe oldu. Rambane Abane ve diğer FLN önderleri ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. FLN binlerce taraftarını, militanını kaybetti. FLN ve ALN içinde, merkezi önderliğin dağılmasından kaynaklanan farklılaşmalar ve gruplaşmalar arttı.

Cezayir Şehir Savaşı'nın sürdüğü koşullarda, Abane ve "Triumvira", grubu arasında varolan çelişkiler dondurulmuştu. Fakat yenilgiden sonra bu çelişkiler yeniden keskinleşti.

Yürütme ve Koordinasyon Komitesi'nin Tunus'ta yapılan toplantısında çelişkiler yeniden bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı.

"Abane; vilayet liderlerini, vilayetlerini feodal ağalar gibi yönetmekle, siyasi eğitime yeterince önem vermemekle, fazla özerkleşmekle suçluyor, vilayet komutanları ise Cezayir Şehri Savaşı'nın bir hata olduğunu, Abane'nin çeşitli hatalarından yanlızca biri olduğunu söylüyorlardı."[57]

Genel Konsey'in ikinci büyük kongresinin yapılması kararı alındı. Kongre'de çoğunluk Abane'ye karşı bir tutum sergiledi. Yeni Yürütme ve Koordinasyon Komitesi'ne Abane yanlısı hiç kimse seçilemedi.

Buna karşı Abane, tutumunu sertleştirdi. Popülist militarizm tehlikesi üzerinde durdu.Abane'nin bu uzlaşmaz tutumu ve iç direnişi eline almak için kırsala dönme kararı, başta "triumvira" olmak üzere bütün muhaliflerini rahatsız etti. Abane'nin siyasal etkisinden korkan "triumvira" grubu onun öldürülmesi kararını aldı.

Altaf Choudja, bu sürece gelişi şöyle anlatmaktadır;

"Ağustos 1956'da, savaşın orta yerinde toplanan ve Abban (Abane)'ın eseri olan ünlü Summan (Kabaliye) Kongresi'nde iki ilke benimsenmişti: 'Siyasal olanın askeri olana önceliği' ve 'dışa karşı iç direniş'. Ramdan için önemli olan, gelecekteki Cezayir devletini popülist militarizm tehlikesinden korumak ve devrime sivil siyasal yönetim kazandırmaktı.

Ramdan, kısa süre içinde, Lahdar Ben Tobal ve Kerim Belkasem de içlerinde olmak üzere, yurtdışındaki yöneticilerin, kendi katıldıkları kongrenin aldığı kararlara uymadıklarını saptayacaktı. Bu iki yönetici, Ramdan'a karşı, Cezayir direnişinin istihbarat ve muhbirlik sisteminin güçlü şefi Abdelhafid Busuf ile ittifak kurmakta gecikmediler. Summan Kongresi'nin toplanmasına da karşı çıkmış olan Busuf, Abban'ın siyasal etkisinden rahatsızlık duyuyordu. Gerçekten de Abban Cezayir'deki siyasal bileşenlerden hemen hemen tümünün FLN'ye katılması işini başarmış, cepheye kurumlarını ve programını kazandırmış ve partinin yurtdışı delegasyonuyla ilişkileri ve ülke içindeki farklı askeri bölgeler arasındaki bağları merkezileştirmeyi örgütlemişti.

Uzlaşmaz tutumuyla Ahmet Ben Bella'nın ve Mohamed Budiaf'ın da düşmanlıklarını kazanmış olan Abban, Busuf-Ben/Tobal-Kerim triumvirasına nefes aldırmayacaktı: 'Yeteneksizlik'le suçladığı ALN albaylarının güç iradesinin arkasına gizlendiği 'tarihsellik' söylemini teşhir etti. Kırıcı, dil cambazlıklarından uzak olan Abban, onları düzene uymaya ve demokratik işleyişe saygı göstermeye çağırarak kendisine karşı kin duymalarına neden oldu."[58]

Abane, silah "arkadaşlarının" düzenlediği bir komplo sonucu, 24 Aralık 1957'de telle boğularak öldürüldü. Siyasal karizmasının FLN ve ALN saflarındaki etkisinden çekinildiği için, ölümü ancak beş ay sonra El Mücahid gazetesinde çarpıtılarak açıklandı. Gazete, Abane'nin Nisan ayı başında, Fransız askerleri tarafından bir çatışma sırasında öldürüldüğünü bildirdi.

Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın en önemli kimliklerinden biri olan Abane'nin katli, Cezayir'in daha sonra yaşayacağı süreç hakkında da önemli ipuçları vermiştir.

"Kurtuluş mücadelesinin en önemli sorumlularından birine karşı işlenen bu ilk cinayet, ordunun iktidara yükselişinin de başlangıcına işa-

ret eder. Nitekim bu cinayet, tıpkı bugüne, bağımsız Cezayir'in parçalanması noktasına kadar süregelecek olan klanların mücadeleleri gibi, 'servisler'in gelecekteki rolünü de trajik biçimde ortaya koyuyordu."[59]

Abane'nin öldürülmesi sonrasında, FLN önderleri arasında dengeler gözetildi. Kolektif önderlik ilkesi hayata geçirilmeye çalışıldı.

Cezayir Şehri Savaşı yenilgisi ve Abane'nin öldürülmesi, FLN'nin iç huzursuzluklarının artmasına ve askeri bir gerilemenin içine düşülmesine neden oldu.

Fransız ordusu, askeri gerilemeyi pekiştirmek için, Fas ve özellikle Tunus'ta üstlenen Bumedyen'in önderliğindeki düzenli ordu kuvvetlerinin Cezayir'e girişini engellemek ve Cezayir içlerindeki gerilla gruplarıyla bağlarını koparmak yönünde bir operasyona girişti. Cezayir'in Fas ve Tunus'la sınırları barikatlarla örülerek, elektrikli tel hattıyla çevrildi. Eylül 1957'de tamamlanan bu hatta, Maurice Hattı adı verildi. FLN'nin Cezayir'de yürüttüğü mücadele giderek güçleşmeye başladı. Yürütme ve Koordinasyon Komitesi faaliyetlerini Tunus'ta sürdürmek zorunda kaldı.

Cezayir ulusal hareketi içinde bu gelişmeler olurken, Fransa'da da önemli siyasal çalkantılar yaşanmaktaydı.

CHARLES de GAULLE İKTİDARA GELİYOR

Fransa'da, 1946 Anayasası'yla başlayan IV. Cumhuriyet dönemi, ekonomik ve siyasal açıdan istikrarsızlığın egemen olduğu bir süreç olarak tamamlandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası arenada eski gücünü kaybeden Fransa'nın, özellikle sömürgelerinde başlayan ulusal kurtuluş mücadeleleriyle başı dertteydi.

1946 Anayasası ile Union Française - Fransız Birliği adını alan Fransız Sömürge İmparatorluğu yaptığı bazı revizyonlarla hegemonyasını devam ettirmeye çalıştı.

Fakat, bu önlemler istenen sonuçları vermedi. Bu gelişmelere, Fransa işçi sınıfının ekonomik demokratik haklarını güçlendirmek ve izlenen ekonomik politikaları protesto etmek için gerçekleştirdiği grev hareketleri eklenince, sorunlar daha da büyüdü. Soğuk savaş politikalarının bir sonucu olarak hükümetten atılan Fransız Komünist Partisi'nin,

Fransa'nın NATO'ya girmesine muhalefet etmesi ülke içinde huzursuzluğun artmasına neden oldu.

Sömürge ülkeler arasında Fransa'yı en fazla etkileyen olaylar ise Hindi-Çin ve Cezayir'deki gelişmelerdi. 1954'te yaşanan Dien Bien Fu yenilgisi, Fransa'nın Vietnam'dan çekilmesine neden oldu. Bu yenilgi, Fransa'nın tüm sömürgelerinde eski gücünü ve etkisini kaybettiğini gösteren somut bir gelişmeydi. Dien Bien Fu yenilgisi[60], başta Cezayir olmak üzere Fas, Tunus ve Madagaskar halklarına mücadele azmi verdi. Fransa'nın yenilebileceğini gören bu halklar, ulusal kurtuluş mücadelelerini yükselttiler.

Fransa 1956 yılında Fas ve Tunus'un bağımsızlığını tanıdı. Bu ülkelerin bağımsızlığının tanınmasında fazla sorun yaşamayan Fransa, Cezayir'de tam bir çıkmazın içindeydi.

Fransa Kuzey Afrika'daki en eski sömürgesi olan Cezayir'i, onun denizaşırı parçası olarak kabul ediliyordu ve uygulanan tam sömürge statüsüyle bu topraklarda -1950'lere gelindiğinde- 1 milyona yakın "Avrupalı" yaşıyordu. Dien Bien Fu yenilgisiyle Hindi-Çin'de ciddi bir darbe alan Fransız emperyalizmi, kendi nüfuz ve ekonomik alanlarını koruyabilmek için Cezayir'i kaybetmek istemiyordu. Cezayir bir anlamda Fransa'nın emperyal kimliğinin parçasıydı.

Dolayısıyla, Cezayir'de ulusal mücadelenin gelişmesi ve "Cezayir Sorunu"nun uluslararasılaşması Fransa'yı sıkıntıya sokmaktaydı.

"Cezayir Sorunu" 1955'te yapılan Bandung Konferansı'nın en önemli gündem maddesi oldu. Sorun ayrıca Birleşmiş Milletler'in de gündemindeydi.

ABD de Fransa'ya, sorunun bir an önce çözüm bulması için baskı yapmaktaydı. Baskılar 1957 yılında, ALN birliklerinin bulunduğu sınır yakınındaki Sakiyet Sidi - Yusuf adındaki Tunus köyünün Fransız uçakları tarafından bombalanmasından sonra daha da arttı.

Cezayir'de yürütülen savaşın Fransa'ya yüklediği ekonomik külfet de ağırlaşmaktaydı.

Fransız kamuoyunun Cezayir'deki savaşın durdurulması ve sorunun barışçıl çözümü yönünde tepkileri artıyordu. Bazı aydınlar Cezayir'de FLN'nin yürüttüğü mücadeleye açık destek veriyor, kurulan illegal Cezayir yardımlaşma dernekleriyle FLN'ye finansal yardımlarda bulunuyorlardı. İktidara gelen birçok hükümetin Cezayir sorununu programla-

rının ana maddelerinden biri yapmasına rağmen, sorunun çözümü yönünde hiçbir somut adım atılamamıştı. Cezayir'de süren savaş Fransa'nın ekonomik-toplumsal hayatını altüst etmekteydi.

Bütün bu faktörler Fransız sağını ürkütüyordu. IV. Cumhuriyet'in Hindi-Çin, Fas ve Tunus sömürgelerini kaybetmesi "yetmezmiş" gibi FLN'yle bağımsızlık için görüşmeler başlatacağı kanısının yaygınlaşması, Cezayir'deki kolonlar ve Fransız sağının tepkilerine neden oldu. Kolonlar, Fransa'nın kendilerini gözden çıkardığına inanmaktaydı.

13 Mayıs 1958'de sömürge topraklarında yaşayan binlerce Fransız, "Yaşasın Fransa! Yaşasın Fransız Cezayir! Yaşasın de Gaulle!" sloganlarıyla Cezayir'deki Fransız Genel Valilik binasını sardı. Kuzey Afrika'daki Fransız birlikleri komutanı General Raoul Salan aynı gün Fransa devlet başkanı René Coty'ye bir muhtıra yolladı. General Salan gönderdiği muhtırada Fransa'nın Cezayir'deki çıkarlarını koruyacak bir hükümetin kurulmasını istiyordu. Bu yapılmadığı taktirde ordunun Paris'te iktidara el koyacağını bildirdi.

Cezayir'de bu gelişmeler yaşanırken, Fransa'da hükümet krizi vardı. Felix Gaillard hükümeti istifa etmiş, yerine yeni bir hükümet kurulamamıştı. Cezayir'deki başkaldırı, hükümet kurma çabalarını hızlandırdı. 14 Mayıs'ta, Pierre Pfimlin tarafından yeni hükümet kuruldu. Fakat sorun daha da boyutlanmıştı. Pfimlin hükümetinin yaşanan soruna cevap verecek gücü yoktu.

General Salan, el koyduğu Genel Valilik binasından bir açıklama yaparak, parlamentoya karşı de Gaulle'ün başa geçmesi çağrısında bulundu. De Gaulle de, aynı günlerde yaptığı açıklamayla göreve hazır olduğunu belirtti.

De Gaulle anılarında tavrını şöyle anlatmaktadır; "Bütün Fransa'yı tehdit eden karışıklığın nedeni olan devletin düşüşünü, bu feci gelişme içinde politik partiler rejiminin sorumluluğunu belirttim ve bunlara çare bulmak için yeniden cumhuriyetin iktidarını ele almaya hazır olduğumu bildirdim."[61]

Fransa bir iç savaş ya da bir askeri darbe tehdidi altındaydı. De Gaulle'le görüşmeler sürmekteydi.

De Gaulle anılarında şöyle yazmaktadır; "Genel kurmay başkanı tarafından görevlendirilen, General Dulac, yanında birçok subay olduğu halde Colombey'e gelerek, Salan'ın çok kısa bir süre içinde iktidarı ele

almazsam, ordunun Salan'ın anavatan üzerine harekete geçmesini önleyecek durumda olmadığını söyledi."[62]

24 Mayıs'ta Salan'a bağlı birliklerin Korsika'yı işgal etmesi ve asi kuvvetlerin Paris'e yürümelerinin beklenmesi, de Gaulle'ü hızla iktidara taşıdı.

28 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Coty, de Gaulle'e yeni bir hükümet kurma ve yeni anayasa taslağı hazırlama görevlerini verdi.

1 Haziran 1958'de, parlamento de Gaulle'ün başbakanlığa atanmasıyla ilgili kararı onayladı. De Gaulle 12 yıl aradan sonra Fransa'nın en güçlü adamı olarak, olağanüstü yetkilerle göreve başladı.

De Gaulle, Eylül ayında başkanlık sistemini getiren yeni anayasayı halkoyuna sundu.[63] Ekim ayında ise Fransa'da V. Cumhuriyet ilan edildi.

De Gaulle'ün, 1 Haziran'da başbakanlık görevine başlar başlamaz ilk yaptığı işlerden biri Cezayir'i ziyaret etmek oldu. Gezi bir nabız yoklaması ve Cezayir'deki tansiyonu düşürme amacı gütmekteydi.

De Gaulle, II. Dünya Savaşı sonrasında giderek yaygınlaşan ulusal kurtuluş mücadelelerinin dünya siyaseti üzerindeki etkisinin farkında olarak, Fransa'nın I. Dünya Savaşı öncesi Fransız Sömürge İmparatorluğu ya da IV. Cumhuriyet dönemi Fransız Birliği koşullarında hareket etmesinin mümkün olmadığını düşünüyordu.

Sömürge savaşları Fransız ekonomisini çökme noktasına getirmişti. 1956'da yalnızca Cezayir'de sürdürülen savaşın maliyeti 300 milyar frank'ı aştı. Cezayir'in toplam gelirine eşit olan bu ve benzeri harcamalar, Fransa'da enflasyon oranını rekor düzeye ulaştırmıştı. Ekonomik krizi, derin siyasal krizler izledi. 1954-1962 arasındaki Cezayir Savaşı'nda Fransa'da altı hükümet değişikliği yaşandı.[64]

De Gaulle, Fransa'nın sömürgeler politikasını gözden geçirerek, yeniden belirlenmesi gerektiğini düşünüyordu. De Gaulle'e göre sömürgeler sorunuyla uğraşan ve giderek yıpranan bir Fransa'dan "Büyük Fransa" yaratılamazdı. Bunun anlamı, Fransa'nın klasik sömürgeciliğin yarattığı sorunlardan ve mirasdan bir an önce kurtularak, yeni sömürgeciliğin temellerini atmasıydı.

De Gaulle, Fransa'nın Avrupa politikalarında söz sahibi olması yönünde bir strateji izledi. Bu strateji, 1960'dan sonra uluslararası konjonktürde yaşanan bazı gelişmelerin de etkisiyle giderek reel biçimler

kazandı. Bu yönde ilk adım, 1958 yazında Avrupa Topluluğu sürecini başlatan Roma Antlaşması'nın imzalanması oldu. Almanya ve Fransa bu yeni birliğin temellerini oluşturdu.

De Gaulle, bu yaklaşımlarını direkt olarak açıklamadı, özellikle Cezayir sorununda farklı güç dengelerini hesaplayarak, adımlarını yavaş ve temkinli attı.

Anılarında yaşanan süreci şöyle anlatmaktadır; "Cezayir'de statükoyu uzatmak, ülkenin geleceği onu modern güçler arasına sokmamızı gerektirdiği halde, ordumuzu dışarda çaresiz ve sonsuz bir kolonyal baskı savaşının çıkmazına sokmamız demekti. Kararımı vermiştim. Daha önce neler hayal edilmiş olursa olsun veya şimdi ne denli pişmanlık duyulursa duyulsun, bizzat ben, geçmişte ne umutlar beslemiş olursam olayım, gözümde artık Cezayir için Cezayir halkının kendi kaderini tayin etmesinin dışında bir çözüm yolu yoktu.

Ama ona bu hakkı tanımaya karar vermiş olmakla beraber bunu bazı koşullar içinde gerçekleştirecektim. Her şeyden önce bunu Cezayirliler'e, her zamanın Fransa'sı yalnız kendi gücüyle, kendi prensipleri adına ve çıkarlarına uygun olarak verecekti. Yoksa Fransa'nın askeri bozgunlarla, dış müdahalelerle veya partizan parlamenter bir karışıklıkla bu hakkı vermeye zorlanması söz konusu olamazdı.

Bu politikayı uygulamak için etap etap ve ihtiyatla ilerlemek zorundaydım. Ancak, her sarsıntıyı daha ileri gitmek için bir fırsat olarak kullanarak, her güçlüğün üstesinden gelecek bir toplumsal onaya sahip olabilirdim."[65]

De Gaulle özellikle FLN'nin etkisini kırmayı, kitlesel desteğini zayıflatmayı amaçlamaktaydı. Fakat uluslararası gelişmeler ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın ulaştığı boyut süreci hızlandırdı.

SÜRGÜNDE GEÇİCİ CEZAYİR HÜKÜMETİ

1958 yılı içinde ciddi sorunlar yaşanmaktaydı. FLN kolektif önderliğinin büyük kısmı ya yakalanmış ya da öldürülmüştü. Askeri alanda gerileme sürmekteydi. Bu koşullarda Yürütme ve Koordinasyon Komitesi'nin çabalarıyla, hareket toparlanmaya çalışıldı. Yaşanan bunalımın ağır bir yenilgiye dönüşmesi önlendi.

Yürütme ve Koordinasyon Komitesi, bağımsızlık savaşının, askeri

gerilemeye rağmen, uluslararası diplomatik düzeye taşınması yönünde çalışmalarına hız verdi. Böylesi bir çalışmayla, hem moral düzeyin yükseltilmesi, hem de toparlanmanın hızlandırılması amaçlandı.

19 Eylül 1958'de toplanan FLN yönetimi, Geçici Cezayir Hükümeti'nin kuruluşunu ilan etti. Hükümetin başına Ferhat Abbas getirildi. Ferhat Abbas'ın hükümet başkanı seçilmesinin nedeni, onun Fransa ve Batı'yla yürütülecek diplomatik pazarlıkları kolaylaştıracağının ve Batı tarafından ılımlı ve makul karşılanacağının zannedilmesiydi.

Ekim başında Cezayir'i ziyaret eden de Gaulle, Cezayirliler'e bir takım sosyal ve ekonomik haklar vaadinde bulundu.

De Gaulle'ün vaadleri şöyleydi; "250 bin hektar toprak dağıtılacak, Cezayirliler'e, Fransızlar'a tanınan ücret ve emeklilik hakkı verilecek, yerliler memuriyete alınacak ve endüstri geliştirilerek 400 bin işçiye iş bulunacaktı."[66]

"Konstantin Planı" adı verilen bu proje, Cezayir'le Fransa arasındaki sömürgecilik ilişkisinde hiçbir değişiklik önermemekteydi. Bundan dolayı, FLN bu planı, ya da "reformları" reddetti.

1959'da, Ferhat Abbas ve de Gaulle'ün bir araya gelmesiyle, gizli görüşmeler, pazarlıklar başladı. De Gaulle, Eylül 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Cezayir halkına kendi kaderini tayin etme hakkının verileceğini açıkladı.

De Gaulle'ün bu politik adımı, kendisine yakın birçok generalin ve ordunun tepkisini çekti. Buna rağmen de Gaulle, yeni sömürgecilik politikalarında ısrarlı oldu.

Çünkü, "1960'ın genel dünya olayları hiç de Fransa yararına gelişmemekteydi. Özellikle Afrika'da sömürge sistemi tam bir çözülme halindeydi. Mali sermaye hiçbir yerde sömürgelerdeki eski ilişkileri sürdürebilecek durumda değildi. Onun için tek çıkar yol siyasal bağımsızlığı kabul edip yeni kurulan devletlerin başına kendilerine yakın kişiler getirmekti. Fransa da Cezayir için aynı şeyi düşünüyordu. Ne var ki, değişen koşullara bir türlü ayak uyduramayan 'aşırılar' eski terörist sömürgeciliğin sürüp gitmesini istiyorlar ve de Gaulle'ün deyimiyle, 'l'Algérie de papa' özlemi içinde yaşıyorlardı."[67]

Cezayir'de önemli bir birliğin komutanı olan General Massu, de Gaulle'ün kararını tanımayacağını ilan etti. Bunun üzerine Massu, de Gaulle tarafından görevinden alındı. Aynı günlerde gelişmelerden rahatsız

olan Fransa ve Cezayir'deki aşırı sağ gruplar, de Gaulle'ün bu kararını kınamak için kitle gösterilerine başladılar. Hükümetin bu gruplara toleranslı yaklaşımı Fransa'daki demokratik güçleri ve özelde işçi sınıfını harekete geçirdi.

1 Şubat 1960'da, 13 milyon Fransız işçisi, hükümetin tavrını protesto etmek için greve çıktı. Grev, aşırı sağın hareketlerini durdurduğu gibi, de Gaulle'ün iktidarını meşrulaştırmak için ileri sürdüğü temel argümanlardan biri olan "ulusal birlik"in bozulduğunu gösteriyordu.

Cezayir sorununun varlığı, ülkenin yeni kitle eylemlerine gebe olduğunu ortaya koymaktaydı.

Cezayir halkının ve Fransa'daki demokratik güçlerin mücadelesi, de Gaulle'ü acil çözüm arayışlarına itti. Fransız Hükümeti, 14 Haziran 1960'da, Cezayir bağımsızlık hareketinin önderleriyle görüşmeye hazır olduğunu açıkladı. Görüşmeler 25 Haziran'da Paris yakınlarında Melun adlı bir kasabada başladı. Fakat Fransız Hükümeti'nin, Cezayirli delegelere buyurgan ve emredici tavrı, görüşmelerin kesilmesine neden oldu.

Görüşmelerin hiçbir sonuç alınamadan kesilmesi, Cezayir'in hemen hemen bütün kentlerinde Fransa'nın tutumunu protesto eden gösterilerin başlamasına yol açtı.

Fransa Ocak 1961'de egemenliğini dolaylı korumaya yönelik bir siyasi manevra yaparak, Cezayir'in kendi kaderini belirleme hakkı ile bu hak elde edilinceye kadar, Cezayir'de "geçici" yönetim statüsünün sürdürülmesini birleştiren politik projeyi referanduma sundu.

Cezayir halkının büyük bir çoğunluğu referandumu, oy kullanmayarak boykot etti. Fransız hükümeti, bu gelişme karşısında FLN'yle görüşmelere tekrar başlamak zorunda kaldı.

Fransız hükümetiyle, FLN arasında sıcak temasların başlaması, sömürgeci şoven güç odaklarının, Cezayir'in bağımsızlığını engellemek yönünde faaliyetlerini yoğunlaştırmasına neden oldu. 1960 başlarında, eski başbakan Georges Bidault'un liderliğinde "Fransız Cezayir'i İçin Birleşme Örgütü" kurulmuştu. Bunu 1961'de 1960 yılında yaş haddinden emekli olmuş General Salan, General Challe, General Jouhaud, General Zeller'in yönettiği Organisation de l'Armeé Secrète (OAS) - Gizli Ordu Örgütü'nün kurulması izledi. General Salan OAS'ın liderliğini yapmaktaydı. OAS, finansmanını Cezayir'deki kolonlardan sağlıyordu.

OAS kontr-gerilla taktikleriyle Cezayir'de terörize bir ortam yarata-

rak, kitlelerin sindirilmesini ve susturulmasını amaçlamakta, Cezayir ve Fransa'da ordunun devreye girmesini planlamaktaydı.

OAS, 1961'in bahar aylarında Cezayir'de sistemli terör eylemlerine girişti ve FLN'nin kadrolarına, militanlarına, sempatizanlarına, bağımsızlık savaşına yakınlık duyanlara karşı, çeşitli şiddet taktikleri kullandı. OAS'ın kullandığı yöntemler ağırlıkta; kaçırıp işkence yapma, öldürme, kaybetme, suikast ve bombalamaydı. Bu terör dalgasından, Cezayir'de yürütülen bağımsızlık savaşına sempati duyan Fransızlar da etkilendi.

OAS liderleri, 22 Nisan 1961'de Cezayir'de yönetime el koydu. De Gaulle darbecilere hiçbir ödün vermeyerek, tutarlı bir tavır sergiledi. Fransa halkından yardım istedi.

"Cezayir'de asi bir iktidar belirmiştir. Bu iktidar bir görüntüden ibarettir. Ve yarı melez emekli generallerden meydana gelmiştir; bir tek gerçeği vardır, o da muhteris partizan ve yobaz subaylardır.

... Fransa adına bu adamları hizaya getirene kadar yollarını kapayacak bütün imkânların seferber edilmesini istiyorum. ... gerekli tedbirleri alacağım. Fransızlar bana yardım ediniz."[68]

Paraşütçü birliklerin Fransa'ya yönelik operasyonlarının olabileceği doğrultusunda duyumlar alınması üzerine, havaalanlarında ve diğer kritik noktalarda önlemler alındı. Sendikalar, siyasi partiler ve çeşitli demokratik örgütler de, de Gaulle'ün yanında yer alarak, milis örgütlenmeleri oluşturdu.

25 Nisan'da Cezayir'de, de Gaulle'e bağlı birlikler harekete geçerek, darbecileri bastırdı. Darbenin ezilmesine, OAS'cı bazı generallerin kurulan olağanüstü mahkemelerde 5 ile 16 yıl arasında cezalar almasına, darbeye katılan çok sayıda subayın ordudan uzaklaştırılmasına rağmen, OAS'ın bazı militanları silahlarını bırakmayarak, terör faaliyetlerine devam ettiler.

Darbe girişimi, Cezayir'de çözüm arayışını hızlandırdı. İki taraf arasında görüşmeler yeniden başladı. Bu arada, Ağustos 1961'de Ferhat Abbas görevden alınarak, 'Geçici Cezayir Hükümeti'nin başına Yusuf Ben Hedda getirildi. 18 Mart 1962'de Evian Antlaşması imzalandı.

Evian Antlaşması'yla Fransa, uzun süre terörist diye nitelediği ve kendisiyle amansız bir mücadele sürdürdüğü FLN'yi yasal bir örgüt olarak tanıdı. Siyasi af çıkarılarak, 19 Mart'ta ateşkes ilan edildi.

Çıkarılan afla, 1956'dan beri Fransa'da tutuklu bulunan Ben Bella ve diğer FLN liderleri serbest bırakıldılar.

Evian Antlaşması'na göre, Cezayir'in bağımsızlığı ve Fransa'yla ilişkiler konusunda en geç altı ay içinde bir referandum yapılacaktı. Ayrıca, referandumun sonuçlanmasından sonra Fransa, Sahra dahil olmak üzere, Cezayir'in bağımsızlığını kabul edecek, askeri güçlerini en geç üç yıl içinde bütünüyle geri çekecekti. Referandumdan kısa bir müddet sonra Ulusal Meclis toplanacak, Geçici Hükümet yetkilerini meclise devredecek ve Cezayir devletinin hangi rejimi seçeceği serbest olacaktı. Fransa ve Cezayir arasında kültürel ve ekonomik ilişkiler sürecek, Cezayir'e üç yıl ekonominin rehabilitasyonu için yardım edilecekti. Fransız şirketlerinin Cezayir'de petrol ayrıcalıkları korunacaktı. Cezayir'deki Avrupalılar'a isterlerse üç yıl içinde yurttaş olma hakkı tanınacak, kültürel ve dinsel inançları güvence altına alınacaktı.[69]

Antlaşmanın imzalanmasını, Geçici Hükümet başkanı Ben Hedda, "Cezayir ulusunun büyük zaferi" olarak ilan etti.

OAS, ateşkesi ve Evian Antlaşması'nı kabul etmeyerek, 23 Mart'ta terör eylemlerine başladı. Fransız askerlerine ve Cezayirliler'e yönelik, saldırı ve suikastler düzenledi. Sokak infazları gerçekleştirdi. Örgüt, katliamlarının yanı sıra okulların, hastanelerin fabrikaların bombalanması, kundaklanması gibi tedhiş hareketlerinde de bulundu. Cezayir'i kan gölüne çeviren OAS'ın bir yıl içinde yaptığı terör eylemleri sonucu, 12 bin kişi yaşamını yitirdi.

OAS bir yandan önceden saptadığı Müslümanlar'ı katlederken, bir yandan da dükkan tezgâhlarında ya da kahvehanelerin teraslarında mevzilenerek yollardaki, kaldırımlardaki insanlara rastgele ateş açıyor ve onları ayrım yapmaksızın öldürüyordu. Kullandığı silahlar ağırlıkta mitralyöz ve tabancaydı. Cinayet komandoları, polisin pek yumuşak ve nadir olan takibinden kurtulmak için genellikle otomobil kullanmaktaydılar. OAS, ortadan kaldırmak veya en azından korkutmak istediği Fransızlar'a karşı da bazukalar kullanıyor ve ağırlıkta geceleri bombalamalar yapıyordu. Birkaç ay içinde 15 binden fazla patlama olmuştu. OAS taraftarları, bu patlamaları OAS renkleriyle donatılmış balkonlardan, kapkaçağı birbirine çarparak çıkarttıkları gürültülerle ve haykırışlarla selamlıyorlardı. Öte yandan Müslümanlar da gece FLN bayraklarının dalgalandığı mahallelerine çekilerek, şüpheli gördükleri kimselere ateş

açıp, Avrupalılar'ın haykırışlarına cevap veriyorlardı."[70]

20 Nisan'da General Salan'ın tutuklanması ve ömürboyu hapse mahkûm edilmesi OAS'ın çöküşü anlamına geldi.

Örgütsel olarak çökmesine rağmen bazı elemanları, Cezayir'in bağımsızlığının ilanından sonra, Cezayir'den göç etmeye başlayan Avrupalılar'ı engellemek için çeşitli şiddet eylemleri yanında, bazı Fransızlar'ı kaçırıp rehin alma eylemleri de yaptılar. Bu şiddet eylemlerinden de sonuç alamayan OAS elemanları Cezayir'i terk etti. Bir kısmı Fransa'ya bir kısmı da dünya görüşlerine yakın (Franco faşizminin hüküm sürdüğü) İspanya'ya kaçtı.[71] Yaratılan terör ortamından ve reaksiyonel bazı gelişmelerden ürken Avrupalı azınlık, kitle halinde Fransa'ya kaçmaya başladı. Üç ay gibi kısa bir zamanda, Fransa'ya kaçanların sayısı 500 bini buldu. Bu sayı Cezayir'de yaşayan yabancı nüfusun yarısıydı. Kaçanların sayısı bir yıl içinde 800 bine ulaştı.[72]

Referandum, önce 8 Nisan 1962'de Fransa'da yapıldı. Fransız halkı, referandumda yüzde 90'a varan bir oranda "evet" oyu kullandı. Cezayir'de ise, referandum 1 Temmuz'da yapıldı. Evian Antlaşması Cezayirlilerin oybirliğiyle onaylandı.

CEZAYİR DEVRİMİ, HALKIN "DİRENİŞ SANATLARI"

Referandum, Cezayir halkı için bağımsızlığın onaylanması anlamına geldi. Cezayir'de sömürgeci güçler yenilmiş, Devrim kazanmıştı.

Ağır bedeller ödenerek kazanılan bu zaferde, Cezayir halkı 1.5 milyona yakın evladını kaybetti. Halk, 130 yıllık Fransız sömürgeciliğinin yok etme, asimile etme, köleleştirme politikalarını kendini yeniden var ederek boşa çıkardı. Sömürgecinin her uygulamasına, her taktiğine, her baskısına karşı zengin direniş biçimleri üreterek karşılık verdi.

Köleliğe karşı isyanı, asimilasyona karşı kendi benliğini, yok etme politikalara karşı onuru ve direnci ördü. Bağımsızlık savaşı, Cezayir halkının özgürlüğünü, onurunu, umudunu, kimliğini koruduğu, bir var olma-yok olma mücadelesi oldu.

Frantz Fanon, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi adlı çalışmasında, çarpıcı ve düşündürücü sosyolojik analizlerde bulunur. Fanon, Fransızlar'ın Cezayir kadınının çarşaf giymesine yönelik şiddetine kar-

şı, sömürge insanının çarşafı bayraklaştırarak cevap verdiğini anlatır. Çarşaf direniş sembolü olur. Kadın çarşafı çıkardığı an bir gerilladır, irtibat sağlayan bir militandır. Sömürgecinin bu gelişmeye karşı önlem almasıyla çarşaf yeniden giyilir ve taşınan silahın, bildirinin saklanmasına yarayan araca dönüşür.

Radyo, Cezayir'de sömürgecinin yerli halkı zihinsel ve kültürel olarak esir aldığı araçtır; bundan dolayı dinlenmez. Fakat Cezayir'in Sesi Radyosu'nun faaliyete geçmesi, Cezayirliler'i radyonun başına toplar. Radyo artık direnişin örülmesinin ve mücadelenin yükseltilmesinin aracına dönüşür.

Savaş ve direniş, Cezayir halkının toplumsal dokusunda olağanüstü değişiklikler yaratır. Cezayir ailesi değişir, oğul ile baba, kız ile baba, erkek kardeşler ya da evli çiftler arasında tüm toplumsal ilişkiler yapısal değişime ve dönüşüme uğrar. Cezayir kadını tüm geleneksel baskılardan ve toplumsal konumundan kurtularak, kendi kimliğini yeniden örer.

Dünya çapında, kadınların ulusal kurtuluş mücadelelerine katılmaları ve mücadele içindeki rolleri büyük önem taşımıştır. Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın, Cezayir halkına etkisini kavramak açısından Cezayirli kadınların bu mücadele içinde yaşadığı süreç önemlidir.

Fanon, bu süreci şöyle anlatır;

"... FLN, ... devrimin karşı karşıya kaldığı günlük meselelerin aciliyeti önünde, kadını milli kavgaya somut olarak dahil etme kararı aldı.

Bu kararın devrimci mahiyeti üzerinde bir kere daha ısrarla durulmalı. Başlarda, evli kadınlarla temas kurulur. Fakat, çok geçmeden bu sınırlama terk edilecektir. Önce kocaları militan olan kadınlar seçilir. Ardından dullar ve boşanmış kadınlar. Her halükarda genç kızlara görev verilmez. Evvelâ, yirmi ve yirmi üç yaşında dahi olsa, bir genç kızın aile yuvasından ayrılıp tek başına sokağa çıkma imkânı asla yoktur. Fakat, kadınların annelik veya zevcelik vazifeleri, tutuklanmaları ve öldürülmeleri halinde ortaya çıkacak muhtemel neticeleri en aza indirmek endişesi, her türlü kısıtlamaları aşmaya, ayırım gözetmeden bütün Cezayir kadınlarının desteğini almaya götürdü.

Bu arada, mücahit militanın 200 m. gerisinden giderek bildiriler taşıyan, irtibat ajanı olarak kullanılan kadın hâlâ çarşaflıdır; fakat belli bir müddet sonra kavga Avrupa semtlerine doğru kayar. Kasbah'ın koruyucu mantosu, yerli halkın çevresinde Arap şehrinin ördüğü hemen hemen

organik emniyet perdesi çekilir ve Cezayir kadını işgalinin semtine savunmasız olarak girer.

Fakat aynı zamanda sorumluların toplantı halinde olduğu evin önünde saatlerce gözcülük de yapar.

Dikkati çektiği için sokak ortasında dikilemeyen, içerideki kardeşlerinin emniyetinden sorumlu olduğu için de oradan fazla uzaklaşamayan kadın, zaman zaman hem feci hem de komik anlar yaşar. Kaldırım üzerinde 'piyasa yapan' çarşafsız Cezayirli, bütün dünya gençliğinin yaptığı gibi, gençler tarafından şöyle bir süzülür; sokakta çarşafsız bir kadın! Ve söylenen tatsız, hayasız ve alçaltıcı sözler. Bu gibi durumlarda dişleri sıkmak, bir kaç metre yürümek, dikkatlerin üzerinizde toplanmasına sebep olan, başkalarına da ya kendileri gibi yapmalarını telkin eden yahut sizi müdafaa etmek hissini uyandıran kimselerden uzaklaşmak lâzımdır. Çantasında veya elindeki küçük bir bavulda devrimin milyonlarca lira tutarındaki parasıyla da dolaşır Cezayir kadını. Bu paralar, hapishanelerdeki Cezayirliler'in ailelerine yardım etmek veya savaşan grupların ilaç ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için harcanacaktır. ... Cezayirli kadının 'sokakta yalnız bir kadın' olmayı ve devrimci görevi yerine getirmeyi aynı anda kendiliğinden öğrendiğini hep zihinlerimizde tutmalıyız."[73]

Kısacası Cezayir toplumunun bir mücadele öncesi ve bir de mücadele sonrası dönemi vardır. Dilinden dinine, kültüründen toprağına kadar her şeyini kaybeden halk, mücadele içinde kendi kimliğini, özbenliğini kazanarak geleceğini ellerine alır. Cezayir'de devrim, adım adım Cezayir ailesinde, Cezayirli kadın da, gündelik yaşamın içinde örülür. Sömürgeci şiddete karşı direniş yaşamın her alanında hayata geçirilir. Cezayirli, bir yanıyla asimilasyonun bir yanıyla direnişin parçasıyken, mücadele içinde kendini yok ederek yeniden yaratır. Cezayir devrimi, bir halkın "direniş sanatları"nın en güzel örneklerinin yaşandığı, her şeye rağmen umudun ve özgürlüğün ayakta tutulmaya çalışıldığı bir destandır.

KURTULUŞTAN İÇ SAVAŞIN EŞİĞİNE

Evian Antlaşması'nın imzalanmasından ve referandum sürecinden sonra Ulusal Hareket içinde her şey çözümlenmiş değildi. Bu süreç er-

telenen sorunları ve çelişkileri iyice ortaya çıkardı.

Özellikle, Haziran 1961'de Trablus'ta yapılan FLN kongresi, hareket içindeki sancıları bütünüyle ortaya koydu.

Kongre'de yerli egemen sınıfları temsil eden Geçici Hükümet'le (Ben Hadda ile), Ben Bella'da somutlanan iki kanat oluştu. Ben Bella'nın önderlik yaptığı radikal kanat içinde, FLN'nin kurucu çekirdeği yer almaktaydı. Ben Bella, aralarında ideolojik yakınlık olmamasına rağmen Geçici Hükümet'e tepkili bütün kesimleri kendi etrafında topladı. "Vilayet komutanları" ve Bumedyen'de simgelenen ALN delegasyonu, aralarındaki tüm çelişkiye rağmen Geçici Hükümet'e karşı Ben Bella'yı destekliyordu. Ben Bella, bu destekle kongreye güçlü girdi.

Ben Bella, Geçici Hükümeti pasiflik ve uzlaşmacılıkla suçladı. Geçici Hükümet'in izlediği reformcu çizgiyi ve Evian Antlaşması'nda Fransa'ya verilen ekonomik ve askeri tavizleri eleştirdi.

Fransa, petrol alanında kazandığı ayrıcalıkların yanında, Mers-el Kebir'deki askeri üssünü 15 yıl ve öteki üslerle Sahra'daki atom deneyleri alanlarını da bir süre terk etmedi. Fransa askeri üslerini en son 1 Şubat 1968'de boşalttı.[74]

Kongre'de Ben Bella ve Ben Hadda'da somutlanan görüş ayrılıklarının birarada yer alabileceği bir Siyasal Büro'nun kurulması kararı alındı.

Siyasal Büro, bağımsızlık sonrası Cezayir için siyasi ve iktisadi bir program hazırlamakla görevliydi. Fakat Geçici Hükümet üyelerinden herhangi birinin bu büroya seçilememesi, kongrede kutuplaşmaya neden oldu. Ben Hadda ve grubu, Siyasal Büro'yu meşru kabul etmeyerek kongreyi terk etti.

Geçici Hükümet'in Bumedyen dahil üç üst düzey subayı görevden aldığını açıklaması, tansiyonu daha da artırdı. Kongre dağıldı. FLN içinde iki iktidar odağı ortaya çıkmıştı. Bir tarafta Ben Hadda'da somutlanan Geçici Hükümet kanadı, öte tarafta Ben Bella'da somutlanan kanat vardı. Diyaloğun ortadan kalkması, iki kanat arasında bazı silahlı çatışmaların yaşanmasını beraberinde getirdi. Temmuz sonunda, Ben Hadda Siyasal Büro'yu tanıdığını ilan etti.

Sorunlar tam çözümlenmiş gibi görünürken bu kez başka bir problem doğdu. Cezayir şehri çevresindeki III. Vilayet ve Kabiliye bölgesindeki IV. vilayet komutanları, kendilerine sadık ve katı hiyerarşiye tabi

gerilla kuvvetlerinin, düzenli orduya katılması ya da sivilleşerek dağılmasına karşı çıktılar. Ağustos sonunda, Bumedyen'in yönetimindeki düzenli ordu harekete geçti. Bu, fiilen iç savaşın başlamasıydı. Düzenli ordu güçleriyle, III. ve IV. vilayet gerillaları arasında başkent Cezayir'in sokaklarında sert çarpışmalar yaşandı. Bir kaç gün içinde yüzlerce kişi yaşamını yitirdi. Çarpışmaların giderek şiddetlenmesi karşısında, Cezayir halkı olayların durması için müdahale etti. Binlerce kişi sokakları doldurarak, etten duvar ördü. Halk gösterdiği bu yüksek duyarlılıkla iç savaşı önledi.

"İşçisiyle köylüsüyle, yedi yıllık savaşı boyunca şaşırtıcı bir bilinç düzeyi ve örgütlenme becerisi kazanmış olan Cezayir halkı, 1 Eylül'de IV. Vilayet gerillaları kendi aralarında ve Bumedyen'in askerleriyle savaşırken, sokaklara döküldü. 20 bin kişi 'Baraket es-Senin!-Yedi yıl yetti!' diye bağırarak, eski Fransız valilerinin kullandığı yazlık sarayı işgal etti. Aynı manzara dağlar ve kırlarda da tekrarlanıyordu, buralarda da kadın ve çocuklarıyla köylüler, savaşmakta olan çetelerin arasındaki ateş hattına atlayarak arada bir saf oluşturuyor ve 'Baraket Dirigeants! - Yetti Şefler!' diye bağırıyorlardı.

Siyasi ve askeri önderlerin emirlerini dinlemeyen gerillalar bu kitlesel tepki karşısında silahlarını bırakmayı kabul ettiler."[75]

Cezayir halkı tarafından iç savaşın durdurulmasıyla, yedi kez ertelenen Kurucu Meclis seçimleri Eylül 1962'de yapıldı ve Meclis, 25 Eylül'de "Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan etti. 28 Eylül'de Ben Bella Hükümeti, Meclis'in büyük çoğunluğundan güvenoyu aldı. Bumedyen, genelkurmay başkanı olarak ordunun başındaydı. Artık Cezayir'de yeni bir dönem başlıyordu.

TÜFEK VE ÇAPA

Cezayir bağımsızlığını kazandıktan sonra, çok ciddi ekonomik sorunlarla karşılaştı. Fransa'nın 130 yılı aşan sömürgeci politikaları, Cezayir'in ekonomik olarak çöküşünü hazırlamıştı. 1962'de, ülkede 2.2 milyon kişi işsizdi. Halkın 2 milyona yakın bir kısmı, kamplarda ve oldukça kötü koşullarda yaşıyordu. 500 bin Cezayirli savaşın etkisiyle değişik ülkelere kaçmış, bu ülkelerde sığınmacı olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler.

Ben Bella'nın başkanlığındaki hükümet, ülkenin yaşadığı bu ağır koşullardan çıkması için Trablus Kongresi'nde oluşturulan program doğrultusunda hareket etti. Bu programa göre "Bağımsızlıktan hemen sonra geniş çaplı bir toprak reformu olacaktı. Dış ticaret, bankacılık, madenler ve ulaştırma millileştirilecek, ağır endüstri kurulacak, okur yazarlık yaygınlaştıralacak ve ulusal kültürün yeniden, daha güçlü doğmasını sağlayacak tedbirler alınacaktı.

... Dış politikada da, ulusal kurtuluş hareketleri desteklenecek, Magrip ülkeleri, Araplar ve bütün Afrika'nın birliği için çalışılacak, bağlantısızlık ve barış ilkeleri yayılacaktı."[76]

Trablus Programı, genel çizgi olarak "kapitalist olmayan yol"u işaretlemekteydi.

Ben Bella'nın başkanlığındaki ulusal hükümet, "Trablus Programı" doğrultusunda, adımlar atmaya başladı. Kısa zamanda, demiryolları ve 800 sanayi tesisi millileştirildi. Cezayir Hava Yolları'nın hisselerinin yarısı devletleştirildi, millileştirilenlerin dışında kalan sanayi ve ulaşım şirketlerinin hepsinde, devletin payı yüzde 51 düzeyine getirildi. Ulusal hükümetin önündeki en acil sorunlardan biri bağımsızlık savaşının taşıyıcı gücü olan köylülerin, köklü toprak reformu taleplerini karşılamaktı. Ulusal hükümet, bu yönde çalışmalarını yoğunlaştırdı. Toprak reformu; kolonlara ve sömürgeci şirketlere ait toprakların millileştirilmesi ve dağıtılması anlamına gelmekteydi. Bağımsızlıktan sonra, köylüler kendiliğinden bu toprakların bir kısmına el koyarak, ya kendi aralarında bölüşmüşler ya da (özellikle çiftliklerde) özyönetim uygulamalarına başlamışlardı. Benzer gelişme birçok sanayi kuruluşunda da yaşanmaktaydı.

Fransa hükümeti, kolonlara ve sömürgeci şirketlere ait toprakların millileştirilmesini önlemek ve Ulusal Hükümet'e gözdağı vermek amacıyla, Mart 1963'te Sahra'da nükleer silah denemelerine başladı. Fransa'nın bu güç gösterisi, Cezayir halkı tarafından büyük mitinglerle protesto edildi. Hükümet, Mart ayının sonunda çıkardığı kararlarla, Cezayir'deki Fransızlar'a ait en iyi toprakların 1.2 milyon hektarını millileştirdi. Ardından sömürgecilerle işbirliği yapmış, yerli "kır burjuvazi"nin topraklarına el konuldu. Millileştirilen toprak oranı, Ekim 1963'de 3 milyon hektarı bulmuştu. Bu topraklar, yoksul köylülere dağıtıldı.[77] Toprak reformundaki bu ilerlemeye rağmen (Nisan 1964'te) durum şöyleydi: "Cezayir'de hâlâ her biri 100 hektardan büyük 8.500 özel işletme

ve 50 hektardan büyük 15 bin işletme vardır. Bu 23.500 işletme, 4.5 milyon hektara yakın bir sahayı kaplar; oysa 7 milyon hektar 600 binden fazla işletme arasında bölünmüş durumdadır. İki milyon Fellah işsizdir, ya da tam işsizliğe çok benzeyen bir gizli işsizlik halindedir."[78]

Ağustos 1963'te yeni Anayasa kabul edildi. Anayasa'nın girişinde Cezayir'de sosyalist bir toplumun kurulacağı ifade edilmekteydi. Anayasa, tek partiye dayalı bir başkanlık rejimi getiriyordu. Yasama yetkileri meclise bırakılmıştı. Ayrıca İslam devlet dini olarak kabul edilmişti. Ben Bella, devlet başkanı seçilerek, anayasada belirtildiği gibi hem devlet başkanlığını hem de başbakanlığı birlikte yürütmeye başladı.

CEZAYİR'DE ÖZYÖNETİM DENEYİMİ

Cezayir Devrimi'nin en özgün gelişmelerinden biri de bağımsızlık sonrası işçilerin ve köylülerin kendiliğinden bir şekilde kurdukları, "komün" ve İşçi Konseyleri şeklindeki özörgütlenme deneyimleri oldu.

Yaratılan bu örgütlenmeler, anayasal düzlemde kendini "Sosyalist" bir ülke olarak ilan eden Cezayir'de, gerçek anlamda toplumsal bir devrimin nüveleri olma potansiyelini taşıdılar.

Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından sonra, Cezayir'deki en verimli toprakları ve sanayi şirketlerini elinde tutan kolanlar ülkeyi terk etmişlerdi. Kolonlarla birlikte, sömürgeci rejimin iskeletini oluşturan ve işlemesini sağlayan Avrupalılar da ülkeden ayrıldılar. İçlerinde teknisyenlerin, uzman kadroların ve kalifiye işçilerin de bulunduğu bu kesimlerin Cezayir'den ayrılmaları ve OAS'ın yarattığı terör ve sabotaj eylemleri, birçok çiftlik ve fabrikada ekonomik yaşamın durmasına ve bu yerlerin tahrip olmasına neden oldu. Sanayide ve tarımda, uzman kadro yetersizliği baş gösterdi. Cezayir işçileri ve köylüleri bu gelişmeler üzerine, Fransızlar'ın terk edip gittiği işletmelere ve çiftliklere el koyarak, üretimin yeniden organizasyonu doğrultusunda hareket ettiler. Kendiliğindenci bir karakterde gelişen bu müdahale sonucunda, birçok çiftlikte ve sanayi işletmesinde, özyönetim organları kuruldu.[79] Özyönetim organlarının kurulmasında siyasi, sendikal ve askeri "militanların"da önemli rolleri oldu. Hatta ilk başlarda dağınık bir nitelik taşıyan bu çabalar, bu unsurların girişimleriyle daha organize bir hale geldi.[80]

UGTA'nın, Trablus Kongresi sonrasında, ülke ekonimisinin yeniden

inşası ve bu inşanın gerçekleşmesi için işçilerin inisiyatifi ele alması gerektiği yönündeki açıklamaları ve adımları, özyönetim çabalarını hızlandırdı. UGTA, bu açıklamalar ve adımlar doğrultusunda 20 Haziran 1962'de işletmelerde üretimin organizasyonunun yönlendirilmesi ve kontrol edilmesi için eğitim çalışmalarına başladı.

İşçi sınıfı ve köylüler, kısa zamanda birçok çiftliğe ve fabrikaya el koyarak bu alanları özyönetimle işletmeye başladılar.

"Cezayir ve Oran kentlerinde olduğu gibi 1962 Temmuz ve Ağustos'unda Bufarik, Bleda ve daha sonra Orleansville ve başka yerlerde kurulmuş olan bazı 'yönetim komiteleri' vardı. Terk edilmiş Avrupalı mülkünü oluşturan tarım işletmelerinde, yönetim komiteleri sayı açısından olduğu kadar ekonomik önem açısından da ağır basıyordu."[81]

İşçi ve köylü hareketinin bu girişimleri, daha sonra yaşanacak ciddi siyasal çatışmaların da zeminlerini ördüler. Bazı FLN ve ALN önderleri, tabandan gelişen bu hareketten rahatsız olmakta ve bu hareketi "tehlikeli" bir gelişme olarak değerlendirmekteydiler. Siyasal elitle işçi hareketi arasında yaşanan bu ilk sürtüşmeler, süreç ilerledikçe giderek yoğunlaşacaktı.

Ben Bella, 28 Eylül 1962'de, özyönetim olanaklarını araştıracak bir komisyonun kurulmasına karar verdi. Özyönetim uygulamalarının hayli yaygınlaştığı bir süreçte alınan bu karar, özyönetim hareketinin önünü açmaktan çok, hareketi denetim altına alma amacını taşımaktaydı.

1963 yılına girildiğinde, hükümetle işçi sınıfı arasında yaşanan uyuşmazlıklar yoğunlaştı. Ocak 1963'te yapılan UGTA kongresi, bu uyuşmazlığın somut olarak yaşandığı bir platform oldu. Hükümet, FLN önderlerinden Muhammed Hıdır aracılığıyla kongreye müdahale etti. UGTA yönetiminin önerdiği listenin kaybetmesi ve hükümetle uyumlu bir sendikal örgütlenmenin yaratılması için, Muhammed Hıdır kongreye parayla tutulmuş adamlarını doldurdu. Bu davranış, sendikal entrika olmasının yanında, bir tehdit içeriği de taşımaktaydı. UGTA Kongresi'ni Muhammed Hıdır'ın müdahalesiyle FLN'nin inisiyatifindeki kişiler kazandı.

Ben Bella, UGTA'yı denetim altına almasından sonra, Mart 1963'te özyönetimle ilgili bir kararname çıkardı. Kararnameyle her ne kadar özyönetim yasallık kazansa da, ulusal hükümet, işçi ve köylülerin bağımsız inisiyatif geliştirme çabalarını engellemeyi ve özyönetimin hayata

geçtiği alanlarda devlet denetimini artırmayı amaçlamaktaydı. O koşullarda, özyönetim tarım işletmelerinin tamamını kapsamaktaydı. Fakat sanayi sektöründeki özyönetim uygulamaları sınırlı ölçüdeydi; birkaç yüz küçük işletmeyle sınırlı kalan uygulama, sektörün ancak yüzde 10'unda hayata geçirilmekteydi.[82]

Kararname; "Hükümetin kendiliğinden bir halk hareketi olarak ortaya çıkan fiili özyönetim durumuna gösterdiği duyarlılığın kanıtı olarak sunuluyordu. Ancak Cezayir Hükümeti'ni bu yola yönelten çok farklı bir neden daha vardı. Fransızlarla imzalanan Evian Antlaşması, ülkeye geri dönmeleri halinde terk edilmiş tüm mülklerin eski sahiplerine geri verilmesini öngörüyordu. Çok az geri dönen oldu. Ancak yine de hükümetin bu mülkleri, doğrudan ve resmen devletleştirmek yerine, yalnızca fiili durumu kurumsallaştırarak denetimi altına alması daha az riskli bir çözüm yolu oluyordu."[83]

Mart Kararnamesi, (18-22-28 Mart 1963'de çıkarılan üç ayrı kararnamedir.) endüstriyel ve tarımsal işletmelerdeki özyönetimlerin kurumsallaşmasını ve çalışma biçimini belirlerken, ayrıca sahipsiz mülklerin düzenleneceğini de ortaya koymaktaydı:

"18 Mart 1963 kararnamesi dört temel düzenlemeyi kapsamaktadır. Bunlardan birincisi kesin olarak kararnamenin yayınlanmasına kadar olan süre içinde müdahale edilen ve iade yolu kapalı olan 'sahipsiz mülklerin saptanmasıyla' ilgilidir. İkincisi, Avrupalılar'ın ya da Cezayirliler'in mülkü olan, bununla birlikte daha önce faaliyeti durdurulmuş olan ve "sahipsiz mülk" kategorisinde kabul edilen sanayi ticaret, madencilik, tarım, orman ve benzeri farklı işletmeleri kapsamaktadır. Üçüncüsü, 'yetkili otoritelerin izni olmadan sahipsiz malları tutan ya da işgal eden ya da önemli şeyleri çalan ve kullanan' herkese çok sert cezalar öngörülmüştür. Dördüncüsü ise, önceden böyle tanımlanan ve düzenlenen 'sahipsiz malları' konsey başkanlığının doğrudan idari yetkisi altına veren düzenlemedir."[84]

22 Mart'ta çıkarılan kararnameyle, özyönetim işleyişi belirlendi. Yugoslavya özyönetim modelinden esinlenilerek düzenlenen işleyiş[85] doğrultusunda, dört organ oluşturuldu: İşçi Genel Kurulu, İşçi Konseyi, Yönetim Komitesi, Direktör (Müdür). Bu yapıların seçilmesi ve faaliyetleri ise şöyle belirlenmişti: "İşçi Genel Kurulu'na katılmak için 18 yaşını doldurmuş ve işletmede en az 6 aydır sürekli olarak çalışıyor ve

Cezayir uyruklu olma koşulları aranıyordu. Genel Kurul 30 kişiyi aştığında, bir İşçi Konseyi seçilmesi öngörülmüştü. Görev süresi üç yıl olan ve ayda en az bir kez toplanması gereken bu konsey, işletme tüzüğü ve malzeme alım-satımı konularında yetkiye sahipti ve Yönetim Komitesi de bu kurul tarafından seçiliyordu. 3 ila 11 üyeden oluşan Yönetim Komitesi'nin de görev süresi üç yıldı ve her yıl kendisine bir başkan seçiyordu. İşçi Konseyi'ndeki ve Yönetim Komitesi'ndeki üyelerin 1/3'i her yıl yenilenecekti. Yönetim Komitesi'nin de ayda en az bir defa toplanması, üyelerinin ise en az 2/3'sinin doğrudan doğruya üretimde görev alan kişiler olması gerekiyordu.

İşletme Yönetim Komitesi'nin oy hakkına sahip bir üyesi daha vardı ki, o da hükümet tarafından atanan direktördü ve komitenin 'sekreterliğini' üstleniyordu."[86]

Direktör, sadece uygulama yetkisine sahip görünse de, diğer organların sekreteri ve Yönetim Komitesi'nin yasal üyesi olmasından dolayı, kararnamede belirtilenden daha fazla yetkiye sahipti. Çünkü, işletmenin kaynaklarına, harcama ve ödemelerine ilişkin sözleşmelerde imza yetkisi bulunmaktaydı. Diğer organlardan alınan kararları veto edebiliyordu. Direktör, özyönetim organlarından alınan kararların "yasalara" uygun olup olmadığını belirleyebilmekte ve bu özelliğiyle de devletin özyönetim organları içindeki temsilcisi olarak görev yapmaktaydı. Direktörün görevden alınmasında, özyönetim organlarının hiçbir belirleyiciliği yoktu. Direktörü ancak hükümet görevden alabiliyordu. Özyönetim organlarının, direktörün görevden alınmasını işletme hakkı da bulunmamaktaydı. Bu hak, işletmenin bağlı bulunduğu komündeki diğer işletme yönetim komitesi başkanları, FLN, ALN ve UGTA temsilcileri ve mülki yetkililerden oluşan ve devlet temsilcilerininde oy hakları olmadan katıldıkları bir kurula tanınmıştı.[87]

Mart Kararnamesi'ni, tarımsal işletmelerin ekonomik ve mali işleyişini kontrol eden ve bu işletmelerin ürünlerinin pazarlanması işini elinde tutan Milli Tarım Reformu Bürosu'nun Nisan ayında kurulması izledi. Büro, tarımsal işletmelerin tohum, gübre, akaryakıt ve araç-gereç ihtiyaçlarını karşılamakla da sorumluydu. Büro'nun kurulması özyönetim alanını daha da sınırladı.

FLN'nin 1964'teki kongresi, merkezi iktidarın otoritesini güçlendirme çabasının ifadesi oldu. Cezayir'de bağımsızlıktan sonra işçi ve köy-

lülerin doğrudan inisiyatifleriyle başlattıkları fiili özyönetim hareketleri; ulusal hükümetin ülke genelinde otoritesini yaygınlaştırmasına paralel olarak önce etkisizleştirilmeye, daha sonra bütünüyle devlet kontrolü altına alınmaya ve bir yönetim tekniğine dönüştürülmeye çalışıldı.

1964'deki FLN Kongresi'nde özyönetimden söz edilse de, bahsedilen özyönetim anlayışı, işletmelerin bütünüyle devlet kontrolünde yönetilmesinden başka anlam taşımamaktaydı.

1965'de Bumedyen tarafından gerçekleştirilen darbeyle, özyönetim alanları en alt düzeye indirildi. Bumedyen'in devlet denetimi altında büyük sanayi oluşturma politikası sonucu; sanayi alanındaki özyönetim pratikleri ortadan kaldırıldı. Özyönetimin yalnızca garaj, tamirhane ve atölyelerde uygulanmasına izin verildi. Daha sonra bu küçük işletmelerin bir araya getirilmesiyle, bağımsızlık sonrasında bile, sanayide 1/10 oranında hayata geçirilebilen özyönetim uygulamalarına son verildi. Tarım kesiminde ise, bu uygulamaya bir müddet daha devam edildi. Fakat bu kesim de, tehlikeli bir gerilemeye giriliyordu. 1963'te ekilebilir toprakların 1/3'ini kapsayan özyönetimli işletmelerde, 1965'te 194 bin kişi çalışıyordu. Bu sayı, tarımsal nüfusun 1/5'ini teşkil etmekteydi. Ama, bu işletmelerde üretilen ürünler Cezayirliler'in ancak yüzde 7'sini besleyebiliyordu. Bu işletmeler, genellikle bağcılık ve şarapçılıkta yoğunlaşmışlardı. Özyönetimle yürüyen tarım işletmelerinin üretiminde, değer olarak yüzde 46'lık bir düşüş yaşanmaktaydı. Bu düşüşün yanında, bu işletmelerde çalışan işçilerin bireysel çıkarlarını ön planda tutan yaklaşımları, tarım kesimindeki özyönetim uygulamalarında ciddi problemler yarattı. Geçici işçilerle, sürekli işçiler arasında sorunlar yaşandı. Sürekli işçilerin yeterli sınıf bilincinden yoksun olması, bazı özyönetsel haklardan yararlanmanın getirdiği avantajları "kullanmaları", işçiler arasında çatışkılı bir ortamın doğmasına yol açtı. Bu işçiler kendi işletmeleri çerçevesinde, diğer çalışanlara ve işletmelere karşı, direktörle ve devlet temsilcileriyle ortak tavır içine girdiler. Sektörde yaşanan sorunlar yanında, işçilerin yönetsel yetkilere yönelmekten çok, bir nevi işçi egoizmine kapılarak, kendi aralarında bölünmeleri, devlet temsilcilerinin inisiyatiflerini artıran tutumları ve hükümetin müdahalelerini kolaylaştırdı.[88]

Özyönetimin uygulandığı alanlarda, kırda "komünlerin," sanayi alanında devlet kontrolündeki UGTA'nın ikame edilmesi, çalışanların doğ-

rudan inisiyatif geliştirme gücünü kırdı.

Bumedyen döneminde tarımda özyönetim, özellikle bağcılıkta, narenciyede ve bir ölçüde sebzecilikte varlığını korudu. Bürokrasinin bu yönetimleri kısırlaştırma yönündeki gübre ve yedek parça yardımının yapılmaması gibi uygulamaları başarılı oldu. Bu özyönetim uygulamalarının da iç dinamizmlerini yitirmeleri uzun sürmedi. Kısacası; Cezayir'de devletin etkinliğinin artmasına paralel olarak, özyönetim, alan ve nitelik bakımından marjinal konum içinde bir yönetim tekniği olmanın ötesine geçemedi.

İşçi ve köylülerin doğrudan, bağımsız inisiyatifleriyle başlayan özyönetim hareketi, yeni bir toplumun nüvesi olma potansiyeli taşısa da, zamanla bu niteliğini yitirerek, ekonominin rasyonalizasyonu doğrultusunda bir araca, bir işletme yönetimi tekniğine dönüştü. İlk başlarda, emekçilerin söz ve karar sahibi olduğu bu yapılar, yöneten-yönetilen ilişkilerinde yapısal bir değişikliği yaratamadı. Avrupalı sömürgeci "yöneten", yerini Cezayirli "yönetene" bıraktı. İşçi ve köylülerin yeterli bilinç ve deneyimden yoksun olması, Cezayir Devrimi'nin özgül karakterinden kaynaklanan bazı problemlerin aşılamaması, emekçileri belirli bir yanılsama içine sokarak bağımsız inisiyatiflerin kolayca kırılmasına yol açtı. Yeni devletin, otoritesini yaygınlaştırmaya çalıştığı koşullarda varlığını sürdürebilen bağımsız özyönetim pratikleri, otoritenin kurulmasıyla, önce etkisizleştirildi, daha sonra devlet güdümüne sokularak marjinalize edildi. Cezayirli işçi ve köylülerin doğrudan eylemleri sonucu yaratılan özyönetim hareketi, zamanla devletçi bir özyönetime dönüştürüldü.

İşçi ve köylüler devletin uyguladığı politikalara yeterli tepki göstermedi. Başta işçi sınıfının yaşadığı bilinç erozyonu, bağımsız sınıf tavrının korunamamasını beraberinde getirdi. Cezayir devleti, politikalarını ulusal duyguları kullanarak gerçekleştirdi.

"Devlet tarafından atanan direktörlerin işlerine otomobille gelen, yine gölgede oturan, iş bırakmalara karşı polis çağıran Avrupalı patronlardan farksız olduklarını belirten, 'özyönetimcilik oynayacağımıza futbol oynarız' deyip, kurul toplantılarını ve seçimleri ihmal eden işçilerin; yine de başlarındakilerin artık yabancı değil de Cezayirli olmasından iftihar duyup, 'hiç değilse eskisi gibi dayak yemiyoruz' demeleri,"[89] düşündürücüdür.

BEN BELLA'DAN BUMEDYEN'E

Ben Bella, bağımsızlık sonrası, ALN lideri olan Bumedyen'le ittifak yaparak iktidara gelmişti. Bu ittifak siyasi rakiplerin tasfiyesi anlamını da taşımaktaydı.

Ben Bella, 1962'de Cezayir Komünist Partisi'nin faaliyetlerini yasakladı. 1963 Sonbaharı'na gelindiğinde, Ben Bella bağımsızlık savaşında önemli roller alan birçok muhalifini etkisiz bıraktı. Ferhat Abbas, meclis başkanlığı görevinden, Muhammed Hıdır ise FLN genel sekreterliği görevinden alındı.

Muhammed Budiyef de siyasi arenadan dışlananlardan biriydi. Budiyef, Ben Bella ve Bumedyen ittifakına karşı illegal faaliyetler yürüterek, silahlı ayaklanma hazırlıklarına girişti. İllegal Sosyalist Devrim Partisi'ni kurdu. Fakat Budiyef'in muhalefeti oldukça etkisiz kaldı. Budiyet'in 1963 Haziranı'nda tutuklanmasından sonra, Sosyalist Devrim Partisi dağıldı.

1963 Sonbaharı'nın önemli gelişmelerinden biri, Berberi lider Aid Ahmet'in kurduğu Sosyalist Güçler Cephesi'nin, silahlı ayaklanma çağrısıydı. Ayaklanmanın merkezi, Berberiler'in yoğun olduğu Kabiliye bölgesiydi. Ayaklanmaya, önemli siyasi kimliklerden Belkasım Kerim ve Albay Mohand-u El-Hacı da destek verdi. Cezayir'de bir iç savaş havası esse de, gelişmelerin seyri ayaklanmayı bir halk ayaklanmasına dönüştürmedi. Çünkü ayaklanmanın içindeki bazı siyasal önderlerin, ayaklanmaya katılma nedeni, yalnızca eski konumlarını elde etmekti. Bu dar amaçlı ve Ben Bella'yla kökten hesaplaşmayı içermeyen girişime, kitleler pek sıcak bakmadı. Ayaklanma girişimi, kısa süre sonra bastırıldı. Bu dönemde, Cezayirle Fas arasında bir sınır anlaşmazlığının silahlı çatışmaya dönüşmesi, Ben Bella'nın milli birlik çağrısı yapmasına neden oldu. Ben Bella, ayaklanmacıları Fas'la işbirliği yapmakla suçladı. Etkisizleştirilen, Albay Mohand-u El Hacı kendine dayatılan "barış koşullarını" kabul etmek zorunda kaldı.

Ayaklanmanın asıl lideri Aid Ahmed, barış koşullarını kabul etmemesine rağmen, etrafında yeterli askeri güç toplayamamasından dolayı, bir sonuç elde edemedi.

Ben Bella, kendine muhalefet eden bütün kesimleri ve kişileri etki-

sizleştirmesinden sonra, bu kişilerin bazılarına sembolik görevler vererek otoritesini tartışılmaz kıldı. Ayaklanma sürecinde tutuklanan Budiyef ve taraftarlarına özel bir af çıkararak, onları serbest bıraktı. Mohandul El-Hacı'nın orduya geri dönmesine izin verdi.

Fakat Cezayir'de iktidar mücadelesi bu sefer ittifakın iki ismi arasında baş gösterdi: Ben Bella ve Bumedyen.

Bumedyen, bağımsızlık sonrası Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmişti. Bu dönemde siyasal elitler arasında yaşanan tasfiye sürecinin en önemli aktörlerinden biri olmasına rağmen, her zaman perde arkasında kaldı ve bu süreçte, ordu ve bürokrasi içinde gücünü artırdı.

Ben Bella, iktidarı döneminde çeşitli siyasal gelgitler yaşadı. Bazen milliyetçiliği, bazen Nasırcı sosyalizmi, bazen İslamı öne çıkaran Ben Bella; hem "Nasırcı", hem "Maocu", hem "Troçkist" hem de Üçüncü Dünyacı olabildi!..[90]

Nisan 1964'te gerçekleşen FLN kongresinde, FLN bir askeri-siyasi örgüt konumundan çıkarılarak, siyasal bir partiye dönüştürüldü. Kongre'de kabul edilen Cezayir Şartı, partinin de 1963 Anayasası gibi sosyalizmden esinlendiğini açıklamaktaydı.[91]

Kongre'de ülkenin bundan sonraki "ideolojik platformunu" hazırlamak için bir komisyon oluşturuldu. Komisyonda Bumedyen ve Ben Bella taraftarları eşit olarak temsil edilmekteydi. Ben Bella, yanında yer alan aydınların sayesinde komisyonda daha etkili oldu. Platform, bütünüyle Ben Bella taraftarlarınca hazırlandı.[92]

Kongre, Ben Bella ile Bumedyen arasındaki iktidar mücadelesine doğal olarak ivme kattı. Özellikle 1963 yılından itibaren bütün yetkilerini elinde toplayarak, kitle hareketlerini bastıran, bağımsız özyönetim pratiklerini etkisizleştiren Ben Bella, baskıcı bir "tek adam" yönetimi kurma eğilimine girerek, kitlesel desteğini ve popülerliğini yitirmişti.

Bumedyen'in artan etkisine karşı, Ben Bella 1964 Sonbaharı'ndan başlayarak sola açılma ve kitle desteği kazanma politikası izledi.[93] Daha önce kapattığı Cezayir Komünist Partisi'yle temasa geçti. UGTA'nın, kendisi tarafından tasfiye edilen liderleriyle yakın ilişkiler kurdu. Dış politikada radikal bir çizgi izlemeye başladı. Üçüncü Dünyacı önderlerin katılacağı Asya-Afrika Konferansı'nın, 1965 yılı Haziranı'nda, Cezayir'de yapılmasını organize etti. Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerine sıcak ve olumlu yaklaştı. Anti-emperyalist ve enternasyona-

list tavrını sürdürdü. Ben Bella'nın bu yaklaşımları muhalif kesimleri harekete geçirdi. Bunların içinde en önemlisi, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda da etkili olmuş, ulema idi. Ulemanın önderliğinde Ben Bella'ya karşı çeşitli uyarı mitingleri düzenlenmeye başlandı. Bu arada, asker ve sivil bürokrasi arasındaki gerginlik de tırmanmaktaydı. Ben Bella, 1964 yılında hükümet içindeki Bumedyen taraftarı bakanları görevden aldı. İşçi sınıfının Ben Bella'ya karşı duyduğu güvensizliğin yavaş yavaş ortadan kalktığı, işçilerin kitlesel gösterilerle Ben Bella'yı desteklemeye başladığı sıralarda, Bumedyen orduyu harekete geçirerek, 19 Haziran 1965'te darbe yaptı ve yönetime el koydu.[94]

TEK PARTİ-TEK LİDER: BUMEDYEN YÖNETİMİ

Bumedyen'in gerçekleştirdiği darbeye örgütlü bir karşı koyuş olmadı. Darbeye karşı yalnızca öğrenci dernekleri, komünist parti ve değişik kitle örgütlenmelerinden tepki geldi. Bu cılız tepkiler de kısa zamanda bastırıldı.

Bumedyen, "tek adama ve tek partiye" dayanan otoriter bir rejim kurdu. Siyasal ve ekonomik bağımsızlığı korumak gerekçesiyle devlet etkinliğini artırdı. Devlete ulus kurma görevi atfederek, bu yönde düzenlemelere girişti. 1965-1971 yılları arası, Cezayir devletinin bütün kurum ve kuruluşlarıyla yapılandığı bir dönem oldu. Bumedyen yönetiminin ilk dönemi olarak tanımlanabilecek bu yıllarda, kitleler ve kitle örgütlenmeleri bütünüyle etkisizleştirilerek, siyasetin dışında tutuldu. Sendikalar, özyönetim komiteleri, köy komünleri siyasal olarak işlevsizleştirildi. Tarım işletmelerinde ve fabrikalarda özyönetim örgütlenmeleri, devletin kontrolü altına alındı. Özyönetim örgütlenmelerinin bulunduğu birçok yer, As-Asnam bölgesinde olduğu gibi geniş topraklar ve Norcolor gibi birçok fabrika, işçilerin ve köylülerin "denetiminden" çıkarılarak eski sahiplerine iade edildi.[95]

Bu operasyonlara direnen özyönetimci ve sosyalist muhalefet sindirildi. UGTA'nın sendikal önderlerinden birçoğu tutuklandı. 1967'de Ben Bella'yı tutuklamış ve zamanında genel kurmay başkanlığı yapmış olan Tahar Zbiri'nin, sol ve özyönetimci muhalefetle birleşerek başlattığı ayaklanma, 30 kişinin öldüğü bir çatışmadan sonra bastırıldı. Ayaklanmanın bastırılması, özyönetimci ve sosyalist muhalefetin, Cezayir siya-

sal arenasında örgütsel ve ideolojik olarak güç kaybetmesine neden oldu.

Bumedyen, bu başarısından sonra, "tek adamlığını" pekiştirmek yönünde geniş bir temizlik hareketi başlattı. Kendi teknokrat ve bürokrat kadrosuyla "bürokratik bir otoriteryanizm" diye de tanımlanabilecek bir baskı rejimi kurarak, devlet eliyle iktisadi modernizasyonu gerçekleştirmek yönünde bir program uyguladı.

Toplumun her alanı, devletin sıkı kontrolüne tabi tutuldu. Ulusal güvenlik örgütleri ve polisin toplum üzerindeki baskısı sistemli hâle getirildi. Kitlelerin depolitize edilmesi doğrultusunda, bütün örgütlenmeler dağıtıldı; her türlü örgütlenme çabası ezildi. Yaygın bürokratik ve teknokratik bir örgütlenmeyle devlet, toplum ve birey ilişkilerinde ciddi kopuşlar yaşandı. Cezayir halkı, istikrar ve refah karşılığında bu gelişmelere boyun eğdi. Bumedyen'in kendi gücünü ve rejimini ayakta tutmak için uyguladığı depolitizasyon taktikleri etkili sonuçlar verdi. 1967 yılında, sendikalara üye olan işçilerin sayısı geçmiş yıllara oranla yarı yarıya azaldı. Aynı yıl yapılan yerel yönetim seçimlerine katılım oranı yüzde 43'e düştü.

Bumedyen, FLN'nin geleneksel kolektif liderlik organlarını, Devrim Konseyini ve Siyasi Büroyu, devreden çıkararak kişisel otoritesini yaydı. Kendisinin dayandığı asıl güç olan orduyu modernleştirip, büyüttü. Eski ALN önderlerinin bir çoğunu tasfiye etti. Bu gelişmelerle birlikte Bumedyen, Cezayir ekonomisinin kendi kendine yeterliliğini sağlamak amacıyla, ağır sanayi kurmaya yöneldi. Kırsal alanda "Tarımsal Devrim" adı verilen uygulamalarla toprak reformu çalışmalarını başlattı. "Kültürel Devrim" adı verilen uygulamayla, Cezayir'de Araplaştırma siyaseti güderek, özellikle dilde Arapçaya geri dönüşü ve Arapça'nın yaygınlaştırmasını amaçladı.

Bumedyen, Mısır'da Nasır'ın uyguladığı toprak reformunu kendine örnek alarak, Cezayir'de benzer bir uygulamayı "Tarımsal Devrim" adında hayata geçirdi. "Toprak onu işleyenindir." inancıyla başlatılan reform, köylülerin sömürülmesini engellemeyi, onların yaşam standartını yükseltmeyi, tarımsal ilerlemeyi, toprakların en iyi ve en verimli kullanılmasını, köylülerin spekülatörlere karşı korunmasını ve tarımda modernizasyonu amaçlamaktaydı. "Tarımsal Devrim"le toprakların büyük bir kısmı millileştirildi; Tarım Devrimi Ulusal Fonu'nun malı haline getirildi.

Toprak reformunun birinci aşamasında, kamu sektörüne ait 1 milyon hektar toprağa 600 bin köylü yerleştirildi. İkinci aşamada, özel mülkiyet niteliğindeki toprakların, topraksız köylülere dağıtımı yapıldı.

Bumedyen kooperatifler ve "sosyalist köyler" projesiyle toprak reformunu daha da ilerletmek istedi. Küçük toprak sahiplerinin girdikleri kooperatifler özerk kuruluşlardı. Bu örgütlenmeler üretimin yanında, hizmet ve yardım için de kurulmuştu. Bumedyen, bir yandan modern tekniğin kullanılması, öte yandan köylünün eğitilmesi için bunlardan yararlanmayı amaçlamaktaydı. "Sosyalist köyler"e ise kırsal alanda radikal değişimin temel örgütlenmeleri olarak bakılmaktaydı. İlk aşamada (1972 yılında) bin tane kurulması hedeflenen "sosyalist köyler" köylülerin temel ihtiyaçlarını gidermeyi, konut, sağlık, eğitim sorunlarını aşmayı, kırdan kente göçü önlemeyi hedeflemekteydi. Bumedyen, daha önce engellediği özyönetimci uygulamaya, 1971'in sonunda yeniden geri döndü. Tarımsal kuruluşların özyönetimle idare edilmesini kararlaştırdı. Fakat hedeflenen "sosyalist köylerin" ancak yüz tanesi kurulabildi.[96]

Bumedyen'in "Kültür Devrimi" adıyla başlattığı uygulama, özünde Araplaştırma politikasıydı. Tek parti, tek lider, tek ulus mantığının uzantısı olarak gerçekleştirilen bu politika, Berberi halkının ulusal özelliklerini asimile etmeyi de içermekteydi. "Kültür Devrimi"yle Arapça'nın yaygınlaşması ve yerleştirilmesi sağlandı.

Çin Kültür Devrimi'nden esinlenerek gerçekleştiren Kültür Devrimi'yle "halkın, toprağı kadar ruhu da kurtarılmak" istendi!.. "Kültür Devrimi", gönüllü aydın ve gençler tarafından yürütüldü. Bu gruplar kırsal alanlara giderek, hem köylülerin bilinçlenmesi hem de üretimin geliştirilmesi için çalışmalar yürüttüler. Uluslararası düzeyde Çin'de uygulanan Kültür Devrimi'nin siyasi etkisinin en yüksek olduğu bir zamanda başlatılan bu çalışmalara, başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gönüllüler de katıldı. Yürütülen her kampanya döneminde, yaklaşık beş bin kişiye yakın gönüllü Cezayir'e geldi; çalışmalar içinde görev aldı. Cezayir'de bu seferberliğe, Bumedyen'in baskılarından dolayı faaliyetlerini illegal olarak yürüten Sosyalist Öncü Partisi üyeleri de katıldı.

Bumedyen "Kültür Devrimi" projesi doğrultusunda Arapça'nın, hem bir uygarlık dili olması hem de günlük yaşamda kullanılması için ön-

lemler aldı. Eğitimin Araplaştırılması yönünde ilk ve orta okullardan başlayan uygulamalar, bütün eğitim kurumlarında hayata geçirildi.

Bumedyen'in, yukarıdan aşağıya başlattığı, toplumsal temellere dayanmayan bu politikaları göreceli iyileşmeler sağlasa da, toplumsal bir yenilmenin önünü açmadı. İslamı da, otoriter ulus-devlet'in kurumsallaşması için kullanan Bumedyen, Araplaştırma politikasını İslamla birlikte yürüttü.

Bumedyen döneminde çok sayıda cami ve mescit inşaa edildi. Arap-İslam temelinde; yaygın ve örgün eğitim seferberliği başlatıldı..

"... Bumedyen ... o zamana kadar hiç görülmemiş biçimde cami ve mescit inşaatı başlattı. Sömürgeci Fransızlar'dan intikam alıyormuşcasına tarihin en büyük dini kurum ve kuruluş faaliyetleri için resmi kampanyalar açıldı. Bu çerçevede, ülkede mevcut olan Arap-İslam kültürel kurumları ve kuruluşlarından (sözgelimi Alimler Cemiyeti gibi İslahatçı İslamcılar'dan tutun da, kimi tarikat ve zaviye şeyhleri ve mezunlarına kadar) yardım istendi; iş bununla da kalmadı, özellikle Mısır ve Suriye gibi Ortadoğulu Arap ülkelerindeki Arap-İslam kadroları Cezayir'e transfer edildi. İşin ilginç yanı, bu ülkelerden gelen kadroların bir kısmı Arap Milliyetçisi iken, büyük çoğunluğu geleneksel İslamcı kadrolardan oluşuyor ve Müslüman Kardeşler gibi örgütlerin ya öndegeleni, ya üyesi ya da sempatizanı sıfatını taşıyordu."97

Bumedyen'in bu reform çabaları özellikle İslamcı kesimlerde belirli tepkilere neden oldu. Kırsal alanda feodal ilişkilerin tasfiyesi yönündeki adımlar ve gönüllü birliklerin kültürel işlevleri, toprakları elinden alınan toprak ağalarını, feodal mütegallibeyi ve dini önderliği rahatsız etti. Bu kesimler reform çabalarına karşı direndiler. İslami propaganda, köylüler üzerinde bir düzeyde etki yarattı. Çok sayıda yoksul köylü, kendilerine dağıtılan toprakları, başkasının mülkü olduğu ve İslam şeriatına uymadığı için reddetti.[98]

Bumedyen ayrıca, "Sanayi Devrimi" adıyla ağır sanayi hamlesi başlattı. Petrolden elde edilecek gelirlerle, dev sanayi projelerini hayata geçirmeye çalıştı. 1966'da çeşitli alanlarda gerçekleştirilen millileştirme hareketlerinden sonra, SONAREM - Ulusal Maden Arama Şirketi aracılığıyla ülkenin maden zenginliğini saptamaya girişti. SONAREM'in sermayesi 1966 yılında, 40 milyon dinardan 400 milyon dinara çıkarıldı. SONAREM yalnızca petrol nakledip pazarlayan bir şirket olma özel-

liğinden çıkarılarak, bunların yanında; petrol aranmasını, çıkarılmasını ve rafine edilmesini gerçekleştiren bir şirket durumuna getirildi. 1967 yılında, Arap-İsrail Savaşı'nda ABD'nin İsrail'i desteklemesine tepki olarak, Mobil ve Esso'nun malları millileştirildi. 1968 İlkbaharı'nda ülkedeki bütün petrol nakliyatı, depolanması ve pazarlanması yabancı sermayenin elinden alındı. 1968 ortalarında 18 Fransız şirketi millileştirildi. Yıl sonunda millileştirilen yabancı şirketlerin sayısı 40'a yükseldi. 1970'de birçok Amerikan şirketi millileştirildi. 1971'de Fransız Renault montaj fabrikası kapatıldı. Petrol üretiminin artması yönünde sektörün ihtiyacı olan düzenlemelere girişildi. Petrokimya, metalurji, otomotiv, çimento sanayisi alanlarında önemli gelişmeler kaydedildi.[99]

Petrole dayanılarak başlatılan ağır sanayi hamlesi, uluslararası düzeyde yaşanan petrol krizinin yarattığı sorunlarla, sektördeki bazı sorunların birleşmesi sonucu sekteye uğradı. Ülke ekonomisinin can damarı olan petrol sanayisinde yaşanan kriz, ekonomiyi bütünüyle sarsan bir boyuta ulaştı. Ağır sanayi, hafif sanayi ve tarım arasında ulusal dengenin kurulamaması, kırlardan şehirlere doğru hızlı büyüyen bir göç dalgasının doğmasına neden oldu. Birçok bürokrat ve teknokrat kadronun içinde yer aldığı yolsuzluk skandalları yaşandı.

Cezayir'i sosyalist bir toplum olarak gören ve ilan eden Bumedyen rejimi, 1976'da kabul ettiği programda hedeflerini şöyle belirlemişti; Ulusal bağımsızlığın güçlendirilmesi, insanın insan tarafından sömürülmesine son verilmesi, insanın yüceltilmesi ve özgürlüğü...

Yeni hedefler programı, Cezayir tipi "sosyalizmin" özelliklerini de ortaya koymaktaydı; "Misak, birinci hedef olan bağımsızlık olgusunu emperyalizm ve yeni-sömürgeciliğin her türlüsünün yok edilmesi anlamında ele almaktadır. İkinci ve üçüncü hedefler ise, sosyalizmden doğuyor. Sosyalizm ise, Misak'a göre, çağdaş sorunların çözümüne yarayan sistemdir ve bilim ve teknikten en iyi yararlanan rejim biçimi olarak, modern toplumun ürünüdür. Kapitalizmi insanın insan tarafından sömürüldüğü bir düzen olmakla suçlayan Misak, sermayeciliğin kişiyi bir araç durumuna indirgediğini ve zanaatkârla köylüyü de proleterleştirdiğini ileri sürüyor. Misak'a göre, kişi ancak sosyalist bir düzen içinde kurtulacağı gibi emperyalizme karşı mücadele de, ancak sosyalist bir dünya görüşüyle verilebilir. Misak ulusal kurtuluş ile kişinin ve toplumun kurtuluşunu temelde bağlantılı görüyor. Misak'ın değerlendirmesi-

ne göre, kapitalizm kendi işçi sınıfını sömürdüğü gibi, Üçüncü Dünya devletlerini de yoksulluğa mahkûm etmektedir. Az gelişmişlik doğal bir durum olmayıp, sermayenin insanlık dışı sömürüsünün bir sonucudur. Misak, Cezayir'in az gelişmişliğe karşı mücadelesinin sosyalist yönde olacağını, özel girişimciliğin bir sosyal iktidar kaynağı olamayacağını belirtmektedir."[100]

Bumedyen rejimini, ilk başlarda, sosyalist ülkeler arasında, Çin'in dışında tanıyan olmadı ve 1966'da, Yeni Delhi'de yapılan Bağlantısızlar Hareketi'nin konferansına Cezayir davet edilmedi. Ancak 1967'den sonra, SSCB'yle ilişkiler yoğunlaştırıldı. 1970'lere gelindiğinde, Sovyetler Birliği'yle Cezayir'in ilişkileri en üst noktaya ulaştı. Bumedyen rejimi Sovyetler Birliği'nden önemli oranda ekonomik, teknik ve askeri yardım aldı. Aynı yıllarda pro-sovyetik bir çizgi izleyen Cezayir Komünist Partisi, Bumedyen'i destekleyerek işbirliğine yöneldi. Bumedyen, Bağlantısızlar Hareketi'nin kendisinin iktidara gelme biçiminden dolayı oluşan mesafeli yaklaşımını aşarak, Cezayir'i hareketin önemli ülkelerinden biri haline getirdi.

Bumedyen, anti-emperyalist ve enternasyonalist bir dış politika izleyerek, özellikle Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerine destek verdi. Rodezya sorunundan dolayı, İngiltere'yle ilişkilerini kesti. Eritre Kurtuluş Cephesi ve Çad Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin gerillalarına, ülkede barınma ve askeri kamp kurma olanakları gibi her türlü lojistik desteği sağladı. Bumedyen, Batı Sahra'nın bağımsızlığı için mücadele eden Polisario gerillalarına yardım ederek, Batı Sahra halkının Cezayir'de barınmasının olanaklarını yarattı. Vietnamlı devrimcileri ülkesine kabul etti.

13 yıl Cezayir'i katı bir disiplinle yöneten Bumedyen, 1978 yılında öldü. Sosyalizmi bir kalkınma modeli olarak ele alan Bumedyen, toplumsal yaşamın devlet eliyle düzenlemesi yönünde girişimlerde bulundu. Ordu, gizli servis ve polis örgütlerini güçlendirerek, toplumun bütünüyle kontrol edilmesini sağladı. Korparatif bir karma ekonomiyle, ekonomik dönüşümler yaratmaya çalıştı.

Bumedyen, siyaseti bir toplumsal pratik olmaktan çıkararak, devletin düzenlemesine indirgedi. Bu süreç, "Baronlar Sistemi"ni, Nomenklatura'yı ortaya çıkardı. Cezayir halkı, yoğun bir depolitizasyona ve yabancılaşmaya uğradı. Bumedyen, bütün bunları "asgari eşitlikçi ve anti

kapitalist söylemi ve zemini" koruyarak gerçekleştirdi.[101] Bumedyen, iktidara gelişini ve iktidarda kalışını orduya dayanarak sağladı. Birçok Afrika ülkesi için geçerli bir uygulama olacak olan, siyasetin ordunun kalıcı vesayeti altına girmesi, Cezayir'de Bumedyen'le vücut buldu ve bu özellik Bumedyen sonrasında da, ufak rötuşların dışında, günümüze kadar süregeldi.

ŞADLİ BENCEDİD İKTİDARA GELİYOR

Bumedyen'in ölümünden sonra; Cezayir ordusunun direkt belirleyiciliğinde bir denge adamı olarak düşünülen, ALN içinde görev almış ve bağımsızlık savaşına katılmış Şadli Bencedid devlet başkanlığına seçildi.

Şadli Bencedid, Bumedyen sonrasında FLN içinde iktidar mücadelesi veren kanatların üzerinde anlaşabilecekleri bir siyasi kimlikti. Sol-Bumedyenci Yahyavi ve sağ-Bumedyenci Abdülaziz Buteflika'da simgelenen bu kanatlar, bir "denge adamı" olarak Şadli Bencedid'in seçilmesine onay verdiler.

Bencedid, Cezayir toplumunun değişikliğe duyduğu ihtiyacın farkındaydı. Bütünlükçü bir programının olmamasına rağmen bu doğrultuda hareket etti. El Teğyir (değişiklik) adıyla başlattığı uygulamalarla, Bumedyen'in politikalarında değişimler yaratarak, liberal politikalar izlemeye çalıştı.

"El Teğyir (Bumedyen siyasetinden geri dönüşler ve liberalizme doğru değişiklikler), sadece tek parti diktatörlüğüne karşı dipten gelen tepkiyi masetmek için siyasal çoğulculuk ve açılım siyaseti anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda devlet eliyle büyütülüp palazlandırılmış burjuva kesimin, artık devletçi kapitalizm çerçevesinde kalmak istemediğini, ulusal ve uluslararası düzeyde liberal ufuklara açılma niyetinde olduğunu da simgeliyordu. Çünkü Bumedyen, sadece FLN'de somutlaşan tek parti diktatörlüğünü ve bu parti içinde habire iktidar mücadelesi veren farklı kanatları, bu arada tabanda oluşan İslami damgalı kitlesel muhalefeti, başarısız dev projeleri ve ülkenin altından kalkamayacağı kadar ağır dış borçları, bürokrat-teknokrat tahakkümünü değil, artık açık seçik görülen sömürücü sınıfları da miras bırakmıştı. Yani bütün o 'sosyalist dönüşümler' iddiasına rağmen, sömürgecilikten kurtuluştan sonraki

Milli Demokratik Devrim sürecinde ve bizzat milli burjuvazinin iktidarı gölgesinde hızlı bir sınıflaşma yaşanmıştı."[102]

Bu yönde otoriter bir yönetim anlayışıyla, kapitalist-emperyalist sistemle entegrasyonu hızlandıran ilişkilere girildi. Dünya Bankası ve IMF'nin sunduğu ekonomik reçeteler doğrultusunda, ekonominin yeniden yapılandırılması amaçlandı.

Yapılan uygulamalara meşruiyet yaratma doğrultusunda, Anayasa ve Milli Misak'ın içeriğinde zenginleştirme adı altında revizyonlar yapıldı. Şadli Bencedid o günleri şöyle anlatmaktadır;

"Düzeni bozmamak için Misak'ı yeniden gözden geçirelim, birazcık yumuşatalım dedik. Uygulanabilir olan ilkeler kalsın ama boş sloganlar toplumun sırtında yüktür; yararsızdır. Sloganlar bir süre petrol bereketiyle kalabildi. Belki de Allah'ın bir lütfuydu. Petrol açığı örtüyordu. Doğrusu tamamen başarısızdık. Tam kapasite çalışan tek işletme, bütçe açığı olmayan tek müessese yoktu. Hepsi de devlet hazinesinin petrol ve gaz gelirleriyle açığı kapıyorlardı."[103]

Şadli Bencedid, Bumedyen'in ekonomik ve kültürel politikalarının etkilerinden kurtulmak ve bu politikalar içinde özellikle "Kültürel Devrim"in yarattığı sonuçları azaltmak için "önlemler" almaya çalıştı. "Kültürel Devrim", Arap-İslam idelojisine dönüşü içermekteydi. Bu süreç Cezayir'de İslami hareketin örgütlenmesine ve kitleler içinde yaygınlaşmasına ciddi olanaklar sağlamıştı. Şadli Bencedid, "Kültürel Devrim"in sonuçlarını ortadan kaldırmak amacıyla, bir yandan kapitalist dünyayla ekonomik ve siyasi ilişkiler geliştirdi, diğer yandan Cezayir'de Batı kültürünün en yoz şekilde yeniden nüfuz etmesini sağlayacak girişimlerde bulundu. Özellikle televizyon aracılığıyla topluma "yeni" kültürel normlar şırıngalanmaya çalışıldı.

Şadli Bencedid, iktidara geldiği 1978'den, 1984 yılına kadar geçen dönem içinde, iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştı.

Bu dönemi; "'Bumedyen'in Hayaleti'nin ülkeye hâlâ egemen olduğu dönem' olarak da adlandırabiliriz. Gerçi Bumedyen ölmüş, başlattığı devrimler de can çekişerek son nefesini vermek üzereydi. Bununla birlikte, bizzat Muhammed Abdulgâni'nin başbakan seçilmesi, Bumedyen yönetim tarzının ve siyasetlerinin henüz devam etmekte olduğunu da gösteriyordu. Aynı zamanda bu dönem, sağ ve sol Bumedyenci ekibin (Yahyavi, Buteflika, Bin Şerif, Belayd Abdülselam vs.)

tasfiye edilip, yerine Bin Cedid'e daha yakın bir ekibin getirilmesi ve ordu içindeki değişikliklerle iktidarın güvenceye alındığı bir dönemdir."[104]

Bencedid'in 1970'lerin sonundan itibaren uygulamaya başladığı neo-liberal politikalar, 1980'li yılların ortalarında, ülkede ciddi bir ekonomik krizin yaşanmasına yol açtı. Ekonomik krizden direkt etkilenen Cezayir halkının, yaşam standartlarında önemli düşmeler görüldü. İşsizlik yüksek oranlara ulaştı. Ülkenin dış borçları hızla arttı.

"1980'lerin ortasında, birçok ülke gibi Cezayir de (ihracatının yüzde 90'ını petrol oluşturuyordu), petrol bolluğu ve bunun sonucu enerji fiyatlarındaki düşüşle başlayan dünya ekonomik krizinin etkisine maruz kaldı. Devlet yönetimli ekonominin başarısızlığı, hidrokarbon gelirlerinde gerilemeyle birlikte artan ulusal borç (yüzde 30 enflasyon ve yüzde 25 işsizliğin eşlik ettiği 24 milyar dolara yükselen bir borç), sınai ve tarımsal projeleri, kamusal ve sosyal hizmetleri kötü bir şekilde etkiledi."[105]

Uygulanan kemer sıkma politikaları, yönetici elitin içine düştüğü çürümüşlük, yaşanan yolsuzluk ve rüşvet skandalları, toplumsal yabancılaşma ve halkın yiyecek ve konut gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayamaması, özellikle gençlerden meydana gelen işsiz yığınların çoğalması, 1980'lerin ikinci yarısından sonra, Cezayir'de toplumsal gerilimleri şiddetlendirdi.

Ekim 1988'de gerçekleşen ve "Ekmek Ayaklanmaları" diye de adlandırılan, toplumsal patlama bu zeminler üzerinde gelişti. Ekmek Ayaklanmaları, hem Cezayir'in yakın tarihi, hem de Şadli Bencedid yönetimi açısından, Cezayir'de "yeni" bir dönemin başlangıcı oldu. Ayrıca Cezayir'in siyasal arenasına, kökleri geçmişe dayanan bir siyasal gücün, İslami hareketin ağırlığını koymasını simgeledi.

1980'Lİ YILLAR: CEZAYİR'DE İKTİDAR KRİZİ VE İSLAMIN YÜKSELİŞİ

1980'li yıllar, Cezayir'in otoriter-popülist nitelikli rejimin kriziyle tanıştığı yıllar oldu. Aynı dönem, İslami hareketin yükselişini de beraberinde getirdi.

Cezayir'in siyasal tarihinde, İslam'ın her dönem önemli etkileri ol-

du. İslam, Cezayir halkının büyük çoğunluğunun dinsel inancı olması yanında, halkın ulusal dayanışma ve birliğinin temel kaynaklarından biriydi. Özellikle Fransa'nın Cezayir'i işgal altında tuttuğu 130 yıllık süreçte İslam, ulusal hareketin ayrılmaz bir birleşeniydi.

İslam; "Bir sığınak ve bir savaş sloganı, bir esin ve örgütlenme duygusu sağladı: '1830'larda Fransızlar'ın tecavüzünden itibaren İslam, Cezayirliler'e kolektif kimliğin bir sığınağını sundu ve İslami duygu, sömürü karşıtı direnişin sürekli bir kaynağı oldu'."[106]

1931'de Şeyh Abdülhamid Bin Badis öncülüğünde kurulan Müslüman Alimler Cemiyeti, İslami reformizmi ulusculukla birleştiren bir hareketti.

Cemiyet; "'İslam benim dinim, Arapça dilim, Cezayir Babayurdumdur' şiarıyla hareket etti. Doğrudan siyasal faaliyetten uzak durarak Fransız baskısından kurtuldu. (Cemiyetin) Eğitim çalışmaları ve ulemayla caminin işe karışması ile Cezayir ulusçuluğu yeni kuşağın zihnine iyice yerleşti. Modern reformcular, sadece Arap değil Müslüman da olan ulusçuluğu geliştirip yaymada geleneksel İslami liderlikle birleşerek İslami bir meşruiyet sağlayıp destek bulabildiler. Popüler kültürü İslama dayanan bir toplumda bereketli bir toprak buldular."[107]

Cezayir Bağımsızlık Savaşı yıllarında İslam, Fransız emperyalizminin siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik tahakkümüne karşı Cezayirli olmanın en temel dayanağıydı. İslami ideoloji, İslami simge, retorik ve kurumlar mücadeleyi besledi ve güç verdi.

1962'de, Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasıyla ulusçu hareketin taşıyıcı gücü FLN iktidarını pekiştirdi. İslami reformizm, her ne kadar uluscu hareketin önemli birleşenlerinden biri olsa da, bağımsızlık sonrası siyasal arenadan geri çekildi.

Özellikle Bumedyen döneminde, İslam'ın rejimin toplumsal meşruiyeti ve rejime muhalif grupların tasfiyesi için kullanılması, İslami hareketin gelişme dinamiklerini açığa çıkardı.

Bumedyen; "Ilımlı İslamcılığı, sola ve Fransız sömürgeciliğine son veren kurtuluş hareketi içindeki tarihsel muhaliflerine karşı bir denge unsuru olarak teşvik etti."[108]

1970 yıllarda Bumedyen'in İslamlaştırma kampanyası ile "Toprak Devrimi" adı altında uyguladığı toprak reformu projelerinin[109] başarısızlığı ve reforma karşı tavır alan toprak sahiplerinin finansal desteği, İs-

lamcılar'ın kitleler üzerinde etkilerini hızla yaygınlaştırmasına zemin hazırladı.

"İslamcılar'ın propaganda konusu; İslam'ın, tarım reformunun taşıdığı ateist ve komünist tecavüzlerle tehdit edildiği idi... İslamcılar kendi fikirlerini en yoksul mahallelerde inşa ettikleri yoksul camilerde yaydılar, bu camiler daha sonra sağlam yapılara dönüştürüldü. Tarım reformundan etkilenmeyen işçiler ve işsizler, yaşadıkları koşullardan duydukları hoşnutsuzlukla İslamcılar'a kulak verdiler."[110]

Devletin bir taraftan "Araplaştırma", "İslamlaştırma" politikaları izlemesi, diğer taraftan ekonomik kalkınma modelleri ve elit yönelimiyle "Avrupalı" olma çabası toplumsal yaşam ve ekonomik alışkanlıklar arasındaki mesafeyi artırdı.[111]

"Cezayir'in yönetici ve kültürel eliti, daha Batılı ve laik bir yol izledi. Fransızlar'ın müfredatını takip etmek ilerlemenin kilidiydi. Batı dilleri eğitimi yukarı tırmanmak için zorunlu olmasına karşın, hükümet, eğitim yargı ve yönetsel sistemleri için bir Araplaştırma programı da geliştirdi. Derin dini ve ulusçu kökleriyle Arapça, Fransız müfredatıyla mezun olanlar ile Arapça müfredatıyla mezun olanlar arasındaki çekişmenin kaynağı olmaya devam etti. Arapça müfredat, daha geleneksel de olsa Arap dili ve kültürünü, Cezayir kimliğinin ve ulusçuluğunun merkezi gören, eğitimli bir kesim üretti. Daha fazla Arap ve İslami yönelimli olanlar için Fransız dili ve kültürü, Avrupa sömürgeciliğinin artığıydı ve süren yabancı işgalini -Batı'ya siyasal, ekonomik ve kültürel bağımlılığı- simgeliyordu. Birçok kişi Cezayir kimliğine ve özerkliğine karşı bu tehtide ek olarak, 'yabancı' Fransız dili ve kültürünün bu ürünlerinin elit toplumda devam eden statü ve avantajlarından rahatsızdı."[112]

Bu kültürel çatışma, ilk İslamcı öğrenci hareketlerini yaratırken, El-Kıyem gibi İslami örgütlerin doğmasına neden oldu.

1970'lerin sonlarına doğru, İslamcı öğrenciler üniversitelerde ağırlıklarını koymaya başladılar. Öncelikle solcu öğrencilerle İslamcı öğrenciler arasında yoğun çatışmalar yaşandı.

"1976 ile 1980 arasında, rejimin de yardımıyla dinciler Marksistler'in üniversitelerdeki etkisini sıfıra indirmeyi başardılar."[113]

1978'den sonra İslami hareket, Cezayir halkı üzerindeki siyasal etkisini yaygınlaştırdı. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan bağımsız hareket eden "hür camiler" İslami hareketin kök saldığı, geliştiği, siya-

sal mesajlarını verdiği odaklar oldu. Bu camilerde oluşan "ders halkaları" cami ile sokağı birleştirdi.

Cezayir'deki önemli İslamcı kimliklerden Abdülhadi bu gelişmeyi şöyle anlatmaktadır; "1975 yılında Mısır'dan döndüğümde ortam çok donuktu. 1976-1977'lerde yavaş yavaş camilerde İslami etkinlikler görülmeye başladı. Özellikle de Beytu'l-Erkam Camii'nde... Bu camide Muhammed Sahnun ve Şeyh Abdullatif Sultani vaaz veriyordu. Toplumun karşılaştığı problemler bu başlangıcı mümkün kılmıştı. Bir çözüm, bir çıkış yolu bulmak gerekiyordu. O halde bu etkinliklerin başlangıç noktası Beytu'l-Erkam Camii'dir diyebiliriz. Bir de 'Serbest camiler' adı verilen halk camileri, yani Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olmayan, hiç kimseye boyun eğmeyen camiler... Bu camilerdeki davet serbest davetti. Devlette olup biten her şeyden konuşuyor, gerçekleri anlatıyorduk. Halk da gerçeklerin konuşulduğu bu camilere rağbet ediyordu. Böylece cami müessesesi gelişti. 1978'de bu etkinlikler somut biçimler kazanmaya başladı."[114]

"Ders halkaları"nda işlenen konular da, yalnızca genel dinsel bilgiler verilmiyor, ayrıca Cezayir'de halkın yaşadığı ekonomik, siyasal, kültürel sorunlarla ilgili her türlü konu ele alınıyordu.

Abdülhadi, "Ders halkaları"nda işlenen konuları şöyle anlatmaktadır; "Bunlar yanlızca namazın kılınışı, orucun tutuluşu ve benzeri meselelerin açıklanmasıyla yetindiğimiz dersler değildi. Derslerimiz çok daha yüksek düzeydeydi. Bu derslerde İslam devleti gölgesinde yaşayabilmek için ne yapabileceğimizi konuşuyorduk. Cezayir halkının karşı karşıya olduğu sorunları tartışıyorduk. Her şeyi konuşuyorduk. Ekonomiyi ve hayatın bütün yönlerini ele alıyorduk."[115]

1980'li yılların ortalarına kadar, İslami hareketin örgütsel bir bütünlüğü yoktu.[116] Buna rağmen "hür camilerin" sayısı hızla çoğalarak, Cezayir'de bulunan toplam camilerin yüzde 80'ini oluşturdular. Bu dönemde Cezayir'de toplam 10 bin cami bulunmaktaydı, bu camilerin 8 bini İslamcılar'ın denetimi altına girdi.

1979'da İran Devrimi'nin gerçekleşmesi, uluslararası düzeyde İslamcı hareketlere moral ve güç verdi. Cezayir'de de, İslamcı hareket bu gelişmeden etkilendi. İslamcılar, İran'da Şah'a karşı kullanılan propaganda yöntemlerini Cezayir'de uyguladılar. Propaganda kasetleri aracılığıyla siyasal mesajlarını, yaygın bir şekilde yoksul semtlere ve üniver-

sitelere taşıdılar.

1980'lerin başında üniversite kampüslerinde ve çevre kentlerde İslami siyasal aktivizm daha fazla belirginleşti.

Mayıs 1981'de, 19 Mayıs 1956'da yapılan öğrenci boykotunun yıldönümü dolayısıyla, üniversitedeki resmi öğrenci derneği olan Union Nationale de la Jeunesse Algerienne - UNJA'nın programı İslamcı öğrenciler tarafından sabote edildi. Benzer eylem Annabe'de de gerçekleşti ve çıkan çatışmada 30 kişi yaralandı.[117]

Ekim 1981'de ilk, silahlı cami işgal eylemleri gerçekleşti. Bu eylemleri 1982 yılından itibaren, çeşitli üniversite işgal eylemleri izledi.

2 Kasım 1982 günü sol görüşlü bir öğrencinin öldürülmesi, Cezayir'de siyasal tansiyonu yükseltti.

Kemal Amzel adlı öğrencinin öldürülmesi üzerine, hükümet İslamcılar'a yönelik tutuklama operasyonlarına girişti. 29 İslamcı tutuklandı. Üniversitelerde mescitler kapatıldı. İslamcılar, tutuklamaları geniş kitle gösterileri yaparak protesto ettiler. 12 Kasım'da, Malik bin Nebi'nin kurduğu üniversitenin bahçesinde kılınan cuma namazından sonra, sayıları 50 ile 100 bin arasında olduğu tahmin edilen kitleler caddeleri doldurdu. Bu eylemde, Şeyh Ahmet Sahnun, Abdullatif Sultani ve Abbas Medeni imzalı 14 maddelik bir bildiri okunarak hükümete sunuldu.

Bildiri; "Arapçalaşma politikasının daha ciddi uygulanması, İslam hukukuna geçilmesi, medeni hukukun İslama göre düzenlenerek Müslüman ailenin korunması, kapalı camilerin açılması ve tutukluların serbest bırakılması gibi İslamcı tabanın isteklerini yansıtıyordu."[118]

Eylemin sarsıcı bir etkisi oldu; "Yöneticiler ve halk, gördükleri şeyin büyüklüğü ve tutkusu karşısında şaşkına döndüler. Bu, bağımsızlıktan bu yana devlet otoritesine en büyük meydan okumaydı."[119]

Cuma namazı ve okunan bildiri, hükümetin yeni bir tutuklama kampanyası başlatmasına neden oldu. Bildiride imzası olan İslamcı hareketin ileri gelenleriyle birlikte birçok İslamcı da tutuklandı ve çeşitli cezalara çarptırıldılar.

Şadli Bencedid, "vatanın bütünlüğü ve milletin beraberliği için gerekli önlemleri almakta tereddüt etmeyeceğini" açıklayarak, İslamcılar'a yönelik çeşitli polisiye önlemler aldı; tutuklama operasyonlarına devam edildi. Tutuklananlar arasında, ilerde İslami hareket içinde önemli roller oynayacak olan Ali Binhac ve Muhammed Said gibi kişiler de bulunmaktaydı.

12 Kasım 1982 cuma namazı eyleminden sonra, en önemli gelişmelerden biri Şeyh Abdullatif Sultani'nin cenaze töreninde geçrekleşti (12 Nisan 1984). Şeyhin ölümünün devlet denetimindeki medya tarafından açıklanmamasına rağmen, cenaze törenine 25 bin kişi katıldı. Tören kitlesel bir gösteriye dönüştü.

Bunun üzerine, hükümet yargılanan İslamcılar'ın mahkemelerini erteledi. 13 Mayıs 1984'te içinde Medeni'nin ve Sahnun'un da bulunduğu 23 İslamcı serbest bırakıldı.

1984 yılında, İslamcılar'ın artan siyasal güçlerinin bir göstergesi olacak başka bir gelişme daha yaşandı. Cezayirli feministlerin, 1981'de başlayan protestolarına rağmen,[120] 1984 yılında "Aile Yasası" onaylandı. Yasa; "hükümetin İslamcı etkiye yönelik duyarlılığını yansıtıyordu. Müslüman bir kadının ailesine ve kocasına bağımlılığını pekiştiren, bir gayri-Müslimle evlenmesini yasaklayan ve boşanmayı kocanın ayrıcalığı haline getiren İslami ve geleneksel Cezayir yasalarını içeriyordu."[121]

1985 yılında gıyabında ömür boyu hapse mahkûm edilen ve 1982-1985 arasında yaşamını illegal düzeyde sürdüren, eski FLN üyesi olan ve bağımsızlık savaşında aktif rol almış Mustafa Buyali'nin başlattığı gerilla savaşı, İslami hareketin mücadele biçimini etkiledi.

Buyali, 1978 yılında adından söz ettirmeye başlamıştı. Muhammed Hadi, Buyali'nin ortaya çıkışını şöyle anlatmaktadır; "... el-Âşûr Camii'nde Buyali'nin ortaya çıkışı sürpriz bir gelişmeydi. Gerek Kur'an-ı Kerim bilgisi, gerekse sünnet bilgisi bakımından istenen düzeyin altındaydı. Onun imanı vardı. Bu imanı sayesinde ülkenin yaşadığı şartları gerektiği gibi tartabildi. Sonra devlet onu öldürmek, ona suikast düzenlemek istedi. Fakat o eski bir mücahitti."[122]

Buyali, 1982 Eylül ayında önceleri "Haramları Yasaklama Grubu" diye anılan "Cezayir İslami Hareketi" adında silahlı mücadeleyi savunan bir örgütlenme kurdu. Eski bir gerilla olan Buyali, özellikle bağımsızlık savaşı içinde mücadele yürüttüğü Cezayir'in güneyindeki Atlas Dağlarını üs edindi ve 1985'de gerilla savaşını başlattı. 21 Ağustos 1985'te Ayn Nace'deki bir fabrikayı basarak, fabrikanın kasasında bulanan 110 bin sterlin tutarındaki paraya el koydu. 27 Ağustos 1985'te es-Suma'daki polis okuluna silahlı baskın düzenledi. Bu baskında bir polis öldürüldü. Rejim, Atlas Dağları'ndaki bu gelişmeyi engellemek için, bölgeye asker sevkiyatını yoğunlaştırmasına rağmen, Buyali vur-

kaç taktikleriyle faaliyetlerini sürdürdü. 21 Ekim 1985'te, Buyali'nin az sayıdaki İslamcı gerillasıyla askerler arasında yaşanan çatışmada, beş jandarma vuruldu. Buyali'nin bölgede 16 ay süren gerilla faaliyetleri, 3 Şubat 1987'de ihbar edilmesi ve öldürülmesiyle son buldu.[123]

Buyali'nin devlet güçleri tarafından öldürülmesine rağmen, izlediği mücadele tarzı İslami kesimler içinde önemli etkiler yarattı. Buyali hareketi üzerine şöyle yorumlar yapılmaktadır: "Her halükârda bu olay dağlardaki eski isyan geleneğinin hâlâ yaşayan canlılığını, radikal İslamcılar'ın bu gelenekleri yönlendirebilme yetenekleri ve devletin isyana karşı koymadaki zorluklarını açığa çıkardı. Ayrıca İslamcılar'ın davalarında ne kadar ciddi olduklarını, devletin de güç durumda kaldığında kendisini savunmak için ne kadar sert davranabileceğini gösterdi."[124]

1986'da büyük öğrenci ayaklanmaları yaşandı. Konstantina ve Setif kentlerinde başlayan ayaklanmalar, öğrencilerin üzerine askeri birliklerin gönderilmesiyle bastırıldı.

Şadli rejiminin baskı ve şiddet politikalarından Cezayir Komünist Partisi dahil diğer sol gruplar da etkilenmekteydi. İslamcı hareket muhalefetin bir merkeziyken, sol da rejime karşı muhalefetin başka bir merkezini oluşturuyordu.

İslami hareket, sokağı temel alan politikalarıyla giderek kitleselleşti. Sokakta, İslam lehine hızlı bir dönüşüm yaşandı.

1988 yılı, Cezayir için bir alt-üst oluş döneminin başlangıcı oldu. Kitleler, FLN'nin rüşvetçi ve baskıcı rejimine karşı yıllardan beri biriktirdiği öfkeyi dışa vurdu. Ekim 1988'de, Cezayir halkı ayaklandı.

EKİM 1988, "EKMEK AYAKLANMALARI"

Eylül 1988'de Ruiba-Regaya sanayi bölgesinde bir dizi grev yaşandı. Bu grevler, Ekim ayının ilk günlerinde bitti.

"Ekim ayının ilk günlerinde tekrar çalışmaya başlandığında, ilginç bir biçimde, ayın 5'i için kimsenin kaynağını bilmediği bir genel grev çağrısı dolaşmaya başladı. Bu arada Cezayir kentinde ajitasyon başlamıştı. Patlamanın dekoru hazırlanmıştı."[125]

4 Ekim gecesi basit protesto gösterileriyle başlayan ayaklanma, devleti simgeleyen kurum ve kuruluşların, eğlence ve lüks tüketim merkezlerinin yakılması ve yağmalanmasıyla boyutlandı. 26 yıllık baskı rejimi-

ne karşı, halk sokakları doldurarak hayatı felç etti. İki gün süren bu şiddetli dalga, 6 Ekim'de sıkıyönetim ilan edilmesiyle duruldu. Cezayir ordusu, bütün caddeleri tanklarla, askeri birliklerle kontrol altına aldı. Bu arada, ayaklanmanın planlandığı iddia edilen ve İslamcılar'ın kalesi sayılan El Kubbe semtinde 60 İslamcı öldürüldü.

Birkaç gün süren suskunluk, 10 Ekim'de halkın yeniden sokaklara dökülmesi ile bozuldu. Ayaklanma, başta Cezayir kenti olmak üzere, ülkenin bütün büyük kentlerine yayıldı. Ordu birlikleri şiddet kullanarak ayaklanmaya müdahale etti.

"Sokaklara dökülen insanlar yalnızca ekmek istemiyorlardı. Sloganları 'açız, ekmek istiyoruz,' değil, 'Allahu Ekber, Halid-Ukbe!' sözleriydi. Bunlar, kurtuluş savaşının sloganlarıydı. Cezayir, Fransız işgalinden bu sloganlarla kurtulmuştu. Şimdi yeniden aynı sloganlar tekrarlanıyordu. Demek ki, Cezayir halkı kurtuluş savaşlarının çalındığını anlamış, kurtarıcılarından kurtulmak için ikinci kez tarih sahnesine çıkmıştı."[126]

Ordunun müdahalesi sonucu, resmi açıklamalara göre 500 kişi yaşamını yitirdi. Resmi olmayan tahminlere göre, olaylarda yaşamını yitirenlerin sayısı, açıklanan rakamın çok üstündeydi.

"Yüzlerce genç sokaklarda öldürüldü. Cesetleri ibret-i alem olsun diye kaldırımlarda 'sergilendi'"[127]

'Ekmek Ayaklanmaları' diye adlandırılan ayaklanma, Cezayir'de rejimi temellerinden sarstı.

"Ekim 1988'deki ayaklanma her şeyden çok, askeri diktatörlük altında geçen çeyrek yüzyıllık yaşamdan sonra, gençlerin yaşam koşullarına isyan etmesiydi. İnsanlar, özgürleşmiş tutsaklar gibi kendi seslerini ve özgürlük duygularını yeniden keşfettiler. Artık onları polisin gücü bile korkutmuyordu."[128]

'Ekmek Ayaklanmaları'nda çok farklı siyasal güçlerin yer almasına rağmen, İslami güçler ayaklanmanın içindeki rolleriyle ağırlıklarını hissettirdiler. Ekim 1988 Ayaklanmaları, İslami hareketin meşruiyet ve güvenirlik kazanan bir siyasi aktör olarak ortaya çıkması bağlamında önem taşıdı.[129]

Bunun en somut göstergesi, Şadli Bencedid'in; Şeyh Ahmet Sahnun, Ali Binhac ve Mahfuz Nahnah'ın içinde bulunduğu bir İslamcı liderler grubuyla ayaklanmadan hemen sonra yaptığı görüşme oldu. Görüşme-

nin gerçekleşmesi başlı başına İslami hareketin, devletin en yüksek katı tarafından tanınması anlamına geliyordu.

"Sayılarıyla, cami ağlarıyla ve gizli bir merkez komitenin emirlerini uyguluyormuşçasına, tek bir adam gibi kendiliğinden eyleme geçme eğilimiyle İslamcılar, kitleleri hareketlendirme yeteneği olan ve olayların gidişatını etkileyen tek hareket haline geldiler. Kendilerini hareketin gelecekteki liderleri olarak dayatanlar, İslamcılar'ın sözcüleri olarak öne çıkanlardı... Makineli tüfekler sustuktan sonra rejim kiminle görüşeceğini bilmiyor, talepleri formüle etme ve kontrolsüz kaldıkça şiddete yönelen kalabalığı kontrol etme yeteneği olan 'liderler' arıyordu. Böylece Şadli, en çok tanınan İslamcılar Medeni, Belhadj ve Nahnah ile görüştü."[130]

İslamcı liderler, Şadli Bencedid'e 12 maddelik bir acil talepler listesi sundular. Şadli Bencedid'le İslamcı liderler arasında yapılan anlaşmaya göre, İslamcılar olayları durduracak, buna karşılık hükümet de "siyasal liberalleşme ve demokratikleşme yönünde" adımlar atacaktı.

Şadli Bencedid'in "reformları", ulusal bir referandumla Anayasa değişikliğini ve FLN'nin devlet tekeline son veren, kurgusal bir çok partiliği içermekteydi. Siyasal tansiyonda yaşanan düşüş, Şadli Bencedid'in Cezayir'de neo-liberal politikaları derinleştirmesine fırsat verdi.

3 Kasım 1988 günü yapılan referandumla, anayasa değişikliği kabul edildi.

27 Kasım 1988'de yapılan FLN'nin 6. Kongresi'nde Şadli Bencedid beş yıllık bir dönem için yeniden başkan seçildi. Kongre, cumhurbaşkanlığı göreviyle, parti genel sekreterliği görevinin ayrılmasının başlangıcı oldu. Şadli Bencedid, cumhurbaşkanlığı görevini yürütmeye başladı. FLN genel sekreterliğine Abdülhamid Mihri getirildi. FLN'nin 6. Kongresi'nde alınan kararlar hem iktidarı hem de orduyu memnun etti.[131]

Cezayir'de yaşanan ekonomik, siyasi, kültürel sorunlara, Şadli Bencedid'in "reform" politikaları hiçbir ciddi çözüm üretemedi. Sorunlar daha da içinde çıkılmaz bir hâl aldı.

Bu arada İslami akımlar, Cezayir'de siyasal hegemonyasını artırmış, gündelik yaşamın bütününe nüfuz etmiş, sokağın hakimiyetini ele geçirmişti.

İslâmcılar, "Maruf'u emret, Münker'i menet" (iyiliği emret, kötülü-

ğü menet) gibi İslam'ın temel kurallarından birine dayanarak, sokakta İslami hayat tarzının hakim olması yönünde çalışmalarını yoğunlaştırdılar. Bu amaçla, murakabe - denetleme komiteleri kurarak, toplumsal yaşamın her alanına müdahale ettiler. Komiteler, militan islamcı gençliğin yanında, cami cemaatinden olan çok sayıda işsiz gençten oluşmaktaydı.

"Bu komiteler, sadece 'gözetip denetleme göreviyle yetinmiyor, sokaklarda ve semtlerde 'propaganda, ajitasyon' gibi İslam'da 'davet ve tebliğ' olarak adlandırılan sözlü siyaset de yapıyor; İslam'ın iyiliklerinden bahsediyor, ona uymanın gerekliliği ve güzelliği hakkında Kur'an'a ve hadislere dayanarak örnekler veriyorlardı. Yine özellikle namaz vakitleri ve cuma günleri, çevredeki insanları namaz kılmaya teşvik ediyor, camilerde cuma hutbelerini dinlemelerini istiyorlardı. Sokak ortasında İslami kıyafetleri (özellikle kadınların tesettür/türbanlı giyim) ucuza satıyorlar, dini yayınlar dağıtıyorlardı. Toplu namazlarda sokakları seccadelerle doldurmaya özel özen gösteriyor, adeta ibadet/namaz yoluyla bir çeşit 'oturma eylemi' yapıyor ya da 'gösteri düzenlemiş' oluyorlardı. İslami kıyafet giymeyen kadınlar sık sık uyarılıyor, İslami hayat tarzına alışmayan erkeklere, benzer muamele ediliyordu. Kur'an kursları, üniversite mescidleri ve camilerde gönüllü komiteler faaliyet gösteriyordu."[132]

İslam, özellikle Cezayir nüfusunun yüzde 60'ından fazlasını oluşturan ve büyük çoğunluğu 25 yaşın altında olan, işsiz gençlik ve kent yoksulları arasında popülerlik kazandı.

Eylül 1988'de Başbakan Kasdi Mırbah görevden alınarak yerine Mevlud Hamruş getirildi. Başbakan Hamruş, Şadli Bencedid'in "reform" politikaları doğrultusunda bir yandan çokpartililik yönünde düzenlemelere, öte yandan piyasa ekonomisi uygulamalarına girişti.

23 Şubat 1989'da, yüzde 73,4 oranında evet oyuyla, yeni Anayasa kabul edildi. Anayasa, Cezayir'in "sosyalist" bir ülke olduğu tanımlamasına son verdi ve İslam'ı devletin resmi dini olarak tanıdı. Devlet başkanını olağanüstü yetkilerle donatmakta, çok partililiğe ve siyasi derneklerin kurulmasına izin vermekteydi.[133]

Yeni Anayasa'nın kabul edilmesinden sonra, Cezayir'deki siyasal sistemin karşısında, yaklaşık 60'a yakın muhalif parti kuruldu. Bunların en önemlilerinden biri Front İslamique du Salut (FIS) - İslami Selamet Cephesi'ydi. FIS'in kuruluşu, 10 Mart 1989'da Bin Badis Camisi'nde

düzenlenen bir törenle açıklandı. FIS'in onaylanıp yasallaşması 6 Eylül 1989'da oldu.

"İslâmi Selamet Cephesi, kuruluşundan sonra bütün resmi yasama-kurumlarını reddederek işe başladı. FIS liderleri ayrıca, yalnız Kur'an'a dayalı bir idarenin meşruluğunu kabul edeceklerini belirterek, mevcut anayasayı da reddettiler. Abbas Medeni 22 Ağustos 1989'da, Cezayir İçişleri Bakanlığı'na yaptığı başvuruda FIS'in İslami bir devlet kurmayı amaçlayan bir cemiyet olarak kanunileşmesini talep etmişti. İçişleri Bakanlığı anayasaya aykırı olmasına rağmen Eylül ayında bu isteği kabul etmiş, böylece İslami Selamet Cephesi resmen kurulmuştu."[134]

FIS, 60 kurucu üyeden oluşan "Şura Meclisi" tarafından yönetilmekteydi. Abbasi Medeni, FIS'in sözcülüğüne getirilmişti. Cephenin ikinci adamı niteliğindeki kişi ise, Ali Binhac'dı. İbn Azuz bin Zübde ise, Medeni'nin yardımcısı ve FIS'in yayın organı olan haftalık El Munkız - Kurtarıcı gazetesinin yazı işleri müdürüydü.[135]

FIS, homojen bir yapı değildi, içinde farklı eğilimleri ve farklı çizgileri taşımaktaydı. Gerçek bir partiden çok bir "cephe", bir hareket özelliği gösteriyordu.[136]

FIS'in birleşiminde şu üç grup vardı: İlki İbn Teymiyye ve İbn Kayyım gibi İslam alimlerinin görüşlerinden esinlenen, Kur'an metinlerinin (nassların) görünürdeki (zahiri) anlamlarına çok bağlı olan, "ahbari" diye tanımlanan, doğmatik ve ortodoks İslamcı akım olan, Selefi Akım. Bu akımın önde gelen temsilcileri Ali Binhac'dır.

İslam devletini kurmak için silahlı mücadeleyi savunan, gerilla örgütleri kurmaktan yana olan Cihad (ya da Tekfir ve Hicret) akımı, FIS'in ikinci birleşeniydi. Bu akım, FIS içerisinde, Buyali ekolünün devamcısıydı. Ayrıca cephede hiçbir siyasi gruba bağlı olmayan kişiler de bulunmaktaydı.

Mescid Ashabı olarak bilinen Cezère (Cezayirli İslam) akımı ise Fransız kültürüyle yetişmiş aydınlardan oluşmaktaydı. Köklerini yerelden ve Cezayir tarihinden alıyordu. Ortadoğu'daki İslami akımlardan etkilenmeyen ve bu etkilere kapalı güçlü bir akımdı. Abbas Medeni bu akımın önde gelen ismiydi. Ayrıca, FIS içerisinde düzenle diyalog yanlısı bir eğilim de bulunmaktadır. Ortaya çıkışı, FIS'in Haziran 1991'de gerçekleştirdiği eylemler sonucunda olmuştur. Bu akım, FIS'den ayrılan ve devlete yanaşan grupları ve kişileri temsil etmektedir.

Ahmet El-Marrani, El Haşimi, El Sehnuni, El Beşir, El Fakihi ve bir dönem Medeni'nin yardımcısı ve El Munkız'ın yazı işleri müdürü İbn Azcız Bin Zübde gibi adlar bu akımın ileri gelenleridir.[137]

FIS, Cezayir'de Kur'an ve sünneti esas alan bir yönetim kurmayı hedeflediğini programında açıkladı[138] ve çalışmalarını bu yönde derinleştirdi.

1989'da ve 1990 yılı başlarında, Cezayir'de yaşanan nispi demokratik ortam baskı altında bulunan tüm siyasi güçleri açığa çıkardı. Sürgünde bulunan bazı siyasi isimler Cezayir'e döndü. Cezayir'e dönenler içinde, Sosyalist Güçler Cephesi lideri Aid Ahmet ve eski cumhurbaşkanı Ben Bella da vardı. Basın üzerindeki sansürün yumuşatılması, demokrat basının çalışmalarını kolaylaştırdı. İslami aile yasasına karşı, ciddi bir kadın hareketi ortaya çıktı. Fakat, Berberice konuşulan yerlerin dışında, muhalefetin belirleyici gücünün İslamcılar olduğu da anlaşıldı. İslamcılar, sokağa egemen olma doğrultusunda faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. İslami hayat tarzını ve değerlerini, sokaktaki insana, zorla dayatmak ve kabul ettirmek yönünde fiili hareketler arttı.

FIS'İN İKTİDAR PROVASI

FIS'in, 1990 yılına girildiğinde, tahmini olarak 570 bin üyesi ve yaklaşık 3 milyon sempatizanı bulunmaktaydı. Aynı yılın Haziran ayında yapılması programlanan yerel seçimlere FIS ciddi bir şekilde hazırlandı.

Yerel seçimler öncesi, Cezayir'de tam bir "gösteriler savaşı" yaşandı. FIS, devletin engelleme çabalarına rağmen, 20 Nisan 1990 günü, dev bir miting düzenledi. Bu miting bir anlamda FIS'in güç gösterisi oldu. Gösteride, FIS 15 Maddelik bir talepler listesi sundu; örgüt, parlamentonun feshedilmesini, tutuklu İslamcılar'ın serbest bırakılmasını, sürgünde yaşayanların ülkeye dönmesini, şeriat temelinde adalet mekanizmalarının oluşturulmasını, İslami değerlere uygun yeni bir eğitim reformunun yapılmasını vb. istiyordu. FIS'in bu büyük eyleminin ardından, FLN yapmayı düşündüğü gösterileri erteledi.

10 Mayıs günü, "Meydan Okuma Partisi", Said başkanlığındaki "Kültür ve Demokrasi İçin Birlik," Süleyman Amirat liderliğinde "Cezayir'in Yenilenmesi için Demokratik Hareket" ve Hamidi Hoca önderliğindeki "Toplumsal Değişim Partisi" bir gösteri düzenlediler. Demok-

ratik Platform olarak adlandırılan bu oluşum, FLN ve muhalefetteki FIS arasına sıkışmış geniş bir halk yığınının taleplerini ifade etmekteydi.

17 Mayıs günü ise FLN bir gösteri düzenledi. Gösteride "milli birlik, şehitlere vefa ve FLN'nin hizmetleri üzerinde" duruldu.

Yerel seçimler yaklaştığında, ülkedeki siyasal tansiyon hızla arttı. İslamcılar'ın seçimlerde ne sonuç elde edeceği, aşağı yukarı belli olmasına rağmen, merak konusuydu. Uluslararası düzeyde de dikkatler Cezayir'e odaklanmıştı.

12 Haziran 1990'da, yapılan yerel seçimlerden FIS büyük bir başarıyla çıktı; 1551 belediyenin 853'ünü kazandı. Toplam oyların yüzde 55,42'sini aldı. FLN ise, 487 belediye kazanarak toplam oyların ancak yüzde 31,94'ünü elde edebildi. Diğer belediyeler, değişik güçler tarafından kazanıldı.[139]

FFS - Sosyalist Güçler Cephesi ise "Seçim Maskaralığına Hayır!" diyerek, seçimleri protesto etti. Bu karar sonucu Berberi halkının büyük bir çoğunluğu sandık başına gitmedi.

Seçim başarısı, "bin millik yolun ilk adımı" olarak değerlendirilse de, FIS'in iktidar hedefini ortaya koyan bir gelişmeydi. FIS seçim öncesi ve seçim sürecinde bir nevi iktidar provası yaptı ve değişik toplumsal kesimlerden oy aldı.

"İslami Selamet Cephesi'nin oy verenleri arasında sadece İslamcı yandaşlar, işsizler, ekonomik ve toplumsal hayattan dışlananlar değil, aynı zamanda gelişmiş şehirlerdeki kentsoylu yüksek bir tabaka ile sosyete semtlerinde oturan sakinler de bulunuyordu."[140]

FIS yoğun çalışmaları sayesinde, çok kısa bir sürede, önemli bir örgütsel güç haline gelmişti.

Birçok büyük belediyeyi kazanan FIS, günlük hayata daha fazla İslami müdahale dışında, belediyecilik açısından önemli bir adım atmadı. FIS önderlerinden Medeni bu durumu şöyle açıklamaktaydı; "Gerçi yerel seçimleri kazandık, ama mevcut parlamenter sistemin ve yasaların yönetiminde belediyeler diledikleri gibi halka hizmet sunamazlar. Bunun için düzen değişmeli."[141]

FIS yerel iktidarın yürütülmesi yönünde sosyo-politik bir program izlemedi. Belediye işçilerinin ücret artışı taleplerine karşı geldi. Temizlik işçileri grevini ve memurların bir günlük genel grevini engellemeye çalıştı.[142]

Medeni bu grevler için şunları söylemekteydi:

"Temizlik işçilerinin grev yapma hakkı vardır, ama bu başkentimizi işgal etme ve ülkemizi bir çöplüğe çevirme hakkı değildir. Bozguncuların, Allah ve vatan düşmanlarının, komünistlerin ve diğerlerinin eylem alanı haline gelen sendikalar grev yapmaktadır, (FIS kendi denetimi dışındaki sendikalara saldırırken, 1990 yılında işçi hareketini yanına çekmek için Cezayirli Çalışanlar İslamcı Sendikal Hareketi adında İslamcı bir sendikal örgüt kurdu.) bunlar FLN kadrosu geri çekildiği için her yere yayılmaktadır... Biz OAS'ın günlerini yeniden yaşıyoruz."[143]

FIS'in yerel seçim başarısı, Cezayir'de siyasal dengeleri alt-üst etti. Yönetici elit, FIS'in gelişimini durdurmak yönünde farklı tercihler ve programlar oluşturarak, kendi içinde çelişkili bir pozisyona girdi.

Yönetici elit arasında görüş ayrılıkları Cumhurbaşkanı Şadli Bencedid, Başbakan Mevlud Hamruş ve ordu çevrelerinde odaklanmaktaydı.

Şadli Bencedid, FIS ile diyaloğu sürdürerek, kendi iktidarını korumak istiyordu. FIS'de yakaladığı konjonktürün gerekleri doğrultusunda, iktidar odaklarını bölmeye çalışmakta ve kendi iktidarını sağlayacak herkesle ittifaka yanaşmaktaydı.

"İslami Selamet Cephesi, daha ilk günden iktidar yolunun kendisine açık olduğunu, mevcut boşluk ve istikrarsızlık ortamında iktidarın adeta kendisine davetiye çıkardığını biliyor; bu bilinçle hareket ederek adım adım iktidara yürümeyi amaçlıyordu. Buna 'iktidarı tabandan fethetme harekatı'da denilebilirdi. Gelgelelim Cezayir gibi çeşitli güç odaklarının bulunduğu bir ülkede, 'yol açılmışken ani bir hamleyle iktidarı ele geçirmemek, bunun yerine tepeyi ihmal ederek adım adım iktidara, dur geliyorum ve bekle geliyorum demek,' tepedeki güçlere kendi savunma mevzilerini tahkim etme fırsatı vermek olurdu. Belki de bu yüzden, ISC'nin bu taktiği, aynı zamanda onun zaafının oluşturdu."[144]

Başbakan Mevlut Hamruş, FIS'le diyalog kurma eğilimindeyken, FIS'in gelişimini yavaşlatmak ve zaman kazanarak, uygulayacağı reform programlarıyla ve neo-liberal politikaların hızlandırılmasıyla ülkeyi istikrara sokmayı hedeflemekteydi. Ekonomik istikrarın ve modernizasyonun FIS'in önünü doğal olarak keseceğine inanmaktaydı. Bu nedenle Hamruş "tarafsız ve reformcu başbakan" imajını pekiştirmeye uğraştı. FIS'in elindeki belediyeleri mali, idari ve yasal açıdan işlevsizleştirmeye çalıştı. Böylece halkın gözünden FIS'i düşürmeyi hedefledi. Fa-

kat bir taraftan artık toplumsal yaşamın bütününe nüfuz etmiş olan İslami bir hareketle karşı karşıyaydı, diğer taraftan da FLN içinde "gelenekselci" çizgiyle arasında ciddi çatışmalar yaşanmaktaydı. Süreç Hamruş'un istifasıyla sonuçlandı.[145]

Ordu ise Cezayir'deki gerçek iktidar odağı olarak hem gücünü hem de etkisini korumaya çalışmaktaydı. Ordu, İslami akımların zorla bastırılması taraftarıydı.

25 MAYIS - 4 HAZİRAN 1991 "SİVİL CİHAD"

FIS, Haziran 1991'de yapılması planlanan çok partili seçimlerin yaklaşmasıyla faaliyetlerini yoğunlaştırdı. Seçimleri, iktidar yürüyüşünün ilk adımı olarak değerlendirerek, "Hep birlikte Allah'ın ipine tutunun ve hiç bırakmayın!" sloganıyla hareket etti.

Hükümet, yaklaşan genel seçimlerde FIS'in etkisini zayıflatmak ve FLN'in seçimlerden güçlü çıkmasını sağlamak amacıyla, Mart ayında yeni bir seçim yasası çıkardı.

1 Nisan'da kabul edilen yasaya göre; "Parlamentonun üye sayısı 291'den 430'a çıkarılıyor, seçim bölgeleri yeniden belirlenerek nüfus yoğunluğuyla ters orantılı olarak kırsal bölgelerin parlamentoda daha çok sayıda milletvekiliyle temsil edilmesi sağlanıyordu. Bu bölgeler FLN'nin geleneksel olarak güçlü olduğu farzedilen kabileler bölgesiydi."[146]

FIS yeni yasayı protesto etmek için 25 Mayıs 1991'de "Açık Grev" eylemini başlattı. Greve, İslamcı Sendikal Hareket de destek verdi.

FIS liderlerinden Ali Binhac "Açık Grev" eylemlerinde ne yapacaklarını şöyle anlatmaktaydı, "Beyaz gömleklerimizi giyeceğiz; mushaflarımızı ellerimize alıp genel alanlarda toplanarak Kur'an okuyacağız. Grev, halkın yüzde 10'unu kapsarsa başarılı sayılacaktır. Çünkü İslami Selamet Cephesi henüz yönetime gelmemiştir; dolayısıyla halkı yönlendirecek araçlardan yoksundur. Kimi İslamcılar da içlerinde olmak üzere herkes karşımızda..."[147] İlk gün greve katılım oranı düşüktü. Birinci gün eylemci sayısı 200'e yakınken, ikinci gün bu sayı 20 bine, üçüncü gün ise 100 bine ulaştı. Üçüncü gün FIS taktik değiştirerek eylemi gösteri yürüyüşlerine çevirdi. Güvenlik güçleri fiili bir müdahalede bulunmadı. Başbakan Hamruş, 30 Mayıs günü FIS liderleri Abbas Medeni ve Ali

Binhac'la görüştü. Görüşmede taraflar bir anlaşmaya vardı; islamcı militanların başkentteki dört alanı işgal etmelerine izin verildi.[148]

Ordunun, müdahaleye hazır olduğunu hisseden Başbakan Hamruş, 2 Haziran 1991'de istifa etti. Ordu birlikleri 4 Haziran'dan itibaren müdahaleye başladı. Yoğun çatışmalar yaşandı. Çatışmalarda çok sayıda ölen ve yaralanan oldu. FIS taraftarları ana caddelerden kentin varoşlarına çekilerek, buralarda barikatlar oluşturdu. 5 Haziran günü cumhurbaşkanı Şadli Bencedid, sıkıyönetim ilan etti.

Mevlüd Hamruş'un yerine, aynı kabinede dışişleri bakanı olarak görev yapan Seyid Ahmet Gazali getirildi.

6 Haziran günü FIS yanlıları, ilan edilen yasağa rağmen yine sokaklardaydılar. Güvenlik güçleriyle İslamcılar arasında silahlı çatışmalar yaşandı. Abbas Medeni, halkı "sivil cihad"a çağırdı. Halk, İran Devrimi'nden esinlenerek evlerinin damlarında tekbir getirdi.

Gazali hükümeti, teknokrat kadrolardan oluşmuş bir hükümetti. Gazali İslamcılarla ordu arasında denge politikaları izlemeye çalıştı.

7 Haziran'da Gazali, FIS liderleriyle görüşme yaparak, uzlaşma girişiminde bulundu. FIS'in taleplerinden birinin, greve katıldıkları için işlerinden atılan işçilerin ve okullarından atılan öğrencilerin bir kısmının geri alınmasının kabul edilmesini sağladı. Ne var ki, FIS'in sıkıyönetiminin kaldırılması yönündeki talebi doğrultusunda bir adım atamadı. Gazali, "ulusal diyalog" çağrısında bulunarak, siyasi parti temsilcileriyle görüşmeler yürüttü. Bu çağrıyla İslamcılar'ın sokaktan çekilmesini amaçlıyor, muhalefetle iktidar arasında uzlaşma zeminleri yaratmak istiyordu.

26 Haziran günü FIS'den önemli kopmalar yaşandı. FIS'den ayrılan İslamcı liderler Abbas Medeni'yi "İslam davası ve Müslümanlar için son derece zararlı biri" diye tanımladılar. 28 Haziran'da Abbas Medeni'nin gözaltına alınmasıyla İslamcılar'a yönelik bir tutuklama kampanyası başlatıldı. Ali Binhac, Kamel Guemmazi, Ali Ceddi, Abdülkadir Buahâmham, Nureddin Şegara ve Abdülkadir Omar'ın içinde bulunduğu FIS yöneticileri ve 800 İslamcı tutuklandı.[149]

Cezayir, hızla siyasal gerginliğin arttığı yeni bir döneme girdi. Ordu, yerel seçimler sonrası ve Mayıs-Haziran 1991 olayları sırasında FIS'i izledi, denetledi, gücünü ölçtü, zayıf ve güçlü yanlarını tespit etti. Mayıs ve Haziran olaylarına müdahale etmesiyle, Cezayir'deki iktidar mü-

cadelesinde üstünlüğünü bir kez daha korudu. Müdahale bir anlamda, Ocak 1992'de yaşanacak darbenin provası oldu.

"Birçok bakımdan 1991 Mayıs ve Haziran olayları, sonradan bakıldığında, Ocak 1992'deki darbenin bir genel provası gibi görülmektedir. Hem sonrasında daha iyi ezmek üzere FIS'i hataya sürüklemek, hem de ilk fırsatta artık yük olmaya başlamış bir başbakandan ve 'İslamcı tehditle' başa çıkmak için yeterli görülmeyen bir devlet başkanından kurtulmak gerekiyordu. Sid Ahmed Gazali (Seyid Ahmet Gazali), bu amaçla hükümetin başı olarak atanmıştı; bu görevi büyük bir uysallıkla, önce Haziran 1991'de, ardından da ikinci kez, Ocak 1992'de üstlenecekti. Ancak, Haziran ayındaki kanlı çatışmalar, olayların basit bir biçimde art arda dizilişlerinin ötesinde, Cezayir'de tüm siyasi yaşamın yerini alan şiddet döngüsünü başlatacaktır."[150]

GENEL SEÇİMLERDEN, ASKERİ DARBEYE

FIS Mayıs ve Haziran 1991'deki olaylarda, önemli bir darbe yedi. Medeni ve Binhac gibi FIS liderleri yanında, yüzlerce FIS kadrosu tutuklandı. FIS'in kuruluş dönemi içinde yer alan bazı akımlar ve bu akımların liderleri FIS'den koparak, devlete yanaştı. Fakat bütün bu gelişmelere rağmen, FIS ne örgütsel yapılanma, ne de önderlik sorunu yaşadı. Örgüt kısa zamanda kendini toparlayarak, Cezayir'in siyasal yaşamı içindeki ağırlığını yeniden kazandı.

FIS, ordunun müdahalesinden sonra daha radikal bir çizgiye kaydı. FIS sözcülüğüne Şeyh Muhammed Belsaid getirildi. Belsaid, yeniden örgütlenme faaliyetlerine hız verdi. Ne var ki, bu çalışmaları yürütürken tutuklandı ve yerine genç kuşağın temsilcilerinden Abdülkadir Haşani getirildi. Genç kuşak önderlik, oldukça usta bir şekilde siyasal taktikler geliştirerek FIS'in etkinliğini artırdı.

Hükümet, genel seçimlerin ilk turunun 27 Aralık 1991'de yapılması kararını aldı. FIS, 14 Aralık gününe kadar seçimlere katılma konusunda net bir açıklama yapmadı. Özellikle Haşani'nin inisiyatifiyle (FIS içindeki bazı kanatların itirazına rağmen) seçimlere katılma kararı aldı.

"26 Aralık arefesinde FIS gençlerinin çoğunun sakallarını kestikleri, FIS camilerinin cuma cemaatlerinde Medeni-Binhac dönemine nazaran gözle görülür bir azalma olduğu dikkat çekiyordu. Bununla birlikte, Ce-

zayir'deki kimi gözlemciler görünüşün aldatıcı olabileceği üzerinde durarak FIS yöneticilerinin düzeni ürkütmemek ve hareket serbestisi kazanabilmek için tabana bu doğrultuda talimatlar vermiş olmalarından kuşkulanıyorlardı."[151]

27 Aralık 1991 günü, Cezayir'in otuz yıllık tarihinde ilk çok partili genel seçimlerin birinci turu yapıldı. Seçim sonuçlarına göre FIS 3,2 milyon oy aldı. Bu sayı, toplam oyların yüzde 47'si demekti. Seçimlere, kayıtlı seçmenin yüzde 59'u katılmıştı. FIS'in aldığı oy oranı, kayıtlı seçmene vurulduğunda yüzde 24'e tekabül etmekteydi. FIS bu oylarla, parlamentodaki 231 sandalyenin 188'ini (salt çoğunluktan 28 eksik) aldı. En yakın rakibi, FFS-Sosyalist Güçler Cephesiydi. FFS, 510 bin oy alarak -seçim sisteminin yardımıyla- 25 sandalye kazandı. FLN ise, 1,6 milyon oyuna karşılık parlamentoda 15 milletvekilliği elde edebildi. Genel seçimlerin ilk turunda, seçim çevrelerinin yeniden düzenlenmesine, FIS liderlerinin hapiste olmasına, devlet kurumları ve medyanın yardımlarına rağmen FLN ağır bir yenilgi almıştır. FIS ve FFS'nin ardından FLN üçüncü parti olabildi. FIS seçimlerin tek galibiydi. FFS ise ana muhalefet partisi konumuna geldi.[152]

430 milletvekilliğinin bulunduğu parlamentonun geri kalan üyelerinin belirlenmesi için ikinci tur seçimler Ocak 1992'de yapılacaktı.

FIS'in başarısı çeşitli tepkilere yol açtı. Uluslararası düzeyde değişik İslami hareketler başarıyı coşkuyla karşılarken, özellikle Batı hükümetleri gelişmeyi tedirginlikle izlemekteydi. Ülke içinde ise, siyasal tansiyon hızla yükselmişti. Cezayir'i krize götüren süreç hızla akmaktaydı.

FIS'in ikinci tur seçimleri de kazanacağı ve parlamentoda belirleyici bir güç olacağı ortadaydı. Bu durum, bazı siyasal güçleri harekete geçirdi.

RCD - Demokrasi ve Kültür İçin Birlik, PAGS - Sosyalist Öncü Partisi (Cezayir Komünist Partisi'nin legal Örgütü), sendikal örgüt olan UGTA, öğrenci dernekleri ve mücahide dernekleri bir araya gelerek CNSA - Cezayir'i Savunma Ulusal Komitesi'ni kurdular. RCD liderleri, "ikinci turun bütün araçlar kullanılarak engellenmesi, tüm kavşak ve hava limanlarının tutulması" gerektiğini açıkladı. PAGS de benzer açıklamalarda bulundu. 2 Ocak 1992'de FFS başkentde büyük bir eylem çağrısı yaptı. CNSA ile bazı sendika ve dernekler FFS'nin gösterisini desteklediklerini açıkladılar. 2 Ocak'ta yapılan gösteriye, 1 milyon kişi katıldı. Gösteri İslamcılar'ın iktidar yürüyüşüne karşı, kitlesel bir pro-

testo niteliği taşımaktaydı.

5 Ocak'ta ordu birliklerinin hareket halinde olduğu görüldü. 6 Ocak'ta Şadli Bencedid parlamentoyu feshetti ve 11 Ocak'ta da istifa etti. Şadli Bencedid'in istifası ordunun bir dayatmasıydı. 12 Ocak'ta, ordu müdahalede bulundu.

"9'unda, Devlet Başkanı'nı ziyaret eden tüm üst düzey subayların ağzında tek bir kelime vardı: İstifa. FLN'in yenilgisinin, onun da yenilgisi anlamına geldiğini ve bunun 'sonuçlarına katlanması' gerektiğini söylüyorlardı. 11'inde, Başkan'ın başka bir seçeneği kalmamıştı. Kısa bir süre sonra seçimleri iptal edecek olan 'yeni iktidar' - ordu ve güvenlik servisi şefleri, İçişleri Bakanı, General Belheyr ve Sid-Ahmet Gazali-, bir taşla üç kuş vurmuştu. Her şeyden önce FIS, Şadli Bencedid ve... demokratik muhalefetin toparlayıcısı olarak ortaya çıkmasından çekinilen Hasin Ayt - Ahmed."[153] Darbenin ülkedeki "demokrasi sürecini" kesintiye uğratacağı düşüncesiyle, ilk günlerde FIS, FLN ve FFS arasında görüşmeler yürütüldü. Üç parti Cezayir'de demokrasi sürecinin yeniden başlatılması için ortak tavır almaya çalışsalar da, parti tabanlarının desteğini alamadıklarından dolayı ittifak kurulmadan dağıldı.

Darbe sonrasında ülkedeki bütün kontrolü ele geçiren ordu, Devlet Yüksek Kurulu adında beş kişilik bir cunta yönetimi oluşturdu. Askeri cunta, olağanüstü hâl ilan ederek, Aralık seçimlerinin sonuçlarını iptal etti. Bütün seçimleri süresiz erteledi. Gazeteler kapatıldı. FIS'in dağıtılmasına yönelik operasyonlar gerçekleştirildi. Mart 1992'de FIS, faaliyetleri yasaklanarak, kapatıldı.

FIS liderlerine, üyelerine sempatizanlarına yönelik geniş bir tutuklama operasyonu başlatıldı. Kısa sürede binlerce kişi tutuklandı. Sorgulandı, işkence gördü. 10 binden fazla İslamcı Sahra'daki toplama kamplarına yollandı. FIS kaynaklarına göre tutuklananların sayısı iki ay içinde 70 bine ulaştı. FIS'in denetimindeki camiler ve sosyal hizmet merkezleri kapatıldı. Örgütün tüm mal varlığına el konuldu. Camilerde FIS sempatizanı imamlar görevden alınarak, yerlerine devletin onayladığı imamlar atandı. Cezayir hızla iç savaş sürecine girdi.

CEZAYİR'DE İÇ SAVAŞ

Askeri cunta, rejimi meşrulaştırmak amacıyla, Cezayir Devriminin

tarihsel kişiliklerinden biri ve Sosyalist Devrim Partisi'nin kurucusu olan, son 30 yılını Fas'ta sürgünde geçiren Muhammed Budiyaf'ı devlet başkanlığına getirdi. Budiyaf, "Her şeyden önce ve başta Cezayir!" sloganıyla hareket ederek, Cezayir'de sessiz çoğunluğun sesi olduğunu iddia etti.

Kimi yorumculara göre "Budiyaf, anayasal yasallıktan ve halk desteğinden yoksun olan iktidarın, tarihsel yasallık araması sonucu öne çıkarılmış bir isimdi. Gerçi ülke nüfusunun yüzde 70'ini teşkil eden gençler (30 yaşın altında olanlar) Budiyaf'ı tanımıyorlardı, ama yine de bir süre idare edebilirdi. Nezar (Diğer Devlet Yüksek Kurulu üyelerinden) orduyu, Heddam ılımlı bir İslami yönelişi, el-Kafi eski mücahidleri, Ali Hurun ise insan hakları savunucularını, bir yandan da Berberi azınlığı (yüzde 20) temsil ediyorlardı."[154]

Budiyaf "idare edemedi". Devlet başkanlığını ancak 170 gün sürdürebildi. "İktidar odaklarıyla iyi ilişkiler kuramadığı" için, yine bu odaklar tarafından yapılan bir suikast sonucu öldürüldü.

Darbe ve sonrası gelişmeler FIS ve bazı islamcı grupların silahlı mücadeleye başlamalarına neden oldu.[155] Bu gruplar içinde GIA - Silahlı İslamcı Grup ve FIS'ın kurduğu AIS - İslamcı Selamet / Kurtuluş Ordusu öne çıktı. GIA, FIS'i ılımlılıkla suçladı. Her türlü uzlaşmayı reddedip, silahlı mücadele ve teröre başladı.

GIA, "Çürümüş, İslam karşıtı" rejimi şiddete başvurarak yıkmayı ve İslam devletini kurmayı amaçlamakta, uyguladığı "kör şiddet" yöntemleriyle diğer gruplardan farklı bir yerde durmaktadır. Özellikle genç kızlara, öğrencilere, çocuklara yönelik katliamlarıyla tanınmaktadır.

AIS ise şiddeti daha seçici kullanmaktadır. Saldırıları genellikle polis karakollarına, askeri kışlalara, hapishanelere yöneliktir. Hedefleri arasında devlet görevlileri, asker ve polisler bulunmaktadır.

İslamcı silahlı gruplar kendi aralarında uyumlu değildir. Zaman zaman aralarında, rekabet nedeniyle ya da birbirleri üzerinde inisiyatif kurmak amacıyla, ciddi silahlı çatışmalar yaşanmaktadır.

1992 sonrasında, iç savaşın yarattığı şiddet sarmalı, terörize ortamdan beslenen ve rant paylaşımında söz sahibi olmak isteyen, mafyatik örgütlenmeleri ve bu örgütlenmelerin şiddetini de beraberinde getirdi.

Şiddet sarmalının bir yanını İslami terör oluştururken, diğer yanını devlet terörü oluşturdu.

Cezayir'de darbe sonrasında hızlanan kontr-gerilla faaliyetleri Cezayir Cumhuriyetini Koruma Gizli Örgütü ve OJAL - Özgür Genç Cezayirliler Örgütü gibi yapılarla sürdürülüyor. OJAL "göze göz dişe diş kuralını uygulamaktan başka çare yoktur; Cezayir toplumunu terörizm belasından ve onu destekleyenlerden kesinlikle kurtaracağız," diye açıklamalarda bulunarak, birçok adam kaçırma ve cinayete imzasını attı. OJAL, FIS yöneticilerine, üyelerine, sempatizanlarına, ülke dışındaki FIS temsilcilerine yönelik suikast, adam kaçırma, bombalama gibi bir dizi şiddet eyleminde bulundu.

Aralık 1993'te, silahlı İslamcı gruplar birleşti. Silahlı İslami Grup adı altında birleşen yapılar, Cezayir'de siyasal şiddeti yoğunlaştırdı. "Kuralsız" yürütülen savaş, Cezayir'in bütün bölgelerine yayıldı.

Toplumda kutuplaşmalar arttı. Toplumun terörize edilmesi yönünde politikalar izlendi. Şiddet toplumun her kesimine yöneldi. Yaşanan iç savaş ortamından halkın geniş kesimleri etkilendi ve savaşın kurbanları haline geldi. John L. Esposito ve John O. Voll *İslamiyet ve Demokrasi* adlı çalışmalarında devlet ve İslamcılar tarafından sivillere yönelik yapılan saldırıların nedenleri şöyle açıklanmaktadır:

"Sivillere saldırılar, temelde yatan kültürel ve sınıfsal bir çatışmayı da yansıtıyordu. Büyük ölçüde Arapça-konuşur işsizlerden, kentli aşağı sınıftan destek alan FIS ve öteki İslamcılar, iktidara gelmeleri halinde, Batılaşmış, Fransızca-konuşur, eğitimli kentli elitin gücüne ve ayrıcalıklarına doğrudan bir tehdidi temsil ediyorlardı. Ordunun sıkı önlemleri ve FIS'i ezme çabası, FIS içindeki birçok kişi tarafından, genelde askeri müdahaleyi destekleyen Cezayir'in laik, Batı yönelimli elitinin çıkarlarının ve yaşam tarzının korunmasıyla bağlantılı görülüyor ve yaşanıyordu. Çatışma, laiklik ile İslam, Batılılaşma ile İslamlaşma arasında bir cihada dönüştü."[156]

Darbenin ikinci yılında, askeri cunta hem kendi meşruluğunu sağlamak hem de darbe sonrasında bir kan gölüne dönüşen Cezayir'de gelişmelere hakim olmak ve halktan gelen tepkileri en azından nötrleştirmek amacıyla "ulusal uzlaşma" önerisinde bulundu. Bu yönde "Uzlaşma Ulusal Konferansı" adı verilen bir toplantı düzenleme kararı aldı.

Darbecilerin bu konferansı toplama kararının bir başka önemli nedeni ise, aynı günlerde IMF ile yapılan "istikrar programı" görüşmeleriydi. Böylesi bir toplantının gerçekleştirilmesiyle iç ve dış dünyada meş-

ruluk sıkıntısı yaşayan ordu ve iktidar, bir bağlamda meşruluk kazanacak, ekonomik sorunlara geçici de olsa çözümler üretecekti.

Darbeciler bu yönde "yürütme erkinde" belirli düzenlemeler yapmayı tasarlıyorlardı. Darbe sonrası kurulan Devlet Yüksek Kurulu'nun üye sayısının beşten üçe indirilmesi; bu kişilerin birinin devlet başkanı ikisinin başkan yardımcısı görevine getirilmesi, darbeden sonra atamayla oluşturulmuş bir nevi "yasama organı" gibi hareket eden "Ulusal Danışma Kurulu"nun üye sayısının 60'dan 250'ye ya da 300'e çıkarılması bu düzenlemelerin içindeydi.[157]

Darbeci generaller, bu düzenlemelerle uluslararası siyasal arenaya "meşruluğunu" kazanmış bir devlet başkanı ve hükümetle çıkma hesapları yapmaktaydılar.

"Uzlaşma Ulusal Konferansı"nın toplanma tarihi 25-26 Ocak 1994 olarak belirlendi ve konferansa bütün siyasi partiler, sendikalar ve dernekler davet edildi.

Fakat çağrılan birçok siyasal parti ve dernek, ordunun, kendilerini bir meşrulaştırma aksesuarı olarak kullanma girişimini kabul etmedi.

FFS önderi Aid Ahmet, konferansa katılmayacaklarını açıklayarak, "Bu bir maskaralıktır; kapalı kapılar ardında alınmış kararları körü körüne imzalatmaya yönelik böyle bir girişim demokrasinin en basit kuralıyla bile uyuşmaz," dedi.

Uzun bir tereddüt ve gel-git yaşadıktan sonra konferansa katılmayacağını açıklayan FLN, kendi içinde bir bölünme yaşamaktaydı. Bir bölümü ordunun ve askeri rejimin destekleyicisiyken, diğer bir bölümü HAMAS ve ENNAHDA ile birlik oluşturmaktan yanaydı. Bu birlikle, yeniden iktidara dönebilmeyi hedefleyen FLN, bir an önce genel seçimlerin yapılmasını istedi.

Askeri rejimin, toplantı öncesinde toplama kamplarındaki bazı İslamcı tutukluları bırakması ve FIS'in "ılımlı kanadıyla" gizli görüşmeler yapmasına rağmen, FIS toplantıya katılmayacağını açıkladı.

HAMAS ve ENNAHDA gibi ılımlı İslamı temsil eden partiler[158] ise önce katılacaklarını açıklamalarına rağmen daha sonra konferansa katılmadılar. Bu siyasi partilerin yanında, birçok sendika ve dernek de konferansa katılmayı kabul etmedi. Konferansa katılmayı, iktidardaki güçlerle uyumlu çalışmayı ve bütünleşmeyi kendine politika edinen sendikal örgüt UGTA kabul etti.

Konferans 25 Ocak 1994'te Berberi halkının yoğunlukla yaşadığı Kabiliye bölgesinde toplansa da, başından başarısız bir girişim olarak kaldı. Kabiliye bölgesinde konferans öncesinde yoğun protesto gösterileri yaşandı. 25 Ocak'ta bölgede genel grev ilan edildi. Grev yüzde yüz başarıyla gerçekleştirildi. Aynı gün yapılan protesto gösterisine yaklaşık 300 bin kişi katıldı. Göstericiler konferansı protesto etmeleri yanında, cinayetleri ve katliamları kınadılar; Berberi halkının ulusal haklarının ve kimliklerinin tanınmasını istediler. Protesto eylemleri Akbou, Sidi-Aich, Ighzer, Amokrane ve Oued-Amizour kentlerinde yapıldı. Onbinlerce Berberi aynı taleplerle sokakları doldurdu.[159]

"Uzlaşma Ulusal Konferansı"nın fiyaskoyla sonuçlanması üzerine, ordu, Güvenlik Yüksek Kurulu aracılığıyla, cumhurbaşkanını tayin etti. Kurul, emekli general Liamin Zeroual'ı tek aday gösterdi ve tek seçici organ olarak Zeroual'ı cumhurbaşkanı olarak atadı.

Liamin Zeroual Cumhurbaşkanlığı yanında Milli Savunma Bakanlığı'nı da yürütmeye başladı. Zeroual'ın seçimine, UGTA ve devletle uyumlu birkaç derneğin dışında olumlu bakan olmadı. FIS, cumhurbaşkanının seçilişini ve hükümetin oluşturulma biçimi eleştirdi.

Zeroual, FIS'in de aralarında olduğu bütün partilere, ülkedeki şiddetin sona erdirilmesi için diyalog çağrısında bulundu. Çağrının olumlu hiçbir sonucu olmadı.

Cezayir ekonomisinin yaşadığı kriz, yaşanan iç savaşın da etkisiyle, daha da derinleşti. Ülkenin dışa bağımlılığı arttı. Cezayir'de özellikle temel gıda maddelerinde kıtlık yaşanmaya başladı. Siyasal şiddetin, ekonomik darboğazla birleşmesi ülkeyi kaosa sürükledi.

Dinci şiddetin 1994 içinde hız kesmeden devam etmesi ve özellikle Fransız uyruklu kişilere yönelmesi, Fransız hükümetinin Cezayir'de bulunan vatandaşlarına, Cezayir'i terk etmeleri yönünde çağrı yapmasına neden oldu. Mart 1994'te yapılan bu çağrıyı, İspanyol hükümetinin yurttaşlarına yaptığı çağrı izledi.

Aynı günlerde Cezayirli kadınlar siyasal şiddeti ve özellikle kadınlara yönelik baskı ve cinayetleri protesto etmek için bir gösteri düzenlediler. Gösteriye 50 binin üzerinde kişi katıldı.

Protesto gösterisinde, "Cezayirime dokunma!", "Katliamlara hayır!", "Özgür ve demokratik Cezayir!" sloganları atıldı. İslamcılar'ın gerçekleştirdiği şiddet kınandı. Aynı günlerde, hükümetle FIS'in "ılım-

lı" kanadı arasında yapılan görüşme girişimleri gösteride kınanan başka bir konuydu. Bağımsız gazeteler, kadınların eylemlerini desteklemek amacıyla iki gün, 26-27 Mart 1994'te, çıkmadı.

İslamcılar, kitlesel göçler yaratmak amacıyla şiddeti yoğunlaştırmaya başladılar. Yabancı uyrukluların yanında, aydınların, sanatçıların, yazarların, gazetecilerin ve "İslami kurallara uymayan" kadınların ülkeyi terk etmesini sağlamak amacıyla Cezayir'i şiddet dalgası kapladı. Devlet güçleriyle silahlı İslami gruplar arasında şehirlerde sokak çatışmaları yaşandı. Çatışmalar kırsal alanlarda da sürmekteydi.

20 Nisan 1994'te, binlerce Berberi "Berberi ilkbaharı" diye adlandırılan, 1980 yılında gerçekleşmiş olan olayları anmak için gösteri yaptı. Berberi halkının ulusal taleplerini dile getirdiği 1980 Nisan gösterileri, güvenlik güçleri tarafından şiddetle dağıtılmak istenmiş, askerlerin ve polisin ateş açması sonucu birçok kişi yaşamını yitirmiş, onlarca kişi de yaralanmıştı.

Temmuz 1994'te, Bejaia yakınındaki bir Berberi köyüne silahlı islamcı grupların saldırması üzerine, Berberiler silahla karşılık vererek, saldırganları geri püskürttüler.

Nisan 1994'te Cezayir hükümeti IMF ile imzaladığı anlaşma gereği, yüzde 40 oranında devalüasyon yaptı. Ekonominin bütünüyle pazar ekonomisine uyum sağlaması yönünde düzenlemelere girişildi. Petrol fiyatlarında yaşanan düşmeyi, Cezayir'in dışardan aldığı en önemli ürünlerden olan temel gıda maddelerinin fiyatlarının yükselmesi izledi. Ülkede yaşanan siyasal şiddetten dolayı üretimin düşmesi, birçok sanayi sektörünün ya hiç ya da tam kapasiteyle çalışamaması, ülke güvenliğine ayrılan fonların giderek artması, Cezayir ekonomisini bir borç batağına itti. Cezayir'in dış borcu 150 milyar dolara ulaştı.

Cezayir hükümeti, IMF'nin belirlediği koşullara göre imzaladığı "stand by" anlaşmasıyla 1 milyar dolarlık kredi elde etti. Bu kredinin büyük bir kısmı yeni silah ve askeri malzeme alımına gitti.

Haziran 1994'te, IMF ve Dünya Bankası'nın dayatmaları sonucu, Cezayir'de ilk özelleştirmeler başladı. Özelleştirmeler kamu iktisadi kuruluşlarında, turizm ve ticaret sektöründe uygulamaya koyuldu. Özelleştirmelerin yürütülmesini üstlenecek bir bakanlık kuruldu.

Cezayir ekonomisinin hızla pazar ekonomisine geçmesi yönündeki bu uygulamalar, başta işçi sınıfı olmak üzere bütün çalışanların alım gü-

cünü zayıflattı. Zaten önemli bir sorun olan işsizlik, daha kronik bir hâl aldı. Yoksulluk oranındaki artış ve halkın uygulanan ekonomik politikalara tepkisi sonucu, hükümet istifa etti.

1994'ün ortalarında, birçok siyasi parti ve insan hakları kuruluşu, devlet terörünü kınayan açıklamalar yaptı. Bunlardan en ilginçleri FLN'nin açıklamalarıydı. FLN, 1994 Haziran ayı başında "Devlet Başkanı" Liamin Zeruel'a gönderdiği mektupta "güvenlik güçlerinin şiddete karşı mücadele yürütürken görevlerini kötüye kullandıklarının değişik kaynaklardan kesinlik kazandığını" bildirerek, bu olayların incelenmesi için bağımsız bir araştırma komisyonunun kurulmasını istedi. Ayrıca, El Hiwar-Diyalog adında Arapça bir günlük gazete çıkardı. FLN bu yaklaşımıyla, "ılımlı" İslami çevrelerde etki yaratmayı ve diyalog kurmayı amaçlamaktaydı.

LADDH - İnsan Haklarını Savunmak İçin Cezayir Birliği, Cezayir'de insan haklarının çiğnenmesine vurgu yaparken, ilk defa silahlı İslami grupların yanında devletin tutumunu da eleştirdi. RCD - Demokrasi ve Kültür İçin Birlik de, 1992'de seçimlerin iptali için, orduyu göreve çağırırken, 1994 Haziranı'nda devlet terörünü kınayan açıklamalar yaptı.

1994 Mayıs "Uzlaşma Yürüyüşleri" ve değişik parti ve kuruluşların Haziran ayında yaptıkları, devlet terörünü vurgulayan ya da kınayan açıklamalar Cezayir'de yaşanan siyasal şiddete son verilmesi yönündeki çabalardı.

Bu süreçte silahlı İslamcı gruplarla, devlet güçleri arasında yaşanan çatışmalar durmadı, aksine daha da yoğunlaştı. Bu çatışmalara rağmen, aynı dönemde ordunun giderek stratejik üstünlüğü yakaladığı ve bir program dahilinde inisiyatifini yaygınlaştırarak, Cezayir'in yakın dönemdeki politik sürecinin belirlenmesi yönünde adımlar attığı da gözlemlendi.

"Ilımlı" İslamcılarla diyalog arayışında olan rejim, GIA ve MIA-Silahlı İslami Hareket'e önemli darbeler vurmaktaydı. GIA'nın lideri kabul edilen Mohammed Allal ve Mourad Si Ahmet devlet güçleri tarafından çatışmalarda öldürüldü. MIA'nın lideri Abdelkader Lasnami 1994 başında idam edildi.

Devlet, 1992'den başlayarak İslamcılar'ın denetimindeki camileri kendi kontrolüne aldı. Bu camilere güvenlik güçleri tarafından denetle-

nen ve kendi belirlediği imamları atadı. İslamcılar'ın siyasal çalışmalarını yaptığı ve kitle tabanı kazandığı bu alanlar, bütünüyle devletin denetimine geçti. FIS'in bütün mal varlıklarına el konuldu. Siyasal İslam'ın potansiyel gelişme ve güçlenme dinamiklerini "ele geçiren" devlet, uyguladığı şiddet metodlarıyla da silahlı İslami grupların inisiyatifini kırmaya ya da etkisizleştirmeye çalıştı.

İzlediği politika öz olarak, İslamcılar'ı ikiye ayırmaktı. Bir tarafta "ılımlı", "ehlileştirilmiş" İslamcılar, diğer tarafta "şiddet yanlısı teröristler". Devlet "ılımlı" kesimle diyalog kurmaya çalışırken, diğer tarafa uyguladığı tek yöntem şiddetin yoğunlaştırılması oldu.

Askeri rejim, bunun yanında geniş bir "rehabilitasyon" politikası uygulayarak, İslamcıların gelişme zeminlerini ortadan kaldırmaya yöneldi. Cezayir'de kırdan kente göçlerin yarattığı, düzensiz kentleşme ve yoğun konut sorunu gibi problemleri ortadan kaldırmak için, "toplumsal konut" yapımına başlandı. Bu çalışmalar hızla hayata geçirildi. Rejim, İslami muhalefetin kullandığı işsizlik sorununa yönelik de yapısal bir çözüm olmasa da, belirli önlemler almaya çalıştı. Farklı istihdam alanları açarak nispi düzeyde de olsa işsizlik sorununu çözmek için adımlar attı. Bu faaliyetleriyle, halka bu sorunu gördüğü ve bu sorunların çözümü yönünde girişimleri olduğu mesajını verdi. Ayrıca, 1988 "Ekmek Ayaklanmaları" adı verilen toplumsal ayağa kalkışın öneminin farkında olarak, özellikle temel gıda mallarının ucuzlatılması yönünde önlemler almaya başladı. Nisan 1994'de başbakanın ve hükümetin değiştirilmesindeki asıl neden, temel gıda maddelerine yapılan zam oldu. Rejim bir yandan kapitalist-emperyalist sistemle entegrasyonunu derinleştirip, IMF ve Dünya Bankası'nın direktifleri yönünde hareket ederken, diğer yandan kitlelerden yükselebilecek tepkileri engellemek ya da kitleleri belirli bir yanılsama içine sokmak için bu tür siyasal manevralar geliştirdi. Ordu her türlü karar mekanizmasının belirleyici gücü olarak, hükümeti yalnızca ekonominin idaresiyle uğraşan teknik bir heyet konumuna getirdi. Bu adımlar atılırken, dış borçlar ertelendi ve ödenmesi yeni bir takvime bağlandı. Rejim, rahat nefes alma zamanı kazanarak, ekonomik ve mali kaynakları konut yapımına, iç üretimin artırılmasına, "iç güvenliğin" sağlanması için silah ve diğer askeri malzemelerin alınmasına ayırdı.

1994 Haziranı'nda yaşanan gelişmelerden biri de, cezaevinde bulunan FIS liderlerinden Ali Binhac'ın devlet başkanına bir mektup gön-

dermesi oldu. Mektup Nisan 1994'te yazılmasına rağmen, kamuoyuna Haziran ayında duyuruldu.

Binhac mektubunda, daha önce FIS'in görüşmeler için önkoşul olarak ileri sürdüğü birçok talebi geri çekerek diyaloğa açık olduklarının mesajını verdi.

Hükümetle FIS liderleri arasında gizli görüşmeler yapıldığı basında yazılmaya başlandı.

Eylül 1994'te hükümet, içinde Abbas Medeni ve Ali Binhac'ın bulunduğu bazı FIS üyelerini serbest bıraktı. Medeni ve Binhac cezaevinden çıkartılıp, ev hapsinde tutulmaya başlandı. Cezaevinden çıkan Medeni hükümetle diyalog kurulmasının çerçevesini şöyle belirtti: "Meşru bir hükümet seçilinceye kadar tarafsız, bir hükümetin kurulması; FIS'in tekrar yasallaştırılması; olağanüstü halin kaldırılması; genel af ilan edilmesi; İslamcılar'a karşı bütün yargısal işlemlerin durdurulması; ordunun tekrar kışlalarına dönmesi..."[160]

Cumhurbaşkanı Zerual, Medeni'nin bütün taleplerini reddederek, FIS'i muhatap kabul etmedi. Rejim, FIS'i siyaset sahnesinin dışında tutmaya özen göstererek hamlelerini yapmaktaydı.

Ocak 1995'te Roma'da belli başlı muhalif partilerin -FIS, FLN, FFS- ve siyasi kimliklerin katıldığı bir toplantı gerçekleştirildi. "Roma Antlaşmaları" diye adlandırılan bu toplantılar sonucunda, partiler kendi aralarında bir uzlaşmaya vararak, bir antlaşma metni, "ulusal sözleşme" imzaladılar.

Ulusal sözleşmede, iktidarı almak ve iktidarda kalmak için şiddet kullanılması "mahkûm" edildi; siyasi iktidarın el değiştirmesine saygı gösterilmesi istendi. Seçimlerin çok partililik esasına göre yapılmasını sağlamak için bir konferansın toplanmasının gerekliliği vurgulanarak, ordunun siyasete müdahalesine son verilmesi talep edildi. Ulusal sözleşmenin imzalanmasıyla; FIS fiilen bütün haklara sahip bir siyasal parti olarak meşruiyet kazanmış oldu.[161]

Roma Antlaşmaları ve özellikle şiddetin durdurulmasına yapılan vurgu, Cezayirliler tarafından umutla karşılandı. Antlaşma, ABD ve Fransa tarafından, Fransa Cezayir hükümetini desteklese de, olumlu karşılandı. İktidar, toplantıyı tanımadı. Önerilerin bütününü reddetti ve Abbas Medeni ile Ali Binhac'ı yeniden tutuklayarak, "askeri çözümü" daha katı bir şekilde sürdürmeye başladı.

"İSLAM TOPRAĞI FRANSA" VE FRANSA'NIN CEZAYİR "ÇIKMAZI"

Fransa, 1989 yılına kadar Cezayir bağlantılı İslami gelişmelerden pek etkilenmedi. Fransa, İslamcılar tarafından, dârül aht-sözleşmeli barış toprağı olarak görülmekteydi. Yani Fransa, İslamcılar için ne dârül İslam ne de dârül harp'ti. Fransa, İslam'ın İslam olarak yayılması gereken bir ülke olmadığı gibi, savaşa ve fethe açık bir toprak olarak da değerlendirilmemekteydi.[162]

Cezayir'de FIS'in yükselişi, kazandığı ideolojik hegemonya, 1989'dan sonra Fransa'da da etkilerini gösterdi. İslami akım belirli marjinal çevrelerde hapsolmuşken, giderek kitlesel bir güç haline geldi. UOIF - Fransa'daki İslami Örgütler Birliği'nin kongresinde, Tunus İslami hareketlerinden biri olan El Nahda'nın düşünürlerinden Raşid El Gannuşi, Fransa'nın dârül İslam - İslam toprağı olduğunu açıkladı.

Bu gelişmelerle, Fransa'da oturan Müslüman kökenli nüfusun yeniden İslamileştirilmesi yönünde çalışmalar yoğunlaştı. Fransa'daki İslamcı hareketler, 1989'dan itibaren o zamana kadar ihmal ettikleri, Müslümanlar'ın Fransa'ya yerleşmiş olduğu olgusunu dikkate almaya başlarlar. O yılki olaylardan (başörtüsü olayı diye adlandırılan, sınıfa başörtüsüyle gelen üç Müslüman ortaokul öğrencisinin, başörtüsü takmalarından dolayı okuldan atılmaları, Fransa'da ciddi tartışmalara neden olmuştu), bu toplulukların dilsel veya hukuksal olarak Fransızlaşmasının ille de onları İslam'dan uzaklaştırmadığı, diğer Fransızlarla kaynaştırmadığı, dini özel alana iten cumhuriyetin laik modelini de kabul etmelerine yol açmadığı sonucunu çıkarırlar.[163]

Fransa'da Müslüman kesimlerin yaşadığı topluma entegrasyon sorunları, işsizlik, kimlik krizi gibi problemler özellikle gençleri ya da "ikinci kuşak Kuzey Afrikalılar'ı" İslami yönelimler içine soktu.

Kuzey Afrika kökenlilerin yaşadığı banliyölerde doğan ve çoğunluğu Fransız uyruklu olan bu gençler, yaşadıkları alanlardaki toplumsal sorunlar karşısında, cemaat temelinde kendi kendini yöneten dayanışma ağları oluşturdular. "Fransız kimliği krizinin karşısına İslami bir cemaat kimliğiyle çıktılar." Fransa'da sendikal hareketin yaşadığı sorunlar ve örgütsel gücündeki zayıflamalar da Müslüman kökenlilerin arayışlarına

ve cemaatleşmelerine hız verdi. Başta FIS olmak üzere Kuzey Afrika'daki diğer ülkelerin İslami hareketleri, Fransa'da örgütsel çalışmalarını hızlandırdı.[164]

Fransa hükümeti, ülke içindeki bu gelişmelerin yanında, Cezayir'deki gelişmelere karşı da her zaman duyarlı oldu. Fransa, eski sömürgesi ve yeni sömürgeci ilişkilerinin kök saldığı en önemli coğrafya olan Cezayir'e tarihi ve ekonomik nedenlerle önem verdi.

Fransa, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra kendi hinterlandı olarak kabul ettiği Magrip ülkelerine yönelik etkisini koruma yönünde politikalar geliştirdi. ABD'nin Kuzey Afrika'ya yönelik özel ilgisi, Fransa'yı rahatsız etmekteydi. Bölge ve özelde Cezayir, 1950'lerden günümüze kadar, ABD ve Fransa'nın rekabet alanlarından biri oldu.

Fransa, 1992 askeri darbesini açıkça kınamadı Cezayir'deki rejimi mali ve askeri olarak destekledi. ABD ise, "ılımlı İslam" olarak gördüğü ve "sıcak" baktığı FIS'e karşı yumuşak tavırlarıyla dikkat çekti. Birçok FIS temsilcisine, yöneticisine seçilmiş milletvekillerine sığınma hakkı tanıdı ve ABD'de çalışma yapmalarına izin verdi. ABD, Cezayir'deki rejime karşı İslamcı muhalefeti, dolaylı da olsa "tutarak", bölgeye ilişkin projelerinde değerlendirilmesi gereken bir faktör olarak ele aldı.

Fransa hükümeti, her türlü olanağı sağlayarak askeri rejimin İslamcılarla mücadelesini destekledi. Cezayir kontr-gerilla güçlerinin Fransa'daki faaliyetlerine göz yumdu. Bu dönemde GIA'nın Fransız kökenlilere yönelmesi ve birçok Fransız'ı öldürmesi, hükümetin Fransa içinde GIA'ya yönelik operasyonlar yapmasına ve genelde Müslüman kökenlilere karşı ırkçı-şoven politikalar geliştirmesine yol açtı. Fransız medyasının yabancı düşmanlığını körükleyen yayınları, aşırı sağın yabancılara yönelik politika ve saldırılarıyla bütünleşti.[165] Müslüman kökenliler hükümet tarafından potansiyel tehlike olarak ele alındı.

Ağustos 1994'te, başkent Cezayir'de Fransızlar'ın kaldığı siteye, silahlı İslamcı gruplar tarafından saldırılması ve bu saldırı sonucunda ikisi Fransa büyükelçilik görevlisi, üçü jandarma beş kişinin öldürülmesi üzerine, Fransız hükümeti ülkede İslamcılar'a yönelik "sürek avı" başlattı. Fransız hükümeti ayrıca ABD, Almanya ve İngiltere'ye karşı diplomatik bir atağa geçerek, bu ülkelerin İslamcılar'a siyasi mülteci olma hakkı tanımasını ve "yumuşak" tavırlarını eleştirdi.[166] Fransa hüküme-

ti, askeri rejimi desteklemesi yanında FIS'le de örtük ilişkiler geliştirerek, Cezayir'e ilişkin uluslararası güçler arasında yaşanan hegemonya savaşını kaybetmemeye çalıştı.

"Liberation gazetesi, 8 Ağustos'ta, Fransa İçişleri Bakanı Charles Pasqua'nın Rabah Kebir'le (FIS yürütme organı dış sorumlusu) ilişkiye geçip 'ona' Cezayir hükümetiyle aralarında arabuluculuk yapmayı önerdiğini' yazdı. Fransa öte yandan, eski kolonisi ve şimdiki 'birinci partneri' olan Cezayir'de ABD, Almanya ve İngiltere'nin kendisini 'sollamasını' önlemek için bu ülkelerin FIS'lilere yakınlık ve kolaylık gösterdiğini iddia edip medya desteğiyle emperyalistler arası yarışta yerini korumaya çalışıyor. Fransa'nın ikili oynadığı anlaşılıyor."[167]

Mayıs 1995'te Jacques Chirac, Fransa Cumhurbaşkanı seçildi. Chirac, Cezayir'deki askeri rejimi bütünüyle destekleyen bir politika izledi. 1994 yılı içinde GIA ve AIS'in Fransa'da giderek artan eylemleri, Chirac'la birlikte daha da yoğunlaştı. Özellikle GİA, Paris ve Lyon'da bombalama eylemleri yaptı. Bu bombalamalarda birçok kişi yaşamını yitirdi.

Fransa'yı bir terör havası sardı. Başta Paris olmak üzere birçok kentte olağanüstü tedbirler alınarak bütün ulaşım merkezleri, meydanlar, caddeler, kritik noktalar polis tarafından günlerce kuşatıldı ve denetlendi. Fransız polisi ve jandarması, geniş çaplı operasyonlar yaparak onlarca insanı gözaltına aldı ve tutukladı.

Fransa, Cezayir üzerindeki ekonomik, siyasi, askeri hegemonyasını kaybetmemek için aktif politikalar geliştiriyordu.

Fransa, Cezayir'deki askeri rejime yılda 6 milyar frank kredi vererek ve Cezayir'in borçlarını erteleyerek, askeri rejimin manevra olanaklarını artırmaya çalışmaktaydı.[168] Cezayir'in Fransa'ya ve Fransız sermayesine bağımlılığı hızla derinleşiyordu. Fransa'nın ilgisi, özellikle Cezayir'in petrol ve doğalgaz rezervlerinde odaklanmış durumdaydı.

LİAMİN ZERUAL'IN CUMHURBAŞKANI "SEÇİLMESİ"

16 Kasım 1995'te Cezayir'de cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Seçime ordunun/rejimin adayı Liamin Zeroual; İslamcı aday, HAMAS lideri, Şeyh Manfoud Nahnah; laik aday, berberi asıllı RCD-Demokrasi ve Kültür İçin Birlik lideri, Said Sadi katıldı. FFS ise seçimi bir oyun, bir aldatmaca olarak değerlendirerek boykot etti.

FLN ve FIS de, boykot tavrını benimsedi. 16 milyon seçmenin bulunduğu Cezayir'de, resmi rakamlara göre seçimlere katılım yüzde 74, muhalefete göre ise yüzde 33'tü.

Rejimin ve medyanın bütün olanaklarını kullanan; örtük bir şekilde Fransa'nın desteği ile hareket eden Zerual, oyların yüzde 61'ini alarak Cumhurbaşkanı seçildi.

HAMAS lideri, FIS ve GIA'nın tehditlerine rağmen, oyların yüzde 25.38'ini aldı. Said Sadi ise oyların yüzde 10'unu kazandı.

Askeri rejim bir yandan iç savaş politikalarını daha rafine uygulamaya çalışırken, öte yandan yapılan cumhurbaşkanlığı seçimiyle, uluslararası düzeyde kendi meşruluğunu sağlamayı amaçlamaktaydı. Askeri rejimin seçim sonrası ilk girişimi, "barış planı" adıyla ikinci bir Uzlaşma Ulusal Konferansı düzenlemek oldu.

Askeri rejim bu amaçla, muhalif partilerle ikili görüşmeler yürüttü. Bu görüşmelerde rejimin belirlediği "geçiş programı" muhalif güçlere dayatıldı. FIS, askeri rejim tarafından "yok kabul edildiğinden" konferansa çağrılmadı.

FFS ve FFS'den ayrılan Said Sadi tarafından 1985'te kurulan RCD; bir dayatma ve otoriter bir gidiş olarak değerlendirdiği konferansa katılmadı. Berberi halkına dayanan bu iki siyasal partinin, konferans öncesine kadar Cezayir'in politik gündemine yönelik tavırları oldukça çelişkili ve çatışkılıydı. Ve bu iki parti birbirlerine ağır ithamlarda bulunmaktaydılar. İlk defa konferansa yaklaşım konusunda iki parti ortak tavır aldı. Bu yakınlaşma Berberi halkı tarafından olumlu karşılandı.

Ben Bella'nın kurduğu MDA - Cezayir Demokrasisi İçin Hareket ve PAGS da benzer nedenlerden dolayı konferansa katılmadılar.

Konferans, 15-16 Eylül 1996'da başkent Cezayir'de toplandı. Konferansa HAMAS, ENNAHDA ve FLN katıldı. Konferans sonucunda "Ulusal Uzlaşma Platformu" onaylandı. Platforma göre; Arapça resmi ve ulusal dil olarak kabul edilirken Berberi dilinin bu vasıfları kazanması reddedildi. İslam devlet dini olarak tanımlandı. Seçim sistemi olarak, bir partinin tek başına çoğunluğu kazanmasını önlemek için, nispi temsil sistemi benimsendi. Kasım ayında anayasa referandumu yapılması kararlaştırıldı. Alınan kararlar, askeri rejimin belirlediği siyasal program doğrultusundaydı. İslam'ın devlet dini olarak tanınması, ülkedeki tutucu kesimlere bir mesaj ve hoş görünme çabasıyken, Arapça'nın resmi

dil olarak kabul edilmesi, ancak Berberi dilinin ulusal ve resmi dil olarak kabul edilmemesi, bağımsızlık sonrası bütün iktidarların izlediği üniter devlet; -tek ulus, tek dil, tek halk- modelinin yansımasıydı.

Ekim 1996'da "Ekonomik Kalkınma Ulusal Konferansı"nı toplayan askeri rejim, iç savaş sonrası ekonomide yaşanan ciddi sorunların aşılması için kararlar aldı. Konferansta alınan kararlar özce, IMF ve Dünya Bankası'nın reçetelerinin doğrultusunda hızlı ve radikal özelleştirmeler yapılması anlamına geliyordu. Bugün Cezayir'de sanayi kapasitesinin ancak yüzde 35'i kullanılmakta ve 5 milyon işçinin çalıştığı bu alanda artık sadece 1,7 milyon işçi çalışmakta. Ülkedeki işsizlik ve üretim yetersizliği ciddi boyutlara ulaşmış durumda.[169]

28 Kasım 1996'da, askeri rejimin siyasal programı doğrultusunda anayasa referandumu yapıldı. Anayasada ülke siyasetinde ordunun etkisini koruma yönünde düzenlemelere girişildi. İslam devlet dini olarak anayasada yer almasına karşın, dinsel temellere dayalı parti kurulması yasaklandı. Diğer bir ilke ise, bölgesel ve dilsel özellikler için siyasi faaliyetlere müsaade edilmemesiydi. Ayrıca anayasaya, parlamentonun yanında, senato benzeri bir meclisin kurulması ve bu meclisin üyelerinin üçte birinin cumhurbaşkanı tarafından atanması ilkesi konuldu. Bu meclise denetleme işlevi verilerek, istenmeyen kesimlerin çoğunlukla seçilmesi durumunda parlamentoya müdahale etme hakkı tanındı. Cumhurbaşkanlık kurumunun yetkileri artırıldı.

FFS, "anayasal bir diktatörlük hazırlanıyor," açıklamasında bulunarak, "Referanduma hayır!" kampanyası başlattı. 28 Kasım 1996'da yapılan anayasa referandumunda, seçmenlerin yüzde 86'sı "evet" oyu kullandı. Cumhurbaşkanı Zerual, 7 Aralık 1996'da yeni anayasayı yürürlüğe koydu. Askeri rejim, referanduma sunduğu anayasayla, kendine muhalif tüm güçleri etkisiz bırakmayı, her an faaliyetlerine son verebilmeyi ve rejimin bekasını her koşulda güvence altına almayı amaçlamaktaydı. Bu bir anlamda, ordunun yürütme erkindeki belirleyiciliği koruyarak, askeri diktatörlükten, sivil diktatörlüğe geçiş sürecinin belgesiydi.

1997'DEN GÜNÜMÜZE CEZAYİR

1997 yılında, ordunun silahlı İslami hareketlere yönelik operasyonları yoğunlaştı. Onbinlerle telaffuz edilen iç savaş kurbanına yenileri ek-

lendi. Rejim, kontr-gerilla metodlarını gündelik yaşamın bir parçası haline getirerek, özellikle sokağın denetimini eline aldı. Suikastler, toplu kıyımlar, tecavüzler birbirini izledi.

1997'nin en önemli gelişmelerinden biri, FIS'in askeri kolu olan AIS'in ateşkes ilan etmesi oldu.

1998 yılında GIA içinde ayrılık yaşandı, Hasan Hattab'ın liderliğinde ayrılan grup, Dava ve Cihad adında ayrı bir örgüt kurdu.

Rejim, silahlı İslami hareketlerin marjinalleştirilmesi için politikalar geliştirirken, "ılımlı" İslamı sisteme dahil etme yönündeki çalışmalarını derinleştirdi. Özellikle metropollerde bütün denetimi ele alarak, İslamcı hareketi kontrol edilebilir bir noktaya çekti. Kırsal kesimde silahlı İslamcı gruplar varlıklarını devam ettirseler de, eski güçlerini ve etkilerini kaybettiler.

1999 yılına girildiğinde Cezayir'de süren iç savaşta yaşamını yitirenlerin sayısı 100 bine ulaşmıştı. Aynı yılın Nisan ayında cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı. Cumhurbaşkanlığına; Abdülaziz Buteflika, Ahmed Talip İbrahimi, Mulud Hamruş, Yusuf Hatib, Abdullah Caballah, Mohrad Sifi, Aid-Ahmed aday oldular.

1960'lı yıllarda dışişleri bakanlığı yapan Buteflika, ordunun ve iktidarın adayıydı. Buteflika, geniş bir seçim kampanyası başlattı. Medyanın tüm olanakları ona açıldı. Seçimleri kazanması için hem seçim öncesinde hem de seçim günü (15 Nisan 1999), ordu ve polis fiilen devreye girdi. Buteflika dışında bütün adaylar, seçimlere müdahale edildiği ve hile karıştırıldığı iddiasıyla adaylıktan çekildiler ve seçimi boykot ettiler.

Adayların bu tavrına rağmen seçim pusulalarına Buteflika dahil, -seçim mevzuatına uymadığı halde- diğer altı adayın da adı yazıldı. Seçim günü bütün sandıkları kuşatan güvenlik güçleri, yabancı gözlemcilerin seçimleri izlemelerine izin vermediler.

Şaibeli bir seçim sonucunda Buteflika geçerli oyların yüzde 74'ünü alarak -seçimlere katılım oranı yüzde 60'tı- cumhurbaşkanı seçildi.

Seçimler sonrasında Cezayir'de çatışmalar yoğunlaştı. Buteflika, aldığı oy oranının seçimlerin adilliğinin bir göstergesi olduğunu ileri sürdü.

Buteflika, ordu kurmaylarıyla "Cezayir Baharını" yaratmak için bir "barış planı" hazırladı. Bu plana göre; 2000 yılının 13 Ocak'ına kadar

Cezayir'deki tüm silahlı İslamcı örgütlerin hükümete teslim olmaları isteniyordu. Bu tarihe kadar teslim olanlar, eğer tecavüz ve katliam olaylarına karışmamışlarsa, koşulsuz affa tabi tutulacaklardı.[170]

Aslında, Buteflika'nın "barış planı" giderek gerileyen ve örgütsel olarak dağılmış silahlı İslami hareketleri bütünüyle tasfiye etmeye dayanmaktaydı.

Buteflika'nın "barış planı", 1992'den beri savaş yorgunu olan Cezayir halkı için huzura kavuşmanın bir aracı olarak düşünüldü. Buteflika bu imajı güçlendirmek yönünde, popülist söylemler geliştirerek, halkla kaynaşma ritüelleri düzenledi.

13 Ocak'ı teslim olmanın son günü olarak ilan eden iktidar, 14 Ocak'ta teslim olmayanlara yönelik acımasız bir operasyon düzenleyeceği açıklamasını yaptı.

"Barış planı"nın en önemli sonuçlarından biri, FIS'in askeri gücü olan AIS'in 8 bin militanının resmen teslim olmasıydı.

AIS'in bu tavrına karşılık, Dava ve Cihad grubu ile GIA hükümetle uzlaşmayı reddetti. Bu iki grubun tavrına rağmen, "barış planı" hem onların hem de diğer İslami grupların içinde örgütsel parçalanmalara, bölünmelere neden oldu. "Barış planı" etkisini yanlızca silahlı İslamcı gruplarda değil, "ılımlı" İslamcı gruplar içinde de hissettirdi. FIS'in hükümetle barış görüşmeleri yürüten liderlerinden Haşani'ye, bu süreçte suikast yapıldı. Dava ve Cihad grubunun liderlerinin hükümetle uzlaşma pazarlıkları yaptığı aşamada, aralarından Hasan Hattab ve yardımcısı Audjid Burgiba'nın öldürülmesi görüşmeleri baltaladı. Dava ve Cihad örgütünden küçük bir grup silahlı mücadeleyi bırakıp hükümete teslim oldu. Örgütün büyük bir kısmı silahlı mücadele kararında ısrarını korudu. AIS içinde de, barış görüşmeleri sürecinde çelişki ve çatışkılar yaşandı. AIS lideri Medeni Mezrag, danışmanı Şeli tarafından vurularak yaralandı. Ağırlıkta örgüt içi parçalanma ve bölünmenin yansımaları olan bu gelişmelerde, Cezayir gizli servisinin rolünün olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Ordu, İslami gruplar içinde yaşanan bu parçalanma ve bölünme sürecinden inisiyatifini artırarak çıkmayı başardı ve 14 Ocak 2000 sonrasında, silahlı mücadeleyi sürdüren GIA ile Dava ve Cihad grubuna yönelik geniş çaplı bir yok etme operasyonuna girişti. Hazırlıklarını 13 Ocak öncesinde yapan ordu, çatışma bölgeleri olan Cezayir'in kuzeydo-

ğusundaki Jijel, Tizi Uzu, Buyra Blida ve Medea'da; güneybatıda ise Tipaza, Ayn Defla, Klef, Tiaret, Tissemsilt, Sayda ve Relizane'ye yoğun askeri birlik sevkiyatı yaptı.

Gelişmeler, Cezayir'de yakın dönemde kapsamlı bir barıştan öte yaşanan iç savaşın derinleşeceğini ve farklı bir evreye gireceğini gösteriyor. Çünkü, Cezayir'de yaşanan iç savaş; bölge, mahalle, aile, klan, örgüt, çete esasına dayanan bir tür iç savaş ekonomisi yaratmış durumda. Bu iç savaş ekonomisi bir yandan Cezayir halkı için yoksulluk, açlık, ölüm, katliam anlamına gelirken diğer yandan bu kan gölünden beslenen ve savaş rantından olağanüstü derecede yararlanan güçleri ortaya çıkardı.

Cezayir halkı kendi geleceğini ellerine almadığı müddetçe, kaderi "modern" savaş ağaları tarafından belirlenecek.

UMUDUN ÜLKESİ, CEZAYİR

Bugün Cezayir'de yaşanan, bir yanını devlet terörünün diğer yanını İslami terörün oluşturduğu şiddet sarmalı karşısında, her şeye rağmen, umudu ve cesareti ayaklandıran gelişmeler de yaşanıyor. Bu gelişmeler içinde özellikle kadın hareketi ve Berberi halkının mücadelesi öne çıkmış durumda.

Cezayirli kadınlar bağımsızlık mücadelesinin en önemli unsurlarıydı.[171] Fakat Cezayir'in bağımsızlığını kazanması ve FLN'nin iktidara gelmesi kadınların beklentilerine cevap vermedi. FLN kadınların toplumsal yaşamda rollerini kısıtlayan politikalar uyguladı. Bağımsızlık sonrası, mücahidelerin kurduğu Cezayirli Kadınlar Birliği, süreç içinde, FLN'nin güdümüne girdi. Bu durum, kadın hareketi içinde yeni arayışlara neden oldu. Özellikle, 1984'te yürürlüğe giren Aile Yasası'nın hazırlanması sürecinde (1981'de). Cezayir'de bağımsız kadın hareketinin ilk tohumları atıldı. Bu harekete, birçok eski mücahide de katıldı.

Kadın hareketi bu yıldan sonra giderek gelişip güçlendi. Bu hareket, FLN'ye ve FIS'e karşı etkin eylemler düzenledi. İslamcılar'ın sokağa ve gündelik yaşama hakim olmak yönünde uyguladığı baskı ve şiddete Cezayir'li kadınlar boyun eğmedi.

İslamcılar'ın kadınların toplumsal statülerini yok etme çabaları, boşa çıkarıldı. Özellikle, 13 yaşındaki bir kız çocuğunun başörtüsü takma-

yı reddettiği için katledilmesi, kadınların örgütlenme çabalarını hızlandırdı ve bu çabaların ülke çapında eşgüdümlü yürütülmesi ihtiyacını açığa çıkardı. Kadın hareketi, bu gelişmeyle birlikte, Cezayir'in özellikle metropollerinde bürolar ve çeşitli ilişki ağları kurarak etkinliğini artırdı.

Kadınlar, hem iktidarın hem de FIS'te somutlanan İslamcılar'ın politikalarına karşı bağımsız bir çizgi geliştirerek Cezayir'de "biz de varız!" dediler. Bugün haklarında ölüm fermanları çıkarılsa da, meslekleri ni tehdit ve saldırılara maruz kalmak pahasına yürütseler de, yaşamlarını korumak için kılık değiştirseler ve aynı evde bir günden fazla kalamasalar da, Cezayirli kadınların mücadeleleri sürüyor ve Cezayir'de kadının adı, cesaretle birlikte anılıyor.[172]

Cezayir nüfusunun aşağı yukarı dörtte birini oluşturan Berberiler de, kendi geleceklerini belirlemek, özgür ve bağımsız yaşamak için mücadelelerini sürdürüyorlar.

"Dağların özgür insanları" olarak adlandırılan Berberiler, Kuzey Afrika'nın en eski halklarından biridir.[173] Berberiler, 16. yüzyıldan başlayarak önce İspanyol sonra Osmanlı daha sonra Fransız işgaline karşı direnen bir halktır. Cezayir Bağımsızlık Savaşı da, Berberiler'in yaşadığı bölge olan Kabiliye'de başlamıştır.

Bağımsızlık savaşı sırasında kardeşçe yürütülen mücadele ile zaferin birlikte kazanılması, Berberi halkına kendi dillerini (Berberice ya da Kabilce diye adlandırılır) kullanma, ulusal kimliklerini ve kültürlerini geliştirebilme olanakları sağlamadı. FLN iktidarının Araplaştırma faaliyetleri İslamla birlikte yürütüldü. FLN'nin tek ulus, tek devlet, tek dil yaratma politikaları, Berberi halkının asimilasyon politikalarına tabi tutulmasını beraberinde getirdi.

Fransız sömürgeciliğinin kapsamlı ve ince tekniklerle sürdürülen asimilasyon politikalarına etkin bir şekilde direnen Berberiler, FLN iktidarının bu politikalarına karşı da direndiler. Kendi varlıklarının simgesi olan kültürlerine, dillerine ve ulusal kimliklerine sahip çıktılar. Bağımsızlığın kazanılmasından hemen sonra farklı düzeylerde direnişleri, özellikle Bumedyen'in iktidara gelmesiyle yeni bir biçim aldı. 1965-1980 arasında, Berberiler'in ulusal ve kültürel faaliyetleri ülke dışına kaydı. Başta Fransa ve değişik Avrupa ülkelerine göçmen işçi olarak giden Berberiler, bu ülkelerde kendi ulusal özelliklerini korudular ve yaşattılar. 1980'de "ülkeye dönüş" yaşandı. Aynı yıl yapılan ve "Berberi

İlkbaharı" diye adlandırılan eylemler, devletin resmi politikalarını iflas ettirdi. Bağımsızlık Savaşı'nın yıldönümünde (1985'te) yapılan eylemlerde ise Berberi halkı ulusal taleplerini haykırdı. İki eylem de şiddetle bastırıldı. Birçok kişi yaşamını yitirdi. Geniş tutuklama operasyonları yapıldı. Gözaltına alınanlar ve tutuklananlar işkenceye tabi tutuldu.

Berberiler, 1988 "Ekmek Ayaklanmaları"nda da, ulusal taleplerini haykırdılar. Berberi nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde, bir taraftan FLN despotizmi protesto edilirken, diğer taraftan ulusal ve kültürel talepler dile getirildi. Berberi gençlerinin yoğun olarak katıldığı bu eylemlere ordu silahla müdahale etti. Müdahale sonucunda onlarca Berberi genci yaşamını yitirdi.

1989'da, FLN'nin tek parti olarak devlet iktidarını elinde tutmasına son veren gelişmelerin yaşanması ve çok partili bir rejime geçiş yönündeki düzenlemeler Berberi halkının siyasal örgütlenmeler yaratmasını sağladı.

FFS ve RCD bu süreçte kuruldu. İki partinin ilişkileri uzun süre çelişkili ve çatışkılı geçti. Birbirlerine ağır ithamlarda bulundular. RCD, askeri cuntayı destekleyen politikalarını terk ederek rejime tavır alan bir noktaya geldi. FFS askeri rejimle mesafesini her zaman korudu. İki parti FIS'e ve silahlı İslamcı hareketlere karşı net bir tavır içinde oldular. Bu tavır genelde Berberi halkının tutumunu yansıtmaktaydı. İslami hareketlerin başından beri en zayıf oldukları ve bir türlü etki yaratamadıkları yerler, genelde Berberiler'in yaşadıkları bölgelerdi. Berberi halkının geleneksel özellikleri inanç sistemleri, kültürel ve ulusal kimlikleri kadının toplum içinde aktif rolü, siyasal İslam'ın bu alanlarda kök salmasına izin vermedi. Berberi halkı, bu özelliklerinden dolayı silahlı İslamcı grupların boy hedefi haline geldi. Bu grupların, Berberi köylerine baskınlar düzenleme girişimleri tepkiyle karşılandı. RCD, halkın silahlanması ve Savunma Komiteleri kurması yönünde çağrı yaptı. Bu çağrı sonucunda halk silahlandı ve komiteler etrafında örgütlendi. Bu örgütlenmeler aracılığıyla silahlı İslamcı grupların birçok köy baskını püskürtüldü. RCD'nin bu çağrısı FFS önderi Aid-Ahmet tarafından "... sonu belli olmayan maceralara götürebilecek bir girişimdir," diye yorumlandı. Aid-Ahmet'in bu yaklaşımına rağmen, FFS tabanında silahlanma yönünde ciddi eğilimler gelişti.

1994'ten sonra; RCD, Berberiler'in ayrı bir cumhuriyet kurmaları ya

da federal bir yapı oluşturmaları yönünde açıklamalarda bulundu. FFS ise kendini, bir Berberi partisi olmaktan öte, Cezayir partisi olarak değerlendiriyor ve ülkede siyasal güçler arasında diyaloğun gelişmesi ve demokratik çözümlerin üretilmesinden yana politik tavır alıyor. 1995'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine ve 1996'daki anayasa referandumuna iki partinin yaklaşımları benzer oldu. Aralarında uzun süredir yaşanan problemler yavaş yavaş aşılmaya başlandı.

FFS, Berberi halkı arasında daha geniş bir örgütlülüğe sahip ise de, RCD'nin gücü de azımsanamayacak boyutta. Berberi halkı bu iki siyasal örgütlenmesi ve birçok kültür derneğiyle Cezayir'de kendi geleceğini belirlemeye çalışıyor.

Bugün Cezayir'de yaşanan siyasal kaosun aşılması, değişik toplumsal ve ulusal güçlerin geliştireceği bağımsız politikalara bağlı. Bu noktada bağımsız kadın hareketi ve Berberi halkının mücadelesi öne çıkıyor. Cezayir'de umudu bu güçler yaşatıyor. İşçi sınıfı; FLN iktidarının "üretim araçlarını devletleştirmek" olarak algıladığı "sosyalizm" uygulamaları, korporatist karma ekonomi modelleri ve daha sonra uyguladığı neo-liberal ekonomik politikalar sonucunda, hem ideolojik, hem de örgütsel olarak zayıflamış durumda. İşçi sınıfı içinde İslamcı ideolojinin azımsanamayacak etkisi var. FIS'in ve daha sonra HAMAS'ın kurduğu İslamcı sendikal örgütlenmelerde önemli oranda işçinin bulunması bunun bir göstergesi. Bir devlet sendikası niteliği taşıyan UGTA ise başından beri FLN'nin, daha sonra değişik siyasal iktidarların politikalarına angaje olmuş durumda. İç savaştan en çok etkilenen işçi sınıfı, bugün özelleştirmeler ve işsizlik tehditleriyle de karşı karşıya.

Yaşadığı bütün bu olumsuzluklara rağmen, tarihinde yarattığı özyönetim deneyimleri ile işçi sınıfı hem kendine hem de Cezayir Halkı'na ışık tutuyor. İşçi sınıfının; Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasından hemen sonra, kısa bir dönem de olsa, geliştirdiği doğrudan inisiyatif, bugün yaşadığı sorunların aşılmasının yöntemlerini de gösteriyor.

Cezayir halkı her şeye rağmen, kendisinin saf dışı bırakılmasına sessiz kalmıyor ve geleceğini aramaya devam ediyor.

1. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi,* c.4, İletişim Yay., 1988, s. 1294.
2. 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın başına kadar geçen zaman, "Avrupalı Korsanlar" için "Korsanlığın altın çağı" olarak adlandırılmaktadır.

Korsanlık, sömürgeci politikaların bir uzantısıdır. Sömürgeci egemenler tarafından yetkilendirilen korsanlar rakip devletlerin sömürgeci faaliyetlerini baltamakla görevlendirilmişlerdi. Bir dönem sonra hizmet ettiği güçlerle çıkar çatışmalarına giren korsanlar ya "bağımsız" olarak hareket ederek (bazen hizmet ettiği güçlerle savaşarak) ganimet toplamaya başladılar ya da kullanıldıktan sonra tasfiye edildiler.

Bazı tarihçiler korsanlığı dört kategoriye ayırmaktadır. Bu kategorilerden birincisi; "bağımsız" korsanlardır. "Gerçek korsan" olarak da kabul edilen bu gruptakiler hiçbir devlete ve krala bağlı değillerdir. Hatta yağmalama faaliyetleri ve denizlerde uyguladıkları "gerilla tarzı" müdahaleleri sömürgeci egemenleri zor durumda bırakmıştır. "Bağımsız" korsanlar içinde en çok tanınanlar Kaptan Edward Low ve Kaptan George Lowther'dir. Resmi tarih kitaplarında ortaya konulan suçlu ve tehlikeli korsan figürü, bu gruptaki korsanlara ilişkindir.

İkincisi; markiler ya da yetkililer olarak tanımlanan "soylu" yağmacılardır. Markiler; belli sömürgeci bir güç tarafından rakip güçlere ait ticaret gemilerini yağmalamakla yetkilendirilmiş resmi korsanlardır. Dünya denizlerinde egemenlik kavgası yapan Fransa, İngiltere, Hollanda ve Osmanlı İmparatorluğu, "geleneksel" savaş dönemleri dışında bu soylu yağmacılar aracılığıyla birbirlerini etkisizleştirmeyi ve zayıflatmayı amaçlamışlardır. Markiler, dönemin uluslararası deniz hukukuna göre "yasaldı" ve yaptıklarından dolayı suçlanamazdı. "Soylu" yağmacılar bir dönem sonra hizmet ettikleri güçler tarafından tasfiye edilmeye çalışıldı. Bundan dolayı markilerin bir kısmı "bağımsız" faaliyet yürütmeye başladı. Markiler ya imha edildiler ya da karşı devletlerle anlaşarak faaliyetlerini onların yararına yürütmeye devam ettiler. Markilerin en önde gelen isimlerinden biri, Kaptan Henry Morgan'dır.

Üçüncüsü; karaya ayak basmadan, uzun süre denizde kalan ve bu dönemde özellikle kaptanların baskılarına ve şiddetine maruz kalan denizcilerin isyanı sonucu ortaya çıkan korsanlardır. Bu korsanlara "isyancılar" adı verilmektedir. İsyancıların en ünlüsü daha önce kendisi de bir marki olan ve İngiliz kralı tarafından korsanları yakalamakla görevlendirilen Kaptan Kidd'dir.

Dördüncüsü, "Bukaner"lerdir. Bukanerler, önceleri Haiti ve Dominik adalarında avcılık yaparak yaşamını sürdüren yerlilerdi. Fakat bu adaların İspanyol sömürgeciler tarafından işgal edilmesi ve halkın katliamlarla öldürülüp köleleştirilmeye çalışılması bir grup yerlinin ayaklanmasına neden oldu. Bu yerliler sömürgecilere duydukları nefretle, denizlerde İspanyollarla savaşmaya başladılar. Benzer gelişmeler başka adalarda ve yerli topluluklarında da yaşandı. Bir dönem sonra bu isyancılara kökenleri hangi adadan olursa olsun bukaner denmeye başlandı. Gerçek bir korsan olan bukanerler, İspanyol krallığını Amerika kıtasında oldukça zor durumda bıraktılar. Bazı tarihçiler bukanerlerin, İspanyol sömürgeciliğinin Amerika kıtasındaki etkisinin azalmasında ve kıtayı İngiliz Krallığı'na bırakmasında rolleri olduğunu belirt-

mektedir. Bukanerler her ne kadar İspanyol sömürgecilerine karşı nefretle savaşsalar da, bu nefret genel olarak sömürgeciliğe karşı bir mücadeleye dönüşmezdi. Bukanerler zamanla İngiliz ve Hollandalı sömürgeci güçlerin güdümünde hareket etmeye başladılar.

Korsanlık ve korsanlık tarihi hakkında daha geniş bilgi için bakınız; (Peter Lamborn Wilson, Pirate Utopias: Moorish Corsairs and European Renegadoes, Autonomedia, 1995.)

3. Hubert Deschamps, *Sömürge İmparatorlukların Sonu*, Gelişim Yay., 1975, s. 35-36.
4. Bu arada Konstantin emiri Ahmed, Fransız işgalcilerine karşı direniş başlatmıştı. Emir Ahmed'in şehri korumak yönünde direnişi yedi yıl sürdü. Şehir 1837'de, emirin yenilmesiyle Fransızlar'ın eline geçti.
5. Raphael Danziger, *Bir Başkaldırının Anatomisi*, Akabe, 1988, s. 81.
6. Aktaran, Raphael Danziger, age., s. 86.
7. Age., s. 104.
8. Age., s. 143.
9. Ferhat Deniz, *Cezayir Nereye?*, Denge Yay., 1992, s. 36.
10. B.G. Martin, *Sömürgeciliğe Karşı Afrika'da Sufi Direniş*, İnsan Yay., 1988, s. 78.
11. Ferhat Deniz, age., s. 36-37.
12. Ferhat Deniz, age., s. 38-39.
13. Ferhat Deniz, age., s. 39.
14. Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm*, Hil Yay., 1998, s. 263.
15. Niyazi Berkes, *Arap Dünyasında İslamiyet - Milliyetçilik - Sosyalizm*, Köprü Yay., 1969, s. 191.
16. Jean Paul Sartre, "*Sömürgecilik Bir Sistemdir*" - *Hepimiz Katiliz*, Belge Yay., 1995, s. 17.
17. Niyazi Berkes, age., s. 192.
18. Avni Çeviker, *Hür Cezayir*, Kültür Matbaası, 1958, s. 22.
19. Jean Suret, "Fransız Sömürgeleştirilmesinde Kara Afrika", *Kapitalizmin Kara Kitabı*, Evrensel Basım Yayın, 1999, s. 186.
20. V.İ.Lenin, *Emperyalizm*, Sol Yay., 1974, s. 111.
21. Türkkaya, Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1977, s.15-19-20-21.
22. Jean Suret, agm., s. 192.
23. Agm., s. 192.
24. Jean Paul Sartre, agm., s. 20
25. Agm., s. 20.
26. Türkkaya Ataöv, age., s. 134.
27. Age., s. 135
28. Türkkaya Ataöv, Kuzey Afrika Yıldızı ve Messali El Hac hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Kuzey Afrika Yıldızı hareketinin ilk önderi, Fransız Komünist Partisi merkez komitesi üyesi Hac Abdülkadir'di. Onun yerini alan Messali Hac da Fransız Komünist Partisi'ne üye olup, 1930'da Moskova'da Üçüncü Enternasyonel'e katılmıştı. Paris'e dönüşünde El Umma (Ulus) adlı bir gazete çıkardı. Bir süre sonra, komünistlerden ayrılarak Cezayir hareketine militan bir milliyetçi hava getirdi. Ön-

derliğini yaptığı Parti Populaire Algérian (PPA) Modern Cezayir Milliyetçiliğinin kaynayan potası oldu" (Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., 1977, s. 136.)

29. Türkkaya Ataöv, age., s. 136.
30. Ferhat Deniz, s. 47.
31. Alexander Sabolev, *Üçüncü Enternasyonal'in Kısa Tarihi*, Bilim Yay., 1979, s. 438.
32. Yusuf Barman, *Fransa'da Halk Cephesi*. 1936, *II. Tez*, 4. Kitap, 1986, s. 152.
33. Agy., s. 164.
34. Aktaran, Niyazi Berkes, age., s. 208-209.
35. George El Rasi'den aktaran, Faik Bulut, age., s. 77.
36. "Hollanda, Belçika ve Fransa'nın Düşüşü", *Büyük Savaş - İkinci Dünya Savaşı Tarihi 1939-1945*, Milliyet Yay., 1974, s. 54-82.
37. Ferhat Abbas'ın laik yaklaşımını *Şeriat Gölgesinde Cezayir* adlı kitabın yazarı Faik Bulut şöyle yorumlamaktadır; "Bilindiği üzere bu kural, Laik Fransa'da geçerli bir kuraldı; Fransız burjuva devriminin en önemli kazanımlarından biriydi. Ferhat Abbas ile arkadaşlarının 'dinin devletten ayrılması' yolundaki talebi, onların İslamiyet'e karşı laik tutumlarından kaynaklanmıyordu. Tersine, Fransa 'Cezayir'i anavatanla bütünleştirmeci ve laik bir siyaset izleyerek' Arap-Berberi-İslam adına ne varsa topyekün imha etmek istediğinden ve 'Cezayir adlı sömürgesindeki dinsel ve kültürel (Arap-İslam) faaliyetleri, sömürgeciliğe karşı milliyetçi uyanışın dinamiği saydığından; dini kurumları sürekli denetim altında tutuyor, deyim yerindeyse sömürge yönetiminin sıkı kontrolünü uyguluyordu. Bu durumda, Abbas 'din, devlet işlerinden ayrılsın' derken, laiklikten çok, 'baskı ve denetim altında tutulan İslam dininin sömürgeci devletin pençesinden kurtulmasını' amaçlıyordu.

Belki de bu nedenle, Cezayirli önderler, bağımsızlıktan sonra yönetim biçimlerine 'sosyalist' demekle birlikte, bilimsel anlamda laik bir tutum takınmadılar. Laiklik denen şeyi, sömürgeciliğin kötü bir mirası ve anısı olarak dışlayıp, anayasalarına, 'İslam, ülkenin resmi dinidir. Cezayir kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Yasanın temelidir' ifadelerini koydular. Bu, batı kültür ve siyasetine bir tepkiydi. Aynı zamanda Cezayirli'nin ulusal kimliğinin oluşmasında dinin ve milli duyguların kaynaşmış haliydi.

Ne zaman ki İslamcı akım ön plana çıkıp, iktidara yürümeye başladı -bu arada İslamcı kesimlerin diğer azınlıklar ve kültürler üzerine baskısı gözle görülür bir hâl aldı- o zaman özellikle Berberi topluluklar 'Laiklik' ilkesini bir söylem ve slogan olarak ortaya attılar. 1988'de 'Kültür ve Demokrasi İçin Birlik' Partisi kabile temeline (Berberi) dayandığından, bir yandan Berberice eğitim talebini öne sürerken, öte yandan okullarda 'din dersi/mecburi İslam' eğitimi yerine 'laik öğretim/eğitim yapılmasını' istedi. Bu istem, Cezayir milli kimliğinin İslam yoluyla benliğine kavuştuğu bir ülkede, bir yandan İslamiyeti siyaset olarak kullanıp iktidara varmak isteyen Selamet Cephesi ve benzeri İslami çevreler ile İslam Şeriatı'ndan ürküp, dinin devlet işlerinden ayrılmasını isteyen laik ve azınlık çevreler arasındaki mücadelenin boyutunu da göstermesi bakımından ilginçtir." (Faik Bulut, *Şeriat Gölgesinde Cezayir*, Cem Yay., 1995, s. 87-88.)

38. George El Rasi'den aktaran, Faik Bulut, age., s. 86.
39. 1945 yılında Fransa'nın başka bir sömürgesi olan Madagaskar'da da bağımsızlık yan-

lısı gösteriler kanla bastırıldı. Onbinlerce insan katledildi. Fransa'nın 1945'ten sonra Cezayir'de yoğunlaştırdığı kontr-gerilla taktiklerinin benzerleri Madagaskar'da da uygulandı. Madagaskar'da ulusal mücadelenin tarihi için bakınız; Türkkaya Ataöv, *Afrika'da Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgilar Fakültesi Yay., 1977, s. 520-526.

40. Türkkaya Ataöv, age., s. 139.
41. Age, s. 139.
42. Kolonlara Piends noir - Kara Ayaklar'da denilmekteydi. Kıta Avrupası'nda yaşayanların, güneşte ayakları yanmış ırkdaşlarına taktıkları isim olan Kara Ayaklar tabiri, bir anlamda da aşağılamayı içermekteydi.

Kara Ayaklar - Kolonlar, Avrupalı sömürgeciler olarak, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'na karşı en ırkçı ve en şoven tutum geliştiren kesimi oluşturdular.

43. Fransız Direniş Hareketi ve onun içinde Komünist Parti'nin rolü için bkz.; "*Fransız Rezistans Hareketi: 1940-1944*", *Düşün*, 1985, s. 37-80.; Frida Knight, *Fransız Direnişi 1940'dan 1944'e*, Belge Yay., 2000.
44. 1952'de Mısır'da Nasır'ın iktidara gelmesi, "Mısır İhtilali"nin gerçekleşmesi, ülkeyi Arap dünyasının yeni çekim merkezlerinden biri haline getirdi. Nasır'ın geliştirdiği argümanlar ve izlediği politikalar Arap dünyasınca coşkuyla karşılanmaktaydı. Cezayirli devrimciler de Mısır'daki gelişmelerden etkilendi. Kahire, Cezayir bağımsızlık mücadelesinin merkezlerinden biri haline geldi.
45. Aktaran, Türkkaya Ataöv, age., s. 142.
46. Age., s. 141.
47. Muhammed Harbi, "Devrim İçinde Köylüler", *Azgelişmiş Ülkelerde Sosyalizm ve Köylüler*, Gerçek Yay., 1974, s. 8-9.
48. Türkkaya Ataöv, age., s. 141-142.
49. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., 1988, c.4, s. 1310.
50. Sartre, Fransa devletinin sömürgeci politikalarına açıkça karşı çıkan ve Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nı net olarak destekleyen tutumuyla, aydın olmanın sorumluluğunu hem düşünsel hem de eylemsel düzeyde gösteren sayılı isimlerden biridir.

Sartre'ın, Cezayir Savaşı'ndaki yaklaşımlarını değerlendirmek için bkz., Jean Paul Sartre, "*Sömürgecilik Bir Sistemdir*" - *Hepimiz Katiliz*, Belge Yay., 1995.

51. *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, c. 1, İletişim Yay., 1986, s. 242.
52. Henri Alleg - Pericles Korovessis, *Sorgu*, Belge Yay., 1992, s. 21; Ayrıca Henri Alleg'in kitabı üzerine başka bir çalışma için bakınız, Kate Millett, "Henri Alleg ve Cezayir'de Sömürgecilik", *Zülüm Politikaları*, Metis Yay., 1998, s. 60-78.

Cezayir'de Fransız sömürgeci rejimin yaptığı işkence ve katliamlar yıllar sonra bu operasyonların başında bulunan yetkililer tarafından itiraf edildi. Bir dönem 10. Paraşüt Bölüğü'nün başında olan ve asayişten sorumlu General Massu, yapılan sistematik işkenceleri kabul ederken Cezayir valisi genel sekreter Paul Teitgen de 24 bin tutukludan 3.024'ünün çöllere götürülüp mezarları kendilerine kazdırılarak öldürüldüğünü açıkladı. Ayrıca Cezayir'de haberleşmeden sorumlu komutan olarak görev yapan General Paul Aussaresses, genel sekreterin verdiği rakamların doğru olduğunu belirterek, kendisinin bizzat işkence yaptığını ve 24 kişiyi öldürdüğünü söyledi. General, Le Monde'a verdiği demeçte şunları söyledi: "Kamplarda, yakalanan kişilere,

hapsedilmelerini içeren tutuklama belgesi imzalatıyordum... Aslında bu tutukluları öldürüyorduk... O dönemde, işkence yaygındı. Eğer tekrar yapmak gerekseydi, istemezdim ama yine aynı şeyi yapardım, çünkü başka türlü yapılabileceğini sanmıyorum... FLN'nin en iyi yerlerinde görev alan insanlar yakaladım ve dedim ki: 'Bu kişi bizim için tehlikeli öldürülmesi gerekir' ve öldürdüm ya da öldürttüm" 1954-1962 yılları arasında Cezayir'de görev yapmış bu itirafçı generalller ve yetkililer, üzeri kapatılmak ve unutturulmak istenen bir gerçeği bütün çıplaklığıyla ortaya koyarak, bir halkın nasıl yok edilmek istendiğini açıklamışlardır. Daha geniş bilgi için bkz.; (Le Monde, 23. Kasım 2000, s. 1-10-11.)

53. "Cezayir: Silahlı Mücadelenin Özellikleri" William J. Pomeroy, *Marksizm ve Gerilla Savaşı*, Belge Yay., 1992, s. 309.
54. Siyasi literatüre şehir gerillası kavramı, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra girmiştir. Daha sonra birçok ülkedeki emperyalizme ve yerli egemen güçlere karşı silahlı mücadeleyi savunan devrimci hareketler, şehir gerillası tarzında örgütlenmişlerdir. Şehir gerillası yöntemini uygulayan ve bu tarzın en mükemmel örgütlenme örneğini gerçekleştiren yapı, Uruguay'da MLN - Tupamarolar olmuştur. Tupamarolar, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'ndan esinlenerek, şehir gerillasını kendi ülkelerinin özgül şartlarına uyarlamışlardır.

Tupamaro önderlerinden Mauricio Roesencof, kendisiyle yapılan bir röportajda Uruguay'da uygulanan şehir gerillası taktiği ve esinlendikleri kaynak hakkında şunları söylemektedir; "Uruguay çok küçük bir ülkedir. Tepeleri ve dağları yok denecek kadar azdır. Başkent Montevideo'nun doğal güzelliği ise tamamen düz olmasıdır. Siyasi mücadelelerin merkezi de orasıdır. Dağları olmayan bir ülkede ancak şehir gerillacılığı yapılabilirdi, sebebi budur. Şehir gerillası tanımının mucidi biz değiliz. Bu tanımı, Fransa'ya karşı kurtuluş mücadelesi sırasında Cezayirliler kullandı. Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın tanınmış önderi Ben Barka (Burada yanlış bir bilgi vardır. Ben Barka Faslı devrimci sosyalist bir önderdir. Üniversite yıllarında Cezayir'de kalmıştır. Fas'ın bağımsızlığını savunan İstiklâl Partisi içinde 'Gizli Örgüt' adında bir silahlı mücadele nüvesi örgütlemiş, 1959'da Halk Güçleri Ulusal Birliği adında bir parti kurmuştur), şehir gerillası kavramını ilk kullanan ve bunun teorisini yapanlardandır. Biz, birçok şeyi ondan öğrendik. Her ülke insanının kendisine uygun mücadele yöntemi bulacağına inanıyorum" (Mauricio Rosencof, *Gerilladan Yasal Siyasi Mücadeleye Tupamarolar*, Pencere Yay., 1990, s. 8-9.)

55. "Cezayir: Silahlı Mücadelenin Özellikleri" William J. Pomeroy, *Marksizm ve Gerilla Savaşı*, Belge Yay., 1992, s. 311.
56. Beşir Hacı Ali, "Cezayir Kurtuluş Mücadelesinden Alınacak Dersler", *Marksizm ve Gerilla Savaşı*, Belge Yay., 1992, s. 317-318.
57. *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, c. 1, İletişim Yay., 1986, s. 243.
58. Altaf Choudja, "1957: Abban Ramdan'ın Katli", *Cezayir Dramı - Esir Düşmüş Bir Halk*, Alan Yay., 1998, s. 115.
59. Altaf Choudja, agy., s. 116.
60. Vietnam halkının ulusal kurtuluş mücadelesinde önemli bir yere sahip olan Dien Bien Fu zaferi, büyük fedakarlıkla ve uzun süreli bir direnme savaşıyla kazanıldı. Zaferden sonra Hindi-Çin konusunda Cenevre Konferansı toplandı.

Ho Chi Minh, Fransız sömürgecilerine karşı yürütülen direniş savaşını ve kazanılan zaferinin anlamını şöyle açıklamaktadır: "Tarihte ilk defa zayıf ve küçük bir sömürge, güçlü bir sömürgeci iktidarı yenilgiye uğratmıştır. Bu Vietnam halkının şanlı zaferidir, aynı zamanda dünyadaki barış, demokrasi ve sosyalizm güçlerinin de büyük zaferidir." (*Vietnam İşçi Partisi Tarihi*, Yöntem Yay., 1975, s. 68.)

61. Charles de Gaulle, *Umut Anıları*, Sinan Yay., 1971, s. 27.
62. Charles de Gaulle, age., s. 29.
63. 1958 yılında yapılan anayasa referandumu, aynı zamanda Fransa'nın "denizaşırı topraklarında" bağımsızlık konusunda bir plebisit niteliğindeydi. De Gaulle 1944'de Brazzaville Konferansı'nda deniz-aşırı ülkeler için Fransız yönetimi dışında özerk yönetimler düşünülemeyeceği konusunda sert bir ilke belirlemişti. 1958'de de Gaulle, Cezayir'i dışında bırakıp bu ilkeye bağlı kalmayarak, diğer sömürge ülkelerinin her birinin, herhangi bir zamanda bağımsızlığını ilan etmekte serbest olduğunu bildirdi.

"...Gine'den gayri Fransız sömürgeleri referanduma 'evet' diyerek Fransa ile bağlarını sürdürmek yolunu seçtiler. Birçok yerde seçimlerin sonucu oybirliğine o kadar yaklaştı ki, ister istemez totoliter rejimlerde yapılan mutsuz plebisitleri hatırlattı. 'Evet' diyen oyların sayısı Fildişi Kıyısı'nda, Yukarı Volta ve Orta Kongo'da yüzde 99'u, Ubangi-Şari'de yüzde 98'i, Sudan ile Senegal'de yüzde 97'yi ve Moritanya'da yüzde 94'ü buldu. Öbür yandan, Gine'de, daha önce de Gaulle'e karşı açıkça 'yoksulluk içinde hürriyeti, köleliğin zenginliğine tercih ederiz' demiş olan Sékou Touré Fransızlar'a karşı bütün gücünü kullandı ve burada oylar yüzde 95 'Hayır' çıktı. Nijer, Çat ve Madagaskar'da çoğunluktan ayrılan oran beşte-birdi." (Rubert Emerson, *Sömürgelerin Uluslaşması*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., 1965, s. 78.)

64. Jean Paul Sartre, age., s. 10-11.
65. Charles de Gaulle, age., s. 54-55.
66. Türkkaya Ataöv, age., s. 145.
67. Age., s. 145.
68. Charles de Gaulle, age., s. 120-121.
69. Türkkaya Ataöv, age., s. 147.
70. Charles de Gaulle, age., s. 135-136.
71. OAS'ın son eylemlerinden biri, 22 Ağustos 1962'de, de Gaulle'e yönelik başarısız suikast girişimiydi. "Çakal" kodlu bu eylem, bazı spekülasyonları ve manipülasyonları içeren birçok romana ve filme konu oldu. OAS'ın liderlerinin yakalanıp, dağıtılmasından sonra, bazı elemanları Fransız gizli servisince kullanıldı. Benzer yöntem, "harki"ler adı verilen bağımsızlık savaşı sırasında Fransızlarla işbirliği yapan Cezayirliler ve itirafçılar içinde kullanıldı. "Harki"lerin bazıları Fransa'da polis aygıtı tarafından istihdam edildi. OAS elemanları, Fransa'da demokratik muhalefete karşı düzenlenen operasyonlarda görev aldı. Ayrıca Bask halkının özgürlük mücadelesinin taşıyıcı örgütü olan Euzkadi ta Askatasuna - (ETA) - Bask Ülkesi ve Özgürlük'e karşı da kullanıldı. Fransa'nın ve İspanya'nın birlikte uyguladığı özel savaş programı doğrultusunda ETA'ya karşı kontr-gerilla operasyonları yapıldı. Birçok ETA üyesi, OAS'ın eski elemanlarından oluşan özel timlerin gerçekleştirdiği suikastler sonucu yaşamını yitirdi. Bask halkı ve ETA'nın mücadelesi ve ETA'ya karşı uygulanan kontr-gerilla yöntemleri için bkz.; (Volkan Yaraşır, *Uluslararası*

İşçi Hareketleri, Bibliotek Yay., 1998, c.2, s. 83-99.)

72. Türkkaya Ataöv, age., s. 147. Cezayir'den göç eden Fransız yerleşimciler (pie noir'lar) bugün, Fransız aşırı sağının oy deposu gibi hareket ederek Le Pen'in partisine destek vermektedirler.
73. Frantz Fanan, *Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi*; Pınar Yay., 1983, s. 34-35-36-37.
74. Türkkaya Ataöv, age., s. 147.
75. *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*, İletişim Yay., 1986, c. 1, s. 245.
76. Türkkaya Ataöv, age., s. 148.
77. Age., s. 149.
78. Ahmet Ben Bella, "Cezayir", *Azgelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm*, Gerçek Yay., 1966, s. 98.
79. Alein - Bourdet Guillerm, "Yvon: Clefs Pour I'Autogestion"dan aktaran, Kadir Cangızbay, *Siyaset Ötesi Toplum*, V Yay., 1987, s. 94.
80. Mikail Raptis, "Cezayir'de Özyönetim Dosyası", Ernest Mandel, *Contrôle Ouvrier Conseils Ouvrier Autogestion*, Vol. III., François Maspero, 1973.
81. Aktaran, Ernest Mandel, age.
82. Henri Arvon, *Özyönetim*, İletişim Yay., 1991, s. 63.; Kadir Cangızbay, *Siyaset Ötesi Toplum*, V Yay., 1987, s. 96.
83. Alein - Bourdet Guillerm'den aktaran, Kadir Cangızbay, age., s. 94-95.
84. Mikail Raptis'den aktaran, Ernest Mandel, age.
85. Henri Arvon, age, s. 95; ayrıca Yugoslavya özyönetim modelinin özellikleri hakkında daha geniş bilgi için bakınız; Milojko Drulovic, *Özyönetim*, Bilgi Yay., 1976.; Tito, *Özyönetimli Sosyalizm*, Koza Yay., 1978.; Alpaslan Işıklı, *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, Alan Yay., 1980.; (Der.) Beyto Nobırdalı - Bedri Selim, *Çağdaş Bir Önder Tito Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya*, Tan Yay., 1977.
86. Alein - Bourdet Guillerm'den aktaran, Kadir Cangızbay, age., s. 95.
87. Henri Arvon, age., s. 63.; Kadir Cangızbay, age., s. 95-96.
88. Henri Arvon, age., s. 64.; Kadir Cangızbay, age., s. 96-98.
89. Kadir Cangızbay, age., s. 97.
90. İlginç bir yaşam serüveni ve düşünsel evrimi olan Ben Bella, Bumedyen'in darbesinden sonra 15 yıl cezaevinde kaldı. Hapisteyken, sosyalizmle ilgili düşüncelerini terk ederek radikal İslamcı bir yönelime giren Ben Bella'nın düşünsel değişimi hakkında daha geniş bilgi için bkz; Ahmet Bin Bella, *Konuşmalar*, Akabe Yay., 1986; Ahmet Bin Bella, *Esaretin Karanlığından İslamın Aydınlığına*, Beyan Yayınları.
91. Türkkaya Ataöv, age., s. 149.
92. Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın başından beri FLN ile IV. Enternasyonel'in ilişkileri yakın oldu. Birçok Troçkist, Ben Bella'nın danışmanlığını yaptı. IV. Enternasyonel, Cezayir'i kendi kuramsal ve siyasal görüşlerinin, pratikte hayata geçebileceği bir ülke olarak değerlendirmekte ve ciddi önem vermekteydi: Özellikle özyönetim uygulamaları Troçkistler'in dikkatlerini çekmekteydi. Nisan 1964'teki FLN Kongresi'nin "ideolojik platformu"nun hazırlanmasında, Ben Bella'nın Troçkist danışmanlarının ve Troçkist aydınların ciddi rolleri oldu. Kongrede, Ben Bella'nın değerlendirmeleri için bkz; (Ahmet Ben Bella, "Cezayir", *Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm*,

Gerçek Yay., 1966, s. 85-105.)

93. Che Guevara, 1964'te Cezayir'i ziyaret etti. Guevara, Ben Bella'nın işçi sınıfının ve kitlelerin desteği kazanma çabalarını gözlemleyince "korkma-halkı silahlandır; halkı silahlandırmaktan da hiç korkma" önerisinde bulundu. Danışmanı Muhammed Harbi'nin 'mileces populaires' adını verdiği milis örgütlenmelerinin kurulması için kampanyaya başladı. Bumedyen bu gelişmeyi müdahale ederek engelledi. Harbi, 1964 FLN Kongresi'nden sonra Bumedyen'in baskıları sonucu görevinden alındı, Sosyalist Öncü adında bir parti kurarak, özyönetimci bir sosyalizmin kurulması doğrultusunda, işçi sınıfı ve köylüler içinde çalışmaya başladı. (Türkkaya Ataöv, age, s. 152.)
94. Çağdaş Liderler Ansiklopedisi, C.1, İletişim Yay., 1986, s. 247.
95. *Devrimler ve Karşı-Devrimler Ansiklopedisi*, C.3, Gelişim Yay., 1987, s. 720.
96. Türkkaya Ataöv, age., s. 155-156; Faik Bulut, age., s. 159.
97. Faik Bulut, age., s. 156.
98. Faik Bulut, age., s. 161.
99. Türkkaya Ataöv, age, s. 157-158.
100. Türkkaya Ataöv, age, s. 160.
101. Bumedyen dönemi hakkında şöyle yorumlar da yapılmaktadır: "Bumedyen, her ne kadar milli burjuvazinin temsilcisi ise de, bir yandan 'sınıfsız veya sınıfların uzlaştığı, ebedi barışık olduğu bir temelde kurmak istediği' Cezayir toplumunda, ulus-devletin oturmuşluğuna paralel olarak milli burjuvazi de doğmuş oluyordu. 'Sosyalist devrim' adıyla tanıtılan dev kalkınma projeleri, bizzat bünyesinde kent milli burjuvazisinin palazlanmasını hesaplıyordu. Bunun partideki temsilcileri, erken başkaldırıp iktidardan pay talep edince, güç merkezleri ya da o zamanki adıyla tek parti yönetimini temsil eden Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) saflarında kanat çatışmaları başladı. Bu, iktidardaki ikinci çatışmayı (birincisi Bin Bella dönemi) simgeliyordu ki; doğan siyasi kriz ve yönetim boşluğunu İslamcılar yaptıkları hamlelerle doldurmayı (siyasal açıdan) ve bundan yararlanarak halk muhalefetini örgütlenmeyi başardılar.

Kuşkusuz Bumedyen, iktidarı sırasında henüz gözden düşmeyen ve saygınlığı olan bir Arap milliyetçiliğinin (1967'den itibaren gözden düşen Nasırcı ve Baasçı milliyetçiliğinin tersine) temsilcisi olarak ve 1971'de devrim içinde uzatılmış bir devrimi tırmandırıyordu. Ancak erken ölümü de yönetimdeki milli güçlerin, inisiyatifi islamcılara kaptırmasına etkili oldu."

(Aktaran, Faik Bulut, *Şeriat Gölgesinde Cezayir*, Cem Yay., 1995, s. 170-171.)
102. Faik Bulut, age., s. 174.
103. Aktaran Ferhat Deniz, age, s. 94.
104. Faik Bulut, age, s. 176-177.
105. John L. Esposito - John O. Voll, *İslamiyet ve Demokrasi*, Sarmal Yay., 1998, s. 223-224.
106. John L. Esposito - John O. Voll, age., s. 218.
107. Age., s. 219.
108. Chris Harman, *Peygamber ve İşçi Sınıfı*, İşçi Demokrasisi Yay., 1998, s. 42.
109. 1964 yılında İslamcı entelektüeller tarafından laisizme yönelişi dengelemek amacıyla "sömürge ve çöküş döneminin kurbanı olan İslami değerleri koruma aracı" ola-

rak tanımlanan el-Kıyem Cemiyeti kuruldu. Cemiyet, 1970 yılında Bumedyen tarafından kapatıldı. Bumedyen, Diyanet İşleri Bakanlığı'nı kurarak bu kurumu bizzat kendisine (devlet başkanlığına) bağladı.

"Devlet, dini hayat üzerindeki tekelini yeniden hissettirdikten sonra, 1970 Sonbaharı'nda, Diyanet İşleri Başkanı Mevlut Kasım'ın yönetimi altında 'ahlaki çöküntüye karşı' büyük bir kampanyanın inisiyatifini eline aldı. Bu kampanya Batı kültürel değerlerinin yargılanmasında, aileyi savunmasında, kadın konusundaki muhafazakâr tutumunda, alkolizm, kozmopolitanizm ve yarıçıplaklığa saldırısında el-Kıyem'in söylemindeki ana temaların pek çoğunu neredeyse kelimesi kelimesine tekrarlamıştı. Ancak bu durumu rejimin, stratejik olarak etkili grupların taleplerine karşı verdiği bir tür taviz şeklinde yorumlamak yanlış olur. Kampanya vasıtasıyla devlet, toplum içinde el-Kıyem kitlesini kontrol altına almış oldu. Böylece devlet bir taraftan kendi hareket serbestisini artırırken, diğer taraftan cemiyetin tabanını ve varoluş nedenini de yıkmış oluyordu." (Robert Hugh, "Radikal İslamcılık ve Cezayir Milliyetçiliğinin Çıkmazı", *Dünya ve İslam*, Kış. 1990, s. 72.)

Fakat Bumedyen'in bu politikaları, paradoks gibi görünmesine rağmen, İslami hareketin geniş çapta yararlandığı, örgütlendiği, devlet içinde etkili konumlar elde ettiği, siyasetini kitlelere ulaştırdığı olanaklar yarattı. Bu olanakları iyi kullanan İslami hareket giderek sokağa hakim olmaya başladı.

110. A. Rouadia, *Les Freres et la Mosque*, 1990, s. 33'den aktaran, Chris Harman, age., s. 42.
111. John L. Esposito - John O. Voll, age., s. 222.
112. Age., s. 221-222.
113. A. Rouadia'dan aktaran, Chris Harman, age., s. 43.
114. François Burgat, *L'Islamisme au Mağreb*: La Voix du Sud, Karthala, 1988'den aktaran, Ferhat Deniz age., s. 98-99.
115. François Burgat'dan aktaran, Ferhat Deniz, age., s. 97.
116. Abdülhadi, İslami hareketin 1980'lerin ortalarına kadar örgütsel bütünlük sağlayamamasının nedenlerini şöyle anlatmaktadır; "Çalışma yavaş yavaş gelişmeye başladı. Ne var ki bu, örgütlü bir çalışma değildi. Cezayir'deki islami hareket paramparça, dağınık olarak kaldı. Davetçiler arasında ortak hedeflerimizin gerçekleşmesi için bir dayanışma, bir birlik, bir yardımlaşma, bir müşavere yoktu. Bu durum şu ana kadar da böyledir (1986). Tunus, Suriye Irak ya da Mısır'da olduğu gibi, bir mürşidi olan örgütlü hareket yok. Bir grup aydın var.

Ama Cezayir'de yeterli entelektüel düzeyde davetçi yok. Çoğu, istenilen düzeyin altında. Bir Seyyid Kutub, Şeyh Gazali düzeyinde değiller örneğin... Ya da Hasan el-Benna düzeyinde... Kültürleri sınırlıdır. Bunların pek azı ülke dışına çıkmıştır. Dış dünyada olup bitenden habersizdirler. Dolayısıyla kültürleri kıttır. Çünkü Fransa'da, Amerika'da bulunan kitap ve dergiler ülkemizde yoktur. Gerçek alimler yoktur." (François Burgat'dan aktaran, Ferhat Deniz, age., s.99)

117. Ferhat Deniz, age., s. 101.
118. Ferhat Deniz, age., s. 102; Bildirinin içeriği hakkında daha geniş bilgi bkz, Ferhat Deniz age., s. 102-103-104-105-106 ve Abdullah Özkan, *Cezayir-Sömürü Düzenine Asil Başkaldırı*, Emre Yay., 1992, s. 26-27.
119. John Reudy, Modern Algeria: *The Origins and Development of a Nation*, Indiana

University Press, 1992, s. 242'den aktaran, John L. Esposito-John O. Voll, age., s. 228.

120. Cezayir'de feminist hareketin önemli adlarından Halide Mesudi, Elizabeth Schemla'yla yaptığı söyleşide; başlangıçta yasa tasarısının gizli metnini ele geçirmek için harekete geçerek bir kolektif oluşturduklarını ve bu kolektifin kadın hareketinin ilk örgütlülüğü olduğunu belirterek, 1981 yılı boyunca protesto gösterileri yaptıklarını, önce hareketin başını elli kadar kadının çektiğini, daha sonra harekete FLN içinde savaşmış eski mücahidelerin katıldığını belirtmektedir. "Bütün 1981 yılı boyunca baskıya rağmen devam ettik... 28 Ekim 1981'de yüz kadar kadın sokakta gösteri yaptık. El Mücahid 'öfkeli yüz kadın' manşeti attı. Cezayir'in her yanından on binin üzerinde destek imzası toplamıştık... 23 Aralık'ta direnişçiler Başkent Cezayir'de Büyük Postane önünde toplandılar. Bu çok önemli bir gündü. Çünkü, eski 'mücahideler' kurtuluş için FLN'de savaşmış olan kadınlar, bu kimlikleriyle ilk kez bize, gençlere katılacaklardı. Onlara tümüyle ihanet eden iktidara karşı eski mücahidelerden otuz kadarı mücadeleyi yeniden başlatmaya karar vermişlerdi. Aralarında efsaneleşmiş Cemile Buhined de vardı. Bizi güvenlik kordonu içine aldılar. Pankartlarımızda yazılı sloganlar çok iyiydi: 'Aile Yasasına Hayır!', 'Sessizliğe Hayır, Demokrasiye Evet!', '1 Kasım İdeallerine İhanete Hayır!' - eski mücahideler bu sloganı, bir kaç gün sonra Şadli'ye gönderdikleri açık mektubun başlığı olarak kullanacaklardı... (açık mektup) çok büyük bir etki yaptı. Çünkü, ilk kez Cezayirli kadınlar iktidara hayır demekle yetinmiyor, haklarını kendileri dillendiriyorlardı." (Elizabet Schemla, *Cezayir'de Kadın Olmak*, Metis Yay., 1997, s. 61-62.)
121. John L. Esposito - John O. Voll, age., s. 228.
122. François Burgat'dan aktaran, Ferhat Deniz, age, s. 110.
123. Ferhat Deniz, age, s. 111-112-113.
124. Hugh Roberts, agy, s. 84.
125. José Garçon, "1988 Ekim Ayaklanmaları", Sınır Tanımayan Gazeteciler, *Cezayir Dramı - Esir Düşmüş Bir Halk*, Alan Yay., 1998, s. 171.
126. Ferhat Deniz, age., s. 119.
127. Sehmus Güzel, *Cezayir ve Berberiler*, Doruk Yay., 1997, s. 7.
128. A. Rouadia ve M. Al-Ahnaf'tan aktaran, Chris Harman, age., s. 44.
129. John L. Esposito - John O. Voll, age, s. 224; Ferhat Deniz, age, s. 119.
130. M. Al-Ahnaf'dan aktaran Chris Harman, age., s. 44.
131. Faik Bulut, age., s. 218-219.
132. Faik Bulut, age., s. 248.
133. Şehmus Güzel, age, s. 18; Mohamed Harbi "88 Sonrası Sahte 'Demokrasi'" Sınır Tanımayan Gazeteciler, *Cezayir Dramı - Esir Düşmüş Bir Halk*, Alan Yay., 1998, s. 176.
134. Mustafa Dereci, *Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Cephesi*, Ravza Yay., 1992, s. 61-62.
135. Ferhat Deniz, age., s. 146-147.
136. Olivier Roy, *Siyasal İslamın İflası*, Metis Yay., 1994, s. 118.
137. Ferhat Deniz, age, s. 148-149.
138. FIS'in ideolojik argümantasyonu ve programının tam metni için bkz; (Çev.) Osman

Kara, "İslami Selamet Cephesi Programı", *Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Cephesi*, Ravza Yay., 1992, s. 71-158.

139. Ferhat Deniz, age., s. 188.
140. El Rasi'den aktaran, Faik Bulut, age., s. 249.
141. El Rasi'den aktaran, Faik Bulut, age., s. 254.
142. Chris Harman, age., s. 45.
143. Aktaran Chris Harman, age., s. 45.
144. El Rasi'den aktaran, Faik Bulut, age., s. 256.
145. Faik Bulut, age, s. 256-257.
146. Ferhat Deniz, age., s. 193.
147. Ferhat Deniz, age., s. 198.
148. Ferhat Deniz, age., s. 199.; Séverine Labat, "1991 Mayıs-Haziranı'ndaki "kutsal grev", Sınır Tanımayan Gazeteciler, *Cezayir Dramı - Esir Düşmüş Bir Halk*, Alan Yay., 1998, s. 179.
149. Séverine Labat, agy., s. 180; Faik Bulut, age., s. 268.
150. Séverine Labat, agy., s. 180.
151. eş-Şark'ul-Avsat, 24.12.1991'den aktaran, Ferhat Deniz, age., s. 226.
152. Şehmus Güzel, age., s. 33-34.; John L. Esposito - John O. Voll, age., s. 238.
153. Josè Garçon, "11 Ocak 1992: Hükümet Darbesi", Sınır Tanımayan Gazeteciler, *Cezayir Dramı - Esir Düşmüş Bir Halk*, Alan Yay., 1998, s. 183.
154. Ferhat Deniz, age., s. 256.
155. Cezayir'de silahlı islamcı örgütlerin başlıcaları şunlardır; El Hurras El İslami - İslamcı Bekçiler, El Afgan El Cezairiyyun-Afgan Grubu, Cemaat-ül Cez'ere-Cezayirliler Cemaati / Akımı, El Tekfir ve El Hicra.

İslamcı Bekçiler'in kökleri Mustafa Buyali'ye dayanır. Grup kır gerillası tarzında faaliyet yürütmektedir. Ağırlıkta Cezayir'in orta kesimlerinde etkindir. FIS içinde yaşanan gruplar arası çelişki sonucu, ayrı bir örgütlenmeye giderek silahlı mücadeleye başlamış, faaliyetlerini 1989'dan sonra yoğunlaştırmıştır.

Afgan Grubu; Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden sonra, oraya giderek savaşan Cezayirliler'den oluşan bir yapıdır. Bu grubun da kökleri Buyali'ye dayanmaktadır. Resmi açıklamalara göre bine yakın silahlı kadrosu bulunmaktadır. Askeri olarak yüksek donanıma ve tecrübeye sahip olan bu yapı, Cezayir'deki silahlı İslamcı hareketin en yetkin grubunu oluşturmaktadır. Mücadele tarzı olarak, gerilla savaşını benimsemektedir. Grubun FIS'le ilişkileri her zaman mesafeli olmuştur. FIS içinde yer alan Cezayirliler Cemaati, FIS önderlerinin tutuklanmasından sonra silahlı birimler oluşturarak, silahlı mücadeleye başlamıştır. Katı bir hiyerarşiye sahip olan bu grup, illegaliteye önem vermektedir. Gerilla mücadelesini savunması yanında, ordu ve polise sızmaya çalışarak, "Kışla ayaklanması" tezleriyle ordunun İslami mücadeleye katılmasını amaçlamaktadır.

El Tekfir ve El Hicra, Mısır'da aynı adla Şükri Mustafa tarafından kurulan örgütün Cezayir kolu olarak faaliyet yürütmektedir. Afgan grubuyla yakın ilişkiler kurmakta, şehir gerillası yöntemleri kullanmaktadır. Laik, demokrat, ılımlı İslamcı kesim bu grubun hedefleri arasındadır. FIS ve ılımlı İslamcılar'ı kâfir kabul etmektedir. Her türlü parlamenterist ve legal çalışmayı redetmektedir. Bu yapıların yanında Cezayir'de 10'un üzerinde silahlı İslamcı örgüt bulunmaktadır. 1992'de Ali bin El-

Hac'ın tavsiye mektubuyla, Cezayir'deki İslamcı silahlı gruplar İslamcı Silahlı Kuvvetler Yüksek Meclisi adı altında bir araya gelmiştir. (Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Şehmus Güzel, *Cezayir ve Berberiler*, Doruk Yay., 1997, s. 27., Faik Bulut, *Şeriat Gölgesinde Cezayir*, Cem Yay., 1995, s. 279-290.)

156. John L. Esposito - John O. Voll, age., s. 244.

157. Şehmus Güzel, age., s. 40.

158. Cezayir'de ılımlı İslamı temsil eden partiler, kişiler ve dernekler bulunmaktadır. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Hacı Şeyh Abdülkadir Dehhah, Müslüman Alimler/Ulemalar Cemiyeti, Medreset-ül İrşat, İslami Davet Birliği, İrşat ve Islah Cemiyeti, Hareket-ül Mutama-ül İslami-HAMAS İslami Toplum Hareketi, Hareket-ül Nahdat-ül İslami (ENNAHDA) - İslami Diriliş/Yeniden Doğuş, Hizb-ül Umme-Ümmet Partisi, Hizb-ül Tecdid - Yenilenme Partisi, Rabıtat-ül Cumhuriyyin İslamiyyin - Cumhuriyetçi İslam Partisi.

HAMAS, Mısır'daki Müslüman Kardeşler hareketine yakındır. 1963'den beri Cezayir'de faaliyet yürütmektedir. 1990 yılında partileşmiştir. Kurucusu, Şeyh Mahfud Nahnah'dır. FIS'e mesafeli durmakta ve bazı eylemlerini eleştirmektedir. HAMAS kontrolünde, İslami eğilimli, İslami Sendikalar Birliği - İHSAN adında sendikal bir örgütlenme vardır. HAMAS, 1991 yılında yapılan genel seçimlerin ilk turunda 600 bin oy aldı. İslamcılar'ın yönetimi ele geçirmelerini değil, yönetime katılmalarını öngören bir programa sahiptir. Cezayir'de 'ılımlı' İslam'ın en önemli güçlerinden biri kabul edilmekte, bazen hükümetle diğer İslamcılar arasında köprü görevini üstlenmekte.

ENNAHDA ise Müslüman Kardeşler hareketine yakındır. Daha çok Suriye Müslüman Kardeşler örgütüne sempati duymaktadır. Kurucusu Şeyh Abdullah Ceballah'dır. Hareket, Cezayir hükümetinin Abdülkadir İslam Üniversitesi'ni kurması için Mısır'dan getirttiği Şeyh Muhammed Gazeli'nin sağladığı olanaklarla gelişmiştir. Ceballah da bu üniversitede öğretim görevlisidir. 1988 sonlarında kurulan ve şiddeti yadsıyan ENNAHDA, bazı konularda HAMAS'la birlikte hareket etmektedir. Kimi yorumculara göre ENNAHDA, FIS'le HAMAS arasında bir siyasal konuma sahiptir.

Ümmet Partisi ise, Bağımsızlık Savaşı döneminde FLN'nin radikal milliyetçi kanadında yer alan, daha sonra İslama yönelen Yusuf Bin Hadde'nin kurduğu bir partidir. Parti barışçıl çözümü ve ulusal uzlaşmayı savunmakta HAMAS'a benzer bir politik programla hareket etmektedir. Bu üç parti, pek çok durumda birlikte davranarak, Cezayir tipi ve "ılımlı" İslamı seçimle iktidara taşımaya çalışmaktadır. (Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz: Ferhat Deniz, *Cezayir Nereye*, Denge Yay., 1992, s. 169-182; Şehmus Güzel, *Cezayir ve Berberiler*, Doruk Yay., 1997, s. 23-24-25.)

159. Şehmus Güzel, age., s. 42-43.

160. John L. Esposito - John O. Voll, age., s. 246.

161. José Garçon-Catherine Jentile, "Roma Anlaşmaları", Sınır Tanımayan Gazeteciler, *Cezayir Dramı - Esir Düşmüş Bir Halk*, Alan Yay., 1998, s. 192; ayrıca aynı makale Roma Antlaşmaları'nda tarafların yaklaşımı ve hangi amaçlarla toplantıya katıldıkları hakkında bilgiler vermektedir.

162. Gilles Kepel, *Allah'ın Batısında*, Metis Yay., 1995, s. 193.

163. Age., s. 194.

164. Fransa'da İslami gelişmelerin dinamikleri ve başta FIS'in yeniden "İslamlaştırma" politikaları için bkz; Gilles Kepel, "İslam Toprağı Fransa", *Allah'ın Batısında*, Metis Yay., 1995, s. 191-298.
165. Fransa'da neo-faşist hareketlerin gelişimi, siyasal arenadaki rolleri ve politikaları için bkz; Şehmus Güzel, *Aşırı Sağ ve Irkçılık*, Belge Yay., 1995.
166. Şehmus Güzel, *Cezayir ve Berberiler*, Doruk Yay., 1997, s. 56.
167. Age., s. 57.
168. Askeri rejimin, Fransa'nın "yardımına" ciddi oranda ihtiyaç duyması üzerine şöyle yorumlar yapılmaktadır: "Askeri rejimin Fransa'nın yardımına ihtiyacı çok fazla. Ve askerler Fransa'nın gizli yollardan İslamcılar'ın 'ılımlı' kanadıyla anlaşarak kendilerini devre dışı bırakmasından feci derecede korkuyorlar. O kadar ki, bu amaçla Paris'te bombalama yaparak bunu GIA'ya yüklemeye çalıştıkları bile iddia ediliyor. 1996 Aralık ayı başında Paris'de Port-Royal RER (hızlı metro) istasyonundaki bombalamanın Cezayir kontr-gerillasının eseri olabileceğinden Fransa'nın resmi makamları bile ciddi olarak şüpheleniyorlar. Cezayir'in siyasi geleceği bir kez daha Fransa'nın yapacaklarına, Fransa'da olup-bitenlere bağlı." (Şehmus Güzel, *Cezayir ve Berberiler*, Doruk Yay., 1997, s. 62.)
169. Şehmus Güzel, age., s. 70-71.
170. Ebru Kılıç, "Cezayir Baharı'na Bir Mevsim Daha Var", *Radikal Gazetesi*, 17.1.2000, s. 10.
171. Cezayir Bağımsızlık Savaşı döneminde kadınların rolü için bkz; Sheila Rowbotham, *Kadınlar Direniş ve Devrim*, Payel Yay., s. 270-286.
172. Cezayir'de kadın hareketi hakkında daha geniş bilgi için bkz: Elizabeth Schemla, *Cezayir'de Kadın Olmak*, Metis Yay., 1997.
173. Şehmus Güzel *Cezayir ve Berberiler* adlı çalışmasında Berberi halkının Kuzey Afrika'da yaşadığı ülkeler ve bugün bu ülkelerde yürüttüğü mücadeleler hakkında şu bilgileri vermektedir: "Fas'ta nüfusun yüzde 50'den çoğu Berberi'dir. Libya'da, Tunus'ta, Nijer'de, Nijerya'da, Mısır'da, Mali'de Berberi topluluklar bulunuyor. Afrika'nın 'Çöl adamları' lakaplı Tuaregler de Berberi'dir. Ve bütün Sahara'da yaşarlar. Mali, Nijer, Nijerya, Çad ve Libya'dadırlar...
... Berberiler'in çöldeki kardeşleri Tuaregler, yıllardan bu yana Nijer'de ve Mali'de merkezi hükümetlere/iktidarlara karşı silahlı mücadele yürütüyorlar. Nijer'de silahlı eylem yürütenlerin başında FLAA (Azawak ve Air Kurtuluş Cephesi) geliyor. Nijer hükümetiyle defalarca ateşkes antlaşmaları yaptı. Hükümetin antlaşma metinlerini/Tuareglerin istek listesini parlamento hep reddetti. ...Nijer iktidarı askeridir. ... Süreç içinde FLAA, silahlı mücadele yürüten diğer üç örgütle bir araya geldi ve CRA'yı (Silahlı Direniş Eşgüdüm Komitesi) kurdu. Bugün mücadele sürüyor.
Mali'de benzer bir durum yaşanıyor. Silahlı mücadele yürüten örgütler zaman zaman hükümetle anlaşıyorlar/anlaştılar. Hatta Mayıs 1994'te MFUA ile Mali hükümeti arasında, Cezayir başkentinde imzalanan anlaşma uyarınca, MFUA gerillaları Mali ordusuna katılacak, örgütün Mali'nin kuzeyindeki üsleri dağıtılacaktı. Ancak iktidarın amacının silahlı Tuaregleri süreç içinde yok etmek olduğu anlaşıldı. O nedenle Tuaregler yeniden mücadeleye döndüler. ...Mali'de kuzeyin güneybatının ve doğunun yani Nijer'e komşu bölgenin bağımsızlığı için mücadele ediliyor. Nijer'de ise Lib-

ya'ya komşu kuzey Mali sınırındaki batının -Yani tarihi olarak Tuareglerin geleneksel 'krallıklarının' bulunduğu bölgelerin bağımsızlığı amaçlanıyor.

...Fas'ta Berberi halkı, dilinin ve kültürünün tanınması için mücadelesini yıllardır yürütüyor.

... Tunus ve Fas'ta mücadele kültürel dernekler boyutunda kalıyor." (Şehmus Güzel, *Cezayir ve Berberiler*, Doruk Yay., 1997, s. 75-76-77-78-80.)

İRAN: PEÇENİN GİZLEDİĞİ GERÇEK!

"İşportacılar, İslami devletin tolere edemeyeceği bir sosyal alan yaratıyorlardı. Bu, laik renkli sokak kültürü karanlık dini havayla taban tabana zıttı. İşportacılar dini kültüre karşı hegemonik bir alt kültür oluşturuyorlardı." (Asef Bayat)

Rejim, politize olmuş genç işsizlerin ve mezun olmuş öğrencilerin ağırlıkta olduğu işportacılığa karşı savaş açtı. Humeyni'nin "sokak kaldırımlarının işportacılık için kullanılması haramdır," diye açıklama yaptığı bu marjinal sektör, rejimin sokağı denetlemesinde bir engel olarak görülmekteydi. Pasdaranlar ve Hizbullah devreye sokuldu. İşportacılar çeşitli direniş biçimleri geliştirerek ayakta kalmaya çalıştılar. Bu direniş biçimlerinden en yaygını; günlük gerilla tarzı "sat-kaç"tı.

İran devrimi 20. yüzyılda gerçekleşen en önemli devrimlerden biridir. Şahlık rejimi tarihin gördüğü en geniş katılımlı bir halk hareketi sonucu yıkılmıştır. Devrimin dinamiklerinin ve gerçekleşme biçiminin anlaşılması biraz da İran tarihi zenginliğinin ve İran halk hareketlerinin bilinmesiyle doğru orantılıdır.

Bu sürecin bilinmesi bir yanıyla İran Devrimi'nde bugün hemen hemen hiç bilinmeyen ya da üzerinde durulmayan, fakat devrimin en karakteristik özelliği olan İşçi ve Köylü Şuraları'nın anlaşılmasını beraberinde getirecektir. Çünkü İşçi ve Köylü Şuraları, İran halklarının yarattığı Cengel ya da Ormanlılar örgütü, İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Mehabat Kürt Cumhuriyeti'nin birikimleriyle şekillenmiş ve bu birikimlerin ışığında kurulmuştur.

Devrimin ilk altı ayı, bir geçiş süreci olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde devrimci güçlerin ve kitlelerin doğrudan eylemi sonucu olarak kurulan İşçi ve Köylü Şuraları'nın tasfiyesi Humeyni'nin inisiyatifini yaygınlaştırmasına olanak sağlamış ve İslami rejim ancak bu süreç sonucunda inşa edilmeye başlanmıştır.

Bugün yirmi yaşını dolduran İslami rejim, İran'daki halkların ve emekçi sınıfların mücadelesini büyük bir şiddet ve baskıyla engellemeyi başardıysa da, İran'da umudu ve özlemi yok edememiştir. Bu umut her şeye rağmen sokakta, evde, atölyede, hapishanelerde, gecekondularda yaşatılmaya devam etmektedir.

İRAN'IN YARI SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİ VE İLK İŞÇİ HAREKETLERİ

Binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip İran, 19. yüzyıl içinde farklı sömürgeci güçlerin nüfuz alanına girdi. İran'da Kaçar Hanedanlığı'nın kurulduğu bu dönem (1797 yılında ilk Kaçar Şahı tahta çıktı) İngiltere, Fransa ve Rusya'nın, özellikle Hindistan'ın geleceğine yönelik projeler

ürettiği ve kendi aralarında bölgeye ilişkin çelişkilerin yaşandığı yılları kapsamaktaydı.

Hindistan, İngiliz sömürgeciliği için yaşamsal öneme sahip bir ülkeydi.[1] Bundan dolayı İngiltere, Rusya'nın ve Fransa'nın Hindistan'a ulaşmasını engellemek için her türlü önlemi almaktaydı. Fransa ve Rusya ise, bölgenin jeo-stratejik öneminden dolayı, her ne koşulda olursa olsun, Hindistan'a ulaşmaya ya da en azından Basra Körfezi aracılığıyla Hint Okyanusu'nda söz sahibi olmaya çalışıyordu.

İran'ın, önemli bir hammadde kaynağı ve pazar alanı olan Hindistan'a ve ticaret yolu olarak Hint Okyanusu'na ulaşmayı sağlayacak bir coğrafi konuma sahip olması, sömürgeci güçlerin bu ülkeye yönelik politikalar geliştirmesine neden oldu.

İran, sömürgeci güçler tarafından, bölgenin bütününe yönelik hedeflerin gerçekleşmesinde, bir sıçrama alanı olarak değerlendirildi. Rusya ve İngiltere'nin nüfuz bölgelerinin sınırında yer alması, İran'ın diplomatik savaş ve rekabet alanı haline gelmesine yol açtı.

Sovyet Devrimi'nin önderlerinden Radek, Bakü'de gerçekleşen I. Doğu Halkları Kurultayı'nda bu durumu şöyle açıklamaktadır;

"XIX. yüzyılın tüm tarihi, İngiliz kapitalizmi ile Çarlık Rusyası'nın tarım kapitalizminin arasında, Türkiye'nin, İran'ın, Küçük Asya'nın ele geçirilmesi için yapılan savaşlarla doludur. Çarlık, İran'ın ve Türkiye'nin fethine can atıyordu. Türk köylülerini kendi hizmetinde kullanmak ve İngiliz kapitalizmi ile yarışmak için Akdeniz'e bir çıkış açmak istiyordu. İngiliz kapitalizminin sömürgeci egemenliğinin temel direği olan Hindistan'a, bu köylüler ülkesine erişmek için İran üzerine yürüdü."[2]

İran, Rusya ile yaptığı uzun savaşlar sonucu, Gürcistan, Ermenistan ve Hazar Denizi üzerindeki haklarını kaybetti. İngiltere'yi -bölgeye yönelik çıkarları için Fransa ile savaş halinde olsa da- en çok kaygılandıran, Rusya'nın, özellikle İran üzerinde artan nüfuzuydu. İngiltere'nin, İran üzerinde Rusya'nın etkisini kırması ve kendi ağırlığını hissettirmesi uzun sürmedi.

"Her ne kadar Britanya İmparatorluğu Körfez'de Fransız çıkarlarıyla savaşıyorsa da, asıl kaygısı, amacı yüzyıllardan beri sıcak denizlere açılmak olan Rusya idi. Çünkü ihracatının yüzde 40'ını, ithalatının yüzde 54'ünü sıcak denizlerden karşılayan Rusya, 1813-1828 yılları arasın-

da Gürcistan'ı, Kuzey Azerbaycan'ı ve İran tarafındaki Ermenistan'ı topraklarına katmış; diplomatik misyonları, liman, karayolu ve demiryolu inşaatlarında tekel durumuna gelişi, donanmasının İran'daki varlığı vs. ile, ekonomik ve politik etkisini İran'da göstermeye başlamıştı. Londra, Ruslar'ın bu atağına, İran'daki yatırımlarını artırarak cevap verdi: Para basma tekelini elinde tutacak olan İran İmparatorluk Bankası'nın kurulması (1889), telgraf şebekesinin kurulması vs. bu atağın ögeleri oldu..."[3]

1850'lerden sonra İran'da İngiltere'nin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel etkisi hızla arttı. Fransa ise giderek etkisiz bir sömürgeci güç konumuna geldi.[4] 19. yüzyılın ilk yarısında içe kapalı bir ekonomik yapıya sahip olan İran, dünya kapitalist sistemine giderek eklemlenmesiyle, sosyo-ekonomik yapısında önemli dönüşümler yaşadı.

İran'da, geleneksel geçimliğe yönelik tarım yapısı bozularak, dünya pazarları için ürünlerin üretimine geçildi. Tarım yapısındaki bu değişim, İran'da 1869-1872 arasında görüldüğü gibi, büyük kıtlıkların yaşanmasına yol açtı. Özellikle Süveyş Kanalı'nın açılmasının (1869)[5] yarattığı ticari sirkülasyon, İran'da afyon ekimini hızlandırdı. Tarımda geniş alanların afyon ekimine bırakılması, İran'da devrevi kıtlıkları yeniden gündeme getirdi. Bunun yanında, başta afyon olmak üzere dünya pazarları için üretilen ürünlerin ekiminin yarattığı yüksek kâr, kırsal alanda uzun yıllardan beri oluşmuş sınıfsal dengeleri alt-üst etti. Kırda geleneksel egemenlik ilişkileri çözülerek, dünya pazarlarına yönelik ticareti yönlendiren ve sömürgeci güçlerle işbirliği içinde olan az sayıdaki büyük tüccar ve devlet bürokratının bir kesimi egemenliğini yaygınlaştırdı.

"İran 1880'lerde ...ezici çoğunluğu kırsal kesimde yaşayan 9,9 milyona yakın bir nüfusa sahipti. İşgücünün yüzde 90'ı tarımsal faaliyette bulunuyor ve göçebe bir yaşam tarzı sürüyordu."[6]

Bir tarım ülkesi olan İran'ın, kırsal alanındaki sınıfsal yapısında yaşanan bu değişim, Kaçar Hanedanlığı'nın devlet yapısında, önemli sarsıntılar yarattı. Hanedanlık, giderek derinleşen bir meşruiyet bunalımına sürüklendi.

İran'ın, Rusya ve İngiltere ile yaptığı savaşları kaybetmesi, bu ülkelere önemli siyasal-ekonomik imtiyazlar tanıyan antlaşmaları imzalamasına yol açtı. Bu antlaşmalar sonucu, Rusya ve İngiltere, yerel ayrıcalık-

lar, ithal vergilerini indirmeye yönelik ticari kapitülasyonlar, istedikleri yerde ticari temsilcilikler açma yetkisi, yerel yasalardan ve gümrük vergilerinden korunma hakkı elde etti. İran'da, ulusal bir sanayinin doğmasını engelleyen bu imtiyazlar, aynı zamanda gelişmiş üretim dallarının da yok olmasına neden oldu.

İran'da "henüz oluşum halinde bulunan bir sanayi burjuvazisi mevcuttu. İranlı girişimciler 19. yüzyılın büyük bölümü boyunca, esas olarak Batı pazarı için üretim yapan bir tekstil ve ipek üretimi örgütlemişlerdi. Yüzyılın ortalarında, özellikle İngiltere ve Rusya'nın pazara sunduğu ucuz ürünler, İran'da üretilen bu malları uluslararası pazarın dışına itmeye başladı ve İran'daki sanayi sektörünün çökmesine neden oldu. Ancak 1870'lerle birlikte Batı'nın halıya ve daha kaliteli tekstil ürünlerine yönelik talebinin giderek artması bu sektörlerde yeniden bir canlanma yarattı. Hem 'ev' endüstrisi, hem de atölye üretimi gelişme kaydetti ve tüccarlarla birlikte girişimcilerin konumu güç kazanmaya başladı."[7]

Kaçar Hanedanlığı, yabancı sermayenin ülkeye girmesini kolaylaştırıcı politikalar izleyerek mevcut güçsüz konumunu koruma amacıyla hareket etti. 1872 yılında İngiliz baronu Reuter'e, İran'ın, tüm yeraltı ve yerüstü kaynaklarını (bütün madenleri çıkarma, işletme, su kanalları yanında tramvay ve demiryolu yapma ve kullanma, ulusal bir merkez bankası kurma vb.) sömürme hakkı veren imtiyazların tanınması, bu politikaların ürünü oldu. Tam bir yarı sömürge konumuna gelen İran'ın, Reuter ve benzeri sömürgeci güçlerin temsilcilerine verdiği bu haklar, ülkede tüccarların tepkilerine neden oldu.

İran'ın Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'na benzer bir şekilde 19. yüzyılın sömürgeciliğine maruz kalmasına rağmen; kapitalist ilişkilerde gözle görülür gelişmeler yaşandı. Bu süreç, aynı zamanda işçi sınıfının ortaya çıkışını sağladı.

İşçi sınıfı, ortaya çıkmasıyla birlikte, en temel ekonomik haklarını almak yönünde kendiliğindenci bir tarzda harekete geçti ve tekstil sektöründe, ihracata yönelik endüstri kollarında (buna tarım proletaryası dahil), demiryolu, maden gibi işkollarında yabancı sermaye güçlerine ve işbirlikçilere karşı; iş yavaşlatma, iş durdurma, işe gitmeme, sabotaj gibi eylemler gerçekleştirdi.

20. yüzyıla girerken işçi sınıfının, uzun bir biriktirme süreci sonu-

cunda şekillenişini ortaya koyan en önemli eylem Kaçar Hanedanı Nasrettin Şah zamanında gerçekleşti. Nasrettin Şah'ın, 1890'da Baron Reuter'e İran tütününün üretimi, satışı ve ihracatı üzerinde tekel hakkı vermesi, kitlesel bir muhalefetle karşılandı. Tütün Boykotu olarak anılan eylemleri direkt işçi sınıfı ortaya koymasa da eylemin gelişmesiyle boykotu desteklemiş, boykotun etkili olmasını ve ülke çapında yaygınlaşmasını sağlamıştır.

1891 ve 1892 yılını kapsayan Tütün Boykotu hareketi içinde, toprak ağaları ve "ticaret burjuvazisi" görülse de, bu eylem işçi sınıfının toplumsal etki gücünü ortaya çıkarması açısından son derece önemli olmuştur. Bu yıllarda işçi sayısının 100 bin civarında olduğu tahmin edilmesine rağmen, boykot İran işçi sınıfının tarihinde ilk kitlesel devrimci atılım olarak düşünülebilir.

Tütün boykotu, işçi sınıfının bu rolünü ortaya çıkarmasına karşın, içerik olarak çok farklı yönlere sahipti. İngilizler'e tütün imtiyazının verilmesi, İran'da nüfuz sahibi olmak isteyen Fransa, Almanya ve Çarlık Rusyası tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. İran'ın ihracaat ürünlerinin başında gelen tütün üzerindeki "haklarını" kaybeden bu sömürgeci güçler, hemen harekete geçerek bu imtiyazdan zarar gören büyük toprak sahipleri ve tüccarlarla ilişki kurdular. Bu iç ve dış güçlerin İngiltere'ye karşı birleşmesi, İran'da Tütün Boykotu olarak anılan olayların başlamasına neden oldu.

Olayların gelişmesiyle işçi sınıfı boykota etkin olarak katıldı. İşçi sınıfı ve köylülerin eylemlerinin birleşmesiyle İran'da bir yıl boyunca tütün toplanmadı, işlenmedi ve İngiltere'ye tütün gönderilmedi.

Tütün Boykotu'nun bu derece geniş kesimleri kapsamasının arkasında; tütünün, verilen diğer imtiyazlara oranla, halkın büyük çoğunluğunun ekonomik durumunu daha fazla etkilemesi yatmaktadır.

Tütün üretimi ve ticaretinin İran köylüsünün ekonomik yaşamında önemli bir yer teşkil etmesi, özellikle Güney İran'da köylülerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için bir mübadele aracı olarak üretilmesi, köylülerin kısa zamanda tütün boykotuna iştirak etmelerini sağlamıştır.

Dini liderlerin güçlü destek verdikleri bu eyleme, tüccarlar önderlik yaptılar. Olayların giderek boyutlanması karşısında Şah geri adım attı. Baron Reuter'den geri alınan imtiyaz sonrasında, İran tütününün üretimi, işletilmesi ve ihracaatı İngiltere dahil değişik yabancı güçlerce pay-

laşıldı. İran tütününün yüzde 40'lık bölümü İngiliz binbaşı Talbut'a devredilirken, yüzde 60'lık bölümü Fransa, Almanya ve Çarlık Rusyası tarafından paylaşıldı.

"Binbaşı Talbut, hükümetle yaptığı anlaşma gereğince, İran'a yılda 15 bin sterlin ödüyor ve ayrıca kârın yüzde 25'ini devrediyordu. Böylece, İranlı toprak ağaları ve tütün tüccarları da bu işten paylarını almaya başladılar."[8]

Tütün Boykotu hareketine odaklık yapan şehir, Tebriz oldu. Bir ticaret merkezi olan şehirde, dini liderlerin desteğiyle işçi sınıfı ve değişik halk katmanları harekete geçti. Şehirde kitlelerle, Şah'ın askeri birlikleri arasında yer yer çatışmalar yaşandı. Bu olaylarda yaşamını kaybedenler oldu. Tebriz'de yaşanan olayların kırkıncı günü, olaylar Tahran'a sıçradı. Daha sonra kırk gün arayla bütün ülkeye yayıldı. 1892 yılına girildiğinde, Tütün Boykotu toprak ağalarının, tüccarların ve yabancı sömürgeci güçlerin istediği noktaya ulaşmasına rağmen, olaylar durmadı. İşçi sınıfı ve halk tarafından benimsenen boykot, İran'da güçlü manevi otoriteye sahip olan din adamlarının bile denetiminden çıktı.

1892 yılında, Tahran'da İran'ın değişik kentlerinden gelen tütün işçileri ve farklı sektörlerde çalışan işçilerin katılımıyla, kitlesel bir protesto yürüyüşü gerçekleştirildi. Yürüyüşe işçilerin aileleri ve halk katıldı.

Yürüyüşe saldıran askeri birlikler, 40 kişinin ölümüne neden oldu. Bu yürüyüş sonrasında, olaylar giderek daha da boyutlandı. Olayların gelişmesi karşısında İngiltere, İran'la bir anlaşma yapmak üzere girişimde bulundu. Yapılan anlaşma sonucunda; İran, İngiltere'ye tüm tütün haklarından vazgeçmesi için 500 bin sterlin ödemeyi kabul etti.

Kaçar Hanedanlığı'nın bu dış borçlanma politikası, bundan sonraki yıllarda bir devlet politikası haline geldi. Alınan her kredi ya da dış borçlanma, İran için ekonomik sorunların artması ve sömürgeci güçlere verilen yeni imtiyazlar anlamına geliyordu.

Tütün Boykotu, yabancıların İran tütünleri üzerinde tüm imtiyazlarının kaldırılmasıyla sona erdirildi. Tütün Boykotu, çeşitli yönlere sahip olmasına (yabancı güçlerin etkisi, toprak ağaları, tüccarlar ve ulemanın rollerine) rağmen, işçi sınıfın bir toplumsal güç olarak devreye girmesini sağladı. Eylemin giderek halkla bütünleşmesi, işçi sınıfının kimliğinin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. İşçi sınıfı, bu olaylardan sonra İran'ın siyasal yaşamında ağırlığını daha fazla hissettirdi.

İran 20. yüzyıla girerken emperyalizme bağımlılığı artmış, temel ekonomik kaynakları bütünüyle yabancı sermayenin denetimine girmişti. Ekonominin tüm sinir noktalarını elinde tutan yabancı sermaye, vahşi sömürü politikaları izleyerek, olağanüstü kârlar elde etmekteydi. Bu dönemde İran ekonomisinin genel görüntüsü şöyleydi; "... ekonominin en modern sektörleri yabancı kapitalistlerle yerel burjuvazi arasında paylaşılmış durumdaydı. Telgraf şirketi, Hazar Denizi'nde balıkçılık sektörü, önde gelen karayolu inşaat şirketi yabancı imtiyaz sahiplerince işletiliyordu. Mamül malların büyük bölümü çok sayıdaki küçük atölyede zanaatkârlar tarafından üretiliyordu; bunun yanında halı dokumacılığı ve deri sanayiinde, bazı maden ocaklarında ve matbaacılık alanında faaliyet gösteren küçük fabrikalar da vardı. Söz konusu döneme ilişkin bir çalışmada belirtildiğine göre, o günlerin en büyük işletmesi Tebriz kentinde bulunan ve 1500 işçi çalıştıran bir halı fabrikasıydı."[9]

İran 1900'lerin başından I. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içinde önemli bir sanayileşme düzeyine ulaştı. Ekonomik yapıda görülen bu gelişme, siyasal bazı gelişmeleri de beraberinde getirdi.

Bu süreçte İran'da, "... Otuz modern fabrika kuruldu; bunlardan bazıları tanınan imtiyazlar aracılığıyla, bazıları ise İran ticari sermayesinin sanayi üretimine doğru genişlemesiyle kurulmuştu. Hükümet, -yine kendi vergi gelirlerini artırmak- daha fazla yatırımı teşvik etmek için çeşitli girişimlerde bulundu ve yabancı sermaye kadar İran sermayesini de yüreklendiren bir kamu-işleri bakanlığı oluşturdu. Tüccarlar, hisse senetlerini diğer tüccarlara, girişimcilere, toprak sahiplerine, hükümet görevlilerine ve hanedan ailesi üyelerine satarak, ana sermayesi Batı kaynaklı olan bir dizi şirket kurdular. Dini liderler, İran'ın sanayi üretimini geliştirmeyi ve Batı mallarını pazardan uzaklaştırmayı amaçlayan şirketlerin desteklenmesinin kutsal bir dava olduğunu ilan ederek İranlılar'ın bazı projelere yatırımda bulunmaya ikna edilmesinde belirleyici rol oynadılar."[10]

Kaçar Hanedanı Muzaffereddin Şah'ın, yabancı sermayenin İran'a gelmesini kolaylaştırıcı politikaları, 1905 yılına doğru geniş bir kitle muhalefetinin doğmasına neden oldu.

Muzaffereddin Şah döneminde, önce 224 milyon daha sonra (1902 yılında) 10 milyon rublelik dış borçlanma karşılığı Rusya'ya, İran'ın gümrükleri, karayolları ve maliyesinin denetimi gibi, önemli imtiyazlar tanındı.[11] Aynı yıllarda Almanya da, İran'a yönelik projeler geliştirdi. İran'ın bu dönemde aldığı dış borç 100 milyon frank'a yükseldi.

İran'da emperyalist sömürünün artması, Şah'a karşı "tüccar sınıfı, dini liderler, yenilikçi serbest meslek sahipleri ve intelijansiya ile embriyon halindeki burjuvazi" arasında yeterince kökleşmemiş bir ittifakın doğmasına neden oldu. Bu ittifak önderliğinde, 1905 Anayasal Devrimi gerçekleşti.

Anayasa, ifade özgürlüğü, dernek kurma ve toplanma hakkı gibi burjuva demokratik hakları kapsamaktaydı. 1905 yılında Anayasa'yı ilan eden şah, anayasal düzenlemeler yönünde hareket etmeyince; 1906 yılında gösteriler yeniden başladı. Bu gösteriler, devletle ulemanın ilk hesaplaşması olarak değerlendirilen bir süreci araladı. Seyyit Cemalettin Isfahanı, hükümetin meşru olmadığını ilan ederek halkı protestoya çağırdı. Şah, protesto gösterileri yapan halkın üzerine, İran kazaklarından oluşan seçkin askeri birliği yollayarak, eylemlerin bitirilmesine çalıştı. Bu birliklerin halkın üzerine ateş açması sonucu 32 kişi yaşamını yitirdi. Bu katliam, gösterilerin daha da yaygınlaşmasına yol açtı. Tahran ve Kum kenti, gösterilerin merkezi haline geldi.

Tahran'da, 15 bine yakın tüccar, esnaf ve din adamının katıldığı bir gösteri yapılarak, İngiliz Konsolosluğu'na yürüyüş yapıldı. Şah, bu eylemden sonra geriledi. 1906 yılının Ağustos ayında anayasayı yeniden ilan etti. Bunun üzerine Temsilciler Meclisi kuruldu. Ulusal demokratik bir içerik taşıyan bu hareket; mülk sahibi sınıflar, dinsel kesim ve aydınlar tarafından desteklendi.

Aralık 1906'da toplanan Temsilciler Meclisi, ağırlıkla Belçika anayasasına göre hazırlanan anayasayı onayladı. 106 sandalyelik meclis, Kaçar sülalesinden gelen kişilerden, ulema, eşraf, ağa, mütegallibe ve tüccarlardan oluşmaktaydı.

1905 Anayasal Devrimi için yapılan yorumlardan biri şöyledir;

"... Ulema, politik reformların gerçekleştirilmesini ve Kaçar Hanedanı'nın mutlak hakimiyeti üzerine bazı kısıtlamalar konulmasını istemekteydi. Ulema ile meşrutiyetçi laik düşünürler arasındaki dayanışma, her iki grubun da bir meclis oluşturmayı arzu etmelerinden kaynaklanı-

yordu. Ulema, ayrıca, meclis vasıtasıyla, İslamiyet'in kendisine yönelebilecek saldırılardan korunabileceğini ummaktaydı.

Müçtehidlerin, ağırlıklarını laik entelektüellerden yana koymaları sonucu, Kaçar Hanedanı kendisini bir devrimle yüzyüze buluverdi. Müçtehidler, Kaçar yönetimine karşı cihad ilan ettiler ve kendilerine karşı tavır koyan Ruslar'ı ve diğer güçleri, Onikinci İmam'a savaş açmış olarak kabul ettiklerini duyurdular.

Gördükleri muhalefete rağmen meşrutiyetçiler sonuçta başarılı oldular. Laik entelektüeller, müçtehidlerin yardımıyla elde ettikleri zaferden sonra anayasayı müçtehidlerin istedikleri gibi İslami esaslara göre hazırlama hususunda oldukça gönülsüz davrandılar. İki grup arasında bu görüş farklılığı nedeniyle çıkan çatışma; anayasaya, İslamiyet'e aykırı kanun çıkartılmayacağı, meclise sevk edilen yasa tasarılarının beş kişilik bir müçtehidler grubu tarafından kontrol edileceği, İslamiyet'e aykırı bulunması durumunda da Meclis'e intikal etmeden geri çevrileceği yolunda bir maddenin konulmasıyla çözüme kavuşturuldu."[12]

7 Eylül 1907'de Şah meclisi açtı. Anayasa ilan edildi. Meclis'in ilk işi, seçim kanunu ve Anayasayı hazırlamak oldu. Aynı yıl içinde Muzafereddin Şah öldü. Yerine Muhammed Ali Şah geçti. Muhammed Ali Şah'ın tahta geçmesiyle devrimin yarattığı demokratik ve özgürlükçü atmosfer dağılmaya başladı.

31 Ağustos 1907'de Başbakan Atabek radikal bir grubun üyesi tarafından öldürüldü. İran'da siyasal tansiyonun yükseldiği bu koşullarda İngiltere ve Rusya yaptıkları bir antlaşma sonucunda[13], İran'ı üç ayrı etki bölgesine ayırdıklarını açıkladılar. Kuzey İran Rusya'nın, Güney İran İngiltere'nin nüfuz alanına bırakılırken; İran'ın orta bölgesi (Tahran) tarafsız bölge ilan edildi. Antlaşma, bir başka yanıyla; İran'da olduğu gibi Afganistan ve Hindistan'daki nüfuz bölgelerinin kalıcı bir şekilde belirlenmesini içermekteydi.[14]

İran Şahı 1907 yılının son günlerinde, Cossak Tümeni diye adlandırılan, Azerbaycan merkezli Kazak askeri gücünden yararlanıp meclisi bombalayarak dağıttı.

"23 Haziran 1908'de Şapşal ile Liyahof idaresi altında bulunan Kazaklar şehrin kilit yerlerini ve halkın toplandığı Supeh Salar Camii'ni, meclisin bulunduğu Baharistan Sarayı'nı sarıyor ve ilk ateşi Azerbaycan encümenine doğru atmak buyruğunu veriyor. Birkaç saat içinde meclis,

mescit ve de civarında bulunan yapılar top, mitralyöz ve tüfek ateşleri ile harab ediliyor ve yüzlerce insan öldürülüyor."[15]

Şah'ın meclisi feshederek monarşiyi yeniden kurması, anayasalcı güçler arasında zaten varolan (1906'da mücadelenin yürütülüş biçimi üzerine başlayan) ayrışmanın, giderek derinleşmesine yol açtı.

Şah, gerçekleştirdiği darbeyle, ulemanın radikal kanadının önderliğini yapan Sayyed Hasan Takizadeh taraftarlarının büyük bir kısmını öldürdü. Takizadeh, İngiliz elçiliği aracılığıyla yurtdışına kaçtı. Geçmişte tütün boykotuna karşı çıkan ve İngiltere yanlısı Sayyed Abdullah Behbehani çizgisini savunan kesimin çoğunluğu darbeye karşı bir tavır almadı. Bu gelişmelere rağmen, darbeye karşı ülkenin çeşitli bölgelerinde kitleler aktif direniş içine girdi. Reşt, Abtrabat ve Horasan'da ayaklanmalar gerçekleşti. Tebriz'de ağırlıkla kent yoksullarının içinde yer aldığı bir milis güç oluşturuldu. Bu milisler şehrin yönetimini ele geçirdi.

Hüseyin Baykara, *İran İnkılâbı ve Azaltlık Hareketleri* adlı çalışmasında, Tebriz'deki gelişmeleri şöyle anlatmaktadır; "Tebriz'de halk ikiye bölünmüştü. Gerici Şah yanlılarının başında İmam Cuma ve Seyit Hâşim adlı iki softa bulunuyordu. Gerici tarafın komutanı Rus subayı Polimof idi. Hürriyetçi tarafın başında Azerbaycan halkının bağrından çıkmış doğuştan asker, siyasi ve devlet adamı olan Settar Han bulunuyordu. Bağır Han, Settar Han'ın sağ kolu ve baş yardımcısı idi.

İki taraf arasında başlayan savaş, Tebriz şehrinin mahalle ve sokaklarında aylarca devam edip durmuştur. Şah yanlısı olan gerici kuvvetler tamamiyle yenilgiye uğruyorlar, şehir azadıhahların eline geçiyor. Bunun üzerine Rus hükümeti 22 Ekim 1908 yılında Azerbaycan'a doğru, Kafkasya sınırından altı piyade alayı ve topçu kuvveti göndermeye başlıyor."[16]

Ayrıca Kuzey İran'da, nüfusunun büyük bir yoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı Gilan eyaletinde, kırsal bir direniş hareketi başladı. Tebriz'deki gelişmeleri engellemek amacıyla Rus askeri birliklerinin şehri işgal etmesiyle, Tebriz şehir milisler ile Gilan'daki kırsal direniş hareketi birleşti. Bu iki güce, İsfahan'ı ele geçiren Bahtiyari aşiretinin katılmasıyla, Tahran üzerine yüründü. Gelişmeler karşısında Şah tahtını terk etmek zorunda kaldı. Fakat 1909 yılına girildiğinde Bahtiyarilerle, Gilan ve Tebrizli anayasalcı güçler arasında kurulan ittifak bozuldu. İkinci meclisin toplandığı 1909 yılında "ılımlılar" olarak adlandırılan Beh-

behani çevresi ile "Demokratlar" olarak tanımlanan Takizadeh çevresi, halk nezdinde iki ayrı örgütsel yapı olarak görülüyordu. Kurulan hükümetin oluşumu da buna işaret etmekte ve bu iki grubun yanında Bahtiyari aşiretinin de katıldığı bir dengeyi temsil etmekteydi.

1910 yılında Behbehani'nin öldürülmesi, "Demokratlar'a" yönelik bir anti-kampanyanın başlatılmasına ve Takizadeh'in yurtdışına çıkmasına neden olan gelişmelere yol açtı. "Demokratlar" giderek siyasal etkinliklerini yitirdiler. Bunun meclise yansıması uzun sürmedi. "Ilımlılar" ve Bahtiyari aşireti temsilcilerinden oluşan yeni hükümet, ülke ekonomisinin yaşadığı sorunlar ve bunun açtığı mali krizle karşı karşıya kaldı. Yaşanan ekonomik sorunlar ve siyasal ortam hükümetin etki gücünü zayıflattı. 1905'te başlayan Anayasal Devrim süreci, İngiltere'nin ve Rusya'nın tavırlarını net olarak açığa çıkardığından, Batı'ya en yakın kesimler içinde bile bir hayal kırıklığı yaşanmaktaydı. Bu koşullarda, İran hükümeti ABD ile ilişki kurma eğilimi içine girdi. Fakat İran hükümetinin bu tavrı, Çarlık rejimi tarafından sert bir tutumla karşılandı. Rusya, hükümete bir ültimatom göndererek, ABD ile ilişkilerin derhal kesilmesini istedi. Rus askeri birlikleri İran'ın işgali için harekete geçti. Bu gelişmeler karşısında İran hükümeti, ABD'den davet edilen danışmanın görevine son vererek, meclisi feshetme kararı aldı. Karar, bir anlamda Anayasal Devrim'in sonu anlamına gelmekteydi.

İran halkının feodal zulme karşı, yeterli örgütlülük ve hazırlık içinde olmamasına rağmen gerçekleştirdiği Tenbakü İsyanı, 1895'te yaşanan kuraklıkta, kara borsacı ve vurgunculara karşı kadın kahraman Zeynep Paşa tarafından gerçekleştirilen Zeynep Paşa İsyanı, Tütün Boykotu ve 1901, 1903, 1904 yıllarında yaşanan kuraklık ve açlıktan kaynaklanan toplumsal olaylar İran'daki Anayasal Devrim'in gerçekleşmesinin birikimlerini sağlamıştır. İran'ın siyasal tarihinde önemli bir eşik olan bu gelişme, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan toplumsal muhalefet hareketlerine de esin kaynağı olmuştur. Çeşitli muhalefet güçleri arasında, 1906 Anayasası'nın uzlaşma noktası olması ve bu anayasanın ortak slogan haline gelmesi, bunun en somut göstergesidir.[17]

1905-1921 ARASINDA İRAN'DA TOPLUMSAL MÜCADELE

İran'ın, 20. yüzyılın başından itibaren içine girdiği hızlı ekonomik ve

siyasi değişim süreci, etkisini toplumun bütün kesimlerinde gösterdi. Özellikle 1905 Anayasal Devrimi, işçi sınıfının toplumsal gücünün artan bir şekilde ortaya çıkmasını sağladı.

İşçi sınıfı, bu süreçte hızla büyüdü ve örgütsel kapasitesini geliştirdi. 1906 yılında, Enzeli'de bulunan Rus şirketi Liazonov'a bağlı çalışan balıkçıların grevi bu dönemde yaşanan ilk işçi grevi oldu. Bu grevi, İran tarihinin en özgür dönemi olarak kabul edilen 1907 yılında ülkenin değişik şehirlerinde yaşanan grevler izledi. Tebriz'de telgraf, matbaa, elektrik, tramvay işçileri greve çıkarken, Enzeli'de liman işçileri ve denizciler, Tahran'da telgraf işçileri çalışma koşullarının düzeltilmesi, ücretlerinin artırılması ve ücretli izin haklarını elde etmek için grevlere çıktılar. 1907 yılındaki yaygın grev dalgası ve örgütlenme yönündeki çabalar kısa bir dönem sonra sonuç verdi. İran'da ilk işçi sendikaları kuruldu (1907). Bu sendikalar, çoğunlukla Tahran'da olmak üzere, matbaa, liman, ayakkabı, tramvay ve halı dokuma işçileri arasında kurulmuştu.

İran'da işçi sınıfının ilk politik örgütlenişi olarak kabul edilen Adalet Partisi'nin kurulması ise 1904 yılında gerçekleşti. Bu parti 1920 yılında yaşadığı kongrede İran Komünist Partisi'ne dönüştü. Kurucuları arasında Haydar Emmoğlu, Pişeveri, İhsanullah Han, Avansiyan Cevdet, Kambergeş ve Dr. Cavit bulunmaktadır.

Haydar Emmoğlu ve Haydar Tanrıverdiof, aynı zamanda, Azerbaycan'da ağırlıkta sosyal demokrat işçilerin yer aldığı İçtimayun-Aminyun adlı örgütsel yapının da kurucusudurlar.

İçtimayun Aminyun, Şah'ın baskı politikalarına karşı bir ayaklanma başlatabilecek güce ulaştı. Bu ayaklanma sırasında Rusya'daki devrimci yapılarla da ilişkiler kuruldu. Bakü bir çekim merkezi işlevi görmekteydi. Bakü'de çarlık rejimine karşı gerçekleştirilen devrimci mücadele, etkilerini Azerbaycan'da da gösterdi. Bakü'de 50 bin civarında işçi çalışmakta ve bu işçilerin beşte birini İran Azerbaycan'ından Bakü'ye çalışmak için gelen işçiler oluşturmaktaydı. Bu işçiler, diğer işçilerle birlikte, çarlık rejimine karşı devrimci mücadelenin içinde yer alıyordu. 1904 yılında Neriman Nerimanof tarafından Bakü'de ilk komünist partisinin kurulması, İran Azerbaycan'ında da benzer gelişmelerin yaşanmasını sağladı. Azerbaycan'da, Himmet Partisi kuruldu ve Bakü'de daha önce çalışan işçilerin büyük bir çoğunluğu bu parti içinde yer aldı.[18]

1908 yılında petrolün bulunması, İran'ın yakın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. İran'da petrolün tarihini, bir anlamda modern İran tarihi olarak tanımlamak yanlış olmaz. Petrol, İran sanayinin hızla gelişmesine etkide bulunurken, kapitalist üretim ilişkilerine özgü sınıf çelişkilerinin giderek belirginleşmesine neden oldu. İşçi sınıfının toplumsal-maddi yaşamda ağırlığının giderek artmasını sağladı.

1908 yılında, güneybatı İran'da, Mescid-i Süleyman'da petrolün bulunmasını takiben; "Petrol şirketlerinin gerekli teçhizatları ithal ederek bir inşaat programını başlatmalarıyla birlikte entegre bir modern sanayi sektörü hızla gelişmeye başladı. Bu, ilk demiryolu şebekelerinin kuruluşuyla ve İran'daki ilk büyük işçi yoğunlaşmasına temel sağlayan iki proje ile eşzamanlı olarak yaşandı".[19]

Petrol, İran'ın uluslararası güç ilişkileri açısından, jeo-politik ve jeostratejik konumunu daha fazla artırdı. Böylece, farklı emperyalist güçlerin dikkatleri İran üzerine yöneldi. İngiltere, 1901 yılında William Knox D'Arcy'ye verilen imtiyazları iyi değerlendirerek, petrol üzerinde hakimiyetin bütününü ele geçirdi.[20] 1909 yılında Anglo-Persian Oil Co. (APOC) - İngiliz İran Petrol Şirketi kuruldu. I. Dünya Savaşı'nın ilk işaretlerini verdiği 1912 yılında, İngiliz donanması bir revizyon içine girerek, yakıt olarak kömür kullanan gemilerden petrol kullanan gemilere geçti. Hemen savaş öncesinde (1914'te) Avam Kamarası'na sunulan bir tasarıyla, İngiltere hükümetinin APOC hisselerinin yüzde 51'ine sahip oluşu ilginçtir ve İran'ın İngiltere açısından kazandığı yeni önemi ortaya koymaktadır. İran, I. Dünya Savaşı başladığında tarafsızlık politikası izlese de, savaşı bütün şiddetiyle yaşadı. İngiliz, Rus, Osmanlı, Alman ordularının savaştığı alan haline gelen İran, aynı zamanda değişik orduların işgaline uğradı. 1917 yılında Çarlık Rusyası'nda Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesi, İran halklarının bağımsızlık savaşının başlamasına esin kaynağı oldu.

27 Nisan 1918'de Sovyet hükümetinin, İran'ın paylaşılmasıyla ilgili anlaşmanın geçersizliğini dünya kamuoyuna ilan etmesi ve ordularının İran'dan çekilmesine karar vermesi, İran halklarının mücadelesine güç verdi. Sovyet hükümetinin bu tavrı kitleler tarafından coşkuyla karşılandı, İran halkının Ekim Devrimi'ne ilgisini artırdı.

Ekim Devrimi, özellikle İran'ın Kuzeyi'nde, 1905-1911 yıllarında Anayasal Devrim'in gerçekleşmesinde önemli rol oynayan, savaş yılla-

rında yer yer ayaklanmaların çıktığı Gilan eyaletine direkt etkilerde bulundu. "Cengel" ya da "Ormanlılar" diye adlandırılan, köylülerden ve tarım işçilerinden oluşan gerilla grupları Gilan eyaletinin bütününü ele geçirdi. Ticaret burjuvazisinin ve aydınların önderlik yaptığı bu hareketin başında Kuçek Han (Küçük Han) bulunmaktaydı.

İngiltere, İran'dan Sovyet askeri birliklerinin çekilmesinden yararlanarak, bir yandan ülkenin bütününde denetimi sağlamak, öte yandan İran'da kurduğu denetimin avantajlarıyla Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya uzanmak amacıyla harekete geçti. İngiliz birlikleri, ulusal bağımsızlık hareketinin geliştiği Kuzey İran bölgesine saldırdı. Reşt ve Enzeli'yi ele geçirerek bu kentlerdeki bütün emekçi örgütlenmelerini dağıttı.

İngiliz birliklerinin bu başarıları ve Bakü'de gerçekleşen karşı-devrimci darbe, Sovyet hükümetiyle ulusal bağımsızlıkçı güçler arasındaki bağlantıların kopmasına yol açtı.

Bu durumun da etkisiyle İngiltere, savaş sonunda (1919 yılında) İran hükümetine içinde ağır hükümlerin bulunduğu bir antlaşmayı dayattı. Antlaşmayı imzalayan İran hükümeti, hükümete ve orduya İngiltere'nin danışmanlar atamasına, ülke ekonomisini kontrol etmesine ve İngiliz sermayesinin İran'da serbest hareketine izin vermekteydi.[21] Antlaşma özce, İran'ı İngiltere'nin himayesinde bir ülke konumuna getiriyordu.

Sovyet hükümetinin İran'la iyi ilişkiler kurma çabası İngiliz hükümeti tarafından engellenmekteydi.

"İngiliz hükümetine teslim olan İran'lı yöneticiler, Sovyet hükümetinin İran'la dostluk ilişkileri kurma konusundaki önerilerini halktan saklamak için ellerinden geleni yaptılar. İran hükümetiyle görüşmelerde bulunmak üzere gelen Kolomitsev başkanlığındaki Sovyet heyeti, İngilizler tarafından tutuklanarak Bağdat'a sürüldü. Bu arada Sovyet heyeti bir bildiri yayınlayarak, İran'ın vaktiyle Çarlık hükümetine verdiği tüm ayrıcalıklardan tek taraflı olarak vazgeçtiğini, bunun yanı sıra, daha önce teslim edilen 600 milyon altın rublelik bir mülkü İran hükümetine geri vereceğini açıkladı. Kolomitsev, resmi bir temsilci olarak tekrar Tahran'a doğru yola çıktı; ne var ki, başkent yakınlarında İngilizlerin emriyle yakalanarak öldürüldü."[22]

Fakat anlaşmaya karşı İran'ın birçok yerinde güçlü bir muhalefet doğmuştu. Emperyalizme ve feodal gericiliğe karşı gelişen bu muhalefet Gilan'da, Azerbaycan'da iktidarı alacak konuma geldi. 1920 yılının

yazında Bolşevikler'den güçlü bir destek alan Kuçek Han, Gilan eyaletinde devrimci bir hükümet kurdu.

Hükümetin etki alanı bölgesel düzeyde kaldı. 1904'te kurulan Adalet Partisi - İran Demokrat Partisi, 1920 yılında yaptığı kongrede İran Komünist Partisi adını almış, genel sekreterliğine İhsanullah Han getirilmişti. Komünist Parti'nin kurulması ve Ekim Devrimi'nin işçi sınıfı üzerinde yarattığı etkiyle; İşçi sınıfının mücadelesinin güçlenmesi, egemen güçlerce "tehlikeli" bir gelişme olarak algılanmaktaydı.

Aynı zaman diliminde, Kurban adında eski bir tarım işçisi İran Kürdistan'ında isyancı Kürt birliklerine komuta etmekteydi. 1920 yazının ortalarında, Kuçek Han, Reşt'i terk ederek taraftarlarıyla birlikte kırsal alana çekildi. Komünist Parti'nin başkanı İhsanullah Han ise, Reşt'te Komünist Parti'nin belirleyici ağırlığının olduğu, İran Geçici Devrim Komitesi'ni oluşturdu. 9 Ağustos 1921 günü Gilan eyaletinde İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Sovyet yürütme organının; kolektifleştirme ve özel ticareti yasaklaması, dinsel kişi ve kurumlara yönelik müdahalesi, kitleler tarafından reaksiyonla karşılandı.23

Yeterli alt yapı kurulmadan (kültürel, siyasal, ekonomik) yapılan bu müdahaleler, halkın devrimci hükümetten desteğini çekmesini beraberinde getirdi. Halk desteğini kaybeden devrimci hükümet, Şah'ın orduları karşısında yenilgiler almaya başladı.

Bu arada, devrimcilere yakın görülen Kuçek Han önemli bir tavır değişikliği içine girdi. 1921 yılında bazı Komünist Parti yöneticilerinin çağrılı olarak geldiği Enzeli'de gerçekleşen konferans sonrasında, Komünistler Kuçek Han tarafından öldürüldü. İşçi sınıfının artan gücü[24] karşısında tedirgin olan büyük toprak ağaları, tüccarlar daha önce Kuçek Han'a karşı bir tutum içinde olsalar da bu operasyondan sonra Kuçek Han'ın yanında tavır aldılar. Kuçek Han'ın bu ve benzeri operasyonlarında yüzlerce işçi öldürüldü. Kuçek Han'ın devrimci güçlere karşı bu tavrı, kendi sonunu da hazırlamaktaydı. Kuçek Han, Rıza Han kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratılarak öldürüldü.

Azerbaycan'da da benzer gelişmeler yaşanmaktaydı. Ekim Devrimi'ne fiilen katılan ve bu devrimi destekleyen işçilerin önderliğinde, Tebriz'de başlatılan ayaklanma kısa sürede bölgenin bütününü sardı. Ayaklanmaya, 1905-1911 Anayasal Devrim sürecine katılmış, Muhammed Hiyabani'nin başında bulunduğu Azerbaycan Demokratik Partisi

öncülük yaptı. Toprak ağaları ve burjuvazinin bir kesimi ayaklanmayı çıkarlarına uygun bularak destekledi. Azerbaycan'da iktidarı ele geçiren isyancılar, bir devrimci hükümet kurarak, Azerbaycan yöresine "özgür ülke" anlamına gelen Azadistan adını verdiler.

Azadistan hükümeti, Sovyet hükümetiyle yeniden ilişki kurdu.

Azerbaycan, Gilan, İran Kürdistan'ı, Mazerderan ve Horasan bölgelerindeki bu devrimci gelişmeler ve kitlelerin yükselen mücadelesi, İngiltere'nin yeniden duruma müdahale etmesine neden oldu. İran'ı himaye edilen bir ülke statüsüne sokan 1919 Antlaşması yürürlükten kaldırılarak, İran Kazakları'ndan oluşan, Rıza Han komutasındaki süvari tümeni aracılığıyla bir darbe gerçekleştirildi. Darbe Kaçar Hanedanlığı'na son verdi.

PEHLEVİ REJİMİ

Darbe sonrasında Sayid Ziyaettin başkanlığında bir hükümet kuruldu. Rıza Han, Savaş bakanlığına atandı. Yeni hükümet halka daha iyi yaşam vaadinde bulundu ve ilk icraatlarından biri, Sovyet yönetimiyle bir antlaşma imzalamak oldu. Ordu içinde yapılan revizyonları, Kuzey İran'a yönelik ekonomik reform paketleri takip etti. Bu bölgede kısmi bir refah düzeyinin sağlanmasıyla, Rıza Han kuzeye ordu birlikleri yollayarak, burada kurulan Azadistan ve İran Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağıtılması amacıyla askeri harekât başlattı. Askeri harekât sonunda bu yapılar dağıtıldı.

İran'daki bütün kontrolü eline geçiren Rıza Han, kısa zamanda gücüne güç kattı. Rıza Han, ülkenin tek hakimi olmak için hareket etmekteydi. 1925 yılının Aralık ayında bu amacını gerçekleştirdi ve kurucu meclis Rıza Han'ın şahlığını ilan etti.

Yeni Şah, modern bir merkezi devleti hedefleyen politikalar geliştirdi. Rıza Şah'ın bu özelliği, kendisini Kaçar Hanedanlığı yönetiminden ayırt eden temel noktadır. İran'da merkezi bir devletin yaratılması yönünde atılan adımlar, İngiltere'nin çıkarlarıyla ters düşmeye başladı. Bir askeri darbeyle ülkedeki egemenliğini sağlamlaştıracağına inanan İngiltere, beklentisinin dışında gelişmelerle karşı karşıya kaldı.

Rıza Şah; "Ulusal bir ordu ile merkezi bir hükümet kurmanın, kapitülasyonlara son vermenin ve ülke ekonomisini güçlendirmenin yararı-

na inanıyordu. Bu arada, bir alet olarak kullanılmak istemediğini belirterek o zamana kadar kendine yardım eden İngilizleri de yüzüstü bıraktı. Ordudaki İngiliz askerlerini terhis etmeye başladı. Güney İran Piyade Birliği'ni silahsızlandırdı ve silahlı kuvvetlerin yeniden örgütlenmesi girişiminde bulundu."[25]

Rıza Şah, İslam öncesi İran'ını bir dönem yönetmiş Pehleviler'den esinlenerek, Pehlevi ünvanını aldı. Yakın zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından ve cumhuriyetin kurucusu olan Mustafa Kemal'den etkilenmesine rağmen, kendi hanedanlığını kurmasını, *Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü* adlı çalışmasında Hasaneyn Heykel şöyle değerlendirmektedir; "Kaçar Hanedanı'ndan olan son şah tahttan indirilince Rıza Han, komşusu olan Mustafa Kemal'in izinden gitmeyi aklına koydu. İran'ı bir cumhuriyet olarak ilan etmek istiyordu. Ama henüz Ortadoğu'da monarşilerin günü geçmemişti. ... Lağv edilen hilafet makamında olan Kral Fuat (Mısır) yoktu sadece, kendisini kral atayan Hüseyin, oğulları için tahtlar yaratıyordu. Bağdat'ta Faysal'a, Amman'da Abdullah'a birer taht yaratılmıştı. Arabistan'da Abdul Aziz İbn Suud da krallığını kurmuş ve güç kazanmaya çalışıyordu.

Ayetullahlar, cumhuriyet rejiminin İran geleneklerine aykırı olduğunu söyleyince Rıza Şah da çok fazla ısrar etmedi. 1925'te şahlığını ilan etti ve ertesi yıl 26 Nisan'da taç giyme törenini yerine getirdi."[26] Rıza Şah Pehlevi'nin, merkezi devlet aygıtı yaratma çabalarını modernleşme ve laikleşme için atılan adımlar izledi.

"Modernleşme çabaları çerçevesinde Şah, kadınların peçe taşımasını, din adamı olmayan erkeklerin türban ve ulusal giysiye bürünmesini yasakladı. Yıllık dinsel bayramların süresini yirmi üç güne indirdi, din adamlarının nüfuzunu kırdı, soyadı kullanılmasını emretti ve Fransız örneğine uygun bir yeni anayasa kabul etti. Daha sonra kara ve demiryolu yapımı, ordunun yeniden düzenlenmesi, hava yolculuğunun başlaması gibi büyük projelere kendini verdi."[27]

1925 yılında Ticaret Kanunu'nu, Ceza Kanunu'nu ve 1928 yılında Medeni Kanunu çıkardı. Rıza Şah Pehlevi, "devlet yatırımları ve yerel sanayinin korunması talebinde bulunan burjuvazinin gereksinmelerine oldukça uygun bir modernleşme programını benimsedi ve ülkenin ilk ciddi gelişme stratejisini uygulamaya koydu."[28]

Yabancı tekellerin imtiyazlarını sınırladı. Devletin ekonomideki ro-

lünü artırarak bizzat devletin yönlendirmesiyle, özel sermayenin, ekonomik yatırımlar yapmasını sağladı. Konulan yüksek gümrük vergileriyle ulusal sanayinin dış rekabet karşısında korunması amaçlandı.

Rıza Şah Pehlevi, uyguladığı ithal ikameci ekonomik politikayla, endüstriyel atılımlar gerçekleştirdi. Devlet, değişimin motoru olarak hareket etti. Devletin bu rolüne rağmen, burjuvazi ve tüccar sınıf da ekonomide önemli roller üstlendi. Uygulanan ekonomik politika sonucunda, "devlet sermayesiyle özel sermayenin, birlikte sanayi sermayesini genişletmesi" doğrultusunda adımlar atıldı.

Ekonomik politika, yatırımı teşvik etmekteydi. "Burjuvazi ve tüccar sınıfı bir 'yatırım hastalığı'na tutuldu. Yeni sanayi yatırımlarından gelen yüzde 60-80'lik kârlar burjuvazinin kendisine olan güvenini giderek daha da artırdı."[29]

Rıza Şah Pehlevi, İngiltere'yle ilişkilerinde bir soğuma dönemi yaşarken, 1927 yılından itibaren Almanya'yla yakınlaşma politikası izlemeye başladı. Pehlevi'nin bu tavrı başta İngiltere olmak üzere, Orta Doğu'ya yeni açılmaya çalışan ABD emperyalizmi tarafından tepkiyle karşılandı. İran'da 1927-1928 yıllarında Alman uzmanlar çalışmaya başladı. Bu uzmanlar aracılığıyla İran'da modern bir ulaşım ve haberleşme sistemi kuruldu. Ayrıca 1928 yılında sözleşmesi biten maliye uzmanı Amerikalı Millspaugh ve heyeti yerine, Alman maliye uzmanı Kurt Lindenblatt atandı. Bu atama, İran'da Anglo-Amerikan işbirliğine karşı Almanya'nın en önemli ataklarından biri oldu.

Aynı dönemde, Hazar Denizi ile ilgili bir anlaşmazlık sonucu, İran'ın Sovyetler Birliği'yle olan ilişkilerinde de gerginlik yaşandı. Gerginlik, İran-Sovyet Balıkçılık Antlaşması'nın imzalanmasıyla son buldu.

İran hükümetinin tek taraflı olarak APOC imtiyazlarını iptal ettiğini açıklaması, İngiltere'yle İran arasında ciddi problemler yaşanmasına neden oldu. Pehlevi'nin, Bahreyn üzerinde hak talep etmesi, problemlerin daha da artmasını beraberinde getirdi. İlişkilerde şiddetli gerginliğe yol açan bu karar ve taleplerin etkileri 1933 yılına kadar sürdü.

Alman emperyalizminin dış politikalarına bütünüyle angaje olan Rıza Şah Pehlevi, ülke içinde gerçekleştirdiği operasyonlarla bazı feodal güç odaklarını etkisizleştirdi.

"Rıza Şah, ... Eski Hanedan zamanında tamamen ayrılmış olan aşiretlerle tek tek çarpışarak onları silahsızlandırdı ve İran'ı bir bütün hali-

ne getirdi. Bu aşiretler içinde özellikle Bahtiyariler ve Kaşgailer, İran'ın en güçlü beylikleriydiler. Ve Rıza Şah, bu beylikleri de yenilgiye uğratarak, onların ordularını İran ordusuna katmayı başardı. Bu arada göçebelik kaldırılmak istendiyse de göçebe kabilelerin sürülerine verilen otlaklar yetmediğinden, bu girişim tam bir başarıya ulaşamadı. Buna karşılık, gerek göçebe aşiret başkanlarının, gerekse dini liderlerin eski yetkileri gitgide azaltılarak, bunların yerini askeri güç aldı."[30]

Rıza Şah Pehlevi, uyguladığı ekonomik kalkınma programıyla; bir yandan devletin güçlenmesini sağlarken, öte yandan bu güçlenmenin nimetlerinden azami ölçüde yararlanan burjuvazinin etkinliğini artırdı. Bunun yanında askerler, bürokratlar ve büyük toprak sahipleri de rejimin olanaklarından yararlandı. Rıza Şah'ın iktidardan alındığı sıradaki ekonomik profil, büyük toprak sahiplerinin durumu hakkında veriler sunmaktadır: Rıza Şah, "Kaçar Hanedanından daha fazla mülk edinmişti. Şahlığı sırasında, 1941'de tahttan indirildiğinde 2 binden fazla köyün sahibiydi ve en az 250 bin kişi doğrudan kendisine bağlı olarak bu arazilerde çalışıyordu."[31]

Rıza Şah'ın iktidarı döneminde işçi sınıfının sayısal olarak büyümesine karşın, örgütsel gücü oldukça zayıftı. Baskı rejiminin uygulamalarıyla, örgütsel gücü dağıtılmış durumdaydı. Komünist Parti ise bütünüyle Moskova güdümlü bir politik hatta hareket ederek, hem İran halkı hem de işçi sınıfı içinde etkisini kaybetmişti. Moskova'nın dış politikasında yaptığı her değişikliğe uygun politika geliştiren Komünist Parti, bu politik gelgitlerin ve yerel dinamiklerden kopuşun bütün sonuçlarını bünyesinde taşımaktaydı. 1929 yılında Moskova yönetiminin Rıza Şah Pehlevi'yle yakın ilişkiler geliştirme kararı, partinin giderek çöküşünü hızlandırdı. Kadrolar içinde yaşanan demoralizasyonla birlikte, rejimin gerçekleştirdiği imha operasyonları, partinin bütünüyle dağılma sürecine girmesine neden oldu.

1920'lerin ortalarını suskunluk içinde geçiren işçi sınıfı, 1927 yılında petrol işçilerinin gerçekleştirdiği grevlerle sarsıldı. Rejimin baskıları sonucu, sendikal ve siyasal faaliyetlerini illegal düzeyde yürüten işçiler, 1929 yılında yaptıkları bir işçi kongresiyle, bazı temel taleplerini dile getirerek, hükümetten bu taleplerinin gerçekleşmesi için harekete geçmesini istediler. Abadan, Mescid-i Süleyman, Ahvaz ve diğer petrol üretilen bölgelerde çalışan işçilerin önderliğinde gelişen bu süreç, petrol

işçilerini İran işçi hareketinin taşıyıcı gücü haline getirdi.

"Petrol sanayii, emek-yoğun bir sektör olmadığı halde İran petrol üretimi öylesine boyutlara erişmişti ki, bu sektörde 1920 yılında 20 bin, 1940'da ise 31.500 işçi çalışıyordu; bu, o dönem Ortadoğu'daki en büyük işçi yoğunlaşmalarından biriydi."[32]

1929 yılında, petrol işçilerinin önderliğinde ilk resmi sendika kuruldu. Sendika kısa zamanda petrol işçilerinin içinde etkili bir örgütlülük yarattı. On bine yakın işçi bu sendikal yapıya üye oldu.

Aynı yıl, 1 Mayıs'ın genel grevle kutlanması kararı alındı. İşçilerin bu kararına karşı rejim hemen harekete geçerek, 23 önder işçiyi tutuklayıp ağır cezaya çarptırdı. Gizli polisin operasyonları 1 Mayıs kutlamalarını engelleyemedi.

1 Mayıs genel grev tarzında kutlanmasa da, özellikle Güney İran'da lokal grevler gerçekleşti. Grevci işçilerin üzerine polis ve ordu birlikleri yollanarak grevler engellenmeye çalışıldı. Bu birliklerle işçiler arasında yaşanan çatışmalarda yüzlerce işçi yaşamını yitirirken, yüzlercesi yaralandı; 200'e yakın işçi tutuklandı. Fakat, polis ve askeri birliklerin uyguladığı şiddete rağmen işçilerin direnişi kırılamadı.

1929 yılında gerçekleşen 1 Mayıs eylemleri, İran işçi sınıfının kendine güvenini artırdı. Özellikle bu yıldan sonra 8 saatlik işgünü, sendikal faaliyetlerin yasallaşması ve ücretlerin artırılması yönünde mücadele gelişti.

1931 yılında İsfahan dokuma işçilerinin grevi, İran işçi sınıfı mücadele tarihinde önemli bir kilometre taşı oldu. 1931 yılında, İsfahan'da bulunan Vatan Dokuma Fabrikası'nda çalışan işçiler yaşadıkları olağanüstü kötü koşullara karşı bir araya gelerek bir işçi komitesi oluşturdular. Bu işçiler, 12 saatin üstünde ve oldukça az bir ücretle çalışmakta, hiçbir sosyal hakları bulunmamaktaydı. Haftalık izinleri de olmayan dokuma işçileri, en temel haklarını elde etmek için harekete geçerek bir bildiri yayınladılar. Bildiri aynı zamanda, tekstil sektöründe çalışan bütün işçilerin isteklerini dile getirmekteydi: "İş saatlerinin azaltılması (8 saatlik işgününün kabulü), haftada 6 gün çalışılması, bir gün izin yapılması, ücretlerin belli bir oranda artırılması (yüzde 20), polis baskısının kaldırılması, dokuma işçileri sendikasının kurulması."[33]

İşçilerin talepleri işverenler tarafından reddedildi. İşverenin bu tavrına karşılık, işçiler iş durdurarak İsfahan şehri sokaklarına çıktılar. İs-

fahan halkı ve farklı dokuma fabrikalarında çalışan işçilerin de katıldığı protesto gösterileri yapıldı. İşçi sınıfının, halkla bütünleşen eylemleri karşısında, Vatan Dokuma Fabrikası işvereni ve diğer dokuma işverenleri geri adım atarak, işçilerin talep ettiği hakların büyük bir kısmını kabul ettiler. Böylece İsfahan'da dokuma fabrikalarında çalışma saati 13 saatten 9 saate indirildi, haftada 1 günlük izin kabul edildi, ücretler yüzde 20 oranında artırıldı.

İsfahan dokuma işçilerinin bu başarılı eylemi, işçi sınıfının mücadelesine güç kattı. Çeşitli iş kollarında benzer taleplerle eylemler gerçekleşti. Rıza Şah Pehlevi, petrol işçilerinin ve dokuma işçilerinin gelişen mücadeleleri ve grevleri karşısında sert önlemler aldı. 1931 yılı içinde çıkarılan baskı yasası, (ilk anti-komünist yasa) her türlü sendikal ve siyasal faaliyeti yasaklayan bir içeriğe sahipti. "Kara Yasa" olarak adlandırılan bu yasa, baskı rejiminin daha da katılaşmasını ifade etmekteydi. Yasaya göre, ilerici düşünce ve faaliyetler, 3 ile 10 yıl arasında cezaya çarptırılmaktaydı. Bu yasayla işçiler üzerinde bir terör kampanyası başlatıldı. Yüzlerce işçi ve işçi önderi tutuklanarak ağır cezalara çarptırıldı.

II. Dünya Savaşı öncesi, emperyalist güçlerin baskısını üzerinde hisseden Rıza Şah Pehlevi, İngiltere ve ABD'nin dayatmalarıyla karşılaşırken İran, Almanya tarafından da Sovyetler Birliği'ne karşı bir tampon ülke olarak kullanılmak isteniyordu. İngiltere'yle aralarında tarihsel sorunlar bulunması, "komünizm" tehlikesi olarak gördüğü Sovyetler Birliği'yle mesafeli durması, Rıza Şah'ı Almanya ile daha fazla yakınlaştırdı. Almanya'yla daha önceden kurulan ilişkiler, Almanya'nın İran'a önemli finansal olanaklar sağlaması ve İran'ın ulaşım ve haberleşme ağını elinde tutması, bu yakınlaşmayı sağlayan nedenler oldu. Özellikle haberleşme ve ulaşım ağının etkisiyle İran halkı yoğun bir Alman propagandasıyla karşı karşıya kaldı.

Dış ilişkilerde bu gelişmeler yaşanırken, Rıza Şah Pehlevi, Nazi Almanya'sı ve Mussolini İtalya'sına duyduğu hayranlık ve etkilenmeler sonucu, İran'da tipik bir polis devleti kurmuş, tüm toplumsal muhalefet güçlerine yönelik bir terör dalgası başlatmıştı. Sınıfsal ve ulusal baskı ve şiddeti kapsayan bu dalga sonucunda, yoğun bir tutuklama, gözaltına alma operasyonu gerçekleştirildi. Azeri, Kürt, Arap ve Behiç'lere yönelik ulusal baskı, asimilasyon ve katliamlar yapıldı. 1936 yılında birçok grev polis baskısıyla engellendi. 1937 yılında bütün sendikal faaliyetler ya-

saklanarak, varolan sendikalar kapatıldı. Geniş işçi tutuklamalarına girişildi. Aynı yıl içinde İran Komünist Partisi'ne yönelik gerçekleştirilen polis operasyonları sonucu, parti örgütsel olarak ağır darbeler aldı. Partinin tutuklanan 43 militanı ve I. Sekreteri cezaevlerinde katledildi.

1940'lı yıllara girilirken, petrol ve yeni sanayilerin gelişmesine bağlı olarak, İran işçi sınıfında hızlı bir büyüme yaşanmaktaydı. Bu döneme ilişkin net veriler olmamasına rağmen, sınıfın sayısal gücünde önemli artmalar olduğu gözlenmektedir.

"... 1940 yılı itibariyle, işçilerin sayısı kaynaklarda 170 binden 261 bine, ve hatta 525 bine kadar değişiyor.

İşçilerin çoğunluğu hâlâ küçük atölyelerde çalışıyor olmakla birlikte, büyük ölçekli işletmelerde çalışan işçilerin sayısı düzenli olarak artış gösteriyordu. 1940 yılında 1000 ila 2000 arasında işçi çalıştıran fabrika sayısı 11 500 ila 1000 arasında işçiye sahip fabrika sayısı 17 idi. İsfahan'da toplam 5.372 işçinin çalıştığı sekiz büyük tekstil fabrikası vardı; bu rakam Yezd için iki (1074), Kermân için bir (696) ve Şahi için bir (3.396) idi. Tahran'da toplam 5 bin işçi çalıştıran dört tabakhane vardı. Petrol sanayiinde çalışan işçi sayısı 30 binin üzerindeydi; demiryollarında 14 bin, inşaat sektöründe ve karayolu yapımında ise 60 bin kadar işçi çalışıyordu."[34]

Savaş yıllarında işçi hareketi açısından en önemli gelişme 1941 yılının başlarında Aga-Cari bölgesindeki petrol işçilerinin ayaklanması oldu. Savaşın yaşam koşullarını alabildiğine bozması, halkın en temel ihtiyaçlarını karşılayamaması başta işçi sınıfı olmak üzere, emekçi güçlerin bütününde tepkilerin doğmasını sağladı. İşçiler açlığa, işsizliğe, yoksulluğa karşı harekete geçtiler. Aga-Cari'de bulunan, İngiliz şirketinde çalışan petrol işçileri, mücadelenin başını çektiler. Petrol işçileri, ekonomik taleplerinin yanında 1 Mayıs'ın işçi bayramı olarak ülke düzeyinde kutlanması gibi politik taleplerde de bulundular.

İngiliz petrol şirketi, işçilerin bütün taleplerini reddetti. İşçilerin direnişi, polis ve askeri birlikler tarafından kırılmaya çalışıldı. Çıkan çatışmalarda yüzlerce işçi yaralandı ve 25 önder işçi tutuklanarak, ağır cezaya çarptırıldı. İşverenin hiçbir şeyi kabul etmez tavrı ve devlet güçlerinin bütün şiddetine rağmen olaylar durmadı. Aga-Cari'de başlayan olaylar petrol sanayinin bulunduğu bütün kentlere yayıldı. Eylemlere diğer sektörlerde çalışan işçiler de katıldı. Aga Cari'de çalışan petrol işçi-

lerinin talepleri, işçi sınıfının bütününün talebi haline geldi. Petrol işçilerinin direnişi günlerce sürdü.

Savaştan dolayı petrol sıkıntısı çeken İngiltere, işçi eylemlerinin uzamasıyla bu sorununu daha yakıcı hissetmeye başladı. İngiliz şirketi, bu durum karşısında işçilerin eylemlerinin bitirilmesiyle bazı taleplerinin karşılanacağının sözünü verdi. Şirketin bu açıklamasıyla işçiler eylemlerini durdurarak işbaşı yaptılar. İlk başta sessiz kalan İran hükümeti, eylemlerin durmasından sonra petrol işçilerine karşı yoğun bir saldırı başlattı. Yeni baskı yasaları çıkartan hükümet, işçi önderlerinin tümünü tutukladı. İran hükümetinin bu baskı dalgası İngiltere tarafından büyük bir destek gördü. Rıza Şah Pehlevi, işçi sınıfını bütünüyle kontrol etmek amacıyla işyerlerine gizli polis yerleştirme gibi yöntemler kullandı. Rıza Şah Pehlevi'nin uyguladığı polisiye taktiklerin bazıları ondan sonra iktidara gelen oğlu tarafından da uygulandı. Savaş koşulları ve Şah'ın şiddet politikaları karşısında, işçi hareketi yeniden bir geri çekiliş sürecine girdi.

II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bu günlerde, Almanya'yla ilişkiler hızla geliştirilmekteydi. 1939 yılına girildiğinde, Almanya'nın İran'daki nüfuzu giderek artmıştı. Bu nüfuz, yalnızca ekonomik boyutu değil, siyasal ve ideolojik boyutları da kapsamaktaydı. Naziler, İran'a binlerce teknik uzman yollamış, 1935 yılında dış ticarette üçüncü sırada yer alan Almanya, birinci sıraya yükselmişti. Almanya'nın artan nüfusu özellikle APOC'u elinde tutan İngiltere'yi korkutmaktaydı.

Savaşın başlaması ve Nazi Almanyası'nın 1941 yılında Sovyetler Birliği'ne saldırması, İran'ı hızla II. Dünya Savaşı içine çekti. Naziler, İran üzerinden Sovyetler Birliği'ne yönelik ikinci cephe açma planları yaparak, özellikle Azerbaycan'da bir takım kışkırtıcı faaliyetlerde bulundular. II. Dünya Savaşı'nın bütün şiddetini yaşayan Sovyetler Birliği ise müttefiklerinden, acil savaş malzemesi ihtiyacını karşılamak için, İran üzerinden bir yolun açılmasını istiyordu. Sovyetler Birliği ve İngiltere, Rıza Şah Pehlevi'den bu yolun açılması yönünde talepte bulundu. Ayrıca İran'da bulunan Almanlar'ın ülkeden çıkarılmasını istedi.

Rıza Şah Pehlevi, bu iki talebi de reddetti. Sovyetler Birliği ve İngiltere bu tavra karşılık bir ültimatom verdiler. Pehlevi, ültimatomu da reddedince 25 Ağustos 1941'de İngiliz ve Sovyet birlikleri aynı anda hem kuzeyden hem de güneyden İran'a girdiler. Güney'de bazı çatışmalar

gerçekleşse de İran birlikleri kısa zamanda yenilgiye uğratıldı.

İngiliz birlikleri İran'ın güney, orta ve batı kesimlerini; Sovyet birlikleri ise Azerbaycan'ın kuzey eyaletleri ile Gilan ve Mazenderan'ı denetimleri altına aldılar. Rıza Şah Pehlevi tahttan indirilerek (16 Eylül 1941) yerine oğlu Muhammet Rıza Pehlevi getirildi. Rıza Şah Pehlevi, İngilizler tarafından Güney Afrika'nın Johennesburg kentine sürgün gönderildi.

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARI: İRAN

1941 yılında Rıza Şah Pehlevi'nin tahttan indirilerek, yerine oğlu Muhammet Rıza Pehlevi'nin geçmesiyle; İran'da, Batılı ülkelere -özellikle ABD'ye yakın bir rejim kuruldu. Şah Muhammet Rıza, 1941 yılının başında İngiltere ve Sovyetler Birliği'yle ayrı ayrı antlaşmalar imzaladı. Antlaşmalar gereğince, İran'ın toprak bütünlüğü ve devlet olarak varlığı kabul edilerek, askeri birliklerin 6 ay içinde ülke topraklarından çıkarılacağı güvence altına alınıyordu. Bunun yanında İran'a dayatılan koşul, Almanya'ya savaş açmasıydı. Şah Muhammet Rıza, antlaşma doğrultusunda 1943 yılının Eylül ayında, Nazi Almanyası'na karşı savaş ilanında bulundu.

Askeri birliklerinin büyük bir bölümünü İran'dan çekmeye başlayan Müttefik Güçler, Sovyetler Birliği'ne savaş malzemelerinin taşınmasını kolaylaştıracak ve hızlandıracak karayolu ve demiryolu yapımına başladılar. Kısa zamanda Trans-İran demiryolu, Hürremşah Limanı'na bağlandı. İran'ı bir uçtan bir uca bağlayan karayolları ve demiryolları inşa edildi. İran'ın ulaşım sisteminin hızla geliştirilmesiyle, Müttefik Güçler Sovyetler Birliği'nin ihtiyaç duyduğu savaş malzemelerini kolayca Sovyetler Birliği'ne aktarma olanağı buldular.

Savaşın etkilerini yaşayan İran'da 1942-1943 yılı ekonomik zorluklarla geçti. İthalatın tamamen durması tüketim mallarında ciddi azalmalara yol açmıştı. Aynı yıllarda ülkede yaşanan kuraklık, halkın temel ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma düşmesine neden oldu. Muhammet Rıza, ülkenin yaşadığı ekonomik bunalım karşısında giderek ABD'ye yanaştı. ABD'yle bu yakınlaşmanın önemli nedenlerinden ilki, İran yöneticilerinin İngiltere'yle tarihsel deneyimlerden kaynaklanan mesafeli durma eğilimiydi. İkincisi ise, "komünist" bir ülke olarak Sovyetler Bir-

liği'nden çekinmeleriydi.

İran'ın ABD'yle yakınlaşması sonucu, 1923-1928 yılları arasında İran'da görev yapan, A.C. Millspamgh, geniş yetkilerle İran maliyesinin yönetimini ele aldı. Amerikalı general Norman Schwartkoph da, İran Jandarma Kuvvetleri'nin başına getirildi. Bir askeri komisyon, İran ordusunun yeniden düzenlenmesi için çalışmalara başladı. Bunun yanında tarımın, sağlık sisteminin, yerel yönetimlerin re-organize edilmesi için birçok Amerikalı uzman İran'a yollandı.

ABD bu faaliyetleri karşılığında, ilerde Ortadoğu'da etki gücünü fazlalaştıracak, hatta Soğuk Savaş dönemi başladığında kendisini avantajlı duruma sokacak taleplerde bulundu: "İstedikleri iki şey havayolu taşımacılığı konusunda kolaylıklar ile petrol konusunda imtiyazlar edinmekti; hava taşımacılığı savaş sırasında acil bir ihtiyaçtı. Aynı zamanda savaş bitince stratejik ve ticari mülahazalar nedeniyle ihtiyaç duyulacak bir alandı da. Bu ikisinin üzerine çok şey bina edilebilirdi.

Hem hava ulaşımı hem de petrol açısından İran anahtar bir ülkeydi. Daha savaş bitmeden Amerika bu ülkedeki konumunu pekiştirmişti. Eğer, II. Dünya Savaşı sonrasını tanımlayan en önemli iki olayın Soğuk Savaş ile Amerikan-Rus rekabeti olduğu kabul edilecek olursa, 1945'in sonundan itibaren bu özellikleri İran'da görmek mümkündü."[35]

1 Aralık 1943 yılında Müttefik liderler, önceden İran'ın onayını almadan Tahran'da bir konferans düzenlediler. Konferansta İran'la ilgili bir deklarasyon yayınladılar. Deklarasyonda, İran'ın bağımsızlığının tanınacağı, savaşta ve savaştan sonra ülkeye yardımda bulunulacağı sözü verildi.

Savaş ilerledikçe Müttefikler arasında gerginlik doğmaya başladı. Anglo-Amerikan siyaseti ile Sovyetler Birliği'nin izlediği siyasetler arasında anlaşmazlıklar başgösterdi. Bunların başlıcaları; İran'daki Müttefik birliklerinin nasıl ve ne zaman çekileceği, ülkenin toprak bütünlüğünün hangi şartlarda oluşturulacağı, petrol imtiyazlarının nasıl düzenleneceği hakkındaki sorunlardı. İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği arasında yaşanan anlaşmazlıklar, kısa bir süre sonra İran iç politikasına da yansıdı. 1944 yılına girildiğinde, her üç ülke de, İran hükümetiyle petrol imtiyazlarını konusunda görüşmelere başladılar.

İran parlamentosunda, Musaddık önderliğinde milliyetçilerin ağırlıkta olduğu bu dönemde; savaşın devam ettiği ve işgal birliklerinin

İran'dan çekilmediği koşullarda petrol imtiyazlarını yasaklayan bir kanun çıkarıldı. Bu arada Azerbaycan'da ve İran Kürdistanı'ndaki gelişmeler, müttefik güçlerin İran'a yönelik siyasetlerinin belirlenmesini önemli ölçüde etkilediler.

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU

Kuzey İran, 1941 yılında Sovyetler Birliği'nin denetimi altına girdi. Aynı yıl, Rıza Şah Pehlevi tarafından dağıtılan Komünist Parti'nin arda kalan kadrolarıyla Tudeh (Kitle) Partisi ya da İran Halk Partisi kuruldu. İran Komünist Partisi'nin devamı olan Tudeh, kuruluşundan kısa bir zaman sonra ülke düzeyinde yaygın bir örgütlülük kazandı. Üye sayısı 100 bine ulaştı. İran Azerbaycan'ındaki halk, Sovyetler Birliği'ndeki parçasıyla birleşmek ve ulusal birliğini sağlamak için mücadelesini yükseltti. 1943 yılında, İran'da milletvekili seçimlerinin yapılması kararının alınması, Azerbaycan'da Tudeh'in seksiyonu gibi hareket eden İran Demokratik Partisi'nin de seçimlere hazırlanmasına yol açtı. 1920'de Komünist Parti'nin kurucuları arasında bulunan Mir Cafer Peşeveri'nin de içinde buluduğu 20 Azerbaycanlı aday seçimleri kazandı. Fakat Peşeveri ve diğer Azerbaycanlı milletvekilleri meclise kabul edilmediler. Peşeveri, milletvekilliği hakkını elde etmek için demokratik mücadelesini sürdürdü. Bu arada İran Demokratik Partisi'nin yeniden yapılanması yönünde çalışmalar yürüttü. Peşeveri bu çalışmalar sonucunda partinin başkanlığına seçildi ve etkili kişiliğiyle bir müddet sonra seçilmiş milletvekillerini kendi etrafında toplamayı başardı. Azerbaycan milletvekillerinin bir blok halinde hareketiyle -bu oluşum 21 Aralık Hareketi olarak anılmaktaydı- Azerbaycan'la Tahran Hükümeti arasında ilişkiler net bir şekilde koptu. Azerbaycan milletvekilleri, Azerbaycan'da özerk bir cumhuriyetin kurulacağını ilan ettiler.

Tahran hükümeti bu karara karşı, Azerbaycan'a yönelik bir askeri operasyon girişiminde bulundu. Azerbaycan halkı, ulusal demokratik mücadelesinin engellenmesine yönelik bu girişime karşı aktif bir mücadele sergiledi; Şah'a bağlı askeri birlikler ile arasında şiddetli çatışmalar yaşandı.

Bu süreçte, Azerbaycan'da yapılan seçimler sonucu kurulan Azerbaycan parlamentosu, Tebriz'de açılarak çalışmalarına başladı. Peşeve-

ri'ye hükümeti oluşturma yetkisi verildi. Peşeveri başkanlığındaki yeni hükümet 1945 yılında kuruldu.

Yeni hükümetin programı kısaca şöyleydi: "Azerbaycan'da yaşayan bütün halkın ferdi ve fikri azadlığı temin edilir, Azerbaycan'da yaşayan bütün halk fertleri milli ve dini mensubiyetlerine ve siyasi akidelerine bakılmayarak hukuk ve kanun yönünden eşit haklara sahip olur; Azerbaycan Milli Hükümeti Merkezi İran hükümetini tanımakla birlikte, merkezi hükümetin Azerbaycan muhtariyetine muhalif olmayan kararlarını kabul ve tatbik eder."[36]

Peşeveri başkanlığındaki ulusal demokratik hükümet, demokratikleşme yönünde önemli adımlar attı. Muhammet Rıza Pehlevi'nin ana dilde konuşma yasağına karşı, Azeri dilinin gelişmesi ve yaygınlaşması için bir seferberlik başlatıldı. Okullarda ana dille eğitime geçildi. Ana dilde basın ve yayın faaliyetleri genişletildi. Toprak reformu kanunu çıkarılarak, Doğu Azerbaycan'da hemen uygulanmaya başlandı. Çıkarılan iş yasasıyla, 8 saatlik işgünü kabul başlandı. Medeni kanun çıkarılarak, kadın ve erkeklerin eşitliği yasal güvenceye alındı. Tebriz'de çağdaş bir üniversite kuruldu. Sağlık kurumunun sosyalizasyonu için yeni hastaneler açıldı. Azerbaycan'da ulusal demokratik hükümetin bu çalışmaları sürerken, Şah'ın orduları tarafından Azerbaycan'a yönelik dönem dönem saldırılar yapıldı. Ulusal demokratik hükümet, bu saldırıları halkın desteğiyle püskürtmeyi başardı.

1945-1946 yılları arasında hükümetin bu çalışmalarıyla, Azerbaycan toplumunun geri kalmışlığı ve yoksulluğunun ortadan kalkmasını sağlamak için önemli atılımlar yapıldı.

II. Dünya Savaşı'nın galipleri ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği, yaptıkları yeni antlaşmalarla İran'ın ABD ve İngiltere'nin nüfuz bölgesinde kalması kararını aldılar. Bu karar doğrultusunda Sovyetler Birliği İran'dan çekildi. Sovyetler Birliği'nin İran'dan çekilmesiyle, İran ordusu Azerbaycan'a girerek, büyük bir katliam gerçekleştirip 21 Aralık Hareketi'ni yıktı.

MEHABAD KÜRT CUMHURİYETİ (1946)

Azerbaycan'da özerk cumhuriyetin kurulduğu günlerde, Batı İran'da başka bir cumhuriyet daha kurulmuştu; Mehabad Kürt Cumhuriyeti.

25 Ağustos 1941'de Sovyet ve İngiliz orduları, İran'ı işgale başlamalarıyla birlikte kendi nüfuz bölgelerini belirlediler.

Kuzey İran, Sovyet birliklerinin denetimine girerken Güney İran ise, İngiltere'nin denetimi altında kaldı. Sakız - Baneh - Serdeşt hattı ise iki ülkenin etki alanlarının sınır çizgisi olarak kabul edildi.

Sovyet birliklerinin etki alanı içinde, Kürdistan da bulunmaktaydı. Sovyet ordusunun bölgeye girişi Şah'ın bütün otoritesini ortadan kaldırdı. İran ordusu hızla çözüldü. Arkalarında bıraktıkları her türlü askeri mühimmata, Kürt aşiretleri el koydu.

Gelişmeler, ulusal duygularının artmasını sağlarken, aynı zamanda bölgede doğan otorite boşluğunun Kürtler tarafından doldurmasını beraberinde getirdi. Bunun ilk örneği, İngiliz işgal bölgesinde yer alan Baneh'de yaşandı. Baneh'de Hame Reşid Han tarafından 1941 yılının Eylül ayında bir hükümet kuruldu. Bu hükümet, İran merkezi hükümeti tarafından tanındı ve Hame Reşid Han, Baneh valisi olarak tayin edildi.

Ulusal duygulardaki gelişmeye rağmen, bölgede bazı olumsuzluklar da yaşanmaktaydı. Aşiretlerin silahlanması; bazı aşiretlerin soygun, yol kesmek, haraç toplamak gibi eylemler yapmasına da yol açtı. Kürdistan'daki güvenliğin sağlanmasını üzerine alan Sovyet birlikleri, bu başı bozukluğa karşı esnek tavır aldılar. Bölgedeki aşiretleri karşısına almayan, bütün aşiretleri kavrayacak politikalar geliştirdiler. Sovyet birliklerinin bu tavrının altında, bazı tarihsel nedenlerin yanında, müttefik güçlerce Sovyetler Birliği'ne yapılan lojistik destek ve yardımların düzenli akışının sağlanması için "Basra Körfezi, Kürdistan ve Azerbaycan" üzerinden geçen yolun açık tutulması kaygısı bulunmaktaydı.

"İşgal hareketi İran ordusunda çözülmelere yol açmış, bunların çekilirken kaptırdığı silahlarla güçlenen Kürt aşiretlerinden bazıları başıbozukluklara, karışılıklara sebep olmuşlardı. Çok nazik bir durumda bulunan Sovyetler Birliği ise, Kürtler'i karşısına almadan düzeni sağlama arzusundaydı. I. Dünya Savaşı'nda Çarlık ordusunun zulmü zihinlerde tazeliğini koruduğuna göre, ordunun yaklaşımı daha da önem kazanıyordu. Hata, oradaki halkın kaybedilmesi anlamına gelecekti. Bu yumuşaklık giderek Kürtler'i cesaretlendirmiş ve onlara güven vermişti."[37]

Sovyet görevlileri, bölgedeki nüfuzlarını yaymak amacıyla, aşiretlerle ilişkilerini sıcak tutarak, iyi geçinmek için adımlar attılar. Bu yönde atılan adımlardan biri, 30 kadar Kürt temsilcinin Sovyetler Birliği'ne

çağrılması oldu. Çağrı Kürtler tarafından olumlu karşılandı. Kürt temsilcileri sorunları anlatmak için 1941 yılının sonuna doğru Bakü'ye gittiler. Temsilciler, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Cafer Bakırof'la görüştüler. Kürt temsilcilerle resmi boyutta bir diyalog kurma girişimi olan bu görüşmede, Bakırof "Kürt-Azeri Kardeşliği" üzerinde durdu.

Sıraç Bilgin, *Barzani* adlı çalışmasında bu "kardeşliğin" tuhaflığını ve niteliklerini şöyle anlatmaktadır.

"... Bakırof'un kardeşlik anlayışı çok tuhaftı. 1923'te kurulan Kürdistanski Üzeyd (veya Özerk Kürdistan Cumhuriyeti) Azerbaycan'a bağlıydı ve Nalçin, Kelbajan, Kotulin ile Zengılan şehirlerini içeriyordu. Başkenti Nalçin olan bu özerk Kürt bölgesi 1929'a kadar Azeriler tarafından 'bilinmeyen' sebeplerden dolayı ortadan kaldırılmıştı. Geriye kalan Azerbaycan Kürtleri ya kendilerine Azari diyecekler veya 1937-1938 yılları arasında, Kırgızistan veya Kazakistan'a sürüleceklerdi. Bölgede 1926'da 42 bin kişi Kürt olduğunu söyleyebiliyorken, 1959'da bu sayı 303'e inecekti. İşte kardeşlikten bahseden böyle bir Bakırof'tu ve Kürtlerle bundan sonraki ilişkileri de hep bu düzeyde sürecekti."[38]

Ulusal duygulardaki gelişme, bir örgütlenme arayışını da ortaya çıkardı. Bu yönde ilk oluşum, 16 Eylül 1942'de atıldı. 15 kadar Kürt 'Komala' adında bir siyasal yapı kurdu. Bu yapıya 1939'da, Irak'ta kurulan Hevi isimli örgütün temsilcisi olarak Irak Kürtleri'nden Yüzbaşı Mir Hac da katıldı.

Komala'nın kuruluşuna karar verenler "... siyasal olgunlaşma bakımından kendilerinden üstün olan Irak Kürtleri'ne de danışmak istemişlerdi. İşte bu danışmaları sonucunda, Irak Kürtleri'nin bu konudaki cevaplarını kendilerine o günün ikindi vakti yüzbaşı Mir Hac getirdi.

Yüzbaşı Mir Hac, Kuzey Irak'ta İngiliz yönetimi sırasında kurulmuş 'Hêvi, adlı bir Kürt örgütünün temsilcisi olarak gelmişti. Bu örgüt yalnız şehirlerde üye toplamıştı. Lider kadrosunu da sivil aydın unsurlar meydana getirmişti. Programı ise katıksız bir Kürt Milliyetçiliği programıydı."[39]

Komala, kısa zamanda hızla büyüdü ve etki alanını genişletti.

"Komala yalnız İran'da değil öteki ülkelerde de hızla büyüdü: Kürtler yeni grupta daha önceki geleneksel Kürt uluscu partilerinde görmedikleri bir canlılık görmüşlerdi."[40]

1943 yılında, Komala'nın merkez komitesi seçildi. Faaliyetler daha

organize yürütülmeye başlandı. Komala, faaliyetlerini İngiltere'nin etki alanındaki bölgelerde de yürütmeye çalıştı. Fakat bu çaba, Sovyet görevlilerinin karşı çıkmasıyla başarılı olamadı.

Ayrıca Sovyet görevlileri, otoritenin bütünüyle Kürtler'in eline geçmesine engel olmaya çalıştı. Sovyet nüfuz alanında yaşanan bu gelişmeler, Irak ve Suriye'yi etkilemişti; bu iki ülkeden görüş alış verişinde bulunmak ve gelişmeleri takip etmek için heyetler geldi. Özellikle, Irak'ta ulusal mücadelede ciddi kıpırdanmalar yaşanmaktaydı. Irak hükümetine ve hükümeti destekleyen İngiltere'ye karşı mücadele güçleniyordu. 1944 yılına girildiğinde Komala iyice genişledi. Kadı Muhammed ve taraftarları bu dönem içinde Komala'ya girdiler. Mehabad şehrinin ileri gelenlerinden olan ve saygın bir yeri bulunan, Kadı Muhammed'in Komala içinde yer alması önemli bir gelişmeydi.

Komala'da önemli görevler alan Kadı Muhammed, demokrat bir kişiydi. Sınıfsal köken olarak, Komala üyelerinin geneli gibi, feodal kökenden gelmekteydi. 1945 yılının başında, Komala üyelerinin hazırladığı Dayke Niştiman- Anavatan adlı bir operanın Sovyet nüfuz alanında gösterilmeye başlanması Kürtler içinde moral ve ulusal duyguların yükselmesi açısından önemli etkilerde bulundu.

1945 yılı Eylül ayında Kadı Muhammed'le birlikte 8 temsilci Azerbaycan'ı ikinci kere ziyaret ederek Bakırof'la yeniden görüştüler.

Bakırof, Kürt temsilcilerinden Azerbaycan'da, özerk bir şekilde görev almalarını istedi. Kürt temsilciler ise, bağımsız bir devlet isteklerinde ısrarla durdular. Bakırof'un yaklaşımına karşı, Kadı Muhammed'in cevabı şöyleydi: "Kürtler Azerbaycan çerçevesi dışında bir özerk yönetim kurmaya kesin karar vermişlerdir. Siz, Tebriz'deki meslektaşlarınızın tutumunu desteklemek için var gücünüzle çalıştınız. Şimdi de lütfedip Kürtler'in taleplerini karşılayabilirsiniz."[41]

Kürt temsilciler ayrıca, ekonomik ve askeri yardım talebinde de bulundular. Bakırof, Kürt temsilcilere askeri yardım sözü verdi.

Bölgedeki demokratik hareketin gelişmesine paralel olarak 1945 yılı Ekim ayında, Komala kendini feshetti. Demokratik hareketin gelişmesini siyasal ve örgütsel olarak kavrayacak yeni bir siyasal oluşum içine girildi. Bu yönde Kürdistan Demokratik Partisi - KDP kuruldu. Komala'nın bütün üyeleri bu partinin içinde yer aldı. Kadı Muhammed, KDP başkanlığına seçildi.

Sovyetler Birliği, kendi nüfuz alanında bu gelişmeler yaşanırken, İngiliz nüfuz alanında, Kürtler'in girişimlerine karşı oldukça temkinli ve mesafeli bir tavır içinde oldu. Hatta gelişmeleri, İngiltere'nin güdümünde hareketler olarak değerlendirmekteydi. Özellikle Mustafa Barzani'ye karşı oldukça olumsuz bir tavır alarak, Barzani'yi İngilizler'in yönlendirdiğini düşünmekteydi. Barzani'nin özerklik doğrultusunda İngilizler'e karşı yürüttüğü mücadele Sovyetler Birliği tarafından hiçbir şekilde dikkate alınmadı.[42] Bunun yanında 1941 yılında, Baneh'de Hame Reşid Han'ın giriştiği hareketi de Sovyetler Birliği aynı mantıkla ele almaktaydı.

Böylesi bir yaklaşım içinde olan Sovyetler Birliği, Barzani'nin 10 bin kişilik bir güçle İran'a geçmesi karşısında son derece rahatsız oldu.

Barzani'nin 10 bin kişilik bir güçle Mehabad'a gelişi, halk tarafından büyük coşkuyla karşılandı. Barzani, Mehabad'a varır varmaz, Kadı Muhammed ile birlikte çalışmalara başladı. Bu birliktelik ulusal hareketin yeniden şekillenmesini ve güçlenmesini sağladı.

Mehabad'da bu gelişmeler yaşanırken, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşu ilan edildi. Sovyetler Birliği, Kürtler'in ayrı bir cumhuriyet kurmasından öte, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin içinde temsil edilmelerini istemekteydi. Fakat Kürtler, ayrı bir cumhuriyet kurulması için ısrarlarını sürdürdüler. Ve 22 Ocak 1946'da Mehabad Kürt Cumhuriyeti ilan edildi.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra, Reşid Han kendine bağlı güçlerle Irak'dan Mehabad'a gelerek, güçlerini cumhuriyet güçleriyle birleştirdi.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, zorluklar kendini göstermeye başladı. Sovyetler Birliği gelişmelerden rahatsızdı. Kürtler'e verdiği askeri yardım sözünü sınırlı ölçüde yerine getirdi. Ayrıca bazı teknik yardımlarda (matbaa ve radyo istasyonu kuruluşu gibi) bulundu.

1946 yılı Mart ayında Azerbaycan Cumhuriyeti lideri Peşeveri ve Mehabad Kürt Cumhuriyeti lideri Kadı Muhammed bir araya geldi. İki lider arasında görüşmeler olumlu geçti.

Bu arada, bölgede yeni örgütlenmelere gidilerek tarım, eğitim, kültür politikaları oluşturulması yönünde adımlar atıldı. Çeşitli kadın dernekleri kuruldu. Cumhuriyet hükümeti, (Başbakanlığa Hacı Baba Şah getirilmişti) cumhuriyetin askeri çekirdeğini oluşturan Barzani dahil, 4

Kürt lidere generallik ünvanı verdi.

Sovyet nüfuz alanında, iki bağımsız cumhuriyetin kurulması İngiltere'yi, ABD'yi ve Şah Muhammet Rıza'yı rahatsız etmekteydi. Şah, bu iki cumhuriyetle Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere ve onların politik yaklaşımlarına karşı, uluslararası düzeyde yoğun bir diplomatik yaptırımın uygulanması faaliyetlerine girişti.

Ayrıca 1941 yılında İran, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edildiğinde, ikili işgalin yasal statüsünün belirlenmesi için İran hükümetiyle görüşmeler yürütülmüş, bir antlaşma taslağı hazırlanmış ve bu taslak Sovyet hükümetince onaylanmıştı. Antlaşma taslağı; İran'ın çıkarlarının korunmasını öngören bazı maddelerin eklenmesiyle, İran parlamentosunda 29 Ocak 1942'de görüşülerek kabul edildi.

Anlaşmanın bir maddesi şöyleydi: "Müttefik ordularının İran'da bulunmaları herhangi bir askeri işgal amacına yönelik değildir. Müttefik ordularının İran'daki varlığı, yönetim işlerini ve yönetim mekanizmasının işleyişini ancak mümkün olan en az oranda etkileyecek; ayrıca İran güvenlik kuvvetlerinin çalışmalarını engellemeyecektir. Müttefik ordularının ülkenin ekonomik hayatı, yurttaşların normal gezileri ve İran kanun ve yönetmeliklerinin uygulanması ile bir ilgisi olmayacaktır."[43]

İran, bu maddenin Sovyetler Birliği tarafından ihlal edildiği gerekçesiyle, Sovyetler Birliği'ni, 1946 yılının ortalarından itibaren Birleşmiş Milletler'e şikâyet etmeye başladı. Yine bu antlaşma hükümlerinden birine göre, İran'da bütün yabancı askeri güçlerin savaşın sona ermesinden itibaren 6 ay içinde İran'dan çıkmasını gerektiriyordu. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle bu 6 aylık müddet, 2 Mart 1946'da doluyordu.

Azerbaycan Cumhuriyeti ve Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemleri bir anlamda Sovyetler Birliği'nin İran'dan çekilme tarihine denk gelmekteydi. Sovyetler Birliği'nin izlediği reel politik tavırlara rağmen, bizzat varlığının ve desteğinin bu iki cumhuriyeti ayakta tuttuğu bir gerçekti.

Nazi Almanyası'nın Bakü petrollerini ele geçirme ve Sovyetler'e yönelik ikinci bir cephenin açılması yönünde bölgeye yüklenmesi, Sovyetler Birliği'ni harekete geçirmiş; Sovyetler Birliği, bölgede bir güvenlik kuşağı oluşturmak ve müttefik güçlerden gelecek askeri yardımın yolunu açmak ve korumak için İran'ı işgal etmişti. Sovyetler Birliği açısından 1940 yılında, stratejik önem taşıyan Kuzey İran, savaşın bitmesi

ve Nazi tehditinin ortadan kalkmasıyla eski önemini yitirdi.

Bu faktörün yanında İran, ABD ve İngiltere'nin desteğini alarak, Sovyetler Birliği'ne yönelik diplomatik saldırılarını yoğunlaştırdı. İngiltere ve ABD, Sovyetler Birliği'nin İran'dan askeri birliklerini çekmesi için ayrı ayrı protesto notaları çektiler.

5 Nisan'da, İran başbakanı Kıvam Musaltana ile Tahran'da bulunan Sovyet büyükelçisi Sadçikof arasında gizli bir antlaşma yapıldı. Antlaşmayla, Sovyet askeri birliklerinin 6 Mayıs 1946'da İran'dan çekileceğinin garantisi verildi. Antlaşmanın en önemli maddelerinden biri ise, İran'ın Sovyetler Birliği'yle ortak bir petrol şirketi kurmasıydı. Kuzey İran'da petrolün çıkarılması ve işletilmesi bu şirkete bırakılıyordu. Şirketin faaliyetlerinin elli yıl sürmesi karar altına alınarak, hisselerinin yüzde 51'i Sovyetler Birliği'ne verildi. Şirketle ilgili yasa tasarısının 24 Mart tarihini izleyen yedi ay içinde İran meclisi tarafından onaylanması gerekiyordu. Sovyet askeri birlikleri 6 Mayıs'ta İran'dan çekilmeye başladı. İran meclisi ise yasa tasarısını onaylamadı. Yasa mecliste reddedildi.[44]

Sovyetler Birliği'nin Kuzey İran'dan çekilmeye başlamasıyla, İran ordusu Kuzey İran'a girdi. 9 Mayıs'ta Sovyet askeri birlikleri bütünüyle Kuzey İran'dan çıktı. İran ordusu, Azerbaycan'a girerek Azerbaycan Cumhuriyeti'ni yıkıp, başta komünistlere yönelik, geniş katliamlar gerçekleştirdi. Bu gelişmelere karşı, Sovyetler Birliği birkaç diplomatik girişim dışında, hiçbir şey yapmadı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra İran ordusu, Mehabad Kürt Cumhuriyeti'ne yöneldi.

Sıraç Bilgin, o dönemi şöyle anlatmaktadır: "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin çöküşü beklenmedik şekilde hızlı oldu. Olay Mehabad'ta şaşkınlık ve korku yarattı. Onlar SSCB'nin, hemen hemen kendi eserleri olan Azerbaycan'ın böyle kolay yutulmasına izin vermeyeceği inancındaydılar. Azerbaycan bile feda edildiğine göre, Mehabad için kimsenin kılını kıpırdatmayacağı ortadaydı."[45]

Kadı Muhammed ve yandaşları durum değerlendirmesi yaptılar. Bazıları Sovyetler Birliği'ne sığınmak yönünde tavır geliştirdilerse de Kadı Muhammed, Mehabad'ta kalmayı ve beklemeyi tercih etti; İran merkezi hükümetiyle görüşme umudu taşımaktaydı. Barzani'nin Kadı Muhammed'i, Mehabad'ı terk etmesi ve Irak sınırına çekilmesi için uyarmasına rağmen, Kadı Muhammed kenti terk etmedi. İran ordusu

Mehabad'ı işgal ederek, Kadı Muhammed ve yandaşlarını tutukladı. Kısa bir zamanda Kadı Muhammed yargılandı ve idam edildi.

Bu operasyona bazı Kürt aşiretleri de katıldı. Şıkakan ve Herki aşiretleri İran ordusuyla birleşerek, operasyonların fiilen içinde yer aldı.[46]

Barzani, 3 bin silahlı adamıyla İran ordusuna karşı silahlı mücadeleye girişti. Irak'a geri çekilerek mücadelesini yürüten Barzani, zaman zaman İran sınırları içine de girdi. Kendisi ve 110 kişi hakkında idam kararı verilmesine rağmen, ayakta kalma mücadelesini sürdürdü. Bölgede bulunan devletlerin savaş uçaklarının ve İngiliz ordusunun seçkin birliği olan Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin bombalarına maruz kalan Barzani, her şeye rağmen direndi. Kış mevsiminin zor şartlarına, açlık ve yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen mücadelesini 1947 yılının mayıs ayı sonuna kadar devam ettirdi. Bu tarihten sonra, bölgedeki farklı devletlerin ve İngiltere'nin askeri güçleri karşısında sıkışan Barzani ve 500 kişilik silahlı gücü Sovyetler Birliği'ne iltica etti. "Uzun Yürüyüş" diye adlandırılan bu 220 kilometrelik geri çekilme hareketi, 2 Haziran 1947'de başladı, iki hafta sonra (16-18 Haziran 1947'de) bitti.[47] Bu gelişme, bir dönemin kapanması, Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılması anlamına geldi.

SAVAŞ YILLARINDA İRAN İŞÇİ HAREKETİ

1940'lı yıllar, İran işçi hareketinin giderek şekillendiği dönem oldu. Savaş yıllarında, petrolün taşıdığı yaşamsal önem, ülkede petrol sanayinin gelişmesini sağladı. İşçi sınıfının büyümesini beraberinde getiren bu süreç, İngiltere ve Rusya'nın etkisiyle ülkede esen "demokratik" rüzgârla güçlendi. Muhammed Rıza Pehlevi'nin baskı rejimini gevşettiği bu koşullarda siyasi tutuklular serbest bırakıldı, basın özgürlüğü tanındı ve değişik siyasi partilerin faaliyetlerine izin verildi.

1941 yılında Tudeh'in kurulması önemli bir siyasal gelişmeydi. Tudeh, kuruluşundan kısa bir zaman sonra işçiler ve aydınlar içinde etkili örgütlenmeler yarattı.

Tudeh, "... benimsemiş olduğu bir reform programıyla 'işçileri, köylüleri, kadınları, orta sınıfın entelektüellerini, küçük toprak sahiplerini, zanaatçı-tüccarları ve devlet kurumlarında çalışan alt kademedeki memurları' etkileyebileceğini umuyordu. Grup, çok geçmeden, işgalin ya-

ratmış olduğu iktidar boşluğu içinde kendisinin aydınlar ve işçi militanlar için önemli bir çekim merkezi haline geldiğinin farkına vardı. Tudeh üyeleri, işçi aktivistlerinin tümünün kendilerini partiyle ilişkilendirmiş oldukları hiçbir biçimde söylenemeyecek olmakla beraber, yeni sendika örgütlenmelerinin geliştirilmesinde merkezi bir rol oynadılar."[48]

İşçi sınıfı, 1942-1944 yılları arasında, birliğinin sağlanması ve örgütlülüğünün güçlenmesi yönünde önemli adımlar attı.

1942 yılında, İran'da 30 işçi grevi yaşandı. 1943 yılında, ilk kez sanayi işçileriyle, tarım işçilerinin ortak eylemi gerçekleşti.

"1943 yılında Horasan bölgesinde meydana gelen olaylarda toprak ağalarına karşı direnen tarım işçilerini desteklemek üzere sanayi işçileri, ülkenin dört bir yanından o bölgeye akın etmişler ve bir komite kurarak eylemi yönetmişlerdi."[49]

1944 yılında İran İşçileri Birleşik Merkez Konseyi - CCFTU kuruldu. Bütün işçiler CCFTU'nun doğal üyesi kabul edildi. Şah'ın, işçi sınıfının örgütlenmesini engellemeye çalışmasına rağmen, CCFTU'nun kurulması, işçi sınıfına önemli bir moral kaynağı oldu. CCFTU'nun kuruluşunda, Azerbaycan işçi sınıfı önemli bir rol üstlendi. 1945 yılında üye sayısı 275.000'e ulaştı. Tudeh, CCFTU üzerinde ciddi bir ağırlığa sahipti. İran işçi sınıfının sendikal ve siyasal bilinç olarak gelişmesi, birkaç yıl içinde hemen hemen her sektörde, sendikal yapıların doğmasını sağladı. CCFTU'ya ve CCFTU'yla yakın ilişkide olan sendikalara bağlı üye sayısı 1945'te 335 bindi. Bu sayı İran işçi sınıfının büyük bir kısmının örgütlülüğünü göstermekteydi.

"CCFTU, gücünün zirvesine ulaşmış olduğu 1946 yılı Ağustos ayında, petrol alanlarında 90 bin, Tebriz ve Tahran imalat sanayii merkezlerinin her birinde 50 bin, İsfahan, Şiraz, Yezd'deki tekstil fabrikalarında 65 bin, Gilan ve Mazanderan'daki fabrika, kömür madeni ve demiryollarında 45 bin işçiye sahip olduğunu öne sürdü. Bu rakamlar, ülkenin modern fabrikalarının hemen her şubesi de dahil olmak üzere, sanayideki emek gücünün yüzde 75'ine karşılık geliyordu. En önemli sanayi kollarında sendikal örgütlenme konusunda yaşanan patlama, ekonominin çok tali sektörlerinde çalışan işçileri de etkiledi. Garsonlar ve hatta sinemalarda yer gösterici olarak çalışan insanlar bile örgütlendiler ve sendikal bilinç bazaardaki işyerlerine kadar yayıldı."[50]

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, İran işçi sınıfı haklarını kazan-

mak için mücadelesini daha da yükseltti. Ülkenin sanayi kentlerinde önemli grevler yaşandı. 1946 yılına girildiğinde grevler kitle grevine dönüştü.

"1946 yılına gelindiğinde, anahtar role sahip sanayi merkezlerinin de harekete katılmasıyla birlikte, toplam grev sayısı 60'ya yükseldi. Örneğin Tebriz'de, şehrin önde gelen 18 fabrikasından 16'sı grevlere iştirak etti. 1946'da yıllık grev sayısı 183'e çıkmıştı; uzlaşmazlık esas olarak petrol, inşaat, tekstil ve deri sanayiinde yaşanıyordu. Hareketin kendine olan güveninin artmasıyla birlikte grevlerin sayı ve kapsamı da yükseldi: 1944'de İsfahan'da 20 bin tekstil işçisi greve çıktı; 1946 yılında Kuzistan'daki petrol işçileri kitle grevi niteliğinde iki grev düzenlediler."[51]

1946 yılının başlarında Güney İran'da 80 bin petrol işçisi ekonomik ve demokratik haklarını elde etmek için, 11 günlük greve çıktı. Grev dalgası önce Abadan Rafinerisi'nde başlayarak yayıldı. Ağa-Cari'de 10 bin işçinin greve katılmasıyla dalga büyüdü ve bütün Güney'e yayıldı. Genel greve karşı, Pehlevi rejimi polis ve askeri güçleri devreye soktu. Güvenlik güçlerinin silahlı müdahalesi işçi direnişini engelleyemedi. İngiliz petrol şirketi, sonunda işçilerinin taleplerini karşılamak zorunda kaldı. İşçi ücretleri yüzde 25 oranında artırıldı, grevde geçen günler için işçilere ücret ödendi, 8 saatlik işgünü uygulamasına geçildi, 1 Mayıs İşçi Bayramı ilan edildi ve ücretli izin günü olarak kabul edildi. İngiliz şirketinin onayladığı bu kararlar, İran hükümeti tarafından da kabul edildi.

İşçi sınıfının bu kazanımları, 1 Mayıs 1946 yılında yapılan gösterilerle taçlandırıldı, bu gösteriler, İran'da ilk yasal 1 Mayıs kutlamaları oldu. Tahran'da yapılan gösterilere 100 bin kişi katıldı. 1 Mayıs İşçi Bayramı, Tahran'ın dışında, birçok sanayi kentinde - İsfahan, Abadan, Tebriz, Meşhed gibi - coşkuyla ve geniş kitle katılımıyla kutlandı.

22 Haziran'da, İran işçi sınıfının dayanışma, birlik ve mücadele gücünün geldiği boyutu ortaya koyan önemli bir pratik yaşandı. 80 bin işçi, Faşist Franco rejimini protesto ettiğini ve İspanya'daki anti-faşist mücadeleye destek verdiğini gösteren, enternasyonel bir kitle gösterisi gerçekleştirdi. Bu eylemi, İran işçilerinin faşizme ve emperyalizme karşı mücadelesini açığa çıkaran yeni pratikler izledi. Petrol İşçileri Sendikası'nın 1946 yazında yayınladığı bildiri bunun somut göstergesi oldu.

Bildiri kısaca şunları içermekteydi; "Kuzistan Eyalet Valisi'nin derhal işten el çektirilmesi ve özellikle petrol işçilerine karşı aldığı tavırdan

ötürü cezalandırılması, grev kırıcılarının cezalandırılması, İngilizler'e verilen petrol imtiyazının geri alınması, petrol yataklarında ve rafinerilerde çalışan İngiliz uzmanların işten el çektirilmesi, İngiliz sivil polisinin işçi örgütlerine ilişkin faaliyetlerine son verilmesi, iş yasasının çıkartılması, buna bağlı olarak da uluslararası işçi sendikalarıyla işbirliğine gidilmesi, ücretlerin yeniden ayarlanması, çalışma saatlerinin ve vardiyaların düzenlenmesi, sendika kurma hakkının yasallaştırılması"[52]

İşçi sınıfı bu bildirinin içeriği doğrultusunda haziran ayının son günlerinde önce 1 saatlik iş durdurma eylemi gerçekleştirdi. Eyleme çok geniş bir katılım sağlandı. Alınan kararlar doğrultusunda, bazı sektörlerde çalışan (sağlık ve elektrik gibi) işçilerin dışında, eyleme yaklaşık 100 bin işçi katıldı. Abadan'da sıkıyönetim ilan edildi. İşçilerin grevde olduğu rafineri güvenlik güçleri tarafından sarıldı ve direnişi engellemek için silah kullanıldı. Abadan'da Pehlevi rejimi tam bir katliam gerçekleştirdi. Güvenlik güçlerinin saldırısı sonucunda yüzlerce işçi öldürüldü, yüzlercesi yaralandı. İşçilerin büyük kısmı gözaltına alınarak tutuklandı.

Abadan katliamı, İran'da işçi sınıfını ayağa kaldırdı. Güçlü bir örgütlülüğe sahip CCFTU, bir bildiri yayınlayarak Abadan'daki baskıların derhal durdurulmasını, durdurulmadığı taktirde, ülkedeki bütün işçilerin ayaklanarak meşru müdafaa içinde olacağını açıkladı. Ülkenin her yerinde, Abadan katliamını protesto eden işçi direnişleri yapıldı. İşçi sınıfından gelen bu sert reaksiyona karşı, İngilizler'in de tavsiyesiyle Şah geri adım atmak zorunda kaldı. Abadan'da baskı politikaları yumuşatıldı, tutuklanan işçiler serbest bırakıldı ve askeri birlikler rafineri bölgesinden çekildi.

İran'da ulusal - Azerbaycan Cumhuriyeti ve Mehabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulması- ve sınıfsal mücadeledeki yükselişin, Şah Muhammet Rıza Pehlevi rejimini tehdit eder boyutlara gelmesi, Şah'ın önemli tavizler vermesine yol açtı. Bu dönemde üç Tudeh milletvekili hükümete alındı. Çalışma koşullarında önemli revizyonlar yapıldı. Bazı sendikal haklar tanındı. Haftalık çalışma saati 48 saate indirildi. Angarya kaldırıldı. Çocuk işçilerin çalıştırılmasına sınır getirildi. İşçiler fabrikaların idari kurullarında yer aldı. Ücretli doğum izni kabul edildi. Sendika kurma hakkı tanındı. İran işçi sınıfı bu kazanımlarıyla, Ortadoğu'daki ülkeler içinde en ileri hakları elde etmekteydi. İşçi sınıfının elde ettiği bu haklar ve sınıfın yükselen mücadelesi, köylülüğün mücadelesine de yan-

sıdı. İran hükümeti, köylü hareketindeki yükseliş karşısında, bir kararname çıkartarak, toprak sahiplerinin elde ettikleri ürünlerin yüzde 15'ini sahip oldukları topraklarda çalışan köylülere dağıtması kararını aldı. Hükümetin üstünde toprak sahiplerinin oldukça güçlü etkisi olduğu düşünüldüğünde, bu kararnamenin önemi ortaya çıkmaktadır.[53]

Tudeh, bu dönemde etkin bir siyasal güçtü. İzlediği pro-sovyetik çizgi sonucu, 1942-1943'lü yıllarda bazı grevleri, İran'ın askeri gücünü zayıflatacağı düşüncesiyle engellemeye çalışsa da, işçiler üzerinde ve şehir merkezlerinde önemli bir örgütlülük yaratmıştı.

İngiliz elçisi bir raporunda şöyle yazmaktaydı: "İçinde bulunduğumuz bugün, rafinerinin ve petrol sahalarının güvenliği, İngiliz personelin can güvenliği Tudeh Partisi'nin arzu ve iradesine bağlı durumdadır."[54]

Muhammet Rıza Pehlevi, 1946 yılının sonlarına doğru İngiltere ve ABD'nin desteğiyle otoritesini yeniden kurdu. Özellikle, Sovyet askeri birliklerinin İran'dan çekilmesi, Şah'ın ülkedeki denetimi kolayca sağlanmasına olanak verdi. Şah, önce Azerbaycan Cumhuriyeti ve Mehabad Kürt Cumhuriyeti'ne saldırdı. Bu güçleri dağıtan Şah, daha sonra kendisi için büyük bir tehlike olarak gördüğü işçi sınıfına yöneldi. Yerel feodal güçlerden de yararlanan Şah, Tudeh'e ve işçi örgütlenmelerine saldırdı. Birçok işçi önderi, sendika militanı ve Tudeh üyesi tutuklandı. Sendika büroları, Tudeh parti büro ve lokalleri kapatıldı. Bu baskı ve şiddet kampanyalarına karşı işçiler genel grev gibi eylemler gerçekleştirse de, devlet güçleri 1947 yılına girildiğinde inisiyatifi ele aldı.

CCFTU, örgütsel olarak zayıfladı. Rejimin saldırıları yanında, yaşanan ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan işçi sınıfı, bir geri çekilme dönemine girdi. 1947 yılında grev sayısı 8'e düştü. 1949'da bu sayı yarı yarıya azaldı. Bu gelişmelere rağmen, savaş yılları, işçi sınıfının toparlanmasını ve hızla şekillenmesini sağlayan olanaklar sundu. İşçi sınıfı bir geri çekiliş sürecine girse de, bu aynı zamanda daha ileri atılmak için bir biriktirme süreciydi.

ULUSAL CEPHE, MUSADDIK DÖNEMİ

Muhammet Rıza Pehlevi, 1947 yılına gelindiğinde ülkede ulusal ve sınıfsal temelde gelişen dinamikleri ortadan kaldırarak otoritesini yeni-

den kurmuştu. 1947 yılında meclisin gündeminde, Sovyet petrol imtiyazlarının kaldırılması vardı. Milliyetçilerin belirleyici ağırlığının olduğu mecliste, Sovyetler'in petrol imtiyazlarının kaldırılması istenmekteydi. Milliyetçiler, Tudeh üyelerini kabineden atan, ulusal ve sınıfsal baskı ve şiddet politikalarını fiilen uygulayan Başbakan Kavam'a karşı yoğun bir kampanya başlatmışlardı. Kavam, milliyetçiler tarafından ülkenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını yabancılara satmakla suçlanıyordu. ABD'nin, İran'ın iç siyasetinde ağırlığının giderek arttığı bu dönemde, ABD İran'da, petrol imtiyazlarının kalkması yönünde tavır sergilemekteydi. Ekim 1947'de, ABD ile İran arasında imzalanan antlaşma, ABD'nin İran üzerindeki nüfuzunu daha da artırdı. Bu gelişmeden destek alan meclis, Sovyet imtiyazlarını kaldırdı. Başbakan Kavam siyasal etkisini yitererek 1947 yılının son ayında istifa etmek zorunda kaldı.

ABD'yle yapılan antlaşma ve İran'daki antlaşmaya bağlı gelişmeler, soğuk savaş döneminin ilk uyuşmazlıklarının göstergeleri olarak kabul edilebilir. Truman Doktrini[55] çerçevesinde yapılan bir dizi ekonomik ve askeri anlaşmayla, İran, Amerikan emperyalizmine bağımlı bir ülke haline gelmiştir.

"Bu Doktrin'den hemen sonra İran Amerika'dan 10 milyon dolarlık kullanılmış askeri techizat satın almış ve bunu, Amerika'dan satın alınacak 'savunma' silahları için verilen 60 milyon dolarlık kredi izlemiştir. Bu satışlar 1947 Ekim ayında Amerika ile İran arasında imzalanan askeri antlaşmaya bağlanmıştır. Bu antlaşmaya göre 'İran ordusunun vurucu gücünü artıracak' bir Amerikan askeri misyonu kurulmuştur. Antlaşmanın diğer bir hükmüne göre de, Amerikan hükümetinin onayı olmadan İran ordusunda başka bir devletin askeri uzmanı hiçbir şekilde görev yapamayacaktı."[56]

Truman'ın hazırladığı "4 Nokta Programı" doğrultusunda İran'a teknik, kültürel ve ekonomik "yardımlar" yapıldı. 1948'de mecliste onaylanan, Rıza Han'ın başlattığı modernizasyonun devamı olarak açıklanan, ilk yedi yıllık ekonomik kalkınma planının uygulanması için ABD, İran'a 25 milyon dolar kredi verdi.

"4 Nokta Programı"nın özü ABD'li yetkililer tarafından açıkça şöyle dile getirilmekteydi; "Program, ilk planda az gelişmiş ülkelerde sanayi tesisleri kurulmasına değil, Amerika'nın güvenliğinin muhafazasına hizmet edece(ktir.)"[57]

İran, ABD'yle yaptığı antlaşmalar sonucunda, Standart Oil Co. of New Jersey ve Socony-Vacumm Oil Company'le 20 yıllık ham petrol antlaşması imzalamak zorunda kaldı.

1948-1949 yılları arasında İran'da siyasal belirsizlik devam etti. Bunun en somut örnekleri hükümet içinde yapılan birçok değişiklikte görüldü. Özellikle, mecliste izlenecek petrol politikasının, ne olması gerektiği yönünde yoğun tartışmalar yaşanmaktaydı. İran hükümeti, Anglo-Pers Petrol Şirketi'nden elde edilecek gelirlerden 7 yıllık kalkınma planının finansmanı için yararlanmak istiyordu. İngiltere ise şirket kârlarına uyguladığı vergiyle ciddi kazanç elde etmekteydi. Bu çelişik durum, meclisteki milliyetçileri harekete geçirmiş, gelirlerin eşit dağılımı yönünde propaganda yürütmelerine neden olmuştu.

Bu koşullarda 1949 yılında Musaddık önderliğinde Cephe-yi Milli-Ulusal Cephe kuruldu. Cephe dört örgütün bir araya gelmesiyle oluşmuş, orta sınıfların ittifakına dayanan geniş tabanlı bir hareketti.

"Ulusal Cephe'yi şu örgütler oluşturuyordu. Dr. Kerim Sencabi'nin yönetimindeki İran Partisi, Muhsin Pezeşgpur başkanlığındaki Pan İranist Parti, Ayetullah Kaşani önderliğindeki Mücahidin-i İslâm (İslam Mücahitleri) adlı örgüt ve Muzaffer Bagai'nin Emekçiler Partisi (Hizb-i Zahmetkeşân-ı İran).

... Ulusal Cephe, esas olarak çağdaş ve geleneksel orta sınıflar ittifakına dayanıyordu. Çağdaş orta sınıftan memurlar, öğretmenler, doktorlar, mühendisler vs. kastediliyor. Geleneksel orta sınıftan ise tüccarlar, ünlü Tahran Pazarı'nın dükkâncıları yani tacirler, küçük din adamları ve ilahiyat okulları öğrencileri.

Bu geleneksel orta sınıf, Musaddık hareketi içinde o dönemin etkili din adamı ve Meclis Başkanı Ayetullah Kaşani'nin ve Muzaffer Bagai'nin Emekçiler Partisi'nin kontrolü altındaydı."[58]

Ulusal Cephe, 1950 genel seçimlerine petrolün millileştirilmesi sloganıyla katıldı ve Kaşani'nin desteğiyle, seçimlerde büyük başarı elde etti.

İran'da petrol sorununun sürekli gündemde olduğu bu dönemde, Başbakan General Ali Razmara'nın petrollerin millileştirilmesi konusundaki ikircikli tutumu siyasal havayı gerginleştirdi. Mecliste mutlak çoğunluğu elinde tutan Ulusal Cephe üyeleri, petrolun millileştirmesi konusunda Razmara'ya basınç uygulamaktaydılar. Meclisin Razma-

ra'dan petrolün millileştirilmesi konusunda rapor istemesi ve Razmara'nın bir grup teknik personelle görüştükten sonra millileştirmenin ülkenin çıkarlarına uygun olmayacağı doğrultusunda meclise bir rapor sunması, İngiliz karşıtı Ayetullah Kaşani[59] taraftarlarınca suikast düzenlenerek öldürülmesine neden oldu.

Razmara'nın öldürülmesinden yaklaşık bir hafta sonra -15 Mart 1951'de- mecliste, petrol rafinerilerinin millileştirilmesi kararı alındı. Razmara'dan sonra başbakanlığa getirilen Hüseyin Ala'nın millileştirmeye yönelik bir çaba içinde olmaması meclisi harekete geçirdi. Meclis, Şah'tan Musaddık'ı başbakan olarak atamasını istedi. Şah, bu isteğe uymak zorunda kalarak Musaddık'ı başbakanlığa atadı.

Musaddık, 19 Nisan'da başbakanlık görevine başladı. 30 Nisan'da Petrollerin Millileştirilmesi Yasası çıkarıldı. Musaddık 21 Haziran 1951'de yaptığı basın toplantısında millileştirme politikasının hedeflerini şöyle açıklıyordu:

"... Ülkemizdeki bu dayanılması olanaksız koşullara son vermek gerekir. Güçlerin yenilmesine götüren yolu, yeteri kadar sermayenin sağlanmasında, bunun halk için ve yaşama düzeyinin yükseltilmesi için kullanılmasında görüyoruz. Sermaye sağlamak için başvuracağımız iki olanak var: Dışardan kredi almak, yurdumuzda daha çok petrol gelirlerinden meydana gelen devlet gelirlerini kullanmak. Petrol sanayii için ileri sürdüğümüz ve dünyanın hiçbir devletinin reddedemeyeceği mülkiyet isteklerimizin meşruluğu üzerine yabancılarla uzun yıllardır yaptığımız müzakereler bugüne kadar bir sonuç vermemiştir. Petrol gelirleri ile, bütçemizin tüm giderlerini karşılayabilir, halkımız arasındaki yoksulluk, hastalıklar ve gerilikle mücadele edebilirdik. Bunun yanında önemli başka bir öğe de şudur ki, şirketin ortadan çekilmesini sağlayarak, yurdumuzun içişleri üzerinde etkileri olan rüşveti ve türlü entrikayı da sona erdirmiş olurduk. Bu vesayet sona erdiği an, İran ekonomik ve politik bağımsızlığına erişmiş olacaktır..."[60]

Musaddık hükümetinin millileştirme politikasına karşı, uluslararası bir petrol ambargosu başlatıldı. İngiltere İran'a ticari boykot uygulamaya başladı. İngiliz hükümeti askeri birliklerini ve donanmasını bölgeye yolladı. 26 Mayıs'ta İngiltere Uluslararası Adalet Divanı'nda, İran aleyhine bir dava açtı. Lahey Adalet Divanı'nda, 5 Haziran'da çıkan karar tavsiye niteliğindeydi ve üretimin eskisi gibi devam etmesini istiyordu.

Musaddık, Güvenlik Konseyi'nde ülkesini savundu.

Musaddık, millileştirmenin İran'ın iç işi olduğu gerekçesiyle kararı kabul etmedi. Anglo-İranian Oil Company - AIOC temsilcileri millileştirmenin meşruluğunu tanımadıklarını açıkladılar ve İran'a yaptıkları ödemeleri kestiler. Diplomatik girişimler, mahkemelerde açılan davalar, sorunu çözemeyince İran'la İngiltere arasındaki ilişkiler kesildi. Bu süreçte, ABD arabuluculuk girişimlerinde bulunsa da, İngiltere'nin petrol imtiyazlarını kaybetmesinin kendisini avantajlı bir noktaya getireceğinin hesaplarını yapmaktaydı.

Musaddık hükümeti döneminde, 1949'da Şah'a karşı Tahran'da gerçekleştirilen suikastten sorumlu tutularak yasa dışı ilan edilen Tudeh'in faaliyetlerine izin verilmişti.

Tudeh, geniş bir kitle desteğine sahipti. 1952 yılının başlarında petrol gelirlerinin tükenme noktasına gelmesi, İran ekonomisinde ciddi sorunların yaşanmasına yol açtı. Halk yaşadığı zorluklara rağmen, Musaddık'a desteğini sürdürdü.

İran'da 1951 yılı ortasından itibaren bir dizi işçi grevi yaşandı. Bu grevlere öncülük eden Tudeh, hükümete, eleştirel destek diye tanımlanan bir politik tutumla yaklaştı.

Ülkede yaşanan anti-emperyalist atmosfer ve yeni hükümetin kurulmasıyla gerçekleştirilen demokratik düzenlemeler, kitlelerin örgütlenme arayışını hızlandırdı. CCFTU yeniden bir canlanma içine girdi. İşçi sınıfı, ekonomik-demokratik taleplerin yanında siyasal talepler de geliştirmeye başladı. Özellikle 1951 yılının Mart ayında başlayan petrol işçileri grevinin bir kitle grevine dönüşmesinin sağladığı birikimler, Musaddık döneminde işçi hareketinin gelişmesinin mayası oldu. Bu etki, 1951-1953 yılları arasında gerçekleşen, 158 işçi direnişinde kendini somut olarak gösterdi.

İşçilerin özgüvenini artıran bu eylemler, sınıfın, hızla gelişen anti-emperyalist, anti-monarşist kitle hareketinin taşıyıcılığını yüklenmesini sağladı. İran'da devrimci bir değişim olasılığının ortaya çıkması Ulusal Cephe'nin homojen olmayan yapısında çelişkilerin açığa çıkmasına neden oldu.

Musaddık'ın bağımsızlıkçı tavrı ve gelişen radikal kitle hareketi, İngiltere'nin yerini doldurmaya çalışan ABD'yi harekete geçirdi. CIA aracılığıyla, Ulusal Cephe'nin parçalanması ve Musaddık'ın devre dışı kal-

ması içinde bir program uygulanmaya başlandı.

"Bu çabalar sonuçsuz kalmadı ve 1952 yılından önce Ayetullah Kaşani'nin Musaddık'la çatışarak, İslam Mücahitleri adlı gücü de ardından sürükleyip Ulusal Cephe'den ayrılması ve bu ayrılışı izleyen günlerde 1953'de Muzaffer Bagai'nin de Musaddık'ı terk etmesiyle hareket iyice zayıfladı. Böylece CIA'nın Musaddık'ı deviren darbesinin yolu açıldı. Tahtından uzaklaştırılmış bulunan Şah'ın da tekrar İran'a ve tahtına dönmesinin olanağı sağlandı."[61]

Ulusal Cephe'deki parçalanma sonucu, Pezeşgpur'un önderliğinde şoven İran milliyetçiliği yapan, Pan-İranist Parti de Musaddık'tan koptu.

Musaddık'ın, Şah karşıtı kitle hareketi içinde öne çıkan Tudeh'in etkisini kırmaya çalışması ve kitle gösterilerini bastırmak için izlediği metodlar, Ulusal Cephe'nin hızla halk desteğini kaybetmesine neden oldu. Musaddık'ın, tepeden inme gerçekleştirdiği "devrimci atılımlar" kendisini kitleler nezdinde popüler kılsa da, aslında o kitlelere güvenmemekteydi.

Tudeh izlediği pro-sovyetik çizginin sonucu, kitle hareketinin yükseldiği koşullarda bağımsız inisiyatif geliştirmedi. "Geniş İttifak" politikası Tudeh'in atıl kalmasına neden oldu.

Musaddık'ın, kendi iktidarının tek güvencesi olan kitlelere karşı güvensizliği ve kitle hareketine karşı polisi ve orduyu devreye sokması, hızla sonunu hazırladı. 19 Ağustos 1953'te CIA'nın da içinde olduğu darbeyle Musaddık devrildi.[62] General Zahidi başbakan oldu; 13 Ağustos'ta ülkeden kaçmak zorunda kalan Şah, Tahran'a geri döndü.

"Molla Kaşani, Molla Bebehani ve 'Çarşı' birleşerek Başbakanlığa doğru yürüyüşe geçtiler. Artık 'Yaşasın Musaddık!' yerine 'Yaşasın Şah!' diye bağırmaya başlamışlardı. Hükümet kuvvetleri ile halk ve yürüyüşü yapanlar arasında büyük bir çatışma oldu. O sırada Amerikan Büyükelçiliği'nden harekete geçen tanklar, General Zahidi'nin komutasında hükümet alanına geldiler ve Zahidi idareyi ele aldı. General Zahidi kendini başbakan ilan etti. Musaddık ve taraftarları, bazı bölgelerde mevzilenerek kent içinde çatışmalara devam ettiler. Ancak Genel Kurmay Başkanı General Rihai'nin de Zahidi kuvvetlerine katılmasından sonra çatışmayı kestiler. Bu arada Dr. Musaddık, elindeki güçleri kaybettiğini fark ederek Zahidi'ye teslim oldu."[63]

Musaddık'ın yıkılmasında CIA'nın bazı yoksul semtlerde yaşayanları galeyana getirmek için, Mollaları devreye sokarak 400 bin dolar dağıttığı bilinmektedir.[64] Darbenin gerçekleştiği gün, bu lumpen takımı şehrin merkezine yürüyüşe geçmiş, şah lehine gösteriler yapmıştır. Bu gösteriler, daha sonra Musaddık'a karşı bir "halk ayaklanması" olarak lanse edilmiş, darbeye meşruiyet kazandırılmaya çalışılmıştır.

Darbe sonrası bütün kontrolü ele geçiren Muhammed Rıza Pehlevi vahşi bir kıyım başlattı. Siyasal yapı olarak en ağır darbeyi Tudeh aldı. Üyelerinin büyük kısmı öldürüldü. Binlerce işçi önderi, eylemcisi ve Musaddık taraftarı da öldürülenler arasındaydı.

"Tahran fethedilmiş bir şehre benziyordu. Şah'a sadık birlikler ve polis, Musaddık'ın destekçisi olduğundan şüphe edilen herkesi acı biçimde cezalandırdılar. Pek çok öğrenci ve solcu ilk elden vuruldu.

O günlerde, Tahran'da gerçek otorite Niavaran Sarayı değil de Amerikan Büyükelçiliği idi."[65]

ABD, İran'a 45 milyon dolarlık kredi verdi. 1954 yılında ABD'nin İran'a açtığı kredi 127,3 milyon dolara çıktı. ABD'nin, İran petrollerinden payını alması da uzun sürmedi.

Daha önce İngiltere'nin elinde olan İran petrollerinin yüzde 40'ı, Amerikan petrol şirketlerinin eline geçti.

Ulusal Cephe hükümeti dönemi, İran tarihinin yakın dönemine damgasını vuran bir içeriğe sahip oldu. Bu dönem, bir yandan ülkedeki sınıflar mücadelesinin seyrini ve güçler korelasyonunun biçimlenmesini etkileyen, öte yandan İran'daki kapitalizmin gelişim düzeyini yansıtan bir içeriğe sahipti.

Ulusal Cephe hükümeti döneminde, toplumsal mücadelenin gelişimine bağlı olarak devrimci olasılıklar doğmuştur. Bu olasılıklar, işçi sınıfının örgütlülük ve bilinç düzeyinin yetersizliği ve devrimci önderliğin olmayışı gibi etkenlerden dolayı değerlendirilememiş, toplumsal muhalefet karşı devrimle bastırılmıştır.

MUSADDIK'IN DEVRİLMESİNDEN, İNKILAP-I SEFİD'E

Şah Rıza Pehlevi karşıdevrim sonrasında ülkenin bütün kontrolünü ele geçirdi. Pehlevi, korkunç bir baskı rejimi kurarak, İran'da her türlü muhalefeti bastırma yönünde politikalar geliştirdi. Şah'ın baskı ve şid-

det politikalarına direkt hedef olan sol ve işçi hareketi ağır darbeler aldı. Siyasal muhalefet yeraltına çekildi. 1953 yılına kadar, hızla yükselen işçi hareketi etkisizleştirildi. Musaddık'ın yıkılmasında ve sol örgütlerin bastırılmasında rejimden yana tavır alan ulema, bu dönemin baskı politikalarından çok az etkilendi. Bastırılmış ya da yok edilmiş muhalefetin yeri, tek meşru siyasal güç ve ideoloji olarak İslamla dolduruldu.

İran'ın, ABD'nin tam güdümünde, Ortadoğu'da emperyalizmin vurucu gücü gibi hareket etmesi yönünde düzenlemelere girişildi. Bu doğrultuda ordu ve polis teşkilatı yeniden organize edildi.

Kökleri, 1942-1948 arasında ABD'li General Schwarzkoptf'un faaliyetlerine dayanan, Sâzmâne Amniyyat Va ettelâ Ate Keşvar (SAVAK) - Ulusal Haberalma ve Güvenlik Örgütü kuruldu. 1955 yılında İran, Bağdat Paktı'na girdi. Irak ihtilalinden sonra paktın adı, CENTO - Merkezi Anlaşma Teşkilatı olarak değiştirildi. Türkiye, İran, Pakistan, İngiltere ve ABD'nin katıldığı bu askeri paktla, emperyalizm Ortadoğu'da bir güvenlik kuşağı oluşturmayı amaçlamaktaydı. Pakt'ın diğer bir amacı ise, bölge ülkelerinde devrimci hareketlerin bastırılmasıydı.[66] Bu yönde, İran ordusu bir iç savaş ordusu haline getirildi. Ordunun teknik kapasitesi yükseltildi. ABD bu dönemde, İran'a 550 milyon dolarlık silah ve teçhizat yardımında bulundu. İran'da "iç güvenlik" sorununa verilen önem doğrultusunda, aynı dönemde bütçenin yüzde 40'a yakın bir kısmı, savunmaya ayrıldı. İran ordusunun subaylarına, CIA uzmanlarınca kontr-gerilla teknikleri öğretildi. İran'a 12 bin Amerikan askeri danışman olarak gönderildi. İran'ın kuzeyinde gelişmesi muhtemel gerilla hareketlerine karşı, İran hükümeti tarafından on askeri üs inşa edildi.[67]

İran ekonomisinin uluslararası işbölümüne uygun olarak yeniden yapılanması yönünde adımlar atıldı. ABD'den alınan krediler ve petrol gelirlerindeki artış ve 1954-1955 ve 1956-1957 yılları arasında petrol gelirlerinin 34 milyon dolardan 181 milyon dolara sıçraması,[68] ekonominin canlanmasını ve büyümesini sağladı.

İran'da 1955 yılında planlama teşkilatının kurulmasıyla, sanayileşme çabalarına hız verildi. Ülkenin ulaşım sisteminin modernleştirilmesi yönünde yeni demiryolu, karayolu ve limanlar yapıldı. Aynı yıl içinde yabancı sermayenin İran'a girmesini kolaylaştırıcı yasalar çıkarıldı. Kısa süre içinde binin üzerinde yabancı şirket, İran'da ticaret ve sanayi ya-

tırımlarına başladı. Yükselen petrol fiyatlarının sağladığı olanaklarla, otomotiv, petro-kimya, çelik sanayisine yönelik yatırımlar yapıldı. Bakır, alüminyum, makine ve traktör monte ve yapım sanayisi de yatırım yapılan sahalardı.

İran, emperyalizme bağımlı bir kapitalist gelişme süreci yaşamaktaydı. Burjuvazinin bu dönemdeki konumu ise ilginçti.

"Musaddık deneyimini yaşamış ve bundan ders almış olan burjuvazi itaatkâr ve uysal bir hale gelmişti.

Her şeye karşın Şah hâlâ burjuvazinin desteğine ihtiyaç duyuyordu ve daha önce babasının yapmış olduğu gibi, burjuvazinin ekonomik beklentilerini yansıtan bir siyaseti benimsedi. Bazaarı kızdırıp kışkırtmamaya özen gösterdi ve uzun vadeli borç verme, vergi borçlarını erteleme, devlet mülkiyetindeki fabrikaları özelleştirme vaadinde bulunma yöntemlerine başvurmak suretiyle sanayi sermayesini teşvik etti. Bu önlemler, sanayi üretiminde dikkate değer bir artış kaydedilmesine yardımcı oldu. 1957 ile 1960 yılları arasında imalat sektöründeki işletme sayısı 45 binden 70 bine yükselirken, üretim yılda ortalama yüzde 20'lik bir artış gösterdi."[69]

Ekonomide görülen büyüme 1950'lerin sonlarına doğru gerilemeye başladı. Fiyatlarda yükselme, toplumsal muhalefetin gelişmesini sağladı. Özellikle 1957'den sonra bir dizi işçi grevi gerçekleşti.

İşçi sınıfı 8 saatlik işgünü yasasının kaldırılmasına, çalışma saatlerinin 10-15 saate kadar yükseltmesine, fazla çalışmalara hiçbir ücretin ödenmemesine, her türlü işçi örgütlenmesinin yasaklanmasına ve SAVAK'ın terörüne karşı harekete geçti. 1955-1957 yılları arasında yalnızca üç işçi grevi yaşanırken, 1957-1961 yılları arasında 20 grev yapıldı. Bu grevlerin arasında 1959 yılında tuğla işçilerinin Tahran'da gerçekleştirdikleri grev öne çıktı. Greve 30 bin tuğla işçisi katıldı. Ücretlerinin yüzde 30 artırılmasını isteyen işçilere, devlet güçleri müdahale etti. SAVAK ajanları ve askeri birlikler tuğla fabrikalarını basarak, işçileri kurşunladılar. Amerikan askeri danışmanlarının denetiminde gerçekleşen bu bastırma hareketi sonucunda 50 işçi öldürüldü, yüzlerce işçi yaralandı, binlerce işçi tutuklanarak işkenceye tabi tutuldu. Sınıfa yönelik bu faşist terör dalgası işçilerin mücadelesini durduramadı. 1960 yılında, önce yapı işçileri, daha sonra taşocağı, karayolları ve petrol işçileri çeşitli direniş ve eylemler yaptılar. 25 bin işçi Tahran Üniversitesi'ndeki

olayları protesto etmek için sokaklara döküldü. İşçi, öğrenci ve öğretmenlerin dayanışmasını gösteren bu protesto gösterileri, sokak çatışmalarına dönüştü. Çatışmalar sonucunda 18 kişi öldü, 200 kişi yaralandı, 3800 kişi tutuklandı. Aynı yıl Dez Barajı yapımında çalışan işçiler ücretlerinin artırılması ve çalışma saatlerinin düzeltilmesi için greve gittiler. Güvenlik güçleri greve müdahale etti. Müdahale sonucu 12 işçi öldürüldü, yüzlerce işçi tutuklandı.

1961 yılında, Şimşek Kömür Madeni'nde meydana gelen göçük sonucunda, 21 işçi öldü. Katliam niteliğindeki bu göçük, işçi sınıfı tarafından 1 günlük grevle protesto edildi. Eyleme İsfahan, Tebriz, Abadan gibi ülkenin sanayi bölgelerinden işçiler katıldı. Protesto grevine geniş işçi yığınlarının katılımı rejimi hareketsiz bıraktı.[70]

Toplumsal muhalefetin yükselişi, toplumsal bir ayaklanmanın zeminlerini örmekteydi. ABD Şah'tan, rejimin istikrarının korunması için, siyasi ve ekonomik önlemler almasını ve bazı "reformlar" yapmasını istedi.

Şah Rıza Pehlevi, 1961-1963 yılları arasında bir dizi ekonomik ve sosyal reform yapacağını açıkladı. Şah'ın böylesi bir kararı almasındaki diğer bir etken de, oluşturduğu rejimin toplumsal temelinin sağlamlaştığına duyduğu inançtı. Yabancı sermayenin finansıyla İran petrol yataklarında önemli oranda gelişme sağlandı ve bu yataklardan çıkarılan petrolün kârının yüzde 50'si İran'a, özelde hanedanlığa bırakıldı.

Şah, gerçekleştireceğini iddia ettiği ekonomik ve sosyal reformlar içinde, özellikle tek elde toplanmış geniş toprakların köylüye dağıtılması projesine önem vermekteydi.[71] 1963'te Tahran'da toplanan Köy Kooperatifleri Ulusal Kongresi'nde 'Şah İnkılap-ı Sefit' - Ak Devrim adını verdiği altı maddelik toprak reformu planını açıkladı.

İNKILAP-I SEFİT-AK DEVRİM

Şah Rıza Pehlevi'nin, "İran maalesef fakir ve perişan bir haldedir. Gerekli reformları biz yukarıdan yapmazsak alttan bunu yapmak isteyecekler," diye açıkladığı Ak Devrim programının pratik adımları, ABD ziyareti ve Kennedy'le görüşmesinin sonrasında atılmaya başlandı.

Bu proje; Monarko-faşist bir rejimin ayakta kalmasını ve kapitalist sistemle entegrasyonunu hızlandırmayı hedeflemekteydi ve İlerleme

İçin İttifak konseptiyle bağlantılı bir gelişmeydi.

Şah Rıza Pehlevi tarafından açıklanan Ak Devrim şunları kapsamaktaydı: "Toprak reformu, ormanların millileştirilmesi, devlet fabrikalarının satılması, işçilerin kâra katılması, kadınlara eşit hak, bilim ordusu, sağlık ordusu, kalkınma ordusu, köy mahkemeleri, su kaynaklarının millileştirilmesi, şehir ve köylerin modernleştirilmesi, idari ve eğitim reformu."[76]

Şah'ın Ak Devrim programını açıklamasıyla, İran'da farklı toplumsal kesimlerde yoğun bir tartışma süreci başladı. Şah'ın toprak reformuyla amaçladığı; büyük ekilebilir toprakların, -kapitalist anlamda işletilmesini sağlamak yönünde- kırsal alanda kapitalist işletmeciliği gerçekleştirebilecek özelliklere sahip varlıklı kesimlere devredilmesiydi. Her ne kadar reformun, süslü laflarla köylülerin çıkarlarına hizmet edeceği açıklansa da, gelişmeler böyle olmadı.

İran'da yukarıdan aşağı başlatılan bir reform süreciyle, feodal ilişkilerin tasfiyesi gerçekleştirilerek kapitalist ilişkilerin yaygınlaştırılması hedefleniyordu. Bu reform hareketinden en çok etkilenecek kesim, elinde geniş ekilebilir topraklar bulunduran üst düzey din adamlarıyla, dinsel vakıflardı. Dinsel kurumlar, -camiler, medreseler- bu vakıflar aracılığıyla finanse edilmekteydi.

Reforma karşı, bazı din adamlarından ve toprak ağalarından tepkilerin gelmesi uzun sürmedi. Şah Rıza Pehlevi, parlamentoda da bu kesimlerin tepkilerini dile getirmeleri karşısında hemen harekete geçerek; parlamentoyu feshetti, seçimleri yasakladı ve atadığı yeni hükümet aracılığıyla toprak reformunu başlattı.

Din adamları reformu şeriata karşı bir hareket olarak ele aldılar. Aynı zamanda özel mülkiyet hakkına bir saldırı olarak değerlendirdiler. Anayasada yer alan "yasaların şeriata uygun olması" ilkesinin çiğnendiğini ileri sürerek, Anayasa'nın gereklerinin uygulanmasını istediler. Toprak reformu tartışmalarının yoğunlaştığı ve gerilimin arttığı bu ortamda, rejimle din adamları arasında ikinci bir gerilim noktası daha ortaya çıktı. Bu, yerel seçim yasasıyla, kadınlara ve gayrimüslimlere oy hakkının verilmesiydi. Din adamları, bu yasayı da şeriata aykırı ve kendi otoritelerine saldırı olarak ele aldılar.

Şah, plebisitle Ak Devrim adı altında reform paketini onaylatmak istedi. İran'da bütün siyasal muhalefetin boykot çağrısına rağmen reform

paketi büyük bir çoğunlukla onaylandı.

Muhalefetin liberal ve sosyalist kesimi, hiçbir demokratik hakkın ve kurumun olmadığı diktatörlük koşullarında yapılan "referandumun" aldatmaca olduğunu ileri sürerek, referandumu boykot çağrısında bulundu.

Ulema ise reform paketi karşısında üçe bölünmüştü: Ayetullah Muhammed Hüseyin Brucerdi "ılımlı" kanadı temsil ederken; Ayetullah Murtaza Mutahhari ve Muhammed Hüseyin Beheşti "merkezci"; Kaşani'nin radikalliğini devralan, Ruhullah Humeyni ise "aşırı" kanadı temsil ediyordu. "Ilımlılar" Şah'ı desteklerken, "merkezciler" reformları desteklemiyor, ancak karşı çıkan bir tutum içine de girmiyorlardı. "Aşırılar" ise reformlara net bir karşı tavır alıyorlardı. Reformlara karşı kesimler, bu reformların asıl olarak dinin otoritesine bir saldırı olduğunu belirterek, rejimin Batı kuklası olduğunu ifade ediyorlardı.

1962 yılında Şiiler'in merkezi olan Kum kentine yerleşmiş olan Humeyni, "Artık takiyye dönemi bitmiştir," diyerek, Ak Devrim programına karşı bir bildiri yayınladı: "Artık ayağa kalkıp, inandıklarımızı haykırmanın zamanı gelmiştir" diyen Humeyni, Şah'a karşı cepheden saldırıya geçti. Humeyni, "Mollaların hepsi ya benim yanımda toplanacaklardır ya da revizyonist olacaklardır. Şah'a karşı çıkmamaları, şeytanın tarafını seçmelerinin delili olacaklardır." diye konuşarak din adamlarının taraflarını belirlemelerini, "takiyye" doktrinine sığınarak kendilerini gizlememelerini istemekteydi.[77]

Şah, birkaç "diplomatik" girişimle Humeyni'yi susturma çabası içine girse de, Humeyni uzlaşmaz ve radikal tavrında ısrar etti. Şah, bunun üzerine saldırıya geçti. Humeyni'nin ders verdiği medrese basılarak, 22 genç molla öldürüldü, kendisi de tutuklandı; ne var ki, halkın gösterdiği büyük tepki üzerine serbest bırakıldı. Haziran 1963'te yeni bir bildiri yayınlayarak toprak reformunu, kadınlara ve gayri müslimlere tanınan hakları, ABD vatandaşlarına tanınan tam dokunulmazlık yasasını sert biçimde eleştiren Humeyni, halkı Şah'a karşı mücadeleye çağırdı. Bu açıklama üzerine çeşitli şehirlerde protesto gösterileri ve ayaklanmalar başladı. Humeyni ise bu arada yurtdışına sürgüne gönderildi.

Kum kentinde başlayan ayaklanma giderek Tahran, Meşhed, Tebriz ve İsfahan gibi ülkenin değişik şehirlerine yayıldı.

Şah Rıza Pehlevi, ordu birliklerini, polisi ve SAVAK ajanlarını dev-

reye sokarak ayaklanmalara müdahale etti. Güvenlik güçlerinin ayaklanmacılara silahla müdahalesi sonucu çatışmalar çıktı. Sokak savaşlarına dönüşen bu çatışmalar sonucu binlerce kişi yaşamını yitirdi, binlercesi yaralandı, binlercesi ise tutuklandı. Sıkıyönetim ilan edildi. Tutuklananlar hızla yargılanarak bir kısmı idam cezasına, büyük bir kısmı da uzun hapis cezalarına çarptırıldı. İdam cezası alanlar kısa bir süre içinde asılarak öldürüldü. 1963 Ayaklanması'nda ölenlerin sayısı farklı kaynaklarda 10 bin ile 15 bin arasında gösterilmektedir.

1963 Khordad Ayaklanması olarak adlandırılan ayaklanma, 1979 Devrimi'nin provası niteliğini taşıdı. Ayaklanma, İran'da ABD müdahalesine ve Şah'ın monarko-faşist diktatörlüğüne karşı, yaygın bir muhalefet hareketinin ortaya çıkmasını sağladı. Muhalefetin bir kanadını Humeyni liderliğindeki radikal din adamları, diğer bir kanadını Tudeh Partisi ve Ulusal Cephe oluşturmaktaydı. Ulusal Cephe ve solun sloganı "Reforma evet, Diktatörlüğe Hayır!" idi.[78] Din adamlarının radikal kanadı ise, ülke kaynaklarının Batı reformlarına göre değil de, İslam'ın gerektirdiği kurallara göre kullanılmasını istiyordu.

1963 Ayaklanması kanla bastırılmasına rağmen, rejime karşı yürütülen muhalefet içinde, İslamcı güçlerin öne çıkışını gösteren bir pratik oldu.

AK DEVRİM'İN SONUÇLARI

Ak Devrim çerçevesinde başlatılan toprak reformunun birinci aşamasında, köylü nüfusun yüzde 9'una toprak dağıtıldı. Fakat, köylülerin teknik araç ve donanımdan yoksun olması, toprakların yeterince işlenmesi olanağını ortadan kaldırmaktaydı.

Toprak reformunun bu evresinde, resmi açıklamalara göre, 16.333 köy ve 1001 tarla dağıtıldığı, bu yolla toprak alan çiftliklerin sayısının 777.825 olduğu bildirilse de, bu sayıların yanıltıcı olduğu belirtilmiştir.[79]

1963 yılı Ocak ayında, başlayan toprak reformunun ikinci aşamasında, köylülere toprak dağıtımı yerine, köylülerin büyük devlet tarım işletmelerinde bir araya getirilmesi teşvik edildi. Bu doğrultuda 7 bin kooperatif kurularak, 900 bin köylü üye yapıldı. Reformun bu aşamasında özel sermaye 5 ile 25 bin hektarlık büyük topraklara el koyma olanağı buldu.

Toprak reformunun birinci ve ikinci evresinde köylülerin küçük bir bölümü geçimlik toprak elde edebildi.

"Hükümet açıklamalarına göre, 1969 sonuna dek toprak reformu sayesinde 800 bin köylü ailesi bir toprağa sahip olmuş ve daha 1.318 bin köylü de toprak sahiplerinin ve vakıfların arazilerini kiralamıştır. Ne var ki, bu 800 bin köylü ailesinden en fazla 300 bini, geçimini sağlamaya yetecek kadar toprak elde edebilmiştir."[80]

Ak Devrim programı doğrultusunda sağlık, eğitim, imar, hukuk alanlarında yeni düzenlemeler yapıldı. Kadınların siyasal ve ekonomik yaşama katılımı sağlandı. Adli reformla kurulan İnsaf Evleri, köylerde çeşitli davalara bakmak ve sorunları köylülerin kendi aralarında çözmelerini sağlamakla işlevlendirildi.

Petrol sanayinin gelirleri sayesinde ekonomide hızlı bir büyüme sağlandı. Petrol gelirleri 1965'te 522 milyon dolara yükseldi. 1969'da ise 938 milyon dolar oldu. Bu gelirlerle, devlet aygıtını geliştirmek için önemli oranda harcamalar yapıldı. Ayrıca, 1962-1973 dönemini kapsayan iki ekonomik gelişme planına uygun olarak altyapının oluşması ve imalat sanayinin hızla ileri çekilmesi için 10 milyar dolar harcandı.[81]

Pehlevi'nin Ak Devrim'i; "Esas olarak eş zamanlı ilkel birikim ve asıl kapitalist birikim hedeflerini ortaya koydu. Süreç çok hızlıydı, zalimce yürütüldü; toplumsal gereksinmeler ve yeniden bölüşüm yerine ekonomik büyümeye ağırlık verildi. İlk aşamasında toprak reformuyla ortakçı köylülere (sahep-nasagh) toprak dağıtılması sağlandı. Nitekim, egemen kırsal üretim biçimi, 1980'lerin başına kadar, küçük ölçekli ve küçük burjuva bir duruma geldi. Ne var ki, sonraki aşamalarda küçük çiftçiler ihmal edildi, buna karşılık bir kısım tarım işletmeleri de dahil olmak üzere büyük kapitalist işletmeler tarımsal üretimi 'modernleştirme'ye yönelik şamatalı hükümet kampanyalarıyla desteklendiler. Sonuç olarak, çok sayıda toprak sahibi köylü daha iyi geçim koşulları arayışı içinde kentlere göçtü; toprak alamayan köylüler ise kır ve kent ücretli emekçilerine dönüştüler."[82]

Uygulanan ithal ikameci politika, bir taraftan yabancı sermayeyi İran'a çekerken, diğer taraftan petrol gelirleriyle sanayileşme finanse edildi. Devlet önemli bir ekonomik aktör olarak hareket edip, özel yatırımı teşvik etmek için bir dizi finans kurumu oluşturdu. Bu kurumlar aracılığıyla özel sermayenin yatırım yapması teşvik edildi. İmalat sektö-

ründeki hızlı genişlemeye paralel olarak, devlet desteğiyle ağır sanayinin ve büyük işletmelerin kurulması için yatırımlar yapılmaya başlandı. Bu süreç, İran sermayesinin istikrarlı bir şekilde büyümesini sağladı.

Büyük bir toplumsal alt-üst oluşu yaratan bu dönem, sanayide işgücünü çarpıcı bir şekilde artırırken,[83] 1960'ların sonunda kır-kent göçüne neden oldu. Yalnızca 1972-1973 yılları arasında toplam nüfusun yüzde 8'i şehirlere göç etti. Tahran gibi büyük kentler, yeni gecekondu semtleriyle çevrelendi. Yarı-proleter özelliklere sahip bu yığınlar, ilerki yıllarda İran'ın siyasal yaşamında önemli roller üstlenecekti.

Petrol gelirlerindeki artış Gayri Safi Milli Hasıla'nın 1963 ile 1970 arasında, beş kat artmasını sağladı. Petrol gelirleri, büyük sermayenin birikimine kaynak oluşturmakta kullanıldı. Kırsal alana yönelik hiçbir yatırım yapılmadı. Rejim, şehirlerde büyük ve ucuz işgücü olacak bir proletaryanın gerekliliğine inanarak, kırlardan şehirlere göçü bir anlamda teşvik etti.

Bu dönemde, önemli yolsuzluklar ve suiistimaller yapıldı. Yatırımlara ayrılan finansal birikimin büyük bir kısmına, Şah'ın ve sarayın çevresinde kümelenmiş gruplar tarafından el konuldu. Ayrıca Şah ve ailesi önemli yatırımları, toprak reformu sonucunda alınan geniş toprakları ve bazı finans kurumlarını elinde tutmaktaydı.

"Şah, İran'ı özel mülkü gibi kullanıyordu. Ve tabii aslan payı Şah ailesinindi. Kraliçe taşınmaz emlaklarla ilgileniyordu. Tahtitavus Caddesi'nde muhteşem bir bürosu vardı... Şahın erkek kardeşi Prens Mahmut Rıza, madencilik alanına eğilmişti. Prenses Eşref bankacılık, piyangolar ve tahvil alanlarını haraca bağlamıştı. İyi dostlar unutulmamıştı tabii. General Zahidi'nin oğlu Ardeşir Washington'a büyükelçi yapılmıştı. Ama bir yandan da otomotiv endüstrisini kontrolünde tutuyordu. Pek çok eski politikacı, diplomat, subay ve işadamı benzer şekillerde iltifatı şahaneye mazhar oluyorlardı. Hele bir de CIA'den referans getirirlerse...

Şah'ın en sadık bendelerinden Cafer Şerif İmami, Pehlevi vakfının baş yöneticisi yapılmıştı. İmami 16 yıl kaldığı bu görevde muhteşem bir servet biriktirmişti. 1958'de bu vakıf kurulduğunda, bir yardım kurumuydu ve amacına uygun yerlere yardım yapıyordu. Hastanelere para veriliyor, gençlik kulüpleri kuruluyor, binlerce öğrenci yurtdışına eğitime yollanıyordu. Ama yıllar geçtikçe bu vakıf öylesine büyüdü ki, artık

devlet içinde devlet haline geldi. 1979 yılında nakit dönüşü 3 milyar dolar civarındaydı. Pehlevi vakfı çimento endüstrisinin yüzde 70'ini, bankacılık ve sigorta sektörünün yüzde 40'ını denetiminde bulunduran dev bir kartele dönüşmüştü."[84]

Gelişmelerden etkilenen kesimlerden biri de çarşıydı. "Birikim projesinin bir gereği olarak, Pehlevi devleti çoğu 'geleneksel', küçük ya da orta ölçekli, çarşı içinde ve çevresinde yoğunlaşmış ve önceleri özerk olan ticari, mali ve sınai etkinlikleri denetim altına almaya çalıştı. Hükümet, başka şeylerin yanı sıra, iş yasalarını çarşıya kadar genişletmeye ve döviz işlemlerini düzenlemeye koyuldu, kendi seçkin mağazalarını açarak çarşının el sanatları üzerindeki denetimine müdahale etti. Çarşı esnafını Şah'ın Rastakhiz Partisi'ne çekmeye kalkıştı. 1970'lerin ortasındaki enflasyon artışlarından çarşıyı sorumlu tuttu. Bunlar, çarşı muhalefetinin sahneye çıkmasının koşullarını hazırladı."[85]

Hızlı reformlar, 1970'li yıllara girerken enflasyonu körüklemiş, köyden kente göçü hızlandırmış, kente göç eden kitleler taşıdıkları kırsal değerleriyle, ulemadan umut aramaya başlamışlardı. Çarşı'da, yaşadığı sorunlardan dolayı, kurtuluşu ulemanın çözümlerinde bulmaya çalıştı.

1963 sonrasında rejim, şahın tek adamlığına dayanmaktaydı; temel toplumsal sınıflarla olan bağını ve dayanışmasını yitirmişti. "Zengin bir rantiye devlet" görünümündeki İran rejimi toprak sahipleri, ticaret burjuvazisi gibi gruplarla ittifak içinde değildi. Şah patrimonyal bir mutlakiyecilik uygulayarak egemenliğini kurmaktaydı.

"Devletin İran halkıyla olan ilişkisi, kamu harcamaları yoluyla -askeri harcamalara, kalkınma projelerine, modern inşaatlara, tüketim sübvansiyonlarına vb. yapılan harcamalar- kuruldu. (...) Şah, devleti hiçbir bağımsız sosyal sınıfla birlikte veya bir ittifak içinde yönetmedi."[86]

EMPERYALİZMİN JANDARMASI İRAN

1970'lere gelindiğinde uluslararası konjonktür, Şah Rıza Pehlevi'ye yeni olanaklar tanıdı. OPEC - Petrol Üreten Ülkeler Topluluğu'nun kurulması ve bu tekelin petrol fiyatlarını 4-5 katına çıkarması, İran'ın ihracat gelirlerini aynı oranda artırdı.

"1971'de varil başına 1,79 dolar olan petrol fiyatı, Aralık 1973'e gelindiğinde 11,65 dolara yükselmişti. İran'ın petrol gelirleri bu yükselişe

uygun olarak artış gösterdi. 1969'da 938 milyon dolar iken, 1974'de 22 milyar doların altında değildi."[87]

Özellikle, 1973 sonrasında İran ekonomisi, petrol gelirlerinin sağladığı olanaklarla hızlı bir gelişme süreci yaşadı. 1973-1974 yıllarında GSMH'nin artış hızı yüzde 33,9 iken, 1974-1975 yıllarında yüzde 41'e yükseldi. Ülke gelirlerinde yaşanan olağanüstü artışın etkisiyle, hazırlanan Beşinci Beş Yıllık Plan ileri düzeyde bir sanayileşmeyi hedeflemekteydi. Planın bütçesi 69 milyar dolar olarak belirlenmişti.

Fakat petrole dayalı sanayileşmenin eşitsiz gelişimi ve ABD destekli askeri büyümenin boyutları, çok geçmeden İran'da sıkıntıların yaşanmasına yol açtı.

"Altyapının muazzam boyutlardaki ihracatla başa çıkamadığı sistemde darboğazlara girilirken, iktidarın ciddi başarısızlıklarıyla birlikte ekonomi genel olarak rayından çıktı. İlkin kalifiye işçi ücretleri hızlı yükseliş kaydetti, ne var ki bu durum, köylüleri şehirlere akın etmek için yüreklendirdi; bu ise tarımsal üretimin hızla düşmesine, yiyecek fiyatlarının aşırı yükselmesine yol açtı. Tahran'da, kiralar iki yıl içinde yüzde 300 oranında arttı. Sayıca azınlıkta kalan bazılarının işi spekülasyon, ithalat, komisyon sayesinde yaver giderken, kalifiye olmayan işçiler, kent yoksulları, küçük burjuvazi ve köylülük sıkıntıya düşmeye başladı."[88]

1973-1974 yılında ekonomik patlama, 1976 yılından sonra yerini ekonomik gerilemeye bıraktı. Şah Beşinci Beş Yıllık Plan'da belirlenen gelişme programını durdurma kararı alarak, ekonomik darboğazı aşmak için yatırım projelerini erteledi; askeri harcamalarda kısıtlamalar yaptı. 1970'lerin ortalarına kadar, İran ekonomisinin genel durumu böyleyken, aynı dönem, İran'ın ABD denetimli askeri gücünü artırarak, Ortadoğuda emperyalizmin ileri karakolu gibi hareket ettiği bir dönem oldu.

"...Şah'ın 1960'ların sonuna kadarki silahlanma çaba(sı)..., 1970'lerde İran'a yığılan askeri donatımın yanında pek küçük kalır. Sayıştay'ın hesaplarına göre, 1949 ile 1969 yılları arasında 1,5 milyon dolarlık Amerikan silahı, ticaret yoluyla ya da askeri yardım anlaşması çerçevesinde İran'a aktı; 1970'ten 1975 başına kadar geçen zamanda ise bu sayı 6,9 milyar dolara çıktı. Bu sayının büyüklüğünü anlatabilmek amacıyla Güney Vietnam için verilen resmi sayılara bakalım: 1949-1970 arasında Güney Vietnam'ın eline 1,5 milyar dolarlık askeri yardım geçti (oradaki Amerikan birliklerinin masrafları değil); bu ülkeye yapılan

toplam 'Amerikan yardımı' hemen hemen 2,1 milyar dolar.

Şah, 6,9 milyar dolarlık astronomik bir tutarla, atom aşamasına gelmemiş modern bir ordonatta bulunması gereken tüm silah sistemlerine sahip olmayı garantiledi. İran sipariş furyasından aslan payını Amerikan firmaları aldı. İran'ın 1975 mali yılı bütçesinde, silahlanma için 10 milyar doların üstünde bir tutar ayrıldı. Fakat bu, kesinlikle ülkenin tüm askeri harcamalarının toplamı değil. ... İran'ın silahlanma projelerinin, gerek kapsam gerekse teknolojik düzey açısından azgelişmiş dünyada eşi yoktur."[89]

ABD emperyalizmi, Orta Doğu'da ve Afrika Boynuzu'nda gelişen ulusal kurtuluş hareketlerine ve sosyal devrimlere karşı İran'ı silahlandırarak, "bölgesel jandarmalık rolü"yle hareket etmesini sağladı.

Bu gelişme, "Nixon Doktrini" adıyla tanımlanan bir programın sonucuydu. ABD, Vietnam'da devrimci güçlerin karşısında zor durumdayken, dünyanın başka yerlerinde, özellikle duyarlı ve hassas bölgelerinde denetimini kaybetmek istemiyordu.

ABD emperyalizmi bu bölgelerdeki çıkarlarını korumak ve güvence altına almak yönünde düzenlemelere giderek, bölgelerdeki nispeten güçlü ya da güçlendirilmiş devletlerin, ABD'nin ileri karakolluğunu yapmasını hedefledi. İran, özellikle körfez bölgesinde böylesi bir rol üstlendi. Ortadoğu'da öne çıkan ülkelerden diğeri ise İsrail'di. İsrail; Etyopya, Afrika Boynuzu, Doğu Afrika ve özellikle Eritre'deki devrimci gelişmeleri ve bu gelişmelerin Ortadoğu'ya etkilerini engellemek amacıyla öne çıkarılan ülkelerden biriydi. İsrail ve İran, Ortadoğu'nun yanında Afrika Boynuzu'nda da misyon sahibi oldular ve bu bölgelerdeki devrimci güçlerin mücadelesinin bastırılması için fiilen müdahalelerde bulundular.

1968 yılından itibaren İngiltere'nin, Basra Körfezi'ndeki Emirlikler'den askeri gücünü çekme kararını almasıyla, İran -ABD'nin kontrolünde- bölgede doğan boşluğu doldurmak ve bölgedeki statükoyu tehlikeye sokacak devrimci gelişmeleri boğmak amacıyla harekete geçti. İran'ın, bölgenin jandarması olma girişimleri, somut olarak 1971 yılında Arap Emirlikleri'nin İngiltere tarafından korunmasının sona ermesiyle hızlandı. 2 Aralık 1971'de Arap Emirlikleri Federasyonu'nun kurulmasından kısa bir müddet önce İran, Şarjah Sultanlığı'na bağlı Abu Mussah Adalarını ve Ras-El Khayma Emirliği'ne ait Thamb Adaları'nı

işgal ederek ve bu adalarda yaşayan halkı topraklarından sürerek askeri üs haline getirdi.

İran 1972 yılında, Umman ve Dofar'da anti-emperyalist silahlı mücadelenin engellenmesi doğrultusunda Sultan Kabus'la gizli bir antlaşma imzalayarak, Umman'ın kuzeyinin ve Um-El-Ganam Yarımadası'nın kendi deniz kuvvetleri tarafından kontrolünü sağlama olanağı buldu. İran bu antlaşmayla, Hürmüz Boğazı'nın kontrolünü ele geçirdi. Hürmüz Boğazı, petrol ihracaatın gerçekleştirildiği önemli bir stratejik yoldu. Boğaz'dan o yıllarda her 12 dakikada bir petrol yüklü gemi geçmekteydi.

Aynı antlaşma doğrultusunda Dofar'a 3 bin, Umman'a 5 bin İran askeri gücü yanında, kontr-gerilla uzmanları yollandı.

"... İran Şahı 1973 Aralık'ında Umman'a birkaç bin kişilik birlikler gönderdi. Ortadoğu'daki son olaylar bu gelişimi teşvik etmişti. Petrol fiyatlarındaki artış, Sultan Kabus'a daha geniş mali özgürlük getirdi. Önder Arap hükümetleri, petrol konusundaki gelişmelerle ve İsrail'in sınırlarıyla meşgul olduklarından, Umman'daki olayları daha az protesto eder durumdaydılar. İran'ın müdahalesi, Maskat'ta İngilizler'in denetim tekelini azaltırken aynı zamanda İngiltere'nin iki işlevini üstleniyordu: İlki, İngiliz ordusunun gönderilmesi halinde ortaya çıkacak politik sorunlara yol açmadan, çok sayıda iyi silahlanmış ve iyi eğitilmiş karşıt isyan birliğinin gönderilmesiydi. İkincisi, 1971'den beri İran ve Suudi Arabistan arasında gelişen sömürgecilik sonrası ortaklık politikasının yürütülmesiydi. İran rejiminin somut çıkarları da oldu: Suudi Arabistan'ın zararına Yarımadanın Arap kesiminde etkisini artırdı. Kendi ülkesinde kopabilecek kırsal gerilla eylemleri gibi durumlarda kullanmak üzere zapt edici birliklerini eğitti."[90]

İran'ın askeri müdahalesiyle Dofar'da ve Umman'da 1973 yılından sonra anti-emperyalist mücadele gerilemeye başladı.[91]

İran, ayrıca 1972'de iki Yemen arasındaki savaşta[92] Yemen Kraliyet birliklerini ve Sana yönetimini destekleyerek bölgedeki en önemli karşı devrimci güç konumunda hareket etti ve Filistin halkının özgürlük mücadelesini engellemek için Ürdün yönetimine çeşitli yardımlarda bulundu.

İran'ın Ortadoğu'da jandarmalık göreviyle hareket ettiği diğer bir alan da, Irak Kürdistan'ı oldu. Bu alanda Şah, ABD'nin istemleri ve çı-

karları doğrultusunda müdahalelerde bulundu. Bunun yanında, Pak-Belucistan'da, Beluc Ulusal Haraketi'ne karşı, 1973 yılının başından itibaren Pakistan ordusuna askeri ve teknik yardımlarda bulundu. Belucilerin ulusal mücadelesinin ezilmesi yönünde aktif politika yürüttü.

İran'ın karşıdevrimci bir güç olarak oynadığı rol, yalnızca Körfez bölgesiyle sınırlı kalmadı. 1960'lı yılların ortalarından itibaren, Afrika'da ulusal kurtuluş mücadelelerinin yükselmesi, İran ve Suudi Arabistan tarafından tedirginlikle izlenmekteydi. Bu dönemde Fransız gizli servisinin organizasyonuyla kurulan Safari Kulübü, anti-komünist bir pakt niteliği taşımaktaydı. Afrika'da "komünizmin" yayılmasını engellemek isteyen ülkelerin güçlerini birleştirdiği bu yapıya, ABD de onay vermekteydi. Safari Kulübü'ne Fransa, İran, Suudi Arabistan, Mısır ve Tunus "üye" oldu. Cezayir ise önce kulübe katılsa da, daha sonra bu yapıdan ayrıldı.

Safari Kulübü, kuruluşundan kısa bir süre sonra ilk operasyonunu Kongo'da gerçekleştirdi. Kongo cumhurbaşkanı Mabutu'nun talebiyle, Katanga'yı işgal etmek istiyen General Momba'ya karşı, Mısır ve Tunus askeri güçleri devreye girdiler ve Katanga'nın işgalini engellediler. 1974 yılında Etyopya'da politik iktidarın değişmesine bağlı olarak, Safari Kulübü bu ülkeye yönelik projeler geliştirdi. Bu yönde Somali'ye 75 milyon dolarlık askeri yardımda bulundu ve Afrika Boynuzu'nda emperyalizmin kontrolunu sağlamak için operasyonlara girişti.[93] İran bu operasyonlar içinde aktif rol aldı.

İran'ın, emperyalizmin ileri bir karakolu olması ve bölge jandarması gibi hareket etmesi, ülke içinde pan-İranist ırkçı ideolojiyle bütünleştirildi. SAVAK da, faşist diktatörlüğün ülke içindeki ve dışındaki en şiddetli baskı aracı olma misyonunu yüklendi.

İŞÇİ SINIFI VE MUHALİF ÖRGÜTLER

1970'li yılların başları, İran işçi sınıfının yeni bir yükseliş dönemini işaretledi. 1963 sonrası, işçi hareketinin yaşadığı parçalanma ve atomizasyon, 1968-1969 yıllarında, özellikle dokuma işçilerinin gerçekleştirdiği mücadeleler sonucunda yavaş yavaş aşılmaya başlandı.

1968 ve 1969 yılları arasında, tekstil sektöründe yaşanan kriz sonucu, işverenlerin bazı işyerlerini kapatmaları ve toplu tensikatlara gitme-

leri, sektörde çalışan binlerce işçinin işsiz kalmasına yol açtı. İşsizlik tehditi karşısında harekete geçen dokuma işçileri, hem kendi işlerini koruyabilmek, hem de işten atılan işçilerin haklarını arayabilmek amacıyla çeşitli eylemler gerçekleştirdiler. Ağırlıkta, İsfahan ve Tebriz merkezli gelişen bu eylemlere rejimin yaklaşımı çok sert oldu. Çeşitli işçi direnişleri ve protesto gösterilerinde; güvenlik güçleriyle, işçiler arasında çatışmalar çıktı. Bu çatışmalarda, 12 işçi öldürüldü; yüzlerce işçi yaralandı. İşçi önderleri ve direnişçi işçilerin bir kısmı tutuklandı. Dokuma işçilerinin eylemleri rejim tarafından bastırılsa da, bu eylemler; işçi sınıfının yaşadığı suskunluğun ve tepkisizliğin kırılmasında önemli bir adım oldu.

1970 yılına girildiğinde, bu sefer hareketlenen kesim petrol işçileriydi. Abadan petrol rafinerisinde çalışan işçiler, çalışma koşullarının düzeltilmesi ve ücretlerinin artırılması için çeşitli eylemlere giriştiler.

Petrol işçileri, iş yavaşlatma ve üretimi düşürme eylemleri yaparak, taleplerinin yerine getirilmesini istediler. Rejim, petrol işçilerinin, direnişine karşı baskı metodları dışında başka bir yaklaşım göstererek, direnişin yayılmadan bitirilmesini amaçladı. Şah, Abadan petrol rafinerisinde çalışan 13 bin işçinin ücretlerine yüzde 20 oranında zam yapılacağının sözünü verdi. Şah'ın bu sözünün karşılığında, işçiler direnişlerini durdurarak, normal üretime başladılar. Fakat, Şah sözünde durmayarak işçilerin ücretine zam yapmadı. Şah'ın bu tavrı karşısında Abadan petrol işçileri yeniden direnişe geçtiler; direniş kısa sürede yakın kentlere yayıldı. İş yavaşlatma eylemleri yaygınlaştı. Birçok işyerinde grevler yaşandı. Rejim, petrol işçilerinin bu eylemlerine geniş bir tutuklama kampanyası başlatarak cevap verdi. Yüzlerce işçi tutuklandı.

1971 yılının en önemli olayı, Karaj kentinde bulunan Gergereh Ziba iplik fabrikasında çalışan kadın işçilerin eylemi oldu. Kadın işçiler, ücretlerinin artırılması ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için, Mart ayında, iş durdurarak protesto gösterileri yaptılar. Kadın işçilerin protestosu, Karaj'dan Tahran'a kadar yürüyüş yapılması kararıyla bir üst aşamaya sıçradı. Protesto yürüyüşüne başlayarak, Tahran şehrinin girişine kadar gelmeyi başardılar. Göstericilerin Tahran'a girişi, polis birlikleri tarafından engellendi ve üzerlerine ateş açıldı. Açılan ateş sonucunda 19 kadın işçi yaşamını yitirdi.

Bu katliam, Cihan dokuma fabrikasında çalışan 4 bin işçiyi hareke-

te geçirdi. Cihan dokuma fabrikasında çalışan işçiler de, Ziba işçileri gibi, Karaj'dan Tahran'a doğru protesto yürüyüşü düzenlediler. Yürüyüş, polis ve askeri birlikler tarafından durdurulmaya çalışıldı. İşçiler güvenlik güçlerinin tavrına rağmen yürüyüşü sürdürdüler. Bu sefer, güvenlik güçleri işçilerin üzerlerine ateş açarak yürüyüşü engellemeye çalıştılar. Açılan ateş sonucunda 26 işçi yaşamı yitirdi, onlarca işçi yaralandı. Birçok işçi gözaltına alınarak ağır işkencelerden geçirilip, tutuklandı.

İşçi sınıfının her ayağa kalkışı baskı, şiddet ve terörle engellenmeye çalışılsa da, sınıfın mücadelesi durmadı. Her direniş, sınıfın bilinç düzeyinde sıçramalar yaratırken, yaşanan her katliam mücadalenin daha da gelişmesini sağladı.

Rejim, sınıfın gelişen mücadelesini işyeri grupları ve bütünüyle kendi denetiminde ve SAVAK'ın uzantısı örgütler haline gelen sendikalar aracılığıyla engellemeye çalıştı, fakat bunu başaramadı. İşçi sınıfı, bağımsız mücadelesini adım adım ördü. Gerçekleşen her eylem sınıfın özgüvenini artırdı.

İran'da 1973-1975 arasında petrol, dokuma, deri, kundura, demir-çelik, otomotiv sektörlerinde önemli direniş ve grevler yaşandı. Ekonomik bunalımın artığı, enflasyonun yüzde 40'lara ulaştığı bu koşullarda, toplam 250 bin işçi greve çıktı.

İşçi sınıfı, 1970'li yıllara girilmesiyle hızlı bir nicel büyüme yaşadı. 1940'larda ücretliler ulusal işgücünün yüzde 16'sını oluştururken, bu rakam 1970'lerin ortalarında yüzde 35'e yükseldi. 1970'lerin sonlarına doğru ise İran'da işçi sayısının 3,5 milyon kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir.

"... O yıllarda modern sanayide 880 bin kişilik bir işçi kütlesinin var olduğu hesaplanıyor. Bu toplam 30 bin üzerinde petrol işçisinden, 20 bin elektrik ve gaz işçisinden, balıkçılık ve ormancılık sektöründe çalışan 30 bin kadar işçiden, 50 bin maden işçisinden, 150 bin demiryolu, liman işçisi ve şoförden ve en az 10 işçi çalıştıran fabrikalardaki 600 bin işçiden oluşuyor. Gerçek rakamların bunların daha üzerinde olması muhtemel.

Şehirlerdeki servis sektöründe ve küçük imalat fabrikalarında çalışan 392 bin ücretli, küçük atölyelerde çalışan 100 bin kadar işçi, mağazalardaki 140 bin tezgâhtar, 152 bin banka ve büro çalışanı ilave edildiğinde, toplam rakam büyüyor. İnşaat sektöründe ve daha küçük atölye-

lerde çalışan kent yoksulları arasındaki geçici işçiler ve kırsal alandaki mevsimlik ücretliler de dahil edildiğinde toplam rakam 3,5 milyona erişiyor. Ekonominin 1970'lerin ortalarındaki genişleme hızı düşünülürse, bu tahmini rakamın da gerçek rakamın altında olduğu söylenebilir."[94]

İşçi sınıfının 1960'ların ortalarından başlayarak, özellikle 1970'lerde büyük üretim birimlerinde yoğunlaştığı gözlendi.

"1953'te, 500 işçi çalıştıran 19; 50 ile 500 arasında işçi çalıştıran 300; 10 ilâ 49 arasında işçi çalıştıran 1000 fabrika vardı. 1977 yılına gelindiğinde ise, bu rakamlar sırasıyla, 159, 830 ve 7 bine ulaşmıştı."[95]

İran işçi sınıfı, bu nicel gücüyle Ortadoğu ülkeleri içinde özel bir yere sahipti. Pehlevi rejimi, işçi sınıfının gelişimini ve en temel ekonomik-demokratik haklarını kazanmak için gerçekleştirdiği mücadelesini engellemek yönünde, SAVAK'ı direkt devreye sokmuş, mücadelenin en başından boğulmasını hedeflemiştir.

SAVAK fabrikalarda bir ajan ağı oluşturarak işyerlerindeki bütün gelişmeleri kontrol etmeyi amaçladı. Bu yönde bazı sendikal oluşumları kullandı. Ayrıca işyerlerinde öne çıkan, önder konumunda ya da duyarlı olan işçilere yönelik sindirme politikaları izledi. Bu işçiler, gözaltına alınma, sürekli sorgu, hatta işkence ve benzeri baskılara maruz kaldılar. Fakat rejimin işçi sınıfını pasifize etme ve sindirme politikaları sonuç vermedi. İşçi sınıfı özellikle 1968-1969 işçi direnişleriyle birlikte, illegal düzeyde faaliyetlerini sürdürerek, bağımsız işçi örgütlenmelerinin kurulması yönünde adımlar attı. Ağırlıkta vasıflı ve yarı-vasıflı işçilerin önderliğinde, işyerlerinde gizli işçi hücreleri şeklinde biçimlenen bu örgütlenmeler, 1970'li yılların ilk işçi eylemleriyle birlikte, daha da yayıldı ve güçlendi. Kendiliğinden doğan ve gelişen bu işçi örgütlenmeleri 1975 sonrasında ağırlıklarını daha da hissettirdi. Devrim kendini her işyerinde yavaş yavaş örmeye başlamıştı. 1975 yılında Iran'da greve çıkan işçilerin sayısı 100 bine ulaştı. 1976'da bu sayı 150 bine yükseliyordu. Her direniş, her eylem, her grev işçi sınıfı için bir deneyim oldu ve kendi gücünün farkına varmasını sağladı. İşçi sınıfı, bu biriktirme sürecinde; yaparak öğrendi, öğrenerek yaptı.

FEDAİN-İ HALK - İRAN HALKININ FEDAİLERİ

İran Halkının Fedaileri, 1960'lı yıllardaki radikal öğrenci hareketle-

rinden, Küba ve Vietnam Devrimi'nden ve bu ülkelerde yürütülen gerilla mücadelesinden esinlenen, bir gerilla örgütüydü.

Halkın Fedaileri olarak da bilinen örgüt, Tudeh'in pro-sovyetik çizgisi ve pasif politikalarını reddederek ve faşist diktatörlüğe karşı kitleleri harekete geçirmenin ancak silahlı mücadeleyle olacağını ileri sürerek faaliyetlerini yürüttü.

Halkın Fedaileri, 1971 yılının Mart ayında, gerilla mücadelesini savunan, iki farklı siyasal grubun birleşmesiyle oluştu. Bu gruplardan biri, 1963 yılında Tudeh'ten koparak bağımsız silahlı bir eylem grubu kuran Bijan Cezani, Ali Ekber Farahani, Muhammed Aştiyani ve Hamid Eşref gibi militanların içinde yer aldığı yapı, diğeri ise; Mesut Ahmetzade ve Amir Pezav Poyan önderliğinde Özgürlük Hareketi ve Ulusal Cephe'den ayrılmış militanların oluşturduğu örgütlenmeydi.

Bijan Cezani önderliğindeki grup, silahlı mücadelenin gerekliliği doğrultusunda uzun bir hazırlık dönemine girdi. Grup, 1967 yılında polis tarafından ortaya çıkarıldı. Bijan Cezani ve 8 arkadaşı tutuklandı. Ağır işkenceler gören militanlar, 15 yıl hapis cezasına çarptırıldılar.

İran halkının yetiştirdiği önder devrimcilerden biri olan Bijan Cezani, 1971 yılında kurulan Halkın Fedaileri gerilla örgütünün lider kadroları içinde yer aldı.

Bijan Cezani, cezaevinde yaşadığı zor koşullara rağmen devrimci faaliyetlerini aksatmadan sürdürmüş, İran'da silahlı mücadelenin teorik ve örgütsel perspektifine ilişkin yazılar kaleme almıştır. Bu çalışmaların en önemlilerinden biri *"İran'da Silahlı Mücadele-Kitlelerin Devrim Yoluna Çekilmesi"* adlı çalışmasıdır.[96]

Bijan Cezani, Halkın Fedaileri'nin Siah-Kal Ayaklanması'yla, 1971 yılında silahlı mücadeleyi başlatmasından sonra, 8 arkadaşıyla birlikte SAVAK ajanları tarafından cezaevinde katledildi. Kamuoyuna, yıllar sonra "bir grup siyasal tutuklunun hapishaneden kaçarken vurulduğu" şeklinde bir açıklama yapıldı.

Halkın Fedaileri gerilla örgütü, şu tespitle hareket etti; "Ağustos 1953'ten Şubat 1971'e dek -yani 17,5 yıl- kitleler arasında politik örgütsel çalışma yapılmamıştır ve bu durgunluğu eski politik çalışma yöntemleriyle kırmak için gösterilen tüm uğraşlar yenilgiyle sonuçlanmıştır. İran'da silahlı hareket, temel olarak, ülkemizdeki bu uzun süreli politik geri çekilişin sona erdirilmesi için, yapıcı ve ilerici bir alternatif

olarak başlatılmıştır."[97]

Halkın Fedaileri örgütünün siyasal stratejisi, gerilla mücadelesiyle Şah rejimini yıkmak ve yerine demokratik bir halk iktidarı kurmak olarak belirtilebilir.

1971 Siah-Kal Ayaklanması bu stratejinin bir başlangıcıdır.

"Rejim tarafından olağanüstü politik baskının uygulandığı bu koşullar altında, emekçi kitlelerin çeşitli kesimleri büyük hoşnutsuzluk göstermiştir. Ancak bu hoşnutsuzluk henüz açığa çıkacak bir yol bulamamıştı. Halk karanlık Şah diktatörlüğünün ağır boyunduruğu altında acı çekmeye devam ediyordu. Bu baskı atmosferi içinde silahlı mücadele, halk arasında egemen olan çaresizlik ve umutsuzluğa son vermek için, faşist Şah -rejiminin uyguladığı baskıya karşı mümkün tek mücadele biçimi olarak görülmüştür. Bu durumda, devlet mekanizmasını kırmak için somut, pratik bir cevap bulunması gerekiyordu- bunu yalnızca silahlı mücadele yapabilirdi."[98]

Siah-Kal Ayaklanması diye tanımlanan silahlı eylemle, Halkın Fedaileri gerilla örgütü silahlı mücadeleye başladı. Siah-Kal, Kuzey İran'da bir köydü. Halkın Fedaileri bu köydeki jandarma komutanlığını basarak silahlı mücadelenin ilk ateşini yaktı. Siah-Kal eylemi, İran'da siyasi mücadelenin yeni bir döneminin başlangıcı oldu ve yaklaşmakta olan devrimin ilk işaretlerini verdi.

"1971 yılındaki Siah-Kal ayaklanması, İran'da silahlı halk hareketinin, başlangıcını karakterize etmektedir. Hareketin amacı, İran halklarının mücadelesi için yolu düzeltmekti. Bu yüzden başlangıçta hareketin karakteristiği sıçramalı bir genel kitle isyanı değil, bilakis küçük bir öncü grubunun iyi düşünülmüş bir adımıydı. Tarihsel zorunluluğu ve zorunluluk içinde kendi rolünü kavramış bulunan bu küçük öncü grup, yaratıcı Marksist-Leninist teoriyle silahlanmış olarak ve halk iradesinin desteğiyle, İran'da politik durgunluğu kırmaya kesin kararlıydı. Toplumumuzdaki bu devrimci adım, halk kitlelerince olumlu karşılanmıştır."[99]

Halkın Fedaileri, 1970'li yıllarda çeşitli suikast, adam kaçırma, soygun, silahlı saldırı eylemlerinde bulundu. Halkın Fedaileri'nin, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Cephe'nin önderi George Habbaş'la yakın ilişkileri oldu. Fedailer, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi tarafından aske-

ri eğitim aldılar. Ayrıca, Şah askeri birliklerinin Umman Sultanı Kabus'un yanında karşıdevrimci bir güç olarak yerini alırken, Halkın Fedaileri halklar arası enternasyonel dayanışmanın en güzel örneklerini sergileyerek, Dofar gerillalarının yanında savaştılar. Bu savaşta, Halkın Fedaileri gerillalarından birçok savaşçı yaşamını yitirdi.

Halkın Fedaileri, özellikle kentli aydın, işçi ve öğrencilerden oluşan belirli bir kitle desteği kazandı. Fedailer, sistemli baskılar yüzünden örgütsel olarak ağır darbeler aldı. Polis operasyonları sonucu aşağı yukarı bütün kurucu üyeleri ve birçok üst düzey kadrosu (bazıları idam edilerek, bazıları işkencehanelerde katledilerek, bazıları çatışmalarda yaşamını yitirerek) öldürüldü. Fedailerin önemli bir orandaki kadrosu da 1970'li yılların büyük bir kısmını cezaevinde geçirdi.

Halkın Fedaileri, siyasal alanda etkisini ağırlıkta devrimin arifesinde ve devrim günlerinde gösterdi.

MÜCAHİDİN-İ HALK - HALKIN MÜCAHİTLERİ

Halkın Mücahitleri gerilla örgütü, Ulusal Cephe'nin 1960 başlarında yeniden kuruluşu ve 1963 ayaklanmaları sonrasında bu yapının bölünmesiyle ortaya çıkan Özgürlük Hareketi'nin argümanlarına tepki olarak doğan bir yapıydı. Özgürlük Hareketi'nin liberal İslam yorumuna karşı, Halkın Mücahitleri, Sosyalist düşünce ile İslamcı düşünceyi birleştirmeye çalışarak, sınıfsız, eşit bir toplum kurulmasını amaçlamakta ve bu doğrultuda emperyalizmle mücadeleyi esas almaktaydı.

Halkın Mücahitleri, Şiilik tarihini ve özgün olaylarını (Kerbela gibi) güncel politik mücadelelerin tanımlanmasında ve bu mücadelelerin yürütülmesinde açıklayıcı ve ilham verici kaynak olarak kullandı.

Halkın Mücahitleri, Halkın Fedaileri gibi anti-emperyalist fikirlere ve mücadelelere önem verdi. Küba, Cezayir ve Vietnam devrimleri ve bu ülkelerde yürütülen gerilla mücadeleleri Halkın Mücahitleri'ni de etkiledi.

Halkın Mücahitleri'nin, politik strateji ve taktiklerinin oluşturulmasında, bu ülkelerde yürütülen ulusal kurtuluş mücadeleleri esin kaynağı oldu. Özellikle örgütün yapısal sürekliliğini sağlayabilmek "hareketin" ilk dönemki tartışmalarının ana eksenini oluşturdu. Örgüte polis sızmalarının engellenmesi ve yapının bu sızmalara karşı direnme yeteneğine

sahip olması yönünde yoğun tartışmalar yaşandı. Halkın Mücahitleri, silahlı ve gizli bir örgütsel yapı oluşturmaya çalıştı.

Halkın Mücahitleri, "devrimci" islamcı akımın en önemli düşün adamlarından biri olan Ali Şeriati'nin fikirlerinden yararlandı.[100] Ali Şeriati, Halkın Mücahitleri'nin oldukça önem verdiği kimliklerden biriydi.

Halkın Mücahitleri, 1971 yılında silahlı eylemlere başladı. Örgütün içindeki -kökleri kuruluş dönemine dayanan, İslam ve Marksizm arasında ilişkiye yaklaşım konusunda yürütülen- tartışmalar, ayrılıkla sonuçlandı. 1975 yılındaki bu ayrılıkla, Marksist Mücahidin ve İslamcı Mücahidin adı altında iki örgütsel yapı doğdu.

Ayrılık öncesi, Halkın Mücahitleri'nin ileri gelen kadrolarından bazılarının İslam ve Marksizm arasında sentez yaratma girişimlerden biri olan, "Rejimin Son İftiralarına Bir Yanıt" adlı çalışmada, ilginç argümanlar öne sürülmektedir: "Kurân'ın bütününde devrimci olmayan tek bir Müslüman'a rastlanmaz... Rejim, Müslümanlarla Marksistlerin arasına bir duvar örmeye çalışıyor. Oysa, bize göre, yalnızca bir tek düşman var: Emperyalizm ve onun yerli işbirlikçileri... Bugünkü koşullarda Müslüman devrimcilerle Marksist devrimciler arasında organik bir birlik var. Gerçekte biz neden Marksizme saygı duyuyoruz? Hiç kuşkusuz, Marksizmle İslam birbiriyle özdeş değil. Bununla birlikte, İslam, Pehleviciliğe oranla, Marksizme kesinlikle daha yakın. Her ikisi de adaletsizliğe karşı savaştıkları için, İslamla Marksizm aynı dersleri öğretiyorlar..."[101]

Marksist Mücahidin ile Halkın Fedaileri arasında birleşme görüşmeleri yapılsa da, bu görüşmeler olumlu sonuçlanmadı. Marksist Mücahidin, daha sonra Peykar-Savaşçı adını alarak bağımsız örgütsel bir yapı şeklinde varlığını sürdürdü.

İslamcı Mücahidin ise, Sosyalist İslam Cumhuriyeti kurma amacıyla, devrim sürecinde etkin olarak rol aldı.

MAZHAT-I MUKAVEMET-İ MİLLİ (ULUSAL DİRENİŞ HAREKETİ)

1949 yılında, Musaddık önderliğinde kurulan Ulusal Cephe, 1953'te Musaddık'ın CIA destekli bir askeri darbeyle başbakanlıktan düşürülmesi sonucu dağılma sürecine girdi. Cephe'nin lider kadrosunun büyük

bir kısmı tutuklanarak hapse atılırken, bir kısmı da yurtdışına kaçmak zorunda kaldı.

Cephe, 1954 yılında Mazhat-ı Mukavemet-i Milli - Ulusal Direniş Hareketi adı altında yeniden örgütlendi. Ulusal Direniş Hareketi içinde İran Partisi, Ulusal Parti, İran Sosyalistleri Derneği yer almaktaydı. Bu yapıların önderlik konumunda ilerki yıllarda İran siyasal yaşamında önemli roller üstlenecek kişiler bulunuyordu.

İran Partisi'nin liderliğini Şahpur Bahtiyar ve Kerim Sencabi yapmaktaydı. Musaddık yanlısı Ulusal Parti'nin liderliğini Forahar yaparken, Halil Maliki'de İran Sosyalistleri Derneği'nin başkanlığını yürütüyordu. Ulusal Direniş Hareketi, 1960'ların ilk yıllarında örgütsel gücünü geliştirdi. Hareket bu dönemde adını II. Ulusal Cephe olarak değiştirdi.

1963 ayaklanmasıyla, Ulusal Cephe'nin faaliyetleri rejim tarafından yasaklandı. Cephe, 1960-1963 arasında İran'da yaşanan göreli özgürlük ortamından yararlanarak, açık faaliyet yürütmüştü. Cephenin yasaklanması örgütü bir kaos içine soktu. Ayrıca, cephe içinde yoğun ideolojik tartışmalar yaşanmaya başlandı. Bu tartışmalar, bölünmeyle sonuçlandı. 1965 yılında yaşanan ayrışmayla, Cephe ikiye bölündü. İran Partisi, II. Ulusal Cephe adına sahip çıkarak bu adı sürdürdü ve özellikle Avrupa'da İran Öğrenciler Konfederasyonu etrafında örgütlendi. Ulusal Parti, İran Sosyalistleri Derneği ve Özgürlük Hareketi ise III. Ulusal Cephe adını aldı ve faaliyetlerini ağırlıkta yurtdışında yürüttü.

Kendilerini farklı adlarla tanımlasalar da genel olarak Ulusal Cephe hareketi Pehlevi rejimine karşı hem örgütsel yapısı, hem de kitle tabanının (muhafazakâr) özelliklerinden dolayı etkin ve kendini yenileyen bir mücadele yürütemedi. Musaddık dönemi sonrası yeniden toparlanamayan ve bir etki düzeyi yaratamayan Ulusal Cephe oluşumları (bölünmelerin yarattığı örgütsel yapılar da dahil) Pehlevi rejimi karşısında alternatifler yaratamadı. Ulusal Cephe'nin güç ve etkinlik kaybı, bir anlamda İran'da liberal, laik parlamenter sistem yanlılarının yenilgisi anlamına geldi.

Ulusal Cephe içinde İslamcı düşünceyi temsil eden yapı, Özgürlük Hareketi'ydi. Özgürlük Hareketi, "liberallerden, Ali Şeriati gibi radikal 'neo-marksist'lere kadar geniş bir bireyler topluluğunu" içinde barındırıyordu.

Özgürlük Hareketi, çoğunlukla Batı'da eğitim görmüş, geleneksel ailelerden gelen ve İslamcı düşünceyi savunan aydınların içinde yer aldığı bir örgütsel yapıydı. İran'da, özellikle 1960'lı yıllarda giderek yükselen İslamcı dalgadan etkilenen bu aydın kesimler, parlamenter demokrasiyi savunmaları yanında, birey hak ve özgürlüklerine özen göstermekte ve bu olgularla İslam dinini bütünleştirmeye çalışmaktaydılar. Özgürlük Hareketi, Liberal-İslam diye tanımlanan bir İslami yorum geliştirmeye uğraşmaktaydı. Mehti Bazergan, Abdulhasan Beni Sadr, Sadık Tabatabai gibi adlar bu örgütsel yapının önderleriydi.

Özgürlük Hareketi, "Humeyni başta olmak üzere sürgünde bulunan dini liderliğin, rejime karşı başlıca muhalefet odağı haline gelmiş olduğunu ileri sürdü. (Özgürlük Hareketi) Ulusal Cephe gibi tutarlı bir ulusal örgütlülükten yoksundu ve kitle hareketine etkin bir müdahalede bulunamadı; fakat hareketin taraftarları nereye sadık oldukları konusunda net bir fikre sahiplerdi. Bunların büyük ölçüde dini liderliği destekledikleri tartışma götürmeyecek kadar açıktı.

1977-1978 olayları sırasında, bu iki akım (Ulusal Cephe ve Özgürlük Hareketi), Şah'tan hoşnut olmayan, yalnızca İran kapitalizmine güç ve istikrar kazandırmayı amaçlayan burjuva ve küçük burjuva unsurları destekler biçimde hareket ettiler. Bunlar, Bazergan ve Sancabi gibi önde gelen kişilerin giriştikleri uzlaşma çabalarına arka çıktılar ve kitle hareketinin muhalifleri olarak hareket ettiler."[102]

DİNSEL MUHALEFET

1963 Khordad Ayaklanması, Pehlevi rejimine karşı mücadele eden muhalefet grupları içinde, İslami akımların öne çıkmasını sağladı. Ayaklanma sonrası, İslamcı hareket giderek toplumsal etki gücünü artırdı. Bu gelişme, Said Sencabi tarafından şöyle değerlendirilmektedir: "Musaddık dev bir isimdi ve öyle kaldı. Ne var ki, 1963 Ayaklanması'ndan sonra yetişen bizim kuşak için siyasal mücadeleye atılmaya karar verdiğimiz dönemde Musaddıkçı eylem ve Musaddıkçılar nefeslerini tüketmiş gibiydiler. Bu hareketin başını çeken babam (Kerim Sencabi) ve mücadele arkadaşları yeni koşullara uygun bir görünüm içinde, yeni koşullardaki mücadeleyi omuzlayacak güç ve yapıda değillerdi. Oysa, o dönemde gerek Ayetullah Humeyni'nin kişiliğinde öne fırlayan din

adamları hareketi, gerekse Celâl Al-i Ahmed'in ve Ali Şeriati'nin yaydığı fikirler İslam'ı bir devrimci çekim odağı haline getirmişti. Şahlığa karşı mücadeleye atılacak İranlı yeni kuşaklar ve halk için, siyasal faaliyet İslâmcı düşünce ve eylemin dışında olamaz gibiydi. 1960'ların sonuyla birlikte, İslam düşüncesi ve hareketi, İran devrimciliğiyle eş anlama gelmeye başlamıştı."[103]

Özellikle, 1967 Arap-İsrail Savaşı Ortadoğu'nun bütününde olduğu kadar İran'da da İslam'ın dirilmesine ve güç kazanmasına yol açtı. 1967 savaşında Araplar'ın yenilgisi, savaşa katılan ülkeler kadar diğer Arap ülkelerinde de tam bir şok yarattı. Yenilgi, Nasır'ın kimliğinde simgelenen, pan-Arap milliyetçi akımının zayıflamasına yol açtı.[104] İslam, hem Araplar hem de İranlılar için, Batı'nın yok edici gücü ve etkisine karşı durabilmenin simgesi oldu. Hasaneyn Heykel bu süreci şöyle anlatmaktadır; "1967 savaşının ardından Ortadoğu insanı pek çok temel şeyi daha düşünmek zorunda hissetti kendini. Önceden hatların çok belirgin şekilde ayrıldığı tercihlerin basit olduğu düşünülürdü. Emperyalizm ve Milliyetçilik arasında bir çatışma vardı. Tercih belliydi ve Araplar milliyetçiydi. İki süper güç arasında bir güç çekişmesi vardı. Araplar kendi çıkarlarına göre kullanıyordu bu dengeyi. Bir Arap-İsrail Savaşı vardı, hiç kimsenin bu konuda tereddütü yoktu; İsrail yok edilmeliydi. Sonra, zenginlerle fakirler arasında bir uçurum vardı ve herkes bu sorunun bir şekilde halledilmesi gerektiğini düşünüyordu.

Ama durumlar değişti, hatlar müphemleşti, tercihler zorlaştı. Arap dünyasında kim ilerici, kim gericiydi? Arap dünyasının en ilerici ülkeleri, kendisini Amerika ile tanımlamaya başlamıştı. O Amerika ki hâlâ sömürgecilikte gözü vardı. Ruslar Ortadoğu'dan kovulmuştu, denge şimdi nasıl sağlanacaktı? Arap-İsrail savaşlarında savaştan mı barıştan mı bahsedilecekti? Bağlanılan tüm idealler bir yanılsamaya dönmüştü. Tüm gerçekler yalana dönmüştü. Bu kahrolası dünyada insanın akli dengesini koruması nasıl mümkün olacaktı? İnanılası bir şey kalmış mıydı?

Pek çokları için cevap 'din'di. Dinle laiklik, gelenekle modernleşme, milliyetçilikle İslam birliği arasındaki çatışmalar o kadar geçmişte kalmamıştı..."[105]

İslam, hukuk sistemiyle, insanın iç dünyasına ve sosyal yaşama ilişkin düzenlemeleriyle, insanın kalbine ve kafasına yönelik önerdiği ya-

şanı biçimiyle önemli bir güçtü. Yalnızca "öbür dünyanın" değil bu dünyanın da diniydi.

Ortadoğu ülkelerinde, toplumun hemen hemen her kesiminde dine duyulan ilgi arttı. İslam, mutlu bir dünya vaat ediyordu ve kitleleri harekete geçiren bir politik güç olmaya başladı.

"... Müslüman Kardeşler Teşkilatı her yerde güçlenmekteydi. Suriye'de, silaha sarılıp Hafız Esad'ın Baas rejimine karşı mücadele başlatılmıştı. Cemaatını İslamiye adı verilen yeni bir örgüt Kahire ve İskenderiye üniversitelerinde en etkin gruptu... Ebul Ala Mevdudi gibi müphem şekilde konuşan düşünürler, Pakistan'da çok geniş kesimler tarafından izleniyordu. Tüm fundamentalist İslam akımlarının ortak noktaları şunlardı: İslam'da yönetici bir ve tekdir, o da Allah'tır. İslam hukuku Allah'ın hukukudur, hakimiyet onundur. Yeryüzündeki yöneticilerin yapacağı tek şey Allah'ın kanunlarına itaat etmektir. Bu kanunları geliştirmek veya değiştirmek onların işi değildir."[106]

İran'da da benzer gelişmeler yaşanmaktaydı. Özellikle Ali Şeriati'nin, İslam'ı bir kurtuluş doktrini olarak yorumlamasının yarattığı etki olağanüstü oldu. İdeolojik bir açmaz içinde olan aydınlar, hızla İslami düşünceyi benimseyerek, İslamcı hareketlere katıldılar.

Beni Sadr'a yakın, önemli siyasi şahsiyetlerden biri olan Ahmet Salamatyan, aydınla dinsel muhalefet arasındaki ilişkinin gelişimini şöyle anlatmaktadır:

"... Bu gelişme, aydınlar ve genç din adamları için 15 Khordad'la (1963 ayaklanması) birlikte başladı. 15 Khordad'dan biraz önce ve daha sonra, birlikte hapishanede... Din adamlarının aydınlara açılmaları 1963'te başladı... İran tarihinde oluşan bir başka olay vardı: Ali Şeriati'nin ortaya çıkması. Dışarı giden, başkalarını gören ve başkalarını gördükten sonra kendine 'kaynak bende' diye bağırmak için dönen aydın... 'Başkalarının çölünde su arayarak susuzluk çekmenin anlamı yok, bende de kaynak var." ... Bunun intelligentsiayı, intelligentsianın iki parçasını yakınlaştırmakta korkunç bir etkisi oldu... Bir de çok önemli bir şey daha vardı: Şah rejiminin vahşi baskısı. Bu baskı, din adamlarını, aydınları herkesi eziyordu. Bu da birbirlerine kaynamalarına yardımcı oldu. Aydın, Şah'ın hapishanelerinin koğuşlarında mollayı buldu. Ve ortak noktaları olduğunu gördü."[107]

Şii-İslami hareket, 1960 sonrasında, enformal bir tarzda, İran düze-

yinde etkin ve yaygın bir örgütlenme ağına sahipti. Başta camiler olmak üzere dinsel kurumlar bu örgütlenmenin temel dayanaklarını oluşturuyordu. Bu durum; mollalara, din okulları öğrencilerine ve cami görevlilerine ulusal düzeyde en küçük yerleşim birimine kadar uzanma olanağı vermekteydi.

İslami hareket bu özellikleriyle, Pehlevi rejimine karşı muhalefeti giderek yönlendirebilecek bir güce ulaştı. Onun dışında, hiçbir siyasal akım ve hareket bu düzeyde bir örgütlenmeye sahip değildi.

İranlı Marksist Saber Nikbin, bir röportajında bu konuya ilişkin şunları belirtmektedir; "Siyasal partilerin, miting örgütlenmesinin, siyasal literatür dağıtımının şiddetle yasaklandığı ortamda mollalar, bu üç temel özgürlükten de yararlanmakta idiler: Legal örgütlenme, legal toplantı (camiler), propaganda-ajitasyon (dini literatür)!.. Yine unutmamak gerekir ki, bizzat Şah rejimi, içindeki muhalif unsurların varlığına rağmen kendi baskıcı devlet aygıtının bir parçası olarak aynı zamanda da Şii hiyerarşisini kuvvetlendirmekteydi. Örneğin Musaddık'a karşı 1953'deki darbede Şii hiyerarşisinin desteği olmaksızın Şah'ın ve Amerikalılar'ın zaferi düşünülemezdi bile. İşte yığın hareketi ciddi boyutlara ulaştığında Şii hiyerarşisi ordunun, devlet bürokrasisinin ve Savak'ın çeşitli kesimlerinin desteğini almakta idi; çatırdayan, zayıflayan monarşiye karşı ve de, aynı zamanda devrimle gelebilecek bir "anarşi"ye karşı güvenilir bir alternatif olarak."[108]

Pehlevi rejimine karşı, dinsel muhalefeti bir bütün olarak ele almak yanıltıcıdır. Ulemanın büyük bir kısmı, Şah'ın olağanüstü gücünün sınırlanmasını ve İslamcı güçlerin iktidardan pay almasını sağlayacak muhalefetten yanaydı. Bunun yanında, alt düzey din adamlarını politik aktivite içine çeken, önderliğini Humeyni'nin yaptığı, Şah'ın monarko-faşist diktatörlüğüne karşı, Şii doktrininden hareketle İslamcı bir düzen ya da klerikal bir rejim modeli geliştirilmekteydi ve bu doğrultuda örgütlenmenin yolları aranmaktaydı.

KRİTİK YIL: 1977

İran'da 1960'ların ortalarında başlayan hızlı ve eşitsiz sosyo-ekonomik gelişme, 1976 yılından itibaren tıkanmaya başladı. Bu yıl, İran'da 10-15 yıl süren ekonomik gelişme döneminin ani olarak sona erişini işa-

retlemekteydi. Baş gösteren ekonomik kriz, Pehlevi rejimini sarsan sosyal hareketlerin doğmasını da beraberinde getirdi.

1970'lerin ortalarında yaşanan bu değişimi Saber Nikbin şöyle açıklamaktadır; "... İşgücü talebinde bir daralma, işçi ücretlerinde bir hızlı düşüş ve çeşitli sosyal kazanımlara rejim tarafından bir saldırı; köylülük cephesinde, Şah'ın 'toprak reformu, üzerine yoksul köylüler arasındaki tüm illüzyonların parçalanışı (daha çok topraksız köylü, daha hızlı bir şehire göç ve daha büyük bir yoksulluk) bu ani değişimin göstergeleridir. Bu koşullarda, Şah diktatörlüğünün karakteristiği olan terör ve baskı artık haklı gösterilemez durumda idi. Artık, yığınlar arasında tedrici bir memnuniyetsizliğin neredeyse on beş yıldır sinmiş olan belirtileri su yüzüne çıkmaya başlamakta idi."[109]

İlk sosyal hareketler kent yoksulları içinde başladı. Başta Tahran olmak üzere, İran'ın birçok büyük şehri yeni toplumsal hareketlerin beşiği oldu. Tahran'ın 1960 ortalarından sonra yaşadığı değişimler ilginç bir tablo oluşturmaktaydı:

"... Tahran, endüstri kurumlarının yüzde 29.1'ini, ülke genelinde büyük kuruluşların yüzde 64'ünü, endüstrinin istihdam ettiği iş gücünün yüzde 36.2'sini, kayıtlı tüm kuruluşların ise yüzde 82.7'sini bağrında barındırmaktaydı.

... Gecekonduların yüzde 61'i Tahran'ın güney kesimindeydi. 1974 senesinde Tahran'da toplam gelirin yüzde 60'ını elde eden zengin sınıf nüfusun ancak yüzde 20'sini oluşturmaktaydı.

Güneyde bulunan ve toplam gecekonduların yüzde 61'ini oluşturan konutların yüzde 12,4'ü çadırlardan ibaretti. Yüzde 41,6'sı kiremit ocaklarının çevresinde kiremit artıklarının üst üste yığılmasıyla oluşturulmuştu. Yüzde 40,9'u ya ahır ya da ahır benzeri yerlerdi."[110]

1977 yılının Haziran ayında, rejimin Güney Tahran'daki gecekonduları yıkma kararı, kent yoksulları tarafından büyük bir direnişle karşılandı. Halkla polis arasında haftalarca süren çatışmalar yaşandı. 27 Ağustos günü, yıkımların durdurulmasını isteyen ve yapılan yıkımları protesto eden bir gösteri gerçekleştirildi. Bu protesto gösterisine 50 bin kişi katıldı. Gösteriden sonra güvenlik güçleri yıkımları durdurdu ve geri çekildi. İran'ın son 25 yıllık tarihinin bu en büyük gösterisi rejimi tam bir şaşkınlık içine sokarken, rejim muhaliflerine güç ve moral verdi.

1977 yılı içindeki önemli gelişmelerden biri de; içinde çeşitli aydın

grupları, bazı Ulusal Cephe önderleri, avukat ve yazarların bulunduğu oluşumların, sivil haklar girişimleri oldu. Bu oluşumlar, yasaklanmış "Yazarlar Loncası"nın faaliyete geçmesini ve insan hakları ihlallerini denetleyecek "Hukukçular Derneği"nin kurulmasını talep etmekteydi. Bu yapılar, dönemin uluslararası konjonktüründen ve ABD Başkanı Carter'ın İran rejiminin liberalleşmesi konusunda uygulamaya çalıştığı basınçtan -yeni Amerikan politikasından- güç alıyordu.

1977 yılında işçi sınıfı ciddi bir hareketlenme içine girdi. Rejim'in baskı ve şiddet politikalarına ve işçi ücretlerinin düşürülmesine karşı birçok işyerinde direnişler örgütlendi. Grev sayıları arttı. İşçiler farklı eylem ve direniş biçimleriyle haklarını elde etme yönünde mücadelelerini geliştirdiler. Bu eylem tarzlarından birisi -1977 yılından sonra giderek artan- sabotaj eylemleriydi.

Temmuz ayında, İran'ın en büyük işletmelerinden biri olan General Motor's işçiler tarafından ateşe verildi. Aynı ay içinde 130'a yakın işyerinde işçiler tarafından, bu ve benzeri tarzda sabotaj eylemleri gerçekleştirildi.[111]

Kasım ayında, İran Yazarlar Birliği tarafından organize edilen ve İran-Alman Kültür Enstitüsü'nde gerçekleşen şiir okuma gecesi, rejim karşıtı bir gösteriye dönüştü. Geceye on binden fazla kişi katıldı.

İran'ın tanınmış aydınlarından Bahran Nirumand, o günlerdeki toplumsal ruh halini şöyle anlatmaktadır; "... Şairler gecesine devlet güvenlik organlarınca göz yumulması sokaktaki muhalefeti güçlendirdi. Okullarda ve üniversitelerdeki huzursuzluk arttı, esnafların ve işçilerin grevleri bütün ülkeye yayıldı. Devlet bu olaylarla, İran'da o güne kadar görülmemiş bir yumuşak başlılıkla başa çıkmaya çalışıyordu.

Pek çokları direnişe katılmaya hâlâ korkuyordu. İdamlar ve kovuşturmalar daha belleklerden silinmemişti ve onbinlerce siyasi tutuklu hapishanelerde yatıyordu. Herkes birbirine, rejimin ne zaman sinirlenip sopanın ucunu göstereceğini ve tahriklerin hangi kerteye kadar sürdürülebileceğini soruyordu."[112]

1977 yılı boyunca ajitasyon ve propagandaya ağırlık veren dinsel muhalefet, özellikle 1964'ten itibaren Irak'ta yaşayan Humeyni'nin konuşmalarını -mesajlarını- içeren video kasetleri ülkesinin en ücra köşelerine kadar ulaştırmaktaydı. "Mesajlar" ya da "ilamiye" olarak adlandırılan bu video kasetleriyle, Humeyni, ilâhiyat meselelerinden çok poli-

tik konulara ağırlık vermekte ve yol göstermekteydi.

Humeyni ile taraftarları arasında kuryelik yapan, Humeyni'nin büyük oğlu Mustafa, 1977 Eylül ayında SAVAK tarafından öldürüldü. Mustafa'nın matemi ya da Meclis-i Terhim törenleri; rejim ve Şah'a karşı gösteriler mahiyeti taşıdı. Kasım başında taziyenin son günü Humeyni'nin söylediği sözler ve talimatları İran'da dinsel muhalefetin ağırlığının hissedilmesine yol açacak gelişmeleri beraberinde getirdi. Humeyni, taraftarlarına; "Döktüğünüz gözyaşı yeter. Oğlumun ölümünü sıkça hatırladık. Taziyenizi bize ve imama birçok kez bildirdiniz. Şimdi gerekli olan aksiyondur." derken, bütün devlet kurumların boykot edilmesini, hükümetle her türlü işbirliğinin bırakılmasını ve her alanda yeni İslami kurumların inşa edilmesini emretti.[113]

Şah, Saddam Hüseyin'den; Tahran ile Bağdat ilişkilerinin düzelmeye başlamasına güvenerek ve 1975 yılında imzalanan iki ülkenin birbirlerinin içişlerine karışmamasını garanti eden antlaşma doğrultusunda, Humeyni'nin Irak'ta Pehlevi rejimi aleyhtarı faaliyet yürütmesinin engellenmesini istedi. Bu yönde kampanyalarını yoğunlaştırdı. Şah'la, Saddam Hüseyin arasındaki bu yakınlaşmanın alacağı riskten çekinen Humeyni, Eylül 1977'de Fransa'ya kaçtı; Paris yakınlarında Ne auphle-le Châtenu'ya yerleşti. Daha sonra bu yer, İran Devrimi'nin en önemli merkezi haline geldi.

Aralık ayında Humeyni, ilk defa halkı Pehlevi rejimini yıkmaya çağırdı. 1905 Anayasası'nın uygulanmasını istedi. Bu gelişme, rejimi harekete geçirdi.

"... Mollaların müdahalesi iledir ki, rejim muhalefet hareketinin ciddiyetinin farkına varacaktır; bu aşamada, monarşi, Şii hiyerarşisinin devlet aygıtı içindeki etkisi ve uzantıları vasıtasıyla gücünün farkındadır, çünkü..."[114]

Hükümet gazetesi Etelat'da (7 ya da 8 Ocak 1978'de) Humeyni'yi eleştiren bir makalenin çıkması, İran'ın bütününde infial yarattı. Humeyni'nin kişiliğine yönelik saldırıları da içeren makale, Kum kentinde ayaklanmalara yol açtı. Makalede kısaca şunlar yazılıydı: "... Etrafımızda bir sürü garip, yabancı ve bizden olmayan insan var; onlar bizim huzurumuzu ve rahatımızı bozmak ve ülkemizin yönetimini ele almak isterler.

Yabancı sizi pusuda bekler. Şanssızlıklarınızın nedenidir. Peki

onun gücü nereden gelir? Arkasındaki gizli (yabancı-ecnebi) güçlerden. Bu güçler tanımlanabilir ya da tanımlanamaz; ne var ki, olan şudur: Onlar güçlüdür. Daha doğrusu, biz onlara tepkisiz davranırsak güçlü olurlar. Diğer yandan biz uyanık olur ve mücadeleye devam edersek, o zaman biz daha güçlü oluruz. Şimdi Humeyni'ye bakın. İşte size bir yabancı. Dedesi Hindistan'dan gelmiş, öyleyse kendimize şunu soralım: Bu yabancının torunu kimin çıkarına hizmet eder?"[115]

İran Devrimi açısından kritik yıl olan 1977 yılı, kitle hareketlerinin bir anlamda olgunlaşma dönemini simgeledi. 1977 yılı biterken, yeni yıl Meşhed bölgesinde, uçaksavar bataryasında bulunan 500 askerin silahlarıyla birlikte firar etmesiyle başladı. Humeyni, 1977 yılı başından itibaren "mesajlarını" çoğunlukla orduya yöneltmişti. Humeyni, askerlerden tağutun-şeytanın askerliğini bırakarak, Allah'ın askerleri, Mustazaflar olmalarını istemekteydi.

KİTLE HAREKETLERİ YÜKSELİYOR

Etelat'da Humeyni aleyhine çıkan makaleden sonra, Kum kentinde yoğunlukla medrese öğrencileri tarafından başlatılan ayaklanma kanla bastırıldı. Güvenlik güçleri göstericilerin üzerine ateş açtı. Açılan ateş sonucu 70 kişi ölürken, yüzlerce kişi yaralandı. Gerçekleştirilen operasyonlarda da yüzlerce kişi gözaltına alındı.

Bu katliamdan sonra, kırk günde bir tekrarlanacak olan yas törenlerinin ilkinde; Azerbaycan eyaletinin başkenti Tebriz'de tam bir ayaklanma gerçekleşti. Onbinlerce kişinin katıldığı bu eylem iki gün sürdü. Şehirdeki hayat felç oldu. Esnaf kepenklerini kapattı; bankalar, resmi daireler ve Şah tarafından kurulan yasaksız tek parti olan Rastakis Partisi'nin merkezi, göstericiler tarafından ateşe verildi.

Saber Nikbin, Tebriz ayaklanmasını bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir; "Bu bir dönüm noktasıdır, çünkü artık kelimenin gerçek anlamında geniş yığınsal bir 'başkaldırı' söz konusudur. Şehrin açık, kesin, ezici bir çoğunluğu monarşiye karşı ayaklanır. Tüm şehri kapsayan bir genel grev, nerede ise tüm şehrin sokaklara dökülmesi ve ordu ile yer yer çatışmalar bu dönüm noktasının belli başlı elemanlarıdır. Ve ilk defa muhalif gösterinin haberinin ulusal ölçüde ve hızla yayılması önlenemez. Rejimin sansürü çalışmaz artık. Çünkü bizzat

Şah'ın meclisinin bile tartışma konusu olur Tebriz ayaklanması."[116]

Tebriz ayaklanmasının bir başka yönü de, din adamlarının kitle hareketini kontrol etmesi ve yönlendirmeye başlaması oldu.

"Kum ve Tebriz'deki yürüyüşler, bir noktayı gözler önüne seriyordu: Önemi küçümsenemeyecek ama şimdiye dek ne solcular ve aydınlar, ne de muhalefetin önderleri tarafından dikkate alınmış bir güç ortaya çıkıyordu: İslamiyet. Bir kaç hafta içinde ülkedeki sayıları on bine varan tüm mollalar harekete geçirilmişti. Her yere yetişiyorlardı; her kente, her köye... Ve de Kuran'ı okumuş ruhani önderler olarak halktan saygı görüyorlardı. Devrime hizmet vermeye başladılar. Her biri bir parti kodamanı, mektep görmüş bir kışkırtmacıydı sanki. Hiçbir silahlı polisin veya askerin giremeyeceği camiler, parti merkezi işlevi görmeye başladı ve milyonlarca iman sahibi partiye üye kaydedildi."[117]

1978 yılının ilk aylarında gerçekleşen gösterilerde, dinsel muhalefet ağırlığını koydu. Eylemlerde atılan sloganlar belirleyici olarak dinsel içerikteydi. 1978 yılının yazında, ülke ekonomisinin yaşadığı krizin derinleşmesi, etkilerini emekçi kesimler üzerinde şiddetle hissettirdi. Hükümetin, ekonomiyi "yeniden düzenlemek" yönündeki girişimleri aksine daha da kötüleştirdi.

Bu koşullar işçi grevlerinin yaygınlaşmasına neden oldu. 1978 Haziran'ında, ülkenin bütün sanayi bölgelerinde işçi eylemleri ve direnişleri görülmeye başlandı. İşçiler, ekonomik krizin yükünün kendilerinin üzerinden çıkarılmasına; işçi ücretlerinin düşürülmesine, çalışma koşullarının bozulmasına karşı harekete geçti.

Bunun yanında bazı demokratik hakların elde edilmesi için de işçi grevleri yapıldı. Özellikle Behshahr şehrinde tekstil işçileri, bir yandan ücretlerinin artması talebinde bulunurken, öte yandan bağımsız sendika seçimlerinin yapılması talebini ileri sürmekteydiler. Bu bağımsız işçi örgütlenmesi talebi, 1953 yılında Musaddık'a karşı yapılan darbe sonrasında ilk defa dile getirilmekteydi.[118]

1978 ortalarında, Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri kitlesel gösterilere katılmaya başladılar; Pehlevi rejiminin önde gelen adlarına yönelik suikastler ve rejimi simgeleyen kurum ve kuruluşlara yönelik bombalama eylemleri gerçekleştirdiler. Bu aylarda yapılan gösterilerde, kent yoksullarının yanında işçi sınıfı da yer almaya başladı.

Dinsel muhalefet kent yoksullarından büyük destek gördü. Ulemanın, zorbalığa karşı mücadele çağrısı, özellikle bu kesim üzerinde önemli etki yarattı.

Ulemanın gösterdiği İslami referanslar, yoksulların bir blok halinde harekete geçmesini sağladı. Rejim karşıtı gösterilerde, kent yoksulları dinsel muhalefetin yönlendirdiği belirleyici kitlesel güçtü.

Ağustos 1978'e girildiğinde, protesto gösterilerinin geldiği boyut, rejimin (ABD'nin dayatma ve tavsiyelerine bağlı olarak) önlem almasına neden oldu. Aynı ay içinde Abadan'da bir sinemanın yakılması sonucu 480 kişinin ölmesi gibi SAVAK kaynaklı provakatif hareketler gerçekleşti.

Şah'ın direktifiyle 27 Ağustos'ta Amuzeğar hükümeti istifa etti. Yerine, dini liderler tarafından olumlu karşılanacağı inancıyla Şerif İmami başbakanlığa getirildi. Şerif İmami, belirli tavizlerle yükselen muhalefeti engellemeye çalıştı. İmami, monarşist takvimin iptali, hicri takvimin kabulü, mollalara yasal miting izninin verilmesi gibi uygulamalarda bulundu. Bu uygulamalar grevleri, sabotajları ve protesto gösterilerini engelleyemedi. Eylül ayında yeniden sıkıyönetim ilan edildi.[119]

8 Eylül'de yapılan büyük bir protesto gösterisine güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu, yüzlerce kişi yaşamını yitirdi (Bu sayı 500 ila 900 kişi arasında kabul edilmektedir.). Katliam "Kara Cuma" olarak anılmaya başlandı. Şah'ın son genel kurmay başkanı Abbas Karabagi "Kara Cuma" katliamının etkilerini anılarında şöyle anlatmaktadır: Olaylar "... Şahenşahlık ordusuna, giderilmesi imkânsız bir darbe indirmiş oldu... SAVAK'ın öngörüsüne göre ülkede huzur ve sükûnun sağlanmasına yol açacağı düşünülen sıkıyönetim, tersine, gösteri ve karışıklıkların artmasına ve bütün muhaliflerin bir araya gelmesine sebep oldu ve İran yönetimiyle hükümeti aleyhinde içerde ve dışarda yapılan propagandaların dayanak noktası haline geldi."[120]

8 Eylül katliamı, toplumun değişik kesimlerinde yoğun tepkiyle karşılandı. 9 Eylül'de Tahran'da petrol rafinerisinde çalışan işçiler sıkıyönetim ilan edilmesini ve katliamı protesto etmek için greve çıktılar. Grev, iki gün içinde başta İsfahan, Abadan, Tebriz ve Şiraz'da etkisini hissettirdi. Bu illerde bulunan rafinerilerde çalışan petrol işçileri de grevdeydi. Bu grevi Tahran'da basın emekçilerinin sansürü protesto eden grevi izledi (12 Eylül 1978). 4 bin basın emekçisinin bu grevi so-

nucunda, yeni hükümetin uygulamaya çalıştığı sansür yasası Şerif İmami tarafından geri çevrildi. Grevci işçiler, ekonomik talepler yanı sıra siyasal talepler de ileri sürmeye başladılar. 13 Eylül'de Tahran'da çimento işçilerinin gerçekleştirdiği grevde ileri sürülen taleplerin içinde, siyasi tutukluların serbest bırakılması ve sıkıyönetimin kaldırılması bulunmaktaydı. 22 Eylül'de Ahvaz bölgesinde petrol işçileri greve çıktı. Ekim'in ilk günlerinde Kuzistan'ın bütününde petrol işçilerinin grevi yayıldı. Greve katılan işçilerin sayısı 10 bine ulaştı.[121]

Ekim ayına girildiğinde işçi eylemlerinde hızlı bir yükseliş görüldü. Ekimin daha ilk haftasında ülkenin sanayi bölgelerindeki en önemli işyerlerinde işçiler grevdeydi. Grev dalgası, ülkenin ücra köşelerine kadar yayıldı. Maden işçileri, büro işçileri, otobüs şoförleri, posta işçileri, öğretmenler, banka çalışanları, hastane çalışanları, otel işçileri de greve çıktılar. Grevci işçiler önemli talepler ileri sürmekteydiler; ücretlerinin artırılması, bazı yöneticilerin görevden alınması, sosyal yardım hizmetlerinin iyileştirilmesi, sıkıyönetimin kaldırılması, siyasi tutukluların serbest bırakılması ve SAVAK'ın dağıtılması gibi...[122]

Pehlevi rejimine karşı yürütülen mücadeleye işçi sınıfının aktif olarak katılmaya başlaması kitle hareketinde yeni bir aşamanın ifadesi oldu. Saber Nikbin, 1978 yılının yaz ayına girildiğinde, kitle hareketinin spontane karakterini yitirdiği tespitinde bulunarak yılın sonlarına doğru ülkedeki gelişmeleri şöyle açıklamaktadır: "... 1978'in sonlarına doğrudur ki, İran Devrimi'nin ilerleyişinde yeni bir faktör ortaya çıkar: İşçi hareketinin yükselişi. İşçi sınıfında yeni bir hâleti rûhiye oluşur: İşçiler rejimin ciddi ölçüde zayıfladığını hissetmektedir. İşçi sınıfının mücadelesine karşı topyekûn bir saldırı mümkün değildir. İşten atılma, tutuklanma, öldürülme, işkence hemen kapıda değildir artık. Bu hâleti rûhiye hızlı ve geniş bir grev dalgasının yükselişine yol açar."[123]

Pehlevi rejimine karşı muhalefetin gelişerek güçlenmesi, egemen çevreler içinde ciddi bir panik yarattı. Yaşanan panikle, monarşinin nimetlerinden yararlanan üst düzey bürokrat, yüksek rütbeli subay ve burjuvazinin bir kısmı yurt dışına nakit para transferi yapmaya başladı. Bu transfer-sermaye kaçışı, günde 50 bin dolar gibi ciddi bir orandaydı.

Ekim ayının son haftasına doğru grevler bir dalga halinde yayıldı. Grev dalgası, bir genel grev niteliğine bürünerek bütün sektörlerde etkisini gösterdi.

Petrol işçileri, banka çalışanları, liman, ulaşım, taşıma, hizmet, sağlık, kağıt, tütün, tekstil, haberleşme işçileri greve çıktılar... Yüksek öğrenim gençliği grevleri desteklemek ve rejimi protesto etmek amacıyla boykot ilan etti. Grev hareketinin taşıyıcı gücü petrol işçileriydi. Mücadele deneyimi fazla ve örgütlülük düzeyi yüksek olan petrol işçileri, 33 gün süren grevleriyle ülke ekonomisini felce uğrattılar.

"İşte işçi sınıfının bu müdahalesidir ki, atmosferi kökünden değiştirir. Her şeyden önce ilk etkisi, yığın hareketinin radikalleşmesinde izlenir. Genel grev, gösterilere daha yoğun, daha militan ve daha radikal politik bir karakter kazandırır. Artık göstericilerin esas sloganı 'Kahrolsun Şahlık!'dır."[124]

Bu grev dalgası içindeki bazı grevler ücret artışı gibi taleplerle başlatılırken, bazıları da bu ve benzeri ekonomik taleplerin yanında, siyasi talepler de ileri sürülerek başlatıldı.

Grev hareketi, hayatın haftalarca felç olmasına neden oldu. İşverenle herhangi bir düzeyde anlaşmaya varılması bazı işyerlerinde grevlerin bitirilmesine neden olsa da, kısa bir müddet sonra, daha ileri taleplerle aynı işyerlerinde yeniden greve gitmeler hiç de az değildi. Ekim ayının sonunda başlayan ve kasım ayına yayılan bu grev dalgası, işçi sınıfının bağımsız örgütsel oluşumlar içine girmesine de zemin hazırladı.

GREV KOMİTELERİ'NİN DOĞUŞU

İşçi sınıfı, yaşam ve çalışma alanlarında, mahalle komiteleri ve grev komiteleri gibi örgütlenmeler kurdu. İşçi sınıfının, bağımsız inisiyatifiyle kurulan bu örgütlenmeler öncelikle somut ihtiyaçların karşılanması ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik örgütlülüklerdi.

Mahalle komiteleri, halkın yaşadığı sorunlara çözüm bulmak amacıyla -bunların en başında temel ihtiyaç maddelerinin karşılanması, iaşe teminin sağlanması- doğrudan halkın katılımı ve özinisiyatifiyle kurulan örgütlenmelerdi. Bu komiteler, doğal olarak rejimin her düzeydeki saldırılarına karşı, savunma misyonunu da taşıdılar. Grev komiteleri de, grevlerin lokal düzeyden çıkarak bir dalga halinde ülkeyi sarmasının işçiler üzerinde yarattığı ruh hali ve ihtiyaçların ürünü olarak doğdular. Ağırlıkta, illegal ya da yarı-legal faaliyet gösteren bu komitelerin bazıları, mücadelenin gelişmesine ve sınıfın toplumsal yaşamda giderek

ağırlığını artırmasına paralel olarak açık faaliyet yürütmeye de başladılar. Bir işyerinde grevin örgütlenmesi, sürdürülmesi, grev boyunca çıkan sorunların çözülmesi, diğer işyerleriyle ilişkilerin yürütülmesi, rejimin saldırılarına karşı işçilerin örgütlü karşı duruşunun sağlanması ve grevdeki işçilerin ve ailelerinin bazı temel sorunlarının giderilmesi misyonlarını taşıyan grev komiteleri, İran işçi sınıfının radikal mücadelesinin ürünü olarak ortaya çıkan kavga örgütlenmeleriydi. Kısa zamanda her işyerinde oluşturulan bu bağımsız örgütlenmeler, işçilerin kolektif inisiyatifleri sonucu kuruldu.

Komitelerin kuruluş döneminde, İran solunun bu oluşumlar üzerindeki etkisi azdı. Komite üyeleri, çoğunlukla mücadelenin içinde öne çıkan, duyarlı, deneyimli, doğal işçi önderlerinden oluşmaktaydı. Politik çizgi olarak dinsel muhalefetten etkilenmekteydiler.

Komitelerde; "... Esas olarak Humeyni'nin devrimdeki önderliğini adeta doğal olarak, herhangi bir örgütsel bağ olmadan kabullenen elemanlar mevcuttu."[125]

Bu durum, petrol işçilerinin kurduğu grev komitelerinde değişmekteydi. Bu işçilerin tarihsel olarak gelişkin bir örgütlenme ve mücadele düzeyine sahip olması, Tudeh'in özellikle Musaddık döneminde etkili bir örgütlenme yaratması ve bu örgütlülüğün bir düzeyde devam ediyor olması ve bu sektörde çalışan işçilerin nispeten daha yaşlı ve birçok direniş ve eylem pratiği yaşamış olmaları gibi etkenler petrol işçileri arasında kurulan Grev Komiteleri'ni farklı kılmaktaydı. Bu komitelerde, sol tandanslı işçiler belirleyiciydi.

Aralık 1978'e girildiğinde İran'da siyasal gerginlik hat safhadaydı. 6 Kasım'da Şerif İmami'nin Şah tarafından azledilmesi ve yerine Genel Kurmay Başkanı Azhari'nin başbakanlığa getirilmesiyle, "esnek politikalar" terk edilerek askeri yönetim kurulmuştu.

Şiiler'in kutsal ayı olan Muharrem ayının 2 Aralık'ta başlaması, hükümeti tedirgin etmekteydi. Yeni hükümet, baskı ve şiddet politikalarını yoğunlaştırmasına rağmen istediği sonuçları almakta zorlanıyordu. Şah'ın son genel kurmay başkanı Abbas Karabagi, anılarında o günleri kendi üslubunca şöyle anlatmaktadır. "Askeri yönetim kurulalı bir ay olmuştu. Anarşi ve terör; pazar, üniversite ve sair okullardaki tatil, fabrika ve devlet dairelerindeki grev eskisi gibi sürüyordu ... Muhalifler eskiden olduğu gibi ve hattâ daha şiddetli bir şekilde tahrik edici slogan-

lar atıyorlardı ... Mazot, benzin kıtlığı başlamış ve zaten geceleri kesilmekte olan elektrik ülkenin daha büyük bir karışıklığa yuvarlanmasını sağlayacak tarzda artık gündüzleri de muhtelif saatlerde kesilmeye başlamıştı..."[126]

Matem törenlerini engellemek için ordu 1 ve 2 Aralık günlerinde sokağa çıkma yasağı ilan etti. Humeyni, halka "sokağa çıkma yasağına uymayın" çağrısında bulundu. Çağrı üzerine yüzbinlerce kişi sokakları doldurdu. 2 Aralık'ta gerçekleşen bu fiili harekete 400 bin kişi katıldı. Askeri birlikler sokağa çıkma yasağına uymayan halkın üzerine ateş açtı. Açılan ateş sonucunda resmi rakamlara göre 12, muhaliflere göre 67 kişi yaşamını yitirdi.

Azhari hükümeti gelişmeler karşısında sarsılmıştı. Azhari, olayların "sorumlusu" olarak Tudeh'i suçladı. ABD'nin politikalarında da (hem İran hem de Basra Körfezi'ne yönelik) belirsizlik ve karışıklık vardı.[127]

Aralık ayında gerçekleşen eylem biçimlerinden biri de her akşam saat 9'da, gece sokağa çıkma yasağının başlamasıyla birlikte Tahran'da halkın evlerinin damına çıkarak "Allahuekber - Allah En Büyüktür!" ve "Lailaheillallah-Allah'tan başka ilah yoktur!" diye bağırmalarıydı. Muharrem ayının ilk gününde başlayan bu eylem, bir taraftan rejimin uygulamalarını geçersizleştiren kitlelerin yaratıcı zenginliğini ortaya koyan bir mücadele biçimi olarak tarihe geçerken, diğer taraftan eylemde atılan sloganlar kitlelerin siyasal yönelimini de ortaya koymaktaydı.

"1978 Aralık ayının hemen her gecesinde saat 9'da sokağa çıkma yasağı başlar başlamaz, devrimci halkla dayanışma içindeki elektrik idaresi başkent Tahran'ın tüm elektriklerini kesiyor ve birdenbire binlerce, onbinlerce damın üzerinden milyonlarca hançereden çıkan "Allahuekber!" ve "Lailaheillallah!" haykırışları başkent semalarında yankılanıyor. Çoğu kez bu seslere makineli tüfeklerin kulakları tırmalayan sesleri karışıyor. Muharrem ayı boyunca yüzlerce kişi gecenin karanlığında kurşunlara hedef olarak Devrim'in bedelini kanla ödeyenlerin arasına katılıyor."[128]

Muharrem ayının kutsal dokuzuncu ve onuncu günleri olan, Tasua ve Aşure (Şiiler'in Hz. Hüseyin'in ve dostlarının şehit edilmesini anıp yas tuttukları gün) adı verilen günlerde bir krizin doğacağı, rejim ve kitleler tarafından biliniyordu. Abbas Karabagi o günleri anılarında şöyle anlatmaktadır; "Muharrem ayının başlamasıyla birlikte matem törenleri

eskiden olduğundan çok daha yaygın bir şekilde düzenlenmeye başlanmıştı. Muhalifler matem günlerinden istifade ederek gösterilerini yas törenleriyle birleştirmiş ve şiddetlendirmişlerdi. Tasua ve Aşura günleri ... yaklaşıyordu. Muhalifler ve dinciler gösterilere muhtelif yollarla zemin hazırlamaya çalışıyorlardı ve bu durum askeri yönetimi ciddi bir şekilde endişelendiriyordu. Devamlı tartışılan husus, muhaliflere ve dincilere sözü geçen günlerde yürüyüş izni verilip verilmemesi gerektiğiydi."[129]

Hükümet yürüyüş izni verdi. Fakat ülkede yaratılan atmosferle ve söylentilerle halk sindirilmeye ve korkutulmaya çalışılsa da 10 Aralık, Tasua gününde yapılan gösterilere bir milyon kişi katıldı. Bu büyük kitle gösterisinin ardından 11 Aralık'ta, Aşura günündeki gösterilere katılanların sayısı muhaliflere göre iki milyonu aşmaktaydı.[130]

Gösteriler genellikle olaysız geçerken, İsfahan'da halkın SAVAK binalarına saldırması ve Şah'ın heykellerini yıkmasıyla olaylar çıktı. Polisin halka ateş açması sonucu, resmi rakamlara göre 40'la 50 arasında gösterici yaşamını yitirdi.

Kefenle yapılan gösteriler, halkın ruh halini ve kararlılığını ortaya koydu.

"Tasua ve Aşura gösterileri, Devrim'in en epik anılarından birini oluşturuyor. Gösterileri önleyebilmek için Tahran'a havadan bombardıman edileceği yolundaki tehditler üzerine bile gösteriye katılanların birçoğu kefen giyiyor, eğer ölürlerse kimlikleri belli olsun diye karınlarının üzerine isimlerini yazıyorlar, yakınlarına vasiyetlerini bırakıyorlar, gösterilerin bir gece öncesi mezarlarını kazıyorlar ve ertesi sabah gösteriye katılıyorlar."[131]

Humeyni, Tasua ve Aşura günlerinde yapılan gösterilerin halkın bir referandumu olduğunu ve bu gösterilerle Pehlevi rejimini reddettiğini açıkladı. Bu gösterileri, "Kara Cuma" katliamının 40. günü nedeniyle ülke genelinde yapılan anma toplantıları izledi. Bu eylemler, askeri hükümetin çöküşünü beraberinde getirdi.

Kitle hareketinin doruğa ulaştığı bu eylemlerde devrimci sol grupların, halkın silahlanması yönündeki çağrılarına, dinsel muhalefet tarafından sıcak bakılmadı. Saber Nikbin, yaşanan durumun bir ayaklanmaya doğru evrildiğini düşünmekte ve yaşananları şöyle değerlendirmekteydi; "... hemen her gösteride 'silahlanalım' sloganı öne çıkmaktadır. Şid-

detli, kanlı çatışmalar, bu sloganı adeta dayatmaktadır yığınlara ve bir anlamda bu slogan Humeyni önderliğine karşı, ona muhalif bir slogandır. Çünkü, Humeyni önderliği, bu yönde hiçbir eğilim göstermemektedir. Şii hiyerarşisi, silahlanmış yığınların kendisi için yaratacağı problemin farkındadır; o nedenle yığının bu talebini çeşitli biçimlerde örtmeye, yatıştırmaya çalışmaktadır sadece."[132]

Rejim, kitle hareketinin en yüksek noktasına ulaştığı bu dönemde, sarsılan dengeleri korumak yönünde bir taktik geliştirerek Ulusal Cephe üyelerinden Şahbur Bahtiyar'ı başbakanlığa atadı. Başbakan Şahbur Bahtiyar, Şah'ın teklifine onay verdiği için Ulusal Cephe'den ihraç edildi.

ABD, İran'daki gelişmeleri yakından izlemekteydi. Bahtiyar hükümetine destek veren ABD, Bahtiyar'ın olası başarısızlığı karşısında da önlemler almaktaydı. Bu amaçla NATO genelkurmay vekili General Robert Heuser, askeri danışman olarak Tahran'a yollandı. Heuser'in gönderilişiyle ordunun kısa zamanda darbeye hazırlanması amaçlanmaktaydı.[133]

ABD bir yandan bu hazırlıklar içindeyken, Humeyni'yle de (Fransız hükümeti aracılığıyla) temasa geçerek, Bahtiyar hükümetine karşı doğabilecek tepkileri engellemesini istedi. Ayrıca, olası bir olumsuz tavırda askeri darbe tehditinde bulundu. Humeyni'nin ABD'nin yaklaşımına karşı tavrı, İran halkını arkasında hissetmenin güvencesiyle, sert oldu. Humeyni, Şah'ın bir an önce ülkeyi terk etmesini, Bahtiyar hükümetinin desteklenmemesini istedi.[134]

Bahtiyar hükümeti, muhalefete önemli tavizler verdi. Sansür kaldırıldı; üniversiteler açıldı. Bunun yanında Bahtiyar, Şah'ın ülkeyi terk edeceğini ve kısa zamanda genel seçimlerin yapılacağını açıkladı.

Humeyni, Bahtiyar hükümetinin Şah tarafından atanmış olduğu için, yasal olmadığını ilan etti. Humeyni'nin bu açıklaması özellikle Mustafazinler adı verilen kent yoksullarının gösterilerini daha da artırdı. Bahtiyar hükümeti, giderek etkisizleşti. Ocak ortalarında, Şah'ın ülkeyi terketmesi kitlelerin devrimci atılımını daha da hızlandırdı.

Humeyni, 12 Ocak'ta kendi siyasal programını açıklayarak, bir İslam Devrim Konseyi kurduğunu resmen ilan etti.

14 Ocak'ta, Şah Rıza Pehlevi İran'ı terk etti. Şah'ın İran'ı terk etmesi İran'da bir dönemin kapanması anlamı taşımaktaydı.

19 Ocak'ta, monarşinin kaldırılması ve İslam Cumhuriyeti'nin kurulması için, mollalar bir gösteri düzenledi. Yapılan yürüyüş, İran tarihinin en büyük gösterilerinden biri oldu. Mollalar, yürüyüşün bütününe hakimdi. Bahman Nirumand anılarında yürüyüşü şöyle değerlendirmektedir: "... Yürüyüş, Humeyni ve İslâm Cumhuriyeti için bir halk oylaması niteliğini taşıyor. İran'ın tarihindeki en büyük yürüyüş oluyor bu... Ayrıca yürüyüş, tümüyle mollaların egemenliğinde yapılan ilk yürüyüş."[135]

Humeyni, 26 Ocak'ta İran'a döneceğini açıkladı. Bahtiyar hükümeti, bu açıklama üzerine Humeyni'nin İran'a gelişini engellemek için havaalanlarını askeri birliklerle kuşatma altına aldı.

26-27 ve 28 Ocak tarihlerinde geniş katılımlı gösterilerle hükümetin tavrı kınandı. 28 Ocak günü, gerçekleşen gösteriye güvenlik güçlerinin müdahalesi, saatlerce süren sokak çatışmalarının yaşanmasına neden oldu. Bu çatışmalarda birçok gösterici yaşamını yitirdi. Hükümet, bu protesto eylemleri karşısında geri adım atarak havaalanlarını açmak zorunda kaldı. 1 Şubat'ta Humeyni milyonlarca kişinin karşılama töreniyle, İran'a ayak bastı. Humeyni, İran'a geldiğinde ilk uğradığı ve devrim şehitlerinin gömülü olduğu Beheşte Zehra mezarlığında, Bahtiyar hükümetini yasadışı ilan eden ve yakında halkın temsilcisi olan bir hükümetin atanacağını belirten bir konuşma yaptı.

"... Bu hükümet (yani Bahtiyar hükümeti) gayri meşrudur ve çekip gitmelidir. Bu beyefendi, kendisi başbakan olmadan önce, bu iktidarın ve bu parlamentonun meşru olmadığını söylüyordu... Hükümeti ben kuracağım. Şimdiki hükümetin ağzına iki tokat atacağım. Ben kuracağım hükümeti, halkın desteğiyle. Halkımız bu görevi bana verecek."[136]

AYAKLANMA

Humeyni, İran'a gelişinden üç gün sonra burjuva-liberal Mehdi Bazargan'ı Geçici Devrim Hükümeti Başbakanlığı'na atayarak, halkın yeni hükümeti desteklemesini istedi. Humeyni'nin bu çağrısıyla 5 Şubat'ta, yeni hükümeti destekleyen milyonlarca insanın katıldığı gösteriler düzenlendi.

Mehdi Bazargan; Musaddık döneminde bakanlık yapmış, 1953 darbesinden sonra Nehzate Azadi - Özgürlük Hareketi adındaki oluşumun

kurucusu olan ve uzun yıllarını cezaevinde geçirmiş, dini bütün bir politikacıydı.

Bazargan'ın başbakanlığa atanmasıyla, Tahran'da iki hükümet ortaya çıktı. Bahtiyar, Bazargan'la ortak bir program hazırlamaya ve seçimlerin en kısa zamanda yapılmasına razı olduğunu açıklasa da, yaklaşımı ve açıklamaları hiçbir sonuç vermedi. 8 Şubat'ta Bazargan, Tahran Üniversitesi'nde 1 milyon kişinin önünde yeni hükümetin programını açıkladı.

Bazargan'ın başbakanlığa getirilmesi, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerce "olumlu" karşılandı. Siyasal tansiyonun en yüksek olduğu bu koşullarda ordunun gerçekleştireceği bir darbe en çekinilen gelişmeydi. Bu günleri ve Bazargan hükümetinin atandığı koşulları, Bahman Nirumand şöyle anlatmaktadır: "... Şimdi bütün gözler ordunun üzerine dikiliyor. Gerçi biraz dikkatli bakılınca ordunun içten içe çöktüğü görülüyor, subaylarla erlerin büyük bir kısmının gönlünün karşı tarafa kaydığı, bazı generallerin Humeyni'nin yakın çevresindekilerle ilişki kurduğu biliniyor ama, yine de her an bir darbe olabilir.

Bu yönden bakılınca Humeyni'nin Bazargan'ı başbakanlığa getirmesinin akıllıca bir iş olduğu anlaşılıyor. Aşırı uçtan birini, hele de bağnaz bir mollayı başa geçirseydi, Amerikalılar darbe yapılması için baskı yapacaklardı. Bazargan ılımlı biri, Amerikan düşmanı sayılmaz. Aksine, Birleşik Devletler'le olan 'iyi ilişkilerin' sürdürülmesinden yana. Ayrıca Bazargan'la işbirliği yapan birçok generalin de, onun başbakanlığa getirilmesinden sonra içi rahatlıyor."[137]

Gelişmeler devlet aygıtının bütünüyle dağıldığını ortaya koymaktaydı. Pehlevi rejiminin omurgası olan ordu, dağılma ve çözülme noktasındaydı. 9 Şubat'ta Tahran yakınlarında Duşantepe havaüssünde Humeyni'nin İran'a dönüşünü anlatan bir filmin gösterimi sırasında, özel birlikler olan Kraliyet Muhafız Birlikleri'nin izleyicilere ateş açması, İran'da silahlı ayaklanmanın ilk kıvılcımı oldu.

Hava üssünde, yaşanan radikalizasyondan etkilenen askerlere yönelik bu saldırının Tahran'da duyulmasıyla, özellikle gençlerden oluşan binlerce kişi aynı akşam kışlanın önünde toplandı. Halk, çeşitli müdahalelere rağmen dağılmadı. Sabaha karşı içerdeki muhalif askerlerle halkın birleşmesi, kışlanın devrimci güçlerin eline geçmesini sağladı.

Kitleler, silah depolarına girerek buralardaki silahları kamulaştırdı.

Bu eylemi yönlendiren grup Halkın Fedaileri'ydi. 9 Şubat'ın tarihsel bir anlamı vardı. Pehlevi rejimine karşı silahlı mücadelenin başlatıldığı gün, 1971 yılı 9 Şubat'ıydı. Artık İran'da ayaklanma başlamıştı. 10 Şubat'ta, Tahran'ın her köşesinde barikatlar kuruluyordu.

"(10 Şubat), öğleden sonra saat 4'te sokağa çıkma yasağı vardır. Fakat hiç kimse aldırmaz bu yasağa. Pek çok yerde, ayaklanan halk ile hava kuvvetleri kışlalarına doğru ilerleyen muhafız birlikleri arasında çatışmalar vuku bulur. Hava kuvvetleri kışlasının etrafında ise binlerce insan çoktan toplanmıştır bile. Ancak bunların yüz kadarı hafif silaha sahiptir. Ama bu silahlar, özellikle de hemen oracıkta imal edilen molotof kokteylleri ve kimi mevzilerde çatışma sonucu teslim olan Kraliyet Birliklerinden alınan yeni silahlar oldukça önemli işlevler görürler. Muhafız birliğinin 8-9 tankı yolda tahrip edilir. Hava kuvvetleri kışlasında ise, bir küçük çatışmayı kazanan homafaran, silah deposunu ele geçirir ve bunu çevredeki halka dağıtır... Sabah saat 3-4 dolaylarındadır ki, Humeyni artık ayaklanmayı desteklediğini ilan eder. Ve bir süre sonra ayaklanmada hiçbir işlevi olmayacak olan 'İslam askeri devrimci kumandanlığı'nı ilan eder!.. Çünkü yığınlar, kontrolünden çıkabilecek konumdadır. Mollaların adamlarının ayaklanma öncesinde, sokak başlarında, ellerinde 'Humeyni daha Cihad'ı emretmedi' gibi pankartlarla yaptıkları yatıştırıcı ajitasyon hiçbir işe yaramamıştır. Ve bir müddet sonra Humeyni'nin adamları da ayaklanmanın içindedir.

Şahın muhafız birlikleri, diğer bir deyişle 'şok' birlikleri, bu çatışmalarda tamamen çökertilir. Komutanları silahlı halk tarafından tutuklanmıştır. O gün hava kuvvetleri kışlasından dağıtılan silah miktarı 100-150 binin üzerindedir."[138]

11 Şubat'ta, Tahran'da tüm stratejik yerler halk tarafından ele geçirildi. Bunların içinde dört büyük askeri kışla, polis karakolları ve devlet daireleri vardı. Ordu içinde yaşanan çözülmenin hızlanmasıyla, ülkenin her yanında askeri tesislerin kontrolü halkın eline geçti. Ayaklanma, İran'da 2500 yıllık bir sistemin yıkılmasını sağladı. İran halkı iki gün süren kanlı silahlı çarpışmalardan sonra, Pehlevi rejimini yıkarak, kendi geleceğini ellerine aldı. Hiçbir grubun merkezi anlamda önderlik yapamadığı ayaklanma, "tamamen kendiliğinden doğup, kendiliğinden gelişti."

Bu durumu Saber Nikbin şöyle anlatmaktadır; "... Kuşkusuz, Şah'ın

muhafız birliklerine karşı ilk büyük saldırıda, Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri militanlarının rolü dikkate alınmalıdır. Gerçi bunlar 40-50 kişidir ama, bu silahlı grubun silahlı mücadelesi ciddi bir işlev görmüştür denilebilir ilk anda. Fakat bunun ötesinde ayaklanmada ve daha sonraki gelişmelerde bir rolleri yoktur.

Ayaklanma öncesinde, genel grevden beri ilginç bir durum vardır. Tahran'da polis, hatta trafik polisleri bile ortaya çıkmaya cesaret edememektedir. Trafik bile halk tarafından yönlendirilmektedir. İşte köşebaşlarındaki bu yarı-gönüllü, yarı-görevli trafik görevlileri, ayaklanmanın bir tür garip koordinasyonunu sağlamışlardır! Diyelim 'şu şu yörede, şu şu nolu polis karakolu ele geçirildi' ya da 'Kuzey Tahran'da şu şu kışlalarda çatışma var' gibi haberler bir yerden bir yere iletilirken, bazen bizzat bir mevzide zafer kazanmış bir silahlı halk topluluğu derhal doğrudan çatışma haberini aldıkları bölgeye yönelmekte idi. Gerek haberlerin, gerekse silahlı halkın bir yerden bir yere aktarılmasında motorlu araçların kullanılması, tamamen kendiliğinden, kontrolsüz ve plansız yapılmakta idi. Ama merkezi bir yönetim, kontrol, yönlendirme olmasa da yapılmaktaydı bunlar.

Bu yöneticisizliği daha iyi belirtebilmek için şunu da ekleyelim: Tahran'da ayaklanmaya katılabilecek durumda olan birkaç bin kişilik bir örgüt, Şubat 1979'un o günlerinde iktidarı alırdı. En azından Tahran'da..."[139]

"DEVRİMİN ZAFERİNDEN SONRA"

11 Şubat'ta Bahtiyar hükümetinin düşüşüyle, Bazargan hükümeti tek otorite olarak göreve başladı.

Ülkenin en üst düzeydeki yönetimi İmam Humeyni tarafından atanan Devrim Konseyi'nin eline geçti. Bu konseyde, Bazargan, Beni Sadr, Kutbzade gibi burjuva politikacıların yanında İslami muhalefetin içinden gelen birkaç molla bulunmaktaydı.

Humeyni'nin ayaklanmadan bir müddet önce, Bazargan hükümetini ataması ve İslami Devrim Konseyi'ni kurması, İslami hareketin en etkili adımlarından biri oldu. Bazargan hükümeti-geçici hükümet, halkın hiçbir belirleyiciliğinin olamadığı bir tarzda, faaliyetlerine başladı.

Bazargan hükümeti, "İran sermayesinin, yara almamış kesimini ve

ayaklanmadan kendisi için çıkar uman küçük burjuvaziyi temsil ediyordu."[140] Ve temsil ettiği, kesimlerin durumlarını güçlendirmek yönünde hareket etti. Bazargan hükümeti, kitlelerin radikalizasyonunu engellemek ve kitleleri yatıştırmak amacıyla çeşitli politikalar geliştirdi. Bu politikaların en özlü ifadesini Bazargan hükümetinin sözcüsü Abbas Amir Entezam dile getirmekteydi: "Devrimin devam ettiğini sananlar yanılıyorlar. Devrim bitti. Yeni inşa dönemi başladı."[141]

Yeni hükümetin, özellikle yöneldiği odak, işçi sınıfının doğrudan inisiyatifini yansıtan Grev Komiteleri'ydi. Humeyni tarafından "ekonomiyi normale döndürmek" amacıyla grevlere son verilmesi çağrısının yapılması gecikmedi.

İslami hareketin ve özellikle Humeyni'nin nüfuzunu artıran bu gelişmelere karşı, sol hareket genellikle, acz ve politik körlük içindeydi. İran solu, Bazargan hükümetinin göreve başlamasına, İslami Devrim Konseyi'nin fiilen iktidarı ele almasına sessiz kaldı. Sol hareketler, iktidar sorununa karşı yanıtsız ve inisiyatifsiz bir konumdaydı. Hatta bu durum, Humeyni'nin hükümet atamasının meşruluğunun sorgulanmaması noktasındaydı.

Ayaklanmanın hemen ardından şahlık rejiminin önde gelen adlarından bazılarının idamı gündeme geldi. İdamların mollalar tarafından alelâcele gerçekleştirilmesinin ardında, birkaç faktör yatmaktaydı. İdamlar, bir yanıyla yeni rejimin ve onun yargı sisteminin -İslam mahkemelerinin- otoritesini sağlamlaştırma uğraşıyken, diğer yanıyla toplum üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmaya ve mollaların devrim öncesi şahlık rejimiyle girdiği ilişkileri gizlemeye yönelik bir faaliyetlerdi.

Sol hareketler, açık halk yargılamalarını devamlı savunmalarına ve SAVAK ajanlarının listesinin açıklanmasını talep etmelerine rağmen, İslam mahkemelerinin otoritesini yeterince sorgulamadı ve karşı çıkmadılar.[142]

15 Şubat'ta Humeyni, kamulaştırılmış silahların hükümete geri verilmesini istedi. Bu yönde, ayaklanmadan bir yıl öncesinde oluşturulan İmam-İslam Komiteleri devreye sokuldu. Bu komiteler aracılığıyla, ayaklanma sonrasında silahlı hale gelmiş olan mahalle komitelerinin inisiyatifi kırılmaya çalışılarak, silahsızlandırılması amaçlandı.

22 Şubat'ta, Humeyni sol güçlere yönelik ilk saldırıyı gerçekleştirdi. Halkın Fedaileri'nin, Humeyni'nin kaldığı konut önünde resmi geçit tö-

reni yapmak istemeleri, Humeyni tarafından reddedildi. Humeyni; "... radyo ve televizyon aracılığıyla, komünistleri ve Allahsızları huzuruna kabul etmeyeceğini duyurdu. Halktan, komünistlerin yürüyüş ve mitinglerine katılmamasını istedi. Açıklamasında, 'komünistler İslam dinine savaş açmışlardır', diyordu."[143]

Halkın Fedaileri, Humeyni'nin bu açıklaması üzerine, yürüyüşü iptal edip, 23 Şubat'ta üniversite bahçesinde bir miting düzenledi. Mitinge katılım yüksek oldu. Üniversite bahçesinde 200 bin kişi toplandı.

Mollaların devrimi durdurmaya ve kitle hareketini dizginlemeye yönelik çabaları yeterli olmadı. Kitleler devrimin yeni başladığını düşünüyor ve kolektif inisiyatiflerini yaygınlaştırıyorlardı. Devrimin yarattığı olağanüstü atmosfer, baskı cenderesi içinde onyıllardan beri sıkışmış halkın her düzeydeki arayışını ortaya çıkarmıştı. Yayıncılık alanında tam bir patlama yaşanmakta, uzun yıllardan beri yasaklanmış ancak el altından çok az kişiye ulaşabilen yayınlar, artık geniş kitlelere ulaşmaktaydı. İran'da tam bir aydınlanma hareketi başlamıştı. Her alan, siyaset, tarih, kültür üzerine yapılan bir tartışma platformuna dönüştürülüyordu. Kitleler yeni fikir ve düşüncelerle tanışmaktaydı.

Bunun yanında toplumun her kesiminde, kendilerini ifade etme ve özgürlüğün kalıcılaşması yönünde atılımlar da yaşanmaktaydı. Özellikle, eşit haklar için mücadele eden kadın örgütleri en dikkat çeken yapılardı. İran'da nüfusun yarısından çoğunu oluşturan değişik ulusal azınlıklar da ayaktaydı. Kürdistan, Belucistan, Sistan, Kuzistan ve Türkmen Sahrası'nda halklar kendi geleceklerini kazanmak, bağımsızlık ve özgürlüklerini elde etmek için mücadelelerini yükseltmekteydiler. İşçi sınıfı ve köylülük de toplumsal yaşamda ağırlığını koymaktaydı.

Kırsal alanda köylüler, toprak işgalleri gerçekleştirerek, toprakları kamulaştırdılar. Gorgan ve Gonbad bölgesinde köylü hareketi, Köylü Meclisleri şeklinde örgütlenerek, toprağın komünal bir tarzda ekilerek, sürülmesini organize etti.

İşçi sınıfı ise İran Devrimi'nin en özgün oluşumlarından biri olan şuralar-konseyler etrafında örgütlenerek, doğrudan demokrasinin temel organlarını yarattı. Şura örgütlenmeleri kısa zamanda başta köylülük ve öğrenci gençlik içinde olmak üzere büyük kentlerin işçi mahallelerinde ve silahlı kuvvetler de yaygınlaşmaya başladı. Şura örgütlenmelerinin asıl merkezini işçi sınıfı oluşturmaktaydı. İşçi hareketinin yeni bir aşa-

masını gösteren bu gelişme, Geçici Hükümet ve bu hükümet içinde kümelenmiş gerici güçlere karşı, işçi sınıfının kolektif karşı duruşunu ortaya koymaktaydı.

İRAN'DA İŞÇİ VE KÖYLÜ ŞURALARI-KONSEYLERİ

İran'da işçi şuralarının ortaya çıkışı, yaşanan devrimci durumun ürünüydü. 1978 yılında gerçekleşen yaygın grevlerde kurulan grev komiteleri, işçi şuralarının çekirdekleri olma işlevini gördüler.

"İran Devrimi'nin sosyalist unsurları olan bu konseyler (Şuralar), Şubat 79 ayaklanmasından önceki aylar içinde, sol güçlerin desteğiyle oluşturuldu. Devrimci durumun en olgunlaştığı anda, işçi denetimi fikri çok destek görüyor, şehirde ve kırda bu taban otonomi organlarını geliştirmek üzere güçlü bir hareket yayılıyordu."[144]

İşçi şuraları; kurulduğu sektöre, işyerinin büyüklüğüne, üretim sürecinin özelliklerine, işyerinde yürütülen mücadelenin gücüne, işyerinin özel mülk veya devlet mülkü olmasına, işçilerin siyasi birikimi ve yönelimine bağlı olarak çeşitli özellikler göstermesine rağmen, oluşumları ağırlıkla iki biçimde gerçekleşti:

Birincisi; sermayedarlarının ve yöneticilerinin terk ettiği üretim birimlerinde, işçilerin, üretimi sürdürmek ve işlerini korumak amacıyla kurduğu şuralardı.

İkincisi; örgütlü ve militan grev komitelerinin devamı olarak kurulan şuralardı.

İşçi şuraları, 1979 Şubat Ayaklanması'ndan sonra kısa zamanda, büyük ve modern her sanayi biriminde yaygınlaştı.

1979 Şubat Ayaklanması'yla, ABD Büyükelçiliği'nin işgal edildiği 1979 Kasım'ı arasında geçen süre, grev komitelerinin şuralara evrildiği ve şuraların bütün işyerlerine yayıldığı dönem oldu.[145] İşçi Şuralarının gelişiminin ilk evresi olarak kabul edilebilecek bu dönemde, şuraların önünde iki temel sorun bulunmaktaydı. İşyerlerinde Savak'la koordineli çalışan ajanları ortaya çıkarmak şuraların ilk faaliyetleri arasındaydı. İşçiler, fabrikalardaki savak bürolarını basarak, buradaki dosyalara el koydular. Kurulan soruşturma komiteleriyle işyerlerindeki ajanlar ele geçirildi. Ayrıca bütün şuralar üretimin yeniden başlatılması ya da organize edilmesi sorunuyla karşı karşıyaydı.

Bazı şuralar, üretimi yeniden organize ederek oldukça büyük başarı sağladılar. Birçok işyerinde, işçilerin gerekli donanıma sahip olmaması ve uzman kadro eksikliğinden dolayı yeterli başarı gösterilemedi. Geçici Hükümet'in bu sorunların yaşandığı işyerlerine müdahalesi ve buralarda inisiyatif kurması kolay oldu.

"... İlk aylarda, üretime başlama zorunluluğu herkes tarafından hissediliyordu, fakat nasıl başlanacağı çok kritik bir sorundu. Bazı fabrikalarda, konseyler kalifiye teknik yönetimle anlaşma sağlayabiliyordu. Bu gibi durumlarda yüzde 50 gibi yüksek üretim artışları hiç de nadir değildi. Diğer konseyler çok geçmeden üretim problemleri yaşamaya başladılar. Bu problemler, konseylerin Şah rejimiyle bağlantılarından dolayı işten attığı ancak uzmanlıklarına gerek duyulan kadroların yokluğundan kaynaklanıyordu. Üretimin sıfıra düştüğü bu gibi fabrikalarda, konseyler hükümetten medet umuyor, hükümet de memnuniyetle kendi temsilcilerini gönderiyor ve denetimi ele geçiriyordu. Bazı fabrikalarda işçiler üretimi başlattılar ancak ücretlerini alamadılar. Dahası yeni otoriteler mümkün oldukça, talimatlara ve ücretlere burunlarını soktular."[146]

Geçici Hükümet'in atadığı temsilcilere-yöneticilere inisiyatif tanımayan, işyeri üzerinde tam kontrol sağlayan şuralar, başarılı şuralardı. Bu şuralar, faaliyetlerini devletten bağımsız olarak yürütmekte, gücünü işçilerin kolektif inisiyatifinden almaktaydılar. Bu şuralar, finansman ve yönetim işleri yanında, işyerinin güvenliğini sağlamak yönünde yeni örgütlenmeler yarattılar. Phil Marshall, Fanoos fabrikasında kurulan şuranın tüzüğünü bu konuda örnek göstermektedir: "Örgütlülüğün en ileri olduğu işyerlerinden biri olan Fanoos fabrikasında şuranın tüzüğünde söz konusu bu hakların üzerine titreniyor,şuraya 'karşı devrimci sabotajlar' sorununu çözmek, askeri eğitim vermek, 'çürüme ve yozlaşmadan, hangi konumda olursa olsun, sevilmeyen ve işe yaramayan kişilerden arınmak' için işçi grupları oluşturmak yetkisi veriliyordu. Komitenin bir şeyle suçladığı ya da şikâyetçi olduğu yöneticiler ve işçiler herkesin katıldığı kitlesel toplantıya davet ediliyor, bu tür kişilerin yazgısı burada oylama yapılmak suretiyle belirleniyordu."[147]

İşçi şuraları kısa zamanda işçi sınıfının ekonomik ve demokratik haklarını geliştiren önemli adımlar attılar. Asgari ücretin yüzde yüz artması sağlanırken, tavan ücretleri 1/3 oranında ya da yarı yarıya düşürüldü. Bazı şuralar, düzenli süt ve yemek verilmesi, ulaşım sorununun gi-

derilmesi, fabrika ürünlerinin indirimli alınması, düzenli sağlık kontrolünün yapılması, barınma ve beslenme ödeneklerinin iyileştirilmesi yönünde uygulamalar gerçekleştirdiler.[148]

İşçi şuralarının, işçi denetimi pratikleri farklı biçimlerde gerçekleşti. İşçi sınıfının ileri katmanları, üretimin tüm aşamaları dahil, finansal yönetimi de denetleyen şuralar kurdular. Özelde petrol işçilerinin kurduğu şuralar en ileri örgütlenmelerdi. Petrol işçileri, kurdukları şuralarla ham petrolün üretimini, arıtımını ve dağıtımını kontrol etmekteydi.

Bazı şuralarda, genel kurullar ayda bir toplanmaktaydı. Genel kurul fabrikadaki tüm gücü elinde tutuyordu. Seçimler oylamayla değil, toplantının havasına göre gerçekleştiriliyor, göreve atamalar veya görevden almalar alkışlarla, fiilen yapılıyordu. Halkın Mücahitleri'nin etkin olduğu Chit-e Johan Tekstil Fabrikası'nda kurulan şuranın faaliyetleri bu biçimde yürütülmekteydi.

İnşaat ekipmanları ve tarım makineleri üreten General Motor (GM) tesislerinde kurulan şurada, ağırlıkta İslami bir siyasi çizgi hakimdi. şura; 15'i işçi, 6'sı büro personeli olmak üzere, seçilmiş 21 kişiden meydana gelmişti. İki haftada bir toplantı yapmaktaydı. Bir üye, bütün zamanını şura faaliyetlerine ayırmıştı. Şura, üretimin kontrolünü sağlamak ve alım-satım, eğitim, disiplin, hakemlik ve spor gibi faaliyetleri yürütmek için alt komiteler oluşturdu. Bu komitelerin yanında araç ve gereç eksikliğini ortadan kaldırmak yönünde, teknik ve araştırma komitesi de kurulmuştu.

GM tesisinde ise, işçi şurasıyla işyeri yöneticileri arasında ikili bir iktidar yaşanmaktaydı. GM tesisinde olduğu gibi, bazı işyerlerinde de benzer güç dengeleri görülebilmekteydi.[149]

İşçi şuralarının fabrikalarda üretimden, yönetime ve dağıtıma kadar (çeşitli biçimlerde de olsa) söz, karar ve yetki sahibi olması, işçi inisiyatifinin somut yansımasının ürünüydü. Şuralar, işyeri bazındaki çalışmaları yanında, genel siyasi sorunlara müdahale etmeye ve bu yönde eylemler gerçekleştirmeye başladılar.

Bu dönemde özellikle Halkın Fedaileri'nin ve Halkın Mücahitleri'nin şuralar içindeki faaliyetleri yoğunlaştı. İki grup, daha başından, şuraların kurulmasında ve savunulmasında önemli roller oynamış, özellikle Şubat Ayaklanması'ndan sonra etkinliklerini artırmıştı.[150]

Halkın Fedaileri 23 Şubat 1979'da çıkardıkları bildiride; şuraları

halk iktidar organları olarak değerlendirerek, özellikle işçi-köylü konseylerinin kurulmasının, devrimin devamlılığı açısından hayati öneme sahip olduğu vurgulanmaktaydı;

Halkın Fedaileri, "... Tüm sınıf karşıtı, anti-demokratik yasaların iptal edilmesi, eski rejimin kurduğu sınıf düşmanı örgütlerin tasfiyesi, fabrika ve üretim birimlerini yürütmek üzere kurulan gerçek konseylerin tanınması çağrısı yaptı. Kendi işlerini yürütmekle sorumlu köylü konseylerinin tanınması, eski rejimden kalan tarım anonim ortaklıklarının, tarım işletmeleri ve orman işletmelerinin, konseylere devredilmesi çağrısı yaptı... Ayrıca halk saflarındaki herkesin, subayların ve subay adaylarının katılımıyla bir halk ordusu kurulması çağrısında bulundu. Onların konseyleri de kendi saflarından bu yeni ordunun komutanlarını seçeceklerdi.

(Halkın Fedaileri), İran toplumunun yeni şartlarına denk düşen, yeni bir yürütme aygıtının oluşturulması çağrısı yaptı. Burada da işçiler çeşitli kurumların yöneticilerini seçecek ve onları denetleyecek faaliyetler çalışanlar konseyi yoluyla yürütülecekti. Üniversiteler ve diğer öğrenim kurumları, yeni müfredatın oluşumuna aktif olarak katılacak olan öğrenci, personel ve fakülte konseyleri tarafından idare edilecekti."[151]

Fakat, ayaklanma sonrasında iktidarı paylaşan liberal burjuvazi ve ulema, başta işçi şuraları olmak üzere bütün şuraları kendi iktidarlarına karşı bir tehdit unsuru olarak görüyordu.

Bazargan hükümeti şuralara açıktan karşı bir tutum alarak şuraları; "saçma, İslam karşıtı ve potansiyel karşıdevrimci" oluşumlar olarak değerlendirdi ve her fırsatta karaladı. Bazargan, mevcut devrimci durum sürdüğü taktirde istifa edeceğini açıkladı. Ayrıca, şuraların ve grev komitelerinin işyerlerinde bütün inisiyatiflerini ortadan kaldıracak bir yasanın hazırlığına girişti. Bazargan hükümetinin teknokrat kadrolarının şuralara yaklaşımı ise, şuraların korporatist bir tarzda faaliyet yürütmesi doğrultusundaydı. Teknokratlar, Şah döneminde uygulamaya geçirilen "çalışma konseyleri" gibi; işyerlerinde işçi, idare ve çalışma bakanlığı temsilcilerinin eşit oranda temsil edildiği ve doğan anlaşmazlıklarda devreye giren bir korporatist modeli, savunmaktaydılar.

Ulemanın politikası ise oldukça belirsizdi. Şuraları basın ve kamuoyu önünde savunuyor gibi gözükseler de, bu oluşumların içinde yer alan ilerici, devrimci önder unsurlar için "karşıdevrimci ve anti İslami"

tanımlamaları yaparak kendi kitlelerini uyarmaktan da geri durmuyorlardı.[152]

1979 Şubat Ayaklanması'nı izleyen aylar içinde, spontone gelişen işçi hareketi bir düşüş sürecine girdi. İşçi sınıfının kısa zamanda elde ettiği ekonomik-demokratik haklar (asgari ücretin yükseltilmesi, işsizlik oranında görülen düşüş, bazı üretim birimlerinin çalışmaya başlaması vb.) paradoksal bir etkiyle, sınıfın mücadelesinde gözle görülür bir duraklamanın yaşanmasına neden oldu. Bu süreç, işçi şuralarına ve içinde yer alan aktivistlere yönelik saldırıların artmasını beraberinde getirdi. Birçok şura, imam komiteleri tarafından ele geçirildi. Bazı şuralar, Devrim Muhafızları tarafından dağıtıldı, bazıları ise gerek gönüllü, gerekse gönülsüz olarak danışma organlarına dönüştürüldü. Hükümetin özellikle saldırılarını yoğunlaştırdığı alan, askeri kurumlarda oluşan şuralardı. Ayrıca, petrol işçilerinin kurduğu şuralara yönelik, farklı taktikler içeren saldırılar da gerçekleştirildi. İşçiler arasında birliği bozmaya yönelik, dindar işçilerle dindar olmayan işçiler arasında ayrımcılık yaratılmaya çalışıldı. Özellikle sol tandanslı işçilerin atılması, sürülmesi yönünde politikalar geliştirildi. Hükümet, Mart ayının başında petrol bölgelerinin kontrolünü ele geçirdi. Sol kökenli işçilerin bütünü işletmelerden atıldı. İşçi şuraları dağıtılarak, sektörde işler "normale" döndürüldü.

Hükümetin; şuraları etkisizleştirme, dönüştürme ve dağıtmaya yönelik politikalarının başarılı olmasında, işçilerin büyük kısmının genç, görece deneyimsiz ve köy kökenli olmalarının etkisi bulunmaktaydı. Ayrıca ideolojik bazda yaşanan zayıflık, işçilerin kolayca ulemanın popülist söyleminden etkilenmesine yol açtı. Bundan dolayı, sınıfın çoğunluğu, Humeyni'yi desteklemekte ve onun atadığı Geçici Hükümet'in, temel ihtiyaçları karşılayacağına inanmaktaydı.[153]

İşçi hareketi, 1979 yaz sonuna doğru yeniden bir yükseliş içine girdi. İşçi sınıfı daha fazla ücret almak ve işten çıkarmalara (özellikle ilerici işçilerin tasfiyesine) karşı protesto eylemlerine girişti. 1979 Sonbaharı'na kadar devam eden bu süreçte eylemlerin taşıyıcılığını Kuzistan ve Azerbaycan bölgesindeki işçiler yaptı. İşçi sınıfının yoğun olduğu bu iki bölgede mücadele asgari ücretin yükseltilmesi, haftalık çalışma saatinin 40 saate düşürülmesi ve şuraların ve bağımsız sendikaların kurulması doğrultusunda odaklandı. İşçi sınıfının mücadelesindeki yükselişle, Kürt ve Türkmen halkının ulusal, demokratik mücadelesinin (bu mü-

cadelenin yürütülüşünde de şuralar önemli işlevler yüklenmiştir) birleşmesi rejimin geri adım atmasını sağladı.

"... Kitlesel baskı gücü ve yeni konseylerin kesintisiz kurulmasıyla, özellikle de Kürt ve Türkmen halkının, konseyleri kendi sorunlarını çözme ve otonomilerini ifade etme aracı olarak benimsemesiyle, rejim geri çekilmeye ve konseyleri kâğıt üstünde de olsa kabullenmeye zorlandı. İslami rejimin yeni anayasası konseyleri tanıyor, bununla birlikte, yasaya hangilerinin 'kabul edilebilir' olduğunu belirleme hakkı veriyor. Şu âna değin rejim ısrarla konseyleri yeniden tanımlamaya ve karakterini etkilemeye çabalıyordu. Onları danışmanlık yapan, sınıf-işbirlikçisi aygıtlara çevirmeye çalıştı."[154]

Bu konjonktürde, işçi şuralarının eşitsiz gelişimine bağlı olarak, şuraların bazıları devrimci ve bağımsız niteliğini korurken, bazıları rejimle işbirliği ve ittifak içine girdiler. Her şeye rağmen bu süreçte, şura örgütlenmeleri giderek yayıldı. İşçi sınıfının örgütsel anlamda en zayıf kesimleri bile şuralar etrafında bir araya geldi. Gascharan Mevsimlik İşçiler Şurası, bu dönemde öne çıkan yapılardan biriydi.

ABD Büyükelçiliği'nin işgali ve Bazargan hükümetinin istifası, işçi şuraları hareketi için yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu dönemi, İran'da İslami güçlerin devrimci güçlere yönelik karşıdevrimci politikalarını yoğunlaştırdığı bir süreç olarak değerlendirmek yanlış olmaz.

Özellikle, ABD Büyükelçiliği'nin işgaliyle, İslami kesimler, ülke düzeyinde güçlerini olağanüstü boyutta artırdılar. Ocak 1980'de 128 fabrikayı temsil eden İslami İşçiler Konseyi, elçilik işgalini destekleyen geniş katılımlı bir gösteri düzenledi. İslami güçlerin farklı içerikte saldırılarının yoğunlaştığı bu süreçte, bağımsız şuralar örgütlülüklerini korumayı bildiler.

"Birçok konsey, konseyin fabrika işlerliğinin her alanına (hammadde ve makine satın alımı, işe alma, ücretler, üretim hedefleri, fiyatlandırma, dağıtım) müdahale etmesini şart koşan tüzükler hazırladı. Aynı şekilde, konseyler toplumsal ve teknik işbölümüne de meydan okudular. Ne var ki, bu ilkelerin etkililiği, fabrika içindeki politik güç dengeleri ve rejimin belli momentlerde devreye girmesine bağlı olarak, fabrikadan fabrikaya değişiyordu."[155]

Sol güçlerin ağırlıklarının olduğu bazı işçi şuraları, faaliyetlerini geliştirerek, kendi aralarında koordinasyon çabalarına girişti. Bu şuralar

resmi otoritelere karşı, alternatif otoriteler gibi hareket etmekteydiler. Ocak 1980'de, Gilan eyaletindeki en militan işçi şuraları (Poushes Tekstil Fabrikası, Toshiba, İran Porselen, İran Fiber, Gilan Halı, İran Barak fabrikaları) 9 maddelik bir deklarasyon yayınlayarak şuraların, işçi denetimini her düzeyde gerçekleştirmesinin gerekliliğini vurguladı ve işçi sınıfının gerçek temsilcisi olan şuralarla yeni bir iş yasasının hazırlanmasını istedi.

Doğrudan işçi inisiyatifini yansıtan işçi şuralarının, aktif mücadelesi karşısında, İslami güçler de işçi sınıfı ve şuralar içinde nüfuzlarını yaygınlaştırmaktaydılar. Örneğin, 1980 yılının başında greve başlayan Ahvaz Çelik Şirketi'ne bağlı Foster-Whceler Tahran Sonub Fabrikası işçileri, resmi güçlerin devreye girmesiyle eylemlerini durdurdular.

Burada oluşturulan bağımsız şura lağv edilerek yerine İslami konsey kuruldu. Mazanderan'da Chooka Ahşap Kompleksi Şurası'nın, petrol ve demiryolu işçilerinin kurduğu şuraların yasalara ve hükümetin belirlediği kriterlere uymadığı gerekçesiyle, faaliyetleri yasaklandı.

İslami güçler, bir yandan anti-emperyalizm vurguları ve İslami ideolojinin ezilenlerin güçlenmesini sağladığı yönündeki demogojik ve popülist söylemleriyle işçiler üzerinde nüfuzlarını artırırken, diğer yandan baskı, tehdit ve şiddet politikalarıyla şuraların örgütlülüğünü dağıtmaktaydı.

İşçi hareketi açısından önemli bir adım, işçi şuralarının işyeri çeperinin dışına çıkarak kendi aralarında koordinasyon sağlaması oldu. 1980 yılı Mart ayında Gilan İşçi Konseyi Birliği, Pousher Tekstil, Toshiba, İran Porselen, İran Fiber, Gilan Halı, İran Barak fabrikalarında kurulan işçi şuralarının bir araya gelmesiyle kuruldu. Gilan'dakine benzer bir gelişme Tebriz'de oldu. "... Gilan'da, yukarıda bahsedilen 6 konsey, başka 25 tanesini yapısına katarak, 20 binden fazla işçiyi koordine edecek bir eşgüdüm konseyi kurdu. Bu aşamada OIPFG (İran Halkının Fedaileri Örgütü) önemli rol oynadı. Aynı zamanda Tebriz'deki sekiz fabrika konseyi bir eşgüdüm konseyi kurdu. Ne var ki, Tebriz'de kazanılan zafer uzun süreli olmadı. Mayıs'ta, Tebriz'in en militan fabrikaları, fedai yanlısı makine-takım fabrikası ve traktör fabrikası, İslami Cumhuriyet Partisi'nin (IRP) 'kara çeteleri' tarafından saldırıya uğradı ve konseyleri dağıtılmaya zorlandı."[156]

Phil Marshall, kurulan ulusal (Tüm İran İşçileri Birliği Kurucu Mec-

lisi) ve bölgesel koordinasyon örgütlenmelerini işçi sınıfının en ileri örgütlenmeleri olarak değerlendirmektedir: "Bu ulusal organ -ve bölgesel koordinasyon meclisleri- Devrimin yaratmış olduğu en ileri organdı. En militan bölgelerde Gilan, Tahran ve Kuzistan petrol bölgesi, hareketin tek tek işyerlerinden çıkarılarak genelleştirilmesi gerektiği anlayışına sahip olup, en ileri işçi gruplarının çıkarlarını dile getiren Şuralar, protosovyet niteliği taşıyorlardı. Ancak henüz sınıfın bir bütün olarak çıkarlarını genelleştirmiyorlardı ve grev komitelerinin ilk aylarında olduğu gibi, işçi iktidarının bütünüyle biçimlenmiş organlarını geliştirmediler."[157]

Bağımsız ve militan işçi şuralarına yönelik saldırılar, 1980 yılı boyunca devam etti. İslami rejim otoritesini daha yaygınlaştıramadığı bu dönemde, egemen klikler arasında mücadele işçi şuralarında kendini somut yansıtmaktaydı. IRP ve liberaller, bir yandan bağımsız ve sol eğilimli şuralara karşı politikalar geliştirirlerken öte yandan, bu şuralara hakim olmaya çalıştılar. "Ilımlı" görünümlü Devlet Başkanı Beni-Sadr ile IRP arasındaki iktidar mücadelesinde şuralar kullanılmak istendi. Beni-Sadr, şuraları Çalışma Bakanlığı'na bağlayarak hükümetin bir uzantısı haline getirmek yönünde politikalar izledi. Çalışma Bakanlığı yeni yönetmelikler çıkartarak şuraları salt bir danışma organı haline getirmeye çalıştı. Beni-Sadr bu yönde işyerlerine atadığı teknik ve idari personeli devreye soktu.

Bağımsız işçi şuraları, çıkartılan yeni yasa ve yönetmeliklere riâyet etmediler. IRP, İslami dernekler aracılığıyla başta işçi şuraları olmak üzere çeşitli örgütlenmeler içinde kendi politikalarını yaymaya çalıştı.

"... Bu safhada, fabrikalarda islami dernekler ile konseyler arasında gergin bir mücadele vardı. Dernekler IRP politikalarını uygulamak ve IRP etkisini fabrikalarda, okullarda ve üniversitelerde yaymak üzere oluşturulmuşlardı. Başlangıçta konseylerle İslami dernekler arasında ince bir işbölümü vardı. Konseyler üretimle ilgili konularla ilgiliyken, derneklerin işlevi görünüşte ideolojik meselelerle sınırlandırılmıştı. IRP, derneklerin etkinlik alanını genişleterek, fabrika içindeki ilişkileri değiştirme arayışındaydılar."[158]

Yeni rejimin işçi şuralarını dağıtmaya yönelik girişimlerine karşı, Halkın Fedaileri, Halkın Mücahitleri, Peykar ve Rah-e Kargar gibi örgütler şuraların bağımsız kalma mücadelesine aktif destek verdiler. Bu yapılar, "... Bir yandan sendikaların oluşumuna destek verirken, diğer

yandan taraftarlarını, sınıfın hegemonya mücadelesinde konseylerin muazzam gücüne vurgu yaparak sendikal mücadelenin sınırları üzerine eğitiyorlar: Gramci'ye gönderme yaparak özörgütlenme olarak konseylerin, sınıfın kendini eğitmesi ve dönüştürmesi açısından önemine vurgu yapıyorlardı."[159]

Tudeh ise, işçi şuralarına sıcak bakmayarak Fransa'daki ulusal işçi sendikasına benzer bir örgütlenmeyi savunmaktaydı.

İşçi şuraları hareketinin geleceğini belirleyen kritik gelişme, İran-Irak Savaşı'nın başlaması oldu. Savaş, işçi şuralarının dağıtılması için rejimin iki kliğine de önemli olanaklar sundu.

Rejim, savaşın yarattığı milliyetçi atmosferden en iyi şekilde yararlanarak, bir yandan ne pahasına olursa olsun üretimi artırmaya çalıştı, öte yandan da işçilerin cepheye yollanması yönünde politikalar izledi. Bu yönde rejimin güdümündeki "şuralar" ve İslami dernekler devreye sokularak, işçilerin, dini ve milliyetçi duygularıyla oynandı. İşyerlerinde savaş hali hükümleri uygulanarak, işçiler askeri eğitime ve çalışma düzenine zorlandı. İşçilerin cepheye gitmesi -"cihada katılması"- yönünde yoğun ajitasyon faaliyetleri yürütüldü.

Bu şartlar altında, işçi şuralarının işyerlerindeki bütün inisiyatifleri ortadan kaldırıldı ve inisiyatif üretimin artırılması adına, yönetici ve idari personelde toplandı. İşçilerin en temel haklarında önemli kayıplar gündeme geldi. Süreç, işçi sınıfının ekonomik ve politik mücadelesinde ciddi gerilemenin yaşanmasını beraberinde getirdi.

Her şeye rağmen işçi sınıfı mücadelesini sürdürdü. Birçok işyerinde (Arj, Bafkar, Bayer, Neishapur gibi fabrikalarda) ekonomik-demokratik hakların korunması ve geliştirilmesi yönünde eylemler gerçekleşti.

Bu dönemde; birçok devrimci, önder işçi tutuklanıp, öldürüldü. Bağımsız işçi şuraları hızla İslamcılaştırıldı.

Beni-Sadr'ın düşüşüyle, IRP ülkedeki tüm denetimi ele geçirdi. Ülkedeki muhalif güçlere yönelik yoğun bir saldırıya geçen İslamcılar, sol güçlere olduğu kadar liberallere yönelik de yok etme politikaları uyguladı. İşçi sınıfının her protesto eylemi, şiddetle bastırılmaya çalışıldı. İşyerlerine Pasdarlar yerleştirilmeye başlandı. İslamcılar, yine de sanayi işçilerine karşı ihtiyatlı davranmaktaydılar. Lokal düzeyde yer yer işçi eylemleri gerçekleşse de, İran'da işçi şuraları hareketi karşıdevrimin saldırıları karşısında dağıtıldı. IRP'nin iktidarını pekiştirmesiyle, işçi

hareketi örgütsel olarak parçalanarak yoğun bir demoralizasyon içine girdi. IRP iktidarı, eski işbölümünü restore etti. 1983'te hazırlanan yeni çalışma yasasıyla "İslami şuralar" bile çalışma bakanlığının sıkı denetimine bağlandı.

KÖYLÜ ŞURALARI

İran'da Şubat Ayaklanması'ndan sonra hayatın her alanında kurulan Şuralar içinde en önemlilerinden biri Köylü Şuraları'ydı.

Devrimin başlamasıyla İran'da ulusal hareketin yanında köylü hareketi, büyük bir yükseliş içine girdi. Kürt, Beluci, Türkmen, Arap, Azeri halkı ulusal demokratik taleplerle ayağa kalktı. Özellikle Türkmen ve Kürt halkının mücadelesi diğer halklara göre daha fazla öne çıktı.

1960'larda Şahlık rejiminin "Ak Devrim" adı altında, gerçekleştirdiği toprak reformu kırsal alanda, köylülük için yıkıcı etkilere yol açan hızlı bir kapitalist dönüşüme neden olmuştu. Şahlık rejimi, bir yandan orman ve meraları kamulaştırdı, tarım işletmeleri kurarak en verimli topraklara el koydu, öte yandan kırsal alanda güçlü bir güvenlik örgütü oluşturarak rejimin otoritesini güçlendirdi. Ayrıca el konulan topraklar, saray çevresine, üst düzey asker ve bürokratlara peşkeş çekildi. Eski toprak sahipleri güçlendirildi. Bu uygulamalar, tarımın tahrip olması ve kır emekçilerinin zapturapt altına alınmasından bir başka anlam taşımamaktaydı.

Şubat Ayaklanması'yla, köylü hareketi hızlı bir yükseliş içine girdi. Köylüler, toprak ağalarını kovarak, topraklara el koydu. Çiftçi kooperatifleri tasfiye edilerek, köylü şuraları oluşturuldu.

Kuzey İran ve Hazar Denizi boyunca kökleri yüzyılın başına dayanan devrimci geleneğin varlığı, burada yaşayan halkların sola ve özelde Halkın Fedaileri'ne yoğun bir sempati duymalarını beraberinde getirmekteydi. Halkın Fedaileri'nin ilk silahlı eylemi de bu bölgede başlatılmıştı.[160]

Bu bölgelerdeki köylüler ve balıkçılar yarattıkları örgütlenmelerle, önemli talepler ileri sürdüler. Bu talepler kısaca şöyleydi: Köylerin idaresi şuralara ve sendikalara bırakılmalı, her köylü yaşamını idame ettirecek oranda toprağa sahip olmalı ve toprağı işleyen toprağın sahibi kabul edilmeli; tarımsal ürünlere satın alma garantisi verilmeli, zarar ha-

linde köylüler desteklenmeliydi.

Türkmen Sahrası'nda köylü hareketi önemli başarılar elde etti. Halkın Fedaileri'nin örgütsel olarak çok güçlü olduğu bu bölgede, köylü konseyleri geniş bir örgütlenme ağı oluşturdular. Bahran Nirumand "Devrim günlerinde" ziyaret ettiği bu bölgeyi şöyle anlatmaktadır:

"... Fedailer, Devrimin daha başlarından beri Türkmenistan'daki köylü hareketinin başına geçmişti ve bu bölgede çok nüfuz sahibiydi. İran'daki en verimli toprakların Türkmenistan'da olmasına karşın bura köylülerinin durumu çok kötüydü. Toprak ağaları ve kapitalistler köylülerin topraklarını ellerinden almışlar, onları az bir gündelikle çalıştırmaktaydılar. Devrimin başlamasıyla bütün yöreye yayılan köylü hareketi, birkaç ay içinde büyük başarılar elde etmişti. Ağaların çoğu kaçmış ve köylüler komünler kurarak topraklarının işlenmesini ve yönetimini kendi ellerine almışlardı. Bu köylü hareketinin kendine özgü yanı, köylülerin girişimiyle başlaması ve ortak mülkiyet, üretim ve yönetimin, yani kırsal bir komünün eski geleneklerden esinlenerek gerçekleştirilmesiydi. Halkın Fedaileri, bu hareketi kendi görüşlerine göre biçimlendirmek, köylüleri kendi örgütlerine kaynaştırmak istiyorlardı..."[161]

Türkmen köylüleri Devrimin hemen başında beş maddelik bir deklarasyonla taleplerini dile getirdiler. Deklarasyondaki maddeler kısaca şöyleydi: Şahlık rejimi döneminde köylülerden alınan toprakların geri verilmesi, demokratik bir toprak reformunun yapılması, tarımın korunması için önlemlerin alınması, kırda ve balıkçılık yörelerinde şuraların kurulması, balıkçılıkla ve halıcılıkla uğraşan emekçilerin korunması.[162]

Köylü şuraları Şubat Ayaklanması'ndan sonra bütün Türkmen Sahrası'na yayıldı. Bir yıl içinde, her biri kendi programı olan, düzenli toplantılar yapan, karar alan ve uygulayan 300 köylü şurası, Türkmen Sahrası'nda faaliyet yürütmekteydi. Bunun yanında, hem koordinasyon işlevi gören hem de bir üst organ gibi çalışan Türkmen Köylüler Şurası oluşturulmuştu.

Ayrıca Türkmen Sahrası'nda bulunan birçok işyerinde, işçi şuraları da kurulmuştu. Başkent Gonbad'da kurulan Türkmen Halkı Siyasi - Kültür Merkezi; sosyal, kültürel, sanatsal ve Türkmence dil faaliyetleri yanında politik faaliyetler de yürüterek işçi ve köylü şuralarının gelişmesine ve yaygınlaştırılmasına çalıştı. Birçok kasabada şubeler açarak, halkın politik ve kültürel aktivitesini geliştirdi. Halkın kendi sorunları-

na sahip çıkması ve onları bilfiil kendisinin çözmesi yönünde çalışmalar yaptı.

Türkmen Sahrası'ndaki bu gelişmeler yeni rejimin dikkatlerinin bölgeye yönelmesine yol açtı. Kürt halkının 1979 Sonbaharı'nda Pasdaranların saldırılarını boşa çıkarması ve onları yenmesiyle birlikte, rejim Türkmen Sahrası'na yöneldi. Rejim, Türkmen Sahrası'ndaki işçi ve köylü şuraları'nın bağımsızlığını ve militanlığını kendisi için bir tehdit unsuru olarak değerlendirmekteydi.

Rejim, yerel toprak ağaları ve bunların oluşturduğu "kara çeteleri"de kullanarak Türkmen Sahrası'nda işçi ve köylü şuralarının örgütlenmelerini dağıtmaya çalıştı. Benzer politikalar, Kürdistan, Behucistan, Fars eyaleti ve Sistan'da da uygulandı.

15-18 Şubat 1980 tarihleri arasında, Türkmen Halkı Siyasi-Kültür Merkezi kurucu üyesi ve Halkın Fedaileri militanı 4 kişinin rejim tarafından ağır işkencelerden geçirilerek katledilmesi, rejimin Türkmen Sahrası'na genel saldırısının başlangıcı oldu. Devrimin birinci yıldönümüne tekabül eden bu saldırı, silahlı kuvvetler ve Pasdaranlar tarafından gerçekleştirildi. Başkent Gonbad'ta denetim rejimin eline geçti. Siyasi - Kültür Merkezi imha edildi. Yüzlerce devrimci bu saldırılar esnasında yaşamını yitirdi. Rejim, özellikle köylü şuralarının ve işçi şuralarının dağıtılarak, "İslami şuraların" kurulmasını dayatmaktaydı. Türkmenistan'da, rejimin ağır saldırısına rağmen köylü şuralarının üst organı olan Türkmen Köylüleri Konseyi, 20 Mayıs 1980'de 11. Genel Kurulu'nu yapmayı başardı. Genel Kurul'da, "emperyalizme ve büyük toprak ağalarına karşı mücadelenin sürdürülmesi yönünde" and içildi. Ayrıca, Kürt halkının mücadelesiyle dayanışma ilan edildi.

Rejimin bir dönem sonra İran genelinde bütün kontrolü eline geçirmesine rağmen, özellikle Türkmen Sahrası ve Kürdistan'da köylü hareketleri devam etti. Ulusal sorunla, toprak sorununun içiçe geçtiği bu bölgelerde, devrimci mücadele sekteye uğrasa da, yeni biçimler ve deneyimler kazanarak sürmeye devam ediyor.

İŞÇİ VE KÖYLÜ ŞURALARI'NA KISA BİR BAKIŞ

İşçi ve köylü şuraları, kitlelerin ağırlıkta kendiliğinden mücadeleleri sonucu, kendi geleceklerini ellerine alma ve gelecekleri üzerinde karar

vermenin en üst örneği olarak doğdu. Şuralar, bir özörgütlenme organıydı. İran'da, devrimci durumun yaşandığı koşullarda kurulan şuralar, İran Devrimi'nin sosyalist unsurlarıydı.

İşçi ve köylülerin doğrudan inisiyatiflerini yansıtan bu organlar, kendilerini yeni bir toplumun yaratılmasında zemin olarak görmelerine rağmen, yeni toplumun ne olduğu ve nasıl kurulacağı konusunda net bir görüş ve program oluşturmadılar. Yaşanan ideolojik zayıflık ya da muğlaklık, şura örgütlenmelerinin kapitalizmin tasfiyesine yönelmemesine ve Şuralar-Konseyler Cumhuriyeti çağrısı yapmamalarına yol açtı.

Devrim sonrasında, İslami rejimin hegemonyasını yaymaya çalıştığı koşullarda, ikili iktidarın bir yönünü oluşturan şuralar, yeni rejime karşı net bir tavır içine girmedi.

Özellikle yaşamsal önemde olan, 1979 Şubat Ayaklanması'ndan sonraki ilk altı aylık zaman, İran'da devrimci sol güçler ve işçi-köylü şuraları açısından değerlendirilememiş, kitlelerin radikalizasyonu yeni bir toplumu yaratan, kapitalizmi tasfiye eden bir kanala akıtılamamıştır. Bu koşullarda: "... Sadece işçi sınıfı içinde değil, Kürt-Türk ve Arap milliyetleri içinde, üniversiteler ve gençlik hareketleri içinde ve aydınlar arasında da mollalara karşı bir muhalefet ve direniş ortamı, atmosferi oluşmaktaydı. Özetle, ciddi bir yenilgi ihtimali ile karşı karşıyadır. 1979 yazının sonunda. Baskı ve terörü istediği sonuçları vermemiştir. Solu sindirememiştir ve Kürdistan'daki askeri hareket yenilmiştir."[163]

İşçi Şuraları, İslami Cumhuriyet çağrısına muhalif olmadılar. Çeşitli raporlara ve şuralardaki işçilerle yapılan röportajlara bakıldığında; İslami Cumhuriyet'in işçi denetimi kavramıyla çelişmediğini düşünülmekteydiler.[164]

İşçi şuraları, her ne kadar endüstriyel hiyerarşiye, çalışma alanlarındaki alt-üst ilişkisine ve Pehlevi tarzı sosyo-ekonomik sisteme muhalefet etseler de, işçi denetiminin yeterli olarak anlaşılamaması, kavranamamasından dolayı toplumsal ilişkilerde ve üretim ilişkilerinde niteliksel değişimine yol açacak tarzda hareket etmediler.

Yeni rejimin açık saldırıları yanında, işçi şuraları, bir dizi başka sorunla da karşı karşıyaydılar. İran sanayisinin bazı bölgelerde, Şah'ın son dönemlerinden başlayarak çökme noktasına gelmesi, 1978'deki kitle hareketlerinden sonra ülkeye makine ve hammadde akışının durması ve bunun sonucu olarak ithalata bağlı ülke ekonomisinde ciddi sorunların

yaşanması, 1979 ortalarından sonra işsizliğin olağanüstü artması ve bu olgunun işyeri örgütlenmelerine etkisi, işçi şuralarının eşitsiz gelişiminin yarattığı problemler ve bazı şuralarda görev alan teknik ve idari personelin yeni rejimle ittifakı, İran'da şura hareketinin gelişme sürecini etkileyen faktörler oldular.

İran işçi sınıfının deneyimsizliği, bağımsız bir sınıf örgütünün yokluğu, işçi şuralarının işçi denetimini pratiğe geçirememelerine yol açtı.

IRP'nin iktidarını pekiştirmesiyle, işçi ve köylü şuralarına karşı yoğun bir saldırıya geçilerek, bu yapılar dağıtıldı.

İRAN'DA KARŞI DEVRİM SÜRECİ

Şahlık rejiminin Şubat Ayaklanması sonucunda yıkılması, İran'da bir iktidar boşluğunun doğmasını da beraberinde getirdi.

Humeyni'nin ayaklanmanın hemen öncesinde atadağı Bazargan Hükümeti, bütün yetersizliğine ve güçsüzlüğüne rağmen, devrim sonrasında tek yönetim aygıtıydı. Bazargan Hükümeti, kitlelerin radikalizasyonunu yatıştırma ve engelleme işlevi görerek, Humeyni ve taraftarlarına yeni rejimin oturması için politik manevra yapma olanakları sundu. 30 Mart 1979'da, İslam Cumhuriyeti'nin ilanı için yapılan referandum, Humeyni'ye ikinci büyük manevra şansı tanıdı. Referandum'da seçenek, ya monarşi ya da İslami Cumhuriyet olarak konulmuştu.

Sol güçler, yeni rejimin giderek oturmasını sağlayan gelişmeler karşısında yeterli inisiyatif koyamadılar. Ülkenin sanayi ve kırsal bölgelerinde kurulan işçi ve köylü şuralarının fiilen bir iktidar odağı olarak ortada durmasına rağmen Şuralar Cumhuriyeti'nin kurulması doğrultusunda bir adım atılmadı.

Devrim sürecinde sol, hızla güçlenerek kitleselleşmişti. Halkın Fedaileri'nin ülkenin bütüne yayılmış 150 siyasi bürosu bulunmaktaydı. Bu bürolara üye olanların sayısı 500 bin civarındaydı. Fedailerin yanında Peykar[165] ve Tudeh'in ve İslamcı bir sol çizgi sayılan Halkın Mücahidleri'nin gücü azımsanamayacak orandaydı.

Fakat, solun parçalanmış yapısı, teorik zayıflığı, hızla gelişen ve değişen politik sürece müdahaledeki yetersizliği, yaşanan momentin iyi değerlendirilememesine neden oldu.

Solun, "Geçici Hükümet"i değerlendirmesinde ve referanduma iliş-

kin tavırlarında bu zaafları bütünüyle ortaya çıktı.

"1979 ve 1980 yılları boyunca, sol yeni rejimin niteliğini belirleme ve birlikte yaşama ya da çatışma yolları konusunda bir politika saptama güçlüğüyle karşı karşıya kaldı. Sol örgütlerin çoğu ya koşullu destek ya da topyekün savunma konumunu seçti."[166]

Tudeh ve Halkın Mücahitleri, referandumu desteklediler; Halkın Fedaileri ise boykot çağrısında bulundu.

"Birkaç grup 'boykot' çağrısı yaptı. Ama herhangi bir aktif mücadele, kampanya örgütleyemeden; sadece yayınlanan bildirilerle, o kadar. Örneğin Fedayiin bu iki alternatifin yanına bir de 'demokratik cumhuriyet'in konulmasını istiyordu. Bu ise Humeyni'nin oyununa gelmekti düpedüz. Problem o alternatifler listesine daha ileri, ya da keskin vs. şeyler koymak değildi çünkü...

... Humeyni'nin ikilemine karşı, kimi burjuva güçleri, örneğin Bazargan 'İslam Demokratik Cumhuriyeti' önerirken, sol 'Halk Cumhuriyeti' ya da 'Demokratik Cumhuriyet' dedi. Sonunda Humeyni bir koskoca 'hayır' çekti tüm bu saf dil önerilere: 'İslam sözcüğü herşeyi kapsar' demokratikliği, halkı vs. vs."[167]

Referandumda, resmi rakamlara göre 20 milyon kişi "evet" oyu verirken, sadece 140 bin kişi "hayır" oyu kullandı. Böylece kitleler, büyük bir oy oranıyla İslam Cumhuriyeti tercihini onayladılar.

Mart ayı içinde bir paramiliter güç olarak, yeni rejimin oturtulmasında önemli işlevler görecek olan Pasdaran Devrim Muhafızları kuruldu.

Başlangıçta yeterli organizasyondan yoksun bir şekilde kurulan ve lümpen tabakalardan oluşturulan Pasdaran, ikili bir amaçla hareket etti. Bu amaçlardan birincisi, kitlelerin kolektif inisiyatifini yansıtan komitelerde "disiplini" sağlamaktı. İkincisi ise, bu komitelerde bütün kontrolü ele geçirerek, devrimci ve liberal aktivisitleri etkisizleştirmek ve tasfiye etmekti. Pasdaran, özellikle, yeni rejimin Kürdistan'daki gelişmeleri askeri müdahaleyle engellemeye çalıştığı 1979 yazından sonra önem kazandı. Pasdaran, bu süreçten sonra daha organize ve disiplinli bir hale gelerek, Humeyni'nin en önemli vurucu güçlerinden biri oldu. Askeri alanın yanında doğrudan sivil alanlara da müdahale etti. Pasdaran'dan, başta sanayide kullanılarak, özellikle, işçi şuralarının İslamcılaştırılmasında, tasfiye edilmesinde ve tüm muhalif güçlerin sistematik bir şekilde terörize edilerek etkisizleştirilmesinde yararlanıldı.

Yeni rejim, Ağustos ayında Jahad-e Sazandegi-Yeniden İnşa Kampanyası adı altında bir nevi seferberlik başlatarak, köylerde ve kentlerde bayındırlık işlerinin yürütülmesini amaçladı. Bu faaliyetlere ağırlıkta fabrikalardan alınarak çalıştırılan işçiler katıldı. Rejim, militan nitelikli ve sol tandanslı işçilerin çalıştığı işyerlerinden seçtikleri işçileri bayındırlık işlerinde çalıştırarak, bu işyerlerinde işçilerin gücünü parçalamayı ve dağıtmayı amaçladı. Ayrıca bu işçiler, bayındırlık faaliyetleri içinde, rejim tarafından tam bir kontrol altında tutuldu. Jahad-e Sazandegi'nin başlatıldığı dönemde, grevler de yasadışı ilan edildi.

Bu arada, İslami derneklerin kuruluşuna hız verildi. Dernekler, işyerinde çalışanlardan, hükümet temsilcilerinden ve işyeri yöneticilerinden oluşmaktaydı. İslami dernekler rejimin politikalarını işyerlerine yansıtan bir işlevle hareket etti. Bağımsız işçi şuralarının bulunduğu fabrikalarda rejim taraftarı işçilerle bağ kurarak bu şuraların İslamcılaştırılması yönünde faaliyet yürüttüler. Dernekler, zamanla İslami şuraları da işlevsizleştirerek, fabrikalardaki tüm kontrolü eline geçirmeye çalıştılar.

İslami dernekler, direkt rejim tarafından kurulan ve yönlendirilen yapılardı. Rejim bu yapılarla kitle hareketinin enerjisini boşaltmayı ve kontrol etmeyi amaçlıyordu. İslami dernekler, gerçekleştirdikleri çalışmalarla, yeni rejimin sınıf egemenliğini topluma dayattılar. Bu anlamda dernekler, ilk örgütsel yapılardır.

"Bunlar yeni devletin unsurlarıydılar ya da, daha ziyade, yeni rejimin kendi egemenliğini pekiştirmek için eski devlet aygıtının kalıntılarına aşılama ihtiyacı duyduğu yapılardı. Şah'ın polis teşkilatı, mahkemeler ve cezaevleri ayaklanma sırasında dağıtılmışlardı; fakat sivil idare - subay topluluğu başta gelmek üzere silahlı kuvvetlerin büyük bölümü gibi- herhangi bir tahribata uğramadan olduğu gibi kalmıştı."[168]

Rejim, kendi sınıf egemenliğini ya yeni yapılar kurarak ya da eski devletin bazı kurumlarını devşirerek oluşturdu. Devrim Konseyi yasamanın, Devrim Nöbetçileri ordunun, İslam Devrim Mahkemeleri adliyenin, Kutsal İmar Savaşı Devlet Planlama Örgütü'nün, Fıkara Vakfı'da Pehlevi Vakfı'nın yerini aldı.

Özellikle Hizbi Cumhuri İslami - İslami Cumhuriyet Partisi İCP (IRP)'nin kuruluşu, rejim içinde en etkin fraksiyon olan Humeyni ve taraftarlarının giderek artan güçlerinin bir parti çatısı altında sürekli kılınmasını sağladı.

IRP, bir yandan Humeyni ve taraftarlarının ideolojik hegemonyalarını yayma aracı olurken, diğer yandan Humeyni'nin kitle hareketi içinde nüfuzunu artırıcı işlev gördü. Humeyni, Geçici Hükümet içinde etkinliğini ancak rakiplerini dağıtarak sağlayabilirdi, İCP işte bu rolü yerine getirerek, Humeyni'nin hem dinsel hem de laik muhaliflerini etkisizleştirmesini sağladı.

"İCP, kendisiyle kitlelerin arzuları arasında bir özdeşlik kurmaya çalışarak, kendisini hükümet içindeki rakiplerinden ayırt etti. Bu ona, hareket içindeki öncelikli konumunu sürdürme ve gücünü artırma - ve laik liderleri bertaraf etme - şansını verdi. Parti'nin hattı, Humeyni'nin önceki yılın grevleri sırasında benimsediği konumla uygunluk içindeydi ve kullandığı retorik büyük ölçüde radikaldi; kendini 'anti-kapitalist' ve 'anti-emperyalist' ilan eden parti, Şah'ı deviren insanların enerjisini bol bol övdü."[169]

Şubat Ayaklanması'ndan ABD Büyükelçiliği'nin işgaline kadar geçen süre, Humeyni ve taraflarının İslami rejimin temellerini hazırladıkları dönem oldu. Kasım ayında gerçekleştirilen ABD Büyükelçiliği'nin işgaliyle, Humeyni otoritesini daha da pekiştirdi.

Daha sonra Humeyni "fraksiyonu" tarafından planlandığı ortaya çıkan bu eylemle kitlelerin anti-emperyalist duyguları kullanılarak, Humeyni ve taraftarlarınca, Bazargan ve çevresinin iktidardan uzaklaştırılması sağlandı. "Mollalar artık tek başlarına iktidar için kendilerini hazır hissetmekteydiler."

Mollaların iktidara hazırlanmaları, yasama organı niteliğindeki Devrim Konseyi'nin bazı üyelerinin 1979 yazında Bazargan Hükümeti'ne girmeleriyle başladı. Bu pratik, din adamlarının devlet yönetme deneyimi kazanmalarını sağlamıştı. Bunun yanında elçilik işgali devrimin ilerleyiş yönünün saptırılmasına olanaklar hazırladı.[170]

İşgal, mollaların yoğun bir karşı propaganda başlatarak, ülkedeki tüm devrimci muhalif güçlere saldırmalarına meşruluk sağladı.

Sol, yaratılan "anti-emperyalist" atmosferden ve mollaların kullandığı demagojik argümanlardan kendisini ayrıştıramadı.

Kasım ayı içinde Anayasa referandumu yapıldı. Anayasa'da, Humeyni'nin 1960'lı yıllarda Necef'teki dersleri sırasında geliştirdiği kavram olan, İslami yönetim ya da fıkıhçıların yönetimi anlamında kullanılan Velayet-i Fakih maddesi, İslami kesimler içinde olduğu kadar, Ba-

zargan ve Ben-i Sadr tarafından da tepkiyle karşılandı.

Şeriatmedari, Talegani gibi Ayetullahlar'ın yanı sıra Bazargan ve Sadr gibi siyasi kimlikler, "... Humeyni'nin doğrudan din adamları yönetimi yorumunu, Şii öğretisinin yersiz bir yeniliği olarak görüp karşı çıktılar. Ulemanın medreselere ve camilere çekilmesi gerektiğini ve ulemanın yönetime müdahalesinin, yasalar ve yasaların İslam'a uygunluğu konusunda bir danışma komitesiyle sınırlandırılması gerektiğine inanıyorlardı."[171]

Velayet-i Fakih maddesi "Şii geleneğinde bir devrim" diye tanımlansa da, özünde Humeyni'ye olağanüstü yürütme erki tanıyan ve İran devriminde alt düzey din adamlarının rolünü de açığa çıkaran bir içeriğe sahipti.

O dönemde hayatta olan Ayetullahlar'ın hemen hemen bütünü Velayet-i Fakih tezini reddetmekteydiler.[172]

"... İran Devrimi Ayetullahlar'ın değil, daha alt düzey din adamlarının, daha genç ve çoğu Humeyni'nin eski öğrencisi olan ve Şah'a karşı 1963'teki hareketlerin ardından siyasal eylemliliği öğrenimlerine tercih eden Hücetülislamlar'ın devrimidir. İmam Humeyni, laik kökenli genç İslamcılar tarafından desteklenen bu eski öğrenciler ağına yaslanmıştır."[173]

Anayasa'nın onaylanmasıyla Humeyni, Şeriatmedari ve Talegani'de simgelenen Ayetullahlar arası çelişki; Tebriz'de ayaklanma girişiminin bastırılmasıyla ve ABD Büyükelçiliği işgalinin Humeyni'ye kazandırdığı olanaklarla ortadan kaldırıldı.[174]

Anayasa'ya, başta Tudeh olmak üzere birçok grup, "şartların olağanüstülüğü ve emperyalizme karşı verilen büyük savaş vs." nedenlerle "evet" oyu kullandılar.

IRP, 1980 yılına bu gelişmelerle ve önü alınamaz bir güçlenmeye girdi. Burjuva liberal kanat önemli darbeler alırken, sola karşı bastırma ve yok etme politikaları yoğunlaştırıldı. İşçi hareketine yönelik yoğun saldırıların zeminleri hazırlandı.

SAVAŞ VE KARŞIDEVRİM

1980 yılı Ocak ayında, İslami akımın en önemli teorisyenlerinden olan Ben-i Sadr, büyük bir oy çoğunluğuyla cumhurbaşkanlığına seçil-

di. Ben-i Sadr; Bazergan Hükümeti'nin istifasından sonra yürütme görevini üstlenen parlamento seçimlerine dek rejimin yasama organı durumundaki 15 kişilik Devrim Konseyi'nin başkanıydı. Sadr, Devrim Konseyi'nin başkanı olarak dışişleri, maliye ve ekonomi bakanlıklarını da üstlenmişti. Sadr'ın bu görevleri alması devrim sonrası İran'daki toplumsal katmanlar arasında bir denge oluşturmaya çalıştığı izlenimi vermişti.

Ben-i Sadr'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden kısa bir süre sonra yapılan seçimleri İslami Cumhuriyet Partisi kazandı. Parti'nin başkanı Ayetullah Beheşti ve daha sonra İran siyasal yaşamında önemli roller alacak, partinin kurucularından Hüccetülislam Haşemi Rafsancani ve Hüccetülislam Ali Hamaney; Ben-i Sadr'ın amansız karşıtlarıydı.

Ben-i Sadr ve Beheşti'de simgelenen bu karşıtlık ilk defa rehineler sorununa yaklaşımda açık olarak ortaya çıktı.

ABD'nin 25 Nisan 1980'de, Büyükelçilik'te rehin tutulan diplomatları kurtarmak amacıyla düzenlediği askeri müdahalenin başarısızlığı, mollaların etki gücünü daha da artırmasına yol açtı. Humeyni, işgal ve rehineler krizinin yaşandığı süreçte kent yoksullarını harekete geçirerek otoritesini tartışılmaz kıldı.

Kitlelerin somut devrimci eylemlerden ve yönelişlerden saptırılmasına olanak veren bu süreç, ayrıca mollaların ideolojik etki alanlarını genişletmeye de yaradı.

1980 Mayıs ayında İslamcı öğrencilerin Tahran Üniversitesi'ni işgali bu gelişmelerin somut adımlarından biri oldu. Solun bir kısmı da bu eylemi destekledi.

"Halk yığınlarındaki derin anti-emperyalist öfkeyi değerlendirmesini bilen mollalar, 'İslam toplumu', 'İslam değerleri', 'İslamca yaşayış', vs. gibi birçok kavrama bir tür meşruluk kazandırdılar. Yine üniversitelerde o döneme dek sadece küçük bir azınlık olan İslamcı öğrencilerin üniversiteyi ele geçirmeleri, bu gürültülü periyodun sonuna rastlar. Mayıs 1980'de İslamcı öğrenciler üniversiteyi işgal ettiler ve kapattırdılar. Çünkü bu işgalden daha bir ay önce yapılan 'öğrenci şuraları', seçimlerinde hemen her yerde İslamcı öğrenciler kaybetmiş idi. En çok oy aldıkları yerlerde yüzde 15-20'yi geçmemekte idiler. İşte ABD elçiliği ile yaratılan atmosferi, 'İslam devrimi'ne ciddi bir tehdit olan üniversiteleri kapatmak için kullanmış oldular."[175]

22 Eylül 1980 günü başlayan Irak-İran Savaşı, İran Devrimi'nin gelişiminde bir dönüm noktası oldu.

Savaş, Irak hava ve kara kuvvetlerinin, İran topraklarına girmesiyle başladı. Irak yönetimi, her ne kadar tarihsel hak iddiaları ve gerekçeleri ileri sürse de savaşı, özünde iki temel amacını gerçekleştirmek için başlattı. Bu amaçlardan birincisi, şahlık rejiminin yıkılması ve İran Devrimi'nin gerçekleşmesiyle, Körfez bölgesindeki güçler dengesi sarsılmıştı. Yaşanan konjonktürü kendisi için oldukça olumlu gören Irak, bir savaş makinesi konumuyla, bölgedeki güçler dengesini kendi lehine çevirmek, bölge egemenliğini, nüfuz alanlarını genişleterek kurmak istiyordu.

İkincisi ise, ülke içindeki muhalif güçleri sindirmek ve dikkatleri başka yönde toplamaktı. Çünkü İran Devrimi, bölgenin bütününde ezilen halklar ve sınıflar üzerinde etki yaratmış, baskı rejimlerine karşı mücadele azimlerini körüklemişti. İran Kürdistanı'nda hızla gelişen ulusal-demokratik mücadelenin, Irak Kürdistanı'na yansıması ve Güney Irak'ta Şii kökenlilerin, İran Devrimi'nin yarattığı atmosferden dolayı kıpırdamaya başlamaları, Irak Baas rejimi tarafından tedirginlikle izlenmekteydi. Savaş, Baas rejimince, bu sorunların kolayca aşılma şansı olarak görüldü.

Irak'ın İran'a savaş açması, Körfez'deki Arap ülkeleri tarafından desteklendi. İran Devrimi'nin yarattığı etki Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni tedirgin etmekteydi. Bu ülkelerde bulunan Şii topluluklarının, Humeyni'nin çağrısıyla ayağa kalkma tehlikesi Arap egemenlerini önlemler almaya zorladı. 1979 yılında Suudi Arabistan'ın Doğu Eyaleti'nde başlayan Şii ayaklanması; tehlikenin gerçek olma olasılığını yükseltmişti.

Dünyanın en önemli petrol rezervlerinin bulunduğu Körfez bölgesinde, yatırım yapan çokuluslu petrol şirketleri de gelişmelerden rahatsızlık duymaktaydı. ABD, özellikle Şah'lık rejiminin yıkılmasının da etkisiyle, bölgedeki kendine bağlı uydu rejimlerde başgösterecek herhangi bir kontrol dışı gelişmeye karşı tahammülsüzdü. ABD Irak'ın savaş girişimine göz yumdu.[176]

Saber Nikbin'in Irak-İran Savaşı'na ilişkin yorumu şöyledir "... Saddam'ın hesaplarına göre ABD, Batı, gerici Arap rejimleri destekleyecektir kendisini İran'a karşı. Bir ölçüde doğru da çıkmıştır bu hesap. Ancak bir ölçüde ABD savaşı destekledi; savaş işine geldi. Ama her iki ta-

rafın da mutlak bir askeri zaferinden her zaman endişe etti. O nedenle her iki tarafa da kazanması için değil, yenilmemesi için, savaşa devam etmesi için silah verilmekteydi. Çünkü ABD, Irak'a da güvenmiyordu. Bölgede Suudi Arabistan, İsrail varken, Irak'ın bir ciddi askeri politik güç olarak yükselmesine göz yummazdı ABD."[177]

İran-Irak Savaşı'nın başlaması İran'da İslami rejimin hızla oturmasını sağlayan olanaklar sundu. Humeyni, savaşı ülke içinde bütün muhalif güçleri bastırmak yönünde kullandı. Yaratılan milliyetçi atmosferle, ulusal-dinsel seferberlik ilan edildi. Cihat çağrısıyla milyonlarca insan cepheye yollandı. Savaş gerekçesiyle, üretimin kolayca militarize edilmesi sağlandı. İşçilerin bütün ekonomik-demokratik hakları gasp edildi. İşçilerden yükselen tepkiler; emperyalizmin oyununa gelme, siyonist eylem ya da Irak Baas rejiminin tezgâhları olarak değerlendirilip baskı ve şiddetle bastırıldı. Ordu yeniden yapılanma içine girdi, Pasdaranlar'ın yanında, gönüllü birlikler-Baseej kurularak milyonlarca insan cepheye sürüldü.

İran solu, genel olarak bu gelişme karşısında tam bir ideolojik-politik savruluş içine girdi. Savaşın, Humeyni'nin karşıdevrim politikalarını derinleştireceğini göremeyen sol, kendi çöküşüne, savaşa karşı aldığı tavırla hız verdi. Aynı konjonktürde sol içinde ayrışmalar da yaşandı. Halkın Fedaileri örgütü "Çoğunluk" ve "Azınlık" olarak ikiye bölündü. "Çoğunluk" grubu, Tudeh çizgisine yakın bir politik hat izledi.

Peykar, savaşı iç savaşa çevirme taktiği güderek "silahları rejime çevirme" politikasını savundu. Tudeh, Halkın Fedaileri - Çoğunluk, Halkın Mücahitleri, Troçkistler ve Rencberan[178] Humeyni'nin desteklenmesini (politik olmasa da maddi olarak) ve İran'ın savunulmasını ileri sürdü. Halkın Fedaileri - Azınlık'ta benzer bir tavır gösterdi. Azınlık, savaşı, iki gerici rejim arasında, bedelini iki ülke halkının ödeyeceği bir savaş olarak değerlendirse de, öbür sol örgütler gibi cepheye gönüllüler yolladı. Ve bu gönüllülerin çoğu savaşta yaşamını yitirdiler.[179]

Solun yaşadığı ideolojik-teorik sorunları ve güncel politikaya müdahalede yaşanan güçlükleri, Halkın Fedaileri'nin bir değerlendirme yazısında görmek mümkündür: "Günlük olayların çok hızlı gelişmesi yüzünden her bir soruya doyurucu yanıtlar bulabilmek amacıyla kapsamlı ideolojik mücadele ve titiz teorik çalışma dönemleri için yeterli zamanımız olmuyor. Bugün, bir sürü tamamlanmamış görev omuzlarımızda

yük olarak dururken ve her gün yeni olaylarla karşılaşırken, kısa bir süre içinde somut, açık ve kesin yanıtlar bulmak zorunda kalıyoruz. Uzunca bir dönem teorik çalışma ve ideolojik mücadele uğruna bu görevleri ertelemek eylemsizliğe, kitle hareketinin gerisine düşmeye ve küçük burjuva eylemcilerin uzantısına dönüşmeye eşittir."[180]

Solun, devrim sonrasında yaşanan farklı konjonktürde aldığı hatalı politik tutum, İran-Irak Savaşı'nda da kendini göstermişti. Rejimle ayrımını koyamayan sol, bağımsız bir güç olma özelliğini hızla yitirme noktasına geldi. Mollalar, bir kaç ay içinde "otoritelerine" karşı gelen güçlere, başta sol olmak üzere kanlı bir baskı politikası uyguladı.

Haziran 1981'de, Beni Sadr'ın Humeyni tarafından cumhurbaşkanlığından azledilmesi bu sürecin bir devamıydı. IRP artık, rakip-ortakları olan burjuva liberalleri de etkisiz bırakmayı amaçlamaktaydı.

Ben-i Sadr ile IRP arasında çelişkinin şiddetlenmesiyle Halkın Mücahitleri bütün gücüyle Ben-i Sadr'ı destekledi. Diğer sol güçler Ben-i Sadr'a karşı olmalarına rağmen, fiilen Halkın Mücahitleri'nin etkisinde hareket ettiler. Yalnızca Tudeh mollalara yakın durmaktaydı.

Halkın Mücahitleri, iktidar mücadelesinde yaşanan bu kopuş noktasında iktidarı almak için zamanın olgunlaştığını düşündü ve harekete geçti. 28 Haziran 1981'de IRP yönetim binasının, 30 Ağustos 1981'de başbakanlık bürosunun bombalanması gibi oldukça sansasyon yaratan ve Humeyni taraftarlarını şaşkınlığa uğratan eylemler gerçekleştirdi. İlk eylemde, içinde IRP lideri Ayetullah Beheşti'yle birlikte, 14 bakan, 27 Meclis üyesinin bulunduğu rejimin en üst düzey 74 üyesi öldürüldü. İkinci eylemde, yeni Cumhurbaşkanı Muhammed Ali Racai ve yeni Başbakan Muhammed Cavad Bahonar öldürüldü.[181]

Rejim bu olaylarla birlikte, muhalefete karşı güçlü bir savaş açtı. Tüm muhalif güçler kitlesel tutuklamalar, işkenceler ve idamlarla ezildi. Artık zafer mollalarındı, mollalar devlet aygıtını bütünüyle ellerine geçirmişlerdi.

İran'da Humeyni'nin karşıdevrimi, İran Devrimi'ni yok etmişti.

"İran Devrimi'nin en sağlam güçleri 1981 Eylül-Ekim'inde artık tamamen ezilmişlerdi. Sol hareketin militanları, fabrikalardaki öncü işçiler, mahalli komitelerin, köylü komitelerinin öncüleri, binlercesi... Sadece bu birkaç ay içinde idam sayısının 10 binin üzerinde olması, karşıdevrimin saldırısının şiddeti hakkında net bir fikir verebilir."[182]

HUMEYNİ İKTİDARINI PEKİŞTİRİYOR

1981 Haziran'ından sonra mollalar, rejimin oturması doğrultusunda harekete geçtiler; "kapitalist işleyişe dokunmadan, İran'ın yerel özelliklerine uygun siyasal ve ideolojik üst yapı" kurmaya çalıştılar.[183]

İslami rejim, kapitalizmi konsolide ederek, yeniden, değişik biçimde de olsa, güçlendirdi.

İran'da "... değişen, devletle özel sermaye arasındaki dengedir -rejim ülke dışındaki işadamlarını ülkeye dönmeye teşvik etmek için sayısız girişimde bulunmakla birlikte- Humeyni yönetimi altındaki devlet sektörü daha büyüktür. Ticaret sektörü çok az değişikliğe uğramıştır - gerçekten pek çok tüccar ve bazaari Pehlevi rejimi altında yaşadıkları günlerde düşlerinde göremeyecekleri kârlar elde ettiler ve karaborsa pek çok mollanın ve devlet yöneticisinin çıkarına işliyor. Rejimin önceliklerini belirleyenler, toplumun bu kesimleri ile, önemli bir derecede azalmış da olsa, toprak sahibi sınıflardır."[184]

İran Devrimi'nde Humeyni fraksiyonunun etkili bir güç olmasını sağlayan ve yeni rejimin oturmasında rol alan çarşı-ticaret ve imalat faaliyetlerini İran'a özgü 'çarşı' mekânı içinde yürüten esnaf, tüccar ve zanaatkârlardan oluşan geleneksel orta sınıf[185]- yanında, Pasdaran, Baseej ve devlet aygıtının değişik kurumları içinde yer alan kişilerden oluşmuş, küçük burjuva kent yoksullarından devşirilmiş kritik bir toplumsal taban, rejimin en önemli dayanakları oldu. Gerçek Hizbullahiler olarak anılan bu kişilere rejim ekonomik ve toplumsal statü olarak ayrıcalıklı politikalar uyguladı. Bu kesimin, rejimin devamından direkt maddi yararı bulunmaktaydı. Rejim, Hizbullahiler'den sokaklara hakimiyet kurmak, ritüel sokak gösterileri düzenlenmek ve sokağı kontrol etmek için yararlandı.[186]

Rejimin başarısını, Chris Harman şöyle açıklamaktadır: "Humeyni etrafındaki grubunun yapmayı başardığı şey, orta sınıfın geniş kesimlerini iktidar hiyerarşisini kontrol etme mücadelesinde kendi önderliğinde birleştirmesiydi -hem pazara dayanan geleneksel küçük burjuvazi hem de yeni orta sınıfın ilk kuşağının çoğunluğu. Başarısının sırrı toplumun her kesitindeki taraftarlarının dini heyecanlarıyla kişisel ilerleme hırslarını birleştirme yeteneğiydi. Yabancı bir şirkette müdür yardımcısı olan

bir kişi şimdi şirketi devlet kontrolü altında yönetiyor ve topluma (ümmete) hizmet ederek dini yükümlülüklerini yerine getirdiğini hissediyordu; en berbat yoksulluğun hüküm sürdüğü lümpen işçi sınıfı saflarında yaşayan kişiler, şimdi hem maddi güvenceye kavuşuyor, hem de bir Hizbullah çetesini yöneterek toplumu 'ahlaksızlık'dan ve 'kâfir komünistler'den temizleyerek kendilerini ispat edebiliyorlardı."[187]

İran-Irak Savaşı'nın sürmesi, Humeyni rejimine kendini güçlendirme fırsatı verdi.

1983-1985 yılları arasında Humeyni rejimi, savaşı kendi sınıf egemenliğini sürdürmenin, egemenliğini topluma dayatmanın ve kitleler üzerinde baskı kurmanın bir aracı olarak kullandı.

"Kolektif halüsinasyon" ve savaşın yarattığı atmosfer, kitlelerin rejimin güdümünde kolayca hareket etmesini sağladı. Ayrıca rejim, toplumsal yaşamın bütününe nüfuz etmek ve özellikle sokağın hakimiyetini elinde tutmak için, kontrolü dışındaki her türlü gelişmeyi engellemeye çalıştı. Örneğin, politize olmuş genç işsizlerin ve mezun olmuş öğrencilerin ağırlıkta olduğu işportacılığa karşı, rejim savaş açtı. Humeyni'nin, "sokak kaldırımlarının işportacılık için kullanılması haramdır," diye açıklama yaptığı bu marjinal sektör, rejimin sokağı denetlemesinde bir engel olarak görülmekteydi.

Asef Bayat; rejimin, işportacılıktan bu kadar rahatsız olmasını ilginç bir sosyolojik analizle açıklamaktadır.

"... İşportacılar, İslami devletin tolere edemeyeceği bir sosyal alan yaratıyorlardı. Bu laik, renkli sokak kültürü, karanlık dini havayla taban tabana zıttı. İşportacılar dini kültüre karşı hegenomik bir alt kültür oluşturuyorlardı."[188]

Rejim, sokak hakimiyetini sağlamak amacıyla Pasdaranlar'ı ve Hizbullah'ı devreye soktu. Ayrıca içinde resmi kurum temsilcilerinin bulunduğu, sokak işgallerini engelleme adı altında komiteler oluşturarak, işportacılığı kontrol altına almaya çalıştı. İşportacılar çeşitli direniş biçimleri gerçekleştirerek ayakta kalmaya çalıştılar. Bu direniş biçimlerinden en yaygını "günlük gerilla tarzı sat ve kaç taktiğiydi."[189]

Bir dönem sonra, rejim sektörde denetimini kurdu ve kendi belirlediği sınırlarda sektörün yaşamasına izin verdi.

İşportacılık örneğindeki gibi, rejim kontrolsüz olarak gördüğü her gelişmeye müdahale ederek, gündelik yaşamın ve sokağın hakimiyetini;

baskı ve şiddet politikaları yanında dinsel bir retorik geliştirerek sağladı. Kadınlara örtünme zorunluluğu getirilmesini ve sosyal yaşamda yerlerinin katı kurallarla belirlenmesini bu çerçevede ele almak gerekir. Rejimin Batı değerlerine "emperyalistlerin değerleri"ne karşı "İslami ve ulusal" değerler, demogojisiyle çarşaf giyme zorunluluğunu getirmesi, sol tarafından "yan çelişki" olarak değerlendirilerek, önemsizleştirildi. Sol, rejimin gündelik hayat üzerinde hegemonya kurmasını sağlayan bu tür gelişmelere kayıtsız ve tepkisiz kaldı.[190]

İran, bir dönem sonra koca bir hapishane haline getirildi. Hapishaneler de, küçük bir İran'a dönüştürüldü. Binlerce muhalif bu "konsantrasyon kamplarında" yoğun işkencelere tabi tutularak yok edildi. Bu kamplar, rejimin uyguladığı politikaların deney alanları olarak işlev gördü.[191]

İran-Irak savaşı, 1980-1988 yılları arasında sürdü. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Temmuz 1987'de almış olduğu 598 no'lu ateşkes kararını, Irak yürürlüğe koydu; İran da bir yıl sonra 20 Ağustos 1988'de Irak'la ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. Humeyni kararın kabulünün, kendisi için "bile bile zehir içmek" anlamına geldiğini söyledi.

Kararın alınmasında ve uygulamasında ABD'nin dayatmalarının önemli bir rolü vardı. Phill Marshall bu süreci şöyle anlatmaktadır:

"... Washington, ABD'nin bölgedeki nüfuzunu hissettirmek, Arap Körfezi'ndeki ülkelerin yöneticilerine verdiği desteği kanıtlamak ve bölgedeki petrol alanlarını koruma konusundaki kararlılığını göstermek üzere giriştiği bir dizi çabayı takiben, Tahran'a karşı benzeri görülmemiş bir güç gösterisinde bulundu. Vietnam Savaşı'ndan o yana geçen zaman içinde en büyük deniz gücü mobilizasyonuna gitti ve Arap ülkelerini bir araya getirerek bunların Irak'a destek olmasını sağladı. ABD'nin amacı Tahran'ı, Batı'nın zaferi (devrimden bu yana kaynama içinde olan bir Üçüncü Dünya devletine kazanılmış bir zafer) olarak sunabileceği bir barış antlaşmasına imza atmaya zorlamaktı."[192]

Ateşkesin kabulünden sonra, İran'da "İslami devrim" ve savaş dönemi politikalarında önemli değişimler yaşandı.

Savaşın uzamasında bir faktör olarak değerlendirilebilecek, Humeyni rejiminin, dış politikasında uyguladığı devrimi ihraç etme politikası, 1984'ten sonra değişmeye başladı. 1988'ten sonra pragmatik bir tarzda yürütülen dış politika devlet-devlet ilişkisine bürünerek, "tek ülkede İs-

lam" politikasına dönüştü.[193]

3 Haziran 1989'da Humeyni'nin 'ölümü' İslami rejimin yeni bir döneminin başlangıcı oldu.

HUMEYNİ DÖNEMİNDE TOPLUMSAL MUHALEFET

Humeyni rejimi, yoğun baskı, şiddet ve katliam politikalarıyla, 1983 yılında ülkedeki tüm kontrolü eline geçirdi. Bu süreçte, devrimci sol güçler ağır bir yenilgi alarak çöktü. İşçi hareketi ideolojik ve fiili saldırılara maruz kaldı, örgütsel gücü dağıtıldı.

İran-Irak Savaşı'nın sürmesi, önce işçi sınıfı içinde milliyetçi duyguların yaygınlaşmasına yol açsa da, savaşın sonuçlarından direkt etkilenen işçiler, farklı mücadele biçimleriyle; cepheye gitmeyi reddetme, silah ve değişik savaş malzemeleri üretimini yavaşlatma ve savaş için zorunlu mesai yapmama gibi eylemlerle tepkilerini ortaya koydular.

Rejimin, işçi sınıfının varlığını yadsıyan veya mücadele birikimlerinin içini boşaltan politikaları, zaman geçtikçe işlevsizleşti. Humeyni rejimi, 1 Mayıs'ı Hz. Ali'nin doğum günü, 8 Mart'ı ise Hz. Muhammet'in kızı Fatma'nın doğum günü olarak ilan edip, bu tarihsel günleri İslami kutlama günlerine çevirmeye çalıştı. Önce hiçbir düzeyde 1 Mayıs'ın kutlanmasına izin vermeyen rejim, 1985 yılında bizzat devlet eliyle kutlamaları organize etti.

Rejim, bu yöntemlerle işçilerden gelebilecek olası tepkileri nötrleştirmeyi amaçlamaktaydı. Fakat rejimin politikaları etkili olmadı. İşçiler, resmi törenlere katılmadı, bu törenleri boykot etti; alternatif biçimler yaratarak 1 Mayıs kutlamaları gerçekleştirdiler.[194] Birçok defa Kürdistan'ın başkenti Samandaj'da binlerce işçinin katıldığı törenler yapıldı.[195]

1982-1983 yılında hazırlanan, işçi sınıfının köleleştirilmesine hukuki içerik kazandıran çalışma yasası taslağı, işçiler tarafından büyük bir protestoyla karşılandı.

Taslağın içeriği kısaca şöyleydi: "... taslak Ortaçağ köleliğinin düzenlenmesinde de kullanılan İslami ticaret ve icra kanunu temelinde şekillenen Humeyni'nin dini esaslarına dayandırılıyordu. Buna göre iş ilişkisi; işverene, ücret bağımlısına tamamen kendi istekleri doğrultu-

sunda davranma hakkı veren bir çeşit kira ilişkisidir. Yasaya göre iş saatlerine herhangi bir sınırlama getirilmiyor, asgari ücret ve iş güvencesi verilmiyordu."[196]

İşçiler tarafından taslağın yoğun bir tepkiyle karşılanması ve çeşitli eylemlerin gerçekleşmesi, rejimin denetimi altında faaliyet yürüten "İslami konseyler"in de taslağa itiraz etmesine neden oldu. Taslak geri çekildi. Taslak hükümetçe geri çekilmesine rağmen, revize edilerek daha sonraki yıllarda dört defa daha uygulanmaya çalışıldı. Fakat bu çabalar da sonuç vermedi.

İşçi sınıfının pasif karakterli, savaşı protesto eden eylemleri, 1987 yılının ortasından sonra işyerlerinde açık savaş karşıtı eylemlere dönüştü. 1988 yazında Irak'la ateşkesin kabul edilmesiyle, 8 yıl süren savaşın yarattığı bastırılmış ve birikmiş öfkenin açığa çıkma tehlikesi belirdi.

Rejim bu tehlikeyi, toplumu terörize ederek önlemeye çalıştı. Ülkede, 1988 yılının son aylarıyla 1989 yılının ilk aylarını kapsayan zaman diliminde, vahşi bir terör dalgası estirildi. Rejim karşıtı kabul edilen binlerce kişi tutuklandı. Hapishanelerde kitlesel infazlar gerçekleştirildi.

"Tıpkı her bölgenin hapishanelerinde olduğu gibi 1988-90 yılları arasında katliam görmemiş bölge de kalmamıştı. Humeyni'nin tüm bölgesel sorumluları kendi alanlarındaki muhalefeti yok etmekle görevlendirilmişlerdi. Çoğunlukla hapishanedeki sürelerini tamamlayan muhalifler bile yeniden yakalanmış, tekrar mahkemeye çıkarılmış ve idam edilmişti.

Bu, savaşta yenilen ve yenilginin ülke içindeki sonuçlarından korkan rejimin tepkisiydi. İşler kontrolünden çıkıyor diye daha da vahşileşmekte ve bu şekilde pozisyonunu sağlama almaya çalışmaktaydı. Humeyni'nin 'Allahın en büyük lütfu' diye adlandırdığı savaş, sonunda onun laneti olmuştu. Irak'ın karşısındaki yenilgi yüzünden kendi halkına karşı savaşı yükseltmişti ve hiç değilse bunu kaybetmemeye kararlıydı. 'Cephe', Irak'ın mayın tarlaları olmaktan çıkmış İran'ın idam sehpaları olmuştu.

Kürdistan'da katliamlar vahşice ve barbarca gerçekleştirildi. Darağaçlarını köy meydanlarında kurdular. Asılanların cesetleri, bazen günlerce hatta haftalarca herkese örnek olsun diye, orada bırakılıyordu. Sokaklarda bunu yapabilenlerin kapalı kapılar ardındaki hapishanelerde neler yapabileceğini hayal etmek zor almasa gerek.

Farklı bölgelerin hapishaneleri arasında kim daha kısa zamanda daha çok tutukluyu asabilecek diye vahşice bir yarış başlamıştı. Hamedan, Kuzeyde Rast, Azerbaycan'da Rezaieh gibi bölgelerde politik tutukluların yüzde 90'ı katledildi. Tahran yakınlarında 24 Ekim 1988'de 725 cesedin ortaya çıkarıldığı mezarlıklar bulunmuştu. Tahran'da, Kaspian bölgesinde Rudbar ve Mencil'de bundan başkaları da daha sonra bulundu. Ne kadar masum insanın bu cinayetlere kurban gittiğini tam olarak asla bilemeyeceğiz ama, rakamların yaklaşık olarak sekiz ya da on bin kadar olduğu hesaplanıyor."[197]

Bu "temizlik" hareketinden sonra -bu arada Humeyni ölmüştü- Rafsancani'de simgelenen Batı'ya ekonomik alanda açılma politikasına geçildi.

HUMEYNİ'DEN SONRA İRAN

İran'da, Humeyni'nin ölümünden sonra, 1989 yılı içinde, Anayasa değişikliği için plebisit yapılarak, başkanlık sistemine geçildi. Başbakanlık kurumunun olmadığı bu sistemde yürütmenin başı cumhurbaşkanı olarak belirlendi. Daha sonra yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini Rafsancani kazandı. Humeyni'den boşalan dini liderliğe ise Seyid Ali Hamaney getirildi.

Rafsancani, İran'a yabancı sermayenin gelmesi doğrultusunda düzenlemeler yaptı ve İran dışında yaşayan İran kökenli kapitalistlerin ve teknik kalifiye uzmanların ülkeye geri dönmesi için girişimlerde bulundu.

Rafsancani özelleştirme, yabancı yatırımlar ve dış yardımları içeren pazar ekonomisine yönelik reformlar başlattı.[198] Özellikle petrol sektörünün, İran'ın uluslararası pazara açılmasında motor işlevi görmesi yönünde düzenlemelere girişti.

Mart 1989 ile Mart 1994 arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Rafsancani döneminde uygulamaya konuldu. Planın ana eksenini, hızlı ve radikal özelleştirme politikaları oluşturmaktaydı. Ayrıca plan, ticaret ve fiyatların liberalizasyonunu, devlet sübvansiyonlarının kaldırılmasını ve petrol dışında mal ve hizmetlerin üretiminin artırılmasını hedeflemekteydi.[199]

Rafsancani, sosyo-ekonomik programını, ülkede terör dalgasını sis-

temleştirerek hayata geçirmeye çalıştı. Bu dönemde toplu infazların düzeyi, 1987-1988 yıllarında yapılanlardan daha fazlaydı. Yine işçi sınıfı için kölece çalışma anlamına gelen, çalışma hayatına ilişkin yasa Rafsancani döneminde "İslam parlamentosu"nda kabul edildi. Çalışma yasası, işçilerin grev ve sendika kurma hakkını yasaklamakta ve işçi sınıfının organik birliğini parçalamak yönünde uygulamalar içermekteydi. Yasanın kapsamı, 2-3 milyon işçiyle sınırlandırılmıştı. Tuğla atölyelerinde ve fabrikalarında çalışan işçiler, mevsimlik işçiler ve tarım işçileri, ağırlıkta Afgan kökenli göçmen işçiler ve sayıları toplam 1,5 milyona ulaşan çocuk işçiler kapsam dışı bırakıldı. Bunun yanında yasada, çalışma süresi ve asgari ücret belirlenmekte, 30 günlük yıllık izin kabul edilmekte ve 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmaktaydı. Yasa, işçi sınıfının varlığını resmen kabul ediyordu.[200]

İşçi sınıfı, yaşadığı atomizasyonu özelikle İran-Irak Savaşı'ndan sonra gerçekleştirdiği çeşitli eylemlerle aşmaya çalıştı. 1989 yılında işçiler 23 maddelik bir bildirge yayınlayarak temel taleplerini dile getirdiler. Bildirge, erkek-kadın eşitliğini savunuyor, çocuk işçilerin çalıştırılmamasını talep ediyor, gece çalıştırmaların, fazla mesailerin ve akort sisteminin yasaklanmasını istiyor, iş ve çalışma güvencesinin sağlanmasını talep ediyordu. Ayrıca Filistin ve Kürt halkının mücadelesine destek verildiğini açıklıyordu.

İşçi sınıfının en temel ekonomik ve demokratik haklarını elde etmek için harekete geçtiği bu dönemde, 1991-1992 yılında, resmi makamların da kabul ettiği 2 bin grev gerçekleşti.

Savaş ve onu takip eden terör dalgası ve uygulamaya konulan ekonomik program, kitlelerin birikmiş öfkesini açığa çıkarmıştı. Kitleler 1991 ve 1992 yılları arasında patlama noktasına geldi.

Rafsancani iktidarının 1991 yılında kent varoşlarında gecekondu yıkımlarına başlaması, rejimin, kuruluşundan bu yana temel desteğini oluşturan kent yoksullarını harekete geçirdi. Yıkımlara karşı, kent yoksulları ciddi direnişler gösterdiler. Kent yoksullarının direnişi, 1992 yılında 'Kutsal Şehir' Maghada'da doruğa ulaştı. Maghada'daki direnişlere Arak ve Şiran'da başgösteren eylemlilik ve protestolar eşlik etti.

Aynı yıllarda, petrol işçileri, gerçekleştirdikleri grev ve direnişlerle toplumsal muhalefetin taşıyıcı gücünü oluşturdu. Petrol işçilerinin 1991 Ocak ve Ekim ayında ve 1992 Ocak ayında yaptıkları grevler, ülkeyi

sarstı. Grevler, işçi sınıfının yaşadığı demoralizasyonu aşmasına ve kendine güven duymasına yol açtı.

Rejim, İran ekonomisinin can damarını oluşturan petrol sektöründeki bu gelişmeleri önlemek ve petrol işçilerinin muhalefet gücünü parçalamak için yeni taktikler geliştirdi.

Petrol işçilerinin ekonomik durumlarında iyileştirmeler yapılarak, bu işçiler memur statüsüne getirildi. Rejim bu taktikle, İran işçi sınıfının en mücadeleci kimliğine sahip kesimini sınıfın diğer kesimlerinden kopartmaya, yalıtmaya çalışmaktaydı.

İran'da 1991-1992'de gelişen toplumsal hareketler 1993 yılında estirilen baskı dalgasıyla boğulmaya çalışıldı. Aynı yıl içinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini - İran'da cumhurbaşkanlığı seçimleri 4 yılda bir yapılmaktadır - Rafsancani ikinci kez, oyların 63,2'sini alarak kazandı.

Rafsancani, birinci cumhurbaşkanlığı döneminde uyguladığı ekonomik politikayla, İran ekonomisinin canlanmasını ve toparlanmasını sağlamaya çalıştı. Ekonominin liberalizasyonunu içeren bu politika, istenen sonuçları vermedi.

"Aralık 1993'te, İran'ın dış ülkelere ve yabancı finans çevrelerine 30 milyar dolar borcu vardı. Yine Eylül 1992 ile Eylül 1993 arası dönemde, tüketici fiyatları üzerinden enflasyon oranı yüzde 30 olmuştur. 1991 yılında, işsizliğin yüzde 30 olduğu tahmin edilmektedir.

İran dışsatımının yüzde 90'ının petrol gelirlerinden oluşması da, ekonominin dengesizliğini göstermektedir. Dolayısıyla İran ekonomisi petrol fiyatlarının dalgalanmasına ve petrol üzerinden uygulanacak ambargolara karşı son derece duyarlıdır. Bütçeye bakıldığında, dışsatımların 15,5 milyar dolar gerçekleştiği, bunun da yüzde 90'ını petrol dışsatımının oluşturduğu görülmektedir."[201]

Rafsancani'nin ikinci dönem cumhurbaşkanlığında en sarsıcı toplumsal gelişme, 1994 yılında yaşandı.

1994 Ekim'inde önemli sanayi merkezlerinden Gazvin'de, kitle ayaklanması gerçekleşti. Uzun yılları kapsayan baskı ve şiddet politikaları, kitlelerin öfkelerinin yavaş yavaş biriktirmiş, Gazvin'de bu birikim bir öfke selinin doğmasına yol açmıştı.

Kitleler önce güvenlik güçlerinin bulunduğu binaları ele geçirdi. Daha sonra tüm resmi binalar işgal edildi. Şehrin bütün kontrolü halkın de-

netimine geçti. Halk tarafından oluşturulan milisler, bütün kritik noktaları tutarak, olası saldırılara karşı önlemler aldılar.

"Vatandaşlardan bir milis oluşturularak anacaddeler kontrol altına alınmıştı. Şehre ancak kontrol altında ve örneğin 'Kahrolsun İslami Rejim!' gibi sloganlar yazılı olan arabalar sokuluyordu. Şehir İslami rejimden kurtulmuştu, vatandaşlar kendi şehirlerini kontrol etmekteydiler."[202]

Gazvin'de kitlelerin başkaldırısı, Rafsancani yönetimini tam bir şaşkınlığa uğrattı. Yönetim ayaklanmayı bastırmak için halkın üzerine yerel silahlı kuvvetler yolladı. Fakat bu kuvvetler, kitlelerin direnci ve haklı talepleri karşısında, halka karşı silah kullanmayı reddettiler ve ayaklanarak halk saflarına katıldılar. Rafsancani yönetimi, bu gelişmeler üzerine Gazvin'e kara ve hava kuvvetleri birlikleri göndererek, karadan ve havadan saldırıya geçti. Gazvin halkı bu saldırılara üç gün direndi. Üçüncü günün sonunda, askeri birliklerin Gazvin'e girmelerine rağmen, halkın direnişi bir ay boyunca sokak sokak, ev ev sürdü.

"İslami rejim Gazvin'i savunanları helikopterlerden makineli tüfeklerle ateş açarak ve üç gün süren kanlı çarpışmalardan sonra ele geçirmeyi başardı. Ama silahlı güçlerin her sokak, her ev için halkın milisleriyle savaş etmesi gerekti. Gazvin'in her yerinde bir ay boyunca aramalar ve tutuklamalar devam etti."[203]

Gazvin'deki kitlelerin başkaldırısı tek başına bir örnek olmadı. 1993-1994 yılları içinde Maşaad, Arak, Tebriz, Zahedan ve Şiraz'da benzer halk ayaklanmaları yaşandı. Gazvin bu ayaklanmalar içinde en sarsıcı, en kararlı ve hedefini en iyi belirlemiş ayaklanmaydı: İslami rejimin yok edilmesi...[204]

Yerel düzeyde yaşanan bu halk ayaklanmaları, rejim tarafından bastırılsa da, kitlelerin yeni bir gelecek arayışında olduğunu gösteren somut gelişmelerdi.

Rafsancani yönetimi, İslami rejimi sarsan bu ayaklanmalardan sonra, baskı politikalarını daha yoğunlaştırarak, polisiye tedbirleri artırdı. Bunun yanında, Mart 1994 ile Mart 1999 arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı uygulamaya başladı. Plan, özce devlet mülkiyetinin küçültülmesini ve özel sektörün hızla geliştirilmesini hedeflemekteydi. Bu hedefe bağlı olarak İran ekonomisinin kilit sektörü sayılan petrol endüstrisinde radikal özelleştirmelere gidildi.

19 Mayıs 1997'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini, Muhammed Hatemi kazandı. Rafsancani'nin desteklediği Hatemi'nin din adamlarının gücünü sınırlaması ve reform vaadlerinde bulunması, seçimleri kazanmasında etken oldu.

Seçimler, İslami güçler içindeki kliklerin iktidar savaşının yansıdığı bir platform işlevi gördü. İslami rejim içindeki klikler üzerine şöylesi yorumlar yapılmaktadır: "İslami rejim üç kanattan oluşuyor; yargı, parlamento, askeri, güvenlik güçleri ve birçok diğer organı da elinde bulunduran sertlik yanlısı dini lider Hamaney kanadı; az sayıda güçlü mollanın desteklediği ve Cumhurbaşkanı Hatemi'nin de bulunduğu ılımlı diye ünlenen kanat ve kendilerini imar hizmetçileri diye adlandıran sivillerden oluşan eski Cumhurbaşkanı Rafsancani yandaşları. Bu son kanat rüzgârın yönüne göre diğer iki kanat arasında mekik dokuyor ve asıl iktidar savaşı, sertlik yanlısı kanat ile ılımlı diye ünlenen kanat arasında cereyan ediyor."[205]

Seçim öncesi ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan gelişmeler, Hatemi'nin seçimleri kazanmasına zemin yarattı. Ulusal düzeyde, demirçelik ve otomobil sektöründe başlayan grevler ve daha sonra petrol sanayiinde çalışan işçilerin sendikal haklarını elde etmek yönünde gerçekleştirdikleri, aylarca süren direnişler, Hatemi'nin önüne açan gelişmeler oldu.

Uluslararası düzeyde önemli bir gelişme ise Almanya'da Mikonos davasının bitmesi ve dava sonucunda İslami rejimin, -içinde Cumhurbaşkanı'nın, İstihbarat Bakanı'nın ve Dışişleri Bakanı'nın da bulunduğu- birçok üst düzey yöneticinin suçlu bulunmasıydı. Karar, İslami rejimi diplomatik açıdan zor durumda bıraktı.[206]

Hatemi, bu konjonktürde ağırlıkla demokrasi ve insan hakları içerikli demogojik söylemler geliştirerek, seçimlere girdi ve Hamaney'de simgelenen kanadı etkisiz bıraktı.

"388 adayın arasında birbirleriyle ana çizgilerde aynı olmalarına karşın 384'ünü eleyen seçim konseyi, aralarında Hatemi'nin de bulunduğu kişelere seçim vizesi verdi. Halkın büyük bir bölümü, sertlik yanlısı kanada daha doğrusu dini liderin desteklediği adaya karşı Hatemi'ye oy verdi."[207]

Seçimleri Hatemi, büyük bir oy farkıyla kazandı.

Hatemi'nin seçim öncesinde bulunduğu vaadlerin hepsinin, bir de-

mogoji olduğunun ortaya çıkması uzun sürmedi. Hatemi, ülke içinde baskı ve şiddet politikalarını yaygınlaştırırken, Batı'yla ilişkileri geliştirmeye çalıştı. Avrupa Birliği'nin İran'la ilişki kurma çabalarına sıcak bakan Hatemi yönetimi, birçok uluslararası tekelle ekonomik anlaşmalar imzaladı. Bu adımlar, Hatemi'nin özellikle Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin medyasında ılımlı ve liberal gösterilmesini ve bu yönde "takdir" toplamasını beraberinde getirdi. Hatemi yönetimi ayrıca Arap ülkeleriyle ilişkilerin sıcaklaşması yönünde girişimlerde bulundu. Bu sıcak diplomasi ataklarında, ABD de unutulmadı.

İran'ın Batı ekonomileriyle entegrasyon çabaları sürerken, petrol fiyatlarında yaşanan düşme İran ekonomisini darboğaza sürükledi.

Halkın yaşam standartlarında düşüşler yaşandı. Ülkede yoksulluk ve işsizlik daha da arttı. Toplumsal sefaletin yaygınlaştığı bu koşullarda, her olay halkla rejimi karşı karşıya getirmeye başladı.

İslami rejim tepkileri engellemek, korkuyu kitleselleştirmek ve muhalefeti bastırmak amacıyla aydınlara yönelik şiddet politikaları geliştirdi. "Kayıplar" ve "faili meçhul" cinayetler şeklinde suikastlerle birçok aydın katledildi. 1998 yılında yaygınlaşan bu katliamlar, geniş yığınların katıldığı eylemlerle protesto edildi. Her cenaze törenine katılan onbinler "suçluların bulunmasını", "hesap sorulmasını" istedi. Toplumsal tepkilerin yükselmesi sonucunda Hatemi yönetimi, zincirleme kayıp ve "faili meçhul" cinayetleri, istihbarat bakanlığında devlet denetimi dışında oluşmuş bir çeteye bağladı. Fakat daha önce devlet içinde hazırlanan bir raporda, bu faaliyetlerin arkasında gizli servisin ucu Hamaney'e kadar uzanan bir kanadının rolü olduğu ortaya çıkmıştı.

Bazı yorumcular ve muhalefet çevreleri, o dönemde, Hatemi'nin kendi manevra alanını genişletmek için Hamaney'le bir anlaşmaya vardığını ve raporun gizli tutulmasını kabul ettiğini açıkladı.[208]

Toplumsal tepkilerin giderek büyümesi sonucunda, Hatemi yönetimi, İstihbarat Bakanı'nın yardımcılığını yapan Said İmami-İslami ve üç ayrı devlet görevlisini tutuklamak zorunda kaldı. Bu görevlilerin aydınları katletme olaylarından sorumlu oldukları açıklandı. Aynı günlerde, tepkileri bastırmak, kamuoyunun bilgi almasını engellemek için parlamentodan, basına daha fazla kısıtlama getiren yeni bir yasa çıkarıldı.

Hatemi'yi destekleyen mollaların içinde yer alan, ABD Büyükelçiliği'ni işgal eden öğrencilerin liderliğini yapan Musavu-Huiniha'nın sa-

hip olduğu "Selam" gazetesinin gizli servisin raporunun bir kısmını açıklaması siyasal tansiyonu yükseltti. Raporun açıklanmasıyla "Selam" gazetesi kapatıldı. Gazetenin sahibi Musevu-Huiniha özel mollalar mahkemesine çağrıldı.

Olayı protesto eden öğrenciler, Ensar-ı Hizbullah adlı silahlı gayri resmi kolluk kuvvetleri tarafından şiddetle engellenmeye çalışıldı. Ensar-ı Hizbullah, öğrenci yurtlarını basarak üç öğrenciyi öldürdü, onlarca öğrenciyi yaraladı.

Ertesi gün -9 Temmuz 1999- Tebriz, Meşhed, Reşt, Şiraz, İsfahan, Arbedil ve Kırmanşah üniversiteleri başta olmak üzere büyük şehirlerde öğrenciler olayları protesto eden eylemler ve gösteriler düzenlediler. Tahran'da yapılan gösteriye 30 bin kişi katıldı.

1980'de üniversitelere "kültürel devrim" adıyla yapılan saldırılardan sonra, devrimci muhalefetin en önemli odakları olan bu alanlar rejimin kontrolüne geçmişti. Rejim, öğrenci gençlikten gelebilecek olası tepkileri engellemek için uzun vadeli programla hareket ederek, üniversiteye girecekleri, değişik araştırma ve soruşturmalardan geçirip eleyerek belirlemeye başladı. Üniversiteye gireceklerin toplamının yüzde 60'ı böyle belirlenirken, yüzde 40'lık bölümü ise, Pasdar, Besirc (özel, silahlı yarı milis) ve İran-Irak Savaşı'nda yaşamını yitirmiş rejim taraftarlarının yakınlarına ayrılmıştı.[209]

Üniversitelerdeki bu özelliklere sahip öğrenci gençliğin tepkisi Hatemi kanadı tarafından kontrol edilmeye ve kullanılmaya çalışıldı. Hatemi kanadı öğrenci gençliği yönlendirerek, gücünü artırmak istiyordu.

Olayların çıkmasında büyük rol oynayan "Birliği Güçlendirme Derneği" bu yönde hareket etti ve öğrenci gençliğin tepkilerini dar hedefler içine hapsetmek istedi. Dernek, tutuklu öğrencilerin serbest bırakılmasını, öğrencilerin öldürülmesinden sorumlu olan güvenlik güçlerinin komutanının değiştirilmesini talep etmekteydi. Fakat, öğrencilerin talepleri giderek radikalleşti. Öğrenciler, dini liderin yanı sıra, yargı kurumunun başkanının yargılanmasını ve anayasa mahkemesinin de lağvedilmesini istiyorlardı. Olayların gelişiminin Hatemi kanadının kontrolünden çıkmasıyla, öğrencilere yapılan saldırılar arttı.

Hatemi, öğrencilerin saldırganlaştığını, rejimi tehdit eder hale geldiğini ve buna izin verilmeyeceğini açıkladı. Hatemi bu açıklamayı yaptığı sırada dini lider Hameney de, meclisin halk desteğine sahip olmasını,

öğrencilerin haklı olduğunu, öğrenci yurtlarına saldırı düzenleyenlerin yakalanacağını açıklıyordu. Hatemi'nin tavrındaki değişikliğe bağlı olarak Hamaney de tavrını değiştirip öğrencilerin yabancı güçler tarafından kullanıldığını ve ulusun güvenliğini tehdit ettiğini açıkladı.

Bu açıklamalardan sonra, tüm üniversiteler güvenlik güçleri ve Ensar-ı Hizbullah tarafından işgal edildi. Tebriz'de çıkan çatışmalarda beş öğrenci öldü, onlarca öğrenci yaralandı. Tutuklama operasyonları başlatılarak, binin üzerinde öğrenci tutuklandı. Eski siyasi mahkûmlar yeniden gözaltına alındı. Üniversitelerden, yüzlerce öğrenci kaydı silinerek atıldı.

İslami rejim, olayların sorumluluğunu dış güçlere bağlayarak, milliyetçi duyguları körüklemeye çalıştı.

Öğrenci olayları; İslami güçler içindeki kliklerin, aralarındaki iktidar kavgasına rağmen, rejimin "tehdit" altında olduğunu hissettikleri an ortak yöntemler (baskı ve terör) kullandıklarını gösteren bir gelişme oldu.

Hatemi'ye yüklenen "ılımlı", "reformcu" kimliğin, bir imajdan öte anlam taşımadığı ortaya çıktı. Öğrenci olayları İslami rejimin en ufak demokratik gelişmeye bile tahammülsüz olduğunu gösterdi. Devrim Muhafızları komutanlarıyla kuvvet komutanlarının Hatemi'ye verdikleri muhtıra niteliğinde mektupta, "demokratikleşmenin" anarşiye yol açtığı ifade edilmekteydi.

Öğrenci gençliğin gerçekleştirdiği eylemlerden sonra, İran'da İslami rejim baskı ve terör politikalarını yoğunlaştırdı.

Bugün, klerikal nitelikli rejimin baskı, terör ve şiddeti altında ezilen, kolektif halüsinasyonun yarattığı ideolojik bombardımanlara maruz kalan İran halklarının, geleceklerini kazanmak için kendi güçlerine inanmaktan ve örgütlenmelerine dayanmaktan başka çareleri yoktur. İran işçi sınıfının ve halklarının mücadele tarihi, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Mehabat Kürt Cumhuriyeti'nin kuruluşu gibi deneyimlerin yanında, İşçi-Köylü Şuraları, Mahalle Komiteleri gibi zengin birikimlere ve deneyimlere sahiptir.

Büyük bedeller ödenerek yaratılan bu deneyimler dün olduğu gibi bugün de İran halklarının mücadelesine ışık tutmaktadır.

DİPNOTLAR

1. İngilizler'in Hindistan kıyılarında gözükmesi, resmi olarak 1600'ün başlarına rastlar. Başlangıçta Endonezya'yı işgal etmek için harekete geçen İngiliz donanması bu bölgenin Hollanda egemenliğinde olması nedeniyle, Hindistan'ın işgalini hedef olarak belirledi. 1612'de İngilizler kumaş ticareti yapmak için Saurat adlı bir bölgede bir şirket kurdular. Aynı yıl Madras'ta sahip olunan bir arazi üzerinde Saint-Georges Kalesi'ni inşa ettiler. Aslında bu kalenin yapılması işgalin de ilk adımı oldu. 1668'de Bombay da İngilizler'in eline geçince, İngilizler'in Hindistan İmparatorluğu kurulmaya başlandı.

Yerli topraklarda egemen olan Moğollar'ın İngilizlerle çatışması ve Fransa'nın Hint topraklarında Marathe adı verilen güçlerle ortak hareket etmesi, İngilizler'i uzun süreli kanlı çatışmalarla karşı karşıya bıraktıysa da, Hollandalılar'ın İngilizlerle ortak hareket etmesi ve Fransızlar'ın Avrupa'nın değişen güç dengeleri içinde yalnız kalması İngiliz İmparatorluğu'nu Fransa karşısında güçlü bir pozisyona soktu. Nihayet 1763'te imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Fransızlar Hindistan'ı terk etmek zorunda kaldılar ve İngilizler 1947'ye dek bölgenin tek hakimi haline geldiler.

İngilizler açısından Hindistan İmparatorluğu'na hakim olmak, sadece Uzakdoğu'da ya da Hint kıtasının ardılı bölgelerde egemenlik ilan etmek ve bu coğrafyanın sömürülmesi dışında da, büyük bir anlam ifade ediyordu. Hindistan'ın hakimi olarak, İngilizler Avrupa'nın da tartışmasız en güçlü devleti haline geliyorlardı. Hemen her savaşta, Hindistan yoğun askeri birikimi ve asker sayısı ile İngiliz ordusunun önemli bir kesimini oluşturuyor, Hindistan ve Uzakdoğu'daki üsleri sayesinde İngilizler dünya egemenliği için savaş veriyorlardı. Afrika'nın işgali sırasında İngilizler'in sadece Hindistan'a giden denizyolunu denetim altında tutabilmek için Süveyş Kanalı'na yakın bütün bölgeleri kontrol altın alması, yine Güney Afrika'da Hollandalılarla denizyolunun egemenliği için giriştiği yüzyılın başındaki ünlü Boer Savaşı da, Hindistan egemenliğinin ne derece önemli olduğunu göstermeye yeterdi.

20. yüzyılın başlarında Hindistan'a egemen olmak, Ortadoğu açısından da büyük olanaklar yarattı. Coğrafi olarak, Hindistan Ortadoğu'nun Uzakdoğu'ya açılan hemen hemen tek kapısı olma özelliğini taşıyordu. Hindistan'ın girişi sayılan Sind ve Pencab bölgeleri stratejik anlamda büyük bir önem taşıdığı gibi, bu bölgeler aynı zamanda anti-emperyalist isyanların merkezi olması itibariyle de, İngilizler açısından üzerinde önemle durulması gereken alanlar olarak öne çıkıyordu. Daha da önemlisi Sind ve Pencab halkı Ortadoğu halkları ile akrabalık ilişkisi içindeydi. Hint toplumsal ilişkileri (özellikle kast sistemini) yaratan Ariler'in İran halkı ile olan akrabalıkları, yine bu halkın Orta Avrupa ve Rusya'da yaşayan benzer bir halkın kolu olarak bu alanda yerleşmiş olduğu gerçeği) Pencab ve Sind'in önemini daha da artırıyordu. Rus Devrimi sonrası, Hindistan'ın jeo-politik ve jeo-stratejik önemi arttı. Özellikle Gandhi'nin etkisiyle, Hint halkının anti-sovyetik duygular taşıması ve yine Uzakdoğu'da önemli bir güç olarak ortaya çıkan Japonya'ya karşı Hindistan'ın bir ana bölge olarak kullanılması İngiliz emperyalizmine önemli avantajlar sağladı.

Son olarak, yoğun diskriminasyona yol açan kast sistemi ve mihrace devletlerinin varlığı, Hindistan'a diğer İngiliz sömürgelerine oranla idaresi daha kolay bir ülke görü-

nümü vermekteydi. Üst kastları ve mihraceleri denetim altında tutan İngilizler bu nedenle Hindistan'da egemenliklerini uzun süre sürdürebilmeyi becermişlerdi. Bu uzun süreli yönetim II. Dünya Savaşı'nın sonlarına dek Uzakdoğu'nun en güçlü ülkesi olarak İngiltere'nin sürekli gündemde kalmasını sağlarken, Japonya'nın Asya kıtası içinde yayılmasını engelleyerek. Japonlar'ın Pasifik'te ABD'nin düşmanı olmasını koşullandırmıştır. Ayrıca Sovyet egemenliğinin yayılmasını da engelleyerek, Uzakdoğudaki sosyalist devletlerin ardıl bölge yaratmasını önleyebilmiştir.

2. *Bakü 1920 Birinci Doğu Hakları Kurultayı (Belgeleri)*, Koral Yay., 1990, s. 62-63.
3. Alain Gresh - Dominque Vidal, *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı*'na, Alan Yay., 1991, s. 32.
4. 1600'lü yılların sonralarında Avrupa'da güçler dengesi tamamen değişmiş, Fransızlar Otuz Yıl Savaşları'nın sürdüğü sıralarda, Avrupa'nın askeri anlamda en güçlü ülkesi olarak görülmeye başlanmıştı. İngilizlerle hemen hemen aynı tarihlerde sömürgeciliğe girişen Fransızlar, Hollandalılar'dan öğrendikleri biçimiyle bir Doğu Hindistan Kumpanyası kurarak faaliyete başladılar. Önceleri Seylan'ı işgal etmeye çalıştılarsa da, bunu beceremediler, bununla birlikte Hindistan kıyılarında önemli üsler elde ettiler.

Hindistan'ın güneyinde yer alan küçük prensliklerin çatışması Fransızlar açısından büyük bir olanak yarattı. İngilizler'in küçük prensliklerin bir kısmı üzerindeki etkisiyle taraf olması, Fransızlar'ın da karşı tarafa güç vermesi sonucunu doğurdu. Fiilen savaşanlar prenslikler olsa da Fransa ve İngiltere ilk kez bu savaşlar esnasında karşı karşıya geldiler. Sonuçta güçlü Marathe Devleti'nin müttefiki olan Fransızlar Hindistan üzerinde egemenliklerini ilan ettiler. 1741 yılında Madras'ın İngilizler'den alınmasıyla Fransızlar'ın Hindistan İmparatorluğu da resmen ilan edildi.

Ne var ki, Fransızlar'ın bu imparatorluğu uzun ömürlü olmadı. İngilizler'in sürekli baskısı nedeniyle geniş Hindistan topraklarında yeterli etkinliği sağlayamayan Fransız ordusu, askeri giderlerinin artması ile Fransız hükümetinin Amerika kıtasında yayılma arzusu birleşince Fransız Hindistan'ı ciddi bir mali krizle karşı karşıya kaldı. 1756 yılında patlak veren Yedi Yıl Savaşları sırasında Fransız hükümeti sömürgelerden, özellikle de Hindistan'dan desteklerini çekmek zorunda kaldı. Bu arada Fransızların müttefiki olan Bengal Prensliği de yenilince, İngilizler yeniden bölgenin tek hakimi oldu. 1763 yılında imzalanan Paris Barış Antlaşması ile Fransızlar Hindistan'ı terk ettiler. Fransa'nın Hindistan'dan çekilmesi, etkilerini Ortadoğu'da da gösterdi. Fransa Ortadoğu'da ciddi nüfuz kaybına uğradı.

5. Süveyş Kanalı'nın açılması sömürgecilik tarihi açısından kritik öneme sahip bir gelişmedir. Çünkü bu kanalın açılması sadece Avrupa'nın Uzakdoğu'ya daha çabuk ulaşması dışında, yeni bir sömürgecilik kültürünü yaratması bağlamında da önem taşır. Ayrıca kanalın açılması Avrupa ile Doğu'nun birleşmesini sağlamak amacıyla üretilen temel sömürgecilik ilişkisinin yeniden kurulması anlamında bir işlev görmüştür. Bu nedenle Süveyş Kanalı, öncesi ve sonrası ile önemli bir tartışmayı bünyesinde barındırmaktadır.

Avrupa ile Uzakdoğu'yu birleştirecek bir su yolunun kurulması yüzlerce yıl Avrupalılar'ın temel düşüncesi olmuştur. Edward Said *Şarkiyatçılık* adlı kitabında, Avrupa'da hemen hemen her ülkede Süveyş Kanalı'nın açılmasının yarattığı büyük heyecandan söz eder; "17 Kasım'da bu yüzyılın en büyük mühendislik harikasının başarısı.

Avrupa'nın neredeyse her kraliyet ailesinden özel bir temsilcinin katılacağı muhteşem bir açılış şöleniyle kutlanacak. Doğrusu olağanüstü bir olay olacak bu. Avrupa ile Doğu arasında bir su bağlantısı hattının oluşturulması, sırasıyla Yunanlar'ın, Romalılar'ın, Saksonlar'ın, Galyalılar'ın zihinlerini meşgul etmiş yüzlerce yıllık bir düşünceydi;"

Avrupalılar'ın kanalın açılmasına ilişkin gösterdiği ilgi dikkate alınırsa. bu olayın sıradan bir ulaşım olanağı dışında başka anlamlar ifade ettiği açığa çıkmaktadır. Yunanlar-'dan Galyalılar'a dek tüm tarih boyunca Avrupalılar'ın Asya'ya ulaşma projesini hayata geçiren kanalın 1869'da faaliyete başlaması, bu anlamıyla farklı bir tarihselliğe de denk düşmektedir. Öyle ki Avrupa'da sanat alanında dahi (örneğin kanalla ilgili şiir yarışmalarında olduğu gibi) kanalın açılışının ciddi bir etkisi olmuştur. Olayın ilgi çekici yanı kanalın açılmasından çok önce Mısır'ın Avrupalı taraf'ından kavranış biçiminin yeniden kurulması, yani Mısır coğrafyasının Avrupalılar açısından hem askeri, hem de ideolojik olarak güvence altına alınmasıydı. Bu, bir anlamıyla Mısır tarihinin de yeniden yazılması oldu. 1882 yılında Mısır'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi bu tarihin son aşamasını ifade ediyordu.

Aslına bakılırsa Süveyş Kanalı belki de tek bir nedene, Hindistan'a ulaşılması hedefine dayalıydı. Fransız ve İngiliz devletleri arasındaki çatışmanın en son noktasını oluşturan Hindistan ve Kuzey Amerika mücadelesinde belirleyici olan, Uzakdoğu'daki İngiliz hakimiyetinin sağlanması oldu.

İngilizler'in Afrika işgaline başladığı yıllarda özellikle Süveyş Kanalı'na giden yolları denetim altına alması ve Güney Afrika'dan Mısır'a dek tüm Afrika kıtasındaki topraklarını birleştirerek, Batı Afrika'dan gelmesi olası bir Fransız müdahalesine karşı bir set oluşturma gayreti, Uzakdoğu'nun ve özellikle de Hindistan'ın güvenliği için temel alınmıştır. Bu nedenle Süveyş Kanalı ilerideki Afrika işgalinin stratejisini de belirlemiş, hatta bölgedeki tüm devletlere yönelik olarak I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında gelişen saldırılara da zemin hazırlamıştır. Ortadoğu'nun Balkanlaştırılması ve Süveyş'i denetim altına alacak güçlü, bağımsız bir yerel devletin kurulmasının engellenmesi bugüne dek gelen sorunların da temelini oluşturmuştur.

Süveyş Kanalı 1869'daki açılışından, klasik sömürgeciliğin sonuna dek işlevsel anlamda etkinliğini artırarak sürdürmüştür. Ortadoğu'ya ve Uzakdoğu'ya ilişkin projelerin tümünde kanalın kimin denetimde olacağı temel soru olarak ortaya çıkmıştır. Almanlar'ın I. Dünya Savaşı öncesi kanalla ilgili istihbarata verdiği önem ve İngilizler'in kanalı koruma pahasına girdiği riskler göz önüne alındığında, sömürgelerin savaşlarda taşıdığı önem açığa çıkmaktadır. I. Dünya Savaşı esnasında Alman İmparatoru'nun Ortadoğu halklarına İngilizler'e karşı yaptığı çağrı ve Alman askerleri ve istihbaratçıları tarafından Süveyş'e yakın bölgelerde Alman İmparatoru'nun Müslümanlığı kabul ettiği yolunda yapılan propagandalar basit bir savaş manevrasının ötesinde, savaşın kazanılması için kanalın ne oranda önemli olduğunu gösteren önemli kanıtlardır. Savaşın kaderinin sömürgelerden gelecek asker ve hammaddeye bağlı olduğu gerçeğini göz önünde bulunduran tüm hükümetler, Hindistan yolunu denetim altına alabilmek için Süveyş'i kazanabilme mücadelesi ile savaşta taraf olmayı tercih etmişlerdir.

6. Phil Marshall, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Z Yay., 1994 s. 10.

7. Age., s. 10.

8. Ayşegül Dora Güney, *İran'da Devrim*, Haziran Yay., 1979, s. 107.
9. Phil Marshall, age., s. 11.
10. Age., s. 11
11. Rusya'nın bu atağının temel nedeni; İngiltere'nin Güney Afrika'da Boer'ler Savaşı içinde olmasıydı. İngiltere, Güney Afrika'da savaşı kazanmasıyla İran'da etki alanını yeniden genişletti. Özellikle Rusya'nın Japonya'yla girdiği savaşı kaybetmesiyle, İran'da İngiliz hegemonyası daha da arttı.
12. Asaf Hüseyin, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Pınar Yay., 1988, s. 59-60.
13. İngiltere ve Rusya arasında gerçekleşen anlaşmanın asıl nedeni Alman emperyalizminin Drag nach Östen-Doğu'ya Açılış politikalarıdır. İngiltere ve Rusya, Almanya'nın Doğu'ya ilişkin emperyal amaçlarından eşit oranda çekinmekte, Almanya'nın yayılma politikalarına karşı ortak platform ve politikalar geliştirerek, kendi nüfuz ve ekonomik alanlarını korumak yönünde hareket etmekteydi. Ayrıca, Ortadoğu politikalarına yeni bir birleşen olarak petrolün katılması, farklı emperyalist güçlerin bölgeye ilişkin yeni projeler geliştirmelerinde etken oldu. İran'da büyük petrol rezervlerinin olduğunun tespit edilmesi, bölgede İran'ın stratejik önemini artıran önemli bir faktördü.
14. İran'da anayasalcı bir harekete Rusya'nın ve İngiltere'nin yaklaşımları önce farklı olmuştur. Çarlık rejimi, 1905 Devrimi'nin sarsıntısını yaşamaktaydı. Kendi nüfuz alanında, anayasal bir hareketin doğması rejimin katlanamayacağı bir gelişmeydi. İngiltere ise anayasalcı harekete esnek ve ön açıcı bir tutum takındı. Hareketin, İngiliz parlamentosunu model alması, binlerce taraftarının Şah'ın tavrına karşılık İngiliz elçiliğine sığınması, İngiltere'nin yaklaşımını ve "reformcuların" İngiltere'ye yaklaşımını ortaya koymaktadır. Çarlık rejiminin, başından sonuna kadar hareketi engelleme çabalarına rağmen, İngiltere ancak Rusya 'yla antlaşma imzaladıktan sonra, özellikle meclisin anlaşmayı kabul etmeyeceği düşüncesiyle, anayasalcı harekete tavır almış ve meclisin fesh edilmesine sessiz kalmıştır. "Kanlı Pazar"ı yaratan Çarlık rejiminin, benzer bir uygulamayı Tahran genel askeri valiliğine getirilen Rus albayı Liyahof aracılığıyla gerçekleştirmesi şaşırtıcı değildir.
15. Hüseyin Baykara, *İran İnkılâbı ve Azatlık Hareketleri*, 1978, s. 54.
16. Age., s. 55.
17. 1905 Rus Devrimi, hem Rusya tarihi açısından, hem de dünya devrimci hareketi açısından önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Bununla birlikte, 1905 sanıldığının aksine sadece Rusya'ya özgü bir tarihsel dönemeci ifade etmemekte, Polonya'dan Hindistan'a dek geniş bir coğrafyada etkisini hissettirmektedir. Bu nedenle, tıpkı 1848 devrimleri gibi, tıpkı 1960 yılında birden tüm Afrika'nın bağımsızlığa kavuşması gibi geçmişten gelen birikimlerin yeni bir dönemi yaratma aşamasının ifadesidir.

1905 Rus Devrimi'nin ateşleyicisi ünlü Rus-Japon Savaşı'nın, Rusya aleyhine sonuçlanması ile ilgisi bir yana konursa, Mısır, Polonya, İran, Hindistan ve 1908 Jön-Türk devrimlerinin aynı kanaldan beslendiği, bu anlamıyla 1905'in tüm Avrupa ve Asya ile Kuzey Afrika'da bir konsept değişikliğinin doğal sonucu olduğu düşünülebilir.

Afrika'nın işgalinin tamamlanmasına tekabül eden 1800'lü yıllarda, Avrupa'da hemen hemen hiçbir savaşın çıkmaması, işgalci Avrupa'nın ne zaman dara düşse işgal edebileceği yeni topraklara sahip olması ayrıcalığı 1900'ün başlarında sona erince, dün-

ya çapında yeni pazar arayışları ve sömürgelerin güvenliğinin sağlanması sorunu gündeme gelmiştir. Boer Savaşı bu anlamıyla ilk hesaplaşma olmuştur. Bununla birlikte, hepsinden önemlisi 1900'lü yılların başları, yarattığı ekonomik krizin yanı sıra, ulusalcı akımların da gün geçtikce güç kazandığı bir döneme işaret etmektedir. Sömürgeleri elinde tutabilmek için reform girişimleri ile yönetsel aygıtı yeniden organize etmeye çalışan emperyalist devletler açısından ulusalcı liberal eğilimler, mutlak monarşilerin yerine, Rusya'da olduğu gibi Duma'ları ya da Türkiye'de olduğu gibi meclisleri gündeme getirmesi bağlamında önemli bir misyon üstlenmiştir. Burjuvazinin mutlak monarşi ile hesaplaşması açısından önemli olanaklar yaratan bu liberal eğilimler, özgürlük, eşitlik gibi kavramları Fransız Devrimi'nin tekelinden çıkarırken, bu kavramlar bu kez de 20. yy. burjuvazisi açısından ayırt edici önemde kazanımlar olarak tarihe geçmiştir.

Elbette 1905 sadece uluslararası alanda etkili olmakla kalmamıştır. Her ülkenin özgül kimliği bu konseptin farklı yorumlanışını da beraberinde getirmiştir. 1905, Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nin öncülü olurken, Hindistan'da aşırı milliyetçiliğin yenilgisi ile sonuçlanmıştır. Ayrıca, I. Dünya Savaşı'na gidişin de başlangıcı olmuş, savaş sonrasında hemen hemen savaşa katılan tüm ülkelerde gerçekleşen iktidar değişikliğinin küçük bir denemesi, 1905 eşiğinde meydana gelmiştir.

1905 ezilenler açısından da bir milad oluşturmuştur. Rus Devrimi'ne giden yolun başlangıcı olması dışında, Hindistan'da kitlesel hareketlerin doğuşunu simgelemektedir ve Türkiye'de İttihatçılık bağlamında bir geleneği yaratmıştır. Bu temel varsayımlar hesaba katıldığında 1905'in sıradan bir yıl olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yeni yüzyılın başlangıcı olan bu dönemin en önemli siyasal ve sosyal gelişmeleri Asya halklarının emperyalizme karşı ulusalcı, milliyetçi,ya da sol tandanslı yönelimlerle ayağa kalkması, Japonya'nın Pasifik'te egemenliğini ilan etmesi, Rusya'nın egemenliğini yitirerek gözünü Avrupa'ya çevirmesi, en önemlisi ise artık tüm dünyanın bir savaşın eşiğine geldiğini bilmesidir. Bu nedenle her ülke hem askeri, hem siyasal hem de ekonomik anlamda hazırlığa girişmişlerdir. Balkanlar'a 1800'lü yılların sonunda gelen bağımsızlık hareketleri Kuzey Afrika'da, Mısır'da oluşan meşruti gelişmeler ve Gandhi önderliğinde Güney Afrika'da başlayan Hintli Direnişi, sosyal değişimlerin gerekliliği yönündeki öngörüleri doğrulamaktadır.

Olayın ekonomik yönü ele alındığında klasik Marksist terminoloji temelinde yer alan tekelleşmenin en azgın döneminin 1800'ün sonları ile, 1900'lü yılların başına denk düşmesi elbetle rastlantı değildir. Bu eşik, sistemin reorganize edilmesini zorlarken, kitlesel hareketlere olanak tanımış bu haliyle 1905, sistemin yeniden yapılanması bağlamında önemli bir ayrıntı olarak tarihte yerini almıştır.

18. Ayşegül Dora Güney, age., s. 109.

19. Phil Marshall, age., s. 13.

20. İran'da, Reuter Ajansı'nın kurucusu Baron Julius de Reuter 1872 yılında demiryolu yapma, banka ve gümrük tekeli ve madenleri geliştirme imtiyazını aldı. Reuter'in aldığı madenleri geliştirme imtiyazı, petrolü de kapsamaktaydı. İran'da yalnızca petrolü kapsayan imtiyaz 1884'te Hotz şirketine verildi. Reuter, 1889'da aldığı ikinci imtiyazla İran'da 60 yıl süreyle, para basma ve petrol de içinde olmak üzere, maden çıkarma haklarını elde etti. Kazdığı iki kuyuda petrol bulamayan Reuter, daha sonra İran Şahı ve Rus Çarı'nın baskısı karşısında sadece petrol imtiyazını feshetti.

1902 yılında İngiliz işadamı D'Arcy'e, İran'da 895.000 km²'lik bir sahada 60 yıl süreyle maden arama hakkı verildi. D'Arcy'e verilen imtiyaz Kuzey İran hariç İran'ın beş eyaletini kapsamaktaydı. D'Arcy de bu büyüklükteki bir imtiyaza karşılık, kârın yüzde 16'sını İran hükümetine verecekti.

Petrol arama çalışmalarından bir sonuç elde edemeyen D'Arcy, 1905 yılında Burmah Oil şirketiyle bir anlaşma yaptı. Şirket, petrol arama çalışmalarının bütün mali yükünü üstlendi ve D'Arcy'le üretim işlerini ortaklaşa yürütmek konusunda anlaştı.

1909 yılında Güneybatı İran'da, Mescid-i Süleyman'da petrol bulunduktan sonra 2 milyon sterlin sermayeli Anglo-Persian Oil Company kuruldu. Anglo-Persian'ın kurulmasıyla, D'Arcy'nin elindeki imtiyaz İngiliz gizli servisi kanalıyla Churchill'in başkanı olduğu İngiliz Amirallik Dairesi'nin eline geçti. Anglo-Persian, 1912 yılında, 215 km. uzunluğundaki bir pipe-line ile ham petrolu Abadan'a akıttı. Petrolü, Abadan'dan dünya pazarlarına taşımak için Anglo-Persian denetiminde British Tanker Company kuruldu. I. Dünya Savaşı öncesinde İngiliz hükümeti Anglo-Persian'ın yüzde 51'ine sahipti.

Kuzey İran'da ise ilk imtiyazı 1916 yılında A.M. Koçtaryan aldı. 1917 yılında Ekim Devrimi'nin gerçekleşmesinin etkisiyle Koçtaryan bu bölgede faaliyet gösteremedi. İmtiyazını 1920 yılında Anglo-Persian'a sattı. Anglo-Persian, Kuzey İran'daki petrol sahasını almasıyla bütün İran'daki petrol alanlarını denetlemeye başladı.

Anglo-Persian'ın, Kuzey İran petrolu işletmek için kurduğu North Persian Oil Company'nin çalışmaları uzun ömürlü olmadı. 1921 yılında Sovyetler Birliği, İran'la imzaladığı antlaşmayla, Çarlık Rusyası'na verilmiş bütün imtiyaz haklarını feshetti. Bu antlaşma İran hükümetine, Koçtaryan'a verilen ve daha sonra Anglo-Persian'a devredilen imtiyazı feshetme olanağı kazandırdı.

İran hükümeti, İngiltere'nin Musul petrolünü ele geçirme çabalarını fırsat bilerek Kuzey bölgesinin imtiyazını Standart Oil'e verdi. Daha sonra İngilizler, Standart Oil ile Musul petrolleri üzerinde bir antlaşma imzaladılar. Antlaşmayla Kuzey İran'daki Amerikan imtiyazı, Anglo-Amerikan konsorsiyomu şekline büründü. İran hükümeti, imtiyazın konsorsiyoma değil, tek şirkete verildiğini ileri sürerek, Rockefeller'in Standart Oil şirketiyle aldığı imtiyazı feshetti. Böylece İran petrol alanları rakipsiz olarak gene Anglo-Persian'ın elinde kaldı.

Rıza Şah, İngilizlerle 1933'te yeni bir antlaşma yaparak İran petrolünü, İngiliz emperyalizminin denetimine bıraktı. Antlaşmada diğerlerine göre daha iyi koşulları içeren hükümler bulunmaktaydı.

II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında İngiltere'nin denetimi altında olan deniz yollarının tehlikeye girmesiyle, petrol üretiminde düşüş görüldü. 1942'de müttefiklerin, Afrika'ya hücuma geçmeleri ve Sicilya'da üs kurmalarıyla Akdeniz güvenli bir bölge haline geldi; bu gelişmelerin etkisi ve savaşın yürütülmesinde petrole duyulan ihtiyaç, petrol üretiminin yeniden artmasını sağladı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin İran petrolü üzerinde -Musaddık döneminin dışında- etkisi giderek artdı. Musaddık'ın bir CIA darbesi sonucu yıkılmasıyla, ABD neredeyse İran petrollerinin tek söz sahibi haline geldi.

21. Antlaşma hükümleri için bkz., Hüseyin Baykara, age., s. 125-126.
22. Ayşegül Dora Güney, age., s. 31-32.
23. Ayşegül Dora Güney, age., s. 33.

24. Bu dönemde Komünist Parti'nin de içinde bulunduğu işçi partileri, İran'da varolan 9 sendikanın bir üst örgütlenme etrafında bir araya gelmelerini sağladılar. 1921 yılında sendikal bir üst örgütlenme olan Sendikalar Federasyonu Merkez Konseyi kuruldu. Bu "sendikalar 100 bin dolayında olduğu tahmin edilen sanayi çalışanları arasında 20 bin üyeye sahip olduklarını ileri sürüyorlardı." (Phil Marshall, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Z. Yay., s. 13.) Aynı yıl içinde matbaa, dokuma, posta işçileri, fırıncılar, öğretmenler demokratik haklarını elde etmek için grevler yaptılar. Sendikalar Federasyonu Merkez Konseyi, Komünist Parti'nin etkisi altında, Komünist Enternasyonel tarafından kurulan Kızıl Sendikalar Enternasyoneli'yle yakın ilişkiler geliştirdi.
25. Ayşegül Dora Güney, age., s. 33-34.
26. M. Hasaneyn Heykel, *Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü*, Nehir Yay., 1988, s. 47-48.
27. Bahman Nirumand, *Hür Dünyanın Diktatörlüğü (İran)*, Anadolu Yay., s. 26-27.
28. Phil Marshall, age., s. 14.
29. Phil Marshall, age., s. 15.
30. Ayşegül Dora Güney, age., s. 36.
31. H. Hasaneyn Heykel, age., s. 48.
32. Phil Marshall, age., s. 18.
33. Ayşegül Dora Güney, age., s. 113.
34. Phil Marshall, age., s. 16.
35. Hasaneyn Heykel, age.,s. 56-57.
36. Hüseyin Baykara, age., s. 191-192.
37. Sıraç Bilgin, *Barzani*, Fırat Yay., 1992, s. 65.
38. Sıraç Bilgin, age., s. 65-66.
39. William Aegleton, *1946 Mehabad Kürt Cumhuriyeti*, Koral Yay., 1990, s. 83-84.
40. Archie Roosevelt Jr., *"Mehabad Kürt Cumhuriyeti"*, Abdurrahman Qasımla, İran Kürdistan, Belge Yay., 1991, s. 68.
41. William Aegleton, age., s. 112.
42. Molla Mustafa Barzani'nin siyasal yaşamı ve mücadelesi hakkında daha geniş bilgi için bkz., Sıraç Bilgin, *Barzani*, Fırat Yay., 1992.; Sıraç Bilgin, *Barzani'nin Son Yılları*, Berfin Yay., 1993.; Dr. Şivan, *Kürt Millet Hareketleri ve Irak'ta Kürdistan İhtilali*, APEC, 1997., *Kürt Halk Hareketi ve Baas Irkçılığı*, Komal Yay.; El Munadıl, *Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi*, Köz Yay., 1976.
43. Aktaran William Aegleton, age., s. 172.
44. William Aegleton, age., s. 174-175.
45. Sıraç Bilgin, age., s. 89.
46. Ayşegül Dora Güney, age., s. 48.
47. Daha geniş bilgi için bkz., Sıraç Bilgin, age., s. 79-100.; William Aegleton, age., s. 272-291.
48. Aktaran, Phil Marshall, age., s. 20.
49. Ayşegül Dora Güney, age., s. 116.
50. Phil Marshall, age., s. 21.
51. Aktaran, Phil Marshall, age., s. 21.
52. Ayşegül Dora Güney, age., s. 118.

53. Phil Marshall. age., s. 22.
54. Aktaran, age., s. 22.
55. Truman Doktrini'nin metni için bkz., *Amerikan Tarihinin Yaşayan Belgeleri*, Amerikan Haberler Merkezi, s. 68-69-70.
56. Ahmet Hasan Abadani, *İran Raporu*, Üçüncü Dünya Yay., 1977, s. 11.
57. *Ürün Sosyalist Dergi*, sayı 7, 1975, s. 32.
58. Cengiz Çandar, *Dünden Yarına İran*, Yalçın Yay., 1981., s. 32-33.
59. Musaddık, Ulusal Cephe'nin lideri olarak siyasi kanadı temsil ederken, Ayetullah Ebul Kasım Kaşani dini kanadı temsil etmekteydi. Kaşani, 1948 Şubat ayında Rıza Şah'a yapılan suikast girişiminden sonra hükümet tarafından Lübnan'a sürgüne gönderildi. Kaşani'nin ayrıca Başbakan Abdulhüseyin Hazhir'in öldürülmesinde yönlendirici olarak rol aldığından şüphe ediliyordu. Kaşani, İran'a II. Dünya Savaşı'ndan sonra dönebildi; destekçileri içinden seçtiği kişilerle "Müslüman Mücahitler" adında gizli bir örgütlenme yarattı.
Kaşani'nin İngiliz karşıtı politikaları, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından, ABD'ce yönlendirildiği ya da ABD yanlısı olduğu doğrultusunda yorumların yapılmasına neden oldu.
60. Bahram Nirumand, age., s. 56-57.
61. Cengiz Çandar, age., s. 33.
62. İran'da Musaddık'a karşı darbenin gerçekleştiği koşullarda, Ortadoğu'da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Özellikle, 1952 yılının Haziran ayında Mısır'da Hür Subaylar'ın gerçekleştirdiği hareket, ABD'nin Ortadoğu'daki gelişmeleri kaygıyla izlemesine neden oldu. Mısır'da Kral Faruk'un devrilerek Nasır önderliğinde Mısır İhtilali'nin gerçekleştirilmesi, Ortadoğu dengelerini sarstı. İran'da Musaddık'ın, Mısır'da Nasır'ın anti-emperyalist politikaları II. Dünya Savaşı sonrası bölgede etkisi hızla artan ABD'nin önlemler almasına yol açtı. Musaddık iktidarını ilk dönem "komünist" tehlikeye karşı tek alternatif olarak değerlendiren ABD, Ortadoğu'daki ve ülke içindeki gelişmeler sonucunda Musaddık'ı "tehlike" olarak gördü ve müdahale etti.
Mısır'da Nasır dönemi, baskı ve şiddet politikalarının yaygınlaştığı bir dönemdir. Nasır, kendi iktidarını kurumsallaştırdığı süreçte, özellikle 1920 yılında kurulmuş ve güçlü bir yapıya sahip olan Mısır Komünist Partisi'ne ve Müslüman Kardeşler örgütüne yönelik baskı ve şiddet politikaları uyguladı. İşçi sınıfının örgütsel gücünü dağıtmak yönünde de politikalar geliştirdi. 1952'de Kafr-el Dawar olayında yaşandığı gibi, işçilerin üzerine tanklarla, ordu birlikleriyle ve idam sehpaları kurarak gitti.
Mısır ihtilali ve Nasır hakkında daha geniş bilgi için bkz., M. Hasanneyn Heykel, *Kahire Dosyası*, Bilgi Yay., 1974; Peter Mansfield, *Mısır İhtilali ve Nasır*, Akşam Kitap Kulübü, 1967; *Nasır, Arap Devriminin Yöntemleri*, Habora Kitabevi Yay., 1970; Ahmet Abu El-Feth, *Mısır ihtilalinin içyüzü ve Nasır*, Rek-Tur Kitap Servisi, 1965; Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, Cem Yay., 1990.; Ahmet El Kudsi, *Arap Dünyasında Milliyetçilik ve Sınıf Mücadelesi*, Köz Yay., 1975; Faruk Pekin, *"Ortadoğu'da Sosyalist Mücadele ve Komünist Partiler"*, Ant Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi, Şubat 1971, sayı 10, s. 37-45.
63. Ayşegül Dora Güney, age., s. 53.
64. Claude Julien, *Amerikan İmparatorluğu*, Hitit Yay., 1969, s. 399.

65. Hasaneyn Heykel, age., s. 94.
66. 1955 yılında, Bağdat Paktı'nın imzalanması, İkinci Dünya Savaşı sonrasının değişen koşullarında, emperyalizmin yeni bir dünya stratejisinin ürünü olarak atılmış adımdı. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası siyasal yapıda büyük değişiklikler olmuş, "sosyalizm" bir sistem olarak dünyanın üçte birinde gerçekleşmiş, tüm ülkelerin işçi sınıfı ve emekçi halklarının kapitalizme ve emperyalizme karşı mücadelesi güçlenmişti.

ABD emperyalizmi, bu değişen koşullar karşısında sistemi ayakta tutmak ve tekellerin sömürü ağını genişletmek için, stratejik önemlerine ve kaynaklarına göre pek çok ülkeyle çok yönlü ikili antlaşmalar yapmıştı.

Ortadoğu, iki kutuplu dünyanın en kritik bölgesinde yer alan bir coğrafyaydı.

1950'li yılların ortasında başta Suriye'de (1954'te) daha sonra Irak'ta (1963'te) Baasçılar'ın iktidarı ele geçirmeleri, 1952 Mısır İhtilali'nin gerçekleşmesi, Arap sosyalizminin nüfuz kazanması ve Bağlantısızlar Hareketi'nin kurulması Ortadoğu'nun dengelerini etkilemekte ve sarsmaktaydı.

Bağdat Paktı, bu koşullarda emperyalizmin bölgede askeri ve siyasi anlamda kurumsallaşmasının ifadesi olarak doğdu. Pakt'a karşı Nasır, sert bir politika izledi. 1956 yılında Süveyş Krizi'nin başlaması, İngiltere ve Fransa'nın İsrail'le birlikte, Mısır'a saldırması Ortadoğu'da yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Nasır, bu savaşta çok ciddi prestij sağladı. Savaş, İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki hegemonyalarını yitirmelerini yol açtı. ABD, Ortadoğu'da nüfuz ve ekonomik alanlarını genişletti.

1959 yılında Bağdat Pakt'ı, CENTO'ya dönüştü. Paktın ekonomik boyutu ise RCD tarafından organize edildi. Oluşan NATO-CENTO-SEATO çizgisi, emperyalizmin çıkarlarını garanti altına alma amacı gütmekteydi. CENTO'nun üyelerine, emperyalizmin Ortadoğu'daki ileri karakolluk görevi yüklenmişti.

İran, Pakt içinde Pakistan ve Türkiye'den farklı özel bir yere sahipti. Hem Pakt üyesi iki ülke arasında bağlantı bölgesiydi, hem de Arap petrol ülkeleriyle Sovyetler Birliği arasında tampon bir ülkeydi. İran'ın bu özelliği, jeo-politik ve jeo-stratejik konumunu artırmaktaydı. Ayrıca İran'ın, kendi topraklarında önemli oranda petrol rezervine sahip olması ve Körfez bölgesindeki petrol yataklarına yakınlığı önem taşımaktaydı. Çünkü bölge, Japonya'nın petrol ihtiyacının yüzde 90'ını, Batı Avrupa'nın ihtiyacının ise yüzde 60'ını karşılamakta ve dünyanın bilinen petrol rezervlerinin yüzde 60'ını bulundurmaktaydı. Bu özellikler, İran'ın bölgede bir çeşit "alt-emperyalizm" olarak adlandırabilecek rolünü ortaya çıkardı.

67. Ahmet Hasan Abadani, age., s. 22-23.
68. Aktaran, Phil Marshall, age., s. 31.
69. Aktaran, age., s. 31.
70. Ayşegül Dora Güney, age., s. 121-122.
71. Şah Rıza Pehlevi'nin Ak Devrim üzerine görüşleri için bakz.; Kenan Esengin, *İran Ak Devriminin Getirdikleri*, İstanbul Matbaacılık; Akkan Suver, *Şehinşah Aryamehr*, Su Yay., 1975.
76. Ürün Sosyalist Dergi, sayı 7, 1975, s. 37.
77. Hasaneyn Heykel, age., s. 125.
78. Val Moghadam, "Anti-Emperyalizm mi, Sosyalizm mi? İran'da Devrim ve Sol", *İran Devrimi, Din, Anti-Emperyalizm ve Sol*, Belge Yay., 1992.

79. İran Halkının Fedaileri Gerilla Örgütü. *İran'da Toprak Reformu ve Etkileri*. Yar Yay., 1980, s. 31.
80. Age., s. 49.
81. Phil Marshall, age., s. 32.
82. Val Moghadam, agm., s. 118.
83. 1966 ve 1972 yılları arasında işgücünde büyüme şöyleydi: "1966 yılında, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kayıtlarına göre, petrol, maden ve imalat sektöründe 1.400 bin, inşaat ve taşımacılık sektöründe ise 750 bin işçi çalışıyordu. 1972 yılına gelindiğinde, bu rakamlar sırasıyla 1.900 bin ve 965 bine yükselmişti." (Aktaran Phil Marshall, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Z Yay., 1994, s. 33.)
84. Hasaneyn Heykel, age., s. 135.
85. Val Moghadam, agm., s. 119.
86. Aktaran, Zeynep Güler, "İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi, Siyaset ve İdeoloji" *Gelenek Kitap Dizisi*, Sayı 55, 1997, s. 103.
87. Aktaran, Phil Marshall, age., s. 33.
88. Age., s. 34.
89. U. Albrecht, D. Ernst, P. Lock, H. Wulf. *Silahlanma ve Azgelişmişlik*, Birikim Yay., 1978, s. 153-154.
90. Fred Halliday, *Basra Körfezi'nde Halk Savaşları*, Evren Yay., 1977, s. 258.
91. Umman, 1871'de İngiliz egemenliğine girdi. İngilizler'in Umman'da egemenlikleri 1970'lerin başına kadar sürdü. Ülkede 1960'ların ortalarından itibaren petrol gelirlerindeki olağanüstü artışa bağlı olarak hızlı "modernleşme" yaşandı. Kapitalist üretim ilişkilerindeki gelişmeye bağlı olarak tarım ve sanayi alanında 100 bin kişilik bir işçi sınıfı oluştu. 1965 yılında Umman'ın batısında bulunan Dofar eyaletinde, anti-emperyalist silahlı mücadele başladı. Basra Körfezi'ndeki Arap ülkelerinde çalışan Ummanlı işçilerin önderliğinde gelişen bu mücadele, Mısır Devrimi'nden ve özellikle Nasır'dan etkilenen anti-sömürgeci bir karakter taşımaktaydı. Bu işçiler, 1962 yılında Cephe Tahrir Dofar (CTD) - Dofar Kurtuluş Cephesi'ni kurdular. 1965'te silahlı mücadeleye başlayan CTD, Mısır'dan ve Irak'tan önemli destek aldı. Özellikle 1967'de Güney Yemen Devrimi'nin gerçekleşmesi, Dofar'daki anti-emperyalist silahlı mücadelenin gelişmesine hız kattı. 1963 yılında CTD Dofar'ın büyük bir bölümünü kontrolü altına aldı ve kurtarılmış bölgeler oluşturdu. 1968 yılında CTD'nin 2. Kongresi'nde örgütün "bilimsel sosyalizmi" kabul ettiği görüldü ve mücadelenin bütün Arap Körfez ülkelerine yayılması stratejisi geliştirildi. Bu strateji gereğince CTD'nin adı, PFLOAG - İşgal Altındaki Arap Körfezi'nin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi olarak değiştirildi. Vietnam ve Çin devrimlerini model alan PFLOAG kurtarılmış bölgelerde, "sosyalist ilişkilerin inşasına girişti." Bu yönde topraklar kolektifleştirildi, feodal ilişkilerin tasfiyesi doğrultusunda düzenlemeler yapıldı, kadınların toplumsal, ekonomik, siyasal yaşamda aktivitesinin artması yönünde adımlar atıldı. PFLOAG'ın Çin ve Vietnam devrimlerinin şabloncu takipçisi olma girişimleri bazı olumsuz sonuçlar yarattı. 3. Kongre'de bu olumsuzlukların giderilmesi için önlemler alındı. Dofar'da 1968-1973 yılında toplumsal inisiyatifi artırıcı uygulamalar önemli sonuçlar verdi. Dofar halkı, kendi geleceğini kazanmak için Layna Tasfiye El-Meşâkil Eş-Şaabiye - Halkın Sorunlarını Çözme Komitesi gibi, yapılar kurdu.

ABD ve Suudi Arabistan'ın açık desteğiyle hareket eden Umman Sultanlığı, Dofar'daki gelişmeleri engelleyemedi. Dofar halkı, CIA ve Special Air Service (SAS) - Özel Hava Birimi gibi kontr-gerilla merkezlerinin ve İngiliz askeri baskılarına karşı olağanüstü direnişler gösterdi. İngiliz Hava Kuvvetleri'nin Dofar'ı 1970-1972 yılları arasında defalarca bombalamasına karşın, PFLOAG kurtarılmış bölgelerden sökülemedi.

PFLOAG'nin başarıları, Umman'da da toplumsal mücadelenin gelişmesine hız verdi. 1970 Haziran'ında PFLOAG benzeri bir yapı Umman'da kuruldu. Örgüt, Umman ve Arap Körfezi'nin Kurtuluşu İçin Ulusal Demokratik Cephe adını aldı ve ülkenin dağlık kesimi olan Yeşil Dağlar bölgesinde silahlı mücadeleye başladı. 1971 yılında mücadele başkent Maskat'a sıçradı. Maskat'taki mücadele işçi sınıfı ekseninde yürütülmekteydi. Petrol işçileri bir dizi grev gerçekleştirdiler. Umman sultanı işçilerin birliğini parçalamak ve grevleri kırmak için göçmen işçileri kullandı. Fakat Sultan'ın bu tavrı işçiler tarafından sert bir tepkiyle karşılandı. Umman'da anti-emperyalist mücadelenin gelişimi, 1971 Aralık ayında Umman ve Dofar'daki silahlı örgütlerin birleşmesiyle taçlandı. PFLOAG ile Umman ve Arap Körfezi'nin Kurtuluşu için Ulusal Demokratik Cephe birleşerek, PFLOAG - Umman ve Arap Körfezi'nin Kurtuluşu için Halk Cephesi adını aldı. Birleşme, Dofar halkıyla Umman halkının kaynaşmasını sağlayarak, sultanların uyguladığı politikalardan kaynaklanan Umman halkının "ezen ulus" olarak algılanmasını ortadan kaldırdı, anti-emperyalist silahlı mücadele güçlendi. PFLOAG'nin mücadelesi 1973 yılına kadar bir gelişme trendi gösterdi. 1973'ün son aylarında İran'ın büyük bir askeri güçle Umman ve Dofar müdahalesi, PFLOAG'nin gerilemesine neden oldu. Bu askeri gücü İran askeri birlikleri ve Sultan'ın paralı askerleri (İngiliz askeri danışmanları yanında, sayıları yüzleri bulan Pakistanlı, Ürdünlü subay ve çok sayıda Beluç askeri) oluşturmaktaydı.

Bu operasyon, Dofar'ın Güney Yemen'le ilişkisini kesti. 1975 yılında kurtarılmış bölgelerinin tamamını yitiren PFLOAG'nin askeri yenilgisinin, siyasal olarak da önemli etkileri oldu. PFLOAG stratejisini değiştirerek, Körfez ülkelerinde devrim perspektifinden vazgeçip, mücadelesini Dofar ve Umman'la sınırladı. 1977 yılında yeniden bir toparlanma sürecine girdi. 1979 İran Devrimi'nin gerçekleşmesi ve İran askeri birliklerinin Umman'dan çekilmesiyle, PFLOAG belirli bir gelişme sağladıysa da, eski gücüne ulaşamadı. Umman Sultanlığı'nın, Umman'ı ABD'nin askeri üssü haline getirmesi ve emperyalizme bütünüyle bağımlılığı, 'baskı' şiddet ve teröre dayanan otoritesini yeniden kurmasını sağladı. Bu süreç toplumsal ve ulusal mücadelede önemli gerilemelere neden oldu. Umman ve Dofar'daki anti-emperyalist mücadele için bkz., Fred Halliday, *Dofar Bağımsızlık Mücadelesi*, Kava Yay., 1976.; Fred Halliday, *Basra Körfezi'nde Halk Savaşları*, Evren Yay., 1977.

92. Güney Yemen Devrimi hakkında bilgi için bkz., Abdullah El Eştel-Abdul Fattah İsmail, *Güney Yemen Kurtuluş Mücadelesi*, Yöntem Yay., 1976.; Fred Halliday, *Basra Körfezinde Halk Savaşları*, Evren Yay., 1977.

93. Afrika Boynuzu, jeo-politik ve jeo-stratejik konumuyla birlikte, 1970'li yılların ortasından sonlarına kadar "reel sosyalizm" politikalarını değerlendirmek açısından oldukça zengin, ilginç ve düşündürücü verilerin ortaya çıktığı, bir anlamda, laboratuvar coğrafya işlevi gördü. Etyopya "devrimi", Etyopya-Somali Savaşı, Somali "dev-

rimi", Eritre devrimi, Etyopya'nın Eritre kurtuluş hareketine müdahalesi gibi pratikleri kavramak; "reel sosyalizm"in sosyalizm, devrim, ulusal sorun gibi konulara yaklaşımını anlamak için veriler oluşturdu. Bu veriler, Sovyetler Birliği'nin "büyük devlet" politikalarını ortaya koyarken enternasyonalizm anlayışından ne kadar uzaklaştığını da göstermektedir. Konu hakkında bilgi için bkz., Ümit Kıvanç, *Afrika Boynuzu'nda Ne Oldu*, Birikim Yay., 1979.; *Eritre'de Devrim. Etyopya Askeri Diktatörlüğü ve Emperyalizm*, Yöntem Yay., 1967.; Berhanu Bayigh, "Etyopya Devriminin Yaşadığı Çetin Günler", *Barış ve Sosyalizm Sorunları*, Sayı 4, 1978.

94. E. Abrahamyan'dan aktaran, Phil Marshall, age., s. 38.
95. E. Abrahamyan'dan aktaran, Phil Marshall, age., s. 38-39.
96. Bijan Cezani, bu çalışmasında, İran'da silahlı mücadelenin gerekliliğini tarihsel bir arka plan örerek ortaya koymakta, bu mücadele biçiminin zorluklarını, temel sorunlarını, aşamalarını belirtmekte, öncü silahlı grubun eylemleriyle işçi ve köylü yığınlarının mücadelesinin nasıl birleşebileceğini inceleyerek, mücadelinin kır ve kentlerde biçimlenişi anlatmaktadır. Bkz., Bijan Djazani, *İran'da Silahlı Mücadele - Kitlelerin Devrim Yoluna Çekilmesi*, Yar Yay., 1978.
97. İran Halkının Fedaileri, *İran'da Silahlı Propaganda*, Yar Yay., 1979, s. 28.
98. İran Halkının Fedaileri, age., s. 10-11.
99. İran Halkının Fedaileri, age., s. 7.
100. Ali Şeriati, Devrimin filozofu olarak anılmaktadır. Fikirlerinin İslam, Marksizm ve Sartreci varoluşçuluğun yanında, Hallac-ı Mansur'un tasavvuf görüşü ve Paskalycn hümanizmin bir sentezi olduğunu belirten Şeriati, İran'ın önemli siyasi ve düşün adamlarından biridir.

Tezlerinden biri şöyledir: "Her insan dört zindan içindedir. İlkin insan, yaşadığı coğrafya ve tarihinin zindanındadır. İkinci olarak tarihsel gerekliliklerin zindanı içindedir. Dikkatli insan buradan tarihi güçlerin nasıl çalışmakta olduğunu görerek çıkabilir. Üçüncü zindan sosyal ve sınıfsal yapıdır insan için. Devrimci bir ideoloji bazı çıkış noktaları sağlayabilir bu zindandan kurtuluş için. Dördüncü zindan insanın kendisidir. Her insanda şeytansı ve meleksi bileşenler vardır. İyi ve kötü birliktedir insanoğlunda ve insan seçimini yapmak zorundadır." (Aktaran, Hasaneyn Heykel, *Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü*, Nehir Yay., 1988, s. 176-177.)

101. Aktaran, Phil Marshall, age., s. 70-71.
102. Phil Marshall, age, s. 64.
103. Aktaran, Cengiz Çandar, *Dünden Yarına İran*, Yalçın Yay., 1981, s. 43.
104. 1967 Arap-İsrail Savaşı uluslararası dengeler açısından Ortadoğu'nun jeo-politik ve jeo-stratejik konumunu artırıcı sonuçlar doğurdu. Akdeniz'in eski stratejik önemi azalırken Basra Körfezi'nin stratejik önemi arttı.

1967 savaşıyla, Sina Yarımadası'nın İsrail tarafından işgal edilmesi, bu işgal nedeniyle Süveyş Kanalı'nın kapanması, uluslararası ticaret yollarını ve petrolün taşınma yollarını değiştirdi. Hint Okyanusu ve Ümit Burnu petrolün yeni taşınma yolu oldu. Bu yol üzerinde bulunan Etiyopya, Somali, Güney Yemen, Kenya, Tanzanya, Mozambik, Madagaskar, Pakistan ve Hindistan gibi ülkeler, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet ve güçler dengesinde yeni işlevler kazandı. Afrika kıtası, iki kutuplu dünyanın en önemli deprem merkezlerinden biri haline geldi.

Ayrıca, 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında, Filistin sorunu ve Filistin milliyetçiliği öne

çıktı. Filistin sorunu Nasırcı pan-Arap Milliyetçiliği'nin bir türevi olarak kabul edilmekteydi. Nasır ayakta kalmasına rağmen, etkisini yitirerek zayıfladı.

105. M. Hasaneyn Heykel, *Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü*, Nehir Yay., 1988, s. 173.
106. Age., s. 175-176.
107. Aktaran, Cengiz Çandar, age., s. 43-44.
108. Saber Nikbin, "Zaferi ve Yenilgisi ile İran Devrimi", *Tartışma Defterleri*, sayı 2, 1986, s. 34.
109. Saber Nikbin, "Zaferi ve Yenilgisi ile İran Devrimi" *Tartışma Defterleri*, sayı 2, 1986, s. 35.
110. Asaf Hüseyin, *İran'da Devrim ve Karşı Devrim*, Pınar Yay., 1988, s. 171.
111. Rama Nima, *The Wrath of Allah*, 1983, s. 57, aktaran, Phil Marshall, age., s. 42.
112. Bahman Nirumand, *İran'da Soluyor Çiçekler*, Belge Yay., 1988, s. 21.
113. Hasaneyn Heykel, age., s. 192.
114. Saber Nikbin, agy., s. 35.
115. Ryszard Kapuscinski, *Şahların Şahı*, Metis Yay., 1985, s. 88.
116. Saber Nikbin, agy., s. 35.
117. Bahman Nirumand, *İran'da Soluyor Çiçekler*, Belge Yay., 1988, s. 25.
118. Phil Marshall, age., s. 44.
119. Saber Nikbin, agy., s. 36.
120. Abbas Karabagi, *Generalin İtirafları*, Kıyam Yay., s. 61.
121. D. Hiro, *Iran under the Ayatollahs*, 1985, s. 78.; Abrahamyan, *Iran Between Two Revolutions*, Princeton 1982, s. 517. Aktaran, Phil Marshall, age., s. 46.
122. Phil Marshall, age., s. 46.
123. Saber Nikbin, agy., s. 36.
124. Agy., s. 36.
125. Age., s. 37.
126. Abbas Karabagi, age., s. 109.
127. Hasaneyn Heykel, *Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü*, Nehir Yay., 1988, s. 209.
128. Cengiz Çandar, *Dünden Yarına İran*, Yalçın Yay., 1981, s. 14.
129. Abbas Karabagi, age., s. 109-110.
130. Cengiz Çandar, age., s. 15.; Abbas Karabagi, age, s. 112.; Hasaneyn Heykel, age., s. 230.
131. Cengiz Çandar, age., s. 16.
132. Saber Nikbin, agy., s. 37.
133. Bahman Nirumand, *İran'da Soluyor Çiçekler*, Belge Yay., 1988, s. 88.
134. Age., s. 89.
135. Age., s. 102.
136. Age., s. 111-112.
137. Age., s. 113-114.
138. Saber Nikbin, agy., s. 38.
139. Saber Nikbin, agy., s. 38-39.
140. Phil Marshall, age., s. 74-75.
141. Shaul Bakhash, *The Reign of the Ayatollahs*'tan aktaran, Phill Marshall, age., s. 76.
141. Shaul Bakhash, *The Reign of the Ayatollahs*'tan aktaran, Phil Marshall, age., s. 76.
142. Saber Nikbin, agy., s. 39.; Bahram Nirumand, age., s. 127-128-129.

143. Bahman Nirumand, age., s. 133.
144. Shahrzad Azad, *"Workers' and Peasants' Councils in İran"*, Monthly Review, Volumeme 32, 1980, s. 14.
145. Valentine M. Moghadam, "Industrialization Stategy and Labour's Response: The Case of the Workers' Councils in Iran", *Trade Unions and New Industrialization of the Third Word*, Edited by Roger Southall, Zed Publications, 1988, s. 196.
146. Valentine M. Moghadam, agm., s. 198.
147. Aktaran, Phil Marshall, age., s. 79.
148. Valentine M. Moghadam, agm., s. 198.
149. Valentine M. Moghadam, agm., s. 199.
150. Shahrzad Azad, agm., s. 16-17.
151. Shahrzad Azad, agm., s. 17-18.
152. Shahrzad Azad, agm., s. 18-19-20.; Valentine M. Moghadam, agm., s. 199-200.
153. Shahrzad Azad, agm., s. 20.
154. Shahrzad Azad, agm., s. 20.
155. Valentine M. Moghadam, agm., s. 201.
156. Shahrzad Azad, agm., s. 22.
157. Phil Marshall, age., s. 80.
158. Valentine M. Moghadam, agm., s. 203.
159. Shahrzad Azad, agm., s. 23.
160. Shahrzad Azad, agm., s. 24-25.
161. Bahram Nirumand, *İran'da Soluyor Çiçekler*, Belge Yay., 1988, s. 211-212.
162. Shahrzad Azad, agm., s. 25.
163. Saber Nikbin, agm., s. 42.
164. Valentine M. Moghadam, agm., s. 205.
165. Peykar, Halkın Mücahidleri kökenli bir örgüttü. Halkın Mücahidleri'nin Marksist kanadını oluşturan Peykar, devrim öncesinde bu yapıdan koparak bağımsız bir örgüt olarak faaliyetlerini yürüttü. Maoist bir politik hatta hareket eden Peykar, işçi sınıfı içinde, özellikle devrimin ilk aylarında, ciddi bir örgütlülük yarattı.
166. Val Moghadam, "Anti-Emperyalizm mi, Sosyalizm mi? İran'da Devrim ve Sol", *İran Devrimi - Din Anti-emperyalizm ve Sol*, Belge Yay., 1992, s. 133.
167. Saber Nikbin, agm., s. 41.
168. Phil Marshall, age., s. 100.
169. Age.,s. 101.
170. Saber Nikbin, agm., s. 45.; Cengiz Çandar, age, s. 96.
171. John L. Esposito - John O. Voll, *İslamiyet ve Demokrasi*, Sarmal Yay.. 1998, s. 90-91.
172. Oliver Roy, *Siyasal İslamın İflası*, Metis Yay., 1994, s. 226.
173. Olivier Roy, age., s. 227.
174. İran'da ulemanın din ve siyaset içindeki yeri ve rolünün tarihsel evrimi üzerine, İslami bir yorum için bkz.; Şahruh Ahavi, *İran'da Din ve Siyaset*, Yöneliş Yay., 1990.
175. Saber Nikbin, agm., s. 46.
176. İran Devrimi, ABD ve Sovyetler Birliği'nde somutlanan, iki kutuplu dünyanın güç dengelerini etkilemiş ve sarsmıştır. Devrim, uluslararası düzeyde bir dizi siyasi gelişmenin yaşanmasına da yol açmıştır. Bu gelişmeleri kısaca şöyle açıklamak müm-

kündür: Sovyetler Birliği, Hint Yarımadası ve Ortadoğu'da güç dengelerini kendi lehine değiştirmek, nüfuz ve ekonomik alanlarını genişletmek ya da korumak doğrultusunda Afganistan işgalini gerçekleştirmiştir. İşgal bir yanıyla da Detant döneminin resmen kapanması olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de 12 Eylül darbesinin yapılmasında, bir dizi iç etkenin yanında, uluslararası konjonktürde yaşanan siyasi değişimlerin -özellikle Ortadoğu bağlamında- payı büyük olmuştur. Bu değişimler içinde İran Devrimi ve Afganistan işgali önemli bir yer teşkil etmektedir.

İran Devrimi sonrası önemli gelişmelerden biri de, İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesidir. İşgal, bölgede anti-emperyalist karakterli, etkili bir direniş örgütü olan, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün dağılmasına ve parçalanmasına giden süreci başlatmıştır.

177. Saber Nikbin, agm., s. 47.
178. 1966 yılında Tudeh'den kopan ve önce Tudeh'in Devrimci Örgütü adını kullanan, Maoist bir çizgide hareket eden bir yapıydı.
179. Val Moghadam, "Anti-Emperyalizm mi, Sosyalizm mi? İran'da Devrim ve Sol", *İran Devrimi-Din Anti-emperyalizm ve Sol*, Belge Yay., 1992, s. 139.
180. Aktaran, Val Moghadam, agm., s. 139.
181. "Halkın Mücahitleri Örgütü", *Avrasya Dosyası*, c.2, sayı 1, İlkbahar 1995, s. 179.
182. Saber Nikbin, agm., s. 49.
183. Serpil Üşür, "Önsöz", *İran Devrimi - Din, Anti-emperyalizm ve Sol*, Belge Yay., 1992, s. 8.
184. Phil Marshall, age., s. 111.
185. Serpil Üşür, agm., s. 5.
186. Phil Marshall, age., s. 111.
187. Chris Harman, *Peygamber ve İşçi Sınıfı*, İşçi Demokrasisi Yay., 1998, s. 57.
188. Asef Bayat, *Street Politics - Poor People's Movements in İran*, Columbia University Press, 1997, s. 145.
189. Asef Bayat, age., s. 149.
190. Şah dönemi modernizasyonunun kadını tepeden Batılı bir görüntüye kavuşturma çabaları ile (zorla baş açtırma vb. politikalar) Humeyni döneminde, kadını zorla ev işlerini yürüten ve çocuk büyüten bir faaliyetle sınırlandırma çabaları özünde aynı idi. Hiçbiri kadına örgütlenme ve sosyal yaşamda var olma hakkı tanımıyordu. İran'da kadın hareketi üzerine yazan Az, "İran kadını sadece bağımsız örgütleriyle, mücadele bilinci kazanabilir ve ancak artan bilinciyle 'kendi içinde bir cinsiyet' olmaktan çıkıp 'kendisi için cinsiyet' olabilir ve İran halkının emperyalizme, mutlakiyetçiliğe ve mevcut gericiliğe karşı mücadelesindeki yerini alabilir," demektedir. İran'da Şah ve Humeyni döneminde kadın hareketinin gelişimi ve sorunları için bkz.; Az, The Women's Struggle in İran, *Monthly Review*, March 1981, Volume 32.
191. Humeyni rejiminin gerçek yüzünü bütün çıplağıyla ortaya koyan, hapishanelerde yürütülen mücadeleyi, yaşayanın ve yürütenin tanıklığıyla, bütün gerçekliğiyle anlatan, Rıza Ghaffari'nin anı-belge niteliğindeki çalışması, bu konuda önemli bir kaynak oluşturmaktadır. (Rıza Ghaffari, *Ağlayan Laleler*, Alev Yay., 1998.)
192. Phil Marshall, age., s. 110.
193. Humeyni'nin ateşkesi kabul etmesinden sonra izleyeceği politikaların ilk sinyalini Şeytan Ayetleri'nin yazarı Salman Ruşdi için ölüm fermanı çıkartmasında görmek

mümkündür. Fred Halliday'in bu konudaki yorumu şöyledir; "Ağustos 1988 ateşkesinden sonra Humeyni, İran Devrimi'nin sendeleyebilmesi ve yönünü şaşırabilmesi tehlikesinden çekindi. İran'ın yokluk ve sıkıntı pahasına da olsa uluslararası ekonomik güçlerden bağımsız kalması gerektiği görüşünü işte böyle bir ortamda tekrar etti. Aynı zamanda da kendisine Müslüman olmayan ülkelerle büyük bir kriz başlatma ve İran'ı İslam davasının lideri olarak gösterme fırsatı veren bir konudan yararlandı. Humeyni'nin Şeytan Ayetleri'nin yazarı Salman Rüşdi için ölüm fermanı çıkartması iki temel amacına da hizmet ediyordu: Yurtta seferberlik, uluslararası alanda çatışma." (Fred Halliday, *İslam ve Çatışma Miti*, Sarmal Yay., 1998, s. 83-84.).

194. "Şah ve Mollalara Rağmen İran Sınıf Mücadelesi Tarihi", Blaetter des informationzentrum dritte Welt'den aktaran, *Kızıl Bayrak*, Eylül 1995, sayı 28, s. 20.
195. İran'da devrim sonrasında ulusal kurtuluş mücadelesi yürüten halklar içinde, mücadelesini İslami rejiminin kurumsallaşmasından sonra da devam ettirebilen yanlızca Kürtler oldu.

İran Kürdistan Demokratik Partisi - İKDP başlangıçta Humeyni'ye bir uzlaşma önerisinde bulundu. Fakat bu öneri Humeyni tarafından kabul edilmedi. İslami rejimin inkâr, asimilasyon ve yok etme politikalarına karşı Kürt halkı direndi. Silahlı bir direniş şeklinde sürdürülen mücadele Kürdistan'ı, İran Devrimi'nin kelimenin gerçek anlamında devam ettiği bir cephe haline getirdi. (Saber Nikbir, agm., s. 53.) İran'da devrim sonrasında Kürdistan'da yürütülen mücadele için bkz.; (Charles MacDonald, "İran Devrimi ve Kürt Sorunu", *Dünya Solu*, 1990, sayı 6, s. 61-73.)

196. *Kızıl Bayrak*, Eylül 1995, sayı 28, s. 21.
197. Rıza Ghaffari, age., s. 252-253.
198. Farzin Sabari, "The Post-Khomeini Era in İran: The Elections of the Fourth İslamic Majlis", Middle East Journal, c. 48, no.1, Kış 1994'ten aktaran, Zeynep Güler, "*İran İslam Cumhuriyeti Ekonomi, Siyaset ve İdeoloji*", *Gelenek*, Ağustos 1997, sayı 55, s. 108.
199. Agm., s. 108.
200. Aktaran, *Kızıl Bayrak*, agm., s. 21.
201. Zeynep Güler, agm., s. 114.
202. Rıza Ghaffari, age., s. 326.
203. Age., s. 326-327.
204. Age., s. 327.
205. Simin, "İran'da Özgürlük Çığlıkları Yükselirken", *Politikada Atılım*, 24 Temmuz 1999, sayı 26.
206. Simin, agm.
207. Siming, agm.
208. Ergin Yıldızoğlu, "Hatemi Öğrencilere İhanet Etti", *V. Özgürlük*, 24 Temmuz 1999, sayı 42.
209. Simin, agm.

TÜRKİYE İŞÇİ HAREKETLERİ VE ÖZYÖNETİM DENEYİMLERİ 1960-1980

İşgal kesintisiz 5 gün sürdü. İşveren polisten fabrikanın boşaltılmasını istedi. 5 Ağustos'ta fabrikanın elektriğini ve suyunu kesti ve işçilerin işgali bitirmelerini istedi. İşçiler kadınlı erkekli fabrikayı korudular. Polis sis ve ses bombası, göz yaşartıcı bomba ve cop kullanarak işgale müdahale etti; işçiler de demir çubuklarla, sopalarla ve taşlarla polise karşılık verdi. Fabrikanın önünde toplanan işçi ailelerinin de polise taşlarla saldırması sonucu, polis geri çekilmek zorunda kaldı. Ertesi sabah yeniden müdahale etti, yarım saat süren çatışma sonucunda, 18 işçi ve 61 toplum polisi yaralandı. Polisin ikinci müdahalesinin de başarısızlığa uğraması üzerine, 66. Tümen'e bağlı 4000 asker fabrikaya yollandı. Fabrika 10 tank ve 15 zırhlı araçla sarıldı. (Demir Döküm Fabrikası İşgali - 1969)

"34 günlük üretim, işçilerin ürettiği ve yönettiği bir ortamda gerçekleşiyordu. Özyönetim deneyimleri arasında Alpagut olayı 'kendiliğinden' gelişen ve siyasi boyutu olmayan bir eylemdi. 1977 Aşkale (deneyimi ise) MC iktidarına karşı girişilmiş bir el koymaydı. İşçiler üretiyor, işçiler yönetiyordu. Ne var ki, üretilen satılmıyor, stoklanıyordu. Yeni Çeltek deneyimi, Aşkale deneyimiyle varılan düzeyi de aşmış, üretilen kömürü dağıtan, satan bir örgütlenme zinciriyle, politik hareketliliğiyle zengin bir eylem olmuştur." (Maden İşçisinin Sesi, Haziran-Temmuz 1980)

Türkiye işçi sınıfının mücadele tarihi içinde, 1960-1980 yıllarını kapsayan dönemin özel bir yeri vardır. İşçi sınıfı bu dönemde, nicel ve nitel olarak gelişmiş, toplumsal bir maddi güç haline gelmiştir. Her eylem, her direniş sınıfın şekillenmesini sağlamış, işçi sınıfının geleceğini kazanmasında önemli birikimler yaratmıştır.

Toplumsal muhalefetin hızla geliştiği bu yıllarda, başta işçi sınıfı olmak üzere köylüler ve gençlik daha güzel, daha mutlu ve özgür bir dünya için ayaktadır.

İşçi sınıfı bu mücadelenin taşıyıcı gücü olarak, tarihin en önemli ve en sarsıcı eylemlerini gerçekleştirmiştir. Fabrika işgal eylemleri, genel direnişler, geniş kitle gösterileri ve nasıl bir dünya ve nasıl bir gelecek istendiğini gösteren özyönetim deneyimleri bu yıllarda ortaya çıkmıştır.

1960-1980 dönemi, egemen güçlerin her türlü baskı, şiddet ve katliam politikalarına karşı, işçi sınıfının kolektif bilincinin geliştiği ve kolektif karşı duruşunun gerçekleştiği bir dönemdir.

Her şey biriktire biriktire, adım adım hayata geçirilmiştir.

SARAÇHANE MİTİNGİNDEN KAVEL'E

Türkiye kapitalizmi, 1960 sonrasında hızlı bir genişleme dönemi yaşadı. Sanayi sermayesi, ülke ekonomisine artan bir biçimde damgasını vurmaya başladı. Sanayi burjuvazisinin iktidar blokunun yönetici gücü haline gelişini işaretleyen bu süreç, aynı zamanda işçi sınıfının ülke tarihinde ilk kez siyaset sahnesine kitlesel bir biçimde girişini sağladı.

1960'lar, Türkiye işçi sınıfı açısından yeni bir dönem oldu. İşçi sınıfı bu dönemde, hem nicel hem de nitel olarak hızla gelişti.

1923'lerde 80-100 bin tahmin edilen işyerlerindeki bütün işçi sayısı, 1927'de 200 bine, 1950'lerde 500 bine, 1963'te 2 milyon 745 bine ulaştı.

İşçi sınıfının kaydettiği bu nicel gelişme sınıfın ekonomik bilinçten

siyasal bilince sıçramasını sağlayacak örgütlenme ortamıyla bütünleşti. 1961 Anayasası, sendikalara toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı tanımaktaydı. Fakat bu haklar, yasal bir düzenlemeye sokulmamıştı. İşçi sınıfı bu yöndeki taleplerini, 1961 yılından itibaren dile getirmeye başladı.

Ocak 1961'de İzmir ve İstanbul'da, Aralık 1961'de Kocaeli'de yapılan kapalı salon toplantıları, miting ve sessiz yürüyüşlerde grev hakkı ve iş kanununun düzeltilmesi istendi.

31 Aralık 1961'de İstanbul Saraçhane Meydanı'nda, Türk-İş'e bağlı, İstanbul Sendikalar Birliği tarafından yapılan mitinge 100 binden fazla işçi katıldı. Türkiye işçi hareketi tarihinin o güne kadar görülen en büyük mitingi olan Saraçhane Mitingi, grev ve toplusözleşme hakkı taleplerinin haykırıldığı eylem oldu.

Saraçhane Mitingi, işçi sınıfının toplumsal bir güç olduğunun farkına varmasında en önemli adımlardan biriydi. Yıl içinde ağırlıkta işten atılmalara, düşük ücretlere karşı ve yasal düzenlemelerin acilen yapılması yönünde gerçekleşen sessiz yürüyüş, sakal bırakma eylemleri ve çeşitli mitingler, Saraçhane eylemiyle taçlandı.

Mitingin yapıldığı gün; İstanbul Denizcilik Bankası Liman Yükleme ve Boşaltma Servisi'nde çalışan işçilerin, ücret artışı istemiyle başlattığı grev de, dönemin ilk grevi oldu.

1961 yılının en önemli siyasi gelişmelerinden biri, 13 Şubat 1961'de, 12 sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi - TİP'in kuruluşuydu. TİP özellikle 1962'de, Mehmet Ali Aybar'ın başkanlığa getirilmesiyle canlandı.

1962 yılında işçi sınıfı eylemlerinde bir yoğunlaşma görüldü. İşçi sınıfı, işten atılma ve ücret politikalarına karşı ve iş koşullarının düzeltilmesi talepleriyle sessiz yürüyüş, oturma eylemi, direniş, kısa süreli iş bırakma, sakal bırakma eylemi, yemek boykotu gibi eylemler gerçekleştirdi. İş bırakma şeklinde gerçekleşen eylemler grev niteliği taşımaktaydı ve birkaç saatlik ya da yarım günlük grevleri içeriyordu.

1962 yılında gerçekleşen işçi eylemlerinin bir özelliği de, eylemlerin İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerden, Afyon, Hatay, Samsun, Malatya ve Tokat gibi şehirlere yayılması ve özel sektörde çalışan işçilerin direnişler içinde yer almasıydı.

1962 yılında yapılan en önemli işçi eylemi ise, Yapı İş Federasyonu tarafından gerçekleştirilen işsizliği protesto eylemi oldu. "Fukara Tahir"

diye anılan, Yapı İş Federasyonu başkanı Tahir Öztürk'ün önderliğinde, 5 bin Yapı-İş üyesi ve işsiz işçi meclise doğru yürüdü. "Açların Yürüyüşü" olarak da adlandırılan bu eyleme, polisin müdahale etmesiyle çatışma çıktı. Bazı işçiler gözaltına alındı.[1]

Aynı yıl içindi TİP, siyasal etki gücünü giderek artırmaktaydı. Türk-İş yöneticileri bu gelişme karşısında rahatsızdı. Yöneticiler basında sık sık TİP aleyhtarı açıklamalar yapmaya başladı. İşçilerin ekonomik ve demokratik haklarını almak için yaptığı eylemler gelişirken, Türk-İş yönetimi, 22 Aralık 1962'de Ankara'da "Komünizmi Tel'in Mitingi" düzenledi.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği; Türk-İş'in "her iş kolunda tek ve güçlü sendika" kararı almasına karşılık, kongre yaparak kendini feshetti.[2]

1963'de gerçekleşen en önemli işçi eylemi, İstanbul İstinye'deki Kavel Kablo Fabrikası'nda 28 Ocak'ta başlayan iş bırakma ve direniş eylemi oldu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grev ve toplu iş sözleşmesi yasalarının görüşüldüğü bir sırada, 173 işçi tarafından gerçekleştirilen bu grev, işçi sınıfının mücadele tarihindeki en önemli kilometre taşlarından biri oldu.

Türk-İş'e bağlı Maden-İş Sendikası'na üye işçiler, fazla mesai ücretlerinin ve kıdem esasına göre verilen yıllık ikramiyelerin tam olarak ödenmemesini, işverenin keyfi tutum ve baskılarını, şube başkanı ve işçi temsilcilerinin işten çıkarılmalarını protesto etmek için, 28 Ocak'ta iş bıraktılar ve tezgâh başında oturma eylemi başlattılar.

Eylemin ilk gününde, işveren 10 işçiyi, fabrikada düzeni bozdukları gerekçesiyle, işten attı. İşten çıkarılan bu işçiler aileleriyle birlikte, fabrika önünde eylemlerini sürdürmeye devam etti. Oturma grevinin 5. gününde işverenin çağrısı üzerine fabrikaya gelen polis, işçileri çalışmaya zorladıysa da, onlar kararlı tutumlarını sürdürdüler. 5. günün sonunda işçiler fabrikadan çıkarıldılar ve resmi lokavt başladı. 4 Şubat'ta işçiler, 36 gün sürecek greve başladılar. 4 ve 5 Şubat günlerinde grevci işçiler, fabrikada çalışan 40 memuru işyerine sokmadılar. 5 Şubat'ta işverenin yeni işçi almak için gazetelere ilan vermesi üzerine Kavel işçileri fabrikanın önünde gece gündüz nöbet tutmaya başladılar. 9 Şubat'ta, İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata olaya el koyduğunu ve taraflar arasında an-

laşma sağlandığını bildirmesine rağmen bunu gösteren hiçbir somut gelişme olmadı. 13 Şubat'ta memurları içeri sokmayan işçilere polis müdahale etti. Dağılmalarını isteyen polise karşı işçiler direndiler. Polisin saldırısı sonucunda, 9 işçi çeşitli yerlerinden yaralandı. Bu olay üzerine İstinye halkı Kavel işçilerini desteklemek amacıyla fabrikanın önünde toplandı. Halk "Olur mu böyle olur mu, kardeş kardeşi vurur mu?" marşını söyleyerek, polisin tutumunu protesto etti.[3]

Fabrika önünde meydana gelen olayların ardından, 18 Şubat'ta, 4 işçi polise mukavemet ettiği gerekçesiyle tutuklandı. 21 Şubat'ta Türk-İş Bölge Temsilcisi İsmail Topkar İstanbul Valiliği'ne bir yazı göndererek uyuşmazlığın çözümü için hakem tayin edilmesini istedi. İsmail Topkar ayrıca olayları protesto etmek için Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a ve Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'e telgraflar çekti.

Türk-İş Bölge Temsilcisi'nin girişiminin olduğu günlerde, Sarıyer Savcılığı olayların soruşturmasını sürdürüyordu. Savcılık tarafından yapılan açıklamada, işverenin işçileri işten atması ve fabrikadan zorla çıkarmasının lokavt sayılamayacağı öne sürüldü. Sarıyer Savcılığı 7 işçi hakkında diğer işçileri kışkırtmak, 16 işçi hakkında ise polise mukavemet etmek suçlarından dava açtı.

1 Mart'ta işverinin dışarıya mal çıkarması işçiler tarafından fiilen engellendi. Kavel Direnişi sürerken işçi sınıfının dayanışmasını gösteren pratikler de yaşandı. General Electric Fabrikası'nda çalışan işçiler Kavel işçileriyle dayanışma kampanyası başlatarak, Kavelciler için 335 lira topladılar. Türk Demir Döküm işçileri, Kavel işçileriyle dayanışmak amacıyla yardım kampanyası başlatarak, sakal bırakma eylemine başladılar. 27 Şubat'ta Güney Bölgesi'ndeki 23 sendika başkanı ve 45 yönetici, Kavel olaylarındaki pasif tutumundan dolayı Türk-İş'le ilişkilerini kestiklerini açıkladılar.

2 Mart günü, işverenin kamyonlarla fabrika dışına mal çıkarmak istemesi üzerine, işçiler ve eşleri barikatlar oluşturarak kamyonların geçişini engellemeye çalıştılar. Bunun üzerine müdahale eden polis, işçilere saldırdı. Olaylarda birçok işçi ve eşi yaralandı.

Sürdürülen temaslar ve arabuluculuk çalışmaları sonucunda (dönemin Çalışma Bakanı Bülent Ecevit de arabuluculuk yapanlar arasındaydı.) işverenle Maden-İş Sendikası 4 Mart'ta anlaşmaya vardı.

Kavel Direnişi'nin sona ermesinden sonra da, işçiler hakkında yürü-

tülen soruşturmalar devam etti. Direniş sonrasında 12 işçi tutuklandı. Kavel işçileri hakkında toplam 5 dava açıldı. Bu davalarda yargılanan işçi sayısı 52'yi buldu.

10 Haziran'da tutuklu 6 işçi serbest bırakıldı. Fakat işveren bu işçileri işten attı. Bunun üzerine fabrikanın toplama bölümünde çalışan 30 işçi toplu halde iş bıraktı. Kavel'deki bu gelişmeler üzerine sıkıyönetim savcılığı devreye girerek, 6 işçiyi gözaltına aldı, gözaltına alınan 5 işçinin grev kışkırtıcısı olduklarını ileri sürdü.

Grev ve toplusözleşme yasalarının çıkmadığı, grevin yasak olduğu koşullarda, Kavel işçileri kolektif güçlerinin farkında olarak, fiili bir mücadele gerçekleştirdiler ve bedeller ödeyerek işçi sınıfının başeğmez gücünü gösterdiler. Kavel Direnişi, Türkiye işçi sınıfının mücadelesinde bir dönüm noktası oldu. 24 Temmuz 1963'te yürürlüğe giren 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası'na eklenen bir maddeyle, Kavel olayları sırasında hakkında dava açılan bütün işçilerin haklarındaki dosyalar kapandı. Bu madde, daha sonra "Kavel Maddesi" olarak anılmaya başladı.

7 Kasım 1963'te, Bursa Belediyesi otobüs şoförleri haklarını almak için greve çıktılar. Grev 27 Kasım'da başarıyla bitirildi. Bu grev Türkiye'nin ilk yasal grevi oldu. 1963 yılında yedi grev gerçekleşti; altısı özel sektörde yapıldı.

KOZLU DİRENİŞİ'NDEN PAŞABAHÇE GREVİ'NE

24 Temmuz 1963'te, yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'nun bazı maddeleri çeşitli sendikalar tarafından eleştirildi.

Yasalarda işçi sınıfının mücadelesini ve örgütlülüğünü kısıtlayan maddeler bulunmaktaydı. Örneğin, 275 sayılı yasa; grev hakkının kapsamını sınırlamış, grevin yasallığı için onun amacını ve yöntemlerini ölçü olarak almış, birçok grev türünü yasa dışı saymış ve yasaklamış, grev hakkının uygulanmasını çeşitli daraltıcı koşullara bağlamıştı.

Buna rağmen yasaların çıkması, işçi sınıfının mücadelesi ve örgütlülüğü açısından ileri bir adımdı.

1964 yılı işçi eylemlerinin yükseldiği ve yaygınlaştığı bir yıl oldu. Birçok toplu pazarlık görüşmesinin anlaşmazlıkla sonuçlanması, yıl

içinde 81 grevin doğmasına yol açtı. Bu grevlerin 75'i özel sektörde, 6'sı ise kamu sektöründe yapıldı.

Yılın en önemli grevleri şunlardı: İstanbul Bozkurt Mensucat Fabrikası'nda Tekstil Örme Sanayi-İş Sendikasına üye 1100 işçi 10 Ocak'ta toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine grev başlattı. İşverenin 12 Ocak'ta fabrikayı kapatması üzerine işçilerle kolluk kuvvetleri arasında çatışma çıktı. Bu olay üzerine 500 işçi hakkında adli soruşturma açıldı. 18 Ocak'ta ise 1100 işçi hakkında kanunsuz grev yaptıkları gerekçesiyle dava açıldı. 20 Ocak'ta işbaşı yapıldı.[4]

27 Mart'ta İstanbul'da Singer Fabrikası'nda işçiler oylamayla greve gittiler. 300 işçiden 146'sı, işverenin toplusözleşme görüşmelerine katılmaması ve sosyal haklarını vermemesi üzerine greve başladı. 6 Nisan'da Sıkıyönetim Komutanlığı greve müdahale etti. 17 Haziran'da grev başarıyla sonuçlandı.

13 Ağustos'ta Good Year Lastik Fabrikası'nda 380 işçi, toplusözleşmelerde çıkan anlaşmazlık sonucu greve başladı. 19 Eylül'de işverenin fabrikadan mal çıkarmasına işçilerin izin vermemesi üzerine, polisle işçiler arasında çatışma çıktı. 12 işçi gözaltına alındı. Grev 3 Ekim'de sona erdi.

8 Aralık'ta, İstanbul'da Berec Pil Fabrikası'nda 1085 işçi toplu sözleşmede çıkan anlaşmazlık sonucu greve çıktı. 9 Aralık'ta jandarma birlikleri grevi engellemek için müdahale etti. Müdahale, işçilerle jandarma arasında çatışmaya neden oldu. Berec grevi, grevin uzunluğu, kararlılığı, gergin havası ve grev yoluyla gelişen mücadeledeki yeri açısından, yıl içinde gerçekleşen grevler arasında özel bir yere sahip oldu.

1964 yılında grevlerin İstanbul, Mersin, Ankara, İzmir, Gaziantep, Adapazarı, Balıkesir, Malatya, Kayseri, Siirt, İskenderun, Çanakkale, Samsun, Kırıkkale, Sinop gibi illere yayıldığı görüldü. Grevlerin ağırlıktaki kısmı gıda işkolunda yapıldı. Gıda işkolunu takip eden işkolları ise dokuma, metal ve genel işlerdi.

İşverenler, işçi sınıfının grev silahını kullanmasına karşı önlem olarak lokavt taktiğini kullandılar; ayrıca her grevi kolluk güçlerini devreye sokarak bastırmaya çalıştı. Bunun yanında siyasal iktidar, grevlerin en kısıtlı bir biçimde uygulanması yönünde girişimlerde bulundu. Bakanlar Kurulu 1964 yılında 5 kez 30 günlük, 2 kez de 60 günlük grev erteleme kararı aldı. Bu erteleme kararlarından biri Gemi İşçileri Sendika-

sı'nın 6 bin üyesiyle aldığı grev kararının ertelenmesiydi.

1965 yılında yapılan genel seçimleri Süleyman Demirel'in başkanlığındaki Adalet Partisi - AP kazandı. Böylece 1971'e kadar sürecek AP ve Demirel hükümetleri dönemi başladı. Bu dönemde Türkiye çok önemli siyasal gelişmelere sahne oldu.

1965'te yapılan genel seçimlerin ortaya çıkardığı önemli gelişmelerden biri, TİP'in seçimlerden 15 milletvekili kazanarak çıkmasıydı. TİP'in bu başarısı Türkiye'deki siyasal atmosferi doğal olarak hızla değiştirdi. Türkiye tarihinde ilk defa sosyalist muhalefet, parlamentoda bu kadar güçlü bir şekilde temsil edilme olanağına kavuştu. Bu gelişme, sonraki dönemde sosyalist muhalefet akımlarının kazanacağı etkinliğin ve emekçi halk kitlelerindeki büyük uyanışın habercisiydi. İşçi sınıfının mücadelesinin ve örgütlenme düzeyinin 1965'ten sonra hızla güçlenip, geliştiği gözlendi.

1965 yılında işçi sınıfının eylem ve grev sayısında düşüş görüldü. Genellikle düşüşün yaşandığı sektör, özel sektördü. 1965 yılında 43 grev gerçekleşti. Grevlere 5 binin üzerinde işçi katıldı. Grevlerdeki bu sayısal düşüşe rağmen işgünü kaybında bir önceki yıla göre önemli bir artış gözlendi. 1964'te kaybolan işgünü sayısı 192.842 iken 1965'te bu sayı 240.554'e yükseldi. Siyasi iktidarın grevlere müdahalesi devam etti. Bakanlar Kurulu, bazı grevleri erteleme kararıyla durdurdu.

1965 yılının en önemli işçi eylemi 9 Mart ve 11 Mart'ta Zonguldak Kömür İşletmeleri'nin Karadon ve Kozlu bölgesinde gerçekleşti.

9 Mart'ta Karadon Kömür Ocakları'nda çalışan 5 bin işçi; işvereni, işverenle işbirliği içindeki sendika yöneticilerini ve farklı zam uygulamalarını protesto etmek için direnişe geçti. Bölgeye polis ve jandarma gönderildi. 49 işçi gözaltına alındı. 10 Mart'ta Kozlu Kömür Ocakları'nda olayların büyümesi hükümeti harekete geçirdi. Bölgeye İçişleri Bakanı, Çalışma Bakanı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı yollandı.

11 Mart günü, Kozlu'ya yeni askeri birlikler gönderildi. Askerlerin işçiler içindeki "kışkırtıcıları" yakalamak gerekçesiyle eyleme müdahale etmesi Kozlu olaylarına neden oldu. Çıkan çatışmada jandarmanın açtığı ateş sonucu Satılmış Tepe ve Mehmet Çavdar isimli işçiler yaşamlarını yitirirlerken, 30 işçiyle 15 jandarma yaralandı. Çatışmanın ardından Kozlu'ya yürüyen maden işçileri, Kozlu Dispanseri önünde yakaladıkları bir mühendisi döverek rehin aldılar. 4 bine yakın işçinin dis-

panser binası önünde toplandığı sırada, Kozlu üzerinde savaş uçakları alçak uçuş yapmaya başladılar.[5]

İşçilerin Zonguldak Maden İşçileri Sendikası'nı basacakları söylentisinin yayılması, Zonguldak'ta devlet yetkilileri arasında paniğe yol açtı. Yetkililer çevre illerden takviye birlikler istediler, şehirdeki bütün resmi daireler kapatıldı. Bu arada maden işçileri, Zonguldak'ın bütün giriş ve çıkışlarını tuttular. Madenci işçi gruplarının, jandarmanın şehrin girişlerinde oluşturduğu barikatların önlerine gelerek sessizce durmaları, jandarmanın barikatları daha da geriye çekmesine neden oldu.

13 Mart'ta bölgeye gelen bakanlarla görüşme yapan işçiler, anlaşmaya vararak direnişlerine son verdiler. Aynı gün olaylarda ölen iki işçinin cenazesi askeri törenle kaldırılıp, köylerinde gömüldü.

Kozlu Direnişi'nde 71 işçi gözaltına alındı. Olayların sona ermesinden sonra tüm işçiler serbest bırakıldı. Daha sonra 14 işçi tekrar tutuklandı.

Zonguldak ve Kozlu'da olağanüstü askeri önlemler devam etti. Türkiye'de bu boyutta bir işçi eyleminin yaşanması, kamuoyunda sarsıcı etkiler yarattı. Türk-İş içindeki sendikalar arasında görüş ayrılıkları çıktı. İstanbul'da Kozlu olayları üniversite öğrencileri tarafından protesto edildi.[6]

25 Haziran'da İzmit Tarım Koruma Klor Tesisleri'nde çalışan 386 işçi greve başladı. 2 Temmuz'da çıkan çatışma sonucunda Kimya-İş Genel Sekreteri ve grev gözcüleri gözaltına alındı. 7 Temmuz'da işçilerle polis arasında yeniden çıkan çatışma sonucunda 25 işçi gözaltına alındı. 10 Temmuz'da işverenin fabrikaya mal sokmak istemesi işçiler tarafından engellendi. İşçilere polis ve jandarmanın müdahalesi yeni bir çatışmanın doğmasına yol açtı. Çatışmada 8 işçi yaralanırken onlarca işçi gözaltına alındı. 11 Temmuz'da gözaltına alınan işçilerden 14'ü tutuklandı. 12 Temmuz'da olayları ve tutuklamaları protesto etmek için işçiler, ailelerinin ve 20 sendikanın katıldığı bir yürüyüş düzenlendiler.

14 Mayıs'ta Çanakkale Seramik Fabrikası'nda 520 işçinin katıldığı grev başladı. 28 Mayıs'ta işverenin fabrikaya akaryakıt ve kömür getiren kamyonları sokmak istemesi işçiler tarafından engellendi. İşçilerle polis arasında çatışma çıktı. İşçiler her şeye karşın kamyonların önüne yatarak içeri girmelerini engellemeyi başardılar.

1965 yılında gerçekleşen grev ve direnişlerde işçi sınıfının daha ra-

dikal ve militan bir tutum içine girdiği gözlendi. Kozlu olayları ve İzmit Tarım Koruma Klor Tesisleri'nde çalışan işçilerin grevleri içinde yaşanan çatışmalar, yaralanmalar ve ölümler, sınıf mücadelesinin giderek sertleştiğini gösteren pratikler oldu. İşçi sınıfı bu ve benzeri (İstanbul İdrofil Pamuk ve Vatka Fabrikası, Malatya Belediye Temizlik İşçileri, İzmir Mannesman Boru Fabrikası, İzmir Kula ve Yün Mensucat Fabrikası grevlerinde) olaylarda, karşılarında her zaman devletin güvenlik güçlerini gördüler. Bu eylemlerde şiddetli çatışmalar yaşandı. Ayrıca 1965 grevlerinde işçi sınıfının yaratıcı eylem biçimleri de ortaya çıktı. Çeşitli grev kırıcı tavırlara karşı, işçi sınıfı barikat kurma ve kamyonların önüne yatma gibi eylemler gerçekleştirdi.

1966 yılı işçi eylemlerinde yeniden bir canlanma yaşandı. Bu yıl içinde grevlerde belirli bir yükseliş görülse de, (1966'da 91 grev yaşandı, greve katılan işçi sayısı 10.401'e, kaybolan işgünü sayısı ise 409.809'a yükseldi.[7]) grev dışı işçi eylemlerinde bir yoğunlaşma görüldü.

1966 yılı içinde meydana gelen grevler arasında; gıda, belediye, maden işçilerinin yaptığı grevlerde artış oldu. Gıda ve belediye işçileri grevleri daha çok İstanbul ve çevre illerin dışında gerçekleşirken, imalat sanayi alanında gerçekleşen grevlerin büyük bir çoğunluğu İstanbul'da yapıldı. 1966 yılı grevleri arasında, sanayi sektöründekilerin yanında hizmet sektöründeki grevlerin yoğunluğu göze çarpmaktaydı ve bu grevlerin büyük bir çoğunluğu özel sektörde gerçekleşti.

Yılın en önemli işçi eylemi, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası grevi oldu. Grev ve grevin sonuçları Türkiye işçi hareketini ve sendikal hareketi ciddi bir şekilde etkiledi.

Paşabahçe Grevi, 31 Ocak 1966'da başladı. Grev, 1964'ten beri Cam-İş ve Kristal-İş Sendikası arasındaki yetki sorunundan kaynaklandı. Fabrikada 1964'ten 1966 yılı sonuna kadar işkolu düzeyinde toplusözleşme yetkisi olmasına rağmen, Paşabahçe işçileri tarafından kurulan ve işyeri düzeyinde yetkiye sahip olan Kristal-İş sendikası sözleşmenin yenilenmesini istemekteydi. Kristal-İş, Cam-İş'in işkolu düzeyinde imzaladığı (Türkiye'de işkolu düzeyinde imzalanan ilk sözleşme) sözleşmeyi olumlamamakta ve bu sözleşmeyi işverenin bütün istemlerinin hayata geçirildiği bir düzenleme olarak değerlendirmekteydi. Kristal-İş Sendikası işyeri yetkisine dayanarak grev kararı aldı. Fakat Türk-İş yö-

netimi bu kararı, Kristal-İş'in 1965 yılında Cam-İş'le, Türkiye Cam Sanayi İşçileri adı altında birleşmiş olduğunu gerekçe göstererek kaldırdı. İki sendikanın birliği kısa zaman sonra dağıldı. 1965'te yeniden kurulan Kristal-İş Yargıtay'a başvurdu. Yargıtay, Kristal-İş'in işyeri düzeyinde toplusözleşme yapabileceği doğrultusunda karar aldı. Kristal-İş bu karar yönünde işverenle toplusözleşme yapma isteğinde bulundu. İşveren sendikanın bu talebini kabul etmedi. Bunun üzerine 31 Ocak 1966'da 2200 Paşabahçe işçisi greve çıktı.[8]

Grevin başlaması üzerine, işveren, grevi "kanunsuz" olarak nitelendirerek, karşı atağa geçti.

5 Ocak'ta, işçiler işverenin baskılarını protesto ederek, taleplerini haykırdıkları bir miting düzenlediler. Paşabahçe İskele Meydanı'nda yapılan mitingde, "İş hayatında köleliğe ve diktatörlüğe paydos!" gibi dövizler taşındı.

Grev, ilk günlerinde Türk-İş tarafından desteklendi. Paşabahçe İskele Meydanı'nda yapılan protesto mitingine, Türk-İş'e bağlı bütün sendika yöneticileri katıldı.

13 Şubat'ta, TİSK üyesi 12 işveren sendikası, gazetelere ilan vererek, uygulanan grevinin yasadışı olduğunu ve işverenin yanında olduklarını açıkladı. Türk-İş yönetimi 12 işveren sendikasının gazete ilanına tepki gösterdi. Türk-İş I. Bölge Temsilciliği de işveren sendikalarının tutumunu eleştirerek, temsil ettiği 250 bin işçinin İş Bankası'ndan paralarını çekerek boykot yapacaklarını açıkladı.

İşveren katı tutumunu sürdürerek, grevin yasadışı olduğu doğrultusunda dava açtı. 17 Şubat'ta 22. Asliye Hukuk Mahkemesi grevin yasal olduğuna karar verdi.

26 Şubat'ta Paşabahçe işçisi işverenin tutumunu protesto etmek için, Karaköy'den Taksim'e sessiz yürüyüş yaptı. Eyleme 2200 grevci işçinin yanında eşleri, çocukları ve İstanbul'daki bütün sendika şube ve genel merkezlerinden temsilciler katıldı.

10 Mart'ta yapılan Türk-İş Genel Kurulu'nda Paşabahçe Grevi'nin maddi ve manevi olarak desteklenmesi kararı alındı. Genel Kurul'da Türk-İş icra kuruluna grevin sürdürülmesi için tam yetki verildi.

21 Mart'ta Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç, Mali Sekreter Ömer Ergun, Genel Sekreter Yardımcısı Ethem Ezgü ve TİSK Başkanı Şahap Kocatopçu (Şahap Kocatopçu aynı zamanda Şişe-Cam Genel müdürlü-

ğü yapmaktaydı.) bir araya gelerek, içerik olarak grevci işçilerin aleyhinde ve işverenin taleplerinin büyük bir kısmının karşılandığı bir protokol imzaladılar.

Protokole göre, grev döneminde işten atılan sendika yöneticileri ve işçilerin işe geri alınması işverenin taktirine bırakıldı. İşçilerin grev sürecindeki hak kayıplarının karşılanması da protokole konulmadı. Türk-İş tarafından imzalanan bu protokol, Kristal-İş Sendikası ve grevci işçiler tarafından reddedildi. İşçiler Türk-İş'e tepkilerini, protokolün imzalanmasından sonra fabrikaya gelen Türk-İş yöneticilerine karşı gösterdiler; Türk-İş yöneticilerini tartakladılar.

Bu arada 100 işçinin iş aktinin feshedildiği doğrultusunda bir söylentinin çıkması üzerine, grevci işçiler, eş ve çocuklarıyla fabrika ve hammadde deposunu işgal ettiler. Olaya polisin müdahale etmesi sonucunda, kısa süre yaşanan çatışmada bir işçi yaralandı.

Grevci işçiler direnişlerini sürdürdüler. Grev sürerken bazı işçiler greve katılmayıp fabrikada çalışmaktaydılar. Direnişçi işçiler, grev kırıcılara karşı net bir tavır alarak, bu işçilere yollanan ekmek yüklü aracın önünü kestiler. Araç, grevci işçiler tarafından tahrip edildi. İşveren direnişi kırmak için bir dizi işçinin de iş aktine son verdi. İşten atılan işçilerin sayısı 47'ye yükseldi. Direnişçi işçiler, işten atılan arkadaşları işe geri alınmadığı taktirde grevin süreceğini açıkladılar. Bu sorunun çözümü için dönemin İstanbul valisi Vefa Poyraz devreye arabulucu olarak girdi (22 Mart). Valinin girişimleri sonucu 47 işçiden 5'i hariç geri kalanların işe geri alınacağı açıklandı. Geri alınmayan işçiler Kristal-İş başkanı ve diğer sendika yöneticileriydi.

İşverenin bu tutumu, Türk-İş Genel Sekreteri ve I. Bölge Temsilcisi tarafından kabul edilmedi ve greve devam edileceği açıklandı.

24 Mart'ta, Türk-İş Genel Başkanı Seyfi Demirsoy, TİSK'le aralarındaki görüşmelerde anlaşmazlıkların giderildiğini açıkladı. Kristal-İş Sendikası, Türk-İş'le TİSK arasında yapılan anlaşmayı tanımamakta ısrar etti ve yeni bir toplu iş sözleşmesi yapılmasını istedi.

Türk-İş Genel Merkezi'nin 28 Mart'ta yayınladığı açıklamada, Paşabahçe Grevi'nin sona erdirilmesini ve işçilerin hemen işbaşı yapmasını istedi. Açıklamada, Türk-İş I. Bölge Temsilciliği'nin grevle ilgilenmemesi doğrultusunda talimat verildiği de belirtilmekteydi. Türk-İş Genel Merkezi'nin bu tavrına karşılık, I. Bölge Temsilciliği greve devam ede-

ceklerini açıkladı.

6 Nisan'da Türk-İş'in grevi sona erdirmesi kararına karşı çıkan Petrol-İş, Maden-İş, Basın-İş ve Tez-Büro-İş sendikaları Paşabahçe Grevini Destekleme Komitesi'ni kurdular. Bu komite aynı yılın Temmuz ayında kurulan ve DİSK'in çekirdeği olan Sendikalar Arası Dayanışma Konseyi - SADA'nın öncülü olan bir örgütlenmeydi.

Paşabahçe Grevi'ne Türk-İş bünyesinde yer alan çeşitli sendikaların destekleri devam etti. Metal-İş, Çimse-İş, Sağlık-İş, Deri-İş, Likat-İş, Deniz-İş, Kimya-İş ve Ulaş-İş sendikaları grevi desteklediklerini açıkladılar.

Grevci işçiler bu dayanışma girişimleriyle, kararlılıklarını daha da pekiştirdiler. Grev kırıcıların fabrikaya girişi, direnişçi işçiler tarafından engellendi. 4 Nisan'da fabrika önünde polisle çıkan çatışmada silah kullanıldı. 12 işçi çatışma sonucunda yaralandı. İşveren, daha önce Asliye Hukuk Mahkemesi'nin "grevin yasal olduğu" yolunda verdiği kararına itiraz ederek, Yargıtay'da temyize başvurdu. Yargıtay mahkemenin kararını onayladı. Bu karara rağmen Türk-İş İcra Heyeti, Türk-İş yönetiminin TİSK'le yaptığı protokole bağlı kalacağını açıkladı.

Bu arada, Migros işçileri ve Hal İşçileri Sendikası sınıf dayanışmasının somut bir örneğini göstererek, grevci işçilere erzak yardımında bulundu. Grevin uzaması, maddi sıkıntı yaşayan grevcilerin bazılarının grevi bırakarak çalışmak istemesine yol açtı. Bu işçiler, İstanbul Valiliği'ne müracaat ederek, can güvenliklerinin olmadığını bildirdi ve çalışabilmeleri için "güvenli" bir ortamın sağlanmasını istediler.

Bakanlar Kurulu 19 Nisan'da, 79 gün süren Paşabahçe Grevi'ni "halkın sağlığını tehlikeye düşürdüğü" gerekçesiyle bir ay erteledi. Karar, Kristal-İş Sendikası tarafından tepkiyle karşılandı.

Kristal-İş Sendikası, Bakanlar Kurulu'nun kararı doğrultusunda işçilerin işbaşı yapması çağrısında bulundu. Fakat işçilerin hemen hemen tamamı çağrıya uymadı. Çağrıya uyan sadece 11 işçi oldu. İşbaşı yapan iki işçi bir saat sonra işi terk etti; 1 işçi de ailesinin çalışmasını istememesi üzerine kısa bir müddet sonra işi bıraktı. Çağrıya "uyan" 2 işçi de, fabrikada çalışan az sayıda işçiyi kışkırttığı için gözaltına alındı.

Ne var ki, yoğun grev karşıtı propaganda ve tehditler sonucu 23 Nisan'da grevci işçilerden 1400'ü karar değiştirerek işbaşı yaptı; 800 işçi de ertesi gün işe başladı.

18 Mayıs'ta Kristal-İş Sendikası ve Paşabahçe işvereni, Yüksek Uzlaştırma Kurulu'nun tavsiyelerini kabul etti. Bu kabul, bir anlamda Kristal-İş Sendikası'nın toplusözleşme yapma yetkisini de kabul etmek anlamına geldi.

Türk-İş, 7 Aralık'ta, "Paşabahçe Grevi'nde Türk-İş karar ve prensiplerine aykırı tutumda bulundukları" gerekçesiyle, Petrol-İş'i 15 ay, Basın-İş'i 3 ay, Maden-İş'i 6 ay, İstanbul Basın-İş'i 3 ay Türk-İş üyeliğinden geçici olarak ihraç etti.[9]

Paşabahçe Grevi, Türkiye işçi ve sendikal hareketinde bir yol ayrımı oldu. Paşabahçe Grevi, grevin işçi sınıfının şekillenmesinde en temel eylem biçimi olduğunu gösterdi. Paşabahçe grevcileri, kendi bağımsız sendikal örgütlenmelerine sahip çıkarak, inatla ve özveriyle grevi sürdürerek; devlet güçlerine karşı direnerek, grev kırıcılarına karşı estetik bir şiddet kullanıp onları engelleyerek, grevlerini çalışma ve yaşam alanlarıyla bütünleştirerek Türkiye işçi sınıfına yeni birikimler sundular.

1966 yılının en önemli grevlerinden biri de, 26 Nisan'da başlayan, 4640 işçinin katıldığı Lastik-İş greviydi. Önce, Gisvaled, Derby Plastik, Plastel Plastik, Lüksor Tarak Fabrikası'nda başlayan grev daha sonra Derby Lastik, Balina Lastik, Güneş Plastik fabrikalarında çalışan işçilerin katılmasıyla genişledi.

Lastik işverenleri grev karşısında lokavt ilan ettiler. Fakat, işverenler, işçilerin kararlılığı karşısında geri adım attılar. Görüşmeler sonucunda, işçilerin taleplerinin büyük bir kısmını kabul ettiler. İşçiler, isteklerinin kabul edilmesi karşısında greve son verdiler.

27 Temmuz'da, Çorumlu temizlik işçileri büyük direnişlerine başladılar. Çorum Belediyesi, çalıştırdığı işçilerin 72'sini işten çıkardı ve işçilerin statüsünü değiştirerek ücretlerini düşürdü. Belediye başkanının bu tavrına karşılık Genel-İş üyesi işçiler direnişe geçtiler. 54 temizlik işçisi, Çorum'dan Ankara'ya kadar sürecek bir protesto yürüyüşüne başladı. Protesto yürüyüşü, 3 Ağustos'ta Ankara'ya varılmasıyla son buldu. İşçilerin Danıştay'a açtıkları davayı kazanmaları sonucu, 8 Ağustos'ta işe başladılar. Belediye başkanı Danıştay kararına uymadı. Bunun üzerine işçiler 15 Ağustos'ta İstanbul'a yürümeye başladılar. Yürüyüş sırasında bazı işçiler yaralandı. İşçilerin yürüyüşü her şeye rağmen devam etti. Yürüyüş güzergâhında bulunan birçok kent ve ilçede halk, işçileri büyük bir coşkuyla karşıladı. İşçiler, isteklerinin yerine getirilmesi üze-

rine direnişlerine son verdiler.

İzmir Kula Mensucat Fabrikası'nda, İskenderun Batman Pipe Line (Boru Hattı) inşaatında, Adana Akdeniz Nebati Yağ Fabrikası'nda ve İstanbul Petrol Ofisi'nin Kuruçeşme, Çubuklu, Haramidere işyerlerinde başlayan grevlere, güvenlik güçlerinin müdahale etmesi sonucu çatışmalar çıktı. Çatışmalar sonucu birçok işçi yaralanırken birçoğu da gözaltına alındı.

1966 yılının en önemli işçi örgütlenmelerinden biri, Sendikalar Arası Dayanışma Konseyi - SADA'nın imzalanması oldu. 15 Temmuz'da antlaşmayı, Türkiye Maden-İş, Basın-İş, Lastik-İş, Gıda-İş imzaladı. SADA, DİSK'in çekirdeği işlevini gördü. Paşabahçe Grevi'nden sonra Türk-İş'ten kopmanın gündeme gelmesiyle, aynı sendikal politika ve mücadele anlayışına sahip sendikalar, kendi aralarında güç birliği oluşturmak, dayanışmayı ve koordinasyonu sağlamak amacıyla, SADA'yı oluşturdular.

"Paşabahçe Grevi, Türk-İş'in içinde uzlaşmacı sendikacılıkla, sınıf sendikacılığı arasında bir yol ayrımı oldu. Sınıf sendikacılığını benimseyen bir grup sendikacı, uzlaşmacı tavrını bırakması ve partilerüstü politika yutturmacasından vazgeçmesi için Türk-İş yönetimini son kez uyardı. Bu da sonuç vermeyince 13 Şubat 1967'de DİSK kuruldu."[10]

SADA'nın 1966'da aldığı eylem kararlarından bir diğeri, Horoz Çivi Fabrikası'ndaki grev oldu. Grev başarıyla sürdürüldü. Greve devrimci gençlik büyük destek verdi.

DİSK KURULUYOR

1967 yılı, toplumsal muhalefetin hızla yükselişine sahne oldu. İşçi sınıfı 1967 yılına, (Ocak ayında), Manisa Timsah Lastik Fabrikası ve Petrol-İş'e üye İzmit ve Derince'deki iki fabrikada grevle girdi.

Şubat ayı, Petrol-İş'in, Batman rafinerisinin garaj, nakliyat, tamirhane ve idare bölümlerinde ve Malatya satış deposunda başlattığı grevlerle sarsıldı. Grevlere 2 bine yakın işçi katılmaktaydı. Polis ve Jandarmayla yer yer çatışmalar çıktı. Grevci işçilerin bazıları tutuklandı.

1967 yılındaki en önemli gelişmelerden biri 13 Şubat'ta gerçekleşti. 13 Şubat'ta Türkiye sendikal hareketi tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını simgeleyen bir gelişme yaşandı: Devrimci İşçi Sendikaları

Konfederasyonu - DİSK kuruldu.

DİSK; Türkiye Maden-İş, Lastik-İş, Basın-İş, Türkiye Gıda-İş ve Türk Maden-İş tarafından kuruldu. Bu kurucu sendikalardan Gıda-İş dışında tümü daha önce Türk-İş'e üye sendikalardı. Gıda-İş ise bağımsız bir sendikaydı.

SADA'nın bir devamı olan bu oluşum, Türkiye'de sendikal mücadeleye yeni bir güç ve hız kattı.

DİSK'in kuruluş gerekçesi 1967 Genel Yürütme Kurulu raporunda şöyle anlatılmaktadır: "Yeni bir işçi konfederasyonu kurulmalıdır. Çünkü işçilerin, birçok ortak çıkarlarını elde etmeleri için güçlü bir mücadele gereklidir. Bu mücadeleyi planlamak, yürütmek ve başarıya ulaştırmak, sendikalar arası ortak bir yönetimle sağlanabilir, yani bütün işçiler adına yapılacak ortak çalışma ancak konfederasyon kurmakla gerçekleşir. ... Bugün üyeliğinden çıkmayı kararlaştırdığımız Türk-İş, işçi hak ve çıkarları ile işçi özgürlüklerini savunabilecek bir kuruluş olmadığından, bu amaçları başarmayı kendine öncelikle ilke edinen yeni bir konfederasyon kurmamız artık kaçınılmaz olmuştur.

... Konfederasyonumuz, işçi haklarını en önde savunacak, işçi haklarının ayaklar altına alınmasına asla göz yummayacaktır. Bugün üyeliğinden ayrılmayı şeref bildiğimiz Türk-İş, böyle bir örgüt olmadığı için yeni konfederasyon kurmaya mecburuz.

... Konfederasyonumuz, iç ve dış sömürücülerin Türkiye'de dilediklerı gibi at oynatmalarına karşı çıkacak, sömürü düzeni yerine sosyal adaletin gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışacaktır. Bugün üyeliğini bıraktığımız Türk-İş, iç ve dış sömürücülerin doğrultusunda yürüdüğü için gerçek bir işçi konfederasyonu kurmamız en önde gelen görevimiz olmalıdır.

... Konfederasyonumuz, işçi sınıfının yurt yönetiminde ağırlığını koymasını ve kula kulluk yürütümü yerine her yönden eşitlik ve kardeşlik düzenini kurmayı amaç edinecek, işçi sınıfının yurt sorunlarında etkin bir rol oynamasını sağlayacaktır. Bugün üyeliğini bıraktığımız Türk-İş böyle bir anlayıştan yoksun bulunduğu için yeni bir konfederasyon kurmak vatan görevi olmuştur.

Konfederasyonumuz, Türkiye'nin bir an önce geri kalmışlıktan kurtulmasını en başta gelen görevi sayacaktır.

Konfederasyonumuz, işçilerin kendi sınıflarının bilincine daha hızlı

erişmesi için önüne dikilen tüm engelleri aşarak başarıdan başarıya koşacak, bütün bu amaçlara ulaşmak için mutlaka bilimi en etkin mücadele aracı yapacak, Anayasanın sözü ve özüyle uygulanmasını ısrarla savunacaktır."[11]

DİSK, Türk-İş'in Amerikan yardımı almasını ve partilerüstü sendikacılık anlayışını sert biçimde eleştirmekteydi. Yardımı ancak bir işçi örgütünün yapabileceğini ve bunun da belirli prensipler içinde olması gerektiğini savunmaktaydı.[12] DİSK'in Amerikan yardımına karşı oluşu, özünde anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir anlayışının uzantısıydı.[13]

DİSK, Türk-İş'in "partilerüstü" ve toplusözleşme ile sınırlı sendikal politikalarına karşı "sınıf ve kitle" sendikacılığının felsefesini benimsedi.

İşçi sınıfının bağımsız sendikal mücadelesinde önemli bir adım olan DİSK'in kuruluşu, kısa zamanda işçi sınıfı içinde etkili sonuçlar yarattı.

DİSK'e kuruluşundan kısa bir süre sonra, Kimya-İş, Bank-İş, Turizm-İş, EMSİS-Ege Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası üye oldu. Çalışma Bakanlığı'nın 1967 Temmuz istatistiklerinde DİSK'in üye sayısı 70 bin olarak gözükmekteydi. 1967 ortalarında DİSK'in gerçek üyesi 35-40 bin olarak tahmin edilmektedir. Aynı dönemde Türk-İş'in üye işçi sayısı ise 545 bin olarak açıklanmıştı.

DİSK'in kuruluşu, bir yanıyla sendikal hareketin ikiye bölünmesine yol açsa ve sendikal rekabeti körüklese de, "her bakımdan bir dönüm noktası olmuştur. Partilerüstü politikanın kaypaklığı nedeniyle saklı kalan bazı gerçekler, DİSK'in mücadeleye tutumu ile getirdiği tartışma ortamında aydınlığa çıkmıştır. Bölünme, işçi hareketini bir yandan zayıflatırken, diğer yandan da işçi sorunlarını belirginleştirerek gerçekçi bir tabana oturtmuştur."[14]

1967 yılındaki grev sayısının artışında bu rekabetin önemli etkisi oldu. Ağırlıkta kamu sektöründe örgütlü olan Türk-İş, DİSK'in mücadeleci sendikal anlayışı karşısında birçok işyerinde greve gitme gereksinimi duydu.

1967'deki en büyük grev hareketlerinden biri, Manisa Belediyesi'nde çalışan işçilerin ücret anlaşmazlığıyla başlattığı grev oldu. Genel-İş üyesi 350 temizlik, otobüs ve mezbaha işçisi 11 Mayıs'ta greve çıktı. 16 Haziran'da işçiler Manisa-Ankara yürüyüşüne başladılar. 38 gün süren yürüyüş esnasında geçtikleri güzergâhlarda (İzmir ve Aydın'da) hal-

kın büyük desteği ve coşkusuyla karşılandılar. 38. gün Ankara'ya girdiler, AP genel merkezinin önüne Anayasa'nın asıldığı bir darağacı bıraktılar. Grev 6 ayın sonunda başarıyla sonuçlandı.

1967'de gerçekleşen önemli işçi eylemlerinden biri de, Harb-İş sendikasına üye 800 işçinin, Amerikalılar'a ait, Tumpane Şirketi'nde gerçekleştirdiği grevdi. Tumpane Şirketi İncirlik Hava Üssü'nde faaliyet yürütmekteydi. 22 Eylül'de grev başladı. 24 Eylül'de işçilerle, Amerikalı görevliler arasında çatışma çıktı. 28 Eylül'de grev komitesi, Amerikalı askerler tarafından üsten zorla dışarı çıkarıldı. Bakanlar Kurulu, Eylül sonunda, NATO Birleşik Tatbikatı nedeniyle grevi bir ay erteledi. Harb-İş Sendikası, Danıştay'a başvurarak erteleme kararının kaldırılmasını istedi. Danıştay işçilerin itirazı doğrultusunda karar aldı. 4 Ekim'de grev yeniden başladı. 5 Ekim'de Uzlaştırma Kurulu'nun işçilerin lehine karar vermesi üzerine işçiler işbaşı yaptı.

Harb-İş'in bu grevi, 1960'lı yılların ortalarından sonra hızla gelişen anti-emperyalist bilincin işçi saflarında somut yansımalarından biriydi.

1967'deki grev sayısı, 1966 yılındakine oranla yaklaşık 2,5 kat artarak, 91'e yükseldi. Grev sayısındaki yükselişe rağmen greve katılan işçi sayısı 1966 yılına göre 1/5 oranında azalarak, 8.162'ye düştü. Kaybolan işgünü sayısı da, 1/2 oranında azalarak, 203.779'a düştü. Grevler işkolu olarak, ağırlıkla gıda, belediye, banka ve sigorta işkollarında görüldü.

1968

1968 yılı, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de sarsıcı gelişmelerin yaşandığı bir yıl oldu.

Türkiye 1965'ten sonra "hızlı bir kapitalistleşme" sürecine girmiş, bu süreç, Türkiye'nin emperyalizme ekonomik-siyasi-askeri alanlarda artan bağımlılık ilişkileriyle şekillenmişti. Emperyalizme bağımlı olarak gelişen kapitalizm, sınıf ilişki ve çelişkilerinde bir dizi yeni değişmelere yol açıyordu. Bu koşullarda, toplumsal muhalefet hızla yükseldi. İşçiler, grevler, direnişler, mitinglerle tepkilerini ortaya koyuyorlar; köylüler, toprak işgalleri, mitingler yapıyorlar, daha yüksek taban fiyatları istiyorlardı; memurlar "grev hakkı olan sendika" taleplerini ileri sürüyorlar, yürüyüş ve mitinglerle tepkilerini dile getiriyorlardı; öğrenci gençlik boykot, işgal, miting ve protesto gösterileri yaparak taleplerini

haykırıyordu.

1968 yılına böyle girildi.

U-2 olayı, Küba Krizi ve özellikle Johnson mektubu nedeniyle gelişen anti-emperyalist bilinç, kendini Amerikan karşıtı tepkilerle dışa vurmaya başladı. Emperyalizme ve "bozuk düzene" karşı kitle hareketleri toplumsal yaşamın her alanında ortaya çıktı.

Emekçi sınıflar sendikalarda, derneklerde örgütlenirken, sosyalist aydınlar TİP'te bir araya geliyor ve sol yönelimli bir muhalefet Cumhuriyet tarihinde ilk kez bu denli yaygınlık kazanıyordu. Özellikle anti-emperyalist bilinç geniş halk yığınlarına mal olmaya başlamıştı.

1968 yılı, işçi hareketinin hızla radikalleştiği ve bunu eylemlerle ve direnişlerle gösterdiği bir tarihi simgeledi.

1968'in işçi eylemleri açısından en karakteristlik özelliği, sınıf mücadelesinin en sert pratiklerinden biri olan, fabrika işgalleri eylemlerinin doğması ve yaygınlaşmasıydı. Fabrika işgal eylemleri yıl içinde yayılırken, geniş çaplı grev hareketleri de yaşandı. 1968'de yaşanan grevlerde, işçi sınıfının özsavunma pratiklerini gösteren eylem biçimleri de ortaya çıktı.

Yılın en önemli eylemlerinden biri Kozlu ve Üzülmez kömür bölgelerindeki grev oldu.

6 Şubat'ta Ereğli Kömür İşletmeleri ve Kozlu Dilare Ocakları'nda çalışan 7 bin işçi, toplusözleşme görüşmelerinin uzaması ve daimi işçilere tanınan hakların kendilerine tanınmaması üzerine greve çıktı. Grev kısa sürede bölgeye yayıldı. Birkaç gün içinde, greve çıkan işçilerin sayısı 25 bini buldu. Zonguldak Maden İşçileri Sendikası'na üye bu işçiler, toplusözleşme görüşmelerinde sendikanın aldığı tavrı şiddetle kınayarak tepkilerini gösterdiler. Grevin ikinci günü sendikanın binasını tahrip ettiler, sendikanın toplusözleşme görüşmelerinde kendilerini sattığı iddiasında bulundular. Aynı gün, bölgeye Karabük ve Ankara'dan toplum polisi ve jandarma getirildi.

İşçilerle polis arasında çıkan çatışmada 13 polis yaralandı, 1 başkomiser kayboldu.

9 Şubat'ta, TİP'li olduğu iddiasıyla 20 işçi polis tarafından gözaltına alındı.

DİSK'e bağlı Türkiye Maden İşçileri Sendikası da bölgede örgütlenme çalışmaları yürütmekteydi.

Türkiye Maden İşçileri Sendikası, bölgede yaşanan sorunları ve taleplerini içeren bir bildiri dağıttı. Hükümet'in olayların başlama sebebi olarak Türkiye Maden İşçileri Sendikası'nı göstermesi, DİSK başkanı Kemal Türkler tarafından kınandı. Kemal Türkler, olayların başlama nedeninin hükümetin partizanca tutumu olduğu yönünde açıklama yaptı.

20 işçinin gözaltına alındığı gün, Türkiye Maden İşçileri Sendikası başkanı Mehmet Alpdündar hakkında gıyabi tutuklama kararı çıkarıldı.

21 Şubat'ta Zonguldak Maden İşçileri Sendikası'yla Ereğli Kömür İşletmeleri arasında toplusözleşme imzalandı. İşçilerin ücretlerinde belirli bir oranda iyileştirme sağlandı. Kozlu ve Üzülmez maden ocaklarında yaşanan grev, Türk-İş'le DİSK arasında bundan sonra daha artacak çekişmenin ilk önemli pratiklerinden biri oldu.[15]

14 Şubat'ta DİSK'e bağlı Kimya-İş'in düzenlediği "Yabancı Sermayeyi Protesto" mitingi, 1968 yılında hızla yükselen anti-emperyalist mücadelenin önemli protesto eylemlerinden biri oldu.

25 Mart'ta, İzmir'de Sağlık-İş Sendikası üyesi işçiler, toplusözleşme hükümlerini uygulatmak için çalıştıkları hastaneyi işgal etmek istediler. Sağlık-İş üyesi işçilerin bu eylem tarzı kısa müddet sonra fırın işçileri tarafından da kullanıldı. Antakya'da Ak-İş Fabrikası işvereni Şubat ayı başında fabrikayı kapatmış, fabrikada çalışan 800 işçinin işine son vermiş, işçileri işten atmasına rağmen tazminatlarını da ödememişti. İşverenin fabrikadaki hurdaları satışa çıkardığını duyan işçiler bunun üzerine, 31 Mayıs'ta fabrikayı işgal ettiler. Kıdem ve ihbar tazminatlarının ödenmesini istediler.

Bu eylemler, 1968 yılına işçi eylemleri açısından damgasını vuracak fabrika işgal eylemlerinin ilk provaları oldu. Derby işgali bu birikimler üzerinde yükseldi.

4 Temmuz 1968'de, Kazlıçeşme'de bulunan Derby Lastik Fabrikası'nda çalışan 1200 civarında işçi Türk-İş'e bağlı Kauçuk-İş Sendikası'nın işkolu düzeyinde yetkili olduğu gerekçesiyle toplusözleşme imzalamak istemesi üzerine, Kauçuk-İş Sendikası'nın sarı sendika olduğunu ileri sürerek fabrikayı işgal etti. Kendilerinin DİSK'e bağlı Lastik-İş Sendikası'na üye olduklarını açıklayan işçiler, sözleşmenin Lastik-İş tarafından imzalanmasını istediler. Lastik-İş Sendikası 4 Temmuz'da yayınladığı bildiride Kauçuk-İş Sendikası'nın gerçekte işkolu düzeyinde yetkili sendika olmadığını, işçilerin çalışma koşullarından kaynaklanan

birçok sorunu bulunduğunu açıkladı. Kauçuk-İş Sendikası başkanı Celal Küçük yaptığı basın açıklamasında, hükümetin ve işverenin işgalin engellenmesi için önlem almalarını istedi; olayın sorumlusunun TİP'in paralelindeki DİSK olduğunu açıkladı. Türk-İş I. Bölge Temsilciliği de işgalin engellenmesi için kolluk kuvvetlerini "göreve" çağırdı. Güvenlik kuvvetleri 4 Temmuz'dan sonra fabrikanın çevresinde önlemler almalarına rağmen işgalci işçilere karşı herhangi bir müdahalede bulunmadılar.

İşgal sürerken, aynı günlerde çeşitli üniversitelerde işgal ve boykot eylemleri yaşanmaktaydı. Üniversite gençliği Derby işgalcilerini ziyaret ederek mücadelelerinin yanında olduklarını bildirdiler. İşgal, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı - TMGT ve Fikir Kulüpleri Federasyonu - FKF tarafından desteklendi.

Lastik-İş Sendikası işgal devam ederken, İstanbul Valiliği'ne müracaat ederek, işyerinde referandum talebinde bulundu. Lastik-İş Sendikası referandum sonuçlarını kabul edeceğini açıkladı. Türk-İş; referanduma karşı çıktı. Sonunda 13. Asliye Hukuk Mahkemesi işyerinde yetkili sendikanın belirlenmesi için referanduma gidilmesi kararını aldı. Bu karar doğrultusunda yapılan referandumla Lastik-İş Sendikası, büyük bir oy çoğunluğuyla, işyerinde yetkili sendika olarak belirlendi. Oylamada Lastik-İş'e 930 oy çıkarken, Kauçuk-İş'e 6 oy çıktı. O sırada izinli olan 250 işçi ise referanduma katılmadı. İşgalci işçiler, referandum sonucunda eylemlerine son verip, başarılarını fabrikanın bahçesinde toplanarak kutladılar. İşgalin bitirildiği gün, 4 işçi polis tarafından işgali teşvik ettikleri gerekçesiyle gözaltına alındı. Fakat bu işçiler kısa bir süre sonra serbest bırakıldılar.

Derby işgali, bir yandan işçi sınıfının bağımsız sendikal mücadelesinin geldiği boyutu gösterirken, diğer yandan kararlılığını ortaya koyan önemli bir deneyim oldu.

Derby işgali eylemin niteliği, sonuçları ve etkileri itibariyle, 1960 sonrası gerçekleşen işçi eylemleri içinde özel bir yer teşkil etti. Sınıf şekillenmesinin önemli göstergelerinden biri olurken, aynı türdeki eylemlere örnek oluşturdu.

Derby işgali, etkilerini kısa bir zaman sonra pratik olarak gösterdi.

22 Temmuz 1968'de, İstanbul Şişli'de bir ekmek fabrikasında çalışan 30 işçi, ücretlerinin az olmasını ve zamanında ödenmemesini protes-

to etmek amacıyla, işyerini işgal ettiler. İşçiler aynı gün polis tarafından zorla işyerinden çıkarıldılar. 19 İşçi hakkında soruşturma açıldı.

26 Ağustos'ta, İstanbul'da Altınel Pres Sanayi Fabrikası'nda çalışan 27 işçinin işten atılması üzerine işçiler, fabrikayı işgal girişiminde bulundular. İşverenin işçileri atma nedeni, fabrikada çalışan 100 işçinin Lastik-İş Sendikası'na geçmesiydi. İşveren önder konumdaki 27'yi işçiyi işten atarak sendikal örgütlenmeyi engellemeyi amaçlamaktaydı. İşçilerin işgal girişimi, işverenin çağırdığı polisler tarafından engellendi.

Fabrika işgal eylemleri Eylül ayında yaygınlaştı.

5 Eylül'de, İzmir Menemen'de Çamaltı Tuzla İşletmeleri'nde çalışan 700 işçi, toplusözleşme görüşmelerinde çıkan uyuşmazlık nedeniyle greve çıktı. Greve çıkan işçiler, Türk-İş'e bağlı Maden İşçileri Federasyonu üyesiydiler. İşyerinde örgütlü diğer sendika olan Türk-İş'e bağlı Tuz Müskirat Sendikası'na üye işçiler eyleme katılmadılar. Tekel idaresi, işçilerin grevi bitirmeleri ve sendika değiştirmeleri için baskı yapmaya başladı. Tekel idaresinin dışardan işçi getirerek çalıştırmak istemesi üzerine işçiler, 12 Eylül tarihinde fabrikayı işgal ettiler. İşgal 13 Eylül'de polisin müdahalesiyle son buldu. Çamaltı Tuzla İşletmeleri'ndeki işgal, Türk-İş bünyesinde gerçekleşen ilk fabrika işgal eylemiydi.

Türk-İş Başkanı, Halil Tunç işgal eylemini şöyle değerlendiriyordu "... ilk defa olarak Türk-İş'e bağlı bir kuruluşun grevci üyeleri kanun sınırlarını zorlayarak işgale tevessül etmektedirler. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na bağlı kuruluşları ziyadesiyle üzen bu olayın bir an önce Türk-İş prensiplerine uygun bir şekilde çözümlenmesi gerekmektedir. ... Disiplinsizlikler toplu hareketleri şuursuzlaştırır. Topluluk ne yapacağını bilemez hale gelir. İşgal, boykot gibi hareketler disiplinli davranışlar değildir."

Grev, Türk-İş'in devreye girmesiyle sona erdirildi.[16]

9 Eylül'de İstanbul Kavel Kablo Fabrikası'nda çalışan işçiler, fabrikada çalışan 245 işçiden 190'ının DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası'na üye olmasına rağmen, toplusözleşmenin Maden-İş yerine Çelik-İş Sendikası'yla yapılmasını protesto etmek ve işten atılan 26 Maden-İş üyesi arkadaşlarının işe geri alınması için fabrikayı işgal ettiler.

İşgale, işçilerin aileleri dışardan destek verdi.

11 Eylül'de Maden-İş'in isteklerinin işveren tarafından kabul edil-

mesi üzerine işgal kaldırıldı. 26 işçinin işe geri dönmesi sağlandı. İşveren, işgalle geçen iki günün ücretini işçilere ödeme güvencesi verdi.

Kavel Kablo Fabrikası işgali, Derby işgalinin bir devamı, hatta atılan işçilerin geri alınması ve fiilen fabrikayı iki gün kontrolleri altında tutan işçilerin bu eylemleri sürecinde ücretlerinin ödenmesinin sağlanması anlamında daha ileri bir eylem oldu. Türkiye işçi sınıfı Derby geleneğini derinleştirerek sürdürüyordu.

11 Eylül'de İstanbul Emayetaş Fabrikası'nda çalışan DİSK'e bağlı Maden-İş üyesi 600 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin Türk-İş'e bağlı Metal-İş Sendikası tarafından yürütülmesini protesto etmek amacıyla fabrikayı işgal etti.

Gece vardiyasında başlayan işgal, 12 saat sürdü. Polis gündüz vardiyasında çalışan işçilerin işgale katılmasına engel olarak, eyleme müdahale etti. Polisle işçiler arasında çatışma çıktı. İşgalin polis tarafından bitirilmesinden sonra 11 işçi tutuklandı. İşveren Maden-İş üyesi 22 işçinin işine son verdi.

Emayetaş işgali, Derby, Kavel Kablo işgaline benzer özellikler taşımaktaydı. İşgal işçilerin bağımsız sendikal mücadelelerinin bir ürünüydü.

Emayetaş işgalini, 30 Eylül'de Camialtı Tersanesi'nde yaşanan işgal eylemi takip etti.

Camialtı Tersanesi'nde çalışan 1200 işçi 30 Eylül günü toplusözleşme görüşmelerinde yaşanan uyuşmazlıktan dolayı greve çıktı. İşveren grevi kırmak için dışardan işçi getirdi. Bu işçilerle grevci işçiler arasında çatışmalar yaşandı. Grevci işçiler, sendikanın bu gelişmeler karşısında sessiz kalmasını protesto ederek, idare binasını işgal ettiler. İşgal başarısızlıkla sonuçlandı. Her ne kadar eylem başarısızlıkla sonuçlansa da, grev Camialtı Tersanesi işçilerinin başarısıyla bitirildi.

7 Ekim'de, Roche İlaç Fabrikası inşaatında çalışan 55 işçi, 15 arkadaşlarının işten atılması ve bazı sosyal haklarının verilmemesini protesto etmek için, işyerini işgal ettiler. İşgal başarısızlıkla sonuçlandı.

1968 yılında bu işgal eylemleri yanında, geniş çaplı grev hareketleri de yaşandı. Bu eylemlerin birçoğunda güvenlik güçleriyle işçiler arasında çatışmalar oldu.

4 Ocak'ta Ankara, Antalya, Konya ve Eskişehir iller bankalarında çalışan Teknik-İş Sendikası'na üye 700 teknik personelin başlattığı grev; 12 Nisan'da Zonguldak Filyos Ateş Tuğlası işyerinde Çimse-İş

üyesi 640 işçinin başlattığı grev; 25 Nisan'da İzmit'te Good Year Lastik Fabrikası'nda Lastik-İş üyesi 600 işçinin başlattığı grev; 4 Mayıs'ta Eskişehir'de Kılıçoğlu Kiremit Fabrikası'nda Çimse-İş üyesi 450 işçinin başlattığı grev; 11 Mayıs'ta Reyhanlı'da çeşitli çiftliklerde çalışan 1500 pamuk işçisinin başlattığı grev; 28 Mayıs'ta Çukurova Sanayii işyerinin iplikhane ve dokuma kesiminde çalışan 1750 Teksif üyesi işçinin başlattığı grev; 30 Mayıs'ta İzmir Belediyesi'nde çalışan Genel-İş üyesi 600 işçinin başlattığı grev; 25 Haziran'da Bursa'da Tümtis Sendikası üyesi şoför, biletçi ve tamirci 236 işçinin başlattığı grev; 23 Ağustos'ta İstanbul'da 250 fırında çalışan Tüm Gıda-İş üyesi 5 bin işçinin başlattığı grev; 10 Eylül'de Eskişehir Belediyesi'nin bazı hizmetlerinde çalışan Genel-İş üyesi 1100 işçinin başlattığı grev; 16 Eylül'de İzmir Beton Taş Direk Fabrikası'nda çalışan Yapı-İş üyesi 370 işçinin başlattığı grev; 5 Kasım'da İstanbul Magirüs Karoseri Fabrikası'nda Maden-İş üyesi 450 işçinin başlattığı grev; 13 Kasım'da Adana'da 74 fırında çalışan 650 işçinin başlattığı grev; 21 Kasım'da Keban Barajı inşaatında çalışan ağırlıkta Yapı-İş üyesi 1900 işçinin başlattığı grevler 1968 yılının önemli işçi eylemleri arasındadır. Bu grevlerin büyük bir çoğunluğu başarıyla bitirilmiştir.

1968 yılında, yaşanan bu grevlerin yanında daha küçük grevlerin de gerçekleşmesine rağmen, işçi eylemleri içinde grevlerin oranı geçmiş yıllarda oranla daha az sayıdaydı. 1968'de, grev dışı eylemlerde giderek bir yoğunlaşma yaşandı.

1968'de toplam 59 grev gerçekleşti. 1967 yılında 91 grev yaşanmasına rağmen, 1967 yılında greve çıkan işçi sayısıyla, 1968'de greve çıkan işçi sayısı hemen hemen birbirine denkti. 1967'de 8162 işçi greve çıkmış ve 203.779 işgünü kaybı olmuşken, 1968 yılında greve çıkan işçi sayısı 8.098'e, kaybolan işgünü ise 192.196'ya düşmüştü.

1968'de kamu sektöründe yaşanan grevlerde önemli oranda bir azalma görüldü. 1967'de bu sektörde gerçekleşen grev sayısı 40 iken, 1968'de bu sayı 9'a düştü. Özel sektörde yapılan grevlerde önemli bir değişiklik görülmedi. Buna rağmen özel sektörde gerçekleşen grevlerde, grevlere katılan işçi sayısının üç kat arttığı gözlendi. 1968 yılında, grevler yoğunlukla gıda işkolunda gerçekleşti, bu işkolunu genel işler ve konaklama işkolu takip etti.

1968, işçi hareketi açısından bir yükseliş dönemini simgelemesi ya-

nında, köylülerin ve öğrenci gençliğin mücadelesinde de bir gelişmeye tanıklık etti.

1960'ların başından itibaren gelişen köylü hareketi, özellikle 1967-71 arasında yayılarak Cumhuriyet tarihinin hiçbir döneminde olmadığı ölçüde radikalleşti. Yoksul ve topraksız köylülerle küçük üreticiler birlikte, büyük toprak sahipleri, toprak ağaları, tefeci tüccar ve devlet karşısında adil değişim talepleriyle, köylülerin mücadelesinin taşıyıcı güçleri oldular. Köylülerin bu mücadelesi kısa zamanda kitleselleşerek diğer toplumsal güçlerin mücadelesiyle yakın ilişkiler kurdu. Hareket giderek siyasal bir muhteva kazandı. Döneme damgasını vuran anti-emperyalist taleplerin köylü hareketi içinde yansımaları uzun sürmedi. Yoksul ve topraksız köylülerin ve küçük üreticilerin mücadelesi şöyle gelişti;

"... Köylülerin mücadelesi doğrudan doğruya büyük toprak mülkiyetine ya da tüccar sermayesine bir saldırı biçimini hiçbir zaman almadı. Topraksız köylüler çoğu kere büyük toprak sahiplerinin özel mülkiyetine yönelmektense, ağaların el koydukları hazine topraklarını ya da köy ortak topraklarını geri almak ve kendi tasarruflarına geçirmek üzere fiili durum ve işgaller yarattılar. Küçük üreticiler ise, tüccar sermayesine ya da mülküne doğrudan bir saldırıdan çok, hükümetin taban fiyatı uygulamalarını kitlesel mitinglerle protesto etmek ve tefecilere olan borçlarını ödememek tarzında bir tepki gösterdiler."[17]

1967'de başlayan köylülerin toprak işgal eylemleri, 1968'de hız kazandı. Bu eylemler içinde öne çıkanlar ise şunlardı:

Söke'nin Serçin köylüleri, Bafa Gölü'nde büyük toprak sahipleri tarafından balık avlamalarının engellemesi üzerine, harekete geçtiler. Köylülerle jandarma arasında çatışma yaşandı. Bu arada Bafa Gölü'nde balık avlayan köylü Hakkı Özgür, toprak sahipleri tarafından öldürüldü. Köylüler, Hakkı Özgür'ün cenazesini Bafa Gölü'nde motorla dolaştırarak olayı protesto ettiler. Gölde balık avlayan başka bir köylü, toprak sahipleri tarafından silahla yaralandı ve kolu kesildi.[18]

Urfa'nın Ortatepe köyünde, köylülerle toprak ağaları arasında çatışma yaşandı. Elmalı'da köylüler toprakları işgal ettiler. İşgal ettikleri topraklardan toprak ağaları tarafından çıkarılmak istenmeleri üzerine, köylülerle toprak ağasının adamları ve jandarma arasında çatışma çıktı. 15 köylü olaylar nedeniyle tutuklandı. Ayrıca Fatsa'nın 4 köyünün muh-

tarı "Amerika'ya İlk İhtar!" ve Samsun'un 15 köyü "Amerika Seni İstemiyoruz!" başlıkları altında anti-emperyalist içerikli bir bildiri yayınladılar. Bu bildirileri, Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı 11 köyün muhtarının hazırladığı anti-emperyalist ve ABD karşıtı bir bildiri izledi.

Odabaşı, Gölpınar, Beyceli, Karamık, Değirmenözü köylerinde de toprak işgalleri hareketleri oldu.

Köylülerin bu mücadelelerine en büyük destek öğrenci gençlikten geldi. Ayrıca TİP'in yerel örgütleri de bu eylemlere destek verdiler. FKF ve Dev-Genç'li öğrenciler köylülerin eyleminin olduğu her yerde bulundular ve aktif destek vererek ajitasyon ve propaganda çalışması yürüttüler. Sosyalist muhalefetin yükseldiği ve güçlendiği bu yıllarda, sosyalizm düşüncesi kırsal alana yayılmaya başladı ve sağcı partilerin oluşturduğu "komünist imgesi" özellikle öğrenci gençliğin destek eylemleriyle dağılmaya yüz tuttu. Köylülerle öğrenci gençliğin ilişkisi, ileriki yıllarda yoğunlaşarak sürdü.

1968'de gençliğin anti-emperyalist ve demokratik mücadelesi ciddi bir gelişme gösterdi. 1965'te Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun kuruluşu, gençliğin sosyalizme yönelişinin itici gücü oldu. Öğrenci gençlik, giderek toplumsal mücadelenin her alanında etkin olarak yer aldı. Öğrenciler bir yandan DİSK çalışmalarına katılırken, diğer yandan Doğu'da ve Ege bölgesinde topraksız köylüler ve üreticilerin mücadelesinde yer aldılar. 1968'de birçok üniversite öğrenciler tarafından işgal edildi. Kısaca; 1968 yılına, fabrika, toprak ve üniversite işgalleri damgasını vurdu.

1969: SİNGER VE DEMİR DÖKÜM FABRİKA İŞGALLERİ, GAMAK OLAYLARI VE KANLI PAZAR KATLİAMI

Türkiye işçi sınıfı 1969 yılıyla birlikte yoğun bir mücadele dönemine girdi. İşçi sınıfı gerçekleştirdiği direnişler, fabrika işgalleri ve grevlerle hem bilinç hem de örgütsel düzeyde önemli gelişmeler kaydetti. Eylemler, ağırlıkta ekonomik nedenlerden kaynaklansa da, işçi sınıfının belirli bir siyasal yönelim içine girdiğini göstermekteydi. Singer ve Demir Döküm'de fabrika işgalleri, Gamak direnişi ve özellikle Alpagut'ta maden işçilerinin gerçekleştirdiği özyönetim deneyimi, işçi sınıfının

"kendisi için sınıf" olma yönünde attığı önemli adımlar oldu.

1969'un ilk önemli eylemi, İstanbul'da Singer Fabrikası'nda gerçekleşti.

11 Ocak'ta, Singer Fabrikası'nda, Çelik-İş'ten ayrılarak Maden-İş'e giren 3 işçinin işten atılması üzerine, 500'e yakın işçi işyerini işgal etti. İşgalci işçiler sendikal faaliyetleri nedeniyle işten atılan arkadaşlarının geri alınmasını, haftalık çalışma saatinin 45'e indirilmesini, ücretlerde iyileştirme yapılmasını ve Amerikalı müdür Rox'un görevinden alınmasını talep ettiler. Polis, işgali kırmak için aynı gün müdahale etti. Fabrika içine göz yaşartıcı bomba atarak müdahale eden polise karşı işçiler direndi. İşçilerle polis arasında çatışma yaşandı. Çatışma sürerken işçi aileleri ve halk Singer Fabrikası'nın önünde toplanarak, işçilere destek verdiler; polisin müdahalesini protesto etti. Kalabalık grup, "Kahrolsun Amerika, Yaşasın Türk İşçisi!" sloganları atarak, polisi taşladı.

Çatışma sonucunda 8 polis 14 işçi yaralandı. 102 işçi gözaltına alındı. 5 işçi tutuklandı. İşçiler çatışmadan sonra marşlar söyleyerek fabrikayı terk ettiler. TİP polisin tutumunu kınayarak, işçileri desteklediğini açıkladı. İşverenin işçilerin makineleri tahrip ettiği iddiası, yetkililer tarafından yapılan inceleme sonucunda asılsız çıktı. İşveren işgal sonrasında, 8 önder işçinin işine son verdi.

16 Şubat'ta, İstanbul'a gelen Amerikan 6. Filosu'na karşı gösteri yapan işçi ve devrimci gençlere Taksim'de gerici güçler ve polis saldırdı. Olaylar sonunda Duran Erdoğan adlı bir işçi ile Ali Turgut Aytaç adında bir memur öldü. 150 kişi yaralandı. Bu olaylar Türkiye siyasal tarihine "Kanlı Pazar" olarak geçti. Egemen güçler, "Kanlı Pazar" gibi provokasyonlarla gelişen toplumsal muhalefeti boğmaya çalışıyordu. Fakat bunda başarılı olamadı. "Kanlı Pazar" katliamı anti-emperyalist mücadelenin daha da güçlenmesini sağladı.

1969'da Singer Fabrikası'nı takip eden işgal eylemlerinden biri de, Temmuz ayında, Türk Demir Döküm Fabrikası'nda gerçekleşti. 1969'un yaz başında, işçilerin çoğunluğu Çelik-İş Sendikası'ndan istifa ederek, DİSK'e bağlı Maden-İş'e üye oldular. Maden-İş işverenle temas kurarak, ücret zammını içeren bir protokol sundu. Bu protokolü işveren kabul etmedi. İşverenin bu tavrı üzerine, 31 Temmuz 1969'da, 1850 işçi fabrikayı işgal etti. Fabrikada çalışan işçilerin toplam sayısı 2500'dü. İşçiler, sendikal faaliyetlerinden dolayı çıkarılan 5 arkadaşlarının işe

alınmasını, işverenin Maden-İş'le görüşmesini, protokolde Maden-İş'in ileri sürdüğü ücret zammının kabul edilmesini (Çelik-İş tarafından imzalanan toplusözleşme sonucunda işçilerin eline oldukça düşük bir ücret geçmekteydi) istediler. İşgal kesintisiz 5 gün sürdü. İşveren polisten fabrikanın boşaltılmasını istedi. 5 Ağustos'ta, polis fabrikanın elektriğini ve suyunu keserek işçilerin işgali bitirmelerini istedi. İşçiler kadınlı erkekli fabrikayı korudular. Polis sis ve ses bombası, göz yaşartıcı bomba ve cop kullanarak işgale müdahale etti; işçiler de demir çubuklarla, sopalarla ve taşlarla polise karşılık verdiler. Fabrikanın önünde toplanan işçi ailelerinin de taşlarla saldırması sonucu, polis geri çekilmek zorunda kaldı. Ertesi sabah yeniden müdahale etti, yarım saat süren çatışma sonucunda, 18 işçi ve 61 toplum polisi yaralandı. Polisin ikinci müdahalesinin de başarısızlığı üzerine, 66. Tümen'e bağlı 4 bin asker fabrikaya yollandı. Demir Döküm Fabrikası 10 tank ve 15 zırhlı araçla sarıldı. Askeri yetkililer, işçilere fabrikayı boşaltmaları için aynı gün (6 Ağustos) saat 24'e kadar süre tanıdılar. Bu süre içinde fabrika işçiler tarafından boşaltılarak, askerlere terk edildi.

13 Ağustos'ta işverenin işbaşı yapma çağrısı, işçilerce reddedildi. 19 Ağustos'ta Maden-İş Sendikası ile Koç Holding arasında imzalanan protokolle işçiler işbaşı yaptılar.

Demir Döküm işgali, işçilerin haklarını almada kararlığını göstermesi ve sergilenen militan direniş çizgisiyle, işçi sınıfının özgüvenini artıran önemli bir pratik oldu.

1969 yılının en önemli işçi olaylarından birisi de Gamak işçilerinin dirilişiydi.

22 Aralık'ta çalışmak üzere Topkapı'da bulunan Gamak Elektrik Motorları Fabrikası'nın önüne gelen işçiler, polis barikatlarıyla karşılaştılar. Gamak işçilerine, hammadde yokluğu nedeniyle 4 Ocak 1970 tarihinde fabrikanın kapatıldığı ve 124 işçinin işine son verildiği açıklandı. Diğer işçilerin 4 Ocak'ta işbaşı yapabilecekleri bildirildi. İşçiler Aralık ayına ait 15 günlük ücretlerinin ödenmesini istediler. İşveren, işçilerin bu talebini de reddederek, bu ücretin 29 Aralık'ta ödeneceğini bildirdi.

Maden-İş Sendikası, işverenin yaptığının yasadışı bir lokavt olduğunu açıklayarak, sonuna kadar direneceklerini belirtti.

İşçiler, 24 Aralık sabahı ücretlerini almak için fabrikaya geldiler. Fabrikaya girmek isteyen Gamak işçilerinin önü polis tarafından kesil-

di. Oluşturulan barikatı aşmak isteyen işçilerle polis arasında çatışma çıktı. Polisin işçilere ateş açması sonucu Şerif Aygül adlı bir işçi yaşamını yitirdi; 2'si ağır olmak üzere 4 işçi yaralandı. Polisin silahla müdahalesine, işçiler sopalarla ve taşlarla karşı koydular.

Olayların ardından 504 işçi bağımsız Çelik-İş Sendikası'ndan ayrılarak Maden-İş sendikasına geçti. Emniyet yetkilileri, polisin Gamak olaylarında silah kullandığını doğruladı.

Şerif Aygül'ün öldürülmesi kamuoyundan büyük tepki aldı. Gamak olayları devrimci gençlik ve TİP tarafından protesto edildi. Aygül'ün cenazesi kitlesel bir protesto gösterisine dönüştü.

Gamak olayları, ülkedeki sınıf mücadelesinin giderek sertleştiğinin bir göstergesi oldu. İşçi hareketi yeni bir döneme giriyordu. Artık en basit bir ekonomik mücadeleye veya sendikal mücadeleye karşı siyasi iktidar tahammülsüzleşiyor ve bu mücadelenin bastırılması yönünde sert önlemler alıyordu.

1969'da bu eylemlerin dışında, önemli işçi eylemleri de gerçekleşti.

7 Ocak'ta, Karayolları'na bağlı 10 işyerinde, Karayolları İşçileri Sendikası'na üye 250 işçi greve çıktı. 9 Ocak'ta, Denizcilik Bankası ve Deniz Nakliyat Genel Müdürlüğü'nde çalışan, 5 tanker ve 28 şilebin tayfa ve mürettabı (1350 denizci) ve müdürlükte çalışan 400 işçi greve çıktı. Bu işçiler Deniz Ulaş-İş Sendikası'na üyeydiler. 22 Ocak'la 27 Ocak arasında Sümerbank Defterdar Yünlü Dokuma Fabrikası'nda, Hereke, Kayseri Sümerbank fabrikalarında, Halkapınar Basma, Manisa Pamuklu Dokuma, Adana ve Bergama fabrikalarında çalışan Teksif Sendikası üyesi 9991 işçi greve çıktı. 2 Haziran'da İstanbul Java-Skoda Fabrikası'nda çalışan Otomobil-İş üyesi 350 işçi greve başladı. 20 Ağustos'ta Adana'da Çukurova Çimento Sanayiinde çalışan Çitos-İş üyesi 483 işçi greve çıktı. 20 Eylül'de Ceyhan'da Çukurova Harası'nda çalışan Tarım-İş üyesi 160 işçi greve başladı. 20 Ekim'de Ankara'da Köy İşleri Bakanlığı Toprak Su Genel Müdürlüğü ve 4. Bölge Müdürlüğü'nde çalışan, Tarım-İş üyesi 150 işçi greve çıktı. 17 Aralık'ta, İstanbul Deka Tekstil Fabrikası'nda çalışan, Tekstil Sendikası üyesi 250 işçi greve başladı.

Ekonomik, sosyal ve sendikal haklar için başlayan bu grevlerin büyük bir çoğunluğu kısa zamanda ve işçilerin kazanımıyla sonuçlandı. Ayrıca Keban Barajı'nda, Amerikalılar'a ait askeri 7 işyerinde, Krom

Magnezit Fabrikasında, Horoz Çivi Fabrikası'nda işçilerin gerçekleştirdiği iş yavaşlatma, iş durdurma, işten atılmalara karşı direniş gibi eylemlere güvenlik güçlerinin müdahale etmesi sonucu, işçilerle güvenlik güçleri arasında çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalarda onlarca işçi yaralandı, onlarcası tutuklandı. 1969'da göze çarpan eylem tarzlarından biri de kitlesel iş durdurma ve iş yavaşlatma eylemleri oldu. 6 Şubat'ta Kozlu kömür madenlerinde çalışan 7.500 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin uzamasından dolayı madene inmedi. 27 Kasım'da Pirelli Lastik Fabrikası'nda çalışan 600 işçi işten atılmaları protesto için iş yavaşlatarak, randımanı yüzde 100'den, yüzde 25'e düşürdü.

1969 yılında işçi eylemleri içinde grev ve grev dışı eylemlerin yükseldiği görüldü. 1969'da 82 grev oldu, bu grevlere katılan işçi sayısı ise (1968'e oranla yaklaşık üç kat artarak) 23.190'a çıktı. Grevde kaybolan işgünü sayısı ise 357.799'a yükseldi.

Kamu sektöründe 22 grev gerçekleşti. Bu grevlere katılan işçi sayısı, 1969 yılında grevlere katılan toplam işçi sayısının 2/3'üydü. Yani, 1969 yılında kamu sektöründe greve çıkan işçi sayısı 15.342'ydi. Özel sektörde toplam 60 grev gerçekleşti, bu grevlere katılan işçi sayısı ise 7.848'di. Bu duruma rağmen kamu sektöründe işçi başına kayıp işgünü sayısı ciddi oranda azalırken, özel sektörde işçi başına kayıp işgünü sayısı 22'den 30'a yükseldi. Grevlerde gıda işkolundaki yoğunluğun yanında, dokuma işkolunda da artış olduğu gözlendi.

1969 yılında köylülerin ve öğrenci gençliğin mücadelesinde de bir yükseliş görüldü. Toprak işgal eylemleri yaygınlaştı, yurdun birçok yerinde köylü mitingleri yapıldı. Ülkenin büyük üniversitelerinin hemen hemen hepsinde işgal eylemleri yaşandı. Öğrenci gençlik toplumsal mücadelenin olduğu her alanda, fabrika işgal eylemlerinde, anti-emperyalist içerikli miting ve eylemlerde, toprak işgalleri ve köylü mitinglerinde yer aldı. Bu eylemleri aktif olarak destekledi.

1969'un en önemli köylü eylemleri kısaca şöyle gerçekleşti:

İzmir Torbalı ilçesine bağlı Atalar köylüleri, Adnan Menderes'in halası Hanım Ağa'nın el koyduğu hazine arazisini işgal etti. Ege'de tütün piyasasının açılışı dolayısıyla devrimci gençlik ve köylüler tarafından Akhisar'da miting düzenlendi. Mitinge binlerce köylü ve genç katıldı. Akhisar Mitingi'nden kısa bir zaman sonra Ödemiş'te tütün mitingi ya-

pıldı. Ödemiş tütün mitingi de devrimci öğrencilerin ve köylülerin kitlesel katılımına sahne oldu. Malatya'da "Emperyalizmi, Açlık ve Pahalılığı Tel'in Mitingi", Gaziantep'te "Emperyalizme Karşı Savaş Mitingi", Söke'de "Toprak Reformu ve Bağımsızlık Mitingi" yapıldı. Bu mitingler köylülerin kitlesel katılımıyla gerçekleşti.

Malatya'da Keller ve Hançerli köylüleri, şehre inerek anti-emperyalist ve ABD karşıtı, devlet baskısını protesto eden gösteri yaptılar. Kozan köylüleri traktörlerle Adana-Ceyhan yolunu işgal ederek, AP iktidarını protesto ettiler.

Antalya'nın Çalaklı köyündeki araziye Seki köyü ağalarının el koyması üzerine, köylüler direnişe geçtiler. Köylülerin direnişi, jandarma ve komanda birlikleriyle kırılmaya çalışıldı.

Ege'de tütün üreticileri bir araya gelerek, "Türkiye Tütün Üreticileri Sendikası"nı kurdular. Sendika yayınladığı bildiride, bütün üreticileri tefeci-tücar soygununa karşı birleşmeye çağırdı.

Malatya'nın Düzyurt, Keleş, Hıdır, Kekaluk ve Madıralı köylerinde hazineye ve köylülere ait topraklara toprak ağası Şeyh Selahattin Kekaluk'un el koyması üzerine, köylüler silahlı bir direnişe geçtiler. Çıkan çatışmada birçok köylü yaralandı.

Fatsa'da fındık fiyatları ve demokratik haklar için bir miting yapıldı.

Tarsus'un Kargılı, Frengülüs, Baltalı, Gerdan, Tiznik, Meliki, Hacıbozan, Yüksek ve Ballıcı köylüleri, pamuk fiyatlarının düşüklüğünü ve köylülere yapılan baskıları protesto ettiler. Daha sonra Ankara-Mersin-Adana karayollarını traktörlerle kapattılar. Burdur'da pancar üreticileri, küspe satışlarında yapılan yolsuzluğu protesto etmek için, şehir merkezinde yürüyüş yaptılar.

Tokat'ın Uzunburun; Torbalı'nın Hortuna, Pancar ve Kuşburun köylüleri; Antep'in Karabebik; Hatay'ın, Varışlı, Göllüce ve Kıranharmanı köylüleri; Dursunbey'e bağlı Akyayla ve Silivri'ye bağlı Değirmenköy'de köylüler ağa ve hazine topraklarını işgal ettiler.

Lice, Siverek, Suruş, Batman, Van, Muş ve Malazgirt köylüleri; Yozgat'ın Yerköy ilçesine bağlı Kayadibi köylüleri; Gemlik'in Muratova köylüleri yaptıkları mitinglerle toprak ve özgürlük taleplerini haykırdılar.

BİR ÖZYÖNETİM DENEYİMİ: 1969 ALPAGUT İŞGALİ VE İŞÇİ DENETİMİ

Türkiye işçi sınıfının mücadele tarihinde Alpagut Linyit İşletmeleri'nin işçiler tarafından işgal edilmesi ve işçi denetiminin kurulması, bir dönüm noktasıdır. İşçi sınıfının üretici bir güç olduğu kadar, yönetme yeteneklerine de sahip bir güç olduğunu gösteren bu deneyim, aynı zamanda işçilerin nasıl bir dünya istediğinin de ipuçlarını vermiştir.

Alpagut, Türkiye işçi sınıfının tarihinde işçi denetimi anlamında, ilk pratik olmamasına rağmen, çok boyutlu ve kalıcı etkileri olan bir deneyim olmuştur. İşçi denetimi anlamında bilinen ilk pratik, 1923 yılında, İstanbul'da mürettipler grevinde gerçekleşmiştir. 1923 yılında mürettipler, grev süresince yönetimin işçiler tarafından sürdürülmesi yönünde faaliyetler yürütmüş, işyerinin tüm kontrolünü ellerinde tutmuşlardır. Alpagut'da yaratılan işçi denetimi pratiği, bir anlamda bu sürecin devamı ve Türkiye işçi sınıfının kendi geleceği üzerinde karar sahibi olmasını gösteren tarihsel önemde bir işçi eylemidir.

Alpagut Linyit Madenleri Çorum İl Özel İdaresi'nin yönetiminde çalıştırılmaktaydı. İşletme, 1920 yılında üretime açılmış ve özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında üretim hacmi büyük yükseliş göstermişti. Çorum İl Özel İdaresi'ne her yıl 1 milyon lira kâr sağlayan işletme, 1960'ların ortalarından sonra hızla zarar eden bir işletme konumuna geldi. Bunun temel nedeni, işletmeye politik amaçlarla, siyasi iktidarın ihtiyaç fazlasının çok üzerinde, yüksek ücretle işçi ve yönetici personel yerleştirilmesi ve bu kişilerin işletmeyi bir arpalık gibi kullanması, işletmede kullanılan teknolojinin olağanüstü geriliği, teknik kadroların yetersizliğiydi.

Bağımsız Çorum ve Havalisi Maden İşçileri Sendikası'na üye Alpagut işçileri, ağırlıkta köy kökenliydi. Yörede mülksüzleşmiş köylü kitleler, tek geçim kaynağı olarak gördükleri işletmede çalışarak, maden işçisine dönüşmek zorunda kalmışlardı. Son derece geri bir teknolojinin kullanıldığı işletmede, üretim kol emeğine dayanmaktaydı. İşçiler günlük ortalama brüt ücret olarak 17-18 lira almaktaydılar. Günde sekiz, dokuz saat çalışan işçilerin aldıkları bu ücret, geçimlerini sağlamaya yetmemekteydi. İşçi sağlığı ve iş güvenliği açısından hiçbir önlemin alın-

madığı işletmede, sık sık iş kazaları yaşanıyordu.[19]

Alpagut işçileri, çalışma koşullarının ağırlığına ve aldıkları ücretlerin yetersizliğine rağmen işletmede çalışmak zorundaydılar. Maden işçiliğinin "mevsimlik" olması ve yoğun bir "yedek işçiler ordusu"nun bulunması[20] her an, atılan veya ayrılan bir işçinin yerinin kolayca doldurulmasını beraberinde getiriyor, işçilerin işinden olmaktansa yaşam standartlarının çok altında bir ücrete kanaat etmesine neden oluyordu.

İşçilerin aldığı bu ücrete karşılık, politik amaçlarla istihdam edilmiş ve hiçbir görev yapmayan, işletmeyi bir arpalık gibi kullanan bölge müdürü 7500 lira, mühendis 7000 lira, muhasebe müdürü 5500 lira almaktaydı. Yine aynı referanslarla istihdam edilmiş ve hiçbir iş yapmayan bazı işçilerin gündelikleri de 30 liradan başlamaktaydı.

Bu farklı uygulamalar ve işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının ağırlığı giderek arttı. 1969 yılı ortalarına gelindiğinde işletme çalışamaz ve borçlarını ödeyemez noktaya gelmişti. İşçiler 73 gündür ücretlerini alamamaktaydı. İşletmenin tek mühendisi hastalık gerekçesiyle Mayıs sonundan itibaren raporluydu. Ocakları denetleyecek tek bir sorumlu bulunmamaktaydı. Bölge müdürü ve muhasebe müdürü, maaş günleri dışında işletmeye uğramamaktaydı. İşletmenin üretim hacmi düşmüştü ve Türkiye Çimento Sanayii'ne 1,3 milyon, çalışan işçilere 73 gündür ödenmeyen ücretleri karşılığında 1,5 milyon borcu bulunmaktaydı.

Linyit işletmesi, Türkiye Çimento Sanayii'ne olan borçlarına karşılık, Çorum Çimento Fabrikası'na her gün bedelsiz olarak 180 ton linyit vermeyi kabul etmişti. Bu anlaşma, fiilen işçi alacaklarının ödenmemesi anlamına geliyordu. Çünkü işletmenin günlük üretim hacmi 260-300 ton civarındaydı. Bunun 180 tonunun Çorum Çimento Fabrikası'na bedelsiz aktarılmasından sonra, geriye 80-120 ton linyit kalıyordu. Bu miktardaki linyit ise günde ancak 8-10 bin liralık gelir getirebilmekteydi. İşletmede üretim faaliyetlerin devamı için yapılan günlük harcama da bu miktarın yarıdan fazlasını götürmekteydi. Geriye işçilere ödenecek hiçbir şey kalmamaktaydı.

Alpagut işçisi bu koşullarda 13 Haziran günü işletmeye el koydu.

İşçilerin açıklaması şöyleydi;

"Bu hareket bir grev değildir. İşçiler işlerine devam etmektedirler. Vardiya çalışmaları tam bir düzen içinde yürütülmektedir. İşçi, ocakları

kendi öz malı gibi değerlendirmektedir. Biz bu durumun böyle devam etmesini istemiyoruz. Ne var ki, işçilerin ve işletmenin istikbalini temin edecek bir düzen kurulmasını bekliyoruz."[21]

Alpagut işçisi 1968'in 13 Aralık günü yine ücretlerinin ödenmemesi (Ekim ve Kasım ayı maaşları) üzerine greve çıkmıştı. 13 gün süren bu eylem başarısızlıkla sonuçlandı.[22] Fakat eylemin yarattığı birikim ve tecrübe Alpagut işçisini yeni ve farklı bir eylem tarzına itti. Grev yenilgisinden sonra yaşadıkları 6 aylık süreç, öğretici ve ne yapmalı sorusuna yanıt aradıkları bir dönem oldu. Grev deneyimi, Alpagut işçisine bir anlamda izleyecekleri yolu gösterdi. Alpagut işçisi her ne kadar bu birikimlerle hareket etse de işletmenin yönetimine el koyma eylemi ağırlıkla kendiliğinden nitelikli bir eylemdi. Bu özellik aşağı yukarı eylemin her safhasında kendini dışa vurdu. Kısacası, Alpagut işçisi yaparak öğrendi, öğrenerek yaptı.

13 Haziran günü, vardiyaları sona eren işçilerin ocaklardan çıkarak kömür depolarına el koymaları ve vardiyaları gelen işçilerin ocaklara inerek üretimi sürdürmeleriyle başlayan bu özyönetim deneyimi 35 gün sürdü. 786 maden işçisinin yönetime el koyma eylemiyle Türkiye işçi sınıfının tarihinde yeni bir yaprak açıldı.

İşçilerin eylemlerine başlamalarıyla birlikte, ilk yaptıkları iş işçi denetimini sağlayacak düzenlemelere girişmek oldu. Bu yönde aralarında bir "İşçi Konseyi" oluşturdular ve eski iş bölümü düzenlemelerini bir kenara bırakarak, verimliliği azami düzeye yükseltmenin organizasyonuna başladılar.

İşçi Konseyi, işletmedeki bütün işçilerin onayıyla ve seçim yoluyla belirlendi. Konsey, bir yandan işçiler adına ocaklardaki her türlü faaliyeti düzenleyip denetleme, öte yandan işgal öncesinden devralınan memur, muhasebeci ve teknik personeli kontrol etme görevini yerine getirdi.

İşçi Konseyi, işletmede çalışan bütün işçilerin üye olduğu, katıldığı İşçi Genel Kurulu'na bağlıydı ve İşçi Genel Kurulu'ndan aldığı temsil yetkisiyle, işçiler adına işletmede üretimin organizasyonunun sağlanmasını, günlük sorunlara müdahale edilmesini, işletmenin yönetilmesini ve çıkarılan madenin satılmasını sağlıyor, gelirin nasıl dağıtılacağına karar veriyordu.

İşçi Konseyi, İşçi Genel Kurulu'nu yaptığı bütün faaliyetlerden ha-

berdar etmekteydi. Bu toplantılar ya acil bir durum geliştiğinde olağanüstü olarak gerçekleştiriliyor ya da haftalık olarak düzenli yapılıyordu.

Eylemin ilk gününde yaşanan şunlardı:

İşçiler, "... Vardiya saatlerine göre işbaşı yapmışlar, vardiyaları sona eren işçiler de kömür depolarıyla yükleme yerlerinde nöbet tutmuşlardır. Peşin satışlarda ısrar edildiği ve eski yönetimin taahhütlerine de sünger çekildiği için, Çorum Çimento Fabrikası'na ve bazı okullara yapılan kömür sevkiyatı durdurulmuş, başka herhangi bir günde olduğu gibi sağlanan gelir işletmenin eski memurları tarafından tahsil ve bloke edilmiş, maden direği, akaryakıt ve ihtiyaçların karşılanması için belirli bir pay ayrıldıktan sonra kalan gelir, işçiler arasında, alacağa göre bölüştürülmüştür. Nöbetçi işçilerin ilk gün sonunda yaptıkları açıklamaya göre, bazı kuyularda üretimin artmasına karşılık, bazı kuyularda düşmeler görülmüş, fakat bir bütün olarak, eskiden yeniye, üretim hacminde fazla bir değişiklik olmamıştır. Yalnızca peşin satışta ısrar edildiği için, günlük satış gelirleri, eski yönetimin 8-10 bin liralık seviyesinden, 28,186 liralık bir seviyeye çıkmıştır."[23]

İşçi Genel Kurulu'nun, işçi denetiminin örgütlenmesi yönünde aldığı kararlardan biri de, Alpagut Linyit İşletmesi bölge müdürü ve muhasebe müdürünün görevlerine son vermek oldu. İşletmenin tek mühendisinin yeniden rapor almakta diretmesi üzerine Genel Kurul işletme mühendisinin de işine son verdi. İşletmedeki her türlü görev ve yetki İşçi Genel Kurulu tarafından İşçi Konseyi'ne devredildi. Bu kararlar, işçilerin yönetime el koymalarının ikinci gününde yapılan İşçi Genel Kurulu toplantısında alındı ve uygulamaya geçildi. Bu kişilerin yanında, işçilerin kontrolündeki çalışma düzenine uyamadığı için işletme bölge müdürü, muhasebe müdürü ve mühendis dahil 40 kişinin işine son verildi.

İşçi Konseyi başkanı Mehmet Kocatüfek bu durumu şöyle açıkladı:

"İşletmeyi harman yeri gibi kullanan, torpille işe girmişleri de çalışmaya zorladık. Bunlardan 40 kişi bizim çalışma sistemimize uyamadığı için ayrıldı. Kalanlar ise şu anda ya vardiyalarını bekliyorlar veya ocaklarda kömür kazıyorlar. Parti başkanlarından gelen kartlarla işe giren fakat bir gün olsun ocağa inmeyenlere burada ekmek yok."[24]

İşçi denetiminin sağlanması yolunda, İşçi Konseyi'nin uygulamalarından biri de, işçilerin yönetime el koymalarından önce görev yapan, memur ve muhasebecilerin faaliyetlerinin bütününün konsey tarafından

dikkatle denetlenmesi oldu. İşçi Konseyi'nin bu görevlileri değiştirip, yerlerine konseyin belirlediği kişileri getirmemesinin temel nedeni; kayıt tutma ve muhasebe işlerini yürütecek donanımda kişilerin bulunmamasıydı. Bundan dolayı konsey, rasyonel bir şekilde hareket ederek bu görevlileri yerinde bırakmış, fakat sıkı bir kontrole tabi tutmuştur. Konsey bu faaliyetlerinde de başarılı olmuştur.

Ayrıca konsey, işçilerin çalışma ve dinlenme saatlerini net olarak belirlemiş ve işlerin düzenli yürütülmesini denetlemiştir. Üretim faaliyeti 8'er saatlik üç vardiya üzerinden yürütülerek işletmenin düzenli bir şekilde çalışması sağlanmıştır. 8 saat çalışan bir vardiyadaki işçiler, işlerini bitirdikten sonra 8 saat işletmede kalıp nöbet tutacak ondan sonra da dinlenecekti. Oluşturulan sıkı çalışma disipliniyle işletmede üretim faaliyeti düzenli yürütüldü. Her türlü ayrıcalık ortadan kaldırıldı. Konseyin bu organizasyonu kısa zaman sonra sonuçlarını vermeye başladı. Linyit üretimi önemli ölçüde arttı.

İşçi konseyi başkanı Mehmet Kocatüfek üretimdeki artışı şöyle açıklamaktadır; "Fiili durumdan sonra üretim yüzde 50 oranında artmıştır. 260-300 ton arasında olan günlük üretim, bugün 410-450 ton arasında değişmektedir. Aynı zamanda yönetici olan işçiler, ne kadar çok çalışıp üretimi artırırlarsa çıkarlarının o kadar iyi olacağını biliyorlar."[25]

Üretim faaliyetinin sürekliliğinin sağlanmasıyla birlikte, üretilen kömürün satışının organizasyonu ve gelirin bölüşümü yönünde çalışmalar yapıldı.

İşçiler satışı doğrudan doğruya yapmak amacıyla satış komiteleri kurup, bu komiteler aracılığıyla satışı fiilen (köy köy, kent kent dolaşıp) organize ettiler. Elde edilen gelirin muhasebe kayıtları düzenli bir şekilde tutuldu.

Gelirin dağılımı şöyle gerçekleşiyordu: Üretimin yürütülmesi ve maden direği ve akaryakıt alımı için günlük satış gelirinin yüzde 25'i ayrılıyordu. Alımlar "işçi satış kurulu" tarafından peşin olarak yapılmaktaydı. Günlük gelirden bu payın düşürülmesinden sonra işçiler alacaklarına göre toplam gelirden pay alıyorlardı. İşçilerin alacaklarının ortadan kaldırılması yönündeki bu bölüşüm şekli, "bir geçiş döneminin damgasını" taşımaktaydı ve işletmenin işgal edilmesinin temel nedeni olan 73 günlük birikmiş ücret alacaklarının karşılanmasını amaçlamaktaydı.

İşçiler, işgal ve yönetime el koyma girişimlerini şöyle açıklamışlar-

dı: "Geçimimizi ancak burada çalışmakla sağlayabiliyoruz. Üç ay eline para geçmeyen işçi ne yapar? Madem ki açlıkla baş başa kaldık, kömür çıkaralım, kömür satalım, geçmiş haklarımızı alalım dedik."[26]

Alpagut işçilerinin işletme yönetimine el koyma eylemi ve işletmede işçi denetimi kurmaları, ülke çapında yankılar uyandırdı. Çevre köylerden köylüler, Alpagut işçilerini ziyarete gelerek destek verdiler. İşçi aileleri işgalin bir parçası oldular. Çalışan işçilerin yiyeceklerini ve içeceklerini karşılamaya çalıştılar. Üniversite gençliği Alpagut'a gelerek, grevci işçilere destek verip, ajitasyon ve propaganda faaliyetlerinde bulundu.

İşveren önce, işçilerin üretimi yürütemeyeceğini düşünerek gelişmelere müdahale etmedi. Fakat Alpagut işçisinin gerçekleştirdiği eylem ve oluşturduğu örgütlenme kısa bir zaman sonra, siyasi iktidarı korkutacak bir noktaya geldi. Alpagut işgali ve işçi denetimi yönünde atılan adımlar, bir yandan işçi sınıfının gücünü ortaya koyarken diğer yandan işçi sınıfının geleceğinin kurulmasında oynadığı temel rolü açığa çıkarmaktaydı.

Yaşanan tedirginliği işletmenin eski yönetim kurulu üyeleri kendi ifadeleriyle şöyle açıklamaktaydılar: "... Herkesin alacağını kendi kuvvetiyle değil, kanun yoluyla istemesi icabeder. Türk Ceza Kanunu'nda, buna ihkakı hak derler. Türkiye'de herkes hakkını kendi eliyle almaya kalkışırsa, kanunların varlığından bahsedilemez ve bunun adına anarşi denir."[27]

Kısaca, Alpagut'da "eski düzen" sürmüyordu. Alpagut'da "kurulan yeni düzen" gerçek bir potansiyel tehlikeydi.

Bu tehlikenin bertaraf edilmesi için önlemler alınmaya başlandı.

Alpagut işçilerinin işgal ve yönetime el koyma eyleminin ikinci gününde, Çorum Valisi, Osmancık Kaymakamı'yla görüştükten sonra işçi temsilcilerini toplantıya çağırdı. İşçi Genel Kurulu aynı gün yaptığı toplantıda, işçi temsilcilerinin, işçiler adına Çorum'a giderek görüşme yapmalarını kabul etmeyerek herhangi bir görüşme yapılacaksa, bu yerin fiili durumun sürdüğü Alpagut işletmesi olduğu kararını aldı.

Eylemin beşinci gününde, Çorum valisi Alpagut'da işgalin kaldırılması için, işletmeye gelerek işçileri iknaya çalıştı. Fakat bir sonuç elde edemedi.

Özyönetim deneyiminin ikinci ve üçüncü haftasında işletmede üreti-

min hacmi yüzde 50 oranında artırıldı; günlük satış gelirleri, 40-45 liraya ulaştı. Bu dönemde bazı siyasi partiler, il genel meclisinde Alpagut Linyit işletmelerindeki durumu görüşmek için bildiri yayınlayarak, İl Genel Meclisi'ni olağanüstü toplantıya çağırdı. 25 Haziran'da Çorum Valisi, Ankara'ya giderek görüşme yaptı. Türkiye Kömür İşletmeleri-TKİ genel müdürü, Alpagut Linyit İşletmesi'nin TKİ'ye bağlanması konusunda incelemeler yapmak üzere, Çorum'a hareket etti.

Özyönetim deneyiminin yirmi dördüncü gününde, Çorum ve Havalisi Birleşik Maden İşçileri Sendikası Başkanı Ali Oyur, İşçi Konseyi Başkanı Mehmet Kocatüfek ve İşçi Konseyi Mali Sekreteri Mustafa Kuru İşçi Genel Kurulu'ndan aldıkları yetkiyle, Türkiye Çimento Sanayi yetkilileriyle görüşme yaptı. Yapılan pazarlıklardan sonra, şu karar alındı: Çorum Çimento Fabrikası'na günlük sevkiyat 180 tonu bulduğu ya da aştığı taktirde 90 tonun parasını fabrika peşin ödeyecek, geriye kalan 90 ton işletmenin eski borcundan düşürülecekti.

Bu anlaşma işçi konseyinin "esnek" tavrını göstermektedir. Karar, bir yandan Alpagut'ta "yeni yönetimin" nitelik farklılığını ortaya koyarken (çünkü "eski yönetim" Türkiye Çimento Sanayi'ne günlük çıkan kömürün 180 tonunun borçlara karşılık verilmesini güvence altına almıştı), diğer yandan Türkiye Çimento Sanayi yetkilileri "önce borçları ödensin, daha sonra peşin ödemeye geçilebilir" katı tutumundan vazgeçirilerek, yeni bir düzenlemeye geçilmiş ve böylece "yeni yönetimin" yaptırım gücü ortaya konulmuştur.

Alpagut'da özyönetim deneyiminin giderek geniş boyutlar kazanması ve yaptırım gücünün artması karşısında, İçişleri Bakanlığı, Çorum Valiliği'ne eylemin sona erdirilmesi yönünde talimat verdi ve bir jandarma birliğini Çorum'a yolladı.

17 Temmuz 1969 günü Alpagut Linyit İşletmeleri jandarma tarafından kuşatıldı. Jandarmanın düzenlediği kısa bir operasyon sonucunda işçiler işletmeden çıkarıldı. Bu operasyonla Türkiye'de yaşanan ve 35 gün süren bir özyönetim deneyimi zorla sona erdirildi. Çorum Valiliği'nin yazılı emriyle 5 sendikacı, 7 maden işçisi ve 1 memurun işlerine son verildiği ve işletmenin yönetimine el konulduğu açıklandı.

İşçiler işlerine son verilen arkadaşlarını korumaya alarak, işyerini terk etmemelerini sağlamaya çalıştılar. Fakat kanlı bir çatışmanın çıkmaması için işten atılan 13 kişi, işçileri yatıştırdı. İşten atılanlar adına

daha sonra bir açıklama yapan İşçi Konseyi Başkanı Mehmet Kocatüfek şunları şöyledi; "Fiili durumda istihsal artmıştı. Müdühaleden sonra üretim düşmüştür. İşçiler geçmiş maaşlarını almayı ümit ediyordu, şimdi bu ümit kaybolmuştur. İşlerinden çıkarılan işçiler suçlu iseler, yürürlükteki toplusözleşme hükümlerine göre disiplin kuruluna verilerek 72 saat zarfında haklarında karar vermek lazımdır. Eğer karar verilmezse, işçi suçsuz sayılacaktır. İdare 34 gün neden beklemiştir?"[28]

35 gün süren işçi yönetiminin önde gelen kişilerinin işten çıkarılması, resmi ağızlardan işçilerin alacaklarının ödeneceği yönünde hiçbir açıklamanın yapılmaması, Mayıs ayı ücretleri için biriktirilen paranın jandarma tarafından harcandığı söylentisinin çıkması Alpagut işçisini tedirgin etmekte ve tepkilerinin yoğunlaşmasına neden olmaktaydı.

Alpagut işçileri bu tepkilerini pasif direnişle dışa vurdu. Alpagut'da işçi yönetimi dönemi kapanırken yerine yeni bir dönem başlıyordu. Pasif direnme...

Pasif direniş 5 ay sürdü. Sonunda işletme bağımsız Çorum ve Havalisi Maden İşçileri Sendikası'yla toplusözleşme imzalamak zorunda kaldı. İşten atılan 13 kişi yeniden işe alındı. 21 Kasım'da işletme TKİ'ye devredildi. (İşletmenin TKİ'ye devredilmesi işçilerin talepleri arasındaydı. İşletmenin TKİ tarafından alınması bir anlamda işçilerin savundukları ve 35 günlük yönetimleri döneminde ispatladıkları, işletmenin verimli ve üretken olduğunun kabul edilmesi anlamına geldi.)

Alpagut deneyimi, Türkiye işçi sınıfına zengin birikimler sundu. İşçilerin üretme yetenekleri kadar yönetme yeteneklerinin de olduğunu pratik olarak gösterdi. Alpagut bir özyönetim deneyimi olarak, işçi sınıfının söz, karar ve yetki sahibi olmasıyla neleri başarabileceğini açık bir şekilde ortaya çıkardı. Bu pratik, kapitalist toplumun varlık zemini olan özel mülkiyet hakkını tehlikeye sokan bir içerik taşıdı. Alpagut deneyimi işçi sınıfının ideolojik donanımını geliştirirken, burjuva ideolojisinin etkilerini parçalayıcı sonuçlar yarattı.

Alpagut işçisinin kurduğu İşçi Genel Kurulu ve İşçi Konseyi örgütlenmeleri, bir özörgütlenme niteliği taşıdı. İşçi sınıfının kolektif iradesi bu örgütlenmeler aracılığıyla yansıdı ve kolektif iradenin gücü bu örgütlenmelerle açığa çıktı.

Alpagut, kısa ömürlü bir deneyim olsa da, Türkiye işçi sınıfının tarihinde kalıcı izler ve zengin birikimler bıraktı.[29]

1970: SUNGURLAR İŞGALİ'NDEN GÜNTERM'DE İŞÇİ DENETİMİ'NE

Türkiye'de 1970 yılı işçi hareketinin yükseldiği bir yıl oldu. Grevleri, fabrika işgalleri, özyönetim pratikleri ve genel direnişler izledi. 1970 yılını sarsan işçi eylemleri içinde Sungurlar Kazan Fabrikası'nın özel bir yeri oldu. Bu eylemi, Güntern Kazan Fabrikası'nda işçilerin yönetime el koyarak, fabrikada işçi denetimini gerçekleştirmesi izledi. 15-16 Haziran'da yaşanan genel direniş 1970 yılına damgasını vurdu.

1960'lı yılların sonunda Türkiye sanayisi özellikle İstanbul ve İstanbul-İzmit arasında hızla büyümeye başladı. Sanayinin bu bölgelerde merkezileşmesi ve yoğunlaşması, bölgeyi modern sanayi işçilerinin odağı haline getirdi. Özellikle sınıf mücadelelerinin nabzı İstanbul'da atıyordu. İstanbul "kavganın şehri" olarak öne çıktı.

1970'nin en önemli işçi eylemlerinden biri Sungurlar Isı Kazan Fabrikası'nın işgaliydi.

Sungurlar'da çalışan 600 işçi, Bağımsız Çelik-İş Sendikası'ndan istifa ederek, DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası'na geçti. İşçilerin sendika değiştirmesine rağmen, işveren sendika kesintilerini Çelik-İş'e ödemeye devam etmekteydi. Ayrıca işveren Maden-İş üyelerine çeşitli baskılar yaparak, Çelik-İş'i açıktan destekleyici tavır aldı.

İşçiler, işverenin bu tutumunu protesto etmek için 25 Nisan'da oturma eylemine başladılar. İşçilerin oturma eylemi, işverenin sendikal nedenlerle baskı yapılmayacağı sözünü vermesi üzerine, aynı gün bitirildi.

İşveren bu sözü vermesine rağmen, sözünde durmayarak işçiler üzerindeki baskılarına devam etti. İşçilerin işverene yanıtı sert oldu. Sungurlar işçileri, 8 Nisan'da fabrikayı işgal ederek, bazı taleplerde bulundular. Bu taleplerin başlıcaları şunlardı: Sendika seçimi yüzünden başlayan bütün baskılara son verilmesi, asgari ücretin uygulanması, işten atılmaların son bulması, sosyal yardımların verilmesi... İşgal eylemi 52 saat sürdü. Eylem, işverenin Maden-İş Sendikası'yla bir ön protokol imzalanması üzerine bitirildi.

İşverenin ilerleyen günlerde 6 işçinin işine son vermesi, Sungurlar işçisini yeniden harekete geçirdi. İşçiler 4 Mayıs'ta fabrikayı ikinci kez işgal ettiler. İşgalci işçiler, işten atılan arkadaşlarının işe alınması, Çe-

lik-İş Sendikası için kesilen aidatların Maden-İş'e geri verilmesi, işçiler üzerindeki baskının kaldırılması, hiçbir işçinin işten çıkarılmaması, iş güvenliğinin sağlanması ve benzeri içerikte taleplerde bulundular. Sungurlar işgali, çevre fabrikalarda coşkuyla karşılandı ve destek gördü. İşgal sırasında Demir-Döküm işçileri, Rabak, Elektrometal, Ertaş işçileri Sungurlar Isı Kazan Fabrikası'nın önüne gelerek işgalci işçilerin mücedelelerini desteklediklerini açıkladılar. Açtıkları pankartlarda, "Direnin yanınızdayız!", "Yaşasın işçi sınıfının devrimci gücü!", "Patronsuz Türkiye!" yazıları bulunuyordu.

Sungurlar işgali 3 gün sürdü. İşgalci işçiler üçüncü günün sonunda fabrikayı terk ettiler. İşçiler, olay yerinde bekleyen askeriye komutanına "idareyi geçici bir süre için size teslim ediyoruz. Haklarımız verilmezse yeniden harekete geçeceğiz," dediler.

İşçiler işgali bitirmelerine rağmen, işbaşı yapmayarak iş bırakma eylemini sürdürdüler.

İşçiler 25 Mayıs'ta, işverenin Maden-İş Sendikası'nı yetkili olarak tanıması ve işçilerin bütün isteklerini kabul eden bir protokolün imzalanması üzerine, işbaşı yaptılar. İmzalanan protokolle, daha önce işten atılan 6 işçi yeniden işbaşı yaptı, işgal ve iş bırakma eylemlerinin sürdüğü günlerin ücretleri işçilere ödendi, olaylar nedeniyle işveren hiçbir sendika üyesine ceza verilmeyeceğini, adli şikâyette bulunulmayacağını ve olaylar esnasında haklarında adli kovuşturma açılan işçilere izin verileceğini belirterek talepleri kabul etti.

1970'de, Alpagut'un devamı olan bir özyönetim pratiği yaşandı. 29 Nisan'da, Günterm Kazan Fabrikası'nda, işverenlerin mart ve nisan ayı ücretlerini ödememeleri ve ortadan kaybolmaları üzerine, işçiler direnişe geçerek işyerini işgal ettiler. 80 Günterm işçisi, 40 gün sürdürdükleri direnişi, 9 Haziran'dan itibaren "patronsuz üretime" dönüştürdü. Günterm işçileri fabrikayı kendileri için çalıştırmaya başladılar. Bu süreçte, alacaklı oldukları mart-nisan ayı ücretlerini tahsil etmeye başladılar. İşçilerin "patronsuz üretimi", 15-16 Haziran olaylarından sonra ilan edilen sıkıyönetime kadar devam etti. Günterm eylemi, küçük ölçekli ve mahiyeti dar bir özyönetim pratiği olsa da, işçi sınıfının yaratıcı ve dönüştürücü gücünü ortaya çıkardı. Türkiye işçi sınıfının mücadele tarihinde, fazla rastlanmayan özyönetim pratikleri içinde yerini aldı. Alpagut şiarı, Günterm'le sürdürüldü.

15-16 Haziran genel direnişine kadar Sungurlar işgali, bir dizi fabrika işgali, önemli grev hareketleri, çeşitli niteliklerde işçi eylemleri yaşandı. Bu eylemler içinde öne çıkanlar şunlardı:

Sungurlar işgalinden önce, 1970 yılında yaşanan ilk fabrika işgali, 2 Nisan'da İstanbul Çiti Deterjan fabrikasında gerçekleşti. Çiti Deterjan Fabrikası'nda 60'ı kadın 140 işçi, Kimya-İş'te örgütlenme çalışmaları yürütmekteydi. İşverenin, sendikal örgütlenme çalışmaları yapan işçileri işten çıkarmaya başlaması eylemin doğma nedeni oldu.

14 Nisan'da, İzmir Buca'da Klimasan fabrikasında çalışan 70 işçi işverenin hukuk dışı uygulamalarını protesto etmek amacıyla, fabrikayı bir süre işgal etti.

20 Mayıs'ta, İstanbul Alibeyköy'de Öz Kardeşler Çivi Fabrikası'nda çalışan işçiler, 2 arkadaşlarının işten atılmasını protesto etmek ve bu kişilerin işe yeniden alınmasını sağlamak amacıyla fabrikayı işgal ettiler. İşgal, atılan işçilerin geri alınmasından sonra bitirildi.

5 Haziran'da, Ankara'da bulunan Üstünçelik ve İtan SAE firmalarının ortak tesisi olan Galvaniz Fabrikası'nda çalışan 400 işçi, 3 işçinin işten atılmasını protesto etmek amacıyla fabrikayı bir süre işgal etti.

Bu işgal eylemlerinin yanı sıra, 3 Ocak'ta İzmit'te 250 fırın işçisi ücretlerinin artırılması için greve başladı; İstanbul'da şehir hatlarında çalışan Deniz Taşıt-İş üyesi 2500 işçi, 16 Ocak'ta, bir günlük grev yaptı. Grev daha önce Bakanlar Kurulu'nca 90 gün ertelenmişti. İşveren, sendikayla anlaşmak zorunda kaldı. Sendika isteklerinin büyük bir kısmını elde etti.

26 Şubat'ta, Ankara'da bin kadar kaloriferci ve kapıcı, kendilerini İş Kanunu kapsamına alacak ve sosyal haklardan yararlanmalarını sağlayacak kanun tasarısının mecliste onaylanmaması üzerine 1 günlük grev yaptılar; 5 Mart'ta Elazığ'da İplikçilik Kolektif Şirketi'nde çalışan Teksif üyesi 280 işçi, 13 Mart'ta İstanbul'da Nevşehirliler Yün İplik Dokuma Kolektif Şirketi'nde çalışan Teksif üyesi 140 işçi, yine aynı gün Avrupa Naylon İplik ve Çorap Sanayi'nde çalışan Teksif üyesi 162 işçi, 18 Mart'ta, İzmir'de Hazel Konfeksiyon Dili Sanayi'nde çalışan Teksif üyesi 91 işçi greve çıktı; İstanbul'da Işık Plastik Fabrikası'nda çalışan Kauçuk-İş üyesi 225 işçi, 17 Mart'ta greve çıktı; 18 Mart'ta, Stad Oteli'nde çalışan Oleyis Sendikası'na üye 253 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı. 7 Nisan'da İstanbul'da İzsal Döküm Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 700 işçi,

toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı. Aynı gün İstanbul'da 6 un fabrikası'nda çalışan Gıda-İş üyesi 440 işçi, işverenlerin lokavt kararı alması üzerine greve başladı. Grev 4 gün sonra Bakanlar Kurulu'nca ertelendi. Grev yapılan fabrikalar İstanbul'un un ihtiyacının yüzde 70'ini sağlamaktaydı. 5 Mayıs'ta Devlet Su İşleri-DSİ'nin Malatya, Adana, İskenderun, İzmir, Manisa, Akhisar, Salihli, Denizli'deki 20 işyerinde çalışan Ges-İş üyesi 1858 işçi greve başladı. 7 Mayıs'ta Ges-İş DSİ'ne bağlı 125 işyerinde grev kararı aldı. Ankara Etlik Tesisleri'nde ve Kovada Barajı'nda çalışan 1300 işçi aynı greve başladı.

8 Mayıs'ta grev uygulanan işyeri sayısı 24'e, greve çıkan işçi sayısı 5 bine ulaştı. 14 Mayıs'ta Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 23 işyerindeki grevler bir ay ertelendi. 15 Mayıs'ta Ges-İş 102 işyerinde grev başlattı. Bu grevler de 18 Mayıs'ta yine Bakanlar Kurulu kararıyla bir ay ertelendi. Taraflar arasındaki görüşmenin 27 Mayıs'ta anlaşmayla sonuçlanması üzerine Ges-İş, grevleri sona erdirdi. İşçilerin isteklerinin büyük kısmı kabul edildi.

Öne çıkan bu grevler yanında, aynı dönemde toplusözleşme görüşmelerinde işverenlerin tutumuna, işten çıkarılmalara, işyerlerinde işverenin hukuk dışı uygulamalarına, bazı sendikaların işveren yanlısı politikalarına karşı da, geniş çaplı direnişler yapıldı.

13 Ocak'ta, İstanbul'da Oto-Yol Şirketi'nde bir işçinin işten çıkarılmasına karşı, Otomobil-İş üyesi 500 işçi iş durdurma eylemi yaptı; 28 Mart'ta Zonguldak Karadon bölgesinde çalışan 6 bin işçi, işverenin hukuk dışı uygulamalarını protesto etmek için ocaklara inmedi. 19 Nisan'da Zonguldak'ta 8 bin maden işçisi, Türk-İş'e bağlı Maden-İş Federasyonu'nun yeni seçilen başkanını protesto etmek amacıyla ocaklara inmedi. 1 Haziran'da Ambarlar Tesis Grup Müdürlüğü'nde çalışan 700 işçi, Tes-İş Sendikası'nın imzaladığı toplusözleşme hükümlerinin uygulanması için işbaşı yapmasına rağmen üretim yapmadı.

"TÜRKİYE'Yİ SARSAN İKİ GÜN": 15-16 HAZİRAN 1970

1970 yılına damgasını vuran en önemli işçi eylemi, 15-16 Haziran genel direnişi oldu. 15-16 Haziran direnişi, ülkemizin modern sınıf mü-

cadelesi tarihi içinde yeni bir momenti simgeledi. Türkiye işçi sınıfı gerçekleştirdiği bu eylemle, siyasal ve toplumsal bir güç olduğunu somut olarak gösterdi.

İşçi hareketindeki yükseliş, sermayeyi rahatsız etmiş ve önlemler alma ihtiyacı doğurmuştu.

AP'nin 1969 genel seçimlerinden sonra, "Anayasa Nizamını Koruma Kanunu" adında bir baskı ve terör yasası taslağını hazırlaması bu yönde atılan adımlardan biriydi. Bunu, 1970 yılı Haziran ayında Cumhuriyet Halk Partisi - CHP ve AP tarafından ayrı ayrı hazırlanan 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nda değişiklik öngören iki tasarının komisyonda tek tasarı haline getirilerek, parlamentoya sunulması izledi.

Hazırlanan tasarıda, 1963'de yürürlüğe giren yasada boşluklar olduğu, bu durumun Türkiye'de sendika bolluğu yarattığı, bu bolluğun çalışma ve iş yaşamını sekteye uğrattığı ileri sürülmekte ve ülkede güçlü sendikacılığı yerleştirmek iddiasında bulunulmaktaydı.[30] Bu iddialara rağmen tasarı, DİSK'in ve DİSK'e bağlı sendikaların faaliyetlerini kısıtlamayı ve sınıfın sendikal ve siyasal mücadelesinin önüne set çekmeyi amaçlıyordu.

Çünkü bu süreçte DİSK, bir çekim merkezi işlevi görerek, işçi sınıfının sınıfsal ve sendikal mücadelesinde önemli atılımlar kaydetmekte ve diğer toplumsal kesimlerin mücadelesinin gelişmesinde önemli roller üstlenmekteydi.

Bu anlamda, DİSK'in ve genel olarak işçi sınıfının yükselen mücadelesinin engellenmesi egemen güçlerin önündeki en temel sorundu.

DİSK kendi yayın organında bu durumu şöyle açıklamaktadır: "İşçilerin Türk-İş'in sermayeden ve emperyalizmden yana, partiler üstü, sınıf uzlaşması politikasını lanetleyerek, kitleler halinde DİSK saflarına akışı ve DİSK saflarında örgütlenerek yeni yeni ekonomik ve sosyal haklar elde etmeleri ve bu mücadele içinde yoğun bir şekilde politikayla ilgilenmeye başlamaları, egemen güçler için yalnızca ekonomik açıdan değil siyasal açıdan da mutlaka durdurulması gereken bir gelişmeydi. Ne yapıp edilip DİSK kapatılmalı, işçi sınıfı savaşımına darbe indirilmeliydi."[31]

Komisyondan geçen 274 sayılı yasada yapılmak istenen değişiklerin böylesi bir amaca hizmet edeceği ortadaydı;

"Bir işçi sendikasının Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için, o işkolunda toplam işçi sayısının en az üçte birini üye kaydetmiş olması; işçi federasyonlarının faaliyette bulunabilmeleri için, bağlı sendikaların üye toplamının kendi işkollarındaki toplam işçi sayısının en az üçte biri olması; işçi konfederasyonlarının kurulabilmesi için, daha önce sözü edilen sendika ve federasyonların en az üçte birini ve sendikalı işçi sayısının en az üçte birini üye olarak barındırmaları gerekiyordu; sendika üyeliğinden ayrılmak için, tek tek noter karşısına çıkmak ve kimlik saptanmasından sonra imzanın onaylanması gerekiyordu. Sendika kurmak için en az üç yıl işyerinde çalışmış olmak gerekiyordu. Uluslararası işçi kuruluşlarına ancak en fazla işçiyi barındıran konfederasyon üye olabilecekti."[32]

Tasarı 11 Haziran'da parlamentoda görüşülmeye başlandı. CHP grubu adına eski Türk-İş İzmir Bölge Temsilcisi olan Burhanettin Asutay tasarıyı destekleyen bir konuşma yaptı.

Asutay konuşmasında şunları dedi: "Kanun boşluklarını dolduracak, adaleti, müsavatı, hürriyeti ve birliği sağlayacak bu kanuna CHP olarak müspet oy vereceğiz."[33]

Bazı CHP milletvekilleri, tasarıyı ağır hükümler getirdiğinden dolayı eleştirmekteydi.

AP ve Güven Partisi - GP milletvekilleri tasarıya bütünüyle destek vererek, TİP ve DİSK'e yönelik ağır saldırılarda bulundular. GP grubu adına konuşan Vefa Tanır konuşmasında şunları söyledi;

"TİP, Marksçı ve Lenincidir. Atatürkçü değildir. TİP ve DİSK şiddet ve zorbalıktan yanadır..."[34]

AP'li Çalışma Bakanı Seyfi Öztürk ise konuşmasında şunları söyledi; "... Türkiye'de kanlı hadiselerin mihrakı belli olmuştur. Tasarıda hür sendikacılığı kısıtlayan bir hüküm yoktur. Hür sendikacılığın kadrini bilmeyenlere, bunu bildirecek hükümler getirilmektedir. Türk-İş kızıl dikta isteyen şer kuvvetleri karşısında demokrasinin teminatıdır."[35]

TİP milletvekili ve Lastik-İş Genel Başkanı Rıza Kuas ise tasarıyı ağır bir şekilde eleştirdi ve anayasaya aykırı bir tutum olarak değerlendirdi; "Bu kanun, anayasayla taban tabana zıttır. Türk-İş diktası getirilmek isteniyor. Sendikaların denetlenmesi Türk-İş'e devredilmektedir. Bu, anti-demokratiktir. Türk işçi hayatının elini kana bulamaya sevk etmek istemektesiniz. Demokratik hayatın dibine dinamit koymak niye-

tindesiniz. Çalışma Bakanı DİSK'i kapatmak istediklerini Erzurum'da Türk-İş kongresinde söylemiştir. DİSK, Anayasal haklarını kullanarak direnecektir. Kanun bu şekilde çıkarsa DİSK yine direnecektir. Sorumluluk bu kanunu çıkarana aittir."[36]

Parlamentodaki bu tartışmalardan sonra yapılan 274 sayılı yasayla ilgili oylamada tasarı CHP'den Şeref Bakşık, Millet Partisi - MP'den Hilmi İşgüzar ve Suna Tural, TİP'den Rıza Kuas'ın "red" oyuna karşılık, 230 "evet" oyuyla kabul edildi. Çoğunluğu CHP'li 214 milletvekili oylamaya katılmadı.

Yasada yapılan değişiklik henüz kesinleşmese de (Senato'da onaylanması gerekiyordu), DİSK ve bağlı sendikaları tarafından sert bir tepkiyle karşılandı. DİSK, daha yasada değişiklik tartışmalarının gündeme geldiği koşullarda, bir komite oluşturmuş ve kitlesi içinde tasarıyla egemen güçlerin yapmak istediklerini yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanmıştı. Bu yönde işyerlerinde eylemlerin örgütlenmesi ve koordine edilmesi amacıyla, birim örgütlenmeleri olan, Anayasal Direniş Komiteleri kurulmuştu.

Tasarının meclise gelmesi bu çalışmaları hızlandırdı. 28 Mayıs'ta DİSK Yürütme Kurulu ve 3 Haziran'da da DİSK Yönetim Kurulu toplandı. 3 Haziran toplantısı sonucunda, yapılacak protesto eylemleri konusunda bir rapor hazırlamak üzere Kemal Nebioğlu başkanlığında, Salih Çetin, Celâl Beyaz, Şinasi Kaya, Hilmi Güner ve Mustafa Baştan'dan oluşan, bir komitenin kurulmasına karar verildi. Komite; raporunda, Anayasal haklar için direniş hakkının kullanılması ve Anayasal Direniş Komiteleri'nin kurulması gerektiğini açıkladı.

DİSK Yönetim Kurulu; 5 Haziran'da olağanüstü toplandı. Bu toplantıyı 12 Haziran'da yapılan yeni bir toplantı izledi.

Toplantı öncesinde DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler, bir basın toplantısı düzenledi. Kemal Türkler yaptığı basın açıklamasında şunları söyledi: "Sendikalar kanununu değiştiren yeni tasarı, ekspres sür'ati ile, Millet Meclisi'nde 3,5 saat görüşülüp kabul edildi.

AP, CHP ve GP oylarının birleştiği yeni tasarı işçilerin serbestçe sendika seçme özgürlüğünü yok etmektedir. Memleketimizde faşist sendikacılığı getirmenin temelleri atılmaktadır. Bundan sonra Türk-İş dışında bulunan işçi sendikalarına hayat hakkı tanınmayacak, işçiler üyesi olmadıkları halde, haraç şeklinde Türk-İş'e aidat ödemek zorunda bı-

rakılacaktır.

Türk-İş'e tanınan sendika diktatörlüğü, çalışma hayatına baskı, terör ve ızdırap getirecektir.

Bu kanun, işçinin doğal hakkı olan sendika seçme özgürlüğünü Anayasa'nın 46. maddesine rağmen ortadan kaldırmaktadır.

... DİSK, bu meselenin Anayasa çizgisi içine sokulması mücadelesini verecektir. Bunun için de, kesin eylem biçimlerini tespit etmek üzere, bugün (12 Haziran) saat 14.00'de, DİSK Genel Yönetim Kurulu olağanüstü; yarın (13 Haziran) saat 14.00'de ise, DİSK'e bağlı sendika yönetim kurulları; Pazar günü (14 Haziran'da) ise, sendika yöneticileri ile işyeri temsilcileri saat 10.00'da Merter Sitesi'ndeki Lastik-İş binasında toplantıya davet edilmişlerdir.

Bu toplantılarda alınan kararlar, DİSK tarafından derhal uygulamaya sokulacaktır."[37]

13 Haziran'da, DİSK'e bağlı sendikaların yönetim kurulları, 14 Haziran'da yöneticileri ve işyeri temsilcileri toplandı.

14 Haziran'da yapılan toplantıda, Anayasa'nın bu yasa değişikliği ile çiğnenmesine izin verilmemesi gerektiği çeşitli konuşmacılarca dile getirildi. 15 Haziran'da işyerlerinde toplantılar yapılarak sorunun tartışılmasına ve işçilere anlatılmasına, işyerlerinden topluca çıkıp kısa yürüyüşler yapılarak yasa değişikliğinin protesto edilmesine karar verildi.

15 Haziran'da protesto eylemleri başladı. Eylemlere 70 bin işçi katıldı. İşyerlerine gelen işçiler, bir süre çalışmadan bekledikten sonra, fabrikalardan çıkarak yürüyüşe geçtiler.

İstanbul'daki yürüyüş dört ana koldan gerçekleşti. Kadıköy bölgesinde, Ankara asfaltı üzerinde bulunan fabrikalardan çıkan işçiler, Kartal'a doğru yürüyüşe geçtiler. Göstericiler, Kartal'da bulunan, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in kardeşi Şevket Demirel'in ortak olduğu Haymak Fabrikası'nın önüne geldiler. Fabrikanın önünde protesto gösterilerine devam eden işçiler, daha sonra fabrikayı işgal ettiler. Bunun üzerine 2. Zırhlı Tugay'a bağlı birlikler fabrikayı kuşattı. Tuzla-Çayırova bölgesindeki fabrikalardan çıkan işçiler ise Gebze'ye doğru yürüyüşe geçtiler. Bu yürüyüş nedeniyle Ankara Asfaltı'ndaki trafik uzun süre aksadı.

İkinci kol Eyüp, Alibeyköy, Silahtar ve Cendere üzerinde oluştu. Eyüp bölgesindeki fabrikalarda çalışan işçiler, Topkapı'ya doğru yürü-

yüşe geçmişlerdi. Kâğıthane civarında polisle karşılaştılar. Burada iki işçi polis tarafından gözaltına alındı. Polisin iki işçiyi gözaltına alması işçiler tarafından şiddetle protesto edildi. İşçilerin sert tepkileri karşısında polis gözaltına aldığı iki işçiyi bırakmak zorunda kaldı. Üçüncü yürüyüş kolu Topkapı, Zeytinburnu ve Çekmece güzergâhlarında oluştu. Bakırköy'deki fabrikalarda çalışan işçiler Londra asfaltında yürüyüşe geçerek, yolu bir süre trafiğe kapadılar. Dördüncü yürüyüş kolu Levent, Boğaz güzergâhında oluştu. Bu güzergâhtaki işçiler, Şişli, Taksim-Gümüşsuyu istikametine yürüdüler.

15 Haziran'da İzmit bölgesinde de protesto yürüyüşleri gerçekleşti. Bu bölgede işçiler, Ankara asfaltı üzerinde iki yönden şehre doğru yürüyüşe geçtiler. Birinci yürüyüş kolu, İzmit'in Doğu'sunda Köseköy'deki fabrikalarda çalışan işçilerden oluşmuştu. Bu yürüyüş kolu, DİSK'e bağlı Lastik-İş üyesi işçilerin çoğunlukta olduğu Pirelli ve Good-Year fabrikalarının önüne geldiğinde, burada çalışan işçilere yürüyüşe katılmaları için sloganlarla çağrıda bulundu. Fakat Lastik-İş Sendikası Kocaeli bölgesi yöneticileri fabrikalardaki işçilerin dışarı çıkmasını engellediler.

İkinci yürüyüş kolu, yarımca yönünden İzmit'e doğru hareket etti. Önce küçük işyerlerinde (Gazal, Aygaz, Anadolu Döküm vb.) çalışan işçilerden oluşan yürüyüş kolu, Türk Kablo Fabrikası'nda çalışan bütün işçilerin eyleme katılmasıyla kitleselleşti.

İzmit'e iki yönden gelen işçiler, çocuk parkında toplandılar. Burada işçi temsilcilerinin yaptığı konuşma ve protesto gösterilerinden sonra eylemciler ertesi gün yeniden toplanmak için dağıldılar.

15 Haziran günü Ankara'da bazı işçi eylemleri gerçekleşti. İzmir'de DİSK'e bağlı işyerlerinde oturma eylemleri yapıldı.

15 Haziran 1970 günü, İstanbul ve İzmit'te, direnişe 113 işyeri katıldı. Eylemlere katılan işçilerin sayısı 70 bin civarındaydı.

Bu işyerlerinde çalışan işçilerin büyük bir çoğunluğu DİSK'e bağlı sendikalara üyeydiler. Bunun yanında Türk-İş'e bağlı sendikalara üye işçilerde eylemlere katıldı. Örneğin EAS, Mutlu, Koruma-Tarım İlaçları, Chrysler, Cibali Tekel Kutu fabrikalarında çalışan işçiler Türk-İş üyesiydi.

15 Haziran'da direnişe katılan önemli işyerleri şunlardı: AEG, ETİ, Aksan Alüminyum, Arçelik, Auer, Aygaz, Bürosan, Çelik Endüstri, Çe-

lik Halat, Chrysler, Cibali Tekel Kutu, Demirel Koll. Şirketi, Derby Lastik, Devlet Malzeme Ofisi, Eas Akü, Elektrometal, Esaş, Eternit, Gislavet, Gazal, Grundig, Haymak, Hoover, Koruma-Tarım İlaçları, Magirus, Makina Takım, Mutlu Akü, Otosan, Philips, Profilo, Rabak, Singer, Simko, Simso, Sungurlar Kazan, Şakir Zümre, Türk Demir Döküm, Türk Kablo, Türkeli ve Uzel Traktör.

16 Haziran günü, İstanbul'da işçiler üç yürüyüş kolu oluşturarak harekete geçtiler.

Birinci yürüyüş kolu, Topkapı sur dışında kalan işçilerden oluşmaktaydı. Bu bölgedeki yürüyüşler sabah saat 8'de başladı. Sur dışında toplanan işçiler Şehremini'den Fındıkzade'ye ulaştılar. Oradan çeşitli gruplara ayrılan işçiler, Fatih ve Cağaloğlu-Beyazıt yönünde yürüyüşlerine devam ettiler. Cağaloğlu'na gelen grup, oradan valiliğe yürümek istedi. Ancak, yürüyüşçülerin önü zırhlı birliklerle kesildi. İşçilerin bir kısmı burada kurulmuş barikatları aşarak, ara sokaklardan Eminönü'ne ulaştı. Bu arada Fındıkzade'de ayrılıp Fatih'e yönelen yürüyüş kolu, Fatih üzerinden Saraçhane'ye oradan da Unkapanı Köprüsü'ne gelmişti. Beyoğlu ve İstanbul yakalarından gelen işçilerin birleşmesini engellemek için güvenlik güçleri Galata ve Unkapanı köprülerini açtılar. Cağaloğlu hattından ve Saraçhane hattından gelen ve Eminönü'nde buluşan bu işçi grupları köprülerin açılması nedeniyle karşıya geçemediler. Bunun üzerine bazı işçiler sandal ve motorlarla karşıya geçerken, geçemeyenler Topkapı'ya geri döndüler. Cağaloğlu'nda kurulan barikatları aşamayan işçiler de, Saraçhane-Fatih yolu üzerinden Topkapı'ya doğru yürümeye başladılar.

Levent ve Mecidiyeköy bölgesindeki yürüyüşler, İstinye Kavel Kablo Fabrikası işçilerince başlatıldı. İstinye'den gelen Kavel işçileri, Levent civarındaki fabrikaların işçileriyle 4. Levent'te buluştular. Zincirlikuyu yönüne doğru yürüyüşe geçen işçilerin önü, Levent'te bulunan Tekfen Fabrikası önünde polis tarafından kesildi.

Yürüyüş kolunun önünde yer alan kadın işçilerin polis tarafından coplanması üzerine çatışma çıktı. İşçiler çatışma sonunda barikatı yararak yürüyüşlerine devam ettiler.

İşçiler, Anadolu yakasında ise iki koldan yürüyüşe geçtiler. Otosan Fabrikası önünde toplanan işçiler, Ankara asfaltı üzerinden Üsküdar'a doğru yürüyüşe başladılar. Ankara yolu girişine gelen kitle, polis bari-

katıyla karşılaştı. İşçiler yürüyüşe devam etmek istediler. Polis bunun üzerine silah kullandı ve çatışma çıktı. Olaylar sonunda barikatı yaran işçiler, Üsküdar'a doğru yürüyüşlerine devam etti. İşçiler Üsküdar'a ulaştı. Avrupa yakasındaki eylemci işçilerle birleşmek isteyen bu grup, Üsküdar'da vapurların çalışmadığını görünce, eylemlerine devam ederek Paşabahçe-Beykoz yönüne doğru yürüyüşünü sürdürdü.

Kartal istikametinden gelen diğer yürüyüş kolu, bölgedeki bütün fabrikaların katılımıyla giderek büyümüştü. Yürüyüş kolu, Kartal Köprüsü civarında polis barikatıyla karşılaştı. Bu arada Çayırova'dan gelen işçiler, Yakacık-Kartal yolu üzerinden Kartal'a girdiler. Bu yürüyüş kolu sayısal olarak oldukça fazlaydı. Yol üzerindeki fabrikalardan gelen işçilerle sayıları daha da arttı. Yürüyüşçülere Maltepe Sigara Fabrikası işçileri de katıldı. Bağdat Caddesi'nden Bostancı-Suadiye yolu ile Şaşkınbakkal'a ulaşan işçiler, burada karşılaştıkları polis barikatlarını kolayca aştılar. Fenerbahçe Stadyumu önünde ve Kurbağalıdere Köprüsü üzerinde büyük bir barikat kuran polis, işçilerin yürüyüşe devam etmesi üzerine ateş açtı. Burada çıkan çatışmada çok sayıda işçi ve polis yaralanırken, 1 polis öldü. Barikatı aşan işçiler çeşitli yörelerden gelen işçilerle Kadıköy İskelesi'nde toplandılar. Kadıköy İskelesi civarında işçilerle güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Polis burada da silah kullandı. Askerler dipçik ve süngülerle işçilere müdahale ettiler. Kadıköy'deki çatışmalarda kaymakamlık binası, AP ilçe binası, çok sayıda polis aracı ve sivil araç tahrip edildi. Kadıköy'deki olaylar sırasında beş kişi yaşamını yitirdi, 200'e yakın kişi yaralandı. Olaylarda Yaşar Yıldırım, Mustafa Bayram, Mehmet Gıdak adlı işçiler, Yusuf Kahraman adlı bir polis, Abdurrahman Bozkurt adlı bir esnaf yaşamlarını yitirdiler.

16 Haziran günü ayrıca Gebze'ye yakın işyerlerinde çalışan işçiler Ankara yolu üzerinde toplanarak yürüyüşe geçtiler. Yürüyüşe bölgedeki AEG, Çivi, Tırpan, Timas, Demir Çekme, Arçelik fabrikalarındaki işçiler de katıldı. Yürüyüşe katılan işçi sayısı 10 bine ulaştı.

İzmit'te ise, 16 Haziran günü, Maden-İş Sendikası Bölge Temsilciliği önünde işçiler ve öğrenciler toplandılar. Daha sonra, kitle yürüyüşe geçti. 15 Haziran günü Lastik-İş Sendikası bölge yöneticileri tarafından yürüyüşe katılmaları engellenen Pirelli Fabrikası işçileri de, işlerini terk ederek kortej halinde yürüyüşe katıldılar. İşçiler, Good-Year Fabrika-

sı'na doğru yürüyüşlerine devam ettiler. İşçilerin önü komando birlikleri tarafından kesildi. İşçiler barikatları aşarak yollarına devam etti. Good-Year Fabrikası önüne gelen yürüyüşçüler, Good-Year işçilerinin de eyleme katılmasını sağladılar. Daha sonra geriye doğru (İzmit şehir merkezine) yönelen işçiler, barikatlarla karşılaştılar. Barikatlar kolayca aşıldı. Bu arada gözaltına alınan bir işçi, işçilerin emniyete yönelmeleri üzerine serbest bırakıldı. İzmit'e gelen işçiler, Atatürk Anıtı önünde toplandılar. Burada konuşmalar yapıldı. Daha sonra Kolordu Komutanlığı önüne gidildi. Komutanlık binası önünde ordu lehine sloganlar atıldı. İşçiler çocuk parkı önünde eylemlerine son verdiler.

16 Haziran'da Ankara'da da bir yürüyüş gerçekleştirildi. Sanayi Çarşısı'nda yapılan yürüyüş polis tarafından engellendi. Bazı işçiler gözaltına alındı. İzmir'de 12 işyerinde oturma eylemi yapıldı.

Aynı gün yurtdışındaki işçiler de yasa değişikliğini protesto etmek için başta Köln olmak üzere, Almanya'nın çeşitli kentlerinde protesto yürüyüşleri yaptılar.

16 Haziran'da yapılan işçi eylemlerine 150 bine yakın işçi katıldı. Eylemlere DİSK üyesi işçilerin yanında, hatta sayısal olarak çoğunlukta Türk-İş üyesi işçiler de katıldı.

16 Haziran'da yapılan eylemlere ve yürüyüşlere katılan önemli işyerleri şunlardı: Auer, Magirus, Oto Marsan, Günterm, Erka Balata, Uzel Traktör, Enfa Elektrik Malzemeleri, Cihan Radyo Televizyon, Job Traş Bıçakları, Türk Demir Döküm, Sungurlar Kazan, Elektro Metal Çelik Endüstri, Oto Yay, İzsal Döküm, Bufer Elektrik Malzemeleri, Aksan Alüminyum Doğrama, AEG-ETİ, Esaş, Otosan, Gazal, Çelik Halat, Rabak, Philips, Arçelik, Simko, Profilo, Rabak İzmit Tel, Estaş Buzdolabı, Philips İzmit Ampul, Silvan Çelik Döküm, Singer Dikiş Makineleri, ECA Pres, Denet Civata, MİNO Makine ve Yedek Parça, Vita Teneke, Nursan Çelik Eşya, Döküm Ay Emaye, BİMAK Makine, Tezsan Torna Tezgâhları, Hisar Döküm, Gülok Çamaşır Makineleri, Antaş Civata ve Çivi, Bahariye Sıcak Çekme, Şakir Zümre, Çelik Yay, Oto Makas, Demirel Kollektif Şirketi, Dümeks Tel ve Çivi Çekme, Ambalaj Sanayi, Böhler Kaynak Elektrot, Elba Musluk, Türk Eli Alüminyum, Pimaş Boru, Liberti Plastik, Harley Lastik, Vinyeleks, Derby Lastik, Merbolin Boya, Prosan Boya, Midil Zirai İlaçlar, Hastaş Matbaası, Devlet Malzeme Ofisi'nin İstanbul ve İzmit işyerleri, Komili Yağ Sabun, Ko-

ruma Tarım İlaçları, EAS Akü, Mutlu Akü, Chrysler Otomobil, Maltepe Sigara Fabrikası, Ayvansaray Civata, Bayby Lastik Eldiven, Türk Kablo, Varil Sanayi, Pirelli ve Good-Year.

16 Haziran günü öğleden sonra İçişleri Bakanı, İstanbul Valisi ve DİSK yöneticileri, İstanbul valilik binasında bir toplantı yaptılar. Toplantı sonrasında DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker, bir açıklama yaparak şunları söyledi: "Girişilen tahripkâr eylemle bir ilgimiz olmadığını İçişleri Bakanı'na söyledik ve kesinlikle de bu tahripkâr olayları tasvip etmediğimizi bildirdik. Ayrıca işçilere de radyoda bir uyarma yaparak kötü cereyanlara alet olmamalarını istedik."[38]

Aynı gün DİSK genel başkanı Kemal Türkler, radyodan işçilere hitap eden konuşmasında şunları söyledi: "İşçi kardeşlerim, işçi sınıfının bilinçli temsilcileri, sizlere sesleniyorum. Beni iyi dinleyiniz. Anayasal haklarınız için direndiniz. Direniyorsunuz. Anayasamız her türlü toplantı ve yürüyüşlerin silahsız ve saldırısız olacağını emreder. Bizler Anayasa'ya sımsıkı bağlı işçiler olduğumuz için hiçbir hareketimiz Anayasaya aykırı olamaz. Ne var ki, bizim aramıza çeşitli maksatlar güden kişiler, çeşitli kılıklara bürünerek girebilirler. Hatta kötüsü, gözbebeğimiz şerefli Türk Ordusu'nun bir mensubuna kötü maksatlarla taş atabilir, tahrikler yapabilirler. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Genel Başkanı olarak sizi uyarıyorum."[39]

16 Haziran günü saat 21.00'de İstanbul ve Kocaeli'nde sıkıyönetim ilan edildi. DİSK'e bağlı sendikaların merkezleri ve temsilciliklerinde polis arama yaptı. İçlerinde Kemal Türkler, Kemal Sülker ve Şinasi Kaya'nın da bulunduğu 21 DİSK yöneticisi gözaltına alındı.

Sıkıyönetime ve işverenlerin işçileri zorla çalıştırmak için güvenlik güçlerini yardıma çağırmalarına rağmen, birçok işyerinde direnişler sürdü. Bu işyerlerinin bazıları şunlardı: Türk Demir Döküm, Sungurlar, Derby, Elektro Metal, Rabak, Auer, Çelik Endüstrisi, Otosan, Arçelik, Vita...

Olaylardan sonra işten çıkarmalar hızlandı. Kısa zamanda işten çıkarılan işçilerin sayısı 4 bine ulaştı.

274 sayılı yasada yapılan değişiklik tüm toplumsal muhalefet güçlerini harekete geçirmişti. Mecliste kabul edilen tasarı, 16 Haziran 1970'de Cumhuriyet Senatosu'nun gündemine geldi. Komisyonda görüşüldüğü dönemde tasarıya destek veren CHP, 15-16 Haziran Direni-

şi'nin yarattığı etkiyle tavrını değiştirdi. CHP konuyla ilgili özel bir komisyon kurdu. Bu komisyon hazırladığı raporda, yasada yapılmak istenen değişikliklerin gerçekte olumlu bir amaca yönelik olduğunu açıklasa da, bazı hükümlerin (9 maddenin) Anayasaya aykırı olduğunu belirtti.

274 sayılı yasada yapılan değişiklik tasarısı 3 Temmuz'da Senato Genel Kurulu'na geldi. Genel Kurul'da bazı değişiklikler kabul edildi ve yeniden görüşülmek üzere Millet Meclisi'ne gönderildi. 29 Temmuz'da Mecliste yapılan oturumda, senatonun yaptığı değişiklikler kabul edildi.[40]

Tasarının yasallaşması üzerine, çeşitli demokratik örgütlenmeler Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a başvurarak yasanın veto edilmesini istediler. Bu gelişmelere rağmen Sunay, 6 Ağustos'ta yasayı onayladı. Yasanın onaylanmasını DİSK protesto ederek, onaylandığı günü "Kara Gün" ilan etti. TİP, yasanın çıkarılmasını sert bir şekilde eleştirdi.

Yasanın yürürlüğe girmesi üzerine, CHP ve TİP yasanın iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Bu başvurular üzerine toplanan Anayasa Mahkemesi, 274 sayılı yasada yapılan değişikliklerin en önemli hükümlerini Anayasa'ya aykırı bularak 8-9 Şubat 1971 tarihinde aldığı kararla iptal etti.

15-16 Haziran Direnişi, Türkiye işçi sınıfının gerçekleştirdiği tarihsel önemde bir eylemlilik oldu. 15-16 Haziran Direnişi, bir yandan işçi sınıfının kolektif gücünü ve kolektif karşı duruşunu gösterdi, diğer yandan işçi sınıfın mücadelesinde geldiği boyutu işaretledi ve devlet ideolojisinden net bir kopuşun ifadesi oldu. 15-16 Haziran Direnişi, işçi sınıfının toplumsal mücadeledeki rolünü çıplak bir biçimde ortaya koydu. Türkiye'de sosyalist hareketin yaşadığı ideolojik-teorik, politik-pratik sorunlara ışık tuttu.

15-16 HAZİRAN DİRENİŞİ'NDEN, 1970'LERİN SONUNA

15-16 Haziran direnişi üzerine ilan edilen sıkıyönetim, işçi sınıfının mücadelesini baskı ve şiddetle kontrol altına almaya çalıştı.

Egemen güçler, başta işçi sınıfı olmak üzere tüm emekçi halkın bağımsızlık, demokrasi ve özgürlük mücadelesini boğmaya çalışmaktay-

dılar.

Fakat emekçi güçler mücadelelerini geliştirerek sürdürdüler. İşçi sınıfı sıkıyönetime rağmen direnişlerine devam etti. Çeşitli eylem biçimleriyle haklarını almadaki kararlılığını gösterdi. Köylü hareketi ve gençlik hareketi de mücadelesini sürdürmekteydi.

15-16 Haziran toplumun her kesiminde umudun ayaklanmasını sağladı.

18 Haziran'da İzmir'de Lastik-İş, Maden-İş ve Gıda-İş'e bağlı 15 işyerinde çalışan 766 işçi, 274 sayılı yasada yapılan değişiklikleri protesto etmek için, bir günlük greve çıktı.

21 Haziran'da, 26 bağımsız sendika 274 sayılı yasada yapılan değişiklikleri protesto etmek için basın toplantısı yaptı. Sendikalar yeni düzenlemelere direneceklerini açıkladılar.

28 Temmuz'da General Elektrik Fabrikası'nda çalışan, Metal-İş Sendikası üyesi 900 işçi toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi sonucu, topluvizite eylemi başlattı. Pasif direniş eylemi sürdürüldü. İşçiler işe 1 saat geç gelip, 1 saat erken çıkmaya başladılar. 18 Ağustos'ta eylem doruk noktasına ulaştı. İşçiler fabrikayı işgal ettiler.

6 Ağustos'ta, İzmir Aliağa Rafinerisi'nde çalışan Yapı-İş üyesi 500 işçi greve başladı. 22 Ağustos'ta Yapı İşçileri Sendikası Genel Başkanı Necmettin Giritlioğlu işverenin adamları tarafından vurularak öldürüldü. Grev mahkeme kararıyla durduruldu. 6 Ekim'de 480 işçinin işine son verildi. 3 Kasım'da Yapı-İş Sendikası ile Çavuşoğlu-Kozanoğlu firmaları arasında anlaşma sağlandı.

25 Ağustos'ta, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ne bağlı Kastamonu, Samsun, Suluova, Eskişehir Kütahya, Konya, Burdur, Adapazarı, Alpullu, Uşak, Susurluk, İzmir, Erzurum, Erzincan, Turhal, Kayseri ve Malatya şeker fabrikalarında çalışan 9.620 işçi greve çıktı. Grev 4 gün sürdü.

26 Ağustos'ta Samsun'da Azot Sanayii'nde çalışan, Petrol-İş üyesi 242 işçi greve çıktı, grev 18 Eylül'de anlaşma sonucu bitirildi; 27 Ağustos'ta Erzurum Et Balık Kurumu'nda çalışan, Besin-İş üyesi 400 işçi greve çıktı, grev iki gün sonra başarıyla bitti; 7 Eylül'de, Pilma Tudar'da çalışan, Petrol-İş üyesi 300 işçi greve başladı, grev 8 gün sonra anlaşmaya varılması üzerine sona erdi; 23 Eylül'de Deniz Ulaş-İş Sendikası ile Denizcilik Bankası arasında yürütülen toplu iş sözleşmesinin

çıkmaza girmesi üzerine 11 gemide çalışan 3 bin işçi greve başladı, grev 11 gün sonra toplusözleşmenin imzalanmasıyla bitirildi; 3 Ekim'de, Salihli Dokuma Fabrikası'nda çalışan Teksif üyesi 585 işçi greve çıktı, grev 31 Ekim tarihinde bitti; aynı gün Kocaeli Çolakoğlu Metalurji Fabrikası'nda çalışan 375 işçi greve başladı; 7 Ekim'de Kayseri'de 25 fırında çalışan Gıda-İş üyesi 350 işçi greve başladı, grev, 27 Ekim'de tarafların anlaşması sonucu bitirildi; 9 Ekim'de İstanbul Migros T.A.Ş.'nde çalışan yeni Tez-Büro-İş üyesi 450 işçi greve çıktı. İktisadi Sanayi Tesisat Tel Çivi Fabrikası'nda çalışan Metal-İş'e üye 210 işçi greve başladı. Grev 3 Kasım'a kadar sürdü. 15 Ekim'de Tarsus Basma Fabrikası'nda Tüm-İş Sendikası'na üye 616 işçi greve çıktı, grev 28 Aralık'ta bitti; 19 Ekim'de Sümerbank Viskoz Sanayii Fabrikası'nda çalışan, Petrol-İş'e üye 580 işçi greve başladı, grev 3 Şubat 1971'e kadar sürdü; 31 Aralık'ta Grundig Radyo Pikap Fabrikası'nda çalışan, Maden-İş üyesi 135 işçi greve başladı, grev 30 Nisan 1971 tarihinde bitirildi. 31 Aralık'ta Petrix Fabrikası'nda çalışan Kimya-İş üyesi 300 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı.

Bu grevler, 15-16 Haziran direnişi sonrası gerçekleşen grevler içinde öne çıkanlardı. Yine bu dönem içinde grev dışı önemli işçi eylemleri gerçekleşti. İşçi sınıfı işverenin baskılarına, sendikal faaliyetlerin engellenmesine, işten atılmalara karşı etkili direnişler yaptı. Bu eylemler oturma eylemleri, fabrika işgalleri, iş yavaşlatma, iş durdurma şeklinde gerçekleşti. Bu eylemlerin birçoğuna güvenlik güçleri müdahale etti. İşçilerle güvenlik güçleri arasında yer yer çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar sonucunda 1 işçi öldürülürken, birçok işçi yaralandı. Birçoğu da gözaltına alındı. Özellikle 15-16 Haziran Direnişi'nden sonra hızlanan, işverenlerin toplu tensikat politikaları bu döneme damgasını vurdu. Fakat her şeye karşın işçi sınıfı, sınıfsal ve sendikal mücadelelerini sürdürdü. Her işyeri bu mücadelenin geliştiği ve güçlendiği alan haline döndü.

11 Ağustos'ta Kocaeli Anadolu Döküm Sanayi'nde üç işçi temsilcisinin işten çıkarılması üzerine, fabrikada çalışan 250 işçi iş yavaşlatma eylemine başladı. Eylem sürerken 17 işçinin daha işten çıkarılması işçiler tarafından sert bir tepkiyle karşılandı. İşçiler iş yavaşlatma eylemini oturma eylemine dönüştürdüler; aynı gün Türk Demir Döküm Fabrikası'nda çalışan 2 işçi temsilcisinin sıkıyönetimce gözaltına alınması üzerine, fabrikada çalışan işçiler protesto eylemine başladılar. Üretim yüz-

de 50 oranında düşürüldü; 19 Ağustos'ta Kartal Vinylex Fabrikası'nda iki temsilcinin işten atılması üzerine, 350 işçi oturma eylemine başladı. 2 Ekim'de, İstanbul'da bulunan PTT fabrikasında çalışan 250 işçi, işverenin sendikal örgütlenmenin engellenmesi yönündeki baskılarını protesto etmek için, 3 günlük yemek boykotu yaptı. 12 Ekim'de Beşiktaş'tan Taksim'e kadar yürüdüler. 13 Ekim'de oturma eylemine başladılar. 5 Ekim'de İstanbul Topkapı'da bulunan Plastik ve Lastik Fabrikası'nda çalışan 240 işçi bir işçi temsilcisinin işten atılması üzerine oturma eylemine başladı. 12 Ekim'de işverenin 18 işçinin daha işine son vermesi üzerine, işçiler fabrikayı işgal ettiler. İşgal 7 saat sürdü. 6 Ekim'de Güney Sanayi Fabrikası'nda çalışan 3500 işçi fabrika planlama müdürünü protesto etmek için direnişe geçti. 300 memur, işçiler tarafından rehin alındı. Aynı gün anlaşma olması üzerine, direniş bitirildi; 11 Eylül'de Derby Fabrikası'nda 64 işçinin işten atılmasını protesto etmek için 1200 işçi oturma eylemine başladı. 12 Eylül'de Kauçuk-İş'e üye işçilerle Lastik-İş üyesi işçiler arasında çatışma çıktı. 4 işçi olaylar sonucunda yaralandı; 13 Ekim'de Gislaved Lastik Fabrikası'nda çalışan 1300 işçi işverenin 15-16 Haziran tarihlerine ait ücretlerini ödememesini protesto etmek için oturma eylemine başladı. 15 Ekim'de eylemci işçiler polis ve jandarma tarafından fabrikadan zorla çıkarıldılar. Çıkan çatışmada 1 işçi öldü, 16 işçi ve 15 polis yaralandı. 16 Ekim'de 11 işçi tutuklandı. 16 Kasım'da 140 işçinin işine tazminatsız olarak son verildi; 11 Kasım'da Paktaş Fabrikası'nda Teksif'den ayrılıp DİSK'e geçen işçiler fabrikayı işgal ettiler. 1200 işçinin çalıştığı fabrikada işgale 400 işçi katıldı; 18 Kasım'da Türk Ytong Sanayi A.Ş.'nde çalışan Çimse-İş üyesi 250 işçi, 40 işçinin işten atılmasını protesto etmek için fabrikayı işgal etti. 21 Kasım'da 29 kişi adliyeye sevk edildi. 27 Kasım'da direniş bitirildi; 23 Kasım'da AEG-ETİ Fabrikası'nda çalışan 302 işçi, 1 işçinin işten atılmasını protesto etmek için oturma grevine başladı; 29 Kasım'da Tarsus Çimento Fabrikası'nda, hiçbir sendikaya bağlı olmayan 165 işçi, biriken haklarının ödenmemesini protesto etmek için fabrikayı işgal etti; 12 Aralık'ta Sakarya Vagon Fabrikası'nda çalışan 700 işçi trenleri işgal ederek, 1.5 saat süreyle demiryolu trafiğini engellediler. 14 Aralık'ta Gen-Oto Fabrikası'nda çalışan Otomobil-İş üyesi 320 işçi, işverenin toplu tensikat uygulamasını engellemek için oturma grevine başladı. 23 Aralıkta işveren fabrikayı kapattı. 29 Aralık'ta, işverenin bu

tavrını protesto etmek için, Marmara Bölgesi'ndeki 22 otomotiv sanayi tesisinde çalışan 8 bin işçi 1 günlük oturma grevi yaptı; 31 Aralık'ta Ereğli Kömür İşletmeleri'nde çalışan 6 bin işçi, 2 aylık maaşlarını alamadıkları için ocaklara inmediler.

1970 yılında toplam 111 grev gerçekleşti. Grevlere 25.963 işçi katıldı. 1970'de grevde kaybolan işgünü sayısı 260.338'di (1969'da 82 grev gerçekleşmesine ve greve katılan işçi sayısı 23.190 olmasına rağmen kaybolan işgünü sayısı 357.799'du.) 1970 yılında kamu kesimindeki grev ve grev dışı eylemlerde bir artış görüldü. Kamu kesiminde taraflar daha kısa sürede anlaşmaya varırken, özel kesimde gerçekleşen grevler daha uzun ve sert geçti. Grev dışı eylemlerde artış eğilimi 1970 yılında da artarak sürdü. İşyeri işgali ve oturma eylemi, iş yavaşlatma ve işe geç gitme gibi eylemler yoğunlaştı. 1970 yılında yapılan grevlerin üçte biri gıda işkolunda gerçekleşirken, bu işkolunu enerji işkolu izledi.

1970 yılı, köylü ve gençlik hareketleri açısından da önemli gelişmelere sahne oldu. Ülkenin dört bir yanında toprak işgalleri ve köylü mitingleri gerçekleşti. Öğrenci gençlik işçi eylemleri gibi bu eylemlerin de en önemli destekçisiydi. Ayrıca birçok üniversitede işgal eylemleri yapıldı. Öğrenci gençlik anti-emperyalist ve anti-faşist mücadelenin ön saflarındaydı. Dev-Genç hayatın her alanında kendini gösteriyordu.

1970 yılının en önemli köylü eylemleri şunlardı: Ocak ayında, Akhisar, Ödemiş, Fethiye ve Alaçam'da tütün üreticileri mitingler yaptılar. Tekirdağ'ın Kaşıkçı, Taşomurca, İsmailli köylerinde ve diğer birçok köyünde köylülerin toprak mücadelesi gelişti. Doğu Karadeniz'de çay fabrikalarını ve Tekel İdaresi'ni işgal ettiler. Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı Araplar köyünde toprak ağasının toprakları yoksul köylüler tarafından işgal edildi. Adana'nın Irmakbaşı, Kilise ve Küçük Kaldırım köylüleri toprak ağalarına karşı çetin bir mücadele içine girdiler. Mayıs ayında, Olukpınar köylüleri toprak ağasının gasp ettiği, toprakları işgal ettiler. Konya Ereğlisi'nde köylülerin mücadelesi yükseldi. Tire'nin Kızılcaavlu köylülerinin mücadelesi yükseldi. Tire'nin Kızılcaavlu köylüleri, toprak ağasının çiftliğini basarak, ambarlarını yakıp, motorunu dinamitlediler. Yaz başında Giresun, Ordu, Fatsa, Bulancak, Tirebolu, Espiye, Vakfıkebir'de fındık üreticileri tefeci-tüccar sömürüsüne karşı mitingler düzenlediler. Ordu'da AP'li bir tüccarın yürüyüş yapan köylülerin üzerine ateş açması sonucu bir köylü yaşamını yitirdi. Çorum, De-

nizli, Elazığ, Salihli ve Akşehir'de haşhaş yasağına, yeni zamlara, hayat pahalılığına karşı çeşitli gösteri ve mitingler yapıldı. Ağustos'ta, AP iktidarının haşhaş ekimini bazı yörelerde yasaklaması üzerine protesto gösterileri yapıldı. Merzifon, Çivril, Eşme, Çorum ve Malatya'da mitingler düzenlenerek bu yasaklama kararı kınandı. Yine Ağustos ayında, Salihli'de üzüm ve pamuk, Gaziantep'te fıstık, Gülnar, Eşme, Alaşehir, Gülşehir ve Tarsus'ta üzüm üreticileri yürüyüş yaptılar. Ödemiş Kaymakçı'da, Mersin'de Gaziantep'de işsizliği ve pahalılığı protesto mitingleri yapıldı. Batman'da ise komando zulmünü protesto eden "özgürlük yürüyüşü" yapıldı. Turhal, Tokat, Göksun, Ulus ve Devrek'in orman köylüleri çeşitli protesto gösterileri düzenlediler. Polatlı'da topraksız 30 köy halkı miting yaptı. Tire'nin Yenioba, Kızılcaavlu köylüleri toprak ağalarının topraklarını işgal ettiler. Gaziantep'te Osmanoğulları, Kuzuyatağı, Nallıhan'ın Narlıdere, Pazarcık'ın Köskenli Aslanbey, Zeyneppınar Pilo ve Dedeler köylüleri toprak ağalarının topraklarını işgal ettiler ve jandarma birliklerinin müdahalesine karşı direndiler. Maraş'ın Maksutuşağı köylüleri toprak ağalarını köye sokmadılar. Olaya müdahale eden jandarma birlikleriyle köylüler arasında çatışma çıktı. Maraş'ın Emiroğlu köylüleri Hacı Ömer Ağa'nın hazineden gasp ettiği toprağı işgal ettiler. Köylü kadınlar köye gelen jandarma binbaşının apoletlerini "Sen zalimlerin hizmetindesin!" diye bağırarak, söktüler. Ayrıca köylüler valiyi, savcıyı, kaymakamı, albayı ve askeri köye sokmadılar. Siverek'in Teşt köylüleri, Şeyh Halit Gürpınar'ın gasp ettiği toprakları geri almak için mücadeleye giriştiler. Bu mücadelenin önderlerinden Ali Rıza Keskin, Şeyh Halit'in adamları tarafından öldürüldü.

12 MART DÖNEMİ (1971-1973)

Toplumsal muhalefetin gelişerek güçlendiği, direnişlerin en yoğun olduğu bir anda 12 Mart müdahalesi gerçekleşti.

"Toplumsal uyanış(ın) ekonomik gelişmeyi aştı(ğı)"[41] noktada gerçekleşen 12 Mart'ın hedefi, başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi güçlerin toplumsal uyanışını ezmekti.

ABD ve yerli işbirlikçilerin 12 Mart faşizminden beklentisi; sosyal uyanışın durdurulması, "ekonomik gelişmenin" ya da tekelci burjuvazinin gelişmesinin önündeki engellerin temizlenmesi ve bu amaçla Ana-

yasa değişiklikleriyle yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesiydi.

12 Mart faşizmi, uyguladığı açık baskı ve şiddet politikalarıyla bütün bunları yerine getirmeye çalıştı.

Ordu içindeki muhalif unsurlar -ilerici, yurtsever genç subaylar- tasfiye edildi. Sıkıyönetimin ilanı ile birlikte ünlü balyoz hareketi başlatıldı. Sendikaların faaliyetleri durduruldu, grevler yasaklandı. TİP ve Dev-Genç kapatıldı, diğer tüm ilerici derneklerin çalışmaları durduruldu.

Sıkıyönetim mahkemeleri kuruldu, düzmece davalar tezgâhlandı. Binlerce ilerici, demokrat, yurtsever, devrimci işkenceden geçirildi; tutuklandı, cezaevlerine atıldı. Bazıları öldürüldü, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan idam edildi. En temel hak ve özgürlükler kısıtlandı, çiğnendi. Kitaplar yasaklandı, yakıldı. Halk oylamasıyla kabul edilmiş olan 1961 Anayasası değiştirildi. Dernekler Yasası, Toplantı ve Gösteri Yasası değiştirilerek, halkın zaten sınırlı olan örgütlenme ve eylem olanakları daha da geriletildi. Sıkıyönetimsiz sıkıyönetim kurmak amacıyla "Devlet Güvenlik Mahkemeleri" dahil edildi.

İşçi sınıfı 1971 yılına yoğun direnişlerle girdi. 1971 Ocak'ıyla 12 Mart darbesi arasındaki dönemde, bazı işyerlerinde küçük grevler gerçekleşmesine rağmen ağırlıkta grev dışı hareketler görüldü. Siyasal iktidarın ve işverenlerin 15-16 Haziran'dan sonra başlattığı saldırı bu süreçte de devam etti. Sendikal mücadelelerde öne çıkan işçilerin, işveren ve polis tarafından tasfiye edilmesi yönünde operasyonlar sürdürülmekteydi. Fakat işçiler, 15-16 Haziran'ın yarattığı büyük prestijle giderek daha çok DİSK'te örgütlenmek istiyorlardı.

Bu dönemde öne çıkan grevler şunlardı: 13 Ocak'ta Adana Belediye Otobüs İşletmesi'nde çalışan Tümtis üyesi 324 işçi greve başladı, grev 2 Şubat'ta sona erdi; 16-18 Ocak arasında 51 işyerinde çalışan Teksif üyesi 6.900 işçi greve çıktı, bütün işyerlerindeki grevler, 2 Şubat'ta anlaşmaya varılması üzerine bitirildi; 18 Ocak'ta Uluslararası Frintaş Şirketi'nde çalışan Tümtis üyesi 340 kamyon şoförü işverenin toplusözleşmeden doğan haklarını vermemesi üzerine greve çıktı, grev 22 Ocak'ta, işverenle anlaşmaya varılması üzerine, bitirildi; 20 Ocak'ta Uniroyal Fabrikası'nda çalışan Lastik-İş üyesi 630 işçi greve başladı, grev 12 Nisan'da sona erdi; 24 Şubat'ta Aydın'da Aydan Tekstil Fabrikası'nda çalışan Tekstil üyesi 1.526 işçi greve başladı, grev 22 Mayıs'ta bitirildi; 28 Şubat'ta Ereğli Demir-Çelik Fabrikası'nda çalışan Maden-İş'e üye 4 bin

işçi, aidatlarının Metal-İş Sendikası'na kesilmesini protesto etmek amacıyla 5 saatlik grev yaptı; 4 Mart'ta Antalya Belediyesi'nde çalışan Genel-İş üyesi 189 işçi greve başladı, grev 22 Mart'ta bitirildi.

Bu grevlerin yanında, bu dönemde öne çıkan önemli işçi direnişleri ise şunlardı: 1 Ocak'ta Zonguldak'ta 600 maden işçisi ocağa inmedi, direnişin nedeni 1970 yılına ait maaş tutarındaki ikramiyenin verilmemesiydi; 6 Ocak'ta İstanbul Belediyesi Temizlik ve Fen İşleri'nde çalışan 8 bin işçi Aralık ayı maaşları ve ikramiyelerini alamadıkları için direnişe geçtiler; 12 Ocak'ta İstanbul'da Genoto ve Çelik Montaj Fabrikaları'nda 164 işçinin işten çıkarılmasını protesto etmek için Otomobil-İş Sendikası'na bağlı binlerce işçi protesto yürüyüşü yaptı; 12 Ocak'ta Manisa bölgesinde YSE'ye bağlı 700 işçi, 280 işçinin işten çıkarılması ve maaşların alınamamasını protesto etmek için iş yavaşlatma eylemine başladı; 16 Ocak'ta Aliağa Rafinerisi'nde çalışan 4.500 işçi 100 işçinin işten çıkarılmak istenmesi üzerine direnişe başladı; 19 Ocak'ta Berec Pil ve Akümülatör Fabrikası'nda 2 işçi temsilcisinin işten çıkarılması üzerine 1.200'e yakın işçi oturma eylemi başlattı. 20 Ocak'ta işçiler işten çıkarılan arkadaşlarını fabrikanın içine alarak fiilen çalıştırmak istediler. Polis olaya müdahale etti. İşten atılan işçiler hakkında kovuşturma açtı; 26 Ocak'ta Pancar Motor Fabrikası'nda Maden-İş'e üye 3 işçinin işten çıkarılması üzerine, işçiler işten atılan arkadaşlarını yanlarına alarak fiilen çalıştırmak için fabrikaya soktular. Ayrıca işçiler kendilerine Çelik-İş lehine baskı yapan ustabaşlarını kollarından bağlayarak işverenin kapısının önüne bıraktılar. Mart ayında Maden-İş'e üye olduklarından dolayı 23 işçinin işten atılması üzerine, 500 işçi 3 saatlik oturma grevi yaptı; 2 Şubat'ta Man Fabrikası'nda çalışan 310 işçi, ikramiye ödemelerinin gecikmesinden dolayı oturma grevine başladı; 15 Şubat'ta Kartal'da bulunan Süperlit Boru Fabrikası'nda çalışan 302 işçi, üyesi oldukları Keramik-İş Sendikası'na yetki verilmemesini protesto etmek için oturma eylemine başladı; 19 Şubat'ta Profilo Fabrikası'nda çalışan 1.300 işçi, sendikal nedenlerden dolayı 2 işçinin işten çıkarılmasını protesto etmek için direnişe başladı.

Bu direnişlerin yanında, Türk-İş binasına dinamit atılması üzerine, bu olayı protesto etmek için bütün yurtta işçiler, saat 9-11 arasında oturma eylemi yaptılar. Türk-İş'e üye Genel-İş, Ges-İş, Tez Büro-İş, Yol-İş sendikaları, konfederasyonun "partilerüstü sendikacılık" anlayışına kar-

şı çıktılar ve işçi sınıfının politik yaşama ağırlığını koymasını istediler. Türk-İş yetkili organı dört sendikanın sunduğu sosyal demokrat karar tasarısını kabul etmedi. Sosyal demokrat dört sendika, mücadelelerini demokratik yoldan sürdüreceklerini açıkladılar.

12 Mart faşizmi, işçi sınıfı üzerinde her türlü baskı ve anti-demokratik uygulamayı başlattı. Sıkıyönetim döneminde, işçilerin en doğal hakkı olan grev hakkı kaldırıldı. Grevler izne bağlandı. İşçi sınıfının sermaye karşısındaki en güçlü silahı olan grev hakkının yeterince kullanılamaması, özellikle işçilerin ekonomik ve sosyal hak kayıplarına uğramasına neden oldu.

Fakat 12 Mart'ın açık baskı ve şiddet politikalarına karşı, mücadelesinde belirli bir düşme eğilimi yaşansa da, işçi sınıfı bütünüyle geri çekilmedi. 12 Mart faşizmi koşullarında mücadele fabrika fabrika örüldü. Faşizme karşı direniş her şeye rağmen yürütüldü.

14 Nisan'da, Profilo'da çalışan Maden-İş üyesi 1.300 işçi, yürütülen toplusözleşme görüşmelerinin bilinçli olarak uzatılmasını (toplusözleşme görüşmeleri 25 aydan beri sürmekteydi) protesto etmek için greve başladı. Grev 12 gün sonra bitirildi; 18 Mayıs'ta Orman Genel Müdürlüğü'nün Kastamano Müdürlüğü'ne bağlı işyerinde çalışan 170 Metal-İş üyesi işçi greve başladı; 20 Mayıs'ta Mersin'de Orman Ana Tamirhanesi'nde çalışan Metal-İş'e üye 110 işçi greve çıktı. Grev 21 Temmuz'da, sona erdi; 29 Mayıs'ta Eski Çerçeve Maden İşletmesi'nde çalışan Çorum Havalisi Birleşik Maden İşçileri Sendikası üyesi 358 işçi greve başladı, grev 2 Haziran'da bitirildi; 21 Mayıs'ta Tarım Bakanlığı Orman Tamirhanesi'nin dört ildeki işyerinde çalışan Metal-İş üyesi 340 işçi greve başladı, grev 22 Temmuz'da sona erdi; 26 Temmuz'da DDY'nin İstanbul'daki 4 gümrük deposunda çalışan İstanbul Demiryolu Sendikası'na üye 158 işçi greve başladı, grev 19 Ağustos'ta bitirildi. 26 Temmuz'da Derby Lastik Fabrikası'nda Lastik-İş üyesi işçiler greve başladı, grev toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmayla sonuçlanması üzerine 23 Aralık'ta sona erdirildi; 2 Ağustos'ta Kırklareli Pınarhisar Çimento Fabrikası'nda çalışan Çimse-İş üyesi 320 işçi greve başladı, grev 11 Ağustos'ta sona erdi; 20 Eylül'de Aktaş Rafinerisi'nde çalışan 387 işçi greve başladı, grev Bakanlar Kurulu tarafından 2 kez ertelenmiş olan ve 12 gün süren grev, tarafların anlaşmaya varması üzerine bitirildi; 30 Eylül'de Hisar Çelik Döküm Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üye-

si 116 işçi greve başladı, 5 Şubat 1972'de sona erdi; 25 Ekim'de Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nda çalışan Kristal-İş Sendikası'nda 2.200 işçi greve başladı. 11 Aralık'ta işverenin fabrikadan mamul mal çıkarmak istemesi üzerine çatışma çıktı. Çatışmada 1 işçi eşya çıkartmak isteyen bir kamyonun altında kalarak öldü. 1 işçi de ağır yaralandı. Fabrika polis tarafından kordona alındı; 10 Kasım'da Çayırova Cam Fabrikası'nda çalışan Hür Cam-İş üyesi 1.377 işçi greve başladı. Grev, tarafların anlaşmaya varması sonucunda bitirildi.

1971 yılında grev dışı işçi eylemleri içinde öne çıkan eylemler şunlardı: 29 Mart'ta İbrahim Ethem İlaç Fabrikası'nda çalışan Kimya-İş üyesi 410 işçi, işverenin baskılarını protesto etmek için oturma eylemi yaptı; 5 Nisan'da İstanbul Porselen Fabrikası'nda çalışan bin işçi ücret ve ikramiyelerini alamadıkları için direnişe geçti; 28 Aralık'ta Kartal'da İlkur Kontrplak Fabrikası'nda çalışan 110 işçi ücretlerinin tam olarak ödenmediğini ileri sürerek oturma grevine başladı.

12 Mart askeri darbesinden sonra ilan edilen sıkıyönetim, işçi sınıfının mücadelesinde gerilemelere yol açtı. 1971 yılında grevlerde ve özellikle grev dışı eylemlerde önemli düşüşler görüldü.

1971 yılında 78 grev yaşandı. Grevlere 10.916 işçi katıldı. Grevlerde kaybolan işgünü sayısı 476.116'ydı. 1971 yılında gerçekleşen grevlerin yaklaşık üçte biri gıda işkolunda yapıldı. Gıda işkolunu petrol işkolu izledi. 1971 işçi eylemlerinde, 1968'den sonra hızlanan 1969 ve 1970 yılında yaygınlaşan işyeri işgali gibi radikal eylemler görülmedi. 12 Mart faşizminin açık baskı ve şiddet politikaları bu ve benzeri eylemlerin gerçekleşmesine olarak vermedi. 24 Nisan 1971'de ilan edilen sıkıyönetim nedeniyle grev ve grev dışı eylemler Mayıs 1971'den itibaren 1973 yılı sonuna kadar askıya alındı. 1971 yılı en çok grev ertelemesi yaşanan yıl oldu.

1971 yılında köylüler de mücadelelerini sürdürmekteydiler. 1971 yılı başıyla 12 Mart arasındaki dönemde köylü hareketinde şu gelişmeler yaşandı: Ilgın'da köylüler toprak ağasının topraklarını işgal ettiler. Kayabaşı köylüleri, Resneli çiftliğinin sahibi toprak ağasıyla ve jandarmayla mücadelelerini sürdürdüler. Akhisar, Ödemiş, Savaştepe, Eşme ve Alaçam'da tütün mitingleri yapıldı. Diyarbakır'da Harbecin köylüleri toprak ağalarının baskılarını yürüyüş yaparak protesto ettiler. Tire'de Hisarlık köylüleri ağalara karşı protesto mitingi düzenlediler. Turanlar

köylüleri, ağalar tarafından işgal edilen hazine topraklarını almak için yürüttükleri 35 yıllık hukuk mücadelesi sonuç vermeyince, hazine topraklarını işgal ettiler. Köylülerle jandarma arasında çatışma yaşandı. 17 köylü tutuklandı. Köylüler toprak ağalarının baskı ve sindirme politikalarına karşı direndiler.

12 Mart'tan sonra köylü hareketi üzerine şiddetle gidildi. 12 Mart'ın yoğun baskı koşullarına rağmen yoksul ve topraksız köylüler yer yer toprak işgalleri eylemlerini sürdürdüler.

Polatlı Beyceğiz köylüleri, toprak ağasının gasp ettiği topraklara geceleyin gizlice girip bütün ürünü topluca kaldırarak, el koydular. Polatlı Karahamzalı köylüleri, Demokrat Partili bir milletvekilinin ağalardan kiralayıp işlettiği toprakları işgal ettiler. Bu milletvekilinin jandarma desteğiyle ekinleri biçmek istemesi üzerine köylüler, biçerdöveri tahrip ederek bu işi yapmak isteyen kişileri dövdüler. Jandarmanın saldırması üzerine köylüler direndi. Bu gelişmeler üzerine köye 300 komando gönderildi. Karahamzalı köylülerine diğer köylerden yardım gelmesini engellemek amacıyla köy kuşatıldı. Köye giriş çıkışlar yasaklandı. Kadirli Azaplı köylüleri jandarma baskılarına karşı direndiler. Söke'nin Sarıkemer, Avşar, Azap, Çalıköy, Karacahayıt köylüleri Devlet Su İşleri'nin açtığı kanalı yardılar. Bu olay üzerine 11 köylü gözaltına alındı. Söke'nin Serçin köylülerinin mahkeme kararıyla da kabul edilen Bafa Gölü'nde balık avlama hakları, sıkıyönetim ilanından sonra ağalar tarafından gasp edildi. Serçin köylüleri sıkıyönetimin tehditlerine ve ağaların baskılarına karşı direndiler. Sarıkemer köylüleri ağanın, mikrop yuvası haline gelmiş su kanalını tahrip ettiler. Diyarbakır'ın Çınar ilçesinin Haniki köylüleri toprak ağasının topraklarını işgal ettiler. Harbecin köyünde köylülerin ektikleri tarlalar sıkıyönetimin ilanından sonra toprak ağalarına verildi.

1972: SIKIYÖNETİM SÜRÜYOR

1971 ve sonrasında imalat sanayinde yatırımlar arttı. Buna paralel olarak büyük imalat sanayiinde çalışan işçilerin sayısında da artma görüldü.

1971 sonrasında dikkat çeken gelişmelerden biri de, SSK kapsamındaki işyerleri sayısının yasa değişikliğiyle, bir kişinin çalıştığı işyerleri dahil, SSK kapsamına alınmasıydı. 1971 yılında SSK kapsamında 364

bin işyeri bulunmaktaydı.

1972 yılına girildiğinde işsizlik oranında hızlı bir yükseliş yaşanıyordu. Resmi rakamlara göre 1972'de açık işsizlerin sayısı 1.6 milyona yükselmişti.

1972 yılı, 12 Mart faşizminin terör dalgasının bütün şiddetiyle sürdüğü bir yıl oldu. Grev ve grev dışı işçi eylemlerinde bir düşme görüldü. Sermaye güçleri; toplu tensikat, sendikal faaliyetlerin engellenmesi, önder ve ilerici işçilerin işten atılması, lokavt ve işveren yanlısı sendikaların faaliyetlerine destek verme gibi politikalarla işçi sınıfının mücadelesini kırmaya çalıştılar. Sermaye güçleri bu saldırılarını polis ve jandarmanın baskılarıyla pekiştirdiler. Sermayenin bu topyekün saldırılarını karşısında, işçi sınıfının mücadelesinde konjonktürel bir gerileme yaşansa da, mücadele durmadı. İşçi sınıfı ağırlıkta ekonomik-demokratik haklarını almak ve korumak yönünde eylemlerini sürdürdü.[42]

1972 yılında grev ve grev dışı işçi eylemlerinde öne çıkanlar şunlardı: 14 Nisan'da Teksif Sendikası, Aydın Tekstil Fabrikası'nda 51 günden beri süren greve bir çözüm bulunamaması üzerine işkolu düzeyinde 37 bin işçinin çalıştığı 146 işyerinde greve gitti. Teksif'in bu hareketi üzerine işverenler sendikası da aynı işyerlerinde lokavt uygulaması başlattı; 1 Haziran'da DYO'da Petrol-İş üyesi 500 işçi greve çıktı, grev 8 Haziran'da bitirildi; 10 Temmuz'da Telefon Başmüdürlüğü'nde çalışan Haber-İş Sendikası üyesi 600 işçi toplusözleşme görüşmelerinin uzaması ve bir sonuç çıkmaması üzerine greve başladı, 2 bin işçi de iş yavaşlatma eylemi gerçekleştirdi; 15 Ağustos'ta Gebze'de Kroman Çelik Fabrikası'nda çalışan Otomobil-İş üyesi 230 işçi greve başladı. Grev devam ederken yine Otomobil-İş üyesi TEO'nun 1.300 işçisi de yemek boykotu yaptı. Kroman Çelik grevi bölgenin en uzun grevi oldu. Grev 10 ay sonra işçilerin isteklerinin karşılanmasıyla bitti; 26 Eylül'de İzmir Belediyesi'ne bağlı olarak çalışan Genel-İş üyesi 1.857 işçi greve başladı. Sıkıyönetim komutanlığı grevin bitirilmesi için müdahale etti. Grev 1 Ekim günü anlaşmaya varılması sonucu bitirildi; 5 Ekim'de Türk Demir Döküm Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 2.500 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı. Grev 11 Ocak'ta işçilerin istemlerinin karşılanması sonucunda bitirildi; Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne bağlı İstanbul, İzmir, Konya, Bursa ve Balıkesir'de bulunan 13 satış mağazasında çalışan Tez Büro-İş sendikasına

üye işçiler, toplusözleşme görüşmelerinde anlaşmaya varılmaması üzerine greve başladı, grev 20 Ekim'de tarafların anlaşmasıyla sona erdi; 27 Kasım'da, İzmir'de 65 ekmek fabrikası ve 120 kubbeli fırında çalışan Tek Gıda-İş üyesi 2.500 işçi ücretlerinin artırılması için greve başladı. Grev, başlamasından 20 saat sonra, sıkıyönetim komutanlığının müdahalesiyle sona erdirildi; 30 Kasım'da Der-Kom Fabrikası'nda çalışan Deri-İş üyesi 529 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; 4 Aralık'ta Deri-İş Sendikası 74 işyerinde grev kararı aldı. İşverenler sendikası lokavt uygulamaya başladı. Deri-İş grevini lokavtlara karşı destekleyeceklerini açıkladılar, grev 24 Ocak 1973'de tarafların anlaşmaya varması üzerine sona erdirildi.

1972'deki önemli direnişler ise şunlardı: İstanbul Belediyesi'nde çalışan Genel-İş üyesi 7 bin işçi, ücretlerinin ödenmemesi üzerine, direnişe geçti. Metasan Fabrikası'nda Maden-İş'e üye işçilerle Tek Met-İş'e üye işçiler arasında çatışma yaşandı. Gediz Kömür İşletmeleri'nde çalışan işçiler işletmeyi işgal ettiler. Hasan Uğurlu Barajı inşaatında ve Tofaş otomobil fabrikasında çalışan işçiler iş bırakma eylemi yaptılar.

Bu gelişmelerin yanında Devlet Güvenlik Mahkemeleri kuruldu. Sıkıyönetim komutanlığı yayınladığı bir bildiriyle bütün grevleri izne bağladı. Türk-İş, grev yasaklamalarının kaldırılmasını istedi.

1972 yılında 48 grev gerçekleşti. Grevlere 14.879 işçi katıldı. Grevde işgünü kaybı 659.362'ydi.

1972 yılında işçi eylemlerinin büyük bir çoğunluğu grev şeklinde gerçekleşti. 1972 yılında grev dışı işçi eylemlerinde ciddi oranda bir düşüş görüldü. Grevlerin büyük bir çoğunluğu gıda işkolunda gerçekleşti.

12 Mart faşizminin baskıları karşısında yoksul ve topraksız köylülerin mücadelesinde gerileme yaşandı. Fakat her şeye rağmen köylüler yer yer eylemlerini sürdürdüler.

Ege'de Turanlar köylüleri, toprak ağalarının gasp ettikleri toprakları işgal ederek toprak ağalarını ve adamlarını köyden kovdular. Toprak ağalarının kullandıkları su borularını tahrip ettiler. Ege tütün piyasasının açılışında, İkinci Erim Hükümeti'nin Tekel Bakanı, Koçarlı köylüleri tarafından yuhalandı. Söke köylüleri, toprak ağalarının su pompalamakta kullandığı bir traktörü Menderes Nehri'ne attı. Söke'de Yeniköylüler, köyde ihbarcılık yapan bir köylüyü döverek köyden kovdular.

1973: BİR DÖNEM KAPANIRKEN

1973 yılında işçi eylemlerinde belirli oranda artış görüldü. İşçi sınıfı ekonomik ve demokratik haklarını korumak ve geliştirmek yönünde mücadelesini sürdürdü.

1973 yılında yaşanan önemli grevler şunlardı: 1 Mart'ta Çapamarka'nın Kartal ve Beşiktaş fabrikalarında çalışan Birleşik Gıda Sanayi Sendikası'na üye 180 işçi greve çıktı; 6 Mart'ta Ar-Ev Kolektif Şirketi'nde çalışan Sanayi-İş Sendikası üyesi 80 işçi sendikalarının tanınması ve işyerinde asgari ücretin uygulanması amacıyla grev başlattı. Grev esnasında işverenin fabrikadan mal çıkarmasına işçilerin engel olması üzerine, 3 işçi polis tarafından gözaltına alındı; 18 Nisan'da İstanbul Bufer Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 177 işçi greve çıktı, grev 22 Eylül'de sona erdi; Mayıs ayında, DİSK'e bağlı Kimya-İş Sendikası'na bağlı Roche ve Abbott fabrikalarında çalışan 339 işçi greve çıktı. Aynı ay içinde Kimya-İş'e bağlı Pfizer İlaç fabrikasında çalışan 300 işçi de greve çıktı. Kimya-İş üyesi başka fabrikaların da greve çıkmasıyla, sendikanın greve çıkardığı işçi sayısı bini aştı. İşverenler, Kimya-İş'in bütün isteklerini reddederek, sendikayı çökertme yönünde politikalar izlediler. Kimya-İş direndi. Kimya-İş'e ICF Kimya İşleri Sendikası, manevi ve maddi olarak uluslararası düzeyde destek verdi. Pfizer'in İngiltere, Fransa ve İsviçre'deki fabrikalarında çalışan işçiler iş yavaşlatma eylemi yaparak, Kimya-İş'e üye grevci işçilere destek verdiler. Uluslararası sınıf dayanışmasının somut bir örneği olan bu eylem ve Kimya-İş'in mücadeleci tavrı sonucunda, çokuluslu şirketlerin anti-sendikal politikaları boşa çıktı. Grevler, işçilerinin isteklerinin kabul edilmesiyle sona erdirildi; 26 Temmuz'da Bursa'da Tofaş Otomobil Fabrikası'nda çalışan işçiler toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladılar. Buna karşılık işverenler sendikası 7 otomobil fabrikasında lokavt kararı aldı. 6 Ağustos'ta (Bursa'da) onbinlerce işçi lokavtları protesto için bir miting düzenledi. 26 Ağustos'ta Metal-İş'le işverenlerin anlaşmaya varması üzerine grev ve lokavtlar kaldırıldı; 1 Eylül'de Ereğli Demir Çelik işletmelerinde çalışan Maden-İş üyesi 3.615 işçi toplusözleşme görüşmelerinde ücret zamları konusunda anlaşmaya varılmaması üzerine greve başladı. Bakanlar Kurulu Ortadoğu'daki siyasal ge-

lişmeleri öne sürerek grevi bir ay erteledi. Bu karar, 15 Kasım'da uygulandı. İşçiler 18 Aralık'ta grev hazırlıklarına başladılar, ne var ki, Bakanlar Kurulu grevi bu defa iki ay erteledi. 9 Şubat'ta tarafların anlaşması üzerine greve son verildi; 4 Eylül'de Ankara'da Türk Tarih Kurumu Basımevi, Güven Basımevi ve Baylan Basımevi'nde çalışan Basın-İş üyesi 560 işçi greve çıktı. 56 gün süren grev, tarafların anlaşmaya varması üzerine bitirildi. 16 Eylül'de Bursa'nın Mustafa Kemal Paşa ilçesinde bulunan Boraks Maden İşletmesi'nde çalışan 650 işçi, 4 işçi temsilcisinin işten atılması üzerine bir gün işbaşı yapmadı, ertesi gün de işyerini işgal etti; 9 Ekim'de Dörtyol Boru Hattı'nda çalışan Petrol-İş üyesi 125 işçi greve başladı. Sözleşmenin grevin ertesi günü imzalanması üzerine grev sona erdirildi; Ekim ayının son günlerinde Ankara'da bulunan Temel Enerji işyerinde çalışan 200 işçi greve çıktı, Grevin başlamasıyla işyerinde olaylar çıktı, polis 6 işçiyi gözaltına aldı; Yarımca Seramik Fabrikası'nda çalışan Serçip-İş Sendikası'na üye 1.200 işçi greve başladı.

1973 yılında gerçekleşen önemli grev dışı eylemler de şunlardı: 10 Ocak'ta Manisa Tekstil Fabrikası'nda çalışan 1.200 işçi yemek boykotu yaptı; 10 Ocak'ta Malatya'da Sümerbank Tekstil Fabrikası'nda çalışan işçiler, işverenin toplusözleşme hükümlerine uymaması üzerine açlık grevine başladılar; 11 Ocak'ta Adıyaman'da Sümerbank Fabrikası'nda çalışan Teksif üyesi 586 işçi, işverenin toplusözleşme hükümlerine uymaması üzerine, 1 günlük açlık grevi yaptı; 4 Ekim'de Cerrahpaşa Hastanesi personeli maaş farklarının birinci taksidini alamadıklarından dolayı, bir süre iş bıraktı.

1973 yılında toplam 55 grev gerçekleşti. Bu yıl greve katılan işçi sayısında düşüş görüldü. Grevlere toplam 12.256 işçi katıldı. Grev'de kaybolan işgünü sayısı 671.135'di. Grevlerin yaklaşık üçte biri kamu sektöründe gerçekleşti. 1973 yılında işçi eylemleri içinde grev ve grev dışı eylemlerde bir artma görüldü.

1973'de gelişen köylü eylemleri ise şunlardı: Kadirli'de üç köy halkı, 3 bin dönüm toprağı işgal etti. Jandarma, köylüleri bu topraklardan zorla çıkarttı; yaptıkları barakaları da yıktı. Balıkesir'de Karamanlar köylüleri su sorunundan dolayı jandarmayla çatıştılar. Adana'da üreticiler toplantısı yapıldı. Toplantıya 12 bin köylü katıldı. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da köylüler üzerinde devlet güçlerinin baskıları yoğunlaştı.

1973 yılının Ekim ayına doğru sıkıyönetim önce bazı illerde daha sonra bütün illerde kalktı. 14 Ekim'de yapılan genel seçimler, 12 Mart döneminin bitişini simgeledi. 2,5 yıl kadar süren 12 Mart faşizmi döneminde tekelci burjuvazinin ortaya koyduğu programın, tekelci burjuvazinin istemleri yönünde önemli adımlar atılmasına rağmen, bütünüyle gerçekleştirilmesi "başarılamadı". Fakat 12 Mart'ın en önemli başarıları, sosyalist-devrimci muhalefet akımlarının ve devrimci örgütlenmelerin dağıtılması oldu.

12 Mart döneminde egemen güçler esas olarak ekonomik alanda ve kısmen de siyasal alanda arzuladıkları bir "istikrar" ortamına kavuştuklarını sandılar. Fakat kitlelerin 12 Mart döneminde demokrasi taleplerinin yükseldiği, demokrasi düşüncesinin güçlendiği göz ardı edildi.

14 Ekim 1973 genel seçimleri bu ortamda gerçekleşti. 12 Mart'ın işçi ve emekçi halk yığınları aleyhine olan uygulamaları toplumda geniş tepkilerin doğmasına neden olmuştu. 12 Mart sosyal uyanışın gelişmesini önlemeye çalışırken, toplumda yarattığı tepkilerle, muhalif eğilimlerin güçlenmesini beraberinde getirdi. CHP, kitlelerin 12 Mart'a duyduğu öfke ve kini, "demokratik sol programı" ve faşizme, sömürüye karşı geliştirdiği slogan ve argümanlarla, kendine kanalize etmeyi başardı. Seçimlerde CHP 185 milletvekili çıkardı. AP ilk kez azınlığa düştü. CHP ile MSP - Milli Selamet Partisi arasında bir koalisyon hükümeti kuruldu.

1974-1975: İŞÇİ HAREKETİ YENİDEN ŞEKİLLENİYOR

CHP-MSP koalisyon hükümeti, 26 Ocak 1974'de kuruldu.

Haşhaş ekimi yasağının kaldırılması hükümetin karşılaştığı önemli sorunlardan biri oldu. ABD, haşhaş ekiminin yasaklanması için Türkiye üzerine çeşitli baskılar uygulamış ve Erim hükümeti döneminde haşhaş üretimi yasaklanmıştı.

ABD, hükümetin deneme ekimleri başlatması üzerine 12 Temmuz 1974'de Türkiye'ye "yardımı" kesti. Kıbrıs olayları nedeniyle, askeri yardımları da durdurdu. Ekim ayında da, hükümet 5 ilde haşhaş ekimini serbest bıraktı.[43]

Kıbrıs konusu, CHP-MSP koalisyonunun yaşadığı ikinci büyük sorun oldu. Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974'te Amerikancı-faşist Yunan Cun-

tası'nın desteğiyle EOKA'cı Samson'a bir darbe yaptırıldı. Bağlantısızlar Hareketi'nin önemli isimlerinden olan Makarios devrildi. Kıbrıs'ta Samson tarafından gerçekleştirilen darbe "Enosis" doğrultusunda atılan adımdı. Ecevit'in İngiltere'ye "garantör" devlet sıfatıyla, birlikte müdahale etme talebi, İngiltere tarafından kabul edilmedi. Türkiye ABD'nin bütün engelleme çabalarına rağmen, 22 Temmuz 1974'de Kıbrıs'a askeri müdahalede bulundu. Kıbrıs'ın bir bölümü iki kademeli askeri müdahale sonucunda "kontrol" altına alındı.[44]

ABD'nin uyguladığı ambargo, uzun süre devam etti. Ambargo, Türkiye'nin ekonomik krizinin derinleşmesinde önemli rol oynadı. Askeri ambargonun yanında örtülü bir ekonomik ambargo uygulanmaktaydı.

CHP - MSP hükümeti, kuruluşunun daha birinci yılı doğmadan karşısında ABD'yi buluyordu.

CHP - MSP hükümeti, Türkiye'nin yaşadığı sorunları çözebilecek bir performans gösteremedi. Türkiye'nin yaşadığı, yapısal özellik taşıyan ekonomik-siyasal sorunlar yoğunlaşarak sürdü.

12 Mart döneminden çıkışı simgeleyen koalisyon hükümeti döneminde, işçi sınıfının mücadelesi hızla yükseldi.

Bu dönemde öne çıkan grevler şunlardı: 16 Ocak'ta Emayetaş, Madeni Eşya Sac ve Emaye Fabrikası'nda çalışan, Maden-İş Sendikası'na üye 900 işçi greve başladı, grev 23 Mayıs 1974'de sona erdi; 24 Ocak'ta EAS Akümülatör Fabrikası'nda çalışan Petrol-İş üyesi 250 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; 4 Şubat'ta Mutlu Akümülatör Fabrikası'nda çalışan Petrol-İş üyesi bin işçi, greve başladı; 12 Şubat'ta Kocaeli'ndeki Petkim petrokimya tesislerinde Karabük Demir Çelik İnşaatı tarafından yaptırılmakta olan inşaatta çalışan, Modern Yapı-İş üyesi 1.300 işçi, işverenin toplusözleşme çağrısına uymaması üzerine greve başladı; 5 Nisan'da İstanbul Elektrometal Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 600 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; 26 Nisan'da Anadolu Döküm Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 162 işçi greve başladı; 16 Mayıs'ta Deniz Nakliyat'a bağlı çeşitli işyerlerinde çalışan Deniz Ulaş-İş Sendikası'na üye 2.800 işçi, toplu sözleşme görüşmelerinde ücret konusunda yaşanan anlaşmazlık üzerine greve başladı, grevin ikinci saati dolduğunda Bakanlar Kurulu tarafından ertelendi; 16 Mayıs'ta Devlet Üretme Çiftlikleri'nin 16 işyerinde çalışan Türkiye Tarım-İş üyesi 9 bin

işçi greve başladı, grev 5 Haziran günü tarafların anlaşması üzerine bitirildi; 19 Haziran'da Bursa'da Karsan, Türk Robent Bosch, Van Pres Döküm ve Kauçuk Sanayi Fabrikası ve Taysan Taşıt Sanayi Fabrikası'nda çalışan, Çağdaş Metal-İş üyesi 1.500 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı, grevin dördüncü gününde dört işyerinde toplam 387 işçi işten atıldı; 10 Temmuz'da Ankara Belediyesi'nde çalışan Genel-İş üyesi 641 işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanmasından dolayı greve çıktı, Kıbrıs harekâtının başlaması üzerine greve son verildi; 23 Eylül'de Yıldız Porselen Fabrikası'nda çalışan Çimse-İş Sendikası'na üye 256 işçi greve başladı, grev tarafların 4 Mart 1975'te anlaşması üzerine bitirildi; 30 Eylül'de AEG-ETİ Fabrikası'nda çalışan Türk Metal-İş Sendikası'na üye 395 işçi greve başladı; 4 Ekim'de Çelik Halat Fabrikası'nda çalışan Türk Metal-İş Sendikası üyesi 300 işçi greve çıktı; 8 Ekim'de İzmir Belediyesi'nde çalışan 2.600 işçi greve başladı. İzmir Sıkıyönetim Komutanlığı grevi 16 Ekim'de durdurdu; 10 Ekim'de İzmir Ticaret Matbaası'nda çalışan Basın-İş üyesi 150 işçi greve başladı, grev 1 Nisan 1975'te işçilerin taleplerinin karşılanması sonucu bitirildi. 20 Ekim'de Aliağa Rafinerisi'nde çalışan Petkim Sendikası üyesi bin işçi grev kararı aldı, işveren de lokavt ilan etti. 24 Ekim'de Türk Kablo Fabrikası'nda çalışan Türk Metal-İş üyesi 350 işçi greve başladı. Grevdeki işçiler fabrikaya mal giriş çıkışını engellediler. Bu gelişme üzerine devreye polis girdi; mal giriş çıkışı polis kontrolünde yapıldı. 11 Kasım'da Dokömay işyerinde çalışan Maden-İş üyesi 250 işçi greve başladı, grev 29 Mart 1975'te bitirildi.

1974'ünde en önemli olaylarından biri, Petrokimya İş Sendikası'na bağlı Petkim işyeri baştemsilcisi Ümit Tok'un, temsilcilik seçimlerinden sonra, sivil faşist güçler tarafından öldürülmesi oldu.

Diğer önemli olaylardan biri de, Ülker direnişiydi. 25 Mayıs'ta işyerinde, Türk-İş'e bağlı Tek Gıda-İş Sendikası'yla DİSK'e bağlı Gıda-İş Sendikası arasında yetki anlaşmazlığından dolayı oturma eylemi yapıldı. Polis eylemcilere karşı zor kullandı.

İşçilerin çoğunluğu Eylül ayına doğru, Tek Gıda-İş'ten ayrılarak Gıda-İş Sendikasına üye oldular. İşveren Gıda-İş'i tanımadı. 800 işçi, Gıda-İş Sendikası'na üye olmalarına rağmen işverenin Tek Gıda-İş'le sözleşme imzaladığını ileri sürerek, fabrikayı işgal etti. 18 Eylül'de başla-

yan işgal eylemi üzerine harekete geçen polis, panzerlerle kapıları kırarak işyerine girdi. Çıkan çatışmada onlarca işçi yaralandı; 16 işçi gözaltına alındı. Daha sonra 40 işçi "elebaşı" oldukları gerekçesiyle işten atıldı.

24 Eylül'de işten atılan işçilerden 30'u fabrikanın arka kapı ve penceresinden içeri girerek çalışmakta olan işçilerle tartışmaya başladı. Tartışma kısa bir müddet sonra kavgaya dönüştü. İşverenin şikâyeti üzerine fabrikaya polis geldi. Polis 5 işçiyi gözaltına aldı, diğer işçiler fabrikadan kaçmayı başardı. Bu gelişmelerden sonra, işçiler bir oturma eylemi başlattılar. İşveren oturma eylemi yapan 20 işçiyi işten atarak saldırılarını sürdürdü. İşten çıkarılanların sayısı 96'ya ulaştı.

DİSK Genel Sekreteri Kemal Sülker, 25 Eylül'de bir açıklama yaptı. Sülker, fabrikada çalışan 854 işçiden 785'inin Gıda-İş'e üye olmasına rağmen toplusözleşmenin Tek Gıda-İş'le imzalandığını ve bunun işçi sınıfının bütününe yapılan bir saldırı olduğunu söyledi. Çeşitli demokratik örgütler Ülker'de işverenin ve polisin tavrını kınadılar.

1974 diğer önemli işçi eylemlerinden biri de, 7 Ekim'de Gislaved Lastik Fabrikası'nda çalışan Lastik-İş Sendikası üyesi 950 işçinin greve başlaması oldu. Lastik-İş Sendikası'nın yürüttüğü grev, bir sendikanın Türkiye'de ilk kez işkolu düzeyinde hayata geçirdiği grev uygulaması olarak önem taşıdı. Grev 3 Ocak'ta toplusözleşmenin imzalanması üzerine sona erdirildi.

1974 yılında gerçekleşen grev dışı eylemler içinde öne çıkanlar ise şunlardı: 22 Şubat'ta, Ankara'da EGO işletmesinde Ulaş-İş Sendikası'na bağlı 2 bin şoför direniş yaptı; 26 Mart'ta İstanbul Üniversitesi Çapa kliniklerinde ve Beyoğlu Belediye Hastanesi'nde çalışan Tüm Sağlık İşçileri Sendikası'nda üye bine yakın işçi, sendikalarının tanınması ve işverenin başka bir sendikayla yaptığı toplusözleşmeyi uygulamak istemesi üzerine direnişe başladı. İşçiler 10 saat süren direnişleri sonucu isteklerinin bütününü kabul ettirdiler; Nisan ayında Otosan'da 25 işçinin işten atılması üzerine 2.100 Maden-İş üyesi işçi bir saatlik oturma eylemi yaptı; 16 Haziran'da İskenderun Demir Çelik Fabrikası inşaatında çalışan yapı işçileri, yasal haklarını kullanmak ve sendika seçme özgürlükleri üzerindeki baskıları kınamak için miting yaptı. Mitinge 10 bin işçi katıldı. İşverene hakların tanınması için belirli bir zaman tanındı, bu zaman zarfında taleplerin yerine getirilmemesi durumunda, greve

gidileceği açıklandı. Bu gelişmeler üzerine polis gözaltı operasyonu yaptı, 22 Haziran'da 400 işçi gözaltına alındı; 18 Haziran'da Adana Payas'da 3. Demir Çelik Fabrikası yapım yerinde 20 müteahhit firmada çalışan Yapım-İş Sendikası üyesi 10 bin işçi, ücretlerin yeniden düzenlenmesi, çalışma koşullarının düzeltilmesi, fazla mesailerin ödenmesi için direnişe başladı. Direniş, 22 Haziran'da 60 işçinin Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından tutuklanması ve 40 işçinin de gözaltına alınması sonucu bitirildi; 20 Haziran'da Bursa'da SKT Yağ Keçeleri Fabrikası'nda çalışan 300 işçi haklarının verilmemesi üzerine direnişe geçti; 10 Temmuz'da Erzincan'ın Kemaliye ilçesindeki Gözaydın Demir Madeni'nde çalışan 200 işçi, 4 aydır ücretlerini alamamalarından dolayı direniş başlatarak, ocaklara inmedi; 15 Ekim'de Manisa'da Tasaş Fabrikası'nda çalışan işçiler işverenin baskılarını protesto etmek için miting düzenlediler. Mitinge Turgutlu, Salihli, Aliağa ve İzmir'den çok sayıda işçi katıldı; 25 Ekim'de İstanbul Naylon Sanayisi'nde çalışan 280 işçi, işverenin 9 işyeri temsilcisini işten atması ve işçilerin Teksif Sendikası'na üye olmaları için yaptığı baskıları protesto etmek için direnişe başladı. İşveren lokavt ilan etti; 29 Ekim'de Ambarlı Elektrik Santralı'nda çalışan Tes-İş Sendikası'na üye 300 işçi İstanbul Naylon Sanayisi'ndeki direnişçi işçileri desteklemek için yürüyüş yaptı. 1 Kasım'da Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'nun Ankara'daki işyerlerinde çalışan 4.500 işçi, Metal İş Sendikası ile Çağdaş Metal-İş arasındaki yetki uyuşmazlığı ile ilgili olarak oturma eylemi başlattı. 2 Kasım'da Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı oturma eylemini yasakladı ve 117 işçiyi gözaltına aldı; 5 Kasım'da Kâğıthane'de Borankay Karoser Fabrikası'nda 900 işçi, baştemsilcinin işten atılması üzerine oturma grevi başlattı. 3 gün süren direniş sonucunda, baştemsilcinin işe alınmasıyla oturma eylemi bitirildi; 6 Aralık'ta SSK'nın çeşitli hastane ve dispanserlerinde çalışan Sağlık-İş Sendikası üyesi 20 bin işçi terfi haklarının verilmesi, hizmet zammının adil bir şekilde düzenlenmesi talepleriyle ihtar eyleminde bulundu; 21 Aralık'ta İzmir Şark Sanayii'nde çalışan 1.400 işçi; 100 işçinin işten çıkarılması üzerine direnişe başladı.

1974 yılında gerçekleşen grev ve direnişlerin birçoğu, sendika seçme özgürlüğüne yönelik hak gasplarından dolayı meydana geldi. DİSK bu dönemde işçilerin iradesinin serbest ve özgür olarak belirlenmesi için işyerlerinde referandum yapılmasını savundu. 1974 yılında, referandu-

mun yoğun bir biçimde uygulandığı görüldü. İşçi sınıfının iradesini ve örgütlü gücünü yansıtan bu demokratik süreç, sendikal mücadeleye önemli bir ivme kazandırdı.

1974 yılında gerçekleşen grev sayısı, 1972 ve 1973 yılına oranla iki kat arttı. 1974 yılında toplam 100 grev gerçekleşti. Grevlere 36.628 işçi katıldı. Grevde kaybolan işgünü sayısı ise 578.249'du. 1974 yılında grev dışı eylemlerde önemli bir yoğunlaşma görüldü. Bu eylemlerde yer yer devlet güçleriyle çatışmalar yaşandı. 1974 yılı işçi sınıfı açısından bir toparlanma yılı oldu. İşçi sınıfı giderek radikalleşmeye başlamıştı.

1975: TÜRK-İŞ'İN GENEL GREVİ VE REFERANDUM PRATİKLERİ

1975 yılına girerken CHP-MSP hükümeti istifa etti. 17 Kasım 1974'te Sadi Irmak'ın başbakanlığında yeni hükümet kuruldu. Türkiye 4 ay kadar, parlamentodan güvenoyu alamayan ve alamayacağı ortada olan bir hükümet tarafından yönetildi. Sadi Irmak hükümeti dönemi, Türkiye tarihinin en ağır bunalımına neden olan Milliyetçi Cephe hükümetinin kuruluşunun hazırlandığı bir dönem oldu.

CHP-MSP hükümeti'nin istifasından sonra, şiddetin bir siyasal mücadele aracı olarak yaygınlaştığı bir sürece girildi. 12 Aralık'ta Ankara'da işçi Mehmet Filiz, 18 Aralık'ta İstanbul'da öğrenci Şahin Aydın, 22 Aralık'ta Adana'da işçi Hüseyin Örek sivil faşist güçler tarafından öldürüldüler.

Egemen güçler, yaşanan siyasi krizi aşmak için sağ partileri bir araya getirme ihtiyacı duymaktaydılar. Çünkü 12 Mart'tan daha yeni çıkılmıştı ve olası bir askeri darbenin "meşru" hiçbir zemini bulunmamaktaydı.

12 Mart sonrası devrimci örgütlerin ya da genelde solun içinde bulunduğu dağınıklık ve örgütsüzlük "komünizm tehlikesinin" varlığını inandırıcı kılmamaktaydı. Egemen güçler bu tehlikenin varlığını inandırıcı kılmak için ülkede sağ-sol kutuplaşmasını keskinleştirecek politikaları hayata geçirdiler. Başta Demirel, bütün sağ güçleri etrafında toparlayabilmek için CHP'lileri de hedef gösteren bir anti-komünizm kampanyası başlattı.

Bu konjonktürde sivil faşist hareketin siyasal şiddeti yaygınlaştırma-

ya başladığı görüldü. Toplumdaki siyasal gerilimi artırmak ve sağ-sol kutuplaşmasını keskinleştirmek amacıyla doğrudan sola ve CHP'lilere yönelen silahlı eylem ve saldırılar yapılmaya başlandı.

1975'in Ocak ayında, TÖB-DER toplantılarına ve CHP binalarına ve sol eğilimli kişilere yönelik silahlı saldırılar yapıldı. Saldırılar giderek ülke çapında yaygınlaşmaya başladı.

Egemen sınıfların yaşadığı yönetim bunalımı yurt çapında yaygınlaştırılan şiddet politikalarıyla aşılmaya çalışıldı. Yönetim krizinin çözülmesi yönünde yaratılan bu siyasal zeminle MC hükümeti kuruldu. MC hükümetinin (AP-MSP-MHP-DP) kuruluş çalışması 18 Aralık 1974'te açıklanırken, hükümetin tekelci burjuvazi ve ABD'nin desteğiyle kuruluşu 31 Mart 1975'te oldu.

MC hükümetinin baskı ve şiddet politikalarının toplumsal muhalefetin yükselmesine yol açması kaçınılmaz bir durumdu. Nitekim gelişmeler de bu yönde oldu. 12 Mart'ta bastırılmaya çalışılan toplumsal muhalefet, MC hükümeti döneminde yeniden yükselmeye başladı. Toplumun her kesiminde faşist terör ve saldırılara karşı tepkiler ve örgütlenme arayışları başladı, bu yönde önemli adımlar atıldı.

1975 yılı işçi sınıfının hızla kendini toparladığı, sınıfsal ve sendikal mücadele ve örgütlenme anlamında geliştiği bir yıl oldu. İşçi sınıfının grev ve grev dışı eylemlerinde önemli bir yükselme yaşandı.

1975'te gerçekleşen en önemli işçi eylemi Türk-İş'in yaptığı genel grevdi. Bu genel grev Türkiye işçi sınıfının 1960 sonrasında gerçekleştirdiği önemli eylemlerden biriydi.

Türk-İş, 16 Haziran 1975'te İzmir genelinde 06.^{00} - 14.^{00} saatleri arasında sekiz saat süren bir genel grev örgütledi. Türk-İş tarafından "işverenlere karşı bir günlük uyarı" olarak açıklanan genel greve İzmir'de çalışan 70 bin işçi katıldı.

16 Haziran'da yapılan grev belirli özellikler taşımaktaydı ve grevde siyasal nitelikli talepler de ileri sürülmekteydi. Türk-İş'in genel grevi coğrafi olarak İzmir'le sınırlı tutuldu ve birkaç işkolunu kapsadı. İleri sürülen talepler içinde "siyasal partilerin kısır çekişmelere son vermesi, ulusal savaş sanayinin kurulması, petrol ve madenlerin ulusallaştırılması" bulunmaktaydı.[45]

Genel grev sonrasında birçok işçi ve sendikacı polisin yaptığı operasyonlar sonucunda tutuklandı. En önemli işveren örgütlerinden olan

Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası MESS İzmir İş Mahkemesi'ne genel grev sonucu uğradığı üretim kaybının karşılanması amacıyla dava açtı. Mahkeme MESS lehinde sonuçlandı, Türk Metal-İş Sendikası'nın MESS'e 16 milyon TL. tazminat ödemesine karar verildi.

Türk-İş'in gerçekleştirdiği genel grev dışında 1975'te yapılan önemli grevler de şunlardı: 3 Ocak'ta Aliağa Rafinerisi'nde çalışan Petkim-İş Sendikası üyesi 800 işçi, sendikanın TPAO ile yürüttüğü toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı. Grev aynı ay içinde Bakanlar Kurulu kararıyla ertelendi; 15 Şubat'ta İETT otobüs işletmesine bağlı üç işyerinde çalışan Genel-İş üyesi 392 işçi, toplusözleşme görüşmelerine başlanamaması üzerine greve başladı. 19 Şubat'ta greve dört işyerinde çalışan 1.068 işçinin de katılmasıyla toplam grevci işçi sayısı 1.460'a yükseldi. Grev sıkıyönetim komutanlığı tarafından bir müddet sonra yasaklandı; 26 Şubat'ta Tarsus'ta bulunan Çukurova Makine İmalat Sanayi adlı işletmede çalışan Maden-İş üyesi 356 işçi greve başladı. Grev 220 gün sürdü, tarafların 4 Ekim'de anlaşmasıyla bitirildi; 3 Mart'ta İzmir'de Pamuk Mensucat'ta çalışan teksif üyesi 1.500 işçi greve çıktı. İşverende lokavta başladı; 13 Mart'ta SSK'nın, Diyarbakır, Gaziantep, Antalya, Kütahya, Eskişehir, İzmit, Samsun, Manisa ve Zonguldak şubelerinde çalışan Sosyal-İş üyesi 5 bin işçi, SSK'nın sözleşmede işçi oldukları belirtilen 3.500 kişiyi memur kapsamına alması üzerine greve başladı. Grev, Ankara İş Mahkemesi'nin kararıyla durduruldu; 28 Mart'ta İstanbul'da kurulu Sun-Jüt fabrikasında çalışan Tekstil üyesi 129 işçi greve başladı; 30 Mart'ta Bartın'da Baksan Fabrikası'nda çalışan Selüloz-İş Sendikasına üye 200 işçi greve başladı; 10 Nisan'da Aydın Tekstil Fabrikası'nda çalışan Teksif Sendikası'na üye 1.410 işçi, toplusözleşme görüşmelerinde ücretler maddesinde anlaşmaya varılamaması nedeniyle greve çıktı; 12 Mayıs'ta Turgutlu'da Topsan, Çeliktuğla Kiremit ve Beton Direk Fabrikası'nda çalışan Çimse-İş üyesi 500 işçi greve başladı. Çimse-İş'in bu grevleri nedeniyle Türkiye Toprak, Seramik, Çimento İşverenleri Sendikası, 23 tuğla fabrikası ile 1 beton direk fabrikasında lokavt uygulamasına geçti. Lokavttan 5 bin'e yakın işçi etkilendi. Birçok işyerinde lokavt nedeniyle olaylar çıktı; 28 Haziran'da İzmir'de Turyağ Fabrikası'nda çalışan Besin-İş üyesi 750 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; 30 Temmuz'da Sinop'ta Amerikan radar üssünde

çalışan Savaş-İş Sendikası üyesi 300 işçi, Amerikan Boing Şirketi ile Savaş-İş arasında yürütülen toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; 9 Ağustos'ta Çınar Oteli'nde çalışan Turizm-İş üye 300 işçi, toplu sözleşme görüşmelerinde ücret zammı maddesi üzerinde çıkan anlaşmazlık sonucu greve başladı. Tarafların 4 Şubat 1976'da anlaşmasıyla, grev bitirildi; 11 Ağustos'ta Ankara Belediyesi EGO Genel Müdürlüğü'ne bağlı işyerinde çalışan Ulaş-İş Sendikası'na üye 2.500 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı. 18 Ağustos'ta bine yakın işçi Ankara'da sessiz yürüyüş yaptı. Grev, 18 Ekim'de bitirildi; 18 Ağustos'ta Philips Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 800 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı. 27 Kasım'da tarafların anlaşması üzerine grev bitirildi. İşçiler önemli ekonomik ve sosyal haklar elde ettiler; 17 Eylül'de İskenderun Demir-Çelik Tesisleri'nde faaliyet yürüten müteahhit firma Manson Şirketi'ne bağlı olarak çalışan AS-YM-İŞ Sendikası'na üye 600 işçi, teşvik primlerinin ödenmemesi ve kıdem tazminatlarının miktarının açıklanmaması üzerine greve başladı. Grev bir gün sürdü. İşveren, işçilerin bütün haklarını tanıdı. Grev sonucunda üç sendika temsilcisi tutuklandı; 21 Ekim'de İstanbul'da Bimak Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 225 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı. Grev 79 gün sürdü. 9 Ocak'ta işverenin iş saatlerini 48'den 45'e indirmeyi kabul etmesiyle grev bitirildi; 3 Kasım'da Bigadiç'te Yakal Borasit Şirketi'nde çalışan Mataş-İş üyesi 501 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; 16 Kasım'da Topkapı'da İzsal işyerinde Maden-İş üyesi 710 işçi greve başladı; 21 Kasım'da İstanbul'da Elka Ağaç Sanayi Fabrikası'nda çalışan ASİS üyesi 850 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı. ASİS, işyerinde çalışan bütün işçilerin toplusözleşme görüşmelerine katılmasını istemekteydi. ASİS'in temel sendikal politikalarından biri olan bu yaklaşım işveren tarafından kabul edilmedi. 23 Ocak 1976'da Türk-İş'e bağlı Ağaç-İş Sendikası üyesi işçilerle, DİSK üyesi işçiler arasında işbaşı yapma konusunda anlaşmazlık yaşandı. İşyeri jandarma birlikleri tarafından kordona alındı. Grevin 100. gününde DİSK greve el koydu ve grevin yürütülmesi görevini Maden-İş Sendikası'na verdi; 25 Aralık'ta İstanbul'da Boyasan Fabrika-

sı'nda çalışan Teksif üyesi 250 işçi greve çıktı. Grev sırasında işverenin bazı mamul malları dışarı çıkarmak istemesinin işçilerin engellemeye çalışması üzerine olaya jandarma müdahale etti.

1975'de gerçekleşen önemli grev dışı eylemler de şunlardı: 31 Ağustosta İzmir'de Aykent Bisküvi Fabrikası'nda çalışan Tek Gıda-İş üyesi 250 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması ve patronun işyerini kapatması üzerine işyerini işgal etti; 11 Ağustos'ta Berec Pil ve Batarya Sanayi işyerinde çalışan DİSK'e bağlı Petkim-İş üyesi 900 işçi, üç işçinin işten atılması üzerine direnişe geçti. 18 Ağustos'ta polis bazı işçilerin evini basarak, bu işçileri evlerinden alıp zorla çalıştırmak istedi. Polisin bu tavrına işçiler direndi. Bundan dolayı 38 işçi gözaltına alındı. 20 Ağustos'ta sendikayla işverenin anlaşması üzerine direniş bitirildi; 11 Ağustos'ta Sungurlar Makine Kazan Fabrikası'nda çalışan 800 işçinin, DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası'na geçmesi üzerine, işveren baskı ve terörle işçileri Maden-İş'ten ayrılmaya zorladı. Fabrika'da çalışan MHP yanlısı kişiler işçilere demir çubuklarla saldırdılar. İşçiler silahla tehdit edildi. Olaylar sonucu 3 işçi yaralandı. İşçiler saldırıyı protesto etmek için işi durdurdular. Direniş, Maden-İş'le işveren arasında bir protokolün imzalanmasıyla son buldu.

1975'te işten atılmaların durdurulması, toplusözleşme hükümlerinin uygulanması, sendika seçme özgürlüğünün engellenmemesi, işverenlerin her düzeyde yaptıkları baskılara son verilmesi için ve sivil faşist saldırılara karşı yaygın işçi direnişleri yapıldı. Bu direnişlere yer yer polisler ve sivil faşist güçler müdahale ettiler. Birçok işçi çıkan olaylar sonucunda yaralandı, onlarca işçi gözaltına alındı, tutuklandı.

1975'te, işçi sınıfının sendikal bağlamda kolektif iradesini ve gücünü gösteren pratiklerden biri de yaygın referandum uygulamaları oldu.

DİSK'in önemle üzerinde durduğu bu ilke kendileri tarafından şöyle savunulmaktadır:

"Referandum, toplusözleşme yetkisinin alınmasında en geçerli ve en kısa yoldan sonuca vardırıcı bir ilkeyi dile getirmektedir. İşçilerin çoğunluğunun hangi sendikaya üye olduğunun, hangi sendikayı toplusözleşme yapmak için yetkili kıldığının anlaşılması için bizzat işçilerin oylarına başvurmak ve onların kararını öğrenmek pek çok formaliteyi önleyecek, boşa harcanan zamanın değerlendirilmesini sağlayacaktır.

... Böylece Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün dosya incelemeleri, İş

Mahkemesi'nin uğraşıları, çeşitli bilirkişilerin iddialarla gerçekleri karşılaştırması, sahte imza atması nedeniyle sanıklar hakkında ceza davası açma gibi işi uzatıcı ve sonucu güçlendirici pek çok işlemin ortadan kaldırılması ve yetki kararının süratle ve sağlıklı şekilde verilmesi mümkün olacaktır."[46]

1975 yılında referandum yoğun biçimde uygulandı. Gizli oy-açık sayıma dayalı referandum uygulaması (1974-1975 yılları içinde) yaklaşık 47 işyerinde yapıldı. 27 oylamayı DİSK'e bağlı sendikalar, 6'sını Türk-İş'e bağlı sendikalar, 11'ini ise diğer sendikalar kazandı. 3 oylama da sonuçsuz kaldı. Yargıtay 9. Hukuk Dairesi Genel Kurulu referandum uygulamasını 1975 yılı sonunda yasadışı ilan etti.

1975 yılında 90 grev gerçekleşti. Grevlere 25.389 işçi katıldı. İşgünü kaybı ise 1.102.682 oldu. Greve çıkan işçi sayısı, son beş yılın en üst noktasına çıktı. İşgünü kaybı ise 1970 yılına oranla 4 kat arttı. Grevlerin yaklaşık yüzde 80'i özel sektörde yapıldı. Grev dışı eylemlerin sayısı ciddi oranda yükseldi. Grev ve grev dışı eylemler ülke çapında yaygınlık gösterdi.

1976: 1 MAYIS KUTLAMALARI'NDAN DGM DİRENİŞİ'NE

1976 yılında, MC hükümeti toplumsal muhalefetin canlanmasını önlemek için tam bir terör ortamı yaratmaya çalıştı 1976'da faşist terör yaygınlaştırıldı. Okullar, gecekondu mahalleleri, işyerleri faşist işgal altına alınmak istendi. Bu yönde yoğun bir terör kampanyası başlatılarak, muhalif güçler bastırılmaya çalışıldı. Birçok ilerici, demokrat, anti-faşist ve devrimci faşist güçler tarafından katledildi.

Anti-faşist güçler, faşist saldırılara karşı okul okul, mahalle mahalle, işyeri işyeri direndiler.

Mart ayında, Abidinpaşa gecekondu mahallesinin sivil faşist güçler tarafından işgal edilmek istenmesi üzerine, Abidinpaşa halkı direnişe geçerek, saldırganları mahalleden püskürttü. Nisan ayında, Ankara'nın gecekondu mahallesi olan Altındağ halkı, sivil faşist güçlerin Altındağ Lisesi'ne saldırması karşısında direnişe geçti. Direniş, polis tarafından engellenmek istenmesine rağmen sürdü. Benzer gelişme İzmir Gültepe Mahallesinde yaşandı. Sivil faşist güçlerin mahallede hakimiyet kurma girişimine Gültepe halkı izin vermedi.

Öğrenci gençlik liselerde ve üniversitelerde faşist teröre ve faşistlerin hakimiyet kurma girişimlerine karşı mücadele etti.

İşçi sınıfı da, MC iktidarının benzer saldırılarına karşı direndi. Sendikal ve sınıfsal mücadelesini yükseltti. 1976 yılı, işçi eylemlerinin giderek siyasallaştığı bir yıl oldu. Bir anlamıyla 1976 yılı, işçi sınıfının atılım yılıydı. 1976'da gerçekleşen en önemli işçi eylemleri, 1 Mayıs kutlamaları ve DGM direnişleri oldu.

1 Mayıs 1976 kutlamaları Taksim'de, DİSK'e bağlı sendikaların, bağımsız ve Türk-İş'e bağlı sendikaların, demokratik örgütlerin katılımıyla gerçekleşti.

1 Mayıs, 1925'de "Bahar ve Çiçek Bayramı" olarak ilan edilerek özünden saptırılmış ve yasaklanmıştı. 51 yıldan sonra 1 Mayıs DİSK'in öncülüğünde kutlandı. Kutlamalara yüzbinlerce işçi ve emekçi katıldı. Türkiye'de kutlanan 1 Mayıs, 1976 yılında dünya çapında yapılan kutlamalar içinde en kitlesel eylemlerden biri oldu.

DİSK genel başkanı Kemal Türkler, Taksim alanında yaptığı konuşmada şunları söyledi: "... Emekçiden yana, ilerici, ulusal ve demokratik bir hükümet isteyen geniş emekçi kitlelerin demokratik ve siyasal hak ve özgürlükleri koruma ve genişletme mücadelesi gelişiyor. Bu savaşımı ezmek, geriletmek ve emekçi halkımızı parçalamak için büyük sermayenin emriyle hareket eden MC iktidarı, elindeki tüm güçleri seferber ediyor. Fakat her şeye rağmen sömürüsüz ve özgür bir Türkiye için mücadelenin, ancak birlik içinde başarıya ulaşacağı hızla kavranıyor. Biz sadece işçi sınıfının değil, yoksul köylülerin, tüm çalışanların örgütlü mücadele birliğinden, tüm halkımızın ilerici demokratik kitle örgütlerinde birleşmesinden yanayız."[47]

1 Mayıs 1976 kitlesel kutlamaları, Türkiye işçi sınıfının mücadele geleneğinin sürdüğünün bir simgesi, işçi sınıfının kazandığı bilinç, ulaştığı örgütlülük ve disiplinin bir göstergesi oldu.

1 Mayıs 1976, kitle hareketinde bir dönemeç oldu. Emperyalizme ve faşizme karşı yürütülen mücadelede halk güçlerinin örgütlü gücünü gösterdiği bir pratik işlevi gördü.

1 Mayıs göstericilerine -Türk-İş yönetiminin olumsuz yaklaşımlarına rağmen- Türk-İş tabanındaki kitlenin de katılmasıyla, işçi sınıfının birliği yolunda önemli adımlar atıldı.

1 Mayıs 1976, DİSK'in gücünü ve etkinliğini artırdı. "Bu sıralarda

DİSK üyelerinin sayısı 400 bini aşıyordu. Bu, yüzde 1.300'ü aşan bir büyüme demekti. (Birçok sendikanın yanında) 1976 yazında DİSK, Türk-İş'ten kopan Genel-İş'in katılmasıyla yarım milyonu aşan üyeye sahip (oldu.)"[48]

1 Eylül'de Dünya Barış günü, İstanbul, Ankara ve İzmir'de çeşitli demokratik kitle örgütlerinin ortak çabasıyla, kitlesel bir biçimde kutlandı. 11 Eylül'de DİSK, İstanbul'da faşizme direnen Şili halkıyla dayanışma günü düzenledi.

1976 yılında, işçi sınıfının gerçekleştirdiği en önemli eylemlerden biri de, DİSK'in önderliğinde yapılan DGM direnişiydi.

DİSK, 1975 sonundan beri 12 Mart'ın bir devamı durumundaki Devlet Güvenlik Mahkemeleri DGM'lere karşı mücadele etmekteydi. Bu mücadele, 1976 yılında hızlandı. DİSK, DGM'leri "sıkıyönetimsiz sıkıyönetim" olarak değerlendirmekteydi.

1976 yılı içinde DGM'lere karşı geniş ajitasyon ve propaganda kampanyaları başlatan DİSK, 5.7.1976'da yayınladığı ve dağıttığı özel sayısında DGM'ler için şu belirlemelerde bulundu: "MC iktidarı, Devlet Güvenlik Mahkemeleriyle, büyük sermayenin aşırı sömürü, aşırı kâr ve aşırı baskı düzenini pekiştirmek, bu düzene karşı mücadele eden işçi sınıfı hareketini, DİSK'i, tüm ilerici örgüt ve kişileri olağanüstü mahkemelerde yargılamak, susturmak, ezmek ve böylece halkın bilinçlenmesini önlemek amacı (güdüyor).

Devlet Güvenlik Mahkemeleri işçi sınıfının sendikal, siyasal ve düşünsel mücadelesini hedef alıyor; Devlet Güvenlik Mahkemeleri suçu ne olursa olsun tüm emekçi halkımızı, tüm ilerici kişi ve örgütleri yargılayacaktır, Devlet Güvenlik Mahkemeleri siyasal iktidara bağımlı mahkemelerdir ve anayasaya aykırıdır; Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulduğu taktirde mevcut mahkemelerin yetkisi kalmayacaktır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde savunma güvencesi ortadan kaldırılmaktadır, MC iktidarı Devlet Güvenlik Mahkemeleri'yle emekçiden yana ileri demokratik düzen mücadelesini ezmek istiyor."[49]

DİSK bu açıklamasıyla, DİSK yürütme, yönetim, denetim ve onur kurullarıyla, DİSK üyesi sendikaların yürütme ve yönetim kurulları ve yurt çapındaki tüm temsilci ve baştemsilcilerinden oluşan DİSK Genel Temsilciler Meclisi'ni toplantıya çağırdı.

DİSK, 16 Eylül'de DGM yasası parlamentoda görüşülürken ülke ça-

pında işçi direnişleri başlattı ve "genel yas" kararı aldı. 19 ilde yüzbinlerce işçi "genel yas" kararına uyarak, DGM'leri protesto etmek için iş yavaşlatma eylemi yaptı.

17 Eylül'de DGM'yi protesto direnişleri yaygınlaştı. 500 işyerinde 300 bin kadar işçi direnişe katıldı. Direnişlerin yapıldığı işkollarında üretim kısmen ya da tamamen durdu. Birçok işçi polis tarafından gözaltına alındı, daha sonraki günlerde, Türk-İş'e bağlı Oleyis Sendikası üyesi işçiler de DGM'ye karşı yapılan direnişe katıldılar. İzmit Yarımca İpraş Rafinerisi işçileri hem DGM'yi hem de sendikal rekabeti protesto etmek için üretimi durdurdular; DİSK üyesi onbinlerce işçi, motorize araçlarla, Beşiktaş'tan Taksim'e kadar "mobil" bir yürüyüş düzenledi; Ereğli Demir Çelik işçileri, DİSK'in "genel yas" çağrısına uyarak, iş bıraktı.

DİSK'in önderliğinde gerçekleşen DGM direnişi, işçi sınıfının mücadele tarihi içindeki, en önemli siyasi nitelikli eylemlerden biri oldu. Sistemin ve siyasal iktidarın teşhir edildiği ve bir baskı kurumuna karşı net bir tavrın alındığı bu eylem, ulusal düzeyde gerçekleşen demokratik bir hareketti. Ve işçi sınıfının bilinç düzeyinin gelişmesine, birliğinin pekişmesine önemli katkılarda bulundu.

Egemen güçlerin DİSK yönetim kurulunu tutuklamasına, birçok işyerinde önder işçilerin işten atılmasına rağmen DGM direnişi başarıyla sonuçlandı. İşverenin ve güvenlik güçlerinin baskıları işçi sınıfı içinde yeni direnişlerin doğmasına neden oldu.

AEG Profilo Fabrikası'nda 2 bin işçi, DGM direnişine katıldıkları için işten atılan işçi ve sendika temsilcisi arkadaşlarını desteklemek için yeniden direnişe geçti; Telra'da aynı nedenlerle işten atılan arkadaşlarının yeniden işe alınması için eyleme başlayan işçilere polis panzer ve bombalarla saldırdı; Profilo işçilerinin direnişine polis müdahale etti. Yakup Keser adlı işçi polis tarafından öldürüldü. Birçok işçi yaralandı; onlarca işçi gözaltına alındı. Bazı işyerlerinde işçi ve sendikacılar, işten atılmaları ve polisin baskı ve şiddetini protesto etmek için ölüm orucuna başladılar.

DİSK'in "genel yas" eylemi, ülkenin dört bir yanında mitingler, toplantılar ve büyük kitle gösterileri biçiminde sürdü. İlerici, demokrat, devrimci güçlerin mücadelesi sonucunda 12 Mart'ın bir devamı olarak faaliyet gösteren ve varlığını sürdüren DGM'ler kapatıldı.

1976 yılında bu eylemlerin dışında önemli grevler ve grev dışı eylemler yaşandı.

12 Ocak'ta, Adana Marsa Margarin Fabrikası'nda çalışan Gıda-İş Sendikası üyesi 550 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı. Grev, tarafların 17 Ocak'ta anlaşması üzerine bitirildi; 14 Ocak'ta, Derby Plastik fabrikasında çalışan Lastik-İş üyesi 600 işçi toplusözleşme görüşmelerinde çıkan anlaşmazlık nedeniyle greve başladı. 17 Ocak'ta işverenin, işçilerin isteklerini kabul etmesi üzerine greve son verildi; 24 Ocak'ta İstanbul'da PDK Altılar Sanayii'de çalışan Maden-İş üyesi 343 işçi greve çıktı; 10 Şubat'ta, Tokez Yağ Keçeleri Fabrikası'nda çalışan Maden-İş üyesi 1.200 işçi greve başladı; 5 Mart'ta Deva Holding'e bağlı Evma işyerinde çalışan DİSK'e bağlı Petrol-Kimya-İş üyesi 280 işçi, 8 Mart'ta Türkay Kibrit Fabrikası'nda çalışan Petrol-İş üyesi 280 işçi, 9 Mart'ta İzmir'de Kent Lastik Fabrikası'nda çalışan Lastik-İş üyesi 270 işçi, 9 Mart'ta İzmit'te Nuh Çimento Fabrikası'nda çalışan Çimse-İş üyesi 600 işçi, 11 Mart'ta Mersin'de Soda Sanayii Fabrikası'nda çalışan Petrol-Kimya-İş üyesi 650 işçi toplusözleşme görüşmelerinde çıkan anlaşmazlıklardan dolayı greve başladı; 5 Mayıs'ta Yeni Çeltek Kömür ve Madencilik Anonim Şirketi'nde çalışan Yeraltı Maden-İş Sendikası'na üye 980 işçi ücretlerin artırılması, iş güvenliği ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için greve başladı. Grev, Türkiye'de maden işkolunda yapılan ilk yasal grev oldu. Grev'de işçilerle pancar üreticileri arasında ittifak sağlandı. Grev, bu ittifak ve demokratik kitle örgütlerinin desteğiyle, 23 gün sonra, başarıyla sonuçlandı; Mayıs ayının sonlarına doğru, Konya'da Gözlü ve Altınova Devlet Üretme Çiftlikleri'nde çalışan bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve çıktı; Haziran ayı içinde Topkapı Şişe Cam ve Gökyiğit Fabrikalarında 1.900 işçi ve Çayırova Cam fabrikasında çalışan 1.200 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Temmuz ayında, Murgul'da Çamakkaya Damar Tesisleri'nde çalışan 1.500 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Ağustos ayında, Auter Fabrikası'nda çalışan 700 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Aralık ayında Mudanya'da Türk Siemens Kablo Fabrikası'nda çalışan 300 işçi toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı;

İzmit'te Mannesman Boru Fabrikası'nda çalışan 700 işçi toplu sözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı.

1976'da işten çıkarma, çalışma koşullarının bozukluğu, iş güvenliğinin olmaması, toplusözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesi, ekonomik ve sosyal hak gaspları, sendikal özgürlükler önünde kısıtlamalar ve işverenlerin değişik boyutlardaki baskılarından dolayı yoğun işçi direnişleri gerçekleşti. 1976'da gerçekleşen direnişler, ölüm orucu, iş yavaşlatma, iş durdurma, fabrika işgalleri, yemek boykotu gibi çeşitlilik gösterdi ve ülke düzeyinde yaygınlıklarıyla dikkat çekti.

1976'da gerçekleşen önemli işçi direnişleri şunlardı: 2 Ocak'ta, Gemlik'te Azot Sanayi inşaatında çalışan Tokal firmasına bağlı Yol-İş Sendikası üyesi 300 işçi ikramiyelerinin verilmemesi üzerine direnişe geçti. Sendika işçilerin ikramiyelerinin ödenmesi için 4 günlük mühlet verdi. 9 Ocak'ta işverenin işçilerin ikramiyelerini ödemesiyle direniş bitirildi; 8 Ocak'ta, Diyarbakır Belediyesi'nde çalışan 500 işçi, iki aydır ücretlerini alamadıklarından dolayı Belediye binasını işgal etti. 10 Ocak'ta işçilerin taleplerinin karşılanmasıyla direniş bitirildi; 9 Ocak'ta İskenderun Demir Çelik Tesisleri'nde çalışan 500 işçi, toplusözleşme haklarının verilmemesi üzerine direnişe geçti; 11 Ocak'ta, Bigadiç Yakal Borasit Limited Şirketi'nde çalışan 550 işçi, işverenin iş kanunlarına uymaması ve toplusözleşme hükümlerini yerine getirmemesi üzerine direnişe geçti; 13 Ocak'ta, Adana'da PTT Bölge Başmüdürlüğü'ne ait Yeşilevler Şantiyesi'nde çalışan 300 PTT işçisi, 147 arkadaşlarının işten çıkarılmasını protesto etmek amacıyla direnişe geçti. Direniş sırasında Yeni Haber-İş Sendikası Adana Şubesi Başkanı ve üç kişi işçileri eyleme teşvik ettikleri gerekçesiyle polisce gözaltına alınıp, tutuklandı. Direniş, 147 işçinin yeniden işe alınmasıyla bitirildi; 15 Ocak'ta İstanbul Bakırköy'deki Aksu İplik Dokuma ve Boya Apre fabrikasında çalışan Teksif Sendikası üyesi 2.600 işçi, bayram ikramiyelerinin ödenmemesini, işçi çıkarılmasını, işyerinde sağlık kurallarına uyulmamasını protesto etmek için direnişe geçti. İşverenin işçilerinin istemlerinin bütününü kabul etmesi üzerine 19 Ocak'ta direnişe son verildi; 23 Ocak'ta Mersin'de Anadolu Cam Sanayisi'nde çalışan Hür Cam-İş Sendikası üyesi 1.200 işçi, işverenin sendika seçiminde taraflı davranması ve Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün yetki uyuşmazlığını kanuni süre içinde çözmemesi üzerine süresiz yemek boykotuna başladı; 2 Şubat'ta, Bigadiç Fanas

ve Camköy Maden Ocakları'nda çalışan 560 işçi, toplu iş sözleşmesinin imzalanmasından sonra 175 işçinin işten çıkarılmasını protesto etmek amacıyla yürüyüş yaptı; 12 Şubat'ta Taksim'de bulunan Ünver Oteli Turizm-İş üyesi işçiler tarafından işletilmeye başlandı; 2 Mart'ta İskenderun Demir-Çelik Tesisleri'nde çalışan Çelik-İş Sendikası üyesi 4.500 işçi toplusözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesini ve fabrika müdürünü protesto etmek amacıyla toplu vizite eylemi yaptılar; 16 Nisan'da, Ankara Belediyesi'nde çalışan 150 işçi, ücretlerini alamadıklarından dolayı Belediye Binası'nı bir süre işgal etti. İşçiler 15 günlük ücretlerinin ödenmesi üzerine direnişlerine son verdiler; Haziran ayı içinde sendika değiştiren 600 kadar perfektüp işçisi, üç işçinin işten atılması üzerine direnişe başladı; Türk Demir Döküm Fabrikası'nda işverenin gerekli önlemleri almaması üzerine 3 bin işçi bir saatlik oturma eylemi yaptı; Yeniçeltek Kömür İşletmesi'nde iki grup işçi arasında çıkan çatışmada 4 işçi öldü; Ordu Yardımlaşma Kurumu Genel Müdürlüğü ORKO işyerinde çalışan 300 işçi, işverenin toplusözleşme hükümlerini yerine getirmemesi üzerine yemek boykotuna başladı; Ağustos ayı içinde, Deri-İş'e üye 6 bin işçi, İstanbul Yeşil Kundura Fabrikası'nda işten atılan 150 işçinin tekrar işe alınması için direnişe geçti; Altınyıldız Kumaş Fabrikası'nda sendika değiştirdiklerinden dolayı 88 işçinin işine son verilmesi üzerine 650 işçi direnişe geçti; Eylül ayı içinde Zonguldak yöresindeki ocaklarda çalışan Zonguldak Maden İşçileri Sendikası'na üye 2 bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin uzamasını protesto etmek için ocaklara inmedi; Aralık ayı içinde, Good-Year Lastik'te çalışan 700 işçi, bir işçinin işten atılması üzerine pasif direnişe geçip, 90 memuru rehine alarak isteklerinin kabul edilmesini istedi; İstanbul Belediyesi'ne bağlı 12.800 işçi, ücretlerini alamadıkları için direnişe geçti. Direnişe yan ödemelerini alamayan memurlar da katıldı.[50]

1976'da grev ve grev dışı eylemlerde artış devam etti. 1976'da 105 grev yapıldı. Grevlere 32.899 işçi katıldı. Grevlerde kaybolan iş günü sayısı 1.708.201'e yükseldi. Grevlerin yüzde 20'ye yakın bir oranı kamu sektöründe gerçekleşti. 1976 yılında, grev dışı eylemlerde yoğunluk devam etti. İşçi sınıfının mücadelesinde radikalleşme eğilimi güçlendi.

1977: KANLI 1 MAYIS, MESS GREVLERİ VE AŞKALE ÖZYÖNETİM DENEYİMİ

1977 Türkiye'nin hızla kaosa sürüklendiği bir yıl oldu. Şiddet olayları artmakta, siyasi nedenlerden dolayı ölümler çoğalmaktaydı. 1976 yılının son 5 ayında siyasi nedenlerden dolayı ölenlerin sayısı 45 kişiydi. Bu sayı 1977'nin ilk 5 ayında 157'ye yükseldi. MC iktidarı, bu kaos ortamının temel sorumlusuydu. Başbakan Demirel'in, İçişleri bakanlığının gizli raporlarına rağmen "Bana sağcılar suç işliyor dedirtemezsiniz" dediği bir dönemdi.

Mart ayında Uşak'ta sivil faşist odakların ve güvenlik güçlerinin saldırısı karşısında, Uşak halkı direndi. Halkın bu direnişi sonucunda bütün faşist tertip ve işgal provaları boşa çıkarıldı.

Ülkede ekonomik bunalım derinleşmiş, ülke "70 Cent'e muhtaç" hale gelmişti. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar ülkede siyasi istikrarın sağlanması koşuluyla kredi verebileceklerini açıklamaktaydılar.

Nisan ayında Niksar ve Şiran olayları oldu. MC hükümetinin politikaları iflas etme noktasındaydı. Siyasi şiddetin yoğunlaştığı bu koşullarda ülke hızla iç savaş ortamına sürüklenmekteydi.

MC hükümeti, içinde yaşadığı çelişkiler nedeniyle egemen sınıfların sorunlarına çözüm üretememekteydi. MC içindeki MSP işleri zorlaştırmaktaydı. Ayrıca MC hükümeti uyguladığı politikalar sonucu, halkın nefretini kazanmış ve halktan tecrit olmuş bir durumdaydı.

Tekelci sermayenin en önemli kuruluşları olan TİSK ve Sanayi Odası girişimlerde bulunarak, belirli önlemlerin alınmasını istedi. TİSK başkanı Halit Narin, Sanayi Odası başkanı Sakıp Sabancı bu yönde AP ve CHP'yle görüştü. Bu görüşmeler sonuç verdi ve erken seçim ülke gündemine girdi. Ekim 1977'de yapılması gereken seçimlerin, Nisan başında mecliste yapılan toplantı sonucu geriye alınarak, 5 Haziran'da yapılmasına karar verildi.

Bu gelişmeler yanında, 1977 yılının ilk 6 ayı Türkiye işçi sınıfı için oldukça önemli bir dönem oldu. 1 Mayıs 1977'de, Türkiye tarihinin gördüğü en büyük kitle gösterisi gerçekleşti, fakat bu görkemli eylem CIA, MİT, Kontr-gerilla güçleri tarafından provoke edildi. Mayıs sonunda

büyük MESS grevleri başladı. Ocak ayı başında Aşkale'de maden işçileri greve çıkmıştı. Maden işçileri mücadelelerini sürdürdüler ve Ekim ayında Aşkale'de nasıl bir dünya istediklerini somut olarak gösteren, bir özyönetim pratiği içine girdiler.

Türkiye'de toplumsal muhalefetin giderek güçlendiği ve kitleselleştiği günlerde DİSK'in öncülüğünde 1 Mayıs 1977 kutlamaları düzenlendi. Beşiktaş ve Saraçhane'de toplanan katılımcılar iki koldan Taksim Meydanı'na yürüdüler. Mitinge Türkiye'nin dört bir yanından gelen işçiler, sendikalar, demokratik kitle örgütleri, aydınlar katıldı. Bazı tahminlere göre 500 bine yakın bir kitle, Taksim Meydanı'nda toplandı.

1 Mayıs 1977, Türkiye'nin en büyük kitle gösterisine sahne oldu. Fakat CIA, MİT, Kontr-gerilla tarafından yaratılan provakasyon sonucunda, Taksim Meydanı'nda vahşi bir katliam yaşandı; 35 kişi yaşamını yitirdi.

1 Mayıs katliamı sol içi bir çatışma olarak gösterilmek istendi. Katliamın gerçek sorumluları gizlenmeye, en azından hedef şaşırtılmaya çalışıldı. Egemen güçlerin bütün dezenformasyon çabalarına rağmen 1 Mayıs 1977 katliamının gerçek sorumluları gizlenemedi.[51]

1987 yılında, MİT'ten sorumlu eski başbakan yardımcısı Sadi Koçaş'ın açıklamaları bir itiraf niteliği taşımaktaydı. Hürriyet Gazetesi'nde "1 Mayıs Olayı" adlı yazısında, Sadi Koçaş şunları söylüyordu;

"... Bunu tertipleyenler vardı. İç ve dış mihraklı isteyenler vardı... Kontr-Gerilla, gerillaya karşı biz Kontr-Gerillayız diyen bir takım insanlardan oluşan bir örgüt. Bunların, gerilla, komando oldukları kendilerinden menkül, ama bunlar bir makamdan yetki alıyorlar. Nedir o makam? Belki Cumhurbaşkanı ve Genel Kurmay Başkanı'nın emri var, bilemiyorum, ama Milli İstihbarat Teşkilatı olduğu kesindir. ... Bazı isimleri tanıyorum, bunların içinden o zaman bu işleri yapan Binbaşı, Yarbay ve Yüzbaşı gibi rütbeli kimselerden bahsedilirdi. Hatırladıklarım, MİT'de çalışıyorlardı... Ama asıl suç, emri verenlerindir."[52]

Ayrıca Koçaş, 1 Mayıs olayının; "1 Mayıs günü ortaya çıkmış bir olay değil, 1968-1969 ve 1970'lerden itibaren en az 7-8 senelik olayların birikimi olduğu" yorumunu yapıyordu. Bir anlamda Koçaş, 1 Mayıs katliamından sonra yaşanan Kahraman Maraş Katliamı, Çorum olayları gibi kanlı tertiplerin ve toplumu sarsan sansasyonel cinayetlerin kimler tarafından gerçekleştirildiğini işaretliyordu.

1977 yılında gerçekleşen en önemli işçi eylemlerinden biri de büyük MESS grevleri oldu.

MESS grevleri, işçi sınıfının siyasal ve sınıfsal anlamda en ciddi karşı duruşunu gösteren eylemler niteliğini taşıdılar.

DİSK'e bağlı Maden-İş Sendikası ile madeni eşya fabrikaları işverenlerinin örgütlü olduğu MESS arasında 9 ay boyunca sürdürülen toplu iş sözleşmesi görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine Maden-İş Sendikası grev kararı aldı ve değişik işyerlerinde çalışan binlerce işçi 30 Mayıs 1977'de greve çıktı.

DİSK gelişmeleri şöyle değerlendirmekteydi; "Türkiye sendikal hareketinin belkemiği DİSK. DİSK'in belkemiği Maden-İş Sendikası. Metalurji işçileri hemen her ülkede olduğu gibi ülkemizde de başı çekiyor. MC'nin ve büyük sermayenin kemerleri sıkma politikasına karşı çıkıyor. Haklı istemleri uğruna ileri sendikal savaşımlara atılıyorlar.

MESS, büyük sermayenin en etkin örgütlerinden biri. DİSK'li metalurji işçilerinin haklarını her türlü yolla çiğnemeye o da kendince kararlı. MESS toplusözleşme görüşmelerinde T. Maden-İş'e görülmemiş sert bir tavır gösteriyor. MESS patronları 'azami kâr için en çok sömürü' kuralını dayatmaya çalışıyorlar. Bu, Türkiye sendikal hareketinin en savaşkan sendikası olan Türkiye Maden-İş Sendikasını çökertme planları temeline dayanıyor."[53]

MESS, sendikaların ekonomik ve sosyal taleplerinin karşılanmasının olanaksız olduğunu ve toplusözleşmelerle sağlanan hakların sınırlanmasını savunuyordu ve grup sözleşmelerinin yapılmasını istiyordu. İşverenler bu yönde 1971-1972'lere dayanan "ilkesel tavır" almışlardı ve bu tavırlar, Tekstil iş kolunda hayata geçirilmişti. Grup sözleşmeleri, Tekstil işkolunda, işkolunun bazı özelliklerinden dolayı (kalifiye işçilerin az kullanılması, ücret ve sosyal hak düzeylerinin diğer işkollarına oranla geri olmasından) fazla sorun çıkmadan uygulanmaya başlamıştı.

Maden-İş Sendikası, MESS'in grup sözleşmeleri dayatmalarını 1976 yılında yaşamaya başladı.

Maden-İş 1977 yılına kadar, tek tek birçok işyerinde yapılan sözleşmeler sonucunda önemli haklar elde etmişti. Maden-İş MESS'in grup sözleşmeleri dayatmalarını, siyasi amaçlı bir karar ve işçi hakları açısından gerileme, hakların dondurulması olarak değerlendirmekteydi ve MESS'in grup sözleşmeleri dayatmalarıyla Maden-İş'i hedef aldığını

açıklamaktaydı.

MESS'le Maden-İş arasında sürdürülen toplu iş sözleşmeleri ilkesel anlaşmazlık nedeniyle giderek tıkanma noktasına geldi. Maden-İş, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine uyuşmazlığın çıktığı 23 işyerinde grev kararı aldı. Maden-İş'in grev kararına karşı MESS de lokavt kararı aldığını açıkladı. Bu kararların alınmasına rağmen taraflar arasında görüşme devam etti.

Maden-İş, grev kararı aldığı tüm işyerlerindeki işçilerle 3 günü kapsayan kitlesel toplantı yaparak, üyelerini greve hazırladı.

30 Mayıs 1977'de, Türkiye'de o güne kadar uygulanan en geniş kapsamlı ve işkolu özelliğiyle en önemli grev hareketi başladı.

DİSK genel sekreteri Mehmet Karaca, büyük grev başlarken şu açıklamayı yaptı;

"MESS'te örgütlenmiş olan tekelci işverenler istekleri reddetmekte diretirlerse, yasal grev prosedürü tamamlanmakta olan yeni işyerleri de greve katılacaktır.

Maden-İş'in Büyük Grev'i, işçi hak ve özgürlüklerini yok etmek, sendikaları parçalamak, ücret artışlarını engellemek isteyen MESS'e ve onun şahsında işbirlikçi tekelci sermayeye bir uyarıdır. İşverenler ve MESS Maden-İş Sendikamızı yıkmak istiyorlar. Çünkü Maden-İş, ülkemizde uzlaşmaz sınıf sendikacılığının temel direğidir. Türkiye işçi sınıfının toplusözleşmelerle yeni haklar alma savaşımının öncüsüdür. İşverenler bunun için saldırılarını Maden-İş üzerinde yoğunlaştırıyor.

... Şimdi söz sırası işçi sınıfında, maden işçilerinde, onların sendikası Maden-İş'te. Yiğit maden işçileri sermayenin bu saldırılarına ilk ağızda büyük bir grevle cevap veriyorlar. 'Hodri Meydan!' dendi. Kimin güçlü olduğu görülecek."[54]

İşçiler 30 Mayıs günü saat 14'te iş bırakarak greve çıktılar. Daha önce greve çıkmış 8 işyeriyle birlikte 30 Mayıs'ta grevde olan işyeri sayısı 31'e yükseldi. Bu 31 işyerinde 10 binin üzerinde işçi greve başladı.

Grevin sarsıcı etkisiyle, MESS üyesi Sel Nika Klima Cihazları ve Mitaş İnşaat'ın işverenleri MESS'ten bağımsız Maden-İş'le toplusözleşme imzaladı. İşveren saflarında gedikler açılmaya başlamıştı.

MESS grevi, sektördeki stok fazlalığı ve sektörün yapısı nedeniyle günlük hayatta etkisini hemen göstermese bile uzun vadede ülke ekonomisini etkileyecek nitelikteydi.

MESS grevi, işçi sınıfıyla sermayenin açıktan bir çatışması özelliğini taşımaktaydı. Bu özelliğinden dolayı grevin uzama riski bulunmaktaydı.

Maden-İş Sendikası bu riske karşı hemen önlemler almaya başladı. Tüm işyerlerinde dayanışma komiteleri kurdu. Grevin maddi yükünün azaltılması doğrultusunda "her gün grevdeki işçiye 1 ekmek, ayda 1 kilo et karşılığında" yardım kampanyası açtı. Kampanyaya Maden-İş'e üye bütün işçilerle, DİSK'e bağlı sendikalar aktif olarak katıldı. Almanya'da da yardım kampanyaları başlatıldı. Uluslararası düzeyde çeşitli sendikalar ve Dünya Sendikalar Federasyonu, MESS grevini desteklemek amacıyla temsilciler yolladı. Yurt çapında çeşitli meslek kuruluşları ve siyasi kuruluşlar da greve aktif destek verdiler. Ayrıca Maden-İş, grev yardımı ödemelerini 45 gün arayla yapmaya başladı.

Maden-İş'in aldığı bu desteğe karşılık MESS de işveren kuruluşlarınca desteklendi.

MESS'le Maden-İş arasında uyuşmazlık sürerken aynı işkolunda örgütlü olan Otomobil-İş Sendikası da MESS'le yapılan görüşmelerin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine, 1.100 işçinin çalıştığı Akkardan ve Makine Takım işyerlerinde grev kararı aldı.

Maden-İş üyesi işçilerin grev boyunca şiarı "DGM'yi ezdik, sıra MESS'de!" idi.

Maden-İş Sendikası'yla MESS arasında grup sözleşmeleri üzerine karşılıklı açıklamalar yapıldı.

Grevci işçilere, işverenler tarafından grevin kırılması ya da anti propagandası amacıyla "Komünistler İşçileri Nasıl Aldatıyor?" türü broşürler yollandı. Sungurlar Fabrikası işçileri bu mektup ve broşürleri fabrikanın önünde yakarak, işverenin tavrını protesto ettiler.

16 Temmuz'da Ereğli Demir-Çelik Fabrikası'nda toplusözleşme görüşmeleri uyuşmazlıkla sonuçlandı, konu tarafsız aracıya götürüldü.

20 Temmuz'da Maden-İş Sendikası, yetkisinin kesinleştiği Oyak Renault, Cemtaş, Karsan, Burçelik işyerlerinde toplusözleşme için MESS'e başvurdu. 29 Temmuz'da Ereğli Demir Çelik Fabrikası'nda alınan grev kararı, bakanlar kurulunca bir ay ertelendi. 17 Ağustos'ta 14 işyerinde daha Maden-İş Sendikası grev kararı aldı, MESS grev kararına karşılık lokavt ilan etti.

25 Ağustos'ta Bursa'da Renault ve 5 ayrı işyerinde Maden-İş'le

MESS arasındaki toplusözleşme görüşmeleri uyuşmazlıkla sonuçlandı. MESS, işçilere teklif ettiği ücret ve sosyal hakları açıklayan ve 26 Ağustos'ta işbaşı yapmalarını isteyen bir mektup yolladı. Sürenin dolmasına rağmen işçiler işbaşı yapmadılar.

29 Ağustos'ta Ereğli Demir Çelik Fabrikası'ndaki grev bakanlar kurulunca iki ay daha ertelendi.

14 Ekim'de MESS, henüz greve gidilmemiş 12 işyerinde 17 Ekim'den itibaren lokavta gidileceğini açıkladı. 17 Ekim'de lokavt başladı. 12 işyerinde çalışan 4.552 işçiye telefonla bildirim yapıldı. Maden-İş bu işyerlerinin önlerine nöbetçi çadırı kurdu. MESS'in bu tavrı, Türkiye tarihinde ilk defa grev olmayan işyerlerinde bu çapta gerçekleşen bir lokavt uygulamasıydı.

Üretimin durduğu işyeri sayısı 43'e yükseldi. Grevci sayısı ise 15.758'e çıktı.

MESS'in lokavt tavrı, Türk-İş tarafından tepkiyle karşılandı.

10 Kasım'da grevdeki Auer işçileri, grev yardımının artırılması isteklerinin Maden-İş tarafından kabul edilmemesi nedeniyle, aralarından seçtikleri bir komite aracılığıyla işverenle görüşmelere başladılar. Taraflar arasında anlaşma sağlandı. Bir protokol imzalandı. Auer işçileri, noter huzurunda Maden-İş'ten istifa ettiler. İşçiler, Maden-İş'in grevdeki işçilere sahip çıkmadığını, yeterli grev yardımı yapmadığını, işçileri büyük sıkıntılara düşürdüğünü ileri sürdüler ve tavırlarının bundan kaynaklandığını açıkladılar. Auer'de grev sona erdi. İşçi cephesinde böylece ilk gedik açılmış oldu.

Bu arada 6 işyerinde Maden-İş'le işverenler arasında kamuoyuna açıklanmayan toplusözleşmeler imzalandı. Maden-İş Genel Yürütme Kurulu, 6 işyerinde işverenlerin MESS'i devre dışı bırakarak toplu sözleşmeleri imzalamasını; MESS'e egemen olan holdingler tarafından bu işletmelerin tehdit edilmeleri ve hammaddelerinin kesilebileceğinden dolayı işverenlerin anlaşmanın açıklanmamasını istemeleri şeklinde yorumladı.

31 Aralık'ta II. MC hükümetinin düşmesi ve yeni hükümetin kurulması görevinin Bülent Ecevit'e verilmesi üzerine, Maden-İş'le MESS arasında ilişkilerde bir yumuşama dönemine girildi.

MESS'le Maden-İş arasında görüşmeler Ocak 1978 içinde gizlice sürdürüldü. 17 Ocak 1978'de Ecevit hükümeti kuruldu. Araya Bülent

Ecevit ve Çalışma Bakanı Bahri Ersoy'un girmesiyle, 3 Şubat'ta MESS'le Maden-İş arasında antlaşma imzalandı.

İşçiler ekonomik ve sosyal haklarında önemli kazanımlar elde ettiler.

Fakat, kıdem tazminatlarında bir ilerleme kaydedilmedi. Ayrıca MESS, Maden-İş'in talepleri içinde olan, DGM direnişi nedeniyle işlerine son verilen işçilerin işlerine geri dönmeleri koşulunu kabul etmedi. Bununla birlikte, bu işçilerin tazminatlarının ödenmesi ve işverenlerin kara listesinden çıkarılması konusunda taraflar anlaşmaya vardı. Toplusözleşmelerin bitiş tarihi 1 Eylül 1979 olarak saptandı. Bu durum, tüm toplusözleşmelerin tek grup altında toplaması, grup sözleşmesinin fiilen kabul edilmesi anlamına geliyordu.

Bu sonuçlar, kamuoyunda ve siyasal çevrelerde Maden-İş grevinin başarısızlıkla sonuçlandığı doğrultusunda yorumların ve eleştirilerin yapılmasına neden oldu.[55]

Maden-İş bu eleştirileri kabul etmedi; grevle önemli ekonomik ve sosyal haklar elde edildiğini, DGM direnişlerinde işten atılan işçilerin tazminatlarının alındığını ve kara listenin yırtıldığını, Türkiye işçi sınıfının "toplu ve parasız" grev yapabileceğini gösterdiğini, grev sonrasında varılan noktanın MESS grup sözleşmelerinden farklı olduğunu, toplusözleşmelerin MESS'in grupladığı işyerleri itibariyle değil, topluca birleştirildiğini ve yeni durumun holdingleri kuşatan bir grev stratejisini uygulama imkânı verdiğini açıkladı.[56]

1977 yılının en önemli işçi hareketlerinden biri, "Üreten biziz yöneten de biz olacağız" şiarını hayata geçiren Aşkale maden işçilerinin özyönetim deneyimi oldu.

Yeraltı Maden-İş Sendikası'na üye Türkiye Kömür İşletmeleri Şark Linyit İşletmesi'ne bağlı Aşkale Maden Ocakları'nda çalışan 380 işçi, TKİ İşverenleri Sendikası'nın toplusözleşme çağrısına uymaması nedeniyle 12 Ocak 1977'de greve başladı.

Grevin ilk gününde sendika genel başkanı kimliği belirlenemeyen kişiler tarafından açılan ateş sonucu, örgütlenme sekreteri ise bıçakla yaralandı.

Grev, 21 Mart'ta Bakanlar Kurulu tarafından ertelendi. 17 Nisan'da toplusözleşme imzalandı. İşçiler toplusözleşme sonucunda önemli ekonomik ve sosyal haklar elde ettiler. Yeraltı Maden-İş Sendikası toplusözleşmenin imzalanmasından kısa bir müddet sonra, işverenin toplu-

sözleşme hükümlerine uymadığını, çalışma ve iş güvenliği konusunda hiçbir önlem almadığını açıkladı. İşverenin bu tutumundan dolayı birçok işçinin iş kazaları sonucu yaşamını yitirdiğini ve sakatlandığı belirtti.

Yeraltı Maden-İş Sendikası 2. Genel Kurulu, 1976/1979 Çalışma Raporu'nda grev sürecini şöyle anlatmaktadır: "Aşkale örgütlenmesi dişe diş mücadele ile sağlandı. Baskının, terörün, soygun ve sömürünün altında yıllarını veren maden işçileri, devletin toplusözleşme masasına gelmemesiyle 70 gün süren bir grev uyguladılar 'Kahrolsun faşizm ve faşistler sözcüğü kahrolsun müslümanlar ve müslümanlık demektir.' diyerek maden işçilerinin devrimci örgütlenmesini ve mücadelesini dinsel ayrım yaratmaya çalışarak parçalamaya çalışan gerici, tutucu, faşist güçlerin saldırıları göğüslendi. 'Kış günü greve gitmek vatan hainliğidir,' diyerek saldıran devletin en büyük yöresel amiri Vali'nin faşist güçlere hedef gösterdiği Aşkale maden işçisi direndi. Ve Bakanlar Kurulu'nun grevi erteleme kararı da mücadelemizi kıramadı. ... Devlet sözleşme masasına oturdu, taleplerimizi kabullendi, ama saldırının ardı arkası kesilmedi."[57]

Ekim 1977'de Yeraltı Maden-İş Başkanı, işçilerin üç aydır ücret alamadıklarını açıkladı. TKİ ise, Aşkale maden ocağının zarar ettiği gerekçesiyle kapatıldığını açıkladı. İşçiler ocağın kapatılmasına rağmen ocağı işgal edip, üretimi sürdürdüler. İşletmenin bütün kontrolunu ele geçiren işçiler, Yeraltı Maden-İş'in sendikal örgütlenmesinin temel biçimi olan işçi komiteleri ve konseyleri aracılığıyla işletmeyi yönetmeye başladılar. 380 işçi Aralık ayına kadar 4 bin ton kömür üretti. Aşkale işçileri ürettikleri kömürü taktiksel açıdan -direnişin esenliği düşünülereksatışa çıkarmadılar. Üretilen kömürü stoklamayı tercih ettiler.

"Üreten biziz, yöneten de biz olacağız," şiarıyla hareket eden işçiler, kendi kaderlerinin özneleri olmayı pratik olarak gösterip, işçi sınıfının nasıl bir gelecek istediğini somut olarak gösterdiler.

Aşkale'de yaratılan özyönetim deneyimi, kendiliğinden gelişen bir eylem değildi, gerek başlatılması, gerek yönlendirilmesi ve gerekse bütün olarak yürütülmesi açısından bilinçli bir eylemdi.

Aşkale pratiği bir özyönetim deneyimi olarak Alpagut'la benzer özellikler taşımasına rağmen, eylemin iradi ve bilinçli gelişmesi özelliğinden dolayı Alpagut deneyiminden farklılık göstermekte, Alpagut deneyiminin daha ileri taşınmasını ifade etmekteydi. Aşkale deneyimi,

ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de yankı yarattı.

Danimarka'da sosyalist nitelikli bir parti olan Venstresocialisterne Merkez Komitesi adına sekreter John Reynolds, Aşkale direnişini sosyalist boyutları olan bir eylem olarak değerlendirerek şu noktaların altını çizmiştir; "Grev ve işgal, işçilerin mesleki ve politik örgütlenmeleriyle işyerinde üreten ve yöneten durumuna gelerek, işveren ve devletin müdahalesine bir cevaptır.

Sendikacıların sınıf mücadelesinde bir silah rolü oynamadığı, devletle bütünleşen bir parça haline geldiği ülkelerde bağımsız sendikalar, bu bağı koparıp bilinçli işçileri ve öncü kesimleri sınıf örgütlerinde toplamada, ileriye atılan bir adımdır.

Anti-faşist mücadele, sendikalı işçilere karşı yapılan faşist saldırılar, ancak ve ancak geniş anti-faşist kitle mücadelesi ile önlenir ve işçiler işyerlerini kendilerinin yönetmesi için sendikal mücadelelerini geliştirirler."[58]

Aşkale direnişi, işçi komitesi tarafından yönlendirilirken, komiteyle direnişçi işçiler arasında tam bir uyum sağlanmış, sendika, komite -direniş komitesi- ve direnişçi işçiler arasında organizasyon ve koordinasyonda hiçbir sorun çıkmamıştır.

Sendika ve direniş komitesi, direnişin kırılması yönünde devlet ve sivil faşist güçlerden gelebilecek tehlikelere karşı bir savunma stratejisi belirleyerek, işçilerin saldırılara karşı önceden hazırlıklı olmasını sağlamıştır.

Aşkale özyönetim deneyimi, işçi sınıfının devletin niteliğini tanıması ve kavraması açısından önemli bir pratik oldu. İşyerinin devlet tarafından kapatılması ve gerçekleştirilen mücadelenin her safhasında devlet güçlerini karşılarında bulmaları, Aşkale işçisinin bilincinde önemli değişimlere yol açtı.

Bunun yanında Aşkale deneyimi, işçi köylü ittifakının sağlanmasında önemli bir köşetaşı oldu. Direniş öncesinde ve direniş sırasında Aşkale'yi çevreleyen 60'a yakın köyle ilişki kurularak, bu köylerde yoğun ajitasyon ve propaganda çalışmaları yapılmış, direnişin nedenleri ve amaçları köylülere anlatılmış ve destek istenmiştir. Yürütülen çalışmalar kısa bir süre içinde sonuç verdi ve köylülerin işçilerle birlikte hareket etmesi sağlandı. Aşkale direnişi sırasında, direnişçi işçiler köylülerden büyük destek gördü.

Aşkale direnişinin önemli başarılarından biri de, egemen sınıfların işçi sınıfının birliğini bozmak ve direnişini kırmak yönünde mezhep ayrılıklarını körükleyen politikalarını iflas ettirmesi oldu. Aşkale, sosyolojik açıdan mezhep farklılıklarının sınırında yer alan bir bölgeydi. Erzurum'dan hemen hemen Aşkale'ye kadar bütün köyler, yoksul sünni kökenli halkın yaşadığı köylerdi. Aşkale'den itibaren batıya doğru ise yoksul alevi köyler yer almaktaydı. Aşkale'de çalışan işçilerin bir kısmı alevi, bir kısmı da sünni kökenliydi. Egemen sınıflar bu durumdan yararlanarak, değişik provokatif ve demagojik saldırılar gerçekleştirmeye çalıştı. Fakat bu saldırıların bütünü, yaratılan işçi ve emekçi güçlerin birliği sayesinde boşa çıkarıldı. Ayrıca bölgecilik, yerli-yabancı ayrımı ve benzeri ayrılıklar kolayca aşıldı.

1977 yılında gerçekleşen diğer önemli grev ve grev dışı eylemler de şunlardı: Ocak ayında, Gislaved işyerinde çalışan bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanmasından dolayı greve çıktı; Şubat ayında, Intercontinental Oteli'nde çalışan 300 işçi işten atılan arkadaşlarının işe geri alınması ve işyerinde Turizm-İş'in yetkili sendika olarak kabul edilmesi için greve başladı, İzmir Gültepe Belediyesi'nde çalışan 450 işçi, 6 aydır alamadıkları aylık ve mesai ücretleri için greve başladı; Mart ayında, Eczacıbaşı İlaç Fabrikası'nda çalışan bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Nisan ayında, Adana Belediyesi'nde çalışan 800 fırın işçisi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Mayıs ayında, Sümerbank Pamuklu Sanayi'nde çalışan 1.600 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı, aynı ay içinde tekstil işkolunda Bursa, Eskişehir ve İstanbul'da Sümerbank'a bağlı işyerlerinde çalışan 6.500 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanmasından dolayı greve başladı; Haziran ayında, Divriği maden işletmelerinde çalışan 1.200 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; aynı ay içinde Tariş'te çalışan 1.082 işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Temmuz ayında Sümerbank'ın Malatya Pamuklu Fabrikası'nda çalışan 2.675 işçi greve başladı, aynı ay içinde Eskiçelik Kömür İşletmesi'nde çalışan 500 işçi greve çıktı; Ağustos ayında, Tamer Eraslan Porselen Fabrikası'nda çalışan 900 işçi greve başladı, aynı ay içinde Akkardan Fabrika-

sı'nda çalışan bin işçi toplu sözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Ekim ayında, Bilfer Limited Şirketi'nde çalışan 411 işçi toplu sözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Aralık ayında, Boraç Fabrikası'nda çalışan 1101 işçi toplu sözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı.

1977'de önemli oranda grev dışı eylem gerçekleşti. Eylemler ağırlıkta, toplusözleşme hükümlerinin işverenler tarafından yerine getirilmesi, sendika seçme özgürlüğünün engellenmemesi, çalışma koşullarının düzeltilmesi, işten atılmaların engellenmesi, işverenin sendikal baskılar yapmaması, iş saatlerinin iş yasalarına uygun hale getirilmesi, ücretlerin alınabilmesi ve çeşitli sivil faşist saldırıların sona ermesi için gerçekleşti. Oturma eylemi, üretim yavaşlatma ya da durdurma, yemek boykotu ve fabrika işgalleri şeklinde gelişen bu eylemlerin başlıcaları şunlardır: Ocak ayında, MKE Kırıkkale Fabrikaları'nda çalışan 16 bin işçi toplusözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesi üzerine iş bıraktı; Ceyhan'da Yüksel İnşaat'ta çalışan 480 işçi işverenin faşist kadrolaşmaya gitmesi üzerine ve toplusözleşme hükümlerini yerine getirmemesi nedeniyle iş bıraktı; İstanbul Unkapanı Hali'nde çalışan 3 bin işçi çalışma koşullarının düzeltilmesi, iş güvenliğinin sağlanması için iş bıraktı; Mart ayında, Kartal Skoda Jawa Fabrikası'nda çalışan 350 işçi, toplusözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesi üzerine üretimi durdurdu.

Ağustos ayında, Adana Çimento Fabrikası'nda 3 sendikacının işten çıkarılması üzerine 800 işçi yemek boykotu yaptı; İzmit Belediyesi'nde çalışan 1.500 işçi toplusözleşme görüşmelerinin kısa zamanda sonuçlanması için bir günlük uyarı boykotu yaptı; Ekim ayında, Kale Kilit fabrikasında çalışan 500 işçi, iş saatlerinin artırılmasını protesto etmek için direnişe başladı; Aralık ayında, Eskişehir Kılıçoğlu Tuğla Fabrikası'nda çalışan 550 işçi, kendileri üzerindeki sivil faşist saldırıları protesto etmek için direnişe geçti. Bu eylemlerin yanında, Şark Sanayi Tekstil Fabrikası'nda çalışan 1.300 işçi kıdem ve ihbar tazminatlarını alabilmek için fabrikayı işgal ettiler, Temmuz ayında Çay-Kur Dörtyol Çay Fabrikası'nda çalışan işçiler, avanslarını almak için işyerini işgal ettiler. Bu eylemlerde, yer yer işçilerle polis arasında çatışmalar yaşandı. Bazı işçiler bu çatışmalarda yaralandı. Onlarca işçi ise gözaltına alındı.

1977 yılında 167 grev yaşandı. 167 greve 59.889 işçi katıldı.

1977'de işgünü kaybı sayısı 5.778.205'e yükseldi. 1977 yılı bu özelliğiyle Türkiye tarihinin en büyük işgünü kaybının yaşandığı yıl oldu.

1977'de, kamu sektöründe gerçekleşen grevlerde nispi bir artış görüldü. Kamu sektöründe 29 grev gerçekleşti. Bu grevlere 18.379 işçi katıldı. Özel sektörde ise 138 grev gerçekleşti. Özel sektörde gerçekleşen grevlere 41.510 işçi katıldı.

1977'de gerçekleşen grevlerin bir özelliği de grev sürelerinde görülen uzamaydı.

1977'de grev dışı eylemlerin sayısı 100'e ulaştı. Yapılan işçi eylemlerinin büyük bir çoğunluğunu belediye işçileri, gıda işçileri ve imalat sanayi işçileri gerçekleştirdi.

1978: 20 MART FAŞİZME İHTAR EYLEMİ, 1 MAYIS VE K. MARAŞ KATLİAMI

5 Haziran 1977'de yapılan erken seçimlerinden CHP başarılı olarak çıksa da, tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunluk sağlayamadı.[59] Demirel yeniden ikinci bir MC hükümeti kuracaktı. II. MC Hükümeti 1 Ağustos 1977'de güvenoyu aldı. MSP'ye 8, MHP'ye 5 bakanlık verildi.

II. MC hükümeti kurulduğunda, ekonomi tam bir iflas halindeydi. 5 aya yakın bir süre ayakta kalabilen II. MC hükümeti, ekonomik kriz, döviz sıkıntısı, faşist terör ve katliamlar açısından hiçbir şekilde I. MC'yi aratmadı.

II. MC döneminde faşist terör hareketleri ve siyasal çatışmalar, yurdun çeşitli bölgelerinde devam etti. Kitle pasifikasyonu yöntemleri yaygınlaştırılarak, yığınlar içinde genel panik ve yılgınlık ortamı yaratılmak istendi. Bu yönde seri suikastler gerçekleştirildi, olur olmaz yerlere bombalar konuldu. Faşizmin yayılması ve faşist demogoji için uygun bir kitle psikolojisi yaratılmak hedeflendi.

CIA güdümlü gerçekleştirilen faşist terör, dezenformasyon politikalarıyla perdelenmeye çalışıldı.

1977 yılının sonlarına doğru faşist terör hareketleri okullardan mahallelere, gecekondu bölgelerine kaymaya başladı. Çeşitli savaş taktikleri ve işgal planlarıyla yürütülen bu müdahale, şiddetin toplumun daha geniş kesimlerine yayılmasına ve bir iç savaş ortamının yaratılmasına hizmet etmekteydi. Bu yönde şehir, bölge ayrılıkları, aşiret anlaşmazlık-

ları, mezhep çatışmaları körüklendi.

Bütün bu gelişmelere rağmen emekçi kitleler kendiliğinden, dağınık ve örgütsüz bir şekilde de olsa, canını-malını korumak için çeşitli yollara başvurdu, çeşitli karşı koyma araçları yarattı.

II. MC döneminde toplumsal, ekonomik, siyasal kriz derinleşti. II. MC hükümeti kısa bir süre sonra tıkanıp kaldı. 11 Aralık'ta yapılan yerel seçimler II. MC hükümetinin sonunu işaretledi.

Yerel seçimlerde CHP, önemli bir başarı kazandı. CHP, il merkezlerindeki belediye başkanlıklarından 42'sini kazanırken, 15'ini AP kazandı.

Seçimleri takip eden günlerde AP'den 12 milletvekili ayrıldı. CHP'nin verdiği gensoruyla II. MC hükümeti yıkıldı. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, CHP, DP, CGP ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümetini 5 Ocak 1978'de kurdu.

Ecevit, yaşanan ekonomik, sosyal, siyasal sorunlara karşı toplumun geniş kesimleri tarafından bir umut olarak görüldü.

Ecevit hükümetinin kurulmasından sonra faşist terör yoğunlaştı. Hükümetin kurulmasından önceki 3 ay içinde toplam 78 kişi ölmüşken, hükümetin kurulmasından sonraki 3 ay içerisinde toplam 187 kişi öldürüldü. Kahvehane, otobüs taramaları, bombalama eylemleri, suikastler yaygınlaştırıldı.

1978 yılında faşist terör hareketleri içinde emekçi kitleleri en çok sarsan eylemlerden biri, 16 Mart Katliamı oldu.

16 Mart günü İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin üzerlerine bomba atılıp, kurşunlanmaları sonucu biri kız yedi öğrenci öldü, onlarca öğrenci de yaralandı. Bu olay bütün yurtta büyük bir tepkiyle karşılandı. 17 Mart'ta birçok üniversitede boykotlar, direnişler düzenlendi. Birçok demokratik örgüt olayı kınadı. Çeşitli protesto gösterileri yapıldı.

DİSK, 20 Mart günü 2 saatlik iş bırakma eylemi düzenleyeceğini açıkladı. DİSK'in bu kararı, Ecevit hükümeti tarafından yasadışı ilan edilirken, TİSK yönetim kurulu başkanı Halit Narin DİSK'i tehdit ederek, direnişe katılan işçilerin haftalık izin ücretlerinin kesilebileceğini açıkladı.

DİSK'in, 16 Mart katliamını protesto etmek ve faşizm tehlikesine karşı savaşımda, demokratik güçlerin eylem birliğini pekiştirmek için gerçekleştirdiği, "Faşizme ihtar eylemi" 20 Mart sabahı saat 10.00'da

başladı. Eylem, 26 demokratik kitli örgütü tarafından aktif bir biçimde desteklendi. Yurdun büyük bir bölümünde hayat durdu. Elektrikler kesildi, sular akmadı, otobüsler çalışmadı, belediye hizmetleri yapılmadı. Esnaflar kepenk kapama eylemi yaparlarken, işçiler şalterleri indirdiler.

Sokaklar katliamı protesto eden kitleler tarafından dolduruldu. Tüm yurtta lise ve ortaokullarda boykot, forum ve işgaller gerçekleştirildi. TÖB-DER'li öğretmenler derslere girmediler.

20 Mart "Faşizme ihtar eylemi"ne 610 bin işçi katıldı. Bu sayı öğrencilerin, memurların, diğer çalışanların katılımıyla milyonları aşmaktaydı. Türkiye'de yaşanan en büyük kitle eylemlerinden biri olan 20 Mart direnişi, bir yanıyla da fiili bir genel grev eylemiydi.

Bu eylemin önemli bir yanı da 15-16 Haziran 1970'de olduğu gibi, Türk-İş üyesi bazı sendikaların DİSK'in bu eylemini desteklediklerini açıklamaları ve Türk-İş'li birçok işçinin eyleme katılmaları oldu.

DİSK, eylemin gerekçesini şöyle açıklamaktaydı; "Faşizme ihtar eylemimizin dayanağı, Anayasadır; Anayasamızın başlangıç ilkesidir. Faşizme karşı 'uyanık bekçiliğimizin' yüklediği vazgeçilmez bir görevin yerine getirilmesidir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'dir, insanlarımızın cangüvenliğini sağlamayı tüm yasaların üstünde kabul eden 'doğa yasasıdır.' Çocuklarımızın öldürülmesinin önlenmesini istiyoruz. Eylemimiz bunu sağlamak içindir. Hukuka aykırı ise sonuçlarına katlanacağız. Yeter ki çocuklarımız öldürülmesin, yeter ki Anayasamız çiğnenmesin, yeter ki faşizm kanlı diktasını kurmasın."[60]

16 Mart Katliamı sonrasında da faşist terör hareketleri sürdü. 7 Nisan'da, Server Tanilli silahlı saldırıya uğradılar. Saldırı sonucunda, Tanilli ağır yaralandı. 12 Nisan'da, Ankara Devlet Mühendislik Mimarlık Akademisi öğrencileri üçüncü kez bombalı saldırıya uğradı. Saldırı sonucunda 7'si ağır 23 öğrenci yaralandı. 17 Nisan'da, Malatya Belediye Başkanı Hamit Fendoğlu bir suikast sonucu öldürüldü. Bu olay sonrasında, Malatya'da 3 gün süren gerici ayaklanma ve saldırılar yaşandı. Malatya'da yaşanan bu provokasyonla, faşist hareket tarafından mezhep ayrılıkları körüklenerek, ülkede Alevi-Sünni kutuplaşmasını keskinleştirmek amaçlanmaktaydı. Korkunun kitleselleştirilmesi, faşizmin kitle pasifikasyonu yöntemlerinden biriydi. Malatya olayları, 1978 yılında yaşanacak bir dizi benzer olayın başlangıcı oldu. Malatya olaylarından hemen sonra Muş, Erzurum, Kars, Iğdır ve Manisa Demirci'deki gerici

ayaklanmalar bir anlamda bu sürecin devamıydı. Kahramanmaraş Katliamı da gerici ayaklanma ve saldırıların doruğu oldu.

1 Mayıs 1978 kutlamaları bu koşullarda gerçekleşti. 1 Mayıs 1977'de yaşanan katliama rağmen, 1 Mayıs 1978'de yine yüzbinler Taksim 1 Mayıs alanını doldurdu. DİSK önderliğinde gerçekleştirilen 1 Mayıs mitingine çeşitli demokratik örgütlenmeler de katıldı. Yüzbinler, 1 Mayıs alanında faşizme ve emperyalizme karşı öfkelerini haykırdılar. 1 Mayıs 1978, saldırılara ve katliamlara karşı emekçi güçlerin kitlesel protesto gösterisi oldu.

Faşizmin özel provokasyon yöntemleri ağırlıkla Alevi ve Sunni kökenli yurttaşların birlikte yaşadığı duyarlı bölgelerde, mezhep çatışması görüntüsü altında sürmeye devam etti. Erzurum, Erzincan, Sivas, Yozgat, Tokat, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ çemberi bu provokasyonların gerçekleştirildiği alanlardı.

Malatya olaylarından sonra, Eylül 1978'de gerçekleşen Sivas olayları, Kahramanmaraş Katliamı'na giden sürecin önemli adımlarından biriydi.

Bu arada aydınlara yönelik silahlı saldırılar devam etmekte, ülkenin değişik yerlerinde kitle katliamları gerçekleşmekteydi. 11 Temmuz'da Bedrettin Cömert öldürüldü. 8 Ağustos'ta Ankara'da Tepecik otobüsü tarandı, 10 Ağustos'ta Balgat'ta 4 kahvehane silahla tarandı. Bu saldırılar sonucunda 7 kişi yaşamını kaybetti, 27 kişi yaralandı. Katliamlar sürmekteydi. 7 Ekim'de Bahçelievler katliamı gerçekleşti. Bu katliamda 7 TİP üyesi öğrenci vahşice öldürüldü. 20 Ekim 1978'de Bedri Karafakioğlu silahlı saldırı sonucu yaşamını yitirdi.

1978 sonbaharına gelindiğinde Ecevit hükümeti, sivil sıkıyönetimle ne asayiş sorunlarını çözebilmiş ne de ekonomik sorunları aşabilecek çözümler üretebilmişti.

Özellikle Eylül 1978'den sonra, faşist tertip ve provakasyonlarda yoğunlaşma yaşandı. Eylül ayından itibaren her gün ortalama 3 ya da 4 kişi silahlı saldırılarla yaşamını yitirmekteydi. Nisan ayında 55 kişi, Mayıs ayında 67 kişi, Haziran'da 54 kişi, Temmuz'da 66 kişi, Ağustos'ta 72 kişi silahlı saldırılar sonucu yaşamını yitirirken, Eylül ayında bu sayı ilk defa 100'ün üzerine çıkarak, 120'ye ulaştı. Ekim ayında öldürülenlerin sayısı 106 olurken, Kasım ayında da silahlı saldırılar sonucu 106 kişi yaşamını yitirecekti.

Ülkenin hızla bir askeri darbe ortamına sokulduğu bu günlerde gerçekleşen en vahşi kitle katliamlarından biri[61] Kahramanmaraş'ta yapıldı.

19 Aralık 1978'de, Çiçek Sineması'na atılan bir bombayla başlatılan faşist provokasyon Kahramanmaraş'ın bir kan gölüne çevrilmesine yolaçtı. Faşizmin gerçek yüzünü gösteren bu katliam sonucunda, yüzlerce kişi yaşamını yitirirken, yüzlercesi ise yaralandı. İnsanlar yakıldı, hamile kadınların karınları deşildi, çocukların başlarına keserle vurulup öldürüldü, yaşlı kadınların gözleri oyuldu. Bu katliamı CIA, kontr-gerilla gibi gizli örgütlerin tezgâhladığı ve bu yönde sivil faşist güçlerin kullanıldığı, bugün bilinen bir gerçeklik. Kahramanmaraş Katliamı askeri darbeyi kolaylaştırmak için ülkenin kaosa ve belirsizlik içine sokulması yönünde atılan en önemli karşı-devrim provalarından biriydi.

Katliam bütün yurtta ve uluslararası düzeyde, büyük bir tepkiyle karşılandı.

1978'de gerçekleşen önemli grevler şunlardı: Şubat ayında, Ereğli Demir Çelik'te çalışan 13 bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Mart ayında, Büyük Tarabya Oteli'nde çalışan 336 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Nisan ayında, THY Yeşilköy hava limanında çalışan 2.700 işçi toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; Mayıs ayında, TPAO'ya bağlı Batman ve Dörtyol işletmelerinde çalışan 5 bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Haziran ayında, İzmit Belediyesi'nde çalışan 2 bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Temmuz ayında, MESS bağlı işyerlerinde çalışan 2.416 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; aynı ay içinde Uzel Makine Sanayisi'nde çalışan 1.200 işçi ve Ordu Belediyesi'nde çalışan 600 işçi toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; Ağustos ayında, Malazlar Kibrit Fabrikası'nda çalışan 1.250 işçi ve Mersin Soda Fabrikası'nda çalışan 700 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Eylül ayında, ATAŞ'ta çalışan 280 işçi ve Tamsaş'ta çalışan 315 işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Ekim ayında, Gebze AEG-ETİ'de çalışan 700 işçi toplusözleşme görüşmele-

rinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Aralık ayında, Mais'te çalışan 360 işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı.

1978'de sendika seçme özgürlüğü üzerindeki baskılara, toplusözleşme hükümlerinin yerine getirilmemesine, işten atılmalara, iş kazalarına, ücretlerin geç ödenmesine, çalışma koşullarının kötülüğüne, toplusözleşmelerde yaşanan uyuşmazlıklara, lokavt ilanına karşı geniş çapta oturma eylemi, iş yavaşlatma, yemek boykotu, iş durdurma ve işyeri işgali gibi eylemler yapıldı.

1978'de öne çıkan grev dışı işçi eylemleri şunlardı: Ocak ayında, Kütahya Azot Sanayi'sinde çalışan 3 bin işçi ekonomik ve sosyal haklarını almak için önce iş yavaşlatma eylemine başladı, eylem daha sonra işyeri işgaline dönüştürüldü; Şubat ayında, Bursa Merinos'ta 500 işçi, sendika seçme özgürlüklerinin engellenmesi üzerine yemek boykotu yaptı; aynı ay içinde Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği'nde çalışan 2 bin işçi, ücret dengesizliklerinin giderilmesi için direnişe başladı; Nisan ayında, Bursa Azot Sanayisi'nde çalışan 400 işçi iş kazalarını protesto etmek için yemek boykotu yaptı; aynı ay içinde Austro Tütün İşletmesi'nde çalışan 3 bin işçi, ekonomik sosyal hakları için, Akın Tekstil'de çalışan 1.500 işçi işten atılmaları protesto etmek için direnişe başladı; Mayıs ayında, Gültepe Belediyesi'nde çalışan 350 işçi, 7 aydır maaş alamamalarını protesto etmek için direnişe geçti; Haziran ayında, Sürer'de çalışan 600 işçi, ücretlerinin düşüklüğünü protesto etmek ve çalışma koşullarının düzeltilmesi için direniş başlattı; aynı ay içinde Dar Tekstil Brode'de çalışan 400 işçi, iş akitlerinin feshi üzerine direnişe geçti; Ağustos ayında, TKİ Orta Anadolu Linyit İşletmeleri'nde 1.600 işçi yetki uyuşmazlığı nedeniyle direnişe başladı; aynı ay içinde Hilton Oteli'nde 600 işçi işten atılmaları protesto etmek için ve İzmit Belediyesi'nde 2 bin işçi toplusözleşme görüşmelerinde yaşanan uyuşmazlığın bir an evvel giderilmesi için direnişe geçti. Belediye işçilerinin 5'i ölüm orucuna başladı; Eylül ayında, Shereton Oteli'nde çalışan 550 işçi toplusözleşme görüşmelerinde yaşanan sorunların çözülmesi için direnişe başladı; Ekim ayında, Tariş Çiğli İplik Fabrikası'nda çalışan 1.700 işçi işten atılmalara karşı iş yavaşlatma eylemine başladı; Kasım ayında, Kale Kilit'te çalışan 500 işçi, işten atılmaları protesto etmek için yürüyüş yaptı; Aralık ayında, Türk Demir Döküm Fabrikası'nda çalışan 1.700 iş-

çi işten atılmaları protesto için direnişe başladı, aynı ay içinde Çaykur Kuruçeşme Paketleme Fabrikası'nda çalışan 900 işçi toplusözleşme farklarının ödenmesi için, Ankara Belediyesi'nde çalışan 7 bin işçi ise sosyal haklarının verilmeyişi nedeniyle direnişe başladı.

1978'de 175 grev yaşandı. Bu grevlere 27.208 işçi katıldı. İşgünü kaybı 1.598.905 oldu. 1978'de grev sayısında artış görülse de, greve katılan işçi sayısı 1977'ye oranla yarı yarıya düştü. İşgünü kaybı ise 1977'ye göre 1/3 oranında azaldı. Kamu sektöründe 27 grev gerçekleşti. Bu grevlere 3.006 işçi katıldı. Özel sektörde 148 grev gerçekleşti. Bu grevlere 24.202 işçi katıldı. 1978'de 120 işçi direnişi gerçekleşti. En çok başvurulan eylem tarzlarından biri yemek boykotu oldu. İşçi sınıfının, 1975 sonrasında başlayan siyasallaşma süreci 1978'de daha da derinleşti. Siyasal amaçlı eylemlerde yoğunlaşma yaşandı.

1979: "FAŞİZMİ LANETLEME EYLEMİ"

Kahramanmaraş Katliamı, Türkiye'nin hızla iç savaş ortamına girdiğinin somut göstergelerinden biriydi.

Faşist güçlerin, orduyu yönetime el koymaya zorlayıcı saldırı taktikleri, Kahramanmaraş Katliamı'yla bir üst noktaya sıçradı. Kahramanmaraş Katliamı'nın Türkiye'deki gelişmeler üzerinde etkisi büyük oldu. Kahramanmaraş Katliamı'nın en önemli sonuçlarından biri, 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmesiydi.

Sıkıyönetimin direkt hedefi, toplumsal muhalefetin susturulmasıydı. Faşist terör çeteleri sıkıyönetim koşullarında da rahat hareket ederek, katliam ve saldırılarını sürdürdüler. Faşist terör çeteleri, bu dönemde toplumda şok etkisi yaratarak, kimin ve ne için yapıldığı belli olmayan sansasyonel ve şaşırtıcı eylemlere yönelmeye başladılar.

1 Şubat 1979'da, Milliyet Gazetesi Başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesi bu tarz eylemlerden biriydi. Abdi İpekçi'nin öldürülmesi toplumda tam bir şok etkisi yarattı. Emekçi kitlelerin umudu olarak iktidara taşınmış Ecevit hükümeti, bütünüyle bir acz içindeydi.

Bu gelişmeler karşısında emekçi güçler sessiz kalmıyordu. Kahramanmaraş Katliamı sonrası DİSK'in önderliğinde, 5 Ocak'ta gerçekleştirilen "Faşizmi lanetleme eylemi" faşizme karşı işçi sınıfının ve demokratik güçlerin direnişinin somut adımlarından biri oldu.

DİSK, Kahramanmaraş Katliamı'nı protesto etmek için 5 Ocak'ta, 5 dakikalık saygı duruşu eylemi yaptı. 500 bin işçinin katıldığı bu eyleme; Türk-İş'e bağlı bazı sendikalara üye işçiler, TÖB-DER, TMMOB ve öğrenci gençlik de destek verdi. 5 Ocak'ta hayatın her alanında faşizm lanetlenirken, faşizme karşı mücadelede, tüm halk güçlerinin birliğinin önemi üzerinde duruldu.

1 Mayıs 1979, anti-faşist güçlerin mücadelesinde önemli adımlardan biri oldu. 1 Mayıs 1979'a girildiğinde tüm gerici güçlerin karşı kampanyalar başlatmalarına ve sıkıyönetim komutanlarının gösterileri yasaklamasına rağmen, 1 Mayıs ülkenin dört bir tarafında kitlesel biçimde kutlandı.

İstanbul'da 1 Mayıs'ın Taksim alanında kutlanmasında ısrar eden DİSK yöneticileri gözaltına alındı yöneticilerin tutuklanmasına rağmen 1 Mayıs hazırlıkları devam etti. Çalışmaları yürüten DİSK'in oluşturduğu yeni komite de gözaltına alındı. DİSK'in genel merkezi polis tarafından basılarak arandı, afiş ve pankartlara el konuldu. Aynı operasyonlar çeşitli kitle örgütlerine yönelik de yapıldı. İstanbul'da sokağa çıkma yasağı konuldu. 11 ilde de 1 Mayıs kutlamaları yasaklandı.

İzmir'de izin verilen kutlamalar, iki alanda işçilerin ve demokratik güçlerin geniş katılımıyla gerçekleşti.

Bunun dışında bütün baskı, yasak ve tehditlere rağmen İstanbul dahil ülkenin dört bir tarafında 1 Mayıs, işyerlerinde, sokaklarda, caddelerde fiilen kutlandı. Yüzbinlerce kişinin gözaltına alınmasına rağmen 1 Mayıs 1979, faşizme ve emperyalizme karşı yürütülen mücadelede yeni bir ivme oldu.

Faşist terör hareketleri sürmekteydi. Bu hareketler içinde en önemlilerinden biri, 16 Mayıs günü, Etlik-Piyangotepe'de gerçekleşti. Piyangotepe'de bir kahvehaneye yapılan silahlı baskın sonucu 7 kişi yaşamını yitirdi.

1979 yılında, Ortadoğu'da yaşanan bir dizi gelişme, Türkiye'deki siyasal süreci etkileyecek içerikteydi.

İran'da Şah rejiminin yıkılması, Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi, ABD'yi Ortadoğu'daki politikalarını sürdürmede önemli güçlükler içine sokmaktaydı.

Bu gelişmelere bağlı olarak şekillenen Ortadoğu'daki yeni konjonktür, Türkiye'nin önemini artırmaktaydı. ABD emperyalizmi, Ortado-

ğu'da kendi politikaları doğrultusunda davranacak bir Türkiye'ye ihtiyaç duyuyordu. Bunun anlamı, toplumsal ve siyasal, bütün muhalefetin yok edilmesi ve ABD'ye hizmet edecek bir siyasal rejimin yaratılmasıydı. Yani 12 Eylül rejimi... Süreç hızla bu rejimin "inşası" yönünde işlemeye başladı.

Yıllar sonra dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter, bu durumu bütün yalınlığıyla, yaptığı konuşmada ortaya koyuyordu; "12 Eylül harekâtından önce Türkiye'nin durumu savunma açısından, tehlike arz ediyordu. Afganistan'ın işgal edilmesi ve İran monarşisinin devrilmesinden sonra Türkiye'deki bu istikrar hareketi içimizi ferahlatmıştı."[62]

Emperyalizmin ve tekellerin Ecevit hükümetini sıkıştırma operasyonları çeşitli biçimlerde gerçekleşti. Dışa bağımlı ekonominin krizi arttıkça, IMF ve OECD gibi emperyalist kuruluşların kredilerine duyulan ihtiyaç da arttı. Bu krediler alınamayınca da ekonomik kriz daha da derinleşti.

1979 baharında, TÜSİAD'ın muhtıra içeriğindeki bildirileri bütün gazetelerde yayınlanmaya başladı.

DİSK, TÜSİAD'ın bu ilanlarını şöyle değerlendiriyordu; "Bu ilan(lar) yeni bir saldırıdır ve açık faşizme davet çıkarmaktır."[63]

Ecevit hükümeti, uyguladığı bütün ekonomik politikalara rağmen, büyük sermayenin desteğini yitirmekteydi.

Yalçın Doğan, *IMF Kıskacında Türkiye* adlı çalışmasında bu sürece şöyle değerlendirmektedir; "Başlangıçta Ecevit'i büyük umutlarla destekleyen sermaye sınıfı, 1978 ve 1979 yıllarında 'son yılların en yüksek kârını elde etmiş olmasına karşın' büyük huzursuzluk içindeydi ve Ecevit'ten desteklerini açıkça çekmişti. Gazetelere verdikleri ilanlarla, Ecevit'e açıkça cephe alan iş çevreleri, her toplantıda konuyu gündeme getiriyorlardı... İktidarı süresince giderek sağa kayan Sosyal Demokratlar sermayenin kârlarını 'beş-altı misline' çıkardıkları halde bile, yine de ilk anda sağladıkları desteği (kaybetmişlerdi)."[64]

Ara rejim tartışmaları da bu süreçte başladı. Ordunun darbe hazırlıklarına başladığı döneme girildi. Daha sonraki yıllarda açıklanan bilgilere göre; Ordu Temmuz 1979'da yönetime el koymaya hazırlanmış, tarih olarak da 29 Eylül 1979 belirlenmişti. Fakat "ortamın olgunlaşmasını beklemek" yönünde tavır sergilenerek, özellikle 14 Ekim 1979 seçimleri ve seçimler sonrası gelişmelerin beklenmesi düşünüldü.[65]

14 Ekim kısmi seçimlerine böyle bir ortamda girildi. Ecevit hükümeti dönemindeki sıkıyönetim uygulamaları sırasında, Ocak 1979'dan Ekim 1979'a kadar ki sürede toplam 879 kişi yaşamını yitirdi. 14 Ekim'de Senato kısmi yenileme ve 5 milletvekilliği için yapılan seçimlerde, CHP büyük oy kaybına uğradı. Türkiye halkı, Ecevit hükümetinin uluslararası sermayenin istekleri doğrultusundaki ekonomik politikalarına ve toplumsal muhalefeti engellemek yönündeki tavrına karşı gerekli yanıtı vermiş, CHP'den desteğini çekmişti. Seçimleri boykot edenlerin sayısı da azımsanamayacak orandaydı. Seçim sonucunda AP oylarını koruyarak, 50 senatörlükten 33'ünü ve 5 milletvekilliğinin tamamını kazandı.

Seçimlerden sonra Ecevit hükümeti istifa etti. Demirel yeni bir MC niteliğinde olan koalisyon hükümetini kurdu.

12 Eylül darbesine giden sürecin son rötuşları hazırlanıyordu. Demirel'in "Bana sağcılar suç işliyor dedirtemezsiniz" dediği günlerde, faşist terör hareketleri yoğunlaşarak devam etmekteydi. Kahvehane, ev baskınları, bombalama ve kurşunlama gibi eylemler artarak sürüyordu. Bu arada seçici suikastler gerçekleştirildi. 20 Kasım'da Ümit Yaşar Doğanay, 7 Aralık'ta Cavit Orhan Tütengil öldürüldü.

Faşizme karşı en geniş yığınların harekete geçtiği, kitlelerin hayatın her alanında, kendiliğinden bir nitelik taşısa da, örgütlendiği ve bir direniş hattının örülmeye çalışıldığı bu koşullarda; işçi sınıfı da bir yandan ekonomik-demokratik haklarını korumak, diğer yandan Türkiye'nin faşizmin karanlığı altına girmesini engellemek için mücadelesini yükseltiyordu.

1979 yılında yaşanan grevler ve direnişler siyasal ve toplumsal ortamın etkisiyle sert geçmekteydi. İşçi sınıfı bu süreçte siyasal amaçlı eylemler de gerçekleştirdi ve yasadışı eylemlere daha sıklıkla başvurmaya başladı.

1979 yılı Ocak ayı, grevler ayı oldu. Manisa Belediyesi'nde çalışan 320 işçi, Kartal Sunda Fabrikası'nda çalışan 500 işçi ve Liasen Ambalaj, Eskişehir Bankası, Pancar Ekiciler Kooperatifi, Bağdar-İpraş, Türk-Mardin, Artur Burhaniye, BCG Kampanyası, Altındağ, Eskişehir, Ordu, Devrek, Karsantı Belediyeleri, Ömer Muharrem Sabun, Trakya Süt ve Gıda, Gülok, Türkeli, Salmo, Protikan Madenleri, Usta Oteli, Samuel Damar Boya, TEK Genel Müdürlüğü, Malatya PTT çalışanları greve

başladılar; Nisan ayında, Mersin Soda Sanayisi'nde çalışan 550 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Mayıs ayında, İzmir Belediyesi'nde çalışan 6 bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; aynı ay içinde Bursa Bortaş Madencilik'te çalışan 710 işçi, USAŞ'ta çalışan 450 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; Haziran ayında, Sümerbank'a bağlı 20 işyerinde çalışan işçiler ve Intercontinental'da çalışan 480 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçları üzerine greve çıktılar; Temmuz ayında, Karabük Belediyesi'nde çalışan 403 işçi, Gazal'da çalışan 500 işçi, Kırıkkale Belediyesi'nde çalışan 475 işçi toplusözleşme görüşmelerinin anlaşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; Ağustos ayında, İzmir Belediyesi'nde çalışan 1.250 işçi, Gaz Aletleri'nde çalışan 600 işçi, toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Kasım ayında İpek Kâğıt Fabrikası, Akkardan, Makine Takım Endüstrisi, Marmara Denizi Tersanesi ve birçok küçük işletmede çalışan 2 binin üzerinde işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı.

1979 yılında, grev dışı eylemlerde önemli bir artış gözlendi. İşçiler, faşist teröre, işyerlerinde sivil faşist baskılara ve saldırılara, sendika seçme özgürlüğünün engellenmesine, işten atılmalara, ekonomik ve sosyal hak gasplarına karşı etkili direnişler yaptı.

Bu eylemler içinde öne çıkanlar şunlardı: Şubat ayında, Kale Kilit'te çalışan 231 işçi, işten atılmaları protesto etmek için fabrikayı işgal etti; Haziran ayında, Cevizli Sigara Fabrikası'nda çalışan 6 bin işçi, bir işçi arkadaşlarının sivil faşist güçler tarafından katledilmesini protesto etmek için direnişe geçti, aynı ay içinde Mersin Soda işçilerinin toplusözleşme görüşmelerinde yaşanan tıkanıklığı protesto etmek amacıyla Ankara'ya yaptıkları kitlesel yürüyüş, güvenlik güçlerinin saldırısına uğradı; Eskişehir'de maaş alamayan Eston Beton Direk fabrikası işçileri direnişe geçti, işçilere polis saldırdı, saldırı sonucunda 10 işçi yaralandı; Süreyyapaşa Sanatoryumu'nda tedavi gören 1.300 işçi hastanenin sorunlarını çözememesi üzerine direnişe başladı. İşçilerle askerler arasında çatışma yaşandı, "eylemin elebaşısı" kabul edilen 20 hasta işçi "iyileştikleri" gerekçesiyle taburcu edildi; Bossa'da çalışan 300 işçi 8 arkadaşlarının işten atılmasını protesto etmek için direnişe geçti, polis işçi-

lerin hepsini gözaltına aldı; Eylül ayında, İstanbul Belediyesi'nde çalışan 11 bin işçi ücretlerini alamadıklarından dolayı direnişe başladı; Ekim ayında, Türk Mensucat Santral'de çalışan 4.300 işçi Teksif Sendikası'nı protesto etmek için yürüyüş yaptı, polis yürüyüşçülere saldırdı. Saldırı sonucunda, 5'i kadın 214 kişi gözaltına alındı; Kasım ayında, Mayran'da çalışan 1.600 işçi, işverenin baskıları ve bazı işçilerin iş akidlerine son verilmesi üzerine direnişe geçti. İşverenin, yeni işçi alma girişimi işçiler tarafından engellendi. Jandarmanın olaya müdahele etmesi sonucu, işçilerle jandarma arasında çatışma çıktı. Olaylarda 30 işçi yaralandı; Kahramanmaraş Katliamı yurt çapında iş bırakma, iş yavaşlatma, forum ve saygı duruşu gibi eylemlerle protesto edildi. Eylemlere onbinlerce işçi katıldı.

1979 yılında 190 grev gerçekleşti. Bu grevlere toplam 39.901 işçi katıldı. 1979'da toplam işgünü kaybı 2.217.347 oldu. 1978 yılına oranla, kamu sektöründeki grevlerde yüzde 30'un üzerinde bir artış görüldü. Greve katılan işçi sayısında ise yüzde 700'ün üzerinde bir yükselme yaşandı. Kamu sektöründe 46 grev gerçekleşti. Bu grevlere 21.857 işçi katıldı. Özel sektörde ise 144 grev yaşandı. Bu grevlere katılan işçi sayısı 18.044'tü. 1978'de özel sektörde gözlenen greve katılan işçi sayısındaki düşüş, 1979'da da devam etti. Grevler ağırlıkla, imalat sanayi başta olmak üzere maden, ticaret ve hizmet işkollarında yaşandı. 1979'da grev dışı eylemlerde görülen yükseliş devam etti. 1979'da, kısa süreli iş bırakmalar döneme damgasını vuran eylem tarzlarından biri oldu. 1979'da, dikkat çeken bir diğer nokta ise, işçi sınıfının siyasallaşma eğiliminin giderek artmasıydı.

1980: TARİŞ DİRENİŞİ VE YENİ ÇELTEK ÖZYÖNETİM DENEYİMİ

1980 yılına girildiğinde, ABD emperyalizmi güdümlü iç savaş politikaları hayata geçirilmiş, toplumun terörize edilmesi sağlanmış, toplumda istenen psikolojik koşullar yerine getirilmişti.

Geniş toplum kesimleri, nasıl olursa olsun can ve mal güvenliğini sağlayacak güçlü bir devlet otoritesine rıza gösterecek bir hale getirilmişti. Askeri bir darbe "kurtuluş" olarak görülmeye başlanmıştı.

13 Aralık 1979'da Selimiye Kışlası'nda bir araya gelen generaller,

gerekli ortamın tam olgunlaşmadığını düşünerek, müdahaleden önce bir uyarı mektubunu-muhtırayı kaleme aldılar. Muhtıra, gerekli mercilere iletilmek için 27 Aralık'ta, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verildi.

Muhtıra, bir anlamda 12 Eylül müdahalesinin bir ön hazırlığı niteliğini taşımaktaydı. Genelkurmay Başkanı bu ön hazırlıkların tamamlanmasını sağlamak ve nabız ölçmek amacıyla, 15 Şubat'la 16 Mayıs 1980 tarihleri arasında bütün ordu ve kolorduları dolaştı.

Bu dönemde ekonomi tam bir tıkanma noktasındaydı. Dışa bağlı ekonominin yapısal özelliklerinden kaynaklanan ekonomik kriz iyice derinleşmekteydi. Hiper enflasyon ve pahalılık, yolsuzluklar ve karaborsa günlük hayatın bir parçası haline gelmiş, yaşanan döviz darboğazı ekonomiyi işlemez bir duruma sokmuştu.

IMF ve Dünya Bankası, Türkiye'nin ihracata yönelik bir ekonomi modeline yönelmesini dayatmaktaydı. 24 Ocak 1980 tarihinde Demirel hükümeti, IMF ve tekelci burjuvazinin "önerileri" doğrultusunda ünlü 24 Ocak Kararları'nı aldı.

Bu kararlar doğrultusunda yüzde 49 devalüasyon yapıldı ve dolar 70 TL. oldu. Bu uygulamayı temel gıda ve tüketim maddeleri yanında, petrol ürünlerine, kömüre, demir-çelik ürünlerine, çimentoya, kâğıda yapılan yüksek oranlı zamlar izledi.

Alınan kararlarla, en başta dış kredi musluklarının açılması ve ekonominin canlandırılması hedefleniyordu. İç talebin kısıtlandığı, halkın alım gücünün düştüğü ortamda yeni önlemlerle ekonomi ihracata yönlendirilecek ve bu suretle Türkiye dış borçlarını faizleriyle birlikte ödeyebilir hale gelecekti. Egemen çevrelerin bu programı hayata geçirmelerinin "normal" bir parlamenter rejimde mümkün olmadığı herkes tarafından kabul edilmekteydi.

Bu program ancak bir faşist diktatörlükle hayata geçirilebilirdi. Latin Amerika ülkelerinde yaşanan deneyimler bu sürece tipik bir örnek oluşturmaktaydı.

Bülent Ecevit, 24 Ocak Kararları'na karşı çıkarken şu sözleri sarf etmekteydi; "Şimdi izlenmekte olan ekonomik ve sosyal politikalar bir dikta rejimi oturmadan uygulanamaz."

Programın özü kısaca şuydu: İşçi ücretlerinin sınırlandırılması, tarım ürünleri fiyatlarının, memurların ve tüm çalışan kesimlerin gelirlerinin düşük tutulması, yüksek oranlı seri zamlar yapılarak, halkın tükettiği

bütün malların pahalılandırılması...

Bütün bunların yapılabilmesi başta sendikaların kapatılması, halkın çıkarını savunan bütün güçlerin tasfiye edilmesi ve halkın yoğun bir baskı altında tutulmasıyla olanıklıydı. Adımlarda bu doğrultuda atıldı. 24 Ocak Kararları, 12 Eylül'e giden süreci hızlandırdı. 24 Ocak Kararları, askeri darbeyi zorunlu kılan bir içerik taşımaktaydı.

Demirel Hükümeti, bu durum karşısında askeri darbeyi "gerektirmeyecek" bir politika izlemeye başladı. Bir askeri darbenin gerçekleştireceği politikalar, Demirel Hükümeti tarafından yürütülmeye çalışıldı. Toplumsal muhalefetin bastırılması için ancak açık faşist diktatörlükler altında yürütülebilecek operasyonlar, "anarşiyi önleme adına" yapılmaya başlandı.

Demirel'in bu politikalarının ilk örneği 1980 yılı başlarında, Tariş'te yaşandı.

Tariş, Ege bölgesinde 80 bin üreticinin ortak olduğu ve ülkenin tarımsal ürünlerinin değerlendirilmesinde önemli bir yer tutan ve 11 bin kadar işçinin çalıştığı fabrikalardan oluşmaktaydı.

Bir kooperatif olan Tariş'in yönetim kurulları, kâğıt üzerinde, üretici ortaklar tarafından belirlenmekteydi. Fakat yönetim kurulunu seçen asıl güç, büyük toprak sahipleri ve kooperatifin büyük hissedarlarıydı.

Kooperatife bağlı fabrika müdürleri, genel müdür ve diğer bürokratlar, bakanlıklar tarafından atanmaktaydı. Tariş bu görünümüyle (bütün birliklerde -Çukobirlik, Antbirlik, Trakyabirlik, Fiskobirlik- olduğu gibi) yarı-resmi bir kuruluş özelliği taşımaktaydı. Bu özelliğinden dolayı, siyasi iktidarların her zaman üzerinde projeler geliştirdiği bir alan oldu. Siyasi iktidarlar bu kuruluşa politik olarak yaklaştı.

MC hükümetleri döneminde, Tariş işçisi üzerinde yoğun baskı kurulmuş, yüzlerce işçi işlerinden atılmıştı. Bu işçilerin yerlerine ağırlıkta, MC hükümetlerinde yer alan partilerin taraftarları yerleştirilmişti. Özellikle 1975-1977 arasında işe alınanların büyük çoğunluğu MHP kökenli işçilerdi. MC hükümetleri döneminde Tariş işletmeleri, bir iflasın eşiğine gelmişti.

Ancak 1977 yılında MC'nin iktidardan düşmesinden sonra, işçilerin mücadelesi ve büyük fedakârlıkları sonucu Tariş yeniden normal bir işletme haline dönüşmüş, üretim en yüksek düzeye ulaşmıştı.

Demirel'in yeni bir MC niteliğindeki hükümeti başa gelince, Tariş'e

yönelik tasfiye ve baskı politikaları yeniden gündeme sokuldu.

Önce yazılı ve görsel basında (TRT 1'de) Tariş'i "anarşi yuvası" olarak gösteren, yoğun bir dezenformasyon kampanyası başlatıldı. Ardından Tariş'te çalışan işçiler işlerinden atılmak istendi. Fakat binlerce Tariş işçisi, hükümetin bu politikalarına karşı tepki gösterdi ve direndi.

Güvenlik güçleri, 22 Ocak sabahı, "arama yapmak" bahanesiyle Tariş'in tüm işletmelerine girdiler. İşçiler, güvenlik güçlerinin operasyonlarına karşı direnişe geçtiler. Çiğli İplik Fabrikası, Zeytinyağı Kombinası ve Üzüm İşletmeleri'nde işçilerle polis arasında çatışma yaşandı. İşçiler, kendilerini silah, cop, panzer ve kariyerlere karşı iğlerle, masuralarla korumaya çalıştılar. Olaylarda 5 işçi, 1 polis yaralandı, 100 işçi gözaltına alındı.

Olay kısa sürede İzmir'de duyuldu. Özellikle Tariş işçilerinin oturduğu Çimentepe, Gültepe gibi gecekondu bölgelerinde halk, işçileri desteklemek için sokakları doldurdu. Ege Üniversitesi öğrencileri üniversiteyi işgal ederek, Tariş direnişini desteklediler. Öğrencilerle polis arasında çıkan çatışmada 60'tan fazla öğrenci ve 7 polis yaralandı.[66]

23 Ocak'taki bu eylemleri, 24 Ocak'ta İstanbul ve diğer illerdeki yüksek okullarda yapılan protesto eylemleri izledi.

24 Ocak'ta DİSK, İzmirli işçilerin Tariş işçileriyle dayanışmalarını göstermek ve Tariş işçileri üzerindeki baskıları protesto etmek amacıyla 2 saatlik iş bırakma eylemi yaptı. Eyleme, İzmir'in bütün işyerlerindeki işçiler katıldı.[67]

26 Ocak'ta DİSK, Tariş işçilerinin direnişini desteklemek amacıyla, İzmir'de bir miting düzenledi. Kitlesel bir katılımla gerçekleşen mitingde DİSK genel başkanı Abdullah Baştürk yaptığı konuşmada şunları söyledi; "Bugün ülkede 5 milyona yakın işsiz var. İşsizliğin gırtlağımızı sıktığı, böylesine yaygın olduğu bir ortamda eski MC'lerin devamı yeni hükümet, Kooperatif Birlikleri'nde ve KİT'lerde çalışan işçilere karşı korkunç bir saldırıya geçti. Tekel'de, Fiskobirlik'te, Çukobirlik'te, Antbirlik'te ve Tariş'te her türlü kışkırtmaya girişerek planladıkları büyük işçi kıyımını gerçekleştirmek istiyor. Salı günü Tariş'e bağlı işyerleri savaş yöntemleriyle basılmıştır. İşçiler süngü ve coplarla dağıtılmak istenmiş, işyerleri işgal edilmeye çalışılmıştır.

'Anarşi ve teröre karşı' mücadele bahanesiyle Demirel iktidarı işyerlerinde anarşi ve terör yaratmıştır.

Amaçları bellidir. Bu işyerlerine yine faşist militanları dolduracaklardır. İşçiler bu faşist militanların baskısıyla yılgınlığa ve sömürüye boyun eğmeye itilmek istenecektir."[68]

Tariş işçisi, 22 Ocak günü başlattığı direnişi bir süre sonra kendiliğinden kaldırdı. Tüm işletmelerde üretim yeniden başladı.

Fakat saldırı dalgası durmamıştı. Tariş Genel Müdürlüğü gazetelere 6 Şubat 1980'de paralı ilan vererek, fabrikaların bir hafta süreyle kapatılacağını ve hasar tespiti yapılacağını, işletmenin bütün işçilerin işine son verme hakkının doğduğunu fabrikalar yeniden açıldığında direnişe katılmayanların yeniden işe başlayabileceğini açıkladı. 7 Şubat günü 3 bine yakın işçinin işine son verildi ve polis aynı gün tekrar operasyona başladı. Bazı işletmeler polis tarafından boşaltıldı. Alsancak'taki üzüm işletmesinin boşaltılması sırasında işçilerle polis arasında çatışma çıktı. Gaz dökerek caddeyi ateşe veren işçilerden 600'ü gözaltına alındı. Çatışmada 50 işçi yaralandı. Gözaltına alınan işçiler Atatürk Stadyumu'na götürüldü.

8 Şubat 1980'de, güvenlik güçleri iplik fabrikasındaki direnişi kırmak için fabrikanın bulunduğu bölgeye yöneldi. Güvenlik güçleri fabrikaya varmadan, Çiğli, Çimentepe, Maraş mahalleleri gecekondu halkının oluşturduğu barikatlarla karşılaştı. Güvenlik güçleri bu barikatları aşamadı. Tariş işçisi, İzmir'in Gültepe, Altındağ ve diğer gecekondu halkı tarafından desteklendi. Bu bölgelerdeki gecekondu mahalleleri halkları sokaklarda protesto gösterisi yaparken, kentte esnaf yaygın bir şekilde kepenk kapama eylemine başladı. Özellikle Gültepe'de ve şehrin birçok gecekondu bölgesinde polisle çatışmalar çıktı. Gültepe'de 400 işçi gözaltına alındı.

Aynı gün, İzmir'de DİSK'e bağlı sendikalara üye 55 bin işçi 1 günlük iş bırakma eylemi yaptı. Bankalar, fabrikalar, belediye otobüsleri çalışmadı.

7 Şubat'ta polis tarafından boşaltılan Yağ Kombinası ve Bornova'daki 2 no'lu Üzüm İşletmesi işçiler tarafından yeniden işgal edildi. Polis işgale hemen müdahale etti. Polisle işçiler arasında çıkan çatışma sonucunda 3 kişi yaralandı. Polis zorla fabrikaları yeniden boşalttı.

Olaylar 9 Şubat'ta da sürdü. Bu arada işten çıkarılan işçilerin sayısı 5 bine ulaşmıştı.

10 Şubat'ta Çiğli İplik Fabrikası'ndaki direnişi kırmaya giden güvenlik güçleri, Çimentepe halkının direnişiyle karşılaştı. Polisle halk

arasında silahlı çatışma çıktı.

Bu olayın ardından polis Çiğli'nin gecekondu mahallesine operasyon düzenledi. Çiğli'de halk barikatlar kurarak direndi. Polis, binin üzerinde jandarma gücüyle takviye edilerek, yeniden müdahale etti. Halkla güvenlik güçleri arasında çatışma çıktı. Barikatları aşan polis, Çimentepe gecekondu mahallesine büyük bir operasyon düzenledi. Mahalledeki bütün evler arandı. 500 kişi gözaltına alındı.

Polis, Çiğli pamuk depolarına ulaşarak, işçiler tarafından burada kurulan barikatları dağıttı, işçileri fabrikadan zorla çıkardı. Çiğli'de bu olaylar devam ederken, İzmir'in çeşitli yerlerinde ve özellikle Gültepe'de Tariş işçilerinin direnişini destekleyen eylemler yapıldı. Gültepe'de polisle halk arasında silahlı çatışma çıktı.

Olaylar 11 Şubat'ta da devam etti. İzmir'in çeşitli yerlerinde Tariş direnişini destekleyen gösteriler yapıldı. Destek eylemleri Türkiye çapına yayıldı. İşçi sınıfı, öğrenci gençlik, demokratik kitle örgütleri Tariş işçilerini destekleyen ve güvenlik güçlerinin operasyonlarını kınayan protesto gösterileri gerçekleştirdiler.

13 Şubat'ta Tariş işletmelerinin bazı bölümleri, polis gözetiminde açıldı. Fakat işçilerin büyük bir kısmı işbaşı yapmadı.

14 Şubat'ta Çiğli İplik Fabrikası'nda devam eden işgalin kırılması amacıyla, güvenlik güçleri büyük bir operasyona girişti. Operasyona 10 bin jandarma komandosu ve piyadenin yanında binlerce polis katıldı. Çiğli İplik Fabrikası'ndaki işgalci işçilere karşı, panzer, kariyer, helikopter ve keşif uçakları kullanıldı.

Operasyon saat 11'de başladı. Polis 15 dakika süren çatışma sonucunda panzerlerle kapıları kırarak fabrika bahçesine girdi. Polis'in işgalin bitirilmesi yönündeki çağrısı sonucu bin kadar işçi fabrikadan çıkarak teslim oldu. Bir kısım işçi direnişe devam etti. Fabrikaya ikinci operasyon öğleden sonra yapıldı. Polis panzerler ve zırhlı araçlarla fabrikanın içine girmeye çalıştı. İşçiler bu saldırı karşısında pamuk balyalarıyla oluşturdukları barikatı ateşe verdiler. Bir saat süren direniş sonucunda polis sonuna kadar direnen 500'ün biraz üzerindeki işçiyi etkisiz hale getirerek, gözaltına aldı. Gözaltına alınan işçilerin sayısı 1.500'e ulaştı; bu işçiler Karşıyaka Spor Salonu'na götürüldü.

Fabrikaların boşaltılmasının ardından Çiğli ve Çimentepe gecekondu mahallelerinde polisle silahlı çatışmalar çıktı. İzmir'in birçok semtin

de de polisle çatışmalar yaşandı.

Aynı gün DİSK'e bağlı sendikalar 2 günlük greve çıkarak, Tariş olaylarını protesto edip, Tariş işçilerinin yanında olduklarını gösterdiler. Grev, süre dolmadan 15 Şubat günü öğleyin bitirildi. Bu dayanışma grevine tahmini olarak çeşitli sektörlerde çalışan 50 bin işçi katıldı.

15 Şubat'ta, polis, çevresi barikatlarla örülmüş Çimentepe'yi kuşattı. Polisin barikatları aşma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Çıkan çatışmada yaralanmalar oldu. Halk Çimentepe'nin bütün sokaklarında barikatlar kurdu. Polis, ancak jandarmadan aldığı destekle barikatları aşarak mahalleye girebildi. Çimentepe'de bütün evler arandı, çok sayıda kişi gözaltına alındı.

Aynı günün akşamında polis Gültepe'ye yönelik gece baskını yaptı. Sivil faşistlerin saldırıları sonucu bir öğretmen yaşamını yitirirken, iki kişi yaralandı.

16 Şubat'ta polis Gültepe'ye girmeye çalıştı. Çıkan silahlı çatışmada 3 polis öldü, 17 polis, 2 er ve halktan 100 kişi yaralandı. 17 Şubat'ta saatlerce süren operasyon sonucunda polis Gültepe'de denetimi sağlayabildi. Gültepe'de bütün evler arandı. 700 kişi gözaltına alındı.

18 Şubat'ta Pamukyağı Kombinası ile 1 ve 2 no'lu üzüm işletmeleri güvenlik güçlerinin gözetiminde açıldı.

1 no'lu üzüm ve pamuk işletmelerine daha önce çalışan hiçbir işçi alınmadı, MHP eğilimli 800 işçi işbaşı yaptı. 2 no'lu üzüm işletmesinde ve incir, alkol ve kolonya işletmelerinde üretim yapılmadı.

Eylemlere katılmayan işçilerin işe alınacağı açıklansa da, bu işçilerin bir kısmı ve raporlu 300 işçi işten atıldı. 1.200 işçi ve memur, kooperatiflere atandı. İşlerine son verilen işçilerin hiçbirine tazminat ödenmedi.

Olaylardan sonra, Tariş Genel Müdürlüğü tarafından kara listeler hazırlandı. Listeler özel sektördeki işyerlerine gönderildi. Böylece işten atılan işçilerin özel sektörde iş bulmasının önüne geçilmek istendi.

20 Şubat'ta Tariş'te üretime yeniden başlandı. Olaylardan sonra işçilerin çoğunluğunun işlerine son verildi. Bu işçilerin yerlerine MHP eğilimli kişiler yerleştirildi. İşçiler aleyhine açılan davada 135 işçiye direnişe katıldıkları gerekçesiyle 25'er ay ceza verildi.

Tariş Direnişi, Türkiye işçi hareketinin en önemli işçi eylemlerinden biri olarak tarihteki yerini aldı.

Eylemin uzun süreli olması ve devlet güçleriyle açık çatışmalarla geçmesi, sınıfın giderek radikalleştiğini ve siyasallaştığını ortaya koymaktaydı.

Tariş direnişinin önemli özelliklerinden biri de, eyleme tüm anti-faşist güçlerin katılmasıydı. Eylem gecekondu halkı, öğrenci gençlik, diğer sektörlerde çalışan işçiler ve sol siyasi güçler tarafından aktif olarak desteklendi. Eylemin lokal düzeyde kalmayarak, İzmir çapında yayılması ve yaşam alanlarıyla çalışma alanlarında koordineli bir direniş hattının örülmesi, Tariş Direnişi'nin dünden bugüne taşıdığı önemli birikimler oldu.

1980 yılının Mart ayının gündemi, Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve anayasa tartışmalarıydı. Cumhurbaşkanının özellikle AP'nin tutumundan dolayı seçilememesi ve AP'nin parlamentoyu "kilitleme" taktiği, mevcut siyasal bunalımı yükseltmekteydi.

Türkiye egemen çevrelerinde siyasal bunalımın aşılması yönünde iki eğilim ortaya çıktı. Birincisi askeri yönetim, ikincisi AP ve CHP arasında bir koalisyonun oluşmasıydı. İkinci eğilimin siyasal bunalımın artmasına bağlı olarak giderek devre dışı kalması, büyük sermaye güçlerinin askeri darbe eğilimlerinin ağır basmasına neden oluyordu.

Bu arada CHP'nin AP'yle koalisyon kurma girişimleri AP'nin tutumu karşısında sonuç vermedi. Demirel'in bu öneriye yanaşmamasının nedeni, mevcut iç savaş politikalarını devam ettirmek ve cumhurbaşkanı seçtirmeyerek, istediği doğrultuda bir Anayasa değişikliğini (cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi) dayatmaktı. Ayrıca Demirel erken seçim önermişti.

1980 yılının Ocak ayından itibaren sivil faşist terör ve devlet teröründe yoğunlaşma gözleniyordu. 1980 yılının Ocak ayında 178 kişi yaşamını kaybederken, Şubat ayında yaşamlarını kaybedenlerin sayısı 224'e yükseldi. Mart ayı içinde ölenlerin sayısı 300'e doğru tırmanıyordu.

23 Nisan günü Tarsus Katliamı yaşandı. Jandarmanın açtığı ateş sonucu 10 kişi yaşamını yitirirken, 300 kişi yaralandı. Sivil faşist çeteler, 21 Nisan'da Ümit Kaftancıoğlu'nu öldürdüler. 23 Mayıs'ta Dr. Sevinç Özgüner öldürüldü. Faşist çeteler bu dönemde, çuval cinayetleri olarak adlandırılan, yöntemlere başvurdular. Muhalif ve sol görüşlü olarak bilinen kişiler kaçırılıp, işkence edilerek, öldürülmeye ve çuval ya da televizyon kutusu gibi şeylerin içine konulup, şehrin kuytu yerlerine bıra-

kılmaya başlandı. 1980 yılının ilk ayında 33 kişi bu yöntemle öldürüldü.

Halk güçleri ise bu gelişmeler karşısında suskun değildi. Hayatın her alanında faşizme karşı direniş ve örgütlenme çabaları yaygınlaşıyordu. 1980 Nisan'ında işçi sınıfının mücadelesi açısından önemli bir deneyim yaşandı. İşçi sınıfı faşizme ve emperyalizme karşı mücadelesini sürdürürken, nasıl bir dünya istediğini pratik olarak gösteriyordu.

26 Nisan'da Türkiye Kömür İşletmeleri, Türkiye Şeker Fabrikası ve Merzifon Belediyesi'nin ortak olduğu Yeni Çeltek Maden İşletmesi'nde çalışan Yeraltı Maden-İş üyesi 890 işçi, maden ocaklarının kapatılması üzerine işyerini terk etmeyerek üretimi sürdürdü.

Yeraltı Maden-İş Sendikası'nın aldığı grev kararına karşı işletmenin genel müdürlüğünün aldığı bu tavır, işçiler ve sendika tarafından yasadışı bir tutum olarak değerlendirildi. Genel müdürlüğün tavrının daha önce imzalanan toplusözleşme bölümlerine aykırı olduğu (işletmenin kapatılacağının karşı tarafa 3 ay önceden bildirilmesi gerekiyordu) ve Maden Yasası'nın 92. maddesine uymadığı belirtildi.

İşçiler 26 Nisan'dan sonra işyerini terk etmeyerek üretimi sürdürüp, çıkarılan kömürün pazarlama ve satışını organize ettiler. 33 gün süren işçilerin işletme yönetimine el koyma hareketi sonucunda, genel müdürlüğün ocakları kapatma gerekçesi olarak ileri sürdüğü, işletmenin zarar ettiği iddiasının boş bir iddia olduğu ortaya çıktı. İşçilerin işletmenin yönetimine el koymasından sonra, işletme 2,5 milyon lira kâr sağladı. Sendika hesapların tüm denetçilere açık olduğunu bildirdi.

Yeniçeltek Maden işçilerinin bu eylemi gelişmiş bir düzeyde özyönetim pratiğiydi. İşçiler "üretenlerin, en iyi yöneten olduğunu" pratik olarak ispatlayıp, yarattıkları organizasyon ve geliştirdikleri örgütlülüklerle Alpagut ve Aşkale özyönetim deneyimini daha da ileri götürdüler.

"34 günlük üretim işçilerin ürettiği ve işçilerin yönettiği bir ortamda gerçekleştiriliyordu. Sorunun en can alıcı yanı Türkiye işçi sınıfının tarihinde eşine rastlanmadık bir olay gerçekleştirilmişti. Yeniçeltek işçileri... 34 gün hem üretmiş hem de yönetmiştir. Gerçi daha önce yaşanmış olan bir Alpagut, bir Aşkale gerçekleri vardı. Özyönetim deneyimlerinde, Alpagut olayı 'kendiliğinden' gelişen ve siyasi boyutu olmayan eylemdi. Ancak işçi sınıfı mücadelesi içinde yer etmiş önemli bir adımdı. 1977 ise (Aşkale'de) MC iktidarına karşı girişilmiş bir el koymaydı. İş-

çiler üretiyor, işçiler yönetiyordu. Ancak üretilen satılmıyor, stoklanıyordu. Yeniçeltek, Aşkale deneyiyle varılan düzeyi de aşmış, üretilen kömürü dağıtan, satan bir örgütlenme zinciriyle, politik hareketliliğiyle işçi sınıfı tarihine geçecek, dersler çıkarılacak zengin bir eylem olmuştur."[69]

Yeniçeltek işçisinin bu özyönetim pratiği sürecini Yeraltı Maden-İş Sendikası Suluova Şube Başkanı Osman Fahri Şanlı şöyle değerlendirmektedir; "Yönetimi ele almak zorunda kaldık, çünkü işveren, merkezi olarak tüm ilişkileri koparmıştı; malzeme, ücret gibi sorunlar çözülemez olmuştu. Ürettiğimiz kömürün pazarlamasını yine halkla yaptık. Köylerde imam, öğretmen ve muhtardan oluşan komiteler aracılığıyla karaborsayı kaldırıp yakacak sorununu çözdük. Oluşturulan komiteler köylere kadar uzanıp halkın yakıtını sağlamayı üstlendi. Köylerde kasabalarda kurulu bulunan demokratik örgütler aracılığıyla halkın ne kadar kömür istediği tespit edilerek, almaları sağlandı. Kömür, işletmenin daha önce saptadığı fiyattan satıldı. Konseyler üzerinde, her 20 işçinin söz ve karar sahibi olabileceği komiteler biçiminde örgütlendik. Toplusözleşmemizde de vardı. Bu zaten sendikal anlayışımızın da temelidir. İşçi bu sürede, üreten olduğu gibi yöneten de olabileceğini anladı."[70]

Yeniçeltek işçisi, 26 Nisan'da başlayan işyerine el koyma tarzındaki eylemlerini 33 gün sonra bitirerek, 29 Mayıs'ta greve başladı. Grev bölgedeki bütün köylerden ve demokratik örgütlenmelerden destek gördü.

Greve ve Yeniçeltek işçisinin direnişine karşı bazı provokatif girişimler olsa da bu girişimler etkili olamadı. MHP'li milletvekilleri parlamento da Yeniçeltek işçisini hedef gösteren konuşmalar yaptılar. Yeniçeltek işçisi kendi üzerine oynanan her türlü girişimi bozarak, mücadelesini sürdürdü.

Grev, ancak 12 Eylül darbesiyle, Milli Güvenlik Konseyi'nin 14 Eylül bildirisiyle durduruldu.

Yeniçeltek işçisi, özellikle 33 günlük özyönetim pratiğiyle, Türkiye işçi sınıfının kolektif bilincine önemli katkılarda bulundu; işçi sınıfının nasıl bir gelecek ve nasıl bir dünya istediğini, kurduğu işçi konseyleri ve komiteleriyle gösterdi. Yeniçeltek işçisinin "üreten biziz, yöneten de biz olacağız," şiarı, bugüne ve geleceğe ışık tutmakta.

12 EYLÜL ASKERİ DARBESİNE DOĞRU

Türkiye'nin üzerine kara bir sis yayılmaya başlamıştı. Şiddet, ve katliamlar gündelik yaşamın bir parçası haline gelmişti.

27 Mayıs günü MHP'li eski bakanlardan Gün Sazak'ın öldürülmesi nedeniyle sivil faşist güçler tüm yurtta terör estirdiler.

12 Haziran'da İzmir İnciraltı yurdunda polis ve jandarma kurşunuyla, 6 öğrenci yaşamını yitirirken, çok sayıda öğrenci yaralandı.

17-18 Haziran'da Nevşehir olayları yaşandı. Mayıs ayında ölenlerin sayısı 266 kişiye yükseldi.

Temmuz başında Çorum olayları yaşandı. Çorum'da Kahramanmaraş benzeri bir katliam gerçekleştirmek isteyen faşist güçler, halkın direnişiyle karşılaştı. Kahramanmaraş Katliamı'ndan ders çıkaran halk güçleri, gecekondu mahallelerinde, kasabalarda ve işyerlerinde barikatlar kurarak direniyorlardı. Çorum'da da halk güçleri, faşist saldırılara karşı barikatlar kurarak, silahlı nöbet tutarak ve silahla kendini savunarak direndi.[71]

Çorum'daki faşist tertip ve provokasyonların bütünüyle açığa çıkarılmasına rağmen Demirel iç savaş politikalarını ısrarla sürdürüyordu. Demirel o günlerde "Siz Çorum'u bırakın Fatsa'ya bakın," diyordu.

12 Temmuz'da bir mekanize piyade taburu, üç jandarma komando birliği ve il alay komutanlığı takviye kuvvetleri ve Ordu Emniyet Müdürlüğü'ne bağlı polis güçleri, zırhlı araçlarla Fatsa'ya girdiler.

Fatsa, Türkiye'de yeni bir geleceğin simgesiydi. Fatsa umudun, özgürlüğün ve kendi kaderinin hakimi olmanın simgesiydi. Fatsa ve Fikri Sönmez, halkın örgütlü gücüyle neleri yapabileceğinin göstergesiydi. Fatsa aydınlık bir Türkiye'ydi.

Egemen güçler, halkın söz, karar ve yetki sahibi olduğu bir deneyimin yaratacağı etkinin farkındaydılar. Egemen güçler açısından bu deneyime tahammül etmek imkânsızdı. Fatsa'da gerçekleşen "Nokta" operasyonu halka karşı yapılmış bir operasyon içeriği taşımaktaydı ve bir anlamda, 12 Eylül'ün "ön çalışması"ydı.[72]

Temmuz ayında Çorum olayları ve Fatsa "Nokta" operasyonundan sonra, 15 Temmuz'da CHP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu öldürüldü. 20 Temmuz'da ise Maden-İş Genel Başkanı Kemal

Türkler faşist çeteler tarafından katledildi.

Kemal Türkler'in öldürülmesi, başta işçi sınıfı ve tüm emekçi güçler tarafından protesto edildi. Kemal Türkler'in öldürülmesinin duyulmasıyla yurdun dört bir tarafında işçiler iş bıraktı. 22-25 Temmuz günleri arasında 4 binin üzerinde işyerinde, 800 binden fazla işçi üretimi durdurdu. 25 Temmuz'da Kemal Türkler'in cenaze töreni yüzbinlerin katıldığı anti-faşist bir protesto gösterisine dönüştü.[73]

Temmuz ayında, öldürülenlerin sayısı 388'e ulaştı. Ağustos ayı başından 12 Eylül'e kadar öldürülenlerin sayısı 571'i buldu.

Artık ülke tam bir kaos içindeydi ve artık bir askeri darbe için her şey hazırdı. Ağustos ayında toplanan Askeri Şura'da darbe günü belirleniyor, bu yönde teknik hazırlıklar ve darbe sonrasının ayrıntıları gözden geçiriliyordu.

12 Eylül'de, gerçekleşen askeri darbeyle Türkiye karanlık bir döneme girdi. Ülke açık bir cezaevine çevrilirken, toplumsal muhalefet büyük bir şiddetle bastırıldı. 12 Eylül faşizmi, özünde bir karşı-devrimdi ve bu yöndeki programını en acımasız şekilde uyguladı.

1980 yılı başından, 12 Eylül askeri darbesine kadar olan dönemde, işçi sınıfı önemli grev ve grev dışı eylemler gerçekleştirdi. 1980 yılında dikkati çeken en önemli özellik grev ve grev dışı eylemlerin kitlesel bir nitelik taşımasıydı.

1980 yılı içinde öne çıkan grevler şunlar oldu: Ocak ayında, Diyarbakır Belediyesi'nde çalışan 1.250 işçi işten atılan arkadaşlarının geri alınması ve ödenmeyen ücretlerinin verilmesi için greve başladı; Şubat ayında, Tekstil İşverenleri Sendikası'na bağlı işyerlerinde çalışan 30 bin işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; Mart ayında, Adana Tekel'de çalışan 1.600 işçi toplusözleşme görüşmelerinin çıkmaza girmesi üzerine greve başladı; aynı ay içinde MESS'e bağlı 45 işyerinde çalışan 16.665 işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve çıktı; ayrıca Şubat ayında başlayan tekstil sektöründeki greve 4.500 işçi daha dahil oldu; Nisan ayında, Vakko'da çalışan 500 işçi toplu sözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı; aynı ay içinde MESS'e bağlı 8 işyerinde çalışan 6 bine yakın işçi greve başladı, böylece MESS grevine katılan işçilerin sayısı 22 bine ulaştı; 1980 1 Mayıs'ı Adıyaman, Ağrı, Ankara, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gazian-

tep, Hakkari, Hatay, İzmir, İstanbul, Kars, Malatya, Kahramanmaraş, Mardin, Siirt, Tunceli ve Urfa'da yasaklanmasına rağmen, kutlamalar bütün yurtta yasal ve yasadışı gösterilerle yapıldı. Onbinlerce insan alanları ve sokakları doldurdu. 1 Mayıs 1980 faşizme karşı yürütülen mücadeleye güç verdi; Haziran ayında, İzmir Belediyesi'nde çalışan 5.100 işçi, toplusözleşmeden doğan haklarının gaspına karşı greve başladı; aynı ay içinde Hekimhan maden işçilerinin uzun soluklu ve kavgayla geçen grevleri başladı, Hekimhan grevi faşizme karşı mücadelede işçi sınıfının kararlılığını ve gücünü gösteren bir pratik oldu; Ağustos ayında, Oyak Renault'ta çalışan 2.165 işçi toplusözleşme görüşmelerinin uyuşmazlıkla sonuçlanması üzerine greve başladı. Bu grevlerin büyük bir çoğunluğu uzun süreli oldu. Grevler ancak 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra, 14 Eylül'de Milli Güvenlik Konseyi'nin kararıyla bitirildi.

1980 yılında, toplusözleşme haklarının gaspı, işten atılmalar, faşist saldırılar, sendika özgürlüğünün engellenmesi ve işverenin çeşitli düzeydeki baskılarına karşı kitlesel işçi direnişleri gerçekleşti. Ocak 1980'den 12 Eylül 1980'e kadar gerçekleşen önemli grev dışı eylemler ise şunlardı: Ocak ayında Adana Sümerbank Fabrikası'nda çalışan 2.500 işçi, sendika seçme özgürlüğünün engellenmesi üzerine direnişe geçti, direniş polisin müdahalesiyle engellendi; Şubat ayı işçi sınıfının yaygın direniş ayı oldu. Çaykur İstanbul Kuruçeşme Paketleme Fabrikası'nda çalışan 1.500 işçi işten atılmalara karşı, Antalya Antbirlik'te çalışan 500 işçi faşist saldırılara karşı, İstanbul Timlo'da çalışan 550 işçi işten atılmalara karşı, Mensucat Santral'da çalışan 5 bin işçi işten atılmalara karşı, Kazlıçeşme deri fabrikalarında çalışan 4 bin işçi Mensucat Santral işçilerini desteklemek amacıyla, Ankara Belediyesi'nde çalışan 6.700 işçi toplusözleşme haklarının gasp edilmesine karşı, Ankara Belediyesi EGO'da çalışan 2.660 işçi eyleme geçen arkadaşlarını desteklemek amacıyla, direniş başlattı; Mart ayında, işçi sınıfının direniş dalgası devam etti. MTA'da çalışan 400 işçi işten atılmalara karşı; Aşkale Maden Ocağı'nda 500 işçi işten çıkarılmalara karşı; İstanbul Belediyesi'nde çalışan 11 bin işçi ücretlerinin ödememesi nedeniyle; Kazlıçeşme'de 120 deri fabrikasında çalışan 3 bin işçi Mensucat Santral'deki polis operasyonunu ve 120 işçinin gözaltına alınmasını protesto etmek amacıyla, direnişe başladı; Nisan ayında Tekel Rakı Fabrikası'nda çalı-

şan 1.100 işçi işverenin keyfi tutumlarına karşı direnişe geçti; Ağustos ayında, Karayolları'nda çalışan 44 bin işçi ikramiyelerinin ödenmemesi üzerine direnişe başladı. Eylül ayında, Bossa, Sasa, Teksa, Mensa'da çalışan 8 bin işçi işten atılmaları, yemeklerin kalitesizliğini protesto etmek için direnişe geçti.

1980 yılında, işçi sınıfının radikalleşerek siyasal mücadelenin içine hızla girdiği gözlendi. 1980 yılında grev sayısı, 227'ye yükseldi. Grevlere, 42.216 işçi katıldı. Kaybolan işgünü sayısı ise 5.408.618'di. Bu sayı bir önceki yılın iki katına eşitti. Kamu sektöründeki grevlerde azalma olurken, özel sektörde gerçekleşen grevlerin sayısında önemli bir artış meydana geldi.

İşçi sınıfının mücadelesi 12 Eylül darbesiyle bir geri çekiliş dönemine girdi. 12 Eylül 1980'den 1984 yılına kadar, grevler ve grev dışı eylemler durdu. İşçi sınıfı, bu dönemde aldığı ağır darbelerle bir atomizasyon sürecine girdi. Fakat bu süreç, bir yanıyla da biriktirme süreciydi. Yeni bir dalganın doğumunu işaretliyordu. Sınıf mücadeleleri pratiği "dipten gelen dalganın" sessiz olduğunu göstermişti. 1985'ten sonra sessizce dipten gelen dalga, kendini hissettirmeye başladı. Önce Kazlıçeşme, Netaş grevleri gibi lokal düzeyde etkileri olan dalga hareketleri, 1989 Bahar Eylemleri'yle sarsıcı sonuçlar yarattı. İşçi sınıfı artık yeni bir döneme giriyordu. Suskunluğun, tepkisizliğin, korkunun aşıldığı bir döneme ve dosta düşmana MERHABA diyordu..!

DİPNOTLAR

1. İsmet Demir, *Grev ve Direnişler Üzerine Anılar - Deneyler*, Diyalektik Yay., 1992, s. 22-23.

2. Türk-İş' bu kararı aldığında sendikaların sayısal dağılımı şöyleydi; tekstil işkolu 34 sendika, otel lokanta ve eğlence işkolu 26 sendika, maden işkolu 15 sendika, tütün ve gıda işkolu 25 sendika, metal ve makine işkolu 21 sendika, deri işkolu 6 sendika, ulaştırma işkolu 55 sendika, inşaat işkolu 48 sendika, petrol ve kimya işkolu 9 sendika, tarım işkolu 10 sendika, tezgâhtarlık işkolu 1 sendika, basın ve selüloz işkolu 8 sendika, askeri işyerleri işkolu 9 sendika, baraj ve enerji işkolu 19 sendika, cam ve seramik işkolu 3 sendika. (Süleyman Üstün-Yücel Yaman, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi*, Vardiya Yay., c. 3., s. 12., Kemal Sülker, *Türkiye Sendikacılık Tarihi*, Bilim Kitabevi Yay., 1987.)

3. *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, c. 2, s. 239,240; *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Tüm İktisatçılar Birliği Yay., 1976, s. 151.

4. *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, s. 153.

5. Erol Çatma, *1965 Madenci Direnişinin Öyküsü*-Kömür Tutuşunca, Evrensel Basım Yayın, 1997, s. 87,88,89,90,91; Kadir Tuncer, *Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu*, Göçebe Yay., 1998.

6. Kozlu Direnişi ve maden işçilerinin sendikal mücadelesi hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Erol Çatma, *1965 Madenci Direnişinin Öyküsü, Kömür Tutuşunca*, Evrensel Basım Yayın, 1997; Ömer Karahasan, *Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde, Maden İşçileri Sendikası*, Zonguldak Maden İşçileri Sendikası Yay., 1978.

7. *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, s. 148.

8. Temel Sendikal Bilgiler, Kristal-İş Sendikası Yay., s. 46-47.

9. Kemal Sülker, *İki Konfederasyon Türk-İş ve DİSK*, Koza Yay., 1976, 86-91.

10. *Sendikalı İşçinin Ders Notları*, Maden-İş Yay., s. 78.

11. Kemal Sülker, *İki Konfederasyon Türk-İş ve DİSK*, Koza Yay., 1976, s. 120,121,122.

12. DİSK'in Türk-İş politikalarını değerlendirmesi ve yardım konusundaki yaklaşımları için bkz.: *Türk-İş Çıkmazı*, DİSK Yay., 1967, No: 1.

13. ABD emperyalizmi, Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'deki sendikal hareketi kontrol altında tutmak yönünde değişik politikalar geliştirdi.

Bu çerçevedeki adımlardan biri Çalışma Bakanlığı'nın AID yardımları alması oldu. Çalışma Bakanlığı 1962 yılına kadar AID'den aldığı yardımları, Bakanlık aracılığıyla sendikalara dağıtmaktaydı. 1962'den sonra bu yardımlar direkt olarak Türk-İş'e verilmeye başlandı. AID yardımları, finansal özelliğinden çok, bir sendikal anlayışı, ücrete dayanan, uzlaşmacı ve güdümlü bir sendikacılığı yaygınlaştırması açısından önem taşıdı. Bu politikanın devamı olarak Türk-İş Eğitim Koleji ve Türk-İş'e bağlı sendikacılara sağlanan 'Amerika inceleme gezileri' organize edildi.

Amerikan inceleme gezilerine katılan sendikacıların sayısındaki artış bu konuya verilen önemi gösterir. 1961 yılından başlayarak 1967 yılına kadar her yıl 30 sendikacı bu "gezilere" yollandı. 1967-1968 yılında bu "gezilere" giden sendikacıların sayısı 200'e

yükseldi. 1961-1971 arasında toplam 660 sendikacı ABD'ye gönderildi. Bu faaliyetlerin yanında AFLCIO'ya bağlı, kısa adı AAFLI olan 'Asya Amerikan Hür Çalışma Enstitüsü', Türk-İş ile ortaklaşa yürütülen ve bu enstitü tarafından finanse edilen bazı "araştırma faaliyetlerinde" bulundu. (Alpaslan Işıklı, *Sendikacılık ve Siyaset*, İmge Kitapevi Yay., 1990, s. 327,328.) Ayrıca, Türk-İş 6. Genel Kurul Çalışma Raporu, Türk-İş ICFTU ve AID ilişkisi hakkında bilgi vermektedir. (*Türk-İş 6 Genel Kurul Çalışma Raporu*, Türk-İş Yay., 1966.)

14. Anıl Çeçen, Türkiye'de Sendikacılık, İnsan Yay., 1973, s. 132.

15. Ömer Karahasan, *Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Maden İşçileri Sendikası*, Zonguldak Maden İşçileri Sendikası Yay., 1978.

16. *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.1, s. 225.

17. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, c.7, İletişim Yay., 1988, s. 2136.

18. *Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma*, Aydınlık Yay., 1979, s. 234,235.

19. Sadece o dönemdeki işkolunda yaşanan iş kazalarını incelemek, maden işçilerinin çalışma koşulları hakkında çarpıcı bir veri oluşturmaktadır.

"1955-1968 döneminde, yalnızca kömür ocaklarında 162.062 iş kazası meydana gelmiş, 2514 işçi ölmüş ve 15.765 işçi de bir daha çalışamayacak şekilde yaralanmıştır." (Sosyal Sigortalar Kurumu, İstatistik Yıllıkları, 1955-1968'den aktaran, Kurthan Fişek *"Alpagut Linyit İşletmesi İşgali'nin Birinci Yıldönümünde"*, Emek Aylık Dergi, Temmuz 1970, s. 17.)

20. Maden işçileri aylık sözleşmelerle istihdam ediliyorlardı. Bu işçiler, kömür ocaklarında bir aylarını doldurduktan sonra, yerlerini yeni gelen işçilere bırakıyor, köylerine geri dönüyorlardı. Özcesi işçiler yarı-köylü bir nitelik taşımaktaydı. O dönemde yapılan tahminlere göre yörede ocaklarda çalışan işçilerin yaklaşık on katı oranında "yedek işsizler ordusu" bulunmakta ve işletme bunları her an elinin altında hazır tutmaktaydı.

21. Çorum Yeni Gün Gazetesi, 7 Temmuz 1969'dan aktaran Kurthan Fişek, agm., s. 21.

22. M. Şehmuz Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*, Kaynak Yay., 1996, s. 220; Kurthan Fişek, agm., s. 21. (Bu eylem bazı yazarlarca tarihi ve eylemin mahiyeti olarak farklı açıklanmaktadır. Eylem; 16 Aralık'ta yapılan, 700 işçinin ücretlerinin ödenmemesinden kaynaklanan bir protesto yürüyüşü olarak anlatılmaktadır. bkz. : *Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi*, Tüm İkt. Birl. Yay., 1976, s. 177; Sedat Şen, age., s. 74.)

23. Kurthan Fişek, agm., s. 25.

24. Sungurlu Postası, 10 Temmuz 1969'dan aktaran Kurthan Fişek, agm., s. 23.

25. Ant Dergisi, 22 Temmuz 1969'dan aktaran Kurthan Fişek, agm., s. 23.

26. Çorum Yeni Gün Gazetesi, 7 Temmuz 1969'dan aktaran, Kurthan Fişek agm., s. 24.

27. Çorum Yeni Gün Gazetesi, 10 Temmuz 1969'dan aktaran Kurthan Fişek, agm., s. 27.

28. Çorum Ekspres Gazetesi, 18 Temmuz 1969'dan aktaran Kurthan Fişek, agm., s. 28.

29. Türkiye işçi sınıfı tarihinde bir dönüm noktası olan Alpagut deneyimi, ne yazık

ki siyasal ve sendikal yapılar tarafından yeterince değerlendirilmedi. İşçi sınıfının kolektif hafızasında alması gereken yeri alamadı. İşçi sınıfının dününde yaşanan bir olay olarak görülüp, bugünü ve yarınıyla arasındaki bağlar kurulamadı.

30. Turgan Arınır-Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı-Sendikalar 15-16 Haziran*, Sorun Yay., 1976, s. 49.

31. DİSK, *6. Yılında 15-16 Haziran*, Haziran 1976, sayı 24, s. 27.

32. Atilla Özsever, "15-16 Haziran Olayları", *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c. 2, s. 451.

33. Turgan Arınır-Sırrı Öztürk, age., s. 51.

34. Age., s. 52.

35. Age., s. 52,53.

36. Age., s. 52.

37. Aktaran, age., s. 86,87.

38. Milliyet Gazetesi, 17.6.1970 günlü sayısından aktaran, age., s. 94.

39. Milliyet Gazetesi, 17.6.1970 günlü sayısından aktaran, age., s. 94.

40. Cumhuriyet Senatosu'nda yapılan tartışmalar için bkz.: (o dönem Senato'da TİP Senatörü olarak görev yapan) Fatma Hikmet İşcan, *Parlamento'da 9 yıl*, 1976, s. 236,250.

41. 12 Mart'ın özeti olan bu söz, 12 Mart'ın Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'a aittir.

42. 1972 yılı sermaye çevreleri tarafından "altın yıl" olarak ilan edildi. Büyük tekellerin sömürüsünü ağırlaştıran ekonomik politikalar sonucu, hayat pahalılığı önemli oranda yükseldi. İki yılda fiyat artışları yüzde 54'ü bulurken, ücret artışları yüzde 38'de kaldı. İşçi ücretlerinde düşüş, 1972 yılında yüzde 6'yı buluyordu. Türkiye, 1972 yılında dünyada, işçi ücretlerinde düşüşün en fazla olduğu ülke idi.

43. Nedret Uğur, *Yeni Bir Türkiye ve CHP*, Özgür Yay. 1974. s. 33,34,43,50,51; Semih Altan, *CIA'nın Namlusunda Üçüncü Adam*, Birlik Yay., 1974.

44. Kıbrıs'ta gerçekleşen darbe ve Türkiye'nin müdahale süreciyle ilgili hükümet ve ordu arasında ilişkiler için bkz.: Semih Altan, age., s. 145,190; Karolas Zahariadis-Yusuf Alp, *Kıbrıs*, Birikim Yay., 1979.

45. *Belgelerle Türk-İş Tarihi*, 1995, c. 2, s. 300,301,302,303,304.

46. *Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığı*, s. 268.

47. *Yaşasın DİSK-Sınıf ve Kitle Sendikacılığında Atılım* (1975-1977), Konuk Yay., 1977, s. 193.

48. *Sendikalı İşçinin Ders Notları*, Konuk Yay., 1977, s. 107; *Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığı*, s. 273,274.

49. *DİSK Ajansı*, Özel Sayı, 5.7.1976.

50. Sevgi Özkan-Abdullah Özkan, *Türkiye İşçi Sınıfı 1976 Yıllığı*, Gözlem Yay., 1977.

51. 1 Mayıs 1977'nin organizasyonu, yapılan konuşmalar, yaşanan olaylar ve katledilen kişilerin adları ve meslek grupları, ulusal ve uluslararası tepkiler hakkında daha geniş bilgi için bkz.: *DİSK, Mayıs-Haziran 1977*, sayı 35, 36.

52. Hürriyet Gazetesi, *"1 Mayıs Olayı"*, 8.5.1987.

53. *Yaşasın DİSK-Sınıf ve Kitle Sendikacılığında Atılım (1975-1977)*, Konuk Yay.,

1977, s. 145.

54. Age., s. 146.

55. Aziz Nesin, "Büyük Grev" adlı çalışmasında, MESS grevi ve grevde siyasal etkisi olduğu kabul edilen TKP çizgisini eleştirmektedir. Aziz Nesin, *Büyük Grev*, Adam Yay., 1992.

56. İ. Hakkı Yükselen, *"MESS Grevleri 1964-1980"*, Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, c. 2, s. 390.

57. *DİSK, Yeraltı Maden-İş 2. Genel Kurul 1976-1979 Çalışma Raporu*, s. 171.

58. Age., s. 173.

59. Seçimler sonucunda CHP 213, AP 189, MSP 24 milletvekilliği (seçimlerden önce 40 milletvekiline sahipti), MHP 16 milletvekilliği (seçimlerden önce 3 milletvekiline sahipti), DP 1 milletvekilliği (seçimlerden önce 45 milletvekiline sahipti) kazandı. CHP 28, AP 21 senatör çıkardı.

60. *DİSK*, Nisan 1978, s. 23.

61. 1978'den itibaren, ABD için, Türkiye'de bir askeri darbe gerekli hale gelmeye başlamıştı. İçerde toplumsal muhalefetin ulaştığı boyut, uluslararası düzeyde ise özellikle Ortadoğu'da değişen güç dengeleri (Afganistan'da Sovyet yanlısı bir darbenin gerçekleşmesi ve İran'ın devrime gebe bir ortama girmesi, İran'la Afganistan ilişkilerinin bozulması), ABD ve Sovyetler Birliği ilişkilerindeki gerginleşme; Türkiye'yi ABD emperyalizminin Ortadoğu'daki varlığı açısından çözümü zorunlu birçok çelişkinin düğüm noktası haline getirmekteydi. Ordunun devreye girmesi, "anarşinin" önlenmesi adıyla, sivil sıkıyönetim koşullarında başladı.

62. Cumhuriyet Gazetesi, 21.7.1985.

63. DİSK Basın Ajansı, 15.5.1979.

64. Yalçın Doğan, *IMF Kıskacında Türkiye*, Tekin Yay., 1987, s. 168,178.

65 Cüneyt Arcayürek, *Cüneyt Arcayürek Açıklıyor*, c. 8, 1988, s. 270.

66. Hacay Yılmaz, *Tariş Olayları*, Yalçın Yay., 1987. s. 16.

67. DİSK, *"Egemen Sınıfların Saldırısına İlk Darbeyi Tariş ve Antbirlik İşçileri Vurdu"*, 1980, sayı 1,2,3, s. 25.

68. Agy., s. 25.

69. *Maden İşçisinin Sesi, Yeraltı Maden-İş*, Haziran-Temmuz 1980, s. 2.

70. *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, c.3, s. 498.

71. Çorum olayları ve Çorum direnişi hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Devrim Pusat, *Çorum Silahlı Halk Direnişi*, Nam Yay., 1996; Nokta Dergisi 8.6.1986.

72. Fatsa olayları ve deneyimi için daha geniş bilgi için bkz.: Pertev Aksakal, *Bir Yerel Yönetim Deneyi*, Simge Yay., 1989.

73. Kemal Türkler'in öldürülmesi, işçi sınıfının yurt çapında bir genel grev niteliği taşıyan iş durdurma eylemleriyle protesto edildi. Eyleme DİSK üyesi işçilerin yanında, Türk-İş üyesi ve bağımsız sendikalara üye işçiler de katıldı. Ülke düzeyindeki genel direniş eylemine katılanlar, 1 milyon olarak tahmin edilmektedir. 800 bin işçinin yanında, 200 bine yakın teknik eleman, memur ve esnaf da eylemde yer almıştır. (Güneşli Dünya, Sayı 9, 31 Temmuz 1980).

Kaynakça

- Taş, Mehmet. Avrupa'da Irkçılık, İmge Yay., 1999.
- Krickeberg, Walter. İnka ve Maya Efsaneleri; Okyanus Yay., 1997.
- Forsyth, Frederick. Çakal; E yay., 1990.
- Güzel, Şehmuz. Fransa'da Aşırı Sağ ve Irkçılık; Belge Yay., 1995.
- Guevera, Che. Sosyalizm Kuruluşuna Doğru; Yar yay., 1991.
- Guevera, Che. Askeri Yazılar; Yar Yay., 1996.
- Guevera, Che. Savaşçıya Pratik Öneriler; Yar Yay., 1994.
- Guevera, Che. Ekonomik Yazılar; Yar Yay. 1991.
- Değer, Emin M.. CIA-kontrgerilla ve Türkiye; 1977.
- Casas, las dé Barlolome. Kızılderililer Nasıl Yokedildi?; Şüle Yay., 1997.
- Tahhan, Mustafa. İstikamet ve Sapma İslami Hareketi; Risale, 1987.
- Hamaney, Ali. Sanat; Objectif, 1993.
- Mutahhari, Murtaza. Ayetullah. Mehdi Kıyam'ın Felsefesi; Evrensel Yay.
- Zehre, Ebu Muhammet. İslamda Savaş Kavramı; Fikir Yay., 1985.
- Tabatabai, Allame. İslam ve Toplum; Objektif, 1991.
- Hekimi, Ayetullah. Toplumsal Hayat; Objektif, 1992.
- Sedr, Es.-Bakır, M.. Hilafet ve Şehadet; Objektif. 1992.
- Sıbai, Mustafa. Günümüz Meselelerinde İslami Çözüm; İklim Yay., 1987.
- Castro, Fidel. Sosyalizmi Kuracağız, Belge Yay., 1992.
- Der. Elif, A.. 20. Yüzyılın Bir Bilançosu; Pencere Yay., 1999.
- Benedetti, Mario. Edebiyat ve Devrim; Belge Yay., 1995.
- Güzel, Güzel. Fransa'da Aşırı Sağ ve Irkçılık; Belge Yay., 1995.
- Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923); Tarih Vakfı - Yurt Yay., 2000.
- Arrighi, Giovanni. Uzun Yirminci Yüzyıl; İmge Yay., 2000.
- Chomsky, Noam. Sam Amca Ne İstiyor?; Minerva Yay., 2000.
- Neruda, Pablo. Kara Ada Şiirleri; Çekirdek Yay., 1998.
- Kolomb, Kristof. Seyir Defterleri; Çekirdek Yay., 1999.
- Humeyni, İmam. Konuşmalar; Objektif Yay.,1991.
- Löwy, Michael. Che'nin Düşüncesi; Yazın Yay., 1992.
- Yeni ve Yakın Çağda Kürt Siyaset Tarihi; Peri Yay., 1998.
- Jameson, Frederic - Said Edward. Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın; Kabalcı Yay., 1983.
- Memni, Albert. Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan; Öteki Yay., 1996.
- Bruinessen Van, Martin. Kürdistan Üzerine Yazılar; İletişim Yay., 1992.
- Jwaideh, Wadie. Kürt Milliyetçiliğin Tarihi; İletişim Yay., 1992.
- Der. Derinşah, Ethem. Fırtınalı Yıllarda İ. Kaypakkaya "Bilinmeyen Yazılar"; Belge Yay., 1997.
- Karlson, Ingmar. İslam ve Avrupa; Cem Yay., 2000.
- Osmanlı Rus ve İran Savaşlarında İran 1801-1900; Sipan, 1995.

- Der. Kıyıcı, Ali Mehmet. 16 Mart Unutulmayacak.
- DİSK. 6. Genel Kurul Çalışma raporu; 1997.
- Kardelj, Edvard. Bloksuzluğun Tarihsel Kökleri; Toplum Yay., 1997.
- Şanlı 1 Mayıs; Konuk Yay., 1977.
- Hall, Gus. ABD Kapitalizmin Bunalımı ve Direniş; Ürün Yay., 1977.
- Volkov, Mai. Günümüzde Yeni Sömürgeciliğin Stratejisi; Ürün Yay., 1978.
- Bilâ, Hikmet. CHP Tarihi; 1979.
- Sülker, Kemal. Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler; Gözlem Yay., 1976.
- Salman Rüştî'ye Destek Mektupları; Düşün Yayınları.
- Taheri, Amir. Kutsal Terörün İçyüzü: Hizbullah; Milliyet Yay., 1987.
- Behram, Nihat. Ser Verip de Sır Vermeyen Bir Yiğit: İ. Kaypakkaya; May Yay., 1978.
- Demokratik Sol Düşünce Forumu; CHP Gençlik kolları Yay., 1974.
- Köymen, Aydın. Ortakpazar Gerçeği ve Türkiye'nin Sanayileşme Sorunu; Yar Yay., 1974.
- Pekin ve Moskova Çatışması; Bilim ve sosyalizm Yay., 1990.
- Batur, Muhsin. Anılar ve Görüşler; Milliyet Yay., 1985.
- Çandar, Cengiz. Güneşin Yedi Rengi; Boyut Yay., 1987.
- Minh, Şi Ho. Seçme Yazılar; Aşama Yay., 1975.
- Aytekin, Emin M. Oltadaki Balık Türkiye; Çınar Yay., 1993.
- Gevgeli, Ali. Yükseliş ve Düşüş; Altın Kitabevi, 1981.
- İslam'da Ekonomik ve Sosyal Düşüncenin Çağdaş Görünümü; Düşünce Basım Yayın, 1978.
- Kutub, Seyyid. Son Sözler; Nehir Yay.
- Kutub, Seyyid. Muhammed Berekât; Risale Yay., 1987.
- Süleyman, Ebu Ahmet A., İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı; İnsan Yay., 1985.
- Der. Dılirah A., CIA Belgeleri; Şura Yay., 1991.
- Şeriati, Ali. Medeniyet ve Modernizm; Bir Yay., 1985.
- Koç, Yıldırım. Teslimiyetten Mücadeleye; Öteki Yay., 1995.
- Chomsky, Noam. Yeni Dünya Düzeninde Yalanlar ve Gerçekler; Mavi Ada, 2000.
- Maraştan Sonra...?; Birikim Yay., 1979.
- Aksakal, Pertev. Bir Yerel Yönetim Deneyi; Simge Yay., 1989.
- Pusat, Devrim. Çorum Silahlı Halk Direnişi, Nam Yay., 1996.
- Türkiye İşçi Partisi Programı; 1964.
- Martinez, Eloy Tomas. Santa Evita, Can Yay., 1997.
- Peron, Güney Yayınları.
- Roosevelt, Kermit. Karşı Darbe; Nehir Yay., 1989.
- Gülek, Murat. Asya Kaplanları Sanayi Politikaları ve Kalkınma; Alfa Yay., 1988.
- Henderson, Callum. Asya Krizi ve Sonrası: Asyanın çöküşü; Alfa Yay., 2000.

- Mutahhari. İslam Devrimi; Akademi Yay., 1989.
- Çetirge, Yurdanur. Namludaki Karanfilden Şeriata İran; Bilgi Yay., 1997.
- Şeriati, Ali. Ali Şiası - Safevi Şiası; Yöneliş Yay., 1990.
- Eberhard, W. Uzak Doğu Tarihi; Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957.
- Peters, Rudolp. İslam ve Sömürgecilik: Modern Zamanlarda Cihad; Nehir Yay., 1989.
- Büyük Savaş: İkinci Dünya Savaşı Tarihi (1939-1945); Milliyet Yay., 1974.
- Şeriati, Ali. Dinler Tarihi; Gözde Kitapları.
- Başkan Kennedy'nin Nutukları 1961-1962; Menteş Kitapevi, 1966.
- Kardelj, Edvard. Sosyalist Demokrasinin Yugoslavya'da Uygulanışı; Marksistler, Cilt II, Ağaoğlu Yay., 1966.
- Ifrah, Georges. Uzak Doğu'dan Maya Ülkesine Bir, İki, Üç... Rakamların Evrensel Tarihi; Tübitak Yay., 1998.
- Hauser, Thomas. Kayıp-Missing; Alan Yay., 1984.
- Marquez, Garcia Gabriel. Şili'de Gizlice; Can Yay.,
- Humeyni, Ayetullah, İslam Fıkıhında Devlet; Düşünce Yay., 1979.
- Cezayir Ülke Etüdü; İTO, 2000
- Magalhaes, de Barbedo. East Timor Indonesian Occupation And Genocide; President's Office Oporto University, 1992.
- Naci, Hikmet. Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve Berberiler; 1955.
- Erim Hükümetlerinin 1 Yılı; Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü.
-Güngörge, Talip Mustafa. Humeyni ve İslam; Araştırma Yay., 1983.
- Védrine, Hubert. Mitterrand'ın Dünyaları; Aksoy Yay., 1999.
- Doğan, Yalçın. IMF Kıskacında Türkiye; Toplum Yay., 1980.
- Wright, Robin. Son Büyük Devrim - Humeyni'den Bugüne İran; Doğan Kitapçılık. 2001.
- Erap, Atilla - Tur, Özlem. Türkiye ve Ortadoğu Tarih - Kimlik - Güvenlik; Boyut Kitapları, 1999.
- Campos, Guzman German. Rahip Gerilla - Camilo Torres; Kaldıraç Yayınları.
- Zepezauer, Mark. CIA Büyük Operasyonları; Kaynak Yayınları, 1996.
- Selçuk, İlhan. Sovyeler-İran-Amerika İzlenimleri; Remzi Kitabevi, 1976.
- Wise, D., Ross, Thomass. Görünmeyen Hükümet; Sol Yay., 1966.
- Günaltay, S., İran Tarihi; Cilt I, II.
- Esengin, Kenan. İran Ak Devriminin Getirdikleri; İstanbul Matbaacılık.
- Guitard, Odette. Üçüncü Dünya Sömürgelerin Uyanışı; Akşam Kitap Kulübü, 1966.
- Khouri, J. Fred. The Arap Israeli Dilemma, Newyork, Syracuse Press, 1968.
- Albertini, M. J., Azgelişmişliğin Mekanizması, May Yay., 1974.
- Çizgen, Nevval. İki Ülke İki Devrim. Türkiye İran; Say Yay., 1994.
- Suver, Akkan. Şehinşah Aryamehr; Su Yay., 1975.
- Lumer, Hyman. Siyonizm ve Dünya Politikasında Rolü; Bilim Yay., 1976.
- Furon, Raymand. İran; Hilmi Kitabevi 1943.

- Uğur Ali. Dünya Gündemindeki İsrail. Burak Yay., 1983.
- Sabine, George. Siyasi Düşünceler Tarihi; Cilt I-II-III, Türk Siyasi ilimler Dergisi Yay., 1969.
- Deedat, Ahmet. Araplar ve İsrail; İnkılap Yay., 1991.
- Kutub, Seyyid. Kur'an'da Kıyamet Sahneleri; Ravza Yay., 1997.
- Şakir, Mahmut. Dört Halife; Kahraman Yay., 1995.
- Eliaçık, İhsan. İslam ve Sosyal Değişim; Bengisu, 1995.
- Humeyni, İmam. Vasiyetname; Objektif Yay., 1991.
- Kutub, Seyyid. İstikbal İslamdır.
- Kaya, İlhan. İran Tuzağı Bir Süperin Dramı; Nehir Yay., 1988.
- Kutub, Seyyid. İslami Etüdler; Arslan Yay., 1993.
- Dökmeciyan, R. Harair. Arap Dünyasında Köktencilik; İlke Yay., 1992.
- Zehic, W. Muhammed. İslamda Savaş Kavramı; Fikir Yay., 1985.
- Watt, W. Montgomery. İslami Hareketler ve Modernlik; İz Yay., 1977.
- Mutahhari. Doğruların Öyküsü; Objektif, 1992.
- Robles, Emmanuel. Cezayirli Devrimci; Ze Yayınları, 1990.
- Şefik, Münir. Ortadoğu Sorunu; Risale Yay., 1988.
- Haz. Faruk, Ahmet. Kâbe Baskını ve Mehdilik; Vahdet Yay., 1985.
- Rowbotham, Sheila. Kadınlar ve Direniş ve Devrim; Payel Yay., 1994.
- Wicker, T.- Finney, J.W. - Frankel J.W. - Ken Worthy, E. W., Dünya Hükümeti CIA; Habora Yay., 1968.
- Gemalmaz, Semih Mehmet. Latin Amerika'da İnsan Hakları; Kavram Ajans Yayınları.
-Erginsoy, Faruk N., Türk İşçi Hareketi Üzerine Bir Deneme; Oleyis Yay., 1968.
- Buba, Nushet. Kızıl Teşkilat; Yeni İstanbul Yay., 1967.
- Akyol, Taha. Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet; Milliyet Yay., 1999.
- Zimbalist, Andrews. Worker Participation In the Management of Sociazed Industry; an Empirical Study of the Chilean Experience; Cambridge Mass, Harward Library of Congress, 1974.
- Şad, Ömer. Ortadoğu'da Süper Güçlerin Etkileri; Fikir Yay., 1991.
- Balcıgil, Osman. Latin Amerikanın Atan Damarları; Belge Yay., 1990.
- İran İslam Cumhuriyeti Anayasası; Kayıha Yay., 1980.
- Bertrand, Louis. İspanya Tarihi; Kanaat Kitabevi, 1940.
- Karadağ, Raif. Petrol Fırtınası; Turan Neşriyat Yurdu, 1968.
- Attalı, Jacques. 1492, İmge Kitabevi, 1999.
- Çavdar, Tevfik. Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, Ant Yay., 1970.
- Han, Şeref. Şerefname Osmanlı İran Tarihi; Cilt I-II, Ant Yay., 1971.
- Melnikov, İgor. Pentagon ve Amerikan Üsleri; Bilim Yay., 1975.
- Dünya Komünist Hareketinin Ortak Belgeleri (1957-1976); Bilim ve Sosyalizm Yay., 1976.
- Musavi, El Musa. Şia ve Şiilik Mücadelesi; Sebil Yay., 1995.
- Kanar, Mehmet. Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişimi; İletişim Yay.,

1999.
- Lacoste, Yves. Coğrafya Savaşmak İçindir; Özne Yay., 1998.
- Carım, Fuad. Cezayir'de Türkler; Sanat Basımevi, 1962.
- Denizler Keşifler ve Kaşifler; Başkan Yay., 1980.
- Mevdudi. Cihad; Şafak Yay., 1992.
- Erdin, Murat. Hizbullah ve Hamas; Sarmal Yay., 1999.
- Şakfe, Fehr Muhammed. İslam İş Ahkâmı ve İşçi Hakları; Nida Yay., 1968.
- Bergin, Azize. Dünyamızı Keşfedenler; Varlık Yay., 1965.
- Kutup, Seyyid. Beni Niçin İdam Ettiler; Nehir Yay., 1987.
- Gouliev, Resul. Petrol ve Politika; 1997.
- Ersoy, Vedii. Ortadoğu'da Savaş; Yağmur Yayınları.
-Leithauser, G.J. Dünyanın Fatihleri; Milliyet Yay., 1971.
- Ayman, Oya. Güneş Toprakları; Yapı Kredi Yay., 1998.
- Tunçkanat, Haydar. İkili Anlaşmaların İç Yüzü; Ekim Yay., 1970.
- Kocaoğlu, Mehmet. Petro-Stratejisi; Türkeli Yayınları.
- Yergin, Daniel. Petrol; İş Bankası Yay., 1995.
- Mazo, E. - Hess, S., Politik Hayatı ve Nixon; Yarın Yay., 1969.
- Sıddıki. İslam Ekonomi Düşüncesi; Bir Yay., 1984.
- Velidedeoğlu, Veldet Hıfzı. Türkiye'de Üç Devir; Sinan Yay., Cilt I. II. III.
- Sabit, Said Ayad. İran'la Hikayemiz-Savaş Notları; Şura Yay., 1990.
- Gülerman, Hikmet M., Şehidler Sultanı İmam-ı Hüseyn, 1971.
- Yıldız, Hasan. Fransız Belgeleriyle Sevr-Lozan-Musul Üçgeninde Kürdistan; Koral Yay., 1990.
- Halfin, XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadele; Komal Yay., 1992.
- Zeki, Emin M., Kürdistan Tarihi; Bejbün, 1992.
- Şad, Ömer. Ortadoğu'da Süper Güçlerin Etkileri; Fikir Yay., 1991.
- Humeyni, İmam. Konuşmalar; Objektif Yay., 1991.
- Winstone, F.V.H., Ortadoğu Serüveni; Risale Yay., 1999.
- Humeyni, İmam. Mustaz'af; objektif, 1992.
- Beheşti. Kuran'da Mustaz'af; Objektif 1992.
- Kutup, Seyyid. İslam ve Kapitalizm Çatışması; Dini Neşriyat, 1967.
- Humeyni. İslam ve Devlet; Objektif, 1991.
- Dökmeciyan, Hrair. Arap Dünyasında Köktencilik; İlke Yay., 1992.
- Bayazıt, Erdem. -İpek Yolundan Afganistan'a; Akabe Yay., 1985.
- Yıldız, Bekir. Ve Zalim Ve İnanmış Ve kerbela; Cem Yay., 1987.
- Binnebi, Malik. Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş; Boğaziçi Yay., 1992.
- Mevlüdi, El Ala-Ebül Seyyid. İslam İnkılabının Süreci; Özgün Yay., 1997.
- Rodinson, Maxime. İslam ve Kapitalizm; Spartaküs Yay., 1996.
- Atabay, Ali Adil. Kerbela ve Matem; Can Yay., 1933.
- Kutub Seyyid. İslam ve Emperyalizm; Şelale Yay., 1978.
- Peters, Rudolph. İslam ve Sömürgecilik; Nehir Yay., 1989.
- Bella, Bin. Esaretin Karanlığından İslam'ın Aydınlığı'na; Beyan Yay., 1984.

- Selim Hasan. Cezayir Bağımsızlık Savaşı; Beyan Yay., 1984.
- Nebi, Bin Malik. Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş; Yağmur Yay., 1973.
- Muhaciri, Mesih. Halkların Kurtuluşu ve İslam Devriminin Dinamikleri; Akademi Yayınları.
- Asaf, Hüseyin. Ortadoğu'da Devlet ve Terör. Pınar Yay.
- Kutup, Seyyid. İnsan Gerçeği; Hikmet Neşriyat, 1982.
- Ed, Bagader, Ebubekir. Modern Çağda Ulema; İz Yay., 1991.
- Colleoni, Angelo. Amerikan Emperyalizmi Tarihi; Sosyalist yay., 1997.
- Lenin, I. V., Emperyalizm, Kapitalizmin Sonuncu Aşaması, Sosyalist Yay., 1995.
- Feyizoğlu, Turhan. İbo-İbrahim kaypakkaya, Altınçağ Yay., 2000.
- Feyizoğlu, Turhan. Deniz; Su Yay., 1999.
- Feyizoğlu, Turhan. Ülkücü Hareket, Ozan Yay., 2000.
- Bulut, Faik. İslamcı Örgütler; Tümzamanlar Yay., 1993.
- THKO Davası; Akyüz Yayınevi, 1991.
-Chomsky, N., Herman, S. E., O'Sullisan, G., George, A., Terörizm Efsanesi; Ayraç Yayınevi, 1999.
- Haz. Çubukçu, Aydın. Bizim 68; Evrensel Basım Yayın, 1999.
- Karlsson, Ingmark. İslam ve Avrupa; Can Yay., 2000.
- Nale, William. Türkiye'de Ordu ve Siyaset; Nil Yayın, 1996.
- Üsköl, Zafer. Siyaset ve Asker; İmge Kitabevi, 1997.
- Parlar, Suat. Ortadoğu'da Yeni Dünya Düzeni; Yar Yay., 1999.
- Harnecker, Marta. Latin Amerika Solu Kendini Sorguluyor; Ceylan Yayıncılık, 1997.
- Hilferding, Rudolf. Finans Kapital; Belge Yay., 1991.
- Lenin, I.V., Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri; Belge Yay., 1995.
- Taşyapan, Ali. Kaypakkaya ile Birlikte; Belge Yay., 1997.
- Guevara, Che Ernesto. Bolivya Günlüğü; Belge Yay., 1997.
- Davis, B. Horace. İşçi Hareketi ve Ulusal Sorun; Belge Yay., 1994.
- Belli, Sevim. Boşuna mı Çiğnedik?; Belge Yay., 1994.
- Hoditz, Neumann Reinhold. Ho şi Minh; Belge Yay., 1992.
- Knight, Frida. Fransız Direnişi 1940'dan 1944'e; Belge Yay., 2000.
- Davis, B. Horace. Sosyalizm ve Ulusallık; Belge Yay., 1991.
- Bostanoğlu, Baran. Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası; İmge Kitabevi, 1999.
- Öğütçü, Mehmed. Yükselen Asya; İmge Kitabevi, 1998.
- Doğru, Osman. 27 Mayıs Rejimi; İmge Kitabevi, 1998.
- Yıldızoğlu, Ergin. Globalleşme ve Kriz; Alan Yay., 1996.
- Güzel, Şehmuz. Devlet-Ulus; Alan Yay., 1995.
- Parlar, Suat. Ortadoğu; Bibliotek Yay., 1997.
- Bauman, Zingmunt. Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar; Sarmal Yay., 1996.
- Hobsbawn, Eric. Kısa 20. Yüzyıl (1914-1991) Aşırılıklar Çağı; Sarmal Yay.,

1996.
- Lewis, Bernard. İslam'ın Siyasal Söylemi; Cep Düşün, 1997.
- Tanilli, Server. Yüzyılların Gerçeği ve Mirası; Adam Yay., Cilt. III. 1998.
- Kahraman, Ahmet. Deniz - Yusuf - Hüseyin; Çivi Yazıları; 1999.
- Allende, İsabel. Ruhlar Evi; Can Yay., 1997.
- Roy, Olivier. Siyasal İslamın İflası; Metis Yay., 1995.
- Clogg, Richard. Modern Yunanistan Tarihi; İletişim Yay., 1997.
- Haz. Oğuz, Sami. Gülümseyen İslam; Metis Yay., 2001.
- Baudez, Claude - Picasso, Sydney. Mayaların Kayıp Şehirleri; Yapı Kredi Yay., 2001.
- Falconer, Colin. Aztekler; İnkılap; 2001.
- Arnold, David. Coğrafi Keşifler Tarihi, Alan Yay., 1995.
- Feyizoğlu, Turhan. Mahir; Doruk Yay., 1997.
- Gürün, Kâmuran. Savaş 1939-1945; Tekin Yay., Cilt I. II. III. 2000.
- Soğuk Savaş Üniversite-Savaş Sonrası Yılların Entellektüel Tarihi; Kızılelma, 1998.
- Chomsky, Noam. Terörizm Kültürü; Pınar Yay., 2000.
- Lenin, I. V., Ulusal ve Sömürgesel Ulusal Sorun Üzerine; İnter Yay., 1998.
- Guevera, Che. Politik Yazılar; Yar Yay., 1991.
- Guevera, Che. Yaşamöyküsü, Röportajlar, Mektuplar; Yar yay., 1992.
- Guevera, Che. Savaşçıya Pratik Öneriler; Yar Yay., 1994.
- Lenin, I. V., Ulusal Sorun ve Kültürel Özerklik; Ütopya, 2000.
- Engels, Friedrich. Büro ve Barikat Arasında; Sol Yay., 1996.
- Marx, K. - Engels, F., Sömürgecilik Üzerine; Sol Yay., 1997.
- Stalin. Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu; Sol Yay., 1976.
- Troçki, Lev. Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal; Tarih Bilinci, 2000.
- Eudes, Dominique. Yunan İç Savaşı (1943-1949) Kapetananios; Belge Yay., 1985.
- Küçük, Yalçın. Türkiye Üzerine Tezler; Tekin Yay., Cilt. IV., 1990.
- Başer, Erkilet Alev. Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler; Yöneliş Yay., 19999.
- Lowy, Michael. Che'nin Düşüncesi; Yazın Yay., 1992.
- Luttwark, Edward. Darbe; Yaba, 1996.
-Trimborn, Hermann. İnkaların Dinleri; Okyanus, 1999.
- Der. Laruta, Mamani Clemente. Parlanska Bolivya'dan Aymara Masalları ve Destanları; Ütopya Yay., 2001.
- Zinn, Howard. Marable, Manning. Davis, Mike, Yılmaz, Veli.
Fatihler Yargılanıyor; Tümzamanlar Yay., 1992.
- Krickeberg, Walter. Aztek Efsaneleri; Okyanus Yay., 1997.
- Krickeberg, Walter. Azteklerin ve Mayaların Dinleri; Okyanus Yay., 1998.
- Altuğ, Kurtul. 12 Mart ve Nihat Erim Olayı; Yenigün Yay., 1973.
- 12 Eylül Öncesi ve Sonrası; MGK-Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.

- Göktaş, Hıdır- Gülbay, Metin. Soğuk Savaştan Sıcak Barışa; Alan Yay., 1994.
- Der. Işıklı, Alpaslan. Bir Başka İktisat; Alan Yay. 1983.
- Swietochowski, Tadeusz. Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920; Bağlam Yay., 1988.
- TBMM Tutanakları, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan İdam Görüşmeleri; BDS Yay., 1988.
- Suny, Qirgor Ronald. Bakü Komünü; Belge Yay.
- Krickeberg, Walter. İnka ve Maya Efsaneleri, Okyanus, 2000.
- Hobsbawn, Eric. İmparatorluk Çağı; Dost Kitabevi; 1999.
- Ahmed, S. Akbar. Postmodernizm ve İslam; Cep Düşün, 1995.
- Lynch, Guevara Ernosto. Oğlum Che; Çivi Yazıları, 1996.
- Koç, Yıldırım. Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi; Gerçek Yayınevi, 1998.
- Kayalı, Kurtuluş. Ordu ve Siyaset; İletişim Yay., 1994.
- Kanar, Mehmet. Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişim; İletişim Yay., 1999.
- Yerasimos, Stefanos. Milliyetler ve Sınırlar; İletişim Yay., 1995.
- Bruinessen, van Martin. Kürdistan Üzerine Yazılar; İletişim Yay., 1992.
- Kapusanski, Ryszard. Şahların Şahı, Metis Yay., 1989.
- Feyizoğlu, Turhan. Nurhak Dağları'ndan Sonsuzluğa Sinan; Ozan Yay., 2000.
- Kepel, Gillers. Allah'ın Batısında; Metis Yay., 1995.
- Rojo, Ricardo. Arkadaşım Che Guevera; Payel Yay., 1990,
- Rowbotham, Sheila. Kadınlar Direniş ve Devrim; Payel Yay., 1994.
- Mendel, Ernest. İkinci Dünya Savaşının Anlamı; Yazın Yay., 1995.
- Sobolev, Alexander. Üçüncü Enternasyonalin Kısa Tarihi; Bilim yay., 1979.
- Morris, G. - Welsh, D. CIA Vietnam'da Pasifikasyon ve Dünya İşçi Hareketleri; Sol Yay., 1969.
- Cerid, Münir. Petrol Emperyalizmi; Sol Yay., 1965.
- Haz. Tuncalı, Ergün. Kara İhtilâl; Akşam Kitap Klübü; 1966.
- Zolberg, R. Aristide. Yeni Sol; Milliyet Yay., 1972.
- Şişmanov, Dimitır. Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarih 1908-1965; Belge Yay., 1978.
- Sönmez, Mustafa. Türkiye Ekonomisinde Bunalım; Belge Yay., Cilt I. II, 1982.
- Kafaoğlu, Başer Aslan. Silah Rüşvet ve Sömürü; Alan Yay., 1982.
- Luxemburg, Rosa. Sermaye Birikimi; Alan Yay., 1986.
- Amin, Samir. Emperyalizm ve Eşitsiz gelişme; Kaynak Yay., 1992.
- Bookchin, Murray. Ekolojik Bir Topluma Doğru; Ayrıntı Yay., 1996.
- Karadeniz, Harun. Olaylı Yıllar ve Gençlik; Belge Yay., 1995.
- Tanju, Sadun. Tepedeki 4 Adam; Gelişim Yay., 1978.
- Cömert, Ziya Z. Patani Dosyası; Akabe Yay., 1986.
- Doğru, Adil. Sudan Dosyası, Akabe Yay., 1986.
- Kurtulmuş, Mehmed. Açe Sumatra Dosyası; Akabe Yay., 1986.

- Manzar, M. A. Afganistan Üzerine Kızıl Bulutlar; Önce Yay., 1983.
- Topaloğlu, Orhan-Cihad Yolundan Cepheye.
- Ataöv, Türkkaya. Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu; Doğan Yay., 1968.
- Beer, Max. Sosyalizm ve Sosyal Mücadelenin Genel Tarihi; Can Yay., 1988.
- Bosch, Juan. Pentagonizm. Ant Yay., 1969.
- Brutents, K. Günümüzde Asya ve Afrika Halklarının Kurtuluş Savaşımı ve Devrimci Demokrasi, Ürün Yay., 1979.
- Duan, Le. Vietnam Sosyalist Devrimi; Ser Yay., 1970.
- Giap, Vo Nguyen. Vietnam Halk Savaşı ve Amerika; Habora Kitabevi, 1968.
- Jukov, E. - İskenderov, A., Ulusal Kurtuluş Savaşları ve Üçüncü Dünya; Konuk Yay., 1975.
- Julien, Claude. Amerikan İmparatorluğu; Hitit Yay., 1969.
- Maurois, Andre. Amerika Birleşik Devletleri Tarihi I; Osmanbey Basımevi, 1945.
- McNeil, William H. Dünya Tarihi; V Yay., İmge Kitabevi, 1989.
- Nehru, Jawaharlal. Sosyal Devrimler Ulusal Savaşlar; Ant Yay., 1970.
- Renouvin, Pierre. Birinci Dünya Savaşı Tarihi. Altın Kitapları, 1977.
- Sander, Oral. Siyasi Tarih 1918-1994; İmge Kitabevi, 1996.
- Thoreau, D. H. - Gandhi, K. M., Sivil itaatsizlik ve Pasif Direniş; Vadi Yay., 1997.
- Tahhan, Mustafa. İstikamet ve Sapma Arasında İslami Hareket; Risale, 1984.
- Neruda, Pablo. Yaşadığımı İtiraf Ediyorum; Altın Yay., 1975.
- Kili, Suna. 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler; Boğaziçi Üni. Yay., 1976.
- De Gaulle. Kızıl Kitap; Habora Kitabevi, 1969.
- Bölügiray, Nevzat. Sokaktaki Asker; Milliyet Yay., 1989.
- Hammond, Jenny. Etiyopya Devriminde Kadınlar; Sun Yay., 1991.
- Oran, Baskın. Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği; Bilgi Yay., 1997.
- Turner, S. Bryan. Marks ve Oryantalizmin Sonu; Kaynak Yay., 1984.
- Melnikov, İgor. Pentagon ve Amerikan Üsleri; Bilim Yay., 1975.
- Said, W. Edward. Kültür ve Emperyalizm; Hil Yay., 1995.
- Said. W. Edward. Şarkiyatçılık; Metis Yay., 1995.
- Gresh, Alain-Vidal Dominique. Ortadoğu; Alan Yay., 1991.
- Kartal, Kemal S. Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentlileşme; Yurt Yay., 1983.
- Akalın, Cüneyt. Düşler ve Gerçekler; Sarmal Yay., 1935.
- Gunther, J., Güney Amerika Gerçeği; Geçiş Yay., 1971.
- Harbi, M. Azgelişmiş Ülkelerde Sosyalizm ve Köylüler; Gerçek Yay., 1966.
- Gevgili, Ali. Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar; Bağlam Yay., 1989.
- Tunçay, Mete.-Özdemir, Hikmet. Türkiye Tarihi 4; Çağdaş Türkiye 1908-1980;

Cem Yay., 1989.
- Höke, Engin. 1960'lardan 1980'e Gençlik ve Mücadelesi; Simge Yayınevi, 1989.
- Işıklar, Fehmi. DİSK Davasında Savunma; Gür Yay., 1986.
- Woddis, Jack. Yeni Devrim Teorilerinin Eleştirisi; Bilim Yay., Cilt I. II., 1975.
- Aybar, Ali Mehmet. 12 Mart'tan Sonra; Sinan Yay., 1973.
- Breuer, M. W.-Hartman B. - Ledorer, H., Latin Amerika'da Devrim; Bilim Yay., 1975.
- Trofimento, Genrikh. Amerikan Savaş Stratejileri; Pencere Yay., 1991.
- Korkmaz, Esat. Kafa Tutan Günler 68 Güncesi; Arba Yay., 1992.
- Che'nin Mektupları; Belge Yay., 1997.
- Behram, Nihat. Yürekleri Şafakta Kıvılcımlar; Yurt Kitap Yayın, 1988.
- Çelenk, Halit. İdam Gecesi Anıları; Tekin Yay., 1998.
- Kaypakkaya, İbrahim. Seçme Yazılar; Umut Yay., 1992.
- Behram, Nihat. Darağacında Üç Fidan; Gendaş, 1999.
- Hüseyin Cevahir; Gökkuşağı Yay., 1997.
- Der. Direhşah Ethem. Fırtınalı Yıllarda İbrahim Kaypakkaya; Belge Yay., 1997.
- Ahmed, Mazhar Kemal. 1. Dünya Savaşı'nda Kürdistan; Doz, 1996.
- Jwaideh, Wadie. Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi; İletişim Yay., 1999.
- Avyarov. Osmanlı ve İran Savaşlarında Kürtler 1801-1900; Sipan Yay., 1995.
- Oğuz, Esedullah. Afganistan; Cep Düşün, 1998.
- Feyizoğlu, Turan. Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi; Belge Yay., 1993.
- Hobsbawn, Eric. Sermaye Çağı; Dost Kitabevi, 1998.
- Çavdar, Tevfik. Türkiye'nin Demokrasi Tarihi; İmge Kitabevi, 2000.
- Işık, Yüksel. Siyasel İslam ve Sendikalar; Öteki Yay., 1996.
- Koç, Yıldırım. Şeriatçılar İşçi Hakları ve Hak-İş; Öteki Yay., 1996.
- Der. Başkaya, Fikret. Küreselleşme mi? Emperyalizm mi? Piyasacı Efsanenin Çöküşü; Ütopya Yay., 1993.
- Yılmaz, Sülker Tanzer. Türkiye'de Gençlik Hareketleri; Toplumsal Dönüşüm Yay., 1997.
- Tibi, Bessam. Arap Milliyetçiliği, Yöneliş, 1998.
- Haz. Göksu, Sadık. Darbeler Demirkıratlar ve 27 Mayıs; Anahtar Kitaplar Yay.,
- Mumcu, Uğur. Silah Kaçakçılığı ve Terör; Um: Ag Vakfı Yay., 1998.
- Değer, Emin M. Uğur Mumcu ve 12 Mart Geriye Dönüşün İlk Adımı; Um: AG Vakfı Yay., 1996.
- Mumcu, Uğur. Aybar ile Söyleşi; Tekin Yay., 1996.
- Toker, Metin. İnönü'nün Son Başbakanlığı; Bilgi Yay., 1992.
- Birand, A. M.- Dündar, Can.- Çaplı, Bülent. 12 Mart İhtilalinin Pençesinde Demokrasi; 1994.

- Müller, A. Leo. Gladio; Pencere Yay.,
- Hourani, Albert. Arap Halkları Tarihi; İletişim Yay., 1997.
- Zubaida, Sami. İslam, Halk ve Devlet, İletişim Yay., 1994.
- Hasgüler, Mehmet. Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikaların Sonu; İletişim Yay., 2000.
- Keydar, Çağlar. Türkiye'de Devlet ve Sınıflar; İletişim Yay., 1999.
- Kars, Zafer H. 1908 Devrimi'nin Halk Dinamiği; Kaynak Yay., 1984.
- Akfırat, Adnan. Özel Savaş Pentagon ve CIA Belgeleriyle; Kaynak Yay., 1997.
- Pekmezci, Necdet. - Büyükyıldız, Nurşen. Ülkücüler Öteki Devletin Şehitleri; Kaynak Yay., 1999.
- Arsel, İlhan. Arap Milliyetçiliğ ve Türkler; Kaynak Yay., 1999.
- Dikbaş, Yılmaz. Özelleştirme Sömürgeleştirme; Kaynak Yay., 1997.
- May, Elmar. Che Guevara; Alan Yay., 1997.
- Sinay, Sergio.-Scenna, Angel Miquel. Che Guevara; Milliyet Yay., 1998.
- Chomsky, Noam. Halkın Sırtından Kazanç; Om Yay., 2000.
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Belgelerle Türk-İş Tarihi I-II; 1995.
- Savran, Sungur. Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri; Kardelen Yay., 1992.
- Demir, İsmet. Grev ve Direnişler Üzerine Anılar-Deneyler İşçi Sınıfı Mücadelesinden Bir Kesit 1962-1975; Diyalektik Yay., 1994.
- Balcıgil, Osman. Latin Amerika'nın Atar Damarları; Belge Yay., 1990.
- Çangatin, İrfan. Latin Amerika Solu Tartışıyor, Gerilla ve Sonrası; Bireşim Yay., 1993.
- Cupull, Adys. Gonzalez Froilan. CIA Che'ye Karşı; Yar Yay., 1997.
- Sülker, Kemal. Türkiye'de İşçi Hareketleri, Gerçek Yayınevi, 1968.
- Habel, Janette. Küba'da Kırılmalar; Yazın Yay., 1997.
- Löwy, Michael. Latin Amerika Marksizmi; Belge Yay., 1998.
- Debray, Régis. Che'nin Gerillası; Bilgi Yay., 1975.
- Belli, Mihri. Mihri Belli'nin Anıları I. II.; Doğan Kitap, 1999.
- Özkan, Sevgi-Abdullah. Türkiye'de İşçi Sınıfı 1976 Yıllığı; Gözlem Yay., 1977.
- Weber, Gaby. Gerilla Bilanço Çıkarıyor; Belge Yay., 1991.
- Arınır, Turgan. Öztürk, Sırrı. İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15-16 Haziran; Sorun Yay., 1976.
- DİSK - Yeraltı Maden-İş, 4 Yıl 2. Genel Kurul 76/79 Çalışma Raporu; 1979.
- Güzel, Şehmuz M. Türkiye'de İşçi Hareketi (1908-1984); Kaynak Yay., 1996.
- Said, W. Edward. Haberlerin Ağında İslam; Babil Yay., 2000.
- Giritli, İsmet. Ortadoğu ve Komünizm; 1975.
- Gunther, J. Güney Amerika Gerçeği; May Yay., 1974.
- Der. Cizre, Ümit. Üşür, Serpil. Latin Amerika'da Askeri Diktatörlük ve Kadın; Belge Yay., 1989.
- Öztürk, Sırrı. Gelenekten Geleceğe 15-16 Haziran; Sorun Yay., 1996.
- Rozaliyev, N.Y. Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadeleleri; Belge Yay., 1979.

- Hayter, Teresa. Emperyalizmin Yardımı; Yöntem Yay., 1972.
- Güzel, Şehmus M. Türkiye'de İşçi Hareketi Yazılar- Belgeler; Sosyalist Yay., 1993.
- Acebey, David. Kavga Sürecek Domitila Yine Konuşuyor; Belge Yay., 1995.
- Delmas, Claude. Avrupa Uygarlık Tarihi; Varlık Yay., 1973.
- Frank, Gunder Andre. Lümpen Burjuvazi Lümpen Gelişim; Gökkuşağı, 1995.
- Magdoff, Harry. Emperyalizm Çağı; Sosyalist Yay., 1997.
- Rouquié, Alain. Latin Amerika'da Askeri Devlet; Alan Yay., 1986.
- Teitelboim, Volodia. Pablo Neruda; Kavram Yay., 1999.
- Der. Hippler, Jochcn. Düşük Yoğunluklu Çatışma İlan Edilmemiş Savaş; Belge Yay., 1996.
- Haz. Ertürk, Recep. Tüfekçioğlu, Hayati. 500. Yılında Amerika; Bağlam Yay., 1994.
- Koç, Yıldırım. Türkiye'de İşçiler ve Sendikalar (Tarihten Sayfalar); Türkiye Yol-İş Sendikası, 2000.
- 1976'da Türkiye Ekonomisi; TİB Yay., 1977.
- Sülker, Kemal. Türkiye Sendikacılık Tarihi I.; Bilim Kitabevi Yay., 1987.
- Yazgan, Turan. Türkiye'de Sendikal Hareketler (Kısa Tarihçe); Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1982.
- Atalay, Haluk Ahmet, Uluslararası Hukukun Oluşumu İlk Küreselleşme Dönemi 1492-1648; Göçebe Yay., 1997.
- Collingwood, R.G. Tarih Tasarımı; Ara Yay., 1990.
- Deschamps, Hubert. Sömürge İmparatorlukların Sonu; Gelişim Yay., 1975.
- Heaton, Herbert. Avrupa İktisat Tarihi I; Teori Yay., 1985.
- Chomsky, Noam. Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi; Metis Yay., 2000.
- Koç, Yıldırım. Türkiye'de Sınıf Mücadelelerinin Gelişimi; Birlik Yay., 1979.
- Amin, Samir. Chomsky, Noam, Frank Gunder André. Düşük Yoğunluklu Demokrasi; Alan Yay., 1995.
- Guerrero, Amado. Filipinlerde Halk Savaşı Toprak Devrimi; Kava Yay., 1977.
- Mcdougald, C. Charles. The Marcos File; San Francisco Publishers, 1987.
- Sampson, Anthony. Egemen Devlet ITT; Koza Yay., 1974.
- Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Davası Savunma; Aydınlık Yay., 1979.
- Guevera, Che Ernesto. Savaş Anıları; Payel Yay., 1989.
- Higgins, Hugh. Soğuk Savaş; Koza Yay., 1975.
- 1 Mayıs 1978; Konuk Yay., 1978.
- Taibo, Ignacio Paco. Escobar, Froilan. Guerra, Felix. O Yıl Hiçbir Yerde Değildik; Alan Yay., 1997.
- Yılmaz, Hacay. Tariş Olayları; Yalçın Yay., 1987.
- Akalın, İlhan. DİSK Kısa Tarih (1960-1980); Öteki Yay., 1995.
- Şen, Sedat. İşçi Sınıfı Eylemleri ve Devrimimiz I.; Diyalektik Yay., 1993.
- Işıklı, Alpaslan. Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi; Kültür Bakanlığı, 1994.

- Soydan, Fikret. Anadolu İşçi Sınıfı Tarihi; Kaldıraç Yay., 1999.
- Kapitalizmin Kara Kitabı; Evrensel Basın Yayın, 1999.
- Çeçen, Anıl. Türkiye'de Sendikacılık; Özgür İnsan Yay., 1973.
- Öngider, Seyfi. Kriz ve Sendikal Hareket; Devinim Yay., 1994.
- CHP Hükümeti Üzerine Seçme Yazılar; TİB Yayınları.
- Hekimhan Grevi Kayısı Çiçeği ve Faşizm; Yeraltı Maden-İş Yayınları.
- Şahhüseyinoğlu, Nedim H. Hekimhan Dağlarında 335 Gün İşçilerin Direnişi; Başak Basın Yay., 1992.
- Işık, Yüksel. Osmanlı'dan Günümüze İşçi Hareketi'nin Evrimi; Öteki Yay., 1995.
- Sönmezsoy, Refik. Türkiye'de ve Dünyada İşçi Hareketleri; Boğaziçi Yay., 1981.
- Kanar, Haşim. Türkiye'de Sınıfların Dünü Bugünü Yarını; Doruk Yayıncılık.
- Luraghi, Raimondo. Sömürgecilik Tarihi; E Yay., 1975.
- Magdoff, Harry. Emperyalizm Çağı; Odak Yay., 1974.
- Koç, Yıldırım. Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar; Ataol Yay., 1992.
- Steer, Albert. Che'nin Mirası; Belge Yay., 1997.
- Cormier, Jean. Che Guevera Ölüm Nereden Nasıl Gelirse Gelsin; Can Yay., 1997.
- Agee, Philip. CIA Günlüğü; E Yay., Cilt I.II, 1975.
- Dolay, Nur. Latin Amerika Başkaldırıyor; Süreç Yay., 1985.
- Bernasconi, Robert. Irk Kavramını Kim İcat Etti; Metis Yay., 2000.
- Miles, Robert. Irkçılık; Sarmal Yay., 2000.
- Altan, Semih. CIA'nın Gölgesinde Üçüncü Adam; Birlik Yay., 1974.
- Löwy, Michael. Marksizm ve Din Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor; Belge Yay., 1996.
- Pomeroy, J. William. Marksizm ve Gerilla Savaşı; Belge Yay., 1992.
- Çatma, Erol. 1965 Madenci Direnişinin Öyküsü; Kömür Tutuşunca; Evrensel Basım Yayın, 1997.
- Devrimci Yol Savunması - 12 Eylül Öncesi ve Sonrası; Simge Yay., 1989.
- Halliday, Jon. McCormack, Gavan. Günümüzde Japon Emperyalizmi; Aşama Yay., 1975.
- Zeybek, Haşmet. Alpagut Olayı; Koral Yay., 1977.
- Sülker, Kemal. İki Konfederasyon Türk-İş ve DİSK; Koza Yay., 1976.
- Uğur, Nedrek. Yeni Bir Türkiye ve CHP; Özgür Yay., 1974.
- Giap, Nguyen Vo. Vietnam'da Halk Savaşı ve Amerika; Habora Kitabevi Yay., 1968.
- Der. Kafaoğlu, Başer A. 2000'li Yıllara Girerken Kapitalizm; Kaynak Yay., 2000.
- Tokol, Aysen. Türkiye'de Sendikal Hareket; Ezgi Kitabevi Yay., 1994.
- Yaşasın DİSK Sınıf ve Kitle Sendikacılığında Atılım 1975-1977; Konuk Yay., 1977.

- Türkiye'de İşçi Hakları; Türkiye Yol-İş Sendikası, 1986.
- Yeliseyeva, V.N. Manfred, Z.A. Yakın Çağlar Tarihi; Konuk Yay., 1978.
- Galeano, Eduardo. Latin Amerika'nın Kesik Damarları; Alan Yay., 1983.
- Der. Burhan Dodanlı, Darağacı; Evren Yay., 1978.
- Mutahhari, Ayetullah. Tarih ve Toplum; Dönüşüm Yay., 1985.
- Woddis, Jack. Milliyetçilik ve Enternasyonalizm; Ser Yay., 1975.
- Kurtalan, İldeniz. Samed Behrengi'nin Yaşam Masalı; Akyüz Yay., 1989.
- Duran, Sabri Faik. Kaşifler Alemi; Kanaat Yay., 1963.
- Dünya Komünist Hareketi; Konuk Yay., 1977.
- George, Pierre. Dünyanın Sosyal Coğrafyası; Gelişim Yay., 1975.
- Minh, Şi Ho. Seçme Yazılar; Aşama Yay., 1975.
- Castro, Fidel. Latin Amerika Üzerine; Evren Yay., 1978.
- Copeland, Miles. Devletler Oyunu Bir CIA Ajanının Anıları; 1987.
- Çandar, Cengiz. Ortadoğu Üzerine Aykırı Düşünceler; Bir Yay., 1984.
- Şeriati, Ali. Medeniyet ve Modernizm; Bir Yay., 1985.
- Kassımlu, Abdurrahman. Bir Barış ve Diyalog İnsanı; Koral Yay., 1992.
- Mandel, Ernest. Andersson, Ake Kont. Ross, John. Enternasyonalizm ve Dördüncü Enternasyonal; Yazın Yay., 1991.
- Popov, K. Dobrou, S.A. Burjuva Demokratik Devrimin Proleter Devrime Dönüşmesi; Dönüşüm Yay., 1991.
- Frank, Pierre. Mandel, Ernest. Troçki, Leon. Mora, Aquilar. Sürekli Devrim Teorisi. Yazın Yay., 1991.
- Bilgin, Ethem İbrahim. Devrimci Sufi Hareketleri ve İmam-ı Rabban; Kültür-Basın Birliği, 1989.
- Selahaddin, Muhammed. Özgürlük Arayışı ve İslam; Pınar Yay., 1989.
- Muderrisi, El Taki. İslam ve Devrim; Bengisu Yay., 1997.
- Kutup, M. İslami Açıdan Tarihe Bakışımız; Risale Yay., 1990.
- Mutahhari, M. Vahy ve Nubuvet; Endülüs Yay., 1990.
- Weiker, F. Walter. 1960 Türk İhtilali; Cem Yay., 1967.
- Yergin, Daniel. Petrol; Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1995.
- Der. Demirer, Aydın. '68 Fransa; Metis Yay., 1987.
- Dünya Ekonomisinde Bunalım ve Siyasi Yapılar; Belge Yay., 1983.
- Toussaint, Eric. Ya Paranı Ya Canını; Yazın Yay., 1999.
- Chossudovsky, Michel. Yoksulluğun Küreselleşmesi; Çivi Yazıları; 1999.
- Memni, Albert. Sömürgeci ve Sömürgeleştirilen İnsan; Öteki Yay., 1996.
- Sönmez, Tekin. Şili'nin ve Jara'nın Destanı; May Yay., 1976.
- Bendit, Cohn Daniel. Hepinizi Öpüyorum; Metis Yay., .1987.
- Sartre, Paul Jean. Komünistler Devrimden Korkuyor; Öncü Kitabevi, 1969.
- Ehrenreich, John. - Barbara. '68 Öğrenci Ayaklanması; Kıyı Yay., 1987.
- Haz. Leca, Jean. Uluslar ve Milliyetçilikler, Metis Yay., 1998.
- Casanova, Antonie. Metzger, Joe. Prevast, Claude. Aydınlar ve Sınıf Mücadelesi; Saypa Yay., 1996.

- Der. Thomas, Henk. Küreselleşme ve Üçüncü Dünya Sendikaları; Türk Harb-İş Sendikası, 1999.
- Demircioğlu, Murat. Dünya'da İşçi Sendikaları; Basisen, 1987.
- Guevara, Che. Afrika Rüyası; Everest Yay., 2001.
- Cezayir Dramı Esir Düşmüş Bir Halk; Alan Yay., 1998.
- Esposito, L. John. Voll, O. John. İslamiyet ve Demokrasi; Sarmal Yay., 1998.
- Biemel, Walter. Sartre; Alan Yay., 1984.
- Oğuz, Sami. Çakır, Ruşen. Hatemi'nin İranı; İletişim Yay., 2000.
- Lebesque, Morsan. Camus; Alan Yay., 1984.
- Dereci, Mustafa. Cezayir Kıyamı ve İslami Selamet Cephesi; Ravza Yay., 1984.
- Bella, Bin Ahmet. Konuşmalar; Akabe Yay., 1986.
- Güzel, Şehmuz. Cezayir ve Berberiler; Doruk Yay., 1997.
- Mesudi, Halide. Cezayir'de Kadın Olmak; Metis Yay., 1997.
- Harman, Chris. Peygamber ve İşçi Sınıfı; İşçi Demokrasisi Yay., 1998.
- Fanon, Frantz. Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi; Pınar Yay., 1983.
- Cangızbay, Kadir. Siyaset Ötesi Toplum; V Yay., 1987.
- Davidson, Basil. Afrika'da Milli Kurtuluş ve Sosyalizm Hareketleri; Sosyal Yay., 1965.
- Harbi, M. Rodriquez, R.C. Vien, K.H. Az Gelişmiş Ülkelerde Sosyalizm ve Köylüler; Gerçek Yay., 1974.
- Naci, Fethi. Azgelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm; Gerçek Yay., 1966.
- Hüseyin, Asaf. İran'da Devrim ve Karşı Devrim; Pınar Yay., 1988.
- Demir, Gülten. Asya Krizi ve IMF; Der Yay., 1999.
- Fröbel, Folker. Heinrichs, Jürgen. Kreye, Otto. Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler; Bölge Yay., 1982.
- Tarihte Türk-İran İlişkileri; Genel Kurmay Basımevi, 1976.
- Bulaç, A. Topaloğlu, B. Karaman, H. Türkmen H., Öcal, H. Uzun M. Uludağ, S. İran İzlenimleri; Objektif, 1992.
- Ahavi, Şahruh. İran'da Din ve Siyaset; Yöneliş Yay., 1990.
- Türk-Arap İlişkileri; Genel Kurmay Basımevi, 1976.
- Özkan, Abdullah. Cezayir Sömürü Düzenine Asil Başkaldırı; Emre Yay., 1992.
- Etinger, Y. Melikyan, O. İttifaksızlar Dünyası; Anadolu Yay., 1969.
- Haz. Altbach, G. Philip. Kelly, P. Gail. Sömürgecilik ve Eğitim; İnsan Yay., 1991.
- Özbalkan, Müslim. Gizli Belgelerle Barış Gönüllüleri; Ant Yay., 1970.
- Zahar, Renat. Sömürgecilik ve Yabancılaşma; İnsan Yay., 1999.
- Bulut, Faik. Şeriat Gölgesinde Cezayir; Cem Yay., 1995.
- Deniz, Ferhat. Cezayir'de İslami Hareket; Denge Yay., 1996.
- Danziger, Raphael. Bir Başkaldırın Anatomisi; Akabe Yay., 1988.
- Ataöv, Türkkaya. Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri; Ankara Üni. Siy. Bil. Fak. Yay., 1977.

- Göksoy, Hakkı İsmail. Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği; İsam Yay., 1995.
- Meghee, George. ABD-Türkiye-Nato Ortadoğu; Bilgi Yay., 1992.
- Gresh, Alain. Vidal Dominique. Ortadoğu- Mezopotamya'dan Körfez Savaşına; Alan Yay., 1991.
- Lewir, Bernard. Ortadoğu; Sabah Kitapları, 1996.
- Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi. TİB Yay., 1976.
- Tanilli, Server. Devlet ve Demokrasi; Say Kitap Pazarlama, 1982.
- Gaulle, De Charles. Umut Anıları; Sinan Yay., 1971.
- Zinn, Howard. Öteki Amerika; Aykırı Tarih, 2000.
- Claudin, Fernando. Komintern'den Kominform'a; Cilt I.II, Belge Yay., 1990.
- Chamberlain, E. M. Sömürgeciliğin Çöküşü; Rehber Yay., 1993.
- Ali, Tarık. Sokak Savaşı Yılları; İletişim Yay., 1995.
- Wallerstein, Immanuel. Liberalizmden Sonra; Metis Yay., 1998.
- Canetti, Elias. Kitle ve İktidar; Ayrıntı Yay., 1998.
- Khosrokhavar, Farhad. Roy, Olivier. İran: Bir Devrimin Tükenişi; Metis Yay., 2000.
- Posse, Abel. Prag Defterleri; Altın Kitaplar; 2000.
- Louis, Paul. Fransız Sosyalizmi Tarihi; Dördüncü Yay., 1966.
- Haz. Üstün, Süleyman. Yaman, Yücel. Türkiye İşçi Sınıfı tarihi Cilt I. II. III. IV., Vardiya Yayınları.
- Çayan, Mahir. Toplu Yazılar; Özgürlük Yay., 1995.
- Milett, Kate. Zulüm Politikaları; Metis Yay., 1996.
- Topuz, Hıfzı. Kara Afrika; Milliyet Yay., 1969.
- Rosencof, Mauricio. Gerilladan Yasal Siyasi Mücadeleye Tupamarolar; Pencere Yay., 1990.
- Alleg, Henri. Korovessis, Pericles. Sorgu; Belge Yay., 1992.
- Vietnam İşçi Partisi Tarihi. Yöntem Yay., 1975.
- Arvon, Henri. Özyönetim; İletişim Yay., 1991.
- Marshall, Phil. İran'da Devrim ve Karşı Devrim; Z Yay., 1994.
- Gaffari, Rıza. Ağlayan Laleler; Alev Yay., 1998.
- Der. Üşür, Serpil. İran Devrimi Din, Anti-Emperyalizm ve Sol; Belge Yay., 1992.
- Sertel, Yıldız. Türkiye'de İlerici Akımlar; Ant Yay., 1969.
- Çandar, Cengiz. Dünden Yarına İran; Yalçın Yay., 1981.
- Halliday, Fred. Yeni Soğuk Savaş Sovyet ABD İlişkileri; Belge Yay., 1985.
- Çandar, Cengiz. Ortadoğu Çıkmazı; Nil Yay., 1983.
- Halliday, Fred. İslam ve Çatışma Miti; Sarmal Yay., 1998.
- Tülemen, Turgut. İran Devrimi Hatıraları; Boğaziçi Yay., 1998.
- Karabağı, Abbas. Generalin İtirafları; Kıyam Yay., 1930.
- Sadr, Beni. devrim Muhafızlarına Konferanslar; Piran Yay., 1981.
- Nirumand, Bahman. İran'da Soluyor Çiçekler; Belge Yay., 1988.

- İzzeti, Ebulfazl. Devrimci İslam ve İslam Devrimi; Objektif Yay., 1993.
- Mitterand, François. Hayatı Değiştirmek Şimdi; Yılmaz Yay., 1990.
- Fallaci, Oriana. İmam'la Söyleşi; Fecr Yay., 1991.
- Kaplan, Yaşar. Bir Şenliktir İnkılâb; Hüner Yay., 1992.
- Humeyni, İmam. Mustazaf Müstekbir; Objektif Yay., 1992.
- Sweezy, M. Magdoff, Harry. Revolution And Counter.
Revolution İn Chile; Monthly Review Press, 1974.
- Adalı, Coşkun. Emperyalizmin Ortadoğuya Müdahalesi; Sorun Yay., 1991.
- Haz. Çeviker, Avni. Hür Cezayir; Kültür Matbaası, 1958.
- Hac-el, Bin Ali. Cezayir'de Direnişe Çağrı; Şafak Yay., 1993.
- Gendzier, L. Irene. Frantz Fanon; Sosyalist Yay., 1997.
- Satre, Paul Jean. Hepimiz Katiliz; Belge Yay., 1995.
- Brovwers, Jeroen. Damıtılmış Kırmızı; İletişim Yay., 1998.
- Wise, David. Doos, Thomas. Görünmeyen Hükümet CIA; Sol Yay., 1966.
- Mutahhari, Murtaza. İslam Devrimi; Pınar Yay., 1995.
- Pisyon, Necefkuli. Kanlı Mahabad'dan Aras'ın Kıyılarına; Avesta, 2001.
- Zengin, İsmail. İran Devrimi ve Ortadoğu'ya Etkileri; Milliyet Yay., 1991.
- İslam Devrimi'nin Kökleri; İşaret Yay., 1988.
- Dünya Müslümanları Gözüyle İran İslam Devrimi; İstanbul Başkonsolosluğu Kültür Yay., 1987.
- Gerçeklerin Aydınlığı; İran İslam Cum. Kültür Merkezi Yay., 1987.
- Göngörge, Mustafa Talip. Humeyni ve İran İnkılabı; Araştırma Yay., 1983.
- Selçuk, İlhan. Sovyetler-İran-Amerika İzlenimleri; Remzi Kitabevi, 1976.
- Ne Yapmalı, Bir Yay., 1986.
- Martin, G. B. Sömürgeciliğe Karşı Afrika'da Sufi Direniş; İnsan Yay., 1988.
- Yürükoğlu, Rıza. Doğu Asya Krizi; Alev Yay., 1998.
- Hüseyin, Asaf. Ortadoğuda Devlet ve Terör; Pınar Yay., 1990.
- Halil, İmadüddin. Afrika Dramı Sömürgecilik-Misyonerlik-Siyonizm; İnsan Yay., 1985.
- Dünyada Komünist Darbeleri; Ekonomik ve Sosyal Yay., 1977.
- Saray, Mehmet. Dünden Bugüne Afganistan; Boğaziçi Yay., 1981.
- Hall, W. Clarence. Brezilya ve Endonezya Komünizmi Nasıl Yendi; Göktürk Yay., 1980.
- Hirschman, O. Albert. Latin American Issues Essays and Comments; The Twentieth Century Fund, New York, 1961.
- Akhavi, Shahrough. Religion and Politics in Comtemporary İran Albany, State University of New York Press, 1980.
- İran İslam Cumhuriyeti Anayasası; Çağrı Yay., 1980.
- Karadağı, Menaf. Tudeh'in İtirafları; Yeni Atılım Yay., 1984.
- Kazemi, Fahrad. Poverty and Revoulation; New York University Press, 1980.
- Keddie, Nikki. Roots and Revoulation; Yale University Press. 1981.
- Pehlevi, Muhammed Rıza. Ak Devrim; Apa Ofset Basımevi, 1968.

- Ramazani, Runullah. K. Revoulationary Iran; The Johns Hopkins University Press, 1987.
- Güzel, Şehmus. Devlet-Ulus, Alan Yay., 1995.
- Luther, Ulrich Hans. Güney Kore Bir Model Olabilir mi?; Belge Yay., 1984.
- Heykel, Hasaneyn M. Bir Devrimin Anlatılmamış Öyküsü, Nehir Yay., 1988.
- Asya ve Afrika Ülkelerinde Ulusal Sorun; Bilim ve Sosyalizm Yay., 1979.
- Kerim, Mehmed. İran İslam Devrimi; Düşünce Yay., 1979.
- Fanon, Frantza. Yeryüzünün Lanetlileri; Sosyalist Yay., 1994.
- Yaraşır, Volkan. Uluslararası İşçi Hareketleri; Cilt I.II, Bibliotek Yay., 1997-1998.
- Arrighi, Giovanni. Hopkins, K. Terence. Wallerstein, Immanuel. Sistem Karşıtı Hareketler; Metis Yay., 1995.
- Demirer, T. Lavabre Claire-Marie. Nahon, Pierre. Özbudun, Sibel. Pages, Yves. Rey. Henri. Sokakta ve Duvarda 1968; Öteki Yay., 1998.
- Fraser, Ronald. 1968 İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı; Belge Yay., 1988.
- Endonezya'da Hükümet Darbesi Teşebbüsü; Altınak Matbaası, 1966.
- Endonezya İhtilali; Kardeş Matbaası, 1970.
- Smirnow, Gabriel. The Revoulation Disarmed-Chile 1970-1973; Monthly Review Press, 1979.
- Ed. Gutkind, Peter. Waterman Peter. African Social Studies; Monthly Review Press, 1977.
- Petras, James. Bolivia Between Revoulations, New England Free Press, 1971.
- Petras, James. Class, State And Power In The Third World With Case Studies Of Class Confliet In Latin America; Allaheld, Osmun Co. Publishers, 1981.
- Işıldak, Şeref. Bambery, Chis. Cliff, Tony. Endonezya Devrimi; Z Yay., 2001.
- Sendikalı İşçinin Ders Notları; Konuk Yay., 1977.
- Mandel, Ernest. Controle Ouvrier Conseils Ouvrier Autogestion; Vol. I. II. III, François Maspero, 1973.
- Hopkırk, Peter. İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun; Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, 1995.
- Aegleton, William. 1946 Mahabad Kürt Cumhuriyeti; Koral Yay., 1990.
- Refret, Zeytin. İran'a Nasıl Bakmalı?; Aylık Dergi Yay., 1985.
- Qasımlo, Abdurrahman. İran Kürdistanı; Belge Yay., 1991.
- Bilgin, Sıraç M. Barzani'nin Son Yılları; Berfin Yay., 1993.
- Mıhoyan, Şakire Xıdoyé. İki Dünya Savaşı Arasında Irak'ta Kürt Sorunu; Péri Yay., 1998.
- Munadil, el. Irak Kürt Hareketi ve Irak Komünist Partisi; Köz Yay., 1976.
- Baykara, Hüseyin. İran İnkılâbı ve Azatlık Hareketleri; Emek Matbaacılık, 1978.
- Birinci Doğu Halkları Kurultayı (1-8 Eylül 1920); Koral Yay., 1990.
- Haz. Kurtulan, İldeniz. Antoloji-İran Devrimi Hikayeleri; Sosyal Klasikler Yayınevi, 1979.

- Şeriati, Ali. Ne Yapmalı; Birleşik Yay., 1995.
- Şeriati, Ali. Kapitalizm Uyanıyor mu? Dünya Yay., 1992.
- Friedman, Alan. Örümcek Ağı: Bush-Thatcher-Saddam Üçgeni; Milliyet Yay., 1994.
- Abdunnâsır, Cemal. Arap Devriminin Yöntemleri; Habora Kitabevi Yay., 1970.
- Abu El-Feth, Ahmet. Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nâsır; Rektur Yay., 1965.
- Der. Nobirdalı, Beyto-Selim, Bedri. Çağdaş Bir Önder Tito, Çağdaş Bir Ülke Yugoslavya; Tan Yay., 1977.
- Tito, Josip Broz. Özyönetimli Sosyalizm; Koza Yay., 1978.
- Drulovic, Milojko. Özyönetim; Bilgi Yay., 1976.
- Haz. Reinhold. O. - Rijenko, F. Politikası ve İdeolojisiyle Günümüzde Anti-Komünizm; Konuk Yay., 1979.
- Mutahhari. Hayatın Hedefi; Seçkin Yay., 1986.
- Şefik, Münir. Devlet ve Devrim; Dünya Yay., 1993.
- Haz. Debray. Regis. Allende Anlatıyor; May Yay., 1973.
- Allende, Salvador. Şili'de Sosyalist Eylem; Bilgi Yay., 1974.
- Dünü ve Bugünüyle Şili Gerçeği; Vardiya Yay., 1980.
- Salinger, Pierre - Laurent Eric. Körfez Savaşı: Gizli Dosya; E Yay., 1991.
- Haz. Angın, Ahmet. Küba İhtilali; Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yay., 1967.
- Mansfield, Peter. Mısır İhtilali ve Nasır; Kitapçılık Ticaret Ltd. Şti. Yay., 1967.
- Güney, Ayşegül Dora. İran'da Devrim; Haziran Yay., 1979.
- Fanon, Frantz. Ezilenlerin Psikolojisi ve Yabancılaşma- Siyah Deri Beyaz Maskeler; Sosyalist Yay., 1996.
- Heykel, M. Hasaneyn. Kahire Dosyası; Bilgi Yay., 1974.
- Adams, T.W. - Cotrell, Alvin J. Kıbrıs'ta Komünizm; Türkiye Tic. Odaları Sanayi Odaları, 1967.
- O'Brien, Conor-Cruise. Camus; Afa Yay., 1984.
- İhtilaller ve Darbeler Tarihi; Cem Yay., 1974.
- Camus, Albert. Resistance, Rebellion and Death; Alfred A. Knoft, 1961.
- Wilson, Lamborn Peter. Pirate Utopias - Moorish Corsairs And European Renegades; Autonedia, 1995.
- Maghallanés. East Timor Indonesian Oceupation And Genocide; Oporto University Press, 1992.
- Hüseyin, Ş.S. Abdulhamid, Alvi. Rizvi, H.A. Sovyet İşgali Altındaki Afganistan; Bürde Yay., 1982.
- Roy, Olivier. Afganistan'da Direniş ve İslam; Yöneliş Yay., 1990.
- Uysal, Hasan. Adı Afganistan; Öteki Yay., 1996.
- Sülker, Kemal. Türkiye'yi Sarsan 2 Uzun Gün; V Yay., 1987.
- Kapuscinski, Ryszard. Şahların Şahı; Metis Yay., 1989.
- Lenincilik ve Ulusal Sorun; Konuk Yay., 1979.
- Haz. Tuncalı, Ergün. Kara İhtilal. Kitapçılık Tic. Ltd. Şti. Yay., 1966.
- Abadani, Hasan Ahmet. İran Raporu; Üçüncü Dünya Yay., 1977.

- Türkiye Halkı, İran Halkının Devrimci Mücadelesini Destekliyor; Le-Ya Yay., 1979.
- Şili Sosyalizminin İçyüzü; Proletarya Yay., 1974.
- Bayat, Asef. Workers And Revolution In Iran; Zed Press, 1987.
- Bayat, Asef. Work, Politics and Power, An International Perspective on Worker's Control and Self-Management; Zed Press, 1990.
- Büyük Savaş-İkinci Dünya Savaşı Tarihi 1939-1945; Milliyet Yay., 1974.
- Emerson, Rubert. Sömürgelerin Uluslaşması; Türk Siyasi Bilimler Derneği Yay., 1965.
- Sürgündeki Şili; De Yay., 1986.
- Furneux, Rupert. Kayıp Uygarlıklar; Altın Kitaplar Yay., 1982.
- Kohl, Maria Eva. Şili'de Neler Oldu?; Gözlem Yay., 1979.
- Güvenç, Nazım. Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye; Çağdaş Politika Yay., 1984.
- Armaoğlu, H. Fahir. Siyasi Tarih 1789-1960. Sevinç Yay., 1964.
- III. Enternasyonal 1919-1943; Belge Yay., 1979.
- Che'nin Ardından; Kıyı Yay., 1987.
- Kennedy, F. John. Cesaret ve Fazilet Mücadelesi; Ak Kitabevi, 1963.
- Ljubetic, İvan. Başlangıcından Günümüze Şili İşçi Sınıfının Mücadelesi; Bilim Yay., 1979.
- Bilgin, Sıraç M. Barzani; Fırat Yay., 1992.
- Johnson, P. Yağma Edilen Kıta Latin Amerika; 27 Yayınevi, 1965.
- Der. Aksoy, Atilla. Azgelişmişlik ve Emperyalizm; Gözlem Yay., 1975.
- Pala, Cenk. 20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni; Kavram Yay., 1996.
- Sürmeli, İlhan. Duran, Ragıp. Afgan Direnişçileriyle; Aydınlık Yayınları.
- Albrecht, U. Emst, D. Lock. P. Wulf, H. Silahlanma ve Azgelişmişlik; Birikim Yay., 1978.
- Nirumand, Bahman. Hür Dünyanın Diktatörlüğü (İran); Anadolu Yay., 1968.
- Pusat, Devrim. Çorum Silahlı Halk Direnişi; Nam Yay., 1996.
- Türk Basınında İran İslam Cumhuriyeti; İstanbul Başkonsolosluğu, 1985.
- Suver, Akkan. Şehinşah Aryamehr; Su Yay., 1975.
- Debray, Regis. Devrimde Devrim; Toplum Yay., 1967.
- Işıklı, Alpaslan. Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi; Alan Yay., 1983.
- Akad, Tanju. Emperyalizmin Petrol Politikası ve Türkiye; TİB Yayınları.
- Mosley, Leonard. Petrol Savaşı; E Yay., 1975.
- Onat, Hasan. Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi; Kamu Hizmet Araştırma Vakfı, 1996.
- Volkov, Mai. Günümüzde Yeni Sömürgeciliğin Stratejisi; Ürün Yay., 1978.
- Vietnam İşçi Partisi. Yöntem Yay., 1977.
- Duan, Le. Vietnam Devrimi. Bilim ve Sosyalizm Yay., 1978.
Tablada, Carlos. Che'de Sosyalist Bilinç ve Geçiş Dönemi Ekonomisi; Çözüm

Yay., 1996.
- d'Encausse, Carrére Helene. Schram, Stuart. Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik; Yön Yay., 1966.
- Eritre'de Devrim; Yöntem Yayınları.
- Halliday, Fred. Basra Körfezinde Halk Savaşları, Evren Yay., 1977.
- Halliday, Fred. Dofar Bağımsızlık Mücadelesi; Kava Yay., 1976.
- Eştel, El Abdullah. İsmail, Fattah Abdul. Güney Yemen Kurtuluş Mücadelesi; Yöntem Yay., 1976.
- Kıvanç, Ümit. Afrika Boynuzunda Ne Oldu?; Birikim Yay., 1979.
- Durand, Daniel. Uluslararası Petrol Sorunları; Gelişim Yay., 1974.
- Durand, Daniel. Petrol; Kitapçılık Tic. Ltd. Şti. Yay., 1966.
- Cerid, Münir. Petrol Emperyalizmi; Sol Yay., 1965.
- Beaujev, Jacqueline. Ortadoğu Ekonomisi; Kitapçılık Tic. Lim. Şir. Yay., 1967.
- K., Dursun Tarık. Bir Damla Kan Bir Damla Petrol; Kurul Yay., 1965.
- İran'da Toprak Reformu ve Etkileri-İran Halkının Fedaileri; Yar Yay., 1980.
- Roddick, Jacqueline. The State Industrial Relations And Tha Labour Movement In Latin America; Macmillan Press, 1989.
- Roxborough, Ian. O'Brien, Philip. Roddick, Jackie. Chile. The State And Revolution; Holmes-Meser Publishers, 1977.
- Calderon, Hugo. Friedman Modeli Kıskacında Şili; Belge Yay., 1982.
- Uribe, Armando. Kara Kitap Şili'de Amerikan Darbesi; Bilgi Yay., 1975.
- MIR Şili İhtilalci Sol Belgeler 1971-1975; A Yay., 1977.
- Venceremos Şili'ye Evet, Pinochet'ye Hayır!; Konuk Yay., 1977.
- Özer, Adnan. Ölümsüz Şarkı Victor Jara; Yarın Yay., 1985.
- Karahasan, Ömer. Türkiye Sendikacılık Hareketi İçinde Maden İşçileri Sendikası. Zonguldak Maden İşçileri Sendikası Yay., 1978.
- Demokratik Sınıf ve Kitle Sendikacılığı; DİSK Yay., 1978.
- Belgelerle Türk-İş Tarihi; Türk-İş Yay., 1995.
- Yaşasın DİSK - Sınıf ve Kitle Sendikacılığında Atılım (1975-1877), Konuk Yay., 1977.
- Aksakal, Pertev. Bir Yerel Yönetim Deneyi; Simge Yay., 1989.
- Dr. Şivan. Kürt Millet Hareketleri ve Irak Kürdistan İhtilali; APEC, 1997.
- Kürt Halk Hareketi ve Baas Irkçılığı, Komal Yayınları.
- Amerikan Tarihinin Yaşayan Belgeleri, Amerikan Haberler Merkezi.
- Bayat, Asef. Street Politics - Poor People's Movements In Iran; Columbia University Press, 1997.

Süreli Yayınlar

- Cezayir Meselesinin Veçheleri, İslam Aylık Mecmua, 15-16. Sayı, Mart-Nisan 1958.
- Cezayir'de Fransız Mezâlimi, İslam Aylık Mecmua, 15-16. Sayı, Mart-Nisan 1958.
- Hızaoğlu Mustafa Zihni, Cezayirli Büyük Mücahit Emir Abdülkadir Hayatı ve Mücadelesi, İslam Aylık Mecmua, 15-16. Sayı, Mart-Nisan 1958.
- Alim Kahraman. Dilini Kaybeden Ülke, Yedi İklim, 4. Sayı, Temmuz 1992.
- Bekir Karlığa, Cezayirli Üç Büyük Düşünür, Yedi İklim, 4. Sayı, Temmuz 1992.
- Az, The Women's Struggle in Iran, Monthly Review, Voluma 32, no.10, March 1981.
- Iran: New Crisis Of American Hegemony, Monthly Review, Volume 30, no.9, February 1979.
- John K. Cooley, The Shifting Sands of Communism, Problems of Communism, March-April 1975.
- Le Monde, 23 Kasım 2000.
- James Petras, Şili Politikasının Yeni Sınıf Temeli, Dünya Solu, 2. Sayı, 1989.
- Dünya Sorunları 2, Latin Amerika'da Militarizm Devlet ve Demokrasi, Alan Yay., 1985.
- Zeynep Güler, İran İslam Cumhuriyeti, Ekonomi-Siyaset ve İdeoloji, Gelenek, 55. Sayı, Ağustos 1997.
- Charles Mac Donald, İran'da Kürt Sorunu, Dünya Solu, 6. Sayı, Güz 1990.
- İran Özel, Avrasya Dosyası, 1. Sayı, İlkbahar 1995.
- Petrol-İş Yıllığı, 1997-1999.
- İran Özel, Avrasya Dosyası, 3. Sayı, Sonbahar 1999.
- Nirumad, Bahman. Savaş-Zafere Kadar Savaş- İran'da Savaş Propagandası ve Günlük Yaşam, Ortadoğu Dosyası.
- Bolivya'da "Sudan Sebepler"den İsyan, Sınıf Hareketinde Yön, 11. Sayı, Mayıs-Haziran.
- Bolivya'da Emekçilerin Direnişi: IMF ve Banzer Defol!, Enternasyonal Bülten, 2. Sayı, Haziran 2000.
- Evrensel Pazar, 58. Sayı, 31 Ekim 1999.
- Cengiz Yaşaoğlu, Petrol Sömürücülerin Pençesinde Bir Ülke: İran, Sosyal Adalet Aylık Siyasi Fikir Dergisi, 12. Sayı.
- Fransız Rezistans Hareketi 1940-1944, Düşün, Kasım 1985.
- Kenneth Minoque, "Che Guevara", Yeni Solun Eleştirisi, Milliyet Yay., 1972.
- François Bondy, "Jean Paul Sartre", Yeni Solun Eleştirisi, Milliyet Yay. 1972.
- Aristide R. Zolberg, "Frantz Fanon, Yeni Solun Eleştirisi, 1972.
- Volkan Yaraşır, Şilili İşçiler Faşizme Karşı Direniş Mücadelesinin Ön Saflarında Yer Alıyorlar, 1989.

- Saber Nikbin, Zaferi ve Yenilgisiyle İran Devrimi, Tartışma Defterleri, Mart 1998.
- Kurthan Fişek, Alpagut Linyit İşletmesi İşgalinin Birini Yıldönümünde, Emek Aylık Dergi, Temmuz 1970.
- Maden İşçisinin Sesi, Yeraltı Maden-İş. Haziran-Temmuz 1980.
- Güneşli Dünya, 9. Sayı, 31 Temmuz 1980.
- Berhanu Bayigh, Eyopya Devriminin Yaşadığı Çetin Günler, Barış ve Sosyalizm Sorunları, 4. Sayı, 1978.
- Valentine M. Moghadam, Industrialization Stategy And Lobour's Response: Tha Case Of The Workers Councils In Iran, Trade Unions And New Industrialization Of The Third Word, Edited by Raper Southaal, Zed Publications, 1988.
- Afganistan Olayı, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, 3. Özel Sayı, Ocak 1980.
- Ebru Kılıç, Cezayir'in Baharına Bir Mevsim Daha var, Radikal, 17 Ocak 2000.
- Sendikalar Harekete Geçiyor, Evrensel, 18 Eylül 1999.
- Doğu Timor: Tarihi Referanduma Rekor Katılım, Evrensel, 1 Eylül 1999.
- Beklenen Kıyım Geldi, Radikal, 6 Eylül 1999.
- Washington Yine "Barış" Kapısı, Sol Haftalık Siyaset ve Birikim ve Sanat Dergisi, 52. Sayı, 10 Eylül 1999.
- Doğu Timor'dan Öğrenme, Politikada Atılım, 4 Eylül 1999.
- Suharto Gitti, Savaş Bitmedi; Endonezya'da Katliam, V. Özgürlük, 49. Sayı, 11 Eylül. 1999.
- Noam Chomsky, Fazla Zaman Kalmadı, Evrensel Pazar, 52. Sayı, 19 Eylül 1999.
- İran: Halk Hareketinin Dünü ve Bugünü, Kızıl Bayrak, 69. Sayı, 14 Ağustos 1999.
- Doğu Timor'un Kararlı Diplomatı: Joe Ramos-Florta, Evrensel, 6 Eylül 1999.
- Emin Gürses, Birleşmiş Milletler ve Doğu Timor, Cumhuriyet.
- Doğu Timor'da Neler Oluyor? Politikada Atılım, 4 Eylül 1999.
- Emin Gürses, Doğu Timor Sorunu, Cumhuriyet, 4 Eylül 1999.
- Ergin Yıldızoğlu, "Uluslararası Topluluğun" Öbür Yüzü, Cumhuriyet.
- Ebru Kılıç, Doğu Timor: Birlik İçinde Özgürlük Arayışı, Radikal, 7 Eylül1999.
- Ahmet İnsel, Cezayir'de Kim Öldürdü, Radikal İki, 12 Kasım 2000.
- Ragıp Zarakolu, Cezayir'den Enstantaneler, Gündem Aktüel, 10 Aralık 2000.
- Cezayir, Yine Kaybetti, Sol Haftalık Bilim Kültür ve Sanat Dergisi, 32. Sayı, 23 Nisan 1999.
- Emperyalizmin Kağıttan Kaplanı Sallanıyor. Atılım, 28 Mart 1998.
- PRD: Geleceğe İyimser Bakıyoruz, Atılım, 28 Mart 1999.
- Taylan Bilgiç, İran'da Kritik Seçim, Evrensel, 17 Şubat 2000.
- Matub Lunes, Nasıl İsyancı Oldum? Gündem, 26 Eylül.1998.
- Dieter Boris, Latin Amerika'nın Sivil Damarları, Bakış, 28-29 Nisan 1999.

- Şah ve Mollarara Rağmen İran Sınıf Mücadelesi Tarihi, Kızıl Bayrak, 28. Sayı, 7 Eylül 1995.
- İran: Düzen İçi Çatışma Derinleşiyor, Kızıl Bayrak, 66. Sayı, 24 Temmuz 1999.
- Haz. Musa Demirci, İran Devriminde İşçiler ve Köylüler, Emek, 6-7 Temmuz 1998.
- Ergin Yıldızoğlu, Hatemi Öğrencilere İhanet Etti, V-Özgürlük, 42. Sayı, 24 Temmuz 1999.
- Simin, İran'da Özgürlük Çığlıkları Yükselirken, Politikada Atılım, 26. Sayı, 24 Temmuz 1999.
- Endonezya Komünist Lider Hapiste Öldü, Cumhuriyet, 10 Mayıs 1997.
- Suharto IMF'yi Dinlemiyor, Liberal Bakış, 18 Şubat 1998.
- Cihan Soylu, Ezilenler İsyan Edince, Emek, 21 Mayıs 1998.
- Sungur Savran, Mendeka, Gündem, 24 Mayıs 1998.
- Yücel Özdemir, Endonezya'da Neler Oluyor, Emek, 24 Şubat 1998.
- Murat Kuseyri, Endonezya: "Yeni Düzen" Çatırdıyor, Emek, 26 Şubat 1998.
- Kanla Çizilmiş Bir Özerklik, Alınterimiz, 5. Sayı, 14 Mayıs 1999.
- Doğu Timor'un Mandelası Xanana Gusmao, Evrensel, 1 Şubat 1999.
- Endonezya: Devrim Sürüyor, Sosyalist İşçi, 105. Sayı, 5 ocak 1999.
- Burjuvazinin Dünya Çapındaki İstikrar Arayışlarına İnat Devrimci Dinamiklerin İsyan Ateşi Küllenmiyor, Maya, 30. Sayı, Aralık 1998.
- Ergin Yıldızoğlu, Dwifungsi, Cumhuriyet, 18 Kasım 1998.
- Ragıp Zarakolu, Kanlı Bir İktidarın Sonu, Gündem, 21 Mayıs 1998.
- Nail Satlıgan, Endonezya: Aşağıdan Devrime Karşı Yukarıdan..., Gündem, 24 Mayıs 1998.
- Cumhuriyet, 31. Ağustos, 5-9-20 Eylül 1999.
- Gündem, 23 Ocak 19-22-23-24-25-26 Mayıs; 3 Haziran 1998.
- Bakış, 7-14-18 Temmuz 1999.
- Sabah, 1 Şubat 1997.
- Radikal, 13-14 Şubat 1998, 7 Mayıs; 2 Eylül 1999; 26 Ocak; 18 Şubat 2000.
- Evrensel, 13-14-27 Temmuz, 28 Ağustos; 5-16-18 Eylül; 27 Ekim; 1-4 Kasım 1999; 22 Şubat; 1 Mart 2000.
- Emek, 16 Ocak; 14-15-21 Şubat; 3-11-17-21 Mart; 15-16-19-20-22-23-24 Mayıs; 4 Haziran 1998.
- H. Fatih Seyhan, Ekvador'da Alternatif Halkçı Hükümet Çağrısı, Evrensel, 23 Ocak 2000.
- Ekvador Marksist Leninist Komünist Partisi (PCMLE) adına Oswaldo Palacio: Emekçiler Boyun Eğmeyecek, Evrensel, 24 Ocak 2000.
- Sadri, İbrahim. Bir Devrimcinin Ölümü (Humeyni), Kitap Dergisi, 29-30 Sayı, Temmuz-Ağustos 1989
- İran'da Seçim Oldu Aslında Ne Oldu, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, 101. Sayı, Eylül 1997.

- Mehmet Hasgüler-Bülent Uludağlı, İran ve Batı Dünyası, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, 98. Sayı, Haziran 1997.
- Tayfun Atay. İran İslam Devrimi'nin Arka Planı, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, 96. Sayı, Nisan 1997.
- Armağan Öztuksavul, Şili Mucizesi Sosyal Güvenliğin Yok Edilişi, Evrensel, 10-11 Temmuz 1999.
- Ali Deniz, Cezayir Gerçeği, Enternasyonal Bülten, 2. Sayı.
- Doğan Tarkan, Şeriatçı Hareketlerin Yükselişi, Enternasyonal Sosyalizm, 2. Sayı, Kasım-Aralık 1997.
- Orhan Dilber, Darbenin 13. Yıldönümünde Şili Deneyimi Üzerine, Zemin Aylık Sosyalist Dergi, 1. Sayı, Ekim 1986.
- Şili Özel Bölümü, Yansıma Aylık Sanat ve Kültür Dergisi, 42. Sayı, Haziran 1975.
- Şili'de Anarşist Hareketin Tarihi, Gazete Karaşın, 2. Sayı, Aralık 1998.
- Aşkale Grevi Zafere Ulaştı, Devrimci Yol, 1. Sayı, Mayıs 1977.
- Şili Halkının Faşizme Karşı Direnişi, Devrimci Yol, 9. Sayı, Eylül 1977.
- Paul M. Sweezy, The Road To Socialism Chili, Monthly Review, Volume 27, no.6, November 1975.
- Ali Jandaghi, The Present Situation In Iran, Monthly Review, Volume 25, no.6, November 1975.
- William Bollinger, Revolutionary Strategy In Latin America, Monthly Review, Volume 34, no.9, February 1983.
- Shahrzad Azad. Worker's And Peasants Councils In Iran, Monthly Review, Volume 32, no.5, October 1980.
- Chile: Blood On The Peaceful Road, Latin American Perspectives, Issue 2, Summer 1974.
- Hilary Modell- Howard Waitzkin, Health Care And Socialism In Chile, Monthly Review, Volume 27. no.1, May 1975.
- The Iranian Revolution, Race and Case, Volume XXI, no.1, Summer 1979.
- Joseph Collins, Agrarian Reform And Counter-Reform In Chile, Monthly Review, Volume 31, no.6, November 1979.
- Roger Murray-Tom Wengraf, The Algerian Revolution, New Left Review, no.22, December 1963.
- Régis Debray, Latin Amerika-The Long March, New Left Review, no.33, September/October 1965.
- Lucien Rey, Holocaust in Indonesia, New Left review, no.36, March/April 1966.
- James Petras, Coordinatad Counter-Revolution. Latin America's New Phase, New Left Review, no.38, July-August 1966.
- Inti Peredo, From The Bolivian Guerilla, New Left Review, no.51, September 10 October 1968.
- James Petras, Chile, New Left Review, no.54, March-April 1969.

- Lucien rey, Persia in Perspective, New Left Review, no.19, March-April 1963.
- Regis Debray, Problems of Revolutionary Strategy in Latin America, no.45, September-October 1967.
- Dünyanın En Güzel Endonezyası, Gazete Karaşın, 1. Sayı, kasım 1998.
- Volkan Yaraşır, Şili İşçi Sınıfı Tarihi I-II, DİSK-AR Aylık Bülten, 20-21. Sayı, Haziran-Temmuz-Ağustos 1997.
- Bir Uzun Yürüyüş, Ek Gündem, 13 Haziran 1998.
- İran ve Şah, Demokrasi İçin Toplumcu Düşün, 4. Sayı, 1978.
- S. Baylan. Monarko-Faşist Diktatörlük İran, Ürün Sosyalist Dergi, 20. Sayı, Şubat 1976.
- İran-Faşist Diktatörlükten Bölgesel Alt-Emperyalizme I-II, Ürün Sosyalist Dergi, 6-7. Sayı, Aralık 1974-Ocak 1975.
- ABD, İran Ordusu ve Şah Yönetimi, Tartışma, Ocak 1979.
- Ricardo Lagos-Heraldo Munoz, Pinochet İkilemi, Foreign Policy, Bahar 99.
- Victor Jara, Complete, 1993.
- Endonezya'da Katliamın İç Yüzü, Yön Haftalık Gazete, 205. Sayı, 3 Mart 1967.
- W.C. Theisenhusen, Amerikalı Gözüyle Amerikan Tipi Toprak Reformları, Yön Haftalık Gazete, 149. Sayı, 4 Şubat 1966.
- On Yedi Kuruluşun Ortak Çıkışı: Nato'ya Hayır, Ant Haftalık Dergi, 75. Sayı, 21 Mayıs 1968.
- Celso Fartado, Güney Amerika Devrimi, Yön Haftalık Gazete, 147. Sayı, 21 Ocak 1966.
- R. Garaudy, İslam Sosyalizmi ve Marksizm, Yön Haftalık Gazete, 117. Sayı, 25 Haziran 1965.
- Cezayir Ordusu ve Sosyalizm, Yön Haftalık Gazete, 117. Sayı, 25 Haziran 1965.
- Niyasi Berkes, Cezayir İhtilali, Yön Haftalık gazete, 168. Sayı, 17 Haziran 1966.
- Adil Aşçıoğlu, Türk Sendikacılığında Amerika Etkisi, Yön Haftalık Gazete, 176. Sayı, 12 Ağustos 1966.
- Amerikan Sendikacılığının Üçüncü Dünyada Giriştiği Oyunlar, Yön Haftalık Gazete, 176. Sayı, Ağustos 1966.
- Şili Duvarlarında Bir Halkın Tarihi, Devrimci Sanat ve Kültür Kavgasında Militan, 3 Mart 1975.
- Çako Savaşı; 20. Yüzyıl Tarihi, 33. Sayı, s. 645-648. 1970.
- Coral Bell, Turuman Doktrini: Soğuk Savaş İlan Ediliyor, 20. Yüzyıl Tarihi, 43. Sayı, s. 842-846, 1970.
- D.K. Adams, Marshal Yardımı: Avrupa'nın Kurulması 20. yüzyıl Tarihi, 43. Sayı, s. 847-850, 1970.
- Alistair, Horne, Dien Bien Fu, 20. Yüzyıl Tarihi, 44. Sayı, s. 862-865, 1970.
- Yves Courriese, Cezayir Savaşı, 20. Yüzyıl Tarihi, 44. Sayı s.866-870, 1970.

- S.L. Mayer, Bandung Konferansı, 20. Yüzyıl Tarihi, 44. Sayı, s.871-874, 1970.
- Volkan Yaraşır, İşçi Sınıfı ve Değişen Koşullar; Demokrasi Gazetesi, 23-24-25 Temmuz 1996.
- Timor Kasapları ABD Eğitimli, Evrensel Gazetesi, 20 Eylül 1999.
- Evrensel Gazetesi, 19 Eylül 1999.
- Evrensel Pazar, 52. Sayı, 19 Eylül 1999.
- Endonezya Temizliyor, Radikal Gazetesi, 7 Eylül 1999.
- Doğu Timor'da Neler Oluyor, Politikada Atılım 4 Eylül 1999.
- Emin Gürses, Doğu Timor Sorunu, Cumhuriyet Gazetesi, 4 Eylül 1999.
- Ergin Yıldızoğlu, Uluslararası Topluluğun Öbür Yüzü, Cumhuriyet Gazetesi.
- Doğu Timor'dan Öğrenmek, Politikada Atılım, 4 Eylül 1999.
- Noam Chomsky, Fazla Zaman Kalmadı, Evrensel Pazar, 52. Sayı, 19 Eylül 1999.
- Emin Gürses, Birleşmiş Milletler ve Doğu Timor, Cumhuriyet Gazetesi.
- Kaya Güvenç, Demokrasi Yolunda İran, Ülke, 6. Sayı, Ocak-Şubat-Mart 1979.
- Evrensel Gazetesi, 24-25-26 Şubat 1998.
- Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mayıs 1997.
- Vedat Pekel, Tariş Dersleri, Yurt ve Dünya, 19. Sayı, s.7-21, Ocak 1980.
- Gülali, Onur, Emperyalizmin Son Aşamasında Afganistan; Yurt ve Dünya, 19. Sayı, s.33-44, Ocak 1980.
- Şili Komünist Partisi (Proleter Eylem), Reformizm: Faşizme Geçit 11 Eylül 1973, Birlik ve Mücadele, 6. Sayı, Ağustos 1999.
- Yeni Gündem, 29. Sayı, Eylül 1985.
- Pinochet'nin Şili'yi Kurtarıcı Rolü, Yeni Gündem, 30. Sayı, Eylül 1985.
- Düşün, Eylül 1985.
- I. Iskendarı, İran'dan Rejimin Bunalımı, Barış ve Sosyalizm Sorunları, 11. Sayı, Kasım 1978.
- İran Tudeh Partisi ve Ulusal Sorun, İlke Aylık İnceleme. Yorum-Belge Dergisi, 46. Sayı, s.25-30 Ekim 1977.
- İran Tudeh Partisi ve Ulusal Sorunun Çözümü, İlke Aylık İnceleme-Yorum-Belge Dergisi, 46. Sayı, s.31-40, Ekim 1977.
- Vahap Erdoğdu, Şili Deneyimi Üzerine Bir Değerlendirme, Ülke, 5. Sayı, s.113-164, 1978.
- Mehmet Gürer, Ortadoğu'da İleri Karakol İran, İlke Aylık İnceleme-Yorum-Belge Dergisi, Mayıs 1975.
- Klemens Ludwig, Berberiler, Kafkasya Yazıları, s.71-73, İlkbahar 99.
- Algerians Berber in Pogrom, Nr 77, 1980.
- Gerhard Schweizer, Die Berber, 1981.
- İran I, Birikim Aylık Sosyalist Dergi, 47. Sayı, Ocak 1979.
- İran II, Birikim Aylık Sosyalist Dergi, 48. Sayı, Şubat 1979.
- Fred Halliday, İran'daki Toplumsal Muhalefet Güçleri: Kimlerdir? Ne istiyorlar?, Birikim Aylık Sosyalist Dergi, 48. Sayı, Şubat 1979.
- Sara Korle, Cezayir Olayları, Hayat, 27. Sayı, Temmuz 1965.

- Yasemin Çongar, Şili'nin Umudu Cuntaya Karşı Demokrasi İçin Birlik, Yarın, 55. Sayı, Mart 1986.
- Allende Hükümetinin Bakanı Mireya Balta ile Söyleşi, Bilim ve Sanat Aylık Kültür Dergisi, 39. sayı, Mart 1984.
- Eritre Kurtuluş Cephesi Sekreteri ile Röportaj, İlke Aylık İnceleme-Yorum-Belge Dergisi, 14. Sayı, s.47.-48-49, Şubat 1975.
- ABD'nin Bloksuz Asya ve Afrika Ülkeleri Politikası İlke Aylık İnceleme-Yorum-Belge dergisi, 41. Sayı, Mayıs 1977.
- Augo Fzie, Şili Cuntasının İktisadi Bilonçosu, ilke Aylık-İnceleme-Yorum-Belge Dergisi, 41. sayı, Mayıs 1977.
- Radikal İslamcılık ve Cezayir Milliyetçiliğinin Çıkmazı, Dünya ve İslam, Kış 1990.
- İran ve Devrimci İslamın Yayılışı, Dünya ve İslam Yaz 1991.
- İran'ın İdeolojisi ve Dünya Görüşü: Kültürel Devrim İhracı, Dünya ve İslam, Yaz 1992.
- Tülay Arın, Asya Krizi ve Kriz Yönetiminde Hegomonya, İktisat Dergisi, 375. Sayı, Ocak 1998.
- Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Aylık Yayını, 17-18-19-46-49-56-57-58. Sayı, Kasım 1975- Ekim 1978.
- Orhan Silier, Seçimler, Yeni Durum, Görevlerimiz. Yurt ve Dünya, 4. Sayı, Temmuz 1977.
- 1960-1970 Döneminde Türkiye İşçi Sınıfı Hareketleri, Sosyalist Parti İçin Teori-Pratik Birliği, 2. Sayı, Şubat 1971.
- Ant Sosyalist Teori ve Eylem Dergisi, 1,13. Sayı, Mayıs 1970-Mayıs 1971.
- Hüccetülislam Haşimi Muhteşemi, Suriye ve Lübnan Anıları, Dünya ve İslam, 4. Sayı, 1990.
- Cezayir İslami Kurtuluş Cephesi'nin Siyasi Programı, Dünya ve İslam, 4. Sayı, 1990.
- Türkiye İşçi Partisi Parlamentoda 1965-1969, Yurt ve Dünya, 3. Sayı, Mayıs 1977.
- Türk-İş Çıkmazı, DİSK Yayınları, 1967.
- Sinan Sönmez, Freidman'ın Şili Tutkusu: Bir Model Denemesinin İflası, Bilim ve Sanat, 33. Sayı, Eylül 1983.
- Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Aylık Yayını, 61-62-63. Sayı, Temmuz-Aralık 1974.
- Ariel Henyanto, Yeni Düzen Endonezya'sında Güç İlişkileri, Toplum ve Bilim, 80. Sayı, Bahar 1999.
- Asuman Suner, Doğu Asya Haritaları, Toplum ve Bilim, 80. Sayı, Bahar 1999.
- Katılan İşçilerin Anlatımlarından 15-16 Haziran Büyük İşçi Direnişi, Alınterimiz, Haziran 2000.
- Latin Amerika'da Militarizm Devlet ve Demokrasi Dosyası, Dünya Sorunları Dizisi, 2. Sayı, Alan Yayıncılık, 1985.

Ansiklopediler

- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt I-VIII, İletişim Yay., 1988.
- I. ve II. Dünya Savaşı Tarihi, Cilt I. VII, Yener Yay., 1976.
- Çağdaş Liderler Ansiklopedisi, Cilt I. VI, İletişim Yay. 1986.
- Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi, Cilt I-IV, Gelişim Yay., 1987.
- Jacques Pirenne, Büyük Dünya Tarihi, Cilt I-IV.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt I-III, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998.

DİZİN
(Adlar ve Örgütler Dizini)

A

- Adalet Partisi. 388,391.
- Azerbaycan Demokratik Partisi. 391.
- Azerbaycan Milli Hükümeti Merkezi. 403.
- Azer Hareketi.
- Ayetullah Kaşani. 416, 417, 149, 506.
- Ala, Hüseyin. 417.
- Ayetullah Muhammed Hüseyin Brucerdi. 425.
- Ayetullah Murtaza Mutahhari. 425.
- Aştiyani, Muhammed. 437.
- Ahmetzade, Mesut. 437.
- Ahmed, Al-i Celâl. 443.
- Abdullah, bin Muhammed. 259.
- Alimler Cemiyeti. 270, 279, 283, 318, 324.
- Anti-faşist Aydınlar Komitesi. 270.
- Abbas, Ferhat. 271, 272, 274, 275, 276, 278, 297, 299, 313, 363.
-Ataöv, Türkkaya. 362, 363, 364, 366, 367, 368, 649, 655.
- ALN. 208, 241, 283, 285, 290, 291, 293, 304, 308, 310, 313, 316, 321.
- Abane, Rambane. 286, 287, 290.
- Alleg, Henri. 288, 364.
- Ali, Hacı Beşir. 289, 365.
- Allal, Mohammed. 347.
- Ahmet, Si Mourad. 347.
- Aid-Ahmed. 355.
- Azawak ve Air Kurtuluş Cephesi. 373.
- Avrupa Topluluğu. 296.
- Asya-Afrika Konferansı. 314.
- Abdulgâni, Muhammed. 322.
- Anayasal Direniş Komitesi.
- Aslan, Yusuf. 574, 648.
- AS-YM-İŞ Sendikası. 591.
- AAFLI. 638.
- AFLCIO. 638.
- Aybar, Ali Mehmet. 518
- Aytaç, Turgut Ali. 542.
- Aygül, Şerif. 544.
- Allende. 11, 124, 147, 166, 167, 168, 171, 172, 174, 176, 177, 179, 180, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 194, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 220, 229, 293, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 647, 659, 669.
- Alessandri, Jorge. 177, 178, 182.
- ANEF- Devlet Memurları Birliği. 175.
- Altamirano, Carlos. 204, 245.
- Agrupacion, Kayıp ve Gözaltında Tutulanların Yakınları Grubu. 12, 147, 218, 219, 230.
- Alywin, Patricio. 228.
- Amaru, Tupac. 234.
- Arjantin Komünist Partisi. 238.
- AD- Demokratik İttifak. 245.
- Almeyda, Clodomiro. 245.
- Aquino. 93. 247.
- Asamblea Popular-Halk Meclisi. 125.
- ALIN-Ulusal Solcular Birliği. 128.
- ADN- Milliyetçi Demokratik Birlik. 131, 132.
- Ananta, K. 39, 42, 89, 91.
- Aidit. 43, 45, 48, 51.
- Ali, Tarık. 51, 92.
- ASEAN. 53, 75, 82.
- ASDT- Timor Sosyal Demokrasi Örgütü. 73, 74.
- APODETİ- Timor Halkçı Demokratik Örgütü. 73, 74, 75, 79, 81.
- Amaral, do Xavier. 77.
- ABRI- (Endonezya Ordusu). 77, 80.

B
- Bayat, Asef. 375, 487, 513.
- Behbehani. Abdullah Sayyed. 386, 387.
- Bağır Han. 386
- Bakırof, Cafer. 405.
- Barzani, Mustafa. 407, 505.
- Bagai, Muzaffer. 416, 419.
- Beheşti, Hüseyin Muhammed. 425.
- Beluc Ulusal Hareketi. 433.
- Bahtiyar, Şahpur. 441.
- Bazergan, Mehti. 442.
- Bahonar, Cavad Muhammed. 485.
- Bağdat Paktı. 90, 421, 507.
- Bağlantısızlar Hareketi. 90, 320, 507, 584.
- Bauer, Otto. 263.
- Barthel, Jean. 272.
- Bella, Ben Ahmet. 279, 280, 287, 291, 367.
- Bussuf, Abdülhafid. 287.
- Budiyaf, Muhammed. 287, 342.
- Binhac, Ali. 327, 330, 333, 337, 338, 348, 349.
- Buteflika, Abdülaziz. 321, 355.
- Buhined, Cemile. 370.
- Bencedid, Şadli. 321, 322, 323, 327, 330, 331, 332, 336, 338, 341.
- Bakşık, Şeref. 561.
- Baştan, Mustafa. 561.
- Beyaz, Celâl. 561.
- Bayram, Mustafa. 565.
- Besin-İş. 569, 590.
- Bekata, Oğuz Hıfzı. 519.
- Basın-İş. 528, 529, 530, 531, 582, 585.
- Bank-İş. 532.
- Baştürk, Abdullah. 625.
- Bolivar, Simon. 99, 152, 239.
- Blaine, J. 154.
- Balmaceda, Manuel Jose. 158.
- Beyaz Muhafızlar. 168.
- Branco, Castello. 207.
- Birleşik Direniş Cephesi. 215.
- Bolivya Emekçileri Sendika Konfederasyonu. 104, 105.
- Bolivya İşçi Partisi. 105.
- Bolivya Maden İşçileri Sendika Federasyonu. 105, 114.
- Bunker, Tamara. 117.
- Bailey, Alberto. 121.
- Birleşik Sol. 133.
- Birleşik Sosyalist Parti. 37.
- BAKIN- Milli İstihbarat Servisleri Eşgüdümü Ajansı. 74.
- Belo, Carlos Mgr. 83, 96.
- Brouwers, Jeroen. 88.
- Boengkoes. 94.

C
- Cevdet, Avansiyan. 388.
- CCFTU. 411, 413, 414, 418.
- Cezani, Bijan. 437, 510.
- CENTO. 90, 421, 507.
- CGT. 169, 270.
- CGTU. 270.
- Cezayir Halk Partisi. 271, 276.
- Cezayir Halk Birliği Partisi. 271.
- Churchill, Winston. 273.
- CRUA. 280, 281.
- Choudja, Altaf. 291, 365.
- CNSA. 340.
- Chirac, Jacques. 352.
- Caballah, Abdullah. 355.
- Cemaat-ül Cez'ere. 371.
- Cumhuriyet Halk Partisi. CHP. 649, 559, 560, 561, 567, 568, 583, 584, 588, 589, 600, 611, 612, 620, 629, 632, 639, 640, 642, 653.
- Cam-İş. 525, 526, 577, 598.
- Columbus, Cristof. 147.
- Casa dela Construccion, Kuruluş Evi. 148.
- Confederacion des Sindicatos

Blancos, Beyaz Sendikalar Konfederasyonu. 163.
- Campo, del Ibanez Carlos. 164
- Cumhuriyetçi Milisler. 168.
- CNS- Ulusal Sendikalar Federasyonu. 169, 217.
- CNT- Ulusal İş Konfederasyonu. 169, 225.
- CTCH- Şili İşçileri Konfederasyonu. 169, 171, 174, 175.
- CGT- Genel İşçi Konfederasyonu. 169, 270.
- Cerda, Aguirre. 170, 171.
- CEPCH- Özel Memurlar Konfederasyonu. 174, 216.
- CEO- Memur ve İşçilerin Komitesi. 175.
- CONAF- Ulusal Federasyon Komitesi. 175.
- CUT- Şili Emekçileri Merkez Birliği. 175, 176, 177, 178, 180, 183, 196, 206, 215, 216, 217, 243.
- Cruz, Luciano. 192.
- Commandes Rurales, Kırsal Komandolar. 197.
- COMAC- Liman ve Göl İşçileri Sendikası. 216.
- CTC- Bakır İşçileri Konfederasyonu. 216, 223.
- CODESH, Sendika ve İnsan Haklarını Savunma Komitesi. 217.
- CUP- Birleşik Gecekondular Komitesi. 223, 226, 227.
- Condorcanqui, Gabriel José. 234.
- Commandos Cominales- Belediye Konseyleri. 242.
- CPU- Sosyalist Birlik İçin Politik Komite. 245.
- COB. 99, 119, 121, 122, 123, 130, 135, 139.
- Che. 9, 10, 97, 99, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 139, 141, 142, 368, 639, 641, 646, 647, 648, 650, 651, 652, 653, 654, 659, 660, 663.
- Cumhuriyetçi Parti. 102, 103.
- Cruz, Santa Quidoga Marcelo. 121.
- Cunningham, Alden. 133.
- CIBOD. 136.
- CONAIE. 137.
- CMS. 137.
- Castro, Fidel. 90, 111, 190, 641, 654.

Ç

- Çad Ulusal Kurtuluş Cephesi. 320.
- Çetin, SALİH. 561.
- Çağdaş Metal-İş. 585, 587.
- Çavdar, Mehmet. 523.
- Çimse-İş. 528, 538, 539, 571, 576, 585, 590, 597.
- Çelik-İş. 537, 542, 543, 544, 555, 575, 599.
- Çitos-İş. 544.
- Çorum ve Havalisi Maden İşçileri Sendikası. 547, 554.
- Çin Komünist Partisi. 9, 51, 87, 91.

D

- Doğu Halkları Kurultayı. 378, 658.
- D'Arcy. Knox Willam. 389, 504.
- Devrim Muhafızları. 468, 478, 498.
- Devrim Konseyi. 286, 316, 457, 461, 462, 479, 480, 482.
- Devrim Nöbetçileri. 479.
- Devrim Mahkemeleri. 479.
- Dofar Kurtuluş Cephesi (CTD). 508.
- De Gaulle. 274, 294, 295, 296, 297, 299, 366, 649.
- Dava ve Cihad Örgütü. 355, 356.

- Demirel, Şevket. 562.
- Deniz Ulaş-İş Sendikası. 544, 569, 584.
- Dev-Genç. 541, 572, 574.
- Demirel, Süleyman. 523, 562.
-Demirsoy, Seyfi. 527.
- Deri -İş. 528, 580, 599.
- Deniz-İş. 528.
- Direniş Komitesi. 214.
- Doğan, Yalçın. 619, 640.
- Doğanay, Yaşar Ümit. 620.
- Demokrat Parti. 158, 160, 175, 239, 578.
- DINA- (Şili Gizli Polisi). 218.
- Dolay, Nur. 142, 224, 245.
- Debray. 113, 116, 141, 142, 239.
- Descamistados- (Gömleksizler). 239.
- Demokratik İttifak. 172, 226, 246.
- Demokratik Halk Hareketi. 225, 246.
- Denizciler Evi. 8, 19, 24, 42.
- Denizci Temsilcileri Sovyetleri. 8, 19, 24, 42.
- Daendels, Willem. 21.
- Demiryolu İşçileri Sendikası. 25.
- Demiryolu ve Tramvay İşçileri Sendikası. 25.
- Demokratik Halk Cephesi. 37.
- Devrimci Sosyalist Parti. 88.

E

- Emmoğlu, Haydar. 388.
- Emekçiler Partisi. 416.
- Eşref, Hamid. 437.
- Esad, Hafız. 444.
- Entezam, Amir Abbas. 461.
- Emir Halit. 269.
- El- Marrani, Ahmet. 334.
- El, Haşimi. 334.
- El Sehnuni. 334.
- El Beşir. 334.
- El Fakihi. 334.
- Esposito, L. John. 343, 368, 369, 370, 371, 372, 572, 655.
- ENNAHDA. 344, 353, 372.
- El Hiwar. 347.
- Emir Ahmed. 362.
- Enternasyonal IV.
- Enternasyonal III. 270, 670.
- El- Kıyem Cemiyeti. 325, 369.
- El- Benna, Hasan. 369.
- El Hurras. 371.
- El İslami-İslamcı Bekçiler. 371.
- El Afgan. 371.
- El Cezairiyyun-Afgan Grubu. 371.
- El Tekfir ve El Hicra. 371.
- El-Hacı, Mohand-u Albay. 313.
- Eritre Kurtuluş Cephesi. 320, 669.
- EOKA. 584.
- Ecevit, Bülent. 520, 605, 612, 623.
- Ezgü, Ethem. 526.
- Ergun, Ömer. 526.
- EMSİS- Ege Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası. 532.
- Erdoğan, Duran. 542.
- Enternasyonal I. 157.
- ERP. 127, 128, 208, 241.
- ELN (Kolombiya). 141, 208, 241, 247.
- Evita. 239, 642.
- ELN (Bolivya). 10, 99, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 133, 134, 135, 139, 142.
- Estenssoro, Paz Victor. 108, 109, 131.
- EGP. 117.
- EJE. 133, 134.
- EZLN. 143.
- Endonezya Komünist Partisi. 25, 26, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 88, 92.
- Endonezya Ulusal Partisi. 27, 34,

43.
- Endonezya İşçi partisi. 34.
- Endonezya Gençliği. 39.
- Effendi, Ukon. 40.

F

- Farahani, Ekber Ali. 437.
- Filistin Halk Kurtuluş Cephesi. 438.
- Fıkara Vakfı. 479.
- Fanon, Frantz. 251, 301, 657, 663.
- Fransız Komünist Partisi. 271, 272, 276, 278, 292, 362.
- FLN. 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 304, 308, 310, 311, 313, 314, 316, 321, 324, 328, 329, 331, 334, 335, 336, 337, 340, 341, 344, 347, 349, 353, 357, 358, 359, 360, 365, 367, 368, 370, 372.
- FIS. 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 370, 371, 372, 373.
- Fransız Birliği. 292, 295.
- Franco. 176, 301, 412.
- Filiz, Mehmet. 588.
- Fikir Klüpleri Federasyou, FKF. 536, 541.
- Fendoğlu, Hamit. 613.
- FTCH- Şili İşçileri Federasyonu. 160.
- FOCH. 162, 163, 164, 165, 169, 238.
- Falanjistler. 171, 173.
- FRAP- Halk Eylemi Cephesi. 176, 177, 178, 179.
- Frei. 177, 179, 180, 188, 190, 196, 215, 228.
- FTP- Liman İşçileri Federasyonu. 216.
- FUT- Emekçilerin Birlik Cephesi. 217.
- FAR.
- FARC- Kolombiya Silahlı Devrimci Kuvvetleri. 143.
- FRETILIN- Bağımsız Doğu Timor İçin Devrimci Cephe. 9, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 96.
- FALINTIL. 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81.

G

- Grev Komiteleri. 454, 462.
- Gilan İşçi Konseyi. 470.
- Gramsci.
- Gandhi. 236, 499, 503, 649.
- Ghaggari, Rıza.
- General Desmichels. 256.
- General Bugeaud.
- General Castro.
- Genel Konsey. 290
- GIA. 342, 347, 351, 352, 353, 355, 356, 373.
- General Massu. 297, 364.
- Güzel, Şehmus. 370, 371, 372, 373, 374.
- Gaillard, Felix. 294.
- General Raoul Salan. 294.
- General Dulac. 294.
- General Jouhaud. 298.
- Güven Partisi. 560.
- Güner, Hilmi. 561.
- Gıdak, Mehmet. 565.
- Gezmiş, Deniz. 574, 648.
- Genel-İş. 529, 532, 539, 575, 579, 580, 585, 590, 595,
- Gemi İşçleri Sendikası. 522.
- Gıda-İş. 530, 531, 539, 558, 569 570, 580, 585, 586, 592, 597.
- Ges-İş. 558, 575.
- Grand Federacion Obrera da Chile-

Büyük Şili İşçi Federasyonu. 160, 162.
- Grove, Marmaduke. 167.
- GAP- Özel Arkadaşlar Grubu. 193.
- Goulart, Joao. 207.
- Gerçek Cumhuriyetçi Parti. 103.
- Gerindo. 29.
- GAPI- Endonezya Halk konseyi. 29.
- Gönüllü Yurt Savunucuları. .32
- Gajo, Hasan. 40.
- General Nasution. 46.
- General Yani. 46.
- General Ahmad. 49.
- Golkar. 59, 60, 61, 63, 66.
- General Prabowo Subionto. 67.
- General Murdani. 75.
- Gusmao, Xanana. 79, 81, 83, 665.
- GAM- Açe Özgürlük Hareketi. 85.

H

- Humeyni. 375, 377, 425, 426, 442, 445, 447, 448, 449, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 468, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 513, 514, 643, 644, 645, 657, 665.
- Hizbullah. 375, 486, 487, 497, 498, 462, 645.
- Himmet Partisi. 388.
- Hiyabani, Muhammed. 391.
- Heykel, Hasaneyn. 393, 443, 505, 507, 508, 510, 511.
- Hame Reşid Han. 404, 407.
- Hêvi. 405.
- Hacı Baba Şah. 407.
- Humeyni, Ruhullah. 425.
- Habbaş, George. 438.
- Halkın Mücahitleri. 439, 440, 450, 461, 466, 471, 478, 484, 485, 513.
- Hizbi Cumhuri İslami. 479.
- Halkın Fedaileri-Çoğunluk. 484.
- Halkın Fedaileri- Azınlık. 484.
- Hazhir, Abdulhüseyin. 506.
- Hür Subaylar. 506.
- Halliday, Fred. 92, 508, 509, 514, 668.
- Hilfending, Rudolf. 263.
- El Hac, Messali. 269, 271, 272, 275, 276, 278, 279, 280, 283, 362.
- Halid, Emir. 278.
- Hıdır, Muhammed. 287, 308, 313.
- HAMAS. 344. 352, 353, 360, 372, 643.
- Hattab, Hasan. 355, 356.
- Hamruş, Mulud. 355.
- Hatib, Yusuf. 355.
- Hadda, Ben. 304.
- Hal İşçileri Sendikası. 528.
- Harb-İş. 533, 655.
- Hindistan Kurulu Başkanlığı. 148, 149.
- Harvey, Robert. 155.
- Halk Cephesi. 37, 128, 169, 170, 171, 174, 240, 270, 271, 272, 363, 508, 509.
- Hıristiyan Demokrat Parti. 175, 176, 181, 190, 203, 214, 215, 225, 226.
- Halk Birliği Komiteleri. 182, 183.
- Hıristiyan Demokrat Devrimciler. 122.
- Halk Meclisi. 23, 125, 126, 198, 243.
- Hatta, M. 27, 31, 33, 36, 42.
- Halk Hizmetleri. 32.
- Hamid, Sultan II. 35.
- Habibi, Yusuf. 69.
- Horta, Ramos Jose. 83, 96.
- Hollanda Komünist Partisi. 87, 88.

İ

- İşçi ve Köylü Şuraları (İran). 14,

377.
- İran Komünist Partisi. 388, 391, 398, 402.
- İhsanullah Han. 388, 391.
- İçtimayun-Aminyun. 388.
- İran Demokrat Partisi. 391.
- İran Geçici Devrim Komitesi. 391.
- İran Halk Partisi. 402.
- İran Partisi. 416, 441.
- İmami, Şerif Cafer. 428.
- İran Halkının Fedaileri. 436, 470, 508, 510, 661.
- İslamcı Mücahidin. 440.
- İran Sosyalistleri Derneği. 441.
- İran Öğrenciler Konfederasyonu. 441.
- İslam Devrim Konseyi. 457.
- İmam-İslam Komiteleri. 462.
- İslami İşçiler Konseyi. 469.
- İslami Cumhuriyet Partisi (IRP). 470, 479, 482.
- İran Kürdistan Demokratik Partisi. 514.
- İnsan Hakları Birliği. 270.
- İbrahimi, Talip Ahmed. 355.
- İslami Sendikalar Birliği. 372.
- İşçi Genel Kurulu. 309, 549, 550, 552, 553, 554.
- İşçi Konseyi. 309, 310, 470, 549, 550, 551, 553, 554.
- İşgüzar, Hilmi. 561.
- İnan, Hüseyin. 574, 648.
- İşcan, Hikmet Fatma. 639.
- İstanbul Sendikalar Birliği. 518.
- İpekçi, Abdi. 617.
- İşçi Konseyleri. 40, 41, 42, 45, 72, 196, 230, 307.
- İnsulinde. 23.
- İndische Partij. 23.
- İşçi Partisi (Endonezya). 34, 37, 74.
- İşçi Konseyleri (Endonezya). 40, 41, 42, 45, 72.
- İşçi Milisleri (Endonezya). 41.

J

- JAP- Fiyat Kontrol Komiteleri. 197.
- Jara, Victor. 145, 205, 244, 661, 667.
- JCR- Devrimci Koordinasyon Cuntası. 127.

K

- Kambergeş. 388.
- Kuçek han. 390, 391.
- Kolomitsev. 390.
- Kurban. 17, 50, 75, 159, 343, 354, 368, 391.
- Kemal, Mustafa. 393, 582.
- Komala. 405, 406.
- Kadı Muhammed. 406, 407, 409, 410.
- Kürdistan Demokratik Partisi. 406, 514.
- Kennedy. 112, 241, 423, 643, 660.
- Karabagi, Abbas. 451, 454, 455, 511.
- Kraliyet Muhafız Birlikleri. 459.
- Kargar, Rah-e. 471.
- Köylü Şuraları. 473.
- Koçtaryan. 504.
- Kautsky. 263.
- Kuzey Afrika Yıldızı. 269, 270, 271, 362.
- Kerim, Belkasım. 286, 287, 313.
- Kurtuluş Ordusu. 290, 342.
- Kaptan Edward Low. 361.
- Kaptan George Lowther. 361.
- Kaptan Henry Morgan. 361.
- Kasım, Mevlut. 369.
- Kutub, Seyyid. 369.
- Kuas, Rıza. 560, 561.
- Kaya, Şinasi. 561, 567.

- Kauçuk-İş. 535, 536, 557, 571.
- Keskin, Rıza Ali. 573.
- Kimya-İş. 524, 528, 532, 535, 557, 570, 577, 581, 597.
- Kristal-İş Sendikası. 525, 527, 528, 529, 577, 637.
- Kocatopçu, Şahap. 526.
- Kocatüfek, Mehmet. 550, 551, 553, 554.
- Koçaş, Sadi. 601.
- Kaftancıoğlu, Ümit. 629.
- Küba Devrimini Savunma Komitesi.
- Komünist Parti (Bolivya). 105, 118, 142.
- Kızıl Serakat İslam. 26.
- Komünist Partisi (Endonezya). 25, 26, 34, 47, 48, 49, 51, 52, 88, 92.
- Krusnadei. 40.
- Kertepeti, Sidik. 40.
- Kartosuwirjo, İmam. 43.
- Katolik Partisi (Endonezya). 44.
- Kissinger. 60, 183.
- Kırmızı Bereliler. 67.
- KOTA. 74.
- Komintern. 25, 27, 87, 88, 655.

L

- Lindenblatt, Kurt. 394.
- Lenin. 87, 236, 263, 264, 362, 646, 647, 659.
- LADDH. 347.
- Likat-İş. 528.
- Lastik-İş. 529, 530, 531, 535, 536, 537, 539, 560, 562, 563, 565, 569, 571, 574, 576, 586, 597.
- La Union es Fuerza- Birlik Güçtür. 157.
- Liberal Parti. 101, 102, 164, 167, 234.
- Lechin, Juan. 106, 112, 119.
- Lukman. 43.
- Lopez, Francesco. 74.
- Lumumba. 92.

M

- Muzaffereddin Şah. 383, 384, 385.
- Muhammed Ali Şah. 385.
- Millspaugh. 394.
- Mussolini. 164, 239, 240, 274, 397.
- Musaddık. 401, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 440, 441, 442, 445, 450, 454, 458, 504, 506.
- Mehabad Kürt Cumhuriyeti. 403, 407, 408.
- Musaltana, Kıvam. 409.
- Mücahidin-i İslâm. 416.
- Molla Bebehani. 419.
- Mabutu. 433.
- Momba. 433.
- Marksist Mücahidin. 440.
- Mazhat-ı Mukavemet-i Milli. 441.
- Maliki, Halil. 441.
- Müslüman Kardeşler Teşkilatı. 444.
- Mevdudi, Ala Ebul. 44, 645.
- Mahalle Komiteleri. 195, 498.
- Marshall, Phil. 465, 470, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 508, 510, 511, 512, 513.
- Mısır Komünist Partisi. 506.
- Mansur, Hallac-ı. 510.
- Mikrani, El Muhammed. 260, 275.
- Mareşal Pieta. 274.
- Mareşal Pétain.
- Manifesto'nun Dostları. 275.
- MTLD. 276, 278, 279, 280.
- Müslüman İzciler. 283.
- Mollet, Guy. 285.
- Mihri, Abdülhamid. 331.
- Medeni. 327, 328, 331, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 349, 356, 393, 403.
- MDA. 353.

- MLN- Tupac Amarolar. 127, 365.
- Minh, Chi Ho. 366.
- Mesudi, Halide. 370.
- Millet Partisi. MP. 561.
- Metal-İş. 528, 538, 569, 570, 575, 576, 581, 585, 587, 590.
- MSP- Milli Selamt Partisi. 583, 584, 588, 589, 600, 611, 640.
- Makarios. 90, 584.
- Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası- MESS. 15, 590, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 615, 633, 640.
- Matas-İş.
- Maden-İş Sendikası. 519, 520, 537, 543, 555, 556, 565, 584, 591, 592, 597, 602, 604, 606, 607, 630, 631.
- Madẹn İşçileri Federasyonu. 537.
- Muhafazakâr Parti (Şili). 160, 234.
- Montero, Esteban Juan. 166, 167.
- Mürettebat Komitesi. 166.
- MUNT- Emekçilerin Birlik Hareketi. 174.
- MUS- Sendikal Birlik Hareketi. 175.
- MIR- Devrimci Sol Hareket. 181.
- MAPU- Birleşik Halkçı Eylem İçin Hareket. 181, 199, 218, 243, 246.
- Mundt, Karl. 182.
- MRTA. 241.
- MAPU-OC. 246.
- MIR. 11, 127, 131, 132, 181, 185, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 208, 213, 214, 215, 218, 219, 220, 225, 229, 241, 242, 243, 245, 246, 661.
- MIR-historico. 246.
- MIR-R. 246.
- Marcos. 69, 247, 652.
- Muhafazakâr Parti (Bolivya). 100, 101, 102.
- MNR- Milliyetçi Devrimci Hareket. 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 126, 131, 132, 141.
- Masetti. 117.
- Marcado, Ortiz Josi. 121.
- Meza, Garcia Luis. 129.
- 4 Mart Koordinasyonu. 133.
- MST- Topraksız İşçiler Hareketi. 143.
- Merkezi Sendikalar Birliği. 25, 26.
- Mook, Van. 33.
- Muhammed, Mahatir. 65.
- Megawati. 65.
- Mulele, Pierre. 92.
- Marsoedi, Natanael. 94.

N

- Nasrettin Şah. 381.
- Nerimanof, Neriman. 388.
- Nasır. 90, 92, 280, 286, 314, 316, 364.
- Nikbin, Saber. 445, 446, 449, 452, 456, 460, 483, 511, 512, 513, 664.
- Nirumand, Bahran. 447, 474.
- NATO. 90, 92, 277, 282, 284, 285, 293, 457, 507, 533.
- Nattab, b. Ömer. 255.
- Nahnah, Mahfuz. 330.
- Nebioğlu, Kemal. 561.
- Narin, Halit. 600, 612.
- North, Thomas John. 155.
- Nueva Accion Publica- Yeni Halk Hareketi. 167.
- Nazi Partisi. 168.
- Neruda, Pablo. 206, 244, 652.
- Navarro, Gustavo. 104, 105.
- Njoto. 43, 51.
- NEFOS- Yeni Yükselen Güçler Örgütü. 47.
- NU. 59.

- Nehru. 90. 649.

O

- Ormanlılar Örgütü. 14, 377, 390.
- OPEC. 429.
- OS. 279, 280.
- OAS. 298, 299, 300, 301, 307, 336, 366.
- OJAL. 343.
- Otomobil- İş Sendikası. 575, 604.
- Oleyis Sendikası. 557, 596.
- OECD. 619.
- Onlar Grubu. 216.
- Oquendo, Lechin Juan. 106.
- Ovando, Alfredo. 121.
- OPM- Özgür Papua Hareketi. 85.

Ö

- Özgürlük Hareketi. 85, 437, 439, 441, 442, 458.
- Özgürlük Birliği. 275.
- Öztürk, Seyfi. 560.
- Örek, Hüseyin. 588.
- Öztürk, Tahir. 519.
- Özgür, Hakkı. 540.
- Özgüner, Sevinç. 629.

P

- Pasdaranlar. 375, 475, 484, 487.
- Pişeveri. 388.
- Pehlevi, Şah Rıza. 393, 394, 395, 397, 399, 400, 402.
- Petrol İşçileri Sendikası. 412.
- Pezeşgpur, Muhsin. 416.
- Pan İranist Parti. 416.
- Poya, Pezav Amir. 437.
- Peykar. 440, 471, 477, 484, 512.
- Pasdaran Devrim Muhafızları. 478.
- PFLOAG. 508, 509.
- Polisario gerillaları. 320.
- Petrokimya İş Sendikası. 585.
- Petkim-İş. 590, 592.
- Poyraz, Vefa. 527.
- Petrol-İş. 528, 529, 530, 569, 570, 579, 582, 584, 597, 663.
- Paşabahçe, Grevini Destekleme Komitesi. 527.
- Podur Popular. 11, 147, 228.
- Partido Radical- Radikal Parti. 154, 234.
- Pariggs, José. 160.
- POS. 161.
- PL- Anavatan ve Özgürlük. 188.
- Patria y Libertad. 199, 200.
- Pratts. 201, 202, 203.
- Pinochet. 12, 147, 193, 203, 204, 207, 212, 213, 216, 219, 220, 224, 226, 228, 229, 242, 244, 246, 661, 667, 668.
- Pobledores. 223.
- PCU- Birleşik Muhafazakârlar Parti. 234.
- PL- Liberal Parti. 234.
- Potina, Simon. 101, 102.
- PL- Emekçi Parti. 104.
- POR- Devrimci İşçi Partisi. 104, 105, 123.
- PIR- Devrimci Sol Parti. 104, 105, 106.
- Papa Jean Paul. 82.
- Pereira, Jose. 105.
- Peredo, Chato. 110, 118, 121, 122, 126, 128, 132, 141.
- Papi. 117.
- Predo, Inti. 119.
- PRIN- Ulusal Devrimci Sol. 119.
- PC Chino. 123.
- POR. 104, 105, 123.
- PRT- Devrimci İşçiler Partisi. 127.
- PRT- ERP. 128.
- PRT-B Bolivya Devrimci İşçiler Partisi. 128, 129, 130, 142.
- PNI. 27, 28, 29.
- PPPKI. 28, 29.

- PUTERA.31, 32.
- PMI. 59, 94.
- PPP- Birleşik Kalkınma Partisi.
- PDI- Endonezya Demokrasi Partisi. 59, 60, 65.
- PRD- Demokratik Halk Partisi. 71, 72, 95.
- PPBİ. 95.

R

- Radek. 378.
- Reuter. 380, 381, 503.
- Rıza Han. 391, 392, 393, 415.
- Razmara, Ali. 416.
- Rıza, Mahmut. 428.
- Rastakhiz Partisi. 429.
- Rafsancani, Haşimi. 482, 491, 492, 493, 494, 495.
- Racai, Ali Muhammed. 485.
- Ruşdi, Salman. 513.
- Radikal Parti. 154, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 181, 234, 243, 270, 271.
- RCD. 340, 347, 352, 353, 359, 360, 507.
- Roesencof, Mauricio. 365, 656.
- Reynolds, John. 608.
- Recabarren. 158, 160, 161, 162, 164, 238.
- Ross, Gustavo. 170.
- Rios, Antonio Juan. 172.
- Ruiz, Cesar. 203.
- Rapeda- Vatan Ülküsü.105.
- Rouquie, Alain. 142.
- Raffles, Stanford. 21.
- Reis, Amein. 69.
- Roy. 87, 370, 656, 659.

S

- Settar Han. 386.
- Suud, İbn Aziz Abdul. 393.
- Schwartkoph, Norman. 401.
- Sencabi, Kerim. 416, 441, 442.
- SAVAK. 421, 422, 425, 433, 435, 436, 437, 448, 451, 452, 456, 462.
- Safari Kulübü. 433.
- Sadr, Beni. 442, 444, 461, 485.
- Said, Edward. 500.
- SEATO. 44, 90, 507.
- SAS. 509.
- Sartre. 261, 268, 287, 288, 362, 364, 366, 654, 655, 663.
- SFIO. 270.
- Sosyalist Parti. 11, 34, 37, 88, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 181, 187, 191, 193, 199, 202, 204, 213, 214, 216, 219, 229, 240, 243, 245, 246, 270, 271, 272, 669.
- Soustelle, Jacques. 284, 285.
- Sahnun, Ahmet Şeyh. 327, 330.
- Sifi, Mohrad. 355.
- Selamet Cephesi. 332, 333, 335, 336, 337, 363, 370, 371, 653.
- Silahlı Direniş Eşgüdüm Komitesi. 373.
- Sosyalist Güçler Cephesi. 313, 334, 335.
- Sunay, Cevdet. 568.
- Sosyal-İş. 590.
- Selüloz-İş. 590.
- Savaş-İş Sendikası. 591.
- Sendikalar Arası Dayanışma Konseyi-SADA. 528, 530, 531.
- Sağlık-İş. 535, 587.
- Sabancı- Sakıp. 600.
- Sazak, Gün. 632.
- Sanayi Kuşakları. 11, 147, 196, 228, 230, 242.
- Sivil Muhafızlar. 166.
- Schneider, Rene. 183.
- Savunma Komiteleri. 195, 196, 359.
- SOFOFA- İşverenler Birliği. 199.
- SIOCL- Lota Kömür İşçileri

Konfederasyonu. 216.
- Sosyalist İşçi Partisi. 161, 164, 238.
- Sandinistler. 241.
- Saavedra, Bautista Juan. 102.
- Salamanca, Daniel. 103.
- SBKP. 104.
- Sanchez, Loyda. 127, 128, 142.
- Suharto. 9, 17, 19, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 85, 91, 93, 94, 95, 96, 664, 665.
- Serakat Raiyat. 26.
- Sarekat Hidjau. 26.
- Sjahrir, Sutan. 27, 28, 34, 37.
- Sukarno, Ahmet. 27.
- Starkenborgh, Van Iyarda. 29.
- Stachouwer. 29.
- Sosyalist Parti (Endonezya). 34, 37, 88.
- Sjarifuddin, Amir. 34, 36, 37.
- Sastroamidjojo, Ali. 43.
- SEATO. 44, 90, 507.
- Soumokil. 43.
- Salazar. 73, 95.
- Selassie, Haile. 75.
- Suryaman, Asep. 94.
- SMİD. 95.
- STN- Ulusal Köylü Örgütü. 95.

Ş

- Şeriati, Ali. 440, 441, 443, 444, 510.
- Şeyh Abdülkadir. 12, 253, 255, 256, 259.
- Şeyh Muhyeddin. 255.
- Şeyh Abdülhamid Bin Badis. 270.
- Şeyh, Muhammed Belsaid. 339.
- Şeyh Manfoud Nahnah. 352.
- Şeyh Gazali. 369.
- Şeyh Abdullatif Sultani. 326, 328.
- Şili Komünist Partisi. 160, 164.

T

- Takizadeh, Hasan Sayyed. 386, 387.
- Tanrıverdiof, Haydar. 388.
- Tudeh Partisi. 414, 426, 668.
- Tabatabai, Sadık. 442.
- Tüm İran İşçileri Birliği Kurucu Meclisi. 470.
- Türkmen Köylüler Şurası. 474.
- Türkmen Halkı Siyasi-Kültür Merkezi. 475.
- Teitgen, Paul. 364.
- Tanır, Vefa. 560.
- Tural, Suna. 561.
- Türkler, Kemal. 535, 561, 567, 594, 632, 633, 640.
- Tümtis. 539, 574.
- Türkiye Tarım-İş. 584.
- Tüm Sağlık İşçileri Sendikası. 586.
- Türkiye Toprak, Seramik, Çimento İşverenleri Sendikası. 590.
- TÖB-DER. 589, 613, 618.
- Turizm-İş. 591, 599.
- Türk-İş. 519, 520, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 536, 537, 560, 561, 563, 566, 575, 576, 589, 594, 605, 613, 637, 638, 639, 640, 651, 653, 661, 669.
- Türkiye İşçi Partisi- TİP. 518, 519, 523, 534, 536, 541, 542, 544, 560, 561, 568, 574, 614, 639.
- Topkar, İsmail. 520
- Tekstil Örme Sanayii- İş Sendikası. 522.
- Tepe, Satılmış. 523.
- Tunç, Halil. 526, 537.
- TİSK. 526, 527, 528, 600, 612.
- Türkiye Cam Sanayii İşçileri. 526.
- Tez-Büro-İş. 528, 570, 579.
- Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı,

TMGT. 536.
- Tuz Müskirat Sendikası. 537.
- Teksif. 539, 544, 557, 570, 571, 574, 579, 582, 587, 590, 592, 598, 622.
- Türkiye Tütün Üreticileri Sendikası. 546.
- Tanilli, Server 87, 232, 613.
- TMMOB. 618.
- Tütengil, Orhan Cavit. 620.
- Trucco, Manuel. 166.
- Tomic, Radomiro. 182.
- Tupac Amarolar. 13, 191, 192, 208, 241, 365.
- Torres, Camilo. 247, 643.
- Torres, J.J. 123, 125.
- Tamayo, Martinez Maria. 117.
- Tan Malaka. 27, 35.
- Tjokrosujoso, Abikusno. 39.

U

- Ulusal Cephe. 416, 418, 419, 420, 426, 437, 439, 440, 441, 442, 447, 457, 506.
- Ulusal Direniş Hareketi. 441.
- II. Ulusal Cephe. 441.
- III. Ulusal Cephe. 441.
- UDMA. 276, 278, 283.
- UGTA. 288, 307, 308, 310, 311, 314, 315, 340, 344, 345, 360.
- Uzlaşma Ulusal Konferansı. 353.
- UNJA. 327.
- Ulaş- İş. 528, 544, 569, 584, 586, 591.
- Unidad Popular. 11, 12, 147, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 209, 210, 211, 216, 229, 230, 243.
- Unión Republicana del Pueblo-Halkın Cumhuriyetçi Birliği. 158.
- Ulusal Falanj. 170, 176, 177, 239.
- UNTRACH- Şili İşçilerinin Ulusal Birliği. 216.
- Uruguay Komünist Partisi. 238.
- UDP- Demokratik Halk Birliği. 129, 130, 131, 142.
- Utomo, Budi. 23.
- Ulusal Birlik. 27.
- Ulema, Nahtadul. 43, 45.
- Uluslararası Çalışma Örgütü. 60, 508.
- Ulusal Uyanış Partisi. 71.
- UDT- Timor Demokratik Birliği. 73, 74, 79, 81.

V

- Voll, O. John. 343, 368, 369, 370, 371, 372, 512.
- Venstresocialisterne. 608.
- Valdivia, de Pedro. 151.
- Villa, Panço. 161.
- Videla, Gonzales. 172.
- VOP- Halkın Öncü Örgütü. 181, 193.
- Vanguardia, Organizade del Puelo-Halkın Örgütlü Muhafızları. 188.
- Vatan ve Özgürlük. 200.
- Villaroel, Gualberto. 105.

Y

- Yüzbaşı Mir Hac. 405.
- Yürütme ve Koordinasyon Komitesi. 286, 290, 292, 296.
- Yıldırım, Yaşar. 565.
- Yol-İş Sendikası. 598.
- Yeraltı Maden-İş Sendikası. 606, 607, 631.
- Yeni Haber-İş Sendikası. 598.
- Yapı İş Federasyonu. 518, 519.
- Yurttaş Komiteleri. 136.
- Yew, Kuan Lee. 65.

Z

- Ziyaettin, Sayid. 392.
- Zübde, bin Azuz İbn. 333, 334.
- Zerual, Liamin. 345, 347, 352.
- Zonguldak Maden İşçileri Sendikası. 637, 638, 661.
- Zapata. 161.
- Zondag, H. 109, 141.
- Zuazo, Siles. 109, 129, 130.
- Zapatista. 143.
- Zedung, Mao. 38.

W

- Wiranto. 70.

Bu çalışma sokağı anlatıyor. Sokağın özgürleştirici gücünü, insanı ve kitleleri asi olmaya ve isyan etmeye teşvik eden kışkırtılıcığını ortaya koyuyor. Çünkü baskı, şiddet ve otoritenin olduğu her yerde sokak, direnişin ve özgürlüğün simgesi olmuştur. Çünkü sokak, umutların tükendiği anda hayallerin yeniden ayaklandığı yerdir; sokak umuttur. Sokak başkaldırıdır. Suskunluğun, tepkisizliğin, duyarsızlığın aşıldığı, ışığın ve aydınlığın ortaya çıktığı, artık ben de varım - biz de varız dendiği yerdir. Bu kitap altı ülkedeki (Endonezya, Bolivya, Şili, Cezayir, İran, Türkiye) kitlelerin sokak deneyimini, kendi kaderlerinin hakimi olmalarını ve bu yönde yarattıkları pratikleri anlatmaktadır.

Üç kıtada ve her ülkenin kendine özgü tarihsel - toplumsal koşullarında biçimlenen bu pratikler, doğrudan eylem ve doğrudan demokrasinin zengin biçimlerini ortaya koymaktadır.